DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

ANKARA 2010

Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları:….
İlmi Eserler:….
•
Redaksiyon
……
•
Dizgi&Grafik
……..
•
2009-…….
ISBN……...
•
Baskı
Türkiye Diyanet Vakfı
Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi
Ostim Örnek Sanayii Sitesi 358.Sokak No: 11
06730 Yenimahalle/ANKARA
Tel : (0312) 354 91 31
•
12 – 16 EKİM 2009 ANKARA
•
© Diyanet İşleri Başkanlığı
•
İletişim Adresi:
Diyanet İşleri Başkanlığı Üniversiteler Mahallesi
Dumlupınar Bulvarı No:147/A 06800
Çankaya/ANKARA Telefon: 0312 295 70 00
dinisleriyk@diyanet.gov.tr

IV. DİN ŞÛRASI

TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ

12 – 16 Ekim 2009 Ankara

CİLT 1

Eserde yer alan tebliğ ve müzakere metinlerinde ileri sürülen görüşlerin dinî, ilmî ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı:
00.00.2010 tarihli ve B.02.1 DİB.0.10.101-2010/…. nolu Karar

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ KOMİSYON
DİN VE TOPLUM

13 EKİM 2009

TAKDİM .....

SUNUŞ .....

IV. DİN ŞÛRASI ÇALIŞMA ESASLARI .....

AÇILIŞ KONUŞMALARI .....
Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU / Diyanet İşleri Başkanı .....
Faruk ÇELİK / Devlet Bakanı .....
Recep Tayyip ERDOĞAN / Başbakan .....

I. GENEL OTURUM .....

I. OTURUM .....
Başkanlık Divanının Seçimi, Şûra Çalışmaları Hakkında
Bilgi Sunumu .....

II. OTURUM
Komisyon Başkanları ve Divan Üyelerinin Seçimi .....

GENEL SUNUM .....
Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI

TEBLİĞLER, Toplumsal Değişim Karşısında Din
Modernleşme ve Postmodernleşme Bağlamında Din
ve Toplumsal Değişim .....
Prof. Dr. Yasin AKTAY

İnsanî İlişkiler ve Toplumsal İletişim Bağlamında Dinin Rolü.....
Doç. Dr. Ertuğrul YAMAN

Modernleşme Süreci ve Din .....
Doç. Dr. M. Ali KİRMAN

Değişim Olgusu Bağlamında Toplum-Din İlişkileri.....
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN

MÜZAKERE .....

TEBLİĞLER, Toplumsal Değişim Karşısında Din.....

Din Toplumdaki Çözülme Örüntülerine
Bir Çözüm Getirebilir Mi? .....
Doç. Dr. Vejdi BİLGİN

Küreselleşen Dünyada Dinin Rolü .....
Doç. Dr. Adnan ASLAN

Kentleşme ve Dinî Hayat .....
Doç. Dr. Celalettin ÇELİK

MÜZAKERE .....

14 EKİM 2009

TEBLİĞLER, Toplumsal Hayatta Din Ve Dindarlık .....

Modern Toplumlarda Din .....
Prof. Dr. Talip KÜÇÜKCAN

Toplum ve Dindarlık Algısı .....
Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Türkiye'de Dindarlık Algıları .....
Doç. Dr. Kemalettin TAŞ

MÜZAKERE .....

TEBLİĞLER, Toplumsal Hayatta Din ve Dindarlık
Kitle İletişim Araçları ve Din .....

Dindarlık ve Ahlâk İlişkisi .....
Doç. Dr. Nevzat TARTI

Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları .....
Doç. Dr. Mustafa ARSLAN

Dinî Değerler ve Bireyin Toplumsallaşmasındaki Rolü ve Önemi ...
Prof. Dr. Kayhan MUTLU

MÜZAKERE .....

15 EKİM 2009

TEBLİĞLER, Dinin ve Değerlerin İstismarı Bidatler ve Dinî Hayat
Değerlerin ve Bir Değer Olarak Dinin İstismarı .....
Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ

Modern Dönemde Din Motifli Eğilimler ve Türk Toplumu .....
Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK

MÜZAKERE .....

KOMİSYONLARIN DEĞERLENDİRME OTURUMLARI .....

İKİNCİ KOMİSYON
SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN

13 EKİM SALI

GENEL SUNUM .....
Prof. Dr. Ümit MERİÇ

TEBLİĞLER, Cinsellik ve Toplumsal Hayat .....

Cinsellik ve Toplumsal Hayat .....
Prof. Dr. Nevzat TARHAN

Müstehcenlik ve Toplumsal Değerler .....
Prof. Dr. İbrahim BALCIOĞLU

Bir Ahlâk Sorunu Olarak Cinsel Taciz .....
Prof. Dr. Mert SAVRUN

Toplumsal Değerler Bağlamında Cinsellik Anlayışı ve Pratiklerine Sosyolojik Bir Yaklaşım .....
Doç. Dr. Mustafa TEKİN

MÜZAKERE

TEBLİĞLER, Aileden Kaynaklanan Sorunların Çözümünde Dinin Rolü .....

Türkiye'de Aileyi Tehdit Eden Unsurlar .....
Rahime Beder ŞEN

Aileden Kaynaklanan Problemlerde Dinin Rolü .....
Fatma TÜRER

MÜZAKERE .....

14 EKİM 2009

TEBLİĞLER, Toplumsal Şiddet .....

Modern İnsanın Kâbusu: Şiddet .....
Doç. Dr. Mazhar BAĞLI

Cinnet ve İntihar Olgusu ve Bazı Çözüm Önerileri.....
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL

Toplumsal Bir Sorun Olarak Trafik.....
Prof. Dr. Saffet KÖSE

Toplumsal ve Ruhsal Dinamikleriyle İntihar .....
Prof. Dr. Kemal SAYAR

MÜZAKERE.....

TEBLİĞLER, Zararlı Alışkanlıklar ve Toplumsal Hayat .....

Zararlı Alışkanlıklar ve Toplum.....
Doç Dr. Sefa SAYGILI

Ülkemizde Zararlı Alışkanlıklar ve Önlemeye Yönelik Çabalar.....
Uzm. Dr. Peyman ALTAN

MÜZAKERE.....

15 EKİM 2009

TEBLİĞLER, Ekonomik Problemler ve Sosyal Hayata Yansımaları.....

Ekonomik Problemler ve Sosyal Hayata Yansımaları: Yoksulluk, İşsizlik ve Tefecilik .....
Prof. Dr. Ahmet BATTAL

Bilgi Toplumunun Değer Toplumuna Geçişte Tüketim Kültürü ve Savurganlık.....
Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN

MÜZAKERE.....

KOMİSYONLARIN DEĞERLENDİRME OTURUMLARI.....

IV. DİN ŞÛRASI ÇALIŞMA ESASLARI

ŞÛRA'NIN AMACI

12-16 Ekim 2009 tarihleri arasında Ankara'da yapılması planlanan "Din ve Toplum" başlıklı IV. Din Şûrası'nın amacı; bilimsel yeterlilikleri ve dini hizmetleriyle tanınmış olan bilim ve din adamlarının katılımıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülen hizmetlerin bir değerlendirmesini yapmak, hizmetlerin geliştirilmesi ve önümüzdeki beş yıla ışık tutması konusunda görüş oluşturmak, din hizmetiyle dini bilgiyi birleştirmek, toplumumuzun huzur ve refahına kurumsal olarak katkı sağlamak düşüncesiyle elde edilen veri ve öneriler doğrultusunda toplumsal sorunlara ilişkin yeni perspektif, hedef ve hizmet politikalarının oluşturulmasıdır.

TEŞKİLİ

Din Şûrası, Diyanet İşleri Başkanı'nın başkanlığında aşağıda belirtilen üyeler, bakanlık ve kuruluş temsilcileri ve Diyanet İşleri Başkanı tarafından davet edilen bilim ve din adamlarından oluşur.

ÜYELER

a) Diyanet İşleri Başkanı ve Din işleri Yüksek Kurulu Üyesi olarak görev yapmış olanlar ile halen görevde bulunan Din işleri Yüksek Kurulu Üyeleri, Başkan Yardımcıları, I. Hukuk Müşaviri, Kurul Başkanları, Ana Hizmet Birim Başkanları ve Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanı.

b) Din İşleri Yüksek Kurulu'nca belirlenen 20 bilim ve din adamı.

c) Din işleri Yüksek Kurulu'nca belirlenen 10 müftü ve 5 vaiz.

d) Yüksek Öğretim Kurulu'nun kendi üyeleri arasından belirlediği akademik unvana sahip bir üye.

e) İlahiyat Fakültelerinin yetkili kurullarınca belirlenen birer öğretim üyesi.

f) Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca kendi üyeleri arasından belirlenen 1 üye ile Din Öğretimi Genel Müdürü.

g) Milli Eğitim Bakanlığı'nca, branşı meslek dersleri olan İmam Hatip Lisesi müdürleri arasından belirlenen 5 okul müdürü.

h) Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nce kendi üyeleri arasından belirlenen 1 üye.

TEMSİLCİLER

İçişleri, Dışişleri, Sağlık, Kültür ve Turizm Bakanlıkları ile Genelkurmay Başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğünden birer temsilci.

DAVETLİLER

Diyanet İşleri Başkanı'nca yurt içinden ve yurt dışından davet edilen bilim ve din adamları.

Temsilciler ve davetliler Din Şûra'sında tebliğ sunabilecekleri gibi, toplantılara da katılabilirler, ancak oy kullanamazlar.

GÜNDEM

Gündem ve Şûra'ya sunulacak Başkanlık görüşü, Din İşleri Yüksek Kurulu'nca hazırlanır.

T0PLANMA

Şûra, Diyanet İşleri Başkanı'nın kararlaştıracağı tarih ve yerde, 5 yılda bir toplanır. IV. Din Şûrası'nın, 12-16 Ekim 2009 tarihleri arasında Ankara'da toplanması kararlaştırılmıştır.

Şûra'da kararlar, toplantıya katılan üyelerin oy çokluğu ile alınır. Oylarda eşitlik halinde, Başkan'ın bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılır.

AÇILIŞ

Şûra'nın açılışını Diyanet İşleri Başkanı yapar. IV. Din Şûrası'nın açılışı, 12 Ekim 2009 Pazartesi günü saat: 10:00'da yapılacaktır.

BAŞKANLIK DİVANI

Başkanlık divanı. Diyanet işleri Başkanı'nın başkanlığında, Şûra üyeleri arasından seçilecek 2 başkan yardımcısı ile 4 sekreterden oluşur.

KOMİSYONLAR

Şûra çalışmalarını, oluşturacağı aşağıdaki komisyonlarla yürütür:

a) Din ve Toplum.

b) Sosyal Problemler Karşısında Din.

c) Sosyal Açılımlı Din Hizmetleri.

d) Toplum ve Din Eğitimi.

KOMİSYONLARIN ÇALIŞMA ESASLARI

Komisyonlar, çalışmalarını aşağıdaki esaslara göre yürütür:

a) Komisyonlar ilk toplantılarında kendi üyeleri arasından bir başkan, bir başkan yardımcısı ve iki raportör seçerler.

b) Çalışmalar bir plan dâhilinde yürütülür. Hazırlanan raporlar komisyon üyelerince imzalanır.

c) Kararlar oy çokluğu ile alınır. Oyların eşit olması halinde, başkanın bulunduğu taraf çoğunluğu sağlamış sayılır.

d) Raporlar, komisyon başkanlarınca veya seçilen bir sözcü tarafından Şûra'ya sunulur.

KARARLAR

Şûra, komisyon raporlarını inceler, görüşür ve karara bağlar. Din Şûrası karartan istişarî niteliklidir.

ŞÛRA'NIN YERİ VE TARİHİ

Şûra, Ankara Bilkent Otel ve Konferans Merkezi Salonlarında, 12-16 Ekim 2009 tarihleri arasında yapılacaktır.

KONAKLAMA

Ankara dışından gelecek üye, temsilci ve davetliler, 11-16 Ekim 2009 tarihleri arasında Ankara Dedeman Otelinde misafir edilecek, iaşe ve ibateleri Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından karşılanacaktır.

ULAŞIM

Şûra'ya Ankara dışından (yurtiçi) katılacak misafirlerin yol ücretleri Başkanlığımızca karşılanacaktır.

Ankara Esenboğa Hava Limanında ve Ankara Şehirlerarası Otobüs Terminalinde, misafirleri karşılamak için karşılama masaları kurulacak, yurtiçinden gelecek misafirler isim levhaları ile karşılanacaktır. Şûra sonunda misafirlerin, Ankara Otobüs Terminaline veya Esenboğa Hava Limanına intikalleri sağlanacaktır.

SOSYAL FAALİYETLER

Konser: 12 Ekim 2009 tarihinde saat 16.30'da, Ankara Bilkent Otel ve Konferans Merkezi Salonunda Türk Tasavvuf Musikisi Konseri düzenlenecektir.

GENEL HİZMETLER

Şûra süresince, Şûra mahallinde mescit, basın merkezi, dokümantasyon merkezi kurulacak ve katılımcıların istifadesine sunulacaktır.

Şûra çalışmaları sırasında bir doktor, bir hemşire ve bir ambulans hazır bulun-

durulacaktır.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

(12 Ekim 2009)

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU
Diyanet İşleri Başkanı

Sayın Başbakan'ım, Saygıdeğer Konuklar, Din Şûramızın Değerli Üyeleri;

Bizlere farkında olduğumuz ve olmadığımız sayısız nimetler veren Yüce Rabbimize hamd ederek ve Efendimiz Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) ve bütün Peygamberlere salât ve selâm ederek sözlerime başlıyorum.

Saygıdeğer Başbakan'ım, Değerli Konuklar;

Sözlerimin başında hepinize ayrı ayrı saygılarımı sunuyorum, sağlık ve afiyet dileklerimi arz ediyorum.

Başkanlığımızca bu yıl dördüncüsü düzenlenen Din Şûrası'na hoş geldiniz. Şûra'da "Din ve Toplum" üst başlığı altında "Sosyal Problemler Karşısında Din ve Diyanet" konuları ele alınacaktır.

Din ve toplum arasında karşılıklılık esasına dayanan bir bağ vardır. Dinin getirdiği kuşatıcı davet ancak bir toplumsal zeminde anlam kazanabildiği gibi toplum da tek tek bireyleri üzerinden sürdürdüğü ortak ideallerini din aracılığıyla temellendirip bir sonuca bağlama şansına kavuşur.

Gönlüm isterdi ki insanlık olarak bu yüzyıla din-toplum ilişkileri fazla örselenmeden ve güven kaybına uğramadan, zihinlerimiz bir dizi rezervle dolmadan gelebilseydik ve bugün din ve toplum arasındaki bağı ve geçişliliği, bu alanın sorunlarını daha rahat bir zeminde konuşabilseydik.

Son birkaç yüzyıla damgasını vuran ve Aydınlanma sürecinin belli başlı dinamiklerinden beslenen kimi bakış açıları, dinin sonuçta toplumsal bir olgudan ibaret olduğunu ileri sürmüş, hatta bu iddia zamanla dinin toplumun bir üretimi olarak görülmesi gerektiği iddiasına dönüşmüştür. Esasen ilerlemeci-pozitivist bakış açılarından beslenen bu söylem, kendi içindeki oldukça çeşitlenmiş görüş ayrılıkları bir kenara bırakılsa dahi, sonuçta dini, arkaik bir dünyanın terk edilmesi gereken bir bakiyesi olarak görmekten asla vazgeçmemiştir. Bu bakış açısı, dinden akıl ve bilimin aydınlığında er ya da geç kurtulmak gerektiği yönündeki beklentileriyle teori üstüne teori üreterek geçtiğimiz son iki yüzyılın mükteseba-tına dâhil olmuş ve ilim çevrelerini ziyadesiyle meşgul etmiştir. Bugün bu teorile-

rin inandırıcı, kabul edilecek bir yanı kalmasa bile etkileri devam etmektedir.

Bugün pek çok açıdan tartışılan hatta reddedilen bu görüşlerin belli bir dönem için insanlığı tam bir illüzyonla karşı karşıya getirdiğini unutmamak gerekir. Dinin kaynağı, insan tabiatının beklentileri, toplumsal rol ve işlevleri gibi pek çok konuda ortaya atılan ve özellikle aydınlanmacı-pozitivist bir değerler skalasından beslenen bu retorik, geçmişte, dinle kurulabilecek ilişkilerin kimyasını bozmuştur.

Modernleşme paradigması bu etkiler içinde şekillenmiş, dinin er ya da geç bu dünyadan çekileceğine dair beklentiler, dini olan her şeye karşı tam bir hassasiyet ortamı yaratılmasına neden olmuştur. Kimi ülkelerde toplumsal hayat, din ve dini sembollere karşı tam bir teyakkuzla inşa edilmiş, örneğin bir dönem Sovyet deneyiminde olduğu gibi din, devletin açıktan savaşmayı göze aldığı bir düşman unsur olarak dahi görülebilmiştir.

Diğer yandan, modernleşme süreçlerinde din, bazen belli amaçların gerçekleşmesine imkân sunan bir araç kılınarak, bazen de bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya getirilerek sıkıştırılmış, yapılan müdahalelerle, kültürel ve siyasal repliklerle zayıflatılmaya çalışılmış, itibar kaybına uğratılmıştır. Böylece, her zaman verili dünyayı açıklama iddiasında olan din, bu sefer açıklanmaya ve savunulmaya muhtaç bir görüş, kendisine açıkça mesafe konulması gereken bir karşı tez veya eski düzenin tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Değerli Davetliler,

Din karşısında ortaya çıkan tartışma ve gerilimleri, bir retorik savaşıyla sınırlı saymak konunun ağırlığını hafifletmek olacaktır. Hiç şüphesiz bu süreçlerin uygulamadaki sonuçları pek ağır olmuştur. Nitekim dini, modernleşme sürecinin havasına uygun bir şekilde gözden geçirmeye yönelen pek çok ülkede, oldukça acımasız sayılabilecek örnekler hafızalarda yerini almıştır. Dinsiz bir nesil yetiştirmek isteyenler kadar onu kendi siyasi iktidarını tahkim eden bir dile dönüştürenler de aslında aynı referans dünyasından beslenmiştir.

Batı'da dinin, Fransız Devriminin açtığı eşikler üzerinden sorgulanma süreci, kilise tarihinde karşılığını bulan kimi uygulamaları kendine açıkça gerekçe göstermiştir. Batı toplumlarında dinin gündelik hayattan çekilmesi ya da ağırlığının hissedilir bir şekilde azaltılması yönündeki radikal beklentiler ve bu sürecin ortaya çıkardığı gerilimler bugün laiklik diye bildiğimiz bir uzlaşı dilinin doğmasına ve kurumsallaşmasına yol açmıştır. Sanayi devriminin ortaya çıkardığı yeni insan ilişkileri, geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısını dolduran savaşlar, bugün belli fasılalarla varlığını sürdüren çatışma alanları sonuçta dinin ya merkezi ya da araç olarak seferber edilebildiğini göstermektedir. Ne var ki, bugün artık, dinin gündelik hayattaki varlığını sembolik imalarına varıncaya değin reddeden ve niteliği ne olursa

olsun hayatı, katı bir dünyevilikle donatmak isteyen siyasi ve kültürel projelerden geriye sadece acı hatıralar kalmıştır..

Din, insan tabiatında karşılığını bulan, mütemadiyen onu ahlâkî ve insani yönden olgunlaştırmayı hedefleyen, insana kendisini, varlığı ve var edeni tanıtarak anlamlı bir hayat sunan ve insan-ı kâmil olma yolunda ona rehberlik yapan bir rahmet, kurtuluş ve diriliş çağrısıdır. Bunu göz ardı ederek, onu insanın ve toplumun hayatını zehir edecek katı ve ruhsuz yorumlara ve dünyevi amaçlara mahkûm edenler, kutsalı temsili kurumsallaştırıp kişi ile Yüce Yaratan arasında perde olanlar, dinin bütün zamanları kuşatan davetini her gün yeniden inmişçesine diri tutmayı ihmal edenler sonuçta, dinin öğütlerini tam bir tehdit olarak karşılayan kutuplaşmalara, dini ve beraberinde ahlâkî değerleri önemsizleştiren tutumlara da fırsat vermişlerdir. Dinleri kuru ideolojik birer söylem stoku olarak değerlendirmenin ya da dine kültürel bir obje olarak bakmanın maliyetleri ağır olmuştur.

Değerli Davetliler,

Çekişmeli geçen son birkaç yüzyıl, dinin anlam ve önemini bastırmaya yetmemiş, bugün için artık dinin niteliğine, işlev ve amaçlarına yönelik tartışmalar yeni bir canlılık kazanmıştır. Dine yönelik itirazların pek çoğunun gerçekte dinin insan temelli yorumlarına ve onun eliyle biçimlenen kurumlarına yönelik olduğunu da bu arada teslim etmek gerekir. Geçmişte ne yazık ki bu yorum ve yapılar da dinin, özünü ve önceliklerini merkeze alacak bir çerçeve içinde insan ve toplum çıkarını önceleyen, varlığımızı besleyen ve onaran yanlarını sıklıkla ihmal etmişlerdir.

Din alanının bugüne kadar böylesine çekişmeli bir üst sınırda tartışılıyor olması, bugün bizlere, hem paha biçilmez bir deneyim hem de ileriye yönelik daha sağlıklı bir bakış açısı kazandırmış olmalı, diye düşünüyorum ve Din Şûramızın böylesi bir kavşakta yapılmış olmasını da bunun için hayli önemli bir fırsat olarak görüyorum.

Değerli Davetliler,

Başkanlık olarak beş yılda bir gerçekleştirdiğimiz ve bugün dördüncüsünü düzenlediğimiz Şûramızda toplum-din ilişkisi çeşitli yönleriyle ele alınacaktır. Dinin Batı toplumlarında ortaya çıkan tartışmalı ve çekişmeli serüveninin yer yer bizi de etkilediğini bugün açık yüreklilikle ifade etmek gerekir. Bir din olarak İslâm'ın Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinin muhatap olduğu suçlamalara ortak edilmesi, Batılılaşma politikalarımızın en sorunlu alanlarından biridir. Dini, ithal sorunlar ve çözümlemeler eşliğinde tartışmak ne yazık ki hala daha vazgeçemediğimiz bir yanlışlığımızdır.

İslâm'ın bu coğrafyadaki anlamı, bize takdim ettiği değerler, hayatımızı anlamlandıran katkıları başka hiçbir dinin çerçevesine dâhil edilemeyecek ikram ve

bereketi ne yazık ki bugün pek çoklarımızca yeterince fark edilmemektedir.

Günümüzde din konusunun her zaman bir laiklik tartışmasıyla birlikte ele alınması iki yönlü bir talihsizliği içinde barındırır. Hâlbuki laiklik tüm dinleri hesaba katan bir denge arayışının nitelikli bir ürünüdür. Laiklik, devletin herhangi bir dinle kendi gereklilikleri karşılayacak bir talepkârlık içinde ilişkiye geçmemesini, toplumun dinle kuracağı bağlara müdahale etmemesini öngören hatta bu sınırları garantiye alan bir kontrat olarak okunmalıdır. Ne yazık ki, zaman olmuş, modernleşme sürecinde, dini eskinin ve geleneğin alamet-i farikası olarak görme yanlışlığını, dinin ve dindarlığın tabii bir sonucu olarak davranışlara akseden ve toplumsal hayatta görülür olan yansımalarını siyasal okumaya tabi tutma ve yeni duruma tehdit olara algılama şeklinde ikinci bir yanlışlık izlemiştir. Dinin varlığı ve tezahürleri konusunda sınır tanımaz bir radikalizme ihtiyaç duyan yeni bir karşıtlık teması da bu ortamdan hayli beslenmiştir. İşte bu noktada, devletin laik yapısı ile toplumun dini hassasiyetleri arasında tansiyona ve gerilime yol açacak, insanları birinden birini tercihe zorlayacak söz, tavır ve davranışlardan kaçınmanın sorumlu mevkide olan herkes için özel bir önem taşıdığını belirtmemiz gerekir.

Değerli Davetliler,

Bugün, toplumun din konusundaki beklentilerini karşılamak ve toplumu din konusunda aydınlatmak üzere kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı, Anayasa'da ve Kanun'da kendisine yüklenen görev ve sorumlulukları bihakkın yerine getirmenin gayreti içindedir. Başkanlığımızın çalışmalarında aslolan, dinin ana kaynaklarının sahih bilgisini esas almak ve toplumu İslâm Dininin inanç, ibadet ve ahlâk esasları hakkında aydınlatırken Cumhuriyetin temel özelliklerini, milletimizin birlik ve beraberliğini, toplumun huzur ve barışını, içinde yaşadığımız çağın ihtiyaç ve gerçeklerini eş zamanlı olarak göz önünde bulundurmaktır.

Zamanın ruhunu anlamak, dini yorumlarken, şimdiki zamanın yani gerçek zamanın ruhunu yakalamak zorundayız. Geleneğin bugün bize sunduğu miras hiç kuşkusuz yüksek bir değer taşımaktadır. Ancak bu mirasın yetkin bir şekilde işlenmesi, yani geleneğin sürekli güncellenmesi, şimdiki zamanın ruhuyla geçmiş zamanların tecrübe ve mirasının buluşturulması gerekmektedir. Esasen geleneği dışarıda bırakan, ihmal eden ya da reddeden yaklaşımlar kadar bugünün gerçekliğine takılıp kalan, fiili durumun etkilerine fazlasıyla açık yaklaşımları da sorunlu buluyoruz. Yüce İslâm dini bütün zamanlarda bize kendisiyle sağlam bir ünsiyet kurabileceğimiz bir anlam ve değer dünyası sunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim her zaman yolumuzu aydınlatmaktadır; Salât ve selam üzerine olsun Peygamberimiz Efendimiz Hz. Muhammed bize sunduğu örnekliğiyle ve sünnetiyle dini anlama ve yorumlamada metodolojimizin ne olacağı konusun-

da yol göstermektedir. Kur'ân ve Sünnete olan sadakatiyle kesintisiz bir yorum zenginliği içinde günümüze kadar uzanan sahih dini geleneği güncelleştirmek ve bu zeminde dinamik bir gelecek inşa etmek de bu çağın insanının görevidir.

Bizi kendisine adapte olmaya çağıran yeni bir çağın ilk çeyreğinde yol alıyoruz. Bu çağın önümüze çıkardığı sorunlar karşısında, dinin, aidiyetimizi besleyen bir referans alanı olarak bugün bize ne gibi alanlar açtığı, sorunlarımızın çözümü noktasında ne gibi önerilere sahip olduğu konusunda çok derin okumalara, çok derin analizlere ihtiyacımız var.

Artık bu çağda, laikliğin, dinle toplum, dinle devlet arasında sık sık tekrarlanan tartışmaların parçası ya da dine karşı tutumların referansı olmaması gerekir. Her siyasi görüş gündelik hayatın işleyişi konusunda birbirinden farklı tezler üzerinden kendi projesini takip edebilir. Bu kendisini bağlayacaktır. Kimileri hayattaki dini vurguları yadırgarken kimileri de bunu azımsayabilir. Bu konudaki ilgiler demokratik bir toplumun standartları içinde konuşulabilir, tartışılabilir. Dini konuları her türlü siyasi mülahazanın ve çıkar hesabının üstünde tutarak ele almamız, sadece laikliğin değil, dine saygının da gereğidir. Ancak, dine bağlılığın gerekliliklerini gizliliğe zorlayan veya dinin sosyal hayatı ahlâkî bir zeminde iyileştirmeye yönelik telkinlerine içeriği değil kaynağı sebebiyle karşı çıkan bir anlayışın mevcut zemini kayganlaştırdığını da hepimiz görmeliyiz.

Değerli Davetliler,

Artık bugün, dinin sadece din kurumlarına ve insanlarına, sahip çıkanlara ve taraf olanlara değil topluma yani hepimize ait kesintisiz bir değer ve gerçeklik olduğunu fark ederek ortak kaderimiz, birliğimiz ve huzurumuz için dinin ne gibi imkânlar sunduğunu ve bizim bunlardan nasıl feyz alacağımızı konuşmalıyız.

"Din ve Toplum" konusunun, küreselleşmenin bütün dünyaya egemen olduğu ve mahalli kültür ve değerleri adeta buharlaştırıp geleneksel algı ve anlayışları örselediği bir zaman aralığında ele alınması son derece önemlidir. Modernitenin teknik ve maddi kazanımlarına karşın beraberinde getirdiği manevi tahribat görmezden gelinemez. Popüler kültürün beslediği bencilliğin, hedonizmin, çıkarcılığın ve acımasızlığın uluslar arası boyuta rekabetin had safhaya çıktığı, dini ve ahlâkî değerlerin giderek önemsiz görüldüğü bir dünyada, milletlerin ve toplumların yarını tehdit altında demektir. Kimliğini, milli ve manevi değerlerini, insani erdemlerini koruyamayan toplumların güvenli bir yarına sahip olacağından bahsedilemez. İnsanlığın bugün karşı karşıya kaldığı küresel tehditlerin elbirliği ile aşılabilmesi ancak erdemli birey ve toplumu gerçekleştirmekle mümkün olacaktır. Barış, huzur, güven, karşılıklı saygı, adil paylaşım, hoş görü, hukukun üstünlüğü, fırsat eşitliği, hürriyet, eğitim hakkı, inandığı değerleri yaşayabilme, kısacası insan insana insanca yaşayabilmek, kişi ve toplumların kendilerine özgü

kimlikleriyle yaşayabilmelerine bağlıdır.

Din ile sosyal barış arasında sahici bir ilişki kurulabilmesi için sistemlerin din politikalarının samimi ve sahici olması ön şarttır. Siyasi ve stratejik kaygılardan evvel varoluşsal, insani ve epistemik endişeler öncelenmelidirler. İnanmış bir birey için varolmayı, hayatı ve ölümü anlamlandıran; düşünce, ahlâkî değer, davranış tarzı ve toplumsal fenomenleri meşrulaştıran birincil ögenin din olduğu açıktır. Tek tek bireylerin kalbinde gerçek barışın teminine zemin hazırlamayan hiçbir sosyal yapı, sürdürülebilir toplumsal barışı gerçek kılamaz.

Şiddet ve terörün bütün dünyayı tehdit ettiği, Müslüman toplumları ise can evinde tedhiş ettiği bir süreçte, maddi ve dünyevi olanın belirleyici ve önemli olduğu ilişkiler ağının hepimizi bunalttığı, kimsesiz ve güçsüzü yalnızlığa ve kaderine terk ettiği bir dünyada elbette din bilginlerinin ve Diyanetin Din ve Toplum konusunda söyleyecekleri vardır. Ve işte IV. Din Şûrası buna fırsat sunmaktadır. Hepimiz burada, Şûra'nın sağladığı çoğulcu, demokratik ve özgürlükçü ortam içinde din ve toplumla ilgili mevcut sorunları ve çözüm yollarını akademik ve entelektüel düzeyde tam bir yetkinlikle ele almak istiyoruz. Ne kadar farklı ve aykırı olursa olsun burada tartışılacak her bir görüş ve öneri, inanıyorum ki, ülkemizin birlik ve esenliğine, insanımızın huzur ve mutluluğuna, aramızda karşılıklı anlayışın, sevgi ve saygının kökleşmesine katkı sağlayacak, sosyal sorunlarımızın çözümünde İslâm Dininin kesintisiz rahmetinden daha çok istifade etmemize kapı aralayacaktır.

Bu duygular içinde başta Başbakan'ımız olmak üzere, bütün konuklarımıza tekrar hoş geldiniz diyor, Şûra'mızın hepimiz için hayırlara vesile olmasını yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

Faruk ÇELİK
Devlet Bakanı

Sayın Başbakan'ım, Değerli Konuklar;

"Sosyal Problemler Karşısında Din ve Diyanet" konulu IV. Din Şûrası'na teşriflerinizden dolayı hepinize hoş geldiniz diyor, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Değerli Konuklar;

Bu Şûra, Türkiye'de değişimin, dönüşümün yoğun bir şekilde tartışıldığı bir süreçte yapılmaktadır. Diğer taraftan, Avrupa Birliği sürecinin hızla ilerlediği, büyük coğrafyada Türkiye'nin etkinliğini artırdığı, dünya devleti olma konusunda Türkiye'nin ciddi adımlar attığı bir süreçte sosyal problemler ve din konusunun ele alınması ayrı bir anlam taşımaktadır. Bir düşünür: "Hayat her gün yeniye koşar, her gün farklı bir tecelliye bürünür. Sen aynı kalıyorsan toprağında hayat kıvılcımı kalmamış demektir." demiştir. Bu Şûra, bu kıvılcımın, bu dinamizmin her alanda olduğu gibi din alanında olduğunun da en açık bir göstergesidir, en açık bir örneğidir.

Sayın Başbakan'ım, Değerli Konuklar;

Dil ve dinlerin kurumsal varlıkları sadece ülkemiz ölçeğinde değil, dünya ölçeğinde de her zaman derin ve kapsamlı tartışmalara konu olmuştur. Dinlerin insanın tekâmülündeki bilinen rolleri bugün hangi düzeylerde işlenmektedir? Yaşadığımız sorunların tazyikleri karşısında dinler hâlâ esaslı birer sığınak mıdır? Her geçen gün yalnızlaşan, ontolojik açıdan tam bir tükenmeyle karşı karşıya kalan insanlığımızı kurtarma, onarma ve güçlendirme çabasında dinler ve dini kurumlar nerede durmaktadır? Din hiç hak etmediği, dinler hiç hak etmedikleri halde nasıl olup da zaman zaman terör ve şiddetle eşleştirilmektedir? Kuşkusuz günümüz sosyal problemleri karşısında dinin konu edildiği bu Şûrada benzer pek çok soruya cevap aranacaktır. Geçtiğimiz son 200 yıl içinde dinleri hiç bir ayrım yapmaksızın bütünüyle reddeden çıkışlar ve dinlerin mesajlarına karşı haddi aşan eleştiriler ve gündelik hayatı en basit haliyle fukaralaştıran müdahaleler karşısında mütedeyyin insanların ödediği bedeller küçümsenemez noktalara ulaşmıştır. Bu yaşananlardan dolayı insanlık, tarihsel zamanın epeyce bir bölümünü sisli, puslu ve muğlâk bir şekilde tüketti. Yaşanılan tam bir erozyondu. İnançlar, de-

ğerler, bağlar yerle bir oldu. Bütün bunlar tek kelimeyle insanlığımıza mal oldu. İnsanlığın yakalandığı girdaptan, yalpaladığı anafordan kurtulması hiç de kolay olmadı. Emin Maruf'un deyimiyle "Çivisi çıkmış bir dünyada yaşıyoruz ve artık her şeye yeniden bakmak ve eğilmek, her şeyi yeniden düşünmek ve değerlendirmek, hayatın anlamına bizatihi kafa yormak zorundayız." Dünyayı nasıl tanzim etmek gerekir sorusuna artık yeni cevaplar bulmak zorundayız. Akıl ve kalp dünyamızın ihtiyaçlarını karşılamak adına pek çok şeye itibar ettik, pek çok şeyi önemsedik. Şimdi artık eşyayı, mekânı, zamanı ve zemini doğru anlamaya mecburuz. Kaybettiğimiz tatları hatırlamaya, tükettiğimiz değerleri yeniden keşfetmeye ihtiyacımız var. Umulur ki bu yüzyıl, insanlığın dönmeye asla razı olmayacağı bir fetret dönemiyle hesaplaşma yüzyılı olsun. Kalbin ve ruhun acımasızca bastırıldığı, aklın ve bedenin rayından çıkarıldığı, azdırıldığı âlim ve bilgeye kulakların kapatıldığı bir dünya tasavvurundan artık başka bir dünya tasavvuruna geçmeliyiz.

Bugün ne tek başına hakikati geçmişte anlamlı bulan bir nostaljiye, ne de onu muhayyel bir gelecekte arayan bir ütopyaya ihtiyacımız var. Biz bugün buradayız ve geçmişe de geleceğe de bugünün paradigmalarını dikkate alarak bakmak zorundayız. Geçmişten devir aldığımız müktesebat geleceğe devir ettiğimiz muhalleyat. Bütün bunların hepsi bugünü anlama ve anlamlandırmak için değerlidir. Bakiyeyle tahayyül arasındaki bir denge fikrine ihtiyacımız var. Bu da dini yeniden anlama ve kavrama çabalarımıza hız vermemizi gerekli kılmaktadır.

Din Şûrası'nın Değerli Üyeleri;

Türkiye ölçeğinde din demirbaş tartışma konuları arasında her zaman ilk sırada yerini almıştır. Modernleşme tecrübemiz Tanzimat'tan beri dinin, toplum ve devlet ekseninde nasıl biçimlendirildiği konusunda sosyal mühendislik sayılabilecek arayışlarla geçmiştir. Bununla birlikte Cumhuriyetimiz, geçmişin kusurlarını terk etme, geleceğe umutla bakma konusunda yepyeni bir dinamizmi de harekete geçirmiştir. Cumhuriyet kurulurken, dinin ve diyanetin statüsü tam bir açıklıkla belirlenmiş olmasına rağmen, süreç içinde din ya hiç yokmuş gibi davranılarak zayıflatılmaya çalışılmış ya da kendi doğasına ters bir şekilde kullanılmıştır. Bütün bunlar sonuçta başta din ve diyanet olmak üzere pek çok kişi ve kurumun kendini mağdur hissetmesine, dinin temsil makamlarının ciddi bir itibar kaybına neden olmuştur.

Değerli Konuklar;

Türkiye hızla değişiyor. Pek çoklarımız için maddi ilerleme fazlasıyla görünürlük kazanmıştır. Ne var ki aynı görünürlüğün din ve maneviyat alanında da hissediliyor olması, bugün hâlâ sonu gelmez söz dalaşı ve çekişmelerin konusu olabilmektedir. Yani maddi kalkınmadaki görünürlüğe evet, din ve manevi alan-

daki kalkınmadaki görünürlüğe hayır anlayışını doğrusu anlamakta zorlandığımızı ifade etmek istiyorum.

Dinin yeni toplumsal talepler dikkate alınarak nasıl yorumlanacağı, ilâhî vahyin tabiatına halel getirmeden bu gününün modern insanının bilgi ve hikmetle nasıl buluşturulacağı konusunda Diyanet İşleri Başkanlığı'na çok büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda toplumun dini taleplerini karşılamak üzere kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı, yeni gelişme ve şartların farkında olarak bu gün buraya davet ettiği siz Değerli Bilim İnsanlarıyla "Sosyal Problemler Karşısında Din ve Diyanet" konusunu tartışmaya açmakta, hepimizi sonuç alınabilir bir müzakereye davet etmektedir.

Burada, inanç dünyamızı derinlemesine etkileyen, yönlendiren ve biçimlendiren pek çok konunun düzenlenen bu Şûra vesilesiyle tam bir demokratik çeşitlilik içinde açıklığa kavuşacağına inanıyorum. Bu duygu ve beklentiler içerisinde Şûramızın başarılı geçmesini, hayırlara vesile olmasını diliyor, hepinize en derin saygılarımı sunuyorum.

Recep Tayyip ERDOĞAN

Başbakan

Saygıdeğer Katılımcılar, Saygıdeğer Bilim İnsanları, Saygıdeğer Hocalarım, Saygıdeğer Hanımefendiler, Beyefendiler, sizleri en kalbi duygularımla selâmlıyor;

IV. Din Şûrası'nın ülkemize, milletimize, bütün insanlığa hayırlı olmasını Allah'tan temenni ediyorum. Beş gün boyunca burada ülkemizi ve milletimizi olduğu kadar bütün insanlığı ve tüm dünyayı yakından ilgilendiren sorun alanları üzerinde beyin fırtınası gerçekleştirilecek. Çok değerli bilim ve fikir insanları beş gün boyunca güncel sorunlara cevap arayacak. Zira cevabını bekleyen çok sorular var, çok sorunlarımız var. Ve bu Şûra, bu soru ve sorunların eğer cevabını gerçekten burada verecek olursa, inanıyorum ki beklentileri olan, özellikle birinci derecede milletimiz rahatlayacaktır, huzur bulacaktır.

Konuşmamın hemen başında bu büyük ve anlamlı organizasyonu gerçekleştiren başta ilgili Devlet Bakanlığımız ve Diyanet İşleri Başkanlığımız olmak üzere tüm kurumlarımıza, üniversitelerimize, bilim ve fikir insanlarımıza şükranlarımı sunuyorum.

Değerli Kardeşlerim;

İstiklal Marşımızın şairi Merhum Mehmet Akif, yaşadığı dönemde İslâm dünyasını çok yakından gözlemlemiş, o dönemin sorunlarını mesele edinmiş ve bunları halkın anlayacağı bir şekilde dile getirmiştir. Son yüzyılın fikir adamlarının, sanatçılarının, ilim ve din erbabının Batı ile İslâm dünyası arasında oluşan ekonomik, sosyal, siyasi ve ilmi uçurumu tüm boyutlarıyla incelediklerini görüyoruz. İstiklal şairimiz Mehmet Akif gibi pek çok düşünce adamı yaşadığı dönemde İslâm dünyasını bu şekilde incelerken, önerdikleri çözümler aradan geçen yaklaşık yüzyıl boyunca tartışıldı, tartışılmaya da devam ediyor. Ve son dönemde kurduğumuz özellikle üniversitelerle bizler bu alanı daha da genişletelim, daha da geliştirelim ve sorulara, sorunlara cevap bulmada artık gençliğimizi dışarıda bırakmak değil, bu bilim merkezlerinde bilim yuvalarında toparlayalım istedik. Dünyaca tanınan bilim adamlarımız var. İşte bu salonda yer alan çok değerli bilim insanlarımız, mütefekkirlerimiz bile bu noktada haklı bir gururu taşıdığımızın müşahhas bir ispatıdır, göstergesidir. Ancak bundan yüzyıl önce Mehmet Akif ve

dönemindeki âlim ve düşünürlerin odaklandıkları meselelerin de bu gün çeşitlendiğine, çoğaldığına, farklılaştığına şahit oluyoruz. O gün Batılılaşma, modernleşme, İslâm dünyasının geri kalmış görünümü gibi problemler gündemi işgal ederken; bugün onlara ek olarak postmodernizim, küreselleşme, medeniyetler çatışması gibi yeni ve güncel meseleler bizim ajandamıza giriyor. Yine Akif'in ifade ettiği gibi "Alınız ilmini garbın, alınız sanatını; veriniz hem de mesainize son süratini" şeklindeki yaklaşım önemli bir gayrete vesile olsa da bugünün meselelerine tatminkâr cevaplar üretme noktasında yeni girişimleri gerektiriyor. Dolayısıyla bilim insanlarımızın, düşünürlerimizin bu köklü problemler karşısında bakış açısını da kapsayacak şekilde genel bir durum değerlendirmesi yapmalarının, meseleleri derinlemesine irdelemelerinin gerekli olduğunu hatırlatmakta fayda görüyorum.

Bakınız geçen Hafta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası Yıllık Toplantısı İstanbul'da yapıldı. Dünyanın yaklaşık 200 ülkesinden 15000'e yakın katılımcı küresel ekonomiyi, ekonomik krizi, dünya geleceğini İstanbul'da konuştu. Orada yıllık toplantının açılışında da ifade ettim; bu gün dünyanın bir bölümü varlık içinde her türlü imkân ve fırsattan istifade ederek, hatta lüks ve israfı bir hayat tarzı haline getirirken, onlardan çok fazla insan günde bir dilim ekmek bulmakta zorlanıyor. Dünyanın bir bölümünde insanlar hipermarketlerde alışveriş arabalarını tıka basa dolduruyor, sınırsız bir şekilde harcıyor, sınırsız bir şekilde tüketiyor, dünyanın başka coğrafyalarında 1 dolar 2 dolar karşılığında 18 saat çalışmak zorunda olan insanlar var, bunları görüyoruz. Bazı ülkelerde çocuklar gözlerini refaha, huzura, en gelişmiş eğitim ve sağlık imkânlarına açarken, bir başka yerde çocuklar gözlerini yokluğa, yoksulluğa, çaresizliğe, savaşa, çatışmaya, kitle imha silahlarına, fosfor bombalarına açabiliyorlar. Küreselleşmenin bu boyutunu görmezden gelmek, işte bugün içinden geçtiğimiz küresel finans krizine zemin hazırlıyor. Gelişmiş dünya bu tabloyu, bu manzarayı, bu adaletsizliği görmemek, duymamak, hissetmemek noktasında ısrarcı olursa geleceğin çok daha karanlık bir tablo olarak şekilleneceği de artık çok net görünüyor. Artık dünyadan yükselen çığlığa, mazlumların sesine, mağdurların feryadına kulak vermek, onları duymak, dinlemek zorundayız. Hele hele bu biz Müslümanlar için çok daha farklı bir önem ifade etmektedir. Bu gidişe dur diyecek, bu adaletsizliği adalete çevirecek müşahhas karşılıklar, somut karşılıklar, uygulanabilir alternatifler üretmek zorundayız. Irak işgal edildi, Bağdat ve Basra, tüm insanlığın televizyonları başında canlı yayınlarla izlediği, bombardıman edildi. Aynı şekilde Gazze'de masum çocukların üzerine yağan fosfor bombalarını tüm dünya tüm insanlık rahat koltuklarında emniyetli yuvalarında seyretti. Ama bunlar yapılırken, uluslararası tartışma platformlarında zaman zaman ne yazık ki "İslâmi terör" ifadelerini kullanmak suretiyle Müslümanlara, İslâm'a fatura kesilmeye gayret edildi. Bunlara karşı çok

ciddi bir duruşun, omurgalı bir duruşun, haysiyetli onurlu bir duruşun olmasını beklerdik; ama ne İslâm dünyasında ne de farklı objektif bakabilecek mercilerde göremedik, duymadık. Bunu başarmamız lazım, bunu yapmamız lazım. Ve bütün bu olaylar olurken gazetelerin üçüncü sayfalarını dolduran ve kanlarımızı donduran insanlık dışı manzaralar sanki bir başka dünyada, bir başka boyutta, bir başka evrende yaşanıyormuş gibi vicdanlar yanına bile uğramadı, uğramıyor.

Değerli Arkadaşlarım;

Böyle bir manzara karşısında sessiz, tepkisiz, eylemsiz kalmak elbette mümkün değildir. Modern dünyanın bu içler acısı ve umut vaat etmeyen bir kısım olumsuzlukları karşısında yeni bir söylem ortaya koymak, bu güncel meselelere karşılık olacak cevaplar üretmek, siyasetçilerle, devlet adamlarıyla birlikte, hatta daha da çok bilim insanlarının, düşünürlerin ve elbette din adamlarının mesuliyetindedir. IV. Din Şûrası'nın ana başlığının "Sosyal Problemler Karşısında Din ve Diyanet" olarak konulması, bana göre bu açıdan da çok ama çok isabetli olmuştur. Öyleyse, bu Şûra bana göre bu soruların ve sorunların cevabını bulmalıdır, vermelidir. Gerek yurt içinde, gerek yurt dışında bunun cevabını vermelidir.

Bakınız ben iki ay kadar önce başlattığımız Milli Birlik Süreci bağlamında kardeşliğimizi, ortak değerlerimizi, ortak kültürümüzü, ortak tarihimizi vurgulamak amacıyla sık sık bir örnek veriyorum. Oğlunu her ne sebeple olursa olsun kaybeden annelerin, oğullarının cenazesi başında aynı Yâsîn'i okuduklarını, aynı Fatiha'yı okuduklarını, aynı duayı ettiklerini ve cemaatin aynı kıbleye yöneldiğini ifade ediyorum. Benim bu örneğimi çok tipik bir refleksle karşılayanlar, alışılmış tepkiler verenler oldu. "Başbakan, Demokratik Açılım'ı din üzerinden mi gerçekleştirecek?" şeklinde fikir yürütenler çıktı. Dinin istismarı ne kadar yanlışsa dinin toplumsal problemleri çözmede oynayabileceği sosyal rolü görmezden gelmek de o denli yanlıştır. Yapılan yanlışların, var olan yanlış tablonun dinimizin özüyle çeliştiği de bir gerçektir ve benim vurgulamak istediğim, dikkati çekmek istediğim de işte budur. Bu noktada son derece acı bir gerçeği de burada ifade etmek durumundayım. Yürütülen propagandaların da etkisiyle Müslüman dünya ne yazık ki yoksullukla, mahrumiyetle, terörle, cehaletle anılır bir hale getirilmek isteniyor. Özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında başlayan yeni süreçte İslâm dünyasına biçilen bu yeni kıyafete karşı Müslümanların da karşı bir propaganda üretmedikleri gerçeğiyle karşı karşıyız. İslâm dininin yürütülen tüm bu propagandalardan, kendisine biçilen kaftanlardan, eğer kaftansa, özellikle kendi mensuplarının ona yaptığı fenalıklardan azade olduğunu biliyoruz; ancak bu dinin mensupları olarak kendi muhasebemizi yapmamız da kaçınılmazdır. Olgular dünyasıyla değerler dünyası her zaman örtüşmez. Olan her zaman ideal olan değildir. Bizim yaşadığımız gerçekliği doğru kavramamız ne kadar önemliyse, ideal olana ulaşmak için çaba göstermemiz de o kadar önemlidir. Bazen pratik durum

ve gerçekler zihnimizde olandan ilerdedir. Bu durumda kendimizi gözden geçirmemiz ve geliştirmemiz gerekir. Bazense zihnimizde olan, teorik olan, var olan durumdan daha ileridir. Bu durumda da pratik durumun ciddi şekilde gelişmesi ve ilerlemesi gerekir. İslâm düşüncesiyle İslâm dünyasının fiili durumu bu açıdan değerlendirilebilir. Düşünce ve değer, pratik üzerinde, yaşam üzerinde ne derece etkili olabilirse istediğimiz şekilde netice alabilmemiz de o derce mümkündür.

Türkiye olarak kasıtlı bir şekilde sürdürülen Medeniyetler Çatışması tezine karşı son derece başarılı bir şekilde Medeniyetler İttifakı tezini ortaya attık. İspanya'yla birlikte bu girişimi güçlendirerek sürdürüyoruz. Şu anda 100'ün üzerinde ülke ve uluslar arası kuruluş Medeniyetler İttifakı girişimine destek veriyor. Katılım artarken, yürütülen projeler de artık etkisini bariz şekilde gösteriyor. Yüzyılımızın bu en önemli girişimine bilim insanlarının, sanatçıların, siyasetçilerin destek vermesi, katkıda bulunması için İspanya'yla birlikte çalışmalarımız oldu. Şu anda üniversitelerimizde bu yönde ortak çalışmalar da yapılıyor; ama bu girişimin daha geniş bir katılım ve daha yoğun bir akademik mesaiyle desteklenmesi gerektiğine inanıyorum.

Değerli Hocalarım, Saygıdeğer Katılımcılar;

Bugün artık her alanda olduğu gibi dini ilimler alanında da eski bildiklerimizi gözden geçirme, güncelleme, bugünün dünyasına ve bugünün taleplerine çözümler üretme zamanıdır. Yalnız altını çiziyorum, yanlış anlaşılmalara vesile olmasın, kast ettiğim asla ve asla "dinde reform" değildir. Ancak bilim dilinde, özellikle de İlahiyat biliminin dilinde bir reformun kaçınılmaz olduğu da bir gerçek olarak önümüzde durmaktadır. Elbette din kâmildir. Ancak bizim dinden anladıklarımız, dini anlayışımız ve düşüncemiz tekâmül etmek, gelişmek durumundadır. Ünlü İslâm âlemi Gazalî bir yandan Kelâm gibi son derece ağır bir ilim dilinde, ilim dalında yoğunlaşırken, eş zamanlı olarak halkla irtibatını muhafaza etmiş, halkın anlayacağı bir dil inşa etmiş ve "İhya-i Ulûmi'd-Din" adlı, bugün bile başucu kitabı olan eseriyle halkla arasına bir köprü kurmuştur. Halktan, halkın ihtiyaçlarından, taleplerinden, güncel meselelerden kopuk bir bilim dili halk arasında boşluk doğuracaktır. Çünkü biz insanlara akıllarının anlayacağı dille hitap etmek durumundayız. Bu boşluk da bugün ibretle şahit olduğumuz gibi medya vaizleri tarafından doldurulacaktır, eğer biz boş bırakırsak. Bugün bizde olduğu kadar tüm dünyada da spor, siyaset ve din konusunda herkes kendini ehil olarak görüyor. Kahve köşelerinden televizyon ekranlarına kadar her ortamda insanlar bilseler de bilmeseler de bu alanlarda kendilerini en az bir profesör kadar birikimli zannediyorlar ve bu cesaretle konuşuyorlar. Özellikle din alanında böyle bir fikir serdetme, görüş bildirme, akıl yürütme cesaretinin oluşması bir boşluğun doldurulduğu gerçeğini ortaya koyuyor. Onun için ben gerek Şûra'nın mensuplarından, burada olan veya olmayan değerli hocalarımdan lütfen bu alanda boşluk

bırakmayın diyorum. Eğer sizler boşluk bırakırsanız, sizler ortaya net tavırları koymazsanız işte o zaman ne istikameti belli olan ne de herhangi bir birikimi olan bu tipler gelip oraları dolduracaktır. Bu boşluğun, hayatını ilme vakfetmiş çok değerli ilim erbabı tarafından doldurulması gerektiği aşikârdır.

Bu noktada, ben bir eleştiriyi, hatta özeleştiriyi kaçınılmaz görüyorum. Yine güncel bir başka konu ki, az önce değerli Başkan'ım bu konuda, bu başlıkta gayet güzel tespitler yaptı: Laiklik konusu. Laiklik, evrensel bir kavram olmasına rağmen Türkiye'de farklı şekillerde yorumlanabilmiştir. Laikliğin uygulanmasına ilişkin birçok tartışma, bilimsellikten uzak bir şekilde bilim adamlarını dışarıda tutarak siyasi bir yaklaşımla sürdürülmüştür. Şunu burada tüm samimiyetimle ifade etmek durumundayım: Herhangi bir dinin istismarını dinin kendisine saygısızlık olarak görürüm. Dinin istismarı, bizzat dinin kendisini hedef alır ve ona zarar vermeye yöneliktir. Ancak, dine samimi müntesipliğin istismar olarak nitelendirilmesi de din ve vicdan özgürlüğüne aykırı bir tutum olarak ele alınabilir. Aynı şekilde, laikliğin istismarı; bilimsellikten, toplumsal gerçeklerden ve evrensel uygulamalardan uzak bir şekilde yorumlanması ve uygulanması da doğru değildir. Türkiye, on yıllar boyunca bu tartışmaları son derece sağlıksız bir zeminde yapmıştır ve buna çok ağır bedeller ödemiştir. Son dönemde bu noktada oluşmuş olgunluğun ülkemiz ve geleceğimiz adına umut verici olduğunu düşünüyorum.

Asla karamsar bir tablo çizmek niyetinde değilim. Asla umutsuz değilim. İslâm dünyasının ya da Müslümanların bugünkü dünyada mevcut tezahürü, görünümü, ahvali her ne olursa olsun bu din aziz bir dindir, kapsayıcı, kuşatıcı bir dindir ve İslâm kelimesinin de ifade ettiği üzere bu din bir barış dinidir. Dışarıdan sistemli bir şekilde yürütülen saldırılar, içerden bu saldırılara zemin hazırlatan hatalar dinimizin özüne asla ve asla nüfuz edemeyecektir. İnsanlığın en umutsuz olduğu dönemlerde bile akıl, inanç, dua ve teslimiyet yeni çıkış yolları üretmiştir. Dinin alanını genişletmek ya da daraltmak gibi özden uzak girişimler yerine dinin özünü anlamaya ve idrak etmeye yönelmek, yeni kapıların açılmasını muhakkak beraberinde getirecektir.

Ben değerli âlimlerimizin, değerli ilahiyatçılarımızın, fikir insanlarımızın, kanaat önderlerimizin bu çıkış yollarını bulmada, yeni kapılar açmada özveriyle çalıştıklarına ve başaracaklarına gönülden inanıyorum. Nitekim İslâm dininin özüne de uygun olarak şûra mekanizması işletiliyor. Güncel meseleler istişare ediliyor. İşte bu çıkış yolları aranıyor. Diyanet İşleri Başkanlığımıza bu yöndeki gayretlerinden dolayı şükranlarımı sunuyorum. Tüm katılımcılara, destek veren, katkı veren, emek harcayan herkese teşekkür ediyor, IV. Din Şûrası'nın hayırlı olmasını diliyor, hepinize sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

I. GENEL OTURUM

BAŞKANLIK DİVANININ SEÇİMİ

❖

ŞÛRA ÇALIŞMALARI HAKKINDA BİLGİ SUNUMU

❖

KOMİSYON BAŞKANLARI VE DİVAN ÜYELERİNİN SEÇİMİ

❖

DİVAN BAŞKANI

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU

(Diyanet İşleri Başkanı)

(12 Ekim 2009)

Takdim: Sayın Başkan'ım, IV. Din Şûrası'nın çok değerli üye ve katılımcıları, muhterem davetliler;

Diyanet İşleri Başkanlığı'nca organize edilen IV. Din Şûrası'nın 1. Genel Oturumuna hoş geldiniz. Müsaadelerinizle 1. Genel Oturumun programını arz etmek istiyorum: İlk olarak, Başkanlık Divanı'nın seçimi yapılacaktır. Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun konuşmaları, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Hamza Aktan'ın konuşmaları, IV. Din Şûrası Genel Sekreteri Sayın Prof. Dr. Yavuz Ünal'ın konuşmaları olacak ve ardından komisyon başkanlarının seçimi gerçekleşecektir.

Konuşmalarını yapmak üzere, Diyanet İşleri Başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nu kürsüye davet ediyorum; buyurun efendim.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu (Divan Başkanı): Bismillahirrahmanirrahim.

Yüce Rabbimize sonsuz hamd-ü senâlar olsun. Bizleri yüce dinine hadim kıldı ve insanların hizmetinde kıldı. Efendimiz Muhammed Mustafa'ya, bütün Peygamberân-i İzâm'a, Âl ve Ashaplarına sayısız salât ve selâm olsun.

Saygıdeğer Diyanet İşleri Başkanlarım, IV. Din Şûrası'nın çok değerli üyeleri; hepinize ayrı ayrı saygılarımı sunuyor, Şûra'mızın hayırlara girizgâh olmasını yüce Rabbimden niyaz ediyorum.

Beş yılda bir yaptığımız Şûramızın bu seneki konusu din ve toplum. Toplumun yüz yüze olduğumuz sorunları karşısında dinin diyecekleri, dinin katkısı, dinin ne anlama geldiği konusunu sorun odaklı ve çözüme yönelik olarak konuşalım ve biraz yol alalım arzu ettik. Elbette bugüne kadar üç önemli Şûrayı geride bıraktık ve çok değişik vesilelerle bir araya geliyor, sorunlarımızı konuşuyor, tartışıyoruz.

Öncelikle, huzurlarınızda şunu ifade etmek isterim: Topluma, toplumda olup bitene, sosyal problemlere duyarsız bir din düşünülemez ve bunlara duyarsız bir din adamı da düşünülemez. İslâm dini sadece ferdin gönül dünyasını imar etmek için değil, ondan başlayarak toplumları dalga dalga kuşatmak, toplumlara rahmeti, sevgiyi, saygıyı, huzuru yaymak için var. Öyle olduğu için de Kur'ân-ı Kerim'in birçok ayetlerinde hem bireyin erdemli olması, kendisiyle, toplumuyla, Rabbiyle buluşması, barışması hem de toplumların bütün güzelliklerin yaşandığı bir ortam olması telkini yapılır. Başkanlık olarak biz din hizmetlerinde sosyal açılımı ve sosyal sorunlara duyarlı bir din hizmetini birkaç yıldır ısrarla öne çıkarmaya çalışıyoruz. Artık istiyoruz ki, sadece ezan okuyan, hutbe okuyan, vaaz eden, namazını kıldıran, daha sonra da kapıyı kilitleyip kendi dünyasına dönen bir din görevlisi değil, adeta toplumunun bütün sorunlarıyla ilgilenen ve din açısından onlara ne katkı sağlayabileceğinin heyecanını duyan insanlarımız olsun. Ve

bugün, açılış konuşmalarında, özellikle Başbakan'ımızın konuşmasında çok net ifade edildi. Bugün, gazetelerimizin sayfalarını açtığımız vakit, medyanın büyük bir iştahla verdiği, boy boy verilen bu olayların herbirinin aslında bir sosyal probleme işaret ettiğini anlamak için biraz gözümüzün ve kalp gözümüzün açık olması yeter. Etrafımızda olup biten, adeta yüzlerce binlerce sorun yumağı var ve biz bunların arasında yaşıyoruz. Bu sorunlara, bu sosyal problemlere dinin katkısını davet etmek için, dinin bu alanda ne yapıp ne yapamayacağını tartışmak için bir insanın dindar olması gerekmez. "Sosyal sorunları çözmede dinin rahmetinden istifade edilebilir mi?" sorusunu sorması için bir kişinin dindar olması gerekmez. Rasyonel düşünmesi, yüreğinde sızı olması ve insanların rahmetini, huzurunu, dirliğini, birliğini arzu etmesi yeter. Yüreğimizde biraz sevgi varsa, insan sevgisi varsa herhalde bunlara karşı duyarsız olamayız. Bunları hangi ölçü çözecekse, hangi çare, hangi adım derde deva olacaksa biz onun yanında olmak zorundayız. Bu çare dinden gelir, bu çare ahlâktan gelir, eğitimden gelir, sağlıktan gelir, uzak ellerden gelir, yanı başımızdan gelir; kimden gelirse gelsin, biz tıpkı hikmete açık olduğumuz gibi çarelere, çözümlere de açık olmak zorundayız.

İşte biz, durumdan vazife çıkardığımız için değil, dinimiz bize böyle bir rahmeti, böyle bir mesuliyeti yüklediği için sosyal sorunlara duyarlı olalım ve bu konuda çözüm üretiminde bizim de elimiz taşın altında olsun istedik. Ve sosyal açılımlı, sosyal yelpazeli din hizmeti anlayışımız ve çabamız bunun eseridir. Bununla değerli ilim adamları, siz değerli, ülkemizin yüz akı öğretim üyeleri, din hizmetinin parlak simaları, hepiniz biliyorsunuz ki biz din hizmeti deyince artık dar bir alanı kast edemeyiz. Toplumumuzda uzanmamız gereken çok farklı kesimler ve gruplar var. Kadın Hakları konusunda, kız çocuklarının eğitimi konusunda duyarlı olmak ve yol almak, eksiklerimizi gidermek zorundayız. Bu konuda her şey çok iyi değil. Bu konuda zihinlerin yeterince donanmamış olması İslâm dünyasının ciddi bir sorunudur ve bu bizden kaynaklanmıyor, dinimizden kaynaklanmıyor. Geleneklerimizi, toplumsal dengelerimizi gözden geçirmemiz ve dinin o rahmetini, şefkatini bu konuda da ispat etmemiz gerekiyor.

Çocuklarımızın eğitimi yine böyledir. Çevre konusu, sadece belli ideolojilerin ve siyasi yelpazelerin sorunu değildir. Aslında, Müslümanların öncelikli sorunu olması gerekiyor. Gönlümüz ister ki İslâm dünyası, dinimizin bütün fıkıh kitaplarının taharetle başladığı, temizlik bahsiyle başladığı gibi İslâm dünyası da insanlığın temizlik yönünden dibacesi olsun, örneği olsun. Gönlümüz bunu arzu ediyor, dinimiz bizden bunu istiyor. Böyle olunca da çevre konusunda daha duyarlı bir nesil yetiştirmek, İslâm dünyasını bu konularda duyarlı hale getirmek de İslâm âlimlerinin, din bilginlerinin görevidir.

Hep konuşuruz, "insan sevgisi, sosyal dayanışma" deriz; ama toplumumuzda birbirimizin halinden yeterince anladığımızı söylemek zor. Yanı başımızdakini

yeterince fark ettiğimizi söylemek çok iddialı olur. Adeta birbirinin halinden anlamayan ve kendi kısa vadeli çıkarını her şeyin üzerinde tutan, birbiriyle boğuşan, birbiriyle didişen, kapitalizmin bütün o acımasızlığını adeta yeni tanıyormuş gibi hayatı acımasızlaştıran bir koşturma içindeyiz. Toplumun ekonomik bakımdan gelişimi de, toplumun fakirleşmesi de hep dindarlaşmanın aleyhine işleyen bir süreç halinde. İnsanlar daha büyük nimetlere, makamlara, mevkilere, ekonomik imkânlara ulaştıkça dine karşı istiğnaları artıyor adeta. Fakirlik, fakr-ı zaruret arttıkça, yaşam mücadelesi, hayatta kalma mücadelesi arttıkça o dinin manevi iklimine karşı bigânelik artıyor ve bizim muhatap kitlemizin de; gerek İlahiyat Fakülteleri olarak, gerek din hizmetini yürüten gönüllülerimiz olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı olarak muhatap kitlemizin de giderek daraldığını görüyoruz. Sınırlı, bir avuç insan camiye gelirse ve bizimle irtibat kurarsa onlara ancak hizmet sunma imkânına sahibiz. Hâlbuki bu toplumun hepsi bizim. Toplumun hepsi bizim insanımız ve Türkiye açısından ifade edersek 72 milyon, dünya çapında ölçekte ifade edersek 1,5 milyarlık İslâm dünyası bizim hep rüyalarımıza girmesi gereken, gayretlerimizin, himmetlerimizin, çabalarımızın hedefi olması gereken geniş kitle. Biz bunlara ne kadar ulaşabildiğimizi ve bunların sorunlarını ne kadar dert edinebildiğimizi sık sık sormak ve bu noktada kendimizi hesaba çekmek, yapabildiklerimizle övünmek, ama yapamadıklarımızla sadece hayıflanmak değil onları ikmal etmek zorundayız.

Toplumumuzda aç ve açık, kimsesiz birçok insan var ve biz bunların ilk farkında olanın din görevlimiz olmasını istiyoruz, İlahiyat ve din hocalarının olmasını istiyoruz. Sosyal yelpazeli din hizmeti anlayışı, emin olun toplum için de büyük bir rahmete vesile olacak, bizim için de üzerimizdeki ağır mesuliyeti bir nebze olsun yerine getirmiş olmanın mutluluğunu yaşatacak. Artık, mahallenin ve bulunduğu bölgenin din görevlisi ve hocası kavramına geçmek istiyoruz. Camide müşteri bekleyen din görevlisi imajından, camiinin dört duvarı arasına sıkışmış, Kur'ân kursunun dört duvarı arasına sıkışmış veya bulunduğu bölgenin, bulunduğu ilin merkezinin duvarları arasına sıkışmış bir hizmet ve ilim anlayışından, onun ötesine taşan, ötesindeki insanlara ulaşan ve bütün bunları Tâif toplumu gibi düşünen bir anlayışa geçmek istiyoruz. Hepimiz biliyoruz ki Efendimiz Muhammed Mustafa (s.a.v.), Tâif halkını Mekke'ye beklemedi, diğerlerini de beklemedi. Hepsinin ayağına gitti, hizmeti götürdü, gerektiğinde doğduğu, büyüdüğü Mekke'yi terk etti, Medine'ye gitti, hicret etti ve onu yapmakla kalmadı yanı başındaki sahabeleri ta Mervler'e, Bulgar kentine kadar gönderdi ve geniş bir muhatap kitlesi ve hizmet ağı oluştu. Böyle olunca da artık bir camiinin görevlisi, bir camiinin imamı kavramından, o mahallede bulunan 300, 500 hanenin din görevlisi, o insanların manevi rehberi, gönül doktoru kavramına geçmek zarureti vardır. İşte, sosyal problemlere karşı duyarlılığımızın bizi getirdiği nokta

budur. Tabi bütün bunların tek sorumlusu olarak din görevlimizi görmek mümkün değildir. Şehirlerimizi geleneklerimizin, kimliğimizin, kişiliğimizin yaşayacağı tarzda oluşturamadık. Artık mahalle kavramını, birbirini tanıyacak şekilde yerleşme ve şehirleşme kavramını geride bıraktık. Adeta birbirine yabancılaşan insanların yaşadığı büyük apartmanlar oluşturduk. Bu ortamda din görevlisine yüklenmek, sadece onu sorumlu tutmak da haksızlık olur; ama ne olursa olsun, bizim din görevlimizin, din hizmetkârımızın, davetçimizin insanlara ulaşması, insanların ayağına gitmesi gerekiyor.

Rakam vermek zor, ancak elimizde ciddi veriler var ki, o da insanımızın önemli bir kısmına ulaşmakta ciddi kusurlarımız var. Ülkemizdeki camii sayılarımız belli, cemaat ortalamalarımız belli ve ulaşabildiğimiz kesimler belli. Böyle olduğu için de bizim ayağımızın altına bir yüksekçe tabure koyup daha uzaktaki insanlara bakmamız, onları görmemiz, onların derdiyle hemhal olmamız, dertlerine çare üretmemiz gerek. Onlar talep etmeden. Onların talep etmesini beklersek onlara da haksızlık olur. Çünkü bu din öyle bir rahmettir ki ancak o ışığın yanında olanlar, o ışıktan nasiplenenler onun kıymetini, kadir kıymetini bilirler.

Şûralarımızın bir amacı hem Diyanet İşleri Başkanlığı'nın beş yıllık dönemler halinde gerçekleştirdiği hizmetlerin bir değerlendirmesini yapmak. Hem de önümüzdeki beş yıla ışık tutmak, yansıtım yapmaktır ve bu Şûramızın en önemli özelliği din hizmetiyle dini bilgiyi birleştirmesi, İlahiyat Fakültelerimiz ile Diyanet mensuplarını, din hizmeti yapan o hademe-i hayratı birleştirmesi, buluşturması ve din hizmetine din ilimlerinin rehberliğini sağlaması. Bu bakımdan, bütün İlahiyat Fakültelerimizin mensuplarının, değerli dekanlarımızın, öğretim üyelerimizin burada olması Şûra'mız için çok büyük bir şans. Değerli Diyanet İşleri Başkanlarımızın aramızda olması, o engin tecrübeyi bize taşıması yönüyle büyük bir şans. Din İşleri Yüksek Kurulu Üyelerimizin, bütün üyelerimizin; çünkü bu din hizmetinin emekliliği yoktur, bütün üyelerimizin burada olması o engin tecrübeyi tanımamız, kavramamız açısından bir büyük şans. Ve İlahiyat Fakültelerimizden, kadın örgütlerinden, İmam Hatip Liselerinden, Müftülüklerimizden ve toplumun her kesiminden belli temsilcilerin belli bir tecrübeyle aramızda bulunması ortak akıl üretme açısından büyük bir şans. Hepinize bu itibarla ayrı ayrı "hoş geldiniz" diyorum. İnşallah dört gün zarfında önemli üretimler yaparız.

Şûra'mızın Genel Sekreteri Yavuz Bey, bize genel bir çerçeve çizecek. Bu Şûrada biz sorun odaklı yoğunlaşmayı ve çözümleri tartışmayı arzu ediyoruz. Sadece belli konuları konuşup geçmek değil, belli teorik konuşmalar yapmak değil, sorunları teşhis etmek, sorunların çözümünde dinin, dinin bu rahmet çağrısının, Diyanet'in, din bilimlerinin, İlahiyat bilimlerinin ne gibi katkı yapabileceğini açık yüreklilikle tartışmak ve bunları bir programa, bir karara bağlamak istiyoruz. Böyle olduğu için de din bilimleri, ilahiyat bilimleri bizim ana eksenimiz

olmaktadır. Bilgiden, sağlıklı doğru bilgiden, dinin ana kaynaklarına dayanan, yöntemi olan, on dört asırlık o engin, zengin mirası özümsemiş dini bilgiden vazgeçmemiz mümkün değil. O bizim ana eksenimiz olmak zorunda. Ve gerçekten, İlahiyat Fakültelerimiz İslâm dünyasının yüz akı kurumlarıdır. Ben sadece mensubu olduğum için bunu ifade etmiyorum. İslâm dünyasına baktığımız vakit, İslâm dünyasının en önemli sorunlardan birinin sağlıklı doğru dini bilgiyi üretme olduğunu görüyoruz. Eğitim kurumlarına baktığımızda, eğitim kurumlarının bu yüzyılı okuyan bir işleve sahip olmadıklarını görüyoruz. Yüksek ve büyük isimlerle değil, muhteva ile bunu çözebiliriz. İslâm dünyasında belki binlerce üniversite vardır, İslâm üniversitesi vardır. Mübalağa etmiyorum, binlerce İslâm üniversitesi vardır. İslâm dünyasında kimin ne okuttuğunu bilmediğimiz binlerce medrese vardır ve İslâm dünyasında, birçok İslâm ülkesinde dini hayatın adeta imamesi kopmuş, ipi kopmuş tespih taneleri gibi dini hizmetlerin darmadağınık olduğunu da görüyoruz. Ve Türkiye, ülkemiz, bu bakımdan şanslı bir ülke. İki açıdan da şanslı: Birincisi; dini, din bilimlerini, din İlahiyat ilmini üniversal anlayış içerisinde, belli bir disiplin içerisinde ele alan, sağlıklı şekilde tartışan, rasyonel düşünceyle eleştirel bakış açısıyla geliştiren, yöntemi olan, bir metoda bağlı olarak kendini yenileyen bir dini bilgi ve ilim geleneği var ve İlahiyat Fakültelerimiz bunu çok güzel sürdürüyor. Ülkemizde yine din hizmetlerinde derlenmeyi toparlanmayı, nizamı intizamı sağlayan ve bunları belli bir ahenk içerisinde sürdüren, milletimizin huzurunu kaçıran değil, milletimize huzur veren, güven veren, birlik beraberlik içinde yürütülmesini sağlayan Diyanet İşleri Başkanlığı kurumu var. Ben her iki kurumu da, hem İlahiyat Fakültelerimizi de hem Diyanet İşleri Başkanlığı'nı da bu açıdan önemli bir şans olarak görüyorum.

Şûra'mız bu şansı bağrında barındırıyor. Şûra'mızda dört gün boyunca hem ilim erbabı hocalarımızın katkılarını alacağız, hem din hizmetindeki tecrübeyi bu katkıyla birleştireceğiz ve inanıyorum ki sağlıklı teşhisler ve çok yol gösterici çözüm önerileri çıkacaktır. Tabi, Şûra kararlarımız, din hizmetlerinin derli toplu yürütülmesi için bize rehberlik edecektir. Ve içinde yaşadığınız yüzyıl, açılışlarda da ifade edildi, gerçekten bizi bir dizi sosyal sorunla karşı karşıya getiriyor. İnanıyorum ki din hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çok temel bir hizmet alanıdır. Adeta Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüm hizmetlerini din hizmeti olarak tanımlamak dahi mümkündür. Böyle olunca da Şûra kararları, Şûra'daki tartışmalar din hizmetlerinin daha derli toplu, daha planlı programlı yürütülmesinde ayrı bir önem taşıyor.

Tabi bu Şûra aynı zamanda bugüne kadar yaptığımız Şûraların eksiklerinin fark edilmesi ve eksiklerinin telafi yollarının aranması imkânı da sunuyor. Doğrusu, Şûra Kararlarını takip eden özel bir çalışma grubumuz var; ama Şûra Kararlarının sadece takip edilmesi yetmiyor, bütün birimlerimizce, bütün İl Müftülük-

lerimizce, tüm din hizmeti gönüllülerimizce benimsenmesi ve ileriye taşınması gerekiyor. Bu bakımdan, Şûra'da alınacak kararlarımızın gerçekleşebilir olması, reel olması ve reel durumla örtüşmesi de ayrı bir önem taşıyor. Soyut tavsiyeler yerine daha somut öneriler ve çözüm yolları bizim için daha çok yol gösterici olacaktır.

Ben burada kıymetli vakitlerinizi şûrada ele alacağımız konuların tavsifiyle geçirmeyeceğim. Bu şûrada, elinizdeki programda mevcut olduğu üzere birçok konuyu ele almaya ve tartışmaya gayret edeceğiz. Ben tam bir özgürlük ortamı içerisinde basına kapalı olarak yürütülecek şûranın çok bereketli olacağına inanıyorum. Aile sorunları, cinsel eğitim sorunları, ekonomik sorunların ahlâkî alana, manevi alana yansımaları, engelliler, yetişme yurtları, buradaki insanlarımızın dinin rahmetinden ne kadar istifade edebildikleri, ceza evleri, ceza evlerinde yürütülen din hizmetleri, çalışan nüfusa, özellikle sanayideki işçilere ve gençlere karşı ödevlerimizi ne kadar yaptığımız, onlara ne kadar ulaştığımız sorunu, esnaf ve zanaatkârlarla ne kadar ilgilendiğimiz hususlarını tartışacağız. Gençlik deyince sadece üniversite gençliğini anlıyoruz; ama asıl gençlik onun dışında olan geniş bir yığındır, geniş bir kütledir. Onları görmemiz, onlarla ilgilenmemiz ve onları kendi kaderlerine terk etmememiz gerekiyor. İnsanların din eğitimini ailelere bırakamayız. Ailelere teşekkür borçluyuz, ailelerin dini duyarlılıkları son derece önemli, ama biz onu ölçü almadan, ona güvenmeden bu insanlarımıza, genç yaşta, erken yaşta dini anlatmak, dini öğretmek Yüce Rabbini tanımasını, Peygamber'ini sevmesini, ahlâkî değerleri tanımasını sağlamak zorundayız. Bu bakımdan, okullarımızdaki Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerini ben son derece önemli olduğunu ve Türkiye için adeta paha biçilmez bir önem taşıdığını söylemek istiyorum. Zannedersem bu konuda pek farklı düşünen yoktur. Gerçekten de, bu dersler, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri okullarımızda okunmaya başlandıktan sonra çocuklarımızın din hakkında bilgisi, manevi alan hakkında bilgisi arttı ve dine mesafeli ve önyargılı nesiller yerine, yapsın veya yapmasın bu konuda daha bilgili, daha kültürlü, saygılı, sevgili insanlar çoğalmaya başladı. O açıdan da ben Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersimizin, din hizmetleri, dinin sosyal açılımı alanında bize çok önemli bir imkân bahşettiğini ifade etmek istiyorum.

Tabi, tâdat etmeyeceğim dedim, ama yine toplumumuzda kız çocuklarıyla ilgilenmemiz, intihar olaylarıyla yakinen ilgilenmemiz çok büyük önem taşıyor. Bir kişiyi kurtarmak, bir kişinin hidayetine vesile olmak, bir kişinin elinden tutmak, Efendimiz (s.a.v.)'in tabiriyle "vadiler dolusu dünya malından çok daha önemlidir." Bizim terk edebileceğimiz, göz ardı edebileceğimiz bir kişimiz dahi yoktur. Böyle olunca da, toplumda insanlar intihara, cinnete sürükleyen sebepleri incelememiz, olabiliyorsak engel olmamız, insanların yanında olmamız gereki-

yor. Yetiştirme yurtlarındaki insanların Allah sevgisinden, Allah'ın merhametinden başka dayanakları yoktur. Cezaevindeki kardeşlerimizin kaza ve kader anlayışlarının tashih edilmesi ve onlara dinin anlatılması gerekiyor. Ben, cezaevlerine gittiğimizde, onların çok farklı bir kaza ve kader anlayışlarına sahip olduklarını ve kendilerini sadece toplum tarafından değil, din ve yüce Rabbimiz tarafından da terk edilmiş olarak gördüklerini fark ettim ve çok üzüldüm. Aslında, belki de o insanların en çok yanında olması gereken bizleriz. Tabi, kadrolarımız bu konuda yeterli olmayabilir, ama ben bütün İl Müftülerimizin bu konuda çok özverili çalıştığını ve vaizlerimizin bu yurtlara, bu yuvalara, bu merkezlere, bu cezaevlerine giderek onlara adım adım, dalga dalga bu dinin çağrısını, davetini, Peygamber sevgisini, kendisiyle toplumuyla ve Rabbiyle barışık olmayı aktardıklarını görüyorum. Yaptıklarımız bizi asla rahata sevk etmemeli. Eksiklerimiz bizi asla yılgınlığa sevk etmemeli. Biz, üzerimizdeki emanetin farkında olarak gücümüzün yettiğince esbaba tevessül ederiz. Sebepler yaratan ise Yüce Rabbimizdir. Usûl-ü Fıkıhtaki tabirle: "Müsebbepler şârinin fiilidir." Biz, esbaba tevessül eder, gereken gayreti gösteririz; ama biliriz ki bu dünya eksiklikler dünyasıdır. Bu dünyada her insanın kemale ermesi ve bütün toplumun arızasız, noksansız olması mümkün değildir. İlk günden itibaren, Hz. Âdem'in çocuklarından itibaren insanlar birbirinin boğazını sıkmaya başlamış, insanlar birbirine dünyayı zehir etmeye başlamış. Bugün acı sonuçlarını dünyada görüyoruz. En eğitimli insanlar, en yetişmiş insanlar, demokrasiden, insan haklarından, sevgiden, saygıdan, hoşgörüden en çok söz eden insanlar, bu kavramları en çok ihlal eden insanlar maalesef. Bunların konuşulması yetmiyor. Onun için, dünyanın sorunu eğitimli olmayış sorunu değildir, çok bilgili olmayış sorunu değildir. Dünyanın sorunu ahlâkîlik sorunudur, insanilik sorunudur, yürekte sızı olma, insanların dertlerini paylaşabilme sorunudur. Biz de bu vadide bir behremizin olmasını, bu vadide nasibimizin olmasını ve ömrümüzün, fani ömrümüzün ve geçici hayatımızın böyle bir sorumlulukla anlamlı olmasını arzu ediyoruz. Ben, "Sosyal Sorunlar Karşısında Din ve Diyanet" konusu hakkında sizinle bunları paylaşmayı arzu ettim, siz de lütfettiniz dinlediniz. Şimdi, uygun görürseniz Şûra Sekretaryası'nı oluşturalım, Şûra Divanı'nı oluşturalım, Divan'da Şûra'nın önümüzdeki günlerdeki çalışma programına ilişkin açıklamaları dinledikten sonra da komisyonlarımızı oluştururuz.

Ben, burada bizatihi bulunmanın bile başlı başına bir fayda olduğuna inanıyorum. Burada konuşmak, tartışmak, bir arada olmak, birbirimizi görmek, sorunlarımızı ele almak son derece önemli. Bu bakımdan, burada basına kapalı toplantılarda hiçbir kısıtlama yoktur, her eleştiriye, her farklı görüşe açığız. Özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, biz sizin eleştirilerinizden çok istifade edeceğiz. Hiçbir arkadaştan inanmadığı meth-i senâyı duymak istemeyiz, zaten siz

de böyle yapmazsınız. Açık sözlülükle yapabildiklerimizi ve yapamadıklarımızı hem Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, hem İlahiyat Fakültelerimiz olarak, din âlimleri olarak ortaya koyalım, konuşalım, tartışalım. Çünkü insanlar bizden çok şey bekliyor. Açılış konuşmalarında da gördük, insanlar her sorunun çözümünde din adamlarını, din âlimlerini, maneviyat önderlerini hep yanlarında görmek istiyorlar. Doğrudur da, çünkü din kemâli temsil ediyor. Din, olgunluğu, güzelliği, iyiliği temsil ediyor. Böyle olunca da, insanlar bizden elbette bekleyecekler, biz de yüce dinimizden bekleyeceğiz; ama kendimiz, dinimiz insanlar eliyle bunu sağlayacaktır. Böyle olunca da, biz inşallah, bu herkesin taleplerine, beklentilerine uygun şekliyle bir koşuşturmayı arzu ediyoruz. Bu Şûra da, bu koşuşturmanın adeta bir soluklanma zamanıdır. Buradan alacağımız hızla, inanıyorum ki daha iyi hizmetleri hem İlahiyat Fakültelerimiz, hem diğer bütün din kurumlarımız, hem Diyanet İşleri Başkanlığımız, hem tüm yurt içi ve yurt dışı teşkilatı daha çok koşuşturacak, daha çok gayret edecek, toplumun, insanların daha çok yanında olacaktır.

Ben bu duygu ve düşüncelerle tekrar hepinize selâmlarımı, saygılarımı sunuyorum, Şûra'mızın hayırlara vesile olmasını, gönül dünyamızda, hizmet anlayışımızda, hizmetimizin etkinliğinde bizlere yeni imkânlar sunmasını Cenâb-ı Mevlâ'dan niyaz ediyorum.

Evet, önce Divan'ı oluşturalım.

Buyrun…. Şûramızın saygıdeğer Üyeleri;

Prof. Dr. Hamza Aktan ve Prof. Dr. İbrahim Çalışkan hocalarımızı Başkan Yardımcılıklarına;

Prof. Dr. Hüseyin Peker, Prof. Dr. Nasrullah Hacımüftüoğlu ve Doç. Dr. Rahmi Yaran ve Dr. Ekrem Keleş hocalarımızı da Şûra Sekreterliklerine teklif ettiler. Şayet hocalarımız da lütfeder kabul buyurursa oylarınıza sunmak istiyorum…

Hem görev veren siz hocalarımıza, hem de bu görevi kabul eden hocalarımıza ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Evet, Divan'ı yerine alalım.

Takdim: Saygıdeğer Konuklar;

Divan seçimi tamamlanmış bulunmakta. Şimdi, Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Hamza Aktan Hocamız'ı konuşmalarını yapmak kürsüye davet ediyorum. Buyurun efendim.

Prof. Dr. Hamza AKTAN: Sayın Başkan'ım, Başkanlarım, çok değerli bilim adamları, Başkanlığımızın çok değerli din hizmeti gören elemanları, kıymetli

meslektaşlarım, dördüncüsünü tertiplediğimiz Din Şûrası'na şeref verdiniz, hoş geldiniz.

Bireyin milyonların arasında yalnız kaldığı bir çağı yaşıyoruz. İçinde yaşadığımız, giderek bilgi çağına dönüşmekte olan sanayi çağında, tarım toplumunun bireyi kucaklayan, denetleyen, kontrol eden yapısı tamamen değişmiş ya da daha ötesi silinmiştir. Binaenaleyh, bireyin sığınağı olan toprağa bağlı geniş aile dağılmıştır. Sevincini paylaşarak katlayan, kederini paylaşarak azaltan, aynı soydan, aynı kandan dedeler, nineler, amcalar, teyzeler, halalar birbirlerini yılda bir kere görebilecekleri ya da göremeyecekleri uzak diyarlara dağılmışlardır. Herkes geçimini sağlayabileceği yer neresiyse oraya göç etmiştir. Aylarca, yıllarca ayrı kalış akrabalık bağlarını zayıflatmış, dayanışmayı azaltmıştır. Senelerce torunlarını görmeyen büyükanne, büyükbabalar, yeğenlerini göremeyen amcalar, halalar, teyzeler, dayılar vardır.

Sanayi toplumunun anakent insanı, kapı komşusunu tanımıyor. Komşuluk ilişkileri zayıflamış. Mahallenin muhtarını tanımaz, imamını bilmez olmuşlar. Onunla birlikte ağlayacak, onunla birlikte gülecek konu komşu, hısım akrabadan yoksun kalmıştır. Tutum ve davranışlarını doğru yöne yönlendirecek ananeler, gelenek ve görenekler tarih olmuştur. İşin asıl kötü yanı, kaybolan bu değerlerin ve toplumsal kurumların bıraktığı boşluğu dolduracak yeni kurumlar henüz kurulabilmiş değildir. Metropol insanı topraktan kopmakla ekonomik güvencesini de kaybetmiştir. O artık dolu bir ambardan, kilerden yoksun kalmıştır, yiyeceğini günlük nevaleler halinde evine poşetlerle taşımaktadır. Yıllık güvenceyi kaybetmiş, günlük yaşamaktadır. Bu nedenle, misafir kabul etmekte zorlanmaktadır.

Günümüzde kent insanı doğadan kopuk yaşamaktadır. Sabahtan akşama, kent hayatının gürültülü, koşuşturmamalı ortamında bir türlü kendi iç dünyasına dönememekte, huzur ve sükûna kavuşma imkânı bulamamaktadır. Akşam evine döndüğünde dahi sakin, huzurlu bir ortama kavuşma imkânı bulamamakta, dış dünyanın en sinir bozucu görüntüleri televizyon ekranları marifetiyle evinin içine doluşmaktadır. Bu nedenle, eşine ve çocuklarına yeterli zaman ayıramamakta, özellikle çocuklar ilgi ve sevgiden yoksun olarak büyümektedirler.

Kırsal kesimden göç edip ana kentlerin varoşlarına yerleşen aileler kent hayatına uyum sağlayamamaktadırlar. Genelde çok çocuklu olan bu aileler çocuklarının eğitimi için gerekli olan ne parasal kaynak ne de zaman ayırabilmekteler. Geçim darlığı aile içi şiddeti davet etmektedir. Şiddet, kadına ve çocuklara yönelmektedir. Bu durum soyguncu, kapkaççı, tinerci, köprü altı çocukları gibi adeta suç işlemeye mahkûm çocukların türemesine neden olmaktadır. Diğer taraftan, ekonomik gelirleri ülke ortalamasının üzerinde olan kent soylu aile çocukları varoş çocuklarından daha iyi konumda sayılmazlar. Bunlar genelde çalışan anne ve babaların çocuklarıdır. Cepleri harçlık görür, ruhları ilgi ve sevgiden yoksundur.

Sahip oldukları şeylerle mutlu olamamakta, ruhi boşluklarını madde bağımlılığından satanizme kadar uzanan yanlış bir çizgide aramaktadırlar. Kişiyi gerektiğinde maddeten destekleyen, manen kucaklayan hısım akraba dayanışması, yanlışlarını düzeltecek hoca nasihati, dinlenen, itibar edilen büyük sözü, yanlışları kınayan toplum denetimi tarım toplumunun günümüze intikal etmeyen, kaybolan kurumlarından birkaçıdır.

Ne yazık ki sanayi toplumu şartların değişimiyle değişime uğramış, fakat bu değişim esnasında tarım toplumunun kaybolan değerleri ve kurumların yerini dolduracak yeni kurumlar oluşturulamamıştır. Sanayi toplumuyla ilgili çizmeye çalıştığımız tabloda olumsuz görüntülere eleştiri maksadıyla temas ediyor değiliz. Tarım toplumundan sanayi toplumuna intikalle toplumun değişime uğraması kaçınılmazdır. Bu değişimi önlemek mümkün değildir. Asıl üzerinde durmak istediğimiz konu, kaybolan değerlerin ve kurumların yerine onların yerini dolduracak yeni kurumların oluşturulamamış olmasıdır. Eleştiriye konu olacak husus da budur. Kent insanı yalnızlığı ve kimsesizliği içinde ya kent bataklığında kaybolup gitmekte ya da hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığı arkadaş gruplarına, örgütlere ve cemaatlere katılmaktadırlar. Kimileri de kendilerini çevreleyen olumsuz şartlarla başa çıkamamakta, her şeye boş vermekte, olayların akışına teslim olmaktadır. Böylece toplumumuzda farklı katmanlar ve kesitler oluşmaktadır. Diğer taraftan, kırsal kesim insanlarımız, özellikle mezralarda yaşayan, yaz boyu hayvanlarıyla otlaklarda ve yaylaklarda kalanlar, köylerinden ve kasabalarından uzakta tarım işçisi olarak çalışanlar manevi esintilerden yoksun kalan kesimi oluşturmaktadır.

Toplumumuzu oluşturan tüm katmanlara ve kesitlere ulaşmak, onlara manevi değerlerimizi tanıtmak başta din görevlileri olmak üzere dini konularda bilgi birikimi olan tüm aydınlarımızın görevidir. Âlimlerin, peygamberlerin görevini devralan mirasçıları olduğu hadis ile sabit bir İslâm öğretisidir. Âlimlere Hz. Peygamber'den kalan miras Hz. Kur'ân ve O'nu ulaşabilecekleri, ulaşabildikleri her kişiye ve her muhite taşıma ve onlara İslâm'ın aydınlık yolunu gösterme görevidir. Zira Kur'ân'da: "Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur."(Mâide sûresi, 5/67) buyurmuştur. "Allah seni insanlardan korur." ifadesi, ilâhî mesaja olumsuz tepki gösterecek kişilere ve topluluklara iletilmesi gerektiğini belirtir. Ve yine Kur'ân'da tebliğ göreviyle ilgili olarak şöyle buyrulur: "Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir" (Tevbe sûresi, 9/6) Bu ilâhî hitaptan çıkan sonuç şudur: Asıl olan, ilâhî mesajın tüm insanlara ulaştırılmasıdır.

Biz bu Şûramızda tebliğ amacının bir bölümünü gündeme getiriyoruz. Akılları ve vicdanları aydınlatan İslâm'ın nurlu ikliminde hiç soluklanmamış kendi çocuklarımıza, gençlerimize, kendi insanımıza nasıl ulaşabileceğimiz, nasıl iletişim kurabileceğimiz, iletişimin devamı için ne tür müesseselere vücut verebileceğimiz konusunu tartışalım istiyoruz. Bu konu bizim üzerimize yüklenmiş ilâhî bir görevdir. Bu görev Kur'ân'da: "Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten men eden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır." (Âl-i İmrân sûresi, 3/104) ifadesiyle açıklanmıştır.

Toplumsal hayatta ve toplumsal değişim karşısında dini daha fonksiyonel kılma hususunda günümüz şartlarında neler yapılabileceği, dinin bidatlerden ve istismarlardan nasıl korunacağı tartışılacaktır. Aile içinde ve dışında şiddetin önlenmesi, ahlâkî sapmaların, zararlı alışkanlıklardan, özellikle çocukların ve gençlerin korunması konusunda dinin rolünün artırılması adına neler yapılabileceği müzakere edilecektir. Bu nedenle Şûra gündeminde sosyal problemler karşısında din ve sosyal açılımlı din hizmetleri komisyonları oluşturulacaktır. Din ve toplum ilişkisinde din eğitiminin önemi göz ardı edilemezdir. Kendi yetki alanımız dâhilinde Orta öğretimden Lisansüstü öğretime kadar din eğitiminin problemleri de tartışılacaktır.

Şûra'ya egemen olmasını istediğimiz yaklaşım, sorumluluğu paylaşma yaklaşımı olmalıdır. Toplumumuzda gözlemlediğimiz olumsuz tabloların ortaya çıkmasında bizim de payımız olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Söz gelimi, suç işlemiş tinerci bir çocuğa suçunun bütün vebalini yüklemek doğru mudur? O çocuğu, o çocuğa suçu işleten koşulların kıskacına terk eden toplum, o toplumu oluşturan fertler olan bizler suçlu değil miyiz? Bu konuya ışık tutan Hz. Rasûlullah'a ait bir uygulamaya değinerek sözlerimi bitiriyorum. Bir çocuk Ensâr (r.anhüm)'a ait hurmaları taşlamaktadır. Yakalanır. Hz. Rasûlullah'a getirilir ve hakkında şikâyetçi olunur. Rasûlullah (s.a.v.): "Yavrum, hurmaları niye taşlıyorsun?" diye sorar. Çocuk: "Açım. Yemek için taşlıyorum." der. Hz. Rasûlullah (s.a.v.): "Hurmaları taşlama. Kendiliğinden yere dökülenleri ye." der ve çocuğun başını şefkatle okşayarak: "Allah'ım onun karnını doyur." diye dua eder. Biz burada açlığından dolayı meyve ağaçlarını taşlayan çocuklarımızın karnını nasıl doyuracağımızın yollarını arayacağız.

Bu vesileyle hepinize tekrar saygılar sunuyor, Şûra'mızın başarılı olmasını ve hayırlara vesile olmasını niyaz ediyorum. Saygılarımla.

Takdim: Sayın hocamıza bu güzel konuşmasından dolayı teşekkür ediyoruz. Şimdi, konuşmalarını yapmak üzere IV. Din Şûrası Genel Sekreteri Prof. Dr. Yavuz Ünal'ı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. Yavuz ÜNAL: Bismillahirrahmanirrahim.

Sayın Başkan'ım, Şûra'mızın değerli üye ve davetlileri, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Konuşmam esnasında ben, öncelikle Şûra'nın amacı, Şûra'nın anlayışını, Şûra konusunun seçimi ve Şûra'yla ilgili sürecin nasıl işleyeceği hakkında bir takım teknik bilgiler vereceğim. Ardından da daha önce Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yapılan Şûralarda alınan kararların ne olduğu, ne kadar hayata yansıdığı ve bunun yansımasında ve yansımamasında nelerin etken olduğu üzerine küçük bir ufuk turu yapmak istiyorum.

Din Şûrası'nın amacı tüzükte belirlenmiştir. Buna göre, Din Şûrası, bilimsel yeterlilikleri ve dini hizmetleriyle tanınmış olan bilim ve din adamlarının katılımıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nca yürütülen hizmetlerin geliştirilmesi konusunda görüş oluşturmak amacıyla beş yılda bir yapılmaktadır. Dolayısıyla, IV. Din Şûrası da bu bağlamda toplandı. Beş yılda bir yapılması nedeniyle, süreç nasıl işler, bunun hakkında birtakım ayrıntılı bilgi verilecek. Ancak, akademimizin değerli üyeleri, dini hizmetleriyle gurur duyduğumuz teşkilatımızın müntesipleri olan hocalarım, akademik bir etkinlik olmakla birlikte Şûra, bilgi üretim yeri ya da bilgi üretiminin aracı olarak görülmemelidir.

Zira Şûralar, o ana kadar üretilen bilgiyi ve elde edilen tecrübeyi esas alır ve onlardan hareketle kurumsal hizmetlerin daha verimli olmasını sağlayacak geleceğe ilişkin planlama yapılmasını hedefler, önerilerde bulunur. Bu hedef doğrultusunda atılacak adımları ya da kurumsal yapılanmalarda ihtiyaç duyulan gerekliliklerin tespiti ve tavsiye niteliğinde de olsa kararlar alınması sağlanır. Diğer bir ifadeyle Şûra, bireylerin elde ettiği ilmî ve tecrübî donanımı diğerleriyle paylaşma, müşavere etme ve toplumsal hizmetlerde referans olabilecek kararlara dönüştürme yeri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle, Şûralar Başkanlığımızın hizmet kalitesinin daha da iyileştirilmesi ve çeşitlenmesi noktasında bir ufuk turu yapılmasına fırsat verecek, toplumumuzun huzur ve refahına katkı sağlayacak stratejiler geliştirilmesi açısından önemli bir fırsat oluşturmaktadır.

Bugüne kadar üç Şûra yapmış olan Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmet birimleri çalışmalarında Şûra kararlarını mutlaka referans almışlardır. Bununla alâkalı üç Şûra'dan, I. Din Şûrası'nda 37 karar alınmış, bunlardan 28 tanesi uygulanmış, 6 tanesi hiçbir uygulamada referans olarak alınamamış, halen uygu-

laması devam eden ise 3 tane karar var. II. Din Şûrası'nda ise 39 karar alınmış, bunlardan 34 tanesi uygulamaya mesnet teşkil etmiş, burada birebir uygulandığı düşünülmemelidir, çünkü önceden yapılan bir öngörüdür, uygulamaya mesnet teşkil etmesi burada oldukça anlamlıdır. Uygulanamayan 5 tane karar var. III. Din Şûrası'nda ise 37 karar alınmış, bunlardan 26 tanesi uygulamada mesnet olarak kullanılmış, 9 tanesi kullanılamamış, 2 tanesi ise fiilen kullanılmaktadır. Toplamı düşündüğümüzde üç Şûra'da 113 karar var, bunlardan 88 tanesi herhangi bir uygulamaya mesnet teşkil etmiş, 20 tanesi hiçbir şekilde kullanılamamış, 5 tanesi ise fiilen uygulanmaya devam etmektedir. Buradaki oran Şûra mantığıyla bakıldığında oldukça iyi bir oran, nerdeyse yüzde sekseni aşan bir rakamdır bu. IV. Din Şûrası'nın katılımcıları olarak aslında bizi şevklendirecek bir veri olarak görülmelidir. Burada kararın uygulanmasında, uygulamaya mesnet teşkil etmesinde ve etmemesinde karar alınırken gösterilen titizlik, öngörünün belki kalitesi demek gerekiyor, öngörü ve oluşturulan metin de etkili olmaktadır. Sadece hizmet birimlerini burada birebir muhatap olarak veya sorumlu olarak görmemek gerekiyor, çünkü Şûra'nın bizzat kararı da burada belirleyici olmaktadır. Doğası itibarıyla Şûra kararları tavsiye niteliğindedir. Bu nedenle, söz konusu oranlar Şûra'nın fonksiyonelliğini gösteren ve bizi daha titiz, daha duyarlı davranmaya sevk edecek veriler olarak düşünülmelidir.

Bu gereksinimle, alanında seçkin, bilimsel yeterliliğe tebarüz etmiş ya da din hizmetlerinde tanınmış hocalarımızın bir araya toplandığı IV. Şûra'da önceden tespit edilen sorunları farklı boyutlarıyla tartışmak, çözümü noktasında ortak akılla yol haritasını belirlemek ve süreç içerisinde ihtiyaç duyulacak yapılanmayı belirleyecek görüşler oluşturulması hedeflenmektedir. Şûra'yı bilgi şöleni, kongre ve benzeri bilimsel etkinliklerden ayıran temel nokta da tam burasıdır. Şûra ile gündemimize aldığımız bu tarz, kültürümüzün temel kodlarının bizi sevk ettiği davranış biçimidir aslında. Zira yüce Mevlâ'nın vahiyle bilgilendirdiği Kutlu Elçisine (s.a.v.): "İş hususunda onlara danış." (Âl-i İmrân sûresi, 3/159) talimatını vermesi, müminlerden bahsederken de "Onların işi aralarında danışma iledir." (Şûrâ sûresi, 42/38) açıklaması, hatta bunun Kur'ân-ı Kerim'de bir sûreye ad olarak verilmesi bizim için hayati öneme haizdir. "Ashabına Rasûlullah'tan daha fazla istişare eden birini görmedim." (Abdurrazzâk, V. 331, no: 9720; Tirmizî, Cihâd 34, no: 1714, IV. 213-4; Ahmed, IV. 328.) dedirtecek kadar istişareye önem veren Hz. Peygamber: "Danışılan güvenilir olmalıdır." (Ebu Dâvûd, Edeb 123; Tirmizî, Zühd 57; İbn Mâce, Edeb 37) ifadesiyle müminlerin vasfı olarak nitelenen bu uygulamanın kimlerle yapılması gerektiğine dikkatleri çekmiştir. Bu nedenle, Şûra'nın üyeleri de bu duyarlılıkla seçilmeye çalışılmıştır. "Bilmiyorsanız ilim ehline sorun." (Nahl sûresi, 16/43) "Onu en iyi bilene sor." (Furkân sûresi, 25/59) "Onu en iyi bilen gibisi sana haber veremez." (Fâtır sûresi, 35/14) talimat-

ları alanında uzman olanlara dikkatlerimizi yöneltmiştir. Bu talimatların hayat bulabilmesi için de Hz. Peygamber (s.a.v.): "Sizden biriniz kardeşiyle istişare ettiğinde kardeşi ona görüşünü söylesin." (İbn Mâce, Edeb 37) uyarısında bulunmuştur. Bilenle bilmeyenin ya da uzmanla uzman olmayanın karşılıklı pozisyonunu belirleyen bu ilişki ağı ve biçimi Hz. Ali'nin ifadesiyle, "En isabetli olanın bulunmasını sağlayacak ve yeni görüşlerin elde edilmesine imkân verecektir." Meşveret, müşavere ya da Şûra olarak isimlendirilen bu tarz, bu toplantımızın da formatıdır.

IV. Din Şûrası, toplumumuzun huzur ve refahına kurumsal olarak katkı sağlamak düşüncesiyle toplumsal sorunlara odaklanan bir etkinliktir. Bilimsel birikimi ve tecrübî kazanımlarımızın ışığı altında kurumsal yapılanmadan hizmetlerimizin şekline kadar kendi adımıza bir özeleştiri olacaktır. En azından, siz değerli katılımcıların değerlendirmelerini biz bu bağlamda okuyacağız. Kararlara yansımasa bile bunlardan istifade edeceğiz. Ancak beklentimiz, görev alanımızla ilgili olarak, geleceği yönetme açısından yol haritamızı belirleyecek görüşler oluşturulmasıdır. Bu nedenle, ayrıntıların kilitlediği polemikler yerine olgulara odaklanılmasını arzu etmekteyiz. Şûra'nın konusuyla alâkalı bir iki noktaya dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Değişimin kaçınılmaz, hızlı ve belirgin olduğu hallerde gerek söylemlerin ve gerekse dayanaklarının sık sık gözden geçirilmesi gerekmektedir. Tükenen söylem üzerinden üretilecek her hizmet, toplumsal hayatta anlamsız olduğu kadar ilgililerin hafife alınmasına da vesile olacaktır. Evrensel bir dinin hizmetlerinde söylemin gözden geçirilmesi başkalaşımı değil, zaman, şart ve mekâna göre yeniden ifade edilmesini amaçlamaktadır. Bu bağlamda, küreselleşen bir dünyada söylemlerimizi üzerinde oturduğumuz zeminin hala yerinde olduğundan ve sağlamlığından emin olabilmemiz için öncelikle temel değerler dizisinin yeniden gözden geçirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, toplumu din konusunda aydınlatma görevini üstlenen Diyanet İşleri Başkanlığı IV. Din Şûrası'nı Din ve Toplum ana başlığıyla yapmayı uygun bulmuştur.

Toplumsal sorunların çığ gibi büyüdüğü çağımızda sorunların çözümüne, dolayısıyla toplumun huzur ve refahına Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bireysel ve kurumsal katkı sağlamayı arzu etmekteyiz. Daha doğrusu, bunu bir sorumluluk olarak görmekteyiz. Bu nedenle, söylemimizi sosyal açılımlı din hizmetleri olarak tadil etmiş bulunmaktayız. Bu bağlamda, Şûra için öncelikle toplumsal olarak nitelenebilecek sorunlarla ilgili çalışmalar yapıldı, soruna odaklanan sivil toplum örgütleriyle görüşüldü, onlar tarafından sorunun nasıl tanımlandığı ve çözüme ilişkin önerileri alındı. Bu ön çalışmalarla tespit edilen hususlar, alanında bilimselliğiyle tebarüz etmiş akademisyenlerle paylaşıldı ve kendilerinden sorunun yeniden tanımlanması, sorunun kaynakları ve soruna çözüm oluşturacak metin yazmaları talep edildi. Önümüzdeki sunumlar bu bağlamda ve bu şekilde

oluşturulmuştur. Bu noktada katkılarını esirgemeyen hocalarıma hürmet ve şükranlarımı arz ediyorum.

Oluşturulan metinleri makale ya da tebliğ formatında değil, soruna odaklanan, kaynaklarını tespit etmeyi amaçlayan ve çözüme ilişkin önerileri sunan nitelikte olmasını arz ettik, ancak tartışmanın sağlıklı yapılabilmesi için olgunun ortaya konulmasına ihtiyaç duyulduğu noktalarda bilgilendirici derleme çalışmaların yer almasını uygun gördük. Bu nedenle, farklı formatlara sahip metinlerle Komisyonlarımız karşı karşıya kalacaklardır. Bu metinler üzerinde arzu ettiğimiz şey şuydu: Metinler sadece tartışmayı tetiklemek üzere, yani metin üzerinde bir müzakere değil, sadece soruna bir ufuk turu, sorun üzerinde bir ufuk turu yapsın, tartışmaya doğrudan geçilebilsin ve sorunla alâkalı yeni pencereler açılabilsin diye önceden hazırlanmış bir metin olarak değerlendirilmeli. Bu bağlamda, eğer, metin üzerine müzakere yapılmazsa, öyle zannediyorum daha verimli oturumlar gerçekleştirilecektir.

Önceki Şûralardan, üç tane Şûradan bahsettik. Bunlardan ilki 1993 yılında 204 kişinin katılımıyla, ikincisi 98 yılında 210 kişinin katılımıyla, üçüncüsü ise "Avrupa Birliği ve Din" konusuyla toplanmış, rakam verilmediği için zikredemiyorum, geniş bir katılımı olduğu belirtiliyor. IV. Din Şûrası ise 282 katılımcısıyla "Din ve Toplum" adı altında toplanmıştır.

Biraz sonra Divan'ımız, Komisyon başkanlarını seçecekler. Ancak, süreçle alâkalı bir iki noktaya dikkatleri çekmek istiyorum. Komisyon çalışmaları basına kapalı olacaktır. Hocam da defâat ile bu hususa dikkat çekti. Ancak, basın her gün Genel Sekreter tarafından o günün tartışmaları noktasında bilgilendirilecektir. Şûra'mızda dört komisyon bulunmaktadır. Tüzük gereği, her komisyonun bir başkan ve yardımcısı olacaktır. Komisyonda iki de rapor yazıcı olacaktır. Bu raportörün yanında tartışmaya açılan konunun daha önce herhangi bir komisyonda ele alınıp alınmadığını veya Şûra kararına yansıyıp yansımadığı konusunda ve diğer hususlarda teknik bilgi verecek bir elemanı biz komisyonda yan tarafta, tartışmaya dâhil olmaksızın hazır bulunduracağız. Ayrıca, bundan önceki Şûra kararları komisyonlarda sizlere arz edilecek. Bundan önce nelerin konuşulduğu, nelerin karara bağlandığı, bu kararlar toplam olarak size arz edilecektir. Her komisyon kendi kararını sonuçta kaleme alacak, son oturumlarda ise, yani Perşembe günü öğleden sonra ve Cuma günü öğleye kadar olan oturumlarda ise komisyon kararlarından Şûra Kararı kaleme alınacak ve sonuç bildirgesi olarak basına duyurulacaktır.

Şûra kararları oy çokluğuyla alınabilmektedir. Ancak, tüzük gereği oylamaya sadece Şûra'nın üyeleri katılabilmektedir. Şûra'nın üyeleri ise Diyanet İşleri Başkanı, Başkan Yardımcıları, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi olarak görev yapmış olanlar ile hâlen görevde bulunan üyeler, Birinci Hukuk Müşaviri, Kurul Başkan-

ları, Ana Hizmet Birimleri Başkanları, Strateji Dairesi Başkanı, Din Hizmetleri Yüksek Kurulu tarafından belirlenmiş olan 20 Bilim ve Din adamı. 10 Müftü, 5 Vaiz, Yüksek Öğretim Kurumu'nun kendi üyeleri arasından belirlediği akademik unvana sahip bir üye. İlahiyat Fakülteleri'nin yetkili kurullarınca belirlenen birer öğretim üyesi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu'nca kendi üyeleri arasından belirlenen bir üyeyle Din Öğretimi Genel Müdürü, Milli Eğitim Bakanlığı'nca meslek dersleri olan İmam Hatip Lisesi Müdürleri arasından belirlenecek 5 okul müdürü. Türkiye Diyanet Vakfı'nın Mütevelli Heyeti'nin kendi üyeleri arasından belirlediği bir üyeden oluşmaktadır.

Katılıp katılmadığına göre herhangi bir ayrım yapılmaksızın IV. Din Şûrası'ndaki toplam üye sayısı 133 olarak belirlenmiştir. Bunların dışında, tüzükte belirlenen kurum ve kuruluşlardan birer temsilci ve Şûra'ya akademik anlamda katkı sağlayacağı düşünülen bilimsel yeterliği tebarüz etmiş davetlilerimiz de salonumuzda hazır bulunmaktadır.

Metin konusunda söylediğime ilave olarak bir iki şey eklemek istiyorum. Komisyondaki tartışmalarımızda mümkün olduğu kadar, sunum yapan hocalarımızın metine bağlı olarak hareket etmemelerini, ana temasını tartışmaya açmalarını rica ediyoruz. Bunu şunun için arzu ettik: Biz bu metinleri komisyon üyelerine en az 15 gün önce, bunun içerisinde 1 ay olan da var, periyodik olarak elektronik ortamda gönderdik. Komisyon çalışmalarında ciltlenmiş birer fotokopi olarak da komisyon üyelerine söz konusu olan metinler takdim edilecek, yani herkesin elinde metin olacak. Daha sonra da bu metin basılacak. Tartışmayı tetiklemek için, tartışmayı daha düzeyli olarak sürdürebilmek adına, sunum yapacak hocalarımızın metni okumamaları, ana fikri, ana temayı tartışmaya açmalarını rica ediyoruz. Bunun yanında komisyona katılacak değerli hocalarımızdan âcizane bir istirhamımız olacak: Mümkün olduğu kadar kişinin görüşü üzerine görüş söylemek ve polemiğe girmek yerine olguya odaklanıp sorunları tartışmak ve bu sorunlara bizim çözümümüz, çözüm önerimiz ne olacak, daha da önemlisi bu sorunların çözümünde Diyanet İşleri Başkanlığı olarak biz nerede bulunmamız gerekiyor, bu taşın altına elimizi nereden sokmamız gerekiyor, bu noktada hocamın da ifade ettiği gibi mümkün olduğu kadar üst dille somut metinler üretilirse, öyle zannediyorum ki IV. Din Şûrası adına ciddi bir kazanım olacaktır.

Tüzük gereği, Şûra'daki sunum, müzakere ve Şûra Kararları basılacaktır. Komisyon çalışmalarında hocalarımızın sözlü müzakereleri olacaktır; ancak, müzakereler de basılacak. Şûra süresi içerisinde, hocalarımız müzakerelerini yazılı metne dönüştürür ve verirlerse, oradaki konuşmalarını bu yazılı metinle değiştirme imkânı olacaktır. Ancak oradaki vurguya, oradaki konuya, oradaki tartışmaya bağlı kalmak kaydıyla. Orada olmayan bir şey tartışmaya sonradan dâhil edilirse bu çok etik olmayacaktır; ancak Şûra süresi bittikten sonra yapılan tartışmalar

çözümlenecek ve olduğu gibi neşredilecek. Bu bilinçle hareket edilmesinde yarar bulunmaktadır. Bunu tekrar ediyorum, mümkün olduğu kadar polemiğe girip tartışmayı kilitlemek yerine, karşıdaki insanın sözü üzerine söz söylemek yerine, zihninde bir ünlem bir soru işareti koyarak olguya tekrar geri dönüp tartışmayı olgu üzerinden gerçekleştirebilirsek iyi olur diye ümit ediyoruz.

Şûra üye ve davetlilerimiz, dört ayrı komisyona önceden tasarrufta bulunmak suretiyle dağıtıldı. Herkesin kendi komisyonuna katılması ve komisyon salonlarına girerken yaka kartlarını kiosk sitemine mutlaka okutmamız, göstermemiz gerekiyor. Kiosklar kartları elektronik olarak okuyacaktır. Daha sonra katılım oranları, kimin hangi komisyonda ne kadar yer aldığı raporlanmak suretiyle arşive kaldırılacaktır. Komisyon çalışmalarında bunun yararlı olacağını açıkçası düşünmekteyiz.

Yüce Mevlâ'dan bizim için zamanı bereketlendirmesini, sözü dinleyerek en güzeline tabi olacak olan erdemlilerden kılmasını niyaz ederek, hepinizi saygıyla selâmlıyorum efendim. Tekrar hoş geldiniz, sefâ verdiniz.

Prof. Dr. Ali BARDAKOĞLU: Sadece Yavuz bey değil, uzun zamandan beri Din İşleri Yüksek Kurulu'muz, arkadaşlar hummalı bir şekilde çalışıyor. İnşallah bu verilen emeklere denk bir bereketi birlikte elde ederiz.

Değerli Şûra Üyelerimiz;

Yarından itibaren dört komisyonumuz çalışmalara başlayacaktır ve yaklaşık üç gün süren çalışmalar esnasında inanıyoruz ki çok bereketli, çok müsmir bir netice elde edeceğiz. Birincisi "Din ve Toplum" konusu, ikincisi "Sosyal Problemler Karşısında Din" konusu, üçüncüsü "Sosyal Açılımlı Din Hizmeti" konusu, dördüncüsü de "Toplum ve Din Eğitim" konusu. "Din ve Toplum" ana başlığının dört alt komisyonu olduğu halde çalışmaya başlayacak.

Her bir komisyonda bir komisyon başkanımız, bir başkan yardımcısı, iki rapor yazıcı bulunacak ve her bir komisyonda oturum başkanlarımız olacak. Komisyon başkanlarımız başlatma ve oturuma kadar sevki idareyle sorumlu olup oturum başladıktan sonra oturum başkanlarımız oturumu yönetecekler. Komisyon başkanlarımız ve raportörler de müzakereleri izleyecek ve onların kaleme alınmasında ve onlardan karar istihsalini kolaylaştıracak. Arkadaşlarımız, Şûra üyelerimiz her bir komisyon için bazı hocalarımızı önermişler ve göreve davet etmişler. Hem öneren arkadaşlara, hem bu öneriyi, külfeti kabul eden arkadaşlarıma şimdiden teşekkür ediyorum. Şûra'mızın hayırlara vesile olmasını, hizmet yolunda bizlere yeni ufuklar, yeni yollar açmasını niyaz ediyorum.

Din Şûramızın en büyük özelliği Türkiye'mizin seçkin bilim adamlarını, yöneticilerini, tecrübeli hocalarımızı bir araya getirmesi. Ben böyle bir toplantıdan

her zaman hayır ve bereket olacağına yürekten inanıyorum. İnşallah, yarın sabah 09.00'dan itibaren yoğun bir şekilde, tempolu bir şekilde çalışmalara başlayacağız. Uzaktan yakından gelen bütün hocalarıma, Diyanet İşleri Başkanlarıma ayrı ayrı şükranlarımı sunuyorum. Hepinize hayırlı akşamlar, hayırlı çalışmalar diliyorum.

I. KOMİSYON

"DİN VE TOPLUM"

Komisyon Başkanı

Prof. Dr. Saim YEPREM

❖

Komisyon Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Erhan YETİK

❖

Raportörler

Dr. Fatih YÜCEL

Dr. Enes KABAKÇI

13 -16 Ekim 2009

I. KOMİSYON MÜZÂKERECİLERİ
(Katkıda Bulunanlar)

1. Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ
2. Recep AKAKUŞ
3. Sabri AKPOLAT
4. Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
5. Doç. Dr. Ali Arslan AYDIN
6. Dr. Ahmet BALTACI
7. Medet COŞKUN
8. Hacı Osman DEMİRHAN
9. Dr. Lütfi DOĞAN
10. Süleyman DUMAN
11. Seyfettin ERSOY
12. Dr. Ercan ESER
13. Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL
14. Doç. Dr. Nasuh GÜNAY
15. Sümeyye Akyol KAHVECİ
16. Mehmet KAPUKAYA
17. Prof. Dr. Şahin KARASAR
18. Dr. Seyfi KENAN
19. Prof. Dr. M. Emin KÖKTAŞ
20. Doç. Dr. Abdurrahman KURT
21. Prof. Dr. İlhan KUTLUER
22. Hüseyin MAYA
23. Doç. Dr. Ahmet ONAY
24. İsmail ÖNER
25. Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
26. Rami ÖZALAN
27. Selçuk ÖZTÜRK
28. Dr. İbrahim PAÇACI
29. Serdar POLAT
30. İlyas SERENLİ
31. Prof. Dr. Şefaattin SEVERCAN
32. Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK
33. Prof. Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN
34. Baş Uzm. İbrahim URAL
35. Seyfettin YAZICI
36. Prof. Dr. Erhan YETİK
37. Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM

1. OTURUM

“Toplumsal Değişim Karşısında Din”

Oturum Başkanı

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI

❖

13 Ekim 2009

GENEL SUNUM

Prof. Dr. Saim YEPREM (Komisyon Başkanı): Değerli hocalarım, burada tebliğler tartışmaya yönelik cümlelerle, somut uygulamaya yönelik net ifadeler halinde sunulması arzu ediliyor. Bu konuya dikkat edilirse azami fayda elde edilmiş olacaktır.

Ben hepinize ve hepimize, şûranın bütününe Cenâb-ı Hak'tan başarılar temenni ederken, oturum Başkan'ına oturumun yönetimini devrediyorum.

Allah kolaylık versin.

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI (Oturum Başkanı): Teşekkür ederim, Sayın Başkan. Hepinize günaydın. Bugünkü toplantının çok verimli geçmesini diliyorum. Ben kısa bir çerçeve konuşması yaptıktan sonra öncelikle tebliğ sahibi arkadaşlarımıza söz vereceğim. Ondan sonra da müzakereyi başlatacağız.

Sayın Başkan'ın da vurguladığı gibi bu müzakerede elden geldiğince çözüme odaklanmak durumundayız. Bilinen argümanları tekrarlayarak ya da argümanlar etrafında polemikler yaratarak bir yere varamayacağımızı artık defalarca öğrenmiş durumdayız. Onun için oldukça somut oldukça tırnak içinde yaratıcı, geliştirici vurgulara ihtiyacımız var.

Bugünkü oturumun genel başlığı "Din ve Toplum". Bu çerçevede birkaç soruyu gündemimize taşımak istiyorum. Bu oturumu bu sorular etrafında derinleştirirsek, şekillendirirsek yararlı olacağını düşünüyorum.

Doğrudan Türkiye üzerinden konuşacak olursak öyle sanıyorum ki din ve toplum sorununu ele aldığımız zaman ya da din ve toplum ilişkilerini bir sorun olarak ele aldığımız zaman öncelikli olarak somut düzeyde tanıklık ettiğimiz yer Türkiye. Türkiye bağlamlı hareket ediyoruz. Burada yaşadığımız deneyimler bize yön veriyor, şekillendiriyor. Türkiye'de gündelik hayatın işleyişinde din, böyle asude, şiirsel, hiçbir şekilde bir meşruluk sorunu yaşanmayan bir bağlam da mı gelişiyor, yoksa giderek herkese takılan, herkesin dinî ve ideolojik kompartımanlarında çok farklı şekiller yaratan, gerilimler yaratan bir unsur olarak mı öne çıkıyor?

Öyle sanıyorum ki Türkiye'de gündelik hayatın akışı yeniden formatlandığı için, özellikle son yüz yıl içerisinde, çok ciddi müdahaleler ile yeniden şekillendiği için din de o doğal akışkanlığını, o doğal karşılığını pek fazla toplumsal yaşamda bulamıyor. Bu gözlemler o kadar önemli ki. Din, insanların bilerek, isteyerek ve kendi ruhlarında tam bir karşılığını bularak yaşattıkları bir şey olmayınca giderek gündelik hayattaki görünürlükleri, gündelik hayattaki temsillerine çok daha fazla ağırlık veriyoruz. Ve tabi ki dinin özellikle ideolojik formülasyonu

hayatı fakirleştiriyor, çok ciddi anlamda kayıpları da önümüze çıkarıyor.

Din ve toplum arasındaki ilişkiler öteden beri din, toplumdan nasıl etkilenmiştir; toplum, dinden nasıl etkilenmiştir gibi sosyolojinin demirbaş sorularıyla şekillenen bir tartışma konusudur. Oysa bizim burada vurgulamak istediğimi şey bu teorik arka plana ya da sosyolojinin üstüne eğildiği konulara değinmekten çok toplum, dinden nasıl etkilenmiştir gibi sosyolojinin demirbaş sorularıyla şekillenen bir tartışma konusu. Türkiye'de din ile toplum arasındaki ilişkilerinin doğası nasıl seyrediyor; yapı üzerinde ne şekilde müdahaleler ve şekiller var bunları konuşmak zorundayız. Şunu düşünebiliriz; eğer bugün Türkiye'deki dini bütün Müslümanlar, mütedeyyin insanlar, bir ütopya geliştirmek zorunda kalsalardı kendi yaşamlarına ilişkin, gelecek için bir kurgu peşinde koşsalardı en çok neyin peşinde olurlardı? Yani kendi Müslümanlıklarını gelecekte belirleme, gelecekte inşa etme gibi bir arzuya sahip olsalardı bu ütopyada ne tür vurgulara ağırlık verilirdi?

Öyle sanıyorum ki en çok ağırlık verilen şey çok farklı bir laiklik, çok farklı bir özgürlük alanı, çok farklı bir insan hakları sorunu… Bugün en çok karşı karşıya geldiğimiz sorun, yaşadığımız ve en fazla içselleştirdiğimiz sorun maalesef eşitlik, insan hakları ve laiklik konusundaki çok ileri geri, ayarı bir türlü tutturamadığımız genellemeler. Bu nedenle Türkiye'de önemli ölçüde din ve toplum ilişkilerini bir özgürlük sorunu etrafında dolaştığını ve bu özgürlüğün de kurumdan kuruma, yapıdan yapıya, paradigmadan paradigmaya haklı olarak değiştiğini göstermek zorundayız.

Bugün din, toplumsal yaşamın neresindedir diye bir soru sorduğumuz zaman bu soruya çok cesaretle cevaplama hakkımızın olmadığını görüyoruz. Din, mesela çekingen, ürkek, kenarda, diplerde bir yerde midir yoksa görünür ama estetsize edilmiş bir durumda mıdır? Bu konularda çok net bir cevap vermekte zorlandığımı sanıyorum.

Din, öteden beri birtakım fonksiyonlarıyla icra ettiği görevleriyle hepimizin gündemindedir ama Türkiye'de dinin hep böyle bir fonksiyon icra etmek için seferber edilmiş olması bir tartışma konusudur. Yani dinden kalkınmada yararlanmak, dinden işte toplumsal yaşamdaki huzuru üretmek için yararlanmak… Dini bir şekilde bir şeylere alet etmek ve bu ucu istismara kadar giden bir sürü tartışmayı da beraberinde getiriyor. Öte yandan dinî bilginin parçalandığı konusunda da birtakım göstergeler var. Örneğin dinî otoritelerin de giderek ayrıştığını görüyoruz. Türkiye'de dinî hayata belirlenmiş müfredat nasıl bir din adamı ya da nasıl bir dindar tip üretmeye çalışıyor? İşte resmî müfredat diye bildiğimiz ve nerdeyse aileden başlayarak hayatın her kompartımanında karşımıza çıkan o bilgi sistemi, nasıl bir din taahhüdü ortaya çıkarıyor? Bu dinin ürettiği dindar tipi ne tür bir şeydir; ne tür bir resim üretiyor, bunların da konuşulması gerekiyor. Bu

arada tabi zorunlu din derslerinden söz etmek gerekir. İmam Hatip Liselerindeki insan üretiminin topluma ne tür tipler, ne tür kategoriler kattığını konuşmamız lazım. Mesela idealist, modern, Kemalist bir öğretmen ile idealist, meslekçi arasındaki farklara vurgu yapmak gerekiyor. Ve yine bu tipoloji ile imam arasındaki ilişkilere bakmak gerekiyor. Geçtiğimiz yıllarda mahalle baskıları tartışmaları ekseninde pek çok kişi öğretmenle imam arasındaki ilişkiye vurgu yaptılar ve Türk toplumunun inşasında bu iki tipolojinin ne düzeyde ayrıştığını, ne düzeyde ortaklaştığını konuşmaya başladılar. Dolayısıyla bizim burada dinî bilginin üretiminde çok önemli bir kaynak olarak gördüğümüz İmam Hatip Liselerini, İlahiyat Fakültelerini ve tabi ki Kur'ân Kurslarını Diyanet'in uygulama alanlarının her veçhesini ele almak ve dolayısıyla bu bağlamda ürettiğimiz eğitmen tipini, öğretici tipini de bu toplumsal dinî pratiklerin kaynağı olarak da sorgulamamız gerekiyor. Bütün bunlara değişik süreçlerde yapılan müdahaleleri de katmak zorundayız. Örneğin ara dönemlerde 60'ta, 70'te, 72'de, 80'de ve 28 Şubat'ta dinî yaşamın nasıl bloke edildiği ve bu hayatın nasıl yeniden inşa edilmeye çalışıldığı konusunda pervazsız adımları sorgulamamız ve bunlar üzerine konuşmamız gerekir. Bu süreçte hiç kuşkusuz, çok hızlı geçiyorum çünkü konuşmalara yer vermek zorundayız, bu süreç içerisinde başından beri dinî hayatı sürekli reforma etmek ve onu yeniden biçimlendirmek konusunda oluşan devlet zihniyetinin bugüne kadar sarktığını, bu reformist tabiatın hiçbir şekilde geri adım atmadığını ve bunların Müslümanları bir şekilde adam etmek gibi bir zihinsel arka planın hep güncel ve hep canlı kaldığını vurgulamak lazım. Dolayısıyla bu Türk reformasyon projesi sonuçta gündelik hayattaki dinî temsilcileri itibardan düşürmek konusunda yer yer başarılı olduğunu gözleyebildiğimiz birtakım örnekler ortaya çıkarmıştır. Yer yer başarılı olduğunu söyleyebiliriz. Ancak bu, itibardan düşme konusunun sadece bir şekilde tırnak içinde muktedirlerin bir siyaseti ve onun ürünü olmadığını, zaman zaman Müslümanların da kendi içlerindeki öz eleştiri yoksunluğu, kendi içlerine bakma konusundaki eksikliklerinin de bu konuda önemli bir sorun yarattığını düşünüyorum.

Bugün dindarlık ve gerçek anlamda tatminkâr bir dinî hayat, taşrada mıdır, şehirde midir? En önemli tartışmalardan biri budur. Ya da tarikatlarda mıdır yoksa modern bilgi sistemlerinden midir diye bir soru çıkacaktır. Eğer dinî hayatı taşraya ve onun üzerinden otantik mecralara, geleneğe devredeceksek bu konuda çok ciddi sorunlar yaşayacağız demektir ve yaşıyoruz da zaten. Öte yandan dinî hayatı şehre ve şehrin gerekliliklerine bağladığımız zaman da modern yaşamın ürettiği bir sürü sorunun o din içinde yarattığı muğlâklığı, kargaşayı da hesaba katmamız gerekiyor. Artık şimdi din monitörleri yayınlanıyor. Kim ne kadar dindardır ölçülebiliyor ve doğaldır ki kimin ne kadar dindar olduğuna dair de garip işaretlerden, sembollerden yola çıkılıyor. Dindarlığın ölçülebilirliğine dair kana-

atler yavaş yavaş gelişmeye başlıyor. Örneğin Batı'da kiliseye katılım, kiliseye vergi ödeme, kilise içinde ayinlere, diğer icralara katılma konusundaki oranlardan yola çıkarak bir döndürme ve çevirme siyaseti ile Türkiye'de dinî hayatın da ne tür bir resme sahip olduğu araştırılıyor ve bu konuda da dindarlığın son yapılan araştırmalara göre Türkiye'nin mevcut gerçekliği içinde çok baskın bir rol sahibi olduğu görülüyor. Bu araştırmaların kendi içinde tartışılabilirliği ayrı bir konudur ancak Türkiye'nin dindar olduğuna dair, dini bütün bir eğilime sahip olduğuna dair hem resmiyette hem de sıradan insanlarda genel bir kabul vardır. Yani Türkiye'yi dindar saymak herkesin işine gelen bir kabuldür. Bu dindarlığın sosyal hayattaki temsilinin nerelere uzandığını ise bildirilerde de gördüm. Konuşacağımızı da sanıyorum.

İki önemli tartışma dini, hayatımızda önemli ölçüde sarsmaktadır. Bunlardan birisi laiklik. Başından beri bizim kuşağın belki ilk, son dönemlerine yetiştiği bu 163. madde ve bunun üzerinden dinî hayatın bloke edilmesine dair bir tartışma. Bu kavramlar, bu kanunlar ortadan kalkmış olmakla beraber laikliğin içeriği konundaki o genel hava laikliği her zaman birinin başına bela edecek bir söylem siyaseti henüz daha piyasadan çekilmemiştir. Maalesef çekilmemiştir. Bu konuda sadece laikçilerin bir kusuru olduğundan söz etmek mümkün değildir. Birlikte yaşamak konusunda Müslümanların da çok özürlü, çok sorunlu tabiatları olduğunu ifade etmek istiyorum. Bu konuda birlikte yaşamak ümitlerinde nasıl bir siyaset güdeceğimiz konusu sorunludur. Ancak laiklik ve İslâm arasında böyle çok kolay evlilikler gerçekleştirenleri de tuhaf karşıladığımızı ifade etmek gerekir. Yani böyle ortaya çıkmış her kavramı, her modern lehçeyi bir anda içselleştiren ve İslâm'ın sanki hiçbir sabitesi yokmuş gibi her duruma kolayca adapte olabilen bir havanın da kasvete dönüştüğünü vurgulamak istiyorum.

Din dili çoğalıyor. Arttık toplumda çok farklı aktörler inadına konuşuyor. İsim vermek istemiyorum ama dün Sayın Başbakan'ın da vurguladığı gibi medya vaizleri aracılığıyla ya da başka kanallarda din alanı herkesin uzman olduğu, herkesin kolayca konuşabileceği bir noktaya doğru gidiyor. Oysa toplumun talepleri çok açık. Toplumun dinî hayat içindeki evreni olağanüstü bir şekilde parçalanmış durumda. Bunu İlahiyatlardan, Diyanet İşleri Başkanlığından ve çok daha erken dönemlerde Kur'ân Kursundan ve İmam Hatip Liselerinden beslemek gerekiyor ve ancak bu besleme koşullarının da, gene çok tedirgin ve dikkatli bir şekilde kullanıyorum, çağın gerekleri içinde şekillenmesi gerekiyor. Çağa uyumluluk, çağın beklentilerine uyum sağlamak gibi bir şeyden bahsetmiyorum. Modern olması, bugüne ait bir şey olması gerekiyor.

Ben, bu genel çerçevede konuşmamı nihayetlendiriyorum. Birkaç soru sordum ve bu sorulara doğrudan kendi ilgilendiğim bir konuya hiç değinmeden vurgu yaptım. Tabi bu yaşadığımız sorunların içine farklı inanç grupları, yeni dinî

cemaatler de katılma arzusundadırlar. Onları da umarım bundan sonraki toplantılarda ele alırız.

Şimdi bu konuşmadan sonra tekrar; değerli katılımcılar, birinci komisyonun değerli üyeleri hepinize saygılar sunuyorum. İlk oturumumuzu sizin katılımınızla başlatıyoruz.

Bu oturumda önceden bildirileriyle katılan arkadaşlarımız konuşmalarını yapacaklar. Ardından 12.30'a kadar da, bütün arkadaşlarımızın katılımıyla elden geldiğince müzakeremizi sürdüreceğiz.

Sürekli olarak tekrarlanan bir vurguyu burada bir de ben söyleyeceğim. Bildiriler okunmayacak. Metin bağımlı bir analiz yapılmayacak. Elden geldiğince üretici, yaratıcı bir dil inşasına çalışılacak. Özellikle bildiri sunan arkadaşlarımın buna çok dikkat etmelerini arzu ediyorum. Bildiri sunan arkadaşlarımızı tolere edebiliriz. Biraz onlar çok ciddi hazırlandılar. Konuşma sürelerini 10 dakika olarak belirliyorum. Ondan sonraki arkadaşlarımızı ise elden geldiğince somut vurgulara odaklanarak götürmek istiyorum.

DİN VE TOPLUM KOMİSYONU

1. OTURUM TEBLİĞLERİ

MODERNLEŞME VE POSTMODERNLEŞME BAĞLAMINDA DİN VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Yasin AKTAY*

Giriş: Dinin sosyolojik bağlamı

Sosyolojide din araştırmaları genellikle modernleşmeyle veya geleneksel dünyanın yapısal dönüşümü bağlamında söz konusu olmaktadır. Bu bağlam modernleşme teorilerinin içerdiği ve temel niteliği ilerlemecilik ve evrimcilik olan bir tarih nosyonuyla kendiliğinden yüklüdür. Söz konusu tarih nosyonu modernleşmeyle doğru orantılı olarak geleneğe özgü kabul edilen bütün kurumların zamanla yok olup gideceğini öngörmektedir. Bu öngörüye uygun olarak modernleşme sosyolojisi, geleneği karakterize eden bidat, hurafe, din, milliyetçilik, ırkçılık gibi daha ziyade kültürel, veya Marksist bir terminolojiyle konuşmak gerekirse üstyapısal kurumların yanı sıra, tarımsal üretim tarzı ve bu tarzın gerektirdiği ilişkilerin yok olup gideceği, yerini modern kültürel ve ekonomik kurumlara bırakacağı yönünde bir beklentiyi bilimsel formülasyonlarına kavuşturmaya çalışmıştı.

Sosyolojinin tüm öncü düşünürleri, çalışmalarını hep böylesi bir beklentinin nihâî telosu belirleyeceği bir geçiş aşaması hissiyatıyla yürütmüşlerdir. Örneğin bu derlemede gerek Günter Kehrer, gerekse konuyla ilgili örnek yazıları yer alan Karl Marx ve Friedrich Engels, tarihin, üretim ilişkilerindeki sömürüye dayalı düzenin doğal sonucu olan bir çeşit çarpık bilinç olarak dinin mutlu sosyalist sona doğru yok olacağı bir teleolojiye tâbî olduğunu düşündüler. Aynı teleoloji, milliyetçiliğin de, küçük veya geçimlik tarımsal üretimin de kapitalist gelişmeye yenik düşeceğini öngörmüştü. Denilebilir ki, Marksist sosyoloji büyük ölçüde,

* Prof. Dr., Selçuk Üniv., Fen Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

yıllarca bu teleolojinin yönünü şaşırmış olmasının yarattığı sorunlarla boğuştu durdu. Max Weber kapitalizmin doğuşuyla ilgili analizlerini Protestanlıkla ilişkilendirirken, bir yandan da paradoksal olarak Protestanlığın nasıl, yine neredeyse teleolojik bir yolla, dinin sonunu veya gündelik hayatın sekülerleşmesini hazırladığını sergilemeye çalışıyor. Onun dünya dinleri üzerine olan analizlerinin toplamından dinin veya dinsel inançların gündelik hayattan gitgide daha fazla çekileceği ve modernliğin rasyonel ve seküler dünyasında dinin yerinin kalmayacağı yönünde bir öngörünün izleri rahatlıkla okunabilir. Diğer yandan Durkheim, din konusundaki evrimci tarih anlayışında, dinin şu ana kadar izlemiş olduğu yoldan gelecekte ne olacağına dair bazı işaretler görünüyor. Şu kadar var ki, işlevselci bir yaklaşımla dinin bir işleve sahip olduğu ölçüde yaşamaya devam edeceği tespiti, bir yolla da gelişecek olan yeni toplumsal kurumların dinin elinden bu işlevi fazlasıyla alacağı yönündeki pozitivist beklentiyi tekrarlamaktadır.

Kısaca, din sosyolojisi konusundaki çalışmalar, bir yandan dinin eninde sonunda çekip gideceği modern dünyadaki işlevinin bir araştırması olarak gelişirken, bir yandan da aslında çok daha büyük ölçüde bir türlü söz konusu modernist beklentinin gerçekleşmemesinin teorik yaklaşımlarda yarattığı rahatsızlıklarca belirlenmiştir. Kuşkusuz, dinin gerek Reformasyon yoluyla Rönesanstaki işlevi itibariyle gerekse Max Weber'in çok iyi ortaya koyduğu üzere Kapitalizmin doğuşu ve gündelik hayatın rasyonelleşmesi sürecine de çok ciddi katkıları olmuştur. Yanı sıra bazı dinsel yapıların bu tür bir gelişmeye ket vurucu bir motivasyon söz dağarcığı ürettiği de kaydedilmiştir. Din sosyolojisinin başlıca nesnelerini oluşturan bu temalar, her hâlükârda, modernleşme bağlamı içinde dinin ele alınmasını gerektirmiştir.

Din bir anlatı mı, Tanrı'nın intikamı mı?

Yaşadığımız dünyanın ise postmodern olduğu söyleniyor. Buna inanacak olursak, gerek dinin çekilip gitmesi yönündeki modernist beklentiler gerekse de postmodernliğin içinde çok önceden çekip gitmiş olması gereken dinin yerinin ne olduğu soruları hemen yakamıza yapışacaktır. Kuşkusuz, modernist beklentilerin bir hayli gerçekleşiyor izleniminin doğduğu dönemler olmuştur. Özellikle yirmilerden ve otuzlardan sonra, yetmişlere kadar gerek dünyada gerekse Türkiye'de dinin toplumsal tezâhürleri ve dinsel hareketlerdeki seyreklik bu izlenimi doğrulayacak cinstendi. Ancak, yetmişlerden itibaren neredeyse bütün dünyada ve bütün dinlerde bir 'temellere dönüş' veya 'öze dönüş' hareketlerinin, kültürel ve siyasal gündemin başköşesine oturmuş olduğunu görebiliyoruz. Gilles Kepel bu duruma *Tanrı'nın İntikamı* metaforuyla ironik bir yaklaşım getirirken, neredeyse bütün dinlerdeki canlanmanın, dinle ilgili ne rasyonalizmin ne de modernliğin hesabının henüz bitmemiş olduğunu, bitecek gibi de görünmediğiyle açıklanabi-

leceğini, zengin ampirik örneklerle göstermeye çalışıyor (Kepel, 1992). Kepel'in gösterdiği şey, hakikaten de tüm hızıyla yaşanmakta olmasına rağmen gününüz modernliğinin dinsel hareketlerin canlanmasıyla karakterize edilmekte olduğudur.

Bu durum modernizmin dinle ilgili uylaşımsal beklentisini ciddi bir krize soktuğu gibi, dinsel canlanmalar, yine aynı kaderi paylaşmaları beklenen başka kültürel unsurlarda, örneğin milliyetçilikler, ırkçılıklar ve sair yerel kimlik hareketlerindeki gelişmelere paralel olarak modernlik sürecindeki yeni bir aşamanın habercisi veya işareti olarak alınmaya başlanmıştır. Bu bağlamda dinin, ulus-devletlerin zayıflamasına paralel olarak gelişme kaydeden başka yerelci kimlik hareketleriyle aynı kulvarda bir kimlik arayışına karşılık verdiği düşünülmüştür. Onun gelişmesine yol açan başlıca süreçlerden biri ulus-devletlerin zayıflamasının doğurduğu boşluğu doldurma yönündeki istidadı olmakla birlikte, kuşkusuz zaten varolan bir kimlik potansiyelinin ulus-devlet ideolojisinin baskısından bir nebze kurtulmuş olmanın rahatlığıyla hızlı bir gelişme kaydetmiş olduğu görülebilir. Ama her hâlükârda, gerek dinin gerek sair yerelci kimlik hareketlerinin ulus-devletin küreselleşme olgusuna siyasî, ekonomik ve kültürel düzeylerdeki hızlı katılımıyla yakından ilişkileri vardır. Bu katılım bir yandan ulus-devletin safçı-monist, merkeziyetçi yapısını zedelerken, bir yandan ulus mefhumunun birleştirici ideolojisini zayıflatmakta, insanların mensubiyet ve kimlik duygularında büyük boşluk blokları meydana getirmektedirler. Hemen hemen bütün ulus-devlet yapılarında zaten var olan birçok etnik ve dinî altyapılar büyük birleştirici bir ideolojinin zayıflamasıyla birlikte kendi yerel mensubiyetlerini daha fazla hissetmekte, giderek bu mensubiyetlerle yetinen bir kimlik-inşâ sürecine dalmaktadırlar. Son zamanlarda küreselleşme temalarıyla milliyetçi söylemleri yükselten temaların paradoksal olarak yan yana gitmesi büyük ölçüde bu nedenlerle açıklanabilmektedir.

Bununla birlikte, küreselleşmenin dinî inançlar ve dinin gündelik hayattaki tezâhürleri üzerindeki etkisi salt bununla sınırlı değlidir. Kuşkusuz bu bağlamda söz konusu edilen küreselleşme teması dinin yükselişini açıklamaya çalışan yönüyle dikkat çekmektedir. Oysa küreselleşmenin dinin yükselişi kadar dinsel inançlardaki sulanmayı da beraberinde getiren çok negatif sonuçları da vardır. Bir anda dünyanın her tarafından bir sürü değişik milliyetle karşılaşan insanların kendi millî kimliklerinin sınırlarını görmeleri kadar, hatta belki de daha fazla bir etkilenim, bir inanca mensup olanların aşırı çoğalmış ve her türden inanç ve ritüel biçimleriyle karşılaşmaları esnasında meydana gelmektedir. En azından teoride, yani örneğin sosyolojik gelenekte Durkheim'ın şehirleşme ve sanayi toplum analizleri izlendiğinde dinin küreselleşmeyle daha büyük travmalar yaşayacağını söylemek mümkün. Bilindiği gibi Durkheim, geleneksel toplumun kendine kapa-

lı, kendine ekonomik anlamda olduğu kadar kültürel ve dinsel anlamda da yeten ve kendi dünya algısını mutlak olarak gören özellikleriyle bir tasvirini yapmıştı. Bu tasvirin devamında şehirleşmenin, hepsi de bu şekilde inandığı halde hepsi de birbirinden farklı olan insanların biraraya gelmesiyle birlikte meydana gelen inanç ve norm bunalımı, yani *anomie* ile karakterize edilen tasviri gelmişti. Anomie insanların kendi inançlarının diğer inançlar karşısında değerden düşmüş konumuna tanık olmak; yanı sıra başka insanların da aynı konumu paylaşarak kendi inanç ve değerleriyle bağlarını zayıflattıklarını görmekle derinleşiyor. Bu durumda inanan kişiyi veya şehir hayatına uymaya çalışan kişiyi asıl etkileyen şey mevcut normların hepsinin göreceli olduğunu görmekten de öte, mevcut çoğulcu kültür içerisinde herhangi bir inancın geçerliliğine karar verecek bir üst konumun mevcut olmadığının dramatik keşfi (Poole, 1993). Durkheim'ın sanayi toplumunun sonucu olan şehirleşme süreci üzerine bu gözleminin küreselleşen dünyanın kültürel durumunu tasvir edebilmek için fazlasıyla geçerli olacağı düşünülebilir. Nitekim, bugünün küreselleşmeyle karakterize edilen kültürel durumunun en belirgin özelliği, kültürel formların, dinsel inançların, günlük yaşam örüntülerinin en yüksek düzeyde çoğulcu bir toplumsal pota içerisinde aşağı yukarı eşitlenmiş olması; aralarından birinin üstünlüğüne hüküm verecek bir üst ilkenin varlığıyla ilgili olanakları tüketmiş olmasıdır.

Postmodernizm, Küresel Anomie mi?

Postmodernizm üzerinde düşünürken konuyu küreselleşmeden açmak da artık neredeyse sosyal bilimlerin uylaşılmış teamüllerinden biri haline gelmiştir. Oysa küreselleşmeden ne kastedildiğinin belirtilmesi gerekmektedir. Çünkü küreselleşme, her ne kadar üstünkörü bir tanımlamayla dünya ekonomik sistemlerinin ortaya çıkışının bir uzantısı olarak görülebilse de bunun kökenleri çok daha öncelere gitmektedir. Bırakınız postmodernliği, modernlik öncesine kadar bile uzanan kökenlerinden sözedilebilmektedir. Nitekim, Max Weber'in analizlerinin odağında yer alan "dünya dinleri"nin hemen hepsi "fetih" veya benzeri ideolojileri aracılığıyla küresel bir yayılmayı hedeflemişlerdir. Onların bu yayılmacı iradeleri doğallıkla küresel bir vizyon gerektiriyordu veya böylesi bir ufka ilgiyi sürekli olarak besliyordu. Dünya dinleri gökkubbe altında yaşayan herkesi 'kutsal varlık' zinciri açısından bir yerlere yerleştirmek, bir nevi 'kodlamak' durumundaydılar. Tanrı'nın ülkesine dâhil olup nihâî mutluluğa ulaşmış olan "müminler" ile bu ülkeye dâhil olmayı reddetmiş, bu ülkeye girmeye karşı açık bir direniş gösteren "putperest kâfirler" bu dünyanın esas aktörlerini oluşturuyorlardı ve görünen kadarıyla bu dünya bu iki kesimle bu iki kesimin arasındakilerden oluşuyordu. Büyük bir ihtimalle bundan dolayıdır ki, Rönesans'la birlikte gündeme gelen coğrafî keşifler, söz konusu 'varlık zinciri'ne daha önce mümin dimağların hiç karşılaş-

mamış olduğu değişik insanları dâhil etmek zorunda kalınca ciddi bir zorlukla karşılaşıldı. Zorluk bu insanların zincire bir halka olarak nereye ve nasıl yerleştirileceğiyle alakalı bir zorluktu. Aslında zincirin teorik sınırları böylesine yeni bir halkayı kabullenmeye mutlak anlamda kapalı değildi. Zorluk tamamen bu zinciri kendileri için kozmolojik bir temel olarak algılamış olanların duydukları "yabancılık" şokundan kaynaklanıyordu ve kesinlikle sosyal-psikolojik bir kökene aitti. Benzer bir şekilde, Max Weber'in dünyanın büyü bozumu terimleriyle tasvir ettiği modern dünyanın dine yaptığı şey, aslında dinin temel itikadî ilkeleriyle doğrudan çelişen bazı bilişsel bulgular ortaya koymuş olması değildir. Dünya hakkındaki yeni bilgiler, nosyonlar, eski gelenek doğrultusunda pekâlâ yorumlanarak dinin tutarlılığı korunabilirdi. Haddizatında Hristiyan İlahiyatı bu tür yorumlarla doludur. Hatta daha 17. yüzyılda bile Descartes'ın Hristiyan teolojisinde devrim sayılabilecek, aslında teolojiyi kökten sarsabilecek düşünceleri pekâlâ hiç bir rahatsızlığa meydan vermeden temellük edilebiliyordu. Ancak Hristiyanlığın entellektüel düzeydeki bu uyumunun kitle dinine tercümesi aynı hızda ve aynı titreşim(sizlik)lerle gerçekleşmemiştir. Teolojilerin kesinlikle çoğu yorum kaynaklı olan çıkarımları kitlelere hiç bir zaman birer yorum havasıyla sunulamazlar. İnanan kitlelerin yoluna baş koyacakları mutlaklıkta dinlere ihtiyaçları vardır ve bir kez ulaştıklarını düşündüklerinde bunun basit bir yorum olduğunu akla bile getirmemeye dikkat ederler. Onlar için teolojinin verileri üzerinde hiç bir tartışma kabul etmeyen kutsal kodları, sınırları temsil ediyordu. Nihayetinde söz konusu olan Hristiyan teolojisi-kozmolojisinin tanımlamamış ve kodlamamış olduğu bir alanla karşılaşmanın yarattığı sıkıntıydı. Durkheim'ın şehirleşme sürecinde adını *anomie* olarak koyduğu gözlemleri de sosyal psikolojik bir kökene sahipti ve bu dinlerin varlık zincirindeki bu ilk genişlemede de ilk örnekleriyle tecrübe edilmiş bir durumdu. Buna rağmen bütün bu tecrübeler, kutsal zincirdeki paslanmalar, kozmolojik bunalımlar vs. dinlerin küresel ilgilerini köreltmiyor bilakis daha da pekiştiriyordu.

Böylece küreselleşmenin kesinlikle postmodern dünyaya özgü bir durum olmadığını, dünya dinlerine veya uygarlıklara götürülebilecek kökenlere sahip olduğunu görüyoruz. Nitekim, bu konuda ünlü küreselleşme teorisyenlerinden Jonathan Friedman (1995) ve Roland Robertson (1995) dünya-sistemi teorisyenlerinden Wallerstein'la olan tartışmalarında, küreselleşmenin, özünde uygarlıklarla alakalı bir şey olduğunu kaydederler. Friedman, küreselleşme için modernlik denilen tarihsel olgudan çok öncelere ait örnekler devşirir. Bununla birlikte, küreselleşmenin sürekli postmodernleş-meyle eşzamanlı bir olgu olarak gündeme gelmesinin bir sebebi, söz konusu olgunun kuşkusuz yaşadığımız çağın en başat özelliklerinden birisi olmasından kaynaklanıyor. Bugünkü haliyle küreselleşme dünya ekonomik sistemlerinin ortaya çıkışının bir uzantısı olsa bile

sosyologlar olarak, özelde de din sosyolojisi açısından bunun kültürel sonuçları üzerinde durmak zorundayız. Özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, turizm sektörünün ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin kolaylaştırıcı etkisiyle muazzam büyümesi, dünya çapında organize edilen spor olimpiyatları, Çernobil kazası, AIDS hastalığı ve sair etkenlerle yolu açılan derin bir küresellik algısı söz konusudur (Turner, 1994: 7 vd). Bu süreçler her türden ve her inançtan insanın sıkça biraraya gelmesini daha kolaylaştırırken, biraraya gelmeyenlerin biraraya gelişlerini ve bu biraraya gelişlerin iyice kanıksanmasını sağlamaktadır. Bunun dinsel inançlar alanında ilk anda meydana gelen şok edici anomik sonuçlarının yanı sıra, bütün bir küreselleşme algısının kanıksandığı oranda dinsel inançların tekrar geri gelişine tanık olunabiliyor. Kepel'in Tanrı'nın intikamı dediği bu geri geliş postmodern durumda din hakkında dikkat edilebilecek en önemli konu; dini olguda keşfedilmeyi bekleyen daha pek çok noktanın mevcudiyetine işaret etmektedir.

Meta-Anlatıların Sonu: Dine Bu Kaçıncı Veda?

Kuşkusuz postmodernizmin ne olduğu konusunda sosyologlar arasında süregiden yoğun bir tartışmayı atlayarak analizlerimize başlamış bulunuyoruz. Oysa postmodernizm konusunda yapılmış veya yapılanları arasında seçilmiş herhangi bir tanım bu konuda yapılacak analizlerin yörüngesini de tesbit edecektir. Ernest Gellner, örneğin, rasyonalist kanadın tepkilerini dillendirdiği eserinde (1992), postmodernizmi 'öznelciliğin batağına bir saplanış"; tüm pratikleri ve inançları içinde hiç bir evrenselcilik ihtimalinin bulunmadığı öznel yönelimlerden ibaret bir tür hiper-görecilik olarak nitelendirir. Modernistlerle postmodernistler arasındaki tartışmayı da klasisizm ve romantizm arasındaki daha eski bir entellektüel çatışmanın bir yeniden oyunundan ibaret bir şey olarak gören Gellner, günümüzde bu hiper-göreci postmodernistlerle fundamentalist dinî hareketlerin yükselişinin biraradalığına aldanmamak gerektiğini, haddi zatında bunların birbirlerine rakip unsurlar olduklarını kaydeder. Dolayısıyla Gellner'in analizlerinin zaafı, bence postmodernizm konusunu daha ziyade entellektüel bir sorun olarak görmesinden ve onun muhasebesinin ve değerlendirilmesinin yine aynı düzeyde yapılabileceğini düşünmesinden kaynaklanıyor. O, postmodernizmi küreselleşmeyle beraber yaşanmakta olan bir kültürel süreç olarak takdir edememiş, öylesi bir kültürel ortamda, alabildiğine fundamentalist bir rasyonalist bile olsa, herkesin kendine bulabileceği bir yerden daha fazlasına talip olmamış bulunuyor. Çünkü hiper-görececi diye tanımladığı ve kendileriyle entellektüel bir tartışma yürütmeye çalıştığı postmodernist muhatapları da zaten tanımladıkları kültürel

vasatta daha fazlasına fiîlen talip olamıyorlar. Açıkçası Gellner, küresel çapta kültürü ve yaşam tarzlarını belirlemiş olan bir toplumsal hareketin bütün meselesinin neredeyse entellektüel bir muhasebeyle çözülebileceğini sanmış, sözü daha fazla uzatanlarınsa lâf-u güzâf peşinde olduklarını düşünmüştür. Bir entellektüel akım olarak postmodernizmi hiper-göreceliğe indirgerken, bu akımın felsefî kökenini hermenötikte buluyor. Kuşkusuz bunun için hermenötikçiler arasındaki tartışmaları ve farkları gözardı etmek zorunda kalacaktır. Çünkü hermenötiğin bazı tonları, göreceliği meşrulaştırmak bir yana, mutlak hakikate pozitivist ve rasyonalistlerin asla yakalayamayacakları, yakalamak üzere başvurdukları veya geliştirdikleri yolların ıskalamak zorunda olduğu bir şekilde talip olmaktadırlar. Yaygın bir kanaat olmakla birlikte yanlış olan, Heidegger ve Gadamer'le temsil edilen felsefî hermenötik çizgideki mutlak hakikat talebinin görülmemesidir.

Gellner, fundamentalizmin son zamanlardaki yükselişine getirdiği açıklamalarla da dikkat çekiyor. Daha *Muslim Society* isimli kitabında (Gellner, 1981), başvurduğu yüksek ve aşağı kültür İslâmları arasındaki ayrımla özellikle İslâm'ın yükselişinin ciddiye alınabileceğini, diğerlerininse yükselişlerinin başka türlü açıklanabileceğini düşünür. Ona göre diğer dinlerin hayatta kalmaya devam etmeleri hatta giderek dinsel bir canlanışı ifade etmelerinin sebebi muhtevalarını, özlerinden sapmak pahasına tamamen modernleşmiş olmalarından kaynaklanmıştır; bu yüzden bu tür dinlerin yükselişi, rasyonel bir içerikle değilse ancak çok geçici bir parıldama olarak görülmesi gerektiğinden, modernizmin genel seyrine hiç bir tehdit içermez. Oysa İslâm'ın modernliğe ayak uydurması zaten kendinde içerdiği bazı yönleri geliştirmekten öte bir paha gerektirmeyecektir. İslâm'ın yüksek kültürünün oldukça rasyonel ögeler içerdiğini düşünen Gellner, bu kültürel yönün, yine kendinde içerdiği heterodoks, sapkın, kitabî olmayan, şifahî, kısacası popüler aşağı kültüre karşı geliştirilmesiyle (ki, birilerinin bu işin üzerinde özellikle durması gerekmiyor, Gellner'e göre modernliğin doğal seyri içerisinde İslâm böyle bir muhasebeyi veya dönüşümü zaten yaşayacaktır) modern dünyaya karşı direnişi sürecektir. Bu direnişin, modernizmin daha bir hâkim olmasıyla alakası varsa da, aslında Gellner'e göre aynı zamanda modernizmin kendi iç çelişkisinin beslendiği bir nokta olmak gibi bir anlamı vardır. Gerçekte Gellner, ölümünden önce yayımlayacağı *Civil Society and its Rivals* (Sivil Toplum ve Düşmanları) isimli kitabında (1994) İslâm'ın içerdiği aynı tevhidçi-rasyonalist-kitâbî yönelimin fundamentalizmin de bir ifadesi olarak sivil toplumun oluşumuna ciddi bir engel teşkil ettiği teşhisinde bulunur. Oysa bizzat bu yönelimin kendisiydi İslâm'ı modern dünyayla uyumlu kılacak olan gizilgüç.[1]

1 Gelner'in bu kitabı üzerine ve genelde İslâm dünyasındaki, özelde Türkiye'deki sivil toplumun gelişimiyle İslâm arasında kurduğu ilişkilerin bir sınaması için bkz. Elisabeth Özdalga, 1997.

Özellikle din üzerindeki etkileri bağlamında postmodernizmi, hatta modernizmin kendisini, salt entellektüel veya bilişsel bir eğilim olarak almak her zaman çok yanıltıcı olmuştur. Çünkü, aslında her ikisi de, din üzerindeki gerçek etkilerini, dinin gündelik hayat örüntülerinin varlık alanını daraltma veya genişletme noktasında göstermişlerdir. Yine de yukarıda her iki süreç hakkında söylenenlerden ortaya çıkabileceği gibi, dinin özellikle postmodern dünyada, çoğul kültürlerin kaçınılmaz biraradalığının görececi etkisiyle anomik bir sürece tâbî olması, dolayısıyla ortadan kaybolma sürecinin hızlanması ile, postmodernleşmenin yerelleşme süreçlerini de teşvik edici etkisiyle daha bir canlanması arasında, iki arada bir derede olduğu söylenebilir. Bu durumda bu yazının başlığında belirtildiği gibi postmodernizm bir yandan ironik bir biçimde Tanrı'nın intikamı metaforuyla ifade edilen bir durumdan bir yandan da bir dinsel çözülüş ve anomi durumundan sözedilmesini mümkün kılan karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Kuşkusuz bu durum aynı zamanda din ve kimlik konusunda olan bitene getirilen açıklamaların ciddi bir krizine de işaret etmektedir. Şimdi bu iki durumun görece daha ayrıntılı bir tasvirini deneyelim.

Lyotard, son derece gelişmiş toplumlarda bilginin konumunu resmî bir yolla soran bir merciye bir rapor olarak sunduğu ve Postmodern durum nitelendirmesinde dönüm noktası oluşturan çalışmasında, sözkonusu durumun meta-anlatıların sonuyla karakterize edilebileceğini söyledi. Muhtemelen uzun yıllar sınırları belirsiz kalmış olan postmodern durum kavramının en belirgin unsurunu bu tanım oluşturmuştur ki, Gellner ve Habermas gibi neo-modernistlerin postmodernizme yönelik bütün saldırılarının odağını da bu tanımın yol açtığı vasat oluşturmuştur. Bu tanım, doğası gereği belirsiz olan postmodern durumun vazgeçilemeyecek tek özelliği olarak, hiç bir hakikat iddiasının savunulabilme imkânına özel bir imtiyaz tanımayan hiper-görececilik isnadının belli bir uylaşıma kavuşmasını sağlamıştır. Ancak, Gellner örneğinde gördüğümüz gibi, bu imkânsızlık ve imtiyazsızlık, entellektüel düzeyde, mantıksal prosedürlerce desteklenen veya çürütülebilen bir şey değildir. Postmodernizmle birlikte bir görecilikten bahsedilecekse bu büyük ölçüde Durkheim'in sanayi-kent toplumunu karakterize eden sosyal-psikolojik temelli *anomie* durumunun bir sonucudur. Benzer bir şekilde belli dinlerin gerek modernleşme sonucu olarak gerekse son dönemlerde postmodernizmle ortaya çıkan gerilemeleri, iddialarının hakikat içeriklerinin bilişsel veya argümantatif prosedürlerle çürütülmesi sonucu olmamaktadır.

Postmodernizm bir kez meta-anlatıların sonu olarak kabul edildiğinde, gerçekten de postmodern dünyada dinlerin de sağlam bir yer edinemeyecekleri kolaylıkla kabul edilebilir. Çünkü takdir edilebileceği gibi dinlerin tamamı Lyotard'ın bahsettiği türden anlatısal bilgi olmaksızın ayakta duramazlar. Lyotard, Aydınlanma'nın metafizik, büyüsel anlatıların meşruiyetini yok ederek, bi-

limsel rasyonalist ve hümanist söylemleri onların yerine ikame etmiş olduğuna dikkat çekiyor. Bu ikamenin sonraki aşamalarında bizzat akılcılık, rasyonalizm, hümanizm ve özgürlük gibi ideallerin birer anlatı mahiyeti kazanmış oldukları, üstelik bunu eskisinden çok daha totaliter temellerde tesis ettiğini söyler. Bu anlatılardan türetilen demokrasi, özgürlük, nesnellik gibi büyük anlatıların hiçbir zaman gerçekleşemeyecek anlatılardan ibaret olduğu bilinci, çağımızı postmodern çağ olarak nitelendirmemizi sağlayan bir bilinç durumudur. Böyle bir durumda ise normal bir akıl yürütmeyle gidilmesi gerekirse, ilk etkilenecek olan dinlerdir. Kuşkusuz bu gün bütün dünyada fundamentalist yükseliş yönündeki endişelere kaynaklık eden İslâm'ın da, bu açıklamalara göre, postmodern durumdaki akıbetinin farklı olması beklenmemelidir.

Bir yanıyla da sekülerleşme veya ateizmin gelişmesi anlamına gelen bu sürecin dinlerin bilişsel içerikleriyle fazla ilgisi yoktur. Asıl sorun bir yandan sayısız dinsel anlayışın biradadalığının yarattığı psikolojik münasebetsizlik hissi, bir yandan da dinlerin kendi anlayışlarının beslenmesi için bir vasat teşkil eden gündelik hayat örüntülerinin modern hayatın örgütlenmesi içerisinde kendine sağlam bir yer bulamamasından kaynaklanıyor. Bryan S. Turner'ın çok yerinde tespitiyle (1992), bu durumda, küreselleşmenin tanımı gereği, her gün hayatımıza büyük bir hızla girip yine aynı hızla çıkıp giden, bazen gitmeyip eski önem ve anlamını kaybeden, bazen de anlamını artırsa bile yerinde emanet gibi durduğu herkesçe bilinen muâşeret biçimlerinin deveranı içerisinde, dinsel inanç ve pratikler hiç bir imtiyaza sahip olamamaktadırlar. İmtiyazsız inanç ve pratikler, dolayısıyla, müntesiplerine sağlam bir dünya tasavvuru sunamamakta, en iyi ihtimalle insanlar için çok gevşek kimlik referansları oluşturabilmektedirler. Bugün bir insanın Hristiyanlığının en fazla müziğine yansıyan bazı tercihlerden; Müslümanlığının domuz eti yememe konusunda gösterdiği duyarlılıktan; Alevîliğinin bir Zülfikar kolyesi veya evin duvarına yan yana asılan Hz. Ali ile Atatürk portreleri veya Pir Sultan'dan türkülere kulak kabartmaktan öteye gidememesi çok genel olarak gözlemlenebilecek bir durumdur. Postmodern duruma hâkim olan tüm çoğul kültürlerin biraradalığına rağmen, Jung'un *arketip*ler dediği, çoğunlukla dinsel temellere ait kollektif bilinçaltı ögeleri tümüyle yok olup gitmiyor (Gruchy, 1984) ve belli konjonktürlerde bunlara dayalı kültürel çizgiler derinleşerek, adına tabiri caizse Tanrı'nın dönüşü denilebilecek süreçlerin en sağlam dayanakları oluveriyorlar. Kültürün bu tür kökenlerinden dolayı, küreselleşmeyle yerelleşmenin, postmodernleş-meyle mutlak hakikat iddialarının seslerinin yükselmesinin, evrensellik iddialarının yükselişiyle relativist söylemlerin güçlenişinin biraradalık imkânı hiç bir zaman yokedilemeyecek gibi görünüyor.

Bryan S. Turner, postmodernliğin herşeyden önce gündelik hayattaki metalaşmayla, kültürel sistemler üzerindeki kitle tüketim sistemlerinin etkisiyle ve

yüksek ve aşağı kültür arasındaki ayrımın bulanıklaşmasıyla anlaşılabileceğini düşünür. Dinsel inanca asıl tehdit gündelik yaşamın metalaşmasıdır. "İnsanlar yalnızca entellektüel bakımdan tutarlı olmadıkları rasyonalist temellere dayanarak bir takım inançları benimseyip reddediyor değiller. İnançlar, gündelik ihtiyaçlar ve kaygılar açısından münasip olma ve olmama durumuna göre benimsenip reddedilmektedir. Dinî inancı veya dinsel mensubiyeti küreselleşmiş postmodern bir toplumda problematik kılan şey, gündelik yaşamın siyasî liderler, entellektüeller veya dinî liderlerden kolayca etkilenmeyen metaların küresel bir mübadele sisteminin bir parçası haline gelmiş olmasıdır" (Turner, 1994: 9-10). Turner'ın bahsettiği, kuşkusuz, gündelik hayatın dinsel pratiklerin varlığına izin verecek hiç bir boşluk bırakmamış olması anlamına geldiği gibi, bizzat dinsel sembollerin, kavramların ve pratiklerin de söz konusu tüketim düzeninin birer metaı haline geldiğine de dikkat çekmiş olmaktadır.

Aslında bugün, özellikle Ramazan ayında televizyonlarda cereyan eden dinî tartışmaların içerik analizleri söz konusu metalaşmanın mahiyeti hakkında çok ilginç ipuçları verebilir. Bu tartışmalarda, bir yandan televizyonların popüler beğeniyi cezbeden rating kaygılarıyla dinî bilginin doğasına yönelik dönüştürücü etkileri görülebilir; diğer yandan dinî önderlikte bu vesileyle meydana gelen ciddi bir otorite kaymasının izleri sürülebilir: Seçkin bir kültürün temsilcisi olarak ulema'nın entellektüel ilgileri, aşağı kültürün yani popüler kültürün ilgi ve beğenilerini pazara açılmanın kaçınılmaz sonucu olarak hedefledikçe (hedeflemek zorunda bırakıldıkça) hem dinî konularda, dinin doğasına aykırı bir çokseslilik hâkim olmakta hem de din gerçekten de yeniliklerin, icadların ve yeni teknolojilerin alanı haline gelmektedir. Bunun da başka ve daha kestirme bir adı tüketim kültürüdür. Televizyonlarda rating kaygılarıyla güncelleştirilen, aslında üretilip tüketime sunulan bütün konular, belli dönemlerde halkın yoğun ilgisini çekse de kısa zamanda bir bıkkınlığa da yol açmakta; başta ne kadar ilgiye mazhar olmuşlarsa olsunlar, hayat içerisindeki ağırlıkları giderek tüketim toplumunun gerçek/efektif değerine yakalanmaktadır. Gerçi bu tür tartışmalarda, aynı zamanda ulus devlet ideolojisinin dini kendine bir rakip olarak görmesinin ayrı bir yeri olduğu da gözardı edilmemelidir. Bu rekabet algısının, dinsel alanın manipüle edilmesine dönük stratejilerin bir parçası olarak dinsel inançları tartışmaya ve pazara tâbî kılmaya çalışmayla buluşması çok anlamlıdır. Kuşkusuz bu stratejilerin işleyebilmesi bu tür konuların pazarda geçer akçe olmasına veya kılınabilmesine bağlı olmaktadır. Bununla birlikte, isterse tüketim düzeni içerisinde olsun, bazı temaları geçer akçe kılınmış bir dinin kolay kolay tümden devalüe olmasının çok zor olabileceği bizzat iktisadın mantığı içerisinde gözönünde bulundurulmalıdır. Bu notu da şunun için eklemiş olalım: postmodernleşme, küreselleşme veya tüketim kültürü kavramsallaştırmaları, her neyse, bütün bunların dinin ortadan kaybola-

cağı bir eskatolojiye hizmetini her zaman aksatacak bir durumun mevcudiyetine işaret edilebilir. Bütün bu süreçlerin, dinin gelişimi açısından negatif faktörler olarak düşünülmesi gerçekten de dini geçersiz ve işlevsiz kılmaya yetmiyor.

Yine, Turner'dan postmodernleşme sürecinin birçok bakımdan bir sekülerleşme süreci olarak anlaşılabileceğini okuyoruz. Çünkü, dinlerin kendilerini, dünya hakkındaki bütün dinsel tasavvurları 'büyük anlatılar'dan ibaret sayan postmodern kültürün eleştirisinden korumaları zordur. Çoğulcu inanç, rastgele bağlılık ve dinsel tecrübe postmodern bir yaşam tarzıyla, yani kültürün çoğulculuk olarak sekülerleşme düşüncesiyle uyumlu olacaktır. Postmodernizm tek bir büyük anlatıya bağlanmayı ihtimal dışı bırakır. Buna rağmen, Turner'a göre, inancın sekülerleşmesi yalnızca bilişsel veya entellektüel düzeyde cereyan etmez. "Salt rasyonel eleştirinin bir sonucu olarak insanların artık Tanrıya inançlarının sona ermesi sözkonusu değil, daha ziyade inanç, kendisini ya alakasız veya imkânsız kılan gündelik yaşamdaki dönüşümler tarafından kemirildiği zaman insanlar tanrıya inanmaktan vazgeçerler" (Turner, 1994: 185-186). Diğer yandan postmodern kültürlerin göreciliği, bir küresel farklılık ve çeşitlilik bağlamındaki gündelik tüketicilik deneyimiyle alakalı bir şeydir. Kısaca, yaşantısal sekülerliği küreselleşmenin bir sonucu olarak görmek zorundayız. O basit bir felsefî görecilik değil, tüketiciliğin ve postmodern kültürel farklılaşmanın gündelik hayat yaşantısı ve pratiği üzerindeki etkisine bağlanabilecek bir şeydir. Turner'a göre dinsel fundamentalizm küreselleşmeye, çokkültürcülüğe ve postmodern çoğulculuğa karşı bir tepki sayılmalıdır. Batılı tüketicilik geleneksel yaşam tarzlarının temelini kemirip bu yüzden geleneksel dinsel pratikleri, bilinç düzeyinde değil ama Pierre Bourdieu'nun *habitus* dediği düzeyde, yani düzenli gündelik hayat pratikleri, alışkanlıkları, kurulu-yapılmış ve yapılandırıcı tecrübeler (Bourdieu, 1990) düzeyinde aşındırır. Bu düzeyde aşınmış bir dinin gerçekten de bu dünyada tutunmayla ilgili sorunları hissedildikçe sekülerleşmede de ciddi mesafeler katedilmiş olur.

Yine de belirtilmesi gerekiyor ki, gerek Turner'ın gerek Lyotard ve Baudrillard gibi postmodernistlerin bir meta-anlatı olarak dine kısa bir ömür biçen bütün bu gözlemleri dinin yükselişini, tabir caizse Tanrı'nın geri dönüşünü, hem de Kepel'in deyimiyle İntikam alırcasına geri dönüş sürecini yeterince değerlendirememekteymiş gibi görünüyor. Dahası, meta-anlatıların sonuyla ilgili bir eskatolojinin postmodernist söylem içerisinde fazla abartıldığını kaydetmek gerekiyor. Kuşkusuz, insanın en temel yönelimleriyle ilgili öz-hikayeleri, beklentileri, umutları varoldukça, anlatılar da devam edecektir. Dünyanın giderek insanların uylaşımsal algılarına bağımlı bir düzenden kurtulmuş olduğunu söylemek bir başka açıdan rasyonalizmin, realizmin nihâî zaferini ilan etmek demektir. Oysa aklın akıl-dışı temellerinden bağımsızlaşabildiği insanlık tarihinin şu ana kadarki

bölümünde gösterilememiş olduğu gibi, aksine bu temellerden kurtulamayacağı daha kolay kanıtlanabilmiştir. İnsanlık tarihinde aklın belki de med-cezirlerinden bahsedilebilir. Bu med-cezirlerin tâbî olduğu fizyolojide radikal bir değişimin olduğunun emareleri okunamadığına göre, temeli irrasyonel olarak görülen anlatıların son bulacağı yönündeki öngörünün de başka bir anlatı olduğunu kestirmek zor olmasa gerek.

Diğer yandan konunun İslâm 'la ilgili boyutunda İslâm ve modernleşme hatta postmodernleşme arasındaki ilişkilerin ele alındığı klasik eksenin İslâm ve modernizmi ve İslâm gelenekselciliği arasında şekillendiği görülür. Bu eksen ele alındığında İslâm bağlamında din ve toplumsal değişimin çok daha verimli bir örneği ile karşı karşıya kalırız

İslâm Modernizmi

İslâm ve modernlikle ilgili tartışmalarda modernlik algısının totolojik bir kategori olarak yeniden-üretimine katkıda bulunan tek söylem, modernlik-karşıtı söylem değildir tabii ki. Modernizmin İslâm adına demonize edildiği bir vasatta kendilerini İslâm modernistleri diye nitelemekten kaçınmayan Fazlur Rahman, Muhammed Arkoun ve Hasan Hanefi gibi İslâm bilginleri, her biri farklı argümanlarla, modernleşme bağlamında Müslümanların üretecekleri yeni bilgi, pratik ve varoluş imkânlarını araştırdılar. Özellikle Fazlur Rahman'ın veri olarak aldığı modern koşullarda İslâm'ın bilgi ve pratiğine dair önerileri, uygun bir İslâmî bilginin klasik yöntemlerle artık üretilemeyeceğini öngörüyordu. Rahman'a göre bu bilgi ancak Kur'ân'ın indiği tarihsel koşullarla günümüz koşulları arasında diyalojik bir ilişkinin tesisiyle mümkün olabilir.

Teknik ayrıntılarına girmenin burada mümkün olmadığı yaklaşımıyla Rahman, modernlik kavramını -İslâm dünyasında bilginin mahiyetindeki olası değişikliklere karşılık vermek üzere- bir çeşit fıkhî kategori olarak en sistematik biçimde alan kişilerin başında gelir (Rahman, 1991). Fazlur Rahman'ın çabasını modern çağlarda kalan biçimiyle ulema ile bir ölçüde vatandaşı olan Mevdudi'nin çabalarıyla karşılaştırmak onun modernliği İslâmî bilginin üretimine bir veri olarak kaydetme konusundaki ısrarını daha anlamlı kılabilir. Mevdudi de yaşadığımız

dünyada İslâm'ın bilgisiyle ve pratiğiyle uygulanabileceğine dair en ufak bir kuşku taşımadığı halde, bu dünya için önerdiği yönetim modeli, bütün çağlar için değişmez ve bölünmez bir İslâmî yönetim doktrinini ihtiva ediyordu. Bu model bir ölçüde batılı ulus-devlet modelinin etkisini yansıtsa da, siyasi ve İslâmî karakteri itibariyle Batı dünyasını hiçbir şekilde umursamayan bir tutuma sahipti.

Oysa Rahman Batı'da eğitim almış ve hayatının önemli bir kısmını Amerika'da geçiren bir akademisyen kişiliğiyle Kur'ân'ı modern dünyada İslâm'dan türetilebilecek bir değerler sisteminin kaynağı olarak görüyordu. Bu metnin böylesi bir amaç için istihdamında her zaman karşılaşılabilecek kültürel uyumsuzlukları, rasyonel zorlukları, metaforik anlatımları aşmanın bir yolu olarak Mekke ve Medine dönemlerinin tarihsel ufuklarıyla bugünün ufku arasındaki hermenötik yolculuğun yeterince faydalı olacağına inanıyordu. Doğrusu niyeti bu şeklide kurduğunda bu tür bir yolculuğun bütün sorunları teorik olarak çözmemesi için hiçbir neden görünmüyor. Ancak, Rahman'ın modern dünyada Kur'ân'ın bir bilgi kaynağı olarak alınması önerisinin kime hitap ettiği, muhtemelen güçlü bir siyasal felsefesi, tutumu ve ayırımı olmadığı için hiç bir zaman yeterince netleşmiyor. Bu yüzden akademik çevrelerde kabul edilebilecek makullükte bir doktrini apolojist bir tutum içinde formüle etmeye çalışırken, kendi toplumlarının siyasal gerçeklerine göre hangi koordinatlarda gezindiğini çoğu zaman hesaba katmamıştır. Siyaset ile ahlâk arasında naifçe varsaydığı ilişki onun modernliği, kendisine eşlik eden bütün siyasal süreçlerden bağımsız bir kategori olarak almasına yol açmıştır. Sonuçta ister nominal düzeyde ister pratik hayat düzeyinde yaşanmakta olan modernlik sorunsalına dair en cesur ve en elverişli yaklaşımlardan biri olduğu halde bu siyasal süreçlerden kopukluğu en büyük zafiyetini oluşturmuştur.

Rahman'ın Müslümanların bu çağda yaşamakta olduğu tecrübelerin radikal farkını fark ederek, İslâm'ın bu tecrübelere dair klasik olanından daha farklı bir yaklaşıma ihtiyaç duymasında yine de ulema geleneğinden devralınmış bir sorumluluk anlayışının derin izlerine açıkça rastlanır. Modern dönemde Müslümanların sadece kendi inisiyatifleriyle teşekkül etmiş bir toplumsallıktan çok daha farklı toplumsallaşma ihtimalleri giderek bir kural haline gelmiştir. Bu durum göz önüne alındığında, İslâm'ın tek kurucu ilke olarak çalıştığı dönem ve ortamlardakinden farklı yaklaşım ihtimal veya imkânlarına olan ilgi rahatlıkla anlaşılabilir. Bütün zamanlar için olmasa bile, en azından bu koşullar için Müslümanların inançlarıyla pratikleri arasında gittikçe açılan makası teorik mülahazalarla kapat-

ma arayışı Rahman'ın kısmen başardığı işlerden biri olmuştur.[2]

Kur'ân'ın özellikle ceza hukukuyla ilgili olarak içerdiği ve nihai gibi görünen hükümlerin bu çağda hem uygulanabilme hem de başkalarına anlatılabilme bakımından büyük zorluklar çıkaran mahiyetleri, onun halletmek zorunda olduğu en önemli meselelerden biri olmuştur. O çok daha genel bir metodolojik ictihatta bulunarak Kur'ân'ın ruhu veya bütünlüğü dediği bir mefhumu öne sürerek, bu sorunu kökten çözebileceğini düşünmüştür. Buna göre Kur'ân aslında, kesin hükümler gibi görünen ifadelerine rağmen, hiç bir zaman nihâî hükümler vermemiş, ancak bazı hükümlerin nasıl verileceğini bize öğretmiştir. Bizzat bu kesin ifadelerle hukukî hükümler verirken bile aslında ne tür ilkelerin veya değerlerin gözönünde tutulması gerektiğini pedagojik biçimde öğretmeye çalışmıştır. Nitekim Kur'ân'da özellikle ceza hukukuyla veya medeni hukukla ilgili bazı konularda vaz'edilen hükümler İslâm'ın getirdiği çok özgün kanunlar olmaktan ziyade, o esnada zaten bilinmekte olan, Arap toplumunun uygulaya geldiği bir dizi hükümlerden birer seçmeydi. Kısacası, Kur'ân karşısındaki soruna mevcut düzenlemeler arasından kendi önceliklerine, ruhuna, bütünlüğüne en iyi uyan uygulamayı seçmiştir (Rahman, 1990: 95 vd). Kur'ân'ın kendi çağında hangi değerlendirmelerle bu tür seçmeleri yapmış olduğunu bildiğimiz takdirde günümüzde onların biçimlerine bağımlı olmaksızın aynı saikle günümüzde aynı sonuçları elde edebilmek üzere mevcut ve geçerli çözümlerden daha uygun olanı seçebiliriz. Bu da Şeriat'ın görünüşünde bir değişiklik oluşturabilir, ama bu, Kur'ân'ın ruhundan ayrılmayı zorunlu olarak göstermeyecektir.

Rahman'ın bu yöntemi hem günümüzün hem de geçmişin çok iyi anlaşılmasını gerektiren yoğun bir hermenötik çabayı gerektirecektir. Tarihsel bir tecrübeyi günümüzün endişeleri, kavramları, koşulları ışığında tam anlamıyla idrak edebilir miyiz? Rahman hermenötikçiler arasındaki uzun tartışmalara fazla girmeden işini en çok kolaylaştıracağını hissettiği Emilio Betti'nin bu konudaki olumlu görüşüne referansla, yeterince veri elde edildiği takdirde bunun sorun olmaktan çıkabileceğini düşünmüştür. Ancak Betti'nin bu konudaki çözümüne yöneltilmiş daha esaslı, derin eleştirileri yeterince takdir etmeden bu konuda giriştiği yol acelecilikle malul kalmıştır. Kur'ân'a bir ruh veya bir bütünlük atfetmek düşüncesi

2 Fazlur Rahman'ın görüşleri üzerinden İslam ve modernlik ilişkisinin enine boyuna tartışıldığı uluslar arası bir konferansın Türkiye'de, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesince düzenlenmesi anlamlı olmuştur (İslam ve Modernlik Semozyumu, 1997). Modernlik tartışması, esasen yaklaşık yüzyıldır özellikle, İslami yönetim, beraber yaşamak, çokkültürlülük, insan hakları gibi sürekli güncellenen sorunlar alanında hiç güncelleştirilme imkânı bulamamış olan İslamî ictihad geleneğinin üzerindeki ölü toprağının silkelenmesinde önemli bir basamak olmuştur. Bu basamağa öncelikle İslam adına bu alanlarda bir eylemsellik sergileyen zümrelerin, tarafların, toplumsal kesimlerin (siyasetçi, işadamı, toplumsal hareketler) ortaya çıkmasının eşlik etmiş olması üzerinde ayrıca durulmaya değer

genellikle çok cazip gelir de, bu bütünlüğü elde-bir nesnel bir ölçüt olarak almak nasıl mümkün olabilir? Kur'ân'a atfettiğimiz "bütünlükler"in, "ruhlar"ın tamamı, en basitinden en akademik olanına kadar, bizzat Kur'ân'ı kendi görüşlerimizin beslendiği bir kaynak haline getirme ihtimali yok mu? Doğrusu İslâm tefsir geleneği bu tür tecrübeler açısından pek verimsiz sayılmaz. Sadece bu tür yanılsama örneklerinin çokluğu bakımından değil, bu örnekler dolayısıyla geliştirilmiş eleştirel bilinç seviyesi bakımından da verimsiz sayılmaz. Oysa, Rahman'ın Kur'ân'a atfettiği bütünlüğün, Kur'ân'a atfettiği ruhun, hangi tarihsel şartların, hangi politik etkilenimlerin sonucu olduğu üzerinde yeterince eleştirel bir bakış açısı geliştirememiş olduğu üzerinde durulabilir. Rahman, modernliği hiç de diğer Müslüman düşünürlerin yaptığı gibi olumsuz bir kategori olarak almıyor. Aksine onun analitik bir kategori olarak alınmasına dikkat ediyor. Onu bir değerler bütünü olarak aldığı zamansa, insanlık adına biriktirilmiş olumlu değerlerin bir adresi olarak düşünüyor. Dolayısıyla Kur'ân'a bir bütünlük atfederken, büyük ölçüde modernlik olarak tezahür etmiş bir büyük anlayışın düzene soktuğu değerlerin bir yansımasını, aynı olmasa bile benzer bir düzenle Kur'ân'da görmeyi kast edecektir. İyi kötü insan bilinci üzerinde faal olan bu aklın Kur'ân'da göreceği bütünlük zorunlu olarak önceden kurulmuş ve Kur'ân'a yakıştırılmış bir bütünlük olacaktır.

Kuşkusuz modernleşme sürecine İslâm'ın nasıl karşılık vereceği noktasında bir çeşit İslâm modernizmi üreterek bir çözüm üretebileceğini düşünen sadece Rahman olmamıştır. Ancak aralarında en rafine olanı ve özellikle Türkiye'deki İlahiyat söylemini veya İslâmcı düşünceyi de büyük ölçüde etkilemiş bir ana akım simayı temsil etmesi bakımından Fazlur Rahman her zaman daha fazla ilgiyi hak ediyor. İslâm modernizmi sorununu bir fıkıh sorunu olarak alan İlahiyat çevrelerinin buna verdiği cevaplar çok derinlikli ve iyi işlenmiş ekoller ortaya çıkaramasa da bu konuya karşı belli siyasal tutumların şekillenmesini sağlaması açısından bilhassa kaydedilmelidir.

Genellikle aynı İlahiyat çevrelerinde Fransa'da yaşamakta olan Cezayirli felsefeci Muhammed Arkoun ile Mısır'lı İslâmî sol ekolün önemli teorisyeni Hasan Hanefi'nin yaklaşımları da yine modernizm ve "yeni zamanlar" algısına bir İslâm i-fıkhî karşılık vermek üzere önemli bir yer bulmuştur. İlahiyat çevrelerinden başlayarak bütün İslâmcı söylem içerisinde "tarihselcilik tartışması" olarak nitelenen bu tartışmayla, Türk İslâm cılığı, modernleşme veya yeni zamanlara karşılık gelecek uygun bir İslâmî bilgi ve tavır arayışında tarih kavramıyla felsefi düzeyde yüzleşme aşamasına girmiş oldu.[3]

3 Türk İlahiyat çevrelerinde Hanefi, Arkoun ve Rahman'ın teorik konumları baz alınarak bu konuda yapılmış bütün tartışmaların çok iyi bir değerlendirmesi için bkz. Kotan, 2001.

Hanefi'nin bu tartışmaya katkısı Fazlur Rahman'ın çok daha ilerisinde, söylediklerinin felsefi sonuçlarından daha haberdar olduğunu hissettiren bir minvalde olmuştur. O, Rahman'ın teknik bir sorun olarak aldığı tarih sorununu algı üzerinde doğrudan etkisi olan ontoloji düzeyine çıkararak, insanların değişik dönemlerde tanrı hakkındaki tasavvurlarının da yaşadıkları tarihin etkisinde olduğunu ve sadece ahkâmla ilgili konuların değil, teolojinin de tarihe konu edinilmesi gerektiğini iddia etti. Bu durumda Müslümanların çağımızdaki geri kalmışlığının önemli bir sebebi doğrudan teolojik bir sorundur; Allah'la ilgili tasavvurlardaki bir geri kalmışlık sorunudur. Allah'ı durağan, salt metafizik ve aşkın bir sabitlik olarak düşündükçe, onun yaşanan dünyanın dinamiklerine yerinde ve zamanında çözümler üretmesi düşünülemez. Kaldı ki, yaşanan sorunlar her zaman aynı değildir. Bazen sömürgeden kaynaklana sorunlar yaşanır, bazen salt ekonomik ve içsel sınıf ayrımcılığından kaynaklanan sorunlar yaşanabilir. Tanrı kavramının her duruma uygun olarak, pozitif, yani halkın çıkarlarını önceleyen bir noktadan yeniden üretilmesi gerektiği halde, İslâm kelamcıları her durumda aynı dondurulmuş, sabit tanrı kavramının geçerliliğinde ısrar etmişler, çoğu kez bu tanrı kavramının yaşanan gerçeklerle ilgili hiçbir mesajı olmamış, salt kendisini ilgilendiren sorunları zaten bin bir türlü sorunla yüz yüze olan insanlara dayatmıştır. Oysa Tanrı'nın insana öğretilmesinde, Tanrı'nın sadece kendisini ilgilendiren hiçbir özelliğine değinilmiş değildir. Nitekim, Hanefi'ye göre, Kur'ân'da Allah hakkındaki tanım ve tasvirlerde, Allah'ın insanları ilgilendirmeyen hiçbir özelliğine temas edilmemiştir.

Feuerbach'ın teolojiyle ilgili meşhur analizlerini izleyen Hanefi, Tanrı bilgisinin, Tanrı'nın nesnel bilginin konusu olamamasından dolayı, esasen mümkün olmadığını söyler. Bununla birlikte Tanrı'nın tarihin değişik dönemlerinde insan zihnine görünen, yani fenomonolojik tezahürü esas olmuş olduğuna göre, hangi çağlarda hangi tür bir tanrının tezahür ettiğine bakılarak, sonuçta Tanrı'nın kendisi değil tarihsel insan bilinmiş olur. Bu yüzden Tanrı bilimi anlamında teoloji esas itibariyle bir tanrı bilimi değil bir insan bilimidir (antropoloji). Hanefi, tarihte Tanrı'yla ilgili bilginin nasıl çalışmış olduğuna bakarak, ihtiyaç duyduğumuz bir teolojiyi üretebilme konusunda Kur'ân'a ve İslâm'ın bilgi kaynaklarına karşı çok açık davranmamızı önerir. Söylediği şey basitçe şudur: Nasılsa tarih boyunca insanlar farkında olmaksızın hep kendi tanrılarını üretmiş ve ona Allah demişlerse, şimdi aynı şeyi biraz daha bilinçli yaparak, bize lazım olan Allah'ın özelliklerini tespit edebilir, tabiri caizse tanrımızı yeniden üretebiliriz.

Hanefi'nin görece daha cesur olan bu değerlendirmeleri, modern dönemde Müslümanların karşılaştığı sorunlarla doğrudan teolojik bir radikal ictihad yoluyla baş etmeyi öneriyor. Bu yolla yaptığının dinin kendi jargonu açısından en yalın değerlendirmesi, aslında dini bize seslenen, bize hitap eden bir öğüt olmaktan

çıkarıp, insanın teknik istemine tabi kılmasından ibarettir. Doğrusu bu tarih boyunca hep olagelmiş bir tutum olsa bile modernizmin felsefi eleştirisini yürütmüş olanların adını koydukları şekliyle, modern insanın her şeyi kendi hizmetinde gören insan-merkezci teknolojik isteminin bir ifadesi gibi görünüyor.[4] İnsanın hayatını muhtemel gaflet durumlarına karşı teyakkuza, gereğinde kendini değiştirmeye davet eden dine karşı bu kadar amir davranabilen bir teolojik cesaretin bu teknik, ve hesapçı aklın tezahürü olduğu açıkça söylenebilir.

İslâm Gelenekselciliği

Diğer yandan İslâm'a gelenekselliği daha fazla yakıştıran ve ilk etapta çeviri eserlerle beslenen yaklaşımlarsa, masa başında ve modern akademik kurumlar içinde formüle edilmeye çalışılan bir gelenekselliği İslâm'a daha fazla yakıştırdıkça, hem modernliğin gerçek olan mevcudiyetini bir mutlaklığa daha fazla yaklaştırmakta, hem de İslâm'ın burada ve şimdi uygulanabilecek bir tecrübe olma ihtimalini düşürmeye devam etmektedirler. Verili modernlik şartlarında bir gelenek olarak tasavvur edilen İslâm , bu zamana o kadar uzak bir şey idi ki, onu herhangi bir yolla yaşamanın tek yolu fanteziler dünyasında gezinmek olabilirdi. Bu fanteziler dünyası da basit bir mantıksal manevrayla kolaylıkla karşıtı olarak sunulduğu şeye yani modernliğe dâhil edilebilirdi. Oysa mutlak kötülük olarak tanımlanabilecek herhangi bir şeye karşı hemen ve burada bir direniş, bir itiraz, İslâmî kelâm (teoloji) geleneği açısından her zaman mümkün olmak durumundadır. Böyle bir itirazın mümkün olmadığı şartların tanımı İslâmî bir teolojinin işleyişini kilitler ki, bu yine İslâmî açıdan kabul edilebilir bir şey değildir, zira böyle bir güç tasavvuru açık bir ifadeyle Allah'a ortak koşmak gibi bir şeydir. İnsanın iradesini bu kadar aciz bırakabilecek bir kötülük tasavvuru İslâm'ın ruhuna aykırıdır. İnsanın kötülükten kaçabilmesi ve mutlak iyiliğe ulaşabilmesi için her zaman ve her yer uygun imkânları mutlaka içinde barındırır. Kuşkusuz bu imkânlara mekânsal bir değişiklik olarak "hicret" seçeneği de dâhildir.

Tabii ki bu söylediğimizin normatif bir sonucu, böyle bir güce karşı hangi varoluş biçiminin kurtarıcı olabileceğinin ölçülüp bulunması olabilir. Müslümanların modernlikle ilgili yaklaşımları büyük ölçüde entelektüel mülahazalar düzeyinde kaldıkça bu arayıştan da uzak olmuştur. Batı'da tekniğe yönelik asla kefareti ödenemeyecek, üzerimizden çıkamayacak Panteist-Hıristiyan bir ebedi günah tasavvurunun türevi gibi görünen eleştirilerin kurduğu karamsar tasavvurlar, İslâmî bir bilinç düzeyinde neredeyse helal-haram sınırlarının yerine ikame edilmeye yüz tutmuştur. Burada yüzleşilmesi gereken bir soru, tekniğin her düzeyindeki

4 Tekniği bir varoluş tarzı, bir yaklaşım biçimi olarak alan Heidegger'in bu konudaki değerlendirmeleri konuya ışık tutucu niteliktedir (Heidegger, 1977). Hanefi'nin görüşlerinin bir özeti ve değerlendirmesi için bkz. Güler, 1998.

kullanımının tekniğin kendisinde kaçınılmaz olarak mündemiç bir itikada insanı zorunlu olarak bağlayıp bağlamadığıdır. Söz konusu teknik eleştirileri bölünmez bir bütünlük olarak tekniği tasvir ettikçe otantik bir varoluş imkânını ihtimal dışı bırakmakta başarılı olmaktadır. Oysa bu şekilde tanımlanmış bir teknik kavramının kodlamaya yüz tuttuğu eylemler ve cisimler dünyasına dair İslâm'ın daha ezeli bir kodlama pratiği olarak fıkıh bilgisine yeterince başvurulmamıştır.

Fıkıh bakış açısından yapılan eylemler ve kullanılan araçların helal, haram, mekruh, müstehab, mendub olup olmadığına hükmedebilmek için kolaylıkla gösterilebilir gerekçeler deliller gereklidir. Modernlik veya teknolojik hayat tarzı fıkıh bilinci açısından parçalanmaz bir bütünlük olarak hiçbir şeye tekabül etmezdi. Fıkıh açısından tikel eylemlerin her birine münhasır bir değerlendirme söz konusudur. Dolayısıyla İslâm fıkıh bilgisi daha otantik addedilebilecek bir çizgide işlediği takdirde modernliği de teknolojiyi de parçalayarak alabilirdi. Nitekim daha pratik fıkıh bilginleri, modernlik hakkında daha entelektüel düzeydeki aydınların mülahazalarına çoğu kez prim vermeyerek böylesi bir değerlendirme yolunu benimsemişlerdir. Bu tür değerlendirmelerin İslâm adına modernlik ve teknoloji eleştirilerini dillendiren entelektüellerin bakış açısından yer yer bir anakronizm, yer yer modernliğin doğasına dair sığ yaklaşımlar olarak nitelenmesine bu noktadan şaşmamak gerek. Kuşkusuz salt bu durum bile İslâm dünyasında ulema ile aydının Müslüman kitlelere önderlik etme kapasitesi konusunda zaten var olan karmaşık durumu iyice işin içinden çıkılmaz hale getirmiştir.

Bu konuda zaten bir karmaşıklık var, çünkü İslâmcılık denilen hareket biraz da ulema kurumunun modernleşme sürecinde uğradığı birçok kazayla veya saldırıyla zayıflatılmasının yarattığı boşluklara verilen tepkilerden birisi sayılabilir. Batılılaşma hareketinin her aşaması Osmanlı'nın gerilemesinden dini sorumlu tutan bir söylemin cüretini artırdıkça, bundan sorumlu tutulan kesim olarak ulema büyük baskılar altında tutuldu ve Batılılaşmaya paralel olarak ulemanın sürekli bir zayıflaması söz konusu oldu. Batılılaşma hareketinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal zümrelerin ulemayla olan rekabetlerinde bu pozisyon önemli bir koz oluşturuyordu. Ulema bir noktadan sonra tamamen ortadan kalkmasını sağlayacak sürekli saldırılara maruz kaldı. Bu saldırıların yanında, sanayi toplumu, şehirleşme, okuma yazma oranlarının artması gibi süreçlerin dini bilgi ve otoritenin tabiatında yol açtığı değişimlere karşılık verememek gibi bir zafiyeti oluştu ulemanın. Tıpkı Reformasyonun dinsel metinleri kamusallaştırarak halka açmasına paralel olarak gelişen bireysel İncil okuyuculuğunun Katolik kilisesi üzerinde

oluşturduğu etkiye benzer bir etki kısmen İslâm dünyasında da görülecektir ve bunun sonucu ulema ile aydın arasındaki ilişkiyi belirleyecektir.

Kitaba ulaşmanın kolaylaşması ölçüsünde ulema ile bağlar azalmıştır. Ancak bu sadece kitlelerin kitaba ulaşmalarının kolaylaşmasının değil, aynı zamanda ulemanın kendini yeniden üretememesinin de bir sonucu olmuştur. Bilginin her türlüsüne daha kolay erişebilen Müslüman kitlelerin, dini bilgi konusunda kendini üretemeyen ve çağın yeni gelişmelerine uyarlayamayan ulemaya olan bağımlılıkları iyice azalmış, ulemanın siyasal mercilerle ilişkilerini dini bilgiye referansla daha kolay sorgulayabilir hale gelmiştir. Bu sorgulamanın bir sonucu ulemanın bilgi biçimine görece fark ortaya koyan yeni bir İslâmî bilginin oluşumuysa da bir diğeri ulemayı etkisiz ve hükümsüz hale getirdiği düşünülen siyasal odaklara bundan dolayı yönelen hınç olmuştur. Yeni İslâmcı kitlelerin ulemayla olan irtibatsızlığı, bu yüzden biraz zorunlu bir irtibatsızlık olarak gelişmiş, hatta özünde ulema kavramına bir özlemi ve ona yeniden kavuşma, rolünü restore etme arzusunu da hep taşımıştır.

Dini bilginin yeni halleri: Sivilleşme, demokratikleşme, metalaşma

Burada Amerikalı antropolog Dale Eickelman'ın İslâmcılık ve modernleşme ilişkisinin bir boyutuna, özellikle İslâm'ın bir cemaat veya toplumsal olgu olarak çok ilgili olduğu boyutuna, ışık tutabilecek bir değerlendirmesini kaydedebiliriz.[5] Bu değerlendirme, yeni dönem İslâm cılığının, tam da bu bilgi kaynaklarına erişim kolaylığı dolayısıyla, bir halk hareketi olarak temayüz eden yanına dikkat çekiyor. Özellikle yaşadığımız dünyada siyasi bir karar alma mekanizmasından, bir odaktan yoksun olan İslâm'ın, modernleşmenin bir ürünü olan yeni bilgi kanallarından yararlanma, bu kanallar üzerinden yayılma potansiyeli, üzerinde durmaya değer bir boyuttur. M. İkbal'in İslâm'da, K. Manheim'ın ise Avrupa'da sivil toplumun gelişimi üzerine yaptıkları yeniden inşâcı hareketlerin tepeden inmeci, elitist özellikler taşıması dikkat çekiyor. Oysa, Eickelman'a göre, günümüzde, iletişim teknolojileri veya eğitimin kitleselleşmesi sonucu bu yeniden inşâ faaliyetlerine daha çok sayıda insan dâhil olmaktadır. İslâm dünyasının geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşadığı işgal olaylarına karşı halkı örgütleyen duyarlılık çoğu zaman yukarıdan aşağıya doğru, yani sözgelimi saraya veya devlete yakın ulema veya din adamlarının önderliği altında işlememiştir. İnsanlar, genelde halkın sivil dini önderleriyle, bu önderlerin vaaz ve telkinleriyle harekete geçirilmiştir. Şimdi ise, modernlikte katedilen mesafe oranında, gerek-

5 Eickelman'ın bu değerlendirmeleri Piscoturi ile yayınladıkları ve İslam dünyasında İslam''in siyasal söylemini çözümledikleri Muslim Politics isimli kitapta ve İstanbul'da düzenlenen bir konfernasta yer aldı (Eickelman, 1997). Bu konferanstaki görüşlerinin daha geniş bir değerlendirmesi için bkz. Aktay, 1999: 219-229.

tiğinde dinin koruyuculuğu rolünü üstlenmiş olan bu potansiyel, İslâm'ın hem bilişsel hem de siyasal beden düzeyinde yeniden yapılanması söylemine daha fazla katılmakta, bu konuda elit tabakadan daha belirleyici olmaktadır. Gerçekten de İslâm'ın neredeyse tüm meselelerine vakıf olma çabasına kitlesel bir katılım gözlemlemek mümkün. Genç yaşta insanların İslâm'ın en temel epistemolojik ve metodolojik konularında kendini söz sahibi hissedecek kadar problemlere angaje olduğunu görmek şaşırtıcı olmuyor.

Kuşkusuz bu tespiti yaparken dünyanın veya sözümona dünya-düzeninin siyasal örgütlenmesi bağlamını da gözardı etmemek gerekiyor. Olay tümden kültürel ve teknolojik bir süreç olarak sunulamaz. İslâm toplumlarının hemen çoğunun sömürge sonrası şartları alabildiğine içselleştirmiş ve kendi inisiyatiflerinden yoksun kaldıkları bir gerçektir. Nitekim, bu durum, yerel örgütlenmelerle kendi cemaat yapılarını tahayyül etmelerinde ve giderek de bunun süreklileşmesinde en önemli etken. Bu bağlamda, Müslümanların kendi düşüncelerini alttan yukarıya doğru ihya etme konusunda ortaya koydukları çaba her ne kadar aşağıdan yukarıya doğru bir akış görüntüsü veriyorsa da bu, dünya sisteminin şimdiki örgütlenmesinin aşırı derecede yukarıdan aşağıya doğru dayatmalara dayanmasına karşı sergilenen zorunlu bir tepki olarak da anlaşılabilir.[6] Müslümanlar için bir toplumsal ve siyasal bedenin yokluğu eskiden beri onların yeryüzündeki varoluşlarının anlamını sorunsallaştırmaktadır. Dünya düzeninin bugünkü örgütlenme biçiminden dolayı Müslümanlar bir siyasal veya toplumsal bedene sahip veya ait olmaksızın, tabiri caizse bir bedenden yoksun bir hayat sürmektedirler ve bu yoksunluk kendi tercihleri veya iletişim teknolojilerindeki bir gelişmenin doğal sonucu değil.

Bu yoksunluk durumunun en önemli sosyal-siyasal tezahürü, görev tanımlarını herkesin erişimine açık modern bilgi kaynaklarından "kendi-kendini-atama" veya "durumdan vazife çıkarma" yoluyla almanın yaygın bir tarz halini almaya başlamasıdır. Bu "kendi-kendini atama"nın barışçıl, demokratik olanından silahlı şiddet hareketlerine kadar çok değişik tezahürleri olabilir. "Aşağıdan yukarıya doğru" resmedilen İslâmî bilgi ve otoritenin yeni taşıyıcıları, entelektüeller, ay-

6 Bu hareketi de her şeyi kuşatan, sözümona "düşünümsel modernliğin" (Reflexive modernity, Giddens, 1994) hesabına yazmak anlamında söylemiyorum. Esasen İslamcılık ile modernlik ilişkisini bir sohbet ortamına benzeterek bazı şeyler daha açık kılınabilir. Karşılıklı bir sohbetin bir öznesi yoktur, zira bir sohbette söylenen hiçbir şey sohbete katılanların hiçbirinin tek başına katkısı değil, sohbetin her birinin katkısıyla da etkilenen dinamik ortamının bir ürünüdür. Bugün modernlik diye var edilen özne ile yine İslam diye var sayılan öznenin kendi başlarına bir özne kabiliyetleri varsa bile bu kabiliyet her birinin katıldıkları bir etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Modernliğe karşı başka herhangi bir hareket değil, sadece İslamcılığın bu tarz bir cevap ortaya koyuyor olması önemlidir. İslamcılığın başka bir ortamda değil, tam da adına modernleşme denilen bu vasatta böyle bir tepki ortaya koyuyor olması da önemlidir.

dınlar, küçük burjuva örüntüleri söz konusu tecrübe içerisinde başıbozuk kalmış olmanın doğal semptomlarını veya tepkilerini sergilemektedirler. Varolan çelişkilerinin, dağınıklıklarının ve düzensizliklerinin büyük çoğunluğu bir siyasal bedenin anlamlandırıcı insicamından yoksun kalmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Müslümanların liderlik odaklanmaları açısından bu şekilde çoğul bir manzara sergiliyor olmaları dolayısıyla her birinin sivil toplum bilincinin önemli mesafeler kazanacağı düşünülüyor. Çünkü eskiden kendini dünyanın merkezi, hakikatin tek temsilcisi sayan tüm mezhepler, cemaatler ve gruplar, küreselleşme veya iletişimin kitleselleşmesi ölçüsünde, başkalarının da hakikat iddiasında aynı şansa sahip olduğunu görmek zorunda kalmakta ve başkalarına tahammüllü olmanın bilincini edinmektedirler. Eickalman, bu durumu uzun vadede sivil toplumun inşâsında, üstelik siyasal İslâm cıların katkısını celb eden boyutuyla, önemli bir gelişme olarak görüyor (Aktay, 1999: 225-7)...

İletişim teknolojisindeki gelişmelerin bilginin doğasıyla birlikte dinsel ilişkilerin doğasını değiştirip dönüştürmüş olduğundan bahsediliyor. Hakikaten yaşanan örneklerin de gösterdiği gibi İslâm'ın önderlik mekanizması, dinî bilginin yeniden-üretilip yayılması işlemleri ve bu işlemler dolayısıyla oluşan ilişkilerde radikal bir dönüşüm yaşanmış, hâlen de yaşanmaktadır. Yeni dönemin en önemli özelliği, söz konusu bilginin fazlasıyla kitlesel üretim ve tüketim pazarına açılmış olmasıdır. Yarım yamalak uzmanlıklarla siyasal ve toplumsal bir bedenden yoksun bırakılmış toplumların küresel bir kitlesel tüketim kültürüne karşı ciddi bir sahihlik (authenticity) problemi taşıdığı, taşıyacağı açıktır. Eickalman, tıpkı Reformasyonun matbaanın çocuğu olduğu gibi kitle iletişim ve eğitimin İslâmî bilginin yeniden inşâsında önemli sonuçları olduğunu söylüyor. Yeni bir İslâmî anlayış veya yeni bir liderlik ve otorite ilişkisi, eskisinin yerini almıştır. Eickelman'a göre

bu yeni ilişkiler eskilerinden farklı olarak daha bir objektiflik iddiasına sahiptir Hatta bir süreç olarak 'nesnelcileşme'nin sözkonusu canlanışın en karakteristik özelliği olduğunu, ve geçmişte yaşanmış bunca kopuşa atıfta bulunarak bunun paradoksal bir şey olduğunu söylüyor. Nesnelcileşme ile Eickelman'ın kast ettiği şey bizatihi fundamentalizm kavramına içerik kazandıran her şeydir. Nesnelcilik iddiası, belli bir metin adına konuşan kişilerin o metinden anladıklarını nesnel bir biçimde anlayıp aktarıyor olduklarına dair metin-merkezci iddianın başka bir ifadesidir. Bu haliyle de yine çağın metin-merkezci diğer modern hareketlerinin davranış tarzlarını tekrarlamaktan başka bir şey yapmış olmamaktadır.

Burada Eickelman açıkça söylemiyor ama mevcut hareketlerin objektiflik sorgulamasını yaparken zımnen hangisinin daha "sahih" (authentic), daha "doğru" olduğu konusunda bir karara sahip görünmektedir. Eickelman bir diğer ihtimalle tüm bu gelişmeleri modernliğin kendi iç gelişimine bağımlı kılmak suretiyle çağdaş İslâmî söylemlerin "sahih" olmadığı iddiasını zımnen ifade etmiş oluyor (a.g.e.). Esasen, sosyal bilim literatüründe, özellikle belli yaşam biçimlerinin, hele hele belli bir dinin içindeki farklı söylemler arasından birilerinin diğerlerinden daha otantik diye ayırt edilmesinin ne kadar sorunlu olduğu biliniyor. Ancak Eickelman, çok iyi bilinen bu kuralın meslektaşları arasında çiğnenmesi sakıncalı görünmeyen bir tarzını akıma uyarak benimsemiş görünüyor. Bu da görece daha entelektüel olan, modern damgası yemiş bilgi edinme süreçlerine bağımlı olduğunu ispatlayabildiği İslâm cılığın sahihlik bakımından çok kolay zayıflatılabileceğini düşünmeyle belirginleşiyor.[7] Evet, İslâmcılık bu tanıma göre sahih bir dindarlık değildir, çünkü moderndir. Öyleyse onun modernliğe yönelik eleştirilerinin veya meydan okumasının da nihai anlamda bir kıymet-i harbiyesi yoktur.

Burada modern olanın doğrudan sahihliğin karşıtı bir şey olarak alınmasının modernist bir önerme mi olduğu yoksa modernlik-dışı bir şey mi olduğu akla

7 Bu konuda yine sosyolojide ve kültürel antropolojide önemli bir yeri olan Clifford Geertz>in başını çektiği bir argümanı, yukarıda Aziz el-Azmeh'in de tekrarladığını görmüştük. Doğrusu bu incelikte bir söylemin bu kadar yaygınlık kazanabilmesine şaşırmamak elde değil. Geertz Fas ve Endonezya üzerine yaptığı karşılaştırmalı incelemesi sonucunda dindarlıkta «kendiliğindenlik» (spontaneous-religiousness) ile «zihinsel dindarlık» (religious-mindedness) arasında bir ayrım yapmıştı (Geertz, 1968). Burada zihinsel dindarlık modern ideolojilerin doğuşuyla alakalıdır. Bir kutsallık bilincinin sonucu olarak bilfiil yaşanmaktan ziyade zihinsel olarak ideolojiye dönüştürülmesinin bir ürünüdür ve tam da bundan dolayı özünde sahih olamaz. Çünkü burada bir irâdîlik var, bir özne projesi var. Dinin tabiatı icabı sahip olması gereken, içinden çıkmış olması gereken bir gelenekten açık bir kopuş var. Dolayısıyla burada Geertz sahihlik (authenticity) bakışaçısından «kendiliğinden dindarlık» lehine bir tercih yapmaktadır. Ancak bu tercihin entelektüel bir tercih mi yoksa siyasal bir tercih mi olduğu çok da açık değildir. Bu iki dindarlık biçiminde var olması beklenenlerle olmaması beklenenler toplandığında sahih bir dindarlığa iradesizlik, düşüncesizlik, cehalet ve siyasal pasiflik yakıştırıldığı açıkça görülmektedir. Bu yaklaşımın "cehaletin antropolojik promosyonu" olarak ele alındığı bir eleştiri için bkz Aktay, 1998.

takılıyor. Modernist bir önerme olarak biraz fazla mütevazi, hatta kendini hakir gören bir şey olması; modernlik-dışı bir önerme olaraksa modernliği fazla yücelten bir önerme olması dikkat çekiyor. Esasen bütün dünyadaki Müslümanların bir sorunu olan bu otantisite sorunuyla ilgili tartışmayı, dini liderlik ve otorite sorunun Türkiye'de ulema ve cemaat arasındaki organik ilişkinin neresine oturduğuyla ilgili başka mülahazalarla boyutlandırılabilir. Bu da başka bir makalenin konusu olabilir.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim, Yasin Bey. Kısa cevap vermenizi bekleyerek bir soru yöneltmek istiyorum. 'Popüler kültür alanında da girişimlerde bulunmak' dediniz. Nasıl bir şey acaba?

Prof. Dr. Yasin AKTAY: Popüler kültür, demin dediğim post modern dünyanın tabiatıdır. Yaşadığımız bu dünyanın tabiatıdır. Post modern kültür yani popüler kültür gibi günübirlik üretilip, tüketilen kültürdür. Ona dair birtakım şeylerimizin olması gerek. Çünkü insanları etkiliyor ve insanların zihnini de şekillendiriyor.

Dinî bilginin, popüler kültürü de geliştirmesi gerekiyor. Ona böyle cepheden savaş açmanın bir anlamının olmadığını düşünüyorum; aksine bu tür popüler kültür alanlarını tabi ki dinle özdeşleştirmemek gerekir, bazen insanlarda hayal kırıklıkları yaratabilir. Dün üretilen kültürün, bugün artık hatırlanılmıyor bile olması insanlarda bir terk ediş duygusu oluşturuyor. Ama ben öyle düşünmüyorum. Ben şahsen dinî habitusun yani dinî alışkanlıkların, dinî kalıpların kalıcı olduğunu her halükarda düşünüyorum; ama onları popüler kültür ile beslemek günlük gıdalarla beslemek gibi bir şeydir yani. Ben, popüler kültürü bu alanda hiç tehlikeli görmüyorum; fakat popüler kültürün İslâmî muhakeme olmayan yanı, genel başka şeyler arasında tabi ki ayrım yapmak gerekiyor.

REFERANSLAR

Aktay, Yasin, Kültürel Sahihlik Söylemleri ve Modernlik, *tezkire*, sayı 14-15, 1998.

Aktay, Yasin, Modernlik Durumumuza Dair, *tezkire*, sayı 3, 1992.

Aktay, Yasin, *Türk Dininin Sosyolojik İmkânı,* İstanbul İletişim: 1999/2000.

Altun, Fahrettin, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2002.

Bourdieu, P., 1990, *The Logic of Practice,* translated from the French (1980) by R. Nice, California: Stanford University Press.

Çiğdem, Ahmet, Din ve İdeolojik Düşüncenin Eklemlenmesi Sorunu: İslâm ve Marksizm, *Tezkire*, sayı 4, 1992.

Çiğdem, Ahmet, *Taşra Epiği: "Türk" İdeolojileri ve İslâmcılık*, İstanbul: Bi-

rikim Yayınları, 2001.

De Gruchy, J. W., 1983, Jung and Religion: A Theological Assessment, *Jung in Modern Perspective: The Master and his Legacy,* R. K. Papadopodlos & G. S. Saayman (eds), Lindfield: Prismm-Unity Press

Eickelman, Dale F. & Piscatori, James, *Muslim Politics,* Princeton: University Pres, 1996.

Eickelman, Dale F., The Reconstruction of Islamic Thought: The View From Below, *İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Doğudan-Batıdan Konferans Serisi'*ne sunulmuş tebliğ, 5 Nisan, 1997 (Otorite Kayması: İsâm Dünyasında İslâmî Bilginin Yeniden İnşâsı, *Doğudan Batıdan: Uluslararası Konferanslar Dizisi 2,* s. 207-223, İBŞBB Yayınları, 1997).

El-Azmeh, Aziz, *Islams and Modernities,* London: Verso, 1996 (*İslâm lar ve Moderniteler*, çev.? İstanbul: İletişim, 2003).

Friedman, J., 1995, Global System, Globalisation and the Parametres of Modernity, *Global Modernities,* M. Featherstone, S. Lash (eds.); Türkçesi: Küresel Sistem, Küreselleşme ve Modernitenin Parametreleri. *Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm,* A. Topçuoğlu, Y. Aktay (der.), 1996, Ankara: Vadi.

Fukuyama, Francis, Tarihin Sonu mu? Derleyen Mustafa Aydın, Ertan Özensel, Ankara: Vadi Yayınları, 2002.

Geertz, Clifford, *Islam Observed,* Cambridge: University Pres, 1968.

Gellner, E., 1981, *Muslim Society,* Cambridge: University Press.

Gellner, E., 1992, *Postmodernizm Reason and Religion,* London: Routledge.

Gellner, E., 1994, *Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals,* London: Hamish Hamilton

Giddens, Anthony, *The Consequences of Modernity*, London 1992, (*Modernliğin Sonuçları,* çev. Aykut Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı, 1996).

Göle, Nilüfer, *İslâm ve Modernlik Üzerine: Melez Desenler,* İstanbul: Metis, 2000.

Güler, İlhami, *Allah'ın Ahlâkîliği Sorunu,* Ankara: Ankara Okulu Yay., 1998.

Hanefi, Hasan, "Teoloji mi Antropoloji mi?", çev. M. Sait Yazıcıoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 33, ss. 505-531, 1978.

Heidegger, Martin, *The Question Concerning Technology and Other Essays,* İngilizce'ye çeviren: William Lovitt, New York: Harper Torchbooks, 1977.

İhtiyar, Neşe, Televangelism and the Case of Yaşar Nuri Öztürk, *ISIM Newsletter*, sayı 9, 2002.

İslâm ve Modernlik: Fazlur Rahman Tecrübesi, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1997.

Kepel, G., 1992, *Tanrının İntikamı, Din Dünyayı Yeniden Fethediyor,* translated from the French *(La revanceh de dieu: Chrétiens, Juifs, Musulmans à la reconquéte du monde,* Editions do Seuil, 1991) by Selma Kırmız, İstanbul: İletişim.

Kotan, Şevket, *Kur'ân ve Tarihselcilik*, İstanbul: Beyan, 2001.

Laroui, Abdullah, *Tarihselcilik ve Gelenek: Arap Aydınının Krizi*, çev. Hasan Bacanlı, Ankara: Vadi Yayınları, 1993/1999.

Lyotard, J. F., 1997, *Postmodern Durum,* İngilizce'den çev. Ahmet Çiğdem, Ankara: Vadi.

Özdalga, E., 1997, Civil Sciety and Its Enemies: Reflections on a Debate in teh Light of Recent Developments within the Islamic Student Movement in Turkey, *Civil Society, Democracy and the Muslim World,* E. Özdalga (ed.), İstanbul: Swedish Research Institute.

Poole, R., 1993, *Ahlâk ve Modernlik,* İngilizce'den çeviren: M. Küçük, İstanbul: Ayrıntı.

Rahman, Fazlur*, İslâm ve Çağdaşlık: İslâm Eğitim Tarihinde Fikrî bir Geleneğin Değişimi,* Çev. H. Kırbaşoğlu & Alparslan Açıkgenç, Ankara: Fecr, 1990.

Robertson, R., 1995, Glocalisation: Time/Space and Homogeneity/Heterogenety, *Global Modernities,* M. Featherstone, S. Lash (eds.); Türkçesi: Glokalleşme: Zaman/Mekan ve Homojenlk Heterojenlik, *Postmodernizm ve İslâm, Küreselleşme ve Oryantalizm,* A. Topçuoğlu, Y. Aktay (der.), 1996, Ankara: Vadi.

Sayyid, S., *Fundamentalizm Korkusu: Avrupamerkezcilik ve İslâm cılığın Doğuşu*, Türkçesi Ebubekir Ceylan, Nuh Yılmaz, Ankara: Vadi Yayınları, 2000.

Sayyid, S., Kötü Niyet: Anti-Özcülük, Evrensellik ve İslâmcılık, makale, çev. Nuh Yılmaz, *tezkire*, sayı 18, Aralık-Ocak 2000-01.

Therborn, G., Go To/Through Modernity, *Global Modernities* (M. Featherstone, S. Lash, R. Robertson, edts.), London: Sage, 1995.

Turner, B. S., 1992, *Postmodernism, Globalism and Religion,* London: Routledge.

İNSANÎ İLİŞKİLER VE TOPLUMSAL İLETİŞİM BAĞLAMINDA DİNİN ROLÜ

Ertuğrul YAMAN*

Yöntem

Bireysel ve toplumsal huzura katkı bağlamında; insana ve topluma hizmet etme amacıyla kamu kurum ve kuruluşları ile toplumun hemen her kesimine verdiğimiz seminer, konferans ve kurslarda edindiğimiz bilgi, deneyim ve gözlemlerimiz bu bildirinin asıl dayanak noktası olacaktır. Bu yöndeki duygu, düşünce, görüş ve tespitlerimiz belli alt başlıklarla ele alınacak; bildirinin sonunda yaşanan sorunlarla ilgili tespitlerimiz çözüm önerilerimizle birlikte paylaşılacaktır.

İnsanın Kendini Bilmesi

Evrende bilinen/bilinmeyen canlı türleri içerisinde insanoğlu, "eşrefi mahlûkat" olarak yaratılmışların en seçkini makamına oturtulmuştur. İnsan, yaratılışı itibariyle mükemmel bir varlıktır. Her insan, kendisine takdir edilen fanî ömründe, güzel işler yapmak; huzurlu, mutlu, sağlıklı ve başarılı bir hayat sürmek ister. İnsanın kendini bilmesi, kendine hâkim olması bireysel ve toplumsal huzur için atılacak önemli adımlardandır. Kendini bilen bir insan, hayatı da başkalarını da bilir. Bu evrensel gerçeği; **Aristo "Kendini tanı", Mevlânâ "Kendine gel!" diye ifade derken Türkmen Bilgesi Yunus Emre, daha sade bir dille «kendini bil»** diye özetlemiştir.

İnsan, düşüncelerine hâkim olabilir; nefsini kontrol edebilirse, sağlam bir kişilik ve karakter kazanabilir. Düşüncelerine hâkim olan bir insan, en zayıf zamanlarında dahi hâkimiyetini kaybetmez. Bu şuurdaki bir insan ise, varlığının kanun-

* Doç. Dr., Gazi Üniv. Sanat ve Tasarım Fak. Öğretim Üyesi

larını ve kendini keşfetmekle hayatın amacı olan sonsuz huzur ve mutluluğun yolunu tutmuş olur. İnsanın huzur ve saadeti; sağlık ve mutluluğu kendi içindedir. İç dünyamızdaki duygu ve düşünceler, bedenimizin de besin kaynağıdır. Ruhunda olumsuz duygular barındıran bir insanın hem ruh sağlığı hem de beden sağlığı kısa zamanda bozulur. O hâlde insanın dış şartları düzeltebilmesi için önce iç şartlarını düzeltmesi gerekir.

Kendilerine özgü düşünceleri olmayan bireyler ya köle veya zalim olurlar. Nefse hâkimiyet, azim, dürüstlük ve iyi idare edilen düşünce insanı yükseltir. Ahlâkî düşüklük, nefse uymak, fikirlerdeki bulanıklık ve şaşkınlık insanı alçaltır. İnsan, kendisini idrak ettiği oranda huzura kavuşabilir. Çünkü, ancak kendisini anlayan birisi başkalarını da anlayabilir; çözebilir. Böylece bir insan, insanların birbirleri ile ve maddî hayatla sürdürdükleri bütün münasebetlerin sırlarını kolayca keşfeder hiçbir şey karşısında telaşlanmaz, rahatsız olmaz. İnsan, kendine hâkim olduğu derecede başkalarını da etkisi altına alabilir ve gönülleri fethedebilir.

İnsan Yetiştirme Politikamız Var mı?

Evrenin en seçkin varlığı olan insanı iyi yetiştirmek bireysel, toplumsal ve hatta evrensel huzurun en önemli teminatıdır. İnsanımızın, toplumuzun ve devletimizin geleceği de bu anlayışın yerleştirilmesine bağlıdır. Bir Cihan Devleti'nin kurulmasına fikir babalığı yapan Şeyh Edebalı, bu gerçeği en özlü biçimde ortaya koymuştur: "*İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!"*

Bugün ülkemizin en önemli sorunu, eğitimsizlik ve iletişimsizliktir. Birbirimizle aynı dilden konuşuyoruz ama aynı duygularda buluşamıyoruz. Duygularımız ortaklığını kaybetti. İnsanî değerlerimizi yeniden zihnimize ve gönlümüze koymadan kalkınma şansımız yoktur. İnsanı ve toplumu iyi yetiştirmeden toplumsal ve ekonomik sorunlarımızı kökten çözemeyiz. Model insanlar doğru belirlenmeli ve doğru davranışlar üzerinde toplumca uzlaşma sağlanmalıdır.

Türkiye'de bir **"İnsan yetiştirme politikası" ne yazık ki oluşturulamamıştır.** Önceliğimiz bunun yollarını öğrenmek olmalıdır. İnsanımızı mutlu, huzurlu ve güvenli kılmalıyız. Çünkü mutlu insanlar, her açıdan verimli ve üretici oluyorlar. Mutsuz insanlar ise, sadece tüketiyorlar, çılgınca tüketiyorlar.

Gelecek nesillerini planlamayan ve kendince ideal insan yetiştiremeyen toplumlar, ekonomik açıdan ilerleseler dahi ayakta kalamazlar. Bütün yatırımlar içinde en kıymetli olanı insana yapılan yatırımdır. **Okuyan, araştıran, değer veren, düşünen, sorgulayan, iletişim kuran ve çok çalışan nesiller tek kurtuluş reçetemizdir.** Çocuklarımızın zihinlerine bunca bilgi depolamak yerine, onlara daha fazla oranda "**kişilik ve karakter eğitimi, ortak duygu ve değerler, ortak bilinç**" vermeliyiz.

Türkiye'de Gelişme ve Kalkınma Algılaması

Türkiye'de gelişme ve kalkınma söz konusu olduğunda, genellikle, yalnızca teknolojik buluşlar ortaya koymak, yollar yapmak, fabrikalar kurmak, barajlar inşa etmek gündeme gelmektedir. Oysa, asıl kalkınma, insanın ve toplumun iyi yetiştirilmesi ve geliştirilmesidir. İnsana yapılan yatırım her şeyin üzerindedir. Ülkemizde insan için gerekli her türlü fizikî yatırımlar planlandı ama insan ve toplum için gerekli sosyal yatırımlar ihmal edilmiştir.

Bu çarpık anlayış, esasen yaklaşık 200 yıllık bir geçmişe sahiptir. Altyapı ve fizikî yatırımlara yoğunlaşırken asıl işimiz olması gereken insan yetiştirme politikamız ne yazık ki oluşmadı. İnsanı iyi yetiştiremedik. Bu yanlış yaklaşımların doğal sonucu olarak insanlar birbirini sevmez hâle getirildi. Birbirimizle iletişim kurmakta başarısızız, daha kötüsü toplumun katmanları birbiriyle çatıştırılmaya başladı.

İnsanımız üzerinde özel projeler uygulanarak zihinler bulandırıldı. İnsanî değerler yerine hedef saptırılarak maddeyi kutsayan materyalist bir anlayışla otoyollar, fabrikalar, lüks tüketim araçları tek hedef hâline getirildi. İyilik, dürüstlük, çalışkanlık, vatanseverlik… duyguları törpülendi. Hâlbuki sevginin, saygının, hoşgörünün olmadığı bir yerde, kalkınmadan söz edilemez. Sevgi, saygı, öz güven, hoşgörü gibi güzel ve erdemli duyguların yerine kin, nefret, ön yargı türünden duygular güçlendirildi.

Bireysel ve Toplumsal Huzur İçin Reçete: İletişim

İletişim, insanoğlunun en temel ihtiyaçlarından birisidir. İletişim, en genel ifadesiyle **"bir arada mutlu ve huzurlu yaşayabilme sanatı"**dır. Toplumsal bir varlık olarak insan kendi kendisiyle ve diğer varlıklarla iletişim kurmak zorundadır. İnsanın düşünen ve konuşan bir canlı olması ile iletişim becerisi arasında doğal bir bağlantı vardır. İnsanoğlu, bu üstün özellikleriyle çevresine hızla uyum sağlamış ve diğer canlılar üzerinde egemen olmuştur.

Bugün toplumumuz insanî ilişkiler ve toplumsal iletişim bağlamında adı konulmamış bir travma yaşamaktadır. Bireylerin ve toplumun değer yargıları hızla erimekte, toplumsal hayatımız çatışma, çekişme, karalama, anlamsız münakaşa ve mücadelelerle mahvolmaktadır. İnsanî gücümüz ve enerjimiz boşa harcanmakta, iletişim kanalları tıkanarak bireyler psikolojik açıdan bunalıma, strese ve çatışmaya yönlendirilmektedir.

Bu sorunları çözümü etkin iletişim becerilerine sahip olmaktır. Hayattaki başarının sırlarından birisi de diğer insanlarla rahat ve etkileyici iletişim kurabilmekte yatmaktadır. İnsanlarla çabuk kaynaşabilen bireyler, arzu ettiklerine daha kolay ulaşırlar. İletişimin her türlü kıymetin üzerine çıktığı günümüzde, bireyle-

rin sağlam ve etkili bir iletişim becerisine sahip olmaları, kişisel gelişimleri ve başarıları açısından son derece önemlidir.

İletişim becerisi, insanın ruhî dengesinin kurulmasında; huzurlu, mutlu, sağlıklı ve başarılı bir hayat sürmesinde en önemli etkenlerden birisidir. Gerçek iletişim; duygu, düşünce ve davranış uyumu ile sağlanabilmektedir. İletişimin gerçek boyutu yüzeysel ilişkilerde değil derinliklerde gizlidir. Ruhumuzdaki, gönlümüzdeki o derinliğe inilemediği için yalnızca dille kurulmaya çalışılan iletişim, sığ ve yetersiz kalmaktadır. Düşünmeden konuşan, yalnızca söz söyleyen ama yaşayıp uygulamayan bir anlayış iletişimde geçerliliğini yitirmiştir.

Ruhunda, zihninde yalancılık, dolandırıcılık, iftiracılık, kıskançlık, alınganlık vb. özellikleri taşıyan bir insan, asla güzel ve doğal hareket edemez. Hep rol yapma ihtiyacında olduğundan kendisin sürekli sıkıntılı hisseder. Böylesi insanlardan oluşan bir toplumda huzur ve refah söz konusu olamaz. Çünkü, insan ilişkilerinin bozulduğu yerde maneviyat, rahmet ve bereket kalmaz. Kin, husumet; dargınlık, küskünlük; hasetlik, fesatlık peyda olur…

Ruh güzelliğine, uyum kabiliyetine sahip olabilmek için, işe yüreğimizi temizlemekle başlamak gerekiyor. İşin özünde zihnimizi sözü edilen toplumsal uyum için hazırlamakla işe başlanabilir. Bireyler, zihniyet itibariyle hazır hâle geldiğinde ve iç huzur sağlandığı zaman çok daha güçlü ve pozitif davranışlara girebiliyor. Yüreğinizde küllenmiş hâlde bulunan sevgi ön plana çıkıyor, ışıltılı bir insan olunabiliyor. İnsanların hepsine karşı, "**katıksız sevgi, sonsuz saygı, herkese değer verme, ön yargısız bir yaklaşım ve saygıyla hizmet etme"** ilkelerini düşünce planından çıkartıp uygulamaya koymamız gerekiyor.

İdeal bir insan, öncelikle iç dünyasıyla iletişimini sağlıklı kurabilen bir insandır. İdeal insan, öncelikle kendisiyle barışık yaşayan, sonra da çevresindekilerle iletişim uyumunu yakalayabilen kişidir. İçimizle ve çevremizle kurulacak sağlam bir iletişim; hayatın en temel gayesi olan sonsuz huzur, mutluluk ve başarıya giden yolu önümüze gül bahçesi gibi açacaktır. İnsan, ruhuyla ve çevresiyle doğal ve içten bir iletişim kurabilirse, zirvelerin de zirvesine çıkabilir. Huzura kavuşan bir hayat, amacına ulaşmış bir hayattır.

Duygusal Arınma ve Duygusal Beslenme

Etkili bir iletişim için ön yargısız bir bakış açısı, mutlu ve huzurlu yaşama azmi, başarılı olma gayreti ilk adım olabilir. Çevremizle içten ve dürüstçe iletişim kurmak, olumlu davranmak ve sonuçlarını zamana bırakmak… Zaman zaman da tarafsız bir şekilde kendimizi değerlendirmek, iç kontrolümüzü hep sürdürmek… İşin özü şudur ki işe karşımızdaki insanları düzeltmekle değil, kendimize çekidüzen vermekle başlamalıyız. Her şey bizde gizlidir. Sebep ve sonuçlar da bizdedir. Sebep ve sonuçları başkalarında, başka yerlerde aramak, zafiyet alametidir.

İstersek gündüzleri güneş gibi; geceleri ise, hiç sönmeden parıldayan kutup yıldızı gibi parıldar; hep dolunay parlaklığında kalabiliriz. Yapılacak iş, öncelikle yüreğimizi kötü duygulardan arındırmaktır. Yüreğimizdeki "kibir, kin, nefret, hasetlik, yalancılık, sahtekârlık vb." adî duygulardan kurtulmak için karar vermek gerekir.

İkinci adım olarak yüreğimizi güzel duygularla beslemek gerekir. Bunu başarabilen sağduyulu ve soğukkanlılık âbidesi insanlar öylesine güzel bir uyum ve denge içinde yaşarlar ki bizler onları âdeta kanatsız birer melek gibi görürüz. İnsanlara her zaman pozitif duygular yansıtır ve büyük bir huzur ve mutluluk içinde aramızda yaşarlar. Böylesi meleksi insanların yürekleri gerçekten de olumsuz duygu ve düşüncelerden arınmıştır. Onlar kötü duygu, düşünce ve davranışlardan çok uzaklarda yaşarlar. Gönül ehli olan bu insanların yüreklerindeki karşılıksız sevgi ve depolanmış pozitif enerji, hem kendilerini aydınlatır hem de karşılarındaki insanlara güneş misali ısı, ışık ve aydınlık saçar. Bakış açıları mükemmel ve geniştir. Dünyaya açılan ayrı ve kocaman bir pencereleri vardır. Bu pencere çok geniş bir bakış açısına sahiptir ve yüreklerinden dışarıya büyük bir sevgi seli akar durur.

İletişimde başarının gerçek sırrı çok sözde değil özdeki uygulamada yatmaktadır. Sözlerimiz, kalbimizin en derin kıvrımlarından çıkıp geliyorsa, yüreğimizi ortaya koyarak iletişim kuruyorsak, bütün bunları en başta yüzümüz ve gözlerimiz olmak üzere bedenimize doğru yansıtabiliyorsak, işte o zaman etki alanımız karşı tarafın kulağından yüreğine kadar uzanıyor. Böylelikle iletişim gerçekleşmiş oluyor. İletişimde en geniş ve en kapsamlı basamak "**gönül dili**"dir. Gönülden gönüle uzayıp giden o incecik, o kıvrım kıvrımlı yollar sayesinde iletişim dağlarının sarp yolları, yalçın kayalıkları rahatlıkla aşılabilir. İnsanlar arası iletişimin ve insanca yaşayabilmenin gerçek yolu; ne cilalı sözler söylemektir ne de rol yapmaktır! İletişimin gerçek boyutu, "**hâl dili**"yle örnek ve model olmakta gizlidir.

Bireysel ve Toplumsal Huzur Bağlamında İletişimde Dinin Rolü

Yaratılışmışlar içinde en seçkin konuma sahip olan insan, doğumundan itibaren kendine yeter duruma gelişine kadarki acziyeti ile de en zayıf varlıklardan birisidir. Bedensel ve duygusal ihtiyaçları için hep başka varlıklara ihtiyaç duyar. Duygusal yönü, bedensel ihtiyaçlarından daha önde olan insanoğlu, kimileri bu gerçeği kabul ve itiraf etmese dahi, kendinden daha güçlü olanlara meyleder. Bu bağlamda üstün bir yaratıcı güce de bağlanma, sığınma ve güvenme ihtiyacı içindedir.

Bir yönüyle en seçkin ama diğer yönüyle en aciz varlıklardan olan insanoğlunun duygusal gıdaları daha çok Yaratıcı'ya karşı duyulan bağlanma, sığınma

ve güvenme duygularıyla karşılanır. Bu tür duygusal inanç sistemlerinin doğal kaynağı da dinlerdir. Din(ler), herkesin ihtiyacı olan doğal bir manevî beslenme kaynaklarıdır. Bütün insanlığın ortak mirası olan dinler, herkesin kendi tercihini sunulmuş, kabullenişi bireylere bırakılmış mutluluk havzalarıdır. İnsanî ilişkilerdeki sıkıntıların, bireysel psikolojik bunalımların, çağın vebası stresin en güçlü ilacı manevî duygular ve insan ilişkilerindeki başarıda yatmaktadır.

Semavî olsun olmasın hemen her din insanlığa bireysel ve toplumsal huzur öğretileriyle seslenir. Çünkü; bireysel ve toplumsal huzur insanın en temel ihtiyacıdır. İşte bu bağlamda; bireylerin kendi iç iletişimleri, çevreye uyum yetenekleri, toplumun ahengi ve bütün insanlığın yaşama iradesine karşı öz saygı hayatın sırlarını içermektedir. Din(ler), bireylerin özel duygusal ihtiyaçlarını karşılamada ve toplumun düzenini sağlamada en önemli güçlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Konuya Türk toplumu açısından bakıldığında halkın %99'unca benimsenmiş olan yüce dinimiz İslâmiyet de iman, inanç, ibadet yanında sosyal hayatı düzenleyici hayat ve muamelatla ilgili birçok kural ve tavsiyeyi Kur'ân-ı Kerim'de açıkça ortaya koymuştur. Bu yoldaki ilk adım güçlü ve katıksız bir iman, emredilen ibadetleri yerine getirmek yanında en az bunlar kadar önemli olduğunu düşündüğümüz sosyal hayata dair duyuş, düşünüş ve davranış kalıpları gelmektedir. Yaratılanlar karşılıksız bir sevgi. Ön yargısız bir bakış açısı, mutlu ve huzurlu yaşama azmi, başarılı olma gayreti… Sahip olunan imanın ve yapılan ibadetlerin gerçek göstergesi, bireyi olumlu davranışlara yöneltmek değil midir? Dinî sorumluluklarımız kadar güzel bir ahlâka ulaşmak da dinimizin emri değil midir? Esas olan iman ve ibadetlerin davranışlara, davranışlarında alışkanlıklara dönüşmesidir.

Yüce Yaratıcı'ya gönülden bağlanış, O'nun yüceliği önünde ram olmak, yalnız ve ona ümit bağlamak. İşin sırrı bu olsa gerek: Tam bu noktada büyük mütefekkir şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'a kulak vermekte fayda görüyoruz:

Ne irfandır veren ahlâka yükseklik, ne vicdandır,
Fazîlet hissi insanlarda Allâh korkusundandır.
Yüreklerden çekilmiş farzedilsin havfı Yezdân'ın,
Ne irfanın kalır te'sîri kat'iyyen, ne vicdanın.

Atatürk, 18 Şubat 1924 Cuma günü, Balıkesir Camisi'ndeki hutbesinde şu veciz sözlerle halka hitap eder: *"Sevgili milletdaşlarım. Hepiniz bilirsiniz ve kabul buyurmuşsunuzdur ki, Allah birdir ve şanı büyüktür. Bunun için Cenâb-ı Hakk'ın selâmı ve âtıfeti [teveccüh, merhamet] ve hayrı üzerinize olsun. Peygamber Efen-*

dimiz Hazretleri Cenâb-ı Hakk tarafından insanlara hakâyıkı (hakikatleri) tebliğe memur Resûl olmuştur. O, insanlara feyiz (nimet, ihsan, bolluk) ruhu vermiş ve dinimiz de yeryüzünde son din-i mübin (iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlışı ayıran) olmuştur.

İslâm dini mükemmeldir. Aklî ve mantıkîdir. Bu böyle olmamış olsaydı, kendisiyle diğer kavhanin-i tabiiyye-yi ilâhiye (ilâhî tabiat kanunları) arasında tezat olması icab ederdi. Çünkü bilcümle (bütün, hep) kavânin-i kevniyyenin (var olmanın kanunları) menbaı Cenâb-ı Hakk'tır…"

Diğer bütün dinlerde olduğu gibi, dinimizin de insanlar arasında teskin edici, birleştirici, kaynaştırıcı, dayanıştırıcı, yardımlaştırıcı gibi birçok sosyal etkisi vardır. Bu tür duygu ve eylemler ise, bireysel ve toplumsal huzur için olmazsa olmazlardır. Dinimiz bütün güzellikler için insanca iletişim kurmayı, topluca yaşamayı öngörmektedir. Bu açıdan dinin bireysel ve toplumsal iletişimde, huzur ve refahı yakalamada vazgeçilmez rolleri vardır.

Model Bir İnsan Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)

Dinsel öğretiler kendi kural ve önerilerini kitaplar veya elçiler aracılığıyla insanlığa ulaştırmışlardır. Bu bağlamda kitapların ve her biri model bir insan olan elçilerin söz, üslûp, davranış ve uygulamaları özellikle önem arz etmektedir. Hz. Muhammed, dinimizin elçisi olarak "tebliğci" ve "yaşayıcı" vasıflarıyla temayüz etmiştir. Bilinen klasik anlayışlarda tasvir edildiği gibi O, Firavunî, despot, vahşi ve zalim bir insan değildir. Hz. Muhammed, nefsine ve kendine hâkim olan, kendini keşfeden, basiretli (öngörüsü yüksek), iradeli, liyakatli, adil, merhametli, gayretli, sabırlı, ilkeli, kararlı, idealist, dürüst, çalışkan, meşverete önem veren… kısacası erdemli bir insandır. Tarihte, sayılan bu özellikleri taşıyan çok sayıda lider/önder yaşamıştır. Ancak, bu özelliklerin birçoğuna sahip insan sayısı azdır. Son yıllarda Avrupa'da ve Amerika'da yapılan objektif araştırmalar, Hz. Muhammed'i, gelmiş geçmiş bütün zamanlar için en büyük yenilikçi, en büyük önder ve tüm insanlık tarihinde en başta gelen lider olarak göstermektedir. Nitekim, Goethe ve Bismark gibi Batılı büyük düşünür ve sanatçıların bu yönde güzel tespit ve sözleri de vardır. Bize göre Hz. Muhammed'in en üstün yönü, kendisine tâbi olanlarla aynı şartlarda-hatta zaman zaman daha kötü şartlarda- yaşamış olmasıdır.

Sonuçlar, Sorunlar ve Öneriler

Bir sosyal bilimci olarak toplumuzun ihtiyaç ve beklentilerinde dinin rolünü ortaya koyabilmek bağlamında gözlemlediğimiz sorunları ve çözüm yolları ile ilgili önerilerimizi şöyle özetleyebiliriz:

Sorunlar

1. İnsanın ve toplumun en önemli doğal ihtiyaçlarından olan din duygusu ve manevî bağlanışlar, ülkemizde az okuma, dinin aslî kaynaklarından uzaklaşma vb. sebeplerle oluşan ön yargılarla din adına haksız bir biçimde; dinin çıkar aracı, dindarların gerici, çağdışı gibi yanlış ve farklı algılamaların doğmasına yol açmıştır.
2. Din adına konuşan ehliyetli ehliyetsiz kimi kişilerin dinin özüyle çelişen söz, tutum ve davranışlarıyla dini bir huzur, mutluluk ve toplumsal düzenleyici olarak değil; korkutucu, sindirici, emredici ve yasaklayıcı bir tarzda ortaya koydukları izlenmektedir. Dinin her şeyden önce bir vicdan meselesi gerçeğinden hareketle hiç kimsenin inancı konusunda baskıcı ve zorlayıcı olmamak; tam aksine bu konuda olabildiğince hoşgörülü davranılarak peygamberlere dahi verilmeyen yargılayıcı görevini Yüce Yaratıcı'ya bırakmak gerekir. Kimseyi daha bu dünyada cennetlik veya cehennemlik etme hakkına sahip olmadığımızı bilmek zorundayız.
3. Bu yanlış algılamalarda din adına konuşanların abartılı ve alenî tartışmaları, dinin uzmanlık sınırının topluma yayılması ve kimi din adamlarının yanlış, söz, tutum ve davranışları etkili olmuştur.
4. Dinle ilgili bu yanlış algılamalarda, kimi din görevlilerinin bilgi, beceri ve sosyal ilişkiler bağlamında toplumun gerisinde kalmış olmasının da etkisi vardır. Kimi din görevlileri toplumun beklentilerine cevap veremez konuma düşmüşlerdir. Toplumda var olan bunalım, stres ve çatışmalarda din görevlilerinin yeterince rol alamadıkları gözlenmektedir.
5. Ülkemizde kimi din görevlilerinin hizmet alanlarını ibadethanelerle sınırlı tutarak sosyal hayattan ve toplumdan kopuk yaşayarak dinin toplumsal dizaynedici rolünü gerilettikleri gözlemlenmektedir. Boş bırakılan bu alanların kötü niyetli yerli ve yabancı misyonerlerce doldurulduğu da açıktır.
6. Kimi din görevlilerin ise, savundukları değer yargılarıyla ters düşmek pahasına asli hizmetlerini aksatacak derecede başka işlerle (emlakçilik, arıcılık vb.) meşgul oldukları; bu durumda din görevlilerinin insanî itibarlarında ve toplumsal statülerinde yıpranmalar gözlenmektedir.

Çözüm Önerileri

1. Genel anlamda toplumda **"insan yetiştirme politikası"**na özel bir önem ve öncelik verilmelidir. Toplumun dinî ihtiyaçlarını dinin aslî kaynaklarından öğrenmeleri teşvik edilmelidir.

2. Dini konuların uluorta toplumun önünde tartışılmaması, uzmanların uzlaştığı konuların kamuoyuna duyurulması gerekir.
3. Bilhassa; din görevlisi olarak genel ifadesini bulan, bizce, toplumun önderi olması gereken görevlilerin yetiştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Din görevlilerin namaz kıldırma veya ölü yıkama işlevleri dışında, toplumsal önder olma rolleri öne çıkartılmalıdır. Din görevlileri çok ve uzun konuşmalarla halkı bıktırmak, menkıbelerle kafaları şişirmek yerine dinin kural ve öğretilerini önce kendi hayatlarına uygulamalıdırlar.
4. Bu bağlamda din görevlilerinin yalnızca dini bilgilerle değil; sosyal ve fen bilimleriyle de yeterli oranda donatılması gerekir. Toplumda var olan bunalım, stres ve çatışmalarda din görevlilerinin yeterince rol alabilmeleri, bireysel ve toplumsal huzura katkı sağlayabilmeleri için acilen iletişim becerileri noktasında eğitim almaları sağlanmalıdır.
5. Din görevlilerinin, öncelikle iç iletişimini sağlam kuran, sonra da çevresindekilerle iletişim sorunu yaşamayan kişiler olması için sosyalleşme süreçlerine tâbi tutulmaları gerekir. Bu cümleden olarak din görevlilerinin hem kendi oto kontrollerini sağlamaları hem de toplumdaki yer ve saygınlıklarını pekiştirmek bakımından meslek gruplarına özel toplumca yadırganmayacak bir kıyafet ortaklığı sağlanması da düşünülebilir.
6. Din görevlilerinin her türlü ihtiyaçları karşılanarak hem onları hem de din tacirlerinin tuzağına düşme riski altında olan milyonlarca masum insanı "maneviyat+siyaset+ticaret" şeytan üçgeninden kurtarmak gerekir.

MODERNLEŞME SÜRECİ VE DİN (SEKÜLERLEŞME PERSPEKTİFİNDEN SOSYOLOJİK BİR ANALİZ)

M. Ali KİRMAN*

1. Giriş

Bilindiği gibi, 19. yüzyılda başlayan, 20. yüzyılda ise özellikle teknolojik gelişmelerle birlikte hız kazanan modernleşme sürecinde Batı'da egemen olan pozitivist ve seküler bir aydınlanmacı anlayış etkin rol oynamıştır. Bu süreçte söz konusu anlayış çerçevesinde dinin gerileyeceği, akla aykırılığının ve karanlık, metafizik güçlerin etkinliğinin azalacağı öngörüsünde bulunulmuştu. Oysa modernleşme sürecinde bugün gelinen nokta itibariyle söz konusu öngörülerin gerçekleşmediği gibi "yeni dindarlık biçimleri"nin ortaya çıkışına şahit olunmaktadır. Bir diğer ifadeyle, bir zamanlar modernleşme ve sekülerleşme sürecine paralel olarak dinin toplumsal hayattaki yerini ve önemini kaybedeceği öngörüleriyle meşgul olunurken, son zamanlarda dinin canlanışından ve geri dönüşünden, yani de-sekülerleşme sürecinden söz etmektedir. Kuşkusuz bu noktada dinin canlanıp canlanmadığı, geri dönenin din mi yoksa kutsal mı olduğu, yerleşik kurumsal dinlerin mi yoksa spritüel hareketlerin mi talep gördüğü ayrı bir tartışma ve tebliğ konusudur. Fakat açık olan bir gerçek var ki o da, son yıllarda yaşanan gelişmeler din ve modernizm arasındaki ilişkinin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmıştır.

"Modernleşme Süreci ve Din" konulu bu tebliğ, modernleşme sürecinin temel özellikleri ve sonuçları üzerinde sosyolojik bir çözümlemeyi içermektedir.

* Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

Bir diğer ifadeyle, modernleşme sürecinde bugün gelinen nokta itibariyle mevcut durum tespiti yapılması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede modernleşme sürecinde ortaya çıkan sorunlar ve bunların kaynakları üzerinde sekülerleşme perspektifinden sosyolojik bir bakış açısıyla bazı çıkarımlarda bulunulduktan sonra bunlara yönelik somut çözüm önerileri sunulmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde ise, birbirine karşıt olarak algılanan modernlik ile dinin birlikteliğinin imkânından söz edilecektir.

2. Modernleşme Süreci ve Karakteristikleri

Rönesans'tan itibaren gelişmeye başlayan ve özellikle 18. yüzyıl Aydınlanması ile belirginleşen 'modernlik', kendine özgü bir hayat tarzının egemen olduğu yeni bir toplum tipi yaratmıştır. Modern toplum, sanayi devriminin doğuşuyla birlikte ortaya çıkan ve dolayısıyla değişmenin hızlı ve sürekli olduğu, nüfusun genelde şehirlerde yaşadığı bir toplum tipini ifade eder. Çoğu zaman geleneksel toplumun karşıtı olarak anlaşılan modern toplum tipi, öncekine göre çok daha ileri düzeyde bir farklılaşma ve uzmanlaşma süreci yaşamıştır. Modernleşme sürecinde toplum, rasyonalite ilkesi üzerine inşa edilmektedir. Modern toplumda sosyal davranışlar artık geleneksel, duygu temelli veya inanca dayalı değildir. Modern toplum çoğu zaman küçük ve geleneksel cemaat yapılarının çöküşü ve bireyselleşme eğiliminin artması ile karakterize olur. Modernleşmeyle birlikte geleneksel, güçlü dinî bağlılıkların kaybolmuş, din ve devlet ayrılığı ve sekülerleşme süreci ortaya çıkmış, dolayısıyla bireysel inanma şekilleri tezahür etmiştir. Sebep-sonuç arasındaki mantıkî ilişki esastır. Bütün bunların bir sonucu olarak maddî alanda önemli başarılar elde edilmiştir. Söz gelimi bilgisayar, internet, televizyon, telefon, cep telefonu, kredi kartları insan hayatında önemli kolaylıklar sağlamıştır. Teknik alanda kaydedilen gelişmeler insan hayatını önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Elektronik iletişim sayesinde tarihte ilk defa dünyanın bir yanıyla öbür yanı arasında anında iletişim kurma olanağı ortaya çıkmıştır (Giddens 2000:24). Ayrıca zamanın önemi artmış, herkes geleceği daha çok düşünür olmuş, işlerini geleceğe göre programlamaya başlamıştır.

Modernleşme sürecinin toplumsal düzeyde rasyonelleşme yönünden yapmış olduğu katkılar ve bu katkıların bir sonucu olarak teknik ve altyapı imkânlarında gözle görülür bazı imkân ve fırsatların ortaya çıkarılması açısından önemli gelişmelere neden olduğu açıktır. Ancak maddî planda yaşanan gelişmelerin yanı sıra manevî plandaki yansımalarının ne olduğu ile ilgili bir değerlendirme yapmak modernleşmenin daha sağlıklı ve bütüncül bir şekilde anlaşılmasına katkı yapacaktır. Böyle bir değerlendirme yapıldığında, modernleşmenin temel bileşenlerinden olan rasyonelleşme, sekülerleşme ve bireycilik gibi eğilimler, geleneksel inanç ve değerlerin gücünü zayıflatırken, oluşan boşlukların farklı biçimlerde

doldurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu çerçevede başta Batılı toplumlar olmak üzere tüm dünyada insanlar bir anlam ve kimlik krizine düşmüş, mevcut din anlayışından da tatmin olmadığı için yeni arayışlara girmiş ve bu çerçevede yeni dindarlık biçimleri, yeni kutsallıklar ortaya çıkmış ve bu tür yeni dindarlıkları temsil eden birçok yeni dinî hareket ortaya çıkmıştır (bkz. Kirman 2003). Bu hareketlerin en önemli özelliği egzotik, yeni ve tuhaf olmaları (Bromley) ve eklektik bir karakter sergilemeleridir. Nitekim bu özellikleriyle söz konusu hareketler "yamalı bohça" olarak da adlandırılmıştır (Lewis 2004: 49; Dawson;). Bu yeni kutsallıkların insanların manevî ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde olup olmadığı, sahte kutsallıklar olduğu iddia edilmekte (bkz. Kirman 2003:23-47) ise de, modern insanın manevî bir arayış içinde olduğu açıktır.

Anlaşılan modernleşme, maddî alanda çok büyük kolaylıklar ve imkânlar sunmakla birlikte insan ve doğa sömürüsü, savaş tehdidi, çevre kirliliği, ruhsuzluk ve manevî değerlerden yoksunluk gibi birçok problemi de beraberinde getirmiş olduğu için elde edilen ilerlemenin modern toplumlarda yaşam kalitesini arttırıp arttırmayacağı konusunda ciddi endişeler söz konusudur (bkz. Kirman 2004:155-6). Bu bağlamda "Aydınlanmanın manevî mirasının yeniden gözden geçirilmesi" zorunluluğu söz konusu olmaktadır (bkz. Kolakowski 1999:215-35). Bununla birlikte modernliğin ömrünü tamamladığı ve artık 'modernizm sonrası', 'modernizm ötesi' ya da yaygın şekliyle 'post-modernizm' olarak adlandırılan yeni bir döneme geçildiği şeklindeki değerlendirmeler yapılmışsa da, bu tür adlandırmalar gerçeği tam olarak yansıtmamaktadır. Zira modernlik, varlığını güçlü bir şekilde sürdürmeye devam etmektedir. Bu bakımdan modernlik sürekli olarak kendini gözden geçirme ve sorgulama suretiyle hatalarını aşmaya çalışan ve böylece kendini yeniden üreten "tamamlanmamış bir proje" (Habermas 1994) olarak değerlendirilebilir. Şu halde modernliğin temel karakteristiklerinin belirlenmesi onun din ile ilişkisinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır.

2.1. Farklılaşma ve Sekülerleşme

Modernlik, her şeyden önce "toplumsal farklılaşma" ile karakterize olur. Modernleşme sürecinde değişimin hızının ve kapsamının artmış olduğunu belirten sosyologlar (Giddens 1995:15-6), geleneksel dünyadan modern dünyaya geçişi çoğu zaman "farklılaşma" ve "fonksiyonel uzmanlaşma" kavramlarıyla izah etmeye çalışırlar. Zira modernleşmeyle birlikte geleneksel kurumların yapısal ve fonksiyonel bir farklılaşma süreci yaşanmıştır. Toplumsal farklılaşmadan kasıt, rollerin farklılaşmasıdır. Sanayi devrimine kadar sosyal kurumların topluma etkisi fazla değildi. Ancak devrimle birlikte toplumsal farklılaşmalar meydana gelmiş, ilişkiler karmaşıklaşmış ve uzmanlaşmaya gidilmiştir. Bu gelişmelerin dinî kurumlara yansıması ise sekülerleşme şeklinde olmuştur. Bu bağlamda sosyo-

loglar arasında sekülerleşmeyi, toplumda yapısal değişmelerin, bir diğer ifadeyle fonksiyonel farklılaşmanın bir sonucu olarak görme eğilimi vardır.[1]

Modern toplumlar her şeyden önce fonksiyonel olarak farklılaşmış oldukları için ekonomi, siyaset, bilim, aile gibi birbirinden farklı alanlar gelişmiştir. Toplumsal yapı içerisinde farklılaşan alanlar her ne kadar birbiriyle karşılıklı bir ilişki halinde olsa da yine de birbirinden bağımsızdırlar. Bu bağlamda modern toplumlarda uzmanlaşma ve kurumsal farklılaşmanın sonucu olarak ciddi bir entegrasyon sorununun meydana gelmiş olduğu da belirtilmelidir. Bunun Türkiye'nin toplumsal yapısında da etkileri görülmektedir.

2.2. Rasyonellik

Modernliği belirleyen temel karakteristiklerden biri de "rasyonellik"tir. Rasyonellik "düşüncenin aklîleştirilmesi", yani dünya üzerine düşünürken duyguların işe karışmasından sakınmayı ifade etmektedir. Rasyonelleşme, hem göreli olarak duygudan bağımsız bir bilişsel tutumu hem de düşünürken duygusal sembolizmden çok, mantığın kullanımını dile getirir. Aydınlanma döneminin akılcı felsefesinin etkisiyle ortaya çıkan kavram, büyü, doğaüstü ve dinle ilgili fikirlerin toplumda kültürel önemini yitirdiği, bilim ve pratik hesap üzerine kurulu fikirlerin egemen olduğu süreci niteler (bkz. Kirman 2004:187). Modernite ve rasyonalite arasındaki ilişkiyi yakından inceleyen Weber'e göre rasyonellik, "insan hayatının bütün yönlerinde geleneksel normlara veya karizmatik duygudaşlığa başvurmayı saf dışı bırakan genel kurallara ve talimatlara dayanarak hesaplılık ve sistematik denetim şeklinde kendini gösterir" (Turner 1991:201; karş. Hamilton 2001:162).

Hiç kuşku yok ki, toplumsal sistemlerin giderek daha çok rasyonelleşmesi ve seküler karakteri, bidat, batıl inanç ve hurafeler karşısında rasyonel bir yaklaşım sergilenmesini kaçınılmaz kılmıştır. Ancak bu durum aynı zamanda toplumdaki geleneksel dinlerin gücünün dolaylı veya dolaysız olarak azalmasına da yol açmıştır. Oysa fizik âlemi aşarak ötesine, metafizik âleme uzanan dinlerin inanç ve ibadet ile ilgili ilke ve kuralları veya ahlâk değerleri tamamen rasyonel bir tarzda ele alınıp izah edilemez. Bu son derece güç olduğu gibi aynı zamanda gereksiz bir uğraştır. Zira zorlama yorumlarla dinin salt rasyonel izahının son derece tutarsız, tuhaf ve hatta bazen gülünç yorumların ortaya çıkmasına yol açtığı bilinmektedir.

2.3. Bireycilik

Modernliğin yüzlerinden birini de "bireycilik" oluşturmaktadır. Bir diğer ifadeyle, modernleşmeyle birlikte yeni bir dil ve söylem olarak bireyciliğin yükse-

1 Berger, Luckmann, Wilson, Fenn gibi sosyologların görüşleri için bkz. Dobbelaere, 1989:28

lişe geçtiği bilinmektedir. Bilindiği gibi bireycilik, en genel anlamıyla, bireyin önemini ve çıkarını vurgulayan fikirleri ve öğretileri içerir. Sosyolojik anlamda ise bireycilik, kendi kendine yeten, kendisini yönlendirebilen rasyonel bireyi, toplum ve devlet karşısında ön plana çıkartan, tüm toplumsal oluşumların temel ve en yüksek amacının bireyin haklarını korumak, bağımsızlığını güvence altına almak olduğunu savunan bir anlayışı ifade etmektedir (Kirman 2004:39). Ancak bireylerin dışındaki bir gerçeklik olarak toplumun varoluşunu inkâr noktasına vardırılan bireycilik eleştirilmiştir. Sözgelimi Robert N. Bellah ve arkadaşları, bireyci eğilimlerin artması ile toplumun ahlâkî bütünlüğünün zayıflayacağı şeklinde bir tez ortaya atmışlardır (Marshall 1999:73-4). Nitekim modern paradigmanın bireyci ve özgürlükçü anlayışları aşırı vurgulaması neticesinde maddî başarı, refah, mutluluk, her şeye sahip olma ve tüketme güdüleriyle harekete geçen hazcı, çıkarcı, bencil bir insan tipi ortaya çıkmıştır. Şu halde hayatın her alanında (sosyal, ekonomik, siyasî, dinî vb.) bireyi, dolayısıyla insanı öne çıkaran bu anlayışın olumlu yanları olabildiği gibi, bireye aşırı yüklemelerden kaynaklanan bir takım olumsuz yanları da söz konusudur.

Aslında böyle durumlarda insanları kültür ve toplumun normal örüntülerine uyumlu hale getiren bir mekanizma ve toplumun düzeninin korunması için bireylerin davranışlarına etki yapmasını sağlayan yöntemler bütünü olarak anlaşılan sosyal kontrol mekanizmaları olarak aile ve din son derece büyük bir önem arz etmektedir.[2] Dolayısıyla bireylere ailede sunulan dinî sosyalleşme, bir tür sosyal kontrol görevi görmektedir. Nitekim Charles Ellwood'a göre din, insan ve toplumda sosyal kontrolün en önemli araçlarından biri olarak toplumu oluşturan insanların bencil içtepilerine gem vurarak onların toplu halde yaşamalarını kolaylaştırır. Bu etmen zayıfladığında insanın ilkel biçimlere ve toplum dışı gidişlere doğru gerilediği, uygarlığın çökmeye yüz tuttuğu, sosyal ve ahlâkî paganizmin baş gösterdiği görülür (bkz. Kösemihal 1982:297).

2.4. Özelleşme

Modernliği niteleyen temel karakteristikler arasında "özelleşme" de oldukça önemli bir yer tutar. Özelleşme kavramı modernleşmeyle birlikte insanların hayatlarının büyük bir kısmının kamusal alandan ziyade özel alanda, aile yanında geçtiğine işaret eder. Örneklerine modern sanayi toplumlarında sıkça rastlanan bireyciliğin ileri düzeyde yaygınlaşması sosyal ilişkileri zayıflattığı için beraberinde çoğu zaman insanların birbirlerine karşı yabancılaşmasını ve kalabalık içinde yalnızlık duygusuna kapılmasını getirmiştir. Bu bağlamda altı çizilmesi gereken bir husus da, dinin bireyselleşmesi veya özelleşmesidir. Dinin özelleş-

2 Bireycilik ile din, özellikle İslam arasındaki ilişki için bkz. Kirman 2008.

mesi, toplumun fonksiyonel farklılaşmasının yapısal bir sonucu olan kararların bireyselleşmesinin özel bir örneğidir (Dobbelaere 1989:29).

Modernleşmeyle birlikte özel ve kamusal alan arasındaki ayrım yapılmaya başladıktan sonra, gerçek inancın dinî kurumların, inanç ve ritüellerin kamusal alandan ziyade özel alanda bireysel olarak tecrübe edilenden ibaret olduğu fikri savunulmaya başlamışlardır (Fuller 2001:5). Bu çerçevede bir insanın iyi bir mümin olabilmesi veya inancını ve maneviyatını sürdürebilmesi için havra, kilise, cami gibi ibadethanelere gitme zorunluluğu olmadığını düşünenlerin sayısında bir artış görülmüştür. Nitekim bir araştırmada, kendisiyle görüşülen her üç gençten biri şu dikkat çekici sözü sarfetmiştir: "Madem tanrı içimizde, o halde kilise gerçekten zorunlu değildir." (Roof 1999:85). Böyle düşünen bireylere göre ibadethaneye gidip gitmeme, insanın inancının değil tercihinin konusudur; dolayısıyla her insanın kendi özgür iradesine ve seçimine bırakılmalıdır. 20. yüzyılın son çeyreğinde artan bir eğilimi ifade eden bu anlayışın bir sonucu olarak "bireysel dindarlık" ile "örgütlü din" arasında bir ayrım yapılmaya başlanmıştır. Bu ayrıma göre bireysel dindarlık olumlu karşılanırken, yerleşik dinden belli ölçüde bir uzaklaşma eğilimi söz konusu olmuştur. Artık cami, kilise gibi mabetlere gitme ve toplu ayinler, cemaatle ibadetlere ilgi azalmıştır. Bu durumu nitelemek için Thomas Luckmann'la birlikte "görünmez din" tabiri kullanılır olmuştur.[3] Anlaşılan, hayatın bütün alanları için merkezî ve entegre edici bir güç olan dinin yerine hayatın özel alanına sürülmüş bir din gelmiştir.

Modern insanlar, örgütlü dinlerden uzaklaşarak kutsalla ilişki kurmanın özel, kişisel yollarına ilgi duymaktadırlar. Kutsalla bireysel bir tarzda ilişki kurmak, manevî olgunluğa ermek, Tanrıyla kişisel ilişki kurmaya ve kişisel dinî gelişime öncelik vermek anlamına gelmektedir. Bu durum, sosyologlar tarafından "ait olmadan inanma" olarak adlandırılmaktadır (bkz. Davie 1990:455-469). İlginç olan, örgütlü dinle herhangi bir ilişkisi olmamakla birlikte bu kesimin çoğunun, bireysel seviyede kendisini dinî ve manevî duyguları son derece güçlü kişiler olarak tanımlamasıdır. Bir diğer ifadeyle, cami veya kiliseye giderek ibadet edenlerin sayısında gözlenen düşüş, sekülerleşmenin zaferi olarak anlaşılabilirse de, yapılan başka araştırmalar insanların seküler eğilimleri terk etmediğini, dinî yaşayışlarını yeni şartlara uyarladıklarını ortaya koymuştur. "Dindar değil ama inançlı" olarak nitelenen bu kişiler kiliseye devam edenlerden iki yönden ayrılırlar. Her şeyden önce bu insanlar kilisenin temsil ettiği din anlayışından ve dolayısıyla kurumsal dinden tatmin olamamışlardır. İkincisi, bu insanlar, bireysel dinî tecrübeye çok büyük önem vermektedirler. Kilisesiz inanma formunun güçlü

3 Luckmann'ın ilk kez 1969 yılında yayınlanan Invisible Religion eseri Türkçeye çevrilmiştir. Bkz. Luckmann 2003

bir mistik boyutu vardır. Bu tür mistik heyecan ortamı mevcut dinî kurumlara karşı cazip alternatifler olarak ortaya çıkar (Fuller 2001:1, 10). Bunun en önemli göstergesi Türkiye'nin toplumsal yapısı içerisinde informel dini oluşumların etkinliğini giderek arttırmasıdır.

2.5. Çoğulculuk ve Görecelik

Modernliğin karakteristiklerini sayarken "çoğulculuk" ve "görecelik" kavramlarını da zikretmek gerekmektedir. Toplumsal hayatın giderek rasyonelleşmesiyle birlikte dünyanın geleneksel dinî yorumlarının sürekli olarak gerçeklik kaybettiği bir süreçte çok çeşitli seçeneklerle karşılaşan insanlar önceden kendilerine yüklenmiş olan değerlerle hayatlarını sürdürmekte zorlanmaktadırlar. Bir diğer ifadeyle, çoğulcu bir toplumda insanların farklı dinî inançları, ahlâkî ilkeleri ve farklı etnik ve cinsel kimlikleri olan hemcinsleriyle nasıl bir arada yaşayabileceği sorunu ortaya çıkmıştır. Birinin doğru bulduğu inanç veya değer bir başkası için önemsiz ve yanlış olabilmektedir. Bu durumda görecelik devreye girmektedir. Çoğulculuk toplumsal ve kültürel bir gerçekliği nitelerken, görecelik de böylesine farklı bir ortamda barış içinde, rahat ve huzurlu bir hayat yaşamak için bir tutum olmaktadır. Bu tutum, doğru ve yanlış ya da iyi ve kötü gibi kavramların geçerliliği hakkında tartışma açmıştır. Bir insan başkasının tercih ettiği hayat tarzına karışmayacak, başkası da kendisinin özgür iradesiyle seçtiği hayat tarzına müdahale etmeyecektir. Dolayısıyla bu iki kavram aslında birbirini tamamlamaktadır.

Aydınlanma bize iyi ve kötü gibi değer yargılarının tarihî olarak göreceli, kültürel açıdan da değişken olduğunu öğretmiştir. Ayrıca "mutlak değerlere yönelik küçümseme" eğilimine girmiş ve baştan savmıştır (Kolakowski 1999:217). Oysa kendisi bizatihi kesinlik ve mutlaklık iddiasında bulunmaktan vazgeçmemiştir. Bu durum modernliğin en önemli paradokslarından birini oluşturmaktadır. Anlaşılan modernizmin en önemli sonuçlarından biri de 'değerler' alanında olmuştur. Bilindiği gibi değerler, insan hayatına anlam katmanın yanı sıra toplumsal düzenin sağlıklı bir şekilde işlemesinde de çok önemli fonksiyonlar görmektedir. Ancak modernleşmeyle birlikte değerlerin anlam ve fonksiyonunda bir gevşeme, bir boşalma eğilimi söz konusu olmuştur. Anlaşılan, modernizmle birlikte girilen değişim sürecinde oldukça hızlı cereyan eden değişmeleri geleneksel değerlerin açıklayamaması durumunda insanların bir anlam krizine, hatta bir tür nihilizmin fasit dairesine girdikleri gözlenmektedir. Bir diğer ifadeyle, modern insanın hayatına yön veren değerler ve sabitelerin fonksiyonlarını yitirmesi bir istikrarsızlık yaratmıştır. Aynı gerçeğe işaret eden Carl Gustav Jung'a göre modern insan, Aydınlanma döneminden itibaren kutsala yüz çevirmiş, geçmiş ile geleneksel bağlarını koparmış, geçmişin hayata anlam veren değerlerini göz ardı etmiş olmakla

birlikte girmiş olduğu ilerleme ve modernleşme yolunda kendine, hayata anlam verecek bir değerler sistemi oluşturamamıştır. Geçmişle gelecek arasında bağlarını koparan insan yabancılaşmış, tarih dışı olmuştur (bkz. Jung 1996).

Anlaşılan sürekli değişim ve araçlarla yenilenmeyi ifade eden kesintisiz bir süreç olan modernleşme, değişimi ve yeniyi adeta kutsallaştırırken geleneği eskitmiş ve yıpratmıştır. Bu da insanların geçmişle bağının kopmasına yol açmıştır. "Tarihsel bilinç aşınması" olarak adlandırılan (Kolakowski 1999:226-231) bu durum,"toplumların hafızalarını kaybetmeleri" demektir. Oysa mazinin veya geleneğin atıf çerçevesi toplumların hayatında çok önemli yol göstericidir. Bu anlamda dinin de geleneğin korunması ve yeniden üretilerek yaşatılması yönünde önemli vurguları söz konusudur.

Türkiye'nin toplumsal yapısının giderek daha fazla çoğulcu bir karakter sergilediği bilinmektedir. Bunun en önemli göstergesi informel dini oluşumların etkinliğini giderek arttırmasıdır.

2.6. İletişim ve Kitle İletişim Araçları

Modernleşme temel karakteristiklerini belirlerken "kitle iletişim araçları"na da değinmek gerekmektedir. Zira günümüzde teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmelere paralel olarak bilgisayar, internet ve cep telefonu gibi teknolojik araçların yaygınlaşması, hatta küreselleşmesi söz konusu olmuştur (bkz. Giddens 2000:407-410). Son derece hızlı bir şekilde yaygınlaşarak küresel bir güç haline gelen ve tutumların oluşumunda artık anne babalar, kardeşler, akranlar ve kişisel tecrübeler kadar etkili olan bu araçlar, gündelik yaşamda kullanılan bilginin büyük bölümünü sağlamakta ve giderek "kitle kültürü" oluşumunda önemli bir katkıda bulunmaktadırlar (bkz. Günay 1998:250).

Kitle iletişim araçlarının öneminin artmasına bağlı olarak 1960'lı yıllardan itibaren dinî alanda da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Küresel anlamda ortaya çıkan bu yeni gelişmelerden biri de, "elektronik kilise" veya daha genel anlamda "elektronik din" kavramlarıyla ifade edilmektedir. Bu kavramlar, dinî inançların kitle iletişim araçları yoluyla, özellikle radyo, televizyon ve internet aracılığıyla geniş halk kitlelerine anlatılması ve dinî mesajların verilmesini ifade eder (Macionis 1995:492; Giddens 2000:492-3). Bu kapsamda, halkı dinî konularda aydınlatmak iddiası ve amacıyla yapılan özel televizyon ve radyolarda program yapan, gazetelerde köşe yazıları yazan kişiler için de "medya vaizi" kavramı kullanılır olmuştur (Kirman 2004:149). Dinin elektronik bir nitelik kazanması, aslında, sekülerleşmenin dini yok edemeyeceğini, dinin ortaya çıkan yeni ve modern durumlarda da bir şekilde kendine yer edineceğini gösteren çok önemli bir gösterge olarak değerlendirilebilir (Kirman 2004:71; karş. 2005).

3. Sonuç Yerine: Modern Hayatta Din

Birey ve toplum hayatında önemli bir yere sahip olan din, aslında insanlığın varlığı ile yaşıt olarak her zaman var olagelmiştir. Bir diğer ifadeyle din, tarihî süreçte hiçbir zaman işlevlerini yitirmediği gibi tamamen ortadan da kaybolmamıştır. Bu anlamda tarih üstü, evrensel bir gerçeklik olarak evrensel bir karakter arz eder. Din, sosyolojik gerçekliğe sahip bir kurum olmakla birlikte her şeyden önce insanların aşkın bir tecrübesi ya da tercih konusu olan sübjektif bir haldir. Dolayısıyla birey vicdanının derinliklerinde çok gizli bir yere ve güce sahiptir. Her şeyden önce tabii bir ihtiyaç olan dinin, özü itibariyle insanları kendine çeken bir cazibesi vardır. Bir takım indirgemeci pozitivist yaklaşımların göz ardı ettiği bu öz, dini din yapan temel karakteristik olarak her zaman varlığını hissettirmektedir. Öyle ki din, zahiren etkinliğinin azalmış görüldüğü olağanüstü dönemlerde bile onu uygun toplumsal şartlarda her zaman yükseltebilecek bir gücü potansiyel olarak bünyesinde barındırır (Eliade 1991:162-3). Nitekim modernleşme sürecinde etkinliğini kaybedeceği, hatta yok olacağı düşünülmesine rağmen kendini yeni şartlara uyarlayarak, değişik biçimler alarak birey ve toplum hayatında çok önemli fonksiyonlar görmeye devam etmektedir. Berger'in ifadesiyle, sekülerleşme sürecinde din için bir 'yok olma'dan ziyade bir 'yer değiştirme' söz konusu olmuştur (Berger 2002:22). Bu bağlamda modern din sosyologları tarihin hemen her döneminde ve her toplum tipinde zorunlu olarak bulunan ve üstlenmiş olduğu rollerle varlığını sürdüren dinin toplumsal planda yerine getirdiği fonksiyonların neler olduğunu açığa çıkarma çabası içerisindedirler (Stark and Bainbridge 1985, 1987; Haralambos and Holborn 1997; Kirman 2005a; 2006).

Anlaşıldığı kadarıyla din ve modernizm arasındaki ilişki, dinin aleyhine bir zıtlık içermemektedir. Gerçekte ise bu ikili, aralarında çatışmak yerine birbirini karşılıklı olarak etkileyen bir yapıya sahiptirler. Dolayısıyla bugün din ve modern hayattan birini seçerek diğerinden vazgeçme diye bir durumdan söz etmenin veya bu eksende bir takım açıklamalar yapmaya çalışmanın yersizliği ortadadır. Zira ikisinden de insanlığın vazgeçme şansı olmadığı anlaşılmıştır.

Öneriler

1. Modernleşmeyi niteleyen en önemli özelliklerden biri akılcı, rasyonel düşünme ve hareket etmedir. Aslında bu ilkenin sadece modernizme özgü olmadığı, sözgelimi İslâm dininin de akletmeye, düşünmeye önem verdiği bilinmektedir. Bir hadis-i şerifte de "aklı olmayanın dinin de yoktur" denilmektedir. Şu halde toplumu dinî konularda aydınlatma, irşat etme ve bu amaçla din hizmetleri sunma konusunda rasyonellik prensibine göre hareket etmek gerekmektedir. Bu şu demektir: Modern insanın sadece duygu ve hisleriyle hareket etmediği, bilakis aklını ve mantığını öne çıkardığı göz önüne alınarak buna uygun sahih bir din anla-

yışı ortaya konmalı ve batıl inanç ve hurafelerden uzak durulmaya çalışılmalıdır. Bu maksatla uzmanlara hazırlatılmış dinî yayınlar (kitap, dergi vb.) yapılmalı ve bilimsel toplantılar (panel, konferans vb.) düzenlenmelidir. Böyle bir din anlayışı sunarken sadece hisleri okşayan, duyguları coşturan, fakat akla ve mantığa hitap etmeyen yöntem ve üsluplardan kaçınmalıdır. Özellikle vaaz ve irşatlarda kürsüye vurarak konuşmaktan, bağırıp çağırmaktan sakınılmalıdır.

2. Modernleşme sürecinde ahlâkî bir sekülerleşmenin yaşandığı gerçeği göz önüne alınarak ahlâkî esaslara daha fazla vurgu yapılmalıdır. Modern insan en çok ahlâkî esaslara ihtiyaç duymaktadır. Bilindiği gibi dinler itikat, ibadet ve ahlâk üçlüsünün uyumlu bir sentezinden oluşur. Bunlardan birinin ihmali, dinin mü'minde gerçekleştirmek istediği 'insan-ı kâmil' idealine ulaşma yolunda en büyük engeli oluşturur. İtikat ve ibadete vurgu yaparken ahlâk boyutunu ihmal etmek suretiyle bu hedefe ulaşılamayacağı açıktır. Şu halde modern insanın sıkça yüz yüze geldiği ve yaşadığı yalnızlaşma ve yabancılaşma, bencillik, tüketim çılgınlığı ve israf, çıkar peşinde koşma gibi sıkıntı ve problemler karşısında şefkat ve merhamet, diğerkâmlık, doğruluk ve dürüstlük, sözünde durma, kul hakkına ve emanete riayet vb. konularda bilgilendirme ve destekleme çabaları gösterilmelidir.

DEĞİŞİM OLGUSU BAĞLAMINDA TOPLUM-DİN İLİŞKİLERİ

Mehmet EVKURAN*

Bu bildiride, değişim bağlamında toplum-din (İslâm) ilişkileri ele alınacaktır. Bu ilişkilerde rol oynatan önemli kavramların analizi yapılacak, değişim olgusunun doğurduğu yeni durumların anlaşılmasında ve problemlerin çözümlenmesinde dinî düşünce bağlamında hangi çalışmaların yapılmasının gerektiği tartışılacaktır. Bu konuda kurumsal ve entelektüel düzlemlerde oluşan sorumluklar tespit edilerek somut çözüm önerileri sunulacaktır.

Değişimin Anlamı Nedir?

Modern öncesi dünyanın paradigması sükûn, hareketsizlik, sabitlik ve durağanlık kavramları üzerine oturuyordu. Değişmeyenin, mutlağın, evrensel özün peşinde olmak, zihinsel olarak toplumu ve tarihi de bu çerçevede görmeye yol açmış olmalıdır. Buna göre farklı formlar ardında daima niteliksel açıdan aynı olaylar yaşanır. Zaman birbirini döngüsel olarak izleyen olaylara tanıklık eder. Kozmik çevrim yasası tarihin dairesel bir hareket izlediğini, araya zaman boyutunun girmesiyle birlikte helezonik bir şemanın ortaya çıktığını öngörür. Aslında 'yeni' olarak niteleyebileceğimiz bir şey yoktur. Şu hâlde 'yenilenme' kavramı, bu düşüncede ontolojik bakımdan geçersizliğe uğramaktadır.

Buna karşılık değişim ve yenilenme, modernitenin en gözde terimleri olmuştur. Ancak tarih felsefesi tartışmaları, modernitenin de tıpkı karşı çıktığı kutsal dünyanın paradigmasını el altından kullandığını ortaya koydu. Tarih sürekli bir ilerleme olarak anlayan bir anlayış ortaya koyması bakından farklı ancak ona bir anlam atfetmesi, bu anlamın merkezine kendini yerleştirmesi ve dünyanın geri kalanını kendi eylemi için operasyonel kılması bakımından da benzer bir kutsal-

* Doç. Dr., Hitit Üniv. İlahiyat Fak. (Kelâm) Öğretim Üyesi

lık oluşturmuştur.

Burada İslâm teolojisi açısından erken bir çözümleme önerisi olarak, tarihin yansızlığını ve edilgenliğini vurgulamalıyım. İnsan irade, akıl ve güç sahibi bir varlık olarak kendini doğada ve tarihte ifade eder. Bu ikisi (doğa ve tarih), insanın kendini ifşâ ve ifade etmesine imkân verecek edilgenliktedir. Zaten aksi de olamazdı. Diğer yandan tarih eğer yaratma anlamında değil belki ancak etkinlik anlamında Tanrı'nın tecellî ettiği ya da ezelden belirlediği bir alan olarak anlaşılırsa, insan eylemlerinin itici gücü olan özgürlük ilkesi zarar görecektir. Günümüz İslâm düşünürü, Tanrı inancını ve insanın onurunu birlikte ele alan dengeleyici bir yaklaşım sergilemek durumundadır. Buna göre kendi sorunlarımızın çözümüne odaklı bir tarih metodolojisi oluşturmak, bunu da yine, kendi parametrelerimiz olan Allah-evren-insan ilişkisi bağlamında ve insanın özgürlüğü/sorumluluğu bağlamında tartışmalıyız.

Değişim kutsal bir kavram mıdır? Ondan huşû içinde söz eden yaklaşımlar var ve "her ne olursa olsun değişmek zorundayız." ilkesini yüceltiyorlar. Oysa değişimden daha önemli, daha üst ya da temel kavramlar ve değerler vardır. Bu bakımdan değişimden kendi kendine yeterli bir ilke, meşruiyeti kendinden menkûl bir ideoloji gibi söz etmeyi bir kenara bırakmamız gerekir. İlk dönem modernistlerine ait bu romantik ideanın büyüsünden kurtulmalıyız.

Değişim kavramının üzerimizdeki efsanevî/büyüsel baskısını gidermenin yolu, onu rasyonalize etmekten geçer. Değişim niçin gereklidir? Daha önemlisi din alanında değişim/yenilenmenin anlamı nedir? Bunların toplumsal, felsefî ve teolojik gerekçeleriyle açıklanması, zihinlerimizi gereksiz gerilimlerden kurtaracaktır.

Toplumsal değişimi ya da dinî düşüncede bir değişimi ve yenilenmeyi sadece dışsal şartların zorlamasına bağlamak eksik ve biraz da hatalı olur. Bu tarz yaklaşımlar bir tepki ve tutuculuk cephesi oluşturması açısından da yanlıştır.

Değişim ve yenilenme çabası, varlığı ve değer dünyasını birlikte düşünmeyi gerektiren kurucu bir işlemdir. Allah'ın yazılı olan yasası (teklifî yasa/din) ile yazılı olmayan ancak her an işlemekte olan yasası (tekvinî yasa/varlığın işleyiş kanunları) arasında bir uzlaşı bulma çabasıdır. Diğer yandan da insan eliyle oluşan kültürel dünya ile sağlıklı ve sağlam ilişkiler kurma sanatıdır.

Değişimi Ortaya Çıkaran Etkenler:

Toplumsal değişimi izleyen ve yöneten bir akıl yürütmeyi konuşmadan önce, bu sürecin rasyonel olmayan şartlarını tartışmamız gerekiyor. Öncelikle her türlü değişim, bir tür yaratıcılıktır, yani olmayan bir şeyi elde etmeye ve kurmaya çalışmaktır. Yoksa var olanların cilalanmasından, Ebu Zeyd'in ifadesiyle telvîn-göz

boyamadan öte geçemeyiz. Yaratıcılık da bir merkezilik algısına, 'evimdeyim!' fikrinin desteklediği bir cesaret ve özgüven duygusuna dayanır. Bu, yenilenmeci düşüncenin psikolojik-zihinsel altyapısıdır ve bunsuz çözüm getirici fikirlerin ortaya çıkması zordur.

Peki bu merkezîliği ve cesaret duygusunu nereden ve nasıl devşireceğiz? Kaynak ve ondan yararlanma sorunudur bu. "Cahil cesur olur." misali, hareket yeteneğini bilinçli bir bilgisizlikten alan, hayatın gerçeklerine aldırmayan ve kişisel doğrularını hayata geçirmeyi sınanma ve erdem mücadelesi olarak gören bir anlayışı kast etmediğimiz açıktır.

Önümüzde birkaç seçenek bulunmaktadır. İlki, Müslümanların ortaya koydukları gelenektir. Geleneğe dayanarak ve geleneğin özünü oluşturan referanslara göndermede bulunarak bir değişim metodolojisi geliştirmek üzerinde durulabilir. Bu bakış açısı daha çok gelenekselci anlayışın parametrelerine göre dünyayı algılamayı getirecek ve gelenekselciliğin temelini oluşturduğu modern dünya paradigmasına karşı modern-öncesi dünyaya vurgu yapacaktır. Gelenek gelenekselcilikten farklıdır. Gelenekselcilik, geleneğin zihinsel inşasına dayalı bir öğretidir. Oysa her tür insan bilgisi gibi geleneksel bilgi türleri de dönemsel bir özellik taşır. Uzun bir gelenek tartışması yapmaya zamanım yok ancak şunu belirtmeliyim: Gelenek ile ilişkimiz geleneğin inkârı ya da kutsanması değil, geleneğin konu yapılması şeklinde yapılandırılmalıdır. Bu da onunla aramıza eleştirel bir mesafe koymakla mümkündür. Geleneğin anlaşılması ve içerdiği imkânlardan yararlanılması da bu şekilde sağlanacaktır.

Geleneği referans alan yaklaşım, hâlâ sürmekte olan ihtilafları çözmekte yetersiz kalacaktır. Oysa gerek ülkemiz gerek İslâm dünyası bağlamında en ciddî teolojik sorunumuz, mezhebî kimliklerden kaynaklanan ayrışma ve çatışmalardır. Bunların çözümlenmesi ve İslâm öğretisine dayalı etkin ve kalıcı bir sonuca bağlanması gerekmektedir.

Gelenek bir bilgi ve deneyim alanıdır, hakikat ve kutsallık alanı değildir. Ona kutsalın tecelli ettiği ayrıcalıklı bir alan olarak baktığımız sürece, geçmiş gerçekten geçmiş olmayacak, kadim ihtilaflar bugünümüzü ve geleceğimizi belirlemeye devam edecektir. Geçmişin olumsuz yükünden kurtulmak için bir sıçrama yapmamız gerekiyor. Bu da geçmişi görmezden gelmeyen ve onu doğru okuyan, anlayan bir zihniyetle olur. Bu nedenle değişimci bir anlayış geçmiş ile olan ilişkisini, tarihe nasıl baktığını temelleri ve gerekçeleriyle dile getirmek durumundadır.

Günümüzde gelenek-modernite ilişkileri konusunda daha sağlıklı düşünebiliriz. 19. yüzyıl başlarında Müslüman düşünürlerin içinde bulunduğu durum artık geçmişte kaldı. Onlar ayaklarının altından kayan dünyalarına sahip çıkmaya, ayakta durmaya çalıştılar. Bugün modernite hakkında gerçekçi gözlemlere sahi-

biz. Onun sıkıntılarını, zaaflarını, doğurduğu sorunları ve gerçekleşmeyen vaatlerini iyi biliyoruz. Ayrıca gelenek, kültür ve bilgi yapıları konusundaki birikimimiz dikkat çekicidir. Bu, küçümseyemeyeceğimiz entelektüel sermayemizdir.

Diğer bir seçenek de Kur'ân merkezli bir din anlayışı üzerinde ısrar etmektir. Bu bizim için daima korunması gereken bir idealdir. Kur'ân'ın birleştiriciliğine güvenmemiz gerekir. Bu inancı, üreteceğimiz sosyal projelerin belirgin unsuru yapmalıyız. Kur'ân merkezli bir teolojiye duyulan ihtiyaç sadece teolojik gerekçelerle sınırlı değildir. Bunu açıklamak ve güçlü kanıtlar ileri sürmek zor değildir. Ancak burada toplumsal ve tarihsel nedenlerin de artık böyle bir seçeneği bizlere dayattığını her geçen gün daha yoğun hissediyoruz.

Dünyanın Tanımlanmasına Duyulan İhtiyaç:

Dünya hızla küçülmektedir. Bu gerçek, sadece gelişmiş dünya ile sınırlı değildir. Günümüz dünyası ortak sorunlara karşı ortak çözümlerin gereğine inanıyor. Uluslararası toplum ve sayısız uluslararası örgüt; politik, kültürel, ekonomik ve dinsel açılardan ülkeler arasındaki sınırları çoktan ortadan kaldırmıştır. İslâm dünyası için daha keskin ve acil nedenlerden söz edebiliriz. Sınırlar ardında etkileşim ve iletişim azken sorunlar çok hissedilmiyordu. Ancak küreselleşme süreci, Müslüman ülkeleri de birbirine açtı ve birbirleriyle yoğun ilişkiler kurmaya zorladı. Bu ani gelişme, İslâm'ın tarihinden gelen ve çözülememiş sorunları da tekrar gün yüzüne çıkardı. Sadece teolojik ve politik yakınlaşmayı değil ekonomik, kültürel ve çevresel işbirliğini de zorlamaktadır.

Dünyada yaşamak, onu anlamlandırmakla eşdeğerdir. Sorunları tanımlamak, dünyayı anlamanın bir parçasıdır. Sorunlarımızı tanımlarken kullandığımız dili gözden geçirerek güncellemek, yenilenme projesinin kapsamındadır. Yenilenme projesi aslında her dönemde düşünürlerin, âlimlerin vazgeçilmez gündemi olmuştur. Düşünür, içinde yaşadığı dünyanın nasıl mümkün olduğunu kavramaya başladığı andan itibaren farklı başka bir dünyanın mümkün olup-olmadığını kendisine sorar. Bu sorgulamanın bir sonucu olarak, yarı gerçek yarı hayal/ütopya bir dünyanın peşine düşer. Bu iş elbette var olan bilgi ve algı kalıplarının dönüştürülmesiyle sağlanacaktır. Sanatçı bunu sanat alanında, filozof felsefede, politikacı siyasette ve nihayet din âlimi de kendi alanında yapacaktır. İşte yenilenme projesi sözünden anladığımız şey, dinî düşünceye kök salmış ve zamanla dinin ebedî öğretisiyle bütünleşmiş olan öğelerin ayıklanması/sorgulanması/değerlendirilmesidir. Öyle anlaşılıyor ki bu konu, teolojik olduğu kadar etik bir sorundur da.

Diğer yandan dilimizin güncellenmesi de düşüncenin değişimine ve gelişimine bağlı olarak kendi doğallığında gerçekleşecektir. Zira düşünce, olayları ve nesneleri kavrarken şimdiki zamanın dilini oluşturacaktır. Kitlelere yönelik olarak kullanılan vaaz ve irşad dili belirli ölçüde gelenekselliğini koruyacaktır. Anlat-

mak istediğim şey, dinsel mesajı anlatan üst ancak açık ve net bir dilin oluşturulmasıdır. Sosyal bilimlerle yakınlaşmanın tabiî bir sonucu olan dilin kendiliğinden güncellenmesi, zoraki değil yumuşak karakterlidir. Bu konudaki düşüncemi bir örnekle açıklamak zorundayım: Din dilinin entelektüel formunu oluştururken bunun vaaz üslubundan ayrılması gereği açıktır. Vaazın dinî ve sosyal önemini küçümsemeksizin söylüyorum. Vaaz kitlelerle iletişim kurmanın hâlâ en yaygın ve en köklü yoludur. Ancak eğitim düzeyi artan ve dünyayla ortak bir bilinç dili kullanmaya özendirilen bir toplumda, teolojik sorunları yalın, sade ve hitabî bir dille anlatmak yetersiz kalmaktadır. Daha somut bir örneklendirme yapayım. Hz. İbrahim'im kurban anındaki kaygısını ve gerilimini anlamak için Kierkegaard'ın *Korku ve Titreme* adlı kitabında yaptığı şeyi hatırlayalım. Tanrı'nın isteği karşısında nihaî gerilimi yaşayan Hz. İbrahim'im iç dünyasını bundan daha iyi yansıtan açıklayıcı bir çalışmaya rastlamadım. Dilin güncellenmesi olayı, daha çok dinî ilke ve olguları açıklarken ortaya çıkacak olan bir sonuçtur. Günümüz insanının önceliklerini gözeten, var oluşsal/manevî ihtiyaçlarını fark eden ve onları içerden yakalayan sıcak ve empatik bir dildir üzerinde durduğum. Esasında bu konu, *"her peygamberin kendi kavminin diliyle gönderilmiş olması"* ilkesi ile de yakından bağlantılıdır.

Zihinsel olarak sınırları keskin bir dünyada yaşamak daha kolaydı/r. Ancak küreselleşme olgusu bir anda ummadığımız gerçeklerle tanıştırdı. Yukarıdan tasarlanmış hazır çözümlerle ve tepeden inme yaklaşımlarla idare edilemiyor. Kurumların da kendi görev ve etkinlik alanlarında yeni perspektifler geliştirmesi gerekiyor. Dünyada inançlar arasındaki ilişki ve etkileşimler hızlandı. Değerler ve inançlar dünyasında ortaya çıkan yeni algıları ve hiyerarşileri tanımlamalıyız.

Sorunları geç ve eksik tanımlamak, kurumsal ve zihinsel bir zaaftır. Bu zayıflık, çoğunlukla az gelişmiş ülkelerdeki hantal ve mağrûr yapılarda daha çok görülür. Bu yapılar, otoriteyi ve geleneği koruma düşkünlüğü nedeniyle sağduyu ve akılcılıktan uzaklaşmakta, sorumluluk alanlarındaki gelişmeleri zamanında ve etkin biçimde tanımlayamamaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı ve İlahiyat Fakülteleri özellikle son dönemlerde çarpıcı biçimde dünyayı anlama ve sorunlarla baş etme isteği sergilemektedir. Ancak bunlar yeterli değildir. Tanımlanmayı bekleyen önemli sorunlar var ve bunlar bizim sorumluluk alanımıza girmektedir.

Değişim Yalnızca Zihinsel Değil Aynı Zamanda Ahlâkî Bir Süreçtir:

Değişim bir ihtiyaçtan kaynaklanır. Entelektüelin bunu ilk fark eden kişi olması beklenen bir durumdur. O; insan, toplum ve gelecek üzerinde daha kapsamlı ve perspektifli düşünme imkânına sahiptir. Ancak toplumsal değişim, entelektüelin keyfî kararına göre gerçekleşmez. İnsanların da bunu anlaması, benimsemesi, katılması, hiç olmazsa rıza göstermesi gerekir. Aksi halde değişim politikalarının

Mihne'ye dönüşmesi kaçınılmazdır. Yakın ve uzak tarihimiz bunun sayılamayacak olumsuz örnekleriyle doludur.

Değişim bir kahramanlık değil sağduyu işidir ve gereksiz cengâverliğe lüzum yoktur. Kendilerine mehdi, müceddit, kurtarıcı, uyarıcı, reformist, ihyacı türünden görüntü verenlerin, bilerek ya da bilmeyerek değişim sürecini engelledikleri-ni düşünüyorum. Bu konu, çok boyutlu bir görev olarak görülmelidir. Değişimin talep ettiği bilgi, birikim ve imkânlar kurumsal düzlemde sağlanabilir. Kutuplaştırıcı aşırılıklardan uzak, sorumlu bir tutum ve uygun bir söylem, değişimin psiko-metodolojik şartıdır.

Din-toplum ilişkilerinde hangi şeylerin birbirleriyle ilintilendirildiğini pratik olarak temellendirmemiz gerekiyor. Toplum kavramı her zaman bir soyutlamadır ve genel bir bakış sağladığı için de aldatıcıdır. "İnsan toplumsal bir varlıktır." ifadesi de benzer biçimde oldukça genel bir soyutlamadır. "Toplum içinde yaşamak" açıklanmaya ve sınırlandırılmaya muhtaçtır. İnsanlar toplu halde, *birlikte, beraberce* ve biraz da *karşı karşıya* yaşarlar. İnsan dediğimde, bir tür olarak insanı ve onun temel bir niteliğini kast ederiz. Ancak genel insan diye bir varlık yoktur. İnsan her zaman somut, sınırlı, belirli bir ortama aittir. O, *toplum içinde* yaşamaz. Toplum içinde belirli bir kültür yapısı içinde, somut aidiyetleriyle birlikte yaşar. Şu halde insan olmak demek, belirli bir kültür dünyası içinde duyarak, düşünerek, tavır alarak yaşam sürmek demektir. Dolayısıyla toplumdan söz ettiğimizde kültürden ve o toplumu oluşturan farklı kültürel yapılardan söz ettiğimizi fark etmeliyiz. Bu, toplumsal sorunları çözmede hareket noktasıdır. Çözümlerin çoğulcu olması gerektiği, bir kültürü esas alarak çözüm geliştirme anlayışının toplumsal ve tarihsel gerçeklerle bağdaşmayacağı düşüncesi bu perspektifin sunduğu önemli bir katkıdır.

Bir Yenilenme Felsefesi Oluşturmak:

Yenilenme problemi değer eksenli olmanın yanında önemli oranda olgu eksenlidir. Çünkü her ne kadar kuramsal tartışmalar ve değerlendirmeler yapmak önemli ise de yenilenme projesi, tikele yönelir ve olgularla temas kurar. Spekülatif olarak mutlak doğruyu aramaktan farklı olarak, gerçekler dünyasındaki mümkün olan doğruyu gerçekleştirmeye yönelir. "Mutlak doğru" ve "en yüksek iyi" yerine "mümkün doğru" ve "pratik iyi" peşinde koşar. Bu özelliği ona pratik ve pragmatik bir karakter kazandırır.

Tarihin belirli dönemlerinde bazı fikirleri algılamak imkânsız iken diğer dönemlerde aynı fikirler egemen görüş haline gelebilmektedir. Elbette toplumsal yapının hareketlerinden bağımsız salt bir tarihsel etkiden söz etmek mümkün değildir. Bir toplumda yenilenmenin bağımsız bir düşünce sistemi olarak gündeme gelmesi, genellikle ortaya çıkan bir sorunla ilgilidir. Toplum kendi kendine ye-

terli olmaktan çıktığında ve tıkanma sürecine girdiğinde yenilenme bir 'kurtuluş ideolojisi' olarak doğup-gelişir. Osmanlı-Türk deneyiminde görülen, düşüşün ilk olarak politik ve askerî alanda yaşanmasına paralel olarak yenilenmenin bir 'devlet meselesi' olarak algılanmış olduğudur. Osmanlı-Türk modernleşmesi sürecinde yenilikçi düşünürler aynı zamanda devlet bürokrasisinde görev yapan kimselerdir. Onların zihninde yenilenme/tecdit, hukuk alanından kelama, politikadan eğitime tüm sosyal yaşam alanlarını ilgilendirir. Dolayısıyla yenilenme konusu, üst düzeyde bir "*devlet meselesi*" olarak görülür.

Tarih bir sorun olarak yenilikçi düşünürün karşısına iki şekilde çıkar. İlki geçmiş algısı, diğeri ise referans sorunu olarak. Her iktidar, kendini geçmişe bağlayan ve varlığına tarihsel haklılık kazandıran bir süreklilik ideolojisine yaslanır. Tarihi kendine mal etmesine yardımcı olan bir geçmiş anlatısı ortaya koyar. Yenilikçi yaklaşım, eğer değişim ile egemen düzeni dengeleme amacını güderse, egemen tarih anlayışıyla eninde sonunda uzlaşır. Yenileşme programı egemen ilişkileri rahatsız etmeyecek biçimde üretim, hizmet ve toplam kalite çalışmalarına odaklanır. Bu, dar kapsamlı bir restorasyondur ve temel niyeti eskiyi korumaktır. Câbirî bu durumu, kültürel ilerlemeyi sağlayamayan ve kendi etrafında dönüp duran '*hareket-i i'timâd*' olarak niteler. İslâm düşüncesi kendine dinamizm sağlayacak ve bir yerden başka bir yere ulaşmasına imkân verecek olan bir '*hareket-i nakle*' yeteneği geliştirmek zorundadır.

Günümüzde Müslüman toplumlar büyük oranda dinlerinin tarihsel ve toplumsal ihtilafları altında sıkıntı çekmektedir. İdealizasyon söylemi ile problemler yatıştırılmaya ve ertelenmeye çalışıldı. Ancak günümüzde kimlikleri çevreleyen duvarlar ortadan kalkmasa bile önemli oranda aşıldığından, geleneksel yatıştırma politikaları geçerliklerini yitirmiştir. Bunda önemli pay, kurumsallaşmış kimliklerin yarattığı zihinsel ve psikolojik baskıdır. Kimliklerin baskısını hafifleterek dinin mesajının keşfedilmesine yardımcı olmalıyız. Bir yöntem olarak şunu ifade etmeliyim: İslâm dininin tarihinden ve sosyolojisinden gelen problemleri ve tıkanmaları aşmak için İslâm'ın öğretisinden hareket etmek gerekir.

Değişimin Metodolojik Temelleri ve Sorunları:

Değişim konusu çoğunlukla İslâm Hukuku kavramlarıyla tartışılmaktadır. Oysa konu, üst bir perspektif gerektirmektedir. Çünkü toplumsal değişimin doğurduğu sonuçlardan sadece fıkıh etkilenmez, tüm bir İslâm düşüncesi ve hatta geleneksel yapı ve kurumlar da etkilenir. Değişimin getirdiği sorunlar en başta ve yoğun biçimde fıkıh alanında hissedilir. Ancak bu olgunun duygu, düşünce ve değerler dünyamızı topyekûn ve derinden etkilemesi kaçınılmazdır. Bu nedenle kapsamlı bir metodoloji oluşturmaksızın sadece tekil fetvalarla değişim sorunlarının yönetileceği sanılmamalıdır. Oluşturacağımız metodoloji klasik usûl-u fıkıh

yönteminden yararlansa da ona ilave bir şey olacaktır. Çünkü düşünmek demek eskiyi yeniden düşünmek ve onu yeni kavramlarla dile getirmek değildir. Aksine bildiklerimizden hareketle daha önce bilmediğimiz yeni şeyler öğrenmektir.

Değişimin Gelecek Öngörüsü Vardır:

Gelecek öngörüsü ve vizyonu olmayan bir kurumun ya da düşüncenin gerçekten de bir geleceği olamaz ya da gelecekle başı ciddi olarak derttedir. Bu konuyu somutlaştırmam gerekiyor. İlahiyat ve Diyanet gibi önemli iki kurum, sadece geleneğin taşınmasını, anlatılmasını, aktarılmasını ve savunmasını kendine görev edinemez. Sahip olduğu kaynakları sadece muhafazakâr politikalara tahsis edemez. İslâm dini adına oluşan gelenek, eğer bizi, onun sunduğu mesajdan ve öğretiden daha çok meşgul ediyorsa burada düzeltilmesi gereken bir hata vardır. Sonuçta doğrunun tarihi, bizzat doğrunun kendisinden daha önemli değildir.

Toplumsal bir kurum olarak dinin de bir tarihi vardır ve insanların din ile olan serüvenleri demek olan gelenek görmezden gelinemez. Sonuçta her yaşanmışlık değerlidir ve araştırmaya değer. Dinî geleneğimiz de değerlidir ve araştırılacaktır. Ancak bunun yanında mutlaka bir gelecek vizyonu çizmek durumundayız. Bugün bunu başarabilecek imkâna, bilgiye ve özgüvene sahibiz. Orta ve uzun vadeli planlar yapmak, işbirliği içinde teolojik ve toplumsal sorunların çözümü üzerinde projeler geliştirmeliyiz.

Değişim Metodolojisi ve "İslâmî İlimler":

Geleneksel İslâm Bilimleri, içinde oluştukları toplumsal ve kültürel dünyanın etkilerini taşırlar. Dünya değiştikçe yani simgesel bir dönüşüme paralel olarak evren, insan, tarih, doğa ve toplum algısı değiştikçe bilgi kalıplarının da değişmesi ve hatta krize girmesi kaçınılmazdır. Yaşadığımız problemin boyutlarını doğru kavramak için bunalımın kaynağını ve mekanizmasını anlamalıyız. Bunalım, bilgi ve anlayış kalıpları ile içinde yaşanan gerçek/pratik dünya arasındaki uyumsuzluktan doğar. İslâm dünyasının yaşadığı durum da temelde budur. Otoritesini sadece dinden alan bilgi ve birikim alanı, toplumsal/bireysel hayatımızda yaşadığımız sorunları çözmede yeterli olmuyor. İslâmî ilim kavramının içeriği ve statüsü üzerinde bilimsel çalışmalar yapılmalıdır. Bunun için de İslâmî ilimlerin beşerî ve kültürel yönleri tespit edilerek bunların güncellenmesi konusunda ciddî çalışmaların yapılması gerekir. Bu yapılmadığı sürece Müslüman benlik, farklı paradigmalar arasında bölünmenin getirdiği bunalımlar içinde yaşamaya devam edecektir. Bu bölünmeye bir son vermek için tarih felsefesi, din felsefesi ve değerler eğitimi destekli bir İslâm teolojisi üzerinde durmalıyız.

Tarih Anlayışı ve Hakikat:

İslâm dünyasında özelikle geleneksel teolojik metinlerle beslenmiş olan zihinlerde görülen bir sorun vardır. Önceki kuşakların daha inançlı, erdemli, saf ve Allah'a daha yakın bir hayat sürdüklerine dair algılama gözlenmektedir. Buna karşılık sanki bizler değer olarak tarihin en aşağı, en değersiz ve kötü çağında yaşıyoruz(!). Bu algılamayı besleyen eski ve yeni nedenlerden söz edilebilir. Düşünce alışkanlıklarımızdan gelen dahilî neden; trajik/kötümser tarih anlayışımızdır. Tarihsel süreci, bir *kozmik düşüş* hareketi olarak resmeden bu düşünce tarzı, her geçen gün hakikatten uzaklaştığımızı ve toplumsal yapı ve değerlerin de gittikçe yozlaştığını savunur. Gelenekselci düşünürler tarafından da estetize edilen bu anlayış bir çevre de oluşturmuştur.

Gelenekselci düşünürlerin modernite eleştirisi bağlamında öne sürdükleri tarih anlayışından kaynaklanan hakikat teorisi, trajik karakterlidir. Buna karşı hakikate dair iyimserliğimizi koruyan bir hakikat ve tarih anlayışını temellendirmemiz ve düşüncemize sinmiş bulunan kötümser öğeleri ayıklamamız lazımdır. İslâm'ın ortaya çıktığı ve kurumsallaştığı dönemlerden zaman ve tarih olarak uzaklaşmak, haktan ve hakikatten uzaklaşmak anlamına gelmez. Mademki Allah zaman ve mekândan münezzehtir, tecsîm ve teşbîhten uzaktır. O halde her zamana ve mekâna da aynı derecede yakındır. Bu fikri olabildiğince işlemek, ahlâkî ve dinî iyimserliği geliştirmek zorunludur.

Bu konuda; Allah'ın "hayy" olması, dinin mümkün olması, kişiye taşıyabileceğinden fazlasının teklif edilememiş olması gibi temek İslâmî esaslar, hareket noktamızı oluşturabilir. Ümitvar olma buyruğunu, metodolojik bir ilke olarak ele alıp bunun üzerine oturan bir din dili ve anlatım üslubu oluşturmak neden mümkün olmasın?

Gelenek Sorunu:

Müslüman toplumların İslâm'dan esinlenerek ve kendi kültürlerinden de bir şeyler katarak ortaya koydukları pek çok olumlu ve üstün değer, kavram, düşünce ve kurumlar vardır. Ancak bir bütün olarak geleneğe dair sağlıklı bir bakışa ihtiyaç vardır. Ne kadar doğru, güzel ve çarpıcı olursa olsun gelenek geçmişte kalmıştır. Geleneğin anlatımında başvurulan abartılı ve aşırı övücü üslup, sonraki kuşakların üzerinde doğurduğu olumsuz etkiler göz ardı edilemez. Bu yaklaşımlar, sanıldığının aksine yaratıcı düşünceyi ve özgüveni zayıflatmaktadır. Pedagojik açıdan da sorunlu bir durumla karşı karşıyayız.

Sonuçta günümüz dünyasının ağır sorunları karşısında kalan bizler, kendimiz için neyin iyi ve yararlı neyin de kötü ve zararlı olduğunu bilmek durumundayız. İyi-kötü (hüsün-kubuh) bilgisine kendi aklımızla sahip olamayacağımıza dair geleneksel görüşün özellikle Kur'ân teolojisi açısından hatalı olduğundan kuşku

duyulmamalıdır.

Bu konu hakkındaki düşüncelerimi "sorunları din değil insan çözer. Din sadece değerleri ve sorumlukları hatırlatır. Sorunları çözecek olan insan da, geçmişte yaşamış olanlar değil, bizzat bu sorunlarla karşıya kalan, bu karşılaşmanın sıkıntısını çeken kuşaklar olacaktır. Buradaki sorumluluk, geçmişe ya da geleceğe havale edilemez. Tıpkı yaşama hakkının başkasına havale edilmesinin düşünülemeyeceği gibi... Bu hayatı yaşayan bizler yaşadığımız hayatın sorunlarını da bizzat kendimiz çözeceğiz..." şeklinde özetleyebilirim.

Geleneğin anlatılmasında ve aktarılmasındaki paradoks şudur: Dinin doğru anlaşıldığına/uygulandığına dair tarihsel kanıtlar ortaya koymak, dinin yaşanabileceğine dair güçlü bir izlenim oluşturur ve bu izlenim, pratik olarak yararlı-hayırlı işler yapma konusundaki kararlılığı destekler. Ancak dengenin yitirilmesi halinde ortaya çıkacak olan şey yabancılaşma ve kendine olan güveni yitirme tehlikesidir. Bu kaygı bir varsayım değildir, Müslümanların tarih ve gelenek anlayışı, onları şimdiki zamandan gittikçe uzaklaştırmıştır. Kültürümüzde olgu-değer ilişkisi zayıflamıştır.

Çağımızda bir inanç ve erdem sorunu yaşanmaktadır. Bir yandan din toplumsal ve kültürel bir varlık olarak öne çıkmakta iken diğer yandan da dinin ahlâkî ve davranışsal yönünün bir türlü öne çık(a)madığı ya da paralel biçimde gelişmediği gözlenmektedir. Dinin sosyal gücü sanki onun metafizik potansiyelini ve etik gücünü baskılamaktadır. Eksik kalan unsurun doğurduğu boşluk, özellikle gündelik ilişkilerde dinin amaçlarının açığa çıkamamasıyla yakından ilgilidir. Şu halde değişim olgusunun önemli hedefi, dinin öğretisel ve ahlâkî yönünü etkin biçimde temsil eden güçlü bir söylem oluşturmaktır. Dinin toplumsal ve tarihsel problemlerini, onun metafizik öğretisine vurgu yaparak çözebiliriz." şeklinde özetlenebilecek bir üst metodik ilkeye dayanmak gerekir.

Din-Kültür İlişkisi:

2004 yılında gerçekleştirilen bir önceki Şurâ'da Sayın Ataman'ın bildirisindeki bir not dikkatimi çekti. Onu sizlerle paylaşmak istiyorum. Amerikan kökenli bir Müslüman, Müslüman olmak hakkındaki duygu ve düşüncelerini şöyle dile getiriyordu: *"Ben Müslüman olmak, İslâm'ı öğrenmek ve yaşamak için can atıyorum. Ancak bunu yaparken kendi Amerikan kültürümü bir başka (etnik grubun) kültürüyle değiştirmek istemiyorum. İslâm'ı Amerikan bağlamında anlamak ve yaşamak istiyorum.* (Yang, 2001)" (Kemal Ataman, "Yapısal Adaptasyon ya da Camii'nin Aslî Fonksiyonlarını Üstlenme Süreci", 2004, 537) Bu ifadeleri okurken Maturidî'nin teolojik yönteminin gerisinde yatan temelleri tekrar düşündüm. Din ile kültür arasındaki ilişki sadece dinin kültürden ayrı bir gerçeklik olduğunu itiraf etmekle sınırlı değildir. Müslüman olmak ne demektir? Bir toplum

ya da insan ne yaptığında Müslüman olmuş sayılır? Bunun ölçüsü nedir? İşte Maturidî'nin yapmaya çalıştığı şey buydu. O, Mürcie'nin iman anlayışını desteklerken, akıl-nass ilişkisini kurarken, sünnetin dindeki bağlayıcılık değerinin ve bunun sınırlarını ortaya koymaya çalışırken, öz olarak İslâm'ın ne olduğunu tespit etmeyi amaçladı. Bu yapıldığında karar vermek daha kolay olacaktı çünkü. Maturidî, başından bu yana aynı ilmî ve entelektüel çizgi üzerinde yürüyen bir İslâm teologu olarak, şu sorunu her zaman hissetmiş olmalıdır: Müslüman olmak demek önceden Müslüman olanlara kültürel ve sosyal olarak teslim olup-boyun eğmek değildir. Allah'a boyun eğmek bir kültüre ve geleneğe teslim olmaya indirgenemez. Düşünürümüz Allah'a teslim olmanın teolojisini kurmaya çalışırken selefi Ebu Hanife gibi İslâm'dan güç alan bir kültür yayılmacılığına karşı durdu. Onun felsefesini göz önünde bulundurmaksızın din-siyaset, din-şeriat gibi ayrımlarının özünü anlayamayız.

Peki, günümüzde bu tartışma neyi ifade etmektedir? Bence bu konunun çözümlenmesi önemli açılımlar sağlayabilir. Sadece Batı dünyasında İslâm'ı seçenler için bir anlayış sağlamaz. Müslüman arasında da dinsel görünümlü çatışma ve ayrışmaların sona erdirilmesine de yardımcı olur. Birarada yaşama hedefi, sadece farklı dinler için bir ülkü değildir. Aynı dine inanan ancak farklı kültürlere sahip topluluklar için de geçerlidir. Bir arada yaşamanın metodolojisini kurmak için kültürel ayrıcalık düşüncesini sorgulamalı ve her yaşanmışlığı saygın ve değerli sayan bir anlayışa izin vermeliyiz. Eğer İslâm'ın mesajının tüm insanlara vereceği çok önemli ilkeleri bulunduğuna inanıyorsak kültürel çoğulculuk konusunda esnek davranmak zorundayız.

Üslup Sorunu:

Birey eksenli bir anlatım biçimine önem vermeliyiz. İslâm'ın temelde bireye seslendiğini, bireyi kazanmayı amaçladığını, onun iç dünyasında olumlu duygu ve düşünceler yerleştirerek dönüşüm sağladığı üzerinde durulmalıdır. İslâm'ın söylemi bireye yönelikti. Bireyi kazanıp onda köklü bir dönüşüm gerçekleştirdikçe söylem doğal olarak genişlik kazandı ve hitap çerçevesi gelişti ve genişledi. Toplumsal bir boyut kazandı. İnsanlar günümüzde kendilerini kimlik-eksenli değil birey olarak dikkate alan çağrılara/yaklaşımlara ilgi duyarlar. Her bir insanın kendi başına bir değer olduğu düşüncesi, İslâm öğretisinin en belirgin mesajıdır. İnancın, erdemin ve dürüstlüğün gerçekleştiği yer gerçekte bireydir. Bireyde yerleşir sonra ondan taşar ve bireylerarası ilişkilerle yayılır. Bu başarıldığında toplumsal sorunları çözmek kolaylaşacaktır. Şu halde 'sen' formunda kavranan bir dinî düşünce ve hitap dili gerçekleştirmeli, hutbe ve vaazlarda bu konuya ağırlık vermeliyiz.

İslâm dünyasında gerçek yozlaşma bireyden yüz çevirip toplumsal, siyasal ve

geleneksel kalıplara itibar edilmesiyle başladı. Çünkü bu, ahlâkî kaygıların yerini politik ve kültürel kazanımların alamaya başlamasına yol açtı. Benzer şekilde dinî söylemde ve dinî hitabette bireyin tekrar keşfedilmesi İslâm'ın öğretisi ile de uyumludur. Çağdaş dinî söylemde, bu konuda yer alan bazı çelişkiler göze çarpmaktadır. Bunların giderilmesi zorunludur. Bir yandan insanın üstünlüğüne ve ayrıcalığına vurgu yaparken diğer yandan kaderci bir anlayışı savunmak çelişkidir.

İnsanın tür olarak üstünlüğünü savunmanın ötesine geçerek birey olarak insan tekinin önemini, özgürlüğünü ve haklarını tüm açıklığıyla ve ısrarlı biçimde ortaya koymak gerekir. "İnsan en şerefli mahlûktur." ifadesi, bireyin toplum içindeki değeri ve biricikliği söylemi ile birleştirilmelidir. Onun sosyal ve sivil haklarını koruyan ve geliştiren bir anlayışa dikkat çekilmelidir.

Nasıl ve ne şekilde yapılandırılacak olursa olsun din dilinin en temel ve vazgeçilmez özelliği Tanrı-insan ilişkisine dair yaptığı vurgudur. Tarih boyunca ve en son 1500 yıl önce tarihe kelamıyla müdahalede bulunmuş ve bu müdahalenin kayıtlarından oluşan bir kitap/metine bağlıyız. Kelam'ın ezeli oluşu ya da son dönemlerde tartışılmakta olan tarihselliği konularını şimdilik bir kenara bırakalım. Allah'ın **hayy** (her an diri ve aktif) olduğuna yürekten inanıyoruz. O'nun; zamanın ve mekânın sınırlamalarının ötesinde, diri, gözetici ve kuşatıcı olduğunu biliyoruz. Ancak bu bilgi, tarihsel kalıpların ve teolojik tartışmaların etkisiyle canlılığını yitirmiştir. Çünkü etkisini gündelik hayatımızda, iş ve ilişkilerimizde görmek oldukça güç hale geldi.

İyilik-Kötülük Sorunu:

Kötülükler ve ahlâkî yozlaşmalara dikkat çekmek ve bir duyarlılık oluşturmak önemlidir. Ancak bunun sınırını aşıp umutsuzluğu derinleştirme riski de vardır. Betimleyici anlatım tarzı daha çok magazin gazeteciliği üslubudur. İlgi ve dikkat çekmek için olaylar abartılarak ya da olduğu gibi verilir. Bir süzgeç kullanma gereği hissedilmez. Ancak bizim amaca uygun inşâ edici bir dil kullanma sorumluluğumuz vardır. Kötülükleri ve yozlaşmaları abartarak anlatmak, fazla üzerinde durmak, tersinden bir etki yapıyor. Eskiden buna daha çok rastlardık. Kimi vaazlarda, bazı toplumsal olumsuzluklar o kadar özeyerek anlatılırdı ki, dinleyenler verilmek istenen mesajı çoğunlukla kaçırırdı. Bu yaklaşım, kötülüğü normalleştiren bir etki yapmakta ve toplumun her geçen gün daha da çürüdüğü izlenimi oluşturmaktadır. Bunun umut kırıcı etkisinin, gerçekleştirmek istediğimiz ahlâkî amaçları kolaylaştırmayacağı açıktır.

Gerçi bu konuda yalnızca bizim dikkat etmemiz yetmiyor. Toplumsal şiddet ve istismar konulu haberlerde medyanın tutumunun da sorumluluk açısından sorgulanması gerekir. Bu tür şiddet içeren haberlerin etkileyici bir tarzda verilmesi

olumsuz etkilenimlere neden olabilmektedir. İlk olarak az önce dile getirdiğim, karamsarlık ve umutsuzluk havasını yoğunlaştırmaktadır. Diğer yandan da özellikle yetişme çağındaki çocuklar ve etkilenmeye açık genç kuşaklar bu haberlerin verdiği mesajlarla baş etmeyi bilemedikleri için olumsuz etkilenmektedirler.

Yine bununla yakından ilgili bir konu da iyi ve erdemli davranışların anlatımında gözlemlenmektedir. İyi ve güzel davranışları anlatırken kullanılan abartılı ifadeler de bir önceki problemde olduğu gibi özendirmenin sınırlarını aşmakta ve erdemli yaşamayı nerdeyse imkânsız göstermektedir. Sanki bu çağda erdemli ve inançlı yaşamak ancak ayrıcalıklı ve özel insanların başarabileceği bir kahramanlıktır. Böyle bir görüntü erdemli ve inançlı yaşamayı imkânsız gösterir. Oysa iyi, güzel ve dürüst davranmayı normalize eden, sıradanlaştıran ve ulaşılabilir kılan bir anlatım kullanmalıyız. Sonuçta din ve ahlâk hangi çağda ve toplumda yaşarsa yaşasın insana/insanlara seslenir ve ifâsı mümkün öğütler buyurur.

İnsan Doğasının Kötücüllüğü Problemi:

Önemli konulardan biri de yeni toplumsal ve küresel sorunlar karşısında geliştirilecek olan tavırdır. İki örnek üzerinde duracağım: İlki; küresel ölçekte önemi gittikçe artan ve uluslararası bir ilgi ile ele alınan çevre sorunlarıdır. Kısa zaman önce İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin düzenlediği uluslararası Çevre ve Din sempozyumunda şunları gözlemledim. Çevre konusunda dünyada oluşan entelektüel bilgi birikiminin gerisindeyiz. Öyle ki sunulan bildirilerde dünyada çevre konusunda oluşan literatürün ve çevreci düşünürlerin toplum, politika, din ve teknoloji eleştirilerinin farkında olmadığımızı anladım. İslâm dininin çevreye verdiği değer, ayetlerden ve hadislerden hareketle anlatılmaya çalışıldı. Diğer yandan da insan doğasının kötücüllüğü, yıkıcılığı ve aşırılıklarına dikkat çekildi. Bu yaklaşımlar günümüzde kesinlikle sahicilikten uzaktır. Çevreci filozofların toplumu yeniden yapılandırma, etiği ve doğayı yeniden düşünmeye dair önerilerine, geleneksel egemenlik anlayışına ve tek Tanrılı dinlere yönelik köklü itirazlarına değinmeksizin çevre konusundaki tartışmalara dâhil olmak mümkün değildir. Gerekirse bu konuda farklı uzmanlık alanlarından uzmanların oluşturduğu bir "çevre sorunları masası" kurulabilir.

Vereceğim ikinci örnek yolsuzluk konusudur. Bu konu elbette politika, kültür, devlet yönetimi, kamu etiği gibi genişçe bir alana sahiptir. Ancak konunun bizi ilgilendiren boyutlarını göz ardı etmek olmaz. Etik, siyasal kültür, yönetenyönetilen ilişkisi gibi konular İlahiyat ilimlerinin ve felsefenin kesiştiği sorunlardır. Bu alanlardaki sorunlara sadece insanın sahip olma hırsı ve tamahkârlığı üzerinden bakmak naif bir yaklaşım olur. Yine bu konuda "kamu ve meslek etiği sorunları" masası kurulabileceğini düşünüyorum.

Yeni Dinî ve Felsefî Akımlar Sorunu:

Günümüzde yeni ortaya çıkan ve popüler kültürde etkinliğini hissettiren bazı inanç ve felsefe akımları söz konusudur. Bunların tümünü bir kalemde sapıklık olarak nitelemek, iki açıdan yanlıştır. İlk olarak yaygınlık kazanan bir inancın bağlılarını bir anda sapık ilan etmeyi doğuran bir tutum toplumsal olarak doğru değildir. İkinci olarak bu akımlar geliştirdikleri popüler dil sayesinde dolaylı da olsa dine ve dinsel konulara karşı bir ilgi uyandırmaktadır. Ayrıca insanların ilgisini elde etmiş olan bir söylem, belli ki bir ihtiyacı karşılamakta ya da eğilime denk düşmektedir. Daha temkinli ve soğukkanlı bir tutuma ihtiyaç vardır. Derhal doktriner ve dışlayıcı davranmaktansa olup-biteni anlamaya, kavramaya çalışmak lazımdır.

Yenidünya inanışları ve felsefelerini araştıran, dayandıkları teolojik sistemleri, öngördüğü ahlâkî yapıyı çözümleyen çalışmalar yapılmalıdır. Bir ilk çözümleme olarak çoğunlukla Doğu dinlerinin mistik ilkelerini içeren ve zaman zaman şamanik öğeleri öne çıkaran yeni felsefî ve dinsel söylemler, kurulu tek Tanrılı dinlerin yapısal, örgütsel ve tarihsel eleştirileri üzerinden ilerlemektedir. Büyük dünya dinleri arasındaki tarihsel, politik ve teolojik çatışmaları da söyleminin önemli bir parçası sayan bu akımlar, beraberinde bir Tanrı-insan-hakikat ve ahlâk anlayışı getirmektedir. Gündelik yaşamın ve davranışlarımızın kutsallığı mesajını etkili biçimde vurgulayan bu akımlar, öyle sanıyorum ki büyük dünya dinlerinin teolojilerinin yapmaya yanaşmadığı önemli bir işi başarmakta ve günümüz insanını kutsala ve aşkınlığa duyduğu özlem ile gündelik-pratik hayatı arasında bağlantı kurmaktadır. Bu önümüzde bekleyen önemli bir problemdir.

İslâm düşüncesinin teolojik temellerini atan ilk kelamcıların yaptığı şey de bundan ibaretti. Onlar karşılaştıkları diğer din ve felsefelerin öğretilerini araştırdılar, dayandıkları ontolojik esasları tespit ettiler ve ardından bunlara karşı İslâm dininin teolojik ve felsefî açıklamasını yapmaya çalıştılar. Her teoloji, kendi dönemini yansıtır. Din bilginleri yaşadıkları dönemin bilgi birikimini kullanırlar. Bu açıdan bakıldığında ebedî teoloji (Theologia Perennis) diye bir olgu olamaz. Peki İslâm İlahiyatçıları günümüze özgü bir teoloji ortaya koyabildik mi? Bu konuda neler yapıyoruz?

Yeni dinî ve Felsefî akımlar konusunda bir bilgi birikimi oluşturmak gerekir. Bu akımları ele alırken öncelikle sosyolojik bir tutum içinde olmalıdır. Dayandıkları inanç ilkeleri, öngördükleri ahlâkî yaşantı modelleri, büyük dünya dinlerine ya da İslâm'a yönelik iddia ve eleştirileri sağlıklı biçimde ortaya konmalıdır. Bu konudaki bilgi ve veri eksiklikleri, yapılacak olan değerlendirme hatalarına yol açmakta, öngörülenin aksi sonuçlar doğurmaktadır. Bu konuda bizzat karşılaştığım bir örneği paylaşayım. Bir süre önce toplumumuzda eğitimli kesimler arasında gittikçe yaygınlaşan bazı dini ve mistik inançları ve uygulamaları hedef alan

bir konuşma dinlemiştim. Konuşmacı İslâm dininin kendine yeterliliği üzerinden yeni ve eski batıl inançları eşitleyen bir açıklama yapıyordu. Bu arada mesajına somutluk kazandırmak için örnekler vermeye başladı. Güncel sapık inançları sayarken eski Doğu din ve felsefelerini, Taoculuk, Budizm, Hinduizm, Satanizm, ruh çağırma, reenkarnasyon, yoga, meditasyon gibi kavramları aynı çerçeve içine yerleştirdi. Buradaki galiz hatayı anlatmaya gerek bile yoktur. Ancak toplum önüne çıkan ve İslâm açısından görüş açıklayan insanların ele aldıkları konuyu doğru bilme ve doğru kategorize etme zorunlulukları vardır. Genel ve üstünkörü bir yaklaşım sergileme lüksümüz yoktur.

Diyanet İşleri Başkanlığının akademik birikime hangi konularda ihtiyaç duyduğu konusuna bu iyi bir örnektir. Günümüz inanç akımlarının yapısını, tezlerini ve önceki akımlarla olan benzer ve farklı yönlerini teolojik ve felsefî açılardan ortaya koyacak akademik çalışmalar, görüş ve değerlendirme oluşturmada vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Çünkü bir tanımlamaya kesinlikle ihtiyaç vardır. Bazı öğelerin inanç ilkelerimizle olan uyuşmazlığı açıktır. Satanizm ve reenkarnasyon gibi. Bazılarının daha düşük düzeyde problemli olduğu ortadadır (Ruh çağırma gibi). Buna karşılık öyle uygulama ve ritüeller vardır ki, bunlar hakkında kesin ve açık bir olumsuz hükme varmak yanlış olur. Meditasyon ve yoga bunlardandır. Bu uygulamalar, günümüzde psikolojik tedavi ve rahatlama yöntemi olarak kullanılan seküler pratikler haline gelmiştir. Ayrıca ***secret*** gibi anlaşılması ve konumlandırılması daha derin, dikkatli ve spesifik araştırmalar gerektiren çetrefil problemler de gündemimizi oluşturmaktadır. Bunların İslâm dininin temelleriyle çatıştığını ileri sürmek, bilgi ve değerlendirme eksikliğinden kaynaklanan yanlış bir tutumdur. Sorun sadece yeni dinî-felsefî akımlardan kaynaklanmıyor. Dünyada bir yandan fanatizm belirli çevrelerde yaygınlaşırken diğer taraftan ahlâkî kayıtsızlık ve nihilizm etkisini hissettiriyor.

Ahlâkî Kayıtsızlık Önemli Bir Problemdir:

Günümüzde tüm dinlerin ortak problemi, popüler kültür yoluyla beslenen ahlâkî kayıtsızlık sorunudur. Bu konuda kafa yoran bazı düşünürler, günümüzde ortaya çıkan ve ahlâkî kayıtsızlık olarak açığa vuran nihilizm dalgasını bir tür cahiliye olarak nitelendirirler. (Roy Jackson, *Nietzsche and Islam*, Newyork, 2007, 92 vd.)

Yeryüzünde iyiliği ve erdemi gerçekleştirmek isteyen birinin kötülüklerle etkin biçimde mücadele etmeyi göze alması ve bunun için de yargılamalara ve değerlendirmelere başvurması kaçınılmazdır. Hoşgörü kavramının iyice genişletildiği ve bireye ve topluma zarar verdiği kesin kötülüklere karşı bile kayıtsızlık tutumunun öne çıktığı bir dönemde, ahlâkî yargılamanın kulaklara hiç de hoş gelmeyeceğinin farkındayım. Ahlâki değerler, kişinin eylemlerinin itici gücüdür.

İnsan, ahlâki yargılamalarda bulunarak anlayışını ve takip ettiği yolu ilan eder. Etik yargılama, soyut prensip ve standartlara bağlı kalarak maddî bir durumu değerlendirmektir. Bu kolay bir görev değildir. Otomatik olarak insan duyguları, içgüdüleri veya önsezilerle gerçekleşmez. Bunun için entelektüel ve politik bir donanıma ihtiyaç vardır. Soyut ahlâki prensipleri kavramak nispeten kolaydır, zor olan bunları belirli bir tikel duruma/durumda belirli bir olaya uygulamaktır. Çünkü insan unsuru işin içine girdiğinde işler karmaşık bir hal alır. Kişisel bağlılıklar, sevgi ve öfke, arzu ve hedefler doğru yargıda bulunmayı güçleştirir.

Ahlâkî bilinemezcilik kadar bir kültürü ya da insan karakterini bozan bir davranış kuralı yoktur. İrrasyonel bir toplum, ahlâki açıdan korkak insanların bulunduğu toplumdur. Ahlâki standart, ilke ve hedeflerin olmayışı yüzünden duyarlığını yitirmiş insanlar topluluğudur. Oysa insan, yaşayabilmek için hareket etmek zorunda olduğu gibi, hayatına bir yön belirlemelidir. Eğer kendisi yapmazsa, bu konuda istekli başka birinin yörüngesine girer. Şu halde ahlâkî duyarlılık sadece manevî bir sorun değil, bireyin kendi hayatının sorumluluğunu ve inisiyatifi üstlenmesi olayıdır. (Bu konuda Ayn Rand'ın yürüttüğü tartışmalara bakılabilir.)

İslâm geleneğinde toplumsal ve politik kaygıların her zaman önceliğini koruması, ahlâkî gelişimi olumsuz etkiledi. İslâm'ın ilk dönemlerine kadar giden bu gelenek nedeniyle çarpık bir eleştiri kültürü oluştu. Ayrıntılarla boğuşmayı seven bir düşünme biçimi gelişti. Kur'ân'ın nehyettiği tecessüs ve ayıp arama eğilimi oluştu. Bir yerlerde engellenen, daha yukarılara çıkıp gelişmesi önlenen ahlâkî yargılama yeteneği, sıradan iş ve ilişkilerle fazlasıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Fıkhî konularda kılı kırk yararken, insan ilişkilerinde özensiz davranmak ciddi bir sorundur.

Ahlâkî yargılamadan anladığımız şey, kesinlikle bu değildir. Bizi bir arada tutan değerleri koruyan ve geliştiren yapılara yaklaşımda ortaya çıkar ahlâk. Bunlar hukuk, gündelik hayat, ticaret, iş yaşamı, siyaset vs. Bundan sonra da yeni ortaya çıkan yaşam alanları ve ilişki biçimleri ile etik değerlerin neler olabileceğini belirlemeye yönelik entelektüel çabalar gelir. Hakkında düşünmediğimiz, konuşmadığımız her olay ve sorun, bizi ahlâksızlaştırma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle geleneksel dindarlığın çekimserliği ve uysallığı yeterince ahlâksızlık kaynağı olmaktadır.

Buradaki zorluk şudur: Biz hem ahlâkî duyarlığı koruyup geliştirmek zorundayız hem de özel hayatın dokunulmazlığı ilkesini korumalıyız. Ahlâk ile birey dengesini gözeten bir anlayışı öne çıkarmaya çalışmalıyız. Bir örnek olgu olarak töre cinayetleri üzerinde durmalıyım. Bu olgu bir taraftan ahlâkın temel kavramlarından biri olan erdem ve namus kavramları ile ilişkilidir. Namus kavramını tekrar düşünelim. Onun itibarını azaltmak için değil, daha üst ilke olan insan hayatını korumak için bunu yapalım. İnsanların kötülüklere karşı durması ve birbir-

lerini denetlemesi geleneksel toplumlarda belirgin bir davranış özelliğidir. Ancak bu insanın diğer haklarının gasp edilmesi olarak açığa çıkıyor. Namus kavramı neden en çok kadın üzerinde yoğunlaşıyor? Mâdure olduğu bilindiği halde neden suçsuz kadınlar infaz edilir? "Hangi suçtan dolayı öldürüldüğü" neden sorgulanmaz? Burada sergilenen şiddet, namusa aşırı düşkünlükle geçiştirilebilir mi? Diğer yandan kız çocuklarının evlendirilmelerine cevaz veren fıkıh anlayışını neden sorgulamıyoruz? Bu o kadar mutlak/değişmez midir? Töreye dönüşen bir dinî anlayışın sorgulanmasında bize görev düşmez mi? Bu konunun sınırlı/cüzî bir konu olmadığını daha geniş çerçevede kadın sorunlarının çözümünde bir zemin olduğunu düşünüyorum. Konuya hakkını verecek kapsamlı ve daimi çalışma grupları kurulmalıdır. Özgür ve birey eksenli bir dünyada yaşamamıza imkân tanıyacak bir fıkıh ve teoloji için kolları sıvamamız gerekir.

Bir çerçeve çizecek olursam; çevre sorunları ve dünyanın/insanlığın geleceği, kadın, toplumsal şiddet ve istismar, şehir, kamu etiği (yolsuzluk, istismar vb.), yeni dinî ve felsefî akımlar ilgilenilmemiz gereken önemli güncel konular arasındadır.

Vizyon Paylaşılıyor Mu?

Burada dile getirdiğimiz düşünceler, öneriler ve ortaya konulan vizyon, kurumun tepe yöneticileri ve katılımcı akademisyenler arasında gerçekleşen iyi niyet toplantıları olmakla sınır kalmamalıdır. Uygulanabilir öneriler ileri sürmek önemli olmakla birlikte bunların mümkün en çok sayıda kurum çalışanı tarafından paylaşılması, hiç olmazsa fark edilmesi zorunludur. Aksi halde bu çalışmaların etkileri oldukça sınırlı kalacaktır. Şurada alınan kararların özlü ve etkili bir kitapçık halinde yayınlanarak tüm kurum çalışanlarına yerinde anlatılması gerekir. Sadece alınan kararlar ve varılan sonuçların değil bunların gerisinde yatan gerekçelerin de yalın ve sade bir anlatımla aktarılması, paylaşılması gerekir. Bunun için ortak çalışmalar da yapılabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuda Türkiye'deki İlahiyat birikiminden yararlanması gerekir. İlahiyat Fakültelerinden katılacak hocaların, yapılacak işlerin ve alınan kararların dinsel/teolojik anlamını ve önemini ortaya koymaları sağlanmalıdır. Aksi hâlde sadece kurumsal hiyerarşiyi işleterek bürokratik otoritenin uygulanması gereken içselleşmeyi sağlayamayacaktır.

ÖNERİLERLER

1. İslâm geleneği kimliğimizi ve inancımız tanımladığımız bir alandır. Her gelenek gibi İslâm geleneği de bir bilgi ve deneyim alanıdır, kutsallıklar alanı değildir. Geçmiş ile aramıza ontolojik bir fark koyarak onu kutsalın tecelli ettiği bir alan olarak gördüğümüz sürece, geçmiş gerçekten geçmiş olmayacak, kadim ihtilaflar sürüp gidecektir. Yenilenmeci bir anlayışla geçmişe yaklaşılmalıdır.

2. Dinî düşüncenin de bir tarihi vardır ve insanların din ile olan serüvenleri olan geleneği görmezden gelinemez. Sonuçta her tecrübe değerlidir ve araştırmaya değer. Dini geleneğimiz de değerlidir ve araştırılacaktır. Ancak bunun yanında mutlaka bir gelecek vizyonu geliştirilmelidir. Günümüzde bunu başarabilecek imkâna, bilgiye ve özgüvene daha çok sahibiz. Orta ve uzun vadeli planlar yapmalı, işbirliği içinde teolojik ve toplumsal sorunların çözümüne yönelik projeler teşvik edilmelidir.

3. Kur'ân merkezli bir din anlayışı üzerinde ısrar edilmelidir. Bu bizim için daima korunması gereken yüksek bir idealdir. Kur'ân'ın birleştiriciliği fikri gündemde tutulmalıdır. Bu, üretilecek sosyal projelerin belirgin unsuru yapılmalıdır. Kur'ân merkezli bir teolojiye duyulan ihtiyaç sadece teolojik gerekçelerle sınırlı değildir. Toplumsal ve tarihsel şartlar da bunu gerektirmektedir. Sadece Kur'ân'ı konu alan çalışmalar yapılmalı, yaptırılmalı ve yayınlar aracılığıyla kamuoyu ile paylaşılmalıdır.

4. Çağımızda bir inanç ve erdem sorunu yaşanmaktadır. Dünya genelinde din olgusu, toplumsal ve kültürel açılardan öne çıkmaktadır. Ancak ahlâkî gelişmenin buna paralel biçimde gelişmediği gözlenmektedir. Dinin sosyal gücü sanki onun metafizik potansiyelini ve etik gücünü bastırmaktadır. Değişim olgusunun önemli hedefi, dinin öğretisel ve ahlâkî yönünü etkin biçimde temsil eden güçlü bir söylem oluşturmaktır. Dinin toplumsal ve tarihsel problemleri, onun metafizik öğretisine vurgu yaparak çözülebilir. Bu konuyla ilgili çalışmalar kalite ve yaygınlık açısından arttırılmalıdır.

5. İnsan hakları konusundaki soyut açıklamaların ötesine geçmeli ve daha somut dil kullanılmalıdır. İnsanın tür olarak üstünlüğünü vurgulamak yetersiz kalmaktadır. İnsanın birey olarak önemi, eşsizliği, özgürlüğü ve hakları tüm açıklığıyla ortaya konulmalıdır. İnsan en şerefli mahlûktur, ifadesi bireyin toplum içindeki değeri ve biricikliği söylemi ile birleştirilmelidir. İnsanın sosyal ve sivil hakları öne çıkarılmalıdır.

6. İslâm'ın temelde bireye seslendiğini, bireyi kazanmayı amaçladığını, onun iç dünyasında olumlu duygu ve düşünceler yerleştirerek dönüşüm sağladığı vurgulanmalıdır. İslâm'ın söylemi bireye yönelikti. Bireyi kazanıp onda köklü bir dönüşüm gerçekleştirdikçe söylem doğal olarak genişlik kazandı ve hitap çerçevesi gelişti ve genişledi. Günümüzde insanlar kendilerini kimlik olarak değil birey olarak ele alın seslenen yaklaşımlara daha çok değer vermektedir. Aslında her bir insanın kendi başına bir değer olduğu düşüncesi dinî öğretinin en belirgin ilkesidir. İnancın, erdemin ve dürüstlüğün gerçekleştiği yer gerçekte bireydir. Bireye yönelik bir hitap dili gerçekleştirmeli, hutbe ve vaazlarda bu konuya ağırlık verilmelidir.

7. Dünyadaki dinî ve felsefî hareketliliği yakından izlemeliyiz. Yeni dinî ve felsefî akımlar konusunda bir bilgi birikimi oluşturulmalıdır. Bu akımların inanç ilkeleri, öngördükleri ahlâkî yaşantı modelleri, büyük dünya dinlerine ya da İslâm'a yönelik iddia ve eleştirileri doğru olarak ortaya konulmalıdır. Bu konudaki bilgi ve veri eksiklikleri, yapılacak olan değerlendirme hatalarına yol açtığı görülmüştür. Toplumsal hayatta aldığı yeni biçimleri de tespit eden ve muhtemel sonuçlarına dikkat çeken çalışma grupları oluşturulmalıdır.

Oturum Başkanı: Teşekkürler, Mehmet Bey. Sağ olun. Şimdi sizin konuşmanız da çok verimliydi ama orda bütün metnin içine sızan bir şey vardı. Onu herhalde ilerdeki tartışmalarda açarsınız. Mesela Kur'ân İslâm'ı bizim ütopyamızdır, falan dediniz. Kur'ân İslâm'ını bu gündelik bilgi içinde içine sızan onca politik seküler vurgulardan arındırarak nasıl kullanabildiniz? Onu merak ettim. Çünkü bu, argümanlarınız arasında kalan kavramlar o kadar kirletilmiş ki, ben şahsen bu kavramlara ihtiyatla bakmaktan yanayım. Siz buna nasıl bakıyorsunuz? Ama cevabını sonra alacağız.

1. OTURUM MÜZAKERELERİ

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI (Oturum Başkanı): Değerli konuklar, oturumu başlatıyoruz. Başlamadan önce birkaç teknik noktaya değinmek gerekiyor. Sabahki oturumda önceden bu program için hazırlık yapmış arkadaşlarımızın sunumlarına yer verdik. Doğal olarak onların sürelerini uzun tuttuk. Ancak bu sürenin de aşıldığını herhalde fark etmiş olmalısınız. Çünkü ilk oturum tamamen bildirilere has edildi. İlk oturumda hiçbir müzakere yapılmadı.

Şimdi burada özellikle vurgulamam gereken nokta şu: Biz, arkadaşlarımızın açtığı güzergâh üzerinden yola devam edeceğiz. O bildirileri müzakere etmiyoruz. Böyle bir sıkıntı yaşamak istemeyiz. O bildirilerin açtığı zeminden yola devam ederek oturumumuzun din ve toplum arasındaki ilişki, sorun, problemler ve bunlarla bağlı olarak görüşlerinizi en kısa süre içerisinde ifade etmeniz sizden bekleniyor. Bu oturumda söz almak isteyen arkadaşların sayısına göre konuşma süresini belirleme durumumuz var. Eğer b arkadaşlarımız söz alacaklarsa elden geldiğince süreyi daraltmak, kısaltmak zorundayız. Bu konuda işi tamamlamakla yükümlü olduğum için ister istemez sözünüzü kesmek durumunda da kalabiliyorum. Bundan dolayı da baştan özür dilerim.

Şimdi ilk konuşmacı Abdurrahman Kurt Bey. Buyurun.

Doç. Dr. Abdurrahman KURT: Teşekkür ediyorum.

Genel öncelikle birkaç hususu belirtmek istiyorum. Yasin Aktay Bey'in bildirisini dün okumaya çalıştım. Felsefî yoğunluklu bir bildiri gibi göründü. Büyük ölçüde deskriptif bir anlatım tarzına sahip bir bildiri. Hâlbuki biz, burada şûradayız. Ve burada bizim, öncelikli olarak bu konuda, ihtiyaçlarımız nelerdir? Bunlar, normatif tarzda da ele alınması gerekirdi diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Ertuğrul Yaman Bey, camiler ve din görevlilerine dikkat çekti. Bu konu, bazı yönleriyle Türkiye'de, tabirimi mazur görün kanayan bir yara halinde olmaya devam etmektedir.

Şöyle ki bugün, camiler modernliğin bütün imkânlarını kullanmaya çalışmaktadır. Klimaları bu bağlamda değerlendirmek istiyorum. Bursa'da benim bulunduğum bir mahallede büyük ve yeni yapılan bir camiye bu sene on dört tane klima alındı. Ve bu klimalar yassı ve teravih namazlarında istisnasız hepsi çalıştırıldı. Çok da yeni klimalar değildi. Aşırı ses çıkartıyor ve aşırı şekilde de caminin soğumasına sebebiyet veriyordu. Cami görevlileri zaman zaman Ağustos ortasında nezle oluyorlardı; ama klimaları kapatma gereği düşünmüyorlardı.

Diğer bir husus bugün camilerimizde, mikrofonların neden olduğu bir ses kirliliği aşırı dozajda yaşanmaktadır. Klimaların ve ses kirliliğinin önüne Diyanet görevlilerinin etkin denetimi ile geçirilmesi gerektiğini ifade etmek istiyorum.

Üçüncü olarak da Prof. Dr. Mehmet Ali Kirman Bey'in tebliği ile ilgili de

birkaç hususu belirtmek durumundayım. Biz, sanıyorum bazı kavramları Sayın Kirman'ın ifade ettiği gibi yerli yerince kullanmamız gerekiyor; ama bu bağlamda sekülerleşmeyi ve modernleşmeyi de birbirinden ayırt etmemiz gerekir.

Sekülerleşme kavramı, sosyal bilimlerde daha çok dinin veya dindarlığın bir alt tezi olarak genel anlamda anlaşılmaktadır. Biz, ne kadar sekülerleşeceğiz? Ne kadar dinin yanında yer alacağız? Sekülerleşecek miyiz yoksa dinin yanında mı yer alacağız? Arada kendisine de arz ettim. Aslında biz, seküler eğitimden geçmiş kimseler olarak kanaatimce büyük adımlarla sekülerleşmeye adım atıyoruz. Ve birkaç nesil sonra veya bizim torunlarımız, nesillerimiz ne kadar dinin yanında yer alacaklar veyahut da ne kadar sekülerleşmiş bir insan olarak bu dünyaya adımını atacaklar? Sekülerleşmenin sosyal bilimlerde tanımlandığı ölçüde sekülerleşme kavramını ele almamız gerekmektedir.

Bu bağlamda, Cumhuriyet döneminin ilk resmî ulemasının bugünkü nesillerine baktığımız zaman onların torunları üzerinde yapılacak bir araştırma bu ulemanın, nesillerinin ne kadar dinin yanında yer aldıklarını veya dinin karşısında bir hayat yaşadıklarını ortaya koyacaktır. Unutmayalım ki zenginlik, seküler eğitim ve şehir hayatı sekülerleşmeyi hızlandıran etkenlerin başında gelmektedir.

Saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler, Abdurrahman Bey.

Rasim Özdenören çok ünlü bir yazarımız, biliyorsunuz. Hepimiz tanıyoruz. Rasim Özdenören'in öyküsü "Hür Yetişen Adam". Hepimiz ondan haberdarız. Orda bir aktör var. Yazının, öykünün başkahramanı. Birtakım reflekslerle eve çekilir ve artık kamusal alanda görünme arzusunu kapatır. Şimdi o süreçte değiliz. Şimdi evin içine tıkanmış durumda değiliz. Açılmak, çoğalmak, bir sürü hazlarla, bir sürü tutkularla, bir sürü hayallerle yaşıyoruz ve sokakta, caddede de sürdürülebilir, kamusal alanda da sürdürülebilir de bir dinin peşindeyiz. Bu bağlamda konuşuyoruz yani. Şu anda gettolaşmış bir din üzerine konuşmuyoruz. Açılmış, açılan bir din üzerinden konuşuyoruz. Ve bunun dağılmasından korkuyoruz. Bu bağlamı da dikkate alırsak daha somut şeyler olabileceğini düşünüyorum.

Şimdi Mehmet Emin Köktaş Bey'e söz vereceğim. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ: Sayın Başkan, değerli konuklar teşekkür ediyorum.

Tam da sizin bıraktığınız noktadan devam etmek istiyorum. Burada genel başlığımız "Din ve Toplum." Aslında çok iddialı bir başlık. Şimdi böyle bir başlığı ifade etmek kolay da, toplum diye açtığımızda içinde neler var? Ki açtığımızda

aslında sandığımızdan çok daha karmaşık bir durumla karşı karşıya olduğumuzu hepimiz biliyoruz. Şimdi bu, din ve toplum kavramını ya da ilişkisini bir tarihsel dönemde bir toplumsal alanda ele alıyoruz. Burada genel çerçevemiz Türkiye. Aslında adı yok ama bizi ilgilendiren kısım burada Türkiye. Sadece Türkiye de değil belki Türkiye içinde daha da özellikle Diyanet içinde bu konudaki, bu durumdaki pozisyonunu yakalayıp, belki sonuç olarak ne yapmamız gerektiği üzerinde tartışmalar yapmamız gerekiyor. Dolayısı ile burada yani dünyadaki genel tartışmalardan çok somut olarak, kendi ülkemiz ve bunun içinde de Diyanet eksenli bir tartışmayı yürütmemiz ya da sürdürmemiz gerekiyor. Burada en büyük ve temel sıkıntımız şu: Elimizde maalesef veri yok. Şimdi Türkiye üzerinde, Türk toplumu üzerinde hepimiz meslekleri gereği ki, kimimiz İlahiyat Fakültesinde kimimiz Diyanet mensubu gözlemlerimizden konuşuyoruz, gözlemlerimizle konuşuyoruz.

Şimdi garip bir şey ama buraya gelirken şunu düşündüm. Ben ya da bazı arkadaşlarım, burada biliyorum Amerikan toplumunda dini çok ciddi olarak anlatabilir. Ben, Alman toplumunda dini, bütün noktalarıyla anlatabilirim size ama Türkiye'yi anlatamam. Çünkü elimizde veri yok. Bir, önce bu bağlamda veri oluşturmamız gerekiyor. Veriye sahip olmamız lazım. Sosyal bilimsel verilere sahip olmamız gerekiyor. Ve bunun için de aslında çok büyük bir zihniyet dönüşümüne ihtiyacımız var. O veriler üzerinden tartışmamız gerekiyor.

Şimdi tekrar başa dönerek, şunu ifade etmek istiyorum. Bu konuyu hangi bağlamda tartışıyoruz? Soyut düzeyde mi? Hayır, olamaz. Nedir burada bağlam? Bir modernlik bağlamı. Şimdi deminki arkadaşlarımın bildirilerinde denilen eksen oydu. Modernlik bağlamı. Peki, bu modernlik… Modernliğin sosyolojik, felsefik, politik bir sürü yönünü tartışabiliriz. Zaten yüz yıldır da tartışıyoruz. İyi de bu, bizim toplumumuz, ülkemiz ya da genelde Müslümanların buradaki durumu ne? Bir defa tek bir anlamda bağımsız değişken olarak modernlik bir yerde duruyor. Yani sizin de tam son nokta dediğiniz modernlik içinde o zaman.

Biz şunu kabul edelim. Ne kadar dinimizle gurur duyarsak duyalım iki yüz yıldır modernliğe teslim olmuş durumdayız. O ifade yanlış oldu belki ama ciddi olarak modernliğin etkisindeyiz. Buna rağmen de dinimizi sürdürmek istiyoruz. Toplum dinimizi sürdürmek istiyoruz. O zaman bununla hesaplaşma noktamızda, modernliğin kazanımları ve kaybettikleri noktasında bizim, ülke olarak, toplum olarak ya da Diyanet olarak pozisyonumuz ne olmalı? Nasıl tavır almalıyız? Modellik, şöyledir böyledir diye tartışıp zaten onları bir sürü literatüre yaydık. Ama burada asıl sorun şu. Ne olmalı pozisyonumuz ve buna bağlı olarak ne yapmalıyız? Şimdi bunun için de konuyu açıp, modernliğin bizim için de hayatımıza giren, sorun çıkaran ya da çıkarmayan noktalarını yakalayıp, bunlar üzerinden bir tartışma sürdürebilirsek o zaman daha anlamlı adımlar atma şansına sahip oluruz.

Bunun için de veriye ihtiyacımız var. Toplum içinde neler oluyor? Ailede, insan ilişkilerinde, bireyselde, aile çocuk ilişkilerinde, toplum çerçevesinde, siyasal hayatta, ekonomik hayatta…

Din ve toplum dedik. Başlık bize çok yumuşak geliyor. Çok sempatik geliyor. Ama ben, bir sosyolog olarak baktığım zaman toplumun içinde siyaset var, ekonomi var, din var. Hepsi var. Ben programa da baktım. Biz, Diyanet olarak bunların bir kısmını ilgi alanımız dışında tutuyoruz, bir kısmını ilgi alanımıza alıyoruz, diyeceğiz. Bunu bilmek istiyorum. Yani bizi daha çok insan ilişkileri ilgilendiriyor, aile ilişkileri ilgilendiriyor veya bireysel ilişkiler ilgilendiriyor mu diyeceğiz? Yani toplumun içinden bir kısmını mı ilgi alanımıza alıyoruz yoksa bütün toplum hakkında örneğin sosyal problemler diye çok genel tartışacağız? Bunların hepsini daha netleştirirsek o zaman daha ciddi adımlar atabiliriz. Daha akla yatkın, daha makul, daha kabul edilebilir adımlar atabiliriz, diye düşünüyorum. Sözü uzatmadan bu ilk oturumun belki sonucu olarak ne yapmalıyız diye düşünüyorum, bir şûra mantığı içinde, bu ilk tartışmaların ışığında. Örneğin bu modern bağlamda din-toplum ilişkilerinin kuramsal düzeyde…

Belki Yasin Hocam da bana onun ilhamını verdi. Onun bildirisi, modern bağlamda din-toplum ilişkilerini tartışan aydınlar, bilim adamları ve Diyanet'teki İlahiyatçılar acaba teorik kuramsal olarak kendi konumlarını nasıl konumlandırırlar? Nasıl algılıyoruz bunu? Bir iki cümle ile pozisyonumuzu, bu bağlamdaki yerimizi ifade edecek cümle olursa belki daha sonraki tartışmalara da bir kuramsal zemin oluşturur diye düşünüyorum. Eğer böyle kuramsal bir zeminimiz yoksa zaten sanıyorum daha sonraki tartışmalar bölük pörçük tespih taneleri gibi dağılmış olacak. Nitekim bir sürü kavramlar var, işte sekülerleşme, Kur'ân İslâm'ı vs. gibi kavramlar, o zaman anlamlı olacak. Yoksa tek başına bana göre çok anlamları yok onların. Veyahut onları çok farklı yerlere çekebiliriz.

Oturum Başkanı: Sizce nerde duruyoruz?

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ: Benim bir cümle olarak şu anda formüle edecek hazırlığım yok; ama şöyle bir durumun fotoğrafını çekebilirim kendi açımdan. İki yüz yıldır Müslümanlar, dolayısıyla da ülkemiz kendi aktörü olmadığı bir sürecin etkisi altında dinini yeniden biçimlendirmeye çalışıyor. Dikkat ederseniz etkisi altında diyorum ama doğrudan onun şu yönlendirmesinde değil, onu asla yok saymamız bugün için mümkün değil. Buna bölük pörçük cevaplar üretiyor. Üretmeye çalışıyor. Bölük pörçük diyorum. Çünkü onlar o anlamda bir sistematik cevap niteliği kazanmış görülmüyor, bana göre.

Yani sözü fazla da uzatmak istemiyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler, Hocam. Sağ olun. Çok iyi bir bağlam'a çektiniz tartışmayı. Umarım bu bağlam üzerinden tartışma sürer. Şefaattin Severcan, buyurun.

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN: Teşekkür ederim, Sayın Başkan. Saygıdeğer şûra üyeleri, hepinize saygılarımla sözüme başlamak istiyorum.

Bizim ön kabul ve öncül doğrularımızdan biri de, din-insan, dolayısıyla din toplum ilişkisi ontolojiktir. Bu konuda söze başlarken genellikle ilk cümlelerimiz "din fıtrîdir" şeklinde olur. Ve insan din ilişkilerini hep bu temel üzerinde şekillendiririz ve detaylandırırız.

Halbuki bu oturumdaki sunulan tebliğlerde dile getirilen hususlarda gerek yaklaşım tarzları, gerekse öngörülen çözümler itibari ile din-insan ve din-toplum ilişkilerinin -teorik olarak kendileri tarafından da reddedilen- kültürel olduğu veya toplumun bir ürünü olduğu temeline oturtulan değerlendirme ve kabullerin -hem kavramsal hem de yorumlamalarda- önemli ölçüde etkileri altında kalındığı görülmektedir.

Yani temelde yanlış bulduğumuz bir temel üzerine bina edilen çözümlerin rehberliğinde kendi problemlerimize çareler arıyoruz. Bu temel yanlıştan hangi doğruları üretebileceğiz? Diye sormak istiyorum. Dolayısıyla din-toplum ilişkilerimizi, din-insan ilişkisinin ontolojik olduğu, fıtrî olduğu gerçeği ile şekillendirmemizin doğru olduğunu düşünüyorum. Din-toplum ilişkilerinde gerilim noktalarının özünde, gerilimin taraflarının, özellikle de dinin etkisini ötelemek isteyen tarafın ideolojik yaklaşımları görülmektedir. Sağlıklı çözüm için bu ideolojik yaklaşımın mutlak aşılması lazımdır. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan, bu şura benzeri büyük bilim şölenleri düzenleyerek bu sorunun aşılmasında öncül bir rol üstlenebileceğini düşünüyorum.

Sayın Başkan ve hazîrûn teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Çok sağ olun, Hocam. Enbiya Bey, buyurun.

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM: Değerli Hocam, az önce verilen arada Sayın Hocam'ın da belirttiği ve bizlerden beklediği üzere ben birkaç hususa vurgu yapmak istiyorum. Dünkü açılış toplantısında bugünkü sabahki arkadaşımın sunumunda da bu medya vaizi dile getirildi. Ben bu hususta da bir iki düşüncemi dile getirmek istiyorum.

Çok muğlâk ve geniş olarak kullanıyoruz bu ifadeyi. Yani belki medya vaizi derken televizyon ekranlarına çıkan veya basında açıklama yapan her Hocamız,

bu şemsiye içerisine giriyorsa benim endişem şu ki bu şûraya katılan veya şu anda belki bu salonda olan veya yandaki salonda olan hocalarımızın bir kısmı da bu çerçeve içerisine girmektedir. Dolayısıyla biz, bu son alacağımız kararlarda bu medya vaizi ifadesini yumuşatarak bu hususta önemli bir vurgu yapmamız gerektiği düşüncesindeyim. Buna geçmeden önce de şunu belirtmek istiyorum. Televizyonlarda, basında dinle ilgili konuşan insanlara baktığımızda bunları iki grupta toplama imkânına sahip olabiliyoruz. Bir kısmı akademisyen olan hocalarımız, diğer kısmı da akademisyen olmayanlar. Akademisyen olmayanları da ikiye ayırmamız mümkün. Bunların bir kısmı cemaat önderi olan insanlar. Cemaat önderi, bir tarikatın veyahut da kendi etrafında toplamış olduğu insanlara önderlik yapan insanlar. Diğer bir kısmı da İslâmcı yazar olan, İslâmî olarak konuşan insanlar. Ancak burada da bizim dikkatimizi çekmesi gereken husus belki şu olabilir. Cemaat önderliği yapan insanların, en büyük zaaflarından bir tanesi de cemaat önünde olduklarından dolayı kendilerine yöneltilen her soruya cevap verme ihtiyacını ve zorunluluğunu hissetmelerindendir. Bu Hocalarımızın, bu cemaat önderlerinin açıklamalarının bir kısmının televizyonda basında görülmekle birlikte, ben bunları çok yakından takip eden biri olarak biliyorum, bir kısmı youtube'da, facebook'ta ve bunların kendi cemaatlerinde yaymış oldukları dinî problemler ve açıklamalar, buralarda çok geniş yer bulmakta ve vatandaşların, bunları seyredebilme oranına baktığımızda belki milyonlarca insan bunları okuma, dinleme imkânına sahip olabilir.

Dolayısıyla benim şöyle bir teklifim olacak. Bizim sonuç bildirgesindeki maddelerden bir tanesi İslâm'ın hangi meselelerinin, nasıl bir ortamda, problemlerin fazla ekrana yansıtılmadan nasıl görüşülmesi gerektiği çerçevesinde bir önerimizin olması, en azından buraya katılan Hocalarımızın, belki iki yüze yakın Hocamız var burada, iki yüz tane insanımızın böyle bir düşünceye sahip olması televizyon ekranlarına çıkacak olan ve insanların zihinlerinin karışmalarına, İslâm'dan şüphesi olacak birtakım problemleri ekranlara taşıyan Hocalarımızı da en azından biraz frenleme noktasında bir müspet bir etkisi olabilir kanaatindeyim.

İkinci olarak arz etmek istediğim husus; dünkü açış konuşmalarında, bugünkü arkadaşların tebliğlerine de baktığımızda genelde bir olumsuz havası var. Yani din ve toplum ekseninde, İslâm'ın yaşanmasında, İslâm'ın zahiri görevinde bir eksiklik söz konusu. Ancak şuna bakarsak, şuna dikkat edersek Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden itibaren klasikleri okuyan arkadaşlarımız çok iyi bilirler ki özellikle tasavvuf kitaplarına da bakıldığında bu müşahede edilecektir. Bu olumsuz bakış açısı Hz. Peygamber zamanından beri var. Peygamber sonrası dönemde de kutsal kitaplarda, Allah'ın kitaplarında da bu olguyu görmemiz mümkün. Dolayısıyla benim istirhamım sonuçta İslâm'ın bu güler yüzünü, yani gerçekten İslâm'ın topluma bağlayan kuşatan ve bizi bir arada tutan bu güler yüzü, İslâm'ın bizim

toplumumuz üzerindeki güzel görünümünü yansıtan bir iki cümlemiz olsun.

Yani olumsuzluklar değil de Hocam, gerçekten gençlik dönemlerimize baktığımız zaman, o günler ile bugünleri karşılaştırdığımız zaman ben, yarın için gerçekten ümitliyim. O yüzden bu ümidi yansıtabilirsek çok memnun olurum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkürler. Bu olumsuz havadan yakındınız. Bu kadar da değil, diyorsunuz. Olumlu şeylerde var ve kendi kişisel deneyimlerinizden yola çıkarak bu iyi havayı görmemiz için bizi de talip ettiniz. Çok güzel bir şey. Medya vaizleri konusunda uyarınız oldu. Bunun, bu kavramın içini doğru bir şekilde doldurmamız gerekir, diyorsunuz. Kaydettiğimiz için ben, bunları tekrarlamak zorunda kalıyorum. Dolayısıyla bu medya vaizleri konusu bazen her birimizi kapsayabilir. Bunu nasıl ayıklayacağız konusunda kaygılarımızı dile getiriyorsunuz. Evet.

Şimdi İbrahim Paçacı Bey'e söz hakkı veriyoruz. Buyurun.

Dr. İbrahim PAÇACI: Hepinizi saygı ile selâmlıyorum.

Yasin Aktay Bey'in tebliğindeki bir başlık beni çok etkiledi. Din bir anlatım mıdır, Tanrı'nın intikamı mıdır? Şimdi bu başlıktan hareketle maalesef işte diğer Hocalarımızın bahsettiği Müslümanların sekülerleşmesi, dinden uzaklaşması bağlamında bunu değerlendirmenin yararı olacağını düşünmüyorum. Maalesef bizim, din tanımımız veyahut ibadetleri anlatımımızda insanları, bu yöne yönlendirecek veyahut sekülerleşmeye, dünyevîleşmeye, çıkarcılığa götürecek bir anlatımımız var. Mesela çok basit bir örnek verecek olursak… Ekranlarda her Ramazan'da çok tartışılır. İşte oruç bozmanın keffareti var mıdır, yok mudur? İşte bunun keffareti altmış gün cezadır. Bir gün oruç bozmanın altmış cezası olur mu? Biz oruç tutmayı ilmihallerimizde ceza olarak sunduğumuz zaman yani orucu bozduğunuz zaman, bir gün oruç bozarsanız altmış gün ceza bir gün kaza tutmanız gerekir derseniz insanlar bu yöne varır. Ve sonra ben, derim ki: "Ben ne suç işledim ki beni otuz gün cezalandırıyor, Cenâb-ı Hak?" derim. Öyle değil mi yani? Otuz gün de cezadır, o zaman. Eğer altmış gün de cezaysa otuz gün de cezadır. Ben ne suç işledim ki her sene otuz gün oruç ile cezalandırılıyorum?

Şimdi bizim, ilmihal dilimizde bir problem var. Sadece bu değil. Hep mükellefiyetler, suçlar, cezalar, sorumluluklar bu şekilde bir anlatımla yaklaşıyoruz. Hâlbuki Allah ile kul arasındaki ilişki üzerine inşa etmiyoruz. İlmihallerimizi üç kategoriye ayırmışız: İnanç, ibadet, ahlâk. Ve ahlâk kısmı tahsiniyattır, diyoruz biz. Yani olsa da olur olmasa da olur. Olursa daha iyi olur. Hâlbuki dinin temeli ahlâklı insan yetiştirmektir. İbadetlerin amacı da budur. İyi insan yetiştirmek, iyi

huy yetiştirmek. Hâlbuki biz, bunları hep illet, hikmet bağlamında hep hikmete bağlarız ve ondan sonra bunun illeti şudur deriz ve ondan sonra ibadetlerimiz kuru bir hale gelir.

Kur'ân-ı Kerim'de namaz, insanı kötülükten alı koyması gerekir derken, maalesef bizleri, namaz kötülükten, günahtan alı koymaz. Oruçlar, işte insanların fakirlerin halini hatırını hatırlatmaktır vs. derken veyahut kötülükle kişi arasında kalkandır derken bize, bu etkiyi yapmaz. Neden? İşte biz, ibadetleri anlatış tarzımız böyle olduğu için. Bunun için, bu şûradan çıkması gereken kararlardan birisi ilmihal kitaplarımızın yeniden ele alınması ve ahlâk vurgulu ibadet anlatımının ve dilimizin, özellikle anlatım dilimizin, yeniden gözden geçirilmesi hususunun faydalı olacağını düşünüyorum.

Prof. Dr. Ertuğrul Yaman Bey'in din görevlileri ile ilgili tespiti, önerileri vardı. Oradan da benim aklıma yine bir husus geldi. Din görevlilerimiz örnek olmalıdır, deniliyor. Genelde bunu biz, her toplantıda, her vaazımızda, her görevlimizle karşı karşıya geldiğimizde bunu söyleriz, ama asıl insanların ihtiyacı örnek alınacak insan olmalıdır. Yani toplum, din görevlisini örnek alma ihtiyacı hissettiği gibi; din görevlilerimizin de kendisine örnek görebileceği müşahhas insanların olması, gösterilmesi gerekir. Eğer müşahhas, örnek din görevlimiz yok ise, diğer insanlardan din görevlisini örnek almasını istemek bizim için sadece hayalden öte bir şey değildir.

Ben, emekliye ayrılmadan önce katıldığım toplantılarda görüyordum ki din görevlilerimizin hepsi çok samimi olarak bir şey yapmak istiyorlar; ama bir, zaman aşımından duygu körelmesi, ikincisi ne yapacağını bilememesinden kaynaklanıyor. Bu yönde rehberlik yapmamız faydalı olacak. Ve bu bağlamda bir şey daha vurgulamak istiyorum. Maalesef üzülerek söylüyorum. Gerçi benim, bu sözüm belki yadırganacaktır ama bizim camiamızdaki kimi sendikalarca. Daha önce görmediğimiz ayrışmaları bu sendikalar sayesinde bizim din görevlileri arasından görmeye başladım maalesef. Hâlbuki topluma örnek olacak din görevlilerinin birlikte hareket etmeleri önemlidir. Dediğim gibi bu sözüm belki yadırganacak ama çok gereksiz görülecek ama din görevlileri, sendikaya bağlı olmasının bütün din görevlilerinin ve hatta Diyanet'in toplu çalışmasıyla kaldırılması, bunun bizim kanunumuzda yer alması önemlidir, diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz, İbrahim Bey. Sağ olun. Şimdi ilmihal kitaplarına ve sendika konusuna vurgu yaptınız. İlmihal kitaplarında dinin dönüştürülmesi, değiştirilmesi veya dini zamanların uygun bir şekilde ifadelendirilmesini vurguladınız. Sendikaların, özelikle din hizmetleri kadrosunda önemli

bölünmelere yol açtığına işaret ettiniz.

Şimdi sabahtan beri konuşmalarda şöyle bir kapatma gözleniyor. Toplumda sanki bu dini devreye sokarak aşacağımız sorunlar yokmuş ya da dinden yardım isteyen, esaslı gerilim noktaları yokmuş, Kürt sorunu yokmuş, Alevi sorunu yokmuş, mezhepler arasında cemaatler arasında rekabetler, gerilimler, bazen birbirini tekfirle suçlayan bazı uç çıkışlar yokmuş gibi yine her zamanki gibi işi akademik bir çerçeveye sabitledik ve yine toplum tartışmaları içinde geziyoruz. Biraz daha bu sorunlara yoğunlaşarak ilerlemek arzusundayız.

Çok teşekkürler. Buyurun, Sayın Hocam.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK: Teşekkür ederim, Sayın Başkan.

Burada tebliğler çerçevesinde belirtilen hususlar, bana kalırsa Diyanet'in nasıl bir din söylemi geliştirmesi gerektiğine ilişkin bir noktada odaklanıyor. Her ne kadar sekretarya ve Başkanlık daha çok eyleme yönelik, vurgulamaya yönelik birtakım fikri paketleri istiyorsa da bizden, ben söylemimde öngörülmüş bir eylem olması bakımından, bu maksadı, söylem fikrini, eylem fikrini bütünleyen bir düşünce olması bakımından bu maksadı nasıl ifade edeceğini düşünüyorum.

Dolayısıyla sorum şu: Diyanet nasıl bir din söylemi geliştirmeli ve hangi söylem üzerinden dini konuşmalıdır? Diyanet İşleri Başkanı'ndan ve mahalle camiinde hutbe okuyan imamıza kadar, üç alternatif hatıra geliyor: Bu söylem, gelenekçi mi olacak, modern veya modernist mi olacak post modern mi olacak? Özellikle üçüncü alternatif, Yasin Aktay Hocamız'ın bildirisinin kışkırttığı bir fikir veya alternatif kavramı. Gelenekçi olması durumunda burada bulunan herkes, bunun hem avantajlarını hem mahzurlarını kolayca sıralayabilecektir.

Ben, şöyle özetliyorum: Bir kere geleneğin, toplumsal hafızayı yapan şey ya da kültürel folklorun ta kendisi olması bakımından çok fazla vazgeçilemez, çok kolaylıkla ve tahripkâr tarzlarda irdelenebilir bir şey olmadığı gözüküyor. Buna mukabil, gelenek denen şeyin menfi bir anlamı da veya problematik bir anlamı da toplumsal dayanışmaya da maruz kalması. Geleneksel din anlayışının böyle bir problematik alanı var. Yani biz, bir taraftan toplumsal, kültürel olguları muhafaza etmek durumundayız, bir taraftan toplumsal, kültürel folkları muhafaza etmek durumundayız, bu söylemi icra ederken veya ifade geliştirirken; bir taraftan da toplumsal değişiminin gelişmeye maruz kalan problematik yönünün de inkâr etmemeliyiz. Modern olmalı. Modernite'ye özgü birtakım beşerî birikimlerin inkâr edilemez önemi ve değeri her halde bu geliştirilecek söylem içinde bir yer bulabilecektir, müspet anlamında. Fakat ölçü ihtirazına kayıtla: Modernite'nin, bir zihniyet dünyası vardır ve hatta modernite tamamen bir zihniyet dünyasından ibarettir. Kendi konularımız bağlamında din-bilim çatışmasını öngörür, din-devlet

ayrımını, ayrışmasını, arsına su geçirmez duvarlar örmemizi öngörür vs.

Post modern bir perspektif mi olmalı? Bu… Böyle bir perspektifin bize, dini söylem geliştirmeye katkısı hem geleneğin hem de modernite'nin eleştirisini nasıl yapılacağına dair bazı zihni planlar sunması iken; menfi bir yönü vardır. Özellikle Nihilist dediğimiz, post modern yaklaşımların saldırısı söz konusu olabilir, dini söylem geliştirenler üzerine. Çünkü Yasin Hoca da vurguladı. Beta anlatımı sonu diye bir neredeyse post modernlikle çelişen bir prensibi var, bu post modernliğin ve din de netice de bir beta anlatı ve onun da bir hakikatin ifadesi olarak dile getirilmesi post modern durum veya zihniyet dünyası bakımından mümkün değil. Bu da bir tehdit olarak dinî söylem geliştirmeye yönelen bir şey.

Peki, bu üçünü, yani gelenekçi bakış, modern bakış ve post modern perspektif… "Bu üçünü birbiriyle çatışan perspektifler olmaktan çıkarmak, birbiriyle bütünleşik perspektifler ya da bir sentez edilmiş perspektifin unsuru olarak görmek mümkün mü?" sorusunu soruyorum. Bu soruya doğru yaklaşmanın bu kavramları yeniden şöyle ele almanın mümkün olduğunu söylüyorum: Gelenekçi yaklaşım yerine öncelikle geleneği bir miras olarak değerlendirmek. Bu tevatür edilmiş, fiilî bir gerçekliktir. "Fakat bunun bizim için entelektüel değeri nedir veya anlamı nedir?" sorusuna cevabı: "Bir tecrübe, tarihsel bir tecrübe olması." şeklindedir.

Yani geleneksel mirasımızı biz tevatür etmişizdir ve bizim için bunun anlamı, İslâm milletinin, tarihin içindeki yürüyüşünde biriktirdiği bir tecrübe deposu olmasıdır. Fakat gelenek kavramının bilgisi, geleneği yeniden üretmek değil, yeni bir geleneği yeniden üretmenin bilgisini de içereceğinden, gelenek, özelikle kurucu ruh ve fikir'in tespiti ve başarı ve başarısızlıkların sebeplerini anlama noktasında son derece önemli ve vazgeçilmez bir kavram olarak karşımızda duruyor.

Modern aklın imkânları içinde modern bilim ve felsefenin ortaya koyduğu beşerî birikimi söz konusu etmek istiyorum. Bunu vurguluyorum. Her ne kadar modern bilimin, altında yatan metafiziği ve epistemolojinin tabi ki eleştirilmesi hususu söz konusu ise de bunların, bugünkü üniversitelerin ortaya koyduğu birikimin de kanıtladığı gibi modern çağa özgü ve başka çağda henüz ortaya konduğunu kanıtlayamayacağımız bir beşerî birikimin ifadesi olduğu da izahtan vareste bir husustur ve bu birikimden de bigâne kalamaz. Bu şey, söylem geliştirme etkinliği, post modern perspektif ise bir eleştiri imkânı üzerine sunulması açısından önemli. İmkânlar sunuyor. Bunlardan birisi geleneğe eleştiri yöneltmek ve buradan ufkumuzu açabilir. İkincisi ve bence daha da önemlisi modernite'ye radikal anlamda eleştiriler yöneltme unsurları bize zihni imkânlar sunmasıdır. Fakat demin de vurguladığım gibi Nihilist post modern eleştirinin bir tür tahripkâr taka fut yerine yeniden teşekküre ayarlanmış, yeniden teşekküre amaçlayan, yeniden bir entelektüel bir geleneği ümit eden yapıcı bir eleştiri olması gerekir. Dolayısıyla geleneksellik, modernite ve post modernite birbiriyle çatışan perspektifler olarak

değil birbiriyle bütünleşik bakış açıları olarak Diyanet'in din söyleminde yerini almalıdır, diyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ederim, Sayın Hocam. Bu üçlü set: Geleneğin, modernite'nin ve modernliğin ve post modernliğin birimlerinin Diyanet tarafından ustalıklı bir şekilde harmanlanmasını öneriyorsunuz.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK: Evet.

Oturum Başkanı: Ve bundan sonraki dinin de bu üçlü yapı üzerinden inşa edilmesini vurguladınız. Çok hoş bir kavram. Herhalde ilk kez sizden duyuyoruz. Çok açıklayıcı bir şey. Çok teşekkürler. Şimdi, Ahmet Baltacı Bey'e söz hakkı veriyoruz. Buyurun.

Dr. Ahmet BALTACI: Efendim, hepinize saygılar sunarım.

Ayrıntılı olarak Prof. Dr. Ertuğrul Yaman Bey'in tebliği üzerinde durmak istiyorum. Kendisine hazırlığından dolayı teşekkür ediyorum. Toplumla dinin ilişkisi birinci derecede topluma dini tanıtacak, anlatacak kişilerle mümkün olduğundan dolayı din hizmeti veren kişilerin nasıl olması gerektiği üzerinde gerekli, yeterince durmamız lazım. Çünkü anlatım her şeyin başında gelir. Bu bakımdan da Başkanlığınızın Eğitim Kurumlarıyla yakın ve sıkı ilişkisi olması gerektiği kanaatindeyim. Uygulama daha çok Diyanet İşleri Başkanlığı görevlileri tarafında olmakta, ilmî çalışmalar tabi diğer Kurumlarımızda oluyor. Birlikte olmalarında çok büyük faydalar münazaa ediyorum.

Efendim, dini tanıtma, anlatma eski adı ile "irşat" diyoruz. İrşat, tabi çok önemli bir konu. Peygamberimizin güzel bir hadis-i şerifi var: "Din bilginleri Enbiya'nın varisleridir." Bu, bize iki şey anlatması gerekir. Demek ki din görevlisi, Peygamberlere yakışan bir tarz ve tavırda olmalı. İkinci olarak da halkın onlara karşı olan ilgisi yeterince olmalı. Yani bir Peygambere hürmet nasıl gerekiyorsa din anlatan insana da halkın öyle saygılı olması lazım. Tabi sırf saygılı olması gerekliliği yetmez. Din görevlisinin tavrı, yetişme şekli vs. bunlar önemli. Din görevlilerimizin devlet desteği olmadan halkın yardımıyla görev yaptıkları zamanlarda durumları hakikaten iç açıcı idi. Halk'a muhtaçtı. Günümüzde maaşlarını düzenli olarak alıyorlar. Şimdi de şöyle bir hâl var: "Benim kimseye ihtiyacım yok, cemaate ihtiyacım yok. Cemaat gelsin gelmesin, anlasın anlamasın…" gibi bir davranış var, bir durum var. Bunlar, tabi ki kesinlikle yanlış şeyler. Tabi

din görevlisi demek, dini çevresine tanıtan, dini sevdiren insan demek. Dini sevdirebilmek için şahsının da sevdirilmesi söz konusu. Efendimiz (s.a.v.)'in hâlini düşünürsek, tabiatıyla sahabesi Efendimiz (s.a.v.)'le konuşurken "Sana her şeyim feda olsun, canım feda olsun, babam annem feda olsun" diye başlıyorlar sözlerine. Demek ki din görevlisinin, kendisini halka kabul ettirmesi lazım. Bu nasıl olacak? Evet, kimseye muhtaç olmayacak ama müstağni de olmayacak. Cemaate ihtiyacı olduğunu bilecek.

Din görevlisinin yetişkin olması lazım. Yetişkin derken, birinci derecede tabi dinî bilgiler bakımından yeterince yetişmiş olması lazım. Anlattığı konuya hâkim olması lazım. Konusuna hâkim değilse, eğer kendisi yeterli değilse din konusunda anlatırken halk üzerinde veya din lehinde yeterince etki sağlamıyor.

İkinci bir nokta da halkın neye ihtiyacı olduğunu, bölge bölge, belde belde hangi bilgilere öncelikle muhtaç olduklarının belirlenmesi lazım.

Üçüncü bir nokta olarak ise, halk'a bu dinî bilgileri nasıl anlatacaklarıdır. Metot dediğimiz, usul dediğimiz konuları iyi bilmesi lazım. Bu bakımdan bizim, din görevlilerinin iyi yetişmesi her şeyin başında geliyor. Bu konu üzerinde eğer yeterince durulabilirse gerçekten çok büyük mesafeler alacağımız kanaatindeyim.

Bir diğer husus da şu: İşte medya vaizliği vs. lâflarla arkadaşlarımız tarafından dile getirildi. Çok çeşitli yerlerde, medya kuruluşlarında vs.de çeşitli insanlar konuşuyor. Hangi niyetle konuşuyor, tabi ki kendilerini ilgilendirir, ama şu var ki halkın fikrini, düşüncesini allak bullak ediyor. İnsanlar, bundan son derece rahatsız oluyor. Bunu önleme imkânımız yoksa Diyanet İşleri Başkanlığı'nın veyahut da diyelim ki fakültelerimizin dinî bilgiye cevap veren özel bir kanal, kişinin aradığı bilgiyi orada sağlam bir şekilde bulabileceği şekilde böyle bir şey oluşturulmasının faydalı olacağı kanaatindeyim. Efendim tabiatı ile bu konuda tabi insanların yeterince uygulanması, ifşa edilmesi falan bakımından din görevlilerimizin, iyi yetişmesi üzerinde tekrar söz söylemek istiyorum. Hangi konuya önem verecek? Yeterince tefsir konuları mı, tarihî meseleler mi, hikâye mi anlatacağım? Bunların da iyi bilinmesi gerektiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler. Siz konuşurken böyle geleneksel terminoloji, çok sıcak, çok tatlı bir hava oluştu. Bunun böyle çoğalmasını arzu ettiniz en azından ifade temek istedim. Kişisel olarak böyle etkilendiğimi ifade edeyim.

Medya vaizliği konusunda birkaç şey söylememe izin verin. Burada kast edilen herhalde bir önceki konuşmacı arkadaşımı da eleştirel bir vurgu yaptı. Kast edilen ekranlara çıkıp, kendi argümanlarını kamuoyuyla paylaşanlar değil yani ifsatla alâkalı bir şeyden galiba söz ediliyor. Yoksa hepimiz bir şekilde bu kanal-

ları kullanıyoruz. Kanallarda görüşmeler yapıyoruz. Ne bileyim, Saim Hoca da bundan rahatsız. Çünkü benim kanallarla pek fazla ilgim yok. Hocam bir şeyler söyleyecek herhalde.

Prof. Dr. Saim YEPREM (Komisyon Başkanı): Teşekkür ediyorum. Sayın Başkan, Komisyonumuzun Saygıdeğer Üyeleri;

Ben de İbrahim Paçacı, Ahmet Baltacı arkadaşlarım gibi İhsan Kutluer'in de konuşmalarından yararlanarak bir şeyler söylemek istiyorum. Aslında bu medya vaizliği, gerçekten tanımı yapılmamış bir kavram. Yani hiçbir anlamı bile yok, bana göre. Bazı kişilerin, bir dönem televizyonlarda, ekranlarda sergiledikleri manzaranın biraz tepkisel olarak isimlendirilmesinden ibaret gibi geliyor, medya vaizliği. Çünkü medya vaizi tabirini bu salonda ilk Yasin Bey kardeşimiz kullandı.

Şu medya vaizini bir tanımla derseniz, kolay bir tanımlama yapılmaz. Yapamaz. Kendisi de yapamaz. Yaptığı takdirde de tebliğindeki bir prensiple çelişki hâline düşer. Çünkü önerisini hatırlıyorum. Popüler bilginin geliştirilmesi ve teşvik edilmesi gerekliliğini söyledi. Medya vaizi popüler kültürün içinde yer alıyorsa, medya vaizinin teşvik edilmesi lazım. Çünkü medyada vaaz eden kadar popülaritesi yüksek bir vaiz düşünemiyorum. Eğer ben medya vaizi konumunda isem, o zaman söylemin nasıl geliştirilmesi konusunda buradaki önerilerin netleşmesi gerekiyor. Nasıl söylenecek yani? Ben, bu dinin nasıl söylenmesi geldiği konusunda epeyden beri İbrahim Paçacı gibi düşünüyorum. Bu, ilmihallerimizde, konuşmalarımızda din dilinin tamamen değiştirilmesi lazım geliyor. Hatta ben, bundan sonraki oturumlarda ele alacağımız din görünümlü akımların taraftar bulması, yayılmasının temel sebeplerinden biri olarak da etken olarak din söylemimizi buluyorum. Eskimiş, modası geçmiş, hatta bazı söylemlere karşı genç neslin alerji duyduğu bir yapı kazanmış söylem, din karşısındaki sempatiyi değil bilakis antipatiyi, nefreti uyandırıyor. Onun, bu zaafından istifade eden başka akımlar rahatça taraftar bulabiliyor.

Ben, Ahmet Baltacı Bey kardeşimizin, "Din bilginleri peygamberlerin mirasçılarıdır" şeklindeki ifadesini klasik bir söylem olarak görüyorum. Evet, bizim için Yrd. Doç. Dr. Necdet Subaşı'nın ifade ettiği bir nostalji. Klasik söylemi bir daha duyduk. Çünkü sabahtan beri tamamen modern ifadelerle kulaklarımız doldu. Ancak klasik söylemin de geleneksel değil gelenekçi değil ama gelenekli bir yaklaşım olarak devam ettirmesi gerektiğini düşünüyorum. "Geleneği unutmadan, bunu yok saymadan ama günümüzün insanına nasıl bir din söylemi geliştirecek, Diyanet İşleri Başkanlığı?" diye bir soru sorulduğu takdirde, geçen gün, Kocatepe Camiindeki bir intibaımı hatırlıyorum. Acaba vaizlerimiz hep aynı laf-

ları, "Peygamberimiz çevre için şöyle demişti…" gibi, Evkuran Hoca da bahsetti, verdiğimiz bir iki örnek vardır. O her vaazda, her hutbede, her medya vaazında kullanılan -ki araştıran yazarlar var, araştırmadan yazanlar var- söylemler var. Bunları da artık genç nesil duya duya bir anlamda bıkmış durumdadır. Bu konuda, Kocatepe Camiindeki vaazı dinlerken, Ahmet Baltacı klasik bir söylemi tekrarlayınca, o yeniden söz almamaya karar vermişken kararımı değiştirdim. Bunu uygulamaya yönelik olarak acaba çok uçuk bir öneri mi görürsünüz. Mesela beş yıllık bir plan yapılsa. Her yıl vaizlerin, hatiplerin, toplum konuşanlarının özel günlerde, gecelerde, haftalık konuşmalarda söyleyecekleri konular beş yıllık plan halinde belirlense. Birinci yıl konuşulan ikinci yıl konuşulmasa. İkinci yıl konuşulan üçüncü yıl konuşulmasa. Böyle bir periyot devam etse. Camiye giden kişiler aynı lafları duymasalar artık. Hep başka söylemler. Aradan beş yıl geçtikten sonra daire dönmeye başlayabilir. Nesil değişir.

İkincisi, eğer kişilerin söylemlerini değiştiremiyorsak kişilerin yerlerini değiştirsek. Yani nasıl ki İçişleri Bakanlığı'nda olduğu gibi, Askerî teşkilat'ta olduğu gibi ki onlar belirli bir rotasyona tabidirler, bölge bölge dolaşırlar. Müftüler, vaizler ve hatipler de böyle bir rotasyona tabi tutulsalar. Bir yerde artık kendini tekrar etmeye başladığı zaman çevresini değiştirip o adamın, orijinal konuşur hale getirmek gibi bir tedbir düşünülse. Ve bu söylemlerde, günümüzün insanının zihnini oluşturan kültürde kullanılan dil kullanılsa. Bu manadaki geleneksel dil, illa ki İslâmî literatür budur. Bizim geleneksel yapımızın muhafazası buna bağlıdır gibi ideolojik bir yaklaşımın yerine doğrudan doğruya insanları dinle buluşturan, genç nesli dinle buluşturan, onları yeni kavramlarla cazip halde tutan söyleme geçsek nasıl olur, diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkürler, Sayın Hocam.

Beş yıllık plan. Zaten bir plan içinde yani bütün bu çalışmalar daha çok bir plan içerisinde gidiyor ama aslında daha çok bu tekrarlar ve kendini geliştiremeyen yapıyı vurgulamak için onu herhalde söylediniz.

Prof. Dr. Yasin AKTAY: Bir düzeltme yapabilir miyim, Hocam?

Oturum Başkanı: Yasin Bey'e cevap hakkı doğuyor. Hocam, buyurun lütfen.

Prof. Dr. Yasin AKTAY: Cevap hakkı olarak düşünmüyorum. Sadece ben, yanlış anlaşılmış olabilirim.

Ben, medya vaizi kavramını, çok olumsuz bir kavram olarak kullanmadım asında. Hatta şimdiden itibaren şu konuda teklif etmeyi düşünecek kadar tedirgin oldum. Aksine benim konuşmamda medya vaizinin yaşadığımız dünyanın bir gerçeği olduğunu ve buna bağlı olarak anlaşmamız gerektiğini, buna dair çok fazla da negatif söylemler geliştirmenin, bunları da bir hedef haline getirmenin aslında çok doğru olmadığını söylemeye çalıştım. Ben, hızlı konuştuğum için o zaman kendimi iyi ifade edememiş olabilirim ama bunu Başbakan'ın yaptığı bir değinme olarak bırakalım. Tadında bırakalım. Bence burada kalsın. Burada buna dair böyle bir psikoloji geliştirip, birilerini hedef seçen, bir şey yapmak yerine Diyanet'in veyahut da din adına biraz daha sorunlu hareket eden insanların kendi söylemlerini takviye etmek lazım. Çünkü sonuçta küreselleşmenin en önemli özelliği yaşadığımız dünyanın, post modern dünyanın en önemli özelliği rekabet dünyasıdır. Bu rekabet dünyasındaki rekabet, din alanında da vardır. Söylem alanında da vardır. Her alanda vardır. Birilerine yasaklar getirilip, konuşmaktan men etmek gibi kimsenin öyle bir lüksü yok. Bu hatta bir lüks değil, bir felaket bile olur. Belki bugün birilerine bir yasak koyarsanız, yarın o yasak döner size de ulaşır. Onun için böyle medya vaizi diye yaftalamalar bile yapmaktan aslında imtina etmek gerekir. Ben medya vaizi kavramını, aslında o bağlamda, negatif bir kavram olarak kullanmıştım.

Tekrar teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Evet. Mehmet Bey, sabahki konuşmasına bir açıklık getirecek herhalde. Buyurun.

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN: Sayın Başkan, söz verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

Ben, kurumsal tartışmaların yapılmasının da çok değerli olduğunu, ihmal edilmemesi gerektiğini düşünüyorum.

Şimdi şöyle bir anlam sorusu var: Modern ve gelenek arasında çatışma var. Ve aslında biz, gelenek tarafındayız. Aslında bu, çok yanlış bir kavramlaşma. Biz, her halükarda moderniz. Aslında dinin değişim ihtiyacı da modern bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkıyor ve buradaki çatışma, modern ile başka bir modern arasındaki çatışma. Kendi modernitesini inşa edemeyen toplumlar, başka toplumların üretmiş olduğu etkinin modernitesi altında kalır. Bizim sorunumuz bu; ama her toplum gibi bizim de geleneğimiz vardır. Gelenekle olan ilişkimizi bu bağlamda düşünmemiz gerekir diye düşünüyorum.

Kur'ân İslâm'ı tabiri ile ilgili olarak ise şunu ifade etmeliyim; burada bazı tuzaklar var. Ben, bunu aslında biraz izah etmem lazım. Tarihte olduğu gibi gü-

nümüzde de Kur'ân İslâm'ı ya da yani Kur'ân'ın yaratılmışlığı konusu mihne politikalar için bir araca dönüştürülme potansiyeline haizdir. Fakat ben, bunu fark ederek söylüyorum. Tersinden mümkün değil mi acaba? Yani şimdi bize Me'mun, Mutasım ve Muhasır zamanında uygulanan bir politika olarak düşünülür. Mütevekkil geldiği zaman mihne'yi sona erdirir. Bence felsefî ve politik olarak mihne sona ermedi, yalnızca yön değiştirdi. Bunu kabul etmek lazım.

Şimdi burada Yasin Bey'in kaygısını anlıyorum. Yani bir sosyolog bakışı açısı ile bir İlahiyat Profesörünün bakış açısı arasında fark var. Fotoğrafını çekeriz. Fotoğrafta çıkan şeylerin kötü olması, çirkin olması hani sosyolojik açıdan bizi ilgilendirmez. Ama entelektüel olarak, ben kendisinin kaygılı olduğunu kesinlikle biliyorum. Bir İlahiyatçı olarak biz, birazcık normatif bakıyoruz. Değerler üzerinden bir şeyler söylemek zorundayız. Orası medya vaizlerinin ya da dinî talkshowcuların söylediklerinin, yaptıklarının sonuçları bize mutlaka intikal ediyor. Burada biz bir tarafız; ama kesinlikle bunun bir devlet politikasına, Kurumsal bir tahakküme dönüşmeksizin biz de rekabet eden bir Kurumuz. İlahiyatlar da rekabet ediyor, mantığıyla niye bakmayalım.

Ben, bu eksen çevresinde düşünmek gerektiğini düşünüyorum. Ve Kur'ân İslâm'ı kavramının çok değerli olan bir tarafı da var. O da şu: Her türlü değişim, bir merkezî ve yaratma cesaret duygusuna ihtiyaç duyuyor. Bunun için de bir yere dayanmamız gerekiyor. Bazı alternatifler var. Uzun uzun tartışmaya gerek yok. Bilgilere dayanırsınız ya da modern duruma dayanırsınız ya da bu iki gerilimi de aşabilecek bir perspektif oluşturmak gerekiyor. Kur'ân İslâm'ı ile modernite arasına bizi sıkıştırmaya çalışan bu tuzağa bizi düşüren bir alternatif olduğunu düşünüyorum. Her halükarda gerçekleşmesi tartışmalara bağlı bir şey. Bunun çok da zihin hedefi olduğunu söylemek de istemiyorum. Hükümetin daha çok siyasî konularda izlemiş olduğu politikaya benzer bir şekilde sırf bu şartlarla hakikat burada yaratılmıyor. Konsensüs'te yaratılıyor. Yani tartışa tartışa geliyor. Hiç kimse kafasındaki hakikati diğerlerine benimsetmez. Bu, din alanında da geçerli. Özellikle din alanında geçerli olduğunu düşünüyorum.

Ve demokrasi konusunda da izin verirseniz bir şey söylemek arzusundayım. Demokrasi, aslında doğası gereği hakikat karşısında bilinçli kayıtsızlığı tarif eder. Herhangi bir din tarafından, ideoloji tarafından meşrulaşmaya aldırmaz. Doğrudur. Fakat bizler, insanız. Değerlerimiz vardır. İnançlarımız vardır. Bir arada yaşamaya talibiz. Bir teori oluşturmamız gerekiyor. Bu açıdan Müslümanların, laiklik konusunda, hakikat konusunda yeniden düşünmeleri gerekiyor.

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN: Medya vaizliği diye bir kavram var, ya da medya müçtehitliği… Bunlar aslında olumsuz yansıyor. Her ne kadar Yasin

Bey olumlu anlamda kullandım dese de genel söylemlerimizde bu olumsuz bir tanımlamadır.

Bunun sebebi de medya vaizliği tanımı içerisine girecek olan birtakım kimselerin, bilgi verenlerin ya da ekranda görünen zevatın popülist, usulsüz, yetersiz, yetkisiz görülmeleri sebebiyle tabi bu olumsuz bir kavram. Bunu niye olumsuzlaştırıyoruz? Orada verilen bilgilerin yeterli olmadığını, doğru olmadığını, halkımızı tatmin etmediğini ya da halkımızın dini duygularını rencide ettiğini, kafasını karıştırdığını düşünüyoruz. Bu şekilde yansımaları var. Bu yansımalardan dolayı da kavram olumsuzlaştırılıyor. Haklı olarak Saim Hocam da alınganlık gösterdi; medyada bilgi verenler, bu işi çok güzel yapan, halkımızı memnun eden, belli ölçüde dine teşvik eden, dini sevdiren hocalarımız bu demin saydığım olumsuzluklarla malul değiller. "Bu hakikatleri bilmiyordum, falan hocayı takip ettim, öğrendim" diyenler de var. Yani olumlu taraflarını da görmek gerekiyor; ama her şeyden önce olumsuz bir tavır karşısında karalama mantığı değil de, Hocalarımız ve arkadaşlarımız rekabetten bahsetti.

Hocalarımızdan birisi de alternatif koymamız gerektiğini söyledi. "Doğrusu ne peki? Siz neden çıkmıyorsunuz? Neden doğru bilgi üretilmiyor, niye bu İlahiyat Hocaları bunların karşısına çıkıp da bize doğruyu öğretmiyor?" tarzındaki serzenişler karşısında düşündüğüm en makul çözüm alternatifler ortaya koymaktır. Diyanet İşleri Başkanlığımızın, zaman zaman arkadaşlarımızın, Hocalarımızın da katıldığı kanalı var. Bilgi sunuluyor. Fakat düşünüyorum, neden o bilgi kanalı değil de o diğer kanallar daha öne geçiyor? Formatından kaynaklanıyor olabilir. Ulusal, yerel vb. reklamından kaynaklanıyor olabilir. Bizim de Diyanet İşleri Başkanlığı olarak, oluşan bilgiyi en güzel biçimde pazarlamak, tabirimi mazur görün, halka sunmak için formatını iyi hazırladığımız, sunumunu çok iyi yaptığımız, değişik halk kitlelerini, seviyeleri, grupları da dikkate alarak bir alternatif ortaya koyarsak, bence bu alanda hem bir alternatif oluşturmuş hem olumlu bir medya vaizliği kavramını ortaya koymuş hem de boşluğu doldurmuş oluruz.

Din görevlilerimizle ilgili bazen çok ideal şeyler düşünüyoruz. Merkezde ürettiğimiz bilgiyi taşrada nasıl kullanacağımızı, nasıl tüketeceğimizi çok iyi hesap etmiyoruz. İşte imamlarımızı alırken normal bir memur alımı mantığı ile alıyoruz. Hâlbuki biz bu imamlardan çok farklı şeyler bekliyoruz. Memurlardan beklemediğimiz şeyler bekliyoruz. Örnek olmak gibi… Örnek olmak öyle zor ki… Özellikle atadığımız yaş grubundaki imamlarla örnek olmak çok zor. Cemaat çok kompleks. Karışık bir cemaat… Farklı seviyede… Futbol oynasa, bir gruba göre kötü örnek olacak; ama öbür gruba göre iyi örnek olacak. Sinemaya gitse aynı şekilde bir gruba göre kötü örnek, diğerine göre iyi örnek olacak. Dolayısı ile atamada, kendisinden beklentimiz doğrultusunda ilave şartlar ile belli bir yaş oluşturamaz mıyız? Yani bunu yeniden düşünsek diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Nasıl, somut bir öneriniz var mı?

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN: Yani imamlarla ilgili çok somut önerim olmamakla birlikte beklentilerimiz oranında bir ilave şartlar oluşturalım. Onu heyetimiz düşünsün. Veya somut önerisi olan varsa buyursun söylesin.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Yani genç yaşta din görevlisi olarak atanan arkadaşlarımızın kompleks cemaat yapıları içerisinde tutunması zor, birinden birine yakın olabiliyor. Hepsini kuşatıcı bir duruş sergileyemiyor.

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN: Evet.

Oturum Başkanı: Bu konuda bir düşünmeye ihtiyacımız var diyorsunuz değil mi?

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN: Diyorum ve şu da bir şey. Geçtiğimiz yıllarımızda Diyanet İşleri Başkan Yardımcılarımızdan birisiyle konuştuğumuzda, uzun zamandan beri fakülte mezunu imamlarımız var. Köye kadar gidiyorlar. En ücra yerlere kadar gidiyorlar. Sadece üç cemaati olan ya da cuma dışında cemaati olmayan yerlere giden öğrencilerimiz var demişti. Bunların sistemimize ne kattığı, Diyanet İşleri Başkanlığımıza, teşkilatımıza ne kattığı ölçülebiliyor mu? İşte Hocalarımızdan biri ölçülebilir olmak, yani ölçebilelim ki neye ihtiyacımız olduğunu daha somut bir şekilde verelim. Bu da bir sorun diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkürler Abdullah Bey. Recep Şentürk Bey…

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK: Teşekkür ederim, Sayın Başkan.

Mehmet Emin Köktaş Hocamız, buradaki tartışmaların kuramsal bir zeminin olması gerektiğinden bahsetti. Ben de aynı kanaatteyim. Yapılan tartışmalar kuramsal bir zemin üzerine oturmadığı zaman çok farklı şeyler söylenecek ama bunlar nerede birleşiyor, en sonunda nasıl bir ahenk oluşturacak, bu konuda zorluk çekeriz. Ayrıca ben metot konusuna da dikkat çekmek istiyorum. Yani din ve toplum ilişkisini biz nasıl bir yöntemle kurmak istiyoruz, bu konuda belli bir

yaklaşımımız, belli bir perspektifimiz var mıdır, yok mudur? Şimdi bunlar netleşmeyince o zaman biraz önce İhsan Bey'in ve daha öncesinde Yasin Bey'in dikkat çektiği gibi din konusunda farklı söylemler var. İşte gelenekli söylemimiz, geleneksel söylemimiz, modern söylem, post modern söylem…

Şimdi biz bu söylemler karşısındaki tavrımızı ve onlarla ilişkimizi netleştiremezsek burada bir karmaşa ortaya çıkacaktır. Bunu bir örnekle anlatmak istiyorum. Mesela din tanımı… Din nedir? Şimdi bizim İslâmî ilimlerde din, ilâhî bir vazıhtır ve kendi iradeleri ile insanları dünya'da mutluluğa ahrette kurtuluşa erdirir, şeklinde tanımlanır. Diğer yandan, mesela sosyal bilimlerde nasıl bir tarif var? Bunları da tabi modern ve post modern diye ikiye ayırabiliriz. Şimdi sosyal fonksiyonalist yaklaşımda din sosyal bir kurumdur. Toplum için son derece faydalıdır. Faydalı olduğu için de muhafaza edilmelidir. Ve Türkiye'de de resmî söylemde de ve genel olarak akademik söylemde de kabul edilen budur. Din milleti ayakta tutan, birleştiren sosyal bir kurumdur. Diğer taraftan mesela fenomolojik sosyoloji açısından din hayatın anlamıdır. Bir başka açıdan din toplumun hafızasıdır, geleneğidir. Bir başka açıdan din post modern açıdan toplumumuzun büyük anlatısıdır veya büyük söylemdir şeklinde. Bunlar, ister modern olsun ister post modern olsun asla bizim tarafımızdan kullanılmamalıdır. Çünkü biz bunların premistlerinden, yani üzerine oturduğu ön kabullerden haberdar değiliz birinci ölçüde. Çünkü her tanım bir ön kabulün üzerine kuruluyor. Dinin sosyal fonksiyonu, din sosyal bir kurumdur demek, ilâhî gerçekleri inkâr etmek için ileri sürülmüş bir yaklaşımdır. Ama dine faydalı dediği için biz, hemen onu: "Aaa… Dine faydalı diyor." diye benimsiyoruz. Hâlbuki bunu ortaya atanlar, Durkheım vs. dinin ilâhî bir gerçekliği olmadığını işte ekonomi gibi devlet gibi diğer toplumsal kurumlar gibi insanlar tarafından üretilmiş, belli fonksiyonları olan bir kurum olduğunu iddia etmek için ortaya atmıştır ve bu fonksiyon başka bir kurum tarafından yerine getirilebilir. Yani illaki din tarafından getirilmesi de şart değildir.

Tekrar başa dönersek bizim kuramsal zeminimizi, kavramsal zeminimizi ve metodumuzu netleştirmemiz gerekiyor. Benim bu konuda teklifim şudur: Din toplumla ilişkisini fıkıh üzerinden kurar. Fetvalarla, hükümlerle insanların davranışlarına anlam yükler. Değer yükler. Yani dini değerlerin insanın dini davranışlarıyla buluştuğu araç, yani onu buluşturan araç fıkıhtır ve fıkha göre malumunuz hükümden hali olan hiçbir amel yoktur. Yani en azından mubahtır. Mubah da bir hükümdür. Dolayısıyla insanların toplumsal davranışlarını yönlendirmek şekillendirmek veya insanların toplumsal problemlerini tanımamak açıklamak, onlara çözüm üretmek istiyorsak, bu fıkıh üzerinden gerçekleşmelidir ve bu konuda da tarihi olarak bir birikimimiz vardır. Yani bunu ilk defa biz yapmıyoruz. Din ve toplum ilişkisini ilk defa biz kurmuyoruz. Bu asırlardan beri kurulan ve devam eden bir şeydir. Bizim yapacağımız nedir? Bu usulü takip ederek karşımıza çıkan

yeni problemler nelerdir? Mesela bunlardan bir tanesi medyanın kullanımı… Bu nasıl kullanılacak, bu konuda ne gibi prensipler geliştirebiliriz. Diğer taraftan mesela internet… Yeni bir medya olarak ortaya çıkmıştır. O nasıl kullanılacak? Ticarette… Bir takım yeni durumlar ortaya çıkmıştır. Bunu da biz ancak fıkıh söylemiyle yapabiliriz. Fıkıh söylemi hem deskriptif hem de normatif bir söylemdir. Hani biraz önce bu da tartışma problemi olarak ortaya çıktı. Sosyal, bilimsel söylem ister istemez deskriptiftir. Yani sosyal bilimci size fetva veremez. Verirse yanlış yapmıştır, sınırını aşmıştır; ama fıkıhçı olayı hem deskriptif olarak tanımlar hem de normatif olarak onun hakkında hüküm verir ve bunu da usul, fıkıh çerçevesinde yapar. Benim kavramsal, kuramsal ve yöntem açısından teklifim budur.

Teşekkür ederim. Sağ olun.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum.

Ön kabullerini bilmediğimiz kavramları kullanmamak konusunda ısrarlıyız. Dolayısıyla hangi bağlamda üretildiğini bilmediğimiz bu kavramlar üzerinden de hayatımızı şekillendirmek bizi tuzaklara düşürebilir. Şimdi Mehmet Emin Bey, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ: Yalnız şimdi üzüldüm. Konumuz din ve toplum gibi kavramsal bir şey ama dört konuşma Yasin Hoca'nın bir küçücük cümlesi medya vaizliğine harcandı. Konumuz medya vaizliği ve din adamları ise oturup onu konuşalım. İş polemikten gidince konuşmayı çok sevdiğimizi hemen bir kez daha gördüm ve üzüldüm. Yani burada ciddi teorik, anahtar sözcükler üzerinde tartışmamız gerekirken, hayır o konuların önemsiz olduğunu düşünmüyorum, eğer konumuz medya din meselesi ise oturup onu konuşalım. Eğer din ve toplum konusundan bunu anlıyorsak ona göre konuşalım. Ona göre bir tavır belirleyelim. Şimdi buradan din ve toplum konusu içinde komisyon karalarına nasıl bir cümle yazacağız? Yani nasıl bir formül belirleyeceğiz. Şimdi burada konu başlıklarına tekrar baktım, modernleşme, değişme üç tane anahtar sözcük geçiyor sizinki ve diğer konuşmalarda. Peki, bu kavramların içinde yer aldığı şu veya bu şekilde bir formülasyon, bir cümlemiz ne olacak? Bana göre buydu asıl tartışmamız gereken ama bu zaman kısıtlılığı biraz iyi kullanılmadı gibi geliyor.

Endişemi belirtmek istiyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok sağ olun. Bunları ben de söylemek istiyordum ama sizin kadar cesur olamazdım. Harikasınız. Ejder Bey, siz duydunuz Hocam.

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ: Evet, teşekkür ediyorum.

Şimdi tabi zor bir konuşma olacak ama söyleyeceğim şeyler belki tam da Hocamı teyit edecek hususlar olacak. Biraz da Saim Hocam'ın bıraktığı yerden başlamış olacağım. Değişimden bahsedildi. Aslında Hocam'ın dediği şeye katılıyorum. Bu toplantının, oturumun temel şeyi değişim. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na değişim çerçevesinde nasıl bir öneri getirebiliriz? Bununla ilgili birkaç hususa işaret etmek istiyorum.

Şimdi ben, toplumsal değişim konusunda yeterince duyarlı olunduğu kanaatinde değilim. Diyanet İşleri Başkanlığı da yeterince duyarlı değil. Daha önce ilmihal üzerinden verilen örnekler, kitaplar üzerinden, söylemler üzerinden verilenler de bunu teyit ediyor; ama Necdet Bey'in demokratik açılım çerçevesinde sosyal problemlere yaptığı işaretle veya cesaret alarak bazı hususlara da değinmek istiyorum. Şimdi gerçekten çok büyük sosyal problemler ağı içerisinde yaşıyoruz. Bu belki de en fazla siyasete yansıyor. İşte son zamanlarda demokratik açılımdan bahsediliyor. Siyaset bunu çok geniş bir anlamda kullanıyor. Bunun içerisine Kürt sorunu da giriyor, Alevi sorunu da giriyor, Ermeni sorunu da giriyor, sokak çocukları sorunu da giriyor, özgürlükler ve haklar sorunu da giriyor. Biliyorsunuz hepsi bu demokratik açılımın içerisine sokuldu son zamanlarda.

Şimdi ben, Diyanet'in dışarıdan bakıldığında manzarasını şöyle görüyorum. Önce bir tespit yapayım. Diyanet sanki bu problemler karşısında biraz hakem, biraz böyle kenarda duran, biraz üstte duran bir yapı arz ediyor. Oysa Diyanet'in sorunların içinde ve sorunların çözümünün bir parçası olması gerekiyor benim kanaatim. Diyanet bir şey yapmıyor demiyorum. Çok şey yapıyor aslında; ama hutbelerin diliyle, vaazların diliyle, hep vaazlar öne çıkarıldı ama hutbeler ve vaazlarla devasa bir yayın programı var. Bu çerçevede bu güncel problemlerle ilgili olarak bir takım din merkezli, Diyanet merkezli çalışmaların yapılması benim kanaatimce son derece önemli.

Diyarbakır'da bir sokak çocukları sempozyumu olmuştu. Diyanet İşleri Başkanlığı'nı bu işe orada el atsın diye Başbakanlık Genelgesi'nde de vurgulanıyordu. O çerçevede Diyanet'in elindeki büyük imkânları bu problemlerin çözümü içinde değerlendirebileceğini ve pek çok kuruma göre daha şanslı olduğunu söylemiştim. O zaman değişik çevrelerden çok iyi de bir tepki alınmıştı. Dolayısıyla bu konu içerisinde, buna sekülerleşme de dâhil, yani dünyevîleşmeye karşı da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalar yapması gerekiyor. İbrahim Bey ahlâk konusunu öne çıkardı. Gerçekten son derece önemli… Dindarlık ahlâk ilişkisi, iman ahlâk ilişkisi çerçevesinde Diyanet son zamanlarda hem söylem planında hem de bir takım faaliyetlerle bu ahlâk konusuna oldukça eğiliyor. Gözlemim bu yönde ama bu oldukça yetersiz. Biraz eğitim çerçevesinde de belki bu ahlâk konusuna önem verebilir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: İsmail Öner Hocam, buyurun.

İsmail ÖNER: Sayın Divan, Sevgili Komisyon Üyelerimiz, hepinizi saygıyla, sevgiyle, hürmetle selâmlarken, bu güzel toplantımızın hayırlara vesile olması için dua ediyoruz. Cenâb-ı Allah hayırlı uğurlu etsin inşallah.

Sevgili arkadaşlar, Cenâb-ı Allah yarattığı insanlara birçok yönden ganimetler vermiştir, fırsatlar vermiştir değerlendirsin diye. Cenâb-ı Allah birçok zümreye, milletlere, insanlara da çeşit çeşit nimetler vermiştir. 1950'den beri bu nimetlerin en güzeli olan ilim nimetini bizlere vermiş, çoğaltmış onunla bizleri görevlendirmiş. Şunu demek istiyorum. 1950'den bu yana bu güzel şeyleri teneffüs etmeye başladık. Ve onun nimetinden de istifade etmeye çalışıyoruz. O da şudur: Efendim, bir İlahiyat Profesörü şöyle dursun, bir İlahiyattan mezun Doçent şöyle dursun, oradan bir talebe dahi gelse ona sarılacak, onun büyük bir nimet olduğunu takdir edecek ve ondan duygulanacak bir durumda iken Cenâb-ı Allah bu azdır, size daha çok vereceğim diye bugün burada teneffüs ettiğimiz bu toplantıları lutfetti, en güzel şekilde birlikte yürütüyoruz. Bununla birlikte Cenâb-ı Allah bizlerden çok büyük hizmetler istiyor, bekliyor.

Ben bir ilde müftü iken İstanbul'dan ve İzmir'den arkadaşlar, üç Profesör geldi. Çay içtik. O gün de toplantımız vardı din görevlileri ile. Ben, onlara teklif ettim. "Siz de katılırsanız, sizleri de görürlerse, sizlerden de birkaç kelam duyarlarsa çok memnun kalacaklar, ben başta olmak üzere." dedik. Onlar da: "Hay hay…" dediler. Salona girdik. Bütün din görevlileri, ilçe müftüleri, il müftüsü ayağa kalktılar. Profesörlerimiz ve Hocalarımız kısa ve öz olarak birer konuşma yaptılar. Bu konuşmalar, o kadar müessir oldu ki bazı arkadaşların gözünden akan gözyaşını gördüm. Şimdi bunu, şunun için söylüyorum. Biz, bir araya geliyoruz. Bazı şeyleri konuşuyoruz, tartışıyoruz. Ama bu konulara böyle girmediğimiz sürece yüzlerce defa böyle toplansak dahi asıl aradığımız manayı bulmamız mümkün değil. Çünkü onlar bekliyor. Bir Profesörün gelmesi, bir öğretim görevlisinin gelmesi ve onlara en güzel biçimde konuşmayı yaparak, onları taltif ederek, onların ruhuna hitap ederek bu şekilde bir konuşma hakikaten onların hayatı boyunca bulamayacağı bir fırsattı. Onu buldular. Ondan memnun oldular. Bunu şunun için söylüyorum: Toplumla muhatap olanlar müftülerdir, ilçe müftüleridir, din görevlilerimizdir. Hiçbir zaman gidip de bu toplantılarda din görevlilerimize bu konuşmayı yapmamız mümkün değildir. Fırsat da bulamayız. Onun için şunu ben arz ediyorum: Bu şûra toplantılarına aramıza bu il müftülerinden, ilçe müftülerinden davet edilmesinde büyük mana olacaktır. Büyük yararlar olacaktır. Çünkü onlar hiç bir şey görmemiş. Köydeki vatandaşlardan başka, şehirde dolaştığı o arkadaşlardan başka kimseyi görmeyecek. Ama böyle bir yere geldikten sonra, bu konuşmalar arasında haşir neşir olduktan sonra çalışmaları değişecek, veri-

mi değişecek. O bakımdan ben şûranın bir üyesi olarak bunların bundan sonraki toplantılara, hatta bir karar alınıp da yakın zamanda arkadaşların buraya davet edilmesi, bazı arkadaşlarımızın da illere gidip de bu manada bir çalışma yapması büyük faydalar olacaktır. Ben, bizzat kendim yaşadığım için yaşadığım şeyi anlattım.

Özür dilerim, kusura bakmayın. Teşekkür ediyorum, bana söz verdiğiniz için. Sağ olun.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim.

Hocam, sizin vurguladığınız şeyler son derece önemli. Eğer biz taşradaki personelimizin gelişmemizi arzu ediyorsak onun buralardaki akıştan haberdar olmasını sağlamamız, dolayısıyla onların illa katılımcı olması gerekmez. İzleyici olarak davet etmemizin yerinde olması yerinde bir öneri çok sağ olun. Şimdi Ahmet Gökbel Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL: Sayın divan, değerli katılımcılar hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Ben gerek dört tebliğci, gerekse dört müzakereci Hocalarımızdan dinlediğim kadarıyla bazı tespitlerim oldu. Ancak bazıları tekrar olur düşüncesiyle onları aktarmayacağım. Bendeniz, 15 yıldır Sivas'ta görev yapıyorum. Ben, kendim Sivaslı değilim ama gerek öğretim üyeliği gerek de dört yıldır dekanlık yapıyorum. İl müftülüğü ile yakın ilişkilerimiz var. Branşım itibariyle ben, Sivas kültürüyle ve Sivas'taki Alevilik ile yakından ilgileniyorum. Ve bu konuda yazılar yazmaya çalışıyorum ve bu anlamda toplantılara katılmaya çalışıyorum. Bu anlamda, belki din görevlilerinin yetiştirilmesi ve bu farklı bölgelerimizdeki bu görevlilerimizin nasıl eğitilmesi konusunda bir şeyler yapabilir miyiz diye düşünüyorum. Sivas gibi belli bölgelere gönderilen din görevlilerimizin hizmet içi eğitim vasıtasıyla bu bölge hakkında onlara özel eğitim verilmesi, onların özel olarak bu anlamda bilgilendirilmesinin bu köylerimizde bu yörelerimizde daha faydalı, daha yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü uygulamalarda bazı sıkıntılarımız var. Atanan görevli eğer donanımlı ise gerçekten olumlu şeyler olabiliyor ama bu anlamda hiç bir şey bilmiyorsa, bölgeyle, inançla, kültürle ilgili bihaber ise bu sefer sıkıntılar doğuyor. Ya o görevlimiz oradan zorla alınmak zorunda kalmamız icap ediyor ya da faydalı olmaksızın iki üç yıl kalarak o köyümüzü ya da camimizi terk etmek zorunda kalıyor. Örneğin ben, başımdan geçen bir olayı aktarayım. Altınyayla ilçemizi ziyaret ettiğimizde o ilçemizdeki yöneticilerden sormuştum. Alevi köyü olarak iki köyümüz var. Bir tanesine Mal Müdürümüzle gitmiştik. Gittiğimizde öğrendim ki orada bir imamımız dört yıldır görev yapıyor. Götüren arkadaş dedi

ki: "Hocam imamın evine mi gidelim, muhtarın evine mi?" Ben de: "Muhtarın evine gidelim. İmam evindeyse onu da çağırırız." şeklinde bir önerimiz oldu. Muhtarın evinde iki üç saat oturduk. İmam arkadaşımızı çağırdık. Yine orada var olan köylülerimiz ile birlikte sohbette bulunduk. İmam arkadaşımızın orada çok faydalı olduğunu gördüm. Dört yıl boyunca fevkalade şekilde oradaki vatandaşlarımıza yararlı olduğuna bizzat şahit oldum. Muhtarımızın aktardığı bir iki cümleyi ben, sizlerle paylaşacağım: "Hocam, bizim köyümüz tamamıyla Alevidir. Cuma kılınır. Vakit namazı kılan nerdeyse azdır ama Cuma namazı kılınır. Burada imam arkadaşımızı köylü çok sever. Köylümüzde ondan çok güzel faydalanmıştır. Köyümüzde hali vakti yerinde olan çok az da olsa kurban kesenler vardır. Hacca giden bir iki vatandaşımız olmuştur." Son cümlesi çok enteresan: "Eğer çevredeki Sünni köyler olmasa bizim köyde içki tüketimi de çok az olacaktır." diye bir cümle kullandı. Burada demek istediği tabi benim de hayretime gitti. "Burası Alevi köyü diye çevre köylerin gençleri gelip burada içiyorlar. Bizim gençlerimizi de batırıyorlar." şeklinde bir cümle kurdu. Bu çok enteresandı tabi; ama köyde olumlu bir hava vardı. Bunun tersi olan birçok köylerimiz var. Mesela bazı köylerimiz Alevi Sünni karışıktır. Bazı köylerimiz sadece Alevi olduğu halde orada mescit veya camilerimiz var. Cami ve mescit olmayan yerlere zaten görevli atanmıyor. Ancak atanan yerlerde namaz kılan yoktur diye oradaki imamın da telkini ile ilçe müftülüğümüz derhal onu oradan alarak cemaati olan bir yere verebiliyor. Bana göre bu çok yanlıştır. Sadece orada beş vakit ezan okuması, o insanlarla sürekli beraber olması, oturup kalkması, çay içmesi de son derece önemlidir diye düşünüyorum.

Bir de az önce vaiz ve hatiplerin yer değiştirmesi konusunda bir Hocamız görüş bildirdi. Yirmi yıl bir camide görev yapan imamlarımız var. Mümkünse bunların da yer değiştirmesi gerekiyor. Yani çok başarılı ise o imam arkadaşımız başka yerlerde de başarılı olsun. Mahalle ise diğer mahallelerde de başarılı olsun. Merkezde ise merkez camilerde yer değiştirmesi gerekiyor. Bu iki üç yıl olmaz belki ama yedi sekiz yıl sonra değişebilir. Vaizler gibi hemen değişmese de imamların zaman zaman yer değiştirilmesi kanaatindeyim. Başka önerilerimiz de var ama onlar üzerinde genel olarak duruldu. Bunlar şimdilik yeterli. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum, Ahmet Bey. Şimdi Adnan Aslan, Mimar Türkkahraman ile oturumumuzu tamamlayacağız. Adnan Bey, buyurun.

Doç. Dr. Adnan ASLAN: Teşekkür ediyorum, Sayın Başkan.

Şimdi burada mesele din dilinin nasıl olması gerektiği yönünde temerküz etmeye başladı. Ben de bu konuda fikirlerimi söylemek isterim. Şimdi tabi yeni bir din dili ihtiyacı âdeta kaçınılmaz hale geldi. Bunun temel sebebi de tabi modern bir toplum oluşması ve toplumsal değişmenin klasik ve geleneksel toplumu hızla değiştirmesi neticesinde ister istemez artık yeni bir din dili arayışı kaçınılmaz hale gelmiştir. Fakat burada çok önemli iki kategorik ayrım yapmak istiyorum. Bir tanesi din hakkında konuşmak, diğeri de dini konuşmak…

Şimdi din hakkında konuşmak biz akademisyenlerin, sosyologların, psikologların, şunların bunların yapacağı şeylerdir. Ve bu genelde teorik olur, tartışmalı olur ve bunun da bir neticesi olmaz. Tabiatı gereği böyledir ve böyle olmalıdır. Ama bir de dini konuşma vardır. Dinin içinden konuşma. Biri daha teorik, daha tasviridir. Ama dini konuşma daha inşai olmalıdır. İşte o yüzden din adamları nasıl konuşmalı? Din adamları teorik konuşmamalı, akademisyenler gibi asla konuşmamalı. Neden? Çünkü din adamı irşadı esas alması gerekir. İrşadı esas alan bir konuşma kaçınılmaz olarak dini bir konuşma olmak mecburiyetindedir. Bu bakımdan bunun öngörüleri de farklıdır ve akademik din hakkında konuşmanın temel varsayımları o konuda iyi yetişmiş olmak, teorileri bilmek, okumak vs.

Dini bilginin en önemli şartı elbette dinin o geleneksel yapısını bilmekle birlikte onu yaşıyor olması, yani dindar olması gerekir. Mesela akademik yapıdan böyle bir öngörü, bir beklenti söz konusu olmayabilir; ama bir din adamında dini bilgiyi konuşarak, dinin içinden konuşarak irşadı hedef alarak konuşan insanın onu temsil etmesi, ahlâki idealleri şu veya bu şekilde kendinde göstermesi gerekir ve tesirinin de bu şekilde daha çok olduğunu düşünüyorum. Şimdi bu temel ayrım bu kadar olmakla birlikte mesela ben kendi hayatımda dini kimliğim ve şuurun oluşmasında Kayseri'deki vaizlerin ne kadar etkili olduğunu şu anda kendim görebiliyorum. Benim teklifim şudur: Bir defa din adamları kesin, normatif, dini içerden, böyle akademisyenler gibi bir obje olarak dışarıdan değil, içerden onu temsil etmiş, onu benimsemiş biri olarak konuşmalı ve din dilinin muhtevasının oluşmasında bunun çok öneminin olduğu kanaatindeyim. Sayın Başkan, Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Sağ olun, Ahmet Bey. Din diline vurgu yaptınız. Ve çoğu kez imamları da akademik dile çeken o tuhaf kompleksi aşmak için bize sağlıklı bir öneride bulundunuz. Şimdi son konuşmacımız Mimar Türkkahraman, buyurun.

Prof. Dr. Mimar TÜRKKAHRAMAN: Hocam artık selâmlama konuşmasını falan bir tarafa bırakıyoruz. Çünkü Mehmet Emin Köktaş Hocam dedi ki for-

mülasyon… Formülasyon… Formül dedi. Dolayısıyla biz şimdi bu kadar şeyin içerisinde, formül olarak ve öneri olarak ne önereceğiz diyoruz.

Ben, tabi biraz önce tebliğlerden çıkardığım sonuçlar çerçevesinde ve yorumcuların konuşmaları sonrasında düşündüğüm noktalardan bir tanesi, Mehmet Evkuran Hocam vurgu yaptı. Dedi ki: "Beş yıllık kalkınma planlarında maddî kalkınmaya vurgu yapılmıştır ama manevî kalkınmaya vurgu yapılmamıştır." O halde bize gösteriyor ki sosyal planlamalarda manevî kalkınma gibi bir planında teklif edilmesi, şûra kararı olarak bunun teklif edilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum.

İkincisi dil ve anlatım konusunda bir takım problemlerin olduğu ve dinin nasıl anlatılması gerektiği konusunda çeşitli öneriler var. Bu durum da bize şunu gösteriyor. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından bir televizyonun kurulmasının yararlı olacağını düşünüyorum ve bunun önerilmesi yararlı olacaktır. Fakat burada da şimdi bir kardeşimiz diyecek ki Hocam bunun önünde hukukî sorunlar var. O zaman biz de şûra kararları alarak bu hukukî sorunların da ortadan kaldırılmasına yönelik bir teklifi önermemizin de doğru olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum. İki dakika demiştiniz. İki dakikada tamamladığımı düşünüyorum, Sayın Başkan.

Doç. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Biz, şu konuda odaklanırsak daha yararlı olacağını düşünüyorum. Bir öneri olarak söylüyorum. Söz gelimi bizim geliştirmediğimiz, bizim dışımızda gelişen teorilerin veya kavramların ön kabulleri bilinmeden kullanılmaya çalışıldığı söyleniyor. Sayın Başkan, siz de vurguladınız, kendi modellerini geliştiremeyen toplumların ne yapacağı… Bunları konuşması esnasında Recep Hocamız da vurguladı, ama kendisi de tuttu fıkıh vs. demek suretiyle yine fenomenolojist ve fonksiyonalist bir tavra döndü. Bunun üzerine biraz konuşursak bu oturumun ruhuna daha uygun olacaktır diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum.

Böylece oturumun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Çok verimli geçtiğini düşünüyorum. Umarım siz de benim moderatörlüğümde pek fazla sıkıntı yaşamadınız. Şimdi Sayın Başkan'ıma söz hakkı vereceğim.

Prof. Dr. Saim YEPREM (Komisyon Başkanı): Efendim Başkanımız, beni gizli Başkan olarak tanıttı; ama gizli değil. Beni, siz seçtiniz, Şûra seçti; ama şiardaki bir İmam-ı Hâmit, İmam-ı Nâtık kavramına atıf yapılıyorsa tamamen hâmit

olmamak için baştaki transfer konuşmasını verdiler.

Öğleden evvelki oturumun bitiminde de iki tane duyuruyu okumam istendi; bütün katılımcılar, ayrı komisyonlarda değil ayrıntılı programda belirtilen ilgili komisyonlarda oturumu takip edeceklerdir. Bu durum şûra çalışmalarının sağlıklı yürümesi ve kayıt sistemi üzerinden gerçekleştirilecek istatistik için zorunluluk arz etmektedir. Hâlbuki bilgisayar teknolojisi bu zorunluluğu aşar. Bir duyuru daha var. Her bir katılımcının salona giriş ve çıkışta yaka kartını kiosklara okutması gerekmektedir. Çünkü katılımcının, kaç oturumda ne kadar kaldığı veriler toparlanıp, şûra sekreterliğince değerlendirilip, arşivlenecektir. Yani çıkarken de kartı okutup çıkacaksınız.

Efendim öğleden evvelki oturumları kapatıyorum.

2. OTURUM

“Toplumsal Değişim Karşısında Din”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. İlhan KUTLUER

❖

13 Ekim 2009

DİN VE TOPLUM KOMİSYONU

2. OTURUM TEBLİĞLERİ

Prof. Dr. Saim YEPREM (Komisyon Başkanı): İkinci oturumu açıyorum. Cenâb-ı Hak'tan hayırlar niyaz ediyorum.

Toplantıyı yönetmek üzere Prof. Dr. İhsan Kutluer Hocamız görev başındadır. Hocam, buyurun.

Prof. Dr. İlhan KUTLUER (Oturum Başkanı): Sayın Komisyon Başkanım, çok teşekkür ederim.

Şûranın bu ayağının da bir önceki gibi bereketli geçmesini dua ve temenni ederek ben de oturumu açmış olayım. Aynı başlık altındaki oturumumuzun ikinci etabı böylece başlamış oldu. Sizin de müşahede ettiğiniz gibi elimdeki broşürde üç tebliğ görünüyor. Dolayısıyla bir buçuk saat tahsis edildiği için bunların sunumuna, her tebliğ için yarım saat süre tanımamızın mümkün olduğu da anlaşılıyor. Demek ki sunum yapan arkadaşlar bir önceki oturuma nazaran kendilerini daha çok süre içerisinde belki daha başarılı ifade etme imkânı bulacaklar gibi görünüyor. Daha önce komisyon Başkanımızın şûranın genel metodolojik esasları ile ilgili söylediklerini sadece hatırlatıyorum.

Yeniden telaffuz etmiyorum ve ilk tebliği sunmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi'nden Doç. Dr. Vejdi Bilgin Hocamız'a sözü bırakıyorum. Buyurun, Sayın Hocam.

DİN TOPLUMDAKİ ÇÖZÜLME ÖRÜNTÜLERİNE BİR ÇÖZÜM GETİREBİLİR Mİ?

Vejdi BİLGİN*

Türkiye 2000'li yılların hemen arefesinde ve sonrasında sık sık "toplumsal patlama" endişesi taşıdı. Sosyolojik literatürde karşılığını bulamadığımız bu ifade ile toplumsal kaynaklı geniş halk hareketlerinin, sistem karşıtı isyanların ve anarşik eylemlerin olması kastediliyordu. Bu endişenin altında yatan temel faktör ise ekonomik problemlerdi. Zira gerek 1994 gerekse 2001 ekonomik krizleri toplumu ciddi anlamda sarstı. Toplumsal patlama beklentisi şüphesiz sadece bu ekonomik faktörlere bağlı değildi. Toplum siyasetçilere güvenmiyor, ülkenin belirli kişilerce sürekli soyulduğuna inanıyordu. Torpil ve rüşvet olmaksızın devlet katında iş yapılamayacağı şeklinde bir kanaat hâkimdi. Bunun yanında eğitim, sağlık, şehirleşme, sosyal güvenlikle ilgili problemlerde toplumu tatmin edecek ciddi bir iyileşme görülmüyordu. Toplumun kendisine karşı geliştirmiş olduğu olumsuz tutum (kendine yakıştırdığı olumsuz imaj) da atılan olumlu adımlara şüpheyle yaklaşmaya sebebiyet veriyordu. Bu psikolojik yapı içerisindeki bir toplumun karşılaştığı ciddi ekonomik krizlerin siyasi-sosyal büyük değişimlere sebep olacağı tahmini asılsız çıktı; toplum çözülmedi, hatta 2001 krizinden sonra –şüphesiz farklı faktörlerin de etkisiyle- belirli bir bütünleşme içerisine girerek tek başına iktidar olacak bir siyasi partiye yöneldi. Toplumsal patlamalardan bahsedildiği bir ortamda toplumun yarısının bir siyasi görüş içinde bir araya gelerek geleceğe ümitle bakması önemli bir adım olarak düşünülmelidir.

Burada şüphesiz şu soru aklımıza gelmektedir: Acaba on sene içinde meydana gelen iki büyük ekonomik kriz içinde toplum bir parçalanmanın eşiğinden mi dönmüştür? Bu soruya kolaylıkla "evet" cevabı vermek mümkün değildir. Zira

* Doç. Dr., Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

toplumlar bir çözülme süreci içine girseler de bütünüyle parçalanmazlar. Buradaki çözülme de, aynen bütünleşmede olduğu gibi göreceli bir durumu ifade eder. Toplumsal bütünleşme bir taraftan toplumun bir ayağını oluşturan etnik, dinî, kültürel vb. kimliklerin, bir taraftan bu kimliklerin eylemlerinin sergilendiği toplumsal kurumların (siyaset, ekonomi, din, eğitim, boş zamanlar, hukuk…), diğer taraftan da toplum hayatına yön veren dünya görüşünün (zihniyetin) tam bir uyum ve eşgüdüm halinde olması demektir. Modern toplumlar açısından baktığımızda böyle bir uyumun tam anlamıyla gerçekleşmesinin mümkün olmadığı aşikârdır. Ancak tek bir dünya görüşü etrafında kenetlenmiş, farklılıkların ve uzmanlaşmanın görece daha az olduğu modernlik-öncesi toplumlarda bu şekilde bir bütünleşmeden bahsedebiliriz. Bütünleşmiş ve çözülmüş toplumlar Weberci manada birer *ideal tip* olarak görülmelidir. Bunlar ancak bizim zihnimizdeki kurgulardır; gerçek dünyada ise bütünüyle bütünleşmiş ya da çözülmüş bir toplum görmeyiz. Her toplum belirli ölçüde bütünleşmiş, bütünleşmenin sağlanamadığı oranda da çözülmüş bir yapıdan oluşur. Genel bir tanım yapacak olursak, sosyal çözülme bir topluluğu meydana getiren sosyal ilişkilerin bütünlüğü bozacak şekilde gevşemesi; bir toplumu ayakta tutan inanç ve değerler sistemlerinin etkinliklerini yitirmesi, sosyal kurumların yeni norm ve değerlere uyum sağlayamaması; bir toplumda maddî ve manevî kültür unsurlarının bir araya gelerek bir anlam ifade edecek ve işleyen bir bütün meydana getirecek tarzda birbirlerini tamamlayamamaları halidir. Sosyal sistem değişik fonksiyonları yerine getiren çeşitli alt sistem ve unsurlardan, mekanizmalardan oluşur. Aile, menfaat birlikleri, gruplar kısaca bütün sosyal sistemler bu niteliktedirler. Çeşitli olaylar, toplumun içinden geçtiği birtakım süreçler sistemin birbiriyle dengeli olarak fonksiyon gören çeşitli parçaları arasındaki dengeyi bozabilir ve bir örgütsüzlük, yapısızlık, erime hali belirir. Böylece gerçekleşen durum "çözülme"dir. Bu durumda toplum, bir canlı gibi ayaktadır; devam eder, görevlerini yapar ancak, eski sağlıklı durumuna sahip değildir.[1]

Toplumsal Çözülmenin Temel Tipleri

Sosyal yapı temel grup ve kurumlardan oluşur. Toplum da fertlerin -gruplar içinde ve kurumsal değerler çerçevesinde oluşturdukları- ahenkli bir bütündür. Bu açıdan çözülmeye kurumdan ve fertten hareketle bakabiliriz. Şüphesiz sosyal çözülme deyince öncelikle aklımıza kurumsal çözülme gelir.

---

1 Bkz. Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Genel Sosyoloji, Filiz Kitabevi, 4. bs., İstanbul, 1986, s. 297; Orhan Türkdoğan, Değişme-Kültür ve Sosyal Çözülme, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1988, s. 163-164; Sulhi Dönmezer, Sosyoloji, Beta Basım Yayım Dağıtım, 10. bs., İstanbul, 1990, s.446-447; Mustafa Erkal, Sosyoloji (Toplumbilim), Der Yay., 4. bs., İstanbul, 1991, s. 257.

Hiç bir sosyal kurum kendi başına var olamaz; her bir kurum çeşitli derecelerde diğerlerini etkiler ve etkilenir. Kültür ve toplumun sürekliliği için, temel kurumların karşılıklı bağımlı işleyişi belirli bir ahenk içinde olmalıdır. Herhangi bir kurumdaki çözülme, karşılıklı bağımlılık ilişkileri çerçevesinde diğer kurumları da etkiler. Örneğin aile hayatı veya siyasal kurum üzerindeki önemli değişmeler diğer sosyal kurumlar üzerinde ciddi etkilere sahiptir. Kurumsal çözülmenin bir diğer örneğini, toplumsal kurumlar arasındaki karşıtlık oluşturur. Kurumlar, kültür ağı içinde yan yana bulunmalarına ve diğerlerine zorunlu olarak bağımlı olmalarına rağmen, yine de birbirleriyle her zaman uyum içerisinde değildirler. Karşıt veya en azından bir dereceye kadar uyumsuz olan çeşitli kurumsallaşmış davranış örnekleriyle her zaman karşılaşılabilir. Kurumsal çözülmenin ikinci tipi ile işte burada karşılaşırız. Ülkemizden örnek verecek olursak, Medeni Kanun'un kabulü ile çok kadınla evlilik (poligam) yasaklanmıştır. Fakat çok kadınla evlilik uzun yıllar devam ettiğinden, bu ailelerdeki eşler ve çocuklar resmî otoriteler için hukukî birer problem olmuştur. Böylelikle hukuk ve aile kurumu arasında bir çözülme hali ortaya çıkmıştır.[2]

Bir sosyal grup, saf olarak sadece tek bir kurumun davranış biçimlerini kullanmaz. Bu durum da kurumlar arası çözülmelere yol açabilir. Örneğin bir dinî grup, öncelikle din kurumunun işlevini izler. Ama bu grup aynı zamanda aile içi ilişkiler, çocukların eğitimi, boş zamanlar, para toplama ve harcama gibi diğer kurumsallaşmış işlevleri de yerine getirir. Aynı biçimde devlet de bir yandan siyaset kurumu olarak işlevde bulunurken, bir yandan da aile, ekonomi, eğitim vb. kurumların gelişimi ile ilgili işlevlerde bulunur.[3] Bu iki grup arasında amaç, metot ve gaye bakımından farklılıklar çözülmelere yol açar. Dolayısıyla uyum halinde bir toplumun oluşabilmesi için -ki bu aynı zamanda toplumun bütünleşmesi demektir- sosyal kurumların benzer veya birbirine yakın prensiplerinin ve amaçlarının olması gerekecektir. Örneğin, eğitim sistemi pragmatik bir felsefe üzerine kurulu ise, siyasal kurumun sosyalizm üzerine kurulu olması beklenemez. Benzer şekilde pragmatik bir eğitim anlayışı ile dinî kurumların idealist eğitim anlayışları bir takım problemlere yol açar.

Konumuzun diğer bir boyutunu ise bireysel çözülme oluşturur. Bireysel çözülmeden kastımız, ferdin psikolojik yapısında meydana gelen birtakım patolojik durumlar değil, sosyal bir varlık olarak, gerek diğer fertlerle, gerekse sosyal grup ve kurumlarla arasında ortaya çıkan kopuş halidir.

Sosyal dünyada yaşamak, düzenli ve anlamlı bir hayat sürmek demektir. Toplum, yalnız nesnel olarak kurumsal yapılarda değil, aynı zamanda sübjektif ola-

2 Bilgiseven, a.g.e., s. 298.

3 Joseph Fichter, Sosyoloji Nedir?, Çev. Nilgün Çelebi, Selçuk Ünv. Yay., Konya, 1990, s. 117.

rak ferdin bilincini oluşturma konusunda da düzen ve "anlam"ın koruyucusudur.[4] Bu nedenle sosyal dünyadan köklü bir uzaklaşma veya düzensizlik (anomi) fert için oldukça güçlü bir tehdit oluşturur. Dünyasız olmak duygusu içinde bunalımlara girer. Nasıl ki bir fert, günlük hayatında düzeni başkalarıyla yaptığı diyalog içinde oluşturuyor ve koruyorsa, aynı şekilde bu diyalogu tamamen kopardığında anomiye saplanması mümkündür. Bu tür bozukluk durumları, ferdin mensubu bulunduğu sosyal grubun tamamının statüsünü kaybetmesinde olduğu gibi kolektif olabilir; ölüm, boşanma veyahut fiziksel ayrılık nedeniyle başkaca önemli şeyleri kaybetmek gibi çok daha dar bir şekilde biyografik de olabilir. Dolayısıyla anominin kolektif olduğu kadar bireysel de olabileceğinden bahsedebiliriz. Her iki durumda da ferdin kendi hayatını "anlamlandırabilmesi" ve kendi öz kimliğini tanıyabilmesinde temel olan düzen çözülme sürecine girecektir.[5]

Güçlü bir sosyal yapı, bireysel çözülmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Zira sosyal gruplar ve normlar kişinin bütün hayatını kuşatarak ona sosyal hayatta rehberlik eder; onu destekler ve kontrol altında tutar. Konuya bu açıdan bakan Homans'ın, bir toplumun çözülmesini, o toplumun kişisel davranış üzerindeki kontrolünün zayıflamasıyla eş tuttuğunu görüyoruz. Toplum, kontrol mekanizması ile kişiyi destekler ve gündelik hayatta ortaya çıkabilecek olağan problemler karşısında kişisel dengesini korumasına yardım eder.[6] Bunun yanında insanlar için "bir anlam ifade eden", bir güvenlik aracı sağlayan kurumsallaşmış düşünme ve davranış yolları, bazen fertlerin sosyal kişiliğini engellemeye de yol açabilir. Bu durumda fertle kurum arasında bir gerginlik doğacaktır. Ancak mutlak bireysel özgürlük hiç bir toplumda yoktur. Bireyciliğin yüce bir ideal olarak tanındığı fakat aynı zamanda kurumların insanları uyuma zorladığı yerlerle sık sık karşılaşılır.[7] Benzer bir süreç fertle grup arasında yaşanır. Grubun kültür değerlerinden bazılarını yeni yorumlarla zenginleştirmek isteyen fertler, toplum tarafından yadırganır. Böylece, fert ile onun mensup olduğu toplum arasında bir çözülme ortaya çıkar. Fakat yeni fikir veya yorum, değişen sosyal yapının yeni ihtiyaçlarına bir cevap teşkil edebiliyorsa, fertle toplum arasındaki çözülme ortadan kalkar. Fertle grup arasındaki çözülme, ferdin mevcut normlara tamamen sırt çevirdiği hallerde ise, anarşi doğurur.[8] Bu fertle toplum arasındaki çözülmenin en ileri ve tehlikeli boyutudur.

Toplumsal Çözülmenin Temel Sebepleri

4 Peter L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yay., İstanbul, 1993, s.50.
5 Berger, a.g.e., s. 51.
6 George C. Homans, İnsan Grubu, Çev. O. Onaran vd., Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yay., Ankara, 1971, s.269.
7 Fichter, a.g.e., s.113.
8 Bilgiseven, a.g.e., s.300-301.

Çözülme bireyler arasındaki ilişkilerde ve bunların makro olarak kurumsal analizlerinde görülür. Aralarında zorunlu bir sebep-sonuç ilişkisi olmasa da toplum hayatındaki bazı olayların çözülmeye yol açma ihtimali söz konusudur. Burada sebepler ile çözülmenin tezahürleri zaman zaman iç içe girer.

Sanayileşmeye bağlı olarak göç ve kentleşme çoğunlukla bir çözülme potansiyeli taşır. Sanayi devriminin kendini gösterdiği 18. yüzyıldan bu yana dünya üzerindeki pek çok ülkenin sosyal problemlerinin kaynağında sanayileşme, onunla birlikte gelen göç dalgaları ve kentleşme yer almaktadır. Belirttiğimiz bu üç faktör toplum hayatını "şok" etkilerle istikrarsız bir yapıya sokarlar. Sanayi devrimiyle birlikte doğan endüstri, vasıflı işgücünü küçük zanaat hayatından çekerek; vasıfsız işgücünü de kırsal bölgelerden kentlere akın edenlerden devşirerek yepyeni bir sanayi işçi sınıfı ortaya çıkarmıştır. Bu işçi sınıfı, kökleriyle ilişkilerini süratle koparark, ücretleri yegane geçim kaynağı olan ve endüstri hayatında kırsal kesime ve küçük zanaat hayatına nazaran çok daha güvensizlik içinde bulunan insanlar haline dönüşmüşlerdir. Lonca düzeninin organik ve "çıkar birliğine" dayanan kapalı usta ve çırak ilişkileri yerini, dev sanayiin birbirine yabancı işçi ve işveren ilişkilerine terk etmiştir.[9]

Sanayi devrimiyle birlikte o güne kadar insanlık tarihinin kaydetmediği bir göç hareketi başlamış, sanayi bölgelerinde kentleşme ile kendini ortaya koyan büyük nüfus birikimleri görülmüştür. Göç ve kentleşme kavramları, sanayileşme kavramı gibi teknik anlamlarının ötesinde, yoğun sosyal anlamlara sahiptirler. *Göç*, sadece bir yer değiştirmeyi ve insanların mekân içinde dağılışını dile getirmez. Aynı zamanda ayrı ayrı her bir olayda bir meslek değişikliğini, sosyal bir durumun değişmesini, hatta bu akımlar sırasında birlikte taşınan insanın bütün sosyal varlığının da değiştiğini gösterir.[10]

Sanayileşmenin sosyal yönü, göçler, kentleşme, ortaya çıkan yeni insan tipi ve yeni kültürle kendini gösterir. Sanayileşmenin dönüştürücü gücü kaynağını ekonomik zorunluluklardan ve ortaya çıkan yeni, köksüz değerlerden alır. Bu güç etkisini, kendi dairesine girmiş olan her kurumda gösterir. Örneğin, sanayi toplumunda artık geniş aile tipine yer yoktur; çünkü geniş aile sınai hareketliliği engeller. Çekirdek aile daha geniş ve daha hareketli bir işgücü sağlar. Böylelikle geleneksel aile yapısında bir çözülme görülür.[11] Ekonomik zorunluluklardan dolayı kadınların da iş hayatına atılmaları bu çözülmenin etkisini artırmıştır. Aileler pek çok görevlerini ve fonksiyonlarını kamu kurumlarına devretmişler; neticede

9 Nusret Ekin, Endüstri İlişkileri, İstanbul Ünv. Yay., İstanbul, trs., s.10.

10 Ekin, a.g.e., s.2, 9.

11 Clark Kerr, J. T. Dunlop, F. Harbison, C. A. Myers, "Sanayileşmenin Mantığı", Sosyoloji Yazıları, Der. İhsan Sezal, Ağaç Yay., İstanbul, 1991, s. 87.

dış etkilere karşı bir sığınak ve dayanışma imkânı olmaktan uzaklaşmışlardır.[12]

Türkiye'de kent nüfusunun hızlı artışı Cumhuriyet sonrasına rastlar. Ülkemizde 1950-1980 döneminde kentlere her yıl ortalama 350 bin dolayında insanın göç ettiği tahmin edilmektedir. Kentlerin bu şekilde adeta istilaya uğraması sonucu, gecekondulaşma kentsel nüfusun başlıca dinamiğini teşkil etmiştir. Bu aynı zamanda kentleşmenin başlıca sosyo-ekonomik ve kültürel problemi demektir. Kırsal alanlardan göçün, Türkiye gibi önemli boyutlara ulaştığı bir toplumda, kentlerde kronik bir konut ihtiyacı duyulmaktadır. Yoğun, denetlenemeyen ve anarşik bir biçimde meydana gelen nüfus hareketlerinin, yine denetlenemeyen, belirli bir konut stratejisine dayanmayan ve anarşik bir yerleşim türüne yol açması tabiidir.[13] Gecekondu, günümüz Türkiye'sinde büyük kentlerin marjinal bir kesimini temsil etmediği gibi, gerek mekan olarak, gerek sayılar açısından da en önemli yönünü teşkil eder hale gelmiştir.[14]

Çözülmenin sebeplerinden biri de süratli ve dengesiz sosyo-kültürel değişmedir. Değişim, kültür ve toplumun doğasında vardır. Ne kadar geleneksel ve tutucu olursa olsun her toplum ve her kültür sürekli değişim içindedir. Bununla beraber değişme süreci ile karşı karşıya kalan toplum ve kültürün de, sürekli ve dayanıklı olduğunu görürüz. Her toplumda değişmeye karşı koyan kurumsallaşmış güçler bulunur. Bunların aynı zamanda, değişme süreci içinde istikrarı sağlama gibi bir işlevi vardır. Hızlı bir değişim sürecine giren toplumlarda, sosyal gruplar ve kurumlar arası uyum zorlaşır; dengesizlikler ve çözülme baş gösterir. Süratli sosyo-kültürel değişimin olumsuz etkilerini sosyal ve bireysel açılardan olmak üzere iki yönlü değerlendirebilmek mümkündür.[15] Özellikle sanayileşmenin yol açtığı ve sosyal yapı ile kültürdeki değişimlerle ortaya çıkan yapısal uyumsuzluklar; ailede, sosyal tabakalaşmada, dinî ve ahlâkî düşüncelerde vb. çözülmelere yol açmaktadır. Fertlerin hızlı sosyal değişime uyum sağlayamamaları da, diğer fertlerle ilişkilerinde, kendi tutum ve davranışlarında çözülmelere yol açmaktadır.

Normal şartlarda değişimin hızı ne kadar süratli olursa olsun, toplum kendi yapısını koruma eğilimindedir ve çözülmeye hemen imkân vermez. Bunda iki önemli faktör rol oynar. Birincisi, sosyal yapı, ferdin değişimine oranla çok daha yavaş değişir. Fertler istemese dahi, sosyal grup ve kurumlar uzun bir süre daha hayatlarını sürdürürler. İkinci olarak, sosyal grup ve kurumlarıyla bir bütün ola-

---

12 Dora ve Bertrand Russel, Endüstri Toplumunun Geleceği, Bilgi Yay., Çev. Melih Ölçer, İstanbul, 1979, s.38-39.

13 Nur Vergin, "Hızlı Şehirleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları", Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1986, s.30-31.

14 Ruşen Keleş, Kentleşme Politikası, İmge Kitabevi, 2. bs., Ankara, 1993, s.372.

15 T. B. Bottomore, Toplumbilim, Çev. Ünsal Oskay, Der Yay., 3. bs., İstanbul, trs., s.331.

rak toplum, gelişen ve değişen şartlara uyum sağlama eğilimindedir. Değişik hız ve şekillerde de olsa, gelişen şartlara karşı yeni konumlar ortaya koyarak uyum gösterir. Ancak beklenmedik veya öngörülmeyen bazı durumlar bu dengeyi alt üst edebilir. Bu tip durumlara örnek olarak deprem, kuraklık, sel gibi doğal afetler, salgınlar, savaşlar ve devrimler gösterilebilir. Bu tip durumların etkilerinin önemi, ciddiliklerine ve toplumun bu değişmeleri emme veya bunlara tepkide bulunma yeteneğine bağlıdır. Zira bunlar hızlı değişmelere sebep olurlar ve fertlerin davranışlarında hızlı ayarlanmalar yapmayı gerektirir.[16]

Günümüz dünyasında ayrı bir başlık altında incelememiz gereken çözülme nedeni de ekonomik problemlerdir. Modern toplumlarda ekonomi, insan davranışlarının ve ilişkilerinin temelinde yer almakta ve onlara yön vermektedir. Ekonomik istikrar, insanların gündelik hayatlarındaki beklentilerinin başında gelmektedir. Günümüz toplumlarında sosyal sınıflar, meslek, statü, soy vb. kriterlere göre değil, çoğunlukla gelir durumuna göre sınıflanmaktadır. Üstelik günümüz toplumunun ekonomiye dayalı sınıfları ile geçmiş toplumların ekonomik sınıfları, yani zengin ve fakiri ve bunların yaşam standardı arasında büyük fark vardır. Günümüzde pek çok toplumda işsiz ve evsiz insan sayısı hızla artarken, diğer yandan kişisel servetleri devlet bütçelerine eşit olan zengin kimseler ortaya çıkmaktadır. Şüphesiz sanayileşme ile birlikte işsiz sayısında büyük bir artış olmuş; bunun yanında kapitalist ekonomi insanlara, geçmişe oranla daha fazla ve daha kârlı kazanç imkânları tanımıştır. Geçmiş toplumlarda, toplumuna göre, zenginliğin bir üst sınırı olsa da, günümüz dünyasında bir üst sınır tayin etmek mümkün değildir. Bunun yanında ekonomik dalgalanmalar, ülke ekonomisinin zararına olmakta, dar gelirli insanları zorlamakta; bunun yanında bu krizlerden yararlanıp vurgun yapma anlayışına zemin hazırlamaktadır. Ekonomik dalgalanmalar işsizliği doğurmakta, gelir dağılımının eşitsizliği de yoksulluğu artırmaktadır. Bu durum, toplumdaki pek çok dengeyi alt üst etmektedir.

Burada çözülmenin hem nedeni hem de sonucu olarak görülebilecek bir başka olguya, ahlâki gerilemeye de temas etmemiz gerekecek. Dinin sosyal kurumlar üzerindeki doğrudan etkisini yitirmesi, ahlâkın da toplumda gerilemesine ve dönüşümüne yol açmıştır. Geçtiğimiz yüzyılda gerçekleşen kültür değişiminin en önemli özelliklerinden birisi, ahlâkın ve dinin birbirinden ayrılmasıydı. Din, bireysel ve özel bir konu haline gelmiş; ahlâk da bireysel faziletten çok sosyal adalete öncelik vermeye başlayarak sosyal bir nitelik kazanmıştır. Bottomore'a göre ahlâkın "sosyal ahlâk" durumuna gelmesinin başlıca sonucu olarak, temel sosyal sorunlar dışındaki sorunlarda, görüş aykırılıklarına karşı toplum daha büyük bir

16 Fichter, a.g.e., s.156.

hoşgörü beslemeye başlamıştır.[17] Sosyal normların erimeye yüz tuttuğu bir ortamda hoşgörünün arttığını söylemek doğaldır. Fakat aslında burada yükselen bir değer olarak karşımıza hoşgörü çıkmaz. Yükselen yeni değerler bireyciliğin artması, mutlak bir özgürlük arayışı ve diğerleriyle olan ilişkilerde kayıtsızlıktır.

Günümüz ahlâkı, yararlı ve haz verici şeylerin yapılmasına indirgenmiş, faydacı ahlâk anlayışı pek çok sosyal kurum üzerinde egemen olmuştur. Dinden soyutlanarak ortaya çıkan bu anlayış, pek çok sosyal normu bir kenara atarak, büyük kurumsal dönüşümlere yol açar. Böyle bir ahlâk anlayışında en etkili sosyal kurum ekonomidir, en zayıfı ise dindir. Fakat ferdin bireysel ve sosyal birtakım ihtiyaçlarını karşıladığı için din, gözden çıkarılmaz. Benzer bir kurum da ailedir. Faydacı ahlâk anlayışına sahip olan toplumlarda aile, ekonomik çıkar ilişkisine dayandırılmaya çalışılır. Çocukların ve yaşlıların konumu bu anlayışa göre tespit edilir. Az çocuk sahibi olmanın ve huzurevi sayısının artmasının altında bu gerçek yatar.

Ülkemizdeki Çözülme Tezahürleri

Köklü bir tarihi geçmişi, buna bağlı dili, millet şuuru, dinî birliği bulunan Türk toplumunun bugün için çözülmeden uzak bütünleşmiş ve istikrarlı bir toplum olduğunu iddia etmek güçtür. Dinî ve milli değerlerimizle sık sık övünmemize rağmen aynı zamanda bu değerlerin hızlı bir şekilde aşındığından ve yok olduğundan da dem vururuz. Birbirine zıt görünen her iki söylem de doğrudur, zira toplum bir anda değerlerini terk etmediği için bunların büyük kısmı ayaktadır ancak ekonomik, teknik, bilimsel ilerlememize rağmen sosyal açıdan daha ileri noktada olup olmadığımız tartışmalıdır. Şüphesiz bütün bu gelişmelere paralel olarak devlet, daha bir sosyal devlet olmaktadır; hastanelerde rehin kalma olayları azalmakta, yaşlılara maaş bağlanmakta, işsizlik sigortaları ödenmektedir ancak esas olan bunların devlet tarafından değil, toplum tarafından karşılanmasıdır. İnsiyatif toplumdan devlete geçmişse sosyal anlamda problemlerin arttığını söyleyebiliriz. Burada temas etmek istediğimiz konunun diğer bir boyutu, yani toplumdaki insan ilişkilerinin gittikçe daha az güvenli olması ve suç oranlarının artmasıdır. Özellikle büyük şehirlerde bu değişim neredeyse bir insan ömrü içinde apaçık görünür biçimdedir. Kapkaççılık, gasp, cinayet, yaralama, tecavüz gibi suçlar haber bültenlerinin sıradan vakaları olarak karşımızdadır. Biz iki örnek üzerinde durmaya çalışacağız: Boşanma ve çocuk suçluluğu.

Ülkemizdeki boşanma oranları gelişmiş Batı ülkelerine göre hayli düşük olmakla birlikte, yine de bir yükselme trendi içindedir. Türkiye'de 1985 yılında

17 Bottomore, a.g.e., s.275.

boşanma oranı binde 0.37 iken, 1994'de bu rakam binde 0.46 olmuştur.[18] 2007 yılında ise kaba boşanma hızı binde 1.34'e çıkmıştır. Bir başka ifadeyle 2007 yılında 94 219 çift boşanmıştır.[19] Her ne kadar ülke nüfusu artmaktaysa da boşanma oranlarındaki artışın çok daha hızlı olduğu açıktır.

Boşanma oranlarının bölgesel olarak da düzenli bir şekilde arttığı görülür. Mesela 1994 rakamlarıyla Ege ve Marmara'yı kapsayan bölgede boşanma oranı binde 0.63 iken, Doğu ve Güneydoğu'da bu oran binde 0.13'tü.[20] 2007 yılında ise Ege Bölgesi binde 1.85 ile Türkiye'de en yüksek boşanma oranına sahip olan bölge özelliğini korumuştur ancak oranlardaki artış dikkat çekicidir. Güneydoğu Anadolu'da boşanma binde 0.52, Kuzeydoğu ve Ortadoğu Anadolu bölgelerinde ise binde 0.45'tir.[21] Bu bölgelerde de büyük artışların olduğu görülmektedir.

Boşanmaların artışı, bunun yanında -elimizde güvenilir istatistiksel bilgiler olmamakla birlikte- nikâhsız birlikteliklerin çoğalması, gayri meşru ilişkiler sonucu meydana gelen doğumlar gibi gelişmeler, geleneksel geniş aile ve çekirdek aile yanında yeni aile tiplerinin ortaya çıkışına zemin hazırlıyor. Otto Pollak aile yapısındaki bu gelişmelerin ışığında, "parçalanmış aile" ve "tamamlanmamış aile" diye iki ayrı terim geliştirmiştir. Parçalanmış aile, çekirdek ailenin üyelerinden birisinin (örneğin kocanın) sonradan yok olması sonucunda ortaya çıkan aile tipidir. Tamamlanmamış aile ise çekirdek ailenin hiç bir zaman kurulmamış halidir. Bir başka deyişle tamamlanmamış aile genellikle gayrimeşru çocuklarla annelerinden, parçalanmış aile ise dul eşlerle çocuklarından meydana gelir.[22] 20. yüzyılda modern toplumlarda aile modellerini artık bu aile tipleri oluşturmaktadır ve bu tipler aile kurumunun son sınırını teşkil etmektedir.

Sosyal çözülmenin önemli tezahürlerinden birisi de suç oranlarındaki artıştır. Sosyo-ekonomik göstergelerin yüksek düzeyde olduğu, ahlâk sistemi ve adalet sisteminin birbirine paralel gittiği, birincil grupların etkin bir şekilde bireyi koruduğu ve yaptırım altında tuttuğu toplumlarda suç oranı elbette düşük olacaktır. Ülkemizdeki duruma baktığımızda, gündelik yalın gözlemlerimizde fark ettiğimiz gibi suç oranı -bazı yıllar düşmesine rağmen genelde- artış göstermektedir. Türkiye'de 1984 yılında cezaevine giren hükümlü sayısı 27929 iken 1993 yılında iki kat artarak 53618'e yükselmiştir.[23] 2004'te 101308'e yükselen yükümlü sayısı sonrası iki yıl düşüş göstermiş ancak 2007'de büyük bir artışla 127304'e

18 Devlet İstatistik Enstitüsü, Boşanma İstatistikleri 1994, Ankara, 1996, s.9.
19 Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı:104, 26 Haziran 2008.
20 Devlet İstatistik Enstitüsü, Boşanma İstatistikleri 1994, Ankara, 1996, s.9.
21 Türkiye İstatistik Kurumu, Haber Bülteni, Sayı:104, 26 Haziran 2008.
22 Bkz. Emre Kongar, "Türkiye>de Aile Yapısı, Evrimi ve Bürokratik Örgütlerle İlişkileri", Aile Yazıları 2-Kültürel Değerler ve Sosyal Değişme, Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara, 1990, s.76.
23 Devlet İstatistik Enstitüsü, Adalet İstatistikleri 1993, Ankara, 1995, s. 5.

çıkmıştır.[24]

Burada esas ele almak istediğimiz çocuk suçluluğundaki artış, bireysel ve toplumsal psikolojinin çözülmesi açısından önemli bir gösterge kabul edilmelidir. Çocuk suçluluğundaki artışlar sanayileşme ve yoksullukla beraber düşünülür. Sanayileşme, hızlı ve düzensiz kentleşmeyi beraberinde getirir. Bunun ürünü olarak işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlikler, geleneğin sarsılması, özellikle çocuk ve genç nüfusun artışı suça eğilim doğurur.[25] Türkiye'de son on yıldaki veriler çocuk suçluluğunda bir düşüş olduğunu gösteriyor. Örneğinde 1998'de 706 çocuk hüküm giyerek ceza infaz kurumu ve ıslahhanelere girerken, 2007'de bu rakamın 236'ya gerilediğini görüyoruz. Ancak çoğunluğu suç isnadı olmak üzere çeşitli nedenlerle bir güvenlik birimine getirilen çocuklarda bir artış olduğu görülmektedir. Örneğin 2002 yılında 52064 çocuk bu şekilde bir (polis ya da jandarma) güvenlik birimine getirilmişken 2006'da bu rakam 84110'a yükselmiştir. Bunların içinde evden kaçma gibi suçla ilgisi olmayan vakalar da söz konusudur. Ancak bu konudaki artış bile toplumdaki çözülmenin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Örneğin 2002'te 1824 çocuk evden kaçma gerekçesiyle bir güvenlik birimine getirilmişken (bunun bir de tespit edilmeyenlerini hesaba katmak gerekir) 2006'da bu rakam 2530'a çıkmıştır.[26]

Çocuk suçluluğuna bağlı olarak bugün "liseli şiddeti"[27] olarak kamuoyuna yansıyan bir şiddet türünden bahsetmek artık mümkündür. Genelde aile içi şiddetin ve medyanın etkisine bağlanan bu olgu,[28] Batı ülkelerinde olduğu gibi, güçlü aile bağları ile övündüğümüz bizim toplumumuzda da görülmeye başladı. Türkiye, her ne kadar 1980 öncesinde lise ve üniversite öğrencileri arasında ideolojik nitelikli tartışma ve ölümleri gördüyse de, liseli şiddeti esas olarak 1990'lardan sonra gündemimize girdi. Mesela 1993 yılında sadece Mart ayında 9 liseli genç bu şiddet sonucu öldürüldü.[29] Yine 1993'de Bursa'da bir ortaokul öğrencisinin arkadaşını öldürdüğü (Hürriyet, 14.4.1993), 1994'de Gaziantep'te bir liseli gencin parçalanarak öldürüldüğü (Milliyet, 20.3.1994), 1997'de İzmir'de bir lise öğrencisinin arkadaşını okul tuvaletinde bıçakladığı basına yansıdı (Yeni Yüzyıl, 1.6.1997). 1995 yılı Mart-Nisan aylarında ise 3 liselinin öldürülmesi ba-

---

24 Türkiye İstatistik Kurumu, Türkiye İstatistik Yıllığı 2008, Ankara, 2009, s. 131

25 Atalay Yörükoğlu, Değişen Toplumda Aile ve Çocuk, Aydın Kitabevi, 2. bs., Ankara, 1984, s.187.

26 http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=1&ust_id=12 [13.08.2009]

27 Bu kesim, ülkemizdeki eğitim sistemi dikkate alındığında ortaöğretim kurumları olarak kabul edilen ortaokul ve liselerde öğrenim gören 12-17 yaş grubu gençleri kapsar. Aile Araştırma Kurumu, Ortaöğrenim Gençleri Arasında Şiddet Konulu Kamuoyu Araştırması, (Yayınlanmamış Rapor), Ankara, 1995, s. 5.

28 Bkz. Rigel, Nurdoğan, Haber, Çocuk ve Şiddet, Der Yay., İstanbul, 1995.

29 Nokta, 11-17 Nisan 1993, s.23.

sına yansıdı.[30] Yine derli toplu bir bilgi verecek olursak, 2006 yılının Nisan-Ekim ayları arasında (arada yaz tatilinin olduğunu unutmayalım) Milli Eğitim Bakanlığına ülke çapındaki okullardan 2474 olay ihbarı gelmiş. Bunların 47'si ateşli, kesici, delici silahlarla meydana gelen olaylar ve dokuz kişinin ölümüyle sonuçlanmış (Zaman, 25.10.2006). Bugün hepimiz okullarda çeşitli sebeplerle öğrencilerin birbirlerini, bazen de öğretmenlerini yaraladıklarını veya öldürdüklerini, küçüklerden cep telefonlarını ya da paralarını gasp ettiklerini duymaktayız. Artık pek çok okul, bahçe girişlerini x-ray cihazlarıyla kapatmak gibi ciddi önlemlerle güvenlik altına almayı düşünmektedir. Özellikle büyük şehirlerin kozmopolit okulları bu açıdan risk oluşturmaktadır.

Yukarıda sayılan örnekler kadar olmasa da, örneğin yine sık sık gördüğümüz toplum ulaşım araçlarında veya parklarda çevreyi rahatsız edici davranışlarda bulunan, ellerinde sigaralarla sokaklarda arz-ı endam eden ilk gençlik çağındaki çocuklara bugün pek çok kişi doğrudan bir tepki vermekten çekinir hale gelmiştir. Bir başka ifadeyle, Türkiye, büyük şehirlerden başlamak üzere toplumsal duyarlılığını kaybetmeye, toplumsal tepki ve yaptırımdan hızla sıyrılmaya başlamıştır. Oysa toplumsal yapı değerler, buna bağlı olarak gelişen normlar ve toplumsal kontrol mekanizmaları ile sağlıklı biçimde hayatını sürdürür. Toplumsal yaptırımlar bu yapının dışına çıkma eğiliminde olan kişiler için caydırıcı rol oynarlar. Bu uygulamaları naif bir yaklaşımla "baskı" olarak görmek sosyolojik açıdan oldukça yanlıştır. Toplumsal yaptırımlar insanoğlunun sosyalleşme sürecinin temel bir parçasıdır ve yakın çevreden uzak çevreye (aile, akrabalar, sokak, okul, iş çevresi…) doğru etkisi azalan bir biçimde gerçekleşir. Günümüzdeki esas problem toplum tarafından "sapma" olarak görülen konuların gözardı edilmesi ve toplumsal kontrolün zayıflamasıdır. Sosyal çözülme de buradan başlamaktadır.

Aslında 1980'ler, birçok konuda olduğu gibi toplumsal yaptırım konusunda da önemli bir kırılmaya sebep oldu. Pek çok değişim birbirini etkiledi ve tetikledi. Türkiye'nin ekonomik anlamda liberal politikaları benimsemesi ve uygulamaya koyması büyük bir dönüşümün başlangıcı oldu. Liberalizm sadece bir ekonomik anlayış değil, genel anlamda bir dünya görüşüdür. Biz her yönüyle liberalleşemedik ama liberalliğin etkisini ekonomide bir canlanma ve ahlâki açıdan bir yozlaşma ile kısa sürede fark ettik. Liberal ekonominin temeli olan "laisse faire (bırakın yapsınlar!)" parolası adeta patolojik bir biçimde toplumsal hayatın her yönünde hissedilmeye başlandı. Ahlâki anlamda bir rölativizm baş gösterdi ve Türk toplumunun zihniyetindeki ve davranış kalıplarındaki hızlı değişim kısa sürede bir değer aşınmasına (anomiye) yol açacak duruma geldi.

Bizim toplumsal yapımızdaki ilişkiler "otorite" üzerine kuruludur. Otorite

30 Aktüel, 27 Nisan-3 Mayıs 1995, s.28.

ağabey-kardeş, ebeveyn-çocuk ilişkisinden başlar ve öğretmen-öğrenci ilişkisine, hatta aralarında herhangi bir akrabalık bağı olmayan büyük-küçük ilişkisine kadar geniş bir alana yayılır. Şüphesiz bahsettiğimiz sivil anlamdaki otoritedir. Bu otorite sevgi ve saygı ayakları üzerinde durur; sevginin tezahürleri candandır ama azdır, buna karşılık saygı sembolik davranışlarla desteklenerek çoğunlukla korku şeklinde ortaya çıkar. Bu mevcut yapının doğruluğu ya da yanlışlığı ahlâk filozofları, eğitimciler, psikologlar tarafından tartışılabilir ancak sosyolojik açıdan konuya baktığımızda bunu bir olgu olarak kabul etmek zorundayız. Otorite üzerine kurulu davranış kalıplarının kısa bir sürede değiştirilmesi bizi değer aşınmasına itti. Davranış kalıplarındaki değişimin herhangi bir sapma ya da toplumsal krize dönüşmemesi için üç neslin geçmesi öngörülürken, Türkiye'de bir nesilden diğer nesle hızlı bir değişim yaşandı. Basit ama anlamlı bir örnekle açıklayacak olursak, dün "Eti senin kemiği benim," mantığıyla öğretmenlerine ya da ustalarına teslim edilen çocuklar, bugün anne-baba olduklarında, "Benim çocuğumun yüzüne fiske vuran soluğu mahkemede alır," demeye başladılar. Eğitimdeki fiziksel cezalar tasvip edilecek şeyler değildir. Ancak bu ceza kaldırılırken yerine aynı yaptırımı sağlayacak başka cezalar konması gerekirdi. Bu sağlanamadı; zaten bir nesil içinde sağlanması da mümkün değildi. Dolayısıyla kısa bir süre içinde evinde anne babasından, sokakta komşudan, okulda öğretmeninden herhangi bir yaptırım görmeyen bir nesil ortaya çıktı. Şimdi otobüste yaşlı birine yer vermeyen bir çocuğa kalkmasını rica etseniz en başta yan koltuğu paylaştığı annesinden azar işitme ihtimaliniz yüksektir.

Çözülme Karşısında Din

Dinin temel toplumsal kurumları destekleyici ve meşrulaştırıcı bir özelliği vardır. Bundan dolayı din, toplumsal yapının değişimi veya dönüşümü yerine muhafazasına yönelik bir işlev görür. Dinî bağları kuvvetli bir topluluk birincil gruplar içerisinde, toplumsal yaptırımı üzerinde sürekli hissederek, mevcut toplumsal normları da çoğunlukla sorgulamaksızın kabul edip uyarak hayatını sürdürür. Cemaat bağlarının kuvvetli olduğu toplumlarda dinin pekiştirici ve bireye "anlam" ve düzen sağlayıcı rolünü Durkheim *İntihar* isimli eserinde göstermişti. Buna göre Avrupa'da intiharlar en fazla cemaat bağlarının zayıf olduğu Protestanlarda görülürken, bunu Katolikler takip etmekte, en az intihar ise güçlü cemaat bağlarına sahip Yahudiler arasında görülmekteydi.[31] Ancak dinin çözülmeyi engelleyici bir işlev görebilmesinin önünde bugün ciddi bir engel vardır: Dinin anlaşılması ve uygulanmasının görelilik kazanması ve toplumsal ilişkilerde belirleyiciliğini yitirmeye başlaması. Burada her şeyden önce bilincin bölünmesi,

31 Bkz. Emile Durkheim, İntihar: Toplumbilimsel İnceleme, Çev. Özer Ozankaya, Ankara, 1986, s. 123-145.

ondan sonra da dinî kuralların bir toplumsal norm haline gelmemesi durumuyla karşı karşıyayız.

Bölünmüş bilinç dini işlerin dünyevi işlerden farklı olduğu ve dolayısıyla ayrı değerlendirilmesi gerektiği şeklindeki bir düşünce biçimidir ve moderndir. Böyle bir zihniyete sahip olan bu yeni sosyal kategori de gündelik hayatı birkaç kategoriye ayırır:

Bölünmüş zihniyete göre, şüphesiz gündelik hayatımızda bir "sırf dinî alan" vardır ki, bunlar esas olarak ibadetlerdir. Bölünmüş bilinç durumunun ikinci kategorisini "yarı dinî alan" oluşturur. Bir mabette, bir kutsal ziyaret mekânında, kutsal bir zaman diliminde, kendine has ritüelleri içerisinde yerine getirilen tapınmanın sırf dinî bir şekilde düşünülmesinden başka bir ihtimal söz konusu değildir. Ancak dinlerin yine önemli bir ibadet olarak gördüğü yardımlaşma, muhtaçlara destek olma, kutsal değerler için mücadele verme gibi eylemler ister istemez birinci kategori gibi değerlendirilmez. Bunlar gündelik hayat içerisinde, özel bir zamana, mekâna, kıyafet ve eyleme sahip olmayan uygulamalardır ve dışarıdan bakıldığında doğrudan bir dinî davranış olarak görülmez. Bölünmüş bilincin üçüncü kategorisini ise tamamen dünyevi alan oluşturur. Mümin her ne kadar bütün eylemlerinin, içerisinde Allah rızasına yönelik bir niyet taşıdığı müddetçe, birer ibadet olacağını bilse de bütün davranışlarında bu bilinç durumu yeterince açık değildir. Hatta başkasına zararı dokunmadıkça bir davranışın yapılmasının sakıncası olmayacağını veya başkasına özel bir faydası olmadıkça da bir ibadet olmayacağını düşünmeye başlar. Örneğin bir öğrencinin sınavda kopya çekmesi, bir esnafın vergisini eksik vermesi ya da bir köylünün hasat sonrası anızı yakması dinî bir durumla ilişkilendirilmez. Bu konularda doğrudan bir dinî hüküm olmadığı gibi bir başkasına doğrudan bir zarar verildiği de düşünülmez. Vergi kaçırmanın ülkenin genel mali durumu konusunda ya da anız yakmanın ekolojik dengenin bozulması açısından zararı olduğu söylense de hiçbir düşünce bu kadar ileri götürülerek bir fayda-zarar ilişkisi kurulmaz. Bu tipik anlamda bilincin bölünmüşlüğü durumudur. Artık birey gündelik hayatını dini olan ve olmayan biçiminde ikiye ayırır; dinî olarak kabul ettiği alanda dinî normları, dini olmayan alanda ise hukuki-sosyal normları veya kişisel çıkarlarını referans olarak alır.

Bölünmüş bilinç durumunun din, dindar ve dini hayat açısından en tehlikeli tarafı bilincimizin dünyevi yönünün dinî emirlere kapalı oluşudur. Bugün Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hasat sonrası anızı yakmanın tabiatın doğal dengesini bozduğu, tarladaki canlıları öldürdüğü gerekçesiyle caiz olmadığını söylemesi toplumda bir mâkes bulmuyor. Başka bir örnek de, bazı İlahiyat hocalarının sık sık söylediği trafik kurallarına uyma meselesidir. Bir arabanın kırmızı ışıkta geçmesinin "haram" olduğu söylendiğinde inanan kişinin vicdanında acaba ne ölçüde karşılık bulmaktadır? Burada dinin toplumsal norm oluşturma yönünün

gittikçe zayıfladığını açıkça görüyoruz. Kişiler kendi bireysel-toplumsal yaşam alanlarının dünyevi olduğunu düşündükleri konularda kendi tercih ve isteklerine göre hareket edebilmekte, dini-toplumsal bir yaptırım hissetmemektedirler. Bireyin sosyalleşmesi, toplumsal normları içselleştirip sosyal yaptırıma hazır ve açık hale gelişini ifade eder. Aile içi ilişkilerde problemler yaşayan bir insan kolaylıkla boşanmayı düşünebiliyorsa bu yaptırımı üzerinde hissedemiyor demektir. Dinin toplumsal bir norm haline gelişi ise ancak gelenek içerisinde mümkün olur: Din geleneğin ya da kültürün bir parçası olduğunda, aynı zamanda, sosyalleşme veya kültürleme sürecinden geçen birey üzerinde yaptırım gücü de kazanmış olur. Gelenekten kopan, sadece bireysel veya marjinal grupsal anlayışlar içerisinde yeniden ikame edilmeye çalışılan din, yaygın anlamda bir etki icra edemeyecektir. Bugün ülkemizde din, bazen toplum mühendisliği çalışmalarıyla bazen de dinî camianın içinden gelen etkilerle toplumsal bağlamından koparılıp yeniden üretilmeye çalışılan bir kimlikle karşımızdadır. Buna bir de, sekülerleştirici ve görece-leştirici faktörler eklendiğinde birey üzerinde denetimini büyük ölçüde kaybeden bir din kurumu ile karşı karşıyayız demektir. Böyle bir kurumsal yapının çözülme karşısındaki etkisinin çok daha zayıf olacağı açıktır.

Oturum Başkanı: Vejdi Bey'in tebliğinin bir ana fikri de şuydu: "Toplumsal çözülmeye ilişkin sorunlara toplumun kendisinden daha çok devletin eğildiğini görüyoruz. Onun çözüm üretmeye çalıştığını görüyoruz. Bu işin doğasına çok uygun değil. Bizzat toplumdan devlete bu geçiş olumlu bir gelişme değil. Toplum, bizzat kendi yaralarını kendi sarabilir mekanizmalara sahip olmalıdır." dedi. Sivil toplum kavramını eksen alarak bu ana fikri ifade etti.

Şimdi Diyanet, hem devletin bir organı hem de sivil toplumla, halkla yüz yüze. Acaba bu toplumsal çözülmelerin aşılmasında nasıl bir pozisyon alabilir? Belki bunu konuşmamız yararlı olabilir. Kendisine tekrar teşekkür ettikten sonra sözü tebliğlerini sunmak üzere tekrar Adnan Aslan Bey'e, bırakıyorum.

Buyurun, Adnan Bey.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA DİNİN ROLÜ

Adnan ASLAN*

"Bütün dünyayı hesaba katmadan hiçbir şey yapılamaz oldu."
Paul Valéry

Budda "bir ev yanıyorsa, yapılması gereken şey etrafına oturup onun nasıl söndürüleceğini tartışmak değil onu hemen söndürmeye çalışmaktır" der. Bugün insanlığın ortak evi, yeryüzü, gerçek anlamda alevler içindedir. Doğanın kirlenmesi, ozon tabakasının tahribi gibi çevre felaketine götüren olaylardaki dramatik gelişmeler, insanlığı birkaç saat içinde yok edecek nükleer silahların kontrolden çıktığı korkusu, teknolojik ilerleme ve doğal kaynakların çokluğuna rağmen milyonlarca insanın gün be gün açlıktan ölmesi, etnik ve dinî çatışmalar sebebiyle cereyan eden savaşlar, aklın (reason) önderliğinde gelişen bilim ve teknolojinin gezegenimizde yeni medeniyetler imar edeceğini beklerken, mevcut medeniyeti tahrip etmeye başlaması, bizim ise bu tahribi tamir etmeyi bırakın, durduracak bir irademizin dahi olamaması, evimizin gerçekten alevler içinde olduğunun açık delilidir. Dünyanın bu konuma gelmesine küreselleşmenin tesiri olmuş mudur? Küreselleşmenin dine tesiri ve dinin ona tepkisi ne olabilir? Din ve özellikle İslâm daha huzurlu bir dünya inşasına kaynaklık edebilir mi? Bu tebliğde bu ve benzeri sorulara cevap vermeye çalışacağız.

* Doç. Dr., TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul.

Küreselleşme Nedir?

Küreselleşme kelimesinin müşahede edilebilir bir süreci tasvir eden ilmî bir kavram haline gelmesinde, toplumu gözlemlemeyi en önemli görevi sayan Batı sosyolojisinin gelişim safhalarının etkisi inkâr edilemez. 1980lerin ortalarına kadar akademik çevrelerde önemli bir kavram olarak görülmeyen küreselleşme, 1980lerden sonra o kadar yaygınlaşmıştır ki yeryüzüne nasıl ve ne tarzda yayıldığını takip etmek adeta imkânsız haline geldi.

Küreselleşme nedir? Robin Williams küreselleşmenin ekonomik alanda ki ve özellikle günlük yaşayıştaki tesirini ne güzel tasvir eder:

Merkezi Amerika'da bulunan uluslararası bir şirketin Londra'daki bürosunda çalışan genç İngiliz, işi bitince Japon yapımı arabasına binerek evine döndü. Alman mutfak gereçleri ithal eden bir firmada çalışan eşi çok küçük İtalyan arabasıyla daha kolay ilerlediği için eve ondan önce gelmişti. Yeni Zelenda pirzolası, Kaliforniya havucu, Meksika balı, Fransız peyniri ve İspanyol şarabından oluşan sofrada akşam yemeklerini yedikten sonra, Fin yapımı televizyonlarında İngilizlerin Falkland Adalarını alışına dair bir program seyrettiler. Program sonrasında İngiliz olmanın mutluluğuyla sevindiler.[1]

Bu temsil küreselleşmenin daha çok ekonomik boyutunu ifade etmekle birlikte, onun ekonomiyi de içine alan daha kapsamlı bir kavram olduğu unutulmamalıdır.

Ronald Robertson küresel alanı bir bütün olarak sosyo-kültürel sistem olarak görür. Bu alanın teşekkül etmesine katkıda bulunan birçok unsur vardır. Medeniyetin gelişmesini sağlayan nitelikli kültürler, milletler, ulusal ve uluslar-arası hareketler ve organizasyonlar, milletleri oluşturan alt birimler ve fertler küresel sistemin parçalarıdır. Küreselleşme bir sosyal süreç olarak bu unsurların kendilerini küresel insanî şartlar çerçevesinde yeniden tanımlamaya zorlamaktadır. Bu sebeple, Roberson'a göre, küreselleşmeyi tahlilde indirgemeci bir tavırdan uzak durmak gerekmekte ve özellikle bunun sadece, ekonomi ve politikaya hasredilmesi ise tamamen yanlış olmaktadır. Aslında, ona göre, insanlığın tabii mirası olan çok kültürlülük, çağdaş küresel şartların oluşmasında inşaî ve aynı zamanda etkili bir rol oynamıştır.[2]

Robertson'un küreselleşme teorisini şu şekilde ortaya koymak mümkündür. Ona göre küreselleşme, dünyanın küçülmesi ve bir bütün olarak dünya şuurunun oluşması ve bunun kültürel alanda izafileştirme süreci olarak tarif edilebilir. Küreselleşme bir taraftan küresel bağımlılık (global interdependence) diğer

1 Robin Williams, Towards 2000, Chatto and Windus, 1983, s. 117.

2 Ronald Robertson, Globalization: Social Theory and Global Culture, Sage Publication, London 1992, s. 61.

taraftan da küresel bütünlük şuuru olarak sosyal alanda varlık kazanmaktadır.[3] Robertson'a göre küreselleşme sadece ekonomik ve kültürel boyuta indirgenemez. O çok farklı boyutta birçok şeyi birden barındırmaktadır. Robertson'a göre, XX. yüzyıl küreselleşmesi hem yerelliğin evrenselleşmesi ve hem de evrenselliğin yerelleşmesi tarzında vukuu bulmaktadır.[4]

Küreselleşme en basit anlamıyla dünyanın küçülmesine, yoğunlaştırılmasına iştirak etme demektir. Fakat bu yerel etkilerden bağımsız değildir. Bir slogan haline gelen "küresel düşün yerel davran" ifadesi yerelliğin de küresel etkilerle şekillendiğinin bir başka ifadesidir.[5] Küreselleşme sürecini en özlü biçimde zaman ve mekân daralması olarak tarif etmek mümkündür. Fakat bunu gerçekleştiren birçok araç vardır. Uluslararası iletişimi, ve onun bir uzamı olan turizmi, kültürün mal haline gelmesi ve homojenleşmesini ve bunun bir uzamı olarak da küresel kapitalizmi küreselleştirmeyi yaygınlaştıran araçlar olarak zikredebiliriz.[6]

Robertson'a göre küreselleşme ile modernite arasında doğrudan ilişki vardır. Modernite, akrabalık ve yerel ilişkiler ağına dayanan bir toplumsal yapılanmayı, fert ve toplum ayrımına dayalı bir başka toplumsal yapılanmaya dönüştürmüştür. Bu anlamda küreselleşme "tek bir sosyal dünya" yaratan süreç olmakla birlikte o insanların dünya görüşlerine göre farklı algılanmaktadır.[7]

Robertson'a göre küreselleşme kültürel ekonomik ve politik alanlarda eş zamanlı vuku bulan çok boyutlu bir süreç olmasına rağmen bu süreç zorunlu küresel bir entegrasyona doğru gitmemektedir. Şu anki dünyada mevcut olan ve gittikçe artan bağımlılık (interdependence) bir entegrasyon olarak telakki edilmemeli, o ne bir kültürel entegrasyon ne de sadece ekonomik bir olgudur. Bu bakımdan Robertson küreselleşmenin daha çok kültürel, politik ve dinî boyutlarının öne çıkarılmasını arzu eder. Ekonomik küreselleşme bürokratik rasyonalizmin karşı konulamaz güçleri tarafından farklılık ve çeşitliliği aynileştirme, standartlaştırmayı ifade etmek için McDonaldlaştırma kavramı ile ifade edilmektedir.[8] Diğer taraftan Robertson'a göre, toplumların daha çok birbirine bağlı hale geldiği inancı ve ekolojik problemler, nükleer silahlar ve AIDS gibi hastalıkların yaygınlaşması dünya ve insan neslinin geleceğine dair endişelerin artmasına sebep olmakta bu da kültür, doktrin ve ideolojilerin izafileşmesini intaç etmektedir.[9]

---

3 Robertson, Globalization, s. 8.
4 Robertson, Globalization, s. 104.
5 Robertson, Globalization, 172
6 Robertson, Globalization, s. 172-173.
7 Robertson, Globalization, s. 78-83.
8 Ronald Robertson, "Gloablization and the Future of 'Traditional Religion'" içinde God and Globalization: Religion and the Powers of the Common Life, Trinity Press International, Pennsylvenia 2000, s. 55.
9 Robertson, Globalization, s. 87.

Küreselleşme sürecini bir teori bağlamında izah eden sosyal bilimcilerden Niklas Luhmann küresel toplumun genel vasıflarını tespitin zorluğuna ve özellikle ekonomik veya politik bir sistem çerçevesinde teorileştirmenin mahzurlarına dikkatleri çekerek, küreselleşmeyi somut bir sistem bütünlüğünün bütün dünyada vehmedilen varlığı olarak değil de, toplumsal yapının değişimi olarak izah eder. Bu anlamda küreselleşme moderniteye eşittir. Luhmann'a göre, modern ve küresel dünyayı, katmanlaşmış farklılıkların hâkimiyetine dayanan bir toplumdan fonksiyonel farklılıkların hâkimiyetine dayanan bir topluma geçiş tayin etmektedir. Mesela, modern öncesi toplumlar statü, zenginlik gücü oluşturan katmanları inşa etmekte, böyle bir toplumda ferdin bir kabileye veya soya mensup, köylü veya şehirli olma toplumdaki yerini tayinde oldukça önemliydi. Luhmann'a göre modernite geleneksel katmanlı toplumu yeniden inşa etmiş, eskiden alt sistemi oluşturabilme imkânı statü gruplarına aitken, şimdi modern toplumlarda aynı fonksiyonu fiil icra etmeye başlamıştır. Geleneksel toplumlarda soyluluk, ticaret ve rençperlik, toplumu oluşturan katmanları tayin ederken, şimdi politika, ekonomi, bilim, eğitim, din ve diğer sistemler toplumsal yapılanmayı belirlemektedir. Batı'da katmanlı toplumdan fonksiyonel topluma geçiş, aynı zamanda toplumun kültürel beklentilerini normatif (hükmî) söylemlerle karşılama yerine, kognatif (yorumsal) bir üslupla karşılama dönemini ortaya çıkarmıştır. Luhmann'a göre küreselleşmeyi gerçekleştiren işte bu toplumsal transformasyondur. Ekonomi, siyaset ve bilim bu fonksiyoner toplumun dinamiklerini oluşturan soyut sistemlerdir. Ekonomi para, siyaset, güç ve bilim ise hakikati kendine konu edinerek toplum yapısını belirleyen normatif soyut sistemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Teorik anlamda bu sistemler topluma bir çok imkânlar açarak daima bir değişim ve bu değişimin yaygınlaşmasını sağlamışlardır. Bu sebeple katmanlı geleneksel toplumlara nispetle fonksiyonel modern toplumlar daha dinamiktir.[10] Modern dünyanın önemli özelliklerinden biri sosyal, ekonomik veya siyasi taşınabilir yapılar veya alt sistemler oluşturmuş olmasıdır. Küreselleşme bu anlamda, bu yapıların veya alt sistemlerin taşınarak Batı dışı toplumlara monte edilmesidir. Batı'nın Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerindeki siyasî ve kültürel hâkimiyeti sayesinde batılılaşmaya ikna edilmiş toplumlar ekonomi, siyaset eğitim alanında alt sistemleri kendi memleketlerinde yeniden üreterek küreselleşmeyi gerçekleştirmektedirler. Küreselleşmeyi kısaca bu tarzda ifade ettikten sonra, şimdi asıl konumuz olan küreselleşme ve din konusunu ele almak istiyoruz.

Din ve Küreselleşme

Dinin feth edici bir güç olarak küreselleşme karşısındaki konumunu belirleyebilmek için önce dinin modernitenin yaygınlaşmasıyla karşı karşıya kaldığı

10 Peter Beyer, Religion and Globalization, Sage Publications, London 1994, s. 33-41.

durumunu ele almak gerekir. Çağdaş sosyolojinin tespit ettiği en önemli olgulardan biri de din ve sosyal sistemlerin birbirine bağlı olduğudur. Bunlar birbirini etkileyerek diyalektik olarak değişmişler, yani sosyal sistemler dinin algılanışını değiştirmiş, din de sosyal sistemleri değiştirmiştir. Mesela, XX. yüzyılda sosyal hayatta zuhur eden dramatik değişiklikler dinî yaşayışı etkilemiş dinin algılanmasında önemli değişiklikler yapmıştır.[11] 1907 yılında Papa X. Pius moderniteyi haklı olarak dinin dal ve gövdesini değil bizzat kökünü kesen bir balta olarak tasvir etmiştir.[12] Modernite özellikle geleneksel dinlerin sosyal alandaki etkilerini azaltarak toplumun sekülerleşmesine kaynaklık etmiştir. Lester Kurtz'un tespitine göre modernitenin dine etkisini şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Rasyonalizm, bilimselcilik ve ferdiyetçilik gibi fikrî hareketler dinî geleneklerin yerini almaya teşebbüs etmiştir.

2- Toplumsal yaşamın sekülerleşmesi ve dinin özelleşmesiyle birlikte farklı din mensuplarına ortak sosyal hayatı paylaşabilme imkânı doğmuştur.

3- Geleneksel formlar yeniden canlanmıştır.

4- Geleneksel dinlerin sosyal ve psikolojik fonksiyonlarını icra edebilecek sivil din ve milliyetçilik gibi din benzeri yapılar zuhur etmiştir

5- Telfikcilik (sinkretizm) süreci neticesinde yeni dinî inanç ve ibadet formları oluşturulmuştur.

İlk iki madde, Aydınlanmacı dünya görüşünün ve dolayısıyla modernitenin dini yok etme veya değiştirme teşebbüsünün neticesi ifade ederken, son üç madde artık modernitenin dinin yerine başka şeyleri kaim etme projesinden vazgeçtiğini ancak ona şekil vermek istediğini göstermektedir.[13]

Modern toplumsal yapılanmada zuhur eden çok kültürlülük ve çoğulculuk genel anlamda dini de etkileyerek dinin tesirini sınırlayan, çoğu zaman bir biriyle çatışan dinamikler ortaya çıkarmıştır. Bu dinamikler neticesinde sadece din toplumsal arenadan elini eteğini çekerek özelleşmemiş aynı zamanda modern dünyanın hayat katmanlarını oluşturan siyaset, ekonomi ve eğitimle din arasına kalın duvarlar örülmüştür.[14] Modernitenin, kendi varlığını ve etkisini yok etmeye yönelik bu büyük taarruza din de kendi gücü nispetinde karşılık vermeye çalışmaktadır. Bunun bir neticesi olarak, 1-Hıristiyan ve İslâm geleneğinde mündemiç reaksiyoner teolojiler anti-modernist hareketler varlık kazanmış, 2-Latin Amerikan Kurtuluş Teolojisi ve kadın hareketlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuş,

11 Lester Kurtz, Gods in the Global Village: The Worlds Religions in the Sociological Perspective, Pine Forge Press, London 1995, s. 171

12 Kurtz, Gods in the Global Village, s. 4.

13 Kurtz, Gods in the Global Village, s. 159.

14 Kurtz, Gods in the Global Village, s. 166.

3-Nasyonalizm, sivil din, ferdiyetçilik ve tüketimcilik gibi din benzeri yeni teşekküllerin oluşmuş, 4-Dinî telfikçiliği (sinkretizm) teşvik ederek yeni dinî hareketlerin teşekkül etmesine imkân sağlamıştır.[15]

Sosyal bir süreç olarak küreselleşmenin dinin teolojik sistemine ve toplumsal boyutuna etkisi ve dinin küreselleşmeye karşı direnci ve bizzat kendisinin küresel bir fail olarak sosyal hayatı yeniden yapılandırma teşebbüsü bu tebliğin asıl konusudur. Bunu Peter Beyer'in konuyla ilgili tartışmaları çerçevesinde ele alacağız.

Peter Beyer'e göre din ve küreselleşme arasında tek yönlü bir ilişki yoktur, dolayısıyla çoğunlukla kabul edildiği gibi, küreselleşmenin hâkim, dinin ise mahkûm veya küreselleşmenin fail dinin ise meful olduğu tespiti doğru değildir. Diğer taraftan küreselleşmenin özellikle geleneksel toplumlarda esaslı paradokslar yarattığı da doğrudur. Bu ise tek yönlü bir süreç değildir; küreselleşme bir taraftan, geleneksel kültürel yapı ve ferdî kimlikleri tahrip ederken, diğer taraftan bazı yerel kimliklerin yeniden oluşmasına ve mevcutlarının canlanmasına etki etmektedir.[16]

Modernite ve küreselleşmenin dine müphem ve aynı zamanda da menfi etkileri olduğu açıktır. Bu sebeple geleneksel dinî ilgilerin azaldığını, dinî sembol ve dinî mesleklerin ciddi itibar kaybına uğradığını rahatça ifade etmek mümkündür. Beyer'in de doğru olarak tespit ettiği gibi, Batı modernitesi kendi icadı olan kapitalist ekonomi, egemen devletlerle oluşturduğu politik yapı, dünya çapında yaygın bilimsel, teknolojik, sağlık, eğitim ve medya sistemleri ile varlığını hem somutlaştırmakta ve hem de küreselleştirmektedir. Bu müesseseler daha önce geleneksel toplumlarda var olan, yerel sistemlerin yerini almakta, bu toplumların statü gruplarını oluşturan, soyluluk ve geleneksel normatif özellikler yerini, ferdî hürriyet, devlet ve rasyonel akıl yürütmeye bırakmaktadır. Modern öncesi toplumlarda din ekonomik, sosyal, siyasal ve bilimsel bütün alanları ihata ederken, modern toplumlarda araçsal fonksiyonu olan özel sistemler geliştirildiği için din marjinalleşmiştir. Bu sistemlerin küreselleşmesiyle birlikte dinin sosyal alandaki tesiri zayıflamıştır. Bu gelişmelere dinlerin özellikle Hıristiyanlığın cevabı farklı olmuş, o kendini fonksiyonel alt sistem haline getirerek bu sürece olumlu cevap vermeye çalışmıştır. Mesela, otonom, legal ve politik sistemlerin ortaya çıkışıyla birlikte Katolikler kendi yapılarını da yeniden gözden geçirmişler, Protestanlar ve Katolikler yeni gelişen modern eğitim sistemi içinde yer almaya çalışmışlardır.[17]

Peter Beyer'in tespitine göre bilim, ekonomi ve siyasetin aşırı sekülerleşmesi

15 Kurtz, Gods in the Global Village, s. 168.
16 Beyer, Religion and Globalization, s. 3.
17 Beyer, Religion and Globalization, s. 103.

neticesinde Hıristiyanlık kendini sosyal alanda etkili fonksiyonel bir alt sistem yapma çabasında başarısız olmuş ve böylelikle din sadece iman alanına münhasır kılınmıştır. Bu bakımdan bir inanç objesi olarak değil ama bir sistem olarak dinin geleceği küreselleşmenin doğuracağı sonuçlara bağlıdır. Beyer'in de işaret ettiği gibi din fonksiyonel alt sistemlerin başardığını kendi yapısı ve kendi tarihî sebebiyle başaramamış ve dolayısıyla küreselleşmeyle bir uyum sağlayamamıştır. Dinin tabiatı ve fonksiyonel ilişkileri bakımından kapitalist ekonomik sitem veya modern devlet sistemi benzeri küresel bir dinî sistem gelişmesi küreselleşmenin şu andaki safhası açısından, bizce pek de mümkün görünmemektedir. Fakat Beyer'e göre bu elbette hiçbir dinî küresel sistemin olmayacağı veya dinin sadece azınlığın şahsi bir ilgisi haline geleceği anlamına gelmemektedir. Modern ve küresel ortam dine bir taraftan negatif yaptırımlar yüklerken diğer taraftan yeni potansiyeller de yaratmaktadır. Şu andaki verilerden hareketle dinin güçlü ve küresel bir alt sistem ortaya koyması mümkün görünmemekle birlikte, küresel toplumda her şeyin uyumlu ve istikrarlı olduğu da söylenemez. Küresel toplum her geçen gün gücünün artmasına, toplumun her alanına uygun araçlar geliştirmesine rağmen, sosyal hayatta nüfuz edemediği kısımlar ve buralara taalluk eden problemler vardır. Şimdi küresel dünya ferdî ve grup kimliklerinin oluşumunda ortaya çıkan problemler, ekolojik tehdit, gelir dağılımında gittikçe artan eşitsizlik, güç dengesizliği gibi temel problemlerle karşı karşıyadır. İşte dinin geleceğini bu kötü durumda kendisine nasıl bir ders ve pay çıkaracağını belirleyen süreç tayin edecektir. Dolayısıyla meseleyi ideolojik olarak bakmamak gerekir zira, Beyer'a göre mesele ideolojik değil yapısal veya pratiktir.[18] Eğer mesele gerçekten yapısal ise, dinin alternatifi yoktur ve yapacağı şeyi zorunlu olarak yapacaktır.

Ronald Robertson geleneksel dinlerin ve yerli kültürlerin küreselleşmenin tehdidi altında olduğu iddialarına rağmen, dinin ve kültürün geleceğinin parlak olacağını savunmakta ve hatta küreselleşmenin geleneksel kültürü kuvvetlendirdiğini ifade etmektedir.[19] Diğer taraftan çağın meşhur sosyologlarından biri olan Peter Berger ise şöyle demektedir:

Ama emin olabileceğimiz bir tahminde bulunmak gerekirse, o da, XXI. Asırda dünyanın bugünkünden daha az dindar olacağını düşünmek için hiçbir sebebin olmadığıdır. Bir grup sosyolog eski sekülerleşme tezini son bir çabayla kurtarma çabasındadırlar. Bunlar modernleşmenin insanları sekülerleştirdiğini, buna istisna teşkil eden İslâmî ve Evangelikal hareketlerin de ancak dinin son kaleleri olduğunu ve bunlarında çok fazla direnemeyeceklerini hâlâ iddia etmektedirler. Onlara göre sekülerite mutlaka kazanacak veya en azından İranlı mollalar, Pen-

18 Beyer, Religion and Globalization, s. 104-105.
19 Robertson, "Gloablization and the Future of 'Traditional Religion'", s.53.

takostal vaizler ve Tibetli Lamalar zamanla Amerikan üniversitelerindeki Mesela edebiyat profesörleri gibi düşünüp, onlar gibi hareket edeceklerdir. Ama bana göre bu tez hiç de ikna edici değildir.

Din alanında bireysel kişilikler çoğu sosyal bilimci ve tarihçilerin belirlediğinden daha etkili bir role sahiptirler. Ayetullah Humeynî olmasaydı da İran'da bir İslâmî devrim olurdu ama bu devrim gerçekleşenden çok daha farklı bir çehreye de sahip olabilirdi. Kuvvetli bir dinî hareket başlatacak karizmatik kişiliklerin nerede ne zaman ortaya çıkacaklarını kimse tahmin edemez.[20]

Peter Berger'e göre, dinî his ve aşkın bir anlam arayışı, insanoğlunun kadim özelliği olması sebebiyle din insan ve onun toplumsal yaşamı için daima önemli olagelmiştir. Yine ona göre bu teolojik bir iddia değil, agnostik ve ateist filozofların bile kabul edeceği antropolojik bir tespittir. Önümüzdeki yüzyılda, Berger'e göre, din siyasî hareketler için de önemli bir ilham kaynağı olmaya devam edecektir.

Küreselleşme ve İslâm

Küreselleşme, ister toplumsal boyutta, geleneksel sosyal yapıyı inşa eden faillerin değiştirilerek, siyaset, ekonomi ve eğitim alanında taşınabilir alt araçlar veya modeller üreterek yaygınlaştırılması tarzında algılansın isterse kültürel boyutta dünya bütünlüğü şuurunun oluşması veya dünyanın küçülmesi tarzında algılansın, dinî pratiklerin önemli bir kısmını sosyal alana hasr eden, yani kendi varlığı ile dinî icrayı özleştiren İslâm için büyük problemler ortaya çıkarmaktadır.

Aydınlanma düşüncesinden beslenen modernite ve modernitenin bir güç olarak ortaya çıkardığı küreselleşme hâkim, İslâm ise mahkûm olduğu halde aralarında ciddi bir mücadele sürüp gitmektedir. Küreselleşme İslâm'a önereceği en olumlu teklif, onun ekonomi ve siyasi müesseseler gibi araçsal bir alt birim olarak küresel şartlara entegre olmasıdır. Hıristiyanlığın dahi bir alt yapı olamadığı şartlarda İslâm bunu başarabilir mi? Bununla birlikte İslâm dinî alanın özelleşmesine ve kendisinin izafileşmesine imkân veriri mi? Bunlar mümkün değilse İslâm'ı ne tür bir gelecek beklemektedir? Şimdi bu konudaki tezimizi maddeler halinde ifade edelim:

1- Dinî bütünlüğün Kur'ân tarafından korunması, sosyal alanı inşaya müteallik prensiplerden taviz verilmesini zorlaştırmaktadır.

Küreselleşmenin hem bir kültür ve hem de siyasal bir güç olarak İslâm dünyasında ortaya çıkan birçok problemin kaynağı olarak nitelendirilmesi, siyasal

20 Peter Berger, "Sekülerizmin Gerilemesi", Sekülerizm Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği (haz. Ali Köse), İstanbul: Ufuk Kitapları 2002, s. 24-25.

İslâmî söylemin başarılı olmasına katkıda bulunmakta, diğer tarafta ise küreselleşme siyasal ve eğitim alanında kendi yapısal şartlarını İslâm'a kabul ettirerek İslâm'ın küresel bir model olmasına engel olmaktadır. Dinin özelleşmesi demek aslında dinin sosyal alandan çekilerek, sadece personel iletişim aracı olması demektir. Bu durum daha ziyade Hıristiyanlıkla alakalı olsa gerektir. Zira Hıristiyanlıkta dinin sosyal alana müteallik prensipleri dinî bünyeye İslâm da ki gibi sağlam tarzda entegre edilmemiştir. Mesela, Luhmann'ın özellikle Hıristiyanlığı göz önünde tutarak, ibadeti ferdî bir komünikasyon tarzında takdim etmesi doğru olabilir. Fakat İslâm söz konusu olduğunda, ibadeti sadece ferdî iletişim aracı olarak takdim etmek mümkün değildir. İslâm'da ibadetlerin birçoğunun toplumsal boyutu vardır. En ferdi ibadet olan namazın da cemaatle kılınmaya teşvik edilmesi, Ramazan da aynı anda Müslümanların oruç tutmasının, insanların maddî ve sosyal statülerini bırakarak aynı konuma getirme gibi önemli bir toplumsal boyutu vardır. Ekonomik bir ibadet olan zekât ve sadaka ve faizin yasaklanması, İslâm'ın ekonomik yapılanmasına doğrudan müdahalesidir. Hac ise farklı ırk ve milletlerden, farklı statüdeki Müslümanların aynı gaye için aynı yerde, aynı kıyafette bir araya gelmesi, küresel İslâm kardeşliğinin somutlaşmasıdır. Bununla birlikte İslâm'ın sosyal alanı inşaya yönelik fıkha dair kuralları ve bunun tarihin belli bir dönem uygulanması İslâm'ın özelleşmesini adeta imkânsız hale getirmektedir. İslâm'a özelleş demek, dinin yarısını inkar et anlamına gelir ki, İslâm'ın Kuranla ve gelenekle sağladığı kuvvetli entegrasyon sebebiyle bu mümkün görünmemektedir.

2- İslâm geleneğinin kültür birikimi ekonomik, siyasal ve eğitim alanında taşınabilir (evrensel) modeller üretebilme imkânı vermektedir.

Politik alanda, Müslümanların Hz Peygamber ve dört halife dönemine dinî ve siyasî açıdan ideal bir devir; ekonomik alanda ise zekâtı ekonomik ibadet, faizin yasak ve ekonomik dayanışmanın (sadaka) gerekli olduğuna inanmaları; eğitim alanında medrese gibi müesseseleri kurup yaşatmaları, yeni model ve projeler tasavvur etmenin kaynağı olmaktadır. Müslümanların şuuraltında ideal devlet olarak Medine'yi, ideal toplum olarak, zekât verilecek fakiri olmayan ve fakat Gazzalî, İbn Sina ve İbn A'rabî gibi düşünürleri olan bir cemiyeti yeniden inşa etme tasavvuru devamlı olagelmiştir. Fakat mesele tasavvur edildiği kadar kolay değildir. Modernite politik, eğitim ve ekonomik alandaki İslâmî modellerin uygulanabilir tek zemini olan geleneksel toplum yapısını değiştirdiği ve aynı geleneksel yapıyı yeniden inşa etmek mümkün olmadığı için, İslâm'ın bu alanlarda uygulanabilir modeller üretmesi şu anda mümkün görünmemektedir. Mesele sadece toplumsal zeminin kaybedilmesi değil, asıl mesele bir din olması bakımından İslâm'ın üreteceği modellerin kendi inanlarıyla sınırlı olmasıdır. Küreselleşme

sosyal bir gerçektir; bu gerçekliği hesaba katmadan artık hiçbir şey yapılamaz olmuştur. Kapalı toplumlar dönemi bitmiştir, İslâm doğru ve geçerli olabilmesi için toplumsal planda ürettiği modeller taşınabilir, yani her topluma uygulanabilir olmalıdır.

İslâm XXI. yüzyılda, ekonomi, politika ve eğitim alanında taşınabilir modeller üretebilir mi? Bu soruya Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır şöyle cevap vermektedir.

Bana evvelkilerin ve sonrakilerin ilimleri verildi" hadis-i şerifinden müteban olduğu üzere Alayhissalatü ve's-selâm Efendimiz evvelin ve ahirinin ulûmuna mazhariyetle mümtaz idi. Onun varisi olan ümmetin de bu mazhariyette bulunması iktiza eder. Bu sayededir ki o ümmet, ümmeti saire için mabihilistişhad olacak bir kemali haiz olabilir. Serveti ilmiyyesi tam olan milletlerin ölüsü de dirisi de mileli nakısanın merci medenisi olagelmiştir. Milleti İslâm , "Sizi insanlığa şahitler olmanız için vasat bir ümmet yaptık" (el-Bakara, 2/143), sırrına mazhar olmak için "Ve Rasülün de size şahit olması için" müeddası mucibince Hazreti Rasûlullah'ı mabihilistişhad ittihaz edebilmeli, ümem-i saireden istiğna ile istiklali tamma sahip olmalıdır.[21]

İslâm düşüncesinin politika, ekonomi ve eğitim alanında taşınabilir yani evrensel modeller üretebilmesinin önünde İslâm inancı ve modernitenin oluşturduğu toplumsal zemin gibi engellerden bahsetmiştik. İslâm düşüncesi bu engeli aşabilir mi? Bu alanlarda sadece Müslümanlara doğru ve makul gelen ve sadece onlar için geçerli modeller yerine inanıp inanmayan herkes için geçerli ve modern karşıtlarından da daha iyi modeller geliştirebilir mi? İkincisi İslâm bu tür modellerin uygulanabilmesi için zarurî olan bir sosyal zemini oluşturacak toplumsal talebi nasıl gerçekleştirecektir? Bence İslâm birinci engeli aşacak evrensel prensipleri haizdir. İslâm Müslüman olsun olmasın herkese uygulanmasını istediği adalet prensibi ve zekat ve sadaka ile hedeflediği ekonomik denge, üstünlüğün sadece ahlâkî kemalde olduğunu vurgulayarak her türlü, sınıfsal ve ırkî imtiyazları yok sayan sosyal eşitlik İslâm'ın üretebileceği evrensel modellerin temel prensipleri olabilirler.

3- İslâm ahlâkı toplumsallaştıracak bir cemaat yapısına maliktir.

Küreselleşme ekonomik ve sosyal planda gayri adil bir sistemin ve buna bağlı birçok problemlerin kaynağı olduğu görüşünün yaygınlaşmasının bir neticesi olarak küresel etik tartışmaları öne çıkmaya başlamıştır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal problemlere ancak küresel bir etik anlayışının yaygınlaşmasıyla çare bulunacağı inancı bu yeni gelişmenin en önemli dinamiğidir.

21 Elmalılı Hamdi Yazır, "Ba'de za" içinde Makaleler I, s. 242.

Bu konuda üretilen literatürün temel amacı rasyonel argümanlarla insanları ikna etmektir. Bizce ahlâkî davranışları kazanma tamamen rasyonel bir süreç değildir. Dolayısıyla küresel etik tartışmaları kendisinden beklenen insanlara ahlâkî davranışlar kazandırma hedefinde kolayca başarılı olacağa benzememektedir. Fert kimliğini ve şahsiyetini kazanırken bir gelenek içinde çoğu zaman rasyonel görünmeyen ahlâki prensipleri de benimser. Modernite ve onun bir neticesi olan küreselleşme dinî geleneklerin cemiyet yapısını tahrip ederek bir nevi ahlâkın var oluş zeminini bozmuştur. Bu anlamda küresel etik arayışları bir tartışmadan öteye gitmeyecektir. Max L. Stackhouse'un da işaret ettiği gibi, bu yeni olgu, küresel kapitalizmin zaferi olarak, az gelişmiş ülkelerin istismarı, çevrenin kirlenmesi, her türlü kaynak ve ilişkilerin satılık meta haline getirilmesiyle birlikte dünya çapında eşitsizlik yaratılmasına ve kültürel homojenlik adına bölgesel farklılıkları tahrip etmesine sebep olmaktadır. Eğer durum geçekten bu ise, birçok insanın küreselleşmede teolojik ve ahlâki bir değer görmemesi gayet doğaldır ve bu durumda, halefleri nasıl faşizim ve komünizmle nasıl savaştı ise devrin insanı, küreselleşmeye karşı öyle savaşacaklardır.[22]

İslâmî dünya görüşünde âlemin ve yani cemiyetlerin nizamı ancak ahlâki esasları yeniden tesis etmekle mümkündür. Âlemin nizamı ahlâkla olur. Nizamı âlem kavramı bir küresel dünya vizyonudur. Sadece cemiyetlerin değil, aynı zamanda şu maddî dünyanın, görünür ve görünmez bütün âlemlerin düzeni ve devamı ancak manevî ve ahlâkî prensiplere uymakla mümkün olacaktır. Kuran ahlâkî ilkeleri hiçe sayan cemiyetlerin nasıl yıkıp harap olduklarını anlatan kıssalarla doludur. İslâm dünya görüşünde küresel bir sistem ancak ahlâkî ideali kendi benliklerinde somutlaştıran yüce şahsiyetlerin varlığı ile mümkün olmaktadır. 1990lardan sonra, Roberson'un işaret ettiği gibi, ahlâki ilkeleri ihmal etmekle dünya bir belirsizlik safhasına girmiş ve bu kaostan ancak ahlâkî prensipleri esas alan bir sistemin yeniden inşası ile çıkacaktır.

İslâm dinî yapısı, geleneği ve inanlarına sağladığı manevî güçle, hâlâ rasyonel bir mekanizmayı öngörmeden ahlâki davranışlar kazandırma özelliğini koruyan belki de tek dindir. Bu sebeple küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı sosyal problemlerin mutlaka çözülmesini tasavvur eden sosyal bilimcilerin çoğu, kendi şahsiyetleri oluşurken bu tür bir süreçten geçmedikleri için bunun ehemmiyetini anlamada güçlük çekmeleri gayet doğaldır.

Sonuç:

Ekonomik ve Sosyo-kültürel bir süreç olarak varlık kazanan küreselleşme,

22 Max L. Stackhouse, "General Introduction" içinde God and Globalization: Religion and the Powers of the Common Life, Trinity Press International, Pennsylvenia 2000, s. 19.

sadece günlük hayatımızı değil aynı zamanda tasavvur ve tahayyülümüzü dahi etkilemektedir. Küreselleşme yapısal olarak yerli kültürleri ve dini etkilemekte ve onları yeni formlar benimsemeye zorlamaktadır. Bu meyanda batılı sosyal bilimcilerin küreselleşme karşısında İslâm'ın konumu ve davranışı konusundaki tespit ve tahlillerini itiyatla karşılamak gerekir. Onları ne tamamen ret ne de kolayca kabul etmeliyiz. Batılı sosyal bilimciler küreselleşmenin bir din olarak İslâm'a etkisi hususundaki tespitlerinde genelde haklı olmalarına rağmen, İslâm'ın küreselleşmeye nasıl cevap vereceği konusundaki tahmin ve beklentilerin de, İslâm'ın teolojik ve manevî yapısına yeterince vakıf olamadıkları için, çoğu zaman hatalıdırlar. İslâm ve küreselleşme münasebetini ve hatta mücadelesini şu şekilde özetlemek mümkündür.

1- Küreselleşme yabancı bir güç olarak İslâm'ın sosyal alanı inşayı hedefleyen prensiplerinden vazgeçmesini ve yani Luhmann'ın icra dediği boyutunu modernitenin emrine teslim etmesini istemektedir. Kuran, sünnet, en genel anlamda İslâm geleneğinde sosyal olanla dinî olanın bir birine yapışık olması sebebiyle, küreselleşmenin bu talebini İslâm kendi varlığına bir tehdit olarak algılamakta ve buna kendi dinî, düşünsel ve sosyal gücüyle karşılık vermektedir.

2- Küreselleşme, toplumları bir birine yakınlaştırarak veya çok kültürlü toplumlar oluşturarak dinin mutlaklık iddiasından vazgeçmesini ve izafileşmesini talep etmektedir. Bu durumda İslâm ise geleneğine dönmekte, tarihte çoğulculuğu başardığı iddiasıyla hem geleneği yeniden canlandırmakta ve hem de daha üstün olduğu psikolojini güçlendirmektedir.

3- Küreselleşme dini, ekonomi ve siyaset gibi bir alt sistem olarak global dünyaya entegre etmek istemektedir. İslâm ise hayatı bütünüyle kuşatma cehtinden dolayı ekonomi ve siyaseti de içine alan bir bütünlük iddiasıyla hatta diğer kültürleri alt sistem olarak entegre etmek istemektedir. Kendi evrensellik iddiasından dolayı global sisteme tam bir rakiptir. Bu sebeple onun bir tamamlayıcısı veya unsuru olmayı reddetmektedir.

4- Küreselleşeme kendi varlığını ekonomi, siyaset ve eğitim alanında taşınabilir modeller üreterek devam ettirmekte ve aynı zamanda yaygınlaştırmaktadır. İslâm'ın ekonomi, siyaset ve eğitim alanında dinî yapısından kaynaklanan kendine has projeleri olduğu için mevcut yapıyı tamamen meşru kabul edememektedir. Sistemle bir nevi kan uyuşmazlığının sebebi olan bu prensipler Müslümanları ekonomi, siyaset ve eğitim alanında bir taraftan alternatif arayışlarına sevk ederken diğer taraftan onların sisteme yabancılaşmasına da sebep olmaktadır.

Oturum Başkanı : Bu huzur veren tebliğinden dolayı Adnan Bey'e çok teşekkür ediyoruz.

Gerçekten de küreselleşme ve din ya da küreselleşme, İslâm kavramları yan yana geldiğinde çok önemli ve uzun uzun tartışmayı gerektiren çok ciddi kalıcı sonuçlara ulaşmamızı vadeden bir tartışma alanı oluşuyor. Küreselleşme bir ideolojidir ya da bir olgudur. Olgu olduğunu kabul eden tarafta Marksist söylem, biliyorsunuz, küreselleşmeyi kapitalizmin son aşaması olarak değerlendiriyor ve bir ideolojik söylem biçimi olarak tanımlıyor. Anladığım kadarıyla Ahmet Bey tebliğiyle, bu heyetin bir olgu olarak tanımlamasını teklif ediyor. Ayrıca ekonomik ve kültürel boyutları olduğundan söz etti. Ekonomik boyutları ile her gün yüz yüzeyiz. En önemli tezahürü emekle sermayenin hızla yer değiştirmesidir. Ve doğurduğu en önemli ekonomik problem de, tabi o sosyal ve ahlâki bir problemdir, o gelir dağılımındaki küresel eşitsizlikler. O verdiğiniz örneği de hatırlatarak ben de söylemiş olayım. Yanlış izlemediysem kültürel boyutu ile ilgili Ronald Robertson'un 'Globalleşme' diye çevirebileceğimiz küreselleşen dünyanın yerelleşmeyi de kışkırttığı ve yerelleşmelerin küreselleşme istibdadı gösterebileceği Mc Donalds'ın yerelleşebileceği gibi, pek tabi lahmacunun da küreselleşebileceğini demeye varan bir yorum yapıyor ki ben de globalizasyon analizine sıcak bakıyorum.

Korsan tebliğ yaptığımızı sanmayın sadece bir özet yapıp mümkün soruları kışkırtmaya çalışıyorum. Küreselleşmenin getirdiği ve küreselleşme din ilişkisi bağlamında önem kazanan temel başlıkların tebliğden hareketle şunlar olduğunu düşünüyorum: Küresel adaletsizlikler. Bu herhalde din perspektifinden üzerinde konuşulması gereken temel bir olgu. Bu adaletsizlikleri ister gelir dağılımı olarak düşünün ister siyasal baskılar anlamında, emperyalizmler anlamında düşünün fark etmez. Veya çevre sorunlarının ekolojinin artık bir küresel sorun olarak algılanmaya başlaması, çünkü yağmur ormanlarının giderek azalmaya başlamasıyla Türkiye'deki iklim arasında bir sebep sonuç ilişkisi varsa çevresel sorunların artık küresel perspektiften değerlendirilmesini artık bize adeta dikte ediyor ve biz de kabullenmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bunun doğurduğu bir küresel ahlâk kavramının da belki gündeme getirilmesi uygun olacaktır. Adnan Hoca da çok iyi bilir, Global Etik kuramlarının ortalıkta cirit attığını hepimiz çok iyi biliyoruz. Aralarında birçok Müslüman düşünürün de, galiba Türk Müslüman düşünürler de var. İmza attığı belli deklarasyonlar var. Dolayısıyla din hakkında konuşanların, ahlâkı küresel perspektiften yeniden ele almak veya küresel ahlâksızlıklara karşı dinin neler önerebileceğini gündeme getirmek gibi bir misyonu var gibi görünüyor. Daha enteresanı da küreselleşmenin insanları hızla karşı karşıya getirmesi, bir teâruf diyalektiği oluşturması, birbiriyle yan yana gelmesi, görüşmesi neredeyse imkânsız birçok insanı bu bilişim iletişim devrimi sayesinde tanışır hale getirmesi, dini olan olmayan birçok kültürü de adeta birbiriyle tanışmaya zorlamaktadır. Teorisyenler, bu da öyle diyor. Bir taraftan dini çoğulculuk kuram-

larını popüler hale getirir ki bence bu Adnan Hocam'ın da sahasına giriyor. Belki ekleyeceği şeyler olabilir.

Dini çoğulculuk bizim bakış açımızdan ne ifade etmektedir? Bu belki tartışmamızı gerektiren bir husustur. Üstelik Diyanet İşleri'nin bir parçası olan dinler arası diyalog etkinliğinin de bu küreselleşme olgusu ile ilgili olduğu düşünülmeli ve hem bu olgunun kendisi ve hem de bu olgu nazarı itibara alınarak ortaya Diyanet tarafından konulan dinler arası diyalog projelerine belki bir daha bakma şansımız olur. İnşallah korsan bir tebliğe dönüşmemiştir.

Adnan Hoca'ya tekrar çok teşekkür ediyorum ve Doç. Dr. Celalettin Çelik Bey'e sözü bırakıyorum "Kentleşme ve Dini Hayat" başlıklı tebliğini sunacaklar. Buyurun, Sayın Hocam.

KENTLEŞME VE DİNÎ HAYAT

Celaleddin ÇELİK*

Giriş: Bir Değişim Dinamiği Olarak Kent ve Kentleşme

Kentleşme her şeyden önce birey ve toplum hayatında köklü değişimler yaratan modernleşme olgusunun temel dinamiklerinden birisidir. Kentleşme öncelikle kentte oturan yerleşik nüfusun artması demektir. Kentlerde nüfusun yoğunlaşmasına paralel olarak ortaya çıkan uzmanlaşma, işbölümü, bürokrasi ve kurumsallaşma daha formel ve organizasyonel bir hayatı gerektirir. Öte yandan kentsel hayatın bu kendine özgü dinamikleri, günlük ilişkilerde geleneksel samimi, himayeci ilişkilerin yerine formel, ikincil, resmi ve anonim ilişkileri hakim kılar. Kentsel hayatın farklı kültürel grup ve yapıları içerebilen heterojen yapısı, kültürel anlamda bazı karşıtlıklar, uyumsuzluklar, yabancılaşma ve çatışmanın ortaya çıkmasının da nedenidir. Kentleşme sonucu sosyal organizasyonun kurumsal yapısı her şeyden önce insan ilişkilerinde geleneksel anlayış ve ilişkiler düzenini sarsmaktadır. Teknolojik yapılanma, kurumsallaşma ve bürokratik organizasyon kişilik yapılarında da önemli farklılaşma ve dönüşümlere yol açarken, kent hayat düzeni içinde artık geleneksel yapıya özgü birincil, samimi ilişkilerin yerine bürokratik, anonim, resmi yani ikincil ilişkilerin ikame olmasını gerektirir.

Günlük ilişkiler düzenindeki geleneksel kalıpların hızlı ve dengesiz biçimde değişmesi modern kent toplumunun kültür ve insan ilişkilerinde karşı karşıya kaldığı önemli sosyo-psikolojik rahatsızlıkların da kaynağıdır. Bununla birlikte kentleşme sürecinin toplum ve kültür hayatında yarattığı değişim, toplumların kentleşme tarzı ve özelliklerine göre farklılaşır.

* Doç. Dr., Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Öğretim Üyesi.

Kente Özgü Yaşam Biçimi, Kent Kültürü ve Kentleşme?

Kent kültürü, kentsel hayatın çeşitliliği ve zenginliği ile varlık bulan, bir arada yaşama tecrübesi, farklılıklara hoşgörü ve toleransın içselleştirildiği bir zihniyete işaret eder. Kentsel yaşam tarzında çoğulculuk ve hoşgörüyle birlikte bir rekabet ve yarışma kültürünün de ortaya çıkması beklenir.

Kentsel yapının kurumsal ve bürokratik işleyişi, geleneksel hayatın aksine aklın etkin ve üstün bir konuma çıkmasına, hayatın hemen her alanında rasyonelleşmenin belirleyici olmasına yol açar. Kent bu anlamda temelini rasyonaliteye dayandıran modernleşmenin mekânıdır.

Artan rasyonelleşme, bireyselleşme ve bireycileşmeye, bu durum da kültürün yeni bireyci formlarla gerilimli ve sancılı etkileşimine yol açar. Bireyselleşmeyle birlikte kent, kişilerin özel alanına kimseyi sokmadan kamusal bir mekânda yaşayabilme zeminini sağlar, onlara ahlâkî bir görünmezlik sağlar;[1] kent kültürü bu sakınımlı ilişkiyi bilmektir. Bu durum kentsel ilişkilerde güven sorununu daima bir kriz unsuru olarak öne çıkarır. Kent bir yandan özgürleştirir, diğer yandan toplumsal bağlardan uzaklaşıldıkça bir acziyet duygusuna düşürebilir. Kentte çözülen geleneksel dayanışma formlarının yerine yeni dayanışma formları ortaya çıkmazsa, kent bir suç, sapma, çatışma ve çözülme ortamı haline dönüşebilir.

Belli zihniyet ve davranış özellikleri gerektirdiği için kent bir yaşama tarzını benimsemek anlamına gelir. Kentsel kültüre uyum sağlayabilmenin temel anahtarlarından biri ise "kentte bir yabancı olarak sınırlı ilişkiler kurabilme becerisi"nde yatar.

Kent insanı kamusal hayatı kuşatan ikincil ilişkileri kullanmayı öğrenmek zorundadır. Kentte yaşayanlar rasyonel temelde kurumsallaşmış kamusal hayatta zamanla niteliksel değerleri niceliksel değerlere irca etmeye, zamanını ve başka insanlarla olan ilişkilerini belli ölçülere göre ayarlamaya başlar. Kent insanı böylece zaman kullanımına ilişkin dakikliği öğrenir ve içselleştirir.[2] Bu onu rekabetçi, yarışmacı bir pazar ortamının sosyo-psikolojine hazırlar.

Kentleşme insan ilişkilerini ve toplumsal hayatı nasıl etkilemiştir? Kent hayatı her şeyden önce yabancılar arasında bir arada yaşama, karmaşıklık ve yabancılaşma gibi olguları sosyal problemler olarak karşımıza çıkarır. Kentsel mekânın insan ilişkilerini geleneksel algılamanın dışına zorladığı ve özellikle bireyselleşme dediğimiz olguyu ortaya çıkardığı kesindir. Kentleşme her şeyden önce aile yapısını, aile içi ilişkileri etkilemiştir. Geleneksel toplumdaki geleneksel aile

---

1 Zygmunt Bauman, Sosyolojik Düşünmek, çev. A. Yılmaz, İstanbul: İletişim Yayınları, 1999, s.80.

2 George Simmel, "Grosstädte und das Geistleben", Die Grosstadt Vorträge und Aufsätze zur Städteausstellung, Dresden 1903, ss.190-191.

ilişkilerinin yerini modern site tarzı hayatın sürdüğü kentlerde kopan birbirinden uzaklaşan çözülen akrabalık sistemi nedeniyle bir bireyselliğe ve içe kapanmaya döndüğünü, bunun da önceki sosyal dayanışma ve himaye sisteminin kaybolmasına neden olduğunu görmek gerekir.

Kentleşme dinin kurumsal yapılardan bireysel ve öznel bir alana daralmasını yani sekülerleşmeyi de içeren bir modernleşme olgusudur. Dolayısıyla dinî hayat geleneksel formlarının aksine, daha çok yeni kalıp ve formlarda, bireysel hayatta tezahür eder. Dinî anlayış ve tutumlar modern hayatın sorunlarıyla ve yeniliklerle karşılaştıkça yeni yorumlarla sekülerleşmenin konusu olur.

Türkiye'de Kentleşme ve Kent Kültürünün Dönüşümü

Bu bildiride Türkiye'de kentleşmenin kendine özgü yapısı göz önünde tutulacak, sorunların ve kavramsal yaklaşımın bize özgü boyutu öne çıkarılacaktır. Türk kentleşme tecrübesinde dinî hayatın yeni yansımaları ve sorunları irdelenecek bazı çözüm önerileri getirilecektir. Kent, kent kültürü ve kentleşme olgularının sosyolojik analizinden sonra Türkiye'de kentleşme olgusunun ana hatlarını ortaya koymak istiyoruz.

Türkiye'de kentleşme olgusunun karakteristikleri batılı toplumlardan farklı bir nitelik taşımış, dolayısıyla onun sonuçları ve ürettiği sorunlar da kendine özgü olmuştur. Her şeyden önce Türkiye'de kentleşme sanayileşmeye bağlı olmayıp, kırsal nüfus artışı ve kentlerin artan cazibesinde ortaya çıkan bir gelişmedir. Bu süreç çok kısa bir zaman diliminde olduğu için Türkiye'de kentlere göç eden nüfus, sosyo-ekonomik ve kültürel bakımdan gecekondu semtleri gibi donanımsız alanlara yerleşmiş, büyük şehirler bu anlamda gecekondu semtleriyle kuşatılmıştır. Bu olgu Şerif Mardin'in analizlerinde "çevrenin merkezi fethi" olarak işlenmiştir.

Türkiye'de kentleşme olgusu yetmişli yıllardan bu yana sosyokültürel hayatımızı büyük ölçüde etkileyen ve bazı sosyologlarca "arabeskleşme" başlığı altında değerlendirilen bir dönüşümün mekânından yani gecekondulaşma olgusundan bağımsız ele alınamaz. Fiziki, sosyal ve kültürel yetersizliklerine rağmen gecekondular kente gelen göçmenlerin adeta sığındıkları bir çevre olmuş, oralarda kendilerinden önce gelen köylüleri, akrabaları ve hemşehrileri ile bir dayanışma içerisinde olmuşlardır. Bu sosyo-ekonomik ve kültürel donanımsızlıklarla gerçekleşen kentleşme, kentsel kültüre özgü dinamiklerin hayata geçmesine engel olmuştur. Gecekondu semtleri, göçmenlerin sosyal, ekonomik ve kültürel bakımdan kent standartlarına erişmelerine imkân vermemektedir.

Sosyal hayatımızı kuşatan pek çok sorunun odağında kentleşmenin bize özgü yapısal özellikleri yer alır. Kentler bu anlamda kente özgü ilişki, etkileşim ve kültürün bir mekânı olmaktan çok, çarpık kentleşmeye bağlı yeni etkileşim ve hi-

maye ağlarının yönlendirdiği alanlar olmuştur. Çarpık kentleşme, sosyal hayatta derin karşıtlıklar, yabancılaşma, kültürel uyumsuzluk ve çatışmaların da temelini oluşturmaktadır. Kent hayatının bireyleştirici etkisi, geleneksel değerler sisteminden gelen göçmenler üzerinde olumsuz etkiler yapabilmektedir.

Kentsel hayatın en önemli sorunu, ortak bir yaşama deseni etrafında bir araya gelememek, kentsel ilişki ve etkileşimin ortak kalıplarını kaybetmek olmuştur. Bu durum farklı kültürel sistemlerin ve alt kültür gruplarının kendi yaşama çevrelerini oluşturmaya gitmelerinin de nedenlerinden biridir. Çarpık kentleşme sürecinde kente geçişi sağlayacak intibak ve uyum mekanizmaları, kentsel kültürün dışında tamamen akrabalık, hemşehrilik ve dinsel himaye ağlarında sağlanmaktadır. Bu tampon kurumlar göçün ilk dönem şiddetli ekonomik ve kültürel sorunlarını hafifletirken uzun vadede ana kültürel yapıya alternatif kültürel grupların ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Alt kültür grupları temelinde ortaya çıkan ağ ilişkileri bir yandan göçmenlerin hayatını kolaylaştırırken, diğer yandan da ortak bir kent kültür ve hayatının, kentsel tutum, zihniyet ve davranış özelliklerinin oluşmasına engel olabilmektedir. Himaye grupları kişilerde bağımlı kişilik ve kimlik yapısına yol açarken, kendileri güçlenmekte, dini himaye grupları dinin araçsallaşmasına neden olmaktadır.

Çarpık kentleşme Türk toplumunda "köylülük" ve "kentlilik" kavramlarına özel anlam kazandırmıştır. Bu bağlamda "köylülük", coğrafi-idari bir kökene atıftan çok, "görgüsüzlük, uygunsuzluk, ölçüsüzlük, uyumsuzluk, karmaşa kaos ve çarpıklık" gibi durumları nitelemede, kentlilik kavramı ise "inceliği, nezaketi, üslup ve asaleti, uyum ve ahengi, süküneti" ifade etmektedir. Köylülük bu anlamda kentlere taşınan kültürel yozlaşmayı ifade etmek için kullanılmaktadır.

"Kentlilik" örneğine, somut yansımalarına lokal olarak, nadiren rastlanan bir durumu tasvir ederken, "köylülük" hızlı değişimin ortaya çıkardığı istenmeyen, çarpık, görüntüye uymayan, kaotik, estetik olmayan, itici, çarpık gelişmeleri eleştiri için tercih edilen bir kavram olmuştur. Bu kategorik pozisyonu oluşturan unsurlardan "köylülük", sosyolojik anlamda cemaatçi, inhisarcı, baskıyı ve hiyerarşiyi öngören bir anlayış ve yaklaşımın vurgulanması için kullanılmaktadır. Çarpık kentleşmenin ürettiği bu kültürel pozisyon, aracılara başvurma, kendi adına düşünüp karar verememe, kaderci, hürmet-ihtiram ve şatafata meyil gösterme gibi özelliklerle temayüz eder. Estetik ve ahlâki anlamda ise kente özgü incelmiş ilişkilerden uzaklaşmayı, nezaket dışılığı ve soy ilişkilerine aşırı bağımlılığı da bu figürü tamamlayan öteki yönelimler olarak görürüz.

Kent kültüründe ise her şeyden önce bireysellik ve bireycilik vardır. Kurumsal davranışlara ve kurumsallaşmaya önem verilir. Liberal bir hayat tarzı ile hoşgörü ön plandadır. Kavgacı değil, tartışarak çözümden yanadır. Kaderci değil, kişisel iradeyi ön plana çıkarır. Estetik ve sanatsal yönelimleri daha soyuttur. Düzene,

ahenge önem verir. Naziktir, incedir, kargaşayı-kaosu sevmez. Merkezdedir. Bir geleneğe dayanmaktadır, aristokratik eğilimleri ile seçkinci ve asildir vb.

Kentleşme sürecinde dini hayatın özellikleri tartışılırken bu kavramlara sıklıkla müracaat edildiğini görüyoruz.

Yaşama Tarzı Olarak Kente Özgü Dindarlık

Türkiye'de kentleşmenin pratik görüntüsü kent kültürü ve kent dindarlığını nasıl etkilemiştir? Bu soruyu cevaplandırmak için kent dindarlığı kavramını açmamız gerekiyor.

Kentleşme sekülerleşme dediğimiz, dinin sosyokültürel kurum ve formlardaki etkisinin azalması, cemaat ve topluluklar üzerindeki bağlayıcı etkisinin gerilemesine yol açar.

Kent dindarlığı belli geleneklere dayanır. Kentlilik nasıl tarihsel ve kültürel birikimin üzerinde bir yaşam tarzını üretiyorsa, kent dindarlığı da bu çizgide ayrımlaşan bir geleneği içerir.

Kent dindarlığında kurumların ve kurumsallaşmanın etkisi önemlidir. Hiyerarşi, eğitim, dayanışma ve gündelik hayatın akışında vakıflar ve benzeri yapıları üretebilmektedir. Sosyal ve kültürel hayata içiçelik ve duyarlılık, kent dindarlığında hayatın bütün ayrıntılarına nüfuz eden samimi bir ilgiyi ifade etmektedir.

Kent dindarlığında bireyci eğilimler baskındır. Günlük hayatta ve sosyal ilişkilerde ahlâk, pratikten daha fazla önemsenmektedir. Dinin araçsallaşması, dünyevi hedef ve amaçlar için kullanılması söz konusu değildir. Bireysel cüzi iradeye önem verilir, kaderciliğe yer yoktur.

Kent dindarlığı bilgi kaynaklarını sözlü rivayetlerden değil, kitabi, eğitimli, merkezi din kurumlarından alır. Kent içinde farklı sosyal düzey ve grupların kendi dinî bilgi kaynakları ve otoritelerine saygılıdır. Ancak dinî bilginin meşru otoriteleri, anlaşmazlık ve sorunların çözümünde söz sahibidir.

Kent dindarlığı estetik bakımdan da tarihsel birikimi üstlenen seçkinci bir karakter taşır. Kente özgü dindarlığın tarihsel formlarında gelenekle özdeşleşmiş bir sanat, musiki, mimari anlayışı, davranış ve ilişkiler sistemi bulunmaktadır.

Kent dindarlığında hoşgörü, tolerans, uzlaşmacılık vardır. Onda dinî farklılıklar ve anlaşmazlıklar bir çatışma veya dışlama nedeni değil, dinî düşünce ve yaşantıyı zenginleştiren bir özelliktir. Bu yüzden kent dindarlığı farklı anlamlandırma sistemleri ve yaşam tarzlarının biraradalığına tahammüllüdür.

Türk kentlerinde yaşanan dindarlık yukarıda tanımı verilen özellikleri ne ölçüde taşımaktadır? Öncelikle kentlerde artık tek bir boyutta kendini ifade eden standart dindarlık formları aramanın yanlışlığını belirtmek gerekir. Yaşanan kentleşme pratiği, şehirlerimizde idealize edilen kent hayatının aksine, farklı sosyal

kümelenme ve yaşam tarzlarını bir araya getiren bir pratiktir. Geleneksel şehir özelliklerini sarsmayacak bir gelişme hızındaki küçük Anadolu kentlerini bir kenara bırakırsak, hızlı kentleşme sürecindeki şehirlerimiz ciddi kültürel çatışma ve sarsıntılarla karşıyadır. Hızlı ve çarpık kentleşme, göçmenlere kent kültür ve kurumlarını yaşamaya ve içselleştirmeye fırsat vermeyen bir karakter taşımaktadır. Artık kente sığınan ve orada bir hayat sürdüren göçmenler, sığınma tarzlarına bağlı kendi uyum kalıplarını üretmektedir. Burada özellikle alternatif veya ikame dayanışma ağları ve himaye sistemlerinin işlevsellik kazandığı görülür. Bu meyanda dinin ideolojik bir protesto, ekonomik bir araçsallık kazandığı kimi cemaat ve gruplar düzeyinde ortaya çıkan çatışmalı görüntüsü, dinî, kültürel bakımlardan ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. İşte kentsel dindarlık görüntüleri, bu kültürel çeşitlenmeye tekabül eden yansımalar içermektedir.

Türkiye'de Dindarlığın Kentli Görüntüleri, Sorunları ve Çözüm Önerileri

Konuyu ele alış tarzımıza uygun olarak kentsel dindarlık kavramı normatif bir çerçevede değil, dinle ilgili yaşantıların çeşitli boyutlarında ifadesini bulan tezahürler, yani yaşandığı haliyle gözlemlenen, sosyolojik bir olgu yönüyle değerlendirilecektir. Türkiye'nin son elli yıllık sosyo-kültürel hayatında yaşanan değişimler, kültürel kurumlar ve birey katlarında, dünya görüşü ve anlamlandırma sistemleri ile daha özelde dini hayata yansımıştır. Etkilerini hayatın ve kültürün bütün alanlarında gördüğümüz ve yaşadığımız modernleşme olgusunun sosyal ve fiziki mekânı şehir ve şehir hayatıdır. Aslında Türkiye`de sözü edilen süreçte din ve dindarlıkla ilgili tartışmalar, kaynağını kentleşme olgusu ve onun beraberinde getirdiği Türkiye'ye özgü sorunlardan almaktadır. Bu süreç halen devam etmektedir ve ne yazık ki bu sürecin yarattığı sorunlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmamışken, küreselleşme ve postmodernizm gibi daha başka olgular tartışma alanını doldurmuştur. Türkiye'de dindarlığın şehirli görüntüleri, toplumumuzda yaşanan kentleşme sürecinin tarzı ve boyutlarıyla bağlantılı olarak çeşitlenmiştir. Yani Türkiye dindarlığının tartışmaya konu olan boyutları, daha geniş toplumsal sistemin bir parçası olması nedeniyle, genel sistemdeki sorunları paylaşmaktadır. Bunların dinî hayata yansımaları şunlardır:

- Kentlerimiz nasıl çarpık gelişme sürecinde "kırsallaşma" dediğimiz bir olguyu yaşamışsa, kentlerimizdeki dinî hayatta bir kırsallaşma dediğimiz kültürel erozyondan nasibini almıştır. Dindarlığın tarihsel, kültürel ve geleneksel kodlarının geliştirilmesi yerine, çevresel etkilere açık, tepkisel, protest ve kültürel derinliği olmayan yeni formları ortaya çıkmıştır.

- Dini kutlama, tören ve seremoniler asli formlarından uzaklaşarak bazen arabesk bir forma, çoğu zamanda bir gösteriş, şatafat ve israfa dönüşmüştür. Mevlit,

kandil gibi dini tören ve kutlamaların, yerli yersiz, bazen de gösterişe kaçacak bir şekilde gerçekleştirildiği görülmektedir. Hatta giderek gösterişçi bir dindarlık formunun ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim bazı moda ve defile gösterilerinde dinin bir pazar unsuru haline geldiği,

- Alternatif nişan, düğün vb. törenlerde geleneksel din anlayış ve pratiklerimizde karşılığı olmayan bazı unsurların devreye girdiği, kentsel hayatın devamlılık arzeden eğlence kültürünün dönüşerek, alternatif eğlence ve yarışmalarla geleneksel çizginin dışında bazı arabesk formların ortaya çıktığı,

- Çocukların yetişmesi, isim verme, bazı örf ve adetlerin yerine getirilmesinde geleneksel kalıplarda yozlaşmanın görüldüğü, Kuran'da geçtiği varsayılarak anlamsız ve ideolojik isimlerin çocuklara verildiği,

- Herhangi bir dinî otorite özelliği taşımayan ilmi ve akademik bir eğitim sürecinden geçmemiş bazı şahsiyetlerin din adına irşad, eğitim ve vaaz gibi etkinliklerde bulunduğu, halk kitlelerinin bu tür din tüccarları tarafından kolaylıkla maniple edildiği, onların söylediklerinin mutlak dindarlık ölçüsü olarak alındığı, dini bilgi kaynaklarının popüler vaiz ve kitaplar tarafından yönlendirilmesi sonucu popüler bazı anlayışların dini inanç haline geldiği,

- Kentsel sorunlar, ekonomik sıkıntılar, iş, sağlık ve ailevi sorunların çözümünde kentsel imkân ve fırsatların yetersizliği nedeniyle, türbe ve yatırların yoğun biçimde bir ziyaret ve adak mekanları haline dönüştüğü, buralarda türlü türlü anlayış, inanç ve uygulamaların ortaya çıktığı,

- Cenaze törenlerinin farklılaşan sosyal gruplara göre değişiklik arzettiği, cenazelerde alkış, çiçek atma vs. gibi bir karmaşanın ortaya çıktığı,

- Kitle iletişim araçlarında dini yayınların kaotik bir görüntü çizmesi, esasen doğru ve nitelikli bilgi verildiğinde son derece olumlu yansımalara sahip olması, ancak denetimsiz ve ehil olmayan ellerde halkın dinle ilgili inanç, kanaat ve algılayışında çoğu zaman olumsuz yansımalara yol açması söz konusudur. İletişim araçlarında yaşanan enformatik patlama, bilgisayar teknolojsindeki gelişmeler, cd'ler, cep telefonları, mp3/4ler dini nitelikli program, müzik ve vaazların dijital ortamda kontrol dışı ve pazar ortamına uygun bir şekilde yaygınlaşması. Özellikle dini nitelikli yayın yapan radyoların kadınlar üzerindeki geniş etkisi dindarlık anlayışlarında değişiklikler,

- Ramazan kültürünün dönüşmesi, ramazanlarda dinî yayın ve etkileşimin bir sektör haline gelmesi, ramazan eğlencesi, büyük iftar çadırlarının kurulması gibi bazı yeni yansımalar, tüketimin artması, iftara yetişme için trafik kurallarının ihlali, lüks davetler vs.

- Kent dindarlığını en çok rahatsız edecek potansiyel, kültürün aşırı siyasallaşması ve siyasal kültürün tarihsel kültüre baskın gelmesidir. Siyasileşmiş dindarlık

araçsal özelliğiyle rant kapıları açabildiği, vb. gündelik dini hayatımızı kuşatan sorunların büyük ölçüde bu çarpık kentleşme olgusundan kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede kentleşme tarzımıza bağlı olarak toplumunun sosyokültürel ve dini hayatında istikrarsızlık ve karmaşaya yol açan unsurlara karşı neler yapılabilir? Elbette kültürel değişme çok uzun vadede gerçekleşen bir olgudur, ancak bu değişmenin motive edilebilmesi mümkündür. Bu bağlamda özellikle dini hizmet ve eğitim veren kurumların kısa vadede yapabileceği bazı somut adımlardan söz etmek mümkündür:

- Her şeyden önce kent dindarlığının entelektüel kaynağı olan kurumların ihdası, kültürel temellerin oluşturulması için din eğitimi ve hizmeti veren kurumların bu çerçevede projektif çalışmalara yönelmesi, gecekondu bölgelerinde yaygın olan inanç ve uygulamaların, bilimsel sosyolojik araştırmalarla tespiti ve sonuçlarının sosyal projelerde tartışılması,

- Çarpık kentleşmede özellikle kadın dindarlığı önemli bir kırılma ve dönüşüm yaşamaktadır. Çevresel semtlerde kadın dindarlığının çok farklı kaynaklar tarafından yönlendirildiği anlaşılmaktadır. Kadınların eğitimsiz, ehil olmayan, hatalı ve yanlış bilgilerle yönlendirenlerin inhisarına bırakılmaması, özellikle diplomasız, takvim yaprağı bilgileriyle perşembe-cuma sohbetlerinde hocalık yapanlara karşı, resmi vaizelerin küçük semt ve mahallelere kadar uzanan bir etkinlik programına sahip olması,

- Uzun vadede tarihi mimari ve estetik anlayışımıza uygun olarak inşa edilmesi gereken camilerin, kısa vadede cazibe merkezi fonksiyonları için çalışılmalı. Camilerin her yaş grubuna hitap eden işlevleri üstlenebilmesi konusunda projektif çalışmaların yapılması,

- Diyanet'in etkinlik ve hizmetlerinin halka daha etkili bir şekilde iletilmesi, dini bilginin aktarılmasında dijital karmaşa ve kaosun önüne geçebilmek için dijital yayın faaliyetlerine ağırlık verilmesi, Diyanet'e ait ulusal yayın yapan bir TV kanalı açılması bu iletişimin sağlanmasında büyük faydalar sağlayacaktır. İnanç ve ibadet bilgilerinin doğru aktarılmasının yanında medeniyet olarak dinin sanat ve estetik boyutundaki kültür mirasımızın işlenmesi,

- Müftülüklerin profesyonelce hazırlanmış, sürekli güncellenen internet siteleri yapması, ilmi dini içerikle, vaiz ve vaizlerin programlarının bu sitede de yayınlanması,

- Mevsimlik din anlayışın besleyen sadece Ramazan ayına ve kandil gecelerine münhasır faaliyetle sınırlanma anlayışının yerine, yıllık program ve planlamaların yapılması,

- Halka dönük dini sohbet, konferans, seminer ve toplantıların uygun konforlu

büyük salonlarda yapılması; bu tür toplantıların uygun olmayan küçük yerlerde yapılması olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Özellikle kutlu doğum programlarının organize ve nitelikli olması, arabesk forma kaymış ilahi gruplarının piyasa yapmasına, musiki anlayışımızı ve kültürümüzü tahrip etmesine izin verilmemesi,

- Kuran Kurslarında zengin sosyal programların uygulamaya konulması, kursların bilgisayar, spor imkânlarıyla donatılması,

Kuşkusuz bu maddeleri çoğaltmak mümkündür, ancak sorunu tespitte hareketle kısa vadede yapılması gerekenlerin üzerinde durulmasının sosyokültürel gerçekliğin yapısına daha uygun olacağını söyleyebiliriz. Özetle Türkiye'de kentleşmenin kendine özgü yapısı, kolektif heyecan ve coşkunun aracı olarak dinî merasim ve ritüeller için uygun mekânsal ve zamansal ortamları sağlayamıyor. Öte yandan bu süreçte giderek zayıflayan ve terk edilen geleneksel kodların boşalttığı işlevsel durumları ise ikame edemiyor. Bir süreklilik duygusunu bu anlamda koparan kentsel yerleşim, kente aidiyet ve kimlik duygusunu da veremiyor.

Yeni kentsel dinî göstergeler (çarpık kentleşme, burjuva dindarlığı, gecekondu camiler, melez, arabesk dinsel yaşam tarzı vb.), esasen kentleşmenin sosyoekonomik ve kültürel temellerinden bağımsız ele alınmayacak olan sonuçlardır. Bu durumda dinî etkileşim tarzlarını üreten, şekillendiren, yön veren sosyal temeller sorgulanmadan görünümler üzerinden sorunlar çözülemez. Ancak bunların tartışılması bir bakıma din anlayış ve pratiklerine yönelik yeniden yorumlama ve değiştirme imkânlarını canlı tutacaktır. Yeni dinî göstergeler, bu anlamda onları üreten benimseyen faillerin tercih ve yorumlarından bağımsız düşünülemez. Bu tercihsel farklılaşma din anlayış ve pratiğimizde ortaya çıkan çoğullaşmayı da dikkate almayı gerektirmektedir.

Kentleşme toplumsal bütünleşme eksikliği ve hızlı sosyal değişme riskinden dolayı ele alınmalıdır. Burada tartışılması gereken kentleşme sürecinde dinî yaşantıları, örgütlenme ve uyuma yönelik toplumsal gereksinimlere verilen bir cevap mı yoksa, kendine özgü bir yapı gibi mi göreceğiz? Kentin olgusallığından, fiili durumlarını mı esas alacağız, kitabi din yorumlarını mı kente sunacağız? Bu soruların cevabı, ancak nitelikli çalışmaların yapılmasına bağlı olarak açığa çıkacaktır.

Oturum Başkanı: Celalettin Hocam, bu verimli ve zihin açıcı tebliğinizden ötürü size çok teşekkür ediyoruz.

Problematik durumun geleneksel toplumdan modern kentsel hayata geçişte doğurduğu sorunlarla ilgili olarak da benim anlayabildiğim, izleyebildiğim kada-

rıyla kente göç ve bunun kültürel davranış kodlarına dönüştürmesinin doğurduğu krizler, gecekondulaşma ve sağlıksız yaşam ortamlarının oluşması, üretilmesi bildiğimiz gibi yabancılaşmanın getirdiği suça eğilimli bir takım sosyal varlıkların oluşumu. Kentlerin de kırsallaşma süreci ardından bir tür arabeskleşmesi, bir tür kimliksizleşmesi, kentsel hayatla uyum içinde olmayan bir takım garip yapıların ortaya çıkması. Evet. Hakikaten çok problemli bir durum.

Tabi bence problemi sadece kent hayatının, dinî hayat üzerinde doğurduğu problemler çerçevesinde ele almak mümkün; fakat ben buna, şunu da ilave edelim diyorum, bu benim kişisel görüşümdür: İslâm'ın medeni bir din olduğuna, kentli bir din olduğuna inanıyorum. Kentli bir hayattan hareket eden ve onu yeniden dizayn etmek, yeniden üretmek isteyen bir din olduğuna inanıyorum. Biraz da Farabi'ye duyduğum sempatinin nedeni ve medeniyet fazlı teorisine duyduğum yakınlığım bundan olmuş olabilir. Dolayısıyla soruyu bir de şöyle sorabilir miyiz? "Kentli bir İslâm için hangi değerleri üretmeliyiz?" şeklinde. Çünkü hakikaten siz de söylediniz; düğünlerimiz, düğün merasimi mi cenaze merasimi mi belli olmayan türden garip merasimler, törenler olarak karşımıza çıkıyor. İşte birden bire neşvünema buluveren, beliriveren kentin ufuklarında, camilerimizde tam bir mimarî kimlik sorunu var, sadece estetik sorunu da değil. İrtibatları ne gelenekle ne modernle sağlıklı olan birtakım tasarımlarla, tasarım harikalarıyla karlılaşıyoruz.

Çocuklarımıza verdiğimiz adlardan bahsettiniz. "Gerçekten onların bu topraklarda yaşayan insanlara verdiği adlarla alakası nedir?" sorulmaya değer bir soru da bu. Daha sonra Hocamız, Şerif Mardin'e atıfla onun meşhur teorisi, çevrenin dini ideolojik bir aygıt olarak kullanmak sureti ile merkezi fethi kuramından söz ettiler. Ben, bunun hatırlattığı başka bir şeyi daha gündeme getiriyorum. Lütfen burada mahalle baskısını, yine Şerif Mardin Hocamın ortaya attığı kavram üzerinde de biraz konuşalım. Çünkü bu, böyle zaman zaman ilgi çekici, zaman zaman da mide bulandırıcı söylemlere dönüştü.

Daha sonra hepimizin son saflarda dineldiği önerileri oldu. Bunları da göz önünde bulundurarak inşallah şimdi vereceğimiz aradan sonraki müzakerelerde bütün bu üç tebliği müzakere etme şansı bulacağız.

Ben, bu oturumun tebliğler kısmına son veriyorum, teşekkür ederim.

2. OTURUM MÜZAKERELERİ

Komisyon Başkanı: Birinci Komisyonun Saygıdeğer Üyeleri, bugünkü son oturumu başlatıyorum.

Efendim, son oturumun müzakere için ayrılan süresi normalden biraz fazla. Bunun anlamı bugünkü konuşmaları sabahtan itibaren eksik olan kısımları da tamamlamak içindir. Bugün yapılan tebliğlerin tamamını göz önüne alarak bu müzakereleri yapacağız. Öğleden evvelki oturumda konuşmamış veya aceleye gelmiş veya öğleden sonraki tebliğlerin ışığında daha önceki tebliğlere baktığımız zaman tekrar gözden geçirilmesi gereken noktalar varsa onları da açıklığa kavuşturacağız.

Bu arada raportörlerimizin tuttuğu notlara da yardımcı olacak şekilde tebliğ sunan arkadaşlarımız yine sabahleyin açılışta belirttiğimiz gibi net ifadelerle bir özet lütfederlerse çok iyi olacak. Bunu, bugün vermek mecburiyetinde değiller; ama klasik dil ile konuşmamızı arzu edenler var. Eftal olan, bu akşam yazıp yarın vermeleridir. Yetişmeyecek şekildeyse, o müzakereci arkadaşlarımız özellikle kendi müzakerelerini yazılı metin haline getirip, verdikleri takdirde sonra sesli kayıtların bozulmasından kaynaklanan arızaları önlemiş olacaklar. Hem tebliğcilerimiz kendi tebliğlerinin çok kısa özenti, hem de müzakerecilerimiz yaptıkları müzakerelerinin, yazılı düzgün metin haline getirilmiş metnini raportörlerimize teslim ederlerse büyük ölçüde yönetimi rahatlatmış ve arızaları da asgariye indirmiş olurlar.

Ben, bu bilgileri arz ettikten sonra yine oturumu yönetmek üzere Sayın Oturum Başkanı'na devrediyorum. Hayırlı olsun.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim, Başkanım.

Yaklaşık yüz on dakika vaktimiz var. Bendeki listeye göre de on iki kişi müzakerelere iştirak etmek istiyor. Bu hesapça sekiz dakikalık süreleri tamamlamanız durumunda geriye on beş dakika kalacak şekilde ki o on beş dakikayı da son konuşmak isteyenlere ayırmış olacağız. Vaktimizi hesaplı bir şekilde değerlendirebileceğiz diye düşünüyorum. O yüzden lütfen müzakereye iştirak eden uzmanlarımızın sekiz dakikayı aşmayacak şekilde tartışmaya katılmaları isteniyor.

İlk olarak Nasuh Bey Hocamız, buyurun, sizi dinliyoruz. Sekiz dakika süreniz olduğunu da unutmayın. İnşallah.

Doç. Dr. Nasuh GÜNAY: Sayın Başkan, sayın hâzırûn, hepinizi saygı ile selâmlıyorum.

İki bildiriye atıf yaparak sözüme başlamak istiyorum. Aynı zamanda sabahki bildirilerden Ahmet Bey'in de bildirisiyle birlikte de düşünülmesi gereken bir

mevzu üzerinde durmak istiyorum. Bu iki bildiriden birisi, Vejdi Bey'in **"Toplumsal Değişim Karşısında Din"** ve Celalettin Bey'in **"Kentleşme ve Dinî Hayat"** konulu bildirisi.

Toplumsal değişimin varlığı inkâr edilemez. Bu değişimi dinî bağlamda hasarsız atlatabilmemiz için ve kentli dindarlığın yaşanmasında rehberlik yapılabilmesi için Diyanet'e ve din görevlilerine büyük iş düşmektedir. Bu bağlamda din görevlilerinin iyi yetiştirilmesi gerekmektedir. Din görevlilerinin iyi yetişmesi için meslekî bilgi yanında sosyoloji, psikoloji, dinler tarihi ve mezhepler gibi bilim dallarının bilgisine de sahip olunması gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konuda yani din görevlilerinin iyi yetiştirilmesi konusunda gereken hassasiyeti göstermektedir. Ancak taşra teşkilâtlarındaki bürokrat kesimde, Müftülükler diyelim, bu hassasiyetleri görememekteyiz. Özellikle eğitim merkezleri ve müftülüklerin düzenlediği kısa ve uzun süreli seminerlerde derslere genellikle Müftülük personeli girmektedir. Hâlbuki bölgede bulunan İlahiyat Fakülteleri'nin kadrolarından da faydalanılması gerekmektedir. Burada bir iki örnek vererek konuya açıklık getirmek istiyorum. Mesela bütün müftülüklerde düzenlenen yaz Kur'ân Kursları için din görevlilerine bir seminer düzenlenmektedir. Bu seminer derslerine daha çok Müftülük personeli, Müftü, Müftü Yardımcısı ve Müdürler girmektedir. Hâlbuki çevrelerinde bulunan İlahiyat Fakültelerinden konunun uzmanı olan Öğretim Üyeleri'nden destek almaları halinde bu kursların daha verimli olacağına inanmaktayız. Yine eğitim merkezlerinde verilen halkla ilişkiler dersine bile İl Müftüsü girebilmektedir. Hâlbuki bölgelerinde bulunan İlahiyat Fakültesi ve Eğitim Fakültesinde bu konuyla ilgili Öğretim Üyeleri'nin derslere girmesi daha uygun olacaktır.

Yine bir başka misal vermek istiyorum. Bir eğitim merkezinde benim kendi konumla alâkalı olarak, misyonerlik faaliyetleri ile ilgili Ankara Başkanlık'tan bir uzman arkadaş getirilmektedir. Hâlbuki çevrelerinde bulunan İlahiyat Fakültelerinde dinler tarihçilerinin bu işi daha iyi yapacaklarına inanmaktayım. Hangi kaygılarla Diyanet İşleri Başkanlığı merkezinden Öğretim Görevlisi tayin edilmektedir, onu bilmemekteyim. Değişim ve kentleşmenin dinî açıdan olumlu yönde değerlendirilebilmesi için Diyanet-İlahiyat bütünleşmesinin tam anlamı ile yapılabilmesi ile mümkün olacağından İlahiyat Fakülteleri ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarında birlikte hareket etmesi gerekmektedir.

Saygılar sunuyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim Nasuh Bey. İkinci sırada müzakerelere iştirak edecek olan katılımcımız, Fatma Karabıyık Barbarosoğlu. Sayın Fatma

Karabıyık Barbarosoğlu, buyurun.

Fatma Karabıyık BARBAROSOĞLU: Teşekkür ederim.

Bugünkü konuşmaları, sabah oturumunda sunulan tebliğleri ve yarın sunulacak tebliğleri de ben, önceden okuduğum için yine yarınki müzakereye katılamayacağım için toplu olarak ifade etmek istiyorum.

Öncelikle birinci komisyon, ikinci komisyon, üçüncü komisyon hepsinin bir ortak paydada birleştirmemiz gerekirse yeni zaman ve mekan kavramları üzerinde odaklanmamız gerekiyor. Dinin sosyal hayattaki yeri, şiddet, cinsellik ve kitle iletişim araçlarında etkilerini zaman ve mekan kavramı üzerinden analiz edebilmeliyiz diye düşünüyorum. Adnan Bey, küreselleşme üzerinde durdu. Küreselleşmeye çok olumlu olarak baktı. Nihaî olarak tabi biz, müminler olarak kötümser olmamak zorundayız; ama olayları değerlendirirken de biraz olumsuz yönlerini görmemizin, çok fazla iyimser olmamızın öngörülerimizi güçlü tutmak açısından önemli olacağını düşünüyorum.

Yeşil ışıktan bahsetti Vejdi Bey. Tabi ki buradaki vurgu önemlidir, İlahiyat öğrencileri din ile en çok barışık olan öğrenci grubu. Her ne kadar bütün öğrencileri, gençlik paydasında eşitleyeceksek de günah kavramının çok bir şey ifade etmediğini söyledi ki bu, çok önemli. Bizim esas tartışmamız gereken konu ahiret bilinci yani iman ehli, seküler zihniyetler değil. Ama kendisini imanlı, dindar olarak konumlayan, tanıtan insanlarda bile ahiret bilinci gittikçe kaybolduğu için öbür dünyayı hatırlatan örnekler, hikâyeler hayatımızdan çekildiği için maalesef günah, diyelim ki on altıncı yüzyıldaki insanı etkilediği kadar bizleri etkilemiyor. Günahkâr olmaktan korkmuyoruz. Tam tersine sekülerlerin, işte günahlarını ortaya döktükleri zaman kendilerini rahat hissetmeleri gibi maalesef İslâmî kesimde de işte itiraf edelim, saklamayalım, saklamak kötüdür gibi bir anlayış gittikçe yaygınlaşıyor ki, bunun çok tehlikeli olduğunu düşünüyorum.

Ahiret bilincini neden öldürüyor? İşte biraz önceki tebliğde de kent dindarlaşmasından bahsedildi, bir taraftan kent dindarlaşmasından bahsedilirken bir taraftan da ahiret bilinci neden öldü. Çünkü kitle iletişim araçlarından ölümün estetize edilmesiyle karşı karşıyayız. Post modern dünyada en önemli etkicisi ölümün öldürülmesi aslında. Yani biz, çocuklarımızı çizgi filmlerden başlayarak ölümün öldürüldüğü bir sürece tanık oluruz ve dolayısıyla ölümü hatırlatan, ebedi dünyayı hatırlatan olumsuz bir vaka olması gündemimizden çıkıyor. Nostaljik ifadeler yer yer eleştirildi. Ben de nostaljik bakışa düşmekten korkarım. O zaman nasıl bir nostalji tanımımızın olması gerekiyor? Nostaljiyi tanımlamamız gerekiyor? Benim için nostalji geçmişte anlattığımız her şey nostalji değildir. Geçmişten bahsedildiği zaman herhalde nostaljik yaklaşım ifadesi kullanılıyor. Ne zaman

bizim geçmişi anlatışımız nostaljik olur? Geçmişi, ağrılarından ve acılarından arındırarak anlatırsak eğer, bu nostaljik bir bakış olur; ama geçmişi biz, oradaki mevcut tecrübeyi bugüne aktararak dile getirebilirsek, yenileyebilirsek, irşat dilini bu manada güncelleyebilirsek geçmişten elde ettiğimiz tecrübe nostaljik olmaktan kurtulmuş olur.

Diğer komisyonlarda zannediyorum irşat dili üzerine de konuşulacak. Bu çok önemli bir şey; fakat sabahtan beri konuştuğumuz üzere de bütün meselemiz şu ki, İbrahim Bey de ilmihal dilinden bahsetti, biz, muhabbet dilini kaybetmiş bulunuyoruz. Dine karşı biraz rasyonel olalım, bilimsel olalım derken maalesef muhabbet dilini kaybettik. Bugün muhabbet dilini ifade ediyor gibi görünen cemaat önderleri de muhabbet dilini değil, esasında şov dilini kullanıyorlar. Muhabbet derken bizim ulaşmamız gereken şey aslında muhabbet, aşk… Aslında hiyerarşik olarak muhabbet, aşk, şevk olmalı ki sözlüklerimizden "şevk" kelimesi de çoktan silindi. Ben birkaç gence "şevk"ten ne anlıyorlar diye sordum. Bunun karşılığı maalesef yok. Benim çok sevdiğim şöyle bir örnek var. Sizlerle paylaşmak isterim. Muhabbet: Kuşun uçabildiği yere kadar uçması; aşk: Kanataları kırılırcasına uçması; şevk: Kanatları kırıldıktan sonra dahi uçmayı denemesi, deneme azminde bulunması. Bu çok önemli. Nostalji mevzuunda eleştirdiğimiz noktaya düşmemek için yazarın, dönemin, zamanın adını önce vermeyeceğim. Bir alıntı okumak istiyorum. Bu bir romandan alıntı. Çünkü ben, eğer daha sonraki oturumlarda vakit olursa Diyanet'in sanatın dilini kullanması üzerine yoğunlaşmak istiyorum. Alıntımız şöyle:

"Bundan otuz-kırk sene evvel insanlar, sadece iş veya eğlence için bir araya gelmezlerdi. Hatta asıl birleştirici olan şey bunlar değil ibadetti. İman dediğimiz duyguyu içinde duysun veya duymasın herkes evinden çıkarken onun kisvesine bürünürdü. İman, sadece bizi Allah'a bağlayan bağ değil müşterek kıyafet, yüz ifadesi, muaşeret şekli, hülâsa cemiyet hayatında nezaket ve merasim dediğimiz şeylerin yani karşılıklı münasebetinin tekrarlarıydı. Onu içlerinde gereği gibi bulamayanlar yahut onun emirlerine gereği gibi itaat etmeyenler de sanki her evin taşlığında veya kapının yanı başında küçük bir dolap varmış gibi onun hallerini ve kendisinden geçme, çok yüksek bir bağla bağlanma ve tevekkül maskesini yüzlerine geçirmeden insanların içine karışmazlardı…" Şimdi burada bundan otuz kırk sene evvel derken kast edilen zaman mütareke yılları. Roman Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Sahnenin Dışındakiler" romanı. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanının zamanı mütareke yılları. Ahmet Hamdi Tanpınar, bu romanı 1950'li yıllarda yazıyor ve roman 1973'te yayınlanıyor. Şimdi hâlâ bu romanı, bu alıntıyı günümüze de adapte edebiliriz. Diyor ki: "O vakit insanlar, iş ve eğlence için bir araya gelmezlerdi." Demek ki iş ve eğlence için bir araya gelme yüz yıl öncesine dayanıyor. Fark nedir? O dönemde anlattığı üst sınıfa ait bir durumdu; oysa gü-

nümüzde insanların, ibadet için eğlence için bir araya gelmeleri orta sınıflara, alt orta sınıflara kadar inmiş durumda. Adnan Bey, küreselleşmenin imkânından faydalanmak isterken İslâm'ın nasıl imkânlar sunabileceğini ifade ederken de dedi ki: "Biz de adalet ve sınıf farkının olmaması küresel dünyanın olumsuz etkileriyle mücadele edebilmek için önemli bir dildir. Fakat şunu düşünelim: Son on yılda Türkleri Türk yapan, aslında İslâm'ı oluşturan temel şeylerin varlık ve adalet olduğu halde bütün tartışmalarımızı adalet üzerinden yapıyoruz. Hukuk var ama adalet yok. Sınıf farkı diyoruz. İslâmî kesimde son yıllardaki tüketim kültürüyle beraber sınıf farklılığının olup olmadığını düşünelim." Ben, artık İslâmî sınıf farklılığı yoktur diye çok rahatlıkla ifade edemiyorum.

Sayın Başkan, lütfen beni uyarın vaktim bitiyorsa.

Aslında bu şûralarda ve sempozyumlarda nerede durduğumuzu tasvir ettikten sonra tekliflere geçecek olduğumuzda şöyle bir itirazı ifade etmek istiyorum.

Denildi ki Diyanet'in bir kanalı olsun. Dinî bilgiler versin. Ben, bunun çok verimli olmayacağını düşünüyorum. Neden böyle düşündüğümü örneklendirmek üzere de Kanal 7 örneğini verebilirim, sizlere. Bunun yerine benim teklifim şu: Diyanet'in RTÜK benzeri bir üst dili olmalı, üst bir kurulu olmalı. Burada çok entelektüel çalışmalar yapılmalı ama aşk, muhabbet, şevk dili kapsamında entelektüel çalışmalar yapılmalı. Ve şu an medya tarafından sürekli denetlenen bir Diyanet var, karşımızda. Maalesef hepimizi çok üzüyor. Yine Kanal 7'den bir örnek vereyim. Kendisi akademisyen olan Mustafa Bey, insanların ölünce nasıl kefenlendiğini… Yani ölüm hayatının gerçeğini anlatırken ve çoğu insan hayatında hiç kefen görmemişken, hayatın bir vakasının şiddet üzerine eleştirilmesine yol açtı. Hâlbuki Diyanet'in yine de RTÜK benzeri bir üst kurulu olsaydı, bunun aslında ölümü hatırlatan, hayatın trafiği olan, yani cenaze merasimi bir trafiktir, bunun bilmenin hiçbir kötülüğü olmadığını savunabilmeliydi. Anlatmaktan ziyade Diyanet'in kendi kullandığı bir takım dilleri de eleştiren, tıpkı İbrahim Bey'in ilmihal dili üzerinden ki çok çok katılıyorum kendisine, yaptığı gibi eleştiren bir Kurum olmalı diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Fatma Hanım çok teşekkür ediyoruz, değerli katkılarınız için.

Fatma Hanımı dinledikten sonra rahmetli şairimiz Cahit Zarifoğlu'nun şöyle bir dizesi aklıma geldi:

"Halk aşksızsa, sokaklar banka dükkânlarıyla doludur."

Kendisi muhabbet, aşk ve şevk terimlerini eksene alan ve daha çok edebiyatçı kimliğini belki öne çıkaran, bu terimler münasebetiyle bir müzakerede bulundu-

lar. Katkıları için teşekkür ediyoruz.

Şimdi Sümeyye Akyol Kahveci Hanımefendi'ye söz vermek istiyorum. Efendim, sekiz dakika süreniz olduğunu unutmayarak, buyurun.

Sümeyye Akyol KAHVECİ: Teşekkür ediyorum.

Ben, bu komisyonun diğer komisyonlardan farklı olması gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü diğerlerinde, din hizmetleri ve sosyal problemler karşısında din tartışılırken burada biraz daha teorik bir tartışmanın olacağı düşüncesindeyim. Bu anlamda da, daha çok yaklaşıma yönelik bir eleştiri ya da bir öneride bulunmak istiyorum.

Gerek tebliğlerde gerekse buradaki tartışmalarda gördük ki, toplumsal gerçekliği okurken kuramsal yaklaşıma çok ağırlık veriyoruz. O da yapısal, işlevselci bir yaklaşım. Bu yaklaşımın bize bir takım dezavantajlar getirdiğini düşünüyorum. Çünkü toplumsal gerçekliği tam olarak okumak talebinde veya iddiasında isek bu, bizim için bir takım sorunlar getiriyor. Ve eşitlik, özgürlük konusu da çok gündemde. İslâm dini kendi içinde böyle bir konunun gündem içi olduğunu düşünüyorsak, eğer sadece eşitlik ve özgürlüğü de kendi anlayışımıza, dinî anlayışımıza, İslâm dinine, onun müntesiplerine ve temsilcilerine lâyık görmüyorsak, diğerleri içinde görüyorsak, farklı yaklaşımlara da biraz kapılarımızı açmamız gerektiğini düşünüyorum.

Toplumsal gerçekliği daha doğru okuyabilmek için de elimizde bir takım analitik araçlar var. Bunlardan birkaçı üzerinde durulması gereken, onlarla topluma ve dine bakılması gerektiğini düşündüğüm çalışmalardan, yaklaşımlardan bir tanesi de çatışmacı kuram. Çatışmacı kuramı biz, din ve toplum ilişkisinde, din sosyolojisinde, hep "Din, Afyon'dur." cümlesine hasrediyor, ona hapsediyoruz. Ondan sonra yine yeni çatışmacı kuramlar var. Onlardan da istifade edersek topumu ve dini ve bu kuramlar arasındaki ilişkileri biraz daha doğru algılayabiliriz, diye düşünüyorum. Yine anlamacı bir yaklaşım eksikliği de zaman zaman hissediliyor. Hep açıklamaya dayalı ve yapıya vurgu yapan büyük boy kuramlara vurgu yapan, bireyin iradesini, özgürlüğünü görmezden gelen bir yaklaşım içersinde olmanın da birtakım dezavantajlar getireceğini de ifade etmek istiyorum.

Toplumsal olaylara biz, böyle bireyin iradesi içerisinde yeniden neşv-ü nema bulan bir anlayışla bakarsak, sosyal gerçekliğinin sürekli bir inşa halinde olduğu düşüncesi ortaya çıkıyor. Yine şuana kadarki tebliğlerde ve müzakerelerde Diyanet'te ve toplumda sadece hizmet bağlamında yüz yüze gelen ama kendisi bu toplumsal ilişkilerden, bu ağlardan azade uzakta bir kurum olarak sanki düşünülüyor. Aslında ben, bunun böyle düşünülmemesi gerektiği düşüncesindeyim. Çünkü Diyanet'te o birey anlamında ve oradaki bireyler arası ilişkiler anlamında

toplumun bir parçası. Orda da bir takım insanî ilişkiler sürüyor. Birtakım süreçler orda da gündemde. Buraların da çözümlenmesi, buraların da analiz edilmesi, buralara da eleştirel olarak bakılması gerektiğini düşünüyorum. Yine farklı kuramlardan bahsetmek üzere statü çatışmaları… Bunlara da vurgu yağılması gerektiğini buradaki hizmetlerin aksamasında ya da hizmetlerdeki verimin artmasında statünün önemli bir kavram olduğunun ifade edeceğim. Yine biz, hizmet verirken hizmet verdiğimiz, bilgi aktardığımız, aydınlatmada bulunduğumuz insanların kültürel bagajlarını, onların hangi alanda, hangi yönleriyle bir çatışma içersinde olduğunu göz ardı edersek ve önemli bir kavram da benim için hegemonya, bu kavramları da göz ardı etmeden toplumsal gerçeğe biraz daha kuşatıcı ve biraz daha gerçekçi bakarsak din ve toplum ilişkileri biraz daha iyi çözümlenecek. Bu da bize, kendimizi içten eleştirel bir bakışla görmek ve hizmetleri bu anlamda şekillendirme imkânı verilecek.

Ben, biraz teorik şeylerden bahsetmek istedim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok sağ olun, Sümeyye Hanım.

Yanlış bilmiyorsam Eğitim Uzmanı olarak Diyanet Teşkilâtında çalışıyorsunuz. Bu müzakere bana, Diyanet'in kendi içinden kendisine bakabilmeye bayağı da yatkın olduğunu gösterdi. Diğer Diyanetçi arkadaşlar da Diyanet'e öz eleştiri yöneltirlerse hem kendileri hem teşkilâtlarını eleştirmek anlamında makbule geçecektir. Tıpkı Sümeyye Hanım'ın yaptığı değerli katkılar gibi.

Şimdi söz sırası Doç. Dr. Ahmet Onay Hoca'da.

Doç. Dr. Ahmet ONAY: Teşekkür ediyorum.

Değerli Başkan'ım, ben vakit kalırsa Vejdi Bey ve Celâlettin Bey'in tebliğlerine kısa notlar söylemek istiyorum. Vejdi Bey, dinin toplumdaki çözülme görüntülerine bir çözüm getirebilir mi getiremez mi? O konu üzerinde durdu ve bize örnekler verdi. Son yirmi beş yıl içersinde boşanma oranlarının yüzde dört yüz arttığını, suç oranlarının yine yüzde dört yüz arttığını, evden kaçan çocuk vakasının yüzde elli arttığını söyledi. Bilincin dinî yönünün, dinî emirlere kapalı hâle geldiğinden, dolayısıyla norm oluşturamamada dinî hurafelerden arınma çalışmasının gelenekten kopma gibi sonuçlara götürdüğünden söz ettiler. Yani dinin bu işlevi konusunda pek de olumlu ya da başarılı olmadığını, en azından Türkiye vakasında ben, bunu anladım. Bu şekilde bir tespitte bulundular.

Şimdi ben, olaya şöyle bakmak istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluşuna baktığımız zaman, 4 Mart 1924'teki gerek o yasasında gerek Teşiklât-ı

Esasî'inde, Diyanet İşleri Başkanlığı ve ondan sonra 61 Anayasasına, 81 Anayasasına baktığımız zaman Diyanet'e dinen yüklenen bir fonksiyon var: Laiklik ilkesi doğrultusunda milletçe bütünleşmeyi hedef alarak özel kanunda gösterilen bu vazifeleri yapar. Demek ki Cumhuriyet Türkiye'sinde dine yüklenen bütün görev aslında bu. Çözülmeyi önlemek milletçe bütünleşmeyi, dayanışmayı, tesanüdü sağlamak, bu işleri yerine getirmek. Şimdi gelişimin üst seyrine baktığınız zaman 25'ten itibaren, o ilk yasanın ihlâlinden itibaren, 1921'de tekke ve zaviyenin kapanması aynı kanun içersinde gelen, getirilen hükümlerden sonra 49'a kadar bir gerileme sürecini belki görebiliyoruz. Ondan sonra 50-60 arası yasakların veyahut da biraz geri çekilmesi, daha sonra yasayla bu gücün verilip, Diyanet'in ilerlemesi söz konusu. Şimdi yasayla Başkanlığa verilen ya da dine atfedilen görev, bunun yapılması. Ancak gittikçe dinin bu noktadaki işlevinin kötüye doğru gittiğini görüyoruz. Ben, öbür taraftan bakıyorum. Şimdi ister son 5 yıl, ister 20 yıl, ister son 50 yıl olarak alalım. Nasıl alırdık? Ama ta baştan beri Cumhuriyet tecrübesinde dinin fonksiyonunu ifade ettiğimiz gibi. Cami sayılarında hızlı bir artış, özellikle 80'den sonra çok hızlı bir artış var. Arkadaşımızın özellikle vermiş olduğu rakamlarla bağlantılı olarak paralel. Görevli sayılarında, din görevlisi sayılarında, Kur'ân Kursu sayılarında, İlahiyat Fakülteleri'nin sayılarında, dinî yayınların sayı ve oranlarında, saatlerinde çeşitlerine göre, dinî grup ve cemaatlerin sayılarında, faaliyetlerinde, hacıların ve umrecilerin sayılarında ciddi anlamda bir artış var. O zaman bu işler, yani atfedilen bu tarihî görev yerine gelmiyor mu? Şimdi bu rakamlara baktığımız zaman gerçekten durum çok vahim. Bu kadar kaynaklar aktarılıyor, fakat bir neticeye gelmiyor. Sanıyorum bu noktaya bu tebliğ ile bir açıklık getirilmesi gerekiyor. Ben, bunu bekledim. Çünkü Cumhuriyet Türkiye'sinin Başkanlığa, dine atfettiği rol bu. Şimdi öbür tarafa baktığımız zaman rakamları kullanırken biraz dikkat etmemiz gerekiyor. Şimdi nüfus artış oranlarını da vermemiz gerekir. Nüfus artış oranlarına göre suç artış oranları verilirken, Mesela iki, dört'e çıktığı zaman yüzde yüz artmış olur ama on, on iki'ye çıktığı zaman yine iki artmıştır; fakat yüzde iki artış olmuştur. Karşılaştırırken bunları da belki dikkate almamız gerekiyor. Ayrıca burada verilen Mesela nitelikli suçlar, evden kaçan çocuklar meselesi köylerde ortaya çıkan bir olaydan çok şehirlerde olan bir olay. Son özellikle otuz yıl içersinde, yirmi beş-otuz yıl içersinde özellikle şehir nüfusunda çok hızlı bir artış oldu. Dolayısıyla bunları da dikkate aldıktan sonra tekrar bir değerlendirme yaptığımızda acaba durum ne olur? Sanırım biz, bunu yani dinin meşrutiyet sağladığı ana zemin eğer şu rakamlar açısından bakacak olursak tabanını kaybetmiş, hedefinden sapmış ve artık işlevsiz duruma düşmüş gibi anlayabiliriz. Dolayısıyla bu noktanın herhâlde tekrar ele alınması, bu başlangıçtan itibaren bu temel hedefte dikkate alınarak, yeniden bir değerlendirilip, bunun göz önünde bulundurulması gerektiğini düşü-

nüyorum.

Celalettin Bey'in kentleşmede din ve hayat konusunu çeşitli boyutlarıyla ele aldılar. Yalnız ben, orada biraz şuna dikkat çekmek istiyorum. Hep çarpık kentleşmeden hep şehirleşmeden söz ediyoruz. Şimdi biz, acaba din çarpık kentleşmeye dolaylı destekçisi olarak mı kullanılıyor? Bunu ben, biraz sorgulamamız gerektiğini düşünüyorum. Hep vaazlarımızda, hutbelerimizde uygulamalara da bakalım daha düne kadar hep biz, fitremizi, zekâtımızı gecekondu bölgelerine veriyorduk. 60'lı, 70'li yıllarda gecekondu bölgelerinde imamlık yapan arkadaşlarımızın her birinin birer apartmanı var, şu anda. "Yazık Hocacık şûrada otursun. Küçücük bir kümes kadar yer yapalım." dediler. Ama şimdi bir gittim, bir apartmanda en az yarısı onun yarısı arsa sahibinin, yarısı müteahhitin. Şimdi biz, bu güne kadar zekâtı hep oralara gönderdik, fitreleri oraya gönderdik. Biz, bunun destekçisi olduk. Yine oradaki insanlar, şehirdeki insanlar, bir yerden gelen insanlar derme çatma bir yere oturması, evinde elektriğinin olması, olmaması bir değer haline geldi ve insanlar, bütün paralarını oraya aktarıyorlar. Biz, oraya yönlendiriyoruz insanları. Diyoruz ki: "Aman, sevaptır. Verin." Hâlbuki asgari ücret 600 bin lirayla 500 bin lirayla çalışan insanlar, geceli gündüzlü o insanlar, alın teriyle kazanacağız diye, yaşayacağız diye uğraşırken; orada derme çatma bir yer kurun ve eşyasız kalın. Bu bir değer haline geldi. Ve biz, dinî olarak da vaazlar veriyor muyuz? Söylemlerde bulunuyor muyuz? Bunun sanki biraz sorgulanması gerektiğini düşünüyorum.

Yine Ramazan çadırları ve din… Dinî boyutu çok harika. Hakikaten Ramazan çadırları kurmakla çok güzel bir şey yapıyoruz. Adı da dinî. Yalnız arkasına baktığımız zaman işte çok çeşitli şeyler söyleniyor. %70'i oruç tutandı, tutmayandı vs. Bir de Ramazan çadırı sektörü, arkasında bir yemek sektörü, bir ekonomik boyut. Bunların da hani ben, o konunun uzmanı olmayan birisi olarak herhangi kimseyi şöyledir böyledir demek istemiyorum. Bunun da en azından ele alınmış olmasını örnekler olarak bekliyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Evet, ben de Sayın Doç. Dr. Ahmet Onay'a teşekkür ediyorum.

Kendisi hem bir akademisyen bakışıyla hem de Diyanet'te hizmet veren bir görevli sıfatıyla benim anladığım kadarıyla "Yiğidi öldür, hakkını ver." konuşması yaptılar. Diyanet'in elbette hizmetlerin kalitesi, sürekliliği, geldiği nokta görmezden gelinemez. Hakkı teslim edilmelidir, değeri itibarî ile ama herhâlde burada şûra toplamışsa; daha iyi, iyinin düşmanıdır fehvasınca toplanmıştır. Sizin sözünü ettiğiniz ve şu ana fikri ima eden işte bir kentte dindarlığın sosyal prob-

lemleri, Diyanet'in birtakım ihmalleri ile ilgili bir iması galiba yapılmadı. Ben, öyle problemlerden Diyanet sorumludur, onun yeterince çalışmasıyla bağlantılıdır, bütün bu olup bitenler denmedi diye düşünüyorum.

Bana kalırsa ne umreye gidenlerin artmış olması, sadece Diyanet'in çabalarına bağlanabilir ne de kentsel dindarlığın problemleri hepsi Diyanet'in ihmallerine bağlanabilir. Böyle bir orta yol bulmaya çalışayım, Hocam. Müzakereniz için, değerli katkılarınıza ve görüşlerinize çok teşekkür ederim.

Şimdi sıra Seyfettin Yazıcı da. Efendim, buyurunuz.

Seyfettin YAZICI: Sayın Başkan, arkadaşlar…

"Din ve Toplum" başlığı gayet güzel. Bu çerçevede tebliğcilerin sunmuş oldukları tebliğleri ayrı ayrı değerlendirecek değilim. Ayrılan zaman içerisinde genel bir değerlendirme yapmayı da daha uygun görüyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili kanunu gereğince ibadet yerlerini yönetmek ve din konusunda toplumu aydınlatmakla görevlidir. Din konusunda aydınlatmakla görevlidir ve bu konuda da sorumludur. Takdir edeceğiniz gibi Diyanet İşleri Başkanlığı bir eğitim kurumu değildir. İstihdam kurumudur. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çalışan görevliler ne kadar iyi eğitim alarak gelirlerse tabi Başkanlığın yönetim tarzını, iç eğitimi de buna ekliyorum, görevli arkadaşlarımız da o derece başarılı olurlar. Toplumu din konusunda aydınlatma benim tespit edebildiğim kadarı ile önce anlatacağımız şeyi, öğreteceğimiz şeyi kendimizin bilmesi gerekir. Yani ilim sahibi, bilgi sahibi olması lâzım din görevlisinin. Yetmez, eski ifadesi ile ilmi ile âmil olması lâzım. Yani inancının gereğini yaşaması lâzım. Ondan sonra konuşmalıdır. Kendi söylediğini tutmayan, inancına aykırı davranışlar içersinde olan bir kimsenin başkasını irşat etmesi ona doğru yolu göstermesi zordur.

Rahmete vesile olması dolayısı ile aktarıyorum: Ali Himmet Berki. Merhum, bir eserinde şöyle diyor: "Bir İngiliz, Hıristiyanlıktan tatmin olmamış. Müslüman olmayı düşünmüş ama aradan uzun yıllar geçtikten sonra Müslümanlığı kabul etmiş, ömrünün sonlarına doğru demişler ki: "Madem Müslüman olacaktın, niçin daha erkem Müslüman olmadın?" Verdiği cevap şudur: "Örnek bir Müslüman bulamadığım için, İslâm dinini baştan incelemek zorunda kaldım. Çok yıllarımı aldı." demiştir. Demek ki din hizmeti sunacak arkadaşlarımız, hangi seviyede olursa olsun evvela bilgi sahibi olması ondan sonra örnek davranış içerisinde bulunması gerekir. Bilgisini aktaramayan çok âlim bilirim, ben. Onun öğrencisi olmayacak, tabi eskilerden bahsediyorum, 50 sene öncesinden, kendi memleketimden örnek veriyorum, adam âlim fakat konuşmasını, anlatmasını pek bilmez. Yarım yamalak bir şeyler öğrenmiş ama halk'a hitap etmesini çok iyi bilir. Etkiler

ve cemaati de ağlatır.

Şimdi konuşma ve üslûp tarzı da çok önemli bana göre. Hadis-i Şerif'te de yüksek malûmları insanlara akıllarının ereceği şekilde yani anlayışlarına göre konuşun diyor, Hz. Peygamber. Şimdi Peygamberimizin hayatına baktığımız zaman insanların yapısına, anlayışına göre konuları farklı şekilde anlattığını da görüyoruz. Yani burada, hitap edeceğimiz kitleye karşı uygulayacağımız üslûp, davranış çok önemli.

Gene ben biliyorum ki, camide namaz kıldıran görevli, toplumda sadece imam değildi. Memleketimizde büyük bir köy vardı. O zaman dört, beş yüz haneliydi. Böyle anlaşmazlılar, kavgalar vs. olunca hep caminin imamı tarafından halledilirdi. Cinayet gibi çok ağır bir suç işlenirse mahkemeye intikal ederdi. Anlaşmazlıkları köyün imamı çözerdi. Ve mahkemeye olur olmaz şeyler gitmezdi. Mesela arazi anlaşmazlığı, bir kavga gürültü vs. olduğu zaman mahkemeye gitmezler, gideni de halk yadırgardı. Gidemezdi zaten. İki tarafı da caminin imamına, Hoca efendiye götürürlerdi. Hoca, hakemlik yapardı. Problemi çözerdi; ama bu, tabi ilmi ile amel eden, fâzıl, kâmil bir imam. Bir din adamından söz ediyoruz. Örnek din adamları yetiştirebilirsek problemlerin çoğunu çözeriz.

Sene 1954. O zaman özel okuyorduk. Ramazan'da vaaz etmek için Kütahya'nın Emet kazasına gittim. Kahvede oturuyoruz. Tabi Müftü bizi şifahen imtihan edecek, "bu vaaz edebilir" diye elimize bir vesika verecek. Kahvede otururken şöyle saat beş veya daha fazlaydı. Kahvenin içinde on beş kişi vardı. Birden bire, hemen dışarıya fırladılar. Ben de onlarla beraber çıktım, yanımdakine sordum: "Ne oldu?" Dedi ki: "Müftü efendi geçiyor." Ben o zaman 16-17 yaşındayım, farkına varmadım. Müftü efendi geçiyor. Karşıki dükkânlarda herkes böyle ellerini bağlamış. Müftü efendi selâm versin diye bekliyor. Sonra İlahiyat Fakültesinde, emekli bir arkadaşa rastladım. Bunu, ona anlattım. "Yahu bu müftü efendiye ben yetişemedim, o, İstiklâl kahramanıydı, hem de keramet sahibi bir adam idi." Dedi… Büyük adam. Ve toplumu hal ve hareketleriyle, davranışıyla yani yaşayışıyla etkileyebilecek örnek din adamları yetiştirebilirsek bu dinî problemlerin pek çoğunu çözmüş olabiliriz, diye düşünüyorum.

Zamanım var mı, Sayın Başkan?

Oturum Başkanı: Bitti ama Hocam. Ellerinizden öperek, iki dakika daha ilâve ediyorum.

Seyfettin YAZICI: Müsaade ederseniz, bir iki bir şey daha söyleyeyim. Bu örnek din adamları, millî mücadelede de çok büyük hizmetlerde bulunmuşlar. Fedakârlık göstermişlerdir. Ortada netice olarak resmî bir hükümet var. Buna

rağmen din adamları ayağa kalkmıştır ve toplumu yaptıkları güzel konuşmalarla millî mücadele fikri etrafında birleştirmişlerdir. Ve millî mücadelenin bugünlere gelişinin, gelişimizde çok büyük hizmetleri olmuştur, bu büyük insanların, o saygıdeğer din adamlarımızın.

Tabi ben, görevliyken bazen Komisyon Başkanı, bazen Komisyon Üyesi olarak pek çok sınavlarda bulundum. Soruyorum. "Kurtuluşun ve Cumhuriyetin manevî mimarlarını okudun mu?", "Yok, Hocam."; "Millî mücadelede din adamlarını okudun mu?", "Haberim yok." Millî mücadeleyi bilmeden, nasıl kazanıldığını, din adamlarının nasıl fedakârlık yaptığını, toplumu nasıl etkilediğini bilmeden bugünleri anlamak zordur, diye düşünüyorum.

Bizim teşkilâtımızın cephedeki neferleri imamlardır. Vaiz, Müftü güzel de, İmam her gün cemaatle yüz yüzedir. Beş vakit. Sadece camiye gelenle değil, düğünde, cenazede, mahallenin cemaati ile mutlaka bir karşılaşması vardır, konuşur, görüşür. İmamların çok iyi yetiştirilmesi lâzım geldiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Efendim, biz de eski Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Sayın Seyfettin Yazıcı'ya çok teşekkür ediyoruz.

Hani derler ya tecrübe konuştu, diye. Onun müzakeresini böyle değerlendirmek istiyorum. Vurguladığı hususlar, Diyanet görevlisinin ilmi ile âmil olması hususuydu, benim tespit edebildiğim kadarıyla. Buna Adnan Arslan da öğleden önceki müzakeresinde değinmişti. İkinci husus dinî hitabet hakkınaydı "İnsanlara akılları düzeyince konuşun." fetvasının gerektirdiklerini bize hatırlattı. Din görevlisinin bu ilkeye bağlı olmasının önemi üzerinde durdu. Bir de din görevlisinin toplumda örnek, öncü ve etkili olması üzerinde durdu ve yakın tarihimizde millî mücadelemizde din görevlilerimizin, ulemamızın oynadığı rolü misal verdi.

Kendisine çok teşekkür ediyoruz efendim. Ellerinizden öpüyoruz.

Seyfettin YAZICI: Estağfurullah.

Oturum Başkanı: Şimdi sıra Doç. Dr. Mehmet EVKURAN Bey'de. Kendisi öğleden önce tebliğ sunmuştu. Şimdi müzakerede bulunmak istiyorlar. Buyurun, Mehmet Bey.

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN: Sayın Başkan söz verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

Ben her üç tebliğci arkadaşıma çok teşekkür ediyorum. Çok önemli konuları

gündeme getirip tartıştılar. Fatma Hanım'ın da müzakeresinde dile getirdiği bir hususta yola çıkmak istiyorum. Aslında ne ile, ne tür sorunlarla karşı karşıya olduğumuzun belirlenmesi açısından somut bir örnek verdi. Karşı karşıya olduğumuz popüler kültür bize, ölümü ve hesabı unutturmaya çalışan bir kültür. Biz ise insanlara tam da tersi bunları hatırlatmaya çalışıyoruz.

Ünlü Macar sosyolog Huizinga'nın da dediği, insan oyun oynayan bir varlıktır gerçekten. Dünya hayatı oyun ve eğlence. Yaptığımız her şey aslında bu oyun ve eğlenceden bir pay taşıyor. Kendimizi eğlendiriyoruz ya da aldatıyoruz bir ölçüde; fakat iyi bir oyunu ortay koymak gibi bir sorunumuz olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla popüler kültürle hesaplaşırken dinin temel prensibi olan yani ölüm, hesap, insanın sorumluluğu türünden kavramların dile getirilmesi gerekiyor. Tabi bu da bunlara yansıyan bir dil üretilmesinin sayesinde mümkün olabilecektir. Vejdi Bey'in çözümler konusuna değinirken zihnimde bir kötülük kavramı canlandı. Şimdi kötülüğü anlatırken dilimizi, üslûbu kontrollü kullanmak zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Bir süre önce biz de kendi şehrimizde **"Aile İçi Şiddet ve İstismar"** konulu bir sempozyum yaptık. Orda şunu fark ettik. Yani şiddeti anlatırken istatistikî verilerle anlattık. Öyle bir hava çıkıyor ki yani şiddete ve istimara uğramayan hiç kimse kalmadı. Yani bu, kötülük karşısında insanları yılgınlığa yönlendirebilir. Kötülüğe bulaşmamış pek çok insan vardır; ama özellikle medyada şiddetle ilgili, istismarla ilgili haberlerin abartılarak verilmesi kötülüğün doğallaşması gibi tersine bir reklâma yol açıyor. Aynı konu, intiharı anlatan uzman bir dostumuzla müzakere ettiğimizde ortaya çıktı. Özellikle lise çağındaki gençlere intiharı anlatmaya çekiniyoruz. Neden? Çünkü özellikle başarıyla sonuçlanmamış intihar girişimlerini anlatıyorlar. Çocuk şurada doğdu. Ailesiyle şu problemleri var. Okulunda şu problemi yaptı falan derken dinleyen çocuk, onunla empati kurmaya ve özdeşleşmeye başlıyor ve zihninde intihar fikri oluşuyor. Önce sorulduğunda ben, asla intihar etmem diyor; ama biz, biliyoruz ki uzmanlardan aldığımız bilgiye göre intiharın dört aşamasından ilki inkârdır. Daha sonra empati geliyor. Ve ondan sonra düşünmeye başlıyor. Dolayısıyla ben eski vaiz hocalarımızı dinlerken toplumun ne kadar fesada uğradığını, kötülüklerin ne kadar arttığına dair böyle somut örnekler verirlerdi ki biz, hiç düşünmezdik onları. Yani kötülüğün bu şekilde anlatımı bile aslında tersinden kötülüğün reklâmı işlevini yerine getirebilir şeklinde bir kaygıya sahibim.

Diğer taraftan Adnan Bey dostumuzun, özellikle dile getirmiş olduğu küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan fırsatlar, sorunlar ekseninde dile getirdiği bir konu var ki din hayatında, dinî konularda biraz epileptik bir yapı ortaya çıkıyor, ondan biraz bundan. Ben, gerçekten Adnan Bey'i dinlerken şöyle bir şey aklıma geldi. Yani biraz ondan biraz bundan düşüncesi yeni bir şey değil. Eskiden beri

Müslümanlar hem mezhepleri oluşurken, o süreci yaşarlarken hem de İslâm değişik kültürel coğrafyalarda yaygınlaşırken biraz ondan biraz bundan formülü hep gerçekleşti zaten. İnsanlar, kendilerinden bir şeyler katarak teslim oluyorlar. Bu kaçınılmaz kültürel bir süreç gibi geliyor. Diğer taraftan dilimize yerleşen modern öncesi, modern sonrası, post modern yani bir şey var. Yani pre ve post. Bu anlayış biçimi aslında tarihi mutlak kırılganlıklar şeklinde açıklayan Marksist bir söylemdir. Bunun o kadar kolaylıkla içine düşmememiz gerekiyor. Özellikle tarih felsefesi çalışmalarında bizim de gerçekten zihnimizde bir tarih felsefesi oluşturmamız gerekiyor. İnsana özgürlüğünü ve sorumluluğunu esas alan, bu tür kırılmaları biraz şüphe ve çekince ile karşılayan eleştirel bir durum sergilememiz gerekiyor.

Diğer taraftan yine Adnan Bey'in sunumunda yer almış olduğu küresel vizyonumuzun temel parametreleri. Üçüncüsünün üzerinde biraz durmak istiyorum: Ahlâkî ideal. Şimdi ahlâk üzerinde durmamız gerekiyor. Sayın Hocam, bahsetti. İyi bir imam yetiştirmek için herhâlde biz, bilgiden çok biraz daha ahlâk'a, ahlâkî ilişkilere değer veriyoruz; ama ahlâk konusunu yeterince tartıştık mı? Ben, bundan tam emin değilim. Çünkü ahlâk birazcık empirik bir alandır. Yani ahlâk kitaplarının Orta Çağ'da yazılmış olduğu dönemlerde insanların temel kaynağının savaş, ganimet ve tarım olduğu bir toplumda ahlâkî ilkeler de bu yoğunlaşmış ilişkiler üzerine temerküz ediyordu; ama modern dünyayla birlikte, yine aynı kelime, sözcüğü kullandım, yani toplumsal değişimle birlikte yeni yaşam alanları, yeni ilişki biçimleri ortaya çıktıkça ahlâk bu anlamlara tekabül edecek şekilde yeniden kodlanması gerekir, yeniden anlaşılması gerekiyor. Mesela bir medya etiği ya da medya hukuku konusunda Müslümanların etnik bir katkısı yok. Çünkü medyada suç sayılan çok pek çok şeyi biz, normalize edebiliyoruz ya da yapıyoruz. Kopyalıyoruz vs. vs. yani bu konuda da bir bilinç oluşturmak gerekiyor. Ahlâk'ı yalnızca namus ve cinsellik odağında ele alan ve Mesela bir meslek ahlâkını veya siyaset ahlâkı gibi konuları pek fazla gündemine almayan bir problemle karşı karşıya olduğumuz düşünüyorum.

Ve son konuşmacı Celalettin Çelik dostumuzun, kentleşmeyle ilgili olarak söyledikleri gerçekten benim de öteden beri çok düşündüğüm şeyler. Şimdi İhsan Bey de dedi ki: "İnsan-kent ilişkisine dâir bir proje var." Medine-i fâzıla, hepimizi gerçekten heyecanlandırıyor; fakat insan-kent ilişkisine dair bir projeler savaşı var: Medine-i fazıl, yani insanın hakikati keşfetmesi, yaşaması, paylaşması, medinede yani kentte gerçekleşiyor. Fakat Medine-i fâzıla olmaktan çıkıp, Medine-i fâsite'ye dönüşürse, yabancılaşmanın, yozlaşmanın kaynağı olursa bunun cevabı nerde? Bunun cevabını zannediyorum yine aynı topraklarda yaşamış İbn-i Bacce vermeye çalışıyor, "et-Tedbîru'l-Mütevahhid" kitabında. İnsanın kendi nefsine dönmesi, hakikati kendi içerisinde araması, yalnız başına araması durumu söz

konusu geliyor. Yani kentlerimizi de aslında bir ölçüde birlikte yaşamaktan, topluluktan daha çok bireyselliğe, bireysel yaşama imkân veren, izin veren bir din dilinin oluşturulmasını da ben bu açıdan çok önemli görüyorum. Çünkü bu ülkede, ayniyetleriyle, kimliğiyle, estetiğiyle değil yalnızca bireysel başarılarıyla anılmayı, itibar görmeyi, tanınmayı isteyen o kadar çok insan var ki. Bunlara hitap edecek bir din dilinin olağanüstü başarılar sergileyeceğini zannediyor, düşünüyorum. Ama insanları bir kimlik olarak algılayan bir bakış açısı var. Sivil toplumdan bahsederken hani insan aynı zamanda kimlik sahibi bir varlıktır, fakat kimlikler ve topluluklar üzerinde durmamız tersinden bireyi baskılayan bir etki yaratabilir. Onun suretinin baskısını çözümledik diyelim; fakat öbür taraftan mihneyi çözdük fakat isti'raz adını verdiğimiz insanın insan üzerindeki, sivil toplumun bir başka insan üzerindeki baskısına dair de bizim söyleyecek birtakım sözlerimizin ve çözümlerimizin olması gerekir, diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben, teşekkür ediyorum Sayın Mehmet Evkuran.

Özellikle pre modern, modern ve post modern ayrımlarının tırnak içinde Marksist bir tarih felsefesi için değişik fikirlerinizin tartışmaya değer olduğunu ben de, düşünüyorum.

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN: Sayın Başkan, teşekkür ederim.

Küreselleşme Adnan Bey'in sunduğu gibi sadece, tabii, saf, masum ve zorunlu bir olgu mu? Yoksa küreselleşme süreç ve olgusu aynı zamanda da zulümle beslenen balçık ayaklı uluslar üstü güçlerin dünya ekonomisini ele geçirme projelerine meşruiyet sağlama, projelerini anlaşılır, kabul edilir hale getirme noktasında sahiplendikleri bir olgu da değil mi?

Bu güçlerin öncelikli faaliyet alanları Müslüman ülkeler değil mi? Dolayısıyla küreselleşmenin diğer yüzü olarak önümüze konan bu fotoğrafı da iyi analiz etmek zorundayız. Küreselleşen dünyada dinin rolünü belirlemeye çalışırken "küreselleştirilen dünyada" dinin rolünü de belirlemeliyiz. Çünkü varacağımız sonuçların farklı olacağı düşüncesini taşıyorum.

Sayın Başkan, diğer tebliğde toplumsal çözülme problemi gayet geniş olarak ortaya konuldu. Tebliğci bunların yani problemlerin çözümü ile ilgili mevcut dini anlayışın bunları çözemeyeceğini düşündüğünü belitti. Nasıl bir dini anlayışla ve yine bu problemin nasıl aşılacağını belirtmedi. Bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'na "toplumsal çözülme ile mücadele programı" belirleyip uygulamaya koyması önerisinde bulunmak istiyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Hocam, ben de teşekkür ediyorum. Konuşmanızın son bölümü biraz pastoral senfoniye dönüştü. Necip Fazıl'ın;

"Cücesin şehirde sen,

Bir dev olmak istersen

Dağlarda şarkı söyle..." dizelerini de bana hatırlatmadı değil. Bu kırsallığı da vurgulamanızda da böyle romantik bir izlenim alıyorum. Teşekkür ederim.

Şimdi sırada Dr. Seyfi Kenan Hocamız var. Seyfi Bey, buyurun

Dr. Seyfi KENAN: Eyvallah. Sağ olun. En son konudan başlayayım ben de, şehirden. Yani cami mimarîsinden başlayıp öğleden sonraki bildirilerden hareketle sabaha doğru biraz savuracağım.

Cami mimarîsi yani şehirlere ait şehirli olan bir dinî tecrübenin inşasına katkıda bulunan en önemli bir yardımcısı olması sebebi ile şuanki modern dönemde ülkemizde yapılan camilerin mimarîsi konusunda dile getirilen genel bir şikâyete ben de olduğu gibi katılıyorum. Yani başarılı örnekler var ama sorunlu pek çok yönleri var. Diyanet genellikle cami inşası sürecinin sonunda devreye giriyor. Öyle gözüküyor. Acaba somut bir örnek… Somut bir öneri olarak Diyanet'in cami inşasının başında girmesi mümkün mü? Yani biraz uçuk bir öneri olabilir. Acaba bir mimarî heyet oluşabilir mi, oluşturulabilir mi? Buradan bir onay aldıktan sonra ilgili yerlere camiler yapılabilir mi? Yan taraftan da sivil mimarların, dinî mimarîyi dikkate alarak, cami mimarîsini dikkate alarak kendi plânlarını yapmaları mümkün müdür? Yani böyle bir bilincin inşası mümkün mü? Bunu şu açıdan söylüyorum. Mimar Sinan'ın şaheserlerine baktığımız zaman yani o camilerin veya sivil mimarînin bizzat kendilerinin şaheserliğinin yanı sıra bizzat o eserlerin konduğu coğrafya'ya bakıldığı zaman veya şehre konduğu zaman, incelendiğinde bu ortama müthiş bir zenginlik, müthiş bir harmoni kattığını gözlemleyebiliriz. Kesinlikle Mimar Sinan inşa ettiği her neyse dinî mimarî veya sivil mimarî, kendisinden öncekini ezmeyen, onları yok etmeyen âdeta mimarî açıdan yıkmayan bir özelliği vardır, bu eserlerin. Onlara hak ettiği saygıyı gösteren bir edası vardı; ama modern sivil mimarîde bunların örneklerini görmek yani saygı gösteren bir mimarî anlayışının ortada olduğunu söylemek pek mümkün değil. Şakirîn Camiinde çok başarılı bir mimarî örnek olduğunu sakın düşünmeyin. Yani orda da benim daha çok kendi eleştirilerim var. Onu görmeyeceğim.

Eleştirilere küreselleşmeyle alâkalı bir ekleme yapmak istiyorum. İktisadî, siyasî ve çevresel sorunlar alabildiğince gerçekten hızla küreselleşmekte; fakat bu sorunların çözüm önerileri aynı hızla küreselleşememektedir. Acaba bu sorunlar ne kadar, hangi yöntemlerle, hangi yani ne tür araçlar kullanarak aynı çerçevede

bu çözüm çareleri de küreselleşebilir. Bu, benim sorum. Belki şöyle düşünebiliriz: Günümüzün önde gelen söylemlerinden bir tanesi de işte medeniyetler arası ilişkiler, dinler arası ilişkiler veya kültürler arası ilişkiler. Acaba bu medeniyetler arası ilişkiler, kültürler arası ilişkiler söylemi içerisine bu küreselleşen sorunların çözüm önerileri de eklenerek acaba bu çözüm önerilerinin de hızla küreselleşmesi sağlanabilir mi? Tabi burada küreselleşmenin sunmuş olduğu fırsatlar bağlamında dikkate edilmesi gereken önemli bir husus var. O da nitelik. İnsanın, dünyanın nesrinde olursa olsun üretmiş olduğu herhangi bir nitelik, sahibini istediği yerde bulabilmektedir. Yani İstanbul'un varoşlarında bir hattat'ın ya da bir müzehhib'in üretmiş olduğu bir eser, New York metropolünde sanatçısını, oradaki Broadway Shows'larındaki fotoğrafçısını ve yazarını sarhoş edebilmektedir. Yani benim bizzat şahit olduğum örnekler; ama bunlar, tersine hızlanan şeyler mi? Değil.

Medya vaizliği. Emin Bey'i kızdırayım biraz burada. Medya vaizliği ile alâkalı küçük bir şey söyleyeyim. Yani sadece bir iki kelime. Bana öyle geliyor ki; Amerikan İngilizcesinde kullanılan bir kavram var, tele-engagement diye, bunun tam çevirisi de değil medya vaizliği. Sayın Hocam da haklı olarak: "Bu, Türkçe'de ne demek? Karşılığı da tam olarak oturmuyor." karşılaştırması yerindedir tabi. Yani çeviri bir kavram; ama ben, nedense bu son Ramazan programlarında acaba medya vaizliği bizi de mi, bizde de mi başladı diye içimden geçmedi değil. Yani böyle hızlı bir modernleşme bununla beraber dinin de, dinî söylemin de ayak uydurmasının sonucunda ortaya çıkan yeni tezahür gibi gözüküyor. Diyanet'in dinî söylemi üzerine birkaç kelime diyeceğim. İhsan Bey, sabahki oturumda biraz sorgulamıştı. Yani Diyanet'in söylemi gelenekçi mi olmalı, modernist mi, postmodernist mi yoksa hepsinin sentezi mi? Sentez olduğunu yani olması gerektiğini söylediğini zannetmiyorum. Bu üçünün sentez olması gerektiğine dair ben de katılmıyorum. Yani bazen gelenekçi modernist olabiliyor veya modernist işte gelenekçi olabiliyor.

Oturum Başkanı: İsterseniz hemen bir dip not olarak fikirlerinizi açmaya yardımcı olur.

Dr. Seyfi KENAN: Tabi.

Oturum Başkanı: Bu üç bakış açısını da ve bu bakış açılarının tekabül ettiği sosyal, kültürel ve tarihsel gerçekliğe de denk gelen ne varsa hepsini, her şeyi bir büyük sentezde hesaba katarak çözümleyen bakıştan bahsediyorum. Tabi bu, çok uzun konuşmayı gerektirir.

Dr. Seyfi KENAN: Evet.

Oturum Başkanı: Ama sentez kelimesini çok hafife almayın. Sentez derken büyük bir sentez derken iddialı bir şey söylüyorum. Sadece geleneksel, sadece post modern, sadece modern bakış açılarının sorumlu olduğunu düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Dr. Seyfi KENAN: Evet, doğru o yani sentez kelimesinin kendisinde yaratıcılık da içkin. Yeni bir şeyin ortaya çıkması açısından o boyuta katılıyorum; ama tez, sentez, antitez türü şeklinde ilerleyen bir ayrım olması gerek diye düşünüyorum. Bu süreçte ne diyeyim? Modern hayatın getirdiği yeni sorunlar, yeni meseleler var. Özgürlük, insan hakları gibi hani özgürlük, eşitlik gibi genel konular yanı sıra ötenazi, klonlama işte genetik klonlama gibi çok somut sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Acaba Diyanet yani bu tür sorunlar konusunda sorunlar ortaya çıktıktan sonra mı bir soyut şey üretmeli yoksa zamanın ruhunu önceden çok iyi bir şekilde takip ederek buna göre yön veren yani apolojetik olmadan daha ziyade savunmacı bir rol üstlenmeli.

Oturum Başkanı: Proaktif olmak.

Dr. Seyfi KENAN: Evet. Proaktif akışı çok iyi hissedip buna göre tabi belki strateji merkezi inşa etmek lâzım. Ayrı bir şey buna göre konuşlanmak, konumlanmak da önemli. Yani geleneğe dayanacağız. Gelenekten besleneceğiz şüphesiz ama zamanımıza değen, geleceğe bakan, hayatın önünü açan, kapatan değil bir söylemin oluşması konusu herhalde önemli bir husus.

Bu arada sabahki oturumlarda ilgimi çeken bir mesele daha vardı. Din görevlilerinin, dine gönül veren yani çok önemli insanların sahip olması gereken donanımlardan bahsedildi. Tabi ki bir imam, bulunduğu muhitte Validen hamala kadar, bakkala kadar çeşitli meslek gruplarından insanlarla iletişim kurmak durumunda gerçekten. Her açıdan konuşabilen ve kendisiyle konuşulabilen bir insan olmalı ve bu çerçevede sosyal becerilerinin hatta psikolojik danışmanlık ve rehberlik gibi konumlarda, alanlarda en azından giriş seviyesinde bir donanımın sağlanması gerektiğine yönelik bazı öneriler dile getirildi. Katılıyorum. Altını çiziyorum. Ama bu arada İlahiyat eğitiminin de yeniden yapılanması durumu söz konusu? Son aylarda, bildiğim kadarı ile de İlahiyat eğitiminden daha çok dinî eğitimlere ve sosyal becerilerin azaltılmasını yürütebilecek müfredatta oynamalara gidildiği şeklinde bir duyumum var. Doğru mu yanlış mı burada bir tahakkuk var, inşallah

tahrifkâr değildir. Burada düşünülen yani tüm şûrada neler düşünülmüşse, neler önerilmişse somuta yönelik bunun hepsi dikkate alınması yani sonuçta bir yere bağlanırken bunun eğitime yönelik yani hem örgün hem de yaygın eğitime yönelik eğilimin planlanması gerektiğinin, mutlaka İlahiyat eğitiminin veya temel eğitimin veya örgün eğitimin bu önerileri içine alacak şekilde müfredatın düşünülmesi gerektiğini düşünüyorum. Böyle bir önerim var.

Son noktaya geliyorum. Vejdi Bey, bölünmüş bilinçten bahsetti. Yani işlerin dinî ve dünyevî diye ikiye ayrılması şeklinde sivil davranışla alakalı bazı somut örnekler verdi. Bilindiği üzere bizim tarihimizde ilimlerin dinî ve dünyevî şeklinde ikiye yarılması gibi bir fenomen de söz konusu. Bir şekilde bir takım şeyler ayrılıyor ama gözlem yerinde, olgu doğru. Yaşantımızın karşımıza çıkardığı yeni birtakım sivil meseleler var. İşte bu kopya çekmekti, işte trafik ışıklarında durmak gibi vs. örneklerini verdi. Yani bu süreçlerin üzerinde biraz ben de düşünüyorum. Çünkü buna benzer bir gözlemi sizlerle de görmüşsünüzdür. Mesela mahallemizdeki bakkal amcam tartışılır. Bir şeyi tartarken son derece dikkatli olurken, bir gram hak geçmesin, onun hakkı bana geçmesin vs. diye son derece itinalı bir şekilde helal ve haram noktasında çok büyük ve önemli bir bilince sahip olurken; aynı amcamızın oturduğu ev kaçak olabiliyor. Efendim devlet arazisinin üstünde, gecekondu şeklinde bir yerde günün rahatlığıyla müsterih bir şekilde yaşayabiliyor. Yani buna benzer örnekler rahatlıkla çoğaltılabilir. Buradaki sorun şu: Biz, gerçekten yeni sivil davranışla alâkalı yeni dinî helaller veya haramlar dile getirmeli miyiz? Tabi ki çocuklara işte kopya çekmek haramdır dediğimiz zaman gülebiliyorlar veya buna benzer şeyler hepimizin karşısına çıktığı zaman işte haram işliyorsunuz kardeşim... Bu helal ve haramın yeni sivil hayatın bu alanlarına giremediğini, nüfuz edemediğini gözlemliyoruz. Buradaki yani bunları da helal ve haram diye adlandırmanın sakıncaları var. Çünkü yeni helal, yeni haram mı eklendi vs. şeklinde. Çünkü eskisinin de gündemden çıkması söz konusu. Acaba burada dinin toplumla ve bireyle ilişkisini kurmak konusunda ilk önce ahlâk üzerinden bu işin kurulması. Yani az evvel Mehmet Bey, yanılmıyorsam ahlâk konusunda vurgu yaptı. Aynı noktaya ben de vurgu yapmak istiyorum. İlk önce ahlâki duygunun üzerine kurulan bir dinî duygunun işlenmesi, sonrasındaki hayat mümkün olmaz mı? Eğer böyle olursa diğer sorunları bir şekilde çözümlemiş olabiliriz.

Teşekkürler.

Oturum Başkanı: Ben, teşekkür ediyorum.

Bu medya vaizliği teriminin sorumlusu Başbakan. Yani bununla ilgili bütün spekülasyonları Başbakan'a rahatça yöneltebilirsiniz; ama metin yazarı kimdir

bilemem, yani bunu teşhis edersek ona da yöneltmemiz kabil olacak. Tırnak içinde terimin bu kadar ilgi görmesi şunun göstergesi gibi geliyor, din ve toplum başlığı altında aslında din, Diyanet ve toplum arasındaki veya dinî söylemle toplum arasındaki ilişkiyi kuran en önemli aracın medya olmasıyla bağlantılıdır ve ihtiyaç çok net bir şekilde kendini hissettiriyor. Bu belki başlı başına bir sempozyum konusudur; ama hiç olmazsa şûrayı tasarlayanların bunu bir üstteki başlık altında tartıştırmaları uygun olur gibi düşünüyorum.

Böyle büyük bir senteze yürüyemezsek ki bu, tabi çok büyük sentezci mütefekkir kafalara ihtiyaç hissettiriyor. Yani aramızda onlardan olduğunu düşünmüyorum, ben. Biz, işte uzmanlarız, hocalarız, profesörleriz ama işte âlimiz falan ama mütefekkir miyiz? O ayrı bir meseledir. Yani entelektüel geleneğimizi mevcudiyeti ile yeniden teşekkül edip etmeyeceği ile alakalı bir hususdur bu; ama basit bir örnek olarak küçük bir sataşmada bulunayım. Recep Şentürk Hoca işte sosyolojinin din tanımını bırakalım, fıkhın yaptığı tanım var, ona bağlanalım. Onun üzerinden dinî söylemimizi geliştirelim derken adeta sosyoloji mi fıkıh mı gibi bir ikilem karşısında bizi bıraktı gibi. Ben, ne sosyoloji ne fıkıh diyen radikal fundamentalistler gibi düşünmüyorum. Ya sosyoloji ya fıkıh diye düşünen, Recep Şentürk gibi düşünenler gibi de düşünmüyorum. Çünkü Adnan Bey'in ayrımı hoşuma gitti. Din hakkında konuşmak bilimsel bir şey, teorik şeyler hakkında sosyoloji de konuşur, antropoloji de konuşur, tarih de konuşur, herkes konuşur. Ve bunlar çok şükür, bilimin doğasından gelen bir yanlışlaşabilirlik tabiatını da sahip olduğu için çok şükür sosyoloji bizim dinimiz olamayacağından ötürü de güvenilir söylemlerdir. Yanlış dersiniz, olur biter. Bir dinî konuşma yapmak için fıkıha müracaat etmenin gereği hususunda özellikle okuduğu o din tarifi çok güzeldi. Hakikaten külli bir tarifti. Evet, size tamamen katılıyorum ama bir şartla: Temel dinî ilimlerden birisi fıkıhsa öbürü de ilm-i kelâmdır. Yani ilm-i kelâmsız olmaz. Ve de Recep üstadımız, insanların bir inanç dünyası, bir argüman dünyası içinde yaşadıklarını da unutmayınız. Bence ilm-i kelâmı da ihmal etmeyelim, dinî konuşma yaparken.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK: Sayın Başkan'ım, yani o fıkıhsa… O fıkıhsa…

Oturum Başkanı: Ha yok. Yine benim millî ilimler bahsinde Farabiciliğim tutu diyelim. Evet.

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK: Cevap hakkı verecek misiniz, Sayın Başkan?

Oturum Başkanı: Efendim vakit kalırsa… Biraz da fazla asude gidiyor, ortam. Bu, beni rahatsız etti. Hararetlendirmek için böyle bir sataşmaya ihtiyaç hissettim. Evet evet. Yani sizin sünnetinize doğru yavaş yavaş meyil ediyoruz.

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK: Yani çok sakin geçiyor, diyorsunuz.

Oturum Başkanı: Evet evet. Yani hiç ilginç değil diyorsunuz da Hocam…

Alparslan Açıkgöz Hocamız, ne yazık ki sürelerimiz kısaldı. Eğer beş dakika da ifade ederseniz meramınızı çok makbule geçer ama sekiz dakika derseniz de boynumuz kıldan incedir. Buyurun.

Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ: Denemeye çalışırım ama inşallah… Önce teşekkür ederim.

Sunulan tebliğlerden çıkardığım tahlil neticesinde tekliflerimi dile getirmek istiyorum. Şayet bunlar teklif kabul edilirse. Malum din, temelde insanı hedef alır. Yani temel olarak başlangıç noktası ferttir, bizatihi; fakat kendini ferde has etmez. Fert üzerinden topluma, toplum alanına yönelir ve bu her ikisi de tabi, dinin ferdi diyebileceğimiz ve toplumsal diyebileceğimiz her iki boyutu da çok önemli. Bu tartışmalar yapılırken zihnimde biraz bunları müzakere etmeye çalıştım. Acaba hangisi önemli? Ama zannedersem sizin Recep Hocayla yaptığınız tartışmaya döndü. Yani tekli tarafa ikili gitmekte yarar var, bence. Her iki boyutu da çok çok önemli aslında; fakat tabi bu şûranın konusu toplum olduğuna göre o boyuttan hareket etmeye çalışacağız. Ve şöyle bir soruyla belki başlayabiliriz.

Din, topluma nasıl açılır dediğimizde de aklıma gelen yine dinin klasik açılımı, eğitimi hedefleyip, camiyle topluma açılması diye zihnimden geçti. Malum eskiden beri bu tekrar edilir. İslâm'ın ilk dönemlerinden beri caminin toplumsal boyutu, toplumsal faaliyetleri, işlevleri sürekli dile getiriliyor. Bu konuda camilerin işlevleri çok çok önemli. Bugün o görevi yerine getirebiliyor mu acaba? Dinin bu toplum açılımı. En azından din ve toplum açısından önemli olan bir husus bu. Bu soruyu düşünürken zihnimde, acaba ne yapabiliriz? Bir teklif yapalım. Bir çözüm, bir öneri gelebilir mi? Şöyle yaparsak topluma açılabilir, daha aktif daha faal toplumsal bir yer kazanır, diye düşündüğünde sadece şu aklıma gelebildi. Tabi başımdan geçen bir olay da var. Onu da aktarmaya çalışacağım kısaca. Cami malum… Az önce çok değerli müzakerecilerimiz dile getirdiler. Özelikle tecrübenin içinden gelen Başkan Yardımcılığı yapmış değerli Hocamız, Seyfettin Hoca'nın bu hizmetin öncüleri imamlarımız, diye söyledi. Camiler de imamların elinde ve imamlarda toplum içerisinde bizzat toplumun her ferdi ile temas halindeler. Belki onlar vasıtasıyla camilerin bu işlevi çok hareketlendirilebilinir.

Bundan birkaç hafta önce sizler duymuşsunuzdur mutlaka, çok bilinen bir şey ama o güne kadar ben, hayret bir şey, hiç duymamıştım. Bayrampaşa Sanayi Camisi'nin İmamı beni aradı. Nerden ele geçirmişse cep telefonumu. "Hocam." dedi. "İşte ben, şöyle şöyle imamlık yapıyorum. Buradaki cami cemaatini çeşitli vesilelerle aydınlatmaya çalışıyoruz. Bize bir konferans verir misiniz?" Zeytinburnu mu? Bir sanayi ama nerde? Esenler Oto Sanayi. Güzel. Ahmet Bey değil mi? Ahmet Hoca. Cami'nin imamı. Ben, tabi ki çok sevindim. Evet. Dedim: "Memnuniyetle gelirim. İşte zaman ayarlayalım."; "O zaman şu gün, şu tarih, Cuma günü." dedi. Dedim: "Öyle olsun ki Cuma saatine rastlamasın. Çünkü Cuma'yı… Cuma'yı kaçırmayalım." Dedi ki: "Yok. Cuma saatinde olacak." dedi. "Cuma'dan önce… Cuma'yı nasıl kılacağız?" dedim. Dedi ki: "Önemli değil. Burada kılarız, birlikte." Önce şey zannettim. Herhalde caminin altında bir konferans salonu var. Cemaat oraya gelecek. Oradan Cuma'ya geçeceğiz birlikte. Meğer aslında klasik vaaz sistemini biraz değiştirmiş, toplumsal bir şeye dönüştürmüş. Hiç haberim yok, benim tabi. Şimdi heyecanlandım. Dedim: "Yahu sen, vaaz et desene bana. Konferans diyorsun."; "Yok." dedi. "Hocam, sen nasıl düşünürsen öyle yap ama bizim programımız böyle." dedi. Çok memnun oldum. "İyi bir deneyelim." falan dedim. "Ne yapayım? Takke makke… Nasıl kıyafetim? Biraz şey bizim…" , dedim: "İşte çok seküler."; "Hocam, hiç önemli değil.", dedi: "Burada namaz kılmayanlar bile bu konferansı verdiler, Cuma vaktinde." Tabi gülünce anlattı biraz. "Yahu…" , dedim: "Biz senelerce uğraştık. Namaz kılmayan birini camiye getiremedik. Sen nasıl getirdin?" Şimdi başarıya bakın yani. Bunu biraz böyle değerlendirmek lazım. Neyse gittik ve gerçekten çok güzel oldu. Tam bir toplum faaliyeti. Tam bir de caminin gerçek anlamda en az bir fonksiyon tabi belki hepsi denemez buna. Çok güzel bir şey cemaat oluşturmuş orada ve sanayideki esnaf, işadamları onunla birlikte bu programa katılmışlar. Tam mihrabın üstünde gizli bir sahne var. Dedi ki: "Eğer, Power point ile yapacaksan sunumunu, Power point bilgisayar sistemimiz hazır." dedi. "Onları da getir." dedi. Çok istedim, öyle bir şey yapayım. Ve ayakta yani klasik vaaz sistemiyle de değil. "Cemaat soru sorabilir." dedi. "İstediğin konuyu seç." dedi. "Yani istediğiniz konuda hangi konuyu isterseniz o konuda…"; "Hani benim alanım biraz bilim felsefesi." dedim. "İsterseniz İslâm bilim geleneğinden bir konu seçip, verelim." dedim. Ve gittik bu şekilde. Tabi bunu duyanlar, mesela cemaatten kimseler: "Hocam, bu hafta kim gelecek? Gelecek hafta kim var?" soruları soruyorlar. Çok ilgilimi çekti, gerçekten. Benden sonraki hafta mesela İlçe Millî Eğitim Müdürü konuşacaktı. Eğitim, eğitimin önemi ve tam okulların başlama zamanı ailelere çocukların okula gitmeleriyle ilgili okul ihtiyaçları nedir? Bunları anlatmak üzere camide konferans verecek, Cuma'dan önce yani vaaz gibi bir şey. Bu gerçekten benim için çok örnek bir şey oldu. Ondan birkaç gün sonra yine bir başka teklif aldım. Demek

ki bunu yapan imamlarımız var. Fenerbahçe Camiinden. Onlar da Pazar günleri sabahları namazdan sonra, sabah namazından sonra tertip etmişler. Şimdi burada bence imamların bu şekilde eğitimlerine ihtiyaç var.

Yine bir müzakerecimizin gündeme getirdiği önemli bir konu. Malum hizmet içi eğitim veriliyor. Ve neden İlahiyatçı hocalarımız davet edilmiyor denildi ve ben de diyorum ki neden bu imamlar davet edilmiyor, oraya? Bunların gelip oradaki tecrübelerini aktarmaları lazım. İmaların bu şekilde oysal açıdan faal olmamaları lazım. Sadece namaz kılma memurluğu yapmamaları lazım. Bu eğitime belki Diyanet bir şekilde önem verirse başarılabilinir. Adnan Bey'in çok güzel bir sorusu vardı, küreselleşmeyle ilgili. "İslâm evrensel taşınabilir modeller üretebilir mi?" meselesi gerçekten Müslümanlar çok üretken yöntemlere sahip. Kentleşmeyle ilgili yine genel sorun. Öyle zannediyorum ki kentlerdeki imamlarımız toplumuna biraz yabancılaşmış. Bu yabancılaşmanın giderilebilmesi için sosyal açıdan biraz daha aktif olmaları gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim, Sayın Hocam.

Dr. İbrahim Paçacı Bey. Buyursunlar efendim. Eğer beş dakika da bitirirseniz minnettar kalacağız.

Dr. İbrahim PAÇACI: Teşekkür ederim. Ben, hepinize saygılar sunuyorum.

Celalettin Bey'in tebliği ile hemen başlamak istiyorum. Orada kentleşme problemlerinden bahsetti ve camilerle ilgili bir teklif önerisi oldu. Ben de Sayın Başkan gibi İslâm dininin kent dini, şehir dini olduğuna inanıyorum. Buna rağmen kentleşme ile dinin etkisinin azalmasının bazı nedenleri olması gerekir ki sadece bunlara indirgememekle birlikte ben, iki tanesini burada arz etmek istiyorum. Birisi metot problemi. Yani dinî sunuştaki metodumuzun yetersiz oluşu. İkincisi de iletişim meselesi.

İletişim deyince biz, sabah zaten arz etmiştim. Söylemimiz ve dilimizi yeniden değerlendirmemiz gerekir. İkincisi de cami dışındaki insanların ulaşma problemi var. Cami dışındaki insanlara ulaşmak problemi ile ilgili cami dışı din hizmetleri vs. pek çok öneri getirilebilir. Ancak diğer komisyonlarda bu konu ele alınacağı için ben, burada o konularla ilgili herhangi bir teklif getirmek yerine sadece sayın tebliğcinin önerisi üzerine bir teklif getirmek istiyorum.

Cami problemi gerçekten cami merkezli din hizmeti. Yani camilerimizin mimarisinde bu camilerin insanlara nasıl hitap etmesi, bütün insanları kendisine nasıl çekmesine yönelik faaliyetler yapılması gerekir. Mesela özürlülerimiz cami

inşaatında hiç düşünülmüyor. Bunun dışında gençlerimizi orya çekmek için bayanları, kadınları oraya çekmek için kulüplerin faaliyet gösterebileceği alanların hazırlanması ve camiye gelsin gelemsin herkesin vaazımızdan ve hutbelerimizden istifade edebilmesi için cami dışına elektronik panolar konulup o haftaki vaaz konularının başlık olarak ayetlerinin, hadislerinin buradan halk'a gösterilmesi, mesela sunulması belki bizim neler konuştuğumuzu, neler düşündüğümüzü insanlara gösterecektir diye düşünüyorum.

Metot konusunda ise maalesef bir din hizmeti politikamız oluşmadı. Hep güncel olarak yani bugün karşımıza çıkan problem neyse onu çözümlemeye veyahut ihtiyaç olarak bize ulaşan neyse onu karşılamaya gayret ediyoruz. Köklü bir planımız yok. Mesela özür dileyerek söylemek istiyorum, bir önceki kurulda göreve başladığımızda benim aklıma gelmişti. O dönemde hutbeler Din İşleri Yüksek Kurulunca hazırlanıyordu. Dedim ki: "Toplumumuzu yedi sene içerisinde hangi konularda bilgi sahibi olmasını istiyor isek bunu bir plan çerçevesinde sıralayalım ve yedi yıla yayarak bütün toplumu bu konularda eğitelim ve belirli bir seviyeye getirelim, asgari bir seviyeye getirelim." diye teklif getirmiştim. Hoş karşılanmakla birlikte maalesef başaramadık tabi. Bütün din hizmetlerimizi bu ölçüde… Mesela globalleşmeden bahsedilirken hemen aklıma Avrupa'da, Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan vatandaşlarımıza sunduğumuz din hizmetleri geldi, Diyanet İşleri Başkanlığı da global faaliyetler yani küresel faaliyetler sürdürüyor. Ancak burada da yine çalışmalarımız, gelen ihtiyaçları karşılamak şeklinde. Yani oraya bir din adamı göndermek, camisinde namazının kılınmasını sağlamak, hutbesinin okunmasını sağlamak şeklinde. Belki kitaplar bastırıyoruz. Bunlar dahi herhangi bir hedef ve amacımız olmaksızın yapılan şeyler. Yani böyle birazcık çok sert oldu. Herhangi bir hedefe amacımız olmaksızın deyince yani ileri seviyede topluma veyahut hizmet sunduğumuz insanı hangi seviyeye getireceğimiz gibi bir sebebimiz yok. Sadece dini doğru anlatma gibi ama bu ne kadar başarılı oluyor, ayrı bir husus. Bunun için neler yapabiliriz?

Mehmet Emin Köktaş Bey sabahki oturumda önemli bir hususa işaret ettiler. Elimizde doküman yok, dediler. Bunun için alan araştırması yapılması lazım. Yani toplumun dinî seviyesini tahsiline göre, işine göre, bölgesine göre, yaşadığı şehre göre, cinsiyetine göre, yaşına göre toplumun dinî seviyesini tespit etmemiz ve ona göre din politikası üretmemiz lazım. Ve bu alan araştırmalarını yapmak için, hem problemleri, hedefleri hem de ihtiyaçları tespit için oluşturulacak programların geri dönüşümlerini almak için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu konuyla ilgili bir araştırma merkezi olması gerektiği kanaatindeyim. Bu, daha önceki Din Şûrası'nda teklif edilmiş olmakla birlikte bu Din Şûrası'nda da teklif olarak sunulmasının faydalı olacağı kanaatindeyim. Yani alan araştırması yapacak, stratejik araştırma yapacak, hedefler belirleyecek ve bu hedefler doğrultusunda politika

öğretecek ve bu üretilen politikalar doğrultusunda sunulan hizmetlerin geri dönüşümünü alacak bir araştırma merkezinin yapılması gerektiği kanaatindeyim.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben, teşekkür ederim, Sayın İbrahim PAÇACI.

Şimdi sırada Prof. Dr. Yasin Aktay Hoca var. Çoğu kere konuşmalar döndü dolaştı, onun sunumu etrafında düğümlendi.

Buyurun, Yasin Hocam.

Prof. Dr. Yasin AKTAY: Teşekkür ederim, Sayın Başkan.

Aslında konuşmamı şöyle planlamıştım. Sizin birinci oturumda açmak istediğiniz bir tartışma vardı. Mahalle baskısı kavramı. Çok tartışıldı. Bu şûraya ne şekilde yansıtılabilir bu tartışma? Belki de ayrı bir oturumda ele alınabilinirdi.

Ben, bu vesileyle geçtiğimiz günlerde yayınlanan bir anketten, bir saha araştırmasından yola çıkarak bir iki şey söylemek istiyorum. Araştırma şirketinin ismini unuttum. Dünya ölçeğinde yapılan başka araştırmalarla karşılaştırmalı olarak yapılmış ve Türkiye'de şu bulunmuş. Komşunuzun Gayrimüslim, Müslim, Yahudi, Hıristiyan, eşcinsel falan olmasını ister misiniz? Türkiye'de başka ülkelere nazaran bu oranın çok daha yüksek olarak etnik tarzda olumsuzlukla cevaplandığı ortaya konulmuş. Yani Türkiye'de Müslümanlar, daha doğrusu insanlar, genellikle gayrimüslim komşularının olmasını istemiyorlar. Bir Hıristiyan komşularının olmasını istemiyor, bir Yahudi komşusunun olmasını istemiyor ve bunu söylerken tabi o araştırma şirketi biraz da şeye yontmaya çalışmış. İşte Türkiye'de Yahudiler hakkında antiseptik birtakım duyguların güçlü olduğunu söylemiş. Ben, aslında bu araştırmanın biraz hakkaniyetli olmadığını yazmıştım. Öyle düşünüyorum. Şundan dolayı. Komşuluk kavramının mesela Almanya'da yapıldığı zaman, İngiltere'de yapıldığı zaman, başka bir ülkede yapıldığı zaman insanların çok da fazla umursamadıkları, çok da umursamadıklarından yola çıkarak orada hoşgörünün daha da yüksek olduğu sonucu çıkarılmış. Oysa ben oraları az çok yaşamış, teneffüs etmiş birisi olarak şunu biliyorum. Orada aslında çok daha toleranslı değiller ama komşuluk ilişkilerinin mahiyetinin iki ülke arasındaki farkı çok barizdir. Yani Türkiye'de bir insan, kendine komşu aldığı zaman ev almaktan daha önemli bir şey almış oluyor. Bu, dilimize de yansımıştır. "Ev alma, komşu al." diyoruz. Dolayısıyla bizde komşu ile ilişki çok özel bir ilişkidir. Komşu yarı aile gibidir. O yüzden gayrimüslimlerin yabancıyı istemiyor olması biraz daha az yadırganacak bir durumdur ama ben, yine de kendimize gösterdiğimiz bu toleransı burada bırakıp belki bize düşebilecek birtakım şeylerin üzerinde durmak gerekiyor. Gerçekten de biz şunu gözlemliyoruz: Daha az toleranslı bir

toplumuz. Öyle çok da hoşgörülü değiliz. Küresel bir dünyada yaşıyor olduğumuzu sık sık vurgulamamızın önemi bu. Bir kentin toplumunda yaşıyor olmamızı vurguluyor olmanın bir anlamı da bu olması gerekiyor.

Toplumumuzun mahiyeti değişiyor artık. Yani Osmanlı toplumunda, toplumun en fazla %10'u şehirlerde yaşıyorken, bugün %75'i şehirlerde yaşıyor. Ve bir şehir demek, İslâm şehrini aslında karakterize eden en önemli vasıf o, o şehrin kozmopolit tabiatıdır. Diğer şehirlere nazaran yani diğer medeniyetlerin, Avrupa'nın şehirlerine nazaran İslâm şehrinin en önemli vasfı kozmopolit şehir iken bugün bu hâle nasıl geldik? Yani bugün farklı bir kültüre tahammül edemeyecek bir hâle nasıl geldik? Bunun üzerinde bence Diyanet'in bilhassa durması gerekiyor. Çünkü sonuçta o kadar cami, o kadar yaygın bir eğitim ağına, vaaz ağına sahip olan bir kültürden bir şekilde böyle bir toleranssızlığın çıkmasını bence dert etmek gerekiyor. Bu arada şunu fark ettim, değil mi yani. Bunu kimseyi eleştirmek için söylemiyorum. Kendimi eleştirmek açısından söylüyorum. Bir din şûrası yapıyoruz ve hiç kimseden bir âyet bile duymadık. Yani herhangi bir konuya referans veren İlahî bilgi.

Oturum Başkanı: Sekülerlik…

Prof. Dr. Yasin AKTAY: Yani herhangi bir anlayışımızı zikredecek, herhangi bir anlayışımızı temellendirecek, ışık tutacak, biraz daha böyle gönlümüzü okşayacak bir numune olsun, bir âyet duymuş olmamaya sadece dikkat çekmiş istiyorum. Karşıyı eleştirmek için söylemiyorum. Önce ben kendimi eleştiriyorum. Kimseyi eleştirmek için söylemiyorum. İşte ben, Kur'ân-ı Kerim'e işaret ediyorum. İlahiyatçı olmayan bir sosyolog olarak bana düştü bu. Lütfen yanlış anlamayın, bu tamamen bir espriydi.

Kur'ân-ı Kerim, Müslümanların diyelim ki daha stabil hayatlarını tasvir ederken, onlara birtakım sorumluluklar yüklerken; Yahudiler, Hıristiyanlar ve başka dinler, sanki ilelebet böyle beraber bir hayat yaşayacakmışız gibi bahseder. Bu hiçbir kutsal kitapta veya hiçbir ideolojinin doktrin kitabında olmayan bir şeydir. Aslında bu, bizim bugünkü dünyaya söyleyebileceğimiz çok önemli bir şeydir. Her zaman için bugünkü dünyaya söyleyebileceğimiz, böyle gururla söyleyebileceğimiz, çok rahatlıkla söylemsel bir üstünlükle sürekli olarak dile getirebileceğimiz bir şeydir. Bu, şu anlama gelir. Yani biz, hiçbir zaman o andığımız, o komşularımızı imha etme hesapları ve planları yapmıyoruz demektir. Yani biz, onlarla ebedî bir hayat yaşamak gibi bir telkine de sahibiz, Kur'ân-ı Kerim'de. Çünkü Kur'an-ı Kerim diyor ki işte Hıristiyanlarla evlenirsiniz, onlarla komşuluk yaparsınız, onlara iyilik yaparsınız, onlar size zarar vermedikleri sürece onlara

sizin iyilik yapmanızda bir beyis, sakınca yoktur falan der. Mesela Hıristiyanların kitabında böyle bir şey yok. Bu noktayı hızlı geçiyorum. Böyle bir düstura sahipken, Kur'ân-ı Kerim'de geçen böyle bir düstura sahipken, yani bizim bu noktaya gelmiş olmamızın kuşkusuz çok önemli nedenleri var. Biz, ulusal ve ulusalcı bir söylemin tesviyesinden geçmiş olduk. Böyle bu hale geldik diye düşünüyorum.

Kent ve küreselleşme kavramı aslında bizim, mekâna bakışımızla ilgili iki önemli kavram. Şimdiye kadar modernlik ve post modernlik kavramlarının şöyle bir boyutu vardı. Onlar, zamana dair iki kavramdı. Tarihe dayalı iki kavramdı. Modernlikten post modernliğe geçiyorsak bile her ikisi bazen karşıtı gibi olsa bile bu iki kavramda da tarihsel bir boyut vardır. Tarihi algılama veya tarihi kavramsallaştırma biçimlerine işaret ediyor. Oysa küreselleşme ve kentleşme her ikisi sonuçta mekânı yaşama biçimimizle ilgili kavramlar. Bu, bir geçiş aslında. Yani modernleşme, post modernleşme tarzı bir tasavvurdan kentleşme ve küreselleşme tarzı bir tasavvura geçiş bana göre çok daha hayırlı bir geçiş olmuştur. O yüzden küreselleşme analizleri bizim bir dünya kurmayla ilgili, dünyayı tartışmayla ilgili, kendi bilincimizi tartışmayla ilgili bence en azından ekseni, eksen kaymasını görmek açısından iyi bir geçiştir. Modernlik ve post modernlik ile ilgili mülahazadalar veyahut da küreselleşmeyle ilgili mülahazadalar hakkında ise genellikle yapılan şu yanlışa dikkat çekmek istiyorum. Bu modernlik hakkında konuşulurken de yapılıyordu.

Yıllar önce İhsan Bey'in modern bilimin arka planı gibi çok güzel bilim, bilimsellik üzerine makaleleri vardı. Şakir Kocabaş'ın da böyle çok güzel hoş bir uyarısıyla bilim kimdir gibi bir çalışması vardı. Bilim yaptı, bilim şunu etti falan gibi böyle tiplemeler yapılıyor. Sanki bilim bir fani, bilim bir özne. Bugün birçok analizimizde kullanılan bu dil yanlışıdır aslında. Hatta bir gramer yanlışıdır, bu. Bu gramer yanlışını hepimiz yapıyoruz. Sanki devlet diye bir şahsiyet var gibi. Devlet yapar, devlet eder. Sonuçta sistem vardır. Sistem hep her şeye hâkimdir. Bütün fail sistemdir. Hayatımızdaki faillere bakıyoruz, insanın dışında başka aktörler. Bizim dışımızdaki başka aktörler. Hâlbuki aktör bizatihi insandır. Bunu unutmamamız gerekiyor. Ve eninde sonunda Allah'ın karşısında hesap verecek olan da insandır, biziz. Dolayısıyla modernlik bunu yaptı, işte her şeyi kararttı, her şeyi mahvetti derken, bir şey yok, modernlik diye bir şey yok, modernlik diye bir şahıs yok. Modernlik diye bir aktör, bir fail falan yok. Modernlik aslında yaşadığımız bir dünyayı anlama çalışmaları, anlama çabasına karşılık veren bir kavramdır. Enikonu budur. Daha fazla abartmamak lazım. Hem modernlik hiçbir şey yapamaz. Sonuçta bunu yapan insandır. Birtakım insanlar birtakım şeyleri böyle yaparlar ve bu, öyle bir modernlik tasavvuru yapıyoruz ki içinden çıkılamayan bir dünya, bir âlem tasvir etmiş oluyoruz. Tasvir, bir tür şeytana dönüşüyor ve hem de alt edilemeyen hatta haşa belki Allah'ın bile alt edemeyeceği bir Şeytan'a

dönüşüyor bu. Öyle bir şey değil.

Bu sosyal bilimlerde genellikle bir çağ değişti. Bunu öncelike artık idrak etmemiz gerekiyor ve çağ hep değişir. Fıkıh tam da budur. Fıkıh, tabiri caizse değişen çağın izleme komitesidir. Yani fıkıh, ulema aslında çağın, çağ ne şekilde değişiyor, çağın içersinde bizim lehimize ve aleyhimize, bakın lehimize ve aleyhimize yeni durumlar ortaya çıkabilecek, çıkarılabilecek ne tür değişimler yaşanıyorsa çağda, bunun tespitini yapmaya çalışan bir melekedir, fıkıh melekesi. Tabi ki sosyolojisiz yapılamaz, psikolojisiz yapılamaz. Aslında bütün insanların müktesebatı olan bilim faaliyetlerinden bağımsız yapılamaz. Sonuçta fıkıh, kendi başına bir şey değil; ama bir melekedir. Bu melekenin sürekli olarak canlı tutulması gerekir.

Burada küreselleşemeye de aynı şey yapılıyor. Küreselleşme sanki bir şahısmış gibi bir merkeziyetmiş gibi. Bugün yapacağımız en önemli tespit, küreselleşme artık dünyamızın geri alınamayan bir tabiatı, bir doğası, bir yapısı olduğu gerçeğidir. Küreselleşme birilerinin istedikleri zaman vazgeçebildiği, birilerinin istedikleri zaman istedikleri şekilde pompalayabildikleri bir süreç değil. Küreselleşme artık dünyanın değişen bir şeyidir. Nasıl eskiden feodal bir toplum vardı. Sonradan kapitalist bir toplum oldu. Daha önce köleci bir toplum vardı. Daha önce Cilalı Taş Devri vardı. Şimdi artık modern bir dünya var. Bu modern dünyanın parametrelerini ortay çıkarmak, özelliklerini ortaya çıkarmak ve bunu bizim lehimize ve aleyhimize çıkarabileceği durumları tespit etmek gerekir. Ahlayıp vahlayıp, vay zaten küreselleşme karşısında yapılabilecek bir şey yok havasını hissettirmeden; küreselleşme dünyamızın, âlemimizin, kendi hayatımızın bir gerçeğidir, küreselleşme imtihan edildiğimiz bir şeydir, hâli zatında, küreselleşme imtihan edildiğimiz bir şeydir, bunu böyle idrak etmek gerekiyor. Böyle karşılamak gerekiyor.

Biz, mesela Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemdeki o kabile mücadeleleriyle imtihan edilmiyoruz. Öyle bir dünyamız yok. Dünyamız öyle bir dünya değil. Dünyamız tam da küresel bir dünya. Dolayısıyla cevaplarımızı da küresel düzeyde üretmemiz gerekiyor. Cevaplarımızı, hatta gerekirse isyanımızı, gerekirse örgütlenmelerimizi küresel düzeyde gerçekleştirmemiz gerekir.

Bir de şöyle bir tespit var. 'Lehimize ve aleyhimize ne tür durumlar ortaya çıkarıyor?' dediğimiz zaman tam da fıkıh'ın tabiridir, bu. Ebu Hanife'nin fıkıh tarifi bu.

Hemen şöyle hızlı bir tarama yaptığım zaman küreselleşmenin bizim lehimize çıkardığı ve lehimize ürettiği o kadar çok fazla şey var ki. Bugün İslâm'ınbilinç düzeyinin kesinlikle 20-30-40-50 yıl öncesine nazaran çok daha ileri düzeyde olduğunu şahsen ben gözlerimle görüyorum. En azından dünyada gezebildiğim

ölçüde şunu görüyorum ki işte ulusal devletler çağından çok daha iyi bir dönemdeyiz. Müslümanlar, ümmet bilincini, daha küresel, daha evrensel anlamda, İslâm'ın değerleriyle çok daha bağlanacak şekilde, birtakım değerlerini çok daha fazla benimsemiş durumdalar. Müslümanlar, küresel ölçekte birbirleriyle daha fazla irtibattalar. Ve onları birbirinden ayıran birtakım sınırları şu anda çok daha fazla aşabilecek bir takım iradeleri sergileyebilecek durumdalar. Bu da çok olumlu bir şey.

Bu, Türkiye'de de yaşadığımız modernite ile ilgili de bir şey. Kentleşme karşımıza lehimize olan yine çok yeni avantajlar ve aleyhimize tabi bir takım durumlar ortaya çıkarıyor. Bu tarz aşılamayacak şeytanlar yaratmayan, çünkü şeytan vardır, ama şeytan aşılamayacak bir şey olarak kurulduğu zaman Allah'a ortak koşulmuş oluyor. Onu da unutmamak gerekiyor.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben çok teşekkür ederim.

Resmî süremiz doldu. Bundan sonra hep cepten yiyeceğiz. On beş dakika süremiz kaldı, uzatmalı olarak. Eğer yetiştiremediğimiz müzakerecilerimiz olursa o isimleri daha sonraki Başkan'a devredeceğim. İnşallah daha sonraki oturumlarda onlar için galiba vakit bulabileceğiz.

Şimdi Doç. Dr. Mehmet Ali Kirman. Buyurun efendim. Beş dakika da bitirmenizi arzu ediyoruz.

Prof. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Daha kısa sürede bitireceğimi düşünüyorum, Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Konuşmacılarımızdan Celalettin Bey, şehirlerin sekülerliğine biraz fazlaca vurgu yaptı. Oysa şehirlerde sekülerleşmeyle birlikte dindarlaşma eğilimleri de görülmektedir. Bununla ilgili kaynakları kendisi de meslektaşımız olarak bilmektedir.

Aynı şekilde Vejdi Bey de bir iki gösterge üzerinden hareket etti ama farklı göstergeler de olabilirdi. Çünkü sapma ve diğer şeylerin göstergeleri sadece boşanma olarak belirlenemezdi kuşkusuz. Başka göstergeler de belirleyebilirdi; ama bunun yanında ben, Adnan Bey'in tebliğinde ve daha sonra Yasin Bey'de vurguladı, küreselleşme üzerinde farklı bir şey söylemek istiyorum. Küreselleşme diyoruz ama aslında küreselleşmenin bittiği yönünde çok güçlü bir sesin du-

yulduğunu hissediyoruz, duyuyoruz, farkındayız. Çünkü emperyalizmin siyasî ve ekonomik modeli olarak demokrasi ve liberalizmin, kapitalizmin yanı sıra dinî alanda yansıması olarak da Anjelik Protestanlığı olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla küreselleşmenin belli bir ideolojik yanı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliyoruz belki ama Adnan Bey'in tebliğinde bu eksik kalmıştı. Günümüzde Afrika'nın hatta Çin'in, Asya'nın artık sömürgeleştirildiğini ve bir pazar haline getirildiğini gördükten sonra küreselleşmenin bittiği yönündeki bu görüşlere katılmamak pek mümkün değil. Zira geçen yıldan beri içinde bulunduğumuz ekonomik kriz de aslında bunun göstergesi. Dolayısıyla küreselleşmenin bitmesini takiben nasıl bir dünya oluşacağı şu ana kadar ki küresel yapıcılar tarafından nasıl yönlendirilmeye çalışılacağı konusunda da birtakım öngörülerde bulunarak hareket etmemiz gerekiyor. Artık küreselleşme söylemi de miadını doldurdu gibi görünüyor.

Teşekkür ediyorum, Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum, Sayın Hocam.

Doç. Dr. Hülya Alper Hoca, buyurun.

Doç. Dr. Hülya ALPER: Öncelikle misafir olmama rağmen söz hakkı verdiğiniz için teşekkür ederek, sözlerime başlamak istiyorum.

Aslında ben bu üçüncü komisyonda çevre sorunlarını konu edinen bir tebliğ hazırladım; fakat burada bir noktayı size hatırlatma ihtiyacı hissettiğim için söz istedim. O da şu. Çünkü siz, bu komisyon din ve toplum çerçevesinde sabahtan beri dinlediğim kadarıyla yeni bir söylemin geliştirilmesinden bahsedildi. Geliştirilecek bu söylemde lütfen insanın tabiatla olan ilişkisini de dikkate alan bir açılım yaparsanız memnun oluruz ki bu nokta, ihmal edilen bir nokta. Ahlâk'a vurgu yapıyoruz. İnsanın insanla ilişkisine ahlâki vurgu yapıyoruz, insanın tabiatla olan ilişkisine ahlâkla vurgu yapmıyoruz. Maalesef İlahiyatçılar, din adamları ve Diyanet İşlerinde böyle bir açılım yok. Ben bunu çok geç kalınmış bir açılım olarak görüyorum. Kendi tecrübemden örnek verirsem mesela İngiltere'de kendi tabirleri ile ecofriend most yani ekolojiye dost bir cami ziyaret emiştim ve Müslümanlar tarafından yapılmış. Çok sevindirici ama Türkiye'de herhalde hiçbir örneği yok. Yani yayınlarımızda, üretimimizde ekolojik sistemi tahrip etmeyecek, o dengeyi gözetecek şekilde pratikler uygulanırsa daha uygun olur sanıyorum ve bunun dindarlık anlayışımızla da bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Ayrıca bu, Adnan Bey'in de dediği gibi İslâm'ın taşınabilir evrensel modeller üretmesine de katkı sağlayacaktır.

Söz hakkı verdiğiniz için tekrar teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben, teşekkür ederim efendim.

Şimdi Mehmet Emin Köktaş Hocamıza son sözü veriyorum. Sayın Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ: Gerçi yorulduk. Bugünün sonucundaki soru işareti olarak seslendirmek istiyorum; parça parça bazı konuları bazı boyutlarıyla konuştuk, tartıştık, Yasin Hocam biraz iyimser bitirdi; ama doğrusu ben, onun kadar iyimser değilim.

Şimdi konumuz din. Ayrı bir gerçeklik olarak toplumu bir tarafa bırakıyoruz. Türkiye'de dinle ilgilenen iki kurum var: İlahiyat ve Diyanet. Birisi akademik olarak birisi hizmet alanı olarak ilgileniyor. Bu alandaki hizmet eden hocalarımızı, üstatlarımızı, bu zamana kadar katkıda bulunanların hepsini saygı, rahmet ve hürmetle anarak devam etmek istiyorum. Şimdi bütün bunların rahmetle hizmet etmiş olmaları, bugün konuyu sorgulama, tartışma ve analiz etme hakkını elimizden almamalı. Eğer bu şûra ise sempozyum değilse bir konuyu masaya yatırıp, tartışmamız gerekiyor.

Yaklaşık 20 yıldır çok canlı ve aktif olarak Türkiye'nin birinci konusu din konusudur. En çok din konuşuluyor, kentleşme değil, şu değil, bu değil vs. Bir süreç ve bu sürecin bizimle ilgili kısmında biz, bu süreci Müslümanlar 200 yıldır pasif edilgenlere aktörlere değil ve her süreçte karşılaştığımızda ağırlık atıyoruz. Her soru sorulduğunda bize karşı, Müslümanların ağırlıklarını atıyoruz. Cevap veremiyorlar. Cevap üretemiyorlar. Şöyle sormuştum, yurt dışında biraz entelektüel bir topluluğa konuşurken: Müslüman olarak modern dünyaya bir teklifiniz var mı? Ne öğreniyorsunuz? Var mı bir teklifiniz? Yoksa onun soruları karsında sürekli "Eee… Bizde de var." diyoruz. Şimdi bakalım modern, evrensel değerleri. Sayalım. İşte özgürlükler, insan hakları, demokrasi vs. vs. Hangisi için bu İslâm'da yoktur, dendi? Hepsi İslâm'da var. Kadın hakları mı? En iyisi İslâm'da var. Özgürlük mü? En iyisi İslâm'da var. Vardı da nerdeydi şimdiye kadar? Birisi sorana kadar… Örnek isterseniz somut örnekler de vereyim. Biraz çarpıcı olsun. Avrupa'dan bir rüzgar esti, kadından imam olur mu? İmam olmaz ama müftü olur, dendi. Birden bir ay içinde yönetmelik değişti ve kadın müftü yardımcıları atandı. Bence bir sakıncası yok. İstanbul müftüsünün bir bayan olması da bence önemli değil. Ama nerdeydiniz şimdiye kadar, biz bunu tartışmak için önünüze koymadan? Hemen alelacele… Hanımlarımızın böyle görevlerde bulunmasının benim için bir sakıncası yok. Benim açımdan bir sorun yok ama buradaki zihniyet açısından, birilerinin gündemine bağlı olarak yarın belki de camilerimize de kadın imam tayin edeceğiz. Onun dinî ve fıkıhî yönünü düşünsünler. Ben, sosyolojik olarak bunun ne anlama geldiğini analiz etmekle yükümlüyüm.

Şimdi o zaman Hans Klum'un çok nefis kitaplarından birisi, ünlü Katolik İlahiyatçı biliyorsunuz. Şöyle başlıyor kitabı: "Bugün evrensel değerler: Özgürlükler, insan hakları, demokrasi, ahlâki değerler. Bunları savunmak için yirminci yüzyılda Hıristiyan olmaya gerek yok. Bunları Hıristiyan olmadan da savunabilirsiniz." Adnan Hocam, adaleti İslâmî bir değer olarak önerdi. Sakıncası yok ama bugün adaleti, evrensel bir değer olarak savunmak için birisinin Müslüman olmasına ihtiyacı yok. Nitekim siyasal adaletin, adalet teorisinin dinle hiçbir alâkası yok ve evrensel siyasal bir proje olarak sunuyor. Bunun için Müslüman olmaya gerek yok. Yazar devam ediyor: "Eskiden öyle değildi. Batı'da bütün bunları biz insanlığa Hıristiyanlıkla sunuyorduk. Ama şimdi bunlar için Hıristiyan olmaya gerek yok. Hıristiyanlığı referans göstermeden de bunu sağlayabilirsin." Şimdi soruyu soruyor kendine: "O kitabı neden yazdım?"

Peki, bütün bunlara rağmen yine de Hıristiyan olmak bu çağda ne anlama geliyor? İşte soru bu bana göre. Ben, bir Müslüman olarak benim için de sorun bu. Yani Müslüman olmak yirminci yüzyılda bu çağda bizim için ne anlama geliyor? Nasıl bir duruş sahibiyiz? İnsanlara ne teklifimiz var? Yoksa yani şu değerlerin güzelliği vs.si ama dikkat ederseniz bir süreç geliyor, toplumumuzda birtakım etkiler oluyor. İşte aile değerlerimiz bozuldu. Yani ilişkilerden çıkardığımız gözlemlerimiz var. İyi de biz, şekillendiremediğimiz, teklif üretemediğimiz, strateji belirleyemediğimiz bir dünyada eğer böyle sürecekse hep böyle kalmaya devam edeceğiz. O zaman da Müslümanlıktan ne kalacaksa elimizde o kalacak ama tam tersini yapabilirsek, işte asıl bence strateji orda başlıyor.

Biz, Diyanet ve İlahiyat camiaları olarak şapkayı önümüze koyup, bütün bu ayrıntıları bir tarafa bırakıp, bana göre hepsi ayrıntıdır, hiç önemli değil. Her toplumda buna benzer sorunlar yaşanmıştır. Ama esas ontolojik var oluşumuzu temellendirip yirminci yüzyılda, yirmi birinci yüzyılda çağımıza, insanlığa bir şey önerebiliyor muyuz? Beni çok yaralayan, tam aktaramayabilirim cümleyi, ama çok yaralayan Muhammed Esed'in bir sözü. Çok canımı acıtan bir söz olmuştur: "Bu Müslümanlık, hakikaten en son ve en evrensel dindir; fakat bu Müslümanlar, bu dine layık değil." İşte bu, beni bir müslüman olarak çok acıtan bir cümle oldu. Bu izlenimi üzerimizden silmemiz için işte asıl stratejilerimizi onun üzerine kurmalıyız diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim, Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim, Mehmet Emin Köktaş Hocamıza.

Son olarak bu oturumu kapatmak üzere komisyon Başkanımız Prof. Dr. Saim Yeprem Hocam'a söz veriyorum. Galiba bazı hatırlatmaları da olacak. Efendim, hayırlı akşamlar diliyorum. Bu toplantıyı sağlıklı bir şekilde hep beraber yürüttü-

ğümüz için kendimize teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Saim YEPREM: Efendim, Cenâb-ı Hakk'ın lütfü inayetiyle başarılı bir günü vazife olarak tamamladık. Ben, bu başarının sağlanmasında ilk oturum Başkanımız Sayın Subaşı'na, öğleden sonraki oturum Başkanımız Sayın Kutluer'e ve şûranın vakarına yakışır bir tarzda katılımda bulunan, dinleyen, konuşan bütün arkadaşlarımıza teşekkür ediyorum. Cenâb-ı Hakk lütfetti, bu noktaya geldik. Başarılar ihsan etti. İnşallah aynı tarzda yarın sabah 09.00'da başlamamızı nasip eder ve aynı minval üzere yarınki oturumları da yürütürüz.

Hepinize selâmlar, sevgiler, saygılar. Hoşça kalın…

3. OTURUM

“Toplumsal Hayatta Din ve Dindarlık”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR

❖

14 Ekim 2009

DİN VE TOPLUM KOMİSYONU

3. OTURUM TEBLİĞLERİ

Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR (Oturum Başkanı):

Bugün öğlene kadar üç tane sunum olacak; Prof. Dr. Talip Küçükcan Bey, Modern Toplumlarda Din; Prof. Dr. Abdullah Kahraman, Toplum ve Dindarlık Algısı; Doç. Dr. Kemalettin Taş Bey de Türkiye'de Dindarlık Algıları üzerine tebliğlerini sunacaklar.

Ben birkaç cümle ile bu ilk komisyonun "Din ve Toplum" üst başlığından beklenen nedir, onun üzerinde durmak istiyorum. Efendim bu Şûramızın ismini de taşıyan 'Din ve Toplum' üst başlığı bu komisyondan bekleneni işaret ediyor. O da adeta bundan sonraki diğer, sosyal problemler karşısında din, sosyal açıdan din hizmetleri ve din eğitimi konulu oturumlarda pratik uygulamalara mesnet teşkil edecek teori ve açılımlar beklendiğini ortaya koyuyor. Dolayısıyla bu komisyonun vazifesi bir anlamda din ve toplum konusunda mevcut olan algılama hatalarını, yanlışlarını tasfiye etmek, kavramsal açılımlar ortaya koymak ve belki mümkünse kuramsal bir takım açıklıklar ortaya koymaktır. Böyle bir somut beklenti olduğunu değerlendiriyorum. Adeta bu bilgi şöleni dibacesini, felsefesini ve din ve toplum konusundaki bakış açılarını temellendiren yaklaşımlar buradan bekleniyor. Dolayısıyla burada salt akademik bir tartışma değil yahut pratik somut konular üzerine odaklanma değil, bir perspektif getirmesi, diğer alanlardaki anlayışları da temellendirecek açılım getirmesi bekleniyor. Ümit ederim bu yönde komisyonumuz, kurulumuz, oturumumuz katkısını yapacaktır. Bir buçuk saatlik bir sunum süremiz var. Her sunumu yapacak arkadaşımıza takriben yarım saat düşüyor ama müzakereye geniş zaman kalması açısından 20 dakikalık bir süre içerisinde daha erken bitirirlerse memnun oluruz. Ben şimdi sözü Prof. Dr. Talip Küçükcan hocamıza veriyorum. "Modern Toplumlarda Din" konusunu kendisinden dinleyeceğiz. Buyurun Hocam.

MODERN TOPLUMLARDA DİN

Talip KÜÇÜKCAN*

I. Giriş

Modern toplumlarda dinin yeri, konumu ve etkileri; ekonomi, eğitim ve siyaset gibi kurumlarla ilişkileri gittikçe artan oranda dikkat çekmekte, çok sayıda bilimsel araştırma, yayın, kongre ve sempozyumun konusu olmaktadır. Pek çok ülkede üniversite bünyelerinde din-toplum ilişkilerini incelemeye yönelik araştırma merkezleri kurulmakta, yeni yüksek lisans ve doktora programları açılmakta, bağımsız düşünce kuruluşları araştırma projelerinde dinle ilgili konulara daha geniş yer vermektedir.

Bu noktada şu soruları sormak yerinde olacaktır. Acaba dine duyulan bu ilginin kaynağı nedir? Niçin araştırma kurumları, üniversiteler, düşünce kuruluşları ve siyaset, kültür, ekonomi, toplum ve benzeri konularda imali fikir eden pek çok kişi ve kurum din konusuna ilgi duymaya başladı? Bu soruların cevabı geçtiğimiz yüzyıla damgasını vuran ve dinin toplum hayatından izafi olarak çekileceği öngörüsünde bulunan modernleşme teorisinin yeniden gözden geçirilmesinde yatmaktadır.

II. Modernleşme ve Din

Günümüz sosyal bilimlerinde de bir hayli baskın olan ve yaygın kabul gören modernleşme teorisi, sanayileşme, kentleşme ve rasyonalleşme süreçleri ile yani toplumların modernleşmesi ile birlikte, din ve kutsaldan uzaklaşacaklarını ve dünyevileşeceklerini varsayıyordu. Kuşkusuz Avrupa'nın tarihsel ve toplumsal deneyimlerine dayanan, yani Avrupa'da yaşanan din-toplum ve din-devlet

* Prof. Dr., Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

ilişkilerinin şekillendirdiği bu yaklaşımın geçerlilik iddiasının ciddiye alınması gerekir.[1] Ancak söz konusu yaklaşımın evrensel bir gerçekliğe tekabül etmediğinin, yani her modernleşme sürecinin, bu süreci yaşayan toplumun dinle bağlantılarını zayıflatacağını ve toplumun hayatından dini çıkaracağını söylemek mevcut sosyolojik verilerle çelişmektedir.

Klasik sosyoloji teorilerine ve M. Weber[2], E. Durkheim[3] ve K. Marx[4] gibi sosyolojinin kurucu öncülerinin bilimsel çalışma ve analizlerine bakıldığında dinin merkezi bir konu olduğu rahatlıkla görülebilir. Weber, Durkheim ve Marx, yaşadıkları dönem toplumlarının anlaşılmasında "dini" önemli bir faktör olarak görmüşlerdir. Ancak Aydınlanma ile başlayıp sanayileşme, kentleşme ve modernleşme süreçlerinin takip ettiği zaman diliminde Batı'da din-toplum ilişkilerinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Bu süreçler kilise ve mezheplerin temsil ettiği dinin, toplumsal kurumlar üzerindeki etkisini büyük oranda törpülemiş, zayıflatmış ve yüzeyselleştirmiştir. Kilisenin eğitim, siyaset ve iktidar gibi alanlardaki yetkileri ellerinden alınmış ve söz konusu sorumluluk ve yetkileri modern-laik devlet üstelenerek gücünü pekiştirmiş, kilise ve onun temsil ettiği din ise kamusal alandan çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Laikliğin kurumsallaşması, eğitim, öğretim ve kamu hizmetlerinin devlet eliyle yürütülmesi kilisenin güç, etkinlik ve rol kaybına neden olmuştur. Batı ülkelerinde yaşanan bu gelişmeler, sosyal bilimler paradigmasını belirgin biçimde etkilemiş, dini inanç ve kurumlar Weber, Durkheim ve Marx'ın yaptıklarından farklı oılarak, modern toplum analizlerinde önemli bir faktör olarak görülmemeye başlanmıştır. Yani çoğu sosyal bilimci için toplumsal analizlerde, din, uzun süre araştırmaya değer bir olgu olmaktan çıkmıştır. Ancak bu bakış açısının 1970'li yıllardan itibaren değişmeye başladığı görülmüştür.

Türkiye'deki sosyal bilimciler de uzun süre Avrupa'daki meslektaşlarının geliştirdikleri modernite kuramının etkisinde kalmış, kendi toplumlarındaki özgün ve derin din-toplum ilişkilerini görmezden gelerek çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Din, çoğunlukla modernitenin karşısına yerleştirilmiş, gericilik, muhafazakârlık ve zaman zaman da yobazlığın kaynağı olarak gösterilmiştir. Türkiye'de toplum-

---

1 Bkz. Grace Davie, Religion in modern Europe: A Memory Mutates, Oxford: Oxford University Press, 2000

2 Max Weber, The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism, London:Unwın Hyman, 1989; Max Weber, Confucianism and Taoism, London: London School of Economics, 1984.

3 Emile Durkheim, The Elementary Forms of the Religious Life, New York: The Free Press, 1969;

W.S.F. Pickering (ed.), Durkheim on Religio: a selection of readings with bibliographies 1858-1917, London: Routledge & Kegan Paul, 1975.

4 Karl Marx and Friedrich Engels, On religion, 1818-1883, Moscow: Progress Publishers, 1972.

sal kimliğin önemli belirleyicilerinden olan din, Fransız laiklik anlayışının da etkisiyle, tümüyle kamusal alan dışı bırakılmş, 28 Şubat gibi toplumsal mühendislik projeleri ile her alandan kazınmak istenmiştir.[5] Öyle ki, Türkiye'de din-toplum ilişkilerini araştırmak ve bu konuda yayın yapmak zaman zaman riskleri de beraberinde getirmiştir. Örneğin Şerif Mardin 1960'larda Din ve İdeoloji[6] kitabını yayınladığında, çalışma konusundan dolayı eleştirilere uğramış, benzer konulardaki bilimsel çalışmalarını yurt dışında daha rahat sürdürmüştür. Yayınladığı bazı kitaplardan dolayı da Türkiye Bilimler Akademisi'ne üyeliğinin kabul edilmediği iddia edilmiştir[7]. Türkiye'deki bu yaklaşım, din konusundaki araştırmaların 1980'ler hatta 1990'lara değin ağırlıklı olarak İlahiyat Fakültelerinde yapılmasına neden olmuştur. Bu trendin değişimi Avrupa merkezli modernite teorisi ve onun etkisinde kalan sosyal bilim paradigmasının değişimine paralel olarak Türkiye'de değişmeye başlamıştır.

Sosyal bilim paradigmasını etkileyen ve dinin toplumsal etkilerini araştırma dışı bırakan, yukarıda kısaca açıklanan yaklaşımın yerini, modern toplumda dinin etkilerini gören ve araştıran bir yaklaşım almaya başlatmıştır Bunun başlıca nedenleri arasında aşağıdaki faktörleri saymak mümkündür:

Birincisi, modernleşme, din ve toplum ilişkilerinde Batı Avrupa deneyimimin bugün geldiğimiz noktada artık evrensel bir tecrübe olmadığı kabul edilmektedir. Yani Avrupa deneyimi olarak tanımlanması gereken gelişmeler genel ve evrensel eğilimi değil, Batı Avrupa siyasi ve kültür coğrafyasındaki hakim eğilim ve geçerli etkileşim biçimlerini göstermektedir. İşte bu nedenle Batı Avrupa deneyimi "istisnai" bir deneyim[8] olarak tanımlanmaktadır.

İkincisi, modernleşmenin bütün toplumlarda Avrupa'dakine benzer bir sonuç doğurmadığı yani modernleşme süreçlerini yaşayan her toplumun zorunlu olarak dinden kopuş yaşamadığı görülmüştür. Nitekim ABD, Güney Amerika, Orta Doğu, Doğu Asya ve Sovyetleri Birliği'nin dağılmasından sonra bu coğrafya da görülen gelişmeler din-toplum ilişkilerinin önem kazandığına işaret etmektedir. Batı Avrupa modernitesinin tek ve evrensel bir model olmadığını, çoklu modeniteler[9] de olduğunu ve farklı modernlik biçimlerinin dinle her halukarda negatif bir etkileşime girmesinin söz konusu olmadığı müşahede edilmektedir.

---

5 Bkz. Hakan Yavuz, "Cleansing Islam from the Public Sphere and the February 28 Process," Journal of International Affairs (Columbia University Press), Vol. 54, No. 1, Fall 2000, pp. 21-42.

6 Şerif Mardin, Din ve Ideoloji, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1969.

7 Şerif Mardin'e 3. kez veto, http://www.hurriyet.com.tr/gundem/6851227.asp?gid=48

8 Grace Davie, Europe-The Exceptional Case: Parameters of Faith in the Modern World , London: Darton, 2002.

9 Shmuel N. Eisenstadt, Multiple Modernities, Edison: Transaction Publishers, 2002.

Üçüncüsü, modernleşme ile birlikte ciddi oranda sekülerleşen Avrupa ülkelerinde bile din ve dini kurumların ortadan kaybolmadığı, farklı biçimlerde hukuk düzeninde yer alarak meşruiyetlerini korudukları, hatta bazı ülkelerde "resmi din", "devlet dini" statüleri elde ederek ya da "konkordat" denilen anlaşmalar vasıtasıyla birçok alanda etkinliklerini sürdürdükleri bilinmektedir. Yani ön kabullerin aksine, karşılaştırmaları araştırmalar, Avrupa ülkelerinin de tek tip modernite, laiklik ve din-devlet deneyimi geçirmediklerini ortaya koymuştur.[10]

Dördüncüsü, küreselleşme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler bilgi akışını kolaylaştırmış, dünyanın pek çok yerinde dini inanç ve kurumların canlılıklarını koruduğunu, çok farklı zeminlerde ve formlarda hizmetler üstlendiğini, din-devlet ve din-toplum arasında bir sürtüşmeden çok bir işbirliği olduğunu göstermiştir. İşte bütün bu gelişmeler akademi, medya ve siyaset çevrelerinin modern toplumda dini inanç ve kurumların yerini yeniden düşünme ve değerlendirmelerine neden olmuştur.

Özetle ifade etmek gerekirse, Batı Avrupa tipi modernleşme ve sekülerleşme, evrensel bir toplumsal gerçekliği ifade etmemekte, yani toplumlar modernleştikçe zorunlu olarak dinle ilişkilerini kesmemekte, kategorik biçimde dini kamusal alan dışına itmemektedir. Bunun tersine, laikliğin en köklü biçimde kurumsallaştığı Avrupa ülkelerinde bile dini kurumların eğitim ve sağlık başta olmak üzere birçok alanda devlet destekli etkinlikler yürüttüğü görülmektedir. Bu değerlendirmeden sonra din ve toplumun ilişkilerinin hangi alanlarda daha yaygın ve belirgin olduğunu görmek mümkün olacaktır.

III. Din ve Toplumun İlişki Alanları

Modern toplumlarda din konusu, karmaşık siyasi, hukuki, sosyal süreçleri ve güncel sorunları ve bunlarla ilintili alt başlıkları içeren bir konudur. Bu çalışmanın sınırlı oluşu, sadece genel bir haritalama yapmaya izin vermektedir. Bu bağlamda modern toplum ve din ilişkilerini, birbirinden kesin hatlarla ayrıştırmamak ve sadece zikredilen alanlarla da sınırlamamak kaydıyla sınıflandırmak mümkündür. Özellikle disiplinler arası bir yaklaşımla bakıldığında modern toplum din ilişkilerinin aşağıdaki alanlarda temayüz ettiği söylenebilir:

İnanç ve kimlik düzeyi:

Modern toplumlarda din önemli bir inanç öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı Avrupa istisnası dışında kalan ülkelerin çoğunda farklı biçim, içerik ve yoğunlukta din, tanrı ve ahret inancı olduğu görülmektedir. Avrupa ülkelerinde

10 AB ülkelerinde din-devlet ilişkileri modelleri ve bunlara ilişkin kapsamlı karşılaştırmaları için bkz. Ali Köse ve Talip Küçükcan, (Editörler), Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.

ise kurumsal din, yani kilisenin temsil ettiği din anlayışı yerine "bir kiliseye ait olmadan inanç/dindarlık" olgusunun geliştiği[11], özellikle doğu kökenli mistik hareketlere katılımın yükseldiği görülmektedir. Ayrıca yeni dini hareketlerin dünyanın pek çok bölgesine yayılarak taraftar ağlarını ve etkinlik alanlarını genişlettikleri göze çarpmaktadır. Dünya Değerler Araştırması ve Avrobarometre gibi geniş kapsamlı araştırma verileri de modern toplumlarda bireylerin tümüyle dinden kopmadığını ve dinle ilişkilerini sürdürdüğünü teyit etmektedir.

İnançla ilintili olarak dinin bireysel ve toplumsal kimlik kaynağı olarak da işlev gördüğünün altının çizilmesi gerekir. Zira "medeniyetler çatışması" tezi dinin toplumsal kimlik yönüne işaret etmekte ve ayrıştırıcılığı üzerine yoğunlaşmakta, "medeniyetler ittifakı" tezi de dini aidiyetlerin kültürel kimlik üzerindeki etkisini vurgulamakta ancak çatışmacı değil uzlaşmacı bir yaklaşımla farklı kimlik referanslarının bir arada yaşayabileceği tezine yaslanmaktadır.

Günümüzde dini aidiyetlerin bir kimlik referansı olarak işlev gördüğüne ilişkin bir başka örnek olarak ise Türkiye-AB ilişkilerini zikretmek yerinde olacaktır. Türkiye-AB ilişkilerinde, son yıllarda "kültürcü" bir yaklaşımın ortaya çıktığı, özellikle Türkiye karşıtlığının, aslında zımnen dini aidiyetlere gönderme yapan bu yeni söylem biçimiyle yapıldığı anlaşılmaktadır. Geçtiğimiz yıllarda Türkiye karşıtları genelde insan hakları, nüfusun büyüklüğü, ekonominin zayıflığı, Avrupa'ya göç riski gibi konuları gündeme getirerek Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkarken bugün, Türkiye'nin farklı dini ve kültürel kodları olan bir medeniyet havzasına dahil olduğunu ve Avrupa kimliği ile uyuşmasının mümkün olmadığını savunmaktadır. Bu kültürcü söylem sadece Türkiye'yi "öteki" olarak tanımlamamakta Avrupa ülkelerinde yaşayan ve çoğu da yaşadığı ülkenin vatandaşı olan Müslümanları da dini aidiyet ve kültürel kimlik temelinde "ötekileştirmektedir".[12]

2- Eylem ve davranış düzeyi:

Modern toplumlarda dinin en görünür yönlerinden biri inanç sahiplerinin zaman zaman bireysel zaman zaman da bir grup halinde veya bir kurum çatısı altında yaptıkları etkinliklerdir ki genel anlamıyla buna "gönüllülük" denilebilir. Dini inançların gönüllülük davranışını teşvik ettiği ve bu davranış biçiminin toplumsal bir davranışa dönüşerek geniş kitleleri etkileyebileceği görülmektedir. Gönüllülük davranışlarına ilişkin araştırmalara bakıldığında bir dizi eylem türü ile kar-

11 Grace Davie, Religion in Britain Since 1945: Believing Without Belonging, Oxford: Wiley-Blackwell, 1994.

12 Talip Küçükcan, "Turkish Migrants, Social Capital and Culturalist Discourse in Turkey-EU Relations", in Dietrich Jung and Catharina Raudvere (eds.), Politics, Religion, and Turkey's EU Accession, London: Macmillan Press, 2008, pp. 199-221

şılaşmak mümkündür. Bunlar arasında, dini kurumlar veya diğer yardımlaşma kuruluşlarına bağışlar, okul, hastane, ibadethane, huzurevleri ve çocuk esirgeme kurumu gibi yerlerde karşılık almadan yapılan çalışmalar, özellikle doğal felaketler gibi durumlarda yardım faaliyetlerine katılmak en sık rastlanan gönüllü davranışları olarak zikredilebilir. Özellikle modern toplumların dinle kurumsal ilişkileri çerçevesinde de ele alınacağı gibi ağırlıklı olarak inanç/dinden ilham alan dernek, vakıf ve sivil toplum kuruluşları şemsiyesi altında yapılan çoğu çalışmayı da modern toplum ve din ilişkilerinin eylem ve davranış düzeyinde gerçekleşen ilişkileri arasında saymak mümkündür.

3- Kurumsal düzey:

Modern toplumlarda dinin en belirgin etkilerinden birini kurumsal alanda görmek mümkündür. Kurumsal alandaki ilişkiyi iki ana eksende ele almak gerekmektedir: gönüllü kuruluşlar ve kamu hizmeti sunan dini kuruluşlar.

a- Gönüllü kuruluşlar:

Dini grupların çoğu, inançlarından aldıkları ilhamla örgütlenmekte ve tüzel kişilik haklarından yararlanmaya çalışmaktadır. Tarihi çok eskilere dayalı bu kurumsallaşmalar vakıf, dernek ve sivil toplum kuruluşu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini temelli gönüllü kuruluşların dini propaganda ve misyonerlikten, dayanışma ve yoksullukla mücadeleye kazar bir dizi etkinlik gösterdiğini ve bu çalışmaların da toplumsal etkileri olduğu gözlenmektedir. Söz konusu kuruluşlar modern medya, iletişim, reklam ve finansman aygıtlarını etkin bir şekilde kullanmakta ve küreselleşmenin ortaya çıkardığı fırsat alanlarından yararlanmaktadır.[13]

Dini kurum ve örgütlerin etkinlikleri öyle bir boyuta ulaşmıştır ki sosyoloji de "dini temelli organizasyonlar" konulu yeni araştırmalar ve yayınlar yapılmaya başlanmıştır. Aşağıda da kısaca değinileceği gibi dini örgütlerin faaliyet ve etkinlik alanlarından dolayı ABD'de Başkan G.W. Bush döneminde devlet, "inanç/din temelli girişim" başlatarak kamu fonlarından bu kurumların sosyal projelerini destekleme kararı almıştır. Din ve devlet işlerini kalın bir duvarla ayıran, dini etkinliklere kamudan pay ve destek ayırmayan ABD'de bu girişimin başlatılması, dini karakterli gönüllü kuruluşların, modern toplumlarda, çeşitli toplumsal sorunların çözümünde etkin işlevler görebileceğinin göstergesi olarak yorumlanabilir.[14]

Türkiye ve pek çok İslâm ülkesinde vakıf ve sosyal yardımlaşma geleneğinin

---

13 Daha geniş bilgi için bkz. Wendy R. Tyndale, Visions of Development: Faith-based Initiatives, Aldershot: Ashgate, 2006.

14 Bkz. Robert Wuthnow, Saving America? Faith-based Services and the Future of Civil Society, Princeton: Princeton University Press, 2004.

temelinde dini saiklerin birinci derecede belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Türkiye'de dernekler ve vakıflar yasasının, dini karakterli örgütlenmelere kısıtlamalar getirmesinin, dinin söz konusu potansiyelinin daha dinamik ve verimli biçimde mobilize edilmesini yavaşlattığı söylenebilir.[15]

b- Kamu hizmetleri sunan dini kuruluşlar:

Dinin modern toplumlarda şimdiye kadar üzerinde pek durulmayan ancak devlet ve toplumla derin ve yoğun ilişkileri olan bir başa alan, kamu hizmetleri ve sosyal hizmetler alanıdır. Modern devlerin önemli özelliklerinden biri refah toplumunu amaçlamasıdır. Bu nedenle modern toplumlar, sosyal hizmetlerin devlet eliyle sunulduğu refah toplumları olarak görülür. Özellikle eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri, çocuk ve yaşlıların bakımı, yoksul ve muhtaçlara yardım, suçluların rehabilitasyonu gibi sosyal hizmetler refah devletinin sorumluluğundadır. Bugün gelinen noktada dünyanın pek çok ülkesinde devletlerin tek başına söz konusu kamu ve sosyal hizmetleri yeterince veremedikleri, ihtiyaç duyduklarında dini kuruluşların hizmetlerinden de yararlandıkları görülmektedir. Özellikle ABD ve Avrupa'da yaygın örnekleri olan bu durum, Türkiye'den bakıldığında, modern toplumlarla dinin konumu ve işlevi konusunu yeniden düşünmeyi gerektirecektir. Zira birçok devlet, eğitimden sağlığa, çocuk ve yaşlı bakımından suçluların rehabilitasyonuna toplumun ihtiyaç duyduğu pek çok alanda dini kuruluşların rol almasını doğal ve meşru görmekte, teşvik etmekte ve finansal olarak desteklemektedir.[16]

Yukarıda da işaret edildiği gibi Avrupa modernleşmesinin bireysel ve toplumsal dindarlık üzerinde yıpratıcı etkileri olmuş, dini kurumların etkileri azaltılmıştır. Ancak Türkiye'deki Avrupa algısının aksine dini kurumların kapısı kapatılmamış, kamusal alandan tümüyle dışlanmamış ve devletin (rejimin) rakipleri olarak görülmemiştir. Yeni siyasi ve toplumsal şartlara ayak uyduran dini kurumlar, özellikle eğitim başta olmak üzere pek çok alanda devlet destekli etkinlikler ve projeler yürütmeye başlamıştır. Günümüzde bu ilişkinin ya da kurumsal dinin etkisini gösteren çarpıcı örnekler vardır. Örneğin Almanya'da devletten sonra en çok sayıda çalışan istihdam eden kurum kilisedir. Kilisenin, okul öncesi eğitim ve ilköğretim kurumlarının büyük bir çoğunluğunu idare ettiği, çok sayıda huzurevi ve hastane işlettiği ve bütün bu kurumların giderlerinin devlet tarafından karşılandığı göz önüne alındığında, Almanya'da kiliselerin, en azından kamusal

15 Talip Küçükcan, "State, Religion and Law in Turkey", in Electing Faith: Intersection of Law and Religion in Politics Around the World, Boston College Law School & Religion Program, 2008, pp. 59-74.

16 Bkz. David K. Ryden and Jeffrey Polet (eds.), Sanctioning religion?: Politics, Law, and Faith-based Public Services, Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2005;

ve sosyal hizmetlerin sağlanması alanında toplumsal hayatı ne kadar etkileyebileceği görülebilir. Benzer durumları, farklı ölçeklerde, çoğu Avrupa ülkesinde görmek mümkündür.[17]

Örneğin İngiltere'de kiliselerin kontrolündeki ilk ve orta düzeyli okulların sayısı azımsanamayacak sayıdadır. Söz konusu okulların giderlerinin büyük bir kısmı kamu fonlarından karşılanmaktadır.[18] İngiltere'de kiliselerin kamu fonlarından yararlanarak sunduğu diğer hizmetler arasında hastanelerdeki manevî danışmanlık ile hapishanelerde suçluların rehabilitasyonuna katkıda bulunabilecek rehberlik hizmetleri sayılabilir. Kamu ve sosyal hizmetlerin sunulmasında kiliselerin üstendikleri roller ve projelere ilişkin Avrupa'dan benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Burada zikredilen örnekler, din-toplum ve din-devlet ilişkileri söz konusu olduğunda Avrupa'ya ilişkin ezberlerin bozulması için yeterli olacaktır.

Avrupa dışına çıktığımızda din ve toplum ilişkilerinin daha dinamik olduğunu belirtmiştik. ABD'de başlatılan "inanç/din temelli girişim"i de bu bağlamda zikretmekte yarar var. Zira geçmişte din eğitimi dahil dini kuruşların etkinliklerine kamusal fon ayırmayan ABD, devletin elinin yeterince etkin ulaşmadığı alanlarda dini kuruluşların faaliyetlerini destekleme kararı almakta zorlanmamıştır.[19] Dini gruplar ve kuruluşlar sosyal ve spritüel kapital kaynağı olarak görülmüş ve toplumsal sorunların çözümlenmesinde katkıları daha geniş çaplı alınmaya başlanmıştır.

IV. Sonuç

Yukarıdaki tartışmalar modern toplum ve din ilişkisinin çok boyutlu olduğunu, ABD ve Avrupa örneklerinde de görüldüğü gibi, dini grup ve kurumların devlet tarafından yok sayılmak ve göz ardı edilmek yerine, kamusal ve sosyal hizmetlerin sunulmasına ve toplumsal sorunların çözümüne dahil edildiğini göstermektedir. Din, bu ülkelerde farklı form ve ölçeklerde, vicdani bir mesele olmanın da ötesinde toplumsal süreçlere olumlu ve yapıcı katkıda bulunmaktadır. Söz konusu katkıları meşrulaştıran ve aynı zamanda sınırlarını belirleyen hukukî düzenlemeler de korku ve kaygıların oluşmasına engel olmaktadır.

Bu gözlemler bizi, genel olarak modern toplumlarda dinin kamusal alandaki yerinin ne olması gerektiği sorusu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Türkiye söz

17 Bkz. Ali Köse ve Talip Küçükcan, (Editörler), Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008.

18 Bkz. Talip Küçükcan, 'Looking at Religious Education in Secular National Contexts in Western Europe', Euro Agenda, Vol. 1, Number 2, 2002.

19 Geniş bilgi için bkz. Amy E. Black, Douglas L. Kopman and David K. Ryden, Of Little Faith: The Politics of George W. Bush's Faith-Based İnitiatives, Washington: Georgetown University Press, 2004 John J. Dilulio, Godly Republic: A Centrist Blueprint for America's Faith-based Future, Berkeley: University of California Press, 2007.

konusu olduğunda ise din ve toplum arasında daha sağlıklı ve verimli bir ilişkinin hangi temeller ve ilkeler üzerinde yükselmesi gerektiği, nasıl bir kamusal alan tahayyülü ve pratiği geliştirilmesine ihtiyaç duyulduğu, derin korku ve kaygılardan nasıl kurtulunması gerektiği sorularını gündeme getirmektedir. Bu sorular, endişe ve kuşkulardan arınmış olarak rasyonel bir zeminde tartışılmadığı sürece, bugün içinde bulunduğumuz sorunların çözümü mümkün görünmemektedir.

Oturum Başkanı: Peki Talip Hocam'a çok teşekkür ediyorum. Bize din ve toplum konusunda modernite ve din, Batı tecrübesi, Türkiye tecrübesi, özellikle Batı Avrupa deneyiminin özellikleri ama çoklu modernite kavramı ve bu çoklu modernite içerisinde din toplum ilişkilerinin farklılaşmasının altını çizdi ve modern toplumda din konusunda inanç ve kimlik düzeyi, eylem kavrayışları ve kamusal düzey olmak üzere üç noktanın da altını çizdi. Ümit ediyorum tartışma bölümünde bunlar daha da geliştirilecek. Şimdi zaman kaybetmeden ikinci sunumu yapmak üzere Prof. Dr. Abdullah Kahraman Hocamız'a sözü veriyorum. Buyurun hocam.

TOPLUM VE DİNDARLIK ALGISI (DENGELİ DİNDARLIK ÖLÇÜLERİ)

Abdullah KAHRAMAN*

Giriş

Din duygusunun insanda doğuştan var olduğu bir gerçektir. İnsanların din seçimi, seçtiği dini doğru usullerle öğrenmeleri, dindar olmaları ve dindarlığını diğer toplum alanlarına ve bireylere yansıtmaları başlı başına önem arz eden konulardır. Temelde din, insan için olan, insanı terbiye etmeyi, insanî özelliklerini geliştirmeyi ve onu iki dünyada da mutlu kılmayı hedefleyen sistemin veya değerler bütününün adıdır. Bu yüzden "Din" denilince akla daima olumlu, ümit verici, insanın içini ısıtan duygular gelir veya gelmesi gerekir. Bir değerler bütünü olan dinin yapısında ve esaslarında olumsuz taraf yoktur. Durum böyle olmakla birlikte zaman zaman toplumsal ilişkiler bağlamında dinden, daha çok da dindarlardan şikâyet edildiğine şahit olunmaktadır.

Dinin kendisinde bir olumsuzluk olmadığına göre problemin din anlayışından, dinin öğrenilmesinden, dindarlık algısından ve dindarlık tezahüründen kaynaklandığını tahmin etmek güç olmasa gerektir. Bütün bunların da bir üstün değerler sistemi olarak dini kabul eden, ona inanan ve onu benimseyip hayat tarzı haline getirdiğini düşünen dindarlardan kaynaklandığı açıktır. Bir başka ifadeyle din adına ortaya çıkan olumsuzlukların kaynağı dinden değil, din anlayışından, dindarlık algısından veya dindarlık tezahüründen kaynaklanmaktadır. Dinin kendisi Allah'ın insanın içine ve insan toplumlarına yerleştirdiği bir dengedir. Bu denge, dinin temel prensip ve hedefleri içerisinde tutulamazsa dinin bizzat kendisi prob-

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

lem çözmek yerine problem üretmeye başlar. Mikyas bozulunca, kılavuzda hata edilince doğruyu ölçmek ve hedefe varmak mümkün olmaz. Söz gelimi, din şiddetin her türlüsüne karşıdır. Dindarlık adına kimseye zulmetmek ve baskı uygulamak câiz olmaz. Mesela, din istisnaî bazı hallerde dayağı bir tedip unsuru olarak kabul etmiştir. Çocukların namaza alıştırılması ve serkeşlik eden kadınların ıslah yollarından birinin de dayak olduğu bilinmektedir. Ancak bu bir genel prensip değildir ve konuyla ilgili âyet ve hadislerin farklı yorumları da vardır. Burada temel hedef sıcak ve huzurlu bir aile yuvası için kadının olumsuz davranışlarını terk etmesini sağlamaktır. Genel amaç budur bu amaca ulaştıracak olan vasıtalar yere, zamana, çağa, şahsa, sosyal duruma göre değişiklik arz eder. Çocuğun ibadete alıştırılmasında da durum aynıdır. Önemli olan ebeveyn sorumluluğu çerçevesinde çocuğun ibadet alışkanlığının kazandırılmasıdır. Bunun için uygun ve alternatif vasıtayı bulmak ebeveyne kalmıştır. Bu sebeple çocuğu dini pratiklere alıştırmanın yegâne yolu dayak olmadığı gibi, kadının serkeşliğini mutlaka dayakla ıslah etmek de gerekmez. Hele hele buradan hareketle kocalar her olumsuzlukta kadına dayak atmayı kendine verilmiş bir hak olarak görürse, bu dinin verdiği yetkiyi kötüye kullanmaktan başka bir anlam ifade etmez. Özellikle bu yola başvuranlar bunu din adına yaptıklarını düşünürlerse bundan da dinin şiddeti meşru gördüğü gibi bir sonuç çıkar ki, bu durumda söz konusu baskıya maruz kalanların sığınacakları kapı dinin dışında bir yer olur. Yine bunun gibi, Ramazanda bir baba "oruç kafama vurdu" diyerek evde aile efradına karşı anormal davrandığında orucun insanı olgunlaştırdığı yolundaki açıklamalar havada kalır. İşte bu davranış yani hem oruç tutmak ve hem de oruçtan muzdarip olup kötülük yapmak din ve dindarlık adına yapılacak en büyük dengesizliklerden biridir.

Günümüzde genel olarak İslâm dünyasında, özel olarak da ülkemizde din anlayışında ve dindarlıkta istenen dengenin tutturulduğunu iddia etmek zordur. Din adına dengeden ziyade dengesizlik hâkimdir. İnsan kaynaklı olarak meseleye baktığımızda görünen manzara şöyledir: Bir tarafta, dini bildiğini, anladığını, içselleştirdiğini ve en iyi şekilde uyguladığını düşünen aşırı dindar geçinenler, öbür tarafta ise sadece adı dindar olan ancak din adına çok az şey bilen ve hemen hiçbir pratiği olmayan kitlelerden bahsetmek mümkündür. Konuya dinin en temel unsurlarından biri olan ahlâk eksenli baktığımız zaman, bazen aşırı dindar geçinen amel müminlerinin, sadece iman mümini olanlardan daha geride olduğunu da görmekteyiz. Bütün bunlar, dengesizliğin sebeplerini irdeleyerek, dindarlıktaki denge üzerinde yeniden düşünüp "dengeli dindarlık" inşasını zorunlu kılmaktadır.

Bu tebliğde aşırılığı besleyen ve dinde dengeyi bozan yanlış inanç, yanlış eğitim, psikolojik bozukluklar, yanlış görgü ve ahlâk zaafı gibi hususlar üzerinde durulacaktır.

Dindarlığın Tanımı ve Dindarlık Algısındaki Farklılıklar

Dindarlık nedir? Kişi kendisini ne zaman dindar sayar?

Dindarlığın tanımı ve dindarlığı ölçmek için kullanılan kriterler farklılık arz etmektedir. Kimi sosyoloji bilginleri dindarlığı, bir kişinin mensubu olduğu dine ait ilgiler, inançlar veya faaliyetlerle meşgul olma düzeyi ve bireyin dinî yapıyla kurduğu bağlılık düzeyinin subjektif ifadesi olarak tanımlamışlardır Türkiye söz konusu olduğunda da tek bir dindarlıktan söz etme imkânı yoktur ve dindarlık noktasındaki farklılık bariz şekilde görülmektedir. Nüfusun büyük çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bu ülkede dindarlığın yansıma biçimleri pek çok açıdan, özellikle de kültürel bağlamlar açısından farklılıklar arz etmektedir. Dindarlık, mezhep farklılığından etnik çeşitliliğe, coğrafi dağılımdan siyasi tercihlere kadar belli düzeydeki ayrışmalara imkân verecek esnekliğe sahiptir. Nihayet Türkiye dindarlığında, ülkenin fiili gerçekliğini dikkate alan sosyoloji araştırmacıları, etnik ve mezhebî ayrışmaların ötesinde tek tek bireylerin ürettikleri ve daha çok kendi dindarlık deneyimlerinin ortaya çıkardığı yeni bir tutum bileşkesine atıfta bulunmaktadırlar.[1] Türkiye'de dindarlık algısını belirleyen en temel hususlar olarak bazı dini ritüelleri ifa etme ve dinî olduğuna inanılan kılık ve kıyafete bürünme gösterilebilir. Buna göre mesela, aynı inancı taşıyan ve inanç noktasında problemi olmayan iki müslümanın biri ahlâkî erdemler noktasında daha ileride ibadetler konusunda ise eksik durumda, diğeri ise ibadetler konusunda daha titiz ahlâk noktasında ciddi eksikleri olsa bile toplumumuz nazarında ibadette titiz olan daha dindar olarak algılanabilmektedir. Dini olduğuna inanılan kılık kıyafet konusunda da durum bundan farklı değildir. Bir mecliste dini bilgisi ve kariyeri olan fakat kıyafetinde dini bir görüntü bulunmayan bir hoca ile, sadece kıyafeti yerinde olan ama dini bilgi seviyesi çok düşük olan iki kişi karşı karşıya geldiği zaman kıyafetli olan en azından ilk etapta daha çok teveccühe mazhar olabilmektedir.

Dindarlık, belli tarihsel, ekonomik, siyasal ve dinî eğilimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanların dini benimsemelerinin altında yatan sebepler de farklıdır. Ebedi mutluluk, evrendeki sorumluluk bilincinin gereğini yerine getirme, korkularını yenmek, ümit, huzur bulma, düzenli bir hayat standardı yakalama, toplumdan soyutlanmama gibi sebepler dine mensup olmanın belli başlı sebepleri arasında sayılabilir. Bu sebeple aynı dine inansalar bile kişilik ve karakter farkı başta olmak üzere, farklı etkenlerin etkisiyle dindarlıklarını her zaman değişik düzeylerde yansıtabileceklerinden genel geçer bir dindar tipolojisi ortaya koymak oldukça zordur.

---

1 Bk. Subaşı, 18, 19, 24; Ocak, 147-156

Kimine göre dindarlığın en temel ölçüsü, takva sahibi olmaktır. Bu sefer de takvanın ne olduğu sorusuna bireylerin verdiği cevaplar farklılık arz etmektedir. Kimine göre takva, daha çok nafile ibadet ve zikir, kimine göre dinî olduğuna inanılan takke, sarık gibi kıyafetlere bezenmek, kimine göre haramlardan ve gayrimeşru ilişkilerden kaçınmak, kimine göre kalp temizliği, kimine göre ahlâklı olmak, kimine göre yardımseverlik takvanın dolayısıyla dindarlığın ölçüsüdür. Ancak bu noktada popüler Türk dindarlığında dindarlık adına formellik içselliğe her zaman baskın gelmektedir. Bu anlayışa göre "dindarlık" deyince ilk akla gelen dînî olduğuna inanılan giysilere bürünmek ve sistematik ibadetleri yapmaktır. İnsanlar dindarlığın ve ibadetin en önemli meyvesi olan ahlâkî erdemler noktasında istenen seviyede olmasalar da düzenli ibadet ve zikir yapıyorlarsa daha dindar sayılmaktadırlar. Bu da ibadet dindarlığını ahlâk dindarlığına öncelemek anlamına gelmektedir.

Dinin inanç-ibadet-ahlâk sınırında kalarak kendini dindar sayanlar bulunduğu gibi, bunlarla yetinmeyip dinin siyaset, ekonomi ve hukuk alanlarını kapsadığına da inanarak hayatın her alanını dine göre tanzim etmek gerektiğini düşünenler de vardır.

Bu bağlamda geleneksel ve modern dindarlıktan söz etmek de mümkündür. Çünkü dindarlık algısı, kişilerin bilgi, kültür, sosyal statü, tabaka, çevre, konum ve eğitim gibi özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Ancak burada modern ve gelenek kelimelerine verilen anlam ile bunların tezahür ettirdikleri dini tutumları iyi düşünmek gerekir. Bizim kullandığımız anlamıyla geleneksel dindarlıkta dindar, etken olmaktan çok edilgendir ve tevarüs ettiği değerleri sorgulamadan veya yeni bir forma dökmeden devam ettirmek durum ve anlayışındadır. Modern dindar ise, tevarüs ettiği değerlerin özünü muhafaza etmekle birlikte icra şekillerinde çağın imkânlarından da yararlanarak sorgulayıcı, ıslah edici dolayısıyla da daha etkin bir durumdadır. Yani dine teslim olmakla birlikte vecibelerini çağın imkânlarından da yararlanarak yerine getirmektedir. Söz gelimi, diş temizliği adına misvakta ısrar etmek yerine fırça kullanmanın da aynı amaca hizmet ettiğini düşünebilmektedir.

Dindarlık algısının çeşitli vechelerini ifade etmek için halk İslâm'ı, tekke İslâm'ı ve medrese İslâm'ı tabirleri de zaman zaman kullanılmaktadır. Bazı araştırmacıların tespitine göre hayatlarında dini yaşantının azlığına ve çokluğuna (dinin şiddetine) göre ve dinin yaşanma biçimine göre dindarlık algısını kategorize etmek mümkündür. Türkiye'de, dini yaşantının azlığına ve çokluğuna başlıca beş çeşit dindarlıktan bahsetmek mümkündür:

1. Ateşli dindarlık; dinin emir ve yasaklarına sıkıca bağlı olup dînî vecibelere dünyevî hayatlarını da kapsayacak şekilde sarılmış olanlar. Bunlara sofu dindarlar da denilebilir.

2. Düzensiz dindarlık; dini inanç ve vecibelere saygılı ve içten bir şekilde bağlı olmakla birlikte, dini pratikleri yerine getirmede düzensizlik gösterenlerin dindarlığı. Bu tip dindarlar daha çok dince kutsal sayılan gün, ay ve gecelerde dindarlıklarını tezahür ettirirler.

3. Mevsimlik dindarlık; dini inanç ve vecibelere az çok saygılı olmakla birlikte, dinî pratiklere sadece kolektif dindarlığın doruk noktasına eriştiği alanda ilgi gösterenlerin dindarlığı. Çevredeki dini atmosferin canlandığı ve cemaat baskısının arttığı anlarda, mesela Ramazan ayında, mevlit ve cenaze merasimlerinde bu grubun dindarlığında yoğunluk gözlenir.

4. Opurtinist dindarlık (iş dindarlığı); bunlar, dini inançlara belli bir düzeyde saygılı olmakla birlikte sosyal hayatlarında dini pratiklerin yeri oldukça azdır. Çünkü bayram namazı veya bir fakire sadaka vermek gibi ender durumlarda dini pratiklere iştirak ederler. Normalde dünyevi ve seküler yaşantıyı dinî hayata önceleyen ve hayatlarında dini geri plana iten bu grup mensupları ilişki içinde oldukları çevrelerde dikkat çekmemek için dinin bir takım pratiklerine katıldıkları için bunların dindarlığına opurtünist veya iş dindarlığı adı da verilmektedir.

5. İlgisiz dindarlık; dine karşı genellikle kayıtsız olan ve dini inançlara saygılı olmakla birlikte hayatlarında dinin hiçbir pratiği olmayanların oluşturduğu gruptur. Biçimine göre yapılan kategoride ise halk dindarlığı, seçkinlerin dindarlığı, laik dindarlık ve tranzisyonel dindarlık olmak üzere dört çeşit dindarlıktan bahsedilmektedir. Halk dindarlığında, halk arasında öteden beri kökleşmiş unsurlar, şekilcilik, gelenekçilik, taklitçilik, ritualzm ve yüzeysellik hâkimdir. Bu grupta oluşan din anlayışının kaynağını, Kitap ve Sünnet yanında menkıbe tarzı tasavvufî düşünceler ve dinî renk verilmiş örf ve adetler oluşturmaktadır. Seçkinlerin dindarlığında hâkim unsur, hurafe ve bâtıl inançlara itibar etmemek ve dini aslî kaynaklarına dayalı olarak öğrenmek ve yaşamaktır. Laik dindarlıkta, dinin tanrı ile kul arasında kutsal bir ilişki olduğu düşünülerek din ve dünya ayırımına vurgu yapılır. Tranzisyonel dindarlıkta ise, bazı konularda din-dünya ayırımına taraftar olunurken bazı konularda dinden kaynaklanan tutum ve davranışlara yer vermektedirler.[2]

Kur'ân mümini yani dindarı anlatırken kendi özel üslubu gereğince farklı özellikleriyle tanımlar. İlgili âyetlerden bazıları şöyledir: "O kitap (Kur'ân); onda asla şüphe yoktur. O, müttakiler (sakınanlar ve arınmak isteyenler) için bir yol göstericidir. Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar. Yine onlar, sana indirilene ve senden önce indirilene iman ederler; ahiret gününe de kesinkes inanırlar. İşte onlar, Rablerinden gelen bir

2 bk. Günay, 259-264.

hidayet üzeredirler ve kurtuluşa erenler de ancak onlardır",[3] "Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında huşu içindedirler; Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler; Ve onlar ki, iffetlerini korurlar; Ancak eşleri ve ellerinin sahip olduğu (cariyeleri) hariç. (Bunlarla ilişkilerden dolayı) kınanmış değillerdir. Şu halde, kim bunun ötesine gitmek isterse, işte bunlar, haddi aşan kimselerdir. Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler; Ve onlar ki, namazlarına devam ederler. İşte, asıl bunlar varis olacaklardır; (Evet) Firdevs'e varis olan bu kimseler, orada ebedi kalıcıdırlar."[4]

Kur'ân bu âyetlerde mümini farklı özellikleriyle tanıtmaktadır. Bu da dindarlıkta derece farkını kaçınılmaz kılmaktadır. Ancak aslında gerçek dindar bu özelliklerden sadece bir kaçına değil, hepsine birlikte sahip olandır. Hepsine sahip olamayanlar ise sahip olduğu kadarıyla gerçeğe yaklaşırlar. Bir başka ifadeyle, gerçek dindarlık bunları mantıklı, tutarlı, dengeli bir harmoni ile hayat biçimi haline getirebilmektir. Zira İslâm'ın getirdiği ilkeler şümullü olduğu için bunlar birbirine rakip olmayıp birbirini gerektiren ve tamamlayan unsurlardır.

Hz. Peygamber de bazı hadislerinde müslümanı yani dindarı tarif ederken genel ifadeler kullanmış, bir anlamda parçadan bütüne doğru bir seyir de takip etmiştir. Onun: "Müslüman, insanların dilinden ve elinden emin olduğu (zarar görmediği) kimsedir"[5] şeklindeki açıklaması hem genellik hem de parçadan bütüne bakış ifade eder. Aynı zamanda o, dindarlık adına gündüzleri devamlı oruç tutan, geceleri devamlı namaz kılan ve hanımlarıyla cinsel hayat yaşamayı terk eden aşırı ve subjektif bir anlayışı benimseyip Peygamber'in bile ibadetini azımsayan ve sorgulayan sahabilerine dengeli bir dindarlığın esas olduğunu salık vermiş ve şöyle buyurmuştur: "Sizler şöyle şöyle söyleyen kimselersiniz? Dikkat edin! Allah'a yemin ederim ki, Allah'a karşı sorumluluğunu en iyi bilen ve yerine getiren benim. Bununla beraber ben bazen (nâfile) oruç tutarım, bazen de oruçsuz bulunurum, nafile namaz kılarım (gecenin bir kısmında da) uyurum, kadınlarla da evlenirim. (İşte benim sünnetim, hayat tarzım bu dur). Kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir."[6]

Dindarlık Algısında Dengeyi Bozan Unsurlar ve Ortaya Çıkardıkları Yanlış Dindarlık Algısı ve Çözüm Önerileri

Gerçek ve olması gereken dengeli dindarlık, dinin hedef ve misyonuna uygun ve dinin olması gereken boyutlarıyla kabul edilip yaşanması olduğu halde zaman zaman dindarlık algısında ve tezahürlerinde dengeyi bozan bazı aksaklıklar

3 Bakara, 2/2-5.
4 Mü'minûn, 23/1-11
5 Buhârî, "İmân", 4-5; Müslim, "İmân", 64-65
6 Buharî, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5; Nesaî, Nikâh, 4.

görülebilmektedir. Bu durum gerçek dinin olması gerektiği gibi anlaşılıp hayata geçirilmesinde dolayısıyla da dinin hedefinin ferdi ve toplumsal hayatta gerçekleşmesinde problemlere sebep olmaktadır. Din adına hakikati yakalayamama, tefrikaya sebep olma, dengenin tutturulmasına engel olma, dine sempati duyacaklar ve onu bir umut, mutluluk kaynak ve alternatifi görenler üzerinde olumsuz tesir bırakma, din adına şiddeti meşru görme, dini yeniliklerin önünde engel olarak görme ve gösterme bu problemlerden bazılarıdır.

Doğru ve dengeli dindarlık anlayışının oluşmasını olumsuz yönde etkileyen başlıca sebepler arasında yanlış inanç, yanlış eğitim, parçacı anlayış, mizaç farklılıkları, psikolojik bozukluklar, yanlış görgü ve ahlâk zaafı, taassup ve dinin hedef ve maksatlarını anlamamak gösterilebilir. Bunların bir kısmı ifrat bir kısmı da tefrit noktasına varmaktadır ki her iki nokta da İslâm'ın tabiatına aykırı düşmektedir. Zira İslâm mensuplarına ifrat ve tefritten uzak orta ve dengeli bir anlayış sunmaktadır.

1. Yanlış inanç: Doğru bir dindarlık için en temel şart, dinin temelini oluşturan inanç noktasında istenen ve beklenen seviyede olmaktır. Bu da dinin "âmentüsü"nü hakkıyla ve doğu bir şekilde bilmek ve ona kalben bağlanmakla gerçekleşir. Dinî inanç noktasında sağlıklı bilgiye sahip olan bir Müslüman, dinin inanç boyutuna ait olmayan ve genel olarak "hurâfe" olarak kabul edilen yanlış ve asılsız inançlardan uzak durur. Neyin dine ait olduğunu ve neyin de dinle ilgisi olmadığını bilir ve ferdî ve sosyal hayatını buna göre sürdürür. Dindarlık algısını olumsuz yönde etkileyen unsurlar içerisinde asıl kaynaklardan uzak hurafelere dayalı inançların önemli bir yeri vardır. İnancını hurafe üzerine oturtanlar çoğu zaman dinin insana sunduğu nurlu, kolay, sade ve yaşanabilir gerçeklerini gölgelemektedir. Sözgelimi ülkemizde türbe ziyaretinin esasları müftülüklerin ilgili yerlere astıkları ikaz ve aydınlatıcı bilgilere rağmen hâlâ yanlış şekillerde ve orada yatandan istimdat anlayışıyla yapılmaktadır.

2. Yanlış eğitim ve parçacı anlayış: Din inanç esasına dayanmakla birlikte inancın bilgi ile temellendirilmesi bizzat Kur'ân'ın emridir. "Eğer bilmiyorsanız bilenlere sorunuz"[7] meâlindeki âyet bu konuda genel bir prensip niteliği taşımaktadır. Sahih bir inanç için, esas kaynağından öğrenilmiş bilginin önemi ve kaçınılmazlığı ortadadır. Bunun için dini bilginin ve din eğitiminin öncelikle ve mutlaka kaynağından ve bu konuda uzman kişi ve kurumlardan alınması gerekir. Mesela ülkemizde, yanlış eğitim alan insanların din algısı her zaman ciddi problemlerin kaynağı olagelmiştir. Örgün eğitimden geçmeyen ve genellikle ehil

7 Enbiyâ, 21/7

olmayan tasavvuf akımlarının etkisiyle dini hayatını öğrenip sürdüren insanlarda bu problemler daha sık görülmektedir. Bu gibi dindarların algısında helal, haram, günah ve sevabın farklı içerikleri bulunduğu için aile hayatı başta olmak üzere bu anlayış ve algının olumsuz sonuçlarına şahit olunmaktadır. Bu şekilde bir din eğitimi alanlar ona bir zihin örgüsüne sahip olduklarından ve dinin bahşettiği esnekliğe de sahip bulunmadıklarından bu durum onların ve çocuklarının sosyal, eğitim ve aile hayatlarının da olumsuz yönde etkilemektedir.

İkinci olarak da dini eğitimde olması gereken sıranın takip edilmesi zorunludur. İslâm'ın tartışmasız hedefi güzel ahlâktır. Bunun için Kur'ân Hz. Peygamber'in ahlâkî üstünlüğüne ve bu yöndeki fonksiyonuna hususi olarak vurgu yapar. "Çünkü ümmilere içlerinden, kendilerine ayetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Kuşkusuz onlar önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler"[8] "Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin"[9] "Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmi Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar…"[10] meâlindeki âyetler bu hususa işaret etmektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in siyret ve sünnetinde olduğu gibi, ibadetten önce ahlâkın öğretilip içselleştirilmesi ve ibadetle de bunun pekiştirilmesi gerekmektedir. Aksi halde ibadet eden ancak ahlâkî bakımdan istenen noktada olmayan amel müslümanıyla karşı karşıya kalınmaktadır. Bu şekil bir anlayış, insan hakları, hayvan hakları, ekolojik dengeyi koruma sorumluluğu gibi konularda da beklenen olumlu sonuçları doğurmamaktadır. Halbuki bu dengeli dindarlık adına İslâm'ın asla tasvip ettiği bir durum değildir. Yani dindarlık algısında esaslı problemlerden biri, ibadet dindarlığını ahlâk dindarlığının önüne geçirmek ve ahlâkı hedef olmaktan çıkarmaktır. Buna göre İslâmî prensiplere parçacı değil bir bütün olarak yaklaşıp bunların her birinin dinin hedefini gerçekleştirmedeki yerini ve katkısını unutmadan eğitimi ona göre vermek pratiği de buna göre yapmak gerekmektedir. Bu bakımdan inanç-ibadet-ahlâk bütünlüğü ve tutarlılığı büyük önem arz etmektedir. Ülkemizde ibadet dindarlığı ahlâk dindarlığının hâlâ çok önündedir. Düzenli namaz kılan ve alış verişinde ve diğer sosyal münasebetlerinde ciddi yanlışlar yapan dindarlarımız dinin güzel yüzünün ve dürüst dindar tipinin sahne almasının önünde ciddi engel teşkil etmektedirler.

3. Mizaç farklılıkları: İnsanlar yaratılıştan mizaç farklılıklarını da beraberlerinde getirirler. Bazı insanlar diğerlerine göre daha sakin ve ağır başlı iken bazıları heyecanlı, tez canlı ve abartı sever bir mizaca sahiptirler. Bu durum dinin

8 Cum'a, 62/2.
9 Kalem, 68/4.
10 A'râf, 7/157.

algılanması ve yaşanması konusuna taşındığında bazı olumsuz tablolarla karşılaşılmaktadır. Sakin ve olayları makul sınırlarında değerlendirebilme özelliğine sahip olanlar bir hususta din neye ne kadar değer vermişse ona o kadar değer verebilip makul sınırda kalabilirler. Hâlbuki aşırılık özelliği taşıyan mizaca sahip olanlar, bir konuya dinin vermediği kadar bağlayıcılık atfeder, mekruhları haram, nafileleri farz derecesine çıkarabilirler. Dinin aslı ve hedefiyle uyuşmayan bu durum bir süre sonra bu mizaca sahip olanları marjinal hale getirir. Bu durum sahabe arasında da zaman zaman görülmüş, İbn Ömer ve Ebû Zer farklı mizaçları sebebiyle genelin tasvibine mazhar olmayan görüş ve düşünceleriyle baş başa kalmışlardır. Ülkemizde özellikle kişilik problemi yaşayıp bir tasavvuf veya tarikat yoluna sığınan bazı dindarlarımız mizaçlarındaki bu farklılıkları ve problemlerini din anlayışlarına da yansıtarak helal-haram, günah-sevap gibi konularda problem doğuracak ifade eylemler ortaya koymaktadırlar.

4. Psikolojik bozukluklar: Problemli bir kişiliğe sahip olan bazı kimseler içlerindeki boşluğu ve tatminsizliği din ile doldurma yolunu tercih ederler. Fakat bunların kişiliklerindeki problem dini anlayış ve yaşamlarına da yansır. Bu gibi kimseler genelde problemli ailelerde yetişmiş veya hayatlarının belli dönemlerinde ciddi travma yaşamış kimselerdir. Bunlar genelde aşırı, hoşgörüsüz ve katı bir dindarlık profili çizerler. Düşüncelerinde ve inançlarında olması gereken esneklik ve toleransı gösteremediklerinden sadece kendi anlayışlarının doğru olduğunu düşünür ve kendi dışındakileri zaman zaman tekfirle dışlama tavrı içerisine girerler. Dolayısıyla dinin toparlayıcılık, merhamet, sevgi, saygı, hoşgörü gibi temel unsurlarında istenen kaliteden uzak kalırlar.

5. Yanlış görgü ve ahlâk zaafı: Bazı kimseler ailelerinde ve çevrelerinde gördükleri bazı dindışı veya dinin ruhuna aykırı davranış ve görenekleri din adına devam ettirirler. Bunlar da dindarlık adına önemli problemleri beraberinde getirir. Mesela, baba başta olmak üzere, aile büyüklerinin yanında çocuğunu kucağına almamak, sevmemek ve onunla ilgilenmemek, gelinlerin kayınbabalarıyla konuşmaması bazı kesimlerde dindarlığın ve dini terbiyenin bir parçası olarak görülür. Halbuki böyle bir anlayışın dinle alakası olmadığı gibi, dini tebliğ edip öğreten Hz. Peygamber'in anlayışına da aykırıdır.

Ahlâkî noktada çeşitli zaafları olan bazı kimselerin, aynı zamanda dini pratiklerin bir kısmını da devam ettiriyor olmaları dengeli dindarlık noktasında problem oluşturmaktadır. Mesela düzenli namaz kılan ancak alış-verişinde, borç ilişkilerinde, vaadini yerine getirme ve insanlarla olan iyi ilişkiler noktasında güvensiz bir portre çizen dindarların durumu bunun bariz örneklerindendir. Bu

gibi kimselerin dindarlığı dindarlık adına kötü örnek olduğu için, bazı insanlar nezdinde, dine teşvik etmediği gibi, dinin insanı ıslah edip olumlu davranışlar kazandırdığı noktasında ciddi kuşku ve bahaneler oluşturmaktadır. Amiyane ifadesiyle böylesi tavırlardan dine uzak duruşlarına bahane çıkaranların gerekçesine "beynamaz özrü" denilse de, bu tür bir dindarlığın dindarlık adına olumsuz bir tablo oluşturduğu inkâr edilemez.

6. Taassub: İnsanların doğruyu bulmasının önünde duran en ciddi engellerden birisi taassuptur. Taassup anlayışının esasını, sadece kendi inandığını doğru kabul etmek, ona körü körüne inanmak, başkalarının doğrularına ise ihtimal vermeyip kulak tıkamak oluşturur. Hâlbuki İslâm âlimleri mensupları bakımından mezheplerin ihtilafını makul ve olması gereken noktada tutabilmek için şöyle bir anlayış geliştirmişlerdir: Benim mezhebim doğru fakat hataya ihtimalli, karşı tarafın mezhebi yanlış fakat doğruya ihtimali. Bu anlayış farklı mezhep mensupları arasında en azından bir diyalog imkânı sağlamakta ve ipleri koparıp taassuba düşmeyi engellemektedir. Hz. Peygamber inanç esasları noktasında insanları olabildiğince birliğe yani tevhide davet ederken hukukî ve sosyal hayatı genel prensipleri belirlemekle birlikte daha esnek bir anlayışla düzenlemiş, doğruya farklı yollarla ulaşılabileceğini fiilen göstermiştir. Taassup anlayışına saplananlar kendi mezhebi, meşrebi ve yaklaşımı dışındakileri mutlak yanlış olarak niteledikleri için bu dindarlık algısında ciddi dengesizlikler ve problemler oluşturmaktadır. Bunun çaresi, hakikate farklı yollarla da ulaşılabileceğini idrak etmek ve temel esaslar dediğimiz ortak paydada olunması gereken hususlarda birlik sağlandıktan sonra farklılıkları saygıyla, anlayışla ve olgunlukla karşılamaktır.

7. Dinin hedef ve maksatlarını doğru anlamamak ve şekle saplanmak: Dindarlık algısında dengeyi bozan en önemli sebeplerden biri de, dinin hedef ve maksatlarını doğru anlamamaktan kaynaklanmaktadır. "Câhil ya ifratta veya tefrittedir" özdeyişinde de ifade edildiği üzere, dinin hedefi bilinmediği zaman insanlar din adına ya hiç olmadık yükümlülüklerin altına girerler veya yapmaları gerekenleri eksik yaparlar. Dinin en temel hedefi, geçici ve imtihan yeri olarak kabul edilen dünya hayatını insanlar için insanca yaşanacak bir yer haline getirmek ve bu dünyayı ebedi diyar olan ahreti kazanmaya vesile kılabilmektir. Bu, dinin hedefi "def-i mefâsit ve celb-i menâfi" yani insanların yararına olan her türlü şeyi temin etmek, zararlarına olanları da engellemek olarak ifade edilebilir. Bu sebeple din, asla insanları olmayacak darlığa, zorluğa ve sıkıntılara duçar eden bir sistem değildir. Aksine onları, maddi-manevî sıkıntılardan ve zorluklardan kurtarmak isteyen ilahi nizamdır. Dinin insanlara öğrettiği kanaat, sabır, tevekkül, tevazu gibi temel değerler insanı birçok maddî ve manevî sıkıntıdan kurtarmaya yetecek

niteliktedir. Dinin aslı ve hedefi göz önünde bulundurulduğu zaman görülecektir ki, insanların din adına çektikleri sıkıntılar aslında dinin değil kendilerinin yanlış anlayışları sonucu kendilerine yükledikleri şeylerdir. Bunlardan sıyrılıp dinin rahmet yönünü keşfedip o pınardan kana kana içmek gerekmektedir.

Dinin hedefini anlamamak insanları şekilciliğe ve formel dindarlığa sevk eder. Bu gibi insanlar, dinin erdemlerini içselleştirmek yerine, kılık kıyafet başta olmak üzere, bazı zahiri ibadetleri yapmakla gerçek dindar oldukları vehmine kapılırlar.

Aslında yukarıda sayılan hususların her birinin Türkiye dindarları üzerinde belli oranda etkisi vardır. Ancak bunlar arasında bazıları diğerlerine göre daha baskın görülebilir. Mesela, yanlış eğitim ve parçacı anlayış, hurafelerin kaynaklık ettiği yanlış inanç, ahlâk zaafı, taassup ve dinin mahiyet ve hedeflerini kavrayamama, dindarlığı olumsuz yönde etkileme bakımından diğerlerine göre daha belirgindir. Ülkemizde, mezhep ve meşrep taassubu, dinin tevhit, birlik ve kardeşlik gibi temel kazanımlarının istenen seviyede yakalanmasının en önemli engelleri arasında görülebilmektedir. Din kardeşliği ve bu kardeşlikten doğan dayanışma maalesef çoğu kere meşrep ve mezhep kardeşliği ile sınırlı tutulup zihinlerde daima biz ve ötekiler veya bizden olanlar ve olmayanlar anlayışı canlı tutuluyor. Halbuki mezhep ve meşrep farklılıkları psikolojik ve sosyolojik gerçekler olup, olması gereken seviyede tutulduğu zaman kültürel zenginlik ve dinin yaşanmasında alternatifler olarak kabul edilebilir. Fakat bu meşrep ve mezhep aidiyeti makul sınırların dışına taşınıp taassup, dışlama gibi olumsuz unsurları beraberinde getirdiği zaman, Kur'ân'ın ve sünnetin sunduğu ve ilan ettiği dinin evrenselliği, evrensel din kardeşliği anlayışını çok olumsuz olarak etkilemektedir.

Bunun yanında dini bilginin gerçek kaynağından öğrenilemeyip yaygın eğitimin unsurları arasına girmiş olan hurafe ve sevap günah konusundaki abartılı bir anlayışla yetişen dindarlarımız dini kaynağından öğrenip hedeflerini bilen ve her eyleme olması gereken değeri vererek dinlerini yaşayanlarla uzlaşma ve kaynaşma problemleri yaşıyorlar.

Sonuç:

Genelde olduğu gibi, ülkemizde de dine bakış, dindarlık algısı ve dinî yaşam biçimi farklılık arz etmektedir. Bu farklılıkların bir yere kadar normal olduğunu kabul etmekle birlikte, tevhidi esas alan İslâm ve Müslümanlık söz konusu olduğu zaman dindarlık adına bir asgari müşterek belirlemenin de zorunlu olduğu bir gerçektir. Duygusal boyutuyla dinde subjektiflik unsuru kaçınılmaz ise de, özellikle ahlâk ilkeleri ve sistematik ibadetlerin objektif davranış birliğini hedeflediği inkâr edilemez. Bu durum dengeli dindarlık anlayışının da kaçınılmaz şartıdır. Buna göre, doğu ve dengeli dindarlık anlayışı iman-ibadet ve ahlâk bütünlüğünü

mutlaka içinde barındırmalıdır. Zira din hem duygu hem de eylemdir. Aynı zamanda uyan değil uyulması gereken üstün değerler manzumesidir. Mensuplarının olumsuzlukların ve aşırılıklarını din potasında eriterek istikamet ve takva kalitesini yakalamaları gerekir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman b. Mualla Lüveyhık, el-Gulüv fi'd-din fî hayati'l-müslimini'l-muasıra, Beyrut, 1992.

A.mlf., Müşkiletü'l-gulüv fî'd-din fî'l-asri'l-hazır:el-esbab el-asar-el-ilac, 1998.

Ahmet Onay, "Dini Yönelim Ölçeği", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s. 181-192.

Ahmed Yaşar Ocak, Türkler, Türkiye ve İslâm-Yaklaşım, Yöntem ve Çözüm Denemeleri-, İstanbul 1999 (İletişim).

Ali Çarkoğlu-Binnaz Toprak, Türkiye'de Din, Toplum ve Siyaset, İstanbul 2000 (TESEV).

Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dini Yönelimler", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s. 81-97.

Ejder Okumuş, Gösterişçi Dindarlık, İstanbul 2002 (Pınar).

Hüseyin Yılmaz, "Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s.57-66.

İlhami Güler, "Ehl-i Sünnetin Dindarlık Kriterleri ve Türk(iye) Dindarlığı", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s. 99-108.

M. Emin Köktaş, Türkiye'de Dini Hayat –İzmir Örneği-, İstanbul 1993 (İşaret).

M. Hayri Kırbaşoğlu, "İlmihal Dindarlığının İmkânı Üzerine", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s. 109-124.

Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı, İstanbul 2004.

Necdet Subaşı, "Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler", İslâmiyât, V (2002), sayı 4, s. 17-40.

Nur Vergin, Din, Toplum ve Siyasal Sistem, İstanbul 2000 (Bağlam).

Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dini Hayat, İstanbul 1999.

Sait Başer, Yahya Kemal'de Türk Müslümanlığı: Yahya Kemal'e göre Türk kimliği ve görüşlerinin komuoyundaki yansımaları, İstanbul: Seyran Kitap 1998.

Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, İstanbul 1990.

TÜRKİYE'DE DİNDARLIK ALGILARI

Kemaleddin TAŞ*

Din kavramının tanımında ortaya çıkan problemler, farklılıklar ve belirsizlikler,[1] çoğu kez dindarlığın tanımı için de geçerlidir. Çeşitli disiplinler hem kendi içlerinde hem de diğer disiplinlerden bağımsız olarak bu kavramları tanımlama çabası içerisindedirler. Dolayısıyla, ne tür bir yaşama biçiminin din veya dindarlık olarak adlandırılabileceği konusunda bir mutabakat mevcut değildir. Çünkü insanların din anlayışları, farklı değerlere ve davranışlara verdikleri öneme göre büyük ölçüde değişmektedir. Dindarlık, bir kişinin günlük hayatında dinin önemini ifade eden, kişinin dine inanma ve bağlanma derecesini gösteren bir kavramdır. Her dinî yaşantı, belirli bir kültürel ve sosyo-ekonomik çerçevede yer aldığı için, birbirine göre farklılık gösterir. Bu bağlamda, çok çeşitli davranışlar birer dindarlık göstergesi sayılabilir. Çok yönlü ve kapsamlı bir kavram olduğu için bir kişinin dindarlığı hakkında fikir ileri sürmek son derece zordur. Bu yüzden konuya "nasıl dindar", "ne yönde dindar" şeklinde bir yaklaşım göstermek daha aydınlatıcı olacaktır.[2] Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere dindarlık, görece bir kavramdır. Bu bakımdan, kişinin veya toplumun dindarlığına ilişkin yaklaşımların, belli sınırlılıklara sahip olması kaçınılmaz gibi görünmektedir.

Yaşama ve hissetme yönüyle bireysel, tezahürleri açısından ise toplumsal bir

---

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniv., İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

1 Sosyolojik açıdan dinin tanımlanma çabaları için bkz. J.Milton Yinger, Religion, Society and the Individual, The Macmillan Company, Third Printig, New York, 1961 s.5-17; Roland Robertson, The Sociological Interpretation of Religion, Basil Blackwell, Oxford, 1970, s.34-51; İzzet Er, Din Sosyolojisi, Genişletilmiş 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2008, s.17-20; Kemaleddin Taş, "Dinin Sosyolojik Tanımı Problemi Üzerine Bir Değerlendirme", Dinî Araştırmalar Dergisi, Mayıs-Ağustos 2003, C.VI, S.16, s.199-205.

2 M. Ali Kirman, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2004, s. 63.

olgu olan dindarlık, bireysel yönüyle ne kadar sübjektif bir karaktere sahip ise sosyal yansımaları açısından da o kadar objektif ve gözlenebilir bir özelliğe sahiptir. Dolayısıyla dindarlığın iç ve dış faktörlerden çeşitli derecelerde etkilenmesi ve bu doğrultuda değişmesi ve şekillenmesi doğaldır. Bu bağlamda, birey ve toplum hayatını yakından ilgilendiren dindarlık kavramının tanımı ve boyutları önem arz etmektedir. Bireyin düşünce, duygu ve davranışlarında ifadesini bulan dinle ilgili hususlardan hangilerinin dindarlık göstergesi, hangilerinin de sosyal, kültürel veya entelektüel eğilimlerinin ifadesi olduğunu doğru bir şekilde ayrıştırmak gereklidir. Şüphesiz, dinin temelini teşkil eden inanç, ibadet, ahlâk vb. şeylerle ilgili düşünce, duygu ve davranış ifadeleri birer dindarlık göstergesidir. Bununla beraber, toplumsal hayatta gözlenen ve esas olarak dinin dışında yer alan, zamanla dinin bir öğesi olarak sosyal hayatta kabul edilmiş bazı inanç ve davranışları, dindarlık göstergesi olarak kabul etmek zor gözükmektedir. Esasında bu durum, kişilerin söz konusu davranışlara verdikleri anlam ve değerle doğrudan ilişkilidir.[3]

Her din, olgusal düzeyde bir hayat anlayışına sahiptir. Bir kişinin dindarlığına vurgu yapıldığında, bir şekilde onun kendi inanç alanı içindeki bireysel gerçeklik durumu ile ilgili de bir bilgiye sahip olunmaktadır. Çünkü kişi, dine bağlanmakla, onu kendi hayatının fonksiyonel bir göstergesi haline getirmektedir[4]. Bu çerçevede dindarlık, ampirik bir konu olabilen, insanın mensup olduğu grubun uzlaşmasına uygun olarak dinî olarak nitelenebilen ve dinî olmayan veya seküler tecrübelerden ayrılabilen tutum, tecrübe, davranış tarzlarının bütünü olarak algılanabilir[5]. Aynı zamanda dindarlık, insanın iman-amel temelinde ortaya koyduğu dinî tutum, deneyim ve davranış biçimini, yâni dinî yaşantıyı veya dindarca hayatı; inanılan dinî emir ve yasaklar doğrultusunda yaşamayı ifade eden ve inanç, bilgi, duygu, ibadet, etki ve organizasyon gibi boyutları bulunan bir olgudur.[6]

Dindarlık Tipolojileri

Bilimsel çalışmalarda, özellikle de ampirik araştırmalarda tipolojiler oluşturmanın önemi üzerinde sık sık durulur. Araştırmanın başlangıcında bunlar, belli değişkenler ve değişken gruplarının mevcut veya tasarlanan kombinasyonlarını oluşturmak suretiyle çeşitli özelliklerin sınıflandırılmasını mümkün kılarlar. Sosyolojide, insanların çeşitli renk ve şekillerde ortaya çıkan dinî hayatlarındaki farklılıkları gösterebilmek için de çeşitli tipolojiler yapılmıştır. Dindarlık tipolo-

3 Ahmet Onay, Dindarlık Etkileşim ve Değişim, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.197.
4 Necdet Subaşı, Türk(iye) Dindarlığı: Yeni Tipolojiler" İslâmiyât Dergisi, Ekim-Aralık 2002, C.V, S.4, s.19.
5 Emin Köktaş, Türkiye'de Dinî Hayat, İşaret Yayınları, İstanbul, 1993, s.62,63.
6 Ejder Okumuş, Gösterişçi Dindarlık, Pınar Yayınları, İstanbul, 2002, s.38.

jileri genel olarak aslî ve nitelendirici tarzda yapılır. Birinci anlayış bizzat dindarlıktan veya din farklılığından hareket eder. İkinci anlayışta ise, somut dindarlık şekillerinin analizinde kullanılmak üzere kavramsal bir vasıta geliştirmek söz konusudur[7]. Bu bağlamda Batıda önde gelen birçok sosyolog dindarlık tipolojileri geliştirmişlerdir[8]. Batı'da geliştirilen bu dindarlık tipolojilerinin yanı sıra ülkemiz bilim dünyasında da özellikle din sosyolojisi araştırmalarında çeşitli dindarlık tipolojileri ortaya konmuştur.

Mehmet Taplamacıoğlu, dinî hayatın şiddet ve yoğunluğunu ölçü alarak beşli bir dindarlık tipolojisi oluşturmuştur. Bunlar, namaz kılmayan, oruç tutmayan ve cenaze törenleri dışında başka bir törene katılmayan **gayr-i âmil dindarlar**; içinde bulunduğu topluma göre dinî davranışlarını belirleyen **idare-i maslahatçı dindarlar**; namazlarını kılan, oruçlarını tutan ve bunların dışında kendi işleriyle uğraşan **dinî bütün veya âmil dindarlar**; farz, sünnet ve bunların yanında nafile ibadetlerini de yerine getiren, vakitlerinin çoğunu ibadetle geçiren, yenilikleri tenkit eden ancak zarar verici davranışları olmayan **sofu dindarlar**; normal karşılanabilecek çoğu şeyi haram olarak kabul eden, yeniliklere karşı olan, şüpheci ve karamsar bir tutumla dinin ve imanın dünyadan bu gidişle silineceğini düşünen **softa veya yobaz dindarlar** şeklindedir.[9]

Ünver Günay da "Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat" adlı araştırmasında dinî yaşayışta şiddetin azlığı ve çokluğuyla ilgili beş tip, dinî hayatın biçimine göre ise dört tip olmak üzere oldukça özgün iki ayrı dindarlık tipolojisi geliştirmiştir. **Şiddetin azlık-çokluğuna göre dindarlık tipleri**; dinî gereklerin yaşantıları içinde bir çeşit gelenek, alışkanlık hatta otomatizm haline geldiği sofular, dine yobazca bir taassupla bağlanan softalar ve sırf dinî gruplara rağbet eden grupçu dindarlar şeklinde üç alt-tipe ayrılan ve genel olarak dinî inançlara tam bir teslimiyetle bağlanan, dinî pratikleri düzenli olarak yerine getiren, sosyal davranışlarında dinden kaynaklanan inanç, düşünce ve kanaatlere titizlikle uyan **ateşli dindarlar**; dinî inanç ve gereklere saygılı ve içten bağlı olan, ancak

7 Köktaş, s.47, 48.

8 Bkz. Max Weber, Sosyoloji Yazıları, Çev. Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s.339-434; Max Weber, "Din Sosyolojisi", Çev. Mevlüde Ayyıldızoğlu, Din Sosyolojisi, Der: Yasin Aktay-M. Emin Köktaş, 2. Baskı, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.153-164; Thomas F. O'dea, The Sociology of Religion, New Jersey, 1966, s.57-60; Gustav Mensching, Dinî Sosyoloji, Çev. Mehmet Aydın, Din Bilimleri Yayınları, Konya, 1994, s.253-259; H. Desroche, "Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye", Din Sosyolojisi, Çev. İzzet Er, s.109-130; Köktaş, s.49-51; Kemaleddin Taş, Üniversite Öğrencilerinin Dindarlık Kriterleri, Alter Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 48-50; Ali Ulvi Mehmedoğlu, Kişilik ve Din, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.40,41; İbrahim Gürses, "Dindarlık İle İlgili Tutumlar ve Otoriteryen Kişilik İlişkisi", Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.90-93; Okumuş, s.42.

9 Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dinî Yaşayın Şiddet ve Kesâfeti Üzerine Bir Anket Denemesi", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1962, C.X, s.141-151.

dinî pratikleri düzenli olarak yerine getirmeyen, kutsal gün, ay ve gecelerde dindarlıklarında belirli bir artış olan **alaca dindarlar**; dinî inançlara az çok saygılı olmakla birlikte, dinî pratiklere yalnızca ramazan ayı, mevlit, cenaze, bayramlar gibi kolektif dindarlığın doruk noktasına ulaştığı, dinî atmosferin canlandığı ve cemaat baskısının arttığı anlarda ilgi gösteren **mevsimine göre dindarlar**; çok ender durumlarda bazı dinî pratikleri yerine getirmenin dışında dinle fazla bir ilgileri olmayan, dini hususları yaşantılarında geri plana atıp, kendilerini dünya işlerine veren, dine bağlılık şekilleri iş dindarlığı olarak da karakterize edilebilecek, çoğunlukla durumu idare etme eğilimi göstermeleriyle idare-i maslahatçı veya oportünist bir tip olarak beliren **beynamazlar**; dinin yaşantılarında hemen hemen hiç yer tutmadığı, dinî inançların bir kısmına karşı soğuk bir tavır takınan **ilgisiz dindarlık** kategorilerinden oluşmaktadır. **Biçim bakımından dindarlık tipleri** ise, Kur'ân ve sünnetin yanı sıra dinî yaşayışta öteden beri kökleşmiş ve kalıplaşmış unsurların hâkim durumda olduğu, tasavvufî unsurlar ve bir kısmı halkın kendi eski dinî kültürlerine uzanan, bir kısmı da başka kültürlerden etkilenerek alınmış veya bizzat toplum tarafından zamanla dinî bir renk verilmiş bulunan inanç ve pratiklerin birbiriyle kaynaşmış bir biçimde yaşam bulduğu **geleneksel halk dindarlığı**; dinî hayatlarında hurâfe veya bâtıl itikatlara yer vermeyen, belirli bir dinî kültür ve öğrenime sahip olan, dinî elit zümre arasında geçerli olan **seçkinlerin dindarlığı**; din işleriyle dünya işlerini birbirinden ayıran ve dine yalnızca ahiret sorunlarının düzenlenmesinde yer veren, modern çevrelerde ve belli bir kültür ve öğrenime sahip bulunan kişiler arasında yaygın olan **laik dindarlık** ve son olarak bazı konularda din işleriyle dünya işlerini birbirinden ayıran, başka bazı konularda ise dinden kaynaklanan tutum ve davranışlara yer veren, bu bakımdan da geleneksel dindarlık ile laik dindarlık arasında geçiş teşkil eden **tranzisyonel dindarlık** şeklinde sıralanmaktadır.[10]

Tarafımızdan yapılan uygulamalı araştırmada ise, geliştirdiğimiz **"Dindarlık Kriterleri Ölçeği"** üzerinde yapılan analizler sonucunda[11] ölçeğin üç faktöre ayrılması doğrultusunda **geleneksel/ilmihalci dindarlık**, **modernist/hümanist dindarlık** ve **popüler/hurafeci dindarlık** şeklinde üçlü bir tipoloji oluşturulmuştur. Şimdi, sırasıyla bunlar üzerinde duralım.

10 Ünver Günay, Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat, İstanbul, 1999, s.259-264.

11 Araştırmanın yöntemi ve geliştirilen ölçek ile ilgili istatistiksel analizler için bkz. Taş, s.23-36.

Geleneksel/İlmihalci Dindarlık

Bir düzenin varlığının meşrulaştırılmasının en önemli yollarından biri olan ve tarihten süzülerek gelmiş birikimlerin geçerliğini sağlayan gelenek[12], günümüzde çok kullanılmakla beraber, en karmaşık ve belirsiz kelimelerden biridir. Günlük dilde, daha çok örf, âdet ve töre manasına gelen geleneği, basitçe, geçmişten günümüze taşınan hususlar olarak tanımlamak mümkündür. Gelenek, belli bir yolu izleme, belli bir çerçevede hareket etme veya daha önceden birinin ortaya koyduğu şeyi devam ettirme anlamlarına da gelmektedir. Diğer bir ifadeyle gelenek, kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve kültür birikimidir. Bunların yanı sıra geleneği; toplum içerisinde belli bir davranış kümesini yönlendiren, belli davranış kalıpları üreten ve insanları bunlara uymaya zorlayan bir aygıt olarak, ya da herhangi bir uygulamanın amacı ve formu hakkında, uygulamayı yapanlara talimat veren söylem veya kurum şeklinde de görmek mümkündür. Geleneğin en önemli vasıfları arasında; süreklilik, istikrar, hiyerarşi, otorite, büyüklere ve geçmişe saygı, itaat, ortodoksi ve kutsiyet gibi nitelikler yer almaktadır.[13]

Yukarıda sıralanan tüm bu nitelikleri taşıyan ve belirlenmiş bir ahlâk görünümü altında, kurallara bağlı yaşam biçimi anlamında ortaya çıkan her türlü duygu ve davranışı içine alan geleneğin[14] paradoksal olarak isimlendirilebilecek özellikleri de vardır. Gelenek, klasik anlamda sahih ve geçerli bilginin aktarılması manasına gelmektedir. Ancak bu noktada aktarmanın bize kadar nasıl geldiği ve aktarılanların aslını yansıtıp yansıtmadığı, aktarmanın ne kadar güvenilir biçimde yapıldığı soruları gündeme gelmektedir. Bilginin aktarılma sürecinde, eğer bazı kasıtlı veya kasıtsız değiştirmeler veya çarpıtmalar yapılmışsa, ortaya çıkan yanıltıcı bilgiler, ister istemez geleneğin kendi bünyesinde sahih bilgi halini alacaktır. Şu halde, gelenek, kendisinde hem sahih, hem de çarpıtılmış olanı birlikte bulundurmaktadır ki, bu da onun bir paradoksudur. Diğer bir paradoks da, özellikle hızlı değişim dönemlerinde kendini gösterir. Olağan dönemlerde gelenek, insanlara ortak bir davranış kalıbı oluşturmak suretiyle sağlam bir dayanak temin ederken, hızlı değişim zamanlarında büyük sıkıntılar yaşanır. Geleneğin niteliklerinden olan süreklilik ve istikrar gibi hususlar, modern dönemlerde farklı algılanmış ve gelenek kendi tabiatına uymayan bu duruma adapte olma sürecine giremediğinden pranga olarak algılanmıştır.[15]

---

12 Max Weber, Basic Concept in Sociology, Translated and Introduced by H.P. Secher, London, 1962, s.81.

13 Hatice Kelpetin-Arpaguş, "Gelenek ve Şifahî Kültür Bağlamında Osmanlı Toplumunda Dinî Değerler: Otodidakt Eğitim Kurumları ve Kaynakları Örneği", Değerler Eğitimi Dergisi, Temmuz-Ekim 2004, C.II, S.7-8, s.90-95.

14 Max Weber, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Aruoba, Hil Yayınları, İstanbul, 1985, s.47.

15 Kelpetin-Arpaguş, s.95, 96.

Din ile gelenek arasındaki bağlantıya gelince, ikisi arasında yakın bir ilişki olmakla beraber, din; insan, Allah ve toplum arasındaki bağlantıyı sağlayan, İslâm göz önünde bulundurulduğunda, inanç, ibadet ve ahlâktan oluşan bir sistemdir. Gelenek ise; nesiller arasında aktarılan bilgi, düşünce ve davranışların toplamına verilen bir isimdir. Bu bağlamda, dinin kapsamına vahiy ve peygamberin söz ve uygulamaları; geleneğin kapsamına ise, dinî metinlerden çıkarılan yorum ve uygulamalar girmektedir. Böylece gelenek, yazılı veya sözlü tüm uygulamaları kapsamaktadır. Dolayısıyla gelenek, dinin ortaya çıktığı ilk dönemlerinde değil, dinin ilk müntesiplerinin arkasından iki ya da üç nesil geçince oluşmaya başlamaktadır.[16] Diğer bir ifadeyle, din nesilden nesile geçerken geleneksel bir görünüm alabilmekte ve bu geçiş, dinin kutsal metninin olduğu gibi intikali veya dinin açıklama ve yorumlarının aktarımı şeklinde iki ayrı yolla olabilmektedir.[17]

Geleneksel dindarlık, daha çok modern dönem öncesindeki geleneksel toplum tipinde ortaya çıkmış ve bu atmosferde bir takım temel özelliklerini kazanmış bir dindarlık şeklidir. Bu bakımdan geleneksel dindarlık, hem kitlelerde yaygın olan eski döneme ait dinî inançları, hem de modern öncesi dönemlerde resmî-kitabî dinde yapılan yorumları içerisine almaktadır. Diğer bir ifadeyle, geleneksel dindarlık içerisinde popüler dinî inanışlar yanında, yüksek din bilgisine sahip insanların oluşturduğu din yorumunu ifade etmek için kullanılan kitabî veya resmî dindarlık da bulunmaktadır. Nitekim, ilk dönem önde gelen İslâm âlimleri, yapmış oldukları dinî yorumlarıyla geleneksel dindarlığın yanında, kitâbî dindarlığın da birer temsilcisi olmuşlardır. Görüldüğü gibi, geleneksel dindarlık geniş bir kullanım alanına sahiptir ve belli bir dönemdeki dindarlık tarzlarını içine almaktadır.[18]

Bu bilgiler doğrultusunda, uygulamalı araştırmamızda ortaya çıkan dindarlık tiplerinden biri olan geleneksel/ilmihalci dindarlıkta; toplumumuzun genel kesiminde kabul gören, Kur'ân ve sünnetin yanında, ağırlıklı olarak ilk dönemlerde yazılan temel dinî kaynaklara, din büyüklerinin görüşlerine ve ilmihal bilgilerine dayanan, dindeki emir ve yasaklara uymanın önem taşıdığı, inancın yanında ibadetleri yerine getirmenin de ön plana çıktığını belirtmek gerekir.

Modernist/Hümanist Dindarlık

Sosyal değişmenin etkisiyle beraber sosyal bir gerçeklik olan dinde de bir takım değişmelerin ve çeşitlenmelerin, türlü etki ve tepkilerin ortaya çıktığı görüldüğünden, çeşitli toplum tipleri içerisinde dinin yer ve rolünün de değişmesi normal bir gelişmedir. Diğer bir ifadeyle, tarihî ve toplumsal bir fenomen olarak,

16 Aynı kaynak, s.91.
17 Weber, s.23.
18 Mustafa Arslan, Türk Popüler Dindarlığı, Dem Yayınları, İstanbul, 2004, s.31.

bütün sosyal olaylar gibi dinî anlayışlar da değişmektedirler.[19] Rasyonalizasyon, iş bölümü ve kurumsallaşma gibi önemli yapısal değişimlerin yaşandığı şehirleşme ve modernleşme sürecinde, kültürel yapıda olduğu gibi geleneksel dindarlık formlarında da ciddî sarsıntılar ortaya çıkabilmektedir. Bu yüzden modernleşme ile beraber yaşanan kültürel gelişme, çatışma ve uyum süreçleri, hayatı ve toplumu anlamlandırmada farklı bir dinî anlayışı da beraberinde getirmekte ve tipolojik olarak özgün bir dindarlık tipi ortaya çıkmaktadır.[20] Diğer taraftan modernleşme ile beraber boy gösteren sekülerleşme olgusu, dinin öznelleşmesi sonucunu doğurmuş, kamusal alanlar ve diğer boyutlardaki etkinliğini zayıflatmış ve dini daha çok kişiler arası ilişkiler düzeyine çekmiştir. Bir başka ifadeyle din, modern toplumun yapılanma sürecinde genelde edilgen veya tepkisel bir faktör veya bağımlı değişken olarak yer almıştır.[21] Bu bakımdan, diğer kurumsal alanların hususileşme süreci, dini, artan bir şekilde "öznel" ve "özel" bir gerçekliğe dönüştüren bir gelişmeyi başlatmıştır.[22] Ancak bu durum, dinin toplumsal hayattan tamamen çekildiği anlamına gelmemektedir. Çünkü, dinin sadece sosyal hayattaki görev ve fonksiyonlarında bir değişiklik olmuştur.[23]

Geleneksel kültür ve değerlerin zayıfladığı veya sınırlandığı modern toplumlarda, buna bağlı olarak geleneksel dindarlığın rolü azalırken, yeni dindarlık formları ve görüntüleri ortaya çıkmakta; dinin algılayış şekli değişmektedir.[24] Esasında, modern toplumlarda dinin geçirmekte olduğu sarsıntı, sanayileşme, kentleşme ve modernleşme öncesi bir toplum, kültür ve uygarlık düzeninde hayatiyet bulmuş olan geleneksel din ve dindarlık şekillerinin yeni ve modern bir toplum düzenine uyumu problemidir. Çünkü temelinde dini, modernleşmenin tamamen zıddına bir yaşayış biçimi olarak değerlendirmek tutarlı bir yaklaşım tarzı değildir.[25] Bununla birlikte, modernleşmenin etkileri, oldukça uzun bir durgunluk, kapalılık ve geleneksellik döneminden sonra özellikle son dönümlerde hızlı bir değişime bağlı olarak çeşitli uyum problemleri ve ikilemler yaşayan[26] Türk toplumu gibi

19 Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: I" Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri 1986, S.3, s.43.

20 Celalettin Çelik, Şehirleşme ve Din, Çizgi Yayınları, Konya, 2002, s.81.

21 Peter L. Berger, "Dinî Kurumlar", Çev. Adil Çiftçi, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakü - tesi Dergisi, İzmir 1995, S.9, s.448.

22 Thomas Luckmann, The Invisible Religion, New York, 1967, s.86.

23 Günter Kehrer, Din Sosyolojisi, Çev. Semahat Yüksel, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1992, s.121; Freyer, s.77,78.

24 T.B. Bottomore, Toplumbilim, Çev. Ünsal Oskay, 3. Basım, Der Yayınları, İstanbul, Tarihsiz, s.265.

25 Ünver Günay, "Modern Sanayi Toplumlarında Din: II" Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kayseri 1987, S.4, s.57.

26 Ünver Günay, "Türk Toplumu, Değişim, Din, Kültür ve Medeniyet", Türk Yurdu Dergisi, Mart-Nisan 1998, C.XVIII, S.127-128, s.17.

gelenekselliken modernliğe yönelen, ancak artık ne eskisi gibi geleneksel kalabilen, ne de tam anlamıyla modernleşebilen ve bu ikisi arasında bir tür geçiş ve hatta bocalama içerisinde olan "tranzisyonel" toplumların hayatının hemen her alanında daha da çok derinden yankılar uyandırmakta; çelişkilere, çatışmalara ve bunalımlara yol açmaktadır.[27]

Aslında, sanayileşme öncesi bir kültür ve medeniyetin şartlarında ortaya çıkmış, kurumlaşmış ve gelenekleşmiş din ve dindarlıklar modern toplumlarda yeni ve değişik şartlara ayak uydurmaya çalışmakta; sarsıntı, uyumsuzluk, geri dönüş ve yeni arayışlar bu intibak sürecine bağlı olarak kendilerini göstermektedirler. Bu bağlamda, hızla yaşanan sanayileşme ve şehirleşme sürecinin beraberinde getirdiği ve her geçen gün artış kaydeden manevî boşluk, yalnızlık, başarısızlık, huzursuz vb. hususlar, insanları yeni arayışlara ve bu yöndeki ihtiyaçlarını tatmin etmeye sevk etmektedir. Nitekim dinin toplumda tamamen marjinalleştiği veya silindiği durumlarda bile "ikâme dinler" denilen bir takım ideolojik sistemlerin veya yeni fanatik eğilimlerin, ya da kendilerini boşlukta hisseden kişilerin kimlik problemlerini ve toplumla yeniden bütünleşmelerini sağlamak üzere yeni ve özel "görülmez bir din"in devreye girdiği ve boşluğu doldurmaya çalıştığı görülmektedir[28].

Bu açıklamalardan sonra, modernist dindarlığın başlıca niteliklerinden birisinin "bireyselleşme" olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla, modernist dindarlık sübjektifleşmiş, yani spesifik olarak kurumsallaşamadığından ve tam anlamıyla toplumsal alanda şekillenemediğinden ve bu bağlamda sosyal bünyenin bireysel alana karşı ilgisizliğinden dolayı kişiselleşmiştir[29]. Böyle bir dindarlık biçimi, onu benimseyen bireyler için "gerçek" olabilir. Fakat, dinin, içerisinde tüm toplumsal hayatın herkesi bağlayıcı yüce manalara sahip olduğu ortak bir dünyayı inşa etme şeklindeki klasik görevini yerine getirmekten uzaktır. Aynı zamanda bu tür bir dindarlık, modern toplumun dünyevîleşen alanlarından etkin bir şekilde sıyrılabilen, ancak toplumsal hayatın belirli bölgelerine sıkışıp kalan bir dindarlıktır.[30] Sonuç olarak modernist dindarlık, kurumsal olmaktan çok bireysel ve "görünür" olmaktan çok "görünmeyen" bir yapıya sahiptir.[31]

Bu bilgiler çerçevesinde, alan araştırmamızda belirlenen dindarlık tiplerinden biri olan modernist/hümanist dindarlıkta; vicdan temizliği, doğruluk, iyilik, yar-

27 Ünver Günay, "Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Din", Türk Yurdu Dergisi, Nisan-Mayıs 1997, C.XVII, S.116-117, s.81.

28 Ünver Günay, Din Sosyolojisi, İnsan Yayınları, İstanbul, 1998, s.365.

29 Thomas Luckmann, "Modern Toplumda Din ve İnsan", Çev. M. Emin Köktaş, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, İzmir 1989, C.V, s.444.

30 Peter L. Berger, Dinin Sosyal Gerçekliği, Çev. Ali Çoşkun, İnsan Yayınları, İstanbul, 1993, s.195, 196.

31 Luckmann, The Invisible Religion, s.69-76.

dımseverlik gibi bir takım evrensel ahlâkî değerlerin önemsendiği, dinî otorite olarak kabul edilen kişilere bağlanmanın zorunluluk taşımadığı, inancın temel gösterge olduğu, ancak dindeki kurallara uymanın ve dinî ritüelleri yerine getirmenin ikinci plana alındığı, hümanist yaklaşıma sahip bir dindarlık anlayışının kabullenildiği söylenebilir.

Popüler/Hurafeci Dindarlık

Diğer dindarlık anlayışlarına göre önemli farklılıklar gösteren popüler dindarlık, kendine özgü anlam alanı olan bir dindarlık tipi olarak değerlendirilmelidir. Popüler dindarlık sadece, aynı dinî sistemin büyük geleneğiyle (kitabî ve resmî şekliyle) çeliştiği zaman söz konusu olmaz. Bu çelişiklik yanında, onunla bir takım karşılıklı ilişkiler içerisine girdiği ve bazı farklı kombinasyonlar oluşturduğu durumlarda da ortaya çıkabilir. Bu sebeple popüler dindarlığı, resmî/kitabî dindarlıkla daima çelişik-zıt halde kabul etmek ve diğer yönlerini görmezden gelmek doğru değildir. Dolayısıyla popüler dindarlık, sadece kitabî dinden farklılık arz eden ve geçmişteki inanışların kalıntısı şeklinde, yani bir "halk dini" olarak anlaşılmamalıdır. Çünkü popüler dindarlık, toplumun anlama düzeylerinin sonucu olarak, yüksek tipli evrensel dinlerin genişlemesi ve müntesiplerinin sayısının artmasıyla beraber, eski inanışların, dinin içerisinde örtülü bir şekilde varlığını devam ettirmesi olgusunu da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, popüler dindarlık, bütün yüksek tipli dinlerde ve dolayısıyla İslâmiyet içerisinde varlığını uzun yıllar boyunca devam ettirebilmekte, hatta ortodoks/kitabî temellere ve desteğe sahip birçok tezahürlere de sahip olabilmektedir. Bu noktadan hareketle popüler dindarlığı, yüksek tipli, organizeli, kitabî dinlerde yer alan, kurumsal olmayan inanç, ritüel ve pratikleri içeren bir dindarlık anlayışı olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla popüler dindarlık, çoğunlukla geleneksel/kitabî dindarlığın muhtevasını ve sınırlarını oluşturan dinî doktrin ve teolojik sistemleştirmeden yoksun, dinî otorite ve kurumların dışında gelişen, terkibî bir özelliğe sahip, nispeten sistemsiz inanç ve uygulamalardan oluşur. Bu anlamda popüler dindarlık, öğretiden çok büyü, kehanet, falcılık ve benzeri faydacı hususları, şer'î hükümlerden çok dinî coşkuyu esas alarak, aracılardan kaçınma bir yana, gerçekte vasıtalara dayalı olarak şekillenmektedir.[32] Popüler dindarlığın, kitabî/resmî dindarlığa nispeten sistemsiz inançlardan oluşması, onun formel yapının çoğu unsurlarından genellikle yoksun olmasına ve ahlâkî düsturlar açısından menkıbe veya kıssalara dayanmasına yol açar.[33] Bu doğrultuda popüler dindarlığın, dinî otorite ve kurumların onayından nispeten uzak inanışlar, ibadetler ve uygulama-

32 Arslan, s.54-58.

33 R.J. Wuthnow, "Din Sosyolojisi", Din ve Modernlik -Toplumbilim Yazıları-, Derleme ve Çeviri: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s.78.

ları bünyesinde barındırdığını; tabir yerindeyse, "emredilen" değil, "yaşanan" ve "uygulanan" bir yapı sergilediğini ifade etmek mümkündür.[34] Çünkü sosyolojik olarak dinler; teorik yapısı, inanç esasları ne olursa olsun, halk arasında zamanla yeni bir takım toplumsal ve kültürel özellikler kazanabilir ve onlara özdeş hale gelebilir. Nitekim Türk toplumundaki popüler dindarlık anlayışı da, bir inanç ve sosyal hayat tarzı olarak yorumlanan ve yaşanan, İslâm'ın esaslarına belli ölçüler içerisinde sâdık kalmakla beraber, daha ziyade geleneksel yaşantının belirlediği, kısmen hurafelerle karışık bir dindarlık tarzıdır.[35] Ülkemiz açısından, popüler dindarlık içerisinde yer alan unsurlar, topluma bir dünya görüşü, bir kişisel denge yöntemi sağlamakta ve arzularına ulaşmasına vasıta olmaktadır. Zaman zaman insanların nasıl olup da inandıklarına hayret ettiğimiz hurafelerin gücü de buradan gelmektedir.[36]

Kitlelere özgü bir fenomen olarak öne çıkan popüler dindarlığın içeriğinde yüksek tipli kitabî dinlere uygun kavram ve inançlarla birlikte, geleneksel kabul ve hurafelerin karışımına karşılık gelebilecek bir senkretizm bulunmaktadır. Bu bileşim, çeşitli ihtiyaç ve yönelimleri temin veya teskine yönelik potansiyel desteğe, başka bir ifadeyle pragmatik eksene işaret eder. Diğer taraftan, popüler dindarlığın, belli bir tabaka ve toplumsal sınıf ile örtüşmeyen bir yapıya sahip olmakla beraber, genellikle alt tabakalara özgü göstergelerle açıklanmaya çalışılması, onun sınırlarındaki geçişkenliğin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.[37]

Popüler dindarlığı, tek ve bütün bir bakış açısıyla tanımlamak mümkün değildir. Popüler dindarlık çeşitlidir ve birçok alt boyutu vardır.[38] Dolayısıyla popüler dindarlık, aralarındaki kesin ilişkiler az sayıda olsa da, nispeten çok sayıda unsuru ihtiva eden bir semboller sistemi olarak tanımlanabilir. Böyle bir bağımsız sistem ise, dışsal etkilere karşı koymada epeyce başarılı olur; çünkü popüler dindarlığın içinde yer alan unsurlardan birinde, ya da alt-sistemde yaşanan değişmeler bütün yapıyı etkilemeyebilir.[39] Türk toplumunda da, kitabî/resmî geleneğin din yorumunun yanında, farklı şekillerde bulunan ve bölgeden bölgeye belirgin tarzda değişiklik gösterebilen sosyal değer, düşünüş ve âdetlerin oluşturduğu bir popüler dindarlık anlayışı vardır. Bu anlayış, İslâm ile az veya çok ilişkili bütün dinî tarz

34 Ali Murat Yel, "İslam'da Büyük ve Küçük Gelenekler Ya da İslam Din Antropolojisinde Yüksek Kültür ve Halk Kültürü", Din Toplum ve Kültür, Derleyen ve Çeviren: Ali Çoşkun, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s.155.

35 Ahmet Yaşar Ocak, Türkler, Türkiye ve İslam, 5. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.52.

36 Şerif Mardin, Din ve İdeoloji, 6. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s.168,169.

37 Celaleddin Çelik, "Değişim Sürecinde Merkez-Çevre İlişkileri ve Çevresel Dinî Yönelimler", İslâmiyât Dergisi, Ekim-Aralık 2002, C.V, S.4, s.89,90.

38 Bkz. Charles H. Long, "Popüler Din", Çev. Mustafa Arslan, Tabula Rasa Dergisi, Ocak-Nisan 2002, C.II, S.4, s.252-257.

39 Wuthnow, s.78.

ve biçimleri içine alır. Bunların yanında popüler dindarlık, büyük ölçüde İslâm öncesi dönemlerden gelen bir takım inanış ve uygulamaları, resmî/kitabî din yorumu tarafından açıkça yasaklanmış ya da yasaklanmamış dinî uygulamaları da ihtiva eder. Ülkemizde geniş kitlelerde yaygın olan popüler dindarlık, İslâm'ın normatif, resmî/kitabî yorumunun prensiplerini reddetmeksizin, ilke bağlamında Müslüman din âlimlerini eleştirmeksizin, büyük oranda geleneksel dindarlıktan bağımsız olarak ayrı bir alanda varlığını göstermektedir. Bu bağlamda toplumumuzda yaygın olan farklı nitelik ve özelliklerde popüler dindarlık biçimleri mevcuttur. Bunlar, kişiler üzerinde kendisini çok canlı olarak gösteren, sıkıntı ve ihtiyaç durumlarında, törensel faaliyetlerde ve buna benzer yönelimlerde ortaya çıkabilen bir dizi heyecan, değer ve ideallerde kendini hissettirmekte; bireysel ve toplumsal hayata ilişkin problemlere karşı pratik çözümler sunmaktadırlar.[40] Popüler dindarlığın, gündelik hayatın kırılma noktalarına denk düşmesi, hemen hemen herkesin bazı zamanlar başına gelmiş olan (hastalık, matem, trajedi vb) tecrübelere ilişkin olması anlamına gelir. Bu sayede popüler dindarlık, geleneksel toplumda olduğu gibi modern toplumlarda da oldukça sürekli ve önemli bir yer işgal eder.[41]

Yukarıda ifade edilen hususlardan da anlaşılacağı üzere, popüler dindarlık, hem geleneksel hem de modern dönem Türk dinî hayatı açısından önemli bir olgudur. Türkiye'de popüler dindarlık, geçmişten gelen bir takım öğeleri barındırması yanında, tarihsel süreç içerisinde sosyal değişmeden etkilenerek bazı değişikliklere de uğramıştır. Dolayısıyla Türk popüler dindarlığı, donuk bir tarihsel ve toplumsal düzlem içerisinde değil, süreklilik ve değişim diyalektiği içerisinde incelenmeye tâbî tutulmalıdır.[42]

Bu bilgiler ışığı altında, araştırmamızda ortaya çıkan dindarlık tiplerinden biri olan popüler/hurafeci dindarlıkta; geleneksel dindarlıkta yer alan bazı hususları da içine almakla beraber, İslâm öncesi Türk kültürü ve diğer kültürlerden de izler taşıyan, bunun yanı sıra modern dönemdeki bazı olguları da içinde barındırarak değişik toplumsal katmanlarda ve geniş kitlelerde varlığını gösteren, halk arasında değişik formatlarda, kurumlaşmamış tarzlarda bulunabilen, "yaşanan din" olarak da kabul edilebilecek bir dindarlık anlayışının benimsendiğini belirtebiliriz.

Dindarlık Algılarının Boyutları ve Derecelendirilmesi

Yaptığımız alan araştırması sonucunda dinî alandaki hangi inanç ve davranış kalıplarının dindarlığın göstergesi olarak sayılabileceğine, yani dindarlığa ne gibi bir anlam yüklenebileceğine ilişkin sorulara verilen cevaplar ayrı ayrı ince-

40 Arslan, s.61-67.
41 Wuthnow, s.79.
42 Arslan, s.129.

lenerek istatistiksel analize tabi tutulmuş ve derecelendirilmiştir. Böylece "çok yüksek", "yüksek", "orta", "düşük" ve "çok düşük" düzeyde dindarlık göstergesi olarak kabul edilen hususlar sırasıyla belirlenmiştir. Bu bağlamda hangi tutum ve eylemlerin ne ölçüde dindarlık olarak algılandığına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda ortaya çıkmıştır:

Sıra	Soru Maddeleri	Dindarlık Göstergesi Olarak Kabul Edilme Derecesi
1	Ahireti unutmamakla birlikte, dünya hayatındaki görev ve sorumlulukları da yerine getirmek gerekir.	Çok Yüksek
2	Doğru ve dürüst olmak da, namaz ve oruç gibi birer ibadettir.	Çok Yüksek
3	İnsanlara inançlarından dolayı değil, insan oldukları için değer vermek ve yakınlık göstermek lazımdır.	Çok Yüksek
4	Hz. Muhammed'in uygulamaları ve yaşantısı bir Müslüman için en güzel örnektir.	Çok Yüksek
5	Çalışmak ve insanlara yardım etmek de birer ibadettir.	Çok Yüksek
6	Görev, sorumluluk ve işlerde helâl ve haram ölçülerine uyulmalıdır.	Çok Yüksek
7	İyi bir Müslüman, bütün davranışlarında Allah'ın rızasına uygun davranmayı amaçlar.	Çok Yüksek
8	Herkesi, kendi inançları doğrultusunda olduğu kabul etmek ve insanlara, din anlayışlarını değiştirmeye zorlamadan saygı göstermek lazımdır.	Çok Yüksek
9	Dinî inançların yanı sıra millî ve kültürel değerlere de önem vermek gerekir.	Çok Yüksek
10	Müslümanın en önemli görevlerinden biri de İslâm'ı başkalarına anlatmak ve öğretmektir.	Çok Yüksek
11	Dine uygun bir hayat sürmek için Kur'ân'ın yanı sıra Peygamberimize de uymak şarttır.	Çok Yüksek
12	Dindar bir kimse, dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını da yerine getirmeye çalışmalıdır.	Çok Yüksek

13	Dindar olmak için herhangi bir tarikata girmeye gerek yoktur.	Çok Yüksek
14	Dindarlığın temel göstergeleri; Allah'a iman etmek, ibadetleri yerine getirmek, dinin emir ve yasaklarına uymak ve ahlâklı olmaktır.	Çok Yüksek
15	Allah'ın rızasını kazanmanın yolu, insanları sevmekten geçer.	Çok Yüksek
16	Dindarlığın göstergeleri sadece ibadetler değildir; önemli olan vicdan (iç) temizliğidir.	Çok Yüksek
17	Dindar kişi, dinî-sosyal faaliyetlerde bulunmaya ve bu faaliyetlere katkı sağlamaya gayret etmelidir.	Çok Yüksek
18	Kur'ân ve Hz. Peygamberin yanında din büyüklerini de rehber edinmek, iyi bir Müslüman için gerekli bir özelliktir.	Yüksek
19	Bir kimse tesettüre uygun bir şekilde örtünmeden de dindar olabilir.	Yüksek
20	Bir kişinin tam anlamıyla dindar olabilmesi için, dinin yasakladığı şeylerin tamamını yapmaktan sakınması gerekir.	Yüksek
21	Dini, yeni gelişmelere açık bir şekilde, çağın gereklerine göre yaşamak gerekir.	Yüksek
22	Dindar kişi, başkalarına güven veren kimsedir.	Yüksek
23	Kişinin davranışlarını olumlu yönde değiştirmiyorsa yapılan ibadetlerin hiçbir değeri yoktur.	Yüksek
24	İbadetleri tam manasıyla yerine getirmeden, sadece birtakım evrensel ahlâkî değerlere sahip olmak, ahiret hayatı için yeterli değildir.	Yüksek
25	Her mezhep, kişiyi değişik yollardan Allah'a götüren bir yoldur.	Yüksek
26	Dünya hayatında insanlığın faydasına olan işleri yapmayan kişi, ibadetleri yerine getirse bile dindar olarak sayılamaz.	Yüksek
27	Dindarlığın en önemli kriteri, dinin bütün emir ve yasaklarını yerine getirmektir.	Yüksek
28	Dindar olmanın temel şartı, ibadetleri yerine getirmekten ziyade, ahlâkî bir hayat sürmektir.	Yüksek
29	Kur'ân bir Müslüman için temel referans kitabıdır; bunun dışında başka bir kaynağa başvurmaya gerek yoktur.	Yüksek
30	Gerçek anlamda dindar olabilmek için, farz ibadetlerin yanında nafile ibadetleri de yapmak gerekir.	Yüksek

31	Dindarlığın önemli kriterlerinden birisi de özel gün ve gecelerde mevlit, hatim ve benzeri faaliyetleri yerine getirmektir.	Yüksek
32	Mezhepler dinimizin birer zenginliğidir.	Yüksek
33	Bir insanın dini kadar milliyeti de önemlidir.	Orta
34	Dini yaşamak için mezheplere gerek yoktur.	Orta
35	Dindar olan kişi, toplum tarafından kabul gören örf ve âdetlere uymalıdır.	Orta
36	Dinî cemaatlerin İslâm'ı anlama ve anlatma biçimleri dinin özüne uygun değildir.	Orta
37	Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok, Allah'a tam anlamıyla iman etmek iyi bir Müslüman için yeterli özelliktir.	Orta
38	İslâm'ı gerçek anlamda yaşayabilmek için, İslâm tarihinin ilk dönemlerindeki âlimlerin görüş ve uygulamalarını model olarak almak gerekir.	Orta
39	Dinde esas olan bu dünya için değil, ahiret için çalışmaktır.	Orta
40	Günümüzün şartları gereği birikimler faizle değerlendirilebilir.	Orta
41	Kişi, sadece mensup olduğu mezhep doğrultusunda dinî hayatını yönlendirmelidir.	Orta
42	İyi bir Müslüman olabilmek için namaz, oruç, zekât ve benzeri ibadetleri düzenli olarak yapmak yeterlidir.	Düşük
43	Bir mezhebe bağlanmadan, gerçek anlamda dindar olunamaz.	Düşük
44	İbadetleri tam anlamıyla yerine getirmedikçe, Allah'a inanmanın bir önemi yoktur.	Düşük
45	Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok örf, âdet ve törelere uymak daha önemlidir.	Düşük
46	Tam anlamıyla dindar olabilmek için bir din büyüğüne bağlanmak gereklidir.	Düşük
47	Muska yaptırmanın, türbe ziyaretinde bulunmanın ve benzeri faaliyetlerden medet ummanın dinî açıdan herhangi bir sakıncası yoktur	Düşük
48	Toplum hayatından olabildiğince uzak kalarak din daha iyi yaşanır.	Çok Düşük

Alan araştırmasından elde edilen bulguları geleneksel/ilmihalci, modernist/hümanist ve popüler/hurafeci dindarlık anlayışları bağlamında değerlendirdiğimizde; **"çok yüksek"** düzeyde dindarlık göstergesi olarak kabul edilen tutumlar **geleneksel/ilmihalci dindarlık** anlayışında: "Ahireti unutmamakla birlikte, dünya hayatındaki görev ve sorumlulukları da yerine getirmek", "Hz. Muhammed'in uygulamaları ve yaşantısının iyi bir Müslüman için örnekliği", "Görev, sorumluluk ve işlerde helâl ve haram ölçülerine riayet etmek", "Bütün davranışlarda Allah'ın rızasını gözetmeyi amaçlamak", "İslâm'ı başkalarına anlatmak ve öğretmek", "Kur'ân'ın yanı sıra Peygamberimize de uymak", "Dinin sosyal hayatla ilgili kurallarını yerine getirmeye çalışmak", "Dindarlığın temel göstergelerini Allah'a iman etmek, ibadetleri yerine getirmek, dinin emir ve yasaklarına uymak ve ahlâklı olmak şeklinde görmek", "Dinî-sosyal faaliyetlerde bulunmaya ve bu faaliyetlere katkı sağlamaya gayret etmek"; **modernist/hümanist dindarlık** tipinde ise: "Doğru ve dürüst olmanın namaz ve oruç gibi birer ibadet olması", "İnsanlara inançlarından dolayı değil, insan oldukları için değer vermek ve yakınlık göstermek", "Çalışmak ve insanlara yardım etmenin ibadet olarak algılanması", "Herkesi, kendi inançları doğrultusunda olduğu gibi kabul etmek ve insanlara, din anlayışlarını değiştirmeye zorlamadan saygı göstermek", "Dinî inançların yanı sıra millî ve kültürel değerlere de önem vermek", "Dindarlık açısından herhangi bir tarikata girmenin şart olmadığı", "Allah'ın rızasını kazanmak için insanları sevmek", "Dindarlığın göstergelerini sadece ibadetler olarak görmeyip vicdan temizliğini önemsemek" olarak sıralanmaktadır. ("Çok yüksek" dindarlık göstergesi olarak kabul edilen 9 tutum geleneksel/ilmihalci dindarlık, 8 tutum ise modernist/hümanist dindarlık içerisindedir.)

Dindarlık kıstası olarak **"yüksek"** düzeyde algılanan tutumlar **geleneksel/ilmihalci dindarlık** anlayışında: "Kur'ân ve Hz. Peygamberin yanında din büyüklerini de rehber edinmeye çalışmak", "Dindarlığın en önemli kriterinin dinin bütün emir ve yasaklarını yerine getirmek olduğu", "Dindar kişinin başkalarına güven vermesi gerektiği", "İbadetleri tam manasıyla yerine getirmeden, sadece birtakım evrensel ahlâkî değerlere sahip olmanın ahiret hayatı için yetersizliği", "Her mezhebin kişiyi değişik yollardan Allah'a götüren yol olarak görülmesi", "Dindar olabilmek için, dinin yasakladığı şeylerin tamamını yapmaktan sakınmak", "Farz ibadetlerin yanında nafile ibadetleri de yapmak", "Mezhepleri dinimizin birer zenginliği olarak kabul etme"; **modernist/hümanist dindarlık** tipinde: "Tesettüre uygun bir şekilde örtünmeden de dindar olunabileceği", "Dini, yeni gelişmelere açık bir şekilde, çağın gereklerine göre yaşamak", "Davranışları olumlu yönde değiştirmiyorsa yapılan ibadetlerin değersizliği", "Dünya hayatında insanlığın faydasına olan işleri yapmayan kişinin ibadetleri yerine getirse bile dindar olarak sayılamayacağı", "Dindar olmanın temel şartının ibadetleri yerine

getirmekten ziyade, ahlâkî bir hayat sürmek olduğu", "Kur'ânı temel referans kitabı olarak kabul etme ve bunun dışında başka bir kaynağa başvurmaya gerek duymama"; **popüler/hurafeci dindarlık** boyutunda ise sadece: "Özel gün ve gecelerde mevlit, hatim ve benzeri faaliyetleri yerine getirmek" hususlarından oluşmaktadır. ("Yüksek" düzeyde dindarlık kıstası olarak algılanan 8 tutum geleneksel/ilmihalci dindarlık, 6 tutum modernist/hümanist dindarlık, 1 tutum ise popüler/hurafeci dindarlık içerisindedir.)

Dindarlık kriteri olarak **"orta"** düzeyde sahip olunan tutumlar **geleneksel/ilmihalci dindarlık** anlayışında yalnızca: "İslâm'ı gerçek anlamda yaşayabilmek için, İslâm tarihinin ilk dönemlerindeki âlimlerin görüş ve uygulamalarını model olarak almak" iken; **modernist/hümanist dindarlık** tipinde: "Dini yaşamak için mezhepleri gereksiz görme", "Dinî cemaatlerin İslâm'ı anlama ve anlatma biçimlerini dinin özüne uygun bulmama", "Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok, Allah'a tam anlamıyla iman etmeyi yeterli kabul etme", "Günümüzün şartları gereği birikimlerin faizle değerlendirilebileceği"; **popüler/hurafeci dindarlık** boyutunda ise: "İnsanların dini kadar milliyetinin de önem taşıdığı", "Dindar kişinin toplum tarafından kabul gören örf ve âdetlere uyması", "Dinde esas olanın bu dünya için değil, ahiret için çalışmak olduğu", "Sadece mensup olunan mezhep doğrultusunda dinî hayatın yönlendirilmesi" şeklindedir. ("Orta" düzeyde dindarlık kriteri olarak sahip olunan 4 tutum modernist/hümanist dindarlık, 4 tutum popüler/hurafeci dindarlık, 1 tutum ise geleneksel/ilmihalci dindarlık içerisindedir.)

Dindarlık ölçütü olarak **"düşük"** düzeyde gösterilen tutumlar **geleneksel/ilmihalci dindarlık** anlayışında sadece: "Bir mezhebe bağlanmadan, gerçek anlamda dindar olunamayacağı" hususuyken; **popüler/hurafeci dindarlık** boyutunda ise: "İyi bir Müslüman olabilmek için namaz, oruç, zekât ve benzeri ibadetleri düzenli olarak yapmanın yeterli olacağı", "İbadetleri tam anlamıyla yerine getirmedikçe, Allah'a inanmayı önemsiz olarak kabul etme", "Dinin emir ve yasaklarını yerine getirmekten çok örf, âdet ve törelere uymayı öncelikli olarak görme", "Tam anlamıyla dindar olabilmek için bir din büyüğüne bağlanmanın gerekliği", "Muska yaptırmanın, türbe ziyaretinde bulunmanın ve benzeri faaliyetlerden medet ummanın dinî açıdan uygun bulunması" olarak yer almaktadır. ("Düşük" düzeyde dindarlık ölçütü olarak gösterilen 6 tutum popüler/hurafeci dindarlık, 1 tutum ise geleneksel/ilmihalci dindarlık içerisindedir.)

Dindarlık göstergesi olarak **"çok düşük"** düzeyde kabul gören yalnızca bir tutum ise **popüler/hurafeci dindarlık** içerisinde yer alan "Toplum hayatından olabildiğince uzak kalarak dinin daha iyi yaşanacağı" na ilişkin ifadedir.

Sonuç

Yukarıda verilen bilgiler doğrultusunda genel bir değerlendirme yaptığımızda; **"çok yüksek"** ve **"yüksek"** düzeyde dindarlık göstergesi olarak kabul edilen hususların neredeyse eşit oranda **geleneksel/ilmihalci dindarlık** ve **modernist/hümanist dindarlık** anlayışları arasında paylaşıldığını; **"orta"** düzeyde dindarlık göstergesi olarak kabul edilen tutumların ise eşit oranda **modernist/hümanist dindarlık** ve **popüler/hurafeci dindarlık** tiplerinde yer aldığını görmekteyiz. **"Düşük"** ve **"çok düşük"** düzeyde dindarlık göstergesi olarak kabul edilen maddelerden bir tanesi hariç tamamı ise **popüler/hurafeci dindarlık** anlayışı içerisindedir. Görüldüğü gibi Türk toplumunun dindarlık algısı hakkında önemli ipuçları verebileceğini düşündüğümüz örneklem grubumuzun dindarlığın anlam alanı içerisinde algıladığı hususlar; esas olarak kitabî öğretilere uymaya ve ibadetleri düzenli bir şekilde yerine getirmeye ilişkin içeriklere dayanan **geleneksel/ilmihalci dindarlık** ve büyük oranda doğruluk, vicdan temizliği, hümanizm ve evrensel ahlâkî değerlere bağlılık gibi ilkelerin öne çıktığı **modernist/hümanist dindarlık** anlayışlarına ilişkin ifadeleri kapsamaktadır. Halk arasında değişik şekillerde ve kurumlaşmamış tarzda varlığını sürdüren **popüler/hurafeci dindarlık** anlayışı içerisinde yer alan hususlar ise diğer iki dindarlık tipine oranla daha düşük seviyede dindarlık kriteri olarak kabul görmektedir. Bu bağlamda, sosyolojik açıdan hemen hemen her alanda, tipik bir şekilde "tranzisyonel toplum", yani geçiş toplumu olmanın temel özelliklerini gösteren Türk toplumunun "dindarlık" ile ilgili konularda da benzer bir durum sergilediğini; ağırlıklı olarak geleneksel/ilmihalci dindarlık ve modernist/hümanist dindarlık anlayışlarının, kısmen de popüler/hurafeci dindarlık anlayışının birbirine karıştığı "**eklektik/karma dindarlık"** şeklinde adlandırılabilecek bir dindarlık algısına sahip olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sonuç olarak, her grubun veya kişinin dindarlık algıları farklı olabilir ve görece bir kavram olan dindarlığa birbirinden çok değişik anlamlar yüklenebilir. Dolayısıyla ülkemizde de çok çeşitli dindarlık tiplerine rastlamak imkân dâhilindedir. Nitekim Türk toplumunda özellikle yazılı ve görsel medya ve bazı çevreler tarafından "Ilımlı İslâm", "Siyasal İslâm", "Kur'ân İslâm'ı", "Resmî İslâm", "Paralel İslâm" gibi İslâm'ın değişik versiyonlarından bahsedilmekte ve değişik din anlayışları üzerinde, herhangi bir ampirik bilgiye dayanmaksızın, teorik düzlemde çok yoğun ve spekülatif tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar sonucunda gerçek İslâm'ın veya gerçek dindarlığın hangisi olduğu sorusuna farklı farklı cevaplar verilmektedir. Bunun da böyle olması gayet doğaldır. Çünkü ülkemizdeki en belirgin dindarlık tiplerinin ele alındığı bu tebliğin sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, dindarlığın sınırlarını tam olarak belirlemenin ve tüm yönlerini kuşatacak bir yaklaşım sergilemenin zorluğu ortadır.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum Kemalettin Hocamız'a. Dindarlık konusunda ampirik çalışmanın sonuçlarını bizimle paylaştı. Dindarlık, görece bir kavramdır dedi. Dindarlık tanımı yapmaya çalıştı. Dindarlık tipolojilerine vurgu yaptı. Üç tipolojiden bahsetti ve her üç tipolojinin de temel karakteristik özelliklerini dile getirdi. Yüksek-orta düzeyde dindarlık düzeylerini ele aldı ve sonuç olarak da önerilerini bizimle paylaştı. Her üç tebliğcimiz sunumlarını bize ayrılan süre içerisinde zamanında bitirdiler. Şimdi hocalarımıza söz vermeyi düşünüyorum…

3. OTURUM MÜZAKERELERİ

Oturum Başkanı: Evet, tekrar hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Oturumumuzun müzakere bölümünü başlatıyoruz. Bir kere daha vurgulamak istiyorum, bu komisyondan beklenen IV. Din Şûrası'nın teorik temellerine yönelik öneriler geliştirmemiz, kuramsal ve kavramsal açılımlar getirmemizdir. Dolayısıyla bir akademik sempozyum eleştirisinden ziyade, içeriğinden ziyade daha çok pratiğe dönük beklentiler vardır. Hocalarımız bunun farkındadır, ama ben bir kere daha vurgulamayı yerinde görüyorum. Şimdi 16 hocamız söz istemiş bulunuyor. Beşer dakika süre verebiliyoruz. Tertibe riayet etmeyeceğiz. Tertibi tevkifi değil, takdiri kabul ediyoruz. Yani talebe göre, sıraya göre vermeyeceğiz. Buradaki takdire göre oluşacak.

Doç. Dr. Adnan Aslan Hocam, buyurun.

Doç. Dr. Adnan ASLAN: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Dün küreselleşme meselesini tartıştık uzun boylu. Küreselleşme doğal bir süreç mi, yoksa küreselleşme bir kurgu mu? Temel mesele buydu. Benim daha çok doğal bir süreç ve bir olgu olduğu hususundaki görüşlerim kısmen tenkit aldı. Hayır, bu o kadar doğal bir olgu değil, fenomen değil. Evet, bir fenomen ama daha çok bir kurgu, dünyadaki hâkim güçlerin bunu küreselleşmeyi kendi lehlerine kullandıkları hatta teşvik ettikleri geliştirdikleri, önemli bir kurgu olduğu söylendi. Tabi bu noktada en önemli şey bence burada küreselleşme bağlamında bizim küreselleşmenin İslâmiyet'e ne gibi problemler arz ettiği hususuydu. Ben orada ısrarla vurgulamak istiyorum; Hıristiyanlığın bir özelleştirme ile yüz yüze olduğunu, bir alt sistem olmayı dahi başaramadığını, Mesela bir kapitalizm kadar etkin olamadığını söylüyor Peter Beyer. Şimdi Müslümanlık böyle bir tehdit veyahut böyle bir ortamda nasıl bir tavır takınabilir, mesele bu. Yani Müslümanlık yeniden bir varlık kazanabilir mi? Küreselleşme bir imkân hazırlar mı, yoksa artık birçok sosyologun altını çizdiği gibi din devrimi tamamladı, hesabı kapattı mı? Şimdi ben burada ısrarla şunu söylemeye çalıştım. Tamam, bir olgu da olabilir, bir kurgu da olabilir, ne olduğu hiç önemli değil; ama bir vaka olduğu kesin. Şimdi bu vakanın bize ne getirdiği ve Müslümanlığın burada kendisine nasıl bir ders ve nasıl bir pay çıkarabileceği önemlidir. Ders şu, daha önce biz gerçekliklerimizi, doğrularımızı kendi dünyamıza hitaben oluşturuyorduk formu ve muhtevası itibarîyle, şimdi artık dilimizi küreselleştirmek zorundayız. Aldığımız en önemli ders bu. Yani artık doğrularımızı bütün dünyayı muhatap alarak formu ve muhtevası itibarîyle yepyeni bir dil oluşturma gereğinin altını çizmeye çalıştım. Bir de dindarlıklarımızı artık sadece klâsik dindarlık formlarının ötesinde küresel dünyayı hesaba katan bir dindarlık olgusu geliştirmek gerektiğinin altını çizmeye çalışmıştım, onu tekrar vurgulamak istiyorum. Mesela işte Afrika'daki açlığa, açlıkla ilgili projeler geliştirmek ve onu gidermek de dindarlığımızın önemli bir

hasleti olması gerekir diye düşünüyorum. Burada bir hususu tekrar dile getirmek isterim. Orada da küreselleşme olsun, modernite olsun, bir fail midir, değil midir meselesi gündeme geldi. Şimdi süreç doğru, bunu kimse inkâr edemez, ama değiştiren ve dönüştüren bir süreçtir. Biz Müslümanlığı, sadece değişen ve dönüşen bir dünyanın mefulü olarak göremeyiz. Eğer Müslümanlık, İslâmiyet yeniden dünyaya bir şey söylemek gerekiyorsa bu ortamı bu şartları, vasatları hesaba katarak kendi hesabına yeniden faal durumuna geçmesi gerekir demek istiyorum. Teşekkür ederim efendim.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Doç. Dr. Vejdi Bilgin, buyurun Hocam.

Doç. Dr. Vejdi BİLGİN: Tabi çok uzun tebliğler var ve hepsinin okunması mümkün değil. Herhâlde ben de kendimi konuşmamda tam olarak ifade edemedim. Bazı yanlış anlaşılmalar oldu benim kanaatime göre. Bir hocamız rakamların dikkatli kullanılması gerektiğini söyledi. İstatistiklerle çok kolay, rahat, çok rahat yalan söylenebileceğini, vurgunculuk yapılabileceğinin farkındayım. Fakat ben çok detaya girmeden istatistikleri sağlıklı kullandım. Zira son 20 yılda suç ve boşanma oranları %400 artmış gözüküyor. Nüfus da artıyor. Dolayısıyla bu birbirine paralel değerlendirilemez mi? Türkiye malûmunuz kurulurken yaklaşık 15 milyon bir nüfusa sahipti. 80 yılda ancak 4-5 kat artabildi. Fakat son 20 yıldaki boşanma ve suç oranları doğum artış oranının düşmesine rağmen bu derece artmışsa rakamlarda bir oynama, bir vurgunculuk yok demektir. Bir başka hocamız toplumsal patlama kavramına dikkat çekti. Yani bu bilimsel bir veriymiş gibi kullanılıyor dedi. Hâlbuki ben tebliğimin başında toplumsal patlamanın sosyolojik literatürde yeri olmadığını, yani bunun popüler bir söylem olduğunu ifade ettim. Toplumsal çözülmenin de aslında uzun bir tanımını yaptım. Aslında bu noktada bir eleştiri de var. Üstelik çözülmenin tanımını Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Sulhi Dönmezer, Orhan Türkdoğan gibi otoritelere başvurarak yaptım. Yani buna hiçbir eleştiri gelmez diye düşünüyordum. Ama ya tanım eksik görüldü veyahut ihmal edildi. Bir de din, toplumsal çözülmeye çözüm getirebilir mi diye soruluyor ve evet cevabı veriliyor, şeklinde bir eleştiri geldi. Hem evet deniyor hem öneri yapılmıyor. Ben tebliğimde mevcut anlayıştaki dinin toplumsal çözülmeye bir cevap veremeyeceği kanaatinde olduğumu ifade etmeye çalıştım. Dolayısıyla çözüm önerilerim de bundan dolayı yoktu. Din ve dünya ayrımının tarihte de olduğu ifade edildi. Doktora tezimde de buna temas etmiştim. Bunun farkındayım. Eskiden de din-devlet, din-dünya, din-mülk ayrımı vardı; fakat insanlar dünyevî iktidara dini bir kaygıyla bağlanıyorlardı. Bu ayrım pratik bazı gerekçelere dayanıyordu. Zihniyet anlamında din-dünya ayrımı diye bir ayrım daha önce bugünkü anlamda

yoktu. Son olarak da notlarıma bakıyorum. Bir hocamız kötülüğün çok ön plâna çıkarıldığını, çok karamsar bir tablo çizildiğini, insanların bir nevi buna itildiğini, meşrulaştırıldığını söyledi. Bir başka hocamız da boşanma ve suçun yanında başka göstergeler de kullanılabileceğini ifade etti. Bu ikisini özellikle seçtim. Bunlar bence geneli temsil eden ciddî örnekler. Kötülüğü de çok fazla meşrulaştırdığımı, ön plâna çıkarttığımı, abarttığımı düşünmüyorum. Sadece şunu söyleyebiliriz çok önemli bir gösterge olarak. Bugünkü büyük şehirlerde 12-13 yaşında sigara içen, sokaklarda sigara içen çocuklara artık ne normal insanlar müdahale edebiliyor, ne de polisler müdahale edebiliyor. Yani bu çözülmenin en önemli göstergelerinden bir tanesi değil midir? Toplumsal yaptırımın kaybolduğu bu noktada dini normların da pek bir işe yaramadığını gösteren bir veri olarak değerlendirilemez mi? Yani rakamlara başvurmadan bile biz özellikle büyük şehirler bağlamında çıplak gözümüzle çok önemli çözülme örnekleri görebileceğimiz kanaatindeyim. Kısaca bunları belirtmek istiyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum Vejdi Hocam. Enbiya Yıldırım Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM: Değerli hocam teşekkür ediyorum. Ben Talip Bey'in tebliği ile ilgili bir iki hususu değerlendirmek istiyorum. Talip Bey tebliğinden Batı'yı çok bilmesi hasebiyle oradaki din-devlet arasındaki ilişkilerin müspetliğinden çok güzel yürüdüğünden şikâyetle, bizim ülkemizdeki durumun düzelmesi yönündeki temennisini dile getirdi. Ancak bu talebi dile getirirken kanaatimce eksik kalan bir yön var. Bildiğiniz gibi bizim yaşımız çok fazla değil ama 45-46 yaşında biri olarak ben hatırlıyorum. Bizim gençliğimizde, genç kuşakta din adına devlete talip olma diye bir talep vardı. Özellikle bizim gibi Arap dünyasından tercüme edilmiş kitaplarla beslenen ve kitaplığında hâlâ çok geniş yer tutan benim gibi insanlar böyle bir talep içerisinde idiler. Dolayısıyla Batı dünyasındaki din devlet arasındaki o müspet çizgiyi yorumlarken, bunun Türkiye'de de olmasını talep ederken kendi açımızdan, kendi veçhemizden de olayı bir yorumlamak gerekiyor. Çünkü biz bir ütopya peşinde gençliğimizi tükettik. Biz bu ütopyadan vazgeçersek ki ben şunu görüyorum; son on yıllık süreçte ülkemize çok iyi bir yakınlaşma söz konusu. Bu siyaset ayağında özellikle söz konusu olmaktadır. Ülkemizde din-devlet noktasında, yakınlaşma noktasında gerçekten güzel adımlar atıldığını ve halk nezdinde de yazarları, sağcısından solcusuna okuduğumuzda, özellikle Diyanet çerçevesinde söylüyorum, çok müspet bir havanın oluştuğunu, söz konusu olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla olaya tek taraflı bakmama gerektiği kanaatindeyim. Kendimizi de sorgulamamız, ayaklarımızı yere basmamız, devletle barışık olmamız gerekiyor. Birinci olarak

ben bu hususu dile getirmek istiyorum. İkinci olarak da şimdi söyleyeceğim hususta, ben kelimeleri seçmeye çok gayret edeceğim, lütfen kelimelerde hata olursa arkadaşlar beni mazur görsün. İçeriden biri gibi konuşmaya gayret edeceğim. Bir sorunumuz var. Talip Bey de bundan bahsetti. Dünkü arkadaşlar da söz konusu ettiler. Kentleşmeden bahsedildi. Bir de cemaatleşme var. Kelimeleri seçmeye gayret edeceğim ama ölçüyü kaçırırsam lütfen beni mazur görün.

Ben İlâhiyat Fakültesini bitireli 23 yıl oldu. Bizim dönemimizde İlahiyat Fakültesinde öğrenci gruplarını göz önüne getirdiğimizde, şöyle gözümün önüne getirmeye çalışıyorum bizim sınıfta en az 7–8 farklı grupta yer alan arkadaşlar vardı; ancak bir mozaik söz konusuydu. Benim bu anlatacağım husus belki Anadolu'daki ilâhiyatlar için söz konusudur daha ziyade, belki metropollerdekilerde şimdi söz konusu değildir, bir olguyu tespit anlamında bunu dile getirmeye çalışıyorum, yoksa ben sivil İslâm adına bir şeyler yapmaya çalışan organizasyonlar aleyhinde bunu söylemek durumunda değilim, durum tespiti açısından bunu söylemek istiyorum. Günümüze gelince, Bildiğiniz gibi cemaatler inhisarcıdır. Yani kendi topluluklarını ayakta tutmak, yetiştirmiş oldukları gençleri belli bir çizgide, istikamete özel hizmet aşkıyla yetiştirmek adına onlara belli kitapları okutmak durumundadırlar. Ancak bizim öğrenciliğimiz dönemindeki öğrenci profiliyle şu anda İlâhiyat Fakültelerindeki öğrenci profili çok değişti. Bunun yansımasını Diyanet de özellikle nasıl olacağının, Sayın Başkan Yardımcısı başta olmak üzere Diyanet'teki arkadaşların düşünmesini tavsiye ediyorum. Şu anlamda; öğrenci sayıları bizde Mesela geçen yıla kadar yirmi beşti. Şimdi ben sınava gittiğimde, derse girdiğimde bakıyordum 25 öğrencinin 22 tanesi belli bir grup içerisinde yer alan öğrenci. 3 tanesi farklı grup içerisinde yer alan öğrenci dolayısıyla kendimi âdeta şöyle şartlandırıyordum: Ben şimdi falan sivil organizasyonun yurduna sohbet etmeye gidiyorum, öyle bir şey oluşuyordu bende ister istemez. Yani ben bunu umutsuzluk anlamında söylemiyorum, ben sivil organizasyonları teşvik eden, her öğrenciye bir organizasyon içinde bulunmasını tesviye eden bir insanım. Ancak şöyle düşünmek durumunda mıyız acaba? Bizim yetiştirdiğimiz öğrenciler İlâhiyat Fakültelerinde ve bunların bir kısmı da Diyanet'te görev alıyor. Belli çizgiyi takip eden, belli kitaplardan beslenen ve inhisarcı, kendileri dışındakileri genelde dışlayıcı bir yapı arz eden bir öğrenci kitlesini, biz yetiştirip Milli Eğitim'e, Diyanet'e gönderiyoruz. Dolayısıyla belki önümüzdeki bir on yıllık süreçte bizim ülkemizdeki din anlayışını anlatacak, şekillendirecek olan sadece bir düşünce kalıbı ülkemize yavaş yavaş hâkim olmaya başlıyor. Benim kanaatim o, bunu şikâyet anlamında kesinlikle söylemiyorum, bir yeknesaklık hâkim olmaya başlıyor. Dolayısıyla özellikle sosyolog arkadaşlarım, ülkemizdeki bu dini temelli organizasyonları da anlatan arkadaşlarımın acaba işin bu boyutu ile ilgili olarak söyleyecekleri bir takım şeyler var mı? Bunu

dile getirmek istedim.

Üçüncü olarak da arz etmek istediğim mesele, son yıllarda biz toplumdaki çözülmeyi dile getirirken; işte ahlâkın ikinci sıraya itildiği, ibadetin birinci sırayı alındığını söyleyip İslâmiyet'in ahlâk dini olduğundan dem vuruyoruz. Yani sanki toplumdaki çözülmenin acısını biz, evdeki garip, dindar, Müslüman aileden çıkarmaya çalışıyoruz. Böyle bir yanlışlığımız var kanaatindeyim. Mesela ben, cahil, okuma yazma bilmeyen, okula gitmeyen bir insanın oğluyum. Belki pek çoğumuz aynı şekilde köylü insanların çocuklarıyız. Yani toplumdaki çözülmenin nedeni benim babamın bana ibadeti öğretmesi, ya da sizler gibi olan insanlara ibadeti öğretmesi midir? Bu öyle tek, basit bir meseleye indirgenecek kadar çok basit bir sorun değil kanaatimce ki burada bizim için ölçüt olan nedir? Burada bizim için ölçüt olan bence Hz. Peygamber'dir. Hz. Peygamber'in hayatına baktığımızda öncelemiş olduğu şey ibadettir. Elbette ki Peygamber Aleyhisselâm güzel ahlâkı tanımlamak üzere gönderilmiştir ama bunun gündelik hayatını incelediğinizde, irdelediğinizde yüz tane sözü varsa bunların inanın 60-70 tanesi ibadetle ilgilidir. Allah (c.c.) böyle buyuruyor. Yani, namaz kötülükten, çirkinlikten korur diyor. Allah (c.c.) bunu söylüyor. Demek ki ibadetlerin ahlâka göre öncelenmesi gereken bir boyutu var. Bu elbet biz ahlâkla ibadeti ayıralım, ikisinden birini ihmal edelim anlamında değil. Ancak Müslüman ahlâkından söz edeceksek bunun mutlaka ibadetle birlikte olması lâzım, yani toplumdaki bozulmanın ceremesini, sıkıntısını lütfen az bilmiş olduğu bilgi adına çocuklarına bir şey öğretmeye çalışan ailelerden, bizim gibi insanların babalarından çıkarmaya çalışmayalım. Teşekkür ediyorum, sağ olun hocam.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum, Enbiya Hocamıza. Fatma Barbarosoğlu buyurun efendim.

Fatma Karabıyık BARBAROSOĞLU: Enbiya Bey'in söylediğinden devam etmek istiyorum. Olumsuz derken, kategorilere katılmadığımı söyleyeceğim. Sabahki oturumda, geleneksel-ilmihâl dindarlığı derken çok olumsuz, ilmihal bilgisi sanki çok hafif bir şeymiş gibi anlaşılıyor. Evet, kabukta kalıyor dindarlık, özü korumak çok önemli ama unutmayalım ki özü korumak için kabuğa ihtiyacımız var yani kabuklardan vazgeçersek özü korumamız çok zorlaşır. Şu kayıtla bunu söylüyorum, meyveler üzerinden gidecek olursak bazı meyvelerin çok sert kabuğa ihtiyacı olmayabilir, ama kabuğu ne kadar muhkem tutarsanız özü de o kadar koruyabiliriz. Fakat öz olmadan kabuk da bir müddet sonra zaten içinin boşalmış olduğu hissettirir. Olumsuz örneklerden gitmemek üzerine çok ısrar ediyorum, çünkü din ile sosyolojinin buluştuğu noktada olumsuz kategorileri kullandığımız

zaman bu maalesef İslâmiyet'in aleyhine oluyor. Dindarlık kategorilerinde de dindarlığı nereden tanımlamalıyız? Tanımlayamayız da deniyor ki ben bu tanımlayamayız savına katılmıyorum. Çünkü bu kadar da zor bir şey değildir. İslâm'ın 5 şartını, imanın 6 farzını kabul etmesidir. Yani Türkiye açısından bakacaksak bunu çok sosyolojik kategorilere ayırmaya çalışmamamız gerek. Türkiye dindarlığı açısından bakacaksak, daha doğrusu İslâmiyet'in dindarlığı açısından bakacaksak, imanın 6 farzı, İslâm'ın 5 şartıdır. Bunun uyup uymama derecesini biz tabi ki yargılayamayız. Nitekim gelenek de zaten bunu bize anlattığı hikâyelerle içselleştirmemizi sağlar. Ne zamana kadar? Ta ki ortaya hikâyeleri, kıssaları çok küçümseyen ilâhiyat hocalarının yaygın söylemleri çıkıncaya kadardır. Peygamber Efendimizin yargılamama üzerine olan hadisleri zaten hikâye olarak halkın dilinde yaşar. Bilirsiniz halk arasında, pek de makbul olmayan bir kadının kuyudan ayakkabısı ile su çıkarttığı için cenneti kazandığına dair rivayet meşhurdur. İnsanların birbirlerini yargılamamasını bu hadiste hikâye şeklinde dilden dile dolaştığı zaman aynı zamanda çevirici bir bilinç de verir. Dolayısıyla sosyolojik yani İslâmiyet'i sosyolojiye uydurmaktan vazgeçelim diyorum. Çünkü iş gittikçe çok tehlikeli bir boyuta gidiyor. Yani ben buradaki tebliğlerde, söylemlerde de bunu gördüm.

Sorular çok önemli, mesela bu yargılara nasıl vardığımıza dair soruları bilmek isterim, birkaç soru örneği duymak isterdim. Şu açıdan dün Yasin Bey, Yılmaz Esmer Hocanın bir araştırmasından bahsetti. Ben Yılmaz Esmer Beye bunu itirazımda dile getirmiştim. İşte, bizim için sapkın davranışları olan insanların komşumuz olduğunuzda, işte Yahudi bir komşunuz olduğunda ne yaparsınız, ister misiniz? diye sorular soruyorlar. Bakınız, "ister misiniz?" sorusu ne demektir. "İsterim" derseniz bir şeyi, yani onu aslında "getirin" demektir. İstemek böyle bir şeydir. Ama soruyu siz ister misiniz diye değil de "Yahudi bir komşunuz olsa ne yaparsınız?" şeklinde sorulsa alınacak cevap farklı olur. Dolayısıyla hoşgörüsüz bir davranış çıkmaz. Sorularımız çok önemli, genellikle de alan araştırmalarında biraz halkı tanımaktan ziyade tercüme sorularının daha baskın olduğunu görüyorum. Kent dindarlığı konusunu konuşurken şunu naçizane söylemek isterim ki biz bütün öngörülerinizi biraz da son yıllarda Müslümanlar üzerine köylü İslâm, köylülük tartışmaları üzerine yorumluyoruz ve kent dindarlığı gibi bir şeyler ortaya çıkartmaya çalışırken küresel dünyada da aslında kent yok dikkat ederseniz, dolayısıyla sosyal olayların gerisinden değil öncesinden gidelim. Benim şöyle bir öngörüm var: 20 yıl sonra pek çoğumuz köylerde yaşamaya başlayacağız, köylerimize dönmeye başlayacağız; ama döndüğümüz köyde o eski köyler olmayacak. Dolayısıyla teknolojilerin değiştirdiği daha yatay ilişkilerin olduğu bir köy olacak.

Adnan Bey ısrarla dünyaya bir şeyler söylememiz gerektiğini söylüyor. Çok inanıyorum, tabi ki dünyaya bir şeyler söylememiz gerekiyor, ama dünyaya söyle-

mek üzerine değil. Burada zaten hakikî bir şey söylediğimiz zaman onu dünyaya söylemiş oluyoruz. Mevlânâ'nın derdi bütün dünyaya bir şey söylemek değildi. Orada, o anda acısı olan insanlara şifa sunmaktı. Sözler üzerinden şifa sunmaktı. Cemaatlerde ısrarla Afrika'daki açlara yardım götürmek üzerinde durulur. Tabi ki Afrika'daki açlara yardım götüreceğiz; fakat komşumuz aç! Medyanın yakınlaştırmasından, teknolojiden dolayı uzaktakinin yakın, yakındakinin uzak olduğu bir ilişkiler ağının içindeyiz. Dolayısıyla Afrika'daki açları düşünelim derken en yakın akrabamızın aç olduğunu bir televizyon programında öğreniyoruz. Buna müşahhas olarak ben tanık oldum. Zannediyorum televizyondaki "Kimse Yok Mu?" derneğiydi. Katılıyor şu kadar yoksul… Almanya'da halamın kızının bu kadar mağdur olduğunu bilmiyordum, diyor. Vaktimi aşmak istemem. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Şimdi Prof. Dr. İlhan Kutluer buyurun.

Prof. Dr. İlhan KUTLUER: Çok teşekkür ederim Sayın Başkan. Şûramızın ana başlığı din ve toplum. Tabi biz bu şurada Diyanet İşleri'nin programına ne tür katkıda bulunabileceğimize dair bir derde de sahibiz. Bu açıdan bakıldığında din ve toplum derken bu başlığın va'bının Diyanet'in ta kendisi olduğunu düşünüyorum. Bu anlamda din ve toplum ilişkilerinde Diyanet'in hakikaten birinci gündem maddesi olması hiç de tesadüf değildir. Türkiye sosyal gerçeği bakımından Diyanet sadece din ve toplumun bağlacı değil aynı zamanda din ve devletin de bağlacıdır. Fakat burada özellikle Talip Bey'in konuşmalarından çıkan netice din ve toplum birinci madde, din ve devlet ikinci madde gibi meseleleri ele alamayacağımız, bunları da bir üçgen içinde toparlamamız gerektiği gerçeğini ortaya koyuyor. Yani biz Diyanet'in bundan sonraki faaliyetlerine geniş görüşlülük geliştireceksek din, toplum ve devlet üçgeninin hesaba katılarak fikir yürütmemiz gerektiğini düşünmeliyiz. Ve bu üçgenin, din, devlet, toplum üçgeninin her kenarının bizzat Diyanet'in ta kendisi, yapması gereken hizmetlerin ta kendisi olduğunu düşünmeliyiz diye görüyorum meseleyi. Dolayısıyla Diyanet, din ve toplum, din ve devlet, toplum ve devlet bağlamları içinde hakikaten sahici bir bağlaç gibi görünüyor. Türkiye gerçeği açısından Dolayısıyla Talip Bey'in tebliğinin düşündürdükleri açısından meseleye bakacak olursak Talip Bey, Batı'daki modernleşme deneyiminin dini motifliği, etkinliklere nasıl bir alan açtığı ve onu destekleyip desteklemediği. Dolayısıyla oranın laiklik anlayışlarının yeniden gözden geçirilmesi ile ilgili bir şeyler söyledi. Daha somut neticeleri itibarîyle Batı'daki dini motifli engioların refah devletinden ödünç alınmış etkinlikleri yerine getirmesinden bahsederek bunlardan hatta bazısının laiklik kavramına rağmen bizzat devlet tarafından fon ayrılan deneyiminden bahsetti. Okul öncesi eğitim

kuruluşlarını teşkil etmesi. Hastanede bir tür manevî rehberlik hizmeti yerine getirmesi bu tür gönüllü kuruluşların ve bazen bunların devletin biçimsel destek, bazen de fonlama desteğine ilişkin deneyimlerden, uygulamalardan bahsetti. Tabi bunlardan bahsetmenin bizim Şûra amaçlarımız açısından bir neticesi olmalı yani Türkiye'de Diyanet gerçeği açısından bunlar ne anlam ifade ediyor. Baktığımızda Diyanet'in anayasal bir kamu kuruluşu olduğunu görüyoruz. Yani devletin bir organı, anayasada hizmetleri, pozisyonu, konumu belirlenmiş bir organı. Önemli bir organı. Din hizmetlerini tedbirle görevli. Talip Bey'in sözünü ettiği din hizmetlerinin birçoğu da Batı'da engioların yerine getirdiği hizmetlerin birçoğu da bir kamu kuruluşu olarak Diyanet'i de ilgilendiren hizmetler. Dolayısıyla Batı'daki engio hizmetlerin Diyanet'in faaliyetleri açısından denk gelen nedir? Diyanet İşleri açısından baktığımızda bu tür hizmet alanlarını Diyanet'in etkinlik alanıyla bütünleştirebileceğimiz, ilişkilendirebileceğimiz bir mantık bahis mevzuu mudur? Neler önerilebilir bu alanda? Hatıra gelen soru bu. Diyanet'in Batı'da yapıldığı söylenen dini motifli engio faaliyetlerine devletten ödünç alarak birçoğunu Milli Eğitim, şu bu yerine getiriyor, Batı'dan ödünç alarak hali hazırda Türkiye'de mevcut olan dini motifli dini hizmet verme, hayır işleri yerine getirme amaçlı kurulmuş engioların hizmetini ödünç alarak devir mi almalı ki bu çok mantıklı görülmüyor. Yoksa bu alanda hizmet veren hayır işlerine kendini adamış bazı hocaların cemaat vs. tabirlerini de kullandılar bu tür kuruluşlar için. Bu alanda hizmet veren sivil toplum kuruluşları ile Diyanet arasında bir organik ilişki kurmaya ihtiyaç var mıdır? Eğer yoksa hiç olmazsa bu tür kuruluşlarla Diyanet'in bir tür iletişim ve danışmanlık ilişkisi içinde olabileceği bir pozisyon mümkün müdür? Hatıra bu sorular geliyor kaçınılmaz olarak. Türkiye gerçeği açısından gerçekten bunların cevaplanması gerekir. Aynı durumu yani Diyanet bağlacı meselesini bir önceki oturumlarda konuşulan medya vaizliği bağlamında konuşulan meseleyi de söyleyebiliriz.

Biliyorsunuz medya vaizliği Batılı bir kavram, Batılı sosyologların ürettiği bir kavram. Bildiğim kadarıyla Ekber Ahmet'in gündemimize soktuğu bir kavram ama demin Seyfi Hocayla da konuşurken Türkiye'de de tecellilerini gördüğümüz bir olgu artık. Şimdi iki neticesi var. İki boyutu var. Bir, medyada dini anlatmak, özellikle İslâm'ı anlatmak, ehliyet, liyakat, mesuliyet istikamet gerektiren bir şeydir. Bunda hiç kimsenin tereddüdü yok. Bir taraftan da diyoruz ki post modern bir dünyada yaşıyoruz. Herkesin medyaya çıkıp İslâm hakkında konuşma özgürlüğünü de elinden alamayız. Bu bir piyasadır. Herkes çıksın piyasada İslâm hakkında fikirlerini konuşsun. Şimdi bir tarafta sorumluluk, öbür tarafta özgürlük kavramlarını birbiriyle bütünleşik olması gerekirken medya vaizliği "plânında" çatışık kavramlar olarak karşımıza çıktığını görüyoruz. Acaba Diyanet bağlacı dediğimiz şey ki medya din ve toplum ilişkilerinde son derece etkin bir araç-

tır. Diyanet burada bağlaçlık görevini yerine getirirken bir pozisyon alabilir mi? Elbette medyada İslâm'dan bahsedenlerin bazen aydınlatıcı etki yaptığı, bazen sorgulayıcı etki yaptığı biliniyor; fakat daha çok şikâyet edilen bir şeyle ilgili bir neticeyi konuşmalıyız. O da kafa karıştırıcı etkidir. Benim önerim Diyanet eğer bu memlekette dinle ilgili sağduyuyu, bu tabirin altını çizmek istiyorum, dinî sağduyuyu temsil ediyorsa ve etmeliyse bu özgürlüklere saygı duyarak ama daha çok sorumluluk tarafını işin üstlenerek belki her ay medyada yapılan tartışmaları değerlendiren bu konuda aydınlatıcı bilgi sunan, daha sağlıklı kaynaklara inmiş. Tartışmayı mutedil bir noktada belki neticeye erdirmeyi amaçlayan, toplumun da kafa karışıklığını gidermeye yönelik bazı periyodik basın toplantıları, belki bülten yayımlama gibi etkinlikleri yerine getirebilir mi diye sormak istiyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Şimdi Ahmet Onay Hocamız'a sözü veriyorum.

Doç. Dr. Ahmet ONAY: Çok teşekkür ediyorum. Ben öncelikle Abdullah Kahraman Hocamızın tebliği ile ilgili birkaç not ifade etmek istiyorum. Toplum ve dindarlık algısı noktasında dengeli dindarlık ölçülerinden söz ettiler ve dindarlığın tanımı üzerinde haklı olarak başlanıldı. Dindarlık en önemli ifadelerden birisi. Kabul, yaşama ve hayata tanzim üçgeninde bir tanımda bulundular. Daha sonra işte takva da olabileceği, formellik, içsellik, ahlâk dindarlığı, ibadet dindarlığı, geleneksel dindarlık, modern dindarlık denildi. Şimdi bunları dengelediğimiz zaman, birini bir tanımı esas alacak olursak, bunu diğerine göre nasıl yapacağız? O zaman bu dindarlığın tanımın eğer bir noktaya oturtabilirsek, biz de bunun dengesinin nerede sağlanacağı konusuna gerek Başkanlık olarak, gerek bizler yaptığımız yayınlarda, gerek vaazlarımızda nasıl davranılması gerektiği noktasında, bir aksama varsa onun üzerine düşülebilir. Şimdi eğer dindarlığı kabul, yaşama ve hayata tanzim noktasında tanım üzerinden ortaya çıkacak olursak az önce İlhan Hocamız'ın da belirttiği gibi din, toplum, devlet üçgeni içerisinde kabul, yaşamı ve hayatı tanzim olarak dini tarif edin, ondan sonra da dengeli dindarlıktan söz edin. Bunu nasıl dengeleyeceğiz? İnsanlar kabul etti, Diyanet olarak siz ondan sonra hadi bakalım yaşama geçirin ve hayatı tanzim edin mi diyeceğiz?.. Şimdi burada tanımlarımızı da nasıl yapmamız gerektiği noktasında sanırım bir şeyler söylememiz gerektiğini düşünüyorum. Bu noktada hemen Kemalettin Bey'in tebliğinde gerçekten benim de tasvip ettiğim, takdir ettiğim bir tanımdan bahsetmek istiyorum. Duygu, düşünce ve davranış olarak insanı 3 boyutlu sosyal, psikolojik yaklaşımda dindarlık, duygu, düşünce ve davranışlara yansıma şekli, bir yönelim objesi olarak kabul edilen dindarlığa insanın duygusal

olarak davranışlarına ne kadar yansıyor. O da yönelim objesi olan dine ve düşüncelerine, inancına ne kadar yansıyor. Eğer insanın bir düşüncesi varsa, onunla ilgili duygularıyla ilgili olumsuz bir şey varsa üzülür, olumlu bir şey varsa sevinir. Beklentileri vardır ve inandığı şekilde de hareketlerine, davranışlarına bir yansıma vardır. Bunların arasından olumsuzluk veya inancında eksiklik varsa, davranışına ve duygusunda nasıl eksiklik var tarzında bir tanımla yola çıkarsak, belki biraz daha konuyu ele almış, eksiğimizi daha iyi görmüş olabiliriz diye düşünüyorum. Şimdi Kemalettin Bey'in bu tebliğinde dindarlık tipolojilerinden söz ettiler; 3 tipoloji, geleneksel ilmihâlci, bunu daha çok ülkemizdeki kitabî ve Ehl-i Sünnet'e dayalı din öğretisi veya dini anlayışı daha çok tarif eden bir tipoloji benim anladığım. Modernist, hümanistteyse daha çok ahlâk, toplumsal davranış eksenli bir tanımın ön plâna çıktığını görüyorum. Bir de popüler, hurafeci dindarlıktaysa kültürel, folklorik tören ve davranışlar biraz daha ön plâna çıkan bir şey. Aslında bu tipolojiler hep birbirinden ayırma değil, insanların günümüzdeki dindarlık yaşantıları içerisinde bu tipolojilerin her birinden belli unsurlar var. Birinde belki biraz daha fazla, diğerinde belki biraz daha az. Yani bunları kesin birbirinden ayırmamız söz konusu değil. Ancak benim burada esas vurgulama veya üzerinde düşünmemiz veya sorgulamamız gereken noktayı biraz şuraya getirmek istiyorum. Geleneksel ilmihâlci dindarlık dediğimiz zaman daha çok Diyanet merkezli bir dindarlık veya Diyanet öğretisinde bulunan bir dindarlığı ben ön planda anlıyorum. Hakikaten yaptığımız işlere de baktığımız zaman Başkanlık olarak geleneksel ilmihâlci dindarlık tarzında vaazlarımız, konularımız, yayınlarımız bu noktada belki biraz daha yoğunlaşıyor. Modernist, hümanist dindarlık noktasına geldiğimiz zaman biraz daha medyatik arkadaşlarımızın medyaya doğru hümanist yönü ön plana çıkarmaları söz konusu. Bu ön plânda gibi görünüyor; fakat işin en kötüsü popüler, hurafeci dindarlık denilen bir bölüm var ki hepimiz bunu bir noktada söylüyoruz. Diyoruz ki aman olmasın, aman bundan uzak duralım, değiştirelim tarzında bir yaklaşımımız var zihinlerimizde. Gerek akademik çevrede, gerekse Diyanet olarak hurafelerden arınma istenmektedir. Fakat uygulamasına baktığımız zaman bunu nasıl uygulayacağız. Bir zaman bu mevlit olarak uygulandı, bir takım başka törenler olarak uygulandı; ama şimdi topluma baktığımız zaman hakikaten halkın isteği ve bütün görevlilerimizin de uyguladığı şey bunlar. Kabre gidip okumayan, mevlit okumayan, bu tür folklorik törenlere girmeyen bir görevlimizi ben tanımıyorum. Böyle olmayan bir görevlimizin o bölgede tutunabildiğini de sanmıyorum. Buraya giriyor arkadaşlarımız. Girmeleri de gerekiyor. Özellikle yurt dışında görev yapan arkadaşlarımızda başlangıçta aman mevlit okumayın etmeyin dendi. Artık diyoruz ki, şu andaki insanlara gidin kesinlikle mevlitlerinizi okuyun ve okunuyor. İnsanlar rahatlıyor. Şimdi bunun bir boyutunu da sanırım iyi tanımlamamız gerekiyor. Ba-

zen hakikaten bu popüler hurafeci tanımlaması, kendisi bizatihi tanımlamadan çok yargı ifade eden bir şeydir. İzin verirseniz, gerçi bura da çok yeri değil ama sadece konu anlaşılması için söylemek istiyorum. Mesela Müslüman terörist deniyor. Filistin'deki Müslüman teröristler, öbür tarafta kim, silâhlı gruplar. Şimdi silâhlı grup dediğiniz zaman tarafsız bir ifade kullanabilirsiniz veya paramiliter grup dediğiniz zaman tarafsız bir ifade kullanabilirsiniz ama Hıristiyan terörist ifadesini hiç duymuyorsunuz. O da din savaşı gibi… Şimdi biz burada popüler hurafeci dindarlık tarzında bir ifade ile yaklaştığımız zaman bu kendisi bir de değer yargısı içeriyor. Sanırım burada da bizim bu yaklaşımımızın ne olacağı konusuna da bir şey getirmemiz gerekiyor. Halkın bir talebi var burada. Çocuğunu askere uğurlarken bir tören istiyor. Doğum gününde bir şey istiyor. Birbirini kaybetmiş, 40. gününde birilerinin gelip kendisini hatırlamasını istiyor. Efendim, 40. gün yoktur, 50. gün yoktur, ama var bunları insanlar istiyor. Bunu bir yerde formüle etmemiz lazım. O insanın acısına ortak olmanız gerekiyor diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Mehmet Ali Kirman Hocamız buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Burada din-toplum, din-devlet ilişkilerinin konuşulduğunu biliyoruz. Bu durumdan, bu konudan dinin, dindarın, Diyanet'in konumunun ne olacağının öncelikli olarak belirlenmesi gerektiği üzerinde durmak istiyorum. Talip Bey konuşmasında Batı'da ortaya çıkan, daha doğrusu Batı Avrupa'da, Kıta Avrupa'sında ortaya çıkan modernlik anlayışından söz etti. Aslında biz buna yabancı değiliz. Toplumumuzda bu tür uygulamaları, bunun yansımalarını yakinen biliyoruz. Günümüzde akademik çevrelerde de Batı Avrupa'nın modernlik anlayışının veya laiklik, sekülerlik anlayışının eleştirildiğini de biliyoruz. Şu yönde de çeşitli yazılar, araştırmalar, kitaplar hatta hatırlıyorum. Seküler Avrupa dindar Amerika şeklinde; ama biz Batı Avrupa ya da Kıta Avrupa'sının eleştirisini yaparken bir uçtan diğer uca salınma durumunda kalıyoruz. Bu da bizi Amerika modeline yaklaştırıyor. Oysa Amerika modelinde bir takım açmazların sıkıntıların olduğunu biliyoruz. Söz gelimi tamamen serbest piyasa mantığına göre düzenlenmiş ve dini organizasyonu, mal ve hizmet ürettiği gibi bir yapının olduğunu görüyoruz. Bu konuda da rasyonel seçim teorisi veya dini pazarlar modeli şeklinde birkaç yazı da yazmıştım. Dolayısıyla ben şunu söylemek istiyorum öneri olarak: Daha yerli, daha özgün bir model üzerinde dursak daha yararlı olmaz mı ki bu bizim

tarihimizde kültürümüzde, geçmişimizde olan bir şey aslında. Bu konuda Batı Dünyası'nın iki farklı kutbu arasında salınmak yerine kendi geleneğimize, kendi kültürümüze dönmeyi, daha özgün bir model üretmeyi öneriyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum, bu özgün modele dair bir iki küçük detay lütfedebilir misiniz?

Doç. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Söz gelimi tarihimizde Osmanlı döneminde veya İslâm tarihinin diğer dönemlerinde de olabilir ama yakın dönemi olması itibarîyle Osmanlı döneminde, Osmanlı'nın konumunu belirlemede de zaten zaman zaman tarihçilerin de tartıştığını biliyoruz. Kimisi teokratik diyor, kimisi teokratik değil diyor. Aslında teokratik değil tabi ki; ama dini dışlayan bir yaklaşım sergilememiştir Osmanlı. Dolayısıyla dini bir şekilde dışlamayan ama gerektiğinde kanunnameler çıkarmak suretiyle güncel ihtiyaçlara cevap veren, seküler demeyelim, ama güncel ihtiyaçlara cevap veren dengeli bir model. Burada bunun uzun boylu konuşmasına girmeyelim. Kastım daha çok o.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum. Şimdi Ali İhsan Yitik Hocamız.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK: Teşekkür ediyorum. Hepinizi saygıyla selâmlayarak sözlerime başlamak istiyorum.

Dün bazı örnekler verildi. Somut örnekler üzerinden gitmek istiyorum. İşte İlâhiyat Fakültesi öğrencilerine kopya çekmek haramdır dediğinizde sadece gülümsüyorlar. Bir başka örnek de geçenlerde gazetemizin birisinde Türkiye'deki kaçak elektrik kullanımı ile ilgili bir harita verildi. Bu harita ilginçti. Çünkü bizim dindar kimliği ile bildiğimiz değişik Anadolu şehirlerinde %76'lara varan kaçak elektrik kullanımı olduğunu görüyoruz ve burada da şu anlaşılıyor. İşte bir taraftan dindarlığın en önemli göstergelerinden birisi kul hakkı yememek diyoruz. Acaba kaçak elektrik kullanmak kul hakkına girer mi, girmez mi konusuna hakikaten bir tereddüdümüzün olduğu anlaşılıyor. Bunu şunun için söyledim. Sabahki konuşan arkadaşlarımız müzakere sırasında dile getirdiler. İşte biz hep böyle ilmihâli ön plâna çıkarıyoruz. Gelenekselci yaklaşımı ön plâna çıkarıyoruz. Hep namaz kılmak, oruç tutmanın dini açıdan yeterli olduğunu düşünüyoruz. Oysa işte, peygamberimizin hadisinde de tarif edildiği gibi dinin amacı ahlâklı

insan yetiştirmektir, ahlâklı birey yetiştirmektir diyoruz. O zaman bizim Mesela bu ibadet, ahlâk ilişkisi konusunda epeyce kafamızda bir takım karışıklıkların olduğunu düşünüyoruz. Mesela biz ibadet ve ahlâkı tamamıyla birbirinden farklı alanlar olarak mı görüyoruz. Yoksa bildiğim kadarıyla şimdi ibadet nedir, ahlâk nedir dediğimizde, ibadeti ben şöyle tanımlamak istiyorum: İbadet bireyde ahlâkî davranışlar ortaya çıkarması beklenen veyahut da çıkaran ve dinin emrettiği uygulamalardır, diyorum. Genel anlamda namaz kılmak, oruç tutmak işte biraz önce arkadaşlarımızın âyette de delil bulmaya çalıştığı hususlar. Şimdi böyle olunca, bir bakıma ibadetin sonucu olarak ortaya çıkması beklenen davranışlar oluyor. Ben konuşmalardan, ibadet ve ahlâk kavramlarının özellikle birbiriyle ilişkisi konusunda ciddî bir kafa karışıklığı olduğunu düşünmeye başladım. Acaba biz daha farklı bir ahlâk telâkkisine veya ibadet anlayışına mı sahibiz diye düşünüyorum. Onun için bunun mutlaka netleşmesi gerektiğini düşünüyorum.

Bahsetmek istediğim ikinci konu, gerek Abdullah Bey'in, gerekse Kemalettin Bey'in tebliğlerinde kendilerine göre bir takım dindarlık tasnifleri, dindarlık derecelendirmeleri yapmaya çalıştılar. Şimdi tabi Kemalettin Bey'in tebliği biraz böyle dünden beri şikâyet konusu olan bir konuya aslında ışık tutuyor. Elimizde veri yok diyoruz, ama ben hakikaten Türkiye'de dindarlık algıları başlığını taşıyan bu araştırmanın örnekleme grubunun neresi olduğunun, nerede uygulandığının, bu sonuçların nerede ortaya çıktığını merak ediyorum. Dolayısıyla biz bunu bütün Türkiye'ye yayabilecek miyiz? Ama benim bu arkadaşlarımın özellikle dindarlıkla ilgili, dindarları tasnif etme, çeşitlendirmeyle ilgili vardıkları sonuçtan kendime göre veya burada da dile getirilmesi gereken bir nokta olduğunu düşündüm. Böyle bir görüş de kendime göre çıkarmaya çalıştım. Demek ki bizim karşımızda birbirinden farklı ilgisi, beklentisi ve ibadet biçimi olan, ibadet anlayışı olan farklı gruplar var. O zaman Diyanet işleri Başkanlığı olarak bizim de kendi faaliyetlerimizi bu insanların anlayışlarına göre çeşitlendirmemiz gerekmez mi? Gelenekselci dindarlık, ondan sonra popüler dindarlık, modernist dindarlık, hümanist dindarlık gibi tanımlar arkadaşlarımızın ortaya koyduğu tanımlar. Bu şu anlama geliyor, yani karşınızdaki insanların bir kısmı modern söylemlerden hoşlanıyor. Bir kısmı geleneksel tavır ve davranışlardan hoşlanıyor. Bir kısmı da böyle duyguya hitap eden yaklaşımlardan hoşlanıyor. Dolayısıyla yazdığımız bir ilmihâlde veyahut da başkanlığın faaliyetlerinde insanlardaki bu farklı algılamaların göz önüne alınması gerekmez mi? Bence bu Şûra kararları içerisinde yer almasını düşündüğüm şey, eğer toplumda farklı dindar kategorileri söz konusuysa insanlar farklı biçimlerde dini anlayıp yaşamaya çalışıyorlarsa bunun mutlaka bizim faaliyetlerimizde nazar-ı itibara alınması gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Adnan Aslan Hocam, buyurun.

Doç. Dr. Adnan ASLAN: Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Birinci tebliğ ile ilgili bazı münazaralarım var. Biz modern bir toplumda yaşadığımızın elbette farkındayız. Modern toplumda yaşamak demek, modern müesseselerin yani modern devletin, modern eğitimin, modern ekonominin hâkim olduğu toplumda yaşamak demektir. Fakat şöyle bir soru sorabilir miyiz? Modern müesseseler bizim dünyamızda Batı'daki form ve muhtevasıyla bütünüyle, ona sadakatle mi tezahür etmeli, yoksa bizim dünyamızda yepyeni formlar ve yepyeni muhtevalar kazanabilir mi? Yani biz aslında modern müesseselerin gelişiminde, evirilmesinde bizim düşünce dünyamız, İslâm düşünce dünyası, İslâm geleneği bir katkı yapabilir mi? Şimdi bu soru önemli. Fakat burada şöyle bir mülâhazada bulunabilir. Hayır, böyle bir şey söz konusu değil. Bunu biz sadakatle yerine getirirsek modernleşmeyi kendi dünyamızda tahakkuk ettirmiş oluruz. Fakat soruyu bir ileri noktaya götürmek istiyorum. Peki, bilgi ve sanatta da biz tamamen modern formlara bağlı olacak mıyız? İşte burada biraz daha birincisine söylediğimiz kadar evet demeyebiliriz. Yani bizim kültürümüz, İslâm düşünce geleneği bilgi ve sanatta modern formları değiştirmeye, bazen inkâr etmeye, bazen geliştirmeye faydalı olabilir. Şimdi asıl konu, birinci tebliğde ele alınan konu ise dindarlığın yani din ve toplum ilişkisinde biz modern formları yeniden tedavüle sokmalıyız. Benim anladığım ana fikir buydu. Ben buna tamamen karşıyım. Yani biz Mehmet Ali Kirman Bey de işaret ettiler. Bir defa modern formlar, Amerika'da iş böyle oluyor, yok Avrupa'da böyle oluyor. Şu vardı, bu vardı, bunlar hikâye. Neden hikâye? Çünkü bir defa oradaki din İslâm değil. Buradaki dinin temel muhtevası şu veyahut da bu şekilde bu tarzlara sirayet etmiştir. İki, biz onların yaşadıklarını yaşamadık. Toplumların yaşadıkları süreçler bu tarzların oluşmasında fevkalâde etkili olmuştur. Şimdi o halde bizim dünyamız için, bu dünyada, Türkiye'de biz özellikle geleneksel formları, geleneksel tarzları, dinle toplumu buluşturacak geleneksel tarzları yeniden ortaya koyabiliriz. Burada bir şeye ısrarla dikkatlerinizi çekmek istiyorum. Modernitenin temelleri iletişim aracı müesseseleridir. Yani müessese merkezli, sistem merkezli kendi varlığında ısrar eder. Bizde ise insan merkezlidir. İşte dün hocamız burada, Seyfettin Yazıcı Hocamız da ne güzel ifade ettiler. Yani imam nedir, toplumun rehberidir. Şimdi bu minval üzerine imam imajını yeniden nasıl oluşturabiliriz. İmam topluma nasıl rehberlik edebilir noktasının ciddî şekilde düşünülmesi lâzım. Bu yapıyla imamlar topluma rehberlik edemez. Nasıl edemez? Yani bu gelirle, bu maaşla imam kendisine rehberlik edemez ki topluma rehberlik etsin. O halde yeniden hiyerarşik bir yapılanma da düşünülmeli. Mesela öğretmenler için düşünülen neden imamlar için düşünülmü-

yor. Başmuallim, muallim falan. Aynı şeyler düşünülebilir. Biraz daha ufkumuzu açacak olursak bu tür şeyler geleneksel formlarımızda zaten var. Yeniden tedavüle sokulması gerektiği ve bu hususta düşünülmesi gerektiği kanaatindeyim. Ve dindarlaşma ile ilgili bir iki hususun altını ısrarla çizmek istiyorum. Şimdi burada herkes kendisini dindarlık, dindar bir obje olarak almış güzelce ve ayırmış kendisini. Formları vardır, ilişkileri vardır, şudur budur. Âlâ, ne güzel, tabi ki çalışmalar böyle olur; ama yani burada asıl konuşulması gereken şey dindarlığın kendinde ne olduğu değil midir? İşte bütün arkadaşların ısrarla vurguladığı nedir? Ahlâkî problemdir. İşte ahlâk problemimiz. Bu nasıl olur? Dindarlaşma ile olur. Peki dindarlaşma nasıl olur? Dindarlaşma iştiraktir, yani dindarlaşma ancak ve ancak dindarlığa iştirakle olur. Biraz daha netleştirmem gerekirse, ittika kavramı üzerine yüzlerce kitap okuyun, binlerce hikâye dinleyin ittika kavramı ile ilgili bütün âyetleri hadisleri ezberleyin, bu sizi asla ve asla muttaki kılmaz. Muttaki ne demektir? Muttaki olmak o kavrama iştirak etmektir. Zaten siz kavrama iştirak etmeden de asla ittikanın ne olduğunu anlamazsınız. Ahlâkî kavramlar böyledir. Alesta Macintain ısrarla bu hususun altını çizmektedir. İlâhî kavramlar ancak ve ancak iştirakle bilinir. Peki, iştirak nasıl olur? Asıl mesele bu. Şimdi iştirak edeceğiz o zaman bütün arkadaşlarda gördüğüm temel varsayım şu: Bu bir rasyonel süreçtir. Konuşalım, insanları ikna edelim. Hayır efendim. Böyle bir şey yok. Yani biz yarın ne güzelmiş dindar olmak, muttaki olmak gerekliymiş, hadi yarın karar verelim hep birlikte muttaki olalım. Böyle bir şey söz konusu değil, böyle bir şey olamaz. Bunu varsayarak ortaya bir şeyler koymak doğru değil. Peki, bunun mekanizması nedir? Bunun mekanizması ile ilgili olarak sadece iki noktanın altını çizmek istiyorum. Bir tanesi ailedir. Dindarlık çocuğa küçükken aileden zerk edilir. İşte biz bu durumda, ailede problem nedir sorusunu sormalıyız. İkincisi de cemaattir, komünitedir; ancak bir cemaat içinde, bir komünite içinde dindarlık, bir kavrayış olmanın ötesinde bir nitelik hâline gelir. Bu bakımdan ben bu hususa dikkat çekilmesi kanaatindeyim.

Sayın Başkan çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Prof. Dr. Mehmet Emin Köktaş buyurun.

Prof. Dr. Mehmet Emin KÖKTAŞ: Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Talip Hoca'nın tebliği üzerine, İlhan Hocam'ın analizleri benim açımdan konuyu tekrar esastan ele almak gereğini bana tekrar hatırlattı. Bütün bu tartışmalar, yani üçlü bir kavramsallaştırmayla karşı karşıyayız ve bence çok önemli. Din, toplum, Devlet. Şimdi ayrıntılarla ve fiili durumlarla boğuştuğumuz sürece çok

yol alabileceğimiz kanaatinde değilim. Modern devlet, esaslarını düzgün kuran devlettir. Esaslar ne kadar düzgün kurulursa ona bağlı olarak ayrıntılara inmek daha kolay olacaktır. Onun için benim kanaatim hep esası iyi tartışmak ve esasa bağlı olarak ayrıntılara indiğimizde ne yapabileceğimizi tartışmak. Fiili durumlar bize kapılar açabilir. Fiili durumlar bize kapılar kapatabilir. Yani fiili yaşantımız bizi pek sorunlarla yüzleştirmeyebilir. Biz esasın ne olduğunu bilmiyorsak ve düzgün düzenlememişsek, sadece fiili durumların ve onun üzerinden giden bir tartışmanın sonuç alıcı olmadığı kanaatindeyim. Eğer öyle olsaydı modern devletlerin hiç birisi anayasalara gerek duymazlardı. Anayasalar o devletlerin, o sistemlerin temel esaslarını belirleyen metinlerdir. Ve esas metin ne kadar düzgün olursa, ona bağlı olan diğer düzenlemeler de düzgün olma şansına sahiptir. Şimdi biz bütün din hizmeti işlerinde hukukî ya da kamusal olarak Diyanet'i görüyoruz. Bence doğrudur. Bu kabul doğrudur. Cemaatler ve onların dini hizmetler yapması da mümkündür. O da ayrı bir alandır. Peki, o zaman Diyanet'in hukukî durumu nedir? Bu yüklediğimiz işleri yapabilecek, üstlenebilecek, bunların üstesinden gelebilecek hukukî bir alt yapıya zemine sahip midir? Fiili durumlarda Diyanet bir sürü faaliyetlerde bulunabilir, karşısına hukukî bir engel çıkmıyor olabilir; ama başka bir durumda tam tersi de olabilir. Bu hususta hepinizin bildiği birçok örnek bulunmaktadır. O zaman bu yüklediğimiz işlevleri yerine getirebilecek bir alt yapıya, hukukî zemine sahip miyiz? Bence önce onu tartışmak, ondan yola çıkmak ve ona bağlı olarak da yükleyebileceğimiz işlevleri tartışmamız gerekiyor. Örneğin Batı Avrupa örneğindeki din-devlet ilişkileri örnek alalım almayalım ayrı bir konu. Veya bizim geleneksel din-devlet ilişkilerimizden esinlenelim esinlenmeyelim ayrı bir konu. Ama bana göre bugün anayasal olarak Diyanet'in anayasada temellendirilmiş biçimi, bugünkü işleyiş haliyle demokratik değildir. Şimdi bakın, 82 anayasasındaki Diyanet'in maddesine bir dikkat ediniz. Bir önceki anayasanın maddesinin aynısını yarım olarak tekrar ediyor. Şimdi çoğu kez fiili olarak karşımıza çıkmadığı için farkında olmadığımız ama esasa ilişkin çok önemli bir cümle daha ekleniyor aynı maddeye. Oysa bir önceki anayasada, o maddede o cümle yok. Hâlbuki o da laik ülkenin demokratik bir anayasası. Diyanet kamu hukuku tüzel kişiliği olarak tanımlanıyor, ekleniyor. Diyanet hizmetlerini, laiklik esasını göz önünde bulundurularak yapar. Şimdi buna ne gerek vardı. Aynı madde bir önceki 61 anayasasında yoktu. Laiklik kelimesi Diyanet maddesinde zikredilmiyordu. Ama bugünkü madde bu zikrediliyor. Zaten Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin laik olmasıyla ilgili bir sorunumuz yok. O Cumhuriyetin temel esaslarından birisidir. Ama anayasanın diğer maddelerinde aynı şekilde bu kavramın zikredildiği iki önemli yer var. Bir, Milli Eğitim'i düzenleyen madde; iki, Diyanet'i düzenleyen maddedir. Ayrıca tekrar laiklik kavramı bir daha kullanılıyor. Bunun vermek istediği hukukî bir mesaj var. Eğer

laikliği anayasa mahkemesinin anladığı gibi anlarsanız o hukukî metinlerde o zaman Diyanet'in yapacağı işleri, istediğiniz zaman, hukuken fevkalade daraltabilirsiniz. Çünkü anayasa maddesinin düzenlenmesi açıktır. Burada bir sorun var. Anayasa maddesi değişikliği söz konusu oluyor. Buna ne gerek. Yani Diyanet işleri Başkanlığı'nın hukukî durumunu düzenleyen o maddeye böyle bir ilavenin neden gerekip gerekmediği sorgulanmıyor.

İkincisi bana göre daha da önemli. Teşkilata kimlik kazandıracak önemli bir nokta ki Diyanet'in hâlâ bir teşkilat yasası yok. Neden? Son birkaç yıldır çıktıysa onu da bilmiyorum, bildiğim kadarıyla yok. Bir kez es kaza Anayasa Mahkemesi iptal etti. Diyanet fiilî durumlarla yürütülüyor. Şimdi bunu konuşmalıyız. 15 senedir bir teşkilat yasası neden yok? Neden çıkartılamaz böyle bir teşkilat yasası? Bu önemli meseledir. Çünkü bir kurumun kendi yasası yoksa ve fiili durumlarla idare ediliyorsa, Yani Anayasa Mahkemesi'nin iptal etmediği maddelerden hareketle onların boşluklarından yararlanabilir diyorsanız hukukî zemininizde gerektiğinde sıkıntı çıkarabilecek bir durum vardır. Neden yok hâlâ bir teşkilat yasası? Bu kadar yasa çıkarılıyor, bu kadar anayasa değişikliği yapılıyor, bu kadar bilmem ne yapılıyor da neden Diyanet'in teşkilat yasası yok.

Bir üçüncü nokta Diyanet'in bugünkü mevcut hukukî durumunun tartışmaya açılması lazım. Kişisel görüşümü söyleyeyim, ben Diyanet'in anayasal kamu kuruluşu olarak varlığını sürdürmesinden yanayım. Tartışmaların diğer tezlerin ayrıntısına girmeden kendi fikrimi söylüyorum. Ama bu şekliyle devamından yana değilim. Kimsenin şahsını muhatap almıyorum, hepsi saygıdeğer hocalarımız; ama benim için hukukî durum önemlidir, pozisyon önemlidir. Bir devlet memuru ve Başbakan'ın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından atanan bir pozisyonda olmasını ben içime sindirmiyorum. Bu teşkilat mutlaka kendi yağıyla kavrulacak özerk bir yapıya kavuşmalıdır. Yine devlet kurumu olmalı ama anayasa hukukumuzun düzenliği özerk kurum, kuruluşlar var. Bir sürü, TRT gibi, YÖK gibi kendi mekanizmasıyla çalışan, dönüştüren ama devlete de bağlı, devletin anayasal temeli olan özerk yapıya kavuşturulmalı. Neden Diyanet işleri Başkanı teşkilat tarafından ya da İlahiyat Fakülteleri tarafından seçilmez de, atama yoluyla getirilir. Bu önemli bir sorundur. Bunu atayanlar müdahale ediyor, etmiyor, karışıyor, karışmıyor. Ayrı bir konudur. Özgürlükçüdürler, değildirler o da ayrı bir konudur. Ama o pozisyonda bulunan bir kimsenin kendi hukukî durumu söz konusu olduğunda YÖK Başkanı'nın ya da bir başka kamu kuruluşu başkanının sahip olduğu pozisyonda hukuken kendisini asla göremeyecektir. Dolayısıyla ben bu teşkilat yasası düzenlenmesiyle mutlaka Diyanet'in devlete, anayasal kurum olarak ama mutlaka özerk yapıya kavuşturulması ve dolayısıyla da nasıl atanacağı yeniden düzenlenmesi ve ona hukuki, özgün bir kimlik kazandırılması gerektiğine inanıyorum. Bu yapıldığı takdirde buna bağlı olarak Diyanet'in de ilgi, bilgi, uğraşı alanlarının, o alanlarda neler yapabileceği, hangi alanların toplumsal din hizmet-

leri açısından kendi alanına girdiği ve dolayısıyla bunlarla ilgili projeler yapması daha sağlam bir zemine kavuşacaktır diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Bütün Şûralarda tekrarlanan bir düşünceyi tekrar siz de vurguladınız. Heyetin huzuruna getirdiğiniz için ayrıca teşekkür ediyorum. Teşkilat yasası da 30 senedir çıkmamış. Üzerinde hâlâ çalışıyor. Başbakanlığımıza takdim edilmiş vaziyette. Ümit ederim yılbaşına kadar çıkar. Evet, şimdi Prof. Dr. Şefaettin Severcan Hocam.

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN: Sayın Başkan ve Saygıdeğer Üyeler, sizleri saygı ile selâmlıyorum.

Talip Bey, "Modern Toplumlarda Din"i ele aldığı sunumunda, sonuçlarına, Avrupa ülkelerinin Hıristiyan toplumlarındaki uygulama ve örneklerden hareketle varıyor. Oysa Batı modernizmi bir yönüyle de kendi Ortaçağının kilise Hıristiyanlığına karşı oluşmadı mı? Bizde modernleşme temsilcilerinin pek azı istisna edilirse büyük geneli "din ile birlikte" bir modernleşme taraftarı değiller mi?

Meseleyi bu temelde ele aldığımızda bizdeki "modern toplum ve din ilişkisi" Batı'dan elbette çok farklı olacaktır. Burada Diyanet İşleri Başkanlığı'mıza "kendi din dilimizi"; sosyologlarımıza da "kendi sosyoloji dilimizi" oluşturma noktasında bir girişim başlatılmasını önermek istiyorum. Modernliğimiz, modernizmimiz dini hayatımızı nasıl etkiliyor? Sorusunun cevabını çok önemsiyorum. Bunun için Diyanet İşleri Başkanlığı ile sosyologlarımızın bir proje etrafında ortak bir çalışma yapmalarının önemli bir ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bu çalışmadan çıkacak sonuçlar ile ve çok genel olarak:

Dini hayatın zayıflamasıyla modernleşmemizin ilişkilerini

Toplumuzdaki imkân bulabilenler için tüketim çılgınlığı, israf çılgınlığı ile modernliğimizin ilişkilerini, toplumumsudaki makyevelist, oportinist ve çıkarcı eğilimlerin modernliğimizle ilişkilerimizi vb.

Günlük hayatımız ile modernleşme ilişkilerinin değerlendirilerek; din, toplumun bu olumsuz yönlerine hangi çareleri önerebilirse onları hayata geçirme çabaları başlamalıdır diye düşünüyorum. Tabi ki bunları yapacak kurum DİB olacaktır.

Teşekkürler Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Biz de çok teşekkür ediyoruz. Prof. Dr. Ahmet Gökbel Hocam

Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL: Sayın Başkanım, değerli hâzırûn. Hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Bildiri sahibi her üç arkadaşımıza da teşekkür ediyorum. Ben bu bildirileri müzakere etmeyeceğim; ancak aldığım somut üç, dört öneri var onları aktaracağım. Onları sizlerle paylaşacağım. Sanırım hem zamanımız kısıtlı, hem de Şûramızın esas amacı bu şekildedir. Talip Hocamızın bildirisinde kısmen, İlhan Hocam da bahsetti. Acaba Türkiye'deki hastanelerde yer alan din görevlileri sadece insanların ölümünden sonra devreye girmesi yeterli mi? Bunları asıl görevleri onların, ölüm öncesi hastaneye yattıktan sonra o insanlara din görevlilerimiz görev yapması gerekmez mi? Bunun alt yapısı nasıl oluşturulabilir? Bu Şûrada en azından bunun alt yapısının, hukukî alt yapısının oluşturulması için bir madde konulabilir mi diye düşünüyorum ve Talip Bey'in bildirisinden böyle bir şey söylemek istedim. Yine Abdullah Bey'in bildirisini dinlediğimizde de çeşitli öneriler akla gelebiliyor. Müftülüklerimiz, Diyanet İşleri Başkanlığımız il merkezlerinde ailevi problemlere karşı birimler oluşturdular. Kısmen bu konuda çalışmalar yapıyorlar. Dini rehabilitasyon merkezlerinin kurulması ve müftülüklerin bunlara öncülük etmesidir. Özellikle ailevi problemlerin yaşandığı günümüzde aile parçalanmalarındaki dini sebepleri ele almak için bu merkezlerin nasıl faydasının olabileceğini, bunun tekrar ele alınmasının Başkanlık tarafından faydalı olabileceğini düşünüyorum. Yine yetiştirme yurtları başta olmak üzere toplumun çeşitli sebeplerle dışlanmış unsurlarını, dinin sıcak ve koruyucu şemsiyesi altına almak için projeler geliştirip, çeşitli programlar yapılmalı ve de bu tip projelere destek verilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Zaman zaman medyada gerçekten dini konular konusunda çeşitli bilgi kirliliği oluşmakta, çeşitli tartışmalar yapılmakta. Bir hocam ayda bir teklif etti, belki iki haftada bir Diyanet'in kendi bakış açısını bu konularda açıklaması, belki bazı yanlışlıkları ortadan kaldırmak için bir basın toplantısı düzenleyebilir mi? Bunu son yıllarda Genel Kurmay yapıyor, haftada bir yapıyor sanırım. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da bu konuda faydalı olabileceğini düşünüyorum. Yine Kemaletttin Hocam'ın dindarlık algıları konusu işlenirken de toplumun dini seviyesini, cinsiyetine, yaşına, mesleğine ve yerleşim yeri gibi konulara göre tespit etmek ve bunlar doğrultusunda bir şeyler yapılacaksa, bir politika geliştirilecekse bu alanda yapılacak saha araştırmalarında mutlaka tespit açısından önem arz ettiği ve buna destek verilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de çok teşekkür ediyorum. Doç. Dr. Celalettin Çelik, buyurun Hocam.

Doç. Dr. Celalettin ÇELİK: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Değerli tebliğ sahibi hocalarıma da teşekkür ediyorum. Birbirini takip eden ve birbirleriyle alâkalı konu başlıklarıydı. Talip Bey'in tebliği Modern toplumlarda din. Modernleşme sürecinde dinin geçirmiş olduğu yapısal ve sosyal değişimle ilgili ama daha çok Batı eksenli bir açıklama içeriği taşıyordu. Abdullah Bey ve Kemalettin Bey'in yapmaya çalıştığı ise modernleşme sürecinde olan toplumumuzdaki dindarlık kategorilerini, tipolojilerini ortaya koyma şeklindeydi. Bunun önemsenmesi gerektiğine, Diyanet'in Türk toplumunun dini hayatıyla ilgili yapacağı hizmetler konusunda özellikle teşvik etmesi gereken çalışmalar olduğuna inanıyorum. Yalnız dindarlık kategorilerini oluşturmaya yönelik benden önceki müzakereci hocalarım da bir takım kaygılarını ilettiler. Bu kaygıları kısmen paylaşmakla birlikte dindarlık tipolojileri; yaşayan, yaşanan dindarlıkla ilgili toplumda bir resim ortaya koyabilmek için bir kategorileştirmedir. Dinin bizatihi kendisini kategorileşme değildir. Özellikle Fatma Hanım'ın kaygısını paylaşıyorum. Yani o İslâmiyet'i sosyolojiye uydurma gibi bir eğilimden sakınmamız gerektiğini vurguladı ama burada yapılan bilimsel bir çalışma ve bilimsel çalışmada toplumdaki yaşanan dini hayatı belli kategoriler altında ortaya koyma girişimidir. Yani popüler, hurafeci dindarlık kategorisi aramızdan bazılarının bir takım hurafelerle iştigal etmesini tespit neticesinde ortaya konan bir kavramlaştırmadır. Yoksa bazılarına vay sen popüler hurafecisin şeklinde getirilen bir tanımlama değildir. Buradan hareketle toplumun farklı kesimlerinde ortaya konan yaşanan dindarlığın kategorik ayrımlarının ortaya konması bunlara götürülecek hizmetin niteliğini belirlemek açısından önemlidir. Ama bunları tanımlamada, kavramları seçmede tabi ki çok ama çok dikkatli olmamız gerekiyor. Çeviri kavramlardan sakınmamız ve kendi modernleşme tecrübemizle birlikte kendi toplumsal pratiğimizi, kendi toplumsal yapımızı, kendi kavramlarımızı eksen alan bir kavramlaştırma sürecine dikkat etmemiz gerekiyor. Bunu altını çizmek isterim. Gerçi İlhan Hocam işaret etti, Talip Hocam'ın bildirisinde özellikle Batı Toplumlarında dinî sosyal hizmetler konusunda önemli bir gelişme var. Kiliselerin bu anlamda çok büyük sosyal fonksiyonlar yerine getirdiğini söyledi.

Hukuki boyutla ilgili Mehmet Emin Hocam da Diyanet'in pozisyonu ile ilgili değerlendirmeleri ele aldı. Ben şunu söylemek istiyorum. Bazı konularda hukukî engeller var gibi gözüküyor ama karşımızda da böyle bir dinî sosyal hizmetler alanında hizmet bekleyen bir realite var. Bir toplumsal kesim var ama mesela hapishanelerde hizmet veren vaizler olduğunu biliyorum. Sanırım bu konuda bir engel yok. Bununla birlikte toplumda dini bakımdan hizmet bekleyen yaşlılar ve engellilerle ilgili sorunlar da var. Bununla ilgili hatta bir takım görev yapan vaiz ve vaize arkadaşlarla yaptığımız konuşmalarla edindiğim izlenip şudur ki;

bunlar, psikolojik danışma ve rehberlik hizmeti de götürüyorlar. Çünkü müftülüklere başvuranların, ailevi problemlerini bizatihi bu şekilde hizmet veren kişilere taşıyan insanlar olduğunu ve aslında bizim böyle bir görevimiz olmamasına rağmen biz işte onlara yardımcı olmaya çalışıyoruz dediklerini gözlemledim. Bu anlamda belki hukukî olarak onların öyle bir fonksiyon taşımadığını, öyle bir hizmet götürmekle sorumlu olmadıklarını biliyoruz ama ne yapalım ki toplum böyle bir taleple müftülüklere veya din görevlerine, vaiz ve vaizlere müracaatta bulunuyor. Ama yani bu görevi yapan kişilerinin de sosyoloji ve psikoloji konularında da ciddi eğitim alması gerekiyor. Fakat ne yazık ki İlahiyat programlarında, son gelinen gelişmede sebebini anlayamadık, psikoloji ve sosyoloji derslerinin de kaldırıldığını gördük. Bu anlamda ortak çalışmalar yapılabilir. Yani İlahiyatlarla birlikte Diyanet'in sosyal hizmetler alanında ortaya çıkan yeni sorunları ikame etmek ve bunlarla ilgili yeni hizmetler götürebilme konusunda ortak çalışmalar yapılabilir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Peki, çok teşekkür ediyorum. Doç. Dr. Vejdi Bilgin, buyurun Hocam.

Doç. Dr. Vejdi BİLGİN: Teşekkür ederim. Dünden beri konuştuğumuz bazı hocalar özellikle tebliğ ile ilgili ne gibi çözüm önerilerimiz olabilir, onlar tebliğde yok, demişlerdi. Müzakerelerde bu zikredildi. Ben hem sabahki, yani bugün yapılan tebliğlerle de ilgili olarak iki somut öneri üzerinde durmak istiyorum. Elbette burada Diyanet İşleri Başkanlığı nasıl bir yol takip edecek, Şûra'nın anlayabildiğim kadarıyla toplanmasının esas amacı buydu. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dışındaki bir takım kuruluşların örgütlenmeleri, stratejileri buranın konusu değil.

Geleneksel dindarlığın çeşitli formları üzerine vurgu yapıldı. Benim kanaatimce geleneksel dindarlık Türkiye'deki din hizmetlerinde hareket noktası olmalı. Bir takım ideal tipler yapıyoruz, Weberci anlamda konuyu anlamak için, fakat bunlar aynı zamanda değer yargısı yüklü bir takım değerlendirmeler haline geliyor. Adeta birer peygamber misyonuyla mevcut yanlışlıkları değiştirmek, toplumu dini noktada ıslah etmek gibi bir amaçtan hareket ettiğimizde arzu edilen neticeye varamıyoruz.

Modern eğitim sistemi geleneksel yapımızla mücadele ettiği gibi din hizmetleri de geleneksel yapımızla mücadele ediyor. Yani bu sıradan vatandaşımız, Enbiya Hocamız'ın babası misali neye uğradığını şaşırıyor. Her taraftan üzerine bir hücum var. Ne yapacak, ne edecek bilemiyor. Doğru bildiği her şey bir taraftan, eğitim sistemi bir tarafından, dini liderler bir taraftan, kişiler diğer tarafından

reddediliyor. Yani bizim türbe ziyaretleri, Cuma akşamları Yasin okuma, mevlitler, tevhitler vs. zihin dünyamızı, dini anlayışımızı şekillendiren temel unsurlar. Buralar bizim mücadele etmekten öte strateji olarak hareket etmemiz gereken noktalar olmalı. Ama Türkiye'de 1970-90 arasında ciddi bir kırılma yaşandı. Bu kırılmayı da hiç olmamış gibi farz edemeyiz. Dolayısıyla bu stratejiye, bu kırılmayı hesap ederek, bu son 20-30 yılda özellikle yapılan dini anlamdaki söylemleri hesaba katarak, hem Diyanet hem de İlahiyat Fakülteleri tarafından yapılan söylemleri hesaba katarak yeniden kurmak lazım.

İkinci somut bir öneri, dini otoritenin mutlaka güçlendirilmesi lazımdır. Çünkü zihin karışıklığını önleyecek ve insanların görebileceği bir otoriteye her dönemde mutlak ihtiyaç olmuştur. Yani post modern dönemde meta anlatıları, söylemlerin gücünü kaybettiği dönemde bile insanlar bağlanma ihtiyacı hissediyorlar. Bu kurumsal anlamda bir otorite olabilir, bireysel anlamda bir otorite olabilir. Herkes tarafından konsensüs olmasa bile toplumda aslında bireysel anlamda çeşitli kesimlerin itimat ettiği otoriteler var. Fakat burada bir teklif olarak, benim kanaatimce Diyanet İşleri Başkanı'nın dini bir otorite olarak toplumda görülmesi noktasına bir takım çalışmalar yapılmalı. 1970'lerden bu yana Diyanet İşleri Başkanları hakkında acaba sosyolojik bir araştırma yapsak isim vermeden hatırladığımız bir Diyanet İşleri Başkanı'nı bize söyleyiniz diye insanlara sorsak acaba insanlar kaç başkanın adını anacaklardır. Şimdi Türkiye'de bir sürü kaygı var. Bu kaygı aynı zamanda Başkanlığın içerisinde de yaşanıyor. Akademisyenler geldi, medyayı dikkate almalıyız, hukukî yapıyı dikkate almalıyız, toplumun çeşitli kesimlerini dikkate almalıyız vs. Başkanlık, söylemlerinde biraz önce medya vaizi olarak nitelendirilen kişileri bile herhalde dikkate alıyor. Acaba bunu şöyle söylesek bize nasıl bir tepki gelir? Dolayısıyla ortada bir fülûluk, bir belirsizlik söz konusu. Belirsizlik aynı zamanda dini otoritenin olmadığını da gösteriyor. Bu belirsizliği biz Diyanet'in en son çıkardığı ilmihal kitabında gördük. Şimdi modern şartlarda dinini yaşamak isteyen insan için bu şehirler arası ulaşımda namaz meselesi ciddi bir problem. Namazlar cem edilsin mi, edilmesin mi? Bu problemin önünü açmak lazım. Bir açın bakın o konuya, hangi vatandaş o ilmihal kitabını okuduğu zaman namazları birleştirelim, ya da birleştirmek doğru değildir sonucunu çıkaracak. İlmihal denilen şey gayet açık, seçik, belli, kısa bir şekilde cevabı vermesi gerekirken; evet, artık günümüz şartları gereği şu, şu âlimlerimizden de referansla namazları birleştirebiliriz. Sayfalarca anlatılmış, muhtemelen herkes neye inanıyorsa onu anlıyor. Aynı şekilde şans oyunlarında, şurada burada, vesaire görebiliyoruz. Niye bu şekilde oluyor? Çünkü kaygılar var. Sürekli her taraftan konjonktürle olarak da bir hücum vesilesi yapılmış, dolayısıyla bir belirsizlik var. Dini anlamda bir otorite problemi var. Başkanlarımızın şahıslarını istisna ederek, şahsî kanaatim olarak, otoriter çok güçlü kişiler olabilir,

içe dönük dışa dönük olabilir ama Başkanlığın Türkiye'de bir dini otorite olarak tesis edilmesi noktasında bireysel ya da kurumsal bir takım çalışmalar yapılması gerektiği kanaatindeyim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum, sağ olun. Abdurrahman Kurt Hocam.

Doç. Dr. Abdurrahman KURT: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Ben doğrudan dindarlık kavramı kategorileriyle ilgili tartışmaya girmek istiyorum ve bu konuda kaygısı olan meslektaşlarımın kaygısını da paylaşıyorum doğrusu. Yanlış bilmiyorsam bu dindarlık kategorileri 1960'lı yıllardan itibaren sosyoloji literatüründe Rahmetli Taplamacıoğlu ile birlikte Türkiye'de görmeye başlıyoruz. Sayın tebliğci hocalarımız da buna yer verdiler. Ben kısaca zikretmek istiyorum. Taplamacıoğlu'nda şöyle tasnif görüyoruz: Gayr-i âmil dindarlar, idari maslahatçı dindarlar, dini bütün veya âmil dindarlar, sofu dindarlar, softa veya yobaz dindarlar. Şimdi bakınız biz bunlardan hangisine girebiliriz. Bugün bu kavramların tek bir karşılığı var. Dinci diyorlar. Kim, ben soru soruyorum, acaba kim dinci kavramıyla anılmak ister? Bu böyle bir şey. Biz insanlara söylediğimiz zaman bu kelimeyi bir insanı rahatsız etmez mi? 70'li yıllarda Ünver Günay Hocamız bu kavramlara biraz daha çeşitlilik getirdi. Şiddetin azlık, çokluğuna göre dindarlık tipleri, ateşli dindarlık, oportünist dindarlık, alaca dindarlık ve benzerleri gibi dindarlık kavramları geldi gündeme. Şimdi değerli arkadaşlar yorumunda metaforik bir öğeye başvuruyor ve diyor ki; bir yengece bile kabuklugiller familyasından olduğunu söylediğinizde size itiraz eder. Elbette ki bu tür tanımlamalara bir insan muhatap olduğu zaman itiraz edecektir. Hangimiz itiraz etmez ki? Birisi bize fanatik Müslüman dese veya ılımlı Müslüman dese, radikal Müslüman dese bundan rahatsızlık duymaz mıyız?

Sevgili Celalettin Bey'in savunusuna da katılmıyorum doğrusu. Bu tanımlamalar çeviri hatası veya çeviriye bağımlılık değil. Batı'da bu türden bir kavramlaştırmayı ben şahsen göremedim. Çünkü bu konuda bir çalışma yaptım. İş adamlarında dindarlık ve dünyevileşme ismini taşıyor. Ben iş adamlarının belli düzeylerde dindar olabileceğini, ya da sekülerleşme eğilimlerin geliştirebileceğini iddia ettim o çalışmada ve hiçbir şekilde bu türden bir kavramlaştırmaya gitme gereğini duymadım. Yani iş adamları veya bireyler, fertler ya dindarlık yolunda gayret gösterirler veyahut da sekülerdik yolunda çaba gösterirler diye düşünüyorum. Batı'da bu konuda kavramlaştırma yapan kimselerin başında günümüzde Alport geliyor, Clok geliyor ve Johan Bah geliyor. Alport'un kategorisi, tasnifi tartışmalı olmakla birlikte oldukça basit ve sade alan araştırması yapan kimselere bir örnek tutuyor ve diyor ki, iç güdümlü dindarlık, dış güdümlü dindarlık.

Yani, samimi niyetlerle dine bağlanmaya iç güdümlü dindarlık, genel anlamda ama sosyal, pragmatik nedenlerle dine bağlanmaya da dış güdümlü dindarlık adını vermektedir ve basit bir tanım yapıyor. Yine meşhur Clok sosyolojide sosyal psikolojide meşhur bir beşli kategori getiriyor ve diyor ki dindarlığın beş tane boyutu vardır. İnanç, ibadet, tecrübe, bilgi ve etki boyutu. Bunu biz üçe de indirgeyebiliriz. Bu beş kategoriye baktığımız takdirde veya üç sınıfa, kategoriye baktığımız zaman biz insanların ne ölçüde dindar olduklarını söyleyebiliriz diye düşünüyorum. Kemalletin Bey'in çalışması elbette ki yeni bir çalışma ama aynı kaygı ve endişelerim burada da geçerli. Bu popüler-hurafeci, geleneksel-ilmihalci, modernist-hümanist dindarlıklar kim için geçerli? Bireyler için mi geçerli, yoksa kurumlar için mi geçerli? Bakıyorum şimdi ben burada, çok yüksek düzeyde geleneksel-ilmihalci dindarlık anlayışında şu maddeler zikredilmiş; ahreti unutmamakla birlikte dünya hayatındaki görev ve sorumluluklarını da yerine getirmek. O zaman birey olarak geleneksel-ilmihalci dindarlık kategorisine giriyoruz. Veyahut doğru ve dürüst olmanın namaz ve oruç gibi birer ibadet olmasıdır. Ben bunu da kabul ediyorum. O zaman modernist-hümanist dindarlık kategorisine giriyorum. Bir kurum da aynı kategori içerisine girebilir ama ben diyorum ki bu tür kavramlaştırmaların, kategorik kavramlaştırmaların oldukça sakıncalı olduğunu düşünüyorum. İnsanlara dindar diyebiliriz veya seküler eğilimleri daha baskın insan diyebiliriz. Kurumlar için de bunu söyleyebiliriz. Elbette modernist bir kurumu yaftalayabiliriz, bunu söyleyebiliriz. Ama kurum kendisini modernist olarak görecek mi, görmeyecek mi? Bu türden yaftalamayı biz İlahiyatçılar sosyal bilimlerin dışında, sosyolojinin, din sosyolojisinin, din psikolojisinin dışında yer alan İlahiyatçılar da yapıyor.

Biz bir Mehmet Akif'i, Elmalı'yı, Akseki'yi ve sâireyi modernist Müslüman olarak değerlendiriyoruz; ama o insanlar kendilerini hakikaten modernist olarak kabul ediyorlar mı? Dün Yasin Aktay Bey'in bildirisinde vardı. Kendisini açıkça modernist kabul eden Fazul Rahman, Muhammed Arkun ve Hasen Hanefi. Dolayısıyla son cümlelerimi bu şekilde de bitiriyorum. Bu türden kategorik kavramlaştırmalardan kaçınmamız gerekir, zaten bunu medya yaygın bir şekilde Müslümanlara yönelik olarak yapmaktadır. Bizlerin de kaçınması gerektiğini ve daha sade, daha basit kavramlaştırmalara gitmemiz gerektiğini öneriyorum.

Saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ederim. Hemen sözü İlyas Serenli Hocam'a veriyorum.

İlyas SERENLİ: Sayın Başkan teşekkür ediyorum. Değerli hâzırûnu da say-

gıyla selâmlıyorum.

Efendim, benim söyleyeceğim birçok şeyi değerli hocalarım ifade ettiler. Dün ile ilgili üç cümle söyleyeceğim. Dünkü konuşma genel olarak teknik manada, Başkanlıkla ilgili bazı mülahazalar içeriyordu. Cami mimarisine Başkanlık müdahale etmeli gibi ve buna benzer şeyler. Tabi burada şunu gördüm. Hocalarımız bu konuda beni mazur görsünler. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yapısı, yapılanması, teşkilatları ile ilgili bir bilgi eksikliği var gibi geldi bana. Camilere biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak her şey bittikten sonra kadro yazısı gelince müdahale edebiliyoruz. Bununla ilgili 99'da çıkan bir kanun da var; ama buna rağmen bu böyle. İmamların atamalarıyla ilgili yeni yapılanma isteniyor. Dün bir hocamız söyledi. Diyanet İşleri Başkanlığı kendi elemanını üretmiyor, yetiştirmiyor. Kiliseden farklı tabi, kilise kendi elemanını kendisi yetiştirir. Diyanet İşleri Başkanlığı sadece istihdam eder. Yetiştiren hocalarımız da burada. Tabi onlar da bizim bir parçamız gibi. Yani İlahiyatlar, İmam Hatiplerde bu işi öğreten hocalarımız, eğer bir noksanlık varsa hepimizindir diye düşünüyorum. Mehmet Ali Kirman Bey, bireycilikten bahsetti dünden bugüne yansıdı. Camilerde cemaat bulmakta zorlanıyoruz dedi. Efendim, bir hocamız da bugün cemaatçilikten biraz bahsetti. Tabi Türkiye'de bir cemaat olgusu var.

Diyanet İşleri Başkanlığı da sanki bütün bunların üstünde gibi kanunen hukuken öyle ama biraz da bu cemaatlerle sanki rekabet eder pozisyonda. Bu bir gerçek, bir vaka. Her yerde karşımıza çıkan bir olgudur. Yani birçok cemaatler var. Cemaatlerin kendilerine göre bir takım oluşumları var. Hiç İslâmî bilgisi olmayan bir vakıf başkanı, bulunduğum yerde bana gelerek şunu ifade edebiliyor. Benim sizde 42 tane elemanım var, diyor. O elemanım dediği, o cemaate, o tarikata ait kişiler, çok açık söylüyorum. Efendim, onu eleman olarak görüyor. Bunlar maalesef hem İmam Hatip mezunu, maalesef diyorum çünkü çok üzülüyorum, hem İmam Hatip, hem İlahiyat mezunu. Bir İlahiyat mezunu arkadaşımızı şehre nasıl getireceğini benimle konuşmak için gelmişti, şehirde hiç adamımız yok, filan gibi ifadeler... Bu cemaat konusunda da biraz tartışmak, görüşmek lazım diye düşünüyorum.

Kur'an ve Hadisi referans değil de, hep Batılı bir takım isimleri referans olarak gösteriyoruz, dendi. Yani din, Müslümanlık desek şuna, hep dindarlık diyoruz. Kur'an'da da Allah Müslüman diye ifade ediyor. Kur'an'ı referans alsak Kur'an'da birçok şeyler var. Mesela Abdullah Kahraman Bey konuşmasında dindarlık ölçülerinden bahsederken takvadan bahsediyor. İbadet dindarlığını ahlâk dindarlığına tercih edenler var, ifadesi var. Bunun yanlış olduğu ifade ediliyor. Şimdi takvadan bahsederken Kur'an'da takvayı anlatan âyetler var malum, çok. Bir de Kur'ân-ı Kerim'de Lokman Aleyhisselâm'ın tavsiyeleri var değil mi? Burada başta ne geliyor, namaz geliyor. Zaten ibadetler, namaz, ahlâkı size ister

istemez öğretiyor. Yani bunu böyle ayrıştırmak doğru değil gibi düşünüyorum.

Tabi burada çokça tenkit edildi, üzerinde konuşuldu ama ilmihalci-geleneksel dindarlık, modernist-popüler dindarlık… Kur'an'da bütün dindarlığın ölçüleri var. Biraz oraya referans olarak yanaşırsak iyi olacak.

Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyoruz. Peki, birer cümleyle, birer cümle deyim ama siz Cevdet Paşa gibi uzun kurabilirsiniz. Efendim, önce Abdurrahman Hocam, buyurun.

Doç. Dr. Abdurrahman KURT: Teşekkür ediyorum. Şimdi bir şeye hem sevindiğimi hem üzüldüğümü beraber ifade edeyim. Arkadaşlarımızın, hocalarımızın bizim sözlerimizde yanlış anlamaya müsait olabilecek şeyleri kaygı olarak dile getirmeleri beni sevindirdi. Tabi ki eğer söylediklerimiz bir yanlış anlamaya sebebiyet veriyorsa ve bu böyle yansıyorsa bunu düzeltmemiz gerekir. Çünkü doğruyu hep beraber arıyoruz. Şunu hemen ifade edeyim ki hayatım boyunca bir kaygı olarak iman, ibadet ve ahlâk bütünlüğünü bir türlü sağlayamadığımızı ve bunun da Müslümanlık adına, İlyas Hocam'ın tabiriyle söyleyeyim zaten orijinal tabir odur, Müslümanlık adına doğru sonuçlar doğurmadığını düşünen, bu yönde yazılar yazan konferanslar veren, vermeye çalışan birisi oldum. Asla bir ayrışma söz konusu değil, ayrıştırma söz konusu değil. Gerek Kur'an'ın, gerek Sünnet'in temel referanslarımızda ben Hz. Peygamber'in ahlâki kişiliğinin Kur'an'da ön plana çıkarıldığını söylerken, Peygamber bu ahlâkı, kişiliği ibadet yapmayarak kazanmıştır diye bir şey söyleyebilir miyim? Bu hiç olabilir mi? Bir Müslüman olarak ben bunu düşünebilir miyim? Bir Müslüman'ın ahlâken istediğimiz noktaya gelmesi için ibadete rağmen bunu yapabilir, yapmalıdır diye bir cümle söyleyebilir miyim? Bunu kim kabul eder. Başta ben kabul etmem bunu. Böyle bir şey yoktu. Fatma Hanım, kabuk ve öz örneğini verdi. Çok doğrudur. Kabuksuz öz olmaz. Ben de konuşmalarımda ve yazılarımda ağaç ve meyve örneğini veriyorum. Siz iman etmekle, namaz kılmakla ağacınızı dikmiş olabilirsiniz ama ahlâki erdemleri yakalayamamışsanız ağacınız meyve vermemiştir. Her ne kadar adı meyve ağacı olsa da. Dolayısıyla asla böyle bir ayrıştırma içerisinde değilim. Ancak bir gözlem yapıyoruz. Beni en çok üzen şu, düzenli namaz kılmayan inanç sahibi birisi, düzenli namaz kılan, oruç tutan, hatta evrad-ı ezkârını yapan bir Müslüman'dan ahlâki ve sosyal ilişkiler noktasında daha ön planda olmalı daha örnek olmalı. İmamlarımız da örnekliğin başını temsil edeceklerdir. Ama vaka böyle mi? Maalesef ibadet noktasında eksiği olanlar sosyal ilişkilerde, verdikleri sözlerde, ticari ilişkilerinde daha tutarlı. Ben bunu bir problem olarak görüyorum

ve bunu nasıl çözebileceğimize dair bir takım sebep, sonuç öneriler ortaya koymaya çalışıyorum.

Burada Diyanet İşleri Başkanlığımıza yapmış olduğumuz teklif nedir? Yapılmıyor değil bunlar, başkanlıkça yapılıyor ama bunu bir problem olarak sıklıkla gündeme getirelim ve bunun yollarını çözmeye çalışalım. İman mü'mini, amel mümini ayırımı değil. Aslında bütünleştirilmesi söz konusudur. Bu kategoriler dinin kendisini kategorize etmek değildir. Celalettin Bey kardeşimiz güzel ifade etti. İbadet, ahlâk, muamelat gibi ayrım aslında kategori değil, anlamaya yönelik şeylerdir bunlar. Yoksa zorunlu olarak dayatma anlamında bir ayrıştırmaya yönelik bir şey değildir.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum. Kemalettin Bey buyurun.

Doç. Dr. Kemalettin TAŞ: Hocam sizi de zor durumda bırakmak istemiyorum. Çok kısa eğer cevap veremediğim hususlar olursa arkadaşlarla ikili görüşmelerimizde açıklamaya çalışırım. Fatma Hanım ilmihal bilgisi hafifleniyor, olumsuzlanıyor şeklinde bir eleştiri yöneltti. Benim ölçeğim 48 sorudan oluşuyordu. Bu ölçekteki geleneksel-ilmihalci dindarlıkla ilgili soru maddeleri 19 tane. Bu 19 soru maddesinden 17 tanesi dindarlığın göstergeleri içerisinde geleneksel-ilmihalci dindarlık içerisinde yer alan hususlardan oluşuyor. Yani geleneksel-ilmihalci dindarlık burada olumsuzlanmıyor. Tersine dindarlık göstergesi olarak kabul edilen hususların ağırlıklı olarak yer aldığı tip geleneksel-ilmihalci dindarlık anlayışı. Dindarlığın tanımı mümkün dedi Fatma Hanım. Fatma Hanım açısından mümkün, benim açımdan mümkün. Benim tanımım olur, Fatma Hanımın olur, Ayşe'nin olur, Ali'nin olur ama göreceli olur. Genel geçer bir dindarlık tanımı ortaya koymak mümkün değil. Ben tanımladım dindarlığı kendime göre tanımladım. Çünkü bilimsel çalışmalarda işe başlarken çalıştığınız alanla ilgili tanımları ortaya koymanız lazım. Ben Kemalettin Taş olarak anladığımı tanımladım. Fatma Hanım da kendi zaviyesinden dindarlığı tanımladı. Bu tabiî. Ama konsensüs oluşturacak, mutabakat oluşturacak bir tanım geliştirmenin güçlükleri hususunu vurgulamaya çalıştım ben. Fatma Hanım İslâmiyet'i sosyolojiye uydurmaya çalışmamalıyız diyor ama günümüzde baktığımız zaman toplumsal hayattaki sorun yumaklarının hemen hemen tamamı din eksenli. Bizde dinin sosyal karakterli vurgularını olgularını, sosyolojiyi hesaba katmadan nasıl açıklayacağız? Sosyolojik yönteme başvurmadan toplumsal olayları, din merkezli toplumsal olayları nasıl açıklayacağız? Bu mümkün mü acaba? Ayrıca, benim ölçeğimin soruları kesinlikle tercüme değil, bizzat kendim tarafından oluşturul-

muş. Birikimime ve gözlemlerime dayalı olarak oluşturulmuş sorular. Herhangi birisi tercüme bir soru değil. Ben ona karşıyım. Batı'da oluşturulan ölçekleri Türk Toplumuna adapte etmeye çalışmak yanlış. Çünkü oradaki sosyal gerçeklik alanı farklı, bizim toplumsal yapımız farklı. Şefaettin Hocam hümanist-dindarlık kavramının tehlikeli bir kavramlaştırma olduğunu söyledi. Tabi ki ben Şefaettin Hocam'ın tanımladığı şekilde hümanist-dindarlık kavramını ortaya koymadım. Ben kastımı orada açıklamaya çalıştım. Burada tekrar kısaca söyleyeyim. İnsan sevgisine dayalı, hoşgörüye dayalı bir anlayışı vurgulamak istedim. Tabi ki Celalettin Hoca da söyledi orada. Ben bu tiplere isim koyarken bayağı zorlandım ve yüzde yüz isabet ettirdiğimi de sanmıyorum. Çok zorlandım ama neticede bu şekilde isimlendirmeye çalıştım. Tabi ki eleştirilere açığım bu noktada. Yine Şefaettin Hocam'ın Diyanet ve İlahiyatların dindarlığı ile ilgili görüşümü soruyorlar. Ben hep teorik düzlemde ahkâm kesmenin yanlışlığı üzerinde duruyorum. Şimdi ahkâm kesmek doğru olmaz. Bir sonraki çalışmamı bunlar üzerine yapayım hocam. Uzatmak istemiyorum. Eksik kalan hususlar olursa arkadaşlarıma cevaplar vermeye hazırım.

Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Ben de ütün tebliğci ve müzakereci arkadaşlara çok teşekkür ediyorum. Tabi çok büyük kavramları, mega kavramları ele aldık. Yanlış hatırlamıyorsam Üstat Cemil Meriç'in bir sözü var. Diyor ki: Kavramlar düşüncenin kapanlarıdır. Yani bu mealde bir ifadesi olacak. Kapanlar içerisinde bir düşünceyi işletmeye çalıştık ama dindar kavramının Arapçası "tedeyyün". Sanırım Tedeyyünde biraz yapaylık, biraz gösterişçilik, biraz yüklenme manası da var. Dolayısıyla kavramın kendisi biraz netamelidir. Eğer bir kelime oyunu yapacak olursak dindar, dini dünyası, dârı dini olan anlamına gelir mi? Bilmiyorum ama herhalde dârla, diyarla din arasında evle, evsizlikle, evi kaybetmekle yeni evlere aidiyet arasında bir açmaz var, bir problem var. Bunun gerilimini derinden yaşıyoruz. Hocalarımız hep bu gerilimin etrafında dolaştılar. Ama tabi vaktin el verdiği ölçüde kendilerini ifade ettiler, ben şimdi şahsen çok istifade ettim. Hem tebliğcilere hem de katkı yapan tüm hocalarımıza teşekkür ediyorum.

4. OTURUM

“Toplumsal Hayatta Din ve Dindarlık/ Kitle İletişim Araçları ve Din”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN

❖

14 Ekim 2009

Oturum Başkanı: Saygıdeğer hâzırûn. Besmele, hamd ile ve salveleyle 4. oturumu açıyorum. Bu oturumumuzun evvela Şûramıza genel itibariyle önemli katkılar sağlamasını, sonra milletimize ve tüm insanlığa hayırlara vesile olmasını diliyorum. Bu oturumumuzda yine önceki oturumlar gibi üç tebliğ var. Bu tebliğlerden birincisi Doç. Dr. Nevzat Tartı'nın "Dindarlık ve ahlâk İlişkisi", ikinci tebliğ Doç. Dr. Mustafa Aslan'ın "Dindarlık Algısını Şekillendirmede Kitle İletişim Araçları", Prof. Dr. Kayhan Mutlu'nun "Dini Değerler ve Bireyin Toplumsallaşmasındaki Rolü ve Önemi". Tebliğlerin ana başlıklarına dikkat edildiğinde güncel meseleler. Ve çok önemli problemlere parmak basan, çözümler arayan projeler, tebliğler. Özellikle ilk tebliğ açısından baktığımızda Nevzat Bey'in dindarlık ve ahlâk ilişkisi, Şûramızın cevap aradığı, çözüm aradığı, toplumun acısını en fazla hissettiği hatta yüreğinde hissettiği bir konu ele alınıyor. Önceki oturumlarda özellikle de sabahki oturumda yani ikinci oturumda bir tartışmaya zemin olan iman, ibadet, ahlâk sıralamasının değişik olması; ahlâk, iman, ibadet şekline getirilme noktasındaki tartışmaları da sanırım tekrar sürükleyecek, gündeme taşıyacak. Tabi bu çerçevede toplumumuzun ya da bizlerin en çok cevabını, çözümünü istediği konuların başında olmak üzere şimdi sözü dindarlık ve ahlâk ilişkisi adlı tebliği ile Doç. Dr. Nevzat Tartı Bey'e vermek istiyorum.

Teşekkür ediyorum. Buyursun Nevzat Bey.

DİN VE TOPLUM KOMİSYONU

4. OTURUM TEBLİĞLERİ

DİNDARLIK VE AHLÂK İLİŞKİSİ

Nevzat TARTI*

Tanımlar

"Dindarlık" ve "ahlâk" ilişkisine yönelik bir durum tespiti ile sorunları ve çözüm önerilerini sunabilmek için öncelikle bu iki terimin tanımlarını vermemiz gerekmektedir. Ahlâkın çok çeşitli tanımları bulunmakla birlikte, her birinde ifade edilmek istenen şeyi, İbn Miskeveyh (421/1030) ve Muhammed el-Gazali (505/1111) veciz bir biçimde dile getirmişti. Onlara göre ahlâk, düşünmeksizin, kolaylıkla davranmamızı sağlayan, içsel bir durum ve melekedir.[1] Bu tanım genel tutulmuş ve ahlâk, hem iyi hem de kötü olanı içerecek şekilde ifade edilmiştir. Günlük kullanımda ise çoğu kez ahlâk denince güzel ahlâk anlaşılmaktadır. Kabul edilmiş ahlâk kurallarına uygun davrananlara "ahlâklı", aykırı davrananlara ise "ahlâksız" denmektedir.

Dindarlık tanımları ise "Dinin yapılmasını emrettiklerini yapma, yasaklarından kaçınma hali, tedeyyün"[2] şeklindeki bir tanımın etrafında dönüp dolaşır. Dinin emirlerine uyan ve yasaklarından kaçınan kişiye ise "dindar" ya da "mütedeyyin" denir. Dolayısıyla dindarlık değerlendirmesi göstergeler ve görüntüler üzerinden (zahire göre) yapılır.

---

* Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

1 Mustafa Çağrıcı, İslam Düşüncesinde Ahlak, İstanbul 2000, 156.

2 Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul 1987, 262. 25-26 Aralık 2004 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiş olan Dindarlık Olgusu (Bursa 2006) Sempozyumunda yer alan bazı bildiri metinlerinde, benzer içerikli bir takım dindarlık tanımları yapılmaktadır. Daha ileri bilgi için oradan yararlanılabilir.

Tespitler

Dindarlık ile ahlâk arasında bir ilişki var mıdır? Varsa bu ne tür bir ilişkidir? Biri diğerini kapsar mı? Hangisi daha önceliklidir? Birinin varlığı diğerinin de varlığını, ya da yokluğu diğerinin yokluğunu ifade eder mi? Din mi ahlâkı etkiler, ahlâk mı dindarlığı? Dindar olan mı daha çok ahlâklıdır yoksa ahlâklı olan mı daha çok dindardır?

Dindarlık ahlâk ilişkisi üzerine bu türde sorular uzayıp gider. Ancak biz bu kadarıyla yetinip, şûrâ gündemine katkı sağlaması bakımından, zikredilen sorular bağlamında ahlâk ve dindarlığın örtüşen ve ayrılan bazı noktaları ile sorunlarına dair bazı yaklaşımları ve yaklaşımlarımızı metne taşımak istiyoruz.

Ahlâkî değerler insan davranışlarının filtresidir, onları süzer ve temizlerler. Ahlâk, kişiye iyi ile kötüyü ayırma imkânı sunar. Din de bunu ister bu bakımdan ahlâk ile din, ahlâklılık ile dindarlık arasında bir ortaklık vardır. Eylemleri bu açıdan üç şekilde sınıflamak mümkündür: 1- Ahlâkı ilgilendirenler, 2- dindarlığı ilgilendirenler, 3- hem ahlâkı hem dindarlığı ilgilendirenler. Bu sonuncusu çoğunluktadır.

İslâm baştan sona ahlâkî değerler sistemi olarak kabul edilmektedir. Kur'ân ve hadislerde, adalet, affetmek, alçak gönüllülük, ana-babaya itaat, sevgi, kardeşlik, barış, güvenilirlik, iffetli olmak, doğruluk-dürüstlük, sözünde durma, iyilik, cömertlik, yardımseverlik, merhamet, hoşgörü, tatlı dil-güler yüz, temiz kalplilik gibi sıfatlar övülür ve teşvik edilirken, haksızlık, riya, haset, gıybet, çirkin söz, asık suratlılık, cimrilik, bencillik, kıskançlık, kibir, kin, kötü zan, israf, bozgunculuk gibi kötü davranışlar yerilmektedir.[3] Bir kısmı burada övülen ve teşvik edilen erdemler, hem dînî hem de ahlâkî davranışlar, yerilen özellikler de dinen ve ahlâken tasvip edilmediği için, dînî değerlerin çoğunlukla ahlâkî değerlerle örtüştüğü kabul edilir.[4]

Dindarlık dinin kendisine yaşam alanı bulduğu zemindir. Dindarlık sayesinde o teoride kalmaktan kurtulur. Pozitif bir değer kazanır. Bir kültür manzumesine dönüşür. Buradan itibaren din ile dindarlık farkı ortaya çıkar. Din değişmezliği, ama dindarlık değişebilirliği temsil eder. Bu konuda on beş yıl önce yapılmış Din ve Tedeyyün şeklindeki bir tasnif, din ve dindarlık arasındaki bu farkı çok belirgin bir şekilde ortaya koymuştu. Buna göre din, mutlaktır. Tedeyyün ise dinin belirli şartlarda kişiler veya toplumlar tarafından yaşanan izafi şeklidir. Din mükemmeldir, tedeyyün ise, zaman ve mekâna, kişiye bağlı ve eksik veya yanlış

3 Geniş bilgi için bkz. Abdullah Draz, Kur'an Ahlakı, Çev. Emrullah Yüksel-Ünver Günay, 455 vd.

4 Geniş bilgi için bk. Enver Uysal, "Dindarlığın Ahlâkî Temelleri", Dindarlık Olgusu-Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri, Bursa 2006, 86-87.

olabilmektedir. Kişisel dindarlık böyledir ama çok sayıda kişinin dindarlığı bir araya geldiğinde her biri diğerinin eksikliğini tamamlamış olacaktır ve din pratikte mükemmele ulaşmasa da ona yaklaşmış olacaktır.[5] Bu bakımdan kişisel dindarlıkların değerlendirilmesi ile toplumsal dindarlıkların değerlendirilmesi farklı olacaktır. Kişisel dindarlıklardaki eksiklikler tolere edilebilecekken, her birisi bir boşluğu doldurmayıp, toplumsal bir dindarlık sağlanamadığında dînî yozlaşma kaçınılmaz olacaktır.

Tek başına, tecrit edilmiş, münzevi bir dindarlık daha sade ve problemsizdir. Ahlâkî boyutları da o oranda azdır. Ama dindar sosyalleştiğinde dindarlığı farklı bir boyut kazanır. Artık başkaları da vardır. Dindarlık burada renk değiştirir. Hem zorlaşır hem karmaşıklaşır. Artık dinin ritüelleri, dindarlık göstergesi olarak yeterli bulunmaz. Bir başka göstergeye, yani ahlâkî tutuma bakılır. Birinci tür dindarlıkta buna fazla ihtiyaç olmaz. Bazı menkıbelerde yer alan, çölde ve dağ başında erme ile şehirde ermenin farkını ortaya koyan hikâyeler bunu anlatır.

Her ne kadar gerçekten iyi müslüman olan ile iyi insanı birbirinden ayırmak zor olsa da, iyi müslüman olmak için öncelikle iyi/güzel ahlâklı insan olmak gerektiği, sıkça dile getirilen görüşlerdendir. Konuyu veciz bir şekilde ifade ettiği için şu satırları yazarının dilinden aynen aktarmak istiyoruz: "…İyi müslüman olmanın/dindarlığın yolu, öncelikle "iyi insan olmadan" geçer. İyi insan olmadan, insanlığın gerektirdiği ahlâkî değerler kuşanılmadan iyi Müslüman/dindar olmak mümkün değildir. Eğer biri dindar olduğunu iddia ediyor, ama ortalama bir insanın bile sahip olması gereken ahlâkî değerlere sahip değilse… onun öncelikle "insan"lığında, ahlâkî yapısında bir problem var demektir…."[6] "sizin en hayırlınız hem cahiliye hem de İslâm döneminde hayırlı olandır."[7] şeklindeki hadis de, sanki öncelikle iyi insan olmak gerektiğini vurgulamaktadır.

Ahlâk ilmi, "iyi bir insan nasıl olmalıdır" sorusunun cevabını arar. Kuran ise, Hz. Peygamber'i bunun en somut örneği olarak sunar ve "Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin" der[8] "Güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildiğini"[9] söyleyen ve bu yüce ahlâkı tecrübe edinen Hz. Peygamber de güzel ahlâkı, en mükemmel iman ile birleştirmişti.[10]

İnsanın kendisinin ve başkalarının davranışlarını ahlâkî açıdan denetleyen do-

---

5 Tahsin Görgün, "Türkiye'de İslam Düşüncesinin Geleceği ve İslami Düşünce Geleneği", İslam Gelenek ve Toplum, İst. 1996, 146-147.

6 Uysal, 92.

7 Buhârî es-Sahîh, İstanbul 1992, Enbiya, 8, 14, Müslim, es-Sahîh, İstanbul 1992, Fadail, 168, 199.

8 Kalem Suresi, 4.

9 İmam Malik; Muvatta, Hüsnü'l-Hulk, 8.

10 Ebu Davud, Sünen, Sünnet, 14, Ahmed b. Hanbel, Müsned, Beyrut, 1993, II, 250. «Mü'minlerin îmanca en kâmil olanı, ahlâkı en güzel olanıdır.»

ğal ve güçlü bir iç-kontrol mekanizması vardır.[11] Hz. Peygamberin, dindarlık göstergesi olan ibadetleri sıraladıktan sonra tanımını yaptığı ve Müslümanlar tarafından iyi bilinen "ihsân" kavramı böyle bir özelliğe sahiptir. Hz. Peygamber'in ihsan tanımı insanın kendi kendini hem ibadette hem diğer davranışlarda ahlâkî bakımdan nasıl denetleyeceğini çok güzel ifade etmektedir. Allah Rasûlü'ne göre, Allah'ı görüyormuş gibi davranmak "ihsan"dır. Çünkü biz onu görmesek de O bizi görmektedir.[12] Aksi halde son derece katı da olsa, dînî ya da toplumsal kural, kanun ve güvenlik önlemleri insanın kötülük yapmasını engelleme konusunda yetersiz kalır. Ama her an Allah tarafından gözetlendiği ve vicdanı tarafından kontrol edilmekte olduğunu düşünmesi onu denetleyecektir. Kişinin vicdanı ve ahlâkında da sorunlar varsa artık o engel tanımayacak ve ahlâksız/kötü ahlâklı olacaktır.

İhsan kavramı, ahlâkta mevcut olan hasbilik, samimiyet ve ihlâsı ifade etmektedir. Ahlâkî davranışlar herhangi bir beklenti içine girmeden sırf Allah için baskı ve cezai yaptırımdan uzak olarak gerçekleşir. Bu, tam da hadiste tarif edilen ihsanı yansıtır. Doğaldır, doğaçlamadır, mahalle baskısından uzaktır. Aniden bir yardım yapmak zorunda kalan birsinin, hiç düşünmeden gerekeni yapması ile çevresine baktıktan ve bir süre düşündükten sonra aynı şeyi yapması, dînî ve hukukî bakımdan fark etmese de ahlâkî açıdan sıkıntılıdır. Aynı şey kötülük yaparken de geçerlidir. Kötülük ile karşı karşıya olan birisinin doğaçlama olarak bu kötülükten uzak durması ile etrafta kimseler bulunup bulunmadığını kontrol ettikten sonra birileri var diye vaz geçmesi ahlâkî açıdan sorunludur.

Burada dindarlık ile ahlâkîlik arasındaki farklardan birisi ortaya çıkmaktadır. Dindarlıkta insanı zorlayan bir takım etkenler vardır. Mükâfat kazanma ya da ceza görme endişesi, dindarlıkta önemli bir itici güçtür. İbadetleri terk edenlere yönelik bir takım dünyevi ve uhrevi yaptırımlar söz konusudur. Ahlâkîlikte ise bu derece güçlü etkiler yoktur. Örneğin kişinin kendini üstün görmesinin, sadece kendi çıkarını düşünmesinin veya toplu taşım araçlarında ayakkabısını çıkarmasının herhangi bir cezası yoktur. Ama bunlar ahlâkî açıdan kötü karşılanır. Bir insanın başkalarına saygı duyması zorunlu değildir, ama ahlâkîdir. Onu başkalarına saygı duymaya zorlayamazsınız. Ahlâklı olduğu için onu herhangi bir kişi ya da kurum ödüllendirmez de. Kendisine ahlâksız denilmesinin bir yaptırımı da yoktur. Bu yüzden ahlâkî davranışlar daha hasbidir. Karşılık beklentisi bulunmadığı için kişinin kendini belki de en rahat ifade ettiği alandır. Başlangıçtaki tanımda

11 Erol Güngör, Ahlâk Psikolojisi ve Sosyal Ahlâk, İstanbul 1995. 57

12 Müslim, İman, 7. Ahmed b. Hanbel, I, 27, Hadisteki ihsan, ulema tarafından Allahın insanı murakabesi, ihlas, huşu, ibadetleri sağlam yapmak, tasavvuf olarak yorumlamışlar. Bkz. Bekir Tatlı, Hadîs Tekniği Açısından Cibrîl Hadîsi Ve İslâm Düşüncesine Yansımaları, Doktora Tezi, Ankara Ü. S. B. E., 2005, 227 vd.

yer aldığı gibi, ahlâkî davranışlar, planlamaksızın ve uzunca düşünülmeden gerçekleşir. Dindarlıkta ise dinin bilinçli bir şekilde düşünerek ve planlayarak pratiğe yansıtılması söz konusudur. İbadetlerin başında yer alan niyet unsuru bunun göstergelerindendir.

Ahlâkın çok sayıda alanı bulunmaktadır. Ama biz burada sadece konumuzu ilgilendiren iki tanesini hatırlatmak istiyoruz.

1- İman ahlâkı: Allahın hiç hoşlanmadığı ve affetmediği şeylerden birisi inanmamak değil, şirkle inanmaktır. Çünkü şirk, imanı çarpıtmak sayıldığından bir tür ahlâksızlıktır. İman ahlâkî olmalıdır.

2- Dindarlık ya da ibadet ahlâkı: Allah için olan dindarlık iyi ahlâk kapsamına, gösteriş, menfaat vb. için yapılan ibadet ise kötü ahlâk kapsamına girer. Çünkü Allah kendisinden başkasına ibadet edilmesini de büyük ahlâksızlık sayar. Bu bakımdan, Zariyat suresi 56 numaralı ayetin "ben insanları ve cinleri, (başkalarına değil) sadece bana kulluk etsinler diye yarattım" şeklinde anlaşılması da mümkündür.

Sorunlar

Şimdi, dindarlık ve ahlâk bağlamında ortaya çıkan veya çıkması muhtemel sorunlardan bazılarını hatırlatmak istiyoruz.

Kuşkusuz en büyük tehlike din anlatanların daha dindar olduğunun, ya da ahlâk anlatanların en güzel ahlâka sahip olduğunun zannedilmesidir. Eğer böyle bir kabul varsa, bu bir yanılsamadır. Anlatmak akademik bir iştir, mesleki bir durumdur. Ama dindar ya da ahlâklı olmak öyle değil. Dindar olmak ile din anlatmak, Ahlâklı olmak ile ahlâkçı olmak farklı şeylerdir.

Bir kitabın sayfalarında, bir vaizin sözlerinde, bir evin veya dükkanın duvarlarında asılı spot ifadelere dökülmüş ahlâkî değerler, zaman içinde sıradanlaşmakta, söyleyene etki etmediği gibi, dinleyici ve okuyucu nezdinde de itibarı azalmaktadır. Anlatanda bariz ahlâk sorunları bulunduğu zaman, olumsuz etki de yapmaktadır. Din temsilciliği yapan birisinden sadır olan ahlâka mugayir bir tavır, sadece o kişiyi lekelememekte, o kişinin mensup olduğu dînî, mezhebî ve cemaatsel yapıya da leke düşürmektedir. "Hocanın dediğini yap yaptığını yapma" söylemi bu bağlamda, din anlatıcıya büyük bir serbestlik alanı kazandırmakta, kendisini kontrol etme zorunluluğunu azaltmaktadır.

Ahlâk, yaşandıkça artan ama konuşuldukça da azalan bir şeydir. Kişi konuştukça ahlâklı olduğunu zannederek kendine bir paye verir. Dahası, hep başkalarına anlattığı için, başkalarının ahlâklı olması gerektiği gibi bir zehaba kapılır. Ama ahlâklı oldukça ahlâkı artar. Ahlâkı güzelleştikçe dindarlığı olgunlaşır, dindarlaştıkça ahlâkı güzelleşir. Ya da bunun tersi gerçekleşir. Bu durum bir hadiste

şöyle özetlenmektedir: Kişi doğru sözlü oldukça ve doğru davrandıkça ahlâkî güzelliklere kavuşur ve bu sayede cennete girer. Yine bir kişi yalan konuştukça kötülüklere düşer. Kötülükler de onu cehenneme sürükler ve Allah katında "yalancı" diye kaydedilir.[13]

Dini değerlerin bazısının aynı zamanda ahlâkî değerlerle örtüştüğü doğrudur. Ancak bu durum, pratikte, dînî vecibelerini sadece zahiren yerine getiren bir insanın güzel ahlâklı olarak nitelenmesi imkânını vermez. Örneğin namaz kılan kişinin sırf namazından ötürü ahlâklı olacağını söyleyemeyiz. Dînî vecibelerinde gevşeklik gösterene de sadece bu yüzden kötü ahlâklı diyemeyiz.

Dindarlık görüntüsü açısından, ritüelleri yerine getiren bireyler aynı özellikleri taşırlar. Örneğin, en samimi olan ile caminin çinileri veya halısını çalma planı yapmak için cemaatle namaz kılan kişinin dindarlık görüntüsü aynıdır. İkisi de fıkhî olarak görevini yapmış sayılır. Ama ahlâkî açıdan farklıdırlar. Burs için dindar olan ve bunu sürdüren bir öğrenci veya iş gereği dindar olan birisi, fıkhen dindarlık göstergelerini yerine getirmiş olur. Ancak burada hem kendini hem de başkalarını yanılttığı için ahlâkî bir problem yaşamış olur. Yani dînî bir tavrın ahlâkî açıdan sakıncalı sonuçlar doğurması mümkündür. Bu durumda ihtiyaçlılığı değil de dindarlığı bursu hak etmenin gizli ya da açık şartı olarak koyan, ya da işe girmek için dindarlığı gizli ya da açık bir şekilde şart koşan yaklaşım, din adına ahlâkî bir sorun olan din istismarını üretmiş olacaktır.

Ahlâk ilkeleri dînî metinlerde sık sık vurgulanır. Ancak bunlar çoğu kez dindarlık kapsamında değerlendirilmez. Örneğin, namaz kılan birisine dindar denirken yalan söylemeyen güvenilir, doğru sözlü birisine dindar denmez. Bu yüzden dindarlık algılamasının geçmişte ve günümüzde çoğunlukla ibadetler ve ritüeller ile sınırlandığı gözlemlenmekte ve bu anlayış çok zaman eleştirilmektedir.[14] Diğer yandan dinin hedefinin güzel ahlâklı insanlar yetiştirmek olduğu kabul edilmekte,[15] hatta ahlâkın din ağacının meyvesi olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce pek çok ayet ve hadisle de desteklenmektedir. Örneğin namaz kılmanın insanı kötülüklerden alıkoyacağına dair âyet, ile "her kim yalan söylemeyi ve yalanla iş görmeyi bırakmaz ise, Allah'ın o kişinin yeme ve içmeyi terk etmesine ihtiyacı yoktur"[16] hadisi bunlardan sadece iki tanesidir.

İbadetlerin amacı dindarları ruhi bedeni ve mali olarak arındırmaktır. Bu nedenle kuru bir dindarlık çok bir şey ifade etmez. Arınmış insan ise en yüksek değer

13 Buharî, Edeb, 69

14 Mustafa Tekin, "Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik bir Yaklaşım", Dindarlık Olgusu- Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri, Bursa 2006, 55 vd.

15 Çağrıcı, 9.

16 Buharî, Savm, 8.

olan ahlâka ulaşmıştır.[17] Fakat bu tür söylemler genellikle yanlış anlaşılmaktadır ve ahlâkî olgunluğa ulaşıldığında ibadetlerin gereksiz sayılacağı endişesiyle buna karşı çıkılmaktadır. Hâlbuki dindarlık ve ahlâklılık kısa bir süreç değil, ömürlük bir süreçtir. Ve kişi her zaman dinamik bir dindarlık sürdürmek durumundadır.

Batı'da ve Türkiye'de yapılmış araştırmalar cinsiyetin dindarlık üzerindeki etkisini gündeme getirmiştir. Batı Avrupa ve Amerika'da 1980 ile 2000 arası yıllarda yapılmış anketlerde bayanların dindarlık düzeyinin erkeklerden daha fazla olduğuna ulaşılmıştır. Buna göre kiliseye giden kadınların oranı erkeklerden daha çoktur. Bayanlar kendilerini Tanrı'ya daha çok yakın hissetmekte, kutsal kitabı daha çok okumakta, daha çok ibadet yapmakta ve ibadet anındaki manevî halleri daha çok olmaktadır. Türkiye'de 1990'lı yıllarda çeşitli illerde halk üzerinde ve bazı üniversite öğrencileri üzerinde yapılan farklı anketlerde ise, tam tersine bayanların dindarlık düzeyinin erkeklerden düşük olduğu tespit edilmiştir. Hem dini bilgi açısından hem de dinin pratiklerini yerine getirme açısından sonuç aynıdır. Kadın dindarlığındaki oran azlığının bazı nedenleri şöyle sıralanmıştır: Din eğitimi veren kurumlara gidip dini eğitim alma ve ibadet mekânlarına gidip ibadet etme imkânları konusunda erkekler daha şanslıdırlar. İbadet mekânlarının tasarımı ve planlamasında kadınlar yeterince dikkate alınmıyorlar. Din hizmeti veren Diyanet teşkilatı ve dini cemaatler erkek ağırlıklı teşkilatlardır. Pek çok dini pratiğin icrasında bayanlar aleyhine örfi engeller söz konudur.[18] Bu çalışmalar din eğitimi ve hizmetinde cinsiyetin öneminin vurgulaması ve düzenlemelerde bu durumun dikkate alınması açısından kayda değerdir.

Bir önceki paragrafta atıf yaptığımız araştırmada, dini öğretim veren kurumlarda öğrenim görenlerin dindarlıklarında, inanç ve dini duyguya oranla bazı eksiklerin bulunduğuna dikkat çekilmesi,[19] sistematik din öğretiminin planlamasının, dindarlık üzerindeki etkisinin dikkate alınarak yapılması açısından önemlidir. Çünkü dini öğrenim görmüş bireylerde dini pratiklerin ihmali ve hatta ahlâk zafiyeti görülebilmektedir. Bu tür kişilerin sayısı diğerlerine nazaran az olsa da toplumda eleştiri konusu olmakta, hatta öğretim veren kurumlara olumsuz yansımaktadır. Bu soruna dikkat çeken bir araştırmacıya göre, bunun nedeni, sadece öğretime ağırlık verilmesi ve ahlâk eğitiminin, doğrudan veya dolaylı olarak, dışarıda bırakılmış olmasıdır. Bu durum, tüm dünyada ahlâk eğitimini bir başıboşluk ve çok başlılık hatta sahipsizlik durumuna düşürmüştür. Herkes ahlâklı insan

17 İbadet bahislerinde zaman zaman bu hatırlatma yer alır. İlmihal, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 2006, I, 219.

18 Ahmet Onay, Dindarlık Etkileşim ve Değişim, İstanbul, 2004, 101 vd.

19 Onay, 188 vd.

aramakta ama bunun nasıl başarılacağı konusunda bir uzlaşıya varılamamaktadır.[20] Bu açıklamalardan ayrıca, dindarlıktaki ve ahlâktaki problemlerin kaynağının bilgisizlik meselesi değil uygulama meselesi olduğu anlaşılmaktadır.

İslâmiyetin, insanlığı dünyada refaha, ahrette felaha ulaştıracak ahlâkî ve sosyal ilkeleri içeren bir din olarak sunulması,[21] hatta İslâm dünyasının Batı ile yarışabilmesi ve Batı karşısında yok olmaktan kurtulmasının, dindarlık ile sağlanacağının düşünülmesi[22] de esasen dindarlığa altından kalkamayacağı bir sorumluluk verilmesi anlamına gelmektedir. Dindarlığa bu türde misyonlar yüklemek ne derece doğrudur? Dindarlık böylesi bir beklentiye cevap veremediğinde, bu tür bir din anlatımı insanları hayal kırıklığına götürmeyecek midir? Hâlbuki dindarlığın, insanlara dünyevi veya maddî refah kazandırmak gibi bir zorunluluğu yoktur. Dindarlık sonrasında bu beklentiler gerçekleşmediği zaman dindarlıkta ciddi anlamda gerilemeler olacaktır. Hz peygamber ise bırakın ibadete böyle bir misyon yüklemeyi, Müslümanların dünyada refaha ulaşmalarından dolayı ortaya çıkacaklar konusunda endişe ediyordu.[23] Dine gelişme anlamında bir misyon yüklenecekse bu, siyasi, ekonomik ve teknolojik bir gelişme değil, insani ve toplumsal bir gelişme olmalıdır. Fakir de olsalar, teknolojide geri de olsalar, insanların ahlâklı, topluma yararlı, başkalarına ve çevresine zarar vermeyen güzel bireyler olmaları ve buna paralel olarak, toplumda sevgi-saygı birlik-beraberlik, dayanışmanın ve güvenin sağlanması konularında olmalıdır.

Dindarlığın bir başka sorunu, zaman içinde yıpranması, sıradanlaşması ve salt bir seremoniye dönüşmesidir. Son yirmi yıldır süregelen Kutlu Doğum programları bu riski yaşamaktadır. Her bir topluluk pek çok etkinlik yapınca iş rekabet ve yarış halini almakta ve dînî heyecandan çok sosyal bir etkinliğe dönüşmektedir.

Ahlâk ve din üzerine çok yazı yazılmakta, çok konuşulmakta ama sanki yazı ve konuşmaların çokluğuna inat, insanlar ahlâk ve dindarlık sorunlarının çözülmediğini düşünmektedirler. Ahlâkî ve dînî çöküşten, kötüleşmeden, yozlaşmadan ve çürümeden şikâyetler bir türlü bitmek bilmemektedir. "Toplum bozuk, insanlar ahlâksızlaştı, hak hukuk tanımaz oldu…" "Gayr-i müslimler bizden daha iyiler", ya da "Onların dinini biz yaşıyoruz, onlar bizim dinimizi yaşıyorlar" gibi sözleri sıkça duyarız. Kuşkusuz böylesi bir kabulleniş biçiminin, epistemolojik, psikolojik, sosyolojik, konjonktürel, vb. pek çok nedeni bulunmaktadır. Biz onla-

---

20 S. Polat, "Sünnetin Hayata İntikalindeki Gerilim Noktaları, Açmazları ve Problemleri", Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü –Sempozyum-, Konya 2008, 200.

21 Örnek olarak bkz. Mevlüt Uyanık, "Gençlerimizin Din-Kültür ve kimlik ilişkisini kurgulamasında Peygamberimizin 'Bir Sosyal Model' Olarak Sunumu", Sünnetin Bireysel ve Toplumsal Değişimdeki Rolü -Sempozyum- Konya 2008, 84.

22 Yunus Vehbi Yavuz, "Açılış Konuşmaları", Dindarlık Olgusu- Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri, Bursa 2006, 18.

23 Buhârî, Cenaiz, 73, Megâzî, 27. Ahmed b. Hanbel, I, 98.

ra girmeyeceğiz, ancak bu tür söylemlerde gözden kaçan bir noktaya işaret etmek istiyoruz: Şikâyet konusu olan bozulmanın suçunu kimse üstlenmemektedir. Sanki gerçek özneler yok edilmekte ve yerine hayali bir "başkası" oturtulmaktadır. Bazen "şeytan", bazen "art niyetli dış güçler" veya başka şekillerde harici olarak konumlandırılan bir suçlu, din tebliği ile ilişkili olan kişilerin de aralarında bulunduğu ve bu toplumda yaşayan gerçek sorumluları unutturmaktadır.

Peki, kötülüklerin ve kötülerin hiçbir anlamı yok mudur? Kuşkusuz onun da bir değeri vardır. Hz. Îsâ'nın ahlâksızdan ahlâk öğrendiğini söylemesi böyle bir tecrübeyi göstermesi açısından önemlidir.[24] İnsanın ahlâk kaynaklarından biri de ahlâksızlardır. Onlardaki kötü huylar ve davranışlar güzel ahlâkı kıymetlendirir. Bu bakımdan ahlâksızın da bir fonksiyonu vardır.

Ahlâkın değişip değişmeyeceği ahlâkçılar arasında tartışmalıdır. Kimileri huyun değişmeyeceğini ifade eden rivayeti kullanır,[25] kimileri de ahlâk değişmez ise eğitimin, emir ve nehy'in anlamsız olacağı çıkarsamasını, "Ahlâkınızı güzelleştirin", "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanın" gibi rivayetleri kullanır.[26] Yani fıtratın, yaratılış, tabiat ve huy anlamına gelen değişime kapalı bir yönü olduğu kadar eğitim boyutunun da bulunduğu kabul edilmektedir. Eğitim dışında ahlâkı etkileyen, din, töreler, yönetim, ekonomik yapı, seyahat, ticaret, yayınlar, düşünürler, sanatçılar, sosyal çevre, aile, doğal çevre ve iklim gibi başka faktörler de vardır.

Ahlâkî değişimi etkileyen ve burada mutlaka zikredilmesi gereken bir başka unsur "duâ"dır. Yani değişim öncelikle insanın Allah'tan istemesi ile gerçekleşir. İnsanların duâ ve yalvarışlarında çok çeşitli şeyler istediklerini görürüz, ama ahlâk güzelliği istemeye yönelik duâlara pek rastlamayız. Hâlbuki büyük ahlâk sahibi Hz. Peygamber bunu yapıyordu ve "Allah'ım beni güzel yarattığın gibi ahlâkımı da güzelleştir." diyordu.[27] Namaza başlarken yaptığı duâsının bir kısmında da "Ey Allah'ım beni en güzel ahlâka yönelt. Sadece sen en iyi ahlâka yöneltirsin. Kötü ahlâkı benden uzaklaştır. Sadece sen kötü ahlâktan uzaklaştırırsın." ifadeleri yer alıyordu.[28]

Dindarlık açısından gündeme gelecek bir başka sorun, diğerlerinden farklı bir dindarlık iddiasında bulunan ve bunu kendince bir formata büründüren dînî cemaatlerin sadece kendisini haklı bularak, farklı düşünen başkalarını dışlamasıdır.[29]

---

24 İmam Gazalî, İhyâ-i Ulûmi'd-Dîn, terc.: Ali Arslan, İstanbul 1993, III, 142.

25 Ahmed b. Hanbel, VI, 443.

26 Ahmed Hamdi Akseki, Ahlak Dersleri, İstanbul 1968, 19. İmam Gazali'ye göre ahlâk, değişme özelliğine sahip olmasaydı, öğütlerin, nasihatlerin ve eğitimin bir anlamı kalmaz, hz. Peygamber ahlâkın güzelleştirilmesine yönelik tavsiyelerde bulunmazdı. Gazali, III, 125-126.

27 Ahmed b. Hanbel, I, 403.

28 Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 201

29 Tekin, 60.

Diğer yandan ankete dayalı bir çalışmadaki bilgilerden üniversite öğrencilerinin din hizmetlerini, dînî cemaatlerden çok Diyanet İşleri Başkanlığından bekledikleri, bu hizmetlerin ilgili kurum tarafından yürütülmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Cemaat, vakıf ve derneklerden ise, din hizmetleri vermek yerine daha çok, öğrencilere barınma, beslenme ve burs hizmetleri vermeleri beklenmektedir.[30]

Son bir sorunu hatırlatarak bu konuyu kapatmak istiyorum. İnsanlar, şerrinden emin olmak ya da bir şekilde menfaatlenmek gibi gayelerle, ahlâksız saydıkları kişilere göz yumuyorlar ve dolaylı olarak onu desteklemiş oluyorlar. Kişi yalan konuşuyor ama toplumdan tepki almıyorsa, buna devam ediyor. İnsanları kandırıyor ve bir tepki almıyorsa bu tavrını sürdürüyor. Yani ahlâksızı toplum üretmiş, beslemiş ve büyütmüş oluyor.

Öneriler

İnsanlar, teorik ahlâk ve dindarlıktan çok, amelî ahlâka muhtaçtırlar. Toplum ve kişilerde güzel ahlâk ve doğru dindarlığın yerleşmesi için din bilgisi öğretimi ve ezberletilmesi kadar, eğitim boyutunun da gündemde tutulması gerekir. Bu konuda, sadece öğretim verilen çocuklar değil, aileler ve büyükler de bilinçlendirilmelidir. Ebeveyn ahlâkı ve dindarlığının çocuğa etkisi bilimsel olarak tespit edilmiştir.[31] Bu nedenle dînî ve ahlâkî aile danışmanlığı üzerinde çalışılmalı, bayanların dindarlık etkinliklerine daha fazla katılabilmeleri için imkân sunulmalıdır. Ahlâk ve dindarlığın bir söylem olarak kalması ve çokça dile düşürülerek sıradanlaşmasına yol açılmamalı, gizemini ve etkisini kaybetmemesine de azami özen gösterilmelidir. Ahlâk anlatanın diğer insanlardan daha ahlâklı, din anlatanın da diğer insanlardan daha dindar olduğu şeklindeki yanılsama konusunda insanlar sürekli uyarılmalıdır. Çok bilenin değil, bildiğini uygulayanın takdir edildiği ve saygınlık kazandığı bir duyarlılık ortamının oluşması için çalışılmalıdır.

Din öğretimi yapılan ortamların ve bunu yapanların insanlara ahlâkî olarak neler kattığı yönünde yapılacak anketlerle aksayan yönler tespit ile telafi yoluna gidilmelidir. Yine insanlar üzerinde yapılacak anketlerde sorulacak bir takım sorularla kendilerini ahlâkî olarak sorgulamaları sağlanmalıdır.

Diyanet İşleri Başkanlığına ve din hizmeti veren kurumlara personel alımında ahlâk ve dindarlık dikkate alınmalıdır. Din hizmeti verecek kişilerde gönüllülük esasına öncelik tanınmalıdır. Ayrıca dindarlığını bu açıdan sıkıntılı görenler, kurumlar arası geçişlerle tasfiye edilmeli ve bu işe gönüllü olanların din görev-

30 Onay, 152 vd.

31 İsmail Sağlam, "Anne-Baba Dindarlığı'nın Çocuklar Üzerindeki Etkisi, "Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik bir Yaklaşım", Dindarlık Olgusu- Sempozyum Tebliğ Ve Müzakereleri, 2006, 163 vd. 185 vd.

lisi olarak istihdamı sağlanmalıdır. Göreve başladıktan sonra, din görevlilerinin ticaret yapmalarının önüne geçilmelidir. Bu hem din hizmetlerinin aksamasına neden olmakta hem de, alış verişte gösterecekleri ahlâkî zafiyetler, saygınlıklarını azaltmaktadır. Din hizmetlerinin bir kazanç vesilesi olması dindarlık ve ahlâk açısından sıkıntı doğurmaktadır. Zor da olsa bunu aşmak için ciddi kişisel çaba gerekmektedir.

Çeşitli gerekçelerle toplumda örtbas edilen ahlâk dışı tavırlar tepkisiz kalmamalı, toplum bu tür tepkiler gösterme konusunda duyarlı tutulmalıdır. Tepkisiz kalan, yaptırımı bulunmayan ve ilahi adaletin tecellisine bırakılan ahlâk problemleri, kötü ahlâklıyı cesaretlendirmektedir. Daha da kötüsü iyi ahlâklının sahneden çekilmesine neden olmaktadır. Ahlâkî veya dînî yozlaşmadan şikâyetçi olmak, problemi çözmek için yeterli, değildir. Toplumdaki hırslı, tamahkâr ve rekabetçi yapının ıslahına yönelik projeler üretilmeli, ahlâkı güzelleştirme ve koruma konusunda her bir bireye görev düştüğü bilinci oluşturulmalıdır. Ancak asla bunun bir tecessüse dönüşmesine imkân tanınmamalıdır. Kişilerin kendilerini de sorgulamaları gerektiği hatırlatılmalıdır. Bunun başkalarının durumunu değerlendirmekten daha önemli ve öncelikli olduğu vurgulanmalıdır.

Dindarlık adına yapılan yadımların reklamları konusunda yardımseverler ve dernekler uyarılmalıdır. Yardımın ne tür hedefler için yapıldığı konusunda insanların zihninde oluşan kuşkular ve yardımın ahlâkî boyutu olan gizlilik hatırlatılmalıdır.

Yukarıda zikri geçen bir anket çalışmasında üniversite öğrencilerinin, cemaatlerin din anlatmak yerine sadece burs verme ve yardım faaliyetinde bulunmalarına yönelik temennilerine bağlı olarak, cemaatlerin, din hizmeti veren dînî bilgi üreten değil, din hizmeti alan tüzel kişilikler olmaları yönünde bir çalışma başlatılmalıdır.

Son olarak, insanlar dindar veya dindar olmayan herkesten güzel ahlâk görmek istemektedirler.

Oturum Başkanı: Biz de size teşekkür ediyoruz Nevzat Bey. Yer yer faydacı öğelerle dolu ama genelde analitik, yer yer de tasfiyeli bu kapsamlı tebliğinizi dinledik. Ancak bu tavsiyeler, öneriler bölümünde Diyanet İşleri Başkanlığımızdan din görevlilerinin ticaretle uğraşmamaları, yasak edilmesini öneriyorsun. Eğer bu öneri tutulursa taşra ekonomileri büyük yara alır haberin olsun. Peki, tekrar teşekkür ediyorum.

Şimdi ikinci tebliğimiz dindarlık algısını şekillendirmede kitle iletişim araçları. Ancak ben Sayın Doç. Dr. Mustafa Aslan Bey tebliğine başlamadan evvel önceki üç oturumda bir hatırlatma yapıldı. Ben o hatırlatmayı yapmak istemedim

başlangıçta. Yani bir bilgi şöleni tebliği sunma üslubundan ziyade Şûra tebliği sunma üslubu içerisinde olunursa daha faydalı olacağını düşünüyorum. Hatta faydasının ötesinde gerekliliği söyleniyor. Dolayısıyla Mustafa Bey eğer bir bilgi şöleni tebliği gibi değil de Şûra tebliği niteliğinde sunarsa daha iyi, daha canlı olur diye düşünüyorum. Çünkü onun tebliği de günümüzün en önemli problemlerinden birisi ki mesela TV dizileri ve dindarlık algısı yani medya özellikle görsel medya dindarlık algısını günümüzde o kadar çok etkiliyor ki. Hepinizin malumu olduğu diziler var. Mesela zaman zaman rastladığınız o dizilerde Müslümanı nereye koyuyor. Kapıcı rolüne koyuyor. Namaz kıldırmıyor belki ama orucu ona tutturuyor. İslâmî değerleri ona yaşatıyor. Kapıcıya yaşatıyor. Tabi bu arada çok farklı kötülükleri de onlara sokuyor. Ama modern insan, oğluyla babasını aynı masada içki içiriyor. Onlara oruç tutturmuyor ve işte Türk ailesi gibi onu, Müslüman ailesi gibi diğerini takdim ediyorlar.

Bir diğer bölüm de belki işte sihir, büyü noktasında dini ortaya sunuyor, takdim ediyor. Tabi çocuk filmi gibi, dizileri gibi gösteriyorlar ama sonuçta o çocuklar yarın büyüyecek. Tabi bütün bunların arkasında, çok masum reyting kaygısının ötesinde çok önemli büyük projeler olduğunu da düşünenler var. Herhalde biz bütün bunları Mustafa Bey'den şimdi dinleyeceğiz.

Buyurun Mustafa Bey.

DİNDARLIK ALGISINI ŞEKİLLENDİRMEDE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI

Mustafa ARSLAN*

Hızla Değişen Dünyada Medyanın Kültür Aktarımındaki Önemi

Tebliğ konumu kısaca kitle iletişim araçlarının dindarlık üzerindeki etkileri olarak özetleyebiliriz. Şüphesiz konunun önemi bir yana güncel olması yanında sorunların taze ve sürekli değişir niteliğine de dikkatleri çekmek isterim. "Günümüz toplumlarının en belirgin özelliği nedir?" diye bir soru sorulsa, belki verilecek cevapların başında onun "hızla değişen yönü" gelecektir. Gerçekten de "değişim" belki bütün toplumlar için evrensel bir olgudur ancak günümüzdeki durumu nitelemede "değişim" tabiri artık yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimlerde günümüzdeki değişimi adlandırmada "hızlı değişim" tabiri kullanılmaktadır. Çağımızdaki bu hızlı değişim süreci en çok iletişim alanında yaşanmaktadır. Bilginin teknolojiye dönüşümündeki yaygınlığa paralel olarak teknolojideki hızlı gelişmeler öncelikle iletişim alanında kendisini göstermekte ve toplum hayatında (küreselleşme, çok kültürlülük vb.) yansımasını bulmaktadır. Modern toplumlardaki hızlı değişim süreci, kitle iletişim araçlarının da yaygınlaşması ile birey ve toplum hayatını derinden etkilemektedir.

Bu süreçte kitle iletişim araçları ve güncel tabirle medya, kültürün yerel ve küresel bazda kişilere ulaştırılmasında önemli işlevler görmektedir. Şüphesiz bu işlevler karşılıklı bir ilişki çerçevesinde yürümektedir. Bir taraftan medya, ulusal ya da küresel ölçekte kültürel kodların bireye verilmesi görevini görürken, diğer tarafta bireylerin psiko-sosyal gereksinimlerini gideren işlevsel bir aygıta

* Doç. Dr., İnönü Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi

dönüşmektedir. Bireyler yazılı basın, radyo, TV, internet vb. kitle iletişim araçları ile eğlenme, bilgi edinme, merak giderme, haber alma, kendini ifade etme gibi çok yönlü insani gereksinimlerini yerine getirmektedirler. Bu anlamda medya, "yaygın eğitim aracı" olmanın yanı sıra zaman ve mekân sınırlarını aşan etkili bir "sosyalizasyon aracı" da olmaktadır.

Kültürlerin devamını sağlamada birçok vasıta vardır. Ancak bilgi teknolojilerinin hızlı gelişimi kitle iletişim araçlarına, kültürel iletimin bireye geçişinde öncü bir rol vermektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçlarının kültürü besleyici bir işleve sahiptir. Şüphesiz bu işlevin negatif ve pozitif yönleri olacaktır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, medyanın eğlence, bilgilenme ve sosyalizasyon işlevlerini "alışılagelen zaman ve mekân anlayışının dışında" yürütmekte oluşudur. Kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim, eğlenme, öğrenme ve bilgilenmedeki klasik yaklaşımları büyük oranda değiştirmiştir. Artık birey belli bir kurum (eğitim kurumları) ya da hiyerarşinin (usta-öğrenci ilişkisi) dışında bilgiye ulaşabilmekte, kendi beceri ve yaratılışına uygun olarak kendisini ifade edebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının hızlı gelişimiyle gelinen yeni süreçte toplumlar eğitim kurumlarını bu yeni duruma göre ayarlamaya çalışmakta, yeni alışkanlıklar ve yeni okuryazarlıkların (örneğin, medya okuryazarlığı) doğurduğu sorunlarla uğraşmaktadırlar.

Görüldüğü gibi kitle iletişim araçlarının gelişen önemi, dünyadaki yeni toplum tipi (küreselleşme), eğitimde yeni koşullar ve gündelik yaşantıda yeni alışkanlıklar geliştirme, dünya görüşü oluşturma gibi konularla yakından ilişkilidir. Bu durum medyanın yeni imkânlar ve yeni sorunlar oluşturma potansiyeline işaret etmektedir.

Medya - Din Ekseninde Karşılaşılan İmkânlar ve Sorunlar

Kitle iletişim araçları, adı üstünde "mesajı ileten/kaynak" ve "alıcı/hedef kitle" arasında "aracı" konumundadırlar. Bu nedenle kitle iletişim araçları kelimenin tam anlamıyla "tutum değişikliği araçları" olarak da tanımlanabilir. Birey ve topluma dönük tutum belirleme, sosyalizasyon, kültür aktarma vb. işlevleri kitle iletişim araçlarını din açısından da önemli kılmaktadır. Çünkü dinlerin de bir mesajı vardır ve topluma bunun aktarılması gerekir. Dini kurum ya da toplulukların dini mesajları kitlelere ulaştırmak için kitle iletişim araçlarını kullanmak istemeleri bu anlamda tabidir.

Kitle iletişim araçları günümüzde aile, cami, vaaz gibi geleneksel dini sosyalleşme araçlarına ek olarak "modern dini sosyalizasyon" aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dini sosyalleşme sürecinde kitle iletişim araçları iki ana fonksiyon icra etmektedirler. Medyanın dini sosyalleşmesindeki birincil işlevi dini bilgilerin aktarımı yoluyla meydana gelmektedir. Medya aracılığı ile geniş kitlelere

dini kültürü tanıtıcı ve benimsetici faaliyetler yapılabilmektedir. Kitle iletişim araçlarının dini sosyalleşmedeki ikincil rolü "rol model" olarak sunulan karakterler yoluyla gerçekleşmektedir. Filmler, müzik, tartışma ve haber programları gibi görsel ve işitsel yayınlar aracılığıyla karakterler, bireylerin taklit etmeye çalıştığı, sonuçta da dini tutum ve davranışlarını ona göre düzenlediği rol model olarak işlev görebilmektedir. Rol modeller her yaş için mümkün olsa da özellikle çocuk ve gençlerde daha etkili olmaktadır. Geleneksel yollardan farklı (informel ve yaygın) dini bilgi aktarımı ve dini rol model oluşturma fonksiyonları kitle iletişim araçlarını hem aranan hem de tartışılan bir olgu haline sokmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının aynı zamanda ve öncelikle bir eğlence aracı olması, dünyevi bir işleyiş mantığına sahip olması gibi hususlar, medyanın dini amaçla kullanımında avantaj yanında kimi "dezavantajları" da beraberinde getirmektedir. Kitle iletişim araçları dini bilgi ve rol modellerin kitlelere ulaştırılması açısından önem arz etmekle beraber, kendine has özellikleri din açısından kimi sorunları da beraberinde getirmektedir. İletişim biliminin dili ile söyleyecek olursak, bazen "araç (media) mesaja etki etmekte ve mesajı içerikten yoksun hale getirebilmektedir". Bu durumun nedenine inildiğinde karşımıza popüler kültürün "çelişkili doğası" çıkacaktır.

Günümüzde kitle iletişim araçları ile özdeşleşen popüler kültür bir taraftan yaygın, halka mâlolma anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla dini mesajın halk tabakasında yaygınlaşmasının kanallarını açma anlamında popüler kültür araçları olarak medya cazip ve de rakipsiz görünmektedir. Dindar insan kitlelere dinin mesajını ulaştırma, çeşitli kesimlerle etkin iletişim kurmanın peşinde olacağı için kitle iletişim araçları bu anlamda önem kazanmaktadır. Çünkü din, belli ilke ve prensipler paralelinde tutum ve davranış değişikliği anlamına gelmektedir. Ayrıca kitle iletişim araçları, insanların dini algılarını şekillendirmede açık ve kapalı imalarla etkin bir rol oynayabilmektedir. Bu anlamda medya bir çeşit din eğitimi aracı olarak işlev görebilmektedir. Geleneksel toplumlardan farklı olarak modern toplumlarda dini kimlik ve kolektivite oluşturmanın en etkin yolu medyadan geçmektedir. Mesajın kitleselleşmesi ve görünür hale gelmesinde medya günümüzde öncü rol oynamaktadır. Bu durum günümüzde din-medya ilişkisini her açıdan önemli kılmaktadır. Dinin medyada temsili, o dinin ilke ve prensiplerinin "kitleselleşmesi ve popülerleşmesi" anlamına da gelmektedir.

Kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki "tutum belirleme" derecesi üzerinde birçok araştırma yapıldığını ve bu paralelde kimi kuramlar geliştirildiğini biliyoruz. İletişim biliminde özellikle "iki yaklaşım"ın hâkim olduğu söylenebilir: İlk yaklaşım, kitle iletişim araçlarının etkileşimde belirleyici role sahip olduğunu savunmaktadır. Ancak, bu yaklaşım kitle iletişim araçlarının tutum belirlemedeki işlevine dikkat çekse de hedef kitleyi pasif alıcı konumda görmemektedir. Kit-

le iletişim araçlarının alıcısı konumunda olanların da bazen belirleyici konumda olabilecekleri görüşündedirler. İkinci yaklaşım, iletişimdeki belirleyicilikte hedef kitlenin etki ve belirleyiciliğinin hesaba katılması gerektiğine, kitle iletişim araçlarından bağımsız olarak izleyicinin rol ve etkisine vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, farklı izleyicilerin aynı programı farklı algıladıklarını görüşlerine kanıt olarak vermektedir. Her iki yaklaşımı destekleyen birçok araştırma yapılmış olup, günümüzde yaygın kanı medya ve izleyici arasında karşılıklı etkilemelerin olduğu şeklindedir. Buradan hareketle oluşturulan üçüncü yaklaşım, kitle iletişim araçlarının "pekiştirme etkisi"ne vurgu yapmaktadır. Buna göre kitle iletişim araçları tutumları doğrudan değiştirmez ancak, var olan tutumların gücünü artırıcı ya da onları daha ileri noktalara sevk edici etkide bulunabilir.[1]

Bu anlamda konuya yaklaşıldığında kitle iletişim araçlarının yeni tutum oluşturma yerine mevcut tutumlarını "besleyici" ya da var olan tutumları "besleyerek ilerletici" işlevlerinin daha belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Dini inançları olan bir kişi medyada bu konudaki programları tercih etmekte, bunlar konusunda daha seçici olmaktadır. Burada izleyici kendisine sunulan ürünü tercih edebilmektedir. Her ne kadar ilk adım kitle iletişim araçlarından gelmiş gibi görünse de izleyicinin tercihi belirleyici olmaktadır. Ancak başka bir açıdan bakıldığında izleyici yine de "tercihini" kitle iletişim araçlarının kendisine sunduğu ürünler arasından yapabilmektedir. Bu anlamda tutum belirlemede yerine göre, hem "araç"ın hem de "hedef yani izleyici"nin "belirleyici" olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu da "din konusunda kitle iletişim araçlarında çeşitliliğe önem vermek" anlamına gelecektir. Kitle iletişim araçlarının dini tutum edinmedeki bu özelliğine dikkat edip, dini eğitim amaçlı ürünler uygulamada çeşitliliğe önem verme, farklı izleyici kitleleri için farklı dini programlar yapmak gerekli olmaktadır. Ayrıca bu durum, kitleye geleneksel eğitimden farklı olarak istediği bilgiyi seçebilme imkânı doğurduğundan daha demokratik ve özgürleştirici bir olguya işaret etmektedir. İnsanlar kitle iletişim araçlarının sağladığı çeşitlilik içinde tek bir ürüne bağlı kalmadan seçim yapabilmekte, çeşitli bakış açılarını görebilmektedir. Bu durum insanların kendi kültür ve düzeylerine uygun bilgiyi bulabilmelerine imkân sağlama, dogmatik katılığın önüne geçme açısından önemlidir. Ancak kitle iletişim araçlarının dindar insanın önünde dini bilgi açısından çeşitliliği açması, din alanda otorite sorununu da gündeme getirmektedir. Medyada aktarılan çok çeşitli dini bilginin sıhhatini denetleyecek kurum ve otoritenin yokluğunun getireceği mahzurlarla, dini medya üzerinde kurulacak otorite sonucunda dini bilgide tekel kurma tehlikesi arasında bir orta yol bulma gerekliği ile karşı karşıya olduğumuz görülmektedir. Özellikle medyanın denetiminden sorumlu RTÜK ile

1 Bkz. Batmaz ve Aksoy, 1995.

ülkemizde din eğitiminin sağlıklı biçimde yapılmasından anayasal düzlemde sorumlu olan Diyanet teşkilatımızın organik ilişkisinin gerekliliği çok açıktır.

Kitle iletişim araçlarının din açısından faydalı işlevlerinden birisi de soyut, zor ve karmaşık konuların "kolay anlaşılabilir" biçimde sunulmasına imkân sağlamalarıdır. Özellikle soyut içeriğe sahip dini konuların modern iletişim araçları vasıtasıyla ve sanat aracılığı ile daha etkili ve anlaşılır biçimde kitlelere aktarılması şüphesiz çok önemlidir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla, soyut ve kitle açısından anlaşılması zor dini konular dizi ve filmlerle hikâye, kıssa tarzı anlatımlarla etkili biçimde ele alınmaktadır.

Kitle iletişim araçlarının dini tutum geliştirmedeki bu avantajları yanında dezavantajlarına da değinmek gereklidir. Bu dezavantajlar, "kitle iletişim araçlarının, dini mesajın kitlelere aktarılması amacını ne kadar yerine getirebilir?" şeklinde bir sorunun sorulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu durumu açıklamak için kitle iletişim araçlarının da içinde bulunduğu popüler kültürün mahiyetinin anlaşılması gereklidir. Popüler kültürün en belirgin özelliğinin "tüketime ve hazza yönelik tutumu" olduğu söylenebilir. Bu durum aynı zamanda popüler kültürü eleştirme konularının da önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Popüler kültür genellikle, üretici üst sınıfın kendi beğenilerini halk tabakasına benimsetme, kendi üretim olanakları doğrultusunda halkı tüketime yöneltmenin diğer adı olmakla eleştirilmektedir. Gerçekten de popüler kültür sistematiğinin işlemesinde bireysel istek, beklenti ve hazların önemli bir yeri vardır. Belli bir süre sonra ortadan kalkan, doyum, arzu ve haz talepleriyle ortaya çıkan bir "sahiplik duygusu" ile popüler kültür kendi kendini üretmektedir. Böylece gündelik yaşantının sıradanlığı içinde kitlede kendisine oldukça geniş bir yer bulabilmektedir.

Kitle iletişim araçlarında amaç bir süre sonra geri plana itilmekte, kitle iletişim araçlarının dil, söylem ve mantığı yapımcıyı zaman zaman amaçladığı hedef ve mesajdan farklı noktalara götürebilmektedir (bu durum iletişim biliminde "aracın amacın önüne geçişi", "imajın anlatının önemini yok etmesi" sorunsalı olarak adlandırılmaktadır). Özellikle din gibi önemli bir konunun kitle iletişim araçlarında zaman zaman bir meta haline dönüştürüldüğü, tüketilen, konuşulan, tartışılan bir reyting malzemesi haline dönüştürülmesi bu nedenle olmaktadır. Başlangıçta hedeflenen noktanın çok uzağında kalınmakta, aracın-medyanın mantığı amacın önüne geçmekte, imaj anlatının önemini yok ederek gerçek üstü bir konumda dini konular adeta tüketilmektedir. Bunda yine popüler kültür ürünlerinin mantığı olan "insanların ilgisini canlı tutabilmek için güncelliğini koruma, reyting kaygısı, sürekli yenilenme zorunluluğu, ticari kaygıların ön planda olması" gibi hususlar da burada etkili olmaktadır. Böylece ilahi kaynaklı dini ilke ve prensipler popülerleşerek, medya mantığı içerisinde tüketilen bir "meta" haline gelmektedir.

Günümüzde kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, popüler kültürle gelen hemen her şeyin bir tüketim metaı haline gelmesi, bir "değer enflasyonuna uğraması" halinden dini bilgi de nasibine düşeni almaktadır. Dini açıdan belli adap ve ilkelerle tedris edilmesi, konuşulması gereken konuların, reyting uğruna medyada seviye dışı bir üslupla ve hatta mahalle kavgası görüntüsü altında tartışıldığı hepimizin malumudur. Bu durum popüler kültürün, bilgiyi enformasyona dönüştürüp değerini azaltarak popülerleştirmesi sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Yine popüler kültürün, bilgiyi kişinin talep ve beklentilerine göre kullanıma sokması da aynı bağlamda değerlendirilmelidir. Böylece aşkın nitelikte ve kendi anlam dünyası içinde belli bir değere sahip olan dini bilgi, popüler kültür içinde basit bir tartışma konusu ya da basit bir tüketim metaı haline dönüştürülmektedir. Günümüzde kitle iletişim araçlarının ürünü olan çok kültürlülük ve çeşitlilik, sürekli bir üretim-tedavül-tüketim mekanizmasına tabi olmak suretiyle değerleri, inançları ve her çeşit katılığı yumuşatıp buharlaştırdığı bir "tüketim kültürü" vasıtasıyla ortaya çıkmaktadır. Turner'e göre günümüzde üzerinde durulması gereken sorun, gündelik yaşam düzeyinde, inancın metalar, seyahat, turizm ve küresel TV'nin etkisiyle göreceleşmesinin genel nüfus içerisinde inancın temellerini nasıl sarstığıdır.[2] Kitle iletişim araçlarının büyük etkisi ile ortaya çıkan postmodernleşme süreci, inancın erozyonunu, geleneksel inançların seküler dönüşümünü sağlamıştır. Bunlardan hareketle medya öncülüğünde ortaya çıkan ve inanç erozyonu ile gündelik yaşantımızdaki inanç ve davranış kalıplarını değiştiren süreci birçok bakımdan, bir "sekülerleşme süreci" olarak da adlandırabiliriz. Kitle iletişim aracı ve küreselleşmenin bir sonucu olarak tüketim kültürü gündelik hayatı öylesine sarıp sarmalar ki bunun içine dini hayatın öğelerini de katar ve dine inanmayı neredeyse anlamsız kılar. Böylece kitlelerin tanrıya inançsızlıkları değil ama gündelik yaşantıdaki inançlılığın kemirilerek işlevsizleştirilmesi söz konusu olmakta ve kitleler yaşam tarzı olarak daha da sekülerleşmektedirler. Dolayısıyla medyada üretilen tüketim kültürü, geleneksel yaşam tarzlarının temelini kemirip bu yüzden geleneksel dinsel pratikleri, bilinç düzeyinde değil ama Pierre Bourdieu'nun habitus dediği yani "bir dinin kendini tecessüm ettirdiği gündelik yaşam pratikleri" düzeyinde aşındırmaktadır. Medya aracılığı ile pompalanan kültürün postmodernleşmesi bir yapaylık deneyimi yaratmakla, ayrıca dini bu gündelik yaşam düzeyinde tartışma konusu yapmaktadır.[3] Bu nedenle günümüzde dini-İslâmi hayatın tehdidi Hıristiyanlık ya da Yahudilik ya da başka bir dinden değil, kitle iletişim araçlarının kültürel erozyonundan gelecek ve gelmektedir. Dini inanç ve prensiplerin ticari TV, MTV, videolar, kulaklıklar ve küresel medya tarafından erozyonu ciddi bir olasılıktır. Müslüman sosyal bilimci Akbar Ahmed'in deyi-

2 Turner, 1994: 17.
3 Turner 1994: 186.

şiyle "İslâm'a karşı tehdit İsa'nın mirasından değil, tersine Madonna'nınkinden gelmektedir."[4]

Küreselleşen Dünyada Kutsala Dönüş Olgusu ve Medya

Dini konuların toplumda kitlesel anlamda görünür kılınmasında etkili olan kitle iletişim araçlarının diğer bir sorunlu yönü giderek çok kültürlü bir hal almaya başlayan dünyada farklı din ve kültürleri karşı karşıya getirmesidir. Kitle iletişim araçlarının hızlı ve etkin yayılımı çok sayıda dinin medyada görünür olmasını sağlamıştır. Kitle iletişim araçlarının gelişimi yanında dünya ölçeğinde kutsala dönüşteki artışı da burada eklemek gereklidir. Din sosyologları, dinsel yönelimin oldukça belirginleştiği yeni dönemi "kutsala dönüş", "büyük uyanış", "dinin yeniden kuruluşu" gibi nitelendirmelerle adlandırmaktadırlar. Son zamanlarda gelişmiş toplumlarda dini ve ruhsal temalar doğulu dinler, geleneksel dini öğretiler, mistik inançlar, yeni/yarı dini akımlar tarzında çok boyutlu biçimde görünmeye başlamıştır. Bu görünürlük kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve küreselleşme ile daha da artmıştır. Ancak küreselleşmenin "dinin yükselişi kadar dinsel inançlardaki gevşemeyi beraberinde getiren çok negatif sonuçları da vardır." Bir tarafta dünyanın farklı milletleriyle karşılaşan insanların kendi dini kimliklerinin farkına varmaları, diğer tarafta ise bir inanca mensup olanların her türden inanç ve ritüel biçimleriyle aşırı oranda karşılaşmaları durumu söz konusudur. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile geleneksel kapalı toplumda yetişen, ama farklı din ve kültürlerle yoğun biçimde karşı karşıya gelmeyle meydana gelen inanç ve norm bunalımı, yani "anomié", insanların kendi inançlarının diğer inançlar karşısında değerden düşmüş konumuna tanık olmak, yanı sıra başka insanların da aynı konumu paylaşarak kendi inanç ve değerleriyle bağlarını zayıflattıklarını görmekle derinleşmektedir. Bu durumda inanan/dindar kişiyi asıl etkileyen şey, mevcut normların hepsinin göreceli olduğunu görmekten de öte, mevcut çoğulcu kültür içerisinde herhangi bir inancın geçerliliğine karar verecek bir üst konumun mevcut olmadığının dramatik keşfi olmaktadır. Artık kültürel formlar, dinsel inançlar çoğulcu bir toplumsal pota içerisinde aşağı yukarı eşitlenmiştir ve aralarında hangisinin üstün değerli olduğuna hüküm verecek bir üst ilke mevcut değildir. Gelinen noktada dindar insanın geleneksel dünyada kendisine örülen güvenlik duvarı adeta yıkılmakta, dinsel çözülüş ve anomie durumunu ifade eden bir süreç yaşanmaktadır. Yanı sıra bu durum yani farklı inanç öbekleri ile karşılaşma, küresel ölçekte diğer dinlerle olabileceği gibi, aynı toplum içindeki bilinen ama pek konuşulmayan dini inanç grupları için de söz konudur. Günümüzde görülen kutsala, dine dönüş olgusunun kitle iletişim araçlarındaki yansımaları ile birlikte, toplumun gündemine sadece yabancı din ve kültür örnekleri değil ayrıca azınlık

4 Turner 1994: 15.

ya da yerli inanç grupları da girmektedir. Başka bir deyişle toplum misyonerlik tartışmaları yanında Alevi-Sünni tartışmalarının sıcak ortamına da alışmaktadır. Bu durum ise geleneksel din eğitimi almış dindar insanın zihninde cevaplanması gereken yeni soruların oluşması anlamına da gelmektedir.

Popüler kültür, Avam ve Havasın Kültürünü Birleştiriyor mu?

Modern toplumlarda kutsala gösterilen ilginin kitle iletişim araçlarındaki yansımalarının sonucu olarak çok canlı ve çeşitli dini kültür ürünleri ile de karşı karşıya kalınmaktadır. Radyo ya da TV programları, SMS mesaj ya da e-mail grupları, çeşitli dini içerikli siteler, internet kiliseleri, Webde sanal cemaatler gibi sayısız yeni cemaat örüntüsü dini hayatımızı daha da renklendirmekte ve çeşitlendirmektedir. İnsanlar buraları izleyerek ya da bilfiil katılarak dini kültürlerini geliştirebilmektedir. Kitle iletişim araçlarının yaygınlığı sayesinde "aktarılan değil edinilen kültüre" doğru gidilmektedir.

Ancak belki burada değinilmesi gereken önemli nokta kitle iletişim araçlarındaki dini programlar ve onların dini hayatımıza kattığı yenilikler olsa gerektir. Medyadaki din konulu programların çeşitlilik arz ettikleri söylenebilir. Diyanet saati, Huzura doğru gibi dini bilgi veren programlar yanında dini tartışma programları, radyo ve TV'lerdeki ilahi-marş programları, ramazan programları ve sırf dini içerikli film ve dizilerle sır dizileri bu çeşitlilikte ilk akla gelenler olarak sıralayabiliriz. Bu programların yukarıda belirtilen -detayları tebliğ sınırlarını aşacak- pozitif ya da negatif işlevleri bir yana, milyonlarca insanı ekran başında etkilediği bir gerçektir. Bu programlara bakıldığında genel olarak ilmi olmaktan çok halkın duygu ve düşüncelerine hitap edici tarzda oldukları görülür. Şüphesiz bu da popüler kültürün mantığına uygun bir durumdur. Çünkü iletişim bilimciler kitle iletişim araçlarının yazılı kültürden ziyade sözlü kültüre yakın özellikler taşıdığı görüşündedirler. Bu nedenle iletişim çağını ikincil sözlü kültür çağı olarak adlandırılmaktadır.[5] Aynı zamanda popüler kültür, yüksek kültür ürünlerinin halkın beğeni kalıplarına dökülerek sunulduğu bir ortamı da ifade etmektedir. Popüler kültürün en dikkat çekici yönü, yüksek ve alt kültürlere ait eğilimler tarafından biçimlenen "etkileşim alanı" olmasıdır. Popüler kültür, yüksek ve alt kesimler arasında bir etkileşim alanıdır. Bu sahada üstte (yüksek, elit kültür) ve altta (folk kültür) olan karşıt öğeler, farklı karışımlarla iç içe geçmişlerdir. Bu etkileşim alanı içerisinde farklı öğelerin etkileşime girmesi ve yeni kombinasyonlar üretmesi söz konusudur. İletişim araçlarının gelişmediği geleneksel toplumlarda kültürün alt ve üst katları arasındaki farklılık yüksektir. Bu anlamda halk kültürü ve yüksek kültürün kendilerine has kültür aktarım kanalları bulunmaktadır. Ava-

5 Ong, 1995.

ma ait kültürü sözlü kültür folklorik tarzda aktarılırken, yüksek kültürel unsurlar ise yazı ya da sanatsal eserler aracılığı ile aktarılıyordu. Bu durum dini kültür içinde aşağı yukarı aynı idi. Bu sebeple medrese, okul gibi kurumlar havas yani yüksek dini kültüre ait ürünlerin üretildiği, okutulduğu, aktarıldığı kurumlardı. Halkın buralarda okutulan bilgilerden doğal olarak çok fazla bilgisi olmuyordu. Bu nedenle okumuş olanlara has, o çevreye ait dini bilgilerin varlığından, başka bir deyişle avama ve havasa has, onların kültürel donanımlarına uygun bir dini bilgi sisteminden bahsedilebilir. Din sosyolojisi açısından sosyo-dini farklılaşma olarak adlandırılabilecek bu durum kitle iletişim araçlarının yaygın kullanımı sebebiyle görece değişikliğe uğramıştır. Artık yüksek kültüre ait dini bilgileri halktan gizlemek çok mümkün görünmemektedir. Avam ve havas arasındaki geleneksel toplumlara has kültürel farklılığı günümüzde devam ettirmek artık mümkün olmamaktadır. Bu nedenle medyada eskiden halka in(diril)meyen dini konular tartışılmakta, insanları şaşırtan ve kimi zaman tepkilere de neden olan eleştirilerle karşılaşılmaktadır. Çünkü program yapılırken her ne kadar belli bir kesim hedeflense de sonuçta adı üstünde "kitle" bundan yararlanmaktadır. Medya ile her konu halkın karşısına çıkabilmektedir. Ancak şu var ki, kitle iletişim araçlarının aynı zamanda popüler kültüre ait araçlar olması, sunulan yüksek kültüre ait unsurları halkın beğeni seviyesine indirilmesini gerektirmektedir. Bu sebeple de kimi dini bilgi bağlamından koparılarak ya da doğasından farklı olarak avamın beğenisine sunulmuş olmakta, bu da ister istemez dini programlarda bir "seviye düşüklüğü ya da sığlık" tartışmalarını beraberinde getirmektedir.

Popüler kültür araçlarının bu özelliği "sunulan dini bilginin niteliği"nde de kendisini göstermektedir. Kitle iletişim araçlarında dini temaların işlenişi konusunda dikkatimizi çeken bir diğer nokta, TV dizileri ve sinema filmlerinde mistik ve büyüsel temaların dini konularla iç içe verilmesidir. Kitle iletişim araçlarında din konusunu ele almanın olumlu ve olumsuz yanlarına en güzel örnek TV ve sinemalardaki mistik temalı sır dizileri ya da dini-büyüsel ve parapsikolojik temalı filmlerdir. Büyüsel, mistik ve ezoterik niteliğe sahip bir çok popüler dini konu, kitle iletişim araçlarında sıkça işlenmeye başlanmıştır. Günümüzde hemen her gazete ve dergide artık, bir burç ve astroloji sayfası ile karşılaşmaktayız. Parapsişik ve kehanetsel konular dergi kapaklarında ve gazetelerin üst sütunlarında, haber ve tartışma programlarınınsa önemli konuları arasında yer almaktadır. Ayrıca edebiyat (örneğin Harry Potter vb.), TV ve sinema ürünleri (örneğin The Exorcist, İşaretler, Matrix gibi ünlü filmler; Sırlar dünyası, Kalp gözü, Sır kapısı, Sihirli annem, Gizli dosyalar gibi televizyon dizi ve programları) arasında büyüsel, mistik ve ruhçu temaların sıkça kullanılmaya çalışıldığına, hatta bunların bazı dinsel temalarla birleştirilerek verildiğine şahit olmaktayız. Hatta bu tarz diziler Türkiye'de "sır dizileri" olarak adlandırılmakta ve tartışılmaktadır. Po-

püler kültürle gelen ve hemen her şeyi iletişim araçlarıyla tüketime yönelten enformatik mantık, bu tarz inanışları insanların ilgi alanına sokabilmektedir. Ayrıca postmodernizmin modernizmi eleştirirken kullandığı, onun insanı maddenin esiri yaptığı ve bunun ruhçu eğilimleri artırdığı savıdır. Daha çok akılcı paradigmayı ve kuralcılığı eleştiren postmodern epistemoloji, özellikle küresel ilişkiler ağı ile birlikte paranormal ve parapsişik eğilimleri tırmandırmaktadır. Buna postmodernizmin ezoterik eski geleneklere yeniden ilgi duymasını da eklemek gerekir. Ayrıca sanayi sonrası yeni toplum kuramlarının varlığı, "kaygı" ve "risk" endişelerinin, belirsizliklerin artması yeni arayışlara olan eğilimi artırmaktadır. Bütün bu nedenlerle bu tarz ürünler medyada yaygın bir alıcı kitlesi oluşturmaktadır. Medyada sunulan bu tarz programlarda mistik ya da parapsikolojik konular belirgin şekilde ön planda iken arka planda dini mesajlar verilmektedir. Örneğin bu tarz konuların çokça işlendiği yabancı dizi ya da filmlerde İncil, kilise, haç vb. birçok Hıristiyan din sembolü kullanılmakta ve kişilerin bilinçaltına bir nevi Hıristiyan dini, bu gibi sorunlu durumlarda "etkin" bir din olarak propaganda edilmektedir.

Bir taraftan seyirci ilgisi sebebiyle[6] mistik ya da parapsikolojik konular bolca işlenirken, aynı zamanda bu tarz inanışlar medya eliyle tanıtılmış olmakta, dizi ve filmlerdeki bu tarz öğeler Medyanın paranormal fenomenleri sunmasının, halkın bu tarz inançlara yaklaşımını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Birbirini takip eden beş deneyle yapılan ve ayrı kontrol grubuna da sahip araştırmalarında onlar, medyanın paranormal inançları tek yönlü biçimde sunduğunu ve bu sunma tarzının da onların geçerliliklerine katkı sağladığını bulmuşlardır. Medya, halkın paranormal fenomenlere dair görüşlerini etkilemede etkin bir rol oynamaktadır. Her ne kadar paranormal fenomenler, eğlence amaçlı ve kurgusal biçimlerde sunulsa da, izleyiciler tarafından sırf eğlence olarak algılanmamakta, izleyicilerin gerçeklik tasavvurlarını etkileyebilmektedirler.

Sonuç

Kitle iletişim araçları ve din ilişkisinde dikkat edilmesi gereken husus dini temaların medyada nasıl sunulduğu konusudur. Kitle iletişim araçlarında söylem (discourse) ve yayın dili (mantığı) önemlidir. Kitle iletişim araçları ve popüler kültürde belli bir söylem ve dille hazırlanan programlar ön plana çıkmakta ya da kitlelerin beğenisini kazanmaktadır. Başka bir deyişle, amaçlanan hedef ya da mesajın önüne çoğu zaman, aracı olarak kullanılan dil ve yayın mantığı, söylemi

6 Yapılan yerli ya da yabancı birçok çalışmada izleyicilerin mistik ve parapsikolojik fenomenleri işleyen programlara ilgi gösterdikleri, medya izleme ve paranormal inançlar arasında ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır (bkz. Arslan, 2007: 224-226). Paranormal temalar medyada sistemli biçimde yaygınlaşmakta, film endüstrisi içinde önemli bir sektör haline gelmekte ve insanların paranormal inançlarının oluşmasında etkin rol oynamaktadır.

geçmektedir. Ancak, dinin belli bir geleneğe yaslanması sebebiyle, kitle iletişim araçlarında din, geçmişle bağlantılı ve tamamen geleneksel bir çerçevede sunulmaya çalışıldığında, başka bir deyişle popüler kültürün mantığı ve dinin mesajı arasında ortak noktalar bulunamadığı zaman yapılan programlarda sıkıntılar olmakta, programlar ya çok demode ya da dinin genel ilkelerine aykırı gibi iki uç noktaya savrulmaktadır. Mesela dini program ya da dini film yapmak için sadece konuşma tarzı programların ya da örneğin ihtiyar bir dedenin hikâye anlatımı tarzında veya geleneksel giysilerle çölde yürüme imajı gibi klasik formatlara başvurmak bu nedenle olmaktadır. Bu formatların dışına çıkabilmek için Kitle iletişim araçları ve popüler kültürün retoriğinin bilinmesi ve ona göre formatlar oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de yapılacak dini dizi, film ya da programlarda iletişim bilimi ve İlahiyat biliminden ortak biçimde yararlanılmasına, özellikle mesajın etkinliği açısından sanatın güçlü dilinin kullanılmasına özen göstermek gerekmektedir. Dinin temel ilke ve değerlerini, bu günün kitle iletişim mantığı ve formu içerisinde anlatacak çalışmalara ihtiyaç bu gün de geçerliğini sürdürmektedir.

Kitle iletişim araçlarının dini tutumlara olumlu etkisinin sağlanması için yapılacak diğer bir önemli husus da izler kitlenin zaman zaman uyarılması ya da eğitilmesidir. Şüphesiz RTÜK medya okuryazarlığı projesi ile bunu ilköğretimde yapmaya başlamıştır. Kanaatimizce medya okuryazarlığı dersinin din eğitiminin amaç ve hedefleri açısından değerlendirilip gözden geçirilmiş hali de din eğitimi verilen okulların müfredatına konulmalı, yine din boyutundan konu kitlelerin aydınlatılması açısından da işlenmelidir. Medya okuryazarlığı dersi izlerkitlenin medyayı bilinçli okuması, gerçekle sanalı ayırt etmesi, çözümleme kabiliyeti kazanması, seçici olma ve değerlendirebilme kabiliyeti elde etme vb. yetilerle donatılmasını hedeflemektedir. Medya okuryazarlığı dalının, izler kitlenin kitle iletişim araçlarında din alanında yaşadığı sorunların üstesinden gelme amacıyla geliştirilmesini din eğitimcilerinin düşünmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Sonuç olarak bilgi ve teknolojideki baş döndürücü gelişmeler, popüler kültürün etki alanlarını da hızla genişletmektedir. Popüler kültürün, yarattığı sorunlar ve getirdiği yeni imkânlarla, hayatımız üzerinde eskisinden daha etkili olacağı ve bunun din alanında da kendisini hissettireceği anlaşılmaktadır. Önemli olan popüler kültüre dönük seçkinci ve sonu gelmez eleştirilerde bulunmak değil, sebep olduğu sorunların farkına vararak gidermeye çalışmak, aynı zamanda hayata dair "yeni şeyler söyleyebilmenin" ihtimallerini araştırmaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

Aktay, Y. 1998. "Postmodern Dünyada Din: Bir Anlatı mı, Tanrının bir İntikamı mı?", Din Sosyolojisi (Der. Y. Aktay- M.E. Köktaş) Ankara.

Alemdar, K. & Erdoğan, İ. 1994. Popüler Kültür ve İletişim**,** Ümit Yy., Ankara.

Arslan, M. 2004. Türk Popüler Dindarlığı, İstanbul.

Arslan, M. 2006. "Değişim Sürecinde Yeni Dindarlık Formları: Yeni Çağ İnanışları Örneği". Değerler Eğitimi Dergisi. 4 (11). 7-24.

Arslan, M. 2007. Paranormalizm ve Din Paranormal İnancın Sosyolojisi, Malatya.

Aziz, A. 1975. Televizyonun Yetişkin Eğitimindeki Yeri ve Önemi, TODAİE Yy. Ankara.

Aziz, A. 1982. Toplumsallaşma ve Kitle İletişimi, A.Ü.B.Y.Y.O. Yy. Ankara.

Batmaz, V. ve Aksoy, A. 1995. " Türkiye'de TV ve Aile (Elektronikhane)", Ankara.

Din İşleri Yüksek Kuruk Kararı, 1998. "Medyada Tartışması Yapılan Bazı Dini Konular Hakkında Din İşleri Yüksek Kurul kararları", Diyanet Aylık dergi, s. 87, Ankara.

Dollot, L. 1991. Kitle Kültürü ve Bireysel Kültür, İstanbul.

Fiske, J. 1999. Popüler Kültürü Anlamak, İstanbul.

Gelici, Z. 2007. Sırlara Vurgu Yapan Mistik Televizyon Programlarının Din Eğitimi Açısından Tahlili, SÜ SBE YL Tezi, Sakarya.

Kongar, E. 1986. Kültür ve iletişim, Say Yy., İstanbul.

Ong, W. 1995. Sözlü ve Yazılı Kültür, İstanbul.

Turner Bryan, 1994. "Orientalism, Postmodernism and Religion", Orientalism, Postmodernism and Globalism, Roudledge, London and New York.

Williams, R. 2003. "TV, Teknoloji ve Kültürel Biçim", Çev: A. U. Türkbağ, Dost Kitabevi, Ankara.

Yenen, İ. 2005. Televizyonlarda Yayınlanan Dini Programların İzlerkitlenin Dini Tutum ve Davranışları Üzerine Etkileri Konya Örneği, EÜ SBE YL Tezi, Kayseri.

Yengin, Hülya 1996, Medyanın Dili, Der Yy., İstanbul.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Gerçekten yer yer inşa, yer yer analitik kapsamlı tebliğ sundunuz teşekkür ediyoruz.

Tebliğinizin son bölümünde bir takım medya iletişim araçlarında oynatılan filmlerin, daha çok çocuklara yönelik oynatılan filmlerin Protestanların bir projesi olduğunu söylediniz, ama sadece sır dizileri değil, çocuk dizilerini de dâhil ettiniz. Fakat ben bu yerli olanların ötesinde tabi onları söylemiyorum, ama özellikle Batı'da üretilen, Matrix, Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi gibi dünyayı dolaşan bu tür sinema filmlerinin aslında dünya ekonomisini paylaşmak isteyen uluslar üstü güçlerin bir projesidir. Bu uluslar üstü güçlerin yıllar önce yaptıkları organize toplantılarda dünya medya iletişim araçlarının %51'ini en azından program olarak ellerine almışlardır. Böyle bir projeyi yaptıklarını ve bu çerçevede de bu tür filmlerle dini gerçekliğinden çıkartıp hayali bir dünyanın sihir, büyü ikliminde şekillendirmek suretiyle ateist bir projeye hizmet ettiği noktasındaki bir takım değerlendirmeleri sizlerle burada bu vesileyle paylaşmak istedim. Peki, tekrar teşekkür ediyorum.

DİNÎ DEĞERLER VE BİREYİN TOPLUMSALLAŞMASINDAKİ ROLÜ VE ÖNEMİ

Kayhan MUTLU*

Giriş:

Bu çalışmanın temel amacı, asrımızın temel ve esas üstün değerleri olan demokratikleşme ve insan haklarının günlük hayatta gerçek ve ciddi anlamda varlığını sürdürebilmesi gerekli olan alt yapıyı ele almaktır. Bu alt yapı, kurumsallaşmış ahlâk ve erdem değerleri olmaktır. Bilindiği üzere, asrın bilimsel ve teknoloji seviyesi içinde kalan ve ekonomi esaslı çıkarlar güdümünde ortaya konan akıl ve mantık evrensel hukuk kurallarını ve demokrasi ve insan hakları prensiplerini gözardı etmektedir. Bu varsayım, günümüzde görülen enerji ve gıda odaklı uluslararası ilişkilerde, terör ve şiddet içerikli suçların yaygınlaşması ile kendini ortaya koymaktadır.

Bilindiği üzere toplumsal yaşam kurumsallaşmış yapılarla ortaya konur. Ekonomi, siyaset, eğitim, aile, din ve temel kültürel yapı bu söz konusu kurumsal yapının esasları olmaktadır. Bu kurumlar olmadan toplumda olmaz. Bu kurumlar arasında, üretim ve tüketim hizmetleri ekonominin, ülkenin her türlü kaynaklarının nasıl kullanılacağı siyasetin, bireyleri iş bölümü esasına göre yerleştirme eğitimin temel fonksiyonları olurken, din'i inanç sistemi tüm bu yukarıda sözü edilen kurumsallaşmalarla kendini ortaya koyan günlük yaşam ilkelerinin inanç sistemi içinde nefse hâkimiyet kontrolünde olmasını mümkün kılan tanımları ve kuralları belirler. Bu kurallar, inanç sistemi içinde her şeyin hâkimi ve sahibi adınadır

* Prof. Dr., ODTÜ Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

Öte yandan, hukuk sisteminin, adalet duygusunun ve çağımızın üstün değerleri olan demokrasi ve insan hakları gibi ilkelerin günlük yaşamda kendi gerçeklerini ve varlıklarını ortaya koyabilmesi için gerekli olan alt yapı nedir ve bu alt yapılar nasıl günlük yaşamda kendi varlığını ortaya koyabilir, sorularının ele alınması ve üzerinde gerekli çalışmaların yapılması zamanımızda üzerinde durulması gereken hususlardan biridir. Bu alt yapılar, ancak ve ancak, ahlâklı olma ilkelerinin veya ahlâki değerlerin bireyin sosyalleşmesinde önemli ölçüde yer alması ve ayrıca günlük yaşam koşullarında bu değerlerin uygulanmasının anlamlı olması ile yerine getirebilinir. Toplumsal yapıda, kurumsallaşmış ahlâk anlayışı ve kültürü olmazsa, o ülkede demokrasi veya insan hakları hiç olur mu?. Bu soru üzerinde önemle durulması gereken bir sorudur.

Bilindiği üzere, yukarıda sözü edilen kurumsal yapılar içinde, sade vatandaşın anladığı anlamda, "siyasetin ahlâkı var mı?" ve/veya "ekonominin ahlâkı var mı?" veya " eğitim ile ahlâk arasında kuvvetli bir ilişki var mı?" gibi sorulara anlamlı ve net cevaplar vermek kolay değildir. Bu tartışmalar uzadıkça uzayabilir. Mesela, ahlâk ile eğitim arasında kuvvetli-anlamlı bir ilişki olsaydı, en çok okumuşlar olan üniversite profesörleri camiası kendi toplumları içinde, en ahlâklı ve dürüst vatandaşlar olur durumda olacaklardı, değil mi? Veya eğitim ile ahlâk arasında ciddi anlamda kuvvetli bir ilişki olsaydı, dünyanın her ülkesindeki kütüphanelerden kitaplar çalınmasın diye çok ciddi boyutta elektronik güvenlik sistemlerine pek gerek olmayabilirdi, değil mi?

Ancak, bu yukarıda sözü edilen örneklerle eğitim ile bireyler hiç bir şey kazanmıyor demek de doğru değildir. Böyle bir iddia olamaz. Kısacası, okullaşma ile veya eğitim ile bir meslek sahibi olmaya çalışan birey bu vesile ile kendini daha rahat ifade etme, daha bilimselleşme ve sosyo- ekonomik anlamda daha rahat yaşam elde etme gibi özelliklerini geliştirir. Doktor olur. Mühendis olur. Sanatçı olur. Bu noktada burada ele alınmak istenen husus kısaca özetlenecek olunursa, atalarımızın dediği gibi, "sadrazam olunabilinir, ama adam olunmayabilinir" anlamında eğitim ile ahlâk veya eğitim ile erdem kişi olma arasındaki ilişkilerin esası ve özü nedir ve benzer sorulara neden girildiği gibi hususlara bir ölçüde bu şekilde cevaplar verilmiş olabilir.

"Ahlâk, erdem gibi özelliklerin kaynağı nedir?" sorusunun cevabını yukarıda sözü edilen kurumlar içinde "din kurumunda" aramakta fayda var. Din, doğru ile yanlış, iyi ile kötü, faydalı olma ile zararlı olma gibi kavramları yaratıcı adına bir inanç sistemi içinde tanımlar. Mesela, İslâm Din'i, sosyo-ekonomik kültürel farklılaşmaların birliktelik ruhu içinde yapılmasını ve bu şekilde günümüzün problemlerinden olan ayrımcılık karşıtı sosyalleşmeleri mümkün kılar. Bilindiği üzere, toplumsal yapı içinde sosyo-ekonomik farklılaşmaların olması kaçınılmazdır. Ancak, bu farklılaşmaların vatandaşlar arasında eşitsizlik kaynağı olması

ve "ben üstünüm" zihniyetinin karşıtlığını ortaya koyma sadece, "ben modern bir insanım veya ben akıllı ve dürüst bir insanım" gibi rasyonelleşmelerle mümkün olmuyor. Olsaydı, sanayileşmiş-refah toplumları olarak bilinen günümüz modern toplumlarında "cilt rengine ve göz yapısına endekslenmiş kurumsallaşmış ayrımcılık" olmazdı. Bu ve benzer nedenlerle, hepimizin bildiği ve Anadolu kültüründe yer alan "Yaratandan dolayı" gibi değerlerle ve inanç sistemleri ile sosyalleşmenin önemi unutulmamalıdır. Bu şekilde, sosyo-ekonomik kültürel farklılaşmaların "ben merkezli değil, biz merkezli", evrensel anlamda insanî olması öncelik kazanmış olur. Bu şekilde, farklılıklar hoşgörülü olma nedeni olur. Bu şekilde, ancak farklılıklar kavga nedeni olmaz.

Maddî Zenginlik ve Erdem, Ahlâk İlişkisi:

Bilindiği üzere, bilimsel anlamda konu ele alındığında, "insan esas olarak organik bir varlıktır" diyebiliriz. Ne kadar kaliteli beslenebilirsek, ne kadar çok daha kaliteli okullara gidersek, ne kadar çok daha kaliteli sağlık hizmetleri alırsak ve ne kadar çok oturduğumuz evler ve mahalleler bakımlı olursa, vs. ve vs. sonuçta o kadar kaliteli insan olunur. Bu varsayım, bir ölçüde doğrudur. Bunun aksini söylemek sosyal bilimleri, tıp bilimini, eczacılık bilimini reddetme olur.

Öte yandan, bilindiği üzere, günümüzde olduğu üzere, insanlık binlerce yıldır,"Pazar ekonomisi" ile idare edilmekte. Sosyalizm gibi toplumsal yapılar ancak ideoloji olarak kendini düşüncelerde var edebilmektedir. Ancak, bir realite olarak kendini hiç ortaya koyamamaktadır. Kısacası, para ekonomisi dışında kalan başka toplumsal yapılardan bahsetmek bilimsel anlamda ciddiye alınmamalıdır.

Para ekonomisinin hâkim olduğu toplumsal yapılarda da, "başarılı olma, saygın bir insan olma önemli ölçüde maddî göstergelerle eş tutulmaktadır". Ekonomik sistem ve eğitim sistemi de rekabet esasına dayanmaktadır. Tüm bu yukarıda değinilen unsurlar bir araya geldiğinde, sonuçta, "ben ve maddî çıkar" öncelikli günlük yaşam koşulları ve toplumsal değerler sistemi karşımıza çıkmaktadır. "Ben ve maddî çıkarlar", sonuçta, refah toplumlarını karşımıza çıkarmakta. Toplam sayıları 30 kadar olan bu Batı toplumları dünyanın en zengin ülkeleridir. Ancak, bu refah kendi içinde kendi sosyolojik sıkıntılarında ortaya koymaktadır.

"Nedir bu sıkıntılar?" sorusuna bakıldığında, suç ekonomisi, boşanmalar, intiharlar, uyuşturucu ve alkol problemli kitleler ve yalnızlığa itilmiş yaşlılar camiası karşımıza çıkmaktadır. Aile kurumu zayıflamıştır. Ve bunun bedelini de özellikle çocuklar öder olmaktadır. Batı toplumlarında, 6-11 yaş arası boşanmış aile üyesi çocukların yaklaşık %17 si uyuşturucu bağımlısı olmaktadır. Doğan çocukların yaklaşık 30- 35 %evlenmemiş ama beraber yaşayan çiftlerin çocukları olmaktadır. Öte yandan, intihar olayları da Batı toplumlarında ortalama olarak 16/100,000

civarındadır. Bu rakam Türkiye için en fazla 3/100,000 kadardır.

Batı toplumlarında, Anglo Saxon değerlerin ve yaşam tarzının hâkim değerleri sonuçta Anglo Saxon olmayan diğer insanlara karşı negatif önyargıların oluşmasına neden olabilmektedir. Sosyoloji literatüründe bu durum, "discrimination=ayrımcılık" kavramı içinde ele alınır. Batı toplumlarında yaşayan siyah derili ve/veya çekik gözlü ve/veya koyu kahverenkli latin kökenli insanlar ayrımcılığın mağdurları olmaktadır.

Yukarıda kısaca özetlenen, refah toplumlarının sosyo-ekonomik sorunları örnekleri, ekonomik zenginlikle birlikte ve bilimsel rasyonalite ile birlikte ne kadar kurumsallaşmış yaşam tarzınız olsa bile, bir ülkenin ciddî anlamda demokratikleşme ve insan hakları prensipleri ile hiç bağdaşmayan ciddi sosyo-psikolojik sorunları olabileceği hususuna dikkat çekmektedir.

Bu sonuçlar, "ahlâk ve vicdan nedir, kaynağı nelerdir? Gerçek demokrasinin ve insan haklarının alt yapısı olan bu kültürel yapı nasıl ortaya konabilir? Bu ve benzer soruların gündem yapılmasını bizlere hatırlatmaktadır.

Bilindiği üzere, zamanın bilimsel bilgileri ve rasyonalitesi içinde kalarak, akıl ve mantık adı altında, toplumsal günlük yaşam kuralları ortaya konabilir. Bu kurallar, suç ve ceza sistemi içinde varlığını koruyabilir. Ancak, yukarıda ortaya konan refah toplumları ve onların sosyolojik sıkıntıları gözetildiğinde, kendi vicdanının bekçisi bireyin bizzat kendisi olmadığı sürece bu akıl ve mantık adı altında ortaya konan kurallara uyum ne ölçüde var olabilir? Bu soruyu ele almak gerekmektedir. Bilindiği üzere, akıl ve mantık, göreseldir. Mutlak olan, evrensel olan ise, vicdan ve ahlâk'ın kendisidir.

İnsan doğası nedir? Bilimsel olarak bu sorunun cevabını vermek pek mümkün değil. İnsan üzerinde, bilimsel deneyler yaparak bu sorunun cevabını vermek mümkün değil. Ancak, özellikle doğup büyüdüğümüz aile çevresinin ve arkadaş çevresinin "nasıl bir insan olduğumuz üzerinde önemli etkisi olduğu bilinmektedir." Çin de doğarsanız Çin kültürü, ABD dede doğup büyürseniz Amerikan kültürü önemli ölçüde sizin karakterinizi, kim olduğunuzu belirler. Kısacası, önemli ölçüde yaşadığımız çevrenin ürünüyüz. Toplumsal yapı, maddiyat ve bencilliği öne çıkarıyorsa ve ekonomi güdümlü yaşam tarzı öne çıkıyorsa bu durumda zamanın ve çağın akıl ve mantığı, bu öne çıkan hedefler göre kendini var edecektir. Bu durumda söz konusu olan, akıl ve mantık, ne ölçüde evrensel olan vicdan ve ahlâk üretebilir ki? Kısacası, yukarıda belirtilen akıl ve mantıkla, mesela, şiddet önlenebilseydi, günümüzdeki savaşların izahı nasıl yapılır olabilecek, değil mi?

Bilindiği üzere, günümüzün, önemli sosyolojik problemlerinden biride şiddet ve şiddet içerikli suçlar ile beyaz yakalı suçlar olmaktadır. Adam öldürme, darp, gasp, hırsızlık, cinsel taciz ve ırza geçme gibi suçları büyük bir ekseriyetle

eğitim seviyesi yeterli olmayan, düşük gelirli veya düzgün sabit bir işi olmayan yoksulluk içinde olan insanlar bu tür suçları yapmaktalar. Yılda 23 milyon ile en az 5 milyon sayıda şiddet içerikli suçlar bu refah toplumlarında olmaktadır. Ekonomik anlamda-sanayileşme anlamında en kuvvetli ülkede bu rakam en az yılda 23 milyon ve diğer ismi çok bilinen Batı ülkelerinde bu sayı 5 milyondan daha az olmamaktadır. Nüfusu İstanbul kadar olan Batı toplumlarında da bu rakam en az 1 milyon kadardır. Öte yandan, ülkemizde bu rakam yılda 400 bin civarındadır. Bu istatistiklerin sosyolojik yorumuna göre bu refah toplumlarında da demokrasiden ve insan haklarından bahsetmek o kadar kolay değildir. Çünkü, oldukça çok dikkat çekici anlamda şiddet günlük yaşamda sade averaj vatandaşları tehdit etmektedir.

Öte yandan, beyaz yakalı suçlar olarak ifade edilen, rüşvet, vergi kaçırma, sahte şirket kurmalar, sahtecilik, dolandırıcılık, kaçakçılık, banka batırmalar, sahte iflaslar ve bilim dünyasında görülen intihal gibi birçok suçları ise, eğitim seviyesi oldukça yüksek, düzgün bir meslek sahibi olan ve toplumda saygın konumda olan insanlar bu tür suçları işlemektedir. Beyaz yakalı suçlar ise, ülkemiz gibi toplumların en önemli sorunlarından olmaktadır. Uluslararası saydamlık ölçeğine göre 10 üzerinden 4.0 civarında bir puan alan ülkemiz, refah toplumlarının en az 8.0 gibi rakam elde ettikleri dikkate alındığında bu anlamda oldukça sorunlu olduğumuz ortaya çıkmaktadır. Ekonomik anlamda yasal olmayan bir yönetim sorunu karşımıza çıkmaktadır. "Devletin malı deniz yemeyen…" ve "Balık baştan kokar" gibi sözlerle ifade edilen halk söylemleri bu aşamada tekrar edilebilinir. Son yıllarda ortaya çıkan "batan bankalar" ülkemizin yaşadığı beyaz yakalı suçlar olayının en belirgin örneği olmaktadır. Hukuk sistemimizi olumsuz etkileyen "af yasaları, çarpık ücret politikalarımız, popülist devlet yönetimi" gibi sorunlarımızı bu vesile ile burada belirtmekte yarar var. "Halka hizmet Hakk'a hizmet" lafta kalmaktadır.

Dolayısı ile, sosyo-ekonomik anlamda suç olayı hem yoksulların ve hem de sosyo-ekonomik anlamda iyi durumda olan insanların işlediği yasal olmayan davranışlar olmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere, sosyo-ekonomik zenginliğin kendisi toplumsal yaşamdaki huzuru bozan davranışları önleyememekte. Toplumsal yaşamı mümkün kılan kurallara uyum günün popüler akıl ve mantık sınırlarını zorlamaktadır. Bunlar yetersiz kalabilmekte. Mesela, bir üniversite profesörünün intihal suçlarına olan meyli nasıl izah edilebilir ki? Hangi akıl ve hangi mantık burada söz konusu olmakta. Özetle, maddî çıkarlara ve bencilliğe endeksli akıl ve mantığın, evrensel anlamda ahlâk ve vicdan denilen faktörlerle normal bir iletişim sağladığını söyleyebilmek çok zorlaşmaktadır. Başka bir ifade ile akıl, mantık, ahlâk ve vicdan kombinasyonunu nasıl ortaya koyabiliriz gibi soruları

ele almak karşımıza çıkmaktadır. Bence, bu soruların cevabını din kurumunda aramalıyız.

Vicdan ve Ahlâk'ın Kaynağı:

Beyaz yakalı suçların ve şiddet içerikli adli suçların varlığı, ahlâk ve vicdan sistemi ile ters orantılıdır. Görüldüğü üzere, beyaz yakalı suçlar ve şiddet içerikli adli suçlar varlığı düzgün toplumsal yapının ortaya çıkmasında olumsuz faktörlerdir.

Suç ile ahlâk ve vicdan, suç ile sağlıklı toplum olma arasındaki ilişkiler düşünüldüğünde "ahlâkın esası ve temeli nedir?" sorusunu çalışma mecburiyeti kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Ahlâklı olmanın veya vicdan sahibi bir insan olmanın birçok nedeni olabilir. Ancak, bunlardan birinin de "inanç sistemi olmasını" gözardı etmek yanlış olur.

Bir'e bir bir ilişki hiç bir olay için geçerli değildir. Bu bilinçlik içinde kalarak, din ve ahlâk gibi ilişkileri sosyolojik anlamda irdelemek gerekmektedir. Her vatandaş kendi vicdanının bekçisi olmazsa, kendi nefsinin bekçisi olmazsa, fırsatçılık ve uyanıklık değerlerinin asgariye indirilmesi mümkün olmayabilir. Maddiyatçı-bencil değerlerin kontrolü ancak nefse hâkimiyetle asgariye indirilebilinir. Suç oluşumu netice itibarı ile büyük bir olasılıkla, maddiyatçı-bencil-uyanık ve fırsatçı mantalitelerin ürünüdür. Toplumsal yapıdaki günlük yaşam ilişkilerinde olumsuz sonuçlar ortaya koyabilen bu değerlerin kontrolü inanç sistemi ile mümkün olur ve bu kontrolün adı ahlâklı olmadır. Bilindiği üzere, inanç sistemi nefse hâkimiyet öğretisidir.

İslâm ve bu inanç sisteminin algılanması konusu ele alındığında ilginç sonuçlar karşımıza çıkabilmektedir. Bu konuda yapılan sosyolojik çalışmalar, üniversite örgencilerimizin büyük bir çoğunluğunun (%80-85), İslâm din'in esasları olarak "nefse hâkimiyet anlamında, maddiyat düşkünlüğüne, cinsel dürtülere düşkünlüğü, alkol ve uyuşturucu madde gibi alışkanlıklardan sakınılması gerektiği" olduğunu söylemekteler. Aynı şekilde, yapılan sosyolojik çalışmalar, üniversite öğrencilerimizin büyük bir çoğunluğunun (%80-85) İslâm din'in esasları olan Allah'ın-cennet ve cehennemin-ahiretin ve hesap gününün varlığına ve Kur'ân'ın Allah'ın emirlerini ortaya koyduğuna inandıklarını belirtmekteler. Ancak, bu noktada ilginç olan husus bu öğrencilerimize "siz kendiniz dindar mısınız?" sorusu sorulduğunda, yaklaşık %50 kadarı, "hayır, ben dindar değilim!" demekteler.

Hem Allahın, cennet ve cehennemin, ahiretin ve hesap günü varlığına ve İslâm din'inin esasının "nefse hâkimiyet" olduğuna inanacaksın ve hem de "dindar" değilim diyeceksin. Bence, bu hususun sosyolojik olarak ele alınması gerekir. Benim varsayımım bunun nedeninin bu öğrencilerimizdeki "dindar insan imajının

olumsuz özellikleri kapsaması durumu olabileceğidir.”

Dindar İnsan Algılanması:

Bu nedenle, çok mütevazı ölçüde yaklaşık 138 kadar üniversite öğrencisi ile anket çalışması ve yaklaşık 15 kadar öğrenci ile de derinlemesine mülakatlar yapıldı. Elde edilen sonuçlar Tablo 1 de gösterilmektedir. Bu araştırmaya katılanların sayısının azlığı gözetildiğinde bu konuda daha kapsamlı çalışmalar yapılmadıkça net ve daha kuvvetli varsayımlar ortaya koymak zor olacaktır.

TABLO 1: DİNDAR İNSAN ALGILAMASI (N = 138)

Kişisel Özellik	Çok Dindar Az Dindar	Ortalama Sonuç
Maddiyatçı	6.55	6.77
Fırsatçı-Uyanık	6.58	7.40
Kaderci	9.73	4.72
Açık Fikirli	5.15	8.40
Bencil	5.34	7.98
Adil	6.00	7.41
Dürüst	6.63	7.01
Mütevazı	6.34	6.62
Öfke Kontrol	5.75	6.56
Hırs	5.98	7.16
Kibir	5.27	6.87
Rasyonel	4.95	8.83
Kadın Özgürlüğü	3.83	8.18
Cinsel Konularda Tutucu	8.14	5.51

Anket sorularına cevaplar 0 ile 10 arasındaki rakamlarla ifade edilirken 0= hiç yok, 10= çok var olarak ele alındı. Ortalamalar ve aralarındaki farklar gözetilerek t- test ile level of significance 0.001 ve 0.05 gözetilerek istatistiksel anlamda önemli farklar olup olmadığına bakıldı.

Bu ankete katılanların verdikleri cevaplara göre dindar insanın en belirgin özelliği kadercilik olmaktadır. Yapılan mülakatlarda ortaya çıkan sonuca göre;

"kadercilik", hayatta başarısız olmanın, tembel olmanın ve bireyin kendi beceriksizliğini, rasyonel, akılcı davranamamasını örtmek için kullanılan bir mekanizma olarak yorumlanmakta. Bu yorum tarzı kendini dindar görmemenin önemli bir nedeni olabilir. Bilindiği üzere, günümüz yaşam tarzı rekabete ve başarılı olmaya endekslidir ve bireyin kim olduğu ortaya koyduğu maddî başarılarla değer ifade etmektedir. Bu bulguya göre, İslâm'da gerçek anlamda kadercilik ile neler ifade edildiği hususu ortaya konmadıkça ve öğretilmedikçe bireylerin dindar insan algılaması ve yorumunun olumsuz olabilmesinin bir nedeni bu olmaktadır. İslâm'daki "kaderciliğin tembellik ve uyuşukluk" olmadığı anlatılmalıdır.

Bu sosyolojik çalışmaya katılan üniversitelilerin verdikleri cevaplara göre de, az dindar insanında en belirgin özelliklerinin kadınların eşitliğini olumlu karşılamaları, rasyonel düşünce sistemine sahip olmaları ve açık fikirli olmaları ortaya konmuştur. Bu bulgulardaki, level of significance 0.001, olarak elde edilmiştir. Bu aşamada tartışılması gereken hususlardan biri "nasıl bir sosyalizasyon sürecidir ki, üniversite öğrencileri çoğunlukla, sonuçta dindar insanın rasyonel düşünceden ve açık fikirli olmadan uzak olarak görmekteler. Ve, ayrıca günümüzün önemli bir problemi olan cinsiyete dayanan eşitsizliğin dindar insanlarca kabul edildiği düşünülmekte. Tüm bu bulgular, dindar olma ile bir üniversitelinin sahip olması gereken özelliklerin birbirleri ile çelişkili oldukları düşüncesinin yaygın ölçüde kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, İslâm'ın esaslarını tamamen kabul eden bir üniversitelinin kendisini dindar olarak tanımlanmasına engel teşkil ettiğini ortaya koyabilmektedir. Bu nedenle, gerçek İslâm'ın günlük yaşam içinde, özgür düşünceye ve rasyonel ve akılcı olmaya verdiği önem ortaya konmalıdır. Aksi halde, bir üniversiteli bu çelişkiler içine terk edilmiş olacaktır. Ve, dindarlık demek bazı olumsuz özellikleri taşıma demek olarak bu üniversitelilerin karşısına konmuş olacaktır. Bu yanlışların düzeltilmesi gerekir.

Yukarıda belirtildiği üzere, günlük yaşamda kadınların özgür olmasını dindarlar istemez şeklinde bir düşünce sistemi de bu üniversiteler için hâkim düşünce sistemi olarak görülmekte. İslâm din'in esasları ele alındığında bu yukarıda sözü edilen bulgular gerçeği ortaya koymadığına göre bu söz konusu yanlış imaj oluşumları ve nedenleri düşünülmelidir. Öğretmen ve imam çatışması ortaya konursa, mahalle baskısı kavramları ile tartışmalar üretilirse, İslâm siyasallaştırılır olursa, laik-anti laik ve yaradılış - evrim kutuplaşmaları gündem olursa, bu çatışma ortamlarının ortaya koyabileceği yorgunluklarla din ile ilgili yanlış imajların oluşması muhtemeldir.

Öte yandan, az dindar insanın imajı olarak öncelikle rasyonel düşünce, kadınların özgürlüğü, açık fikirli olma özellikleri akla gelmektedir. Bu özellikler bir üniversitelinin sahip olması gereken özellikler olarakda algılandığı için olsa gerek ki sonuçta İslâm'ı inanç sisteminin tüm esas değerlerini kabul eden bu

gençler kendi benlikleri için daha uygun gördüğü bu özellikler nedeni ile dindar değilim demeyi tercih etmekteler.

Sonuç:

Öğretmen ve imam çatışması ortaya konursa, mahalle baskısı kavramları ile tartışmalar üretilirse, İslâm siyasallaştırılır olursa, laik-anti laik ve yaradılış-evrim kutuplaşmaları gündem olursa, bu çatışma ortamlarının ortaya koyabileceği yorgunluklarla din ile ilgili yanlış imajların oluşması, yanlış bilgilenmeler olması muhtemeldir.

Din'in irrasyonel olarak tanımlamanın kendisiide sorgulanmalıdır. Bu yanlış sosyalizasyon ortadan kaldırılmalıdır. Bilindiği üzere, bazı çevrelerin ısrarla ortaya koyduğu "bilim ve din çatışması" olmamalı. Çünkü, bilim sonsuzluğu kabul eder, inanç sistemi de sonsuzluğu kabul eder. Çünkü; var olanı açıklamaya çalışma bilimin alanıdır ve var edeni ortaya koyma din'in alanıdır. Sonuçta, var olanı çalışma, neden var edeni reddetme olsun ki? Bilim adamı var olan açıklamaya çalışır. Neden din irrasyonel olsun ki.

Az dindarlar daha bencil, kibirli insan olarak ele alınmaktadır. Bu bulgular, dindar olmanın pozitive algılamalarını ortaya koymaktadır. Modern insan, rekabete ve maddiyatçı günlük yaşam dokusu içinde kendi varlığını bencillik esaslarına göre ortaya koyma durumunda kalıyorsa bu aşırılık din'i değerlerle dengelenebilir. Fakat bu noktada ortaya çıkan enteresan bir diğer bulgu, az dindarlar çok dindarlardan daha âdil olarak algılanmaktadır. Bu bulguyu tartışmaya açmak gerekebilir. Tüm bu bulgular 0.01 ile 0.05 arasında istatiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Dışsal dindarlık nedenleri ile dindar görünmeyi kendi maddî çıkarlarına endekslemiş örnekler bu düşünceleri yaratmaktadır. Mülâkat yapılan bazı üniversiteliler, kendi yaşamları içinde çok yakından tanıdıkları bazı insanların cami yapılacak diye topladıkları paraları nasıl kendi şahsi çıkarlarına kullandıklarına şahit olduklarını anlatmışlardır. İslâm'ın siyasallaşması ile ortaya çıkan makam ve koltuk ve maddî menfaat peşinde koşan bazı dindar görünümlü insanların varlığı örnekleri de bu yukarıda sözü edilen algılanın nedenleri olabilmektedir.

Öte yandan, istatiksel anlamda uyanık ve fırsatçı, hırslı olma, öfke kontrolü, dürüst ve mütevazı olma ve maddiyatçı olma gibi kişilik özellikler ele alındığında, dindar ve dindar olmama arasında istatiksel anlamda önemli bir fark elde edilmemiştir. Bu sonuçları ortaya koyan önemli nedenler ülkemizde uygulanan şekli ile pazar ekonomisi koşullarının kendisi olabilir. Ne yazık ki, ülkemiz sosyo-ekonomik-politik koşullarında, başarılı olma ile fırsatçı ve uyanık olma arasında liyakatin çok ötesinde önemli bir ilişki olabilmekte.

Yapılan mülâkatlarda ortaya çıkan sonuçlara göre bu araştırmaya katılan üniversiteliler din'in tanımını yaparken veya din'in kendisini anlatırken aşağı-

da belirtilen vurgulamaları yapmaktalar: "din, insanları kardeş görmedir", "din, dürüstlüktür, adil olmadır. Kul hakkı yememedir", "dindarlık bağnazlık değildir. Dedikodu yapmamaktır. Aşırı gitmemedir", "Dindarlık iyi insan olmadır". "Ezan sesi hep benim hoşuma gider", "Din anarşiyi önler. Hırsızlığı önler.

Öte yandan, kendilerini din'den soğutan nedenleri anlatırken aşağıda belirtilenleri ortaya koymaktalar: "çevremdeki dindarım diyenler bağnaz ve aşırı tutucu oluyorlar. Geri kafalı oluyorlar.", " dindarlık denildiğinde aklıma hep kapalılık, kadercilik ve kadınların özgürlüğünü asla istememe geliyor. Kadın 'tayt' giymemeli, araba kullanmamalı ve okula gitmemeli", "Adam dindarım diyor ve tokalaşmıyor. Her şey böylesine cinsellik olarak algılanmamalı", " yağmur ormanlarındaki ilkel kabile insanları çırılçıplaklar ama cinsel tecavüz yok, ancak bazı İslâm ülkelerinde cinsel tecavüz çok yoğun", "Komşumuz çok dindar ama işi gücü komşuların evlerinde neler oluyor. Bunları öğrenmek istiyor. Çok dedikodu yapıyor", "Din siyasallaşmamalı. Benim halam o partinin kurucularından. Ama kendisi sosyalisttir. Ve şimdileri hacca gidip geliyor", "Dindar ama Kürtlerden ve Alevilerden çok nefret ediyor. Bu bizim dinimizde hiç yok değil mi." Bu örneklerden görüleceği üzere, üniversiteliler dindarlığı karakterde aramak lazım demekteler ve yakın çevresindeki kendilerini dindar olarak ortaya koyanların davranışlarındaki uyumsuzlukları gördüklerinde bu durum nedeni ile din konusunda uzak kalmayı tercih ettiklerini görmekteyiz.

Okullarda anlatılan din dersleri din'i anlatıyor mu?

4. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN (Oturum Başkanı): Saygıdeğer hâzırûn, Seyfettin Yazıcı Hocamız'dan başlamak istiyorum. Buyurun Saygıdeğer Hocam.

Seyfettin YAZICI: Sayın Başkan, kıymetli arkadaşlar. Ben, Nevzat Bey'in son derece güzel hazırlanmış ve çok isabetli önerilerde de bulunduğu tebliği üzerinden hareket ederek konuşacağım. Gerçekten biz din deyince sadece işin ibadet yönünü ele almışız. En ince ayrıntılarına kadar anlatmışız ve anlatmaktayız. Fakat işin ahlâkî yönünü biraz ikinci plânda bırakmışız gibi düşünüyorum. Burada bizim vebalimiz de vardır. Yani bizi dinleyenler namaz kılıp oruç tuttuktan sonra cennetteki yerim hazır düşüncesine kapılmışlardır. Ahlâk, beşeri münasebetler, komşuluk ilişkileri, bunları hep ikinci plânda, yaparsan iyi olur yapmasan da bir şey lâzım gelmez gibi bir anlayışa düşenler de olmuştur. Bunun için Ahmet Hamdi Akseki merhumun ifadesiyle, diyor ki: Namaz, oruç, ibadetlerle ilgili emirler nasıl dinin yapılmasını istediği emirler ise ahlâk konusundaki emirler de aynı kuvvettedir, diyor. Hatta ibadetlerimizin Allah katında makbul olup olmadığını anlayabilmek için ahlâkî davranışlarımız da ayrıca önem taşımaktadır. Ahlâkî davranışlarımız da etkili olmuş mudur, olmamış mıdır? Bu bakımdan gerçekten dinin doğru ve bütün yönleriyle anlatılmasında büyük faydalar vardır. Bunu tabi anlatacak olan da gene bizleriz. Yani dönüp dolaşıp yine iş din hizmeti yapan insanlara düşmektedir. Vaktimiz nasıl bilmiyorum, ben tabi hayat tecrübesi ile konuşuyorum. Güzel konuşan hatip arkadaşlarımız olmuştur ve hâlen de vardır. Bunlar konuşurken cemaati etkilerler. Bir, bu güzel konuşandır. İki, güzel sesli, iyi okuyandır. Bunlar da cemaati etkiler; ama bunlar gelip geçicidir. Cemaati sürekli etkileyen olumlu yönde etkileyenler ilmi ile âmil, ahlâkıyla düzgün olan görevlilerdir. Bunlara ben çok rastladım. Adam az konuşmuştur. Hatta güzel hitap etmesini de bilmemektedir; ama davranışı ile iyilikseverliği ile güler yüzü ile kitleleri kendisine bağlamıştır. İnandırmıştır. Hatta bir dediği iki olmamıştır. Bütün mesele cemaate, halkımıza etkili olabilmek için inandığımızı doğru olduğunu söylediğimiz şeyleri yaşamaktır diye düşünüyorum. Büyüklerin bir sözü var. Lisanü'l-hâl. Yani hâl dili insanın duruşu ve ahlâkıyla, davranışı ile etkisi, dil ile konuşmaktan çok daha etkilidir. Bir anımı da burada bir rahatlama olsun diye size aktarayım. 1966'da Ankara'da dediler ki. Muhammed Hamdullah gelmiş konferans verecek. Gittik. Tabi kitaplarını biliyoruz. İsmini biliyoruz, kendisini görmemiştik. Konferansa gittik. İslâm'ın nasıl yayıldığını, dünyayı nasıl etkilediğini anlatıyor konferansında. Dedi ki: Size şimdi değişik dillerden çok konferanslar verdim, dünyanın pek çok yerinde, İngilizce, Fransızca falan. Ama şimdi size ana diliniz olan Arapça ile hitap edeceğim, bu konferansımı ana diliniz olan Arapça ile vereceğim. Allah Allah, ana diliniz Arapçayla! Yok, acele etmeyin açıklayacağım. Âyeti okudu, Peygamberin hanımları müminlerin anne-

leridir. Annelerimizin dili Arapça olduğuna göre, biz Müslümanız, onlar bizim annelerimiz. Böyle bir espiri yaparak başladı. Dedi ki: Müfessirler, muhaddisler, fakihler, müçtehitler, âlimler geldi geçti. İslâm'ı anlattılar, ama sûfi dervişler az konuştular, ama İslâm'ın yayılmasına daha çok hizmet ettiler. Bilmem katılır mısınız? Ben ondan dinledim. Çünkü dedi onlar çok konuşmadılar, ama Müslümanlığı yaşayışları ile çevrelerine aksettirdiler. Fazla konuşmadılar, belki fazla bilgileri de yoktu, dedi; ama Müslümanlığın bütün ahlâkî ilkelerini düsturlarını bizzat yaşayarak çevrelerine örnek oldular. Bu sözler ona ait. Evet, yani cemaati, kitleleri olumlu yönde etkilemek için bu konuda başarılı olmak için söylediklerimi en az kendimizin yapması gerekir. Toparlıyorum. Ailede ebeveyn, okulda öğretmen, işyerinde âmir, fabrikada patron, müdürdür; camide, mahallede, olduğu beldede ise iman. Din adamının etki alanı çok daha geniş. Din görevlisi, kürsüde vaiz ve topluma din konusunda, ahlâk konusunda bilgi verenler önce kendileri söylediklerini yaşarlarsa topluma daha çok hizmet etmiş olurlar ahlâkî yönden ve toplumun pek çok problemi de kendiliğinden çözülmüş olur. Burada dün hatırıma gelmedi Sayın Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Hocamız Hamza Aktan Beyefendi'nin önceki gün yaptığı o nefis ve çok isabetli konuşma, toplumun dertlerini ortaya koyan konuşmasının da bize bir fikir vereceği kanaatindeyim. Teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum. Gerçekten çok güzel bir konuşmaydı. Evet, ahlâkî yönden topluma faydalı olmak için baş görev yine bizim örnek kişiye, gene insana dayanıyor bu iş. Bunu görevlilerle yapacağız. Görevlilerimizin hem bilgi, hem de yaşayış bakımından topluma örnek olmaları gerekmektedir. Bu konuda çalışmalarımızı yoğunlaştırırsak din adamlarının da saygınlığı toplumda daha çok artacaktır diye düşünüyorum ve saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Biz de size saygılar sunuyoruz. Teşekkür ediyoruz hocam. Ahmet Onay Bey, buyurun.

Doç. Dr. Ahmet ONAY: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Değerli tebliğci arkadaşlarımızın tebliğlerini dinledik. Hakikaten istifade ettik. Ben Seyfettin Hocamız'ın kaldığı yerden devam etmek üzere Nevzat Tartı Bey'in dindarlık ve ahlâk ilişkisini konu alan tebliği bağlamında şunu gündeme getirmek istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı mevcut yasasını, önceden beri devam ede gelen ve hatta kurulduğu günden beri yürüttüğü işlev olarak İslâm dininin ibadet, itikat ve ahlâk ile ilgili işlerini yürütmek, ibadet yerlerini yönetmek, toplumu din konusunda aydınlatmak diye anlatır. İslâm dininin ibadet ve itikat ile ilgili işlerini yürütmek daha çok fetvadır, anlatımdır. Efendim bir takım inançlar arası görüşmeleri yürütüyoruz. İbadetle ilgili işleri yürütme de tamam. Fakat ahlâk ile ilgili biz ne iş yürütüyoruz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak. Toplumu din konusunda aydınlatma

ayrı bir madde. Anlatıyoruz topluma, din konusunu, ahlâk konusunu anlatıyoruz. Ama ahlâk ile ilgili biz ne iş yapıyoruz. Mesela itikat ve ibadet ile ilgili işler konusunda bunların hukukî yaptırımları da söz konusu. Dine küfretmenin cezaî olarak karşılıklarını koyduk. İbadetle ilgili bir takım yaptırımlar var ama ahlâkî konuda hakikaten biz bunun üzerinde sanki hiç durmadık gibi geliyor. Bunun üzerine yorum yaptık mı bilemiyorum. Ahlâkî olarak hangi işi yürütüyoruz ve nasıl yürütüyoruz? Ne yapmamız gerekiyor? Hep şu noktada konu düğümleniyor: Din görevlileri ahlâklı olsun, terbiyeli olsun, topluma örnek olsun. Eyvallah. Daha çok kendine yönelik ahlâkı konuşuyoruz, yoksa topluma yönelik ne yapılabilir? Ben şahsen bunun, burada ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

İkinci olarak Mustafa Arslan Bey'in dindarlık algısını şekillendirmedeki kitle iletişim araçlarından söz ettiler. Gerçekten bu hep söylenen klâsik sözlerimizden birisidir. Kendileri detaylı olarak anlattılar. Şimdi kitle iletişim araçları dediğimiz zaman sanki olayın bir üç boyutunun göz önünde bulundurmamız gerektiğini düşünüyorum. Birincisi, kitle iletişim araçları boyutu var. İkincisi, malzeme boyutu var. Üçüncü olarak da fikrî alt yapı ve üretim boyutu var. Şimdi biz burada hangisini kastettiğimiz, bazen hepsini kastediyoruz, bazen birine yöneliyoruz, bazen öbürüne. Burada bir zihin berraklığına ulaşmamız gerekiyor. Şimdi kitle iletişim araçları derken, televizyon, radyo, gazete, dergi, sinemayı sayabiliriz. Araç boyutu bunlar. Bir de malzeme boyutu var. Film, dizi, drama, arkası yarın, röportaj, makale vesaire. Bu da malzeme boyutu, ancak işin en önemli boyutu ise belki de fikrî alt yapı ve üretim boyutu. Şimdi bu nasıl olacak ve nerede olacak? Bunu dediğimiz zaman ilk etapta aklımıza gelen, hemen diyoruz ki dini olduğuna göre Diyanet televizyon kursun. Ve bir taraftan da sanat dünyası Yeşilçam bu işin içerisindedir. Efendim, edebiyat çevresi, sanat çevresi iletişim, İlâhiyatla bütün bunları gündeme getirmek. Şimdi biz eğer bu fikrî alt yapı ve üretim boyutunda zayıf oluyorsak o zaman ürettiğimiz malzeme de zayıf oluyor. Ürettiğimiz filmdir, drama, kitap, makale, röportaj bunlar da zayıf oluyor. O zayıf olduğu zaman da kitle iletişim araçlarımızı kullanmamız da çok kötü oluyor. Bu sadece dini bağlamda değil. Normal filmlerde de aynı şey söz konusu. Şimdi, ben burada, yine konuyla bağlantılı olması bakımından bir hususu dile getirmek istiyorum. Mesela camilerden söz ediyoruz. Efendim, şimdi öğle arasında, yemek arasında da kısaca görüştüm. Örnek vermek istiyorum, Doğu Anadolu Bölgesi'nde bizim 8.500 civarında camimiz var. Bu camilerin 5.700'ü 1970 yılından sonra yapıldı. Şimdi Doğu Anadolu Bölgesi'nde 110 tane ilçe, 14 tane de il var. Toplam 124 tane şehir merkezi. Bu şehir merkezlerimizdeki camilerimizin sadece 128'inde kadınlar için tuvalet var. 300 civarında kadınlar için abdest alma yeri var. Yaklaşık 3800-4000'inde erkekler için hiç tuvalet ve abdest alma yeri yok. Bu bir vaka. Şimdi bu vakaya biz şöyle bakalım. 110 tane ilçe, 14 tane de il merkezi. Her birinde İlahiyat Fa-

kültesi mezunu müftümüz var, müftü yardımcımız var, vaizimiz var. Okullarda din dersi öğretmenlerimiz var. Ondan sonra yine burada otuzun üzerinde İmam Hatip Lisemiz var. Meslek dersi öğretmenimiz İlahiyat Fakültesi mezunu. Daha da öteye gidelim. Erzurum'da 1970 yılından beri bir Yüksek İslâm Enstitüsü bir İlahiyat Fakültesi, İslâmî Bilimler Fakültesi var. Van'da 1990'dan beri, Elazığ'da 1990'den beri... Buralarda 1970'den itibaren 5.500 cami yapıldı. Bu hocalarımız da baktılar, onlar da gördüler. Fakat camiler yapılırken tuvalet düşünemedik. Bayanları düşünemedik. Veya bir başkasını da gündeme getiremedik.

Ders programlarını incelediğimiz zaman bir bakıyoruz ki 3 yerde cami zorunlu olarak öğretilmiş. Birincisi Peygamber Mescidi Aleyhisselâm. Hastane merkezi, postane merkezi, devlet merkezi, çok boyutlu son derece idealize edilmiş bir cami. İkincisi, caminin revakı, tonozu, kirişi, sanat tarihi olarak; bir üçüncüsü Kayrevan Camisi, Fustat Camii kurumlar tarihi açısından öğretildi. Ama benim camim, günümüz insanının camisi nasıl olacak? Bununla ilgili bir şey farkındalık oluşturmamışız. Yani entelektüel boyutta da bir boşluğumuz var bizim. Aynı noktaya geldiğimiz zaman kitle iletişim araçlarını hep konuştuğumuz zaman bunu diyoruz ancak hangisine atıf yaptığımızı da sanırım biraz berraklaştırmamız gerekiyor. Bir anekdotumu anlatıp ondan sonra sözüme son vereceğim. 70'li yıllarda bu televizyonlar yaygınlaştığı zaman hep anlatılırdı. Televizyon aldı, boynuzları taktı camına. Haram mı, helâl mi? Günah mı, sevap mı? Hep bunu tartıştı hocalarımız. En güzel verilen fetva şuydu, ben de o zaman çok tasvip ederdim: Televizyon bizatihi bir âlettir, o bizatihi günah değildir. Dini filmler oynatılırsa, dini programlar yapılırsa televizyon helâldir, denilirdi. Çok güzel, hoşumuza giderdi. Fakat o dönemde bir arkadaşımız konservatuara gideceğim dediği zaman dinsizlikle, imansızlıkla ve böyle zındıklıkla, onunla itham eden yine aynı anlayışımızdı. Peki, size, bize kim çevirecek bunu, biz o zaman düşünmediğimiz gibi yine bunları da sanırım bu bağlamda ele almamız gerektiğini, bu kompartımanları iyi ayırmamız gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz detaylandırıcı verdiğiniz bilgilerden dolayı.

Komisyon Başkanı: Mustafa Arslan Hoca'nın değindi konunun, geliştirecek bir milli stratejiye bağlanarak yayılmasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Bu anlamda gereken tabi içten ve gerçekçi bir yaklaşım tarzıdır. Yani bu hizmete, bir iletişim hizmeti, bir medya hizmeti gibi değil de bir hizmet aşkıyla, ibadet aşkıyla yapacak ekiplere ihtiyaç var. Bu anlamda din bilimciler ve eğitim bilim-

ciler gibi iletişim bilimcilere de çok önemli görevler düştüğünü ve bu alandaki çalışmaların eksikliğini de hocamın tebliğinden de anlamış olduk. Ben en azından kendi doktora öğrencilerimin bundan böyle iletişim ve din konularına da eğilmelerini sağlayacağım kendi adıma.

Tebrik ediyorum, teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Şimdi hemen sözü Adnan Arslan Bey'e veriyorum. Buyurun hocam.

Doç. Dr. Adnan ARSLAN: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Şimdi ahlâk meselesiyle ilgili arkadaşımızın tebliğini dinledik. Bu noktada bir iki hususun altını çizmek istiyorum. Şimdi ahlâk ile din ayrışması Batı'da önemli bir problem olarak bize gözüküyor. Biz de aynı problemi tevarüs etmememiz gerektiğini düşünüyorum. Fakat Batı'daki ahlâk üzerine tartışmaların bir ucu rasyonel ahlâk eleştirisi noktasına geldi. Bu konunun fevkalâde bizim için faydalı olacağı düşüncesindeyim. Mesela bugün rasyonel anlamda ahlâkî doğruların tespitinin mümkün olmadığı, bu noktada bizim geleneğe müracaat etmemiz gerektiği tartışılıyor. Şöyle bir misal veriliyor. Deniliyor ki çocuk aldırmayla ilgili Batı'daki tartışmalar bunun doğru olduğunu ve meşru olduğunu savunan rasyonel tartışmalar, ahlâkî olduğunu savunan rasyonel tartışmaların karşısında bunun yanlış olduğunu, meşru olmaması gerektiğini savunan yine aynı derecede rasyonel tartışmalar var. O halde bu noktada kalıcı ve kesin hüküm verme hususunda aklın problemleri var. Tabiri caizse meseleyi böyle koyalım. Şimdi bu tartışmalardan bizim geleneksel ahlâk anlayışımızı yeniden anlamlandırma babından istifade edebileceğimizi düşünüyorum. Hocalarım da ifade ettiler. Ahlâk, en iyi bir şekilde temsille yaşanır. Temsille aktarılır. Temsil ve bu karakterde ortaya çıkar. Temsil ise karakterde ortaya çıkar. İnsan karaktere âşıktır. Bu bakımdan asıl benim burada gündeme getirmek istediğim nokta şu; din adamları İslâm'ı en iyi şekilde temsil etmek durumunda, bunda şüphe yok. Fakat Diyanet hem kurum olarak hem de teşkilat olarak bu temsili esas alan bir yapılanma içine gidebilir mi? Bu çok önemli, yani buradaki bütün tartışmaların mihverini buraya koyabiliriz. Tamam, şu ya da bu şekilde akademik olarak meseleyi ortaya koyarız, tartışırız. Nihayetinde iş sadece dini anlatma, ifade etmenin ötesinde dini yaşama noktasına ahlâkî ve dini hakikatleri ve faziletleri temsil noktasına geliyor. Bu temsil de karakterde ortaya çıkıyor. O halde Diyanet yeniden kendisini yapılandırırken temsili esas alan bir yapılandırmayı düşünebilir mi? Bu nasıl mümkün olabilir? Bir soru olarak ortaya atmak istiyorum.

Teşekkür ederim, Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz. Diyanet İşleri Başkanlığı temsili bir uygulama içerisine nasıl sokar? Gerçekten ilginç ama ilginç olduğu kadar güçtür. İnşallah böyle bir formül bulunur.

Doç. Dr. Adnan ARSLAN: Yeter ki aransın, formül kesinlikle bulunur. Birinci oturumda söylemeye çalıştığım Milli Eğitim Bakanlığı Başöğretmen, Öğretmen ve böyle hiyerarşik bir yapılanmaya gidiyor farz-ı mahâl. Diyanet böyle bir şey düşünülebilir ve buradaki temel seçme unsurları da eğitimle birlikte onun halk tarafından takdiri ve faziletli olması, ahlâklı olmasını da önemli bir kıstas olarak koyabilir belki.

Oturum Başkanı: Hem o ahlâkın temsilini de tam karşılamayabilir. Peki, teşekkür ediyorum. Şimdi söz sırası Ejder Bey'de.

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ: Teşekkür ediyorum. Benim söyleyeceklerim Adnan Bey'in söylediği şeyle de bağlantılı şeyler.

Peygamberimiz gerçekten açık bir şekilde, çok güzel bir biçimde ifade ediyor. Kendilerinin mekarim-i ahlâkı tamamlamak üzere gönderildiğini ifade ediyorlar. Bence bu bizim ölçümüz olmalı. Kur'ân-ı Kerim'de de iman ahlâk ayrılmazlığını ifade ettiğini bize düşündürtecek pek çok âyet var. Yine ahlâk, iman ayrılmazlığını pratikten hareketle söylüyorum, Adnan Bey'in başta söylediği o Batı'daki teorik tartışmalar çerçevesinde söylemiyorum. İman, ahlâk ayrılmazlığını da vurgulayan pek çok hadis de var. Bizde bu bağlamda bir takım yamukluklar var, kaypaklıklar var. Bunu kabul etmemiz lazım. Bence bu en çok da din görevlilerinde kendini gösteren bir şey bunu biraz Diyanet'in sorgulaması lazım. Son zamanda biraz da bu konu üzerine de eğiliyorum. Teorik çerçevede de ahlâk konusuyla ilgileniyorum, ama gözlemlediğim zaman gerçekten insanlara güven vermeyen bir dindar insan tipi de var. Kim ne derse desin. Dışarıdan baktığınız zaman görüntüsü dindar. Gerçekten beş vakit namazını kılar. Çevresinde dindar olarak bilinir. Nasıl anlarsanız anlayın. Ama bu insanlardan bir kısmına bakarsanız toplum hiç güvenmez onlara. Yani davranışlarından dolayı çok da kötü bakar. Alışveriş yapar, alışverişinde güven vermez. Konuştuğunda yalan söyler. İnsanlar çok rahat bir biçimde onların yanında oturmazlar. Bence burada hocamın o söylediği öneri çerçevesinde ortaya attığı soruyla ilgili olarak Diyanet'in bu konuyu çok daha sık bir biçimde seminerlerle hizmet içi eğitim kurslarıyla, Kur'an Kurslarındaki çalışmalarıyla, dersleriyle, vaazlara katarak, hutbelere katarak bu konu çok daha fazla işlenebilir. Öncelikle söylem plânında konuyu gündeme getirmek müm-

kündür. Aslında benim dikkatimi çeken bir şey var, Diyanet İşleri Başkanımızın göreve geldiğinden beri mevcut yazılarında ve konuşmalarında özellikle de aylık dergideki başyazılarında bir dindarlık, ahlâk ilişkisi vurgusu öne çıkıyor. Bu, bütün yazılarında, konuşmalarında basın toplantılarında gözlemlenebilir. Yurt içi ve yurt dışındaki toplantılarında hep bunu öne çıkarıyor. Dindarlık, ahlâk ilişkisi burada da gündeme gelmesi bence sevindiricidir. Dolayısıyla bu konunun, benim kanaatim, Şûra'nın kararları arasına bir şekilde yerleştirmek gerekiyor. Din görevlilerine onları eğitecek özel bir takım programlar yapılmalı. Lütfen yanlış anlaşılmasın, bütün din görevlileri için asla böyle bir şey demiyorum. Ama bu güvensizlik var. Bunu da böyle kabul edelim. Böyle bir şey, hiç olmazsa bir kısmında var. Dolayısıyla bunlara yönelik bir takım faaliyetlerin mutlaka yapılması gerekiyor. Toplumda sadece din görevlileri değil tabi ki, işte dindar olup da istismarcılık yapan, kurduğu şirketler üzerinden bu olumsuzlukları yapanları biliyorsunuz, holding olayları yaşadık. Bunlar söylerken genelleme yaptığımı düşünmeyin, ama bu tür şeyler bizim toplumumuzda olan şeyler. Bir bakıyorsunuz dindar ama kötü anlak sahibi, yalancı, aldatıyor, istismarcı. Bunlar bir grup şeklinde de ortaya çıkabiliyor. Bir şirket olarak da ortaya çıkabiliyor. Sıradan bir kişi olarak da ortaya çıkabiliyor. Bir patron olarak da, seçkin bir kişi olarak da ortaya çıkabiliyor. Bununla ilgili Diyanet çok önemli faaliyetler yapabilir diye düşünüyorum.

Bir diğer husus, Nevzat Bey'in işaret ettiği din görevlilerinin tüccar olmaması gerektiğiyle alâkalı. Tamam, toplumumuzda gerçekten belli mesleklere yüklenen bir takım değerler var. Değer anlamları. Tüccarlara çok güvenilmez, tüccarlar biraz böyle aldatırlar gibi. Meselâ galericilerimizi biraz somutlaştıralım. Toplum içinde avukat falan bu tür mesleklere karşı toplumda olumsuz bir yargı var. Fakat böyle bir algı var diye, hukukî boyutunu söylemiyorum, zaten resmen yapamazlar o tür faaliyetler ama yapıldığı da bir gerçek, bu mesleklere karşı olumsuz yargı var diye güzel insanların, iyi insanların, dini temsil eden insanların bunlardan uzak kalması doğru olur mu diye düşünüyorum. Bu mesleklere yönelerek daha güzel bir örnek ortaya koymaları iyi olmaz mı? Bu soruyu da bu şekilde soruyorum.

Medya konusunda ben Mustafa Bey'e katılıyorum. Televizyon tabi ki çok zor bir konudur. İnternet dediğimiz olay çok zor bir konu. Yayın olayı öyle basit bir şey değil, hele din alanında değişik bir konu; ama her şeye rağmen pazarda var olmanız gerekiyor. Bir televizyon, özellikle televizyonun mutlaka olması gerekiyor. Biraz televizyonu da öteye geçerek, günlük gazete olayının dahi olması gerektiğini düşünüyorum. Yani nasıl olur ne zaman olur ayrı bir konu; ama alternatif olarak bunlar gereklidir diye düşünüyorum. İnternetin çok daha iyi kullanılabileceğini düşünüyorum. Gördüğüm kadarıyla Diyanet ileri derecede bu işi yapıyor, ama belki daha değişik alanlara da girerek bu işi sürdürebilir diyorum ve

teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz Ejder Bey'e. Evet, İbrahim Paçacı Beyefendi.

Dr. İbrahim PAÇACI: Teşekkür ederim. Hepinize tekrar saygılarımı sunuyorum. Ben dindarlık konusuyla başlamak istiyorum. Dindarlık sübjektif olarak mı değerlendirilmelidir, yoksa objektif olarak mı değerlendirilmelidir? Bu konuda Kemalettin Bey bir açıklık getirmeye çalıştılar, hem sübjektif yönü vardır, hem objektif yönü vardır gibi bir yaklaşım sergilediler. Ben başka bir açıdan daha bunun sorulmasını düşünüyorum. Yani dindarlık sadece kişisel bir şey midir yoksa toplumsal bir husus mudur? Yani kişinin bir şeye samimiyetle inanması ve inandığı şeyi hayata geçirmesi dindarlık mıdır, yoksa dindarlığın başka bir ölçütü mü vardır? Eğer sadece samimiyetle inanıp inandığını yaşamasına dindarlık olarak algılar isek o zaman farklı farklı dindarlıklar çıkacaktır ki, işte zaten dindarlığı kategorize ettiler. Farklı farklı isimlerle pek çok dindarlık şekilleri söylediler. Bunların objektif yaklaşımla sübjektif değerlendirme diye bilimsel bir yaklaşımla kişileri baz alarak dindarlık tanımları ortaya koymak isabetli mi? Hâlbuki biz Diyanet olarak veya İslâmiyet olarak sübjektif yaklaşımla objektif değerlendirme yapmamız gerekir diye düşünüyorum. Yani İslâmî açıdan dindar nedir? Yani bunu tespit etmemiz lâzım. Biz objektif yaklaşmadan Müslüman olarak İslâm içerisinden yaklaşıp ondan sonra herkese uygulanabilecek objektif kıstas ortaya koymamız lazım. O zaman işte ne medya dindarlığı, ne ilmihâlci dindarlık, ne de fırsatçı dindarlık diye bir şey olacaktır. Dindarlık İslâm'a göre ne ise o olacaktır ki zaten Diyanet'i ilgilendiren dindarlığın da bu olması gerekir diye düşünüyorum. Yoksa çeşitli kıstas vurduğumuz zaman mesela Hindistan'da ineğe tapan bir kişi bizden daha dindar olabilir. Böyle yaklaştığımız zaman problemimiz çözülmez. Yine dün de biraz değinmiştim, Sayın Başkan da açılış konuşmasında belirttiler, ahlâk, ibadet sıralaması mı yoksa ahlâk, ibadet, iman sıralaması mı diye. Ben de dün demiştim ki; ilmihâllerimizde bir hata var, biz İslâm'ı inanç ibadet ahlâk diye ilmihâl kitaplarımızda kategorize etmişiz ve ahlâkı tahsiniyat olarak almışız. Olursa iyi olur, olmazsa fark etmeze getirmişiz diye eleştiride bulunmuştum. Bana göre imanın tanımı sanki böyle mezhepler anlayışında dışladığımız bir yaklaşım. Hani işte iman sadece kalp ile tasdik midir, dil ile ikrar mıdır? Bana göre iman kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve erkânı ile amel etmektir. O tartışmalar itikadı açıdan ayrı. Bu Müslüman mıdır? Ahrette ne olur? Ebediyet… O tartışmalara girmeye gerek yok ama bir kişinin Müslüman olması için mümin olması için üçünü bir anda üzerinde taşıması gerekir. Bir nasıl dinin emirlerini birbirinden ayırabiliriz. İkisi de âyette aynı geçiyor. Dolayısıyla ahlâk mı öncelenmeli, ibadet

mi öncelenmeli değil. Hepsi Allah'ın emri ve İslâm'ın bütünlüğü içerisinde ayni olarak alınmalıdır. Yani ibadetsiz ahlâk, ahlâksız ibadet hatta ben bunu biraz önce de söyledim. Bütün olarak almamız lazım. İbadet ve ahlâkı da ayırmadan almalıyız çünkü Hz. Peygamber Efendimiz için Hz. Âişe annemiz diyor ki: "O'nun da ahlâkı Kur'an'dır." Yani Kur'an'ın içerisi, Kur'an'ın tamamı onun ahlâkı. Kur'an içerisinde namaz da var, oruç da var, zekât da var. Yani ibadet diye ayırdığımız şeyler, Hz. Peygamberin ahlâkının içersinde yer alıyor. Çünkü bu ibadetler insanı iyi bir kul olmak ve iyi bir insan olmayı öğretmek için farz kılınmıştır. Dolayısıyla birbirinden ayrı kategorize etmek doğru değildir. Bu şekilde bunların yeniden gözden geçirilip ilmihâllerimizi, söylemimizin bu doğrultuda şekillendirilmesi gerekir diye düşünüyorum. Bu konu ile ilgili Nevzat Tartı Hocamız maalesef bir kişiye baktığımız zaman bu fıkıh açısından sıkıntılı olmayabilir, ama ahlâk açısından sıkıntılıdır. Hırsızlık için namaz kılan, burs almak için dindar olan dindarlık göstergelerini yerine getirmiştir, ama ahlâken dine uygun değildir deniyor. Nasıl olabilir ki? Hırsızlık için namaz kılan kişi nasıl dindar kabul edilebilir? Yani fıkhın içerisinde niyet, ihlâs diye de bir şey vardır. Şimdi bunu burada bitirmek istiyorum. Benim burada önerim Diyanet İşleri Başkanlığı olarak söylemimizi biraz değiştirmeli, ilmihalimizi gözden geçirip bu ahlâk ibadet ayrımından vazgeçmeliyiz diye düşünüyorum.

Medya vaizliği konusu iki gündür sürekli gündeme geliyor. Bu zamana kadar televizyonda netleşmemiş görüşlerin tartışılmasına karşı çıkılıyor. Ben o kanaatte değilim, çünkü netleşmeden tartışmalar halka açılmasın kanaati kendisine güvensizliğin alâmetidir. Eğer biz kendimize güveniyorsak, doğrularımızı söyleyeceğimize açıklayacağımıza güveniyorsak, doğru olmayan görüşlerin söylenmesinde bir sakınca yoktur. Önemli olan onları aynı kuvvette hatta daha üstün bir kuvvetle reddedip silebilmektir. Kendine güvenmek, bilgiyle mücehhez olmak, donanımlı olmaktır. Tabi bunun yanında sadece bilgiyle mücehhez olmak yetmiyor, bir de topluma ulaşmak gerekiyor. Yani medyada sadece tek taraflı olarak yanlış görüşler verilirse bunun karşısında doğrular açık ve net olarak ortaya konmazsa tabi insanların aklı karışabilir. Bunun için de yapılan teklifler meselâ Diyanet İşleri Başkanlığı'na televizyon kurulması teklifi, her din şuralarında tavsiye edilmiş ama gerçekleştirilmedi. Şimdi bu yönde farklı çalışmalar var ama mesela internet televizyonu diye bir şey var. İnternet televizyonu yapılmasında çok fazla problem yok ve Diyanet İşleri Başkanlığı bunu gerçekleştirebilecek güce sahip. Onun dışında biraz önce Ejder Bey'in teklifiyle aklıma gelen bir husus var. Günlük gazetelerde Diyanet İşleri Başkanlığı Din işleri Yüksek Kurulu'na açıklama yapmak için fırsat verilmediği kanaatindeyim. Yani sürekli olarak pek çok gazetede sorun söyleyelim köşeleri var. İnanıyorum ki müracaat edildiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından pek çok yayın organında Diyanet İşleri Başkanlığı'na da,

daha doğrusu parantez içerisinde Din İşleri Yüksek Kurulu'na da bir köşe verileceğine inanıyorum. Bu yönde çalışmaların yapılması faydalı olacaktır. Gerçi kitle iletişim aracı olmamakla birlikte cami içerisindeki vaaz formatımızın değiştirilmesi konusunda da bir önerim olacak. Birazcık ilişkili olduğu için Alparslan Açıkgenç Hocamız dün örnek vermişti. Ben bunu yaklaşık 8 sene önce Diyanet'e teklif ettiğimde sadece gülünüp geçilmişti. Yani slayt olarak gösterilse, slaytların içerisine, tabi benimki biraz uçuk, ama meselâ cennet dediği zaman kuş sesleri gelse, cehennem dediği zaman şimşek çaksa, insanlar etkilense veyahut cennetten bahsederken işte ağaçlar, ırmaklar gösterse, âyetler işte çok güzel bir âlim tarafından okunsa, manası konferansı veren kişi tarafından verilse gibi farklı önerilerde bulunmuştum. Yani bu iletişim açısından teknolojinin kullanılması bakımından faydalı olabilir diye düşünüyorum. Bunun da değerlendirilmesinde yarar olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim, tekrar saygılarımı sunuyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ederiz Hocam. Televizyon ve radyo ile ilgili talepler, teklifler çoğaldı. Birkaç konuşmacı sonra inşallah Diyanet İşlerimizin 1. Hukuk Müşaviri Sayın Süleyman Duman bu konuda bir açıklama yapacak, kendileri buradalar. Biz normal konuşmalarımıza, müzakerelerimize devam edelim. Kendisine söz vereceğim. Evet, şimdi Ali Osman Ateş Bey Hocam'a söz verelim. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ: 1980 yılında Konya'ya gitmiştim. Orada teyzem beni Nalçacıda Hediye anne adlı yaşlı bir kadıncağıza götürdü. İşte bu kadıncağız mübarek bir kadın vesaireler, hani halk dindarlığı, tipolojiler konuşulup duruyor sabah beri. Ondan sonra kadıncağız bizi misafir etti, işte çay, kahve ikram ettiler geçmiş gün. Bana bir 10 lira verdi, 10 Türk lirası. "Çocuğum, bunu cüzdanına koy ve hiç harcama, cüzdanını çıkardığın zaman da 'ettehiyyatü ve berekatuh' de. Bu parayı da hiç harcama, parasız kalmazsın" dedi. Ben de artık saygıdan dolayı o parayı hiç harcamadım, cebimde ufalandı gitti, ama hiç parasız kalmadım, çünkü her seferinde 10 liram vardı. Şimdi ben buradan şuraya gelmek istiyorum. Biliyorsunuz toplumumuzda, toplum kesimlerimizde dinin yeri farklı farklı boyutta, bunun hepimiz içinde yaşıyoruz. Özellikle yerleşke üniversitelerinde bunu daha net olarak görüyoruz. Bizim Çukurova Üniversitesi'nin havadan fotoğrafını gördüğünüz zaman İlahiyat Fakültesi en dipte, mezarlığa yakın, en uçta, en kenarda bir yerde. İnsanlarımızın, aydınımızın gönlünde dinin yerine de aslında bu maddî simge işaret ediyor. İlahiyat Fakültesinin yeri, caminin yeri mezarlığın yanı. Diyorlar ki: "İşte mezarlık var ca-

miyi onun yanına yapın." Ben de diyorum ki: "Ölüler mi namaz kılacak?" Biz cumada namaz kılmak için bunu istiyoruz, "Olmaz" diyorlar. İlahiyat Fakültesi'nin yanına yapmak üzere artık anlaşmaya vardık. Tabi dediğim gibi uydudan, Google'dan baktığınız zaman Üniversite'nin en kenarında. Geçmişte cami, mabet, imanımızın, inancımızın bir gereği olarak toplumun, mahallelinin, bu şehrin en merkezindeymiş. Bu Batı'da da böyle, tüm yollar kiliselere, bu görkemli yapılara rastlar. Bizde de öyleyken şimdi böyle olmuş maalesef ve bunun yansımaları var. İşte laiklik konusunda, din vicdan özgürlüğü konusunda, din eğitimi konusunda, din vicdan özgürlüğünün sağlaması gereken haklar konusunda, toplumda gerilim, çatışma noktaları var edilmiş, biz hep bunun içinde büyüdük, ömür tükettik. Gerilim noktalarıyla saçlarımız ağırdı. İşte bir kısmı Sovyetler Birliğindeki gibi laiklik istiyor, açık konuşalım. Biz nefes alabilmek için inananlar olarak varlığımızı devam ettirebilmemiz için ne diyoruz; laiklik din vicdan özgürlüğünü de içinde barındırır. Bizde laiklik Batı tipi olmalı, Amerika'daki gibi olmalı… Avrupa'daki gibi bu olmaz. Gelin laikliği tanımlayalım anlaşalım, anlaşamıyoruz. Efendim işte ben şimdi cüzdanımı çıkarırken Hediye annenin dediği gibi, 'ettehiyyatü ve berekatuh' dersem o kişi diyor ki; bu laikliğe aykırı, cüzdanını çıkarınca 'Bismillahirrahmanirrahim' diyemezsin 'ettehiyyatü ve berekatuh' diyemezsin. Pazarda adama para verirken onu diyemezsin, bu laiklik değildir. Çünkü laiklik vicdan işidir, cüzdan işi değildir diyor. İşte bunları nasıl aşacağız? Bu gerilim bu çatışma noktaları iki kesim arasında, okumuş aydın dediğimiz kesim ve zengin kesim. Gelirin önemli bir kısmını kontrol eden kesimle bizim aramızda. Çünkü biz bir tarafız burada, nasıl aşacağız? Batı demokrasisindekiler gibi nasıl olsun. Ne bileyim, bu devletlerdeki, cumhuriyetlerdeki gibi artık rahat bir şekilde "Sen böyle ol, ben kabul ediyorum" o da işte "Sen de öyle ol benim için sakıncası yok, kabul ediyorum" noktasına nasıl geleceğiz? Aslında ben onu kabul ediyorum da, çünkü endişeler var korkular var şu var bu var. Gelirlerse işte şöyle olacak, böyle yapacaklar, çağdaşlık bitecek, yaşantımız bitecek, modern hayatımız bitecek, korkular vesaireler. İşte medyada sık sık dile getirilen endişeler. Bunlar hep o tarafın endişeleri. Buna dayanarak işte "sen sen olamazsın" yani "ben ben olmak istiyorum beni böyle tanımla" diyorum, yok "sen öyle olmayacaksın, senin öyle olmana ben izin vermem. Benim istediğim gibi olacaksın…" Bu noktadan o medenî dünyadaki gibi bir anlayışla toplumsal bir uzlaşıya nasıl varacağız. Burada bulunan okumuş insanlar, akademisyenler, ömrünü bu din kurumuna, Diyanet'e hizmetle geçirmiş büyüklerimiz olarak neler yapmalıyız, nasıl bir yollar takip etmeliyiz? Bunları da sorgulamalıyız, düşünmeliyiz diyorum. Çünkü hayatın çok içinde yaşadığımız gerçekler var. Yakın süreçte yaşadığımız 28 Şubat'tan söz edildi. Kız çocukları gözlerimizin önünde ağladı, genç kız bunlar; ama karşıdaki onun acısını paylaşmadı, duyma-

dı, duygudaşlık kurmadı. Yani bu acı çekiyor, neden dolayı acı çekiyor diye düşünmedi. Bu böyle olacak, dedi. Bu bakımdan karşımızda da böyle bir kesim var. Yani toplum birbirine acımıyor, şefkat göstermiyor anlayış göstermiyor. Ve biz şimdi ne diyoruz, biz bir milletiz. Bir ülkenin vatandaşlarıyız, insanlarıyız. Ha, burada da Diyanet'e, bizlere düşen, bu Din Şûrası'na, dine düşen, onun müntesiplerine düşen, okumuşlarına düşen bir sorumluluklar, vecibeler var diye düşünmekteyim. Bu gerilim noktalarını nasıl aşacağız? Dinimizi, gönüllerimizdeki o merkezî yere, görüntüde de o merkezî yere nasıl çekeceğiz? Bu sakıncasız bir şekilde nasıl olabilecek? Yani cami de kilise gibi bir merkez yerde olabilir, bunda bir sakınca yok noktasına nasıl geleceğiz? Bunları da sorgulayalım, düşünelim diyorum. Esas problemlerimiz bunlar. Mehmet Emin Köktaş Bey sabahleyin biraz söz etti bu noktadan. Bunun dışında tabi din görevlilerimizin ve İlâhiyatçılarımızın, hepimizin mensup olduğu bir sınıf var, maalesef bir kaynak, ben yeni gelen öğrencilerimizi dolaştım, sınıflarımızı dolaştım, hepsi fakir çocuğu, hepsi köylü çocuğu... Ben ilkokulu köyde bitirmiş çiftçi Osman Ateş'in torunuyum. İşte babam Mustafa Ateş yurtlarda Konya'da okumuş. İlâhiyatı bitirmiş, Yüksek İslâm'ı bitirmiş, Müftü olmuş. Ben şehirde büyüdüm, okudum. Ben profesör oldum, İlahiyat profesörüyüm, İlahiyat dekanıyım; ama benim çocuğum Tıp Fakültesinde okuyor. Burada da bir sorun var. Yani özeleştiri yapıyorum. Kimseyi incitmek için söylemiyorum. Burada da bir sorun var. Nevzat Âşık Hocamız Profesördür. İstanbul'dan Yüksek İslâm'dan mezun oldukları zaman bir mezuniyet töreni yapılmış. İsim vermeyeceğim, çünkü manevî dinamiklerimizden dolayı ismi geçer, saygı görür o büyüğümüz, orada konuşma yapmış ve demiş ki: Sizler manevî mimarlar olacaksınız. Benim oğlum da bugün Mimarlık Fakültesini bitiriyor, demiş. Hocamız bize bunu hep anlattı, Allah Allah dedik. Yani biz manevî mimar olacağız, bu büyüğümüzün çocuğu da maddî mimar olacak, para kazanacak, zengin olacak… Şimdi sorun, şu komünistlerin dediği gibi, Marks'ın, vesairenin her neyse dedikleri gibi; din gerçekten zenginlerin fakirleri uyutmak için ortaya attıkları afyon mudur, hep fakir sınıfa mı mahsustur? İmam Hatip öğrencisi hep fakir kesimden, İlahiyat öğrencisi hep fakir kesimden, bunun için mi kaynaklanmaktadır. Yani Kur'ân-ı Kerim'de, mallarınızla ve canlarınızla cihat edin, yani canlar da var işin içinde. Sahabe Peygamber Efendimize biat ettiği zaman, davet ettikleri zaman Medine'de canlarıyla da müdafaa etmek üzere biat ettiler, söz verdiler. Şimdi bizler şehirleşme sürecini tamamlayan İlâhiyatçılar olarak çocuklarımızı İmam Hatiplere, İlahiyatlara vermiyoruz, dindar kesim de gene çocuklarını vermiyor. Her şey sıfırdan yeniden başlıyor. Köyden gelmiş çocuk bin bir sıkıntılarla yoksulluk içinde, sadakalarla, zekâtlarla, burslarla; yatılılarda, yurtlarda okuyarak gelecek, edecek, işte bir Ali Osman Ateş olabilirse olacak, o da çocuğunu Tıp'a verecek, Mühendisliğe verecek. Bu

dinin, bu kurumların çilesi, kaderi bu mudur yani? Benim çocuğum da dekan ve profesör olarak bu bayrağı omuzlayıp biraz ileri daha yükseğe taşımasın mı? Ben bu soruyu soruyorum. Vaktiyle burada Ankara'da bir yazarımız suikast sonucu öldürüldü, yürüyüş yapıldı hatırlarsanız. Çok yaralayıcı, inananları çok incitici sloganlar atıldı. Benim babam o zaman İzmir'de Hisar Camiinde vaaz etti, o olayın üstüne denk geldi ben de dinledim. Dedi ki: Zenginler Müslümanlar çocuklarını verselerdi bu İmam Hatiplere, Kur'an Kurslarına, bunlar bu sokaklarda bu sloganlarla bağıramazlardı. Eşraf bu dine sahip çıksaydı bunlar böyle olmazdı. Bunu özeleştiri olarak burada dile getiriyorum. Buna da çözümler düşünelim. Yani bu işler, İlahiyatçılık fakir çocuklarının işi midir, fakir kesime mahsus bir iş midir? Adana'da 50. yılı münasebetiyle İmam Hatip Okulu Mezunları Derneği toplanmış, ağlaşıyorlar, üzülüyor, son derece hüzünlü bir tablo falan, dedeler var içinde, çünkü benim babamla yaşıt insanlar gelmişler, İmam Hatipler bitti, battı… Dedim ki: Her biriniz birer çocuğunuzu verin, birer torununuzu buraya getirin, ağlamayın. El âlemden, köylerden, çocuklarını toplayıp da buraya getirmesini beklemeyin, önce siz kendiniz canlarınızı bir verin bakalım bu işe. Hz. Meryem'i annesinin adadığı gibi olsun, annesinin getirip peygamberimize oğlunu teslim ettiği gibi olsun, yani çocuklarımızı da canlarımızı da bu işe verelim diyorum.

Diğer konu, camiler mevzuu. Bunu ben epeydir düşünüyorum. Şehirlerimiz çok büyüdü ve bizim kurban diye de bir ibadetimiz var. Gerçekten büyük şehirlerde çok büyük sorun oluyor. Büyük şehirlerde bu sorun kurban kesmekten vazgeçme noktasında vardı. Ne yaptın, yahu hocam attım başımdan, verdim 250 lirayı uğraşamam, yapamam, nerede yapayım, sokakta kesemem evde yapamam. Şimdi bizim camilerimizi projelendirsek, camilerimizin projelerinden söz edildi ya. Mahallerde kurban kesecek şekilde camilerimiz külliye şeklinde düşünsek. Bu Osmanlı'daki gibi bunun sağlık ocağı da olsa, orada birtakım imkânlar olsa, internet, kütüphane, yaşlı insanların mutlu şekilde vakit geçireceği, evine gittiği zaman, sabah çıkıp akşam evine döneceği tarzda. Orda soğuk hava depoları olsa, sıhhî kesim yerleri olsa, derileri sağlıklı koruyacağımız yerler olsa, her mahallede yeni yapılan en azından camilerden bu işe başlasak böyle proje geliştirsek, kurban ihtiyacını da o mahallede insanlar orada sağlasa örneğin. Şurada kesilir, adam alacaksa etini alır gider bağışlayacaksa oraya bırakır, sonra onlar değerlendirilir. Benim hatırıma gelen teklifim. Yani camilerimizi kurban ibadeti de yapılır şekilde bir dizayn yapabilir miyiz?

Ve bir de tabi estetik mimarî konusuna camilerde ben de katılıyorum, altın oranı diye bir oran var biliyorsunuz. Allah insanı ona göre yaratmış. Burnun oranı şu, kaşlar arası, dudak arası, göz arası, bunun hesapları oranları var. Dolayısıyla eski büyük mimarlarımızın mimarî şeyinde oran var yani minare kubbenin iki

katı mıdır, büyük kubbe şunun şu kadarıdır, bu kadarıdır, yani bir oran var, ama gecekondu mahallelerimizde yapılan camilerin oranları orangutan gibi, şempanze gibi, upuzun kol gibi bir orantısızlık var, estetik bir boyut yok. Bunların da bir şeye kavuşturulması yerinde olur. Bir de Diyanet'e yönelik bir eleştiri var, şimdi camiler A, B, C, D diye gruplandırılmış, Diyanet diyorlar kapitalistlere hizmet ediyor. Fakirlerin mahallesindeki camiler D grubu C grubu, efendim orada biraz daha toy acemi olanlar görev yapacak, o mahalledeki yoksullara onlar hizmet sunacak. A grubu da zenginin semtindeki caminin adı, oraya gidince de A sınıf imam görev yapacak. Diyanet'te işte bu şeye ayak uydurdu gitti diyorlar. Bu eleştiriyi de dile getirmek istiyorum tabi. İmkânlar nedir, bunları da değerlendirmekte de yarar var diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz hocam. Yer yer böyle dertlendiniz. Yer yer nasihatname üslûbu içerisinde konuştunuz. Biliyorsunuz nasihatname literatürü Selçuklu için Osmanlı için çok önemli. Peki, şimdi sözü Erhan Yetik Bey'e veriyorum. Buyurun Hocam.

Prof. Dr. Erhan YETİK: Saygılar sunarak sözlerime başlamak istiyorum. Ben birkaç hususa temas ederek konuşmamı sürdüreceğim. Bunlardan birincisi; Diyanet İşleri Başkanlığı ArGe Merkezine gereken önemi vermeli ve onu fonksiyonel hale getirmelidir diyorum. Böyle bir merkezin ismen var olması herhâlde yeterli değil. Yönetim kurulu olduğunu biliyorum, ama işlevleri konusunda, bugüne kadar neler yaptığı, neler ürettiği konusunda benim şahsen bilgim yok. Eğer işlevlerini yerine getirebiliyorsa bu konuda bilgilendirilirsek memnun olurum. Bu merkez bana göre uzmanlar çalıştırmalı, projeler üretmeli, projeler hazırlatmalıdır. Araştırmalar, anketler yapmalı, yaptırmalı, sağlıklı bir veri tabanı oluşturmalıdır. Eğer mutfağınızda yemek yapabileceğiniz malzeme yoksa kaliteli yemek yapamazsınız. Kem âletle kemâlâtın olmayacağı malûmlarınız. Binaenaleyh sağlıklı bir veri tabanının oluşturulması fevkalâde önemlidir. Bunu tartışacak durumda da değiliz. Tebliğinde Mustafa Arslan arkadaşımız sanıyorum makalesini hazırlarken araştırdığını ve sadra şifa bir veri tabanına rastlayamadığını ifade etti. Demek ki Diyanet İşleri Başkanlığı din-toplum ilişkilerinde topluma ulaşabilmek için ne gerekiyorsa projeler üretmek bağlamında ciddî çalışmalar yapmak ya da yaptırmak durumundadır. Tebliğlerde belirtildiği gibi, müzakereci arkadaşlarımızın da işaret ettiği üzere küreselleşmeden, kentselleşmeden kaynaklanan sorunlar ve çözülmeler vardır. Toplum her gün ülke gündemine hatta dünya gündemine oturan pek çok olayla karşı kaşıya gelmektedir. Dini değerlerin top-

luma taşınmasında karşılaşılan ve karşılaşılması muhtemel sorunların çözümünde dinin rolünün ağırlıklı bir biçimde ortaya konulması gerekir. Bu da şüphesiz ciddî araştırmalarla hazırlanacak ciddî projelerlerle olabilecek bir durumdur. Bu merkez Diyanet'in beyni, hatta eli ayağı, gözü kulağı olmalıdır. Başkanlık bu sayede sağlam zemine basmalı, doğru istikamette yürüyüşünü sürdürmeli. Toplumumuzda İslâm ülkelerine, insanlığa karşılaşılan sorunların çözüm yollarını göstermeli, bu bağlamda öncülük etmelidir diye düşünüyorum özet olarak. Bir diğer husus; Ali Osman Bey'in de biraz önce işaret ettiği gibi camilerin mimarîsi üzerinde yapılması gereken çalışmalarla ilgilidir. Ben de şu öneride bulunmak istiyorum; camilerin müştemilâtı içerisinde okuma ve sohbet salonları gibi birtakım namaz kılınan alanın dışında, bitişiğinde yediden yetmişe her yaştan insanın, her meslekten insanın girip çıkabileceği, rahatça oturabileceği mekânlar oluşturmak gerekir diye düşünüyorum. Namaz aralarında çeşitli vesilelerle vaktini değerlendirmek isteyen insanlara böyle bir imkân verilmelidir. Buralara yerleştirilecek televizyonlarla paket yayınlar, CD ile temel dini bilgiler, dini pratikler aktarılmalıdır. Bir Diş Hekimliği Fakültesine gidiyoruz, örnek olarak hatırlatmak istiyorum. Poliklinik önünde beklerken televizyon ekranında diş nasıl fırçalanır, tekrarlıyor da tekrarlıyor. Hekimin karşısına siz bu konuda sorununuzu çözmüş olarak gidiyorsunuz. Bir Tıp Fakültesine gidiyoruz, Kırım Kongo hastalığından nasıl korunur, ya da aile sağlığı konusunda yazılı bir biçimde sesli değil birtakım bilgilerin geçtiğini görüyoruz. İnsanlar farkında olarak ya da olmayarak beyinlerine bir şeyleri aktarıyorlar. Binaenaleyh, cami içinde çeşitli nedenlerle yapamadığımız birtakım eksiklikleri bu yolla telâfi etmeye gitmemiz uygun olur diye düşünüyorum. Öyle yaşlı cemaatlerimiz var ki, temel pratiklerde eksiklikleri var; ama sormaya utanıyor ya da farkında değil yanlışın. Genç insanlarımız var, sorma cesaretini kendinde bulamıyor; ama sürekli bu salonlarda paket yayınlarla geliştirilmiş, daha orijinal hale getirilmiş paket yayınlarla insanımıza, insanlarımıza ulaşırsak daha faydalı sonuçlar alırız ve dinin topluma intikalinde bu aracı kullanmanın faydalı olacağı düşüncesindeyim.

Bir son hususa da temas ederek konuşmamı bağlamak istiyorum; din dili oluşturulması konusuna temas edildi. Doğrudur, özgün bir din dili oluşturulmalıdır. Bu dil kuşatıcı olmalıdır. Peygamberin tebliğ usulü esas alınarak ortaya konulmalıdır. Ama "İnsanlara akılları ölçüsünce konuşun" emrinden hareketle İlhan Bey'in de ifade ettiği gibi büyük sentezi de dikkate almalıdır. Yani biz oluşturacağımız dille mutlaka muhataba ulaşmak durumundayız. Bizi muhataba ulaştıracak bir dilin seçilmesi ve kullanılması gerekir. Din görevlisi için özgün bir dil de yetmez. İlahiyatçılar için özgün bir duruşa, özgün bir bakışa da ihtiyacımız olduğu kanaatindeyim. Kimi ciddî denemelerde bir sürü sapmalarla karşı karşıya geliyoruz. Özeleştiri yaptığımızda bu özgün duruştan, özgün bakıştan uzak olduğumuzu

ya da bu konuda problemlerimiz olduğunu müşahede ediyoruz. Bunlardan daha önemlisi ve son olarak da din görevlileri için, İlahiyatçılar için özgün bir kimliğin inşasının önemli olduğunu düşünüyorum. Bu kimlik sadece ismen sahip olunan bir kimlik değil, liyakate dayalı, hizmet anlayışına dayalı, aşka, sevke dayalı bir kimliğin oluşturulması gerekir. İmam Hatip'ten başlayarak İlahiyat öğrencilerine ezilmeden büzülmeden ben önderim, ben İlahiyatçıyım diyebilecek bir konuma bu kimliğin oluşturulmasıyla onların taşınması gerekir, yoksa duyarsız, dertsiz, hizmet anlayışından uzak yetiştireceğimiz elemanlardan sabah akşam Diyanet İşleri Başkanlığı şikâyetçi olacaktır. Ve dini topluma ulaştırmamız da hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Binaenaleyh din görevlilerinin yetiştirilmesi konusunda ve ısrarla altını çizerek ifade ediyorum bu özgün kimliğin oluşturulması konusunda İmam Hatip'ten başlayarak İlahiyatlarda konunun üzerinde ağırlıklı olarak durulması ve bir hasbî anlayışı, bir vakıf insan anlayışını, bir hizmet insanı olma bilincini ve anlayışını öğrencilerimize, din görevlilerine yerleştirmemiz gerekir. Bundan sonra eğer özgün kimliğe sahip imamı biz inşa edebilirsek, vaizi inşa edebilirsek, müftüyü inşa edebilirsek, dini topluma değil insanlığa ulaştırmakta sıkıntımız olmayacağını düşünüyor, hepinize teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de size teşekkür ediyoruz Saygıdeğer Hocam. Şimdi sözü Necdet Bey'e bırakıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Necdet SUBAŞI: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Sağ olun. Şimdi biraz havayı fıkrayla yumuşatmak istiyorum, çünkü o fıkra temelinde bir şeyler anlatacağım. Fıkrayla mevzuu açmak istiyorum. Aslında iki fıkradan bahsedeceğim. İki şöyle: Rıfat Börekçi malûmunuz Diyanet İşleri'nin ilk reisi, Atatürk'e Çankaya'yı arazi olarak bağışlıyor, kaynaklarda da var. Diyanet İşleri Başkanlığı da bir lütuf mu yoksa farklı bir kontrat mı bilmiyorum ama bu tür ikili ilişkilerin etkisiyle ilk başlangıçta epey bir himaye görüyor. Mustafa Kemal'le ilgili İstanbul hükümetinin ortaya çıkardığı o fetvaya karşı Ankara karşı fetva yayınlayarak bir anlamda Atatürk'e sahip çıkıyor, bir dostluk nişanesi. Yanı sıra demin de dediğim gibi Rıfat Börekçi kendi mülkü olan Çankaya arazisini yeni Cumhuriyete bağışlıyor, yeni TBMM hükümetine bağışlıyor. Bu arada Çankaya'da da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir konutu, bir dairesi oluyor, Genel Kurmay Başkanlığı'nın olduğu gibi. İlerleyen günlerde ilk meclisteki milletvekillerinin masrafları, maaşları konusunda bir sorun oluyor yine Rıfat Börekçi kendi imkânlarıyla cemaatten, cemaatlerden topladığı paralarla meclise yardımcı oluyor, bir anlamda kol kanat geriyor yeni hükümet kuruluşunda. Fakat daha sonra biraz hava değişiyor ve bu yardımları cemaat dilinde daha aşırı tabanda anlamsız kılan bir gelişme oluyor. İşte bilinen sıkıştırmalar, sıkıntılar o dönemin koşulları

içinde ortaya çıkan gerilimler. Cemaat geliyor Rıfat Börekçi'ye diyor ki: "Yani nedir üstat, biz malımızı mülkümüzü böyle bağışladık ama adam her geçen gün bize daha fazla eziyet ediyor, çevremiz daralıyor, nedir bu iş?" Rıfat Börekçi de diyor ki: "Alacaklı gibi davranın, merak etmeyin." Şimdi ben bu alacaklı gibi davranılan kadar ki bölümü Konya'da, o döneme ilişkin, hafızası sağlam olan birisinden duydum ve bende çok müthiş bir zihin açıklığı yarattı, bu alacaklı gibi olma. Nasıl oldu da Türkiye'de genel olarak Müslümanlar bu alacaklı pozisyonunu terk ettiler ve birdenbire böyle çok farklı bir yerde kendilerini buldular. Muhalif, kavgalı, sert ne bileyim daha böyle saldırgan bir noktaya doğru savruldular. Bu birincisi. Birinci fıkram bu oldukça siyasîdir.

İkincisi yakın dönemi anlatmak için kullanılan bir fıkra. 28 Şubat için anlatılıyor, ama ne derece uygun ne derece karşılıyor bu süreci bilmiyorum. Ben 28 Şubat sürecinde askerdeydim. O sürecin radikal adımlarını çok fazla hissetmedim. Tabur komutanı benim görev yaptığım karakola geldi ve o zaman Ramazandı. Orada oruç tutmayan bir askeri gördü. Nöbetten gelmiş, öğlen yemek yiyordu. Ona hırsla, hışımla yöneldi ve "Sen ne diye oruç tutmuyorsun?" dedi Albay. Ben de o çocuğu savunmak zorunda kaldım. Asker nöbetten geliyor falan filan. "Neyse" dedi. Bir anda o mevcut konjonktürün etkisiyle kendini çekti, yani tartışmayı sürdürmedi. Arkadan bir çocuk daha geldi o da yemeğe oturdu. "Bu ne ya?" dedi. "Bu karakolda iman yok mu? Ne biçim karakol burası? Dedi Albay, ama o Albay için çok da bu tepkisini haklı göreceğim bir yaşam stili de yok, onu da söyleyeyim. Yani gündelik yaşamında her şey var, çok zengin, çok donanımlı bir Albay. Ben de şaşkınlık besliyorum bu tavrına. Sonra o çocuğa döndü dedi ki: "Oğlum bir karakola bir gâvur yeter ikincisini" dedi "kabul etmiyorum". Böyle bir değişik durum var, karmaşık bir durum var. Oradan baktığınız zaman hakikaten çok hoş kendi evime döndüğümde anlatabileceğim çok tatlı hikâyeler var. Ama kendi mahalleme döndüğümde de, orada da başka hikâyelerle karşılaştım. İşte biz orda askerken, içeride neler oldu? İçeride de şöyle bir şey oluyor, kasaturalı birisi hışımla camiye dalıyor. Camide millet ikindi namazı için toplanmış, saf tutmuşlar, imam başlarında. Kasaturalı adam: "İçinizde Müslüman var mı?" diyor. Cemaat, adamın duruşuna, elindeki bıçağa bakınca tabi ki hiç kimse "ben varım" demiyor, ama yaşlı ve geleneği her şeye rağmen korumak isteyen birisi, "Ben varım" diyor, böyle korka korka, çekine çekine. Adam: "Gel peşimden, amca" diyor ve adamı götürüyor. Tabi cemaat bunu artık kaybettik diye düşünüyor. Adam bu yaşlıya diyor ki: "Amca ben bir kurban keseceğim. Doğrusu nasıl kesileceğini de adabını bilmiyorum, bana yardım et" işte bir nebze bizim kelimeler ritüeli neyse ona göre bunu hallet, diyor. Amca kurbanı kesiyor. Diyor ki: "Yavrum yani dayanamıyorum, derisini yüzecek takat kalmadı, bir tane daha Müslüman getir" diyor camiden. Bu kanlı kasaturası ve zaten hırpanî olan haliyle

tekrar camiye giriyor, "Başka Müslüman var mı?" diyor. Tabi artık durum belli yani, biri gitti, cemaat tamamen sus pus gerçekten dramatik bir şey herkes göz ucuyla olsa olsa İmam Müslüman'dır filan diye İmamı gösteriyorlar. Yani birini götüreceği kesin de imamı götürsün. İmam da bakıyor ki durum hiç de şaka kaldırmaz "Ne o lan?" diyor "iki rekât namaz kıldırdık diye Müslüman mı olduk?" diyor. Şimdi hakikaten bu süreçleri yaşadık, bunlar öyle efsane falan değil. Belki abartılı bir hikâye ama bunların hepsi yaşandı ve bunları yaşadığımız için de konuşurken biraz bu hikâyelere de dikkat etmek gerekir diye düşünüyorum. Bazen neyi nasıl olmalıdır, bunu şöyle yapalım, bunu böyle planlayalım derken devletin o muktedir gücünü o paradigmayı işleten pozisyonunu, kendisinin hakikatin bizzat temsilcisi olduğuna dair iddialarını sanki biraz göz ardı ediyormuşuz gibi. Ve sevindirici bir gelişme biraz da alacaklı gibi davranmaya tekrar başlamış gibi görünüyoruz. Bunların hepsinin dikkat edilmesi hesaba katılması gerektiğini düşünüyorum. Şimdi birkaç yıl önce Başbakan Türkiye'deki Müslüman oranını sehven mi yoksa bilerek mi bilmiyorum %99'dan 97'ye mi çekmişti, konuşması esnasında, ya da 98 miydi öyle bir şey, ortalık karışmıştı. Yani gerçekte %99'un bu dinle imanla çok doğrudan ilgili olanlar için çok da anlam ifade etmediğini bilmemize rağmen herkes bu ezberin bozulmasından rahatsız olmuştu. Belli ki Türkiye'nin %99'unun Müslüman olması kabulü pek fazla tartışılması beklenmeyen bir şeydir. Fakat Başbakan böyle bir ifade kullandığı zaman başta Yeni Çağ ve Tercüman gibi gazeteler olmak üzere bütün ulusal, uluslararası gazeteler sistematik bir saldırı başlatmışlardı. Bunu bu bilginin düzeltilmesi için söylemiyorum. Bu topraklarda yaşayan insanların kendilerini nasıl algıladıkları konusunda bu çerçeveye dikkat etmemiz gerekir diye düşünüyorum. Yine belli aralıklarla, ama bir kaç yıl önce tam da net bir şekilde mahalle baskısı tartışması oldu. Mahalle baskısı tartışması Şerif Mardin'in tasarladığı ya da kurguladığı biçimin ötesine geçerek bir cadı avına dönüştü. "Kim nerede ne sıkıntı çekiyor? Hadi herkes yazdırsın gibi neredeyse kampanyaya dönüştü ve herkes ekranlarda yaşadıkları her tür dışlanmayı, yaşadıkları her tür, maruz kaldıkları her tür baskıyı, göz hapsi dâhil, göz iması dâhil bunları sıraladılar ve baktık ki herkese huzur vermek üzere şekillenen Müslümanlar gerçekte etraflarına hayatı zehir ediyorlarmış. Fakat yine işin altından çıktı ki bu işte yine hep böyle oruç meselesi etrafında tartışılıyor ve nedense bu konunun başka bir uygulamalı tarafı da piyasada pek fazla göremedik. Bunları da ifade etmem gerektiğini düşündüm. Bunun yanı sıra mesela şu anda dün bir arkadaşımız top bizde falan diye bir vurgu yaptı. Unuttum nereden geldi, ama sanırım Mehmet Bey'di. Şimdi top sizdeyse arkadaşlar demokratik açılım konusunda İslâm ne tür bir dil belirliyor, ne tür bir dil imkânı sağlıyor, Müslümanlar olarak neresindeyiz Kürt Sorunun, neresindeyiz alevi sorununun, neresindeyiz toplumdaki insan hakları sorunlarına ilişkin dini bir duyarlılık ko-

nusunda? Tamam dindarlığımız hoş olsun, şekillensin, dindarlığımız hiç kimse için bir güvenlik sorunu yaratmasın. Biz dindar oldukça herkes rahat etsin ama sonuçta bu topraklarda huzur içinde yaşamak için bu dinin, bu egemen dinin, bu hâkim, gündelik hayatı kucaklayan dinin bir dili olması gerekir. Fakat bu konularda bir sus pus hali var. Ben herhangi bir yaklaşım var da onlardan birini tutalım tartışalım filan demiyorum. Herhangi bir yaklaşım olmadığını biliyorum. Yani Türkiye'deki belli başlı toplumsal sorunların ucu dönüyor, dolaşıyor dine dayanıyor. Dinin dışında bir tema üzerine konuşamıyoruz. Hatta bu konudaki repertuarımız hep dini söylemler üzerine açılıyor, ama hiçbir şey yok. Yani somut mesela bu konuda dindarlar ya da dine yüksek saygıyla bağlı olan insanların elinde güç olsaydı bu sorunları nasıl aşarlardı? Yine o ezberde kardeşlik, sonuçta Mahsun Kırmızıgül'ün türküsünden ileri gitmeyen bir dil üretiyoruz. Bence bu konuda da bu şuranın Türkiye'nin belli başlı sorunlarının nasıl çözümleneceği konusunda bir duyarlılık ortaya koyması gerekir. Bu sorunlara ne tür katkı var, ama ben bunu, herhangi bir şekilde Diyanet'i ve dini devletin ideolojik bir aygıtı sayarak söylemiyorum. Bir Müslüman olarak söylüyorum. Kendi açımdan söylüyorum. Çocuklarımın güvenliği için söylüyorum. Apartmana girerken, çıkarken huzur duymak için söylüyorum. Yani araçsal anlamda herhangi bir gücü, herhangi bir otoriteyi takviye etmek için değil. Zaten böyle bir anlayışla ben 80'li yıllarda gençliğimi tükettim. Her attığımız adım devletin bir parçasıydı, devlet için bir araçsallıktı. Dolayısıyla biz bu devletin kirine karışmayalım, bu devletin pasına karışmayalım. Ona karışma, buna karışma derken bir baktık ki, aslında sizin hiç bir sorumluluğunuz yok toplumda. Bu toplumun hiç bir sorununa karışmak gibi bir derdiniz yok. Niye? Bu sorun Kemalistlerin sorunu kardeşim, bunu onlar çıkardı. Bu sorun Osmanlı'dan gelen bir baki. Biz ne yapmalıyız o zaman? Biz böyle neskafemizi içip, kenara çekilip, böyle keyifli bir şekilde izleyip, vah vah falan demeliyiz. Bu çok yakışıksız bir şey Ama öyle sanıyorum ki, belki düzeltenler, beni azarlayanlar da olabilir ama böyle bir havanın çok gündelikleştiğini ve bizim hepimizin sanki bu sorunun bir tarafına el attığımız zaman dinimize halel gelecekmiş gibi tuhaf bir duyarlılıkla kenara çekildiğimizi düşünüyorum. Bunu özellikle söylemek istiyorum.

İkincisi; Ali Osman Hoca değindi ben ona biraz daha değinmek istiyorum. Dinin gerçek tabiatı taşrada mı, şehirde mi? Şimdi görünürde bütün teoriler, o fıkra ile de çok güzel ifade edildi, dinin yaşanabilir çerçevesi şehirde inşa ediliyor, şehirde oluşuyor, ama niye içimizde böyle köye karşı bir özlem var? Niye köylülüğe karşı, kırsala, taşraya karşı, oradaki o zihniyet yapılarına karşı bir ilgi var? Bunu da konuşmak lazım. Ben onu ayıplamak için söylemiyorum. Bir teori falan kullanıyoruz, ama kendimizi yine köye atıyoruz. Kendimizi yine taşraya atıyoruz. Dinimizle atıyoruz, fiziksel olarak da kendimizi atıyoruz. Ve bir türlü şehirde

huzurlu, yaşanabilir bir dindarlık ya da dinsellik üretemiyoruz. Çünkü çok yabancıyız şehre. Şimdi tiyatrodan iletişimden Mustafa Bey bahsetti. Hayatında tiyatro izlememiş adamdan tiyatrocu mu olur? Hayatında sanatla, siyasetle, estetikle herhangi bir şekilde bağı olmayan bir insan kendisine bu olanaklar sağlandığı zaman ne yapacak? Hiç unutmuyorum, İmam Hatip'te öğretmendim, müdür bize İmam Hatip'in kaçıncı yılıydı, böyle sembolik, 60. mıydı neydi, o yıldönümü için böyle işlem yapmamız gerektiğini söyledi. Ve hayatında hiç tiyatroya gitmemiş bir arkadaşa İlim ve Sanat'ın ilk sayısında yayınlanan Deliler Irmağı oyununu oynatmasını söyledi. Deliler Irmağı oyununu İmam Hatip müdürü önererek dünyanın içinde olduğunu gösterdi. Bundan haberdar. Yani bu oyunun yazarı Mısırlı Tevfik Hâkim. Arkadaş ne yapacağını bilemedi. Bir şenlik çıktı ortaya. Bizim aslında yaşadığımız alanı biraz gecikmiş de olsak bu topraklarda estetik düzeyde bazı kanalları yeterince işletmemiş olsak da bunu itiraf etmenin de bir sakıncası yok diye düşünüyorum. Bu konuları bilmediğimizi söylemenin hiç bir sakıncası yok. Sorun yüzleşmekten kaynaklanıyor. Ve yüzleşmek, sorgulamak, hesaplaşmak ve bunu bir ayıp olarak değil aşılacak bir durum olarak görmek iyi olur diye düşünüyorum. Tabi bütün bunları bütün bu toplantılarda da böyle alttan alta bir tehlike gibi gördüğüm, bir mühendislik çabasına da dönüştürmemek lazım. Yani sanki bunları böyle söyleyince olacak. Böyle bir şey yok. Çünkü din tek tek her birimizin emek vermesi gereken bir şey ve hiç kimse bize inanmadığımız şeyi dayatamaz.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz Necdet Bey'e. Seri bir şekilde güzel şeyler söyledi, katkıları oldu. Tekrar teşekkür ediyorum kendisine. Hemen sözü İlhan Kutuer Bey'e veriyorum.

Prof. Dr. İlhan KUTLUER: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Diyanet TV önerileri oldu. Evet, ilk işittiğimizde bize de heyecan verici geliyor böyle bir şey, müthiş bir âlem-i imkân. Ne işler çevrilir burada, ne işler başarılır diye düşünüyoruz. Fakat en son Necdet Hoca'nın bıraktığı yerden alırsak "bu işi hangi insan unsuru ile başaracağız?"dan dan başlamak üzere bir sürü problemi derinlemesine ele almayı gerektiren de bir konu. Yani dolayısıyla, Diyanet eline yüzüne bulaştıracaksa bu işe hiç başlamasın. Belki orta ve uzun vade için çok iyi projelendirilmiş bir tasarım olarak düşünsün bu işi diye düşünüyorum. Belki önce bir radyodan başlamak daha mütevazı ve fakat daha gerçekçi olabilir. Çünkü romancısı olmayan bir toplumda nasıl senarist olacak? Tiyatrosu, tiyatroya gitmeyen insanlar grubuna siz hangi damayı hangi çerçevede sunacaksınız? Ondan sonra

tercüme, sır dizileri filanlarla mı idare etmek zorunda kalacağız? Bunları hep düşünmemiz lazım. Bir de Şahin Karasar Hoca'nın uyarıları türünden uyarıları dikkate almak lazım. Yani tematik yayıncılığın zaten mevcut medya yayıncılığı içinde üretildiği, üretilmek istendiği, bunun bir piyasası olduğu, reytinglere karşılık geldiği falan... Dolayısıyla sanki mesele kısa vadede şöyle ifade edilmeli gibi geliyor; mevcut medya kanallarında Diyanet ve İlahiyat nasıl etkin olacak? Böyle sormak da, sanki biz mevcut medya kanallarının imkânlarını tüketmişiz, bitirmişiz, en etkin bir şekilde kullanmışız, sıra Diyanet TV'yi kurmaya gelmiş. Tabi tersi bir soruyla da alâkalı gibi görünebilir. Biz bunu, bu kanallar bize tamamen kapalı o yüzden biz Diyanet TV kuralım, ama bu soru çok geçerli bir soru değil. O yüzden anlamlı soru, doğru soru şu: Mevcut medya kanallarını etkin bir şekilde kullanabiliyor muyuz ya da nasıl kullanabiliriz? Her şeyden önce Diyanet ve İlahiyat camiasının ehliyet, liyakat, mesuliyet ve istikamet sahibi kişileri medyaya çıkma sorumluluğunu yerine getiriyorlar mı? Ben şimdi şahsen medyaya çıkma özürlü biri olarak bu konuda fikir beyan etme cesaretini bile bulamıyorum kendimde; ama herhalde medya dilini kullanabilen, sunuş imkânları yüksek, ilmiyle amil, fikri derin insanlarımız vardır ve bunlar hakikaten istinkâf ediyorlar. Böyle bir durum var, yani medyaya çıkmak çok ayıp bir şeymiş gibi. Dolayısıyla "Diyanet kendi yüksek elemanlarını, İlahiyat kendi becerikli uzmanlarını daha etkin bir şekilde mevcut medya kanallarına nasıl çıkaracaktır?" sorusuna cevap aranmalıdır ki ancak böyle deminden, oturumlar boyu şikâyet ede geldiğimiz medya vaizlerinin varsa eğer keyfiliğini ya da kafa karıştırıcılığını izale etmek böyle mümkün olacaktır. Latinlerin bir sözü vardır: "Veritas omnia vincit" Hak her şeyi fetheder. Siz her şeyi ehliyetle söylerseniz, gölge hakikatler ya da batıl şeyler Asayı Musa'nın sahte iplikleri yutması misali yutar gider. Dolayısıyla ben Diyanet'in bir Diyanet TV kanalı kurmaktan önce mevcut medya kanallarında "nasıl din hizmetini veririm, nasıl din bilgisini daha etkin bir şekilde iletilirim?" sorusu sorması gerektiğini düşünüyorum. Bununla ilgili çok somut bir teklifim var: Diyanet İşleri Başkanlığı seçilmiş İmam Hatipleri olan seçilmiş camilerde Cuma vaazı, Cuma hutbesi ve namazlarının 1, 2 ya da 3 ayrı TV kanalında naklen yayınlanması hususunda proje geliştirmelidir ve bunu hayata geçirmelidir. Bu konuda çok ciddî bir toplumsal talep olduğu yönünde şahsî gözlemlerim var. Bu başka anketlerle ve incelemelerle de pekiştirilebilir, bana sosyal gerçeklik gibi geliyor. Kendi ailemden başlayarak etrafımdaki mütedeyyin insanların Suudî kanallarını açarak Kâbe'den naklen büyük bir vecd içinde izledikleri gerçeğini hepiniz gözlemlemişsinizdir. Böyle bir talebi biz kendi ülkemizde çok kaliteli, "A sınıfı" camilerimizdeki Cuma vaazı, hutbesi ve namazını naklen yayınlamak suretiyle evlere taşımak, kıraathanelere taşımak, bürolara taşımak suretiyle çok etkin bir din hizmeti ve din bilgisi aktarımı yapabileceğimizi düşünüyorum. Bu-

nun yasal, vesaire konularda bir engel olmadığını düşünüyorum. Sayın Süleyman Bey bu konuda açıklık getirebilir meseleye. Sosyal talep konusunda hiç bir problem yok. Talep patlaması yaşanacağından emin olabilirsiniz. Reyting konusunda sorun olmadığı için de mevcut TV kanalları buna havada atlayacaktır. Hepsi değil belki ama en azından birkaçı.

Necdet Bey dindarlıkla ilgili fıkralar anlatarak bize imalarda bulunmuş oldu, çok hikmetli bir şey yaptı aslında. Bu dindarlık meselesini tanımlama hususunda Şûra kararlarını kaleme alan insanların çok dikkatli olması lazım. Benim kanaatime göre Şûra Sonuç Bildirgesi'nde bir dindarlık tanımı yapılmamalıdır. Çünkü Diyanet dindar olan-olmayan ayrımı yapamayacağı gibi, böyle bir ayrım yapmaksızın hem dindar olanlara hem dindar olmayanlara hizmet vermek zorundadır. Dindar olmayanlara da hizmet vermek zorundadır. Hutbesinde, vaazında, ilmi iletişiminde elbette İslâm ne diyorsa onu diyecektir zaten. Nedir o? Ben burada dindarlığın iman, ibadet, ahlâktan sadece birine indirgenebileceğini iddia eden birinin çıkacağını sanmıyorum. Dindarlık bunlardan sadece birine indirgenemez. Hepimiz biliyoruz ki "a'mâlü'l-cevârih, a'mâlü'l-kalp" iç amellerimiz, bedeni amellerimiz, ibadetlerimiz, imanımız, ahlâkî uygulamalarımız, bunlar bir bütündür ve her biri diğerini besleyen dinamolar gibidirler. Burada bir sorun yok. Diyanet dini anlatmaya devam edecek. Fakat Şûra kararlarına dindarlık tanımımız budur falan dersek ertesi gün manşetleri hayal edebiliyorum. Dindar olan-olmayan, bilmem ne ayrımları vesaire... Dolayısıyla hakikati söylemekle fikri politikalar izlemek arasındaki dengeyi gözetmeli gibi geliyor Şâra. Bu arada Erhan Hocam'ın ArGe ile ilgili söylediklerine birkaç cümle ile katkı vermek istiyorum. Bence bu da çok heyecan verici bir şey; fakat ben onun daha çok yaptırmalıdır tarafıyla ilgilendim. Hani yapmalıdır, Diyanet araştırma merkezi kuracak falan o da bana biraz şey geliyor kısa vade için, yaptırmalıdır tarafı kısa vadede gerçekleşebilir bir şey. Bu konuda somut teklifim şudur: Şûra kararlarına denk gelen problemlerle ilgili olarak Diyanet İşleri Teşkilatı belki kurulacak ArGe merkezi marifetiyle İlahiyat Fakültelerinde ya da ilgili başka fakültelerde bu problemlerin çözümü ya da çözümlenmesi yolunda verilecek lisansüstü tezlerini burs konusunda desteklemelidir. Yapılan tezler başarılı olduğu zaman da onları sorgusuz, sualsiz basıp kamuoyuna yayınlamalıdır. Doktoralar özellikle bursla desteklenmelidir. Böylece siz problemi sipariş edeceksiniz, bu problemle ilgili çalışanlara ayda şu kadar burs veriyorum diyeceksiniz, yönlendireceksiniz talebi, dolayısıyla arzı oluşturacaksınız ve onları kitap halinde yayınlayacaksınız ve ondan herhalde Diyanet kendine düşen pratik neticeleri de çıkaracaktır. Bunun da ArGe kavramı etrafında verimli olacağını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz, bu son söylediğinizi Sayın Diyanet İşleri Başkanı Ali Bey dün bir vesileyle söyledi. Yüksek lisans ve doktora tezleri için sağlanacak bursların bundan böyle rastgele olmayacağını ve Başkalığın tayin ettiği, tespit ettiği konularda çalışma yapanlara verileceğini söyledi. Ben bu camilerden Cuma namazlarının naklen yayını konusuna can-ı gönülden katılıyoruz. Gerçekten heyecan verici. Teşekkür ediyoruz. Hemen sözü bu konuyla bağlantılı olarak Süleyman Duman Bey'e veriyorum. Kendisi Başkalık'ımızın 1. Hukuk Müşaviri.

Süleyman DUMAN: Efendim vakit de gecikti, ben uzatmadan bazı açıklamalar yapmak istiyorum. Önce herkese saygı sunuyorum. Temsil konusunda birkaç söyleyeceğim şey var. Anayasanın 136. Maddesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı genel idare içine yerleştiriyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kuruluş kanununun 1. Maddesi Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Başbakanlık'a bağlı bir Kurum olduğunu düzenliyor. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın tüzel kişiliği de bulunmamaktadır. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı bir temsil kurumu değil bir kamu hizmeti kuruluşudur, yürütme içinde yer alır. Ve mevzuatta buna ilişkin düzenlemeler var. İşte 1. madde 633 sayılı kanun bu kamu hizmetinin neler olduğunu açıklıyor, 3. maddesi de Diyanet İşleri Başkanlığı'na temsil gibi bir görev vermiyor. Kuruluşun bütün görevlerini çalışmalarını düzenleme, yürütme ve denetleme görevi veriyor. Bu açıklamadan sonra ancak kanunun 16. maddesine göre il ve ilçe müftülüklerimiz bulundukları il ve ilçelerde Başkanlığı temsil ediyorlar. Ama dini, İslâm'ı temsil etmiyorlar, Başkanlığı temsil ediyorlar. Şimdi burada tabi bir şeyi de görmezlikten gelemeyiz. Başkanlık işte şu kadar personeliyle İslâm dininin itikat, ibadet, ahlâk ile ilgili işlerini yürütürken, toplumu din konusunda aydınlatırken ve ibadet yerlerini yönetirken İmam Hatibiyle, Vaiziyle, Müftüsüyle, Müftü Yardımcısıyla, Kur'an Kursu Öğreticisiyle elbette bu görevleri yürütmekten kaynaklanan fiili bir temsil, imamet ve rehberlik amacına da sahiptir. Onu da her zaman söylemekten geri durmuyoruz.

Değinilen bir başka konu, camilerin gruplandırılması konu edildi. Evet, onu yaptık. Buna paralel olarak yasa taslağımızda konu edilen ana hizmet ana görevli grubumuzu oluşturan İmam Hatiplerde Milli Eğitim'de olduğu gibi Uzman İmam Hatip, Baş İmam Hatip şeklinde, vaizlerimizde Uzman Vaiz, Baş Vaiz, Kur'an Kursu öğreticilerimizde Kur'an Kursu Uzman Öğreticisi, Kur'an Kursu Baş Öreticisi şeklinde kariyer basamaklarını ayırdık. Milli Eğitim'de bu konuyla ilgili Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği hüküm usul yönünden bir hükmüdür, esasa ilişkin Anayasa Mahkemesi'nin bir hükmü yoktur. Buna paralel olarak sınavlarla ilgili yani Uzmanlık, Başöğretmenlik, Uzman Öğretmenlikle ilgili uygulamadan kaynaklanan sorunlar var. Ancak esasa yönelik sorun yok. Dolayısıyla

orada bir sorun olmaması bakımından bizim yapmış olduğumuz Diyanet İşleri Başkanlığı Teşkilat Kanunu tasarısında da bu şekilde bir kariyer basamaklarına yer verdik. Keza Başkanlık Teşkilat Kanununun radyo, TV konusuyla da paralel olarak bunu açıklamak durumundayım, bana göre getireceği yeniliklerden bir tanesi de Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Kariyer Uzmanlık sistemine geçmesidir. Taslaktaki yapılan düzenlemelerde bildiğiniz gibi çok uzun zamandan beri Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli kuruluşları Kariyer Uzmanlık sistemiyle çalışmaktadır. Bunların içinde Devlet Plânlama, Hazine, Dış Ticaret ve benzeri kurumları gösterebiliriz. Kişiler üniversiteyi bitirdikten sonra yabancı dil bilmek şartıyla belli yaşlardan önce uzman yardımcısı olarak alınırlar. Bizde de benzer düzenleme taslağımızda yer alıyor. Din işleri uzman yardımcısı olarak alınacak, hizmet alanlarına göre uzman yardımcılığı 3 yıllık bir yardımcılık süresinden sonra hazırlayacakları bir tez, alanlarında kabul edildikten sonra ve uzmanlık sınavını verdikten sonra 2. bir sınavla Din İşleri Uzmanı olacak ve Başkanlığın bütün birimlerinde görevlendirilecek, Din İşleri Yüksek Kurulu dâhil. Şu anda kariyerinde uzmanlık olmayan bildiğiniz gibi Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığımız var ama bu kariyer Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığı hem Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanlığını karşılayacak hem de Başkanlığın diğer ana hizmet birimlerinin uzman ihtiyacını karşılayacak. Umuyorum bu yeterli sayıda da ihdas ediliyor, zannediyorum Başkanlık radyo ve televizyon kurma aşamasına geldiği zaman merkezdeki bu uzman kadrolar da bu çerçevede büyük bir rol üstlenecektir diye düşünüyorum. Diğer taraftan tabi daha önceki Şûra kararlarında da var Başkanlığın bir radyo ve televizyonu olması konusu, bu konu teşkilat kanunu tasarısı taslağında yer almıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın radyo ve televizyon kurabileceğine, bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı'na frekans tahsis edileceğine dair düzenleme yer almıştır. Bana göre geç kalmıştır. Zaman içerisinde gelişecektir. Vakıflarımız var, İlahiyat Fakültelerimiz var. Ben zaman içerisinde bunun olgunlaşacağını ve fonksiyon icra edeceğini düşünüyorum ve diğer ayrı bir konu da tabi ki bu taslaktaki radyo ve televizyona ilişkin düzenleme yönetim kademeleri tarafından da sahiplenilmektedir. Diğer bir konu, İlhan Hocamızın söylediği bu cuma vaazlarının ya da cuma hutbelerinin halen yayın, görsel yayın kuruluşlarıyla protokol yapılarak seçilmiş camilerde, seçilmiş vaizler ve imamlar tarafından yapılacak vaazların, iradı edilecek hutbelerin kamuya yansıtılmasında da hiçbir engel bulunmamaktadır. Sadece ilgili kuruluşlarla bir protokol çerçevesinde konunun çözüme kavuşturulabileceğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de bu tavsiye edici açıklamalardan dolayı teşekkür ediyoruz. Enbiya Bey, buyurun.

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM: Şu anda sıkıntılı bir durumundan dolayı hapishanede olan bir yazarın kitabında şöyle bir hatıra geçiyor. Diyor ki: "Ben küçükken, Malatya'da soğuk bir kış günü dayımın evindeydim. Sabah namazına kalktık. Caminin imamını çağırdık. Biz hepimiz pijamaları giydik, titriyoruz, bir an önce namazı kılıp yatağa atlayalım derken imam geldi. Güzel bir şekilde giyinmiş. Takkeyi taktı, öne geçti, farza durduk. 1. rekâtta Tebârake, 2. rekâtta Amme'yi okudu. Selâm verir vermez, dayım yerinden kalktı, imama bir şaklattı. Dedi ki: Ulan, İnna e'taynâ, Kul huvellâh, bu soğuk havada senin neyine yetmiyordu?"

İkinci anlatacağım olay da benim başımdan geçen bir olay. Bir gün Trabzon'a gittim. İstanbul'dan babamın yanına ziyarete gittim. Sabah ezanı, çok yorgunum, ezanda bir anormallik var, bunu hissediyorum, ama yorgunluktan dolayı işi çözemedim. Sonra saat 9-10 gibi oldu. "Yahu, bu ezanda bir anormallik var" dedim. Sonra ezanı düşününce, ezan esnasında baktım kuş sesleri falan da geliyor. Dedim ki: "Bu kaset koydu." Ezanı bize kasetten dinletti. Babama dedim ki: "Ben Müftü Efendi'ye İmam Efendi'yi kulağını bir çeksin diye şikâyet edeceğim." Babam dedi ki: "Yapma, etme." "Yok gideceğim" dedim ve müftüye gittim. İmam Efendi'nin durumunu anlattım. Müftü beni hiç iyi dinlemedi, böyle kulağının arkasıyla dinledi. Sonra eve geldim, babama durumu anlattım. Babam dedi ki: "Oğlum, sen buradan yola çıktığın zaman ben imama telefon ettim. "Tedbirini al, benim oğlum seni şikâyete gidiyor" dedim. Şimdi bunu şunun için anlattım, yani toplumun her kesiminde çeşitli meslekleri icra eden insanların bir takım sıkıntıları, eksiklikleri söz konusu olabilir, ancak biz bu toplumsal sorunları dile getirdiğimiz zaman zihnimizde bir mükemmel insan örneği oluşturuyoruz. Diyoruz ki imam şöyle olacak, ticaretle uğraşmayacak, ahlâki vasıflara sahip olacak, yalan söylemeyecek vesaire. Doktor tipi çiziyoruz, öğretmen tipi çiziyoruz, bir sürü maddeler yazıyoruz ve böyle insan tipi yaratmaya çalışıyoruz. Hâlbuki toplum güzelse, toplum erdemliyse, insan da güzeldir. Toplum güzelse doktor da güzeldir, toplum güzelse öğretmen de güzeldir. Toplum güzelse İlahiyat hocası da güzeldir. Hatta biz kendimizi biraz sorgulamamız lazım. Mesela bugün o arkadaşlarımız imam tipinden bahsederken ticaretle uğraşmayacak, diyor. Biz bugün biliyoruz ki İlahiyat hocalarımızın bazıları da ticaretle meşgul ve imamlarımızda bahsedilen eksikliklerin bazıları bizim İlahiyat hocalarımızda da var. Dolayısıyla demek istediğim şu: Dışarıdan bakarak insan tipi çizmek, toplumsal bir model yaratmak çok rahat ama toplum erdemli bir toplum olmuşsa, oluyorsa, o yoldaysa inanın imamlar da güzel olur, İlahiyat hocaları da güzel olur. Benim sizden bir ricam var. Kur'ân-ı Kerim'i okurken şuna özellikle dikkat ederek okumaya çalışırsanız belki farklı bir haz alabilirsiniz. Kur'ân-ı Kerim'de ahlâki vasıf olarak düzeltilmesi istenen ne kadar eksiklikler varsa bunların hepsi Hz. Peygamber'in

toplumunda var. Bakın Kur'ân-ı Kerim'i okurken ne kadar ahlâki zafiyetler varsa ve bunların düzeltilmesi isteniyorsa bunların hepsi o toplumda var. Peygamber Aleyhisselâm'ın sözlerinde, hadislerinde veya eylemlerinde ahlâki yönden ne kadar nasihat varsa bunların hepsi problem olarak o toplumda var. Yani toplumu Peygamber, toplumsal kalkınma modeli ile yücelttiği için âyet-i kerimede "Allah onlardan razı oldu, onlar da Allah'tan razı oldu" buyrulur. Yani bir nevi Allah (c.c.) kendisini terazinin bir kefesine koyuyor, sahabeleri de terazinin diğer kefesine koyuyor. Ben onlardan razıyım, onlar da benimle eşit bir konumda gibi, onlar da benden razı. Sonuç olarak şunu demek istiyorum, toplum bir bütün olarak değerlendirilmesi lazım. Elbette imamlar veya zihnimizde idealize ettiğimiz başka insan tipleri elbette mükemmel olması lazım, ama toplum bütün olarak güzel bir yürüyüş gerçekleştirmediği sürece bizim bunu imamlardan veya başka bir sınıftaki insanlardan bu güzelliği gerçekleştirmesini beklememiz bence hayal olur.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ediyoruz, hemen sözü Ali İhsan Bey'e bırakıyoruz.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK: Ben teşekkür ederim. Bende bir kitap vardı "Karanlığa Okunan Ezanlar" diye. Nihat Genç'in eseri miydi? Şimdi bizim bu konuşmalarımız da biraz öyle oluyor. Dün Hamza Hocam bir şey söylemişti. Biraz kent bataklığından kurtararak insanların hakikaten araştırdığı, üzerinde düşündüğü konuda yoğunlaşmalarını sağlamak amacıyla biz bu Şûra'yı Bilkent tepesine aldık dedi. Ben bunu şunun için söylüyorum. İşte normalde listeye baktığımızda burada 70 kişi olması gerekir. Belki zaman darlığı dolayısıyla işi olan arkadaşlarımız oldu, ama biz şimdi, ben şunu anlamakta zorlanıyorum, bizim aslında dini problemlerin arkasındaki en temel sorunumuz bu. Yaptığımız işi ciddîye almıyoruz. Aynı anda 3-5 iş yapalım diye düşünüyoruz. Şimdi arkadaşımız bir tebliğ veriyor, o tebliğinde diyelim ki bir konuyu dile getiriyor. Biz bu konunun anlaşılmasıyla ilgili kendisine soru yönetmek istiyoruz. Okudular ve gittiler. Şimdi ben bu soruyu kime soracağım? Aldığım sorulara baktım da, herhangi bir kişiyi muhatap da almak istemiyorum, ama bu bizim kendimize saygısızlıktır. Bu Şûra'ya saygısızlıktır. Her an mı işimiz var ya? Her an mı? Mesela baktığımızda arkadaşımıza soru geliyor, arkadaşımız burada yok. Büyük meseleler hallediyoruz, önce biz aslında genelde bizim ne iman, ne filânca, öncelikle problemin kendimizde olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Dini biz ciddîye almıyoruz. Ve biz burada, 5 yıldızlı otelde bir sürü masraf yapılarak buraya davet ediliyoruz. Biz burada

Ankara'daki işlerimizin görüşülmesi, eşlerimizin görüşülmesi, akrabalarımızın ziyaret edilmesini tercih ediyoruz, buraya gelmiyoruz. Mesela dün gündeme geliyor, deniyor ki popüler söylemde hem geliştirilmeli hem de dini anlatmada bir araç olarak kullanılmalıdır, diyor. Ben anlamak istiyorum popüler söylem birkaç kere geçti, ama hiçbir muhatap yok ki, herkes kullandı geçti bunu. Ben sosyoloji bilmiyorum. Sosyoloji okumadım. Bu arkadaşlar acaba benim bildiğim bir terimi farklı bir anlamda mı kullanıyorlar, yoksa bunun sosyolojik başka bir kullanımı var mı? Yani Şûra dediğimizde, bu kelime başlı başına biraz 'istişare'den gelmez mi? Arapçasını ben bilmiyorum, nereden gelir, ne yapar bilmiyorum, ama ben şunu anlamak istiyorum. Örneğin bir yerde konuşuyoruz, "zaten sonuç bildirgesi hazır." O zaman biz burada hangi konuları konuşuyoruz? Yani sonuç bildirgesi hazırsa veyahut da birileri, böyle A takımı dediğimiz kişiler bunu hazırlamışsa, bizi bir öğrenci olarak mı düşünsünler. Bizim belki onlar gibi rahat konuşma melekemiz yok. O konuları pek o kadar da anlamıyoruz, ama şunu da unutmayalım ben de bu toplumun bir bireyiyim, ben de bu toplumda bir kesimi temsil ediyorum. Ya onlar konuşsunlar işte biraz gaz alsınlar, bilmem ne alsınlar tarzında buradaki insanları itham edici, buradaki katılımcıları biraz şey altında bırakıcı bir tavrımız var. Ben meselenin açıkçası ne şurada ne burada olduğunu düşünüyorum. En önemli sebebinin bizim din adamaları olarak, dini temsil eden kişiler olarak, dini yöneticiler olarak, dini kurumda yöneticiler olarak burada yattığını düşünüyorum. İsim de vermek istemiyorum, ama anlattığı bir konunun, burada dile getirdiği bir konunun açıklığa kavuşmasını istiyorum. Ben bir sürü soru hazırladım. Bunları anlayarak bir noktaya gelmek istiyorum, ama bakıyorum, konuşuluyor, e nerede, kalkıp gidiliyor. Ya bir dakika ya… Bu arkadaşlar ne anladı? Buradan ne çıkacak, ne yapılacak? Yani bilmiyorum, ben hata mı yapıyorum?

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz. Bu öz eleştirinizde haklı olduğunuz yerler var ama galiba biraz canınız sıkılmış. Merdivenleri çok çıktınız. Mesela sonuç bildirgesi hazır filan değil, onu kim dediyse yanılmış. Sonuç bildirgesi için, yarın öğleden sonra oturum başkanları ve diğer yetkililer toplanıyor, alınan raporları oluşturuyorlar, daha sonra bu raporlar cuma günü sabahleyin üyelere sunuluyor, orada üyelerin madde madde tartışıp son şekli vermeleri ile sonuç bildirgesi oluşuyor.

Teşekkür ederiz sağ olun. Son sözü Ahmet Baltacı Bey'e veriyorum. Buyurun Sayın Hocam.

Dr. Ahmet BALTACI: Teşekkür ederim efendim. Bazı tebliğler üzerine ko-

nuşmalar oldu. Ben bir iki hususa kısaca temas edeceğim. Sondan başlayayım. Dindarlık konusuyla ilgili İlhan Bey'in son bir teklifi oldu, son kararlara yansımamalı dendi. Doğru. Niye, çünkü dindarlık netice itibarıyla kişinin Cenâb-ı Hakk'a karşı sorumluluğudur. Biz her ne kadar gördüğümüze göre bazı sınıflara falan ayırsak, kategorize etsek de kimin ne kadar dindar olduğunu bizim kesin bir dille ifade etmemiz mümkün değil. Peygamber Efendimiz nitekim münafıkları Müslüman olarak kabul etmiştir. O halde kararlara böyle bir şeyin yansımamasını uygun görüyorum. Diyanet'in kanal veya televizyon kurması, radyo kurması konusundaki aldığımız bilgiden dolayı teşekkür ediyorum arkadaşımıza. Seyfettin Bey kardeşimiz, Erhan kardeşimiz, din görevlisinin özellikleriyle ilgili bazı şeyler söyledi. Ne kadar araştırma, çalışma yapılırsa yapılsın en son uygulayıcının uygulaması çok önemli. O uygulayıcı İmam Hatip olabilir, Kur'an Kursu Öğreticisi olabilir, Vaiz, Müftü vesaire olabilir, ama çoğunluk İmam Hatiplerde. O halde onların iyi yetişmiş olması çok önemli. Oraya varmadan önce, bildiğiniz bir şeyi hatırlatmak istiyorum. Mekke fethi oldu, Peygamber Efendimiz, kendisini Mekke'den çıkaran insanları topladı. "Hakkınızda ne yapacağım, ne düşünüyorsunuz?" dedi. Onlar da dediler ki: "Sen kerim bir kardeşsin, kerim bir kardeşin de oğlusun." Bildiğiniz gibi Arapça, bir kimseye, yapılan bir işten dolayı verilen karşılıkları üçe ayırır. Mukabele veya mücazat, tam karşılığını vermek demektir. Fadl, yaptığının karşılığının fazlasını vermek demektir. O ayrı bir güzellik taşır. Bir de kerem var. Kerem, kötülük yapana bile iyilik yapmak demektir. Efendimiz (s.a.v.)'i Kerim diye vasıflandırıyorlar. Peygamber de bizim örneğimiz olduğuna göre Peygamberimizin bize emanet ettiği dini anlatacak insanların o güzelliklere sahip olması lazım. Ben resmi görevim, camiyi açarım, kaparım, çıkar yarım saat konuşurum, işim bitti kabilinden anlayış içerisinde değil, gerçekten fedakâr bir insan nasıl olabilir? Örneklerini çeşitli yerlerde duyuyoruz. Misyonerler, adam en ücra yerlere, en vahşî ormanların içerisindeki en vahşî kabilelerin içerisine gidebiliyor. Ne için? Davası için. Şimdi biz bu ruhu kaybetmişiz. Ne yapacağız? Efendim bir görevimiz var, o görevimizi yapacağız, maaşımızı alacağız falan. Onun için âcizane diyorum ki; bir defa İslâm dini gerçekten kısa zamanda çok büyük bir şekilde intişar etti, yayıldı. Bunun sebepleri anlatılırken, hepimizin bildiği konu, Peygamber Efendimizin ta önceden "Emin" diye tanınışı ve onun bu Kerim vasfı. Demek ki biz din görevlisinin güvenilir bir insan olarak yetişmesine önem arz edeceğiz. Bunun için ne yapacağız? Tabi Diyanet İşleri Başkanlığı istihdam kurumu eğitim veren bir kurum değil, ama eğitim veren kurumlarla yakın ilişki kurup programları üzerinde ne gibi ihtiyacımız olduğunu anlatmak suretiyle o insanların iyi yetişmesine gayret sarf edeceğiz. Biz kendimiz eğitemediğimize göre, böyle bir hakkımız olmadığına göre eğitim veren kurumlarla yakın temaslar kurup, gerçekten inanmış, faziletli, fedakâr ve iyi insanların yetişmesine gayret

sarf etmemiz lazım. Onun için de tabi bu çalışmaların sürmesi gerekiyor.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Saygıdeğer katılımcılarımız 2 tebliğ ve 15 müzakere ile bu oturumu da kapattık. Vaktimiz de geldi. Ancak kapatmadan evvel bir duyuru var. Değerli katılımcılar Başkanlıkça Din İşleri Yüksek Kurulu'nun ürettiği nitelikli dini bilgiler hakkında bilim çevrelerinin görüşleri konusunda bir araştırma yapılmaktadır. Araştırma ile ilgili anket otelde kalanların odalarına bırakılmış durumda. Otelde kalan katılımcıların anket formlarını doldurarak görevlilere bırakmaları ve Ankara'dan katılan katılımcıların salon görevlilerinden ilgili formu almaları rica olunur.

Evet, burada son verirken, bu 4. oturumumuzun tebliğ ve müzakereleri ile inşallah hayırlara vesile olmasını diliyor, hepinize hayırlı akşamlar diliyorum.

5. OTURUM

“Dinin ve Değerlerin İstismarı Bidatler ve Dinî Hayat”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

❖

13 Ekim 2009

Oturum Başkanı: Çok sevgili hocalarım, ben de oturumumuzun hayırlı olmasını, başarılı olmasını diliyorum. Peygamber Efendimize salât-u selâmlarımızı arz ediyoruz. Cenâb-ı Hak muvaffak etsin. Dualarımızdan sonra, oturumumuzun ana konusu "Din ve Değerlerin İstismarı, Bidatler ve Dini Hayat" gibi çok anlamlı, çok güncel, tarihi kökenleri olan geniş bir konu. Dün biraz bahsettiğim gibi, beni özellikle çocukluğumdan beri rahatsız eden bir konu bu istismar konusu, hepimizi rahatsız ediyor. Din istismarı konusu önemli gerçekten. İstismar; dinden, dini değerlerden çıkar sağlamak, bundan yararlanmaya çalışarak bir şeyler elde etmek, hepimizin bildiği, takdir ettiği gibi. Ülkemizde de en çok siyaseten çıkar sağlama açısından anlaşılmış, gündemi işgal etmiş ve din istismarcısı dediğimiz zaman birtakım siyasî çıkarlar temin etmeye çalışan kimseler kastedilmiş. İşte böyle polemiklerde, tartışmalarda dile getirilmiş. İnanan her insan istismarcı mıdır? O da ayrı bir şey, çünkü inanan insanlar din istismarcısı söyleminden, iç dünyalarında rahatsızlık duyuyor, şahsım adına ben hep rahatsızlık duydum. Dolayısıyla özünde ihlâs ve samimiyet olan bir Müslüman, takva sahibi bir insan, psikologların dediği gibi içe dönük, dini içe dönük olarak algılayıp yaşayan, gösteriş, dışa dönük bir dindarlık değil de gerçekten özünde Kur'an'ın emrettiği, Hadis-i Şerif'lerde emredildiği gibi, tavsiye edildiği gibi, öngörüldüğü gibi, ihlâs ve samimiyet içerisinde dinini yaşayan, inanan bir insan, bir Müslüman istismarcı mıdır? Din istismarı söylemiyle inananları baskı altına almak, inancını yaşayamaz hale getirmek, inancın her türlü tezahürünü, ibadetleri veya işte o İslâm'ın görünür olan unsurlarını, hususlarını gündelik hayatta sergilediği zaman o kimseyi istismarcı olarak nitelendirmek doğru mudur, bütün bunlar zihnimize geliyor. Elbette sizlerin takdir ettiği gibi, muttakiler, ihlâs ve samimiyet sahibi müminler, Müslümanlar istismarcı değildir, dini doğru bir şekilde, Kur'ân ve Sünnet'in buyrukları doğrultusunda yaşamak elbette de din istismarı değildir, sayılmamalıdır. Bu başlangıç cümlelerimizden sonra ilk konuşmasını yapmak üzere sözü Prof. Dr. Ejder Okumuş hocamıza vermek istiyorum, tebliğinin konusu "Değerlerin ve Bir Değer Olarak Dinin İstismarı."

Buyurun Sayın Hocam.

DİN VE TOPLUM KOMİSYONU

5. OTURUM TEBLİĞLERİ

DEĞERLERİN VE BİR DEĞER OLARAK DİNİN İSTİSMARI

Ejder OKUMUŞ*

Özet:

Bu çalışmanın konusu, değerler ve bir değer olarak dinin istismarıdır. Toplumsal bir olgu olarak değerler, toplumun dayanak noktalarını oluştururlar. Grup üyelerinin ortak kabulüyle oluşan ve olanların değerlendirilmesinde bir standart getiren değerler, insanların tutum ve davranışlarının ve toplumsal olayların gerçeklik bulmasında önemli roller ifa ederler. Toplumsal değerler içinde önemli bir yere sahip olan din, toplumun nihaî değeri olarak birçok değerin toplumsal kabulünde rol sahibidir. Kendisi bizatihi bir değer olan din, toplumda değerler üretebildiği gibi değerlere değer katar, değerlerin toplum katında kabulünde meşrulaştırıcılık işlevi görür. Din de dâhil değerler, toplumsal hayatta etkili oluşlarından dolayı hep istismara konu olmuşlardır. Değerlerin ve bir değer olarak dinin istismarı, değerlerin grubun veya toplumun ortak malı olmasıyla yakından bağlantılıdır. Tabiatı gereği sosyolojik bir olgu olan istismar, bir toplumsal ilişki biçimidir. Bu çalışmada, değerler ve dinin istismarını ele alırken, değerlerin ve dinin kötüye kullanılmasının toplumsal boyutlarını bilimsel düzlemde anlama çabasına girişmek, yazarın amacıdır.

Anahtar sözcükler: Değerler, din, İslâm, istismar, toplum, Türkiye.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

Abstract

The issue of this study is the exploitation of values and religion as a value. Values as social phenomena constitute the fundamental basis points of society. Values which are formed by the common acceptance of group members and bring a standard to evaluate things that are play important roles in that the attitudes and behaviors of humans and social events become a reality. As an ultimate value of society religion which have an important place in social values plays a part for social approval of a good many values. Religion which itself is a value enrichs values as well as produces values in society, and fulfils a legitimating function in acceptance of values by society. Values including religion always become subject to exploitation because of their influence in social life. The exploitation of values and religion as a value is close related with the fact that values and religon are the common goods of group or society. The exploitation which is a sociological phenomenon due to its nature is a kind of social relation and is a fact that emerges on social ground. In this study considering the exploitation of values and religion, trying to understand the social dimensions of the abuse or the misuse of values and religion at the scientifical level is the aim of the writer.

Key words: Values, religion, Islam, exploitation, society, Turkey.

GİRİŞ

Toplumsal bir olgu olarak değerler, toplumun dayanak noktalarını oluştururlar. Grup üyelerinin ortak kabulüyle oluşan ve davranışların değerlendirilmesinde bir standart getiren değerler, toplumsal kurumların varlık ve idame-i hayatları için temeldirler. İnsanlar, üyesi bulundukları toplumdan değerleri öğrenmek suretiyle toplumda neyi nasıl yapacaklarını, diğer insanlara karşı nasıl davranacaklarını bilirler. Toplumsal aktörler, statülerine uygun bir biçimde rollerini yerine getirirken değerlerin yön vericiliğine ihtiyaç duyarlar. İnsanların tutum ve davranışları, değerlerle doğrudan ilgilidir. Değerler, insanların, grup ve hareketlerin, toplum ve devletlerin nasıl davranacaklarını, nasıl bir siyaset üreteceklerini, nasıl bir ilişki kuracaklarını, nasıl yaşayacaklarını, neye, nasıl ve ne kadar bağlanacaklarını vs. belirler. Toplumsal olay ve olguların gerçeklik bulmasında değerlerin rolü büyüktür. Durkheim'in (1992) bir toplumsal fenomen olarak intiharı toplumsal değerlerle irtibatlı olarak izah etme çabası bu noktada zikre değerdir. O halde denilebilir ki, toplumsal olay ve olguları, toplumun yapısını, toplumsal aktörlerin tutum ve davranışlarını ele alırken toplumda ve grupta geçerli olan toplumsal değerlerin işlev ve rollerini hesaba katmak ve incelemek önemlidir.

Din, toplumsal değerler içinde önemli bir yere sahiptir. Kendisi bizatihi bir değer olan din, toplumda değerler üretebildiği gibi değerlere değer katabilmekte, değerlerin toplum katında kabulünde meşrulaştırıcılık işlevi görmektedir. Deni-

lebilir ki, birçok değerin toplumsal kabulünde, toplumsal bir olgu olarak din rol sahibidir. Dinin ürettiği veya dinin kapsamında bulunan değerlerin bir kısmı toplumsal hayatta dinle bağını sürekli olarak korurken, bir kısmı da zaman içinde dinden bağımsız hale gelebilmektedir. Dinden bağımsız hale gelen değerler de aslında dinden aldığı anlamlarla varlık bulmaya devam edebilirler.

Din ve dinsel değerler, bir toplumsal olayın gerçekleşmesinde belirleyici, yönlendirici veya takviye edici roller oynayabilirler. Nitekim Weber (1985) modern kapitalizmin ortaya çıkışında hayatta düzenli olma, israf etmeme, lükse düşmeme, mesleğe bağlılık gibi dinî değerlerin önemli bir rol oynadığı görüşündedir.

İstismar, oldukça karmaşık ve tartışmalı bir konudur. Kendi çıkarına yararlanma, kötüye kullanma, suistimal etme, haksızca faydalanma, sömürme, bir şeyi haksız yere işletip yararlanma gibi mânâları mündemiç olan istismarı, bir nasihat veya vaaz düzleminde ele alırsanız, işiniz kolay; ancak bilimsel düzlemde, nesnel bir olgu olarak incelemek isterseniz, işiniz oldukça zordur. Olanın, yapılanın istismar olduğunu nasıl belirleyecek veya bileceksiniz? Sizin istismar dediğinize bir başkası veya o istismar konusu şeyi yapan kişi istismar demeyebilir. İstismarın var olduğunu biliyoruz; çocuk istismarının, değerler istismarının, din istismarının vs. bir gerçeklik olarak dünyamızda var olduğunu biliyor, boyut ve sonuçlarını gözlemleyebiliyoruz, hatta istismarı tarif de edebiliyoruz; fakat yine de onu nesnel olarak ele almak, sosyolojik açıdan incelemek, "şu kişi veya kişilerin yaptıkları şu şey, istismardır ve bu istismarın boyutları şudur" demek o kadar kolay değildir. Bu, istismarın niyetle doğrudan bağlantısının yanı sıra oldukça muğlak ve göreceli anlam içeriğine sahip olmasıyla da ilgilidir.

Ekonomi, siyaset, eğitim ve kültür gibi sosyal hayatın bütün alanlarında kendini gösterebilen istismar (Fındıkoğlu, 1976: 318-319), değerler ve din alanlarında da ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda değerler alanında kendini gösteren istismar, yani değer istismarı, değerleri kötüye kullanarak insanlardan menfaat temi etme veya değerleri kullanarak kişi, grup ve kurumlardan maddî veya manevî çıkar sağlamayı ifade etmektedir. Özgül olarak din alanında ortaya çıkan istismar, yani din istismarı ise; dini suistimal etme, dinin sırtından yararlanma, dini kullanma, din sömürüsü yapma, dini menfaati için kullanma, dini asıl maksatlarının dışında kullanma, dine, dinî inanç ve duygulara haksız çıkar elde etmek amacıyla atıfta bulunma, dini bir şeye alet etme, dinî değerleri kullanarak toplumdan maddî veya manevî çıkar sağlama, Allah adını kullanarak çıkarlar elde etme gibi mânâlara geldiği söylenebilir (Okumuş, 2002: 197-198). Denilebilir ki, din istismarı, bir tür din tacirliğidir. Din istismarcısı, din üzerinden çıkar elde etmeyi amaçlar. Din istismarı yapan kimse, tabir caizse dini, dinin hükümlerini veya dinî kural ve değerleri kendi çıkarı uğruna satan kimsedir. İslâm filozofu Kindî'nin ifadesiyle (1994: 4-5) hayvanî nefislerinde yer eden haset kiri ve düşünce ufukla-

rını kuşatan karanlık, din istismarcılarının hakikatin nurunu görmelerini engeller. Saldırgan ve zalim düşman olarak bunlar, haksız yere işgal ettikleri makamları korumak için elde edemedikleri ve çok uzağında bulundukları insanî erdemlere sahip insanları küçümserler. Amaçları başları tutmak, makam ve mevkilerin başına geçmek ve din tacirliği yapmaktır. Gerçekte onlar, dinden yoksundurlar; zira bir şeyin ticaretini yapan onu satar, sattığı ise artık kendisinin değildir.

Son çözümlemede milliyetçilik, bayrak, vatan gibi milli değerler; din ve inanç, zekât, sadaka, namaz, oruç, hac, kurban, şehitlik, dinî özgürlükler gibi dinsel değerler; siyaset, demokrasi, sosyal devlet, laiklik gibi siyasal değerler; bilgi, inanç, sanat, çevre, ahlâk, hukuk, töre, dayanışma, özgürlük, hoşgörü, diyalog, dürüstlük, emek, büyüklere saygı, çocuklara sevgi, namus gibi milli, manevi, sosyokültürel ve dinsel değerler, çeşitli amaçlarla istismara maruz kalabilmektedir.

Türkiye'de değerler ve dinin istismarı konusu, özellikle de siyasal düzlemde ve bazı sosyal kurumlar etrafında öteden beri gündeme gelen ve tartışılan konular arasındadır. Örneğin siyasal düzlemde değerlerin, özellikle de dinin istismarı, hep tartışılmıştır. Yine Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı çeşitli birimlerde de istismar konusu zaman zaman ortaya atılabilmektedir. Bu birimlerde farklı aktörlerce, yaşlılar, çocuklar, gençlerin çeşitli araçlarla istismara konu olduğundan bahsedilebilmektedir.

Türkiye'de bazı değerlerin ve hayatın çeşitli alanlarında, örneğin siyasal ve ekonomik hayatta din istismarına karşı resmen hukukî bir duyarlılık sergilenmiş ve din istismarı,

Anayasaya girmiştir. Örneğin temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması, Anayasa'nın 14. maddesinde[1] yasaklanmıştır. Ayrıca Anayasa'nın 24. madde-

1 III. Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılamaması / MADDE 14. – (Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.

Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz. Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

sinde ve bazı yasalarda[2] din istismarı yasaklanmış ve din istismarı yapanların çeşitli cezalara maruz kalacakları belirtilmiştir.

Değerlerin ve bir değer olarak dinin istismarı, değerlerin grubun veya toplumun ortak malı olmasıyla yakından bağlantılıdır. Değerler, toplumun ortak malı olduğu için toplumdan bir şeyler elde etmeyi hedefleyen istismarcı, değerleri

2 Türkiye'de din istismarı, özellikle siyasal boyutta mücadele edilmesi gereken bir husus olarak görülmüş ve belki de bu nedenle Anayasa ve yasaların konusu yapılmıştır. Konunun anlaşılmasına ışık tutması bakımından ilgili madde ve hükümleri zikretmek faydalı olabilir:

Türkiye'de din istismarı, Anayasa'nın 24. maddesiyle yasaklanmıştır. Söz konusu madde son haliyle şöyledir:

IV. Düşünce ve inanç hak ve hürriyetleri.

a) Vicdan ve din hürriyeti.

MADDE 19.- (Değişik: 20/9/1971 - 1488 S. Kanun/md. 1) Herkes, vicdan ve dinî inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. Kamu düzenine veya genel ahlâka veya bu amaçlarla çıkarılan kanunlara aykırı olmayan ibadetler, dinî âyin ve törenler serbesttir. Kimse, ibadete, dinî âyin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz. Kimse, dinî inanç ve kanaatlerinden dolayı kınanamaz. Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır. Kimse, Devletin sosyal, iktisadi, siyasi veya hukukî temel düzenini, kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasi veya şahsi çıkar veya nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun, dini veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz. Bu yasak dışına çıkan veya başkasını bu yolda kışkırtan gerçek ve tüzel kişiler hakkında, kanunun gösterdiği hükümler uygulanır ve siyasi partiler Anayasa Mahkemesince temelli kapatılır.

Anayasa'nın ilgili maddelerinin dışında, 26.9.2004 tarihli Türk Ceza Kanununun 219. maddesi de, görev sırasında din hizmetlerini kötüye kullanma hakkındadır. Madde şöyledir:

Görev sırasında din hizmetlerini kötüye kullanma

MADDE 219 - (1) İmam, hatip, vaiz, rahip, haham gibi dini reislerden biri vazifesini ifa sırasında alenen hükümet idaresini ve Devlet Kanunlarını ve hükümet icraatını takbih ve tezyif ederse bir aydan bir seneye kadar hapis ve adlî para cezası ile cezalandırılır veya bunlardan birine hükmolunabilir. (2) Yukarıdaki fıkrada gösterilen kimselerden biri işbu sıfattan bilistifade hükümetin idaresini ve Kanun ve nizam ve emirleri ve dairelerden birine ait olan vazife ve salahiyeti takbih ve tezyife veya halkı Kanunlara yahut hükümet emirlerini icraya veya memuru memuriyetinin vazifesi icabına karşı itaatsizliğe tahrik ve teşvik edecek olursa üç aydan iki seneye kadar hapse ve adlî para cezası ve müebbeden veya muvakkaten bilfiil o vazifeyi icradan ve onun menfaat ve aidatını almaktan memnuiyetine hükmolunur. (3) Kendi sıfatlarından istifade ederek Kanuna göre kazanılmış olan haklara muhalif iş ve sözlerde bulunmaya, bir kimseyi icbar ve ikna eden din reis ve memurları hakkında dahi baladaki fıkrada yazılı ceza tertip olunur. (4) Bunlardan biri dini sıfatından istifade ederek, birinci fıkrada yazılı fiillerden başka bir cürüm işlerse altıda bir miktarı çoğaltılmak şartıyla o cürüm için Kanunda yazılı olan ceza ile mahkûm olur. (5) Şu kadar ki Kanun işbu sıfatı esasen nazarıitibara almış ise cezayı çoğaltmaya mahal yoktur. Aynı kanunun 158. maddesi nitelikli dolandırıcılık bağlamında din istismarının cezasını içermektedir: Nitelikli Dolandırıcılık

Madde 158 - (1) Dolandırıcılık suçunun; a) Dinî inanç ve duyguların istismar edilmesi suretiyle, (...) işlenmesi hâlinde, iki yıldan yedi yıla kadar hapis ve beşbin güne kadar adlî para cezasına hükmolunur.

kendi çıkarı için kötüye kullanmakta, yani istismar etmektedir. Din de dâhil değerler, toplumsal ilişkilerde oldukça hayati "değer"e sahip oldukları için, toplumsal aktörlerin değerlere aykırı hareket etmeleri çok zordur; değerleri karşısına alanlar, toplum tarafından cin çarpmışa döndürülürler. Değerlerin sosyal hayattaki ağırlığının böyle olması, insanların değerlere bağlanması ve onlara sahip çıkması, değerlerin istismarını anlamak için de önemli bir başlangıç noktası olarak alınabilir. İnsanlardan çıkar elde etmek isteyen istismarcı, değerlerin toplumsal öneme sahip olduğu gerçeğinden hareketle değerler üzerinden elde etmek istediği şeylere erişmek amacıyla değerleri kullanır.

İstismar, doğası gereği sosyolojik bir olgudur; zira istismar eden, başka insan veya insanlara karşı bir hesap yaparak istismarda bulunur. Bu durumda istismar eden varsa mutlaka kendisine karşı istismar edilen kişi veya kişiler de vardır. Bir yerde din veya değer istismarı varsa, orada iki temel aktör var demektir: İstismarcı ve istismara muhatap olan. Yani istismarın alıcısı var ki istismar eden de var. Yani istismar bir toplumsal ilişki biçimi olup toplumsal zeminde yeşeren, varlık bulup dal budak salan bir fenomendir.

Bu çalışmada istismar, ortaya çıkıp nesnelleşen yönüyle, yani niyet yapılan şeyin kendisi merkeze alınmak suretiyle, eylem veya davranış odaklı olarak ve yapılanın sonuçları gözlemlenerek incelenmeye çalışılmaktadır. Şu halde değerler ve dinin istismarını ele alırken, değerlerin ve dinin kötüye kullanılması olgusunun toplumsal boyutlarını bilimsel düzlemde anlama çabasına girişmek, yazarın amacını oluşturmaktadır.

DEĞERLER

İnsan davranışlarının nasıl gerçekleştiğini anlamanın yolu değerleri anlamaktan geçer. Çünkü insan, bir takım değerlere dayanarak davranışlarını ortaya koyar. İnsan eylemleriyle değerler arasında sıkı bağlantı vardır. Denilebilir ki, değerler, insan davranışlarını, insanın eylemlerini yönetirler. Bundan dolayı bir olayın nasıl meydana geldiğini, hangi sebep ve saiklerle gerçeklik bulduğunu, yani arkaplanını tespit etme ve anlamada, o olayın içinde yer alan insanların tutum ve davranışlarını yönlendiren değerleri tespit etme ve anlama oldukça önemlidir.

Toplumsal bir ilişki olarak (Bkz. Screpanti, 2003: 158) değerler, toplum ve kültüre anlam veren kriterlerdir. Toplumsal hayat, değerler olmadan olmaz. Toplumsal sistem, değerlerle anlam kazanır ve çalışır.

İnsanın yapıp-eden bir varlık oluşu, değerleri duyan bir varlık oluşuyla yakından ilgilidir. İnsanın fiillerini ortaya koyması, değerleri duyan bir varlık oluşuna dayanır. Söz ve fiillerin, doğru ve yanlış, güzel ve çirkin, iyi ve kötü gibi nitelemelerle nitelenmesi, doğrudan değer ve değer anlayışıyla ilgilidir. Canlılar arasında insana özgü olan değerler, insanın fiillerine yön verirler. Değerler olmaksızın insanların nasıl davranacaklarını bilmeleri mümkün olmazdı. Bu nedenle değerle-

rin, insan davranışlarının determinasyon ilkelerinden biri olarak tespiti doğrudur; değerler, insan davranışlarını determine ederler (Mengüşoğlu, 1988: 97-109).

Herhangi bir davranış örüntüsünü inceleyebilmek için toplumda geçerli olan değerleri anlamak gerek. Töre ve adetlerin değersel özelliklerini bilmek, örneğin hangisinin daha zorlayıcı olduğunu öğrenmek gerek. Bilindiği gibi en yüksek toplumsal değere sahip davranış örüntüsü, aynı zamanda en geniş ölçüde uyulan ve üzerinde en çok sosyal baskı yapılan değerdir (Fichter, ty.: 145). Kendi toplumumuza bakıldığında bu anlamda dinin ve dini davranış kalıplarının çok yüksek, hatta çoğu zaman en yüksek sosyal değere sahip olduğu anlaşılabilir.

Değerler, toplumda en güçlü sosyal kontrol aracıdırlar. Değerler sistemi, kişilerden neyin istendiğini, kişilere neyin yasaklandığını, neyin ödüllendirildiğini ve neyin cezalandırıldığını belirler (Fichter, ty.: 146).

Görüldüğü gibi değerler konusu önemlidir. Din de dâhil değerler konusunu önemli kılan bir başka husus da, Batı'da kendini gösteren ve XIX. Yüzyılda doruk noktasına erişen maddeci, pozitivist bakış açılarından sonra özellikle İkinci Dünya savaşından itibaren değerlere bir dönüşün baş göstermesidir. Elbette bir sekülerleşme olgusu var; ama tam tersi özellikle manevî değerlere bir yeniden dönüş de var (Ülken, 1998: 317).

Toplumsal değerlere bakıldığında, onların bazı özelliklerinin olduğu görülür: Örneğin değerler paylaşılırlar. Toplum aktörlerinin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşma halindedirler. Ayrıca değerler toplum üyeleri tarafından ciddiye alınırlar. Bu nedenle insanlar, değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasında etkili görürler. Bundan dolayı da toplum katında bazı şeylerin kabul edilebilmesi için değerlerin meşrulaştırmasına başvurma zorunluluğu ortaya çıkar. Değerlerin bir başka özelliği, insanların coşku ve heyecanla onları anlamlandırmasıdır. İnsanların değerler için her şeyi göze alabilmeleri bundandır (Fichter, ty.: 143).

BİR DEĞER OLARAK DİN

Din, bir değerdir. Bir değer olarak din, toplumsal hayatta en merkezî determinasyon esaslarındandır.

Bazı değerler, hem toplumsal değerdirler, hem de toplumsal değerlerin ölçütüdürler. Din de böyledir, yani toplumdaki birçok değerin değer olma ölçütüdür. Bizim toplumumuzda da dinin böyle değer ölçütü olduğu söylenebilir.

İnsanları hayvanlardan ayıran şeylerden biri olan din, toplumun temel etkeni ise, değerlerin kabulü ve idamesinde işlevsel bir rol oynar. Bu şu anlama gelmektedir: Din, bazı değerlerin reddinde de işlev görür. Bu açıdan dinin değer olma yönü, birçok değerden, hatta çoğu zaman toplumdan topluma, gruptan gruba değişen bazı boyutlara sahip olmakla birlikte diğer değerlerden daha güçlüdür: Bu nedenle toplumsal hayatta insanlar dini diğer değerlerden daha fazla dikkate

alırlar. Zira din, toplum aktörleri için üst düzeyde bir bağlayıcılık özelliğine sahiptir.

Belirtmek gerekir ki, değerler de dini etkiler. Değerler, toplumların dini farklı yaşamalarında, hatta farklı dinleri kabul edişlerinde rol oynarlar.

Din, değerleri sıralar, değerler hiyerarşisi oluşturur ve dolayısıyla değerler karmaşasının önüne geçerek grup üyelerinin değer çatışmasına maruz kalmaksızın değerlerin değerine göre bir sıralama yapmalarını temin eder. Örneğin aile değeri ve ailevi değerlerle, ekonomi değeri ve ekonomik değerlerin çatışmasını önler. Bu da dinin üst değer olmasıyla yakından ilgilidir. Gerçekten de dinin etkili işlevlerinden biri, toplumda pek çok problemin kaynağı olarak ortaya çıkabilecek değerler çatışmasını önlemektir. Din, değerler çatışmasını, değerler hiyerarşisi oluşturarak önler. Grubun ve toplum hayatının bir konsensüs içinde bulunması, değerler üzerinde anlaşmaya dayalı bir birliktelikle hayatiyetini sürdürmesi, değerler hiyerarşisinin oluşmasını gerektirir. Bunu sağlamada dinin çok büyük etkisi mevcuttur. Din, değerlerin toplumca kabulünü sağlar, değerleri pekiştirir, değerler arasında hiyerarşik bir yapı oluşturur (Aydın, 2000: 112-113). Din ve dinsel değerler, bu anlamıyla nihai değer olarak da kabul edilebilir. Nihai değerler, toplumsal değerleri de belirlerler; toplum aktörleri, bu değerlere göre davranış geliştirir; bu değerlere göre "değer"lendirme yapar, değerlere bağlanırlar.

DEĞERLERİN VE BİR DEĞER OLARAK DİNİN İSTİSMARI

Değerleri istismar, toplumsal ilişki ve etkileşimlerde kendini gösteren; istismarı yapan kişi, grup veya organizasyon tarafından hedef kitle olarak belirlenen insanlardan bir çıkar elde etmek amacıyla gerçekleştirilir. Örneğin dürüstlük bir değerdir; bir insanın dürüst olduğunu düşünün: Eğer bir insanın veya insanların, bir kuruluş veya organizasyonun, bu insanın dürüstlüğünü kullanarak, yani onun dürüstlüğünden yararlanarak ondan bazı bilgileri alıp kendi amaçları uğruna kullanması, sözgelimi başka insanların zararına olacak şekilde değerlendirmesi mümkündür. Burada yapılan şey, değer istismarıdır.

Akrabalığın ve akrabaya sevgi ve saygının bir değer olduğu bilinmektedir. Örneğin bir kişinin akraba sevgi ve saygısını kullanarak bir akrabasından para veya başka bir menfaat elde etmesi, onun akrabalık duygusunu suistimal etmesi, değer istismarından başka bir şey değildir.

Aynı şekilde bir iş yeri açan kişinin iş yerine hemşehriliği simgeleyen bir isim vermesi, örneğin köylü bakkalı veya köylü veterineri demesi ve bunu da köylüleri oraya çekerek köylülerin hemşehrilik duygularını kötüye kullanmak için yapması, yani köylü hemşehriliğini daha fazla para kazanmak uğruna daha pahalı iş yaparak veya satış yaparak suistimal etmesi, değerler istismarına girmektedir. Değer üzerinden ticaret yapılırsa, değerler istismar edilmiş olur.

Yine iş yerini dinsel sözcük veya ifadelerle isimlendirip dindar insanlardan

daha fazla çıkar elde etmeyi ve dolayısıyla dindarları istismar etmeyi amaçlayarak para kazanan kişi din istismarı yapmış olmaktadır.

Hemşehrilik istismarına, araştırmacının gözlemleme imkânı elde ettiği, istismar edeni de edilenleri de görme fırsatı yakaladığı bir olay örnek verilebilir. Bir ilimizde yaşanan bu olayda; bir başka ilimizden bu ilimize gelen bir aile (Annebaba, evli erkek kardeşler, eşler, çocuklar), orada şehrin merkezi yerinde bir kırtasiye dükkânı açar. Kısa bir süre içinde ikinci bir kırtasiye dükkânı daha açarlar. Bu arada hemşehrilik duygularıyla kendi hemşehrileriyle en kısa zamanda tanışmanın yollarını arar ve dikkate değer bir kısmıyla tanışırlar da. Hemşehrileri arasında çeşitli resmi dairelerde çalışan memurların yanı sıra üniversite öğrencileri de bulunmaktadır. Bir yandan hemşehrilerinin kendi dükkânlarından alışveriş yapmalarını sağlarken bir yandan da onlardan çeşitli vesilelerle borç alma ve kredi kartlarını kullanma yoluna giderler. Bir süre sonra yeni kredilerle yeni bir işyeri açma hazırlığı yaparlar ve kredi çekerler. Elden aldıkları borçları ödemedikleri gibi yeni borç altına girerler ve ayrıca kredi kartlarını alıp harcama yaptıkları veya kredi çektikleri kişilerin kredi kartı borçlarını da yatırmadıkları görülür. Daha sonra dükkânlarını da bırakarak o ilden ayrılırlar. Bu insanlar, dindar olarak da bilinirler. Bu durumda çok acı travmatik sonuçlarla karşılaşılır. Borç altındaki insanlar, mağdur olurlar ve bu insanların hemşehrilik duyguları örselenir, tahrip olur. Ayrıca din istismarı yaptıklarından da söz edilir ve dolayısıyla din yönünden de bir olumsuz etkilenme söz konusudur.

Din istismarına bir örnek vermek gerekirse, bir turizm şirketinin Hacca kendisi aracılığıyla gidecek olanların ücretlerini tam olarak aldıktan sonra şirket sahibi ve sorumlularının ortadan kaybolması ve Hacı adaylarını ortada bırakmaları zikredilebilir.

Örnekleri çoğaltmak mümkündür: Ramazan ayında şahit olabildiğimiz pahalılık, Müslümanların en temel ibadetlerinden olan Oruç üzerinden toplumumuzdan daha fazla para kazanılma yoluna gidilmesi boyutunu da kendi içinde taşımaktadır. Bu pahalılığın ekonominin kendi kuralları veya tabiatı gereği taleple bağlantılı yönü göz ardı edilemez; ancak bir din istismarı yönü olduğu da anlaşılabilmektedir. Benzer bir biçimde Hac mevsiminde pahalılığın gelmesi, örneğin bir riyal olan zemzemin üç riyale çıkması, sadece ekonominin kendine özgü yapısı ve kurallarıyla izah edilebilecek bir şey midir acaba? Bunun üzerinde de daha ince gözlem ve tahkikler yapılabilir.

Ayrıca çeşitli kişi, grup veya kurumların dinî bayram veya bazı ibadetleri vesile kılarak usulüne uygun olmayan yollarla dindarlardan maddî destek sağlama yoluna gitmeleri; örneğin Ramazan ayında fıtır sadakası toplama faaliyetine girişmeleri, Kurban Bayramı'nda çeşitli tanıtım ve propaganda yöntemleriyle kurbanlık parası toplamaları, zekat toplamaları vs., din istismarı boyutu itibariyle üzerinde düşünülebilecek hususlardır.

Siyasal düzlemde değerler istismarının oldukça üst düzeyde olduğu söylenebilir. Zaten değerlerin ve dinin istismarı ile ilgili tartışmalar da, en çok siyasal düzlemde kendini göstermektedir.

İktidar hırsı, değerler istismarı için önemli bir nedendir ve zemindir. İktidar hırsı, hem iktidar elde etmek isteyen hem de onunla muhatap olan insanların istismarına neden olur, zemin hazırlar.

Oy vermenin çoğu kesimleri tarafından namus düzeyinde bir değer olarak görüldüğü toplumumuzda, belli bir siyasal erki elde etmek amacıyla insanlardan parayla oy satın almak, insanların oylarını onlar adına parayla satmak veya oy verecek kişi veya partiden çıkar elde etmek için çeşitli pazarlıklara girişmek ya da oy verecek kimsenin oy kazanma psikolojisini kullanarak çeşitli maddî ve manevî çıkar taleplerinde bulunmak, değerlerin istismarı kapsamında değerlendirilebilir.

Türkiye'de özellikle son 10-15 yılda yaşananlar, kökleri daha gerilere giden planlı din ve değerler istismarının boyutlarını gözler önüne sermektedir. Örneğin Güneydoğu'da yaşananlara bakıldığında, bir "dinî örgüt"ün nasıl oluştuğu, isminin formu ve anlam içeriğinden başlanarak nasıl da dinin ve dinî değerlerin istismar edildiği, örgüt üzerinden din adına tehditler, şantajlar ve öldürmeler yapıldığı ve insanların dünyasında dinin değerinin düşürülmeye veya örselenmeye çalışıldığı, Türkiye'nin kısa sayılmayacak bir zaman diliminde yaşandı, görüldü veya izlendi.

Ayrıca söz konusu örgütün boy verdiği mekânsal birimde özgürlük gibi önemli bir değerin istismar edildiği söylenebilir. Özgürlükler üzerinden bir örgüt kurulup insanların çatışmaları, isyanları ve öldürme ve öldürülmeleri sağlanmıştır. Özgürlükleri elde etme adına ülkemizde ne kadar masum insanın kanının akıtıldığı bilinmektedir. Bu örgüt eliyle yapılanlar, özgürlük istismarı olarak adlandırılabilir.

Yine son 10-15 yıllık bir süreçte Türkiye'de bir veya birkaç "tarikat" ve "tekke" kurdurularak insanların din ve din duygusu üzerinden büyük provakasyon ve manipülasyonların yapıldığına da şahit olunmuştur. Bu noktada yapılanlara ve yapılanların siyasal, toplumsal, kültürel ve dinsel sonuçlarına bakıldığında, dinin nasıl da toplumsal, siyasal, kültürel ve ekonomik düzlemde istismar edilebildiği anlaşılmaktadır.

Bütün bunlar bize, din ve değerler istismarının boyutlarının genişliği ve derinliğini göstermesi bakımından önemlidir.

Değer metalaştırılır ve onun üzerinden para kazanılmaya müsait bir zemin hazırlanırsa, değer istismar edilir.

Değerlerin istismarı olgusuna yakından bakıldığında, istismarın daha çok karmaşa, huzursuzluk, bunalım ve çözülme gibi toplumsal durumlarda daha fazla devreye sokulduğu, yani bu durumlarda değerler ve din istismarının daha çok

zemin bulduğu söylenebilir. Örneğin Güneydoğu'da meydana gelen olaylar bağlamında bazı aydın, grup ve örgütlerin dini ve özgürlükleri istismar ettikleri görülebilir.

Değerlerin istismarının en önemli nedenlerinden birinin, değerin baskın bir dayanak haline getirilmesi, zorla kabul ettirilmeye çalışılması olduğu söylenebilir. Bir değer, mıknatıs gibi kendiliğinden, kendi cazibesiyle insanların ona doğru gelmesine izin vermek yerine, zor ve dayatmayla kabul ettirilmeye çalışılırsa, istismar edilebilir.

Değer, toplumda hâkimiyet kurma aracı haline getirilirse, istismara açık olur. Mesela kitle iletişim araçları bir değeri aşırı derecede öne çıkarır işlerlerse, o değer üzerinden çok şey yapılabilir, değer istismar edilebilir. Buradan şu sonuç çıkar: Bir değer ne kadar çok piyasa malı haline getirilirse o kadar çok istismar edilir.

Siyasallaşma da değerlerin istismarının nedenlerindendir. Yoğun politik bir toplumsal atmosferde, her şeyin siyasal zeminde ele alındığı bir toplumsal süreçte değerlerin siyasallaşma kanalıyla istismarı mümkün hale, hatta alışkanlık haline getirilebilmektedir.

Değerlerin, çeşitli grup ve örgütler tarafından siyasal temelde istismar edilebildiği söylenebilir. Örneğin haklar gibi çok önemli bir değer, Türkiye'de de görüldüğü gibi istismar edilebilmektedir.

Değerler, korunaksız olduğunda da, yani toplum tarafından korunmadığı zaman da istismara konu olabilmektedir.

Dini ve değerleri imaj konusu yapmak da değerlerin istismarına yol açabilir. Bir imaj oluşturmada bir değer, öne çıkıyorsa o değer istismara açık olur.

Değerlerin istismarı, çıkar ilişkilerinin etkili olduğu mekânlarda, toplumsal zeminlerde vs. daha çok ortaya çıkar ve etkili olur.

Kapalı toplumda değerler istismarı, hem de belli toplumsal zümre veya tabakalar tarafından daha yoğun ve etkili bir biçimde söz konusu olabilir.

Değer istismarının önemli neden veya dayanaklarından biri de, özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. Bu özelde din istismarı için de geçerlidir.

Din istismarı, gündelik hayattan siyasal hayata kadar toplumsal hayatın bütün alanlarında görülebilmektedir. Örneğin ilköğretimde okuyan öğrencilerine namaz kılma karşılığında yüksek not vermeyi taahhüt eden öğretmenle bu taahhütle namaz kılan ve notunu yükselten öğrencinin durumu iki taraflı din ve çocuk istismarıyla açıklanabilir.

Din istismarı olgusuna bakıldığında, din istismarının, her toplumsal aktör tarafından yapılabildiği gibi etkili ve planlı bir biçimde toplumun bazı elit grup veya güçleri tarafından da devreye sokulduğu anlaşılabilir. Yukarıda verilen ör-

neklerde de bu durum bariz bir biçimde göze çarpmaktadır.[3]

3 Bu noktada Marksizmin din istismarı yaklaşımına eleştirel olarak bakmak yerinde olabilir. Malum olduğu üzere Marksizmin genel olarak bir ekonomik istismar teorisi (Fındıkoğlu, 1976: 309-322) ve bir de din istismarı nazariyesi mevcuttur. Anlaşıldığı kadarıyla Marksizme göre dinin bizzat kendisi bir istismar ürünüdür. Marx'a göre din halkın afyonu, Engels'e göre kitleleri köleleştiren araçtır (Ülken, 1976: 58-75). Marx, dini insanoğlunun gerçek ıstırabının bir ifadesi, reel acı ve sıkıntıya karşı bir protesto, söz konusu ıstırabı hafifletme veya meşrûlaştırma çabası ve halkın afyonu olarak değerlendirmiştir (Marx ve Engels, 1987: 11-12). Bu durumda din, kavranamayan, yanlışlığı görülemeyen bir dünyanın bilincini ifade ederek ve ezilen sınıfları hayata bağlayarak, yanlış dünyanın gerçek sefaletine karşı mümkün protestoları yatıştırma işlevi görmektedir. Böylece dinin ideolojik işlevi, 'gerçek sefalete karşı protestoları' nötürleştirerek ve öbür dünyaya havale ederek egemen ve ezilen sınıflar arasındaki ilişkilerin istikrarında kendini gösterir. Bu durumda marksizmde din, sınıf mücadelesinin eseri olan bir üst yapı fenomeni; ezenlerle ezilenlerden ibaret olan toplumda ezenlerin ezilenleri uyuşturmak için kullandıkları bir tür afyon; burjuvazinin sömürü aleti ve sınıf çatışmasının eseri olarak algılanmıştır. Gerçekten de Marx'ın düşüncesinde din, cari sosyal düzenlemeleri haklılaştıran, üst sınıfların bir aracı olarak hizmet gören ve istikrarı korumaya çalışan bir ideolojidir (Roberts, 1990: 61). Dinin insanı değil, insanın dini meydana getirdiğini savunan Marx'a göre din, ideal ama gerçek dışı bir dünya yaratarak, sosyal adaletsizliklerin damgasını taşıyan gerçek dünya karşısında bir teselli ve haklılaştırma işlevi görür. Bu nedenle Marx, dinin bu dünyanın genel bir kuramı olduğu, dünyanın evrensel düzeyde ahlâkî açıdan onaylanması, törensel tamamlayıcısı, tesellisi ve haklılaştırılması olduğu görüşünü taşımaktadır. Din, insanlık durumunun sefaletini yansıtır ve insana bir teselli getirir. Fakat bu, razı oluşa götüren ve sosyal adaletsizliklere karşı bilfiil mücadeleden geri tutan bir tesellidir (Barbier, 1999: 323-324). «Dinsel sefalet bir yönüyle gerçek sefaletin dışavurumu, diğer yönüyle de gerçek sefalete itirazdır. Din, ezilen yaratılmışın iç çekişi, kalpsiz bir dünyanın ruhudur; tıpkı ruhun kovulduğu sosyal şartların ruhu olduğu gibi. Din, halkın afyonudur.» (Marx ve Engels, 1987: 11; Morris, 1987: 23-50).

Bu yaklaşımda, değişik yollardan, dinî ahlâk ile çıkar konumları arasındaki ilişkiyi, dini, ahlâkın çıkar konumlarının bir işlevinden ibaret olduğu biçiminde yorumlamak söz konusudur. Marx, ekonomik öz/şahsî çıkarların sosyal davranışın muharrik güçleri olduğu görüşündedir. Marx'a göre sanayi tesisleri ve şirketlere sahip olan zengilerin ekonomik öz/kişisel çıkarları, onların zenginlikleri meşrûlaştırıp haklılaştıran ve günahkarlık veya suç duygusunu teskin eden bir dinî bakış geliştirmelerine sebep olmuştur. Bu açıdan Marx, dine, eşitsizliğin, hatta haksızlık ve acıların yürürlükteki formlarını kutsallaştıran bir sistem olarak bakmaktadır (Roberts, 1990: 226-227).

Esasen dini, her sosyal sınıf veya tabaka istismar edebilir, etmiştir de. Bu noktada Marx'ın dine yaklaşımı dinlerin önemli bir sosyal boyutunu anlamamıza katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla dine sosyolojik yaklaşımda Marx'ın ve marxizmin din açıklaması dikkate değer konumdadır. Ancak dine salt bir istismar veya sömürü aracı olarak bakmanın bilimsellikle izah edilebilecek bir yanı da olmasa gerektir (Roberts, 1990: 365-369). Dinî meşrûlaştırım da salt din istismarıyla anlamlandırılacak bir gerçeklik değildir. Din istismarı, dinî meşrûlaştırımın sadece bir yöne açılabilecek yanını ifade etmektedir.

Marx ve onun gibi düşünen Batılı aydınların söyledikleri, bazı zamanlarda ortaya çıkan bazı dinler veya dinî durumlar için doğru olabilir; bazı dinler veya bazı din anlayışları bir afyon, bir aldatmaca, bir yabancılaşma olabilir. Kur'an'ın önemle üzerinde durduğu bazı mele ve mütreflerin, insanları uyuşturmak için dinlerini istismar aracı yaptıkları da doğrudur. Ne ki bu tür belli durumlardan hareket ederek bir genellemeye gitmek, bütün dinler için aynı hükmü vermek, bilimsel bir davranış değildir.

Çeşitli dönemlerde çeşitli sosyal tabakalar, çeşitli zengin sınıflar, yaşanan dine damgasını vurabilir; ancak M. Weber'in de dediği (1993: 229) gibi «bir dinin özünün, onu ayakta tutan tabakanın sosyal durumunun basit bir sonucu veya işlevi yahut da ideolojisi olduğunu ya da temsil ettiğini veya o tabakanın maddi ve manevi çıkar konumunu yansıttığını» söylemek, sosyolojik tahlil ve yorum açısından doğru olmaz.

DİN VE DEĞERLER İSTİSMARININ ZEMİNİ: MEŞRULAŞTIRIM

Din istismarının zirve noktasını, Allah'ın adı kullanılarak gerçekleştirilen istismarın oluşturduğu söylenebilir:

Aldatıcı sizi Allah ile aldatmasın. (Kur'ân, 31/Lokman 33; 35/Fâtır, 5. Ayrıca bkz. 57/Hadîd, 14)

Genel olarak din istismarının tarih boyunca insanlığı, kitleleri etkilediği söylenebilir. Toplum içinde bazı insanlar, özellikle de seçkinler din istismarı yoluyla toplumun çeşitli kesimlerinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. Devletler ve yönetici elitler de insanlar katında egemenliklerini sürdürme noktasında dinden veya dince kutsal sayılan şeylerden istifade edebilmiş ve edebilmektedirler. Din istismarının bu şekilde işlerlik kazanması, etkin ve etkili olması, dinin meşrûlaştırım gücü ve işleviyle yakından ilgilidir. Bu durum genel olarak değerler için de geçerlidir. Değerlerin istismarı, değerlerin meşrulaştırıcılık işlevi kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

İşlevlerine indirgenemeyecek olan, fakat pek çok toplumsal işlevi bulunan dinin, en önemli işlevlerinden biri meşrûlaştırım, yani meşrûiyet kazandırmadır. İnsanlık tarihini, iktidar mücadelelerini, devletleri, siyasî olayları, din-toplum ve din-devlet ilişkilerini vb. anlayabilmede, dinî meşrûiyet ve meşrûlaştırımı kavramak, büyük önem taşımaktadır.

Berger'in deyimiyle (1993: 65) din, meşrûlaştırımın tarihî bakımdan en yaygın, en derinlikli ve en etkin aracı olagelmiştir. Din, davranış ve düşüncelerimize kutsallık kazandırmak (Geertz, 1973: 123-126 vd.) ve bireyin iç dünyasında olup bitenleri, inanç ve bilinçlerini, bilgi ve tezlerini, toplumsal kurumları, siyasal ve toplumsal düzeni, onlara nihaî olarak geçerli ontolojik statüler bahşetmek, yani onları kutsal ve kozmik referanslar çerçevesine yerleştirmek suretiyle meşrûlaştırır; başka bir ifadeyle beşerî açıdan tanımlanan realiteyi, nihaî, evrensel ve kutsal bir realiteye bağlayarak sübjektif ve objektif düzlemlerde haklılaştırır. Bu nedenle dinî meşrûlaştırım, toplumların düzenleri için çok önemli görülmüştür. Din, marjinal durumları dahi her şeyi kuşatan kutsal ve aşkın realiteye uygun olarak meşrûlaştırmak suretiyle toplumsal olarak tanımlanan gerçekliği muhafaza eder. Dinî meşrûlaştırımla meşrûiyet kazanan bir toplum düzenine karşı gelmek ise büyük tehlikeleri göze almak demektir. Bunu yapmak, karanlığın ilkel güçleriyle sözleşme yapmakla eşdeğer görülür (Berger, 1993: 66-79).

Dinin ve tabiatıyla dinî meşrûlaştırımın etkin işlevleri nedeniyle tümüyle büyük oranda veya belirli bir miktarda dinî meşrûlaştırıma başvurmayan -isteyerek veya istemeyerek- bir sosyal ve siyasal düzen ya da devlet düşünmek imkânsız gibi görünmektedir. Dine en uzak duran güç, iktidar, düzen veya devletler dahi dinî meşrûlaştırıma başvurmak durumunda kalmışlardır (Adams ve Mikelson, 1987: 500-508).

Din, temelde toplumsal düzenin bütünleşmesi ve statükonun meşrûlaştırımına hizmet eder (Luckmann, 1972: 67, 61). Bu bütün devletler için geçerlidir. Ama dinî meşrûlaştırım, dindar Hıristiyan, Yahudi, Budist, Hindu, İslâm vb. toplumlarında devlet veya toplum düzeni için adeta bir zorunluluk olduğundan o toplumlarda meşrûiyet temelde dinden sağlanırken, dinin geri plana itildiği, laikliğin etkin olduğu devletlerde ve sekülerleşmenin yaygın olduğu toplum düzenlerinde meşrûiyet temelde dinden sağlanamamakla birlikte yine de görece az ya da çok dinî meşrûlaştırıma başvurmuşlardır. Bu durum, dinî meşrûlaştırımın rolünün muğlaklaştığı, meşrûiyet krizlerinin yaşandığı ve tartışıldığı modern laik devlet düzenleri (Adams ve Mikelson, 1987: 507) için dahi geçerlidir.

Denilebilir ki dinî meşrûlaştırımın din sömürüsü veya istismarına açık bir yönü bulunmaktadır. Bireysel davranışlardan toplumsal ve siyasal ilişkilere kadar hayatın hemen her alanında bir şekilde yapılanları rasyonalize etmek, kendini kabul ettirmek, iktidar sahibi olmak veya iktidarı pekiştirmek gibi amaçlarla dinî meşrûlaştırım yapılabildiğine göre aynı şekilde din istismarı da yapılabilmektedir. Din istirmacıları, genellikle dinî meşrûlaştırımın istismara açık yönünü kullanırlar. Din istismarı yapanlar veya dini kötüye kullananlar, maddî veya manevî çıkarları uğruna sergiledikleri davranışları insanlar katında iyi ve meşrû göstermek, haklılaştırmak veya izah etmek için bu davranışlara bir takım kılıflar veya gerekçeler uydururlar. Kılıf uydurma veya iyi gerekçeler bulma, insanları onların yaptıklarının doğruluğuna ve geçerliliğine inandırma ve böylece istismarlarını gerçekleştirmede etkili bir yol olarak görülmektedir. Din istismarı, yönetenlerle yönetilenler arasında olduğu gibi iki sosyal veya siyasal grup arasında da olabilir. Aynı şekilde kişiler arasında da cereyan edebilir.

DEĞERLERİN VE DİNİN İSTİSMARININ SONUÇLARI

Değerleri istismar etmek bazı olumsuz sonuçların doğmasına neden olur. Bu olumsuzlukları anlamak için değerlerin toplumsal işlevlerine kısaca bakmakta fayda vardır: Değerler, öncelikle toplumda insanların ideal ve amaçlar çerçevesinde yaşamalarını temin eder. Değerler toplumda ideal düşünme ve davranış yolarını gösterdikleri için insanlara adeta kılavuzluk ederler. Değerler, insanların nasıl davranacaklarını, neyi öncelikle yapıp neyi sonra yapacaklarını ve dolayısıyla insanların birbirlerinin davranışları konusunda öngörüde bulanarak ona göre davranış mukabelesinde bulunabilmelerini sağlar. Değerler ayrıca sosyal kontrol aracıdırlar. Bundan dolayı insanlar istediğini yapmazlar veya bazen istemeseler de bazı şeyleri yapmak durumunda kalırlar. Örneğin kişileri törelere, geleneklere, dine uymaya yöneltirler. Değerlerin bir başka işlevi toplumsal dayanışma araçları olmaktır. Değerler, bir de insanların toplum içindeki konumlarını anlamlandırmaları ve kabullenmelerinde işlevsel olurlar.

Değerlerin bütün bu işlevleri düşünüldüğünde, değerlerin istismarının toplum

için hiç tercih edilmeyecek sonuçlar doğuracağını söylemek mümkündür. Değerler istismar edildiği ve insanlar bunu fark ettiklerinde, istismar edilen değer veya değerlere önem vermeyebilirler. Yani değerler aşınır. Bu durumda toplumda problemler ortaya çıkması kaçınılmazdır. Değerlerin istismarı, örneğin değerlerin toplumsal kontrol işlevini yerine getirmesini engeller; ayrıca istismarla, değerler, bilerek yapılan ve belli bir hedefe matuf olarak ortaya konan davranışın genel kriteri olmaktan çıkarlar.

Bir başka nokta: Değerlerin istismarıyla, değerlerin toplumsal düzenin sürekliliğini sağlama işlevini yerine getirmesinin engellenmesi ve toplumda anomi durumunun ortaya çıkmasının temin edilmesi söz konusu olur.

Değerler ve din istismarının en önemli sonuçlarından biri de, hiç kuşkusuz istismara muhatap olanların maddî ve manevî çeşitli zarar veya olumsuzluklara maruz kalmalarıdır. Bu, olumsuzluklarla karşılaşan kimselerin değerlere bağlı olarak ortaya koydukları güzel davranış ve tutumları tekrar sergilemekten kaçınmalarına ve iyimserliklerini yitirmelerine neden olabilir. Bir örnek vermek gerekirse, kendisinden borç isteyen bir tanıdığına verili bir tarihte denmek kaydıyla bir miktar borç veren kişi, belirlenen tarihte ödeme imkânı olduğu halde ihmalkâr davranarak borcunu ödemeyen veya başka bir takım hesaplarla borcunu ödemeyi hep erteleyen kimse karşısında "iyi duygularının istismar edildiğini, bir daha insanlara asla borç vermeyeceğini" söylemiştir. Bu örnekte de görüldüğü gibi, istismardan zarar gören insanların değerlerden uzaklaşması söz konusu olabilmektedir.

Değerlerin ve dinin istismarı, toplumsal huzurun temel teminat kaynağı olan güvenin zedelenmesine, güven bunalımı ortaya çıkmasına ve dolayısıyla toplumda huzursuzluğa yol açar.

SONUÇ

Toplumsal bir olgu olarak değerler, insanların tutum ve davranışlarını belirler. Toplumsal olay ve olguların gerçeklik bulmasında değerlerin rolü büyüktür.

Toplumsal bir kurum olarak din, aynı zamanda bir değerdir ve toplumsal değerler içinde önemli bir yere sahiptir.

Oldukça karmaşık bir konu olan istismar, toplumsal etki ve bağlayıcılıkları nedeniyle belki de en çok din ve değerler alanında kendini gösterebilmektedir. Dini ve değerleri kötüye kullanma, günümüzde toplumsal hayatın çeşitli boyutlarında gerçeklik kazanabilmekte ve modern toplumsal problemler arasında kendine önemli bir yer bulabilmektedir.

Din ve değerlerin istismarı, önüne geçilmemesi durumunda toplumda güven bunalımına yol açar. Güven bunalımı ise toplumsal ilişkileri zedeler ve toplumsal huzursuzluğa neden olur.

Din istismarı ve değerlerin istismarının etkisizleşmesinin yolları üzerine bazı önerilerde bulunulabilir:

Değerlerin ve dinin istismarının önüne geçmede etkili hususlardan biri, istismar zeminini besleyen veya oluşturan toplumsal ve siyasal baskının ortadan kaldırılmasıdır. Demokratikleşme ve özgürleşme, istismarla ters orantılıdır. Toplumun özgürlüklerinin önündeki engellerin kaldırılması, istismarın en önemli zemininin ortadan kalkması demektir.

Ayrıca istismarcıya toplum tarafından pirim verilmemesi, istismarcının ödüllendirilmemesi de, istismarın zayıflaması veya sonuçsuz kalmasına yol açar.

İstismarı önlemenin veya etkisizleştirmenin önemli yollarından biri de, toplumun eğitim düzeyinin arttırılması, özellikle din ve değerler eğitiminin toplumun bütün kesimlerine uygulanmasıdır. Din ve değerler hakkında insanların bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, esasen istismarın önüne geçmede etkili olabilecek en etkili yollardandır, belki de en etkili yoldur. İstismarın en önemli nedenlerinden biri, özellikle istismara maruz kalanların eğitimsizliğidir. Bilinçli ve bilgili olan kimseler, istismara pirim vermez, istismarcının kendilerini istismar etmelerine veya istismarla kandırılmalarına müsaade etmezler. Bu nedenle toplumda ahlâk ve değer eğitimine ayrı bir önem vermek gerek. Bir yandan genel eğitimle toplumun bütün kesimlerinin eğitim düzeyi arttırılmalı, diğer yandan da değerler eğitimi yoluyla değerler konusunda ve değerler istismarı konusunda toplum bilgilendirilmeli ve bilinçlendirilmelidir. Değerler ve din eğitimi konusunda da Diyanet İşleri Başkanlığı, diğer ilgili resmi kurum ve kuruluşların yanı sıra ilgili sivil toplum örgütleriyle işbirliği içinde önceki yaptıklarına ek olarak ve daha özgül bir biçimde görev üstlenebilir.

Sonuç olarak toplumun eğitim düzeyinin artması, din, ahlâk ve değerler eğitimi alması, istismarcıların toplumda muhatap bulmalarını ve böylece değerlerin ve bir değer olarak dinin istismarının toplumda etkili olmasını önleyecek veya güçleştirecektir.

KAYNAKÇA

Kur'ân-ı Kerim

Adams, James Luther ve Mikelson, Thomas (1987). "Legitimation". The Encylopedia of Religion. Ed. Mircea Eliade. c. 8. New York: Macmillan Publishing Company, ss. 500-508

Aydın, Mustafa (2000). Kurumlar Sosyolojisi. 2. bs. Ankara: Vadi

Barbier, Maurice (1999). Modern Batı Düşüncesinde Din ve Siyaset. Çev. Özkan Gözel. İstanbul: Kaknüs

Berger, Peter L. (1993). Dinin Sosyal Gerçekliği. Çev. Ali Coşkun. İstanbul: İnsan.

Durkheim, E. (1992). İntihar: Toplumbilimsel Bir İnceleme (çev. Ö. Ozankaya). Ankara: İmge

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri (1976). Karl Marx ve Sistemi. 2. bs. İstanbul: Ötüken

Geertz, Clifford (1973). The Interpretations of Cultures: Selected Essays. New York: Basic Books.

Fichter, Joseph (ty.). Sosyoloji Nedir? Çev. Nilgün Çelebi. Konya: Toplum

Kindî (1994), Felsefî Risaleler, Çev. Mahmut Kaya, İstanbul: İz

Luckmann, Thomas (1972). The Invisible Religion. 2. bs., New York: The Macmillan Company.

Marx, Karl and Engels, F. (1987). "On Religion", Religion and Ideology, Ed. R. Bocock and K. Thompson, Manchester: Manchester University Press.

Mengüşoğlu, Takiyettin (1988). İnsan Felsefesi. İstanbul: Remzi

Morris, B. (1987). Anthropoligical Studies of Religion. New York: Cambridge University Press.

Okumuş, Ejder (2002). Bir Din İstismarı Olarak Gösterişçi Dindarlık. İslâmiyât. 5/4, ss. 193-205.

Okumuş, Ejder (2005a). Dinin Meşrulaştırma Gücü. İstanbul: Ark Kitapları.

Okumuş, Ejder (2005b). Gösterişçi Dindarlık. 2. bs. İstanbul: Ark Kitapları.

Okumuş, Ejder (2008). "The Debate on the Exploitation of Religion in Turkish Politics". Religion Crossing Boundaries, 70th Annual Meeting of Association for the Sociology of Religion. the USA, 31 July-2 August 2008.

Özensel, Ertan (2003). "Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer". Değerler Eğitimi Dergisi. 1 (3), ss. 217-239.

Reati, Angelo (2005). "Value and Exploitation: a Comment". Review of Political Economy. C. 17, Sayı: 4, October 2005, ss. 609–617.

Roberts, Keith A. (1990). Religion in Sociological Perspective. 2. bs. California: Wadsworth Publishing Company.

Screpanti, Ernesto (2003). "Value and Exploitation: a Counterfactuel Approach". Review of Political Economy. c. 15, Sayı: 2, ss. 155-171.

T.C. Anayasası.

Ülken, Hilmi Ziya (1976). Tarihî Maddeciliğe Reddiye. 3. bs. İstanbul: İstanbul Kitabevi.

Ülken, Hilmi Ziya (1998). İnsanî Vatanseverlik. İstanbul: Ülken

Weber, M. (1985). Protestan Ahlâkı veKapitalizmin Ruhu. Çev: Z. Aruoba. İstanbul: Hil

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ederim, Prof. Dr. Ejder Okumuş hocamıza. Hocamız konuyu çok güzel bir şekilde ortaya koydu. Söylediklerini birlikte dinledik. Büyük çoğunluğuna katılıyoruz. Onun söylediklerinin dışında benim eklemek istediğim, hadis uydurmaya yönelten sebeplere kitaplara baktığımızda, incelediğimizde önemli bir bölümünün din istismarını ihtiva ettiğini görürüz. Tarihi süreç içinde insanlar Kur'ân uyduramamış belki, âyet uyduramamış ama yorumlayarak onu istismar ettilerse de, açıkça din istismarı amacıyla veya işte siyasî çıkarlar, ticari çıkarlar, maddî çıkarlar amacıyla hadis uydurmuşlar, hadis uydurmaya yönelten sebeplerin önemli bir bölümü bu istismarı kapsar diye eklemek istiyorum. Bir de tabi, her ne kadar bizlere üzüntü verse de, incitici olsa da, içimizde istismarcıların toplum içinde olabildiğini de kabul etmemiz gerekiyor, diyor hocamız. Doğrudur, buna ben de katılıyorum ve hepimizin de katıldığını düşünüyorum. Bunu da şu âyet kapsamında herhâlde anlamamız gerekiyor: "İçimizdeki beyinsizler yüzünden bizi helâk eder misin, Allah'ım." (A'râf, 7/155) Yani kuruyla yaş belki de bu yüzden biraz geçmişte birlikte yanmış, üzüntülere neden olmuş olabilir.

Benim değinmek istediğim bir başka konu da, teröristler, terör örgütleri dini istismar ediyor. Bu çok önemli bir olgu ve bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığımıza, İlahiyat Fakültelerimize, ilim adamlarımıza toplumu aydınlatmak için çok önemli görevler düştüğü kanaatindeyim. Toplumumuzda cihatla cinayet farkı çok iyi anlatılmalıdır. Cihat nedir, işte meşru olan, vatanın, milletin savunması için, değerlerin savunması için, Kur'ân-ı Kerim tarafından, dinimiz tarafından meşru görünen, farz kılınan cihatla cinayet arasında ne fark vardır? Çünkü Irak'ta patlatılan bombalar yüzünden bir milyon insan öldü. Irak fiilen üçe bölünmüş durumda ve ülkemizde de bombalar patlatıldı. Biliyorsunuz İstanbul'da, seksen kişi, yüz kişi, masum insanlar, sokaktan geçenler şehit oldu. Amaç ne, işte cihat yapıyorsunuz, ne cihadı yapıyorsun? Ortada işlenen bir cinayet var, bunu yapanlar o kandırdıkları insanlara bunun cihat olduğunu söylemişler ve devletimiz bugün Emniyet Teşkilâtımız, Ordumuz, güvenlik birimlerimiz bu örgütlerle mücadele ediyorlar. Bu çok önemli, bunu hatırlatmak istiyorum. Cihat cinayet farkı iyi işlenilmeli ve terör örgütlerinin bu konuda dinimizi istismar etmelerine fırsat verilmemeli. Terör örgütü, bölücü örgüt mensubu ölmüş, şehit muamelesi yapılıyor, mevlit okutuluyor, dualar yapılıyor. "Onlar için ister istiğfar et, ister etme, yetmiş kere de yapsan Allah kabul edecek değildir." (Tevbe, 9/80) âyet-i celîlesi, bu olayla tam örtüşen bir âyet-i kerimedir. Bunun dışında tabi, ekonomik nedenlerle geçmişte istismar edilmiş, günümüzde de devam ediliyor, bazı gruplarımız bunları yapıyor, özellikle zekât, sadaka, kurban derileri toplanıyor, özel okullarda yılda beş bin dolarlarla, on bin dolarlarla, kırk milyarlarla zenginlerin çocuklarının okutulduğu okullara götürülüp harcanıyor. Bu, fakirlerin haklarının

gaspıdır, fakir sınıfta kalması gereken, yoksul Müslümanlarda kalması gereken gelirlerin onların elinden bir şekilde alınarak tekrar zenginlere aktarılmasıdır. Hâlbuki zekât âyetinde ne anlatıyordu. Zenginlik, servet sadece belli kesimlerin, zenginlerin elinde dolaşan bir üstünlük olmasın, bundan fakirler de yararlansın buyruluyordu. Kanaatimce bu engelleniyor bu şekilde, bunlar da yanlış. Başkanlığımızca ve İlâhiyat Fakültelerimizce bunlara da çekinmeden vurgu yapmamız gerekiyor. Halkımızı bu konuda uyarmamız gerekiyor.

Diğer bir konu, bir şehirde bir beldede yoksullar var, açlar var, insanlar var. Toplanıyor haydi yurtdışına götürülüyor, değil mi? İslâm hukukunda var, ilmihâl kitaplarında bunlar yazıyor. Önce o yöredeki, önce kendi yakınlarımız, yoksullarımız, mahallemizdeki, şehrimizdeki, Türkiye'deki muhtaçlar. Ülkemizin birçok problemi hallolmuş gibi dışarılara transfer yapılıyor. Ben bunlara karşı olduğumu her seferinde belirttim, tabii rahatsız olanlar olsa da, doğru inandığımı, doğru bildiğimi söyledim. Arkadaşlarımdan da bu konuda destek bekliyorum. Bunun dışında, yurt dışına gittiğim zamanlar birkaç seferler vatandaşlarımız çok şikâyetçi oldular, holding meselelerinden Ejder bey bahsetti hakikaten. Paralarınızı niye verdiniz diyorum? Sizin gibi güzel konuşan hocalarımız geldi, camilerimizde vaazlar ettiler, verin dediler, verdik. Şimdi ben kendim çok suçlandım, yani gidip kimse için zaten para toplamış değilim, Allah korusun, ama bunda bizim de meslektaşlarımızın, emekli olan birtakım insanlarımızın gidip oralarda bu işi yaptığını maalesef belki az bir miktar para karşılığı yaptıklarını da oradaki insanlarımız, cami cemaatimiz yurt dışında ifade ediyor. Doğrusunu isterseniz onlar da iyi niyetli değil. Çok kazanma hırsı. Bunlar yaşandı. Bir de nükte yapayım, bizim bir suremizle krize giren bir firmamızın ismi örtüşüyor, bir öğretim üyesi arkadaşımız da iyi niyetlerle birikimini oraya yatırmış. Çocuklar mezuniyet albümü yapmışlar, oraya yazmışlar: İşte falanca hocamızın falanca firmaya para kaptırdı kaptıralı namazda o sureyi okumadığını biliyoruz.

Çok teşekkür ediyorum ve sözü ben Prof. Dr. Ali İhsan Yitik hocamıza veriyorum. Kendisinin konusu modern dönemde din motifli eğilimler ve Türk toplumu teorisi.

MODERN DÖNEMDE DİN MOTİFLİ EĞİLİMLER VE TÜRK TOPLUMU*

Ali İhsan YİTİK**

Hint dinlerinden Budizm, özellikleri bakım ından rasyonel ve hümanist kültür ortamında yetişen ve kendi geleneksel dinleri konusunda eleştirel olan birçok aydına cazip gelen bir dindir. Örneğin, Erich Fromm'un Psikanaliz ve Din isimli eserinde bu dine dair şu ifadeler yer alır:

"İlk dönem Budizmi, hümaniter dinlere en iyi örnektir. Budda aydınlanmış, büyük bir öğretmendir ve insan varlığının gerçeğini bilir. Doğaüstü bir gücün adına değil, akıl yolunda konuşur. Aklın temsilcisidir ve bunu kendi başına ilk bulan olduğu için, diğer insanları da kendi akıllarını kullanmaya ve gerçeği tanımaya çağırır... Onun şu öyküsü konumuz açısından güzel bir örnektir:

Bir mango ağacının altında uyuyan bir tavşan, birden büyük bir gürültü duyar ve dünyanın sonunun geldiğini düşünerek koşmaya başlar. Onun böyle koştuğunu duyan diğer tavşanlar "neden koşuyorsun?" diye sorduklarında, koşan tavşan "dünya batıyor da ondan" cevabını verir. Buna inanan tüm tavşanlar da var güçleriyle koşmaya başlarlar. Onları gören diğer hayvanlar "ne oluyor" diye sorarlar ve aldıkları cevap da: "Dünyanın sonu geldi ve dünya batıyor" olur. Böylece tüm hayvanlar birbirlerine sora sora korku içinde koşuya katılırlar. Hayvanların bu durumunu gören Budda, son gruptaki hayvanlara bu kaçışın nedenini sorar. Onlar "dünya batıyor" der. Bunun üzerine o, "Hayır, bu doğru olamaz" diye karşılık verir. Budda hayvanlara "dünya batmıyor, gelin bu korkuya neden kapıldığınızı

---

* Bu yazı, daha önceden yayımlamış olduğumuz "Doğu Kökenli Batılı Akımlar", Diyanet Aylık Dergi, 221 Mayıs 2009, s.5-9 başlıklı yazımızın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniv. Felsefe ve Din Bilimleri/Dinler Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

araştıralım" der. Bütün hayvan türlerini ardı ardına soruşturan Budda, sonunda tavşanlara ulaşır. Onlar da Budda'ya dünyanın battığını ortaya atan tavşana getirirler. Budda tavşana, "dünyanın battığı düşüncesi aklına geldiğinde neredeydin ve ne yapıyordun?" diye sorar. Tavşan, "mango ağacının altında uyuyordum" deyince Budda, "Sanırım sen bir mangonun düştüğünü duydun. Gürültü seni uyandırmış olmalı ve sen de dünyanın battığını sandın. Şimdi altında uyuduğun ağaca gidelim ve durumu öğrenelim" der. Beraberce ağacın yanına vardıklarında, tam tavşanın yattığı yerde bir mango meyvesi bulurlar. Böylece Budda bu akılcı çözümlemesi ile hayvan soyunun yok olmasını önler."

E. Fromm, Budda'nın burada hayvanlara karşı gösterdiği şefkatin, insanın kendine güveni konusunda gösterdiği tavrın ve olaya akılcı yaklaşımının dikkat çekici olduğunu ifade ediyor.[1] Aynı şekilde çağdaş İslâm düşünürlerinden Muhammed Arkoun, W. Rahula'dan aktardığı şu öyküye dayanarak Budizm'in her türlü dogmatik öğretiden uzak, bireyi her bakımdan özgür bırakan bir din olduğunu söyler.

"Evet, Kalamas, kuşku içinde olduğun belli oluyor. Çünkü bir kuşku, ancak ona yol açacak bir noktada ortaya çıkar. Şimdi kendine iyi bak Kalamas. Kendini dışarıdan gelen sözlere, geleneğin ya da sana denilenlerin savlarına teslim etme. Kendini ne dinsel metinlerin yönlendirmesine, ne basit mantığa ve çıkarsamalara, ne görünüşe, ne spekülatif görüşlerin verdiği zevke, ne açıkça görünen olasılıklara ne de efendimizi görme düşüncesine teslim et. Ancak, Kalamas, bazı şeylerin sağlıksız olduğunu, yanlış ve fena olduğunu anlayabilirsen onları terket. Ve bazı şeylerin sağlıklı ve iyi olduğunu bilirsen, onları kabul et ve izle..."[2]

Budizm'e hayranlığı dile getiren bu ifadeler, gerek ülkemizde gerekse Batı'da Budizm'in yayılması için uygun bir ortam hazırlamıştır denilebilir. Muhtemelen bundan dolayıdır ki, Hint kökenli dinlerin misyonerlik konusunda en başarılı olanı Budizm'dir. Onu, Neo-Hinduizm denilen ve 1893 yılından sonra Swami Vivekenanda ve öğrencilerinin gayretleriyle Amerika ve Avrupa'da yayılmaya başlayan Advaita Vedanta düşüncesi ile yirminci yüzyılın ikinci yarısında aynı dünyada yaygınlık kazanan Yoga ve meditasyon dernekleri takip eder. Bu anlayışların ülkemizdeki uzantıları ise bize doğrudan doğruya Hintten değil, Avrupa veya Amerika'dan intikal etmiştir. Bu nedenle onlar çeşitli aerobik ve jimnastik hareketlerinin yanı sıra yararcılık ve hümanizm gibi Batı kaynaklı birçok düşünceyi de bünyelerinde taşırlar. Başka bir ifadeyle bunlar, Budist veya Advaita düşüncesi ile Hint yoga ve meditasyon tekniklerinin modern Batı kültürüne uyarlanmış biçimleri olarak görülebilir.

---

1 Erich Fromm, Psikanaliz ve Din, Çev. Aydın Arıtan, İstanbul-1996, s.66-68

2 Muhammed Arkoun, İslam Üzerine Düşünceler, Çev. Hakan Yücel, Metis Yayınları, 1999-İstanbul s. 84-85

Bununla birlikte, ülkemizde doğrudan Hinduizm veya Budizm propagandası yapan kişi veya kuruluşlar çok fazla değildir. Ayrıca Budist düşünceyi Türk halkına anlatmak amacıyla İstanbul-Taksim ve İzmir'de açılan bazı bürolarda dinsel eğitimden ziyade parayla medyumluk eğitimi verildiği veya Tarot falı açıldığı bilinmektedir. Örneğin, Tempo dergisinde Tolga Yeniyurt imzasıyla 1–7 Şubat 2001 yılında yayımlanan bir röportajda, İstanbul/Taksim'de büro açan Bedri Korkmaz isimli sözde Türk Budist rahibi, ziyaretçilerine rahiplik, medyumluk ve guruluk tecrübelerini aktarmasının yanı sıra ücretsiz olarak Budist felsefesi öğrettiğinden söz etmektedir. Ancak günümüzde kendilerini bir din veya inanç sistemi olarak tanımlamaktan kaçınan, ancak temelde Budizm ve Hinduizm'e dayanan birçok grup veya hareket vardır. Batı'da Yeniçağ hareketleri veya yeni dini hareketler olarak tanımlanan bu grupların en dikkat çekicileri arasında Reiki, Sahaja Yoga, Transandantal Meditasyon (TM), Spiritualistler, Ananda Marga, Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı, Yeni Yüksektepe Derneği ve Feng Sui gibi akımlar sayılabilir. Özde Hint veya Uzakdoğu kökenli olan, ancak bize Batı'dan intikal eden bu hareketler daha ziyade düzenledikleri kurslar, seminerler, toplantılar; muhtelif yayınlar ve internet sayfalarındaki reklâmlarla tanınmakta ve taraftar toplamaktadır. Ayrıca çoğunluğu Batı dillerinden tercüme kitaplar ve televizyon dizileri vasıtasıyla da karma, avatara, samsara, nirvana, yoga ve dairesel zaman gibi Hint dinî düşüncesine ait kavram ve anlayışların son yıllarda Türk halkı arasında yayıldığı dikkati çekmektedir.

Bu gruplara mensup üyelerin genelde inançlarını açıklamaktan ve kendilerini belli bir dine bağlı olarak nitelemekten ısrarla kaçındıkları gözlenmektedir. İlk anda Batı'dan ziyade ülkemize özgü bir tutum olarak görülebilecek bu tavrın nedenlerini gazeteci Levent Cantek, Reiki ile ilgili olarak şöyle ifade eder: "Birincisi, Müslüman bir toplumda oluşabilecek tepkilerden uzak kalmaya çalışıyor veya daha önemlisi yasal bir kovuşturmadan çekindikleri için böyle davranıyor olabilirler. İkincisi ise, söz konusu sistem veya anlayışların bir din olduğuna gerçekten inanmadıkları için böyle davrandıkları söylenebilir."[3] Biz, diğer akımlar için de geçerli olduğunu düşündüğümüz bu nedenlerden birincisine kısmen katılmakla birlikte, ikincinin en azından bütün üyeler için söz konusu olmadığını düşünüyoruz. Başlangıçta müritlerin, bu sistemleri bir din veya farklı bir hayat tarzı olarak algılamadıkları düşünülebilir, ancak zaman içerisinde, örneğin Reiki'nin Budizm, TM veya Sahaja Yoga uygulamalarının klasik Hint dinsel düşüncesiyle ilgili olduğunu kavrayamadıklarını varsaymak doğru ve inandırıcı değildir. Nitekim kendini Buda rahibi olarak tanımlayan Bedri Korkmaz'ın, yukarıda sözü edilen söyleşide, Budizm için bile "…Dinle ilgisi yok. Anadolu sûfiliği ile ör-

3 Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 2003, Çarşamba

tüşmektedir." dediği düşünüldüğünde, bunu bir çeşit taktik olarak görmek bile mümkündür. Yani, James Dittes'in yarım asır önce Anadolu'da görev yapacak Hıristiyan misyonerler için önerdiği "zımni dini öğretim" tekniğinin, bugün söz konusu gruplarca başarıyla uygulandığı söylenebilir.[4]

Ülkemizde faaliyet gösteren yeni dinî/dinimsi düşünce ve gruplar hakkında güvenilir bilgiler elde etmek son derece güçtür. Bireysel görüşmeler ve dışarıdan gözlemler sayesinde elde edilen bilgilerin de doğrulanması epeyce zor görünmektedir. Bundan dolayı biz bu yazımızda söz konusu grupları yaptıkları genel tanıtım konferansları veya gazete ve internet sayfalarındaki ilanlarında yer alan bilgiler ya da bu hareketlerden bir şekilde ayrılan eski üyelerin yazdıkları muhalif yazılar ışığında tanımlamaya, daha sonra onlara ilginin muhtemel nedenleri üzerinde durmaya çalışacağız.

Reiki

Japonca, Rei, (her yerde var olan) ve ki (ruhsal yaşam enerjisi) sözcüklerinden oluşan ve "Tanrısal/Aşkın enerji veya kozmik yaşam enerjisi" anlamına gelen Reiki terimi, yediden yetmişe herkesi maddi-manevî sağlığa/tekâmüle götüren bir yol/uygulama olarak tanımlanır. Bazen de herkeste var olduğuna inanılan ve bilhassa avuç içinden yayıldığı kabul edilen gizemli enerjiyi kullanarak uygulanan bir çeşit tedavi yöntemi olarak görülür. Reiki uygulamalarının daha ziyade İstanbul ve Ankara'da özellikle "sosyete" muhitleri denen, ekonomik durumları genellikle iyi veya Türkiye ortalamasının üzerinde olan ve çoğu yüksek öğrenim görmüş kentli nüfus arasında yaygın olduğu söylenebilir.

Reiki uygulayıcıları ısrarla kendilerinin bir din veya tarikat olmadıklarını söylerler. Ayrıca onlara göre Reiki kimyasal veya fiziksel enerjilerden farklı, dünyanın dışındaki yüce katlardan gelen ve tac çakrasından[5] vücuda giren bir enerjidir; uygulaması kolay ve kişiye hiçbir zararı olmayan bir şifa tekniğidir. (Bkz. Esin Ateş-Rüya Ateş, Geleceğimiz Ellerimizin Arasında Reiki ile Türkiye'de

4 James E. Dittes, Hıristiyan Misyonu ve Türk İslâmlığı, çev. Turhan Yörükân, Ankara-1957, s.14-21

5 Çakra, Sanskritçede tekerlek anlamına gelen bir kelimedir. Ancak geleneksel yoga öğretisinde vücutta varlığı kabul edilen enerji merkezleri anlamına gelir. Bu enerji merkezleri kuyruk sokumundan beyine kadar omurilik üzerinde mevcut olup yedi adettir. Taç çakrası adı verilen enerji merkezinin kafatasının en üst noktasında bulunduğu ve beyin, sinir sistemi ve epifiz bezini etkilediği kabul edilir. Diğer çakralar ise şunlardır: 1) Kuyruk sokumunda bulunan, cinsel organlar üzerinde etkili muladhara çakrası 2) Göbeğin alt kısmında yer alan, karaciğer, dalak ve bağırsaklar üzerinde etkili olduğu kabul edilen sıvadistana çakrası 3) Göbeğin iki parmak üzerinde bulunan, manipura çakrası 4) Gövdenin ortasında, iki göğüs arasında bulunan anahata çakrası 5) Gırtlakta bulunan vishouddha çakrası 6) Alında, iki kaşın ortasında yer alan Ajna-çakra'dır. Bkz. Müheyya İzer, Çağdaş Yoga, Dharma Yayınları, İstanbul, 2003, s. 26-27.

Büyük Dönüşüm, II. Baskı, Dharma Yayınları, 2002-İst., 13-14; www.petekki-tamura.com) Buna rağmen sessiz ve loş ışıklı seans salonları, ayinleri, duaları, sembolleri, masterları-müritleri, vaat ettikleri ruhsal ve bedensel huzur göz önüne alındığında Reiki'yi yeni bir din veya Budizm'in Batı'da oluşmuş yeni bir versiyonu olarak tanımlamak mümkündür. Zaten Reiki'nin kurucusu Mikao Usui, Mahayana Budizmi'nin Çin ve Japonya'da yayılan Tendai ekolüne mensup bir aileden gelmektedir. 15 Ağustos 1865 yılında Japonya'da dünyaya gelen Mikao Usui, küçük yaşlarında manastıra gönderilmiş ve burada Budist felsefesi ve ruhsal eğitim almıştır.

Hatırlanacağı üzere 1860-1890 arası, Japonya'da önemli siyasi ve kültürel değişimlerin yaşandığı yıllardır. Bilhassa Katolik ve Protestan misyonerlerin ülkeye giriş ve faaliyetlerine izin verilmesi dinsel hayatta önemli değişimlere yol açmıştır. 1900 yıllarında ağır bir hastalık geçiren Usui, iddiaya göre kendi keşfettiği özel yöntemler sayesinde hastalıktan kurtulmuştur. Keşfettiği özel şifa yöntemini insanlara anlatma konusundaki ısrarı ve aydınlanmış ruhlarla görüştüğüne dair iddialarından ötürü de manastırdan kovulmuştur.[6] Bazı araştırmacılara göre ise, Usui'nin Budist rahipliğinden atılma nedeni, İsa'nın Yeni Ahit'te zikredilen mucizelerini Budist geleneklere uyarlama ve yorumlama gayretidir. Bundan ötürü onun öğretisi Hıristiyanlık ve Budizm'i harmanlayan düşünceler bütünü olarak kabul edilir.[7] Nitekim Reiki uygulamalarında vücuttaki enerji merkezlerine vurgu yapılarak, bunları harekete geçirmek için Hint düşüncesinde yoga basamakları olarak bilinen egzersizlerin önerilmesi, ondaki Budist mirasın tesiri olarak yorumlanabilir. Reiki'nin kaynağını Aşkın enerji olarak görme ise, Hıristiyanlıktaki Kutsal Ruh anlayışını çağrıştırmaktadır. Dolayısıyla Reiki seanslarında yapılanları, Kutsal Ruh'u yardıma çağırma veya onun ruhbanlarda yarattığı huzuru bir başkasına aktarmak şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu nedenle Reiki salonları bugün, bazen bir çeşit ticarethane olarak tanımlansalar bile, büyük oranda Budist kültüründe yetişen doğulu insanları Hıristiyan kültüre alıştırmak gibi bir işlev görmektedir denilebilir.

Sahaja Yoga

Vishwa Nirmala Dharma adıyla da bilinen ve bütün dünya üzerine yayılmış Sahaja Yoga (SWAN) ülkemizde son yıllarda yayılan dinsel akımlardan biridir. Şu anda çoğunluğu üç büyük şehir ve batı bölgelerimizde olmak üzere Türkiye'de yirmiden fazla Sahaja Yoga toplantı merkezi vardır. Bazı salonların sadece belirli üniversitelerin mezunlarına tahsis edildiği göz önüne alındığında, bu hareketin

6 www.asunam.com/life_of_mikao_usui_htm
7 Levent Cantek, Milliyet Gazetesi, 19 Kasım 2003

daha ziyade kültürlü genç insanlar arasında yayıldığı söylenebilir.[8]

Temel öğretisi 1970 yılında Hint asıllı Shri Mataji Nirmala Devi tarafından ortaya atılan ve yeni bir meditasyon yöntemi sayılan Sahaja Yoga, Hint düşüncesinde nirvana, mokşa veya jivanmukti gibi soyut kavramlarla tanımlanan nihai amaç yerine insanın kendini gerçekleştirmesini koyar. Bunun da, Ana Tanrıça veya Adi Shakti'nin inkarnasyonu kabul edilen Shri Mataji'nin yardımı sayesinde kolayca gerçekleşeceğine inanılır. Çünkü o, insanın içinde uyuyan ve uyarıldığında içsel aydınlanma veya miraç tecrübesi meydana getiren kundaliniyi uyarma ve harekete geçirme gücüne sahip biri olarak kabul edilir. Hatta onun yokluğunda, Mataji'nin fotoğrafı da aynı etkiyi sağlayabilir. Bundan dolayı kendini İsa, Meryem, Muhammed, Ali, Fatıma, Guru Nanak, Mahavira, Krisna ve Rama gibi önemli dinî şahsiyetlerin inkarnasyonu olarak gören Mataji'nin bulunmadığı ortamlarda öngörülen hedefe ulaşmak isteyen müritler avuç içleri yukarıya bakacak şekilde onun fotoğrafı önünde oturur. Böylece omuriliğin en ucunda bulunduğuna inanılan ve gizil ruhsal enerji anlamına gelen kundalinienerjisinin uyarıldığı ve altı çakra boyunca yukarı doğru ilerleyerek omuriliğin en üst noktasına çıktığı, bu sırada ılık bir esinti hissedildiği ve tam bir mutluluk ve sükûnet hali yaşandığı iddia edilir. Bazı kimselerde ise kundalini akışı sağlanamadığı için böyle bir hal yaşanmaz. Aksine sıkıntı ve acı meydana gelir. Shri Mataji'nin, müritlerin yaşadığı bu sıkıntıları hissettiği ve onlara ruhsal güç aktarmak suretiyle onların enerji akışını düzenlediği ve böylece onları acı ve ızdıraptan kurtardığı kabul edilir. Hatta müritleri onun, bu enerji aktarımları sayesinde ölümcül hastalıkları bile tedavi ettiğine inanır. Öyleyse nihai aydınlanma veya mutlak huzur için yapılması gereken şey, sadece "müridin kendini tamamen Shri Mataji'ye adamasıdır."

Bugün Sahaja Yoga yöntemini öğrenmeye çalışanların çoğu 20-45 yaş arası insanlardan oluşmaktadır. Bunların çoğu gelir düzeyi ülke ortalamasının üzerinde olan kimselerdir. Gazeteci Sinan Hıncal'a göre bunlar "ülkenin tüketici bilinci en gelişmiş sınıfı" veya reklâmcı ağzıyla "AB grubu" insanlardır. Sahaja Yoga ise, ülkenin Batı'ya yönelik yüzünün maneviyat arayışını temsil etmektedir. İlk dönemlerde hareketin reklâmı daha ziyade arkadaşlık ilişkilerine dayandığı halde bu günlerde internet sayfaları ve video tanıtım programları pek çok yeni üyenin katılmasında önemli bir faktördür. Kıdemli üyeler her Pazar haftalık puja/ayine katılmak zorundadır; Puja adı verilen dinsel törenlerde topluca dualar okunur ve mantralar söylenir. Ayrıca Shri Mataji'nin resmi yıkanarak üzerinde meditasyon yapılır. Törenden sonra bütün katılımcılar topluca yemek yer ve böylece tören tamamlanmış olur. Kendini tamamen Sahaja Yoga'ya vakfetmiş üyeler ise Shri

8 Seda Ercan-Şirzat Bilallar, "Diskotekte Üç Gün Üç Gece" Gizli Ayin", Flaş Yaşam, Mart-2000

Mataji'nin de hazır bulunduğu uluslararası toplantılara iştirak eder; hareketin programlarını üyelere ve potansiyel müritlere duyururlar. Ayrıca yıllık Hindistan turu sırasında gerçekleştirilen toplu nikâh törenine de katılırlar. Üyelerden gezi ve organizasyon masrafları için düzenli olarak bağış toplanır. Bireyler istedikleri takdirde hareketten ayrılabilir, ancak hareketten ayrılanlar yeni hayata uyum sağlamakta zorlanırlar.[9]

Yoga: Elitlerin İbadet Yolu

Aslında Yoga, Hinduizm'de havassü'l-havas (elitlerin eliti) diye isimlendirebileceğimiz seçkinlere özgü bir ibadet biçimidir. Hatırlamak gerekir ki, söz konusu dinde avamın, elbette daha farklı ibadet ve uygulamaları vardır. Fakat samsara çemberinden kurtulmak ve mutlak kurtuluşa ulaşmak isteyenler için yegane yol yoga egzersizlerini uygulamaktır. Hinduizm'in dışında Budizm ve Caynizm gibi bölge dinleri için de aynı durum geçerlidir.

Hinduizm'e göre insan için hayatın dört temel gayesi vardır: Dharma, artha, kama ve moksha. Bunlardan ilk üçü bütün Hinduların ortak amaçlarını ifade eder. Dharma, kişinin atalarının yolunu, yani töresini, geleneğini öğrenerek ona uygun hayat tarzını benimsemesidir. Artha ise, bireyin başkasına muhtaç olmadan rızkını temin etmesi, kendine ve ailesine yetecek mala ve mülke sahip olması ve bunun için çaba göstermesi demektir. Kama da, kişinin zinadan uzak durması ve ailesini kurarak ölümünden sonra adını yaşatacak ve kendisi için hayırlı işler yapacak evlatlar yetiştirmek için çalışması anlamına gelir. Bunlar Hinduizm'de 50 yaşına kadar olan herkesin ortak amacıdır. 50 yaşına ulaşarak hayatın üçüncü dönemine geçen kişi için ise gerçekleştirilmesi gereken bir tek amaç vardır: O da moksha/mutlak aydınlanmaya veya kurtuluşa ulaşmaktır. İslâm tasavvufundaki "ene'l-Hakk" veya fenafillâh mertebesini çağrıştıran bu hedefe ulaşmanın yegâne yolu da yoga egzersizleridir.

Ancak şunu da hatırlatmak gerekir ki, bizdeki yoga ve meditasyon merkezlerinde önerilen ve uygulanan yoga egzersizleri, hem amaç hem de içerik bakımından Hindu yoga uygulamalarından farklıdır. Zira Hinduizm'de yoga, ilk ikisi söz konusu dinin emir ve yasaklarını yerine getirmeyi ifade eden yama ve niyama basmaklarından oluşan sekiz dilimli bir yoldur. Hâlbuki memleketimizdeki birtakım jimnastik ve aerobik hareketlerle süslenmiş yoganın sadece iki basamağı üzerinde durulmaktadır. İlk aşama, rahat oturma alışkanlığı kazanmak/lotus pozisyonunda oturmayı öğrenmek; ikinci aşama ise, bu pozisyondayken okunacak mantralar ve uygulanacak nefes tutma egzersizleri sayesinde zihinsel konsantrasyonu sağlama iddiasıdır. Aslında bu durum, Hinduizm veya Budizm'den kaynaklanan düşünce

9 Eilen Berker, New Religious Movements: A Practical Introduction, London, 1992, s. 207-209

ve akımların Batı'nın kapitalist sistemine entegre edilmesinin tipik bir örneğidir. Aynı olay reinkarnasyon, reiki ve meditasyon için de söz konusudur. Başka bir ifadeyle, bütün bu düşünce ve uygulamalar her ne kadar doğu kaynaklı olsalar da doğu kültüründen ziyade Batı kültürünün etkilerini taşır. Çünkü hammadde doğudan gelse de onları işleyen tezgâhlar batılıdır.

TM: Transandantal Meditasyon Tekniği

Transandantal Meditasyon (TM), ruhu derin düşünme sürecinin başlangıcına götüren ve burada bilince dönüştüren bir teknik olarak tanımlanır. Taraftarları gözünde O, basit, doğal, özel çaba gerektirmeyen, kolaylıkla öğrenilen, günde iki kere gözler kapalı şekilde 15–20 dakika süreyle oturularak yapılan bir zihinsel yoğunlaşma tekniğidir. Amacı, yaratıcılık, zekâ ve enerjiyi geliştirip arttırmak; zihnin ve bedenin sınırsız potansiyelini harekete geçirmek ve böylece hayatta sağlık, mutluluk ve başarının keyfini çıkarmaktır.[10] Antik Veda Bilimi ile modern kişisel gelişim yöntemlerinin başarılı bir harmanlaması olduğu düşünülen TM, bir din, felsefe veya yaşam biçimi değildir. Ayrıca kendine özgü bir değerler sistemi, inanç, tapınma, moral eğitim veya terminoloji içermez. TM dinlere karşı hoşgörülüdür ve onların varlığından yanadır. O, evrensel kabul görmüş, tekrarlanabilen ve doğruluğu her yerde ve zamanda kanıtlanabilen bir tekniktir. Kökleri sulanan bir ağacın yaprakları ve dallarının canlanması gibi bedenimiz de canlılığını ve hareketini "birleşik alan"daki kaynağından alır, dolayısıyla onun harekete geçirilmesi bireyi canlandırır, yorgunluk ve stresten kurtarır.[11]

Maalesef birçok kişi, bu iddialı ve hayali hedeflerin peşine düşmüş, bu uğurda hem zamanlarını hem de paralarını heba etmişlerdir. Bugün beş milyon civarında taraftarı bulunduğu iddia edilen TM Merkezleri veya diğer adıyla Maharishi Birleşik Alan Teknolojisi Dernekleri ülkemizde de 1966 yılından beri faaliyettedir. Bugün İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa ve Eskişehir'de bulunan TM Merkezlerine yılda toplam on-on beş bin kişinin devam ettiği tahmin edilmektedir.[12]

Spritüalistler / Ruhçular

Spritüalistler, Türkiye'de kendilerini din-dışı veya dinler üstü olarak gören grupların en eski ve en etkin olanlarındandır. Önderleri Dr. Bedri Ruhselman'dır. Onun ölümünden sonra karizmatik bir kişiliğe sahip Ergun Arıkdal, Metapsişik Tetkikler ve İlim Derneğinin başına geçmiştir. Onun döneminde hız kazanan yayınlar ve periyodik konferanslar sayesinde hareket popüler hale gelmiştir. Arıkdal'ın ölümünden sonra öğrencileri, Bilyay Vakfı ve Ruhsal Araştırma Der-

10 Robert Roth, TM Transandantal Meditasyon Tekniği, Çev, Deniz YILMAZ, İstanbu 1997, s. 11,16

11 Robert Roth, age, s. 11-17

12 http://www.maharishi.org.tr

nekleri adıyla konferans ve yayın faaliyetlerini çeşitlendirerek sürdürmektedirler. Özellikle büyük şehirlerde ve Kıbrıs'da şubeleri vardır.

Spritüalistlerin Budizm veya Hinduizm'le doğrudan organik bağları yoktur. Ancak yazılı ve sözlü etkinliklerinde duyular-dışı algılama, hipnoz, medyumluk gibi ruhsal konuların yanı sıra Hint düşüncesinin temel kavramlarından karma ve tekrardoğuş konularına geniş yer verdikleri dikkati çekmektedir. Ayrıca dünyamızın bütün kurumlarıyla yozlaştığını, topyekün insanlığın bencil istek ve eylemlerin etkisi altına girdiğini ve bütün bunların son zamanın hazırlığı olduğunu iddia etmeleri de semitik dinlerdeki kıyamet öğretilerini ve Hinduizmdeki kali-yuga ve sonrasında gerçekleşeceği kabul edilen krita-yuga öğretilerini hatırlatmaktadır.[13] Bu nedenle onların da, Hint dinlerinin ülkemizde tanınması ve yayılmasına dolaylı biçimde de olsa katkı sağladıkları düşünülebilir.

Dünya Kardeşlik Birliği Mevlâna Yüce Vakfı

Tıpkı Spiritüalistler gibi yaygın isimleriyle Mevlânâcıların veya Prizmacıların da Hint dinleriyle doğrudan bir ilişkisi yoktur. Ancak hareketin kurucusu Vedia Bülent Çorak'ın kendini Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin inkarnasyonu olarak görmesi ve hareketin gizemli, ezoterik yapısı akla Hint dinlerini getirmektedir. Yunus Emre ve Mustafa Kemal Atatürk gibi Türk milletinin sevdiği ve saygı duyduğu şahsiyetlerin, kendi görüşlerini geniş kitlelere yayma ve harekete meşruiyet kazandırma amacıyla kullanıldığı hatta suiistimal edildiği dikkati çeker. Yoksa bu hareketin, adı geçen şahsiyetlerin insancıl felsefeleriyle bir ilgisi yoktur. Gerçekte bu hareket, Batı'da onlarca örneğine rastladığımız Yeniçağ Hareketlerinin Türkiye versiyonu olarak görülebilir. Ülkemizde çoğunluğu İstanbul, İzmir, Bursa ve Antalya'da olmak üzere on bin civarında taraftarı olduğu tahmin edilmektedir.

Sonuç:

Bütün bu akımların ortak iddiası, bireyi ruhsal bakımdan güçlendirerek, onu yeni döneme/çağa hazırlamaktır. Ruhçu derneklerde ve Dünya Kardeşlik Birliği'nde daha açık görülen bu düşünce, aslında Batıdaki Yehova Şahitleri gibi akımların binyılcı düşüncelerinin doğulu kavram ve uygulamalarla süslenmiş bir versiyonu olarak düşünülebilir. Reiki, TM ve ülkemizde Sağlıklı Yaşam Dernekleri adıyla da faaliyet gösteren Sahaja Yoga ile Feng-shui gibi akımlar ise, Batı'daki kişisel gelişim ve şifacı arayışlar veya çağdaş(!), çevreci ve feminist akımları hatırlatmaktadır.

Yazının giriş cümlelerinde de ifade edildiği gibi bu düşünce ve uygulamaları yaymak için kullanılan ilginç pazarlama teknikleri ve reklâm cümlelerindeki çe-

13 Ergün Arıkdal, Değişime Doğru, İst.1996, s.117-125

kicilik kadar söz konusu hareketlerin kullandıkları rasyonel ve hümanist söylem de onların yayılmalarında en önemli etkendir.

Buna ilaveten, farklı olan ve bilinmeye karşı duyulan merak da bu yönelişlerdeki başka bir faktör olarak zikredilebilir. Bilhassa özel oturumlarda terennüm edilen ve kendilerine birçok gizem atfedilen mantralar veya şarkılar, çok fazla konuşan ve neredeyse kendisini dinleyecek zamanı olmayan günümüz insanının ilgisini çekmektedir. Yine ibadet kavramının anlamının genişletilerek günlük hayattaki neredeyse her eylemin ibadet olarak görülmesi, sıradan insanlara dinsel uygulamalarda aktif görevler verilmesi ve önerdikleri özel tekniklerle insanların günlük sıkıntılarına çözüm sunduklarına dair iddialar da bu akımların çekiciliğini arttıran unsurlar arasında sayılabilir. Ancak hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, gerekçesi ne olursa olsun bütün bu süreçler, insanların kendi kültürlerine yabancılaşması ve yabancı kültürlerin çekim alanına girmeleriyle sonuçlanmaktadır.

Aynı şekilde böyle toplulukların üyeleri arasında yakın ve sıcak ilişkiler söz konusudur. Ayrıca geleneksel lider-taraftar ilişkisi veya mürşit-mürit ilişkisi terk edilmiş, onun yerini bir çeşit doktor-hasta ilişkisi almıştır. Bu durum, modern şehirlerde kalabalıklar içinde yalnızlık çeken, derdini paylaşacak bir dost bulamadığı için bunalıma giren pek çok kimsenin bu akımlara kapılmasına yol açmaktadır. Dahası, sıkı rekabet ortamında yaşayan, sürekli birileriyle yarışan ve bu hengâmede kendini dinleyecek ve gerektiğinde yardımcı olacak bir dost bulamayan her insan, böyle büyüsel ve dinsel hareketlerin üyesi olmaya adaydır. Son yıllarda hızlı sosyo-kültürel değişim yaşayan ülkemizin, böyle sosyal oluşumlar için oldukça mümbit bir ortam olduğu da unutulmamalıdır.

İslâm dini ve kurumlarının son yıllarda sürekli terör ve şiddet olaylarıyla birlikte anılır olması ve din konusundaki sonu gelmeyen tartışmalar da, ruhsal tatmin arayışındaki insanların geleneksel dinî yöntemlere değil, böyle hareketlere yönelmesine yol açmıştır. Dahası, bu toplulukların kendilerini bir çeşit seçkinler veya aydınlar grubu olarak tanımlaması, pek çok insanda var olan sıradanlıktan kurtulma ve elitler arasına katılma arzusunu tatmin eder görünmektedir. Böyle kimseler kendilerini ya çölde aradığı suyu bulan bir yolcu gibi görmekte, ya da kendisini içinde yaşadığı toplumun diğer bireylerinin aksine, toplumsal ve çevresel konulara karşı duyarlı, dünyamızın hem bugünü hem de yarınını düşünen sıra dışı seçkin bir kişi olarak algılamaktadır.

Son olarak, yeni dinsel hareketler, bilhassa gençlerin hareketlerini sınırlamayan, öğretilerini onların anlayabileceği bir dilde ifade eden özgürlükçü akımlar olarak görülmektedir. Bilhassa geleneksel dinsel söylemimizin güncelleştirilmesi konusunda sıkıntılar yaşandığı ve genç nesillerin çoğu zaman göz ardı edildiği hatırlanacak olursa, bunun, özellikle genç, eğitimli ve nispeten üst gelir grubundaki insanlar arasında zikredilen hareketlerin cazibesini arttırdığı söylenebilir.

Teşekkür ederim.

5. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Saim YEPREM (Komisyon Başkanı): Saygıdeğer Komisyon Üyeleri, müzakere için oturumumuza başlıyoruz. Sabah yaptığım konuşmada da belirttiğim gibi, bu etap toplantımızın son müzakeresi olacaktır. Öğleden sonraki oturumumuz da değerlendirme toplantısı yapılacaktır. Saat 13.30'da yapılacak bu değerlendirme toplantısına; komisyon başkanları, raportörler, başkan yardımcıların da birlikte bulunacağı bir hazırlık toplantısı yapılacak ve diğer toplantının usulü belirlenecektir. Saat 14.00'deki oturumumuzda bu belirlenen tarzda yapılacak ve Şûra Genel Kurul Kararlarına hazırlık mahiyetinde müzakereleri nasıl yapacağımızı ve karar metinleri üzerinde nasıl değerlendirme yapacağımız hakkında bir usul belirlenecektir. Sizlerden istirhamım bu müzakere sırasında bir yandan tebliğ sahibi arkadaşlarımızın dün ve evvelki gün ifade ettiğimiz gibi ifadeleri net yazılar hazırlamalarını, müzakere yapan arkadaşlarımızın da müzakerelerini metin haline getirmelerini rica ederim. Konuşması kısa olan arkadaşlarımız bir paragraf, iki paragraf net metin verebilirler, uzun müzakere metni vermek isteyenler buradaki müzakerenin konusunu değiştirmemek şartıyla yazılı metin haline çevirerek yazabilirler. İnşallah bu hazırlıklar üzerinde biraz düşünür ve bir kısmını da uygulamada kullanırsanız çok daha rahat bir şekilde şûrayı tamamlamış oluruz. Şimdi müzakereyi yönetmek üzere ben sözü oturum başkanımıza devrediyorum. Başarılar.

Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ (Oturum Başkanı): Teşekkür ediyorum sevgili hocam. Kıymetli arkadaşlar, tebliğ sunan arkadaşlarımız da söz almak istiyorlar. İzniniz olursa, onlara da söz vermek istiyorum. Burası dün de söylendiği gibi bilgi şöleni veya bildiri müzakeresi değil. Hocalarımızın, arkadaşlarımızın katkıları olacaktır; fakat en son yeni bilgiler ışığında derleyip, vaktimiz de kalırsa söz alabileceklerdir. Ben bu sebeple ilk sözü Şefaettin Severcan hocama vermek istiyorum. Hocam, sekiz dakika içinde inşallah tamamlamanızı rica ediyorum. Buyurun.

Prof. Dr. Şefaettin SEVERCAN: Teşekkürler Sayın Başkan, Değerli katılımcılar.

Din istismarı ile ilgili tebliğe şu ilâvelerde bulunmak istiyorum: Din istismarının iki boyutu vardır. 1) Din istismarı 2) Din istismarının istismarı. Bunlardan ilki ele alındı; ancak ikinci istismar şekli toplum olarak en fazla acı çektiğimiz, en fazla toplum mühendisliğine muhatap olduğumuz konulardan biri, öyle ki siyasî tarihimizin önemli bir diliminde bunun bir çık örneği ile yüz yüze geldik.

Din istismarının bir başka açıdan farklı iki boyutu daha vardır: Devletlerin ulusal boyutlu din istismarı, uluslar arası din istismarı. Bunlardan birincisine ül-

kemiz de zaman zaman da muhatap olmaktadır. Örneğin 12 Eylül ihtilâlinden sonra devlet eliyle bazı bölgelerde halka bazı âyet meallerinin dağıtılması, hâlâ zihnimizden silinmeyen Ali Kalkancı ve Fadime Şahin gülünçlükleri, yine 28 Şubat sürecinde neler yaşandığını hepimiz çok iyi hatırlarız. İkincisi yani uluslar arası din istismarının en çarpıcı örneklerini de Avrupa Birliği ilişkilerimizde bazı devletlerin bize karşı tutumlarında, ABD'nin Müslüman ülkelerdeki operasyonlarında görmemiz hiç de zor değildir.

Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederim. Söz Lütfi Doğan Bey hocamızın buyurun. Arkadaşl

Dr. Lütfi DOĞAN: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Sizlerle karşı karşıya olmaktan çok mutluyum, hepinizi selâmlıyorum.

Din istismarı, özellikle Diyanet'te yönetim görevi yapan her insanın başına gelen şeylerdir. Özellikle şimdiki zaman değil, geçiş zamanında, kimin ne olduğunu bilmediğimiz, ellerinde diploma olmayan, imtihanla göreve girenler arasında zamanla çıkacak kişilikler, din istismarı konusunda bizi çok ağlattı, başımıza çok işler açtı. Eksiksiz eğitimin din hayatında çok önemli yeri olduğunu söylemek isterim. Bu geçiş döneminde çok acılar çektim, çok yorgunluklarla karşılaştım, fakat bu din istismarcıları şayet siz herhangi bir şekilde istismarını önleyici önlemler almamışsanız, sizin bu manevî, ruhanî havanızda, tecrübeli olan bir insan olarak şu kesin sözü söylemek isterim ki, bunların hepsi yine Müslüman halkın önünde perişan oldular. Onların şimdi isimlerini söylemekten çekiniyorum, fakat hakikaten sevgili kardeşlerim, Türkiye'de İlahiyat Fakülteleri'nin kurulması, ondan sonra bilgilerin belli bilimsel kaynaklara bağlanması kendilerini büyük gören ve toplumda din adına istismar eden birçok insana karşı tedbirlerimizi bu şekilde almıştık; fakat bizi çok sıkıntıya soktu. Uluslar arası istismarlar meselesi, hakikaten o çok önemli, onun için burada konuyu buraya almak çok mutlu etti beni. O bakımdan, mesela şimdiki Başkanımız, dıştan gelecek olan birtakım istismarları önlemek için kitap çıkarmışlardı. Onun için gerçekten din istismarına karşı yapılacak şey sağlıklı İslâmî eğitimdir diyorum ve bu eğitimi Diyanet İşleri Başkanlığı, halkın inancını koruma bakımından çok önemser, hatta 633 sayılı kanunun içinde de böyle yayınlara karşı halkı uyarma bilimsel görevi verilmiştir. Bu münasebetle her şeyde tedbirli olmamız ve bunu burada bir çalışma konusu olarak yapmanız Türk Müslümanlarının, bu Başkanlık içindeki siz ilim adamlarının himmetini göstermektedir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Çok Teşekkür ederiz Hocam

Komisyon Başkanı: Evet hocam, çok muhterem Dr. Lütfi Doğan bendenizin yıllar önce çalıştığımız Diyanet İşleri Başkanımız olarak güzel hususlara temas etti. Allah sıhhat afiyette daim eylesin. Efendim bugünkü oturumun temel konularından biri de bidatlar ve dini hayat. Arkadaşlarımızın tebliğlerinde bu konuya pek fazla temas edilmedi. Ben sosyologların ağır bastığı bu komisyonda bidatlar ve hurafelerin zararları konusunda söz söylemekte tereddüt gösteriyorum. Çünkü onlar bidat ve hurafeleri toplumun dinamikleri olarak kabul ediyorlar ve birçok sosyolog arkadaşımız siz kelâmcı olarak bidat ve hurafelerle fazla mücadele etmeyin, aksi halde toplumu dinamiksiz bırakırsınız derler. Ancak gerçekten bidat ve hurafeler toplumun özelliklerini gösteren, onların dinamizmini sağlayan nitelikte olmakla birlikte, Lütfi Doğan hocamızın ifade ettiği sağlam kaynaklardan elde edilmiş din kavramına da ters düşüyor. Nasıl bir tevhidi sağlanacağı konusunda şuramız herhâlde bir madde halinde buna da yer verecektir diye düşünüyorum. Bidatların ve hurafelerin bidat ve hurafe olarak bildirilmeleri, toplumda sadece toplumun dinamikleri olarak bilinmeleri kaydıyla dindeki yerini sadece buraya mahsus muhafaza etmek ama ne inançlarımızda ne dini eylemlerimizde etkin bir unsur olarak devam etmemelerini sağlayacak tedbirler alınabilir. Bu meyanda Diyanet teşkilâtının bütün köy ve kasabalara kadar uzanan etki alanında türbelerin, mezarların, o türbeler mezarlar üzerinde gelişen birtakım hurafe, halk inançları dediğimiz inançların tamamı kötü de değil; ama İslâm'ın tevhid inancına ters düşen eylemlerin, işte ip bağlamak, çaput bağlamak, göbek atarak çocuk istemek, hastaların çamaşırlarını türbe sandukaları üzerine koyarak şifa talep etmek gibi davranışların cami görevlilerimiz tarafından bölgelerdeki il ve ilçe müftülüklerimiz tarafından vaazlar yoluyla halka anlatılması gerekiyor. Gerek din görünümlü akımlarda gerekse bu bidat ve hurafelerin nasıl hayat imkânı buldukları araştırıldığında, ben evvelki gün İbrahim Paçacı Hocamız'ın temas ettiği, bugün de Ali İhsan Yitik hocamız'ın konuşmasının başında temas ettiği bir noktaya vurgu yapmak istiyorum. Klâsik söylemler değil, klâsik söylemler değerli söylemlerdir, değerini kaybetmeyen söylemlerdir. Dr. Ahmet Baltacı Hocamız bana darılmasınlar, ama bıkılmış söylemler var, eskimiş söylemler var. Dini anlatmaya devam ettiğimiz sürece, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığımız, halka dini anlatan konuşmalarda söylemleri artık özellikle genç çevrenin, entelektüel çevrenin yadırgamaya başladığı, bıktığı, o kelimelerle o kavramları duymak istemediği tarzda anlattığımız takdirde Ali İhsan Yitik Hocamızın ifade ettiği gibi, aynı kavramları başka kelimelerle anlatan akımlara merak saracaklardır. Ve entel görünmek adına, eskiyi reddetmiş ama eskinin gerçekte muhtevasına dönme eğilimini bu yeni söylemlerin içinde gördükleri için merak edecekler-

dir. Ben başkanlığımızın gerek vaizler, gerek hatipler ve gerekse yayınlarda dinin anlatımında yeni bir dilin geliştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Bu yeni dil Ali İhsan Yitik Hoca'nın gerek reiki grubu, gerek yoga grubu ve gerekse burada zikretmediği gruplarda kullanılan dili kullanmamız gerektiğine inanıyorum. En azından o dili kullanmak suretiyle anlatmak istediğimizi söylememiz lazım. Evvelki gün burada İlhan Kutluer Hoca bir arkadaşımızın konuşması üzerine "İnsanlarla onların akıl düzeylerine göre konuşun" fehvasını hatırlattı. İzin verirseniz ben Diyanet İşleri Başkanımız'ın açış konuşmasında değindiği, Kur'ân-ı Kerim'in her gün yeniden nazil oluyormuş gibi yorumlamaya tabi tutulması gerektiği noktasından hareketle, bu sözü bugün başka türlü yorumlamak istiyorum. "İnsanlarla onların akıl düzeylerine göre konuşun" demek, insanlarla onların değer hükümleri üzerinden konuşun demektir. Kendi değer hükümlerimizi merkeze alarak dini anlatma ve doğruları veya yanlışları anlatmaya kalktığımız takdirde işte Ali İhsan Yitik Hoca'nın konuşmasında ifade ettiği, ben doğruyum, doğruyu benden öğreneceksiniz, tavrında itici bir din söylemine girmiş oluyoruz. Ama reikiceler transandantal meditasyoncular başkalarına daha çok söz veriyorlar ve onların hep iyi taraflarını görüp teşvik ediyorlar. Din söyleminde bizim de bu metodu uygulamamız gerekiyor. Aksi halde, bu konuda iki üç doktora tezi yönettim, öğrencilerimizden birinin konusu, Müslümanlıktan vaaz geçip başka dinleri seçenlerdi. Yaptığımız anketler, görüşmeler, mülakatlar ve gözlemlerle görüldü ki İslâm dininden vaaz geçip başka dinlere, Hıristiyanlığa, Hıristiyanlığın da özellikle Protestanlık başta olmak üzere gidenlerin gerekçe olarak sıraladıkları listenin başında veya başlarında, birer ikişer madde yer değiştirebiliyor. Bir, mükellefiyetlerin ağırlığıdır. İbrahim Paçacı'yı hatırlatıyor bu bana. Boyna mükellefiyetten bahsediyoruz. Sayın Recep Bey de dikkat etsin ki, fıkıhla halledilir dediği zaman, fıkıh baştan sona mükellefiyetten bahsediyor, teklifi hükümler diye başlıyorlar, hâlbuki söylemi değiştirmek gerekiyor. İki, müsamahasızlıktır. Üç, Müslümanların birbirlerine tahammül edemeyişleri gösteriliyor. Biz ancak şahsiyetimizi burada bulduk, diyorlar. Bakıyorsunuz buldukları, sevgi esaslı şahsiyet. Uyumsuzluktan arındırılmış bir ortam gibi düşünülüyor, ama biz öyle görmüyoruz, onlar böyle hissediyorlar. Evvelki gün bir arkadaşımız medya vaizlerinden bahsederken, toplumun hoşuna giden gitmeyen, toplumun beğendiği beğenmediği konuşma tarzlarından bahsetti. Bu, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın göreviyle çelişen bir yaklaşım tarzı, Diyanet İşleri Başkanlığı, anayasal görevi itibariyle toplumu din yönünden aydınlatma görevine sahiptir. Toplumu din yönünden aydınlatırken toplum Diyanet İşleri Başkanlığı'nı din yönünden aydınlatmaya kalkarsa ki toplumun hoşuna gideceği şeyleri söylemek demek toplumun beğendiği, toplumun mevcut durumunu meşrulaştırmak anlamına gelir. O zaman bu şûraların, sempozyumların, fikir antrenmanlarının, jimnastiklerinin ne

anlamı vardır. Toplum ne istiyorsa ona göre bir söylem hazırlanacaktır, toplum hangisinden hoşlanıyorsa o söylenecektir. Bu Başkanlığın göreviyle ters düşen bir yaklaşımdır. Doğruları ki doğru da ne demektir, herkes kendisininkini en doğru, herkesin kabul etmesi gereken doğrunun da onun doğrusu olduğunu kabul ettiği sürece yine bir sonuca varılmayacaktır. O zaman, burada toplum ve din başlığını taşıyan bir şûrada toplumda var olan akımları görmek, onların olumsuz taraflarını ön plâna çıkarmadan olumlu yönlerini esas almak ve bunlar arasında bir uyum sağlamak suretiyle başkanlığın çokluk içinde birlik kavramını gerçekleştirmesi gerekir diye düşünüyorum. Ali İhsan Yitik Hocamız'ın bahsettiği akımlardan farklı olmamakla birlikte, belki miktarı daha az, belki modası bazılarının gittikçe geçmeye başlamış diğer akımlar da var. Bunlardan Bahailik hâlâ bazı çevrelerde canlılık taşıyor, özellikle üniversite çevrelerinde. Biliyorsunuz Bahaîler müstakil bir din olma iddiasındadırlar. Ve özellikle büyük şirketlerin finanse ettiği ciddî faaliyetler içindedirler. Bunun karşısında Başkanlığımızın, Lütfi Doğan Hocamız zamanından hatırlarlar, bunun müstakil bir din değil, İslâm dünyası içinde sapık bir hareket olduğu şeklindeki görüşü devam ediyor; ama toplumda bunun da artık başlı başına bir din olarak tanınması gerektiği eğilimi vardır. Bu konuda bu şûra, bu oturumun başlığını teşkil eden 'din görünümlü cereyanlar' oturumunda ne diyecektir, buna bir cümleyle temas edilmesi gerekir. Mesela Koreli Sun Myung Moon'nun "unification church" diye başlattığı ve gittikçe genişleyen, Türkiye'de de oldukça taraftarı bulunan bir akım var. Medyada kimi Mum tarikatı diyor, kimi başka isimler veriyor, aslında bir presbiteryen papazı olan Sun Myung Moon'nun önce birleşik kiliseler adıyla başlattığı ve mensuplarının nüfus kâğıtlarında din hanesine İslâm, Hıristiyan bu ifadeleri çıkartıp "unification church" yazdırdığı bir akım. Şimdi "unity in diversity" sloganıyla, "çokluk içinde birlik", herkes kendi dinine mensup olacak ama dinsizlik ateist bir cepheye karşı dindar bir cephe oluşturacak. Hoşa giden, ilk görünümünde ve insanlar arasındaki ayrılığı körükleyen, din, milliyet ve ırk farklılıklarını ortadan kaldıran, bunu da fiilen bir zencinin bir Amerikalıyla evlenmesi, bir Amerikalının bir Arap ile evlenmesi, bir Japon'un bir İngiliz'le evlenmesi, bir Budist'in bir Hıristiyan'la, bir Hıristiyan'ın bir Müslüman'la evlenmesi gibi gerek evlilik birlikleri, gerekse ırk farklılıklarını ortadan kaldırıcı bir birliktelikler zinciri ile sağlamaya çalışan bir akım. Bu akım üniversite öğrencileri arasında entelektüel takılmak, entel takılmak davranışına merak saranlar arasında yayılmaktadır, üstelik işin içinde farklı milletlerle evlilikler de var. Stüdyolarda, stadyumlarda bin kişilik nikâhlar kıyılıyor. Cazip bir akım. Bu konuda ne söyleyeceğiz, Sun Myung Moon'nun bizim mezhepler tarihi ve kelâm açısından mehdî diyebileceğimiz bir sıfatından bahsediliyor. Tarih boyunca mehdîlik ve mehdeviyye diyebileceğimiz akım bugün sanki yeniden Türkiye'de canlanmış gibi.

Önüne gelen mehdî olduğunu iddia ediyor. Sosyolog arkadaşlarımızın son derece bilimsel nitelikteki tebliğlerinde mesela bu akımlar yer almadı. Uygulamaya yönelik İslâm inançlarının gerek Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili, gerek mehdîlikle ilgili birçok cemaat ve çevrenin bu kavramlar üzerinden günümüzde yürüttükleri faaliyetler var. Diyanet işleri Başkanlığımız, cami hizmetleri, vaazlar, hutbeler yoluyla bu konuyu da halkımıza nasıl bir bilgilendirme yapar, bunların da göz önünde bulundurulması gerekir diye düşünüyorum. Bu arada bana söz verdiği için oturum başkanına teşekkür ederim, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: İlyas Serenli Hocam, buyurun.

İlyas SERENLİ: Değerli Başkanım, değerli hâzırûn, hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Sayın Ejder Okumuş Bey'in tebliğiyle ilgili birkaç konuya temas etmek istiyorum. Çok güzel konuları dile getirmişler tebliğinde. Daha önce de okumuştum. Birisi şu, özellikle Doğu ve Güneydoğu illerimizde Seyit, Şerif, Seyda gibi tanımlanılan istismar vardır diye düşünüyorum ve çokça da kullanılıyor. Hatta bizim görevlilerimiz tarafından da kullanılıyor. Bu bir nevi istismardır diye düşünüyorum.

İkinci bir husus, hac şirketlerinin hacıları kandırmasını istismar diye nitelendirdiler, tabi çok doğru; fakat şöyle bir konu var, bu acaba rekabet midir, istismar mıdır diye düşünüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığımız her yirmi kişi bulanı umreye gönderiyor. Şirketler bunu on kişiye indiriyorlar. Tabii biz beraberiz, Diyanet onları denetliyor, diyoruz. Halka böyle anlatıyoruz, ama halka böyle anlatmakla birlikte, görevlilerimizi de kendi aramızda teşvik ediyoruz. Efendim yirmi kişi bul, umreye bedava git, kırk kişi bulursan bir de harcırah al, eşini de bedava gönder vs. Bu umre sayımızı da bir hayli artırdı, bu memnuniyet verici bir olay. Bu sene Diyanet İşleri Başkanlığı organizesiyle 98.000 kişi umreye gitti; ama bu rekabet midir yoksa istismar mı diye de düşünüyorum.

Efendim bir başka konu da yine hacla ilgili, bazı tarikat mensuplarının, tasavvufî grupların hac ve umre şirketleri var, kendi tarikatlarına mensup olan kişileri götürüyorlar veyahut da diğerlerini kendi tarikatlarına yaklaştırmak, yakınlaştırmak için yahut da tabi kılmak için insanlara bu şekilde reklâmlar yapıyorlar. Zannediyorum bu da istismara giriyor gibi geliyor bana.

Bir başka şey, metinde geçen, son 10-15 yılda Türkiye'de kurdurulan bir veya birkaç tarikat ve tekke yoluyla istismar yapılması. Bunu kim kurduruyor? Kurduruyorsa niye kurduruyor? Dinin istismarına birileri vesile mi oluyor? gibi sorular geliyor aklıma. Efendim, istismarı önlemede eğitimin önemi var. Bu çok

önemli ama sadece eğitim yeterli değil diye düşünüyorum. Mesela Doğu ve Güneydoğu'da binlerce kadrosuz, köyümüz, camimiz var. Ben daha önce Kars'ta görev yaptım, Kars'ta bunu çözmeye çalıştık ama Başkanlığımızın bu sözleşmeli personel alımıyla kısmen çözülmeye çalışıldı, ancak iki ilçede, oradaki müftülerimizin de belki bize yardımcı olmaması nedeniyle maalesef çözemedik. Niye, çünkü oradaki fahrî görevli dediğimiz kişiler, köylüler tarafından tutulan kişiler, bunu istismar ediyorlar. Yani bizim görevlilerimizin atanmasını istismar ediyorlar. Bu da bir istismar şeklidir. Kadro yetersizliği nedeniyle biz oralara ulaşamıyoruz. Bunun da tabi bir şekilde çözülmesi lazım. Oradaki vatandaşlarımızın bir haklı yönü var, o da şudur; efendim devletin verdiği hoca iki sene sonra gidiyor, ondan sonra biz bir sene, iki sene hoca bulamıyoruz. Açıktan atamalar hemen yapılamadığı için, sıkıntı yaşıyorlar. Doğrusu onlara da bir şey diyemiyoruz, ama kadro yetersizliği de sanki bir nevi istismara sebep oluyor diye düşünüyorum. Bir şey daha söyleyip bitiriyorum. Öğrencileri ibadete alıştırmak için fazla not vermek de istismar gibi ifade edilmiş. Bu sanki bence, istismar değil de, teşviktir diye düşünüyorum, ibadete alıştırmaktır diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ederim. Söz Dr. Ahmet Baltacı Hocam'da, buyurun.

Dr. Ahmet BALTACI: Efendim kısaca bir iki hususa temas etmek istiyorum. İstismar konusuyla ilgili tebliğinden dolayı Ejder Bey'e teşekkür ediyorum, güzel bir çalışma olduğunu belirtmek, ifade etmek istiyorum. Bizimle ilgili konuların yönlerine ben din hizmeti yapacak kişilerle ilgili yönünü böyle kısaca arz etmek istiyorum. Zaten netice ona geliyor, herkes yaptığını hasbî yapmalı falan ama özellikle din görevlisi bunu bilhassa yapmalı, diye vurgulamamız gerektiği kanaatini edindim ben bu tebliğden. Bildiğiniz gibi, istismar bir yapılan işten meyve toplama, menfaat kazanma, menfaat elde etme manasına gelen bir kelime. Bunu çok çeşitli kurumlar ve kişiler yapmakta ve yapılmakta, ama dini bakımdan bunların yapılması gerçekten dini esaslara aykırı geliyor. Niye geliyor, çünkü dinde ihlâs ve samimiyet esas. Dinin ve niyet dediğimiz konuda ihlâs ve samimiyet olursa değeri artıyor, bunun dışında bir durum olursa Allah nezdinde değeri düşüyor. Zaten bizim metinlerimizde, Salim Bey her ne kadar klasik dese de, esastan, eskilerden, metinlerden ayrılmadan ister istemez yeniliklere, yeni anlayışlara geçmek zorunda olduğumuzdan dolayı, bilhassa bunu vurgulamak istiyorum. Efendim şimdi bir örnekle bunu kısaca arz etmek isterim. İstanbul Beyoğlu'nda bir camide görevliyim. Bir aileden bir istek geldi. Hastamız var, Kur'ân okur musunuz diye

çağırdılar. Gittim, şifa niyetine Yasin-i Şerif okudum, şifa dileklerimi söyledim. Çıkarken böyle aile fertlerinin birbirleriyle fısıldattıklarını gördüm. Bir zarf hazırladıklarını, bana vermek istediklerini müşahede ettim. Onun üzerine böyle bir şeyin doğru olmadığını, ben sadece Cenâb-ı Hakk'ın âyetlerini okuduğumdan dolayı bunun karşılığında herhangi bir şey alamayacağımı söyleyince son derece memnun oldular. O güne kadar camiyle, imamla ilgisi olmayan ailenin camiye karşı tavrı değişti, şahsıma karşı tavrı değişti. O zatın vefatından sonra aile zaman zaman camide görünmeye başladı. Demek oluyor ki, din görevlisi eğer kendisini kabul ettirmek isterse, cemaatten bir şey beklememesi icap eder. Sözünün tesirli olması için, mutlaka buna riayet etmesi gerekir. Eğer ücret alındığı takdirde, bundan ücret beklendiği takdirde o kişilerin karşıdaki şahsa herhangi bir minnet borcu, saygı borcu kalmıyor. O bakımdan, tabiatıyla eğitim çok önemli. Bizim din hizmeti yapan kardeşlerimize, bilhassa Başkanlığımızın kurslarında, eğitim merkezlerinde bu hususa çok önem verilmesi gereken bir konu. İmamımız, müezzinimiz, diğer görevlilerimiz hasbî olmaları lazım. Bunu arkadaşlarımıza anlatmamızda fayda var.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ederim. Mehmet Evkuran Hocamız.

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Ali İhsan Yitik Bey'in tebliğiyle ilgili başlamak istiyorum. Öncelikle anlamaya çalışan bir yöntem izlememiz gerektiğini bir kez daha anlamış oluyoruz. Bu yeni ortaya çıkan Doğu dinleri, Uzakdoğu dinlerinin felsefesinde bizim insanımızı çeken öğelerin neler olduğunu önce anlamamız gerekiyor, bu da sosyolojik bakış açısının ne kadar önemli olduğu bir kez daha ortaya çıkıyor. Çünkü sosyolojik bakış açısıyla teolojik bakış açısının birbiriyle çatıştığı söylenir, fakat bunların bizim açımızdan, İlahiyatçılık mesleği açısından birbirini tamamlayan çok önemli bir ilişkisi vardır. Ben de bir dönem Budizm üzerine yoğun okumalar yaptım, çok da hoşuma giden, kendi hakikat anlayışımla örtüşen çok fazla öğe bulduğumu itiraf etmem gerekiyor. Orada zannediyorum çok genel bir şey var, yaklaşım olarak, gündelik hayatın kutsallığına dair net bir vurgu var. Bu Uzakdoğu dinlerinin felsefî olarak kurumsal dinlere çok ciddî eleştirileri vardır. Tanrı anlayışı, bu dinlerin tarihsel, kültürel boyutu ve birbirleri arasındaki rekabet, teolojik rekabete yönelik çok önemli bir eleştirileri vardır ve bundan kurnazca bir sıyrılma yaparak aslında şeriat değil, önemli olan hakikattir. Ve bundan Sayın Hocam kelâmcı olarak da aslında birazcık daha bizim alanımızı ilgilendiren bir tartışma olduğunu işaret etti, o da şudur: Kelâmî açıdan, teolojik açıdan bu felsefî

akımların çok yoğun bir şekilde irdelenmesi gerekiyor. Bu dinlerin nasıl bir tanrı anlayışı, ahret anlayışı vardır? Ya da, ibadet anlayışları var mıdır, yok mudur? Bu dinlerin gündelik hayatın kutsallığı aynı zamanda onların bireye yönelik kışkırtıcı söylemlerinin de bir temelini oluşturuyor. Yani şu anda hatırladığım kadarıyla iki menkıbeden bahsedilir. Bunlar, büyük gemiyi kurtarmak, küçük gemiyi kurtarmak yani büyük gemi toplum oluyor, küçük gemi birey oluyor. Nihayana ve Mahayana Budizm'i şeklinde kolları vardır ve tek bir akımdan da bahsetmek mümkün değildir. Menkıbeler, Budist rahiplerinin dini propaganda amacıyla kullanmış oldukları bir yöntemdir. Her Budist rahibinin kendi çevresinde göstermiş olduğu olağanüstü, bir mucize diyelim artık, keramet söz konusudur. Türk kültüründe de biraz bunların uzantıları görülebilir. Şimdi anlatacağım birinci şey, bir rahip kendi öğrencileriyle birlikte kıra çıkıyor, mabedin dışında gezerlerken çok aşırı bir yağmur yağıyor. Az önce geçmiş oldukları köprü yıkılıyor ve onlar geri dönerlerken tam nehrin kenarında mahsur kalan ve toplumca da pek fazla iyi karşılanmayan bir meslek icra eden bir kadının perişan bir şekilde kenarda beklediğini görüyorlar. Öğrenciler kendi zihinlerinde yaptıkları yardım etmeli miyiz, etmemeli miyiz, görmezlikten gelelim mi, ne yapalım şeklinde sorgulamalar yaparlarken, hemen o rahip, usta, kadını kucakladığı gibi ona yardım ediyor ve nehrin karşı kıyısına bırakıyor. Şimdi öğrenciler sürekli riyazet eğitimi aldıkları için, kadın insanı şehvete alıştıran bir varlık, onu düşünmek bile insanı yoldan çıkartıyor vs. Bu tip temrinler, bu tip öğretilerle düşündükleri için bu olayı büyük bir şaşkınlıkla izliyorlar. İçlerinde en zengin olanı bir süre o rahatsızlığını gizleyemiyor. Hoca soruyor, problem nedir? Efendim diyor, kısaca anlatayım, siz bize kadınlar konusunda şöyle şöyle şeklinde bir davranış empoze ettiniz, fakat kendiniz tersini yaptınız. Şöyle bir cevap veriyor, ben o kadını nehrin kıyısında bırakmıştım, ama görüyorum ki sen hâlâ kafanda taşıyorsun. Bir anlamda şeriatın göreli olduğunu, bir anlamda hakikatin insan sevgisinin daha anlamlı olduğuna dair bir menkıbedir. Diğer bir tanesi ise, her Budist rahibin bir mucizevî kerameti vardır. Bu rahipler arasında birisine giden bir öğrenci 'sizin kerametiniz nedir?' diye soru soruyor. 'Ben uykum geldiğinde uyurum, acıktığımda yemek yerim vs.' diyor. Öğrenci: 'Bu mudur?' diyor. Rahip: 'Evet, budur' diyor. Yani gerçeği aramak gündelik hayatımızın içinde gizlidir. Bu nedenle insanların otururak yoga yapması, savaş sanatlarına ilgi göstermesi, ikebana adı verilen çiçek yetiştirme sanatına ilgi duyması gibi konular aslında gündelik hayatın kutsallaştırılması şeklinde bir ilgi çekici boyuta sahip. Diğer taraftan, ben şimdi birkaç ay önce İstanbul'da bir Cuma namazı esnasında duymuş olduğum bir vaazdan örnek vermek istiyorum. Bu konuda doğru bilgilendirme gerçekten çok önemli. Oradaki vaiz yeni ve sapık fırkalardan, akımlardan bahsederken saydı; satanizm, yoga, derin düşünme, falcılık, büyücülük, ruh göçü, ruh çağırma, bunların hepsi

İslâm'da sapma alâmetidir. Şimdi satanizmi anlarım, fakat yoga ve derin düşünme teolojik olarak tartışmadık ki, bu nedir? Falcılık, büyücülük, ruh göçü ya da ruh çağırma. Şimdi evet, bunlardan ancak bir tanesini kategorize ettik kelâmcı olarak, diğerlerinin durumunu birazcık daha şüpheli ve tartışmaya ihtiyaç duyuyor. Diğer taraftan daha kapsamlı ve karar vermemizin güç olduğu secret gibi bazı akımlar da var. Bunların bir kısmı doğru bir kısmı ise gerçekten tartışmalı öğeler içeriyor. Dolayısıyla bu yeni din akımlarında insanları çeken şeyin ne olduğunu teolojik olarak tespit etmemiz gerekiyor, istismar konusuyla ilgili olarak Ejder beyin sunumuyla ilgili bir iki şey söylemek istiyorum. İstismar daha çok toplumla ilgili bir problemdir. Yani ne kadar hukuksal ya da aydınlatmayla ilgili tartışmalar yaparsak yapalım, sonuçta din insanın çok doğal olarak gerçekleştiği, hatta dininin gereği olarak yapmış olduğu şey bir açıdan bakıldığında istismar olarak algılanabiliyor. Dolayısıyla burada gerçekten doğru bilgilendirme önemli. Burada Diyanet'in konumuyla ilgili olarak bir şey söylemek istiyorum. Her kurumun düzenleyicilik işlevi vardır. Düzenleyicilik işlevinin dayanmış olduğu felsefî temel şudur: Toplum kaos hâlindedir, kaostan kötülükler ürer, dolayısıyla bu kaosa son vermek gerekiyor. Diyanet ise burada ne yapması gerekir diye düşünüyorum. Sayın Hocam, benim sorum o. Çünkü demokratik ve çoğulcu bir toplumun din hizmetlerini yürüten bir kurum olarak Diyanet'in bu toplumsal çeşitliliğe saygı duyması fakat aynı zamanda mezhepler, tarikatlar, cemaatler üstü bir din anlayışını ısrarlı bir şekilde savunması gerekiyor. Etkinliğini ve saygınlığını buna borçludur diye düşünüyorum, fakat birinci komisyon için bir eleştirim şudur: Bu perspektifin yeterince tartışılmadığını düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Şimdi söz Ahmet Onay Hocamız'da.

Doç. Dr. Ahmet ONAY: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

Ben Ali İhsan Bey'in tebliğiyle ilgili birkaç not ilâve etmek istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı'nda olan hocalarımız bilirler, bir İmam Hatip atamışız, gerçekten pırıl pırıl bir delikanlı, güzel eğitim almış. Köye görevli olarak gitmiş. Çocuklar ona sarıçiçek hoca diyorlar. Nedir bu sarıçiçek hoca? Hocamız köye gitmiş, düğün olmuş, aman günah, davul zurnayı bırakın?.. 'Sordum sarıçiçeğe' gibi ilâhîlerle düğünler başlatmış. Cenazelerde, sakın ha, günahtır, ağlamak yok. Şimdi öyle bir noktada ki artık köydeki çocuklar da sarıçiçek hoca takmışlar adını. Çok iyi bir hoca, pırıl pırıl, son derece gayretli, çok iyi de eğitim vermişiz aslında. Şimdi toplumumuzda insanlar düğüne gider, oynar, cenazeye gider ağlar ve rahatlar. Toplumun böyle rahatlama mekanizmaları vardır. Şimdi, Diyanet İşleri

Başkanlığı olarak biz hayatın ne kadarını ve ne şekilde kapsıyoruz, en azından dini hayat olarak. Tabiat boşluk kabul etmiyor. Dün de tekrar belirttik, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevlerini sayarken, itikat, ibadet, ahlâk ile ilgili işleri yürütmek. Doğru, itikat ile ilgili işleri belli, ibadetle ilgili işleri yürütüyoruz, ama ahlâkla ilgili biz ne yapıyoruz? Sanki burada dinin ve dindarlığın manevî boyutu, duygu boyutuyla ilgili birtakım boşluklar var. Bu boşluğu biz, yine bu yasada belirtilen ahlâk ile ilgili işleri yürütme noktasında bir şeyler koyabilir miyiz, diye düşünüyorum. Aksi takdirde, biz bu noktada gerçekten yeni bir takım hareketlerle her zaman için karşılaşacağız. Yapılan araştırmalarda da birtakım boşluklar bırakıyoruz, Başkanlığa yönelimlerde, Başkanlık çalışmalarında bu boyutun hep geride kaldığını görüyoruz. Bu noktada yalnız hemen hurafe ve bidat işi gündeme geliyor, fakat hurafe ve bidat konusunda da bir tanım sorunu yaşadığımızı düşünüyorum. Bidat ve hurafe olduğu kesin olan şeyler var; hocamız belirttiler. Çaput bağlamak vs. Ancak sosyal dinamiklerden uzak bir bidat tanımı yapmak da bazen sıkıntılı. Şimdi bazen öyle bir noktaya kadar geldik ki, tespihe bidat denildi, mevlit bidat denildi, takke bidat, her bir şey bidat, hurafeye konuldu. Bu alanı biraz boş bıraktığımızı düşünüyorum. Ejder Bey'in tebliğiyle ilgili olarak, 'değerlerin ve bir değer olarak dinin istismarı' konusunda ise; ilim bir değer, sanat bir değer, ekonomi, aile, bunların hepsi bir değerdir, ancak bizim gibi Doğu toplumlarında tanıdıklık, tanıdık olma da ayrı, kendi başına bir değer ifade ediyor. Şimdi burada ne yapıyoruz, din bunun neresinde? Din sebebiyle tanıdık olmalı. Bu bizi nereye götürüyor, bu defa grup ve cemaat. Benim grubum, senin gurubun. Buraya kadar gidiyoruz. Şimdi buradan ortaya çıkan, din sebebiyle ortaya çıkan bir değer oluşuyor ve bu değerin kullanımı var. Bu değerin kullanılması, tanıdık olma, cemaat olma, grup olmanın kullanımıyla dinin öğretisinin çatıştığını hepimiz biliyoruz. Ancak bu bir istismar olarak mı tanımlanıyor, yoksa bu meşrulaştırılabiliyor mu? Bu noktayı da göz önünde bulundurmamız gerekir diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum. Enbiya Yıldırım Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Enbiya YILDIRIM: Sevgili Hocam, muhtemelen Ejder Bey'in tebliğ konusu şûra kararlarında yer alabileceği için ben bu istismar konusuyla ilgili olarak bir iki hususu dile getirmek istiyorum. Arkadaşımız istismar konusuyla ilgili çeşitli örnekler verdi. Fakat istismarın kıstaslarının ne olduğuyla ilgili biz kendisinden bir şey dinleyemedik. Özellikle dinin istismarının ne olduğuyla ilgili, arkadaşın ölçütü nedir, yani biz hangi kıstasa göre, din alanında olsun, diğer,

kendisinin zikretmiş olduğu alanlarda olsun ölçütümüz nedir? Mesela dedi ki: İmamların mevlit okumaları, cenaze merasimlerine giderek para almaları, bunlar dinin istismarıdır. Peki, öğretmenin Cumartesi, Pazar, akşamları özel ders vererek ücret alması, bu da bir istismar mıdır? Veya da dindar olan bir insanın görünümünü, dini görünümünü dışına da yansıtması, ticarîliğe yansıtması, mesela Sivas'ta vardı, "Müzdelife Etli Pide Salonu", "Tevhid Giyim". O etli pide salonuna arada bir gidiyorduk, adam telefonu kaldırıyordu, "alo, buyurun, müzdelife." Arayan vatandaş müzdelifeye direk ulaşmış gibi oluyordu. Şimdi bu vatandaşın dini inancını, anlayışını ticarî levhasına yansıtması acaba dinin istismarı mıdır? O yüzden kanaatimce kavramsal çerçeveyi yerli yerine oturtmak gerekiyor, eğer bunu yapamazsak sıkıntı çekeriz. Çünkü bizim kulluğumuz da sonuçta bir istismardır. İstismar ne demek, kelime anlamı itibariyle? İstismar yatırım yapmak demek, Arapçada *şeriketü'l-istismar*, yatırım şirketi, yani bir yatırım yaparsın, bunun karşılığında semer, simar diyoruz, ürün alıyoruz. Yani bizim yani belli bir, öyle veya böyle, yarar sağlamak için bir şeye yönelmemiz eğer istismar olarak değerlendirilecekse, bu çerçevenin içerisine bizim evliliğimiz de girer, burada bir araya gelmemiz de girer, Diyanet'in faaliyetleri de girer. Dolayısıyla bu kavramsal çerçeveyi yerli yerine oturtmak kanaatimce yerinde olacak. Ejder Hocamız'ın tebliğiyle ilgili bir husus da şu: bu tip tebliğlerde de söz konusu oluyor, çok genel bütünleyici ifadeler kullanıyoruz. Yani biz, bir konuyu ele alacağımız zaman onu doldurmak adına aklımıza ne geliyorsa bunları zikrediyoruz, ondan sonra da, sizin yaptığınız gibi, diyorsunuz ki, genellemeler yapıyorsunuz. Ondan sonra diyorsunuz ki, lütfen yanlış anlamayın, böyle var. Bir alanla ilgili olumsuz bir örnek zikrediyorsunuz, ardından lütfen yanlış anlamayın, genel değildir, diyoruz. Ama öyle bir tablo çiziyorsunuz ki, o çizmiş olduğunuz tablo ile sonunda olumlu hiçbir şey kalmıyor. Ne bürokratlar dendi, ne imamlar dendi. Dolayısıyla illaki başlık altını doldurmak adına, bence kavramsal çerçeveyi güzel bir şekilde oturtmadan genellemelere gitmemek iyi olur. Bir de son olarak şunu da söyleyeyim: Dinler tarihi ile ilgili bir ifadeniz oldu, kanaatimce bunu dinler tarihi hocalarımız mutlaka düzeltmesi gerekiyor. Bir arkadaş dedi ki: Dinler tarihi genel anlamda dinlerin istismarıdır. Bu ifade müthiş tartışma götüren bir ifadedir. Çok su götürür. Ben size bırakıyorum, hocam teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum. Mustafa Arslan hocamız, buyurun.

Doç. Dr. Mustafa ARSLAN: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Öncelikle tüm hocalarımı selâmlıyorum.

Sosyolojinin konusu olan veya toplumsal yapının alt dilimleri, alt sistemleri

olan ekonomi, siyaset, eğitim gibi bütün toplumsal konularda dindar insan bir şey yapmak isterse, kamusal alanda görünmek isterse gerçekten bu istismar konusu o dindar insanın karşısına çıkarılmaktadır. Bunu çok net bir şekilde görüyoruz ve bunun sürekli vurgulanması lazım diye düşünüyorum. Dolayısıyla dindar insan nasıl ticaret yapacak, dindar insan nasıl siyaset yapacak? Sekülerlerin, sen ticaretteysen dindar görünmeyeceksin, siyaset yapıyorsan dindar gözükmeyeceksin, eğitim kurumu açıyorsan dindar gözükmeyeceksin gibi çok baskıcı, çok totaliter cevapları var. Dolayısıyla istismar kavramının arkasındaki bu kanıtları eleştirmemiz lazım diye düşünüyorum. Burada 'istismarda Diyanet'in rolü ne olmalıdır?' cümlesinin arkasını getirmek lazım. Bu çok kolay değil ama bunun üzerinde tartışmak lazım. Mesela din görevlilerinin para aldıkları durumları gibi şeyler söz konusu edildi. Tabii bunun, Enbiya Hoca'nın dediği gibi buna sadece kötü demek, olumsuzlamak mümkün değil. Gerçekten de mesela bizim vatandaşımız din görevlisine ücreti verir, fakat arkasından da konuşur. Konuşurken de bir kurumu kötüler. Böyle durumlar da var. Dolayısıyla acaba Diyanet İşleri bu konuda bir sistem kurulabilir. Yani nedir? Mesela okullarda okul aile birlikleri var. Bir para geldiği zaman okul aile birliklerinden geçer. Yani burada din görevlilerinin meşru olarak yaptıkları birtakım faaliyetlerden ücret alınacaksa, bu camideki eşrafın, cami çevresindeki cemaatin bir kurul kurarak üç beş kişi neyse, paraların buraya alınarak buradan cami ve artı din görevlisine de, onların kontrolünden geçirerek bir sistem kurulabilir mi, diye düşünüyorum. Böyle bir şey müftülüğün gözetiminde olursa, yani bir mevlit, cenaze hizmeti vs. gibi olabilir, gerçekten para vermek isteyebilir. Böyle bir sistem kurularak şey yapılabilir diye düşünüyorum.

İkinci olarak Ali İhsan Bey'in 'yeni dini hareketler' ya da 'yeni dinsel gruplar' tebliğiyle ilgili olarak değinmek istiyorum. Dün, kitle iletişim araçları konusundaki tartışmalarda değinmeye çalıştık, Sosyologlar ideolojinin sonu diye bir kavramdan bahsediyorlar. Artık gerçekten Batı'da modernitenin krizi dediğimiz bir şey var. Modern dünyada artık aşırı rasyonelleşmenin getirdiği anlamsızlık sorunları var. Dolayısıyla anlam arayışı diye bir problem var. Ve bunun getirdiği sonuç, bizim de karşılaştığımız gibi modern dünyada ruhsallıklara aşırı bir yönelim var. Dolayısıyla 70 öncesi dönemde Müslümanlar nasıl ki dünya ideolojilerle karşılaşıyor, o sorunları yaşıyor idiyse, rasyonaliteyle karşılaşmışsa, bundan sonra da kesinlikle ve kesinlikle biz bu sorunlarla karşılaşacağız. Bu, birçok sosyologun ve antropologun çalışmalarının sonucudur. Dolayısıyla ideolojilerin ve rasyonalitenin zayıflamasıyla günümüzde bu ruhsallıklarla daha çok karşılaşacağız, bunlar karşısında ne önlemler alınabilir?

Bir de bu akımların günümüzde çok olmasının bir sebebi, medyadaki yanlış İslâm algısından da kaynaklanıyor olabilir. Bu akımlara birçok Türk insanı eğilim gösteriyor. Bir de bu oturumumuzun adı "bidat oturumu" ama bu konuda

bir tebliğ sipariş edilmemiş, aslında burada bir eksiklik var gibi. Mesela neye bidat denecek? Mesela din görevlilerinin İlahiyat kesiminde bir bakıyoruz, bir hocamızın hurafe tanımı veya Diyanet İşleri'ndeki bir konuşmanın hurafe tanımı ve kıstasının içerisinde dinin temel metinlerinin değil de, modern rasyonalitenin ölçütünü görüyoruz. Mesela bir sahabenin yaptığı bir eylemin, bakıyoruz ki bir hocamızın konuşma metninde onun rasyonel mantıkla hurafe diye adlandırıldığını görüyoruz. Dolayısıyla neye bidat denecek? Bu önemli.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum. Şimdi burada İlahiyat Fakültesi mensuplarımız var, Diyanet İşleri Başkanlığımız'ın yetkilileri var. Tam yerine oturan bir hadis var, hem öğrencilerimizin, hem din görevlilerimizin eğitime alındıkları zaman bu hadis hatırlatılırsa yerinde olur diye düşünüyorum. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.): **"Dünya ve dünyalıklardan yüz çevir, Allah seni sevsin; halkın elinde olandan yüz çevir, insanlar seni sevsin."** (İbni Mâce, Zühd 1) buyurmuştur. Zannediyorum anlattığımız olaylar bununla ilgili. Halkımızın para almadığımız zaman bize rağbet etmesi çok önemli.

Nasuh Günay Hocam, buyurun.

Doç. Dr. Nasuh GÜNAY: Sayın Başkan, değerli hâzırûn, hepinize saygılarımı sunuyorum. Ben Ali İhsan Bey'in tebliği üzerinde konuşmak istiyorum. Bu dinlerin kendilerini takdim ederken bir din veya mezhep olarak değil de, bir spor, sağlıklı yaşam tarzı olarak takdim ettiklerini görüyoruz. Sayın Hocamız'ın irdelediği bu akımlara biz şunları da ilave etme durumundayız: Yahova Şahitliği, Mumculuk, Mormonluk, Satanizm, Ruhçu ve Uzaycı gruplarla birlikte Rama Krişna, Hare Krişna, Ananda Marga, SAİ Baba grupları da incelenmelidir. Bir örnek olması hasebiyle veriyorum, Hare Krişna ekolünü incelerken, gördüm ki Hare Krişna ilâhîsinin önemli büyük bir popçu tarafından Türkçe'ye aktarıldığı ve internet sayfalarında yayınlandığını da görüyoruz. Bunu belirtmek istiyorum. Bu gruplar kendilerini takdim ederken daha çok seküler bir ifade, dil kullanırlar. Mesela diyelim ki, aşram kelimesi Hintçe'de asıl anlamıyla kullanılmaz da, bize aktarılırken, aşram olarak kullanılır. Mesela şöyle bir ifade kullanabilirsiniz, "falanca kişi Hindistan'daki Mahatma Gandhi aşramın da spritüel eğitimini tamamladı". Aşram kelimesine baktığımız zaman, tekke. Şimdi bunu tekke olarak lânse etse, farklıdır. Yine mesela Ali İhsan Bey de değindi biraz, restaurantın girişinde heykeller var, mesela Şiva'nın duruş şekilleri var. Yine mesela biz mudra deriz, yoga merkezine gittiğiniz zaman bu mudraların yani el duruşlarının hiçbir zaman dinsel anlamı verilmez. Bir örnek olması hasebiyle veriyorum, mesela size derler

ki Geneşa mudrasını yapıyoruz, canınız sıkıldığı zaman, bir şeyi başaramadığınız zaman, imtihan öncesinde bu mudrayı yaparsanız bu başarılı olursunuz. Şöyle der: Geneşa mudrası, sol elinizi kalp çıkranızın üzerine getireceksiniz, sağ elinizi de böyle yapacaksınız, Geneşa'yı düşüneceksiniz, Geneşa'yı hatırlayacaksınız. Geneşa'ya baktığınız zaman yarı fil, yarı insan bir Hint tanrısı. Yine mesela mudralar, ellerimin tutulmasına mudra diyorlar. Bunların her birinin Hintçe tanrılara atfı var. Mesela şunu yaparsam işte falanca mudraya falanca tanrıya atıf yapıyorum, onu düşünüyorum ve o sıkıntıdan kurtuluyorum. Seküler bir lisan, bir dil kullanıyorlar, daha sonraki evrelerde hocam ona değinmedi. Birinci evre, sizi bu tip seküler bir kursa tabi tutarlar, ikinci evre dini vetireleri size dikte ettirirler, okuturlar, üçüncü evrede artık Hinduizm'e yavaş yavaş sokarlar ve Hindistan'a götürürler, çok enteresandır, aslî hukuk mahkemesinden Hindu olduğunuza dair belge aldırtırlar. Sebebi de şudur, siz oraya gittiğiniz zaman Hindu tapınağa giremezsiniz, illâ ve illâ aslî hukuk mahkemesinin Hindistan'daki, din değiştirdiğinize dair belgeyi göstermeniz lazım. Ve Hintçe isim alırlar. Türkiye'de bunu yapmamalarının nedeni yasak olmasıdır. Bir başka husus, değerli katılımcılar, bütün bu sayılanlara karşı ne yapabiliriz? Yani bizim tekliflerimiz neler olacak, bu konuyla ilgili olarak da şunları söylüyorum. Dünyamızda inzibatî tedbirlerle diğer dinlerin veya dinimsi hareketlerin önüne geçmek mümkün değildir. Bunun için başka, alternatif metotlar aramamız lazım. Bunun başında da eğitim gelir. Mesela buradaki tekliflerimden birisi şudur: Kur'ân ve din eğitimine getirilen sınırlandırma gözden geçirilmeli ve daha küçük yaşa çekilmelidir. Bir başka konu, dini motifli grupların, özellikle Hint kökenli dini motifli grupların spor, alternatif tıp, derin düşünme ve yoga gibi metotlar kullanarak dernek şeklinde yapılandıkları bilinmelidir. Efendim, bu gruplar daha çok yalnızlık da dâhil psikolojik rahatsızlığı olan kişilere yönelmektedirler, ilgilenmektedirler. Onların sorunlarını biz Müslümanlar veya işte din görevlileri nasıl çözeriz, bunun gereklerini yerine getirmeliyiz. Ayrıca, Diyanet İşleri Başkanlığı, nasıl dinler arası diyalog birimi kurmuşsa, diğer dinlerle ilgili 'diğer dinler' başlığında da bir birim kurmalı, burada uzmanları çalıştırmalıdır, diyorum.

Sayın Başkan, saygılar sunarım, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum, Recep Şentürk hocamız, buyurun.

Prof. Dr. Recep ŞENTÜRK: Kıymetli hâzırûn, yeni bir din dili arayışı içinde olduğumuz görünüyor. Bu arayış içerisinde ben dikkatleri fıkha çektim, fakat fıkıh deyince ne kastettiğimi biraz vuzuha kavuşturmam gerektiğini anladım.

Fıkıh deyince, ahkâm anlaşılmamalıdır. Eğer fıkıh deyince ahkâmı, yani, teklifi hükümleri anlarsak, bu, hukuk bilimi ile kanunu karıştırmak gibi bir hata olabilir. Temel soru insanın toplumdaki dini davranışı hakkında konuşurken, nasıl bir din, nasıl bir dil, nasıl bir terminoloji, nasıl bir yöntem kullanacağız? Şimdi bu konuda çeşitli teklifler oldu, bazı arkadaşlarımız sosyal bilim söylemini benimsememiz gerektiğini vurguladılar. Bazı arkadaşlarımız ahlâk söylemini benimsememiz gerektiğini vurguladılar. Sayın Hocamız da yeni dini hareketlerin söylemini daha fazla kullanmamız ve benimsememiz gerektiğini söyledi. Bence bu üç yaklaşım da netice doğuracak yaklaşım değildir. Bu yaklaşımları Hıristiyanlar kullandılar ve bu yaklaşımları kullanarak kendi sonlarını hazırladılar. Neden? Çünkü bu yaklaşımlar kullanıldığı zaman, yani din sosyal bilim söylemini, etik söylemini veya yeni dini hareketlerin söylemini kullandığı zaman kendi özgün söylemini kaybediyor. O zaman ben yani sosyal bilim söylemini neden gidip de bir teologdan veya din adamından dinleyeyim? Sosyologdan dinlerim veya sosyal bilimciden dinlerim veya ahlâk söylemini, etik söylemini gider felsefeden dinlerim. Dolayısıyla yeni bir din dili arayışı içerisindeyken dini söylemin özgünlüğünü kaybetmemesi gerekiyor. Yani kendine has, sui generis, özgün bir din dili olması gerekiyor, bunun özgünlüğünün muhafaza edilmesi gerekiyor. Diğer taraftan değişime açık olmalıyız, bu değişim süreklilik içerisinde gerçekleşmeli, ne kadar yeni olabiliriz? Bunun bir ölçüsü, miktarı vardır, yüzde yüz yeni olmaya kalkarsak, o zaman din söylemi din söylemi olmaktan çıkar, tamamen başka bir söylem haline gelir. Diğer taraftan bu teklif edilen şeyler, söylemler bir kere Batı kaynaklıdır. Şu anda Türkiye'deki sosyologlar arasında Batı sosyolojisinin Türk toplumunu açıklamayacağına dair genel bir kanaat vardır. Çünkü Batı sosyolojisi farklı bir toplumsal zeminde ortaya çıkmıştır, farklı şartların ürünüdür, farklı kültür ortamının incelenmesi için geliştirilmiştir. Dolayısıyla bizim toplumumuz farklı bir toplumdur, buraya uygulanamaz. Bu konuda çok güçlü bir akım söz konusudur. Diğer taraftan, fıkıh deyince neyi kastediyorum, bence fıkıh bir anlama yöntemidir. Bence fıkıh, Müslümanların geliştirdiği, insan davranışını, ameli, inceleyen bir bilimdir. Dolayısıyla biz bugün lehimize ve aleyhimize olan şeyleri araştırırken bu yöntemi kullanabiliriz, bir. İkincisi eğer insanın davranışı hakkında konuşacaksak ve bu konuda bir söylem geliştireceksek, bunu, yani bu konuda hiçbir şeyimiz yok gibi davranıp tamamen Batı'dan ithal etmek yerine, elimizde mevcut ıstılahları, terminolojiyi kullanarak yapmamız daha uygun olur. Yani kısaca şunu söylemek istiyorum, Hıristiyanların hatasını yapmamamız gerekiyor, Batı sosyal biliminin etik söylemi ile etkileşim içersinde olabiliriz, fakat bunu kendi, yani, İslâmî söylemin özgünlüğünü kaybetmeden yapmalıyız. Bu da ancak fıkıh söylemini muhafaza etmemizle mümkün olur.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum Kıymetli Hocam.

Oturumumuzda bidatler ve dini hayat konusunda tebliğ eksikliğinden söz edildi. Onu Saim Yeprem Bey Hocam gayet güzel bir şekilde yapmış olduğu konuşmasıyla giderdi, oturumumuzda bir eksiklik yok bence. Onu vurgulamak istiyorum, Saim Bey Hocam'a da katkıları için teşekkür etmek istiyorum. Şimdi söz İbrahim Paçacı Hocam'da. Buyurun Hocam.

Dr. İbrahim PAÇACI: Teşekkür ederim. Ben hepinize saygılarımı sunuyorum. Her iki tebliği de ilgilendirebilecek bir hususta, belki sivri kabul edilebilecek, yadırganabilecek iki teklifte bulunmak istiyorum. Ali İhsan Bey'in tebliğinden de yola çıkarsak, "mistik söylemler ve eylemler kendisinde bulunan gizemden dolayı insanları kendisine çekiyor" gibi bir ifade var, ben buna katılıyorum, sadece bu gizemden dolayı değil, mistik söylem ve eylemlerin insanların ihtiyacı, deşarj olmak için ihtiyacı olduğu kanaati de var bende. Bunu örneklendirecek olursak II. Din Şûrası'nın yapıldığı sıralarda Aczimendî furyası esiyordu, Kocatepe Camii'nde bir gösteri yaptılar, televizyonlar da gösterdi. Hepsi uzun saçlı, ellerinde bastonlar, kafalarını sallayarak. Aynı tarihte Amerika'da Hıristiyan bir tarikat aynı kıyafetlerle aynı şekilde kendilerince başka bir eylem yapıyordu ve televizyonlarda pop müziğinde heavy metalciler aynı hareketlerle bunu yapıyorlardı. Yani tamamen farklı gruplarda olmasına rağmen, aynı eylemleri yapıyorlar ve tarikatlara baktığımız zaman veyahut Hıristiyanlara bakıyoruz, Müslümanlara bakıyoruz, benzer unsurlar var. Demek ki insanın içerisinde böyle bir ihtiyaç var, bu ihtiyacı meşru bir şekilde tatmin edilmesi gerekiyor. Bu ihtiyaç meşru şekilde tatmin edildiği zaman toplumumuz dini istismara daha kapalı olacaktır.

Bunu da birinci tebliğle ilişkilendirmek istiyorum. Maalesef toplumumuzda tarikatlar ve cemaatler tarafından halkımız dini yönden istismar ediliyor. Tabi pek çok istismar var da, böyle istismar şekilleri de var. Bunun da önüne geçilmesi lazım. Eğer biz bu ihtiyacı karşılayacak olursak, böyle bir istismar da olmaz diye düşünüyorum. Peki ne yapabiliriz? Burada hani hep söylem değiştirilmesinden bahsediliyor ya, ben Recep Bey'i de destekliyorum, kabul ediyorum. Yani bizim özümüzden bir söylem olması lazım fakat sadece fıkıh birazcık kuru kalıyor, onu ahlâk ve tasavvuf söylemiyle desteklememiz gerekir. Ahlâk ve tasavvuf söylemiyle birleştirerek yeni bir söylem oluşturur isek o zaman bunun daha etkili olacağını düşünüyorum. İkinci husus da, gerçi Süleyman Duman Hocam buradaysa diyecek ki, tekke ve zaviyelerin Seddi kanununa muhalefettir bu, diyecek. Ama hepimizin bildiği gibi, Cem evleri de bu tekke ve zaviyeler içersinde anılmasına rağmen bugün en yüksek dereceden tartışılmaktadır. Dolayısıyla tarikatla-

rın da tekke ve zaviye olarak değil de belki başka isimler altında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kontrolü altına alınması lazım diye düşünüyorum. Yani daha önceden olduğu gibi, meşihat tarafından şeyhlere nasıl belge veriliyorsa, bu tarikatların kontrolü de Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından olması lazım, bu takdirde istismarlar kapanacaktır diye düşünüyorum. Zaten malum, Seyit, Şerif, Şeyh ifadeleri de o kanunlarla yasaklandı ama biraz önce İlyas Bey'in de dediği gibi hâlâ bu ifadeler kullanılıyor, hâlâ tekke ve zaviyeler açıklığını devam ettiriyor. Buna artık biz bir kılıf bulmamız ve bunu da kontrol altına almamız lazım.

Oturum Başkanı: Cem evleri de mi Diyanet'e bağlansın, kontrol edilsin diyorsunuz?

Dr. İbrahim PAÇACI: Tabi, o da mümkün.

Oturum Başkanı: Peki, teşekkür ediyorum. Emin KÖKTAŞ Hocam, buyurun.

Prof. Dr. M. Emin KÖKTAŞ: Hâzırûnu selâmlayarak sözlerime başlamak istiyorum. Ben bu istismar konusu üzerinde birkaç tespitte bulunmak istiyorum ve biraz da bu konuşmalardan farklı düşündüğümü ifade etmek istiyorum. Birinci nokta şu: istismar kavramıyla uluslar arası alanda, uluslar arası ilişkilerde kullanılan, şu anda Müslümanlar için kullanılan, söylenen terimleri asla asla birbirleriyle karıştırmamak gerekiyor. Bunların hiçbirisi istismar meselesi değil, ayrı bir konudur. Bugün bu ayrı bir bağlamda tartışılması gereken bir şeydir, bugün Müslüman terörist, fundamentalist vs. kavramları kullanılıyorsa ki bunların hiçbiri doğru değil, bunlar istismarla alâkalı meseleler değildir. Bu başka bir meseledir. Burada şunu söyleyeyim sadece; yirminci yüzyılda uluslar arası ilişkilerin pozitif değerlere göre işleyeceği vurgulanıyordu. Ahlâkî, dinî toplumsal değerlerin burada işlevinin olmadığı ifade ediliyordu. Oysa son on yılda şu anda bütün dünyada uluslar arası ilişkiler bölümlerinde, alanlarında yapılan tezlerin büyük kısmı din merkezli tezlerdir. Dolayısıyla din son on yılda uluslar arası ilişkilerin temel aktörlerinden, faktörlerinden biridir ve bu bağlamda değerlendirilmek, eğer bizimle ilgili, Müslümanlarla ilgili negatif, olumsuz değerlendirme yapılıyorsa ki yapılıyor, o aynı söylemle tartışmamız gerekir diye düşünüyorum. Samuel Huntington'un adını duyduk, onun Medeniyetler Çatışması makalesini okuduk, ama kitabını kimse okumadı. Onun asıl beş yüz küsur sayfalık kitabı bugün bütün dünyada uluslar arası ilişkiler anlayışında bir dönüm noktasıdır. Çünkü kitabın temel tezi yirmi birinci yüzyılda uluslar arası ilişkilerin temel faktörü ve aktörü

din olacaktır tezini işliyordu ki o alandaki bilim adamları için, araştırmalar için önemli bir yeni dönüm noktası oldu. Ben bu konuyu söyleyip geçiyorum.

İstismar konusuna dönersem, bu kavramı bence bu kadar fazla ön plana çıkarmamalı. Çünkü bu çok tehlikeli bir kavramdır, tam bir bumerang. İfadesi kolay, pek çok kavram gibi ama tanımı ve kanıtlanması imkânsızdır. Bir silâhtır herkesi vurur. Hiç kimse kimseyi istismardan müstağni kılamaz, hepimiz birbirimizi gerektiğinde istismarla suçlayabiliriz. Çünkü bunun objektif, hukukî kıstasları yoktur. Avrupa'nın demokratik ülkelerinin hiçbirisinin anayasasında temel haklar ve özgürlükler, din ve vicdan özgürlüğü anlatılırken istismar kelimesi kullanılmıyor. Evet, sadece bizim anayasamızda din istismarı kavramı geçiyor. Çünkü bunun hukukî göstergesi yok. Bizde de yok, anayasada geçiyor, ama Türk hukukunda bu neye göre, savcı, hâkim buna neye göre karar verecek, bunun göstergesi yok. Bu şu demek: Gerektiğinde vurmak üzere kullanılan bir silâh olarak bir yerde dursun. Onun için bence istismar kavramı belki tanımlayabiliriz, ama kanıtlanması çok zor olan bir şeydir. Kimi neyle ne zaman istismarla suçlayacağız? Çok zor bir şey, onun için de herkes gerektiğinde birbirini suçlamak için bunu kullanıyor.

İkincisi, dil bağlamında konuşacak olursak, istismar çok kötü bir kavram. Bir şeyi niye istismar edelim? Aslında bir şeyin istismar edilmesi, onun değerli olduğunu gösterir, değerli olan şey istismar edilir. Bir marka değerli olduğu için kopyası üretiliyor. Şükredelim ki din istismar ediliyor, yoksa gündemde olmasa daha mı iyi olacak, hiç kimse din konusunda konuşmuyor, konu kapanmış, bir tarafa gitmiş, kılan kılıyor, ibadet eden ediyor. Oh. Tabi huzurlu ve mutlu olacaktır belki ama bu, dinin hiçbir işe yaramadığının göstergesidir. Nitekim bugün bildiğimiz ünlü markaların istismar edilmesi aynı zamanda o markaların evrensel değerinin olduğunun göstergesidir. Onun için çok da kötümser olmayalım, ne yapacağız, peki şimdi, bu konuda bizim, seyirci mi kalacağız noktası bizim için önemlidir. **D**olayısıyla istismar her zaman olumsuz değil, olumluluklarını değerlendirmek lazım. Avrupa'da bizzat şahit oldum, 11 Eylül felaketinden sonra en çok Kur'ân mealinin satıldığı dünya oldu Avrupa, Kur'ân tercümesinin satıldığı. Dolayısıyla ne yapabiliriz? Buna hiç vurgu yapmadan kendimiz marka değerimizi yükseltmeliyiz, marka değerimizin kriterlerini ortaya koymalıyız, kendimizi anlatmalıyız. O markalar nasıl kriterlerini koyuyor, ona göre ona uymayanları sahte kopya olarak niteliyorlarsa dolaylı olarak, biz de kendimizi, kendi değerlerimizi, kendi anlayışımızı ortaya koyarsak zaten ona uyan uymayan da kendiliğinden ortaya çıkar. Dün sağ olsunlar Başkanlık bize İslâm'a Giriş külliyatını hediye etti, gece geç vakte kadar karıştırdım, çok hoşuma gitti. İşte bunu yapacağız. Yani marka değerimizi standardını düşürmeden kendimizi ortaya koyabilirsek başkalarını suçlamadan sorunu çözmüş oluruz.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ederim güzel değerlendirmeleri için Emin Köktaş Hocamız'a. Şimdi Mehmet Ali Kirman Hocama söz vermek istiyorum, buyurun.

Doç. Dr. Mehmet Ali KİRMAN: Teşekkür ediyorum Sayın Başkan. Konu yeni dini hareketlerden açılmışken bu konuda Türkçe ilk kalem oynatanlardan birisi olarak ben de şunu ifade etmek istiyorum, Süleyman Ateş Hocam da hatırlar, on sene önce kilise papazlarına veya Hıristiyan bilim adamlarına karşı bu hareketlerin kilisenin temsil ettiği din anlayışından memnun olmamalarından kaynaklandığını ifade etmiştim. Aslında Sayın Yeprem Hocam da çok haklı olarak yeni bir din dilinden söz ettiler, derken bu hareketleri de izlememiz gerektiğini söylüyor. Ben şunu söyleyip bitireceğim, bu hareketlerle bağlantılı olarak, bu hareketler bize modernlik ve sekülerliğin bitmediğini hatırlatıyor. Bazı arkadaşlarımız buna belki itiraz edebilecekler ama modernlik ve sekülerlik bitmiyor. Sözgelimi modernlik kendisini yenileyen bir proje olarak, kendisini eleştiren, sorgulayan, yenileyen bir proje olarak karşımıza çıkıyor ve mesela post modernlikten söz ediyoruz. Dolayısıyla modernliğin ve zaten Habermas'ın tanımı da öyle, tamamlanmamış bir proje, kendini sürekli yeniliyor diyor. Dolayısıyla modernliğin ve sekülerliğin devam ettiğinden söz ediyoruz. Bu çerçevede nasıl bir din dili geliştirilecek sorusuna da, o zaman modernlik, sekülerlik veya bunların temel parametrelerinden birisi olan rasyonelliği göz ardı etmeden ama İbrahim Paçacı Hocamız'ın da söylediği gibi, ahlâk ve tasavvufî yönleri de dâhil etmeliyiz. Çünkü yeni dini hareketler din istismarıyla da eleştirilmiştir, ama içinde insanlara coşkun bir dini hayat, tecrübe vaadi de vardır. Dolayısıyla böyle bir senteze doğru giderek belki de daha önceden Ehl-i Sünnet'i Sûfîleştirdi veya Sûfîliği Ehl-i Sünnet'in içine çekti diye Gazali de eleştirilmiştir, biliyoruz. Ama ben iki gün önceki konuşmamda da belirtmiştim; sosyologlar şunu arıyorlar, rasyonel bir anlam sistemini ya da anlamlı bir rasyonel sistemini nasıl geliştirebiliriz? Yani rasyonelliği ve dini unsurların telifi burada aranıyor, bir çaba arayışı, bir çaba söz konusu. Dolayısıyla bu gelişmeleri de takip etmemiz gerektiğini düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum, Ejder Bey, buyurun.

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ: Teşekkür ediyorum. Şimdi tabi başta söylemiştim, bu konu gerçekten sorunlu bir konu, mayınlı bir alan, ama başkaları bize vuruyor diye bir realiteyi de görmezlikten gelmek mümkün değil. Bizim başkalarının bize karşı kötü niyetli çabalarını önlemenin yolu, bizim içerden yanlışları-

mızı görmek ve düzeltmektir. Zaten Enbiya Bey'le Köktaş Bey'in söylediklerine zihniyet olarak ben de katılıyorum. Kuşkusuz bu konu çok dikkatli ele alınması gereken bir konu. Kriterden bahsedildi, tabiî ki böyle elimizde bir ölçek, bir kıstas olmaz, bu soruyu çok anlamlı da bulmuyorum ama öznel ve niyete bağlı olan bir konu istismar konusu. Biz ancak ortaya konan bir davranışı birtakım karinelerden hareketle istismar veya din istismarı olarak nitelendirebiliriz. Bakın İlyas Bey'in söylediği o birtakım tekkeler veya tarikatlar kurdurarak ne derece istismarlar yapıldığından ben bir paragrafımda bahsediyorum. Güzel bir soruydu. Şimdi Kalkancı olayı nedir? Ali Kalkancı olayı ilk çıktığı zaman ben şahsen çevreme bunun kesinlikle plânlı ve örgütlü bir hareket olduğunu söyledim. Defalarca anlatmıştım. Ama şimdi mahkeme tutanaklarına girdi, bu örgütlü ve belli bir zihniyetle, belli bir amaçla yapılan bir şey olarak ortaya çıktı. Daha sayı çoğaltılabilir, burada isimler vererek birtakım şeylere göndermelerde bulunmamak için isimler vermedim. Güneydoğu'da bir örgüt kurduruldu, din üzerinden, bakın camiler kuşatıldı, burada belki Diyanet boyutu da konuşulmalı. Hem din üzerinden öldürmelere kadar varan yanlışlar yapıldı. Bakın, insanlar din adına betona gömüldü, uzuvları kesildi. Ben Güneydoğu'da on beş yıl kaldım, neler olduğunu çok iyi biliyorum. Bugün terör örgütü olarak adlandırılan bir örgüt dahi, kendi davranışlarını meşrulaştıracak şeyler yapmaya adına uçaklardan propaganda malzemeleri atmaya varan eylemler yaptı. Dolayısıyla bunlar aslında hepimizin bildiği şeyler. İkili ilişkilerimizde de var, bundan gocunmamamız lazım. Bakın ben ilköğretime giderken, ilköğretimde benim bir fen bilgisi hocam vardı, dini bir gruba mensuptu, saygı duyuyorum. Ne yaptı biliyor musunuz? Bir dönem derse girdi, bir dönem boyunca bu hoca bunu yaptı, çok net söylüyorum kendi cemaatine üye kazandırmak için yaptı bunu. Öğrencilere dedi ki: Bakın ben ilköğretimdeyim, camiye gidenlere para vereceğim, dedi. Benim yazımda var bu. Camiye gidenlere para vereceğim ve hakikaten söylüyorum, camiye gidenlere bir de öğrenci görevlendirdi, kim camiye giderse sen çıkışta not alacaksın, dedi. O çocuk her gün liste tutuyordu, bütün sınıf camiye gelmeye başladı. Şimdi burada teşvik unsuru var kuşkusuz ama bir istismar da var. Bir de istismarın ne olduğunu biz Türkçe'de biliyoruz. Yani Arapça kökenine, etimolojisine giderek şey yapmaya gerek yok. Yani istismar, din istismarı dini kendi çıkarı için araçsallaştırmaktır, kendi çıkarı için dini kötüye kullanmaktır. Bu kadar basit, suiistimal etmektir. Ya yoksa dinden elde edilen her yarar din istismarı değil ki, doğaldır, tabiî ki din fayda da sağlar, maddî fayda da getirebilir. Bir grup oluşturur, cemaat oluşturur, gidene birtakım kazanımlar sağlayabilir. Bunlar normal ama istismarın kriteri kötü niyetle yapılan, dindarlar üzerinden, üstelik de onlara zarar vermek amacıyla yapılan belki de ve kendisine çıkar elde etmek için yapılan kötü niyetli davranışlar. Bu kadar net diye düşünüyorum. Ancak Enbiya Bey haklı, sorunlu

bir alan, kuşkusuz dikkatli olmak gerekir. Fakat burada ben, yarı gerçek, yarı teorik diyelim, yalnız verdiğim örnekleri bizzat gözlemlediğim, hepimizin de belki toplum içinde gözlemleyebileceği, örgütlü boyuta kadar gidebilecek örneklerdir diye düşünüyorum.

Teşekkür ediyorum hocam.

Oturum Başkanı: Ben teşekkür ediyorum. Ali İhsan Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Ali İhsan YİTİK: Teşekkür ederim. Ben sadece iki nokta üzerinde durmak istiyorum. İlki, ara verildiğinde Alparslan Hocam dedi ki: Tüm bu anlatımlardan sonra bu şûrada bunlardan çıkarılması gereken sonuç nedir? Hakikaten onu ben unutturduğumu veya pas geçtiğimi düşündüm. Şüphesiz burada ben birkaç tane örnekten aldım, bunları çoğaltmak mümkün. Ben bütün bunları anlatırken düşündüğüm şey, bu yeni dini hareketler ki neredeyse sayıları günden güne de artıyor. Bu yabancı terimler, özellikle bir terim zaman içerisinde toplum tarafından biraz daha farklı pejoratif anlamlar kazanmaya başladığında hemen bir yeni terim icat ediliyor ama aynı yerde aynı kişilerin bunları kullandıklarını ben şahsen görüyorum. Bazen bu Hintçe bir terim oluyor, bazen Çince bir terim oluyor, bazen de Uzakdoğu'nun başka bir terimi olarak karşımıza çıkabiliyor. Şimdi burada ben şöyle düşünüyorum, bu yeni dini hareketleri yönelimin önemli pek çok sebebi var şüphesiz ama bunların en önemlisi olan nokta, insanların duygusal tatmin ve üyeler arası sıcak ilişkiler olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla bizim din hizmetlerinde de bu noktaya önem vermemiz veyahut da toplumda, dün de ifade ettiğim, farklı grupların, farklı dindarların olduğunu düşünerek, biraz daha yazdıklarımızda ve diğer faaliyetlerimizde din hizmetlerini çeşitlendirmemiz gerektiğini, bu insanları nazar-ı dikkate almamız gerektiğini vurgulamak.

İkincisi, İbrahim Paçacı Hoca'nın açıklamalarından dolayı söyleyeceğim bir şey. Sanıyorum ben tam kendimi ifade edemedim, benim dediğim mistik söylem değil sadece insanlara hoş gelen şey. Burada vurgulamak istediğim şey, özellikle bilinmeyen, tanınmayan söylem ve eylemlere yüklenen birtakım gizem, bu gizemin insanları çektiği, insanları kendisine çektiği. Mesela belki siz Hindistan'da reiki hakkında konuştuğunuzda hiç kimse buna özel anlam yüklemiyor. Yahut da biraz önce Hare Krişna örneği verildi, Hare Krişna ne demektir? Ya Rabbi, demektir. Hare, Hari bizzat tanrının adıdır, tanrı demektir. Hare de onun vokal ifade, hitap şeklidir, yani Hare Krişna, Ey Büyük Krişna, Ulu Krişna, böyle başladığı için o isim olmuştur. Ama bu anlamının ötesinde bunlara çok farklı anlamlar yüklenerek bir çeşit gizemli bir hareket haline getirilmek suretiyle insanlar cezp ediliyor. Ben hani hem bunları açalım, bunların ne olduğunu bilelim hem de bun-

lara yönelişin sebepleri üzerinde düşünelim, belki bu bizim din politikamızda, dini anlatma konusunda bizlere ipucu verir diye düşündüm. Bir şey daha söyleyerek bitiriyorum, o da Ejder Bey arkadaşımızın söylediği sözle ilgili. Dinler tarihi bir çeşit dinin istismarı tarihidir, dedi. Sanıyorum burada kastettiği yani sadece İslâm diniyle ilgili değil, diğer dinlerde de dinin zaman zaman böyle insanları savaşa hazırlamak, birbirlerine düşman etmek için kullanıldığını vurgulamak için söylediğini ifade ediyor. Sanıyorum kendisi de bilirler ki, dinler tarihini bir çeşit dinin istismar tarihi olarak tanımlamak veya bununla eşdeğer görmek mümkün değildir.

Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de Ali İhsan Yitik Hocamız'a teşekkür ediyorum. Çok güzel bir oturum oldu. Gerçekten yoğun bir müzakere katılımı da oldu. Arkadaşlarıma, Hocalarıma teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. Ve oturumun son sözünü Komisyon Başkanımıza vererek böylece emaneti devrediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Komisyon Başkanı: Muhterem arkadaşlarım, Cenâb-ı Hakk'ın lütfü ve inayetiyle IV. Din Şûrası'nın "Din ve Toplum" ana konusu içinde 1. Komisyonumuza ayrılan konuları muvaffakiyetle tamamlamış bulunuyoruz. Bugün komisyon Başkanlarının, raportörlerin birlikte yapacağı toplantıdan sonra, sabahleyin de bahsettiğim gibi, öğleden sonraki değerlendirme oturumumuzun yol haritasını belirleyeceğiz ve saat 14.00'ten itibaren o belirlenen yol haritasına göre müzakereler yürüteceğiz. Bugüne kadar yapılan dört toplantının gerek oturum başkanları gerek müzakerelere katılan arkadaşlarımız, gerek tebliğ sunan hocalarımız gerçekten konuyu etrafını cami, ayarını mani bir tarzda ele almışlar ve enine boyuna konuyu müzakere etmişlerdir. Bendenizin müşahedesi, net sonuçlar şeklindeki ifadeler biraz zayıf kaldı, onlara bu arada yine düşünürseniz, artık yazılı metin haline gelme noktasında daha net ifadeler kullanabiliriz. Ejder Hocamız mesela, burada şifahi olarak istismar tanımını koymalı ifadesine. Yani bu ifade net olarak ben bunu kastediyorum demeli, çünkü bir başka açıdan baktığımız zaman istismar son derecede faydalı bir şeydir. Yani Diyanet İşleri Başkanlığı beni istismar etmezse ben bir işe yaramaz adamım demektir. Bunu söyledi. Benden yararlanması gerekiyor, zat-ı âlinizden de yararlanması gerekiyor, hepimiz burada şûra üyeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından istismar ediliyor, yani sizlerden, fikirlerinizden faydalanıyoruz. O bakımdan münakaşaya imkân vermeyen net ifadeler kullanılırsa çok iyi olacaktır. Ben oturum başkanlarımızı tebrik ediyorum, sizleri tebrik ediyorum, hepinize teşekkür ediyorum.

VI. DİN ŞÛRASI

I. KOMİSYON KARARLARI

1. Diyanet İşleri Başkanlığı toplumumuzdaki farklı algı, anlayış ve ihtiyaçları dikkate alarak, geleneksel modern ve postmodernliğin kazanımlarını ve eleştirilen yönlerini göz önünde bulundurmak suretiyle din-toplum ilişkilerine dair problemleri kuşatıcı bir bakış açısıyla ele almalıdır.
2. Diyanet İşleri Başkanlığı içinde bulunduğumuz küreselleşme süreciyle ilgili titiz bir fırsat-tehdit analizi yapmalı, elde ettiği sonuçları hizmet politikalarının üretiminde göz önünde bulundurmalıdır.
3. Ülkemizde Din-Toplum ilişkileri konusunda daha sağlıklı analizler ve değerlendirmeler yapabilmek ve bilimsel veri eksikliğini gidermek için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde bir "Din-Toplum İlişkileri Araştırma Merkezi" kurulmalıdır. Bu merkez gerektiğinde ihtiyaç duyulan konularda yapılacak lisansüstü tezleri bursla desteklemelidir.
4. İrşat faaliyetlerinde Hz. Peygamber'e emredilen tebliğ yöntemine de uygun olarak, müjdeleyici usluba öncelik veren, kültürel kodlarımıza uygun gönül ve hal dili kullanılmalıdır. Kitlelerle iletişim kurulurken muhatabın anlayabileceği bir dile özen gösterilmeli, yayınlarda da bu durum dikkate alınmalıdır.
5. Şehirlerde, köylerde, tatil yörelerinde ve konaklama yerlerindeki camiilerin bölümleri, hizmet standartları ve kullanımıyla ilgili olarak erkek ve kadın cemaatin ihtiyaçlarına uygun camii modellerinin geliştirilmesi için akademik-fikri altyapı oluşturulmalı ve örnek camii projelerinin hazırlanması hususunda gerekli çalışmalar yapılmalı, mevcut camiiler için de bir dönüşüm projesi hazırlanmalıdır. Ayrıca engellilerin cami hizmetlerinden yararlanması için ihtiyaç duyulan fiziki tedbirler alınmalıdır.
6. İslâmî ve sosyo-kültürel yapımıza uygun gelenek ve törenlerin toplumumuzun gerçeği olduğu göz önüne alınarak din görevlileri bu tür faaliyetlere katılmalıdır.
7. Din İşleri Yüksek Kurulu, medyada İslâm dini hakkında yer alan ve toplumumuzu derinden etkileyen tartışmalarla ilgili olarak kamuoyunu aydınlatmak ve bilgilendirmek üzere gerektiğinde açıklamalarda bulunmalıdır.
8. Diyanet İşleri Başkanlığı, uygun gördüğü camilerdeki vaaz ve hutbelerin naklen yayınlanması hususunda gerekli girişimlerde bulunmalıdır.
9. "İslâm Dini'nin itikat, ibadet ve ahlâk esasları ile ilgili işleri yürütmek" Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yasal görevlerinden olması hasebiyle, artan toplumsal sorunlara paralel olarak ahlâki problemler üzerinde ağırlıklı olarak durmak gerekir.
10. Genelde insan hakları özelde din ve vicdan özgürlüğü konusunda soyut açıklamaların ötesine geçilmeli, "eşref-i mahlûkat" olduğu gerçeğinden hareketle, insanın birey olarak önemi özgürlüğü ve hakları tüm açıklığıyla ortaya kon-

malıdır.

11. Çarpık kentleşmenin, ekonomik yetersizlik vb. durumların ortaya çıkardığı farklılıklara tahammülsüzlük, toplumsal çözülme, şiddet ve benzeri durumları önlemek, yetim ve çaresizlere destek olmak üzere oluşturulan aile-irşat bürolarının hukukî dayanağı güçlendirilerek, özel eğitimli uzmanlarla takviye edilmelidir.
12. İlahiyat ve din bilimleri alanında üretilen bilgilerden Diyanet İşleri Başkanlığı'nın faaliyet alanıyla doğrudan ilgili olanlardan yararlanılması için Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde tedbirlerin alınması, karşılaşılan bürokratik engellerin ortadan kaldırılması gerekir.
13. Gerek Batı, gerekse Doğu kökenli yeni dinsel akımlara yönelimin önemli nedenleri arasında bireylerin duygusal tatmin ve sıcak insani ilişkiler arayışı olduğu gerçeği din hizmetlerinin ifasında mutlaka göz önüne alınmalıdır.
14. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınlarında ve irşat faaliyetlerinde İslâm ın temel kaynaklarına dayalı duygu, düşünce ve davranış boyutlarıyla dengeli bir dindarlık anlayışının toplumda yaygınlaşması ve bu alanda kitle iletişim araçlarından etkin bir şekilde yararlanılması uygun olacaktır.
15. İslâm Dini'nin esaslarına aykırılığı açıkça bilinen bidat ve hurafeler konusunda toplum daha etkin bir şekilde bilgilendirilmeli ve dinin istismar konusu yapılmasını önleyici tedbirler alınmalıdır.

II. KOMİSYON

"SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN"

Komisyon Başkanı

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI

❖

Komisyon Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Saffet KÖSE

❖

Raportörler

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN

Yunus AKKAYA

13-16 Ekim 2009

II. KOMİSYON MÜZÂKERECİLERİ (Katkıda Bulunanlar)

1. Dr. Muhlis AKAR
2. Yunus AKKAYA
3. Nurten Ceceli ALKAN
4. Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ
5. Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN
6. Mustafa ATEŞ
7. Prof. Dr. Ali BAKKAL
8. Rüstem BEŞLER
9. Dr. Mehmet CANBULAT
10. Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI
11. Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN
12. Ahmet ÇELİK
13. Fahri DELEN
14. Dr. Zekiye DEMİR
15. Prof. Dr. Ali DERE
16. Dr. Lütfi DOĞAN
17. Dr. Ayten EROL
18. Dr. Ahmet GELİŞGEN
19. Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK
20. Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
21. Yaşar İŞCAN
22. Şaban İŞLEK
23. Doç. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI
24. Mehmet KESKİN
25. Bekir KESKİNKILIÇ
26. Necmettin KILIÇ
27. Doç. Dr. Esat KILIÇER
28. Dr. Mustafa KOÇ
29. Prof. Dr. Ali KÖSE
30. Prof. Dr. Ümit MERİÇ
31. Dr. Bünyemin OKUMUŞ

32. Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK
33. Nurullah ÖZTÜRK
34. Doç. Dr. Saffet SANCAKLI
35. Mahmut SEVGİLİ
36. Ercan ŞEN
37. İhsan ŞENER
38. Nazife ŞİŞMAN
39. Dr. Hamdi TEKELİ
40. Tahsin TÜRKER
41. Doç. Dr. S. Sabri YAVUZ
42. Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE
43. İrfan YÜCEL

1. OTURUM

“Cinsellik ve Toplumsal Hayat”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ümit MERİÇ

❖

13 Ekim 2009

GENEL SUNUM

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI (Komisyon Başkanı): Saygıdeğer Hâzırûn, bir iki hususu teferruatlarıyla birlikte görüşme yapıp hazırlatmamızı rica ettiler. Mümkün mertebe tebliğlerin okunmasından ziyade çalışma sahibinin yaptığı çalışma neticesinde buraya taşıyacağı ve nihaî raporumuzda yer almasını önemli gördüğü hususları gündeme getirecektir. Konuşmaları müzakere edecek arkadaşlarımız yine aynı şekilde özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın burada gündeme getirilen programla ilgili olarak bundan sonra kendisine yön belirleyeceği hususları öne çıkaracaklar. Raportör arkadaşlar ve biz de onlara yardımcı olacağız. O konuları öne çıkarmak suretiyle inşallah Başkanlığımıza "Sosyal Problemler Karşısında Din" başlığını taşıyan bu ikinci komisyonda, ana konusunda kamuoyuyla neleri paylaşacağımızı ve kendimiz için bundan sonra bu başlık altında eksenlerimizi belirlerken nasıl bir yol izleyeceğimiz hususunda Başkanımıza yardımcı olacağız.

Yani özetle, gerek konuşmacılar gerekse müzakereciler bu hedefi göz önüne alarak konuşmalarını, değerlendirmelerini yaparlarsa, notlar verecek şekilde katkıda bulunurlarsa, bundan memnun olacağız. Tabi süre konusu her zaman olduğu gibi burada da vereceklerimizi sıkıştırıyor. Bir buçuk saatlik bir konuşma süremiz var.

Bu oturumu çok saygıdeğer Prof. Dr. Ümit Meriç Hanımefendi yönetecek. Bu oturumun ilk konuşmacısı da Prof. Dr. Nevzat Tarhan Bey olacak. Çok değerli iki uzmandan istifade etme talihini burada yaşayacağız diyorum. Ben izninizle bu kadarla yetineyim bundan sonrası değerli Ümit Meriç Hanımefendiye aittir. Buyursunlar.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ (Oturum Başkanı):

Eûzü billahi mine'ş-şeytânirracîm. Bismillahirrahmanirrahim. Allah'ın salât ve selâmı Sevgili Peygamberimizin üzerine olsun.

Ben bugünkü konuşmamda biraz Şemsî'lik yapmaya gayret edeceğim. Mevlâna'mız bol ama galiba Türkiye'nin biraz Şemslere ihtiyacı var. Belki Türkiye'nin bu çok müstesna beyinlerinin, çok müstesna büyüklerinin bir araya gelmiş olmasından doğacak olan yıldırımların hakikatini, Türkiye'mizin bugün geldiği noktanın tespitini sağlayacağını ümit ediyorum. Ve bu sebeple "Hayatta muvaffakiyetin en büyük şartı zaman zaman çıldırmaktan geçer" sözünü siz âlimlerimizin huzurunda tekrarlayarak konuşmama başlıyorum.

Evvela bu kadar büyük, bu kadar mükemmel bir organizasyonu yük, zahmet, emek ve masraflarla düzenlediği için Diyanet İşleri Başkanlığı'na ve tüm

mensuplarına şahsım ve toplantıya katılan herkes adına teşekkür ediyorum. Ve arkasından da dün buraya kadar teşrif ederek konuya duyduğu saygıyı ve önemi belirten, Türkiye'nin siz arif ve âlimlerinin din konusuna getireceği aydınlığa duyduğu ihtiyaçları dile getiren Ülkemizin Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'a teşekkür ediyorum.

Malumunuz "Âlimin hayırlısı sultanın huzuruna gider; sultanın hayırlısı âlimin huzuruna gelir" diyen bir irfan derinliğimizin en güzel ve en son teşrik eden biri olarak dünkü tecrübenizi yaşadığınızı düşünüyorum. Hepimiz dünyanın misafiriyiz. Misafirliğimizi bilerek isteyerek seçiyorum. Sadece burada misafir olduğumuz için değil, dünyada da misafir olduğumuz için. Ve hepimizin hayatının eksi sonsuz ile artı sonsuz arasındaki bir parantez içinden ibaret olduğunu, ruhumuzla vücudumuz arasındaki mesafenin de mezar taşında yazılacak olan kadar kısa olduğunu, bilen anlayan olarak, yaşanan ya da en azından bu iradeye sahip olarak yaşamaya hazır olan Müslümanlardan olduğumuz için hatırlatmak istiyorum.

İki gün önce ben Fırat'taydım. Bir mezar ararken bir Yahudi mezarlığına gittim. Dünyanın en büyük Yahudi mezarlığıymış Fırat'taki mezarlık. Yüz bin tane Yahudi var. On beşinci yüzyıldan beri gömü yapılıyor. O mezarlığın kapısındaki parmaklıklardan, kocaman ağaçların sonbahardaki dökülen yapraklarının altında kim bilir kaç sonbahar hazanlığının yaprağını toprağın üzerinde taşımış yüz binlerce Yahudi'yi gördüm. Ve bir an bahçeyi hayal ettim. Bütün insanların, İsrafil'in suruyla topraktan kalktıklarını ve aynı tecrübenin hepimiz için yaşanacak bir tecrübe olduğunu düşündüm. Dolayısıyla bize tavsiye edilir. Zaman zaman mezarlığın ziyareti bize faniliğimizi hatırlatması açısından son derece önemli bir tecrübedir.

Ben bu toplantının; bu müstesna zekâların bir araya gelmesi vesilesiyle biraz hatalarımızı tekrarlamaktan vazgeçmemiz, karşılaşmamızdan doğan ve doğacak olan kıvılcımları kendi zihin ve gönül dünyamızı yangına verecek olan bir vesile kabul etmemiz velhasıl belki de yanarak nur olmamız ve etrafı da nurlara gark etmemiz gibi sonuca ulaşmasını temenni ediyorum. İslâm dünyasının asırlardır bayraktarlığını yapmış olan ülkemizin bugün de kendi sorunlarıyla beraber dünyanın sorunlarına da sahip çıkmasına bir Türk, bir Müslüman ve bir insan olarak seviniyorum.

Dünkü konuşmasında Sayın Ali Bardakoğlu'nun kullandığı "Sosyal Yelpazeli Din" din anlayışı tabirinin arkasında aslında küresel yelpazeli din anlayışının olduğunu hissediyor ve biliyorum. Ve birer Müslüman olarak Hz. Ömer'e atfedilen o Fırat kenarında ayağı çamura batan koyundan ya da kuzudan hepimizin kendimizi mesul hissetmemiz gerektiği konusunda da kendime bir küçücük ikaz yapıyorum.

Bugünkü konumuz sabah konuşacağımız ve hepimizin kendisinin varlığından mutlu olduğumuz bir konu olacak. Fıkıhta ayıp yoktur. Kadınlık haliyle ilgili en mahrem konuları Allah'ın sevgilisine sormaktan utanmadığı için Medineli kadınları öven Hz. Âişe'yi hatırlayalım. Bir kısmı ilim bir kısmı irfan ağırlıklı olan temsilcilerimize de bizim karanlıklarımızı aydınlattıkları ve oturumun başında bizleri ortak bir ilim ve irfan havuzunun başında topladıkları için teşekkür ediyorum.

İbn-i Haldun'un varlık tasnifini burada hatırlatmak ihtiyacındayım. Malumunuz İbn-i Haldun varlığı belirli kategorilere ayırıyor. Cemadat, nebatat, hayvanlar, insanlar ve melekler. Bu sınıflandırmada insanın hayvanlık mertebesine düşmesi ya da melekliği aşması söz konusudur. Varlığımızın hikmet-i vücudu da bir mana da hayvan olabilecekken, hayvanlardan aşağı düşebilecekken, meleklerden üstün bir mertebeye yükselmemizdir. Konuyla ilgili tebliğleri okudum çok istifade ettim. Tekrar tüm tebliğcilere teşekkür ediyorum.

Cinsiyet ve toplumsallıkla ilgili özel bölüme girmeden önce genel sunumun bana verilmiş olması dolayısıyla bu şanstan istifade edip birkaç tespitte bulundum. Bunları sizlerle paylaşmak istiyorum. Roma'da Hz. Mûsâ'nın bir heykeli vardı, Mikelanj tarafından yapılmış olan. Burada Hz. Mûsâ kıvırcık dalgalı sakalını tutarak öfkeyle sağa çekmiştir ve koltuğunun altında Evâmir-i Aşere vardır. Çünkü tam o öfkeyle sola baktığı anda on emri alarak Tur-u Sina'dan gelmiştir ve kavmini altın buzağıya taparken bulmuştur. Bence Hz. Mûsâ'nın Mikelanj'ın parmaklarından ifade edilen bu öfkesi maalesef Kur'ân-ı Kerim'de ismi geçen yirmi dört peygamberin yirmi dördünün de bugün beşere karşı tavrıdır. Maalesef beşeriyet olarak peygamberleri büyük ölçüde küstürdüğümüz kanaatindeyim. Ve Allah'ın Sevgilisi'nin, Sevgili Peygamberimizin de bu konuda bize karşı, İslâm ümmetine karşı şefkatli olmasını ve şefaatini niyaz ediyorum.

Bugün Avrupa insanının ve Avrupa siyasetinin çıkmasına bir örnek olarak, Avrupa'dan bir Fransız hanımının hayat hikâyesini bir örnek vermek istiyorum. Bu hanımın aşağı yukarı benim yaşıma yakın ömrü var. Hayatında üç ayrı eşten, hiç evlenmeden üç ayrı eylem yapmıştır. Fransız nüfusunun azalmasından dolayı, Fransız hükümeti bu tür durumda olan bütün kadınlara verdiği maaşla hayatlarının belli bölümlerinde geçimlerini sağlamak için hamilelikten itibaren maaş bağlamıştır. Doğum parası, Fransız devleti tarafından temin edilmektedir. Hanım üç çocukla ömrünün on yılını üç farklı adamla evlenmeden idare edebilmiştir. Sonra bir aşk evliliği yapmıştır. On sene sonra onu da sonlandırmıştır ve şu anda her bir çocuğu kendi dünyasına çekilmiş olarak tek başına ve asabiyet içinde yaşamaktadır. Bu örneklemle varmak istediğimiz sonuç, devlet politikalarının ferde getirebileceği çözümlerin ekonomik ve sosyal olabileceği, ama psikolojik olamayacağı hakikatini tespittir. Çünkü bazı tebliğciler tabi bu konu ülkemizde gayrimeşru

çocuklar için değil ama alınmış olan tedbirler var ve bunların yetersizliğinden, çünkü problemin evvela fert çapında çözülmesi gerektiğinden haklı olarak söz ediyorlar. Hepimiz sosyal varlıklarız, ama tek doğuyor ve tek ölüyoruz. Yani dünyevî mutluluk ve huzurumuz esas olarak psikolojik ve bundan sonra sosyal, kültürel veya ekonomiktir. Bir elmanın iki yarısı gibi birbirini tamamlayan ve birbirine yakışan kadın ve erkek arasına bir kurt gibi giren, evliliği ve aileyi için için oyarak karartan feminizmin bayraktarlarından olan bir firmanın şöyle demekte olduğunu öğrendik: "Şimdi New York'taki evimde, yetmiş yaşından sonra bir erkekle güven ve sadakate dayalı bir ilişki içinde olmak beni ne kadar da mutlu ederdi, keşke böyle bir hayatım olsaydı."

Bugün kapitalizmin dünya çapında bir iflasın eşiğinde olduğunu tespit ediyoruz. Dünyayı da Türkiye'yi de vuran kriz belki de kaderin beşeriyete tanıdığı son şanstı. Çeşitli şemalar çizdik küresel krizle ilgili olarak. "V" şeklinde gelecek geldiği gibi gidecek. "U" olarak gelecek devam edip sonra tekrar yükselip devam edip gidecek. Bir "W" şeklinde inecek çıkacak sonra tekrar yükselecek. Ve belki de "L" harfi gibi bu kriz sonsuza kadar devam edecek denildi. Kapitalizm kendini İslâmiyet ile tashih etmek mecburiyetindedir. Burada sadece veren elin alan elden hayırlı olduğu esasının bilinmesi açısından, hem cinsel ahlâk hem de ekonomik ahlâk açısından, kapitalizmin muhtaç olduğu eksikliği İslâmiyet'in ahlâk anlayışının doldurabileceği kanaatinde olduğumu ifade ediyorum. Ve sözlerimi, "Nasr" sûresinde ifade edilen Nasrullâh'ın tez zamanda gelmesi ve inşallah bizim de bunu görmemiz temennisiyle bitiriyorum.

Efendim, şimdi birinci oturumumuzun ilk konuşmacısı olarak muhterem Prof. Dr. Nevzat Tarhan Bey'i "Cinsel Kimlik Bilinci" başlıklı teziyle ana noktaların üzerinde bizi aydınlatması ricasıyla mikrofona davet ediyorum.

SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN KOMİSYONU

1. OTURUM TEBLİĞLERİ

CİNSELLİK VE TOPLUMSAL HAYAT

Nevzat TARHAN*

Cinsellik yeme, içme, barınma ile birlikte insanoğlunun diğer canlılarla ortak olduğu temel dürtülerden birisidir. Fakat diğer canlılarda cinsellik sadece üreme ve neslin devamı amacı ile sınırlı iken insanoğlunda farklı soyut kavramlar taşır. Cinselliğin biyolojik boyutu orgazm yani doruk doyumla psikolojik boyutu erotizm ile sınırlıdır. Orgazmın azamî süresi çok kısadır ve doyurulması, sürekli yaşanması mümkün değildir.

Cinselliğin sevgiden aşka giden sosyal boyutu ise seksten daha fazla bir şeydir. Sosyal ilişkileri etkiler. Evliliğin temelini oluşturan psikososyal duygular olan 'erotizm ve romantizm' duyguları birbirini etkiler. Kadın erkek ilişkilerini sadece erotizme veya sadece romantizme indirgeme yanılgılarının hep sosyal sonuçları olmuştur

Toplumsal hayatta insana üç alanda ayrımcılık yapılması dikkati çeker ırkçılık, cinsiyetçilik ve yaşlılık. İnsanları değerlendirirken liyakati göz önüne almak yerine, toplumsal rollerle ve doğuştan gelen özelliklerle değerli algılamak ortaçağ anlayışı idi. "Ben üstün ırkım ya sev ya terk et. Eksik etekten doktor olmaz. Yaş yetmiş iş bitmiş" hep ayrımcı önyargılardır.

Cinsel kimliğin toplumsal hayattaki etkileşimini aşağıdaki başlıklarla açıklayabiliriz.

Erkek ve Kadın Rolleri

Cinsiyet rolünü ortaya çıkaran faktörlerin başında, genlerden gelen yazılımın etkili olduğunu anlatmıştık. Buna toplumun kültürel öğretileri ve kişinin kendisine kattığı birikimler de eklenerek cinsiyet rolü oluşur.

* Prof. Dr., Psikiyatrist, NPİSTANBUL Nöropsikiyatri Hastanesi, Ümraniye/İstanbul

Burada akla şöyle bir soru gelebilir: Cinsiyet rolü, üzerine başka roller oynanamayan sınırlı bir alan mıdır, yoksa değişkenlikten bahsedilebilir mi?

Bu konuda söylenecek en önemli şey: Kadının toplumsal konumunda cinsiyet kimliğinin biyolojik boyutunu göz ardı etmemek gerektiğidir. Kadınsı davranışları, feminen özellikleri, sıcakkanlı olması, romantik ilgilerinin baskın çalışması kadının genetik yapısıyla ilgilidir. Fakat şu an da kadının toplumdaki başarısının erkekleşerek gerçekleşeceği inancı var. Oynadığı insanlık oyununda, başarının ona erkek rolünü en iyi şekilde oynadığı takdirde geleceği intibaı verilirken, dişi rolünün benimsenmesi vurulan bir sekte gibi görünüyor.

Kadının ve erkeğin cinsiyet rolleri oluşurken, kadının duygu erkeğin mantık örgüsü içinde hareket etmesinin sebebi, akademik platformda yıllardır tartışılan bir konudur. Bu öğrenilmiş birşey midir, bize bu rolü toplumsal öğretiler mi öngörüyor, yoksa genlerimizden mi geliyor? Benzer soruları belki bizimde sormamız ve cevap vermemiz gerekecek. Kadını duygudan ibaretmiş gibi görmek ya da öyle yetiştirmek doğru mu? Annelik duygusu, şefkat genlerinde varken, kişiliğini duygu teknesinde kalıba sokmak onu nereye götürür? Her şeyden önce kadının doğuştan getirdiği duygusal potansiyeli, olaylara bakışı bu yönde gerçekleşiyor. Kadın, herhangi birşeyin işine yarayıp yaramadığından çok, hoşuna gidip gitmemesine güzel olup olmamasına bakar. Kadının tabiatındaki duygusallığı desteklemek, onun sadece his tarafını gelişime açık tutacak, şuurunun mantık ile ilgili kısmını sınırlayacaktır. Kadının yapması gereken, uğraştığı işte sağlıklı düşünme, akıl yürütme ile ilgili bağlantılar kurmak ve beynine bunun yollarını öğretmektir.

Erkek ise kadından farklı olarak olaylara kâr zarar hesabıyla ve daha objektif baktığı için hadiselerin ruhsal hareketlerini anlamakta güçlük çeker. Bu noktada erkeğin de beynine duyguları öğretmesi gerekiyor. Böyle olursa kadın cinsi erkek cinsini, erkek cinsi de kadın cinsini anlayabilir. Çünkü insanın kendine ve başkalarına vukufiyeti için, mantıkla duygunun kol kola yürümesi gerekiyor. Beynimizin sağ tarafı; estetik ve duygusal kaygılarla ilgilenirken sol tarafı; mantık, muhakeme, hesaplama gibi rasyonel alanlarla ilgilenir. İdeal olan sağ ve sol tarafın dengeli çalışmasıdır. Bir otomobil düşünün ki; bu otomobilin direksiyonu mantığı, duygusu da motoru olsun. Motor iyi gider ama mantık yani direksiyon ona nereye gideceğini söylemezse yanlış yola sapar. Ama duygu motor yoksa bir tek direksiyon işe yaramaz. Çünkü enerji, onu hayata bağlayan sevgi potansiyeli yoktur. İşte kadın ve erkek bu noktada birbirini tamamlıyor. Bu husus insan neslinin devamına göre düşünülmelidir.

İlk yaratılıştan sonra Yaratıcı, kadın ve erkeği tek başına ele almamış, bu iki cinsi âdemoğlunun soyunu devam ettirecek unsurun ayakları olarak değerlendirmiştir. Her iki cinsin ilişkisinde bu düşünceden uzaklaşıp, salt bugünü düşünerek

hareket edersek -ki, şu anda yaptığımız budur- bundan elli sene sonra insanlık çözülmeye gidecektir. Bu konuya en büyük örnek, Batı'da evliliklerin iyice azalması, cinsel kimliklerde gay ve lezbiyen kültürün yaygınlaşmasıdır. Bunların sonucunda kadın ve erkek de aile kavramı zarar gördüğü için insanlık devam edemeyecektir. Bu dejenerasyonun en büyük sebebi, kadın ve erkeğin psikolojik doğalarına uygun davranmamasıdır.

Ergenlik döneminde kız ve erkek çocuklarında oluşan hormonal canlanma sonucunda cinsel dürtü ve güdüler ön plâna çıkıyor. Bulûğ çağındaki çocukta ruhsal yapı tam olarak oluşmadığı için iki tarafında birbirine zarar verebileceği durumlar ortaya çıkabiliyor. Asırlardır gelen birikim neticesinde, olabilecek riskleri azaltmak maksadıyla korunması gereken psikolojik sınır mutlaka oluşturulmuştur. Kız çocuklar ile erkek çocukları arasında herhangi bir sınırın bulunmamasından en çok kız çocuklar zarar görmüştür. Meselâ, aynı sınıfta okuyan kız ve erkek çocukları arasında, kız çocuklarının kendilerini istedikleri gibi ifade edemedikleri görülmüştür. Amerika'da yapılan bir araştırma da karma sınıflarda okuyan kız öğrenciler kendilerini baskı altında hissettiklerini söylüyorlar. Erkeklerin bakışlarından ve incelemelerinden rahatsız olup, duygularını bastırmak zorunda kalıyorlar. Fakat bu durum her iki cinsin birbirinden tamamen ayrı büyümeleri anlamını taşımıyor. Kızlarla erkeklerin belli alanlarda sınırlı bir şekilde bir araya gelmeleri en doğru yöntem olacaktır. Bu konuda hassas çizgilerin olması, kız ve erkek çocukların kişilik sınırlarının birbirine karışmasına engel olacaktır. İki cinsin içgüdüsel olarak birbirlerine yönelme eğilimine bir de teşvik eklenirse, ilerde yaşanacak evlilik zedelenebilir. Çocuklar olgunlaşıncaya kadar ailelerin onlara duygularını denetleme becerisi kazandırması gerekir.

Başlangıçta çocuklarda cinsellik içermeyen bir merak duygusu vardır. Bu meraka televizyon, gazete gibi dış etkenler de katkıda bulunarak bu duyguyu artırırlar. Ergenlik dönemindeki çocuklar, bilmedikleri şeyleri öğrenmeye çalışırken yaptıklarının nasıl netice vereceğini düşünemezler. Bulûğ çağında yaşanan en önemli sıkıntılardan birisi, ensesttir. Bu sebeple çocuklar ilköğretime başladıkları zaman, en geç 9-10 yaşına geldikten sonra anne-babanın yattığı odadan ayrılmalıdır. Çocuklarda İlköğretim dönemi diyebileceğimiz 7 yaş civarında 'kız' ve 'erkek' olma duygusu başlıyor ki, bu çağlarda çocukların yataklarını da ayırmak gerekmektedir. Çocuklara hayatı öğretirken, ciddi bedeller ödemek zorunda kalmayacakları, deneme-yanılma yapmadan, doğru bilgiye ulaşmaları için anne babaların onları koruması en doğru ve kestirme yoldur. Bu insanlık tarihinin birikimi sonucunda oluşan bir kuraldır. Eğer meydana gelmesi muhtemel zorluklara karşı önlem alınmazsa aile içinde ensest olgulara sık rastlanır. İleri yaştaki ruh sağlığı bozuk kişilere baktığımız zaman geçmişlerinde cinsel travmalar olduğunu görüyoruz. Batı'nın şu an da en büyük sıkıntısı cinsel tacizlerdir ki, bunların çoğu

aile içidir. Hattâ Amerika Anayasa Başsavcılar Yüksek Kurulu; 'cinsel özgürlük ile cinsel suçlar arasında sebep-sonuç ilişkisi vardır' kararını aldı. Büyük tartışmalar yaşansa da, bu sonuç ciddi bir sosyal birikimin neticesinde varılan noktadır. (6, 25, 31, 35, 45, 61)

Genetik Algoritma

Bireyselleşme sürecinin büyük bir kısmı hormonlarla ilgilidir. Meselâ kadında annelik ve gebelik içgüdüsü vardır. Kadının aylık mensturasyon döneminin ilk on dört gününde östrojen (dişilik) hormonu salgılanır. Ondan sonra ki on dört günde salgılanan hormonlar ise annelik duygusunu artırır. Gebelik esnasında da bu hormon salgılanır. Annelik duygusunu artıran hormon aynı zamanda bir antidepresan, sıkıntı giderici, rahatlatıcıdır. O sebeple gebe kalmak kadınların hoşuna gider. Hattâ Anadolu'da sürekli gebe kalmak isteyenler de vardır. Annelik hormonunun olması, kadının kimlik oluşumunda biyolojik etkenlerin ne derece ciddi bir faktör olduğunu göz önüne koyuyor. Bu hususta gerek cinsiyet gerekse toplumsal kimlik açısından kadının genlerine saygı göstermemiz gerekiyor. Peki, biz yeterince saygı gösteriyor muyuz? Buna bir örnek ile cevap verirsek, bir kadını inşaatta ya da maden ocağında çalıştırmak onun genlerine saygısızlıktır. Kadına, yapmakta zorlanacağı işleri yüklemektir. Ama kadının öğretmenlik, hemşirelik gibi duygularını iyi kullanılabileceği ve şefkatini daha çok ortaya koyabileceği alanlarda aktif olması, onun kendini daha rahat ifade etmesine yardımcı olacaktır.

Türkiye'de kadınlarımız meslek olarak eczacılık, mimarlık gibi alanları yeğliyorlar. Öğretmenlik tercih edeceklerse bile, edebiyat öğretmenliğini matematik öğretmenliğine nazaran ilk sıralara oturtuyorlar. Bu acaba öğrenilmiş bir davranış mıdır? diye düşündüğümüzde pek de öyle olmadığını görüyoruz. Meselâ, yüz sene önce matematik öğretmenliği yapan kadınlar yoktu. Bütün bunlar şunu gösteriyor; kadın farkında olmadan genlerinin emrettiği gibi hareket ediyor ve genetik algoritmasına uygun davranıyor. Yazılım nasıl yönlendiriyorsa ona eğilim gösteriyor. Kadının kişiliği ve bilhassa toplumsal rolü bu şekilde oluşuyor.

Ekonomik sahada yapılan araştırmalarda, 2002 Nobel Ödülünü alan araştırmacı, 'risk yönetiminde duygusal etkenler'i araştırdığı için o ödülü aldı. Böylece ilk defa bir psikolog, ekonomi sahasında psikolojinin etkileriyle ilgili bir araştırma yaptığı için Nobel Ödülü aldı. Demek ki ekonomik hareketlilikte, psikolojik etkenlerin önemli olduğunu söyleyebiliriz. Meslek seçiminde de kişilik ön plâna çıkıyor. 12 kişilik tipi içinde kadınların ve erkeklerin yoğunlaştığı tipler vardır. Şahsiyet oluşumunda genetik algoritmaya göre yönelmeler söz konusudur. Kimlik oluşumunu teşkil eden unsurların %40 genler, %40 toplumsal öğretiler, %20 'lik oranı da kişinin kendine kattığı birikimler sonucu meydana gelir. Çocuk hayatı öğrenirken, anne-babayı gözlemler ve âdeta kamera gibi kaydeder. Bunun

sonucunda genetik programın sosyal özellikleri biçimlenir. Ergenlik dönemiyle birlikte kendisi üretmeye başlar. İnsanın ruhî nitelikleri anneden, babadan ve toplumdan derlenen karışımın neticesidir. (1, 9, 31)

Cinsellik Kıyafet İlişkisi

Cinsiyet kimliğini oluşturan iki cins arasındaki farkların belirleyicilerinden birisi de kıyafettir. Kadın ve erkeğin ayırt edilemeyecek derecede birbirine benzer giysiler giymesi, rol çatışmasına sebep oluyor. İnsanlık şu anda böyle bir deneme yaşıyor. Bunun kötü sonuçları, sosyolojik süreçte 30-60-90 yıllık fazlar halinde kademeli olarak görülecektir. Yüzyılımızda yaşanan unisex akımının yanlış neticeleriyle karşılaştığında, 'asırlardır gelen alışkanlık doğruymuş' denilecektir. Buna benzer bir örneği çocuk emzirme konusunda yaşadık. Geçen 10-15 senelik zaman zarfında 'çok güzel mamalar çıktı' gerekçesiyle annelerin çocuklarını emzirmesi adeta ortadan kalktı. Ama daha sonra anne sütünün asla hazır mamalarla kıyaslanamayacağı, onun içindeki antikorların çocuğu altı ay hastalıklardan koruduğu tespit edildi ve anne sütüne geri dönüldü. İnsan teknoloji konusunda gösterdiği büyük başarılar sebebiyle, kendisine gereğinden fazla güven duymaya başladı. 'Ben herşeyi yaparım' düşüncesi, insanlığı riske götürdü ve deneme yanılma yöntemiyle ona yaptığının yanlış olduğunu öğretti. Toplum bu konudaki en büyük bedeli aile kurumunun zarar görmesi şeklinde ödüyor. Kıyafet konusundaki sınırlamalarda bu şekilde düşünülebilir. Asırlardır erkek ile kadın kıyafetlerinin birbirinden ayrılmasının şu anda tam olarak kavrayamadığımız sebepleri var. Bu noktada iki cinsin eşit olmasını sağlamak anlayışının çok riskli olduğunu bilmeli ve uygulamalarının ciddi tehlikeler meydana getireceğini de göz önünde bulundurmalıyız. Giyim konusunda kadın ve erkeği aynı biçimde görmek onları eşitlemek şeklinde değerlendirilse de sanılanın aksine bir bütünün iki parçası oldukları duygusunu yıpratan bir düşüncedir. Elbise insanın ilk evidir. Esasında kadın ve erkeğin cinsel kimliklerini belli eder tarzda giyinmesi, toplumsal bir ihtiyaçtan doğmaktadır. Giyinme ve örtünme, insan çağdaşlaştıkça ve medeniyete erdikçe gelişmiştir. Örtünme isteği insanın sosyal varlık olmasıyla ilgilidir. İlk insanların örtünmediğini hemen hepimiz biliriz. O halde açıldıkça ilkelleşiyor muyuz? Evet, âdemoğlu açıldıkça başlangıca, antik çağa dönüyor. Kıyafetin yanı sıra oyuncaklarda çocukta ego ideali oluşumuna katkıda bulunur. (1, 4)

Kadının Bedeni İle Değer Bulması

Batı kültürü, salon kadınını yüceltiyor. Anne tipi kadın ortadan kalkıyor ve kadını erkeğin göz zevkine hitap eden bir varlığa dönüştürüyor. Bedeniyle değer bulduğunu düşünen kadın, estetik olarak kendini sürekli sorguluyor ve sonuçta zaten varolan güzellik kaygısı gereğinden fazla besleniyor. Bunun neticesinde

bayanlarda, ‘güzelliğimle varım, güzel olmazsam yokum’ duygusu oluşuyor. Güzellik dürtüsü devamlı okşanan kadın, yüz hemcinsinden ancak yirmisinin sahip olabildiği ideal güzelliğe ulaşmaya çalışıyor ve %20’lik dilime giremediği zaman mutsuz oluyor. Batı kültüründe kadın, biyolojisinin imkânlarını beğenmemek dayatması sonucunda oluşturulan yeni toplumsal modelle karşı karşıya bırakılıyor. Buna bağlı olarak da çeşitli hastalık grupları ortaya çıkıyor. Kişilik güzelliğini göz ardı edip, fizik güzelliği ön plâna çıkaran Batı’nın kültürel vurgusu, belli bir yaşın üzerindeki kadınların yanı sıra ergenlik çağındaki kız çocuklarında da karşılaşılan bir durumdur. Beğendiği sanatçının fotoğrafını eline alıp, “Ben bunun gibi olmak istiyorum” diyerek estetik cerrahlara giden genç kızların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Batı kültürünün propagandası sonucu oluşan bu durum, esasında erkek egemen toplumun kadını kullanmasıdır. Fizikî niteliklerini kutsayıp, bu değer üzerinden kadınla ilişkide bulunan erkek, bir müddet sonra yine dış görünüş sebebiyle onu terk etmektedir. Bunun en büyük örneklerinden birisi, Japonya’daki geyşa kültürüdür. Fakat duygu, sevgi, paylaşım gibi kadın kimliğinin kültürel belirleyicilerini ön plâna çıkarmak iki cins arasında arkadaşlığın doğmasını sağlar. Kadın ve erkek arasındaki arkadaşlık bağı, fiziksel kimliğin oluşturduğu ilişkiden daha önemlidir.

Kadına Verilen Toplumsal Değer Örnekleri

İnsanlığın gelişimi, kadına verilen toplumsal değerle paraleldir. Âdemoğlu olgunlaştıkça, kadınla erkek arasındaki roller netleşmiş ve iki cinsin birbirlerini tamamladıkları ortaya çıkmıştır. Bugün gelinen noktada, ne erkek ne de kadın egemen toplum çağının doğrularına uymaktadır. Yapılması gereken şey, bir bütünün parçası olmaya çalışmaktır. Batı dünyası Ortaçağ’da ‘kadın insan mıdır, değil midir?’ diye tartışırken, İslâmiyet 1400 sene önce -insanlık tarihinde ilk kez- kadına toplumsal rol vererek bu soruyu cevaplandırmıştır. Kadını anne rolüyle sınırlamadan, onun yeteneklerini açmasını sağlamıştır. Buna en büyük örnek, bizzat Hz. Muhammed’in eşi Hz. Âişe’nin toplum içinde konferanslar veren bir eğitmen rolünde olmasıdır. Fakat ilerleyen yıllarda, insanlığın o dönemdeki olgunluğu kaybetmesi sonucu kadın yeniden baskılanmıştır. Hz. Hatice’nin koruyucu ve destekleyici eş rolü İslâm peygamberinin seçtiği diğer kadın rolüdür. Fakat ataerkil erkek kültürü erkeği gölgelemeyen tam itaat içinde olan Hz Ali’nin eşi Hz. Fatma rolünü daha çok benimsemişler ve öne çıkarmışlardır. Kadına İslâm Peygamberinin tanımladığı üç rolü ayrı ayrı değerlendirmek gerekir.

Kadın ve erkek arasındaki fiziksel belirleyicilerin ön plânda olduğu ilişki biçimi, ilerleyen yıllarda yerini daha çok arkadaşlık ilişkisine bırakır. Kalbe karşı kalple iletişim içinde olunması, birbirlerine tutunan ihtiyarları çıkarır karşımıza. İnsanların 40’lı yaşlardan sonra, azalan taşkınlık yıllarının verdiği birikim sonu-

cu, olgunlaşma devri başlar. Kırk yaşından sonra kadın duygusallığına mantık, erkek de akılcı keskinliğine his katar. İleri yaşlarda oluşan bu zihinsel ve duygusal uyum kişilik bakımından iki tarafın birbirine yaklaşmasını sağlar. Fakat kişi kendini geliştirmez toplumsal öğrenmeye kapalı kalırsa, yaşın herhangi bir etkisinden söz edilemez. Kaç yaşında olursa olsun, duygu ve mantık dengesinden yoksun olabilir. Esasen ihtiyarlık döneminde yaşanacak olgunluk, biraz çaba ile daha genç yaşta görüp geçirilebilir. İnsandaki tekâmülün en zararsız ve hızlı şekilde gerçekleşmesinde belirleyici faktör ferdî gayretlerdir. Kadın erkek ilişkisini tayin eden unsurlar; fiziki görünüm, cinsellik ve insanî özellikler şeklinde sıralanabilir. Ayrı ayrı var olan kadın ve erkek benliği, evlendikten sonra birleşip evlilik egosunu oluşturmalıdır. (3, 46)

Toplumsal Cinsiyet Rolü

Genetik bilimindeki yeni gelişmeler, cinsiyet kimliğinin oluşumunda insan biyolojisinin önemini ortaya koymaktadır. Akademik platformlarda gerçekleştirilen tartışmalar, kişinin genetik algoritmasına uygun davranmasının menfaatine olduğu genlere rağmen oluşturulan öğretilerin insana zarar verdiği tezini güçlendirmiştir.

Kadın ve erkeğin cinsel kimliğinin oluşması ve cinsiyet rolünün pekişmesinde genlerden gelen miras etkilidir. Genler kendisine yazılanın yapılmasını ister hattâ emreder. Bir insanın cinsiyet kimliği, biyolojik unsurların üstüne kültürel doktrinlerin eklenmesi sonucunda oluşur.

İnsanlarda cinsiyet kimliği ilköğretime başlamadan önceki yıllarda oluşur. Bunu çocukların zevklerinden ve oyunlarındaki farklardan anlarız. Meselâ transseksüeller (kendini karşı cins gibi görenler), fizikî görünüş itibariyle erkek olsalar da, kendilerini kadın gibi hissederler. Onlara ‘dünyaya yeniden gelseydin, hangi cinsel kimlikle doğmak isterdin?’ diye sorulsa eğer erkek ise kadın, kadın ise erkek olarak doğmak istediklerini söylerler.

Bazen küçük yaştaki erkek çocuklarına kız çocuğu kıyafetleri giydirilir, kızların oynayacağı oyuncaklar alınır. Anne bu hareketi sadece hoşuna gittiği için yapar ve çocuğunun geleceğini düşünmez. Ancak sonradan çocuğun zevkleri kendini kadın gibi hissedeceği şekilde gelişir. Ne yazık ki bu durumu ilerleyen yaşlarda değiştirmek çok zordur. Çünkü eşcinselliğin veya transseksüelliğin genetik eğilimden çok öğrenmeyle geçtiği bilinmektedir. Ve çocukken öğrenilenler kolay kolay unutulmaz.

Çocuk Cinsel Role Göre Yetiştirmek

Bir çocuğun cinsiyet kimliğinin sağlıklı biçimde gelişmesi için sevme şekline çok dikkat etmek gerekmektedir. Bilhassa erkek çocukların poposu sevilmemeli,

çocuğun o bölgesi bir zevk alanına dönüştürülmemelidir. Renkli süslü kız çocuğu kıyafetleri kimlik oluşumunu etkiler. Ana baba, çocuğa erkek kimliğinde olduğunu öğretirse, çocuk kadınlar arasında dahi büyüse, erkek kimliği kazanır. Ancak çocuğa kadınmış gibi davranılmışsa erkekler arasında büyüse de, eşcinsel eğilime sahip olabilir. Bu da anneye karşı aşırı düşkünlükten kaynaklanır. Sevgi objesi olarak sadece annesini gören bir çocuk ona karşı erotik sevgi hisseder. Anneye yönelen bu erotik sevgiyi cinsel beraberlik şeklinde yaşayamayınca da cinsel sapmaya yönelir. Onun yerine başka kadın koyamayacak derecede annesine bağlı olan erkekler, sonunda kendi cinsleriyle beraber olmaya başlarlar.

Halbuki çocuk gelişiminin belli bir safhasında anneden kopmalı, bağımlılığın tesirinden kurtularak, annesi ile ilişkisini olması gereken düzeyde tutmalıdır. Çünkü cinsel kimlik oluşumu çocuklukta başlar, evlilikle aşama geçirir. Anne ile eş ayrımı yapılmadığında, zihnindeki eş imajı oluşturulamaz. Anne yerine gelen kadınla beraber olma, anne ile birlikte olma gibi algılanır. Bilinçaltı, kendi cinsiyle beraberliğe yönelir ya da annesinin cinsi yâni karşı cins gibi yaşamak kişiyi daha çok mutlu ettiğinden böyle yaşar.

Birbirleriyle kardeş olan iki hastam vardı, erkek kıyafetleri içindeydiler. Erkeklik hormonları aldıkları için vücutları erkek vücudu gibi gelişmişti. Ama ikisi de erkek görünümlü kadınlardı. Bu da aile dinamiklerinin cinsiyet kimliğindeki önemini gösteriyordu.

Cinsel Kimliğin Oluşumunda Aile

Genlerimizdeki yazılımlar, öğrenmeden koparıldığı zaman durur. İnsan beyninde adeta sınırsız ve sonsuz diyebileceğimiz müthiş bir öğrenme potansiyeli vardır. Çocuk gülmeye başladığı andan itibaren herşeyi öğrenerek büyür. Bu da bugün ki birikimlerimizin hep nesilden nesle aktarılan bilgiler olduğu tezini güçlendirmektedir. Asırlardan bu yana deneme-yanılma sonucu oluşan birikimlerimiz çocuklarımıza aktarıldığında onlar bizden daha ileri bir seviyeye geçmektedirler.

İnsanın kişilik özelliklerinin bir kısmı cinsel kimlik ile ilgilidir. Bunu kız çocuğunun anneden, erkek çocuğunun babadan alması gerekir. Anne ile baba arasındaki rol farklarını her çocuk anlar. Anne çocuğunun yanında eşini rol alamayacak derecede küçümsüyorsa veya ona karşı bir nefreti varsa, erkek çocuk baba ile değil anne ile cinsel özdeşim kurar.

Üç yaşına kadar çocukta cinsellikle ilgili bir merak yada sorgulama isteği yoktur ancak üç yaşından sonra başlar. Daha sonra çocuk ayrışma-bireyselleşme sürecine geçer ve bu zaman zarfında vücudundaki özel bölgeleri keşfeder. Bu keşfi annesinden öğrenir. Annenin bu noktadaki yanlış yaklaşımları; çocuğun cinsel organıyla fazla oynaması, ilgi ve dikkatini gereğinden fazla bir biçimde

bu noktada toplaması çocukta cinsellikle ilgili alana fazlaca yönelmeye sebep olur. Cinsel uyarılma erken olursa, ileri yıllarda eşcinsel eğilimlerin ortaya çıkma ihtimali yükselir. Cinsel ilgiyi bu konudaki davranış biçimlerini beyin çocukluk yıllarında kavrar.

Düzgün bir cinsiyet kimliğinin kazanılmasında ailenin çok ciddi etkisi vardır. Meselâ, yedi yaşına kadar ki dönemde babasız büyüyen bir erkek çocuğunda kız davranışları gözlemleriz. Ya da abla, anne gibi kadınların baskın olduğu, babanın pasif kaldığı bir evde erkek çocuk kız çocuğunun davranışlarını sergiler. Ya da tam tersini düşünebiliriz. Eğer evde baba baskın anne pasif ise o evde yetişen kız çocuğunda erkeksi özellikler ağır basar. Anne çocuğunu çok sevdiği halde bunu göstermiyorsa, kız çocuğu babayla daha çok özdeşim kurabilir. Babanın davranış kalıpları, çocuğun olaylara tepkisini belirlerken, günlük hayata dönük pratiklerde hep baba gibidir. Demek ki çoğunluğu öğrenmeyle meydana gelen cinsel kimlik oluşumunda anne ne kadar ciddi bir yere sahipse baba da en az onun kadar mühimdir.

Tabii bu durumun öğrenme yoluyla oluştuğunu düşündüğümüzde yanlış eğilimlerin farkına vardığımız zaman değiştirebileceğini de bilmeliyiz. Bireyselleşme sürecindeki bir çocuk yedi yaşından sonra okula başlayıp, toplum hayata atılmakla yeni şeyler öğreneceği için mevcut öğrendiklerinin eksiklerini bu şekilde tamamlayabilir.

Anne ile baba arasındaki iletişimin sağlıklı olması çocuğun cinsel kimlik gelişimini olumlu yönde etkiler. Annelerin erkek çocuklarına model olarak babalarını özendirmeleri gerekir. Çünkü her erkekte kadınsı her kadında da erkeksi özelliklerin varlığı bir gerçektir. Hiçbir cinsiyet yüzde yüz oranında kendi cinsinin özelliklerini taşımaz. Ama önemli olan oranların %50'den aşağı olup olmamasıdır. Çocukluk döneminde her insanın beynine kimyasal harflerle cinsiyet kimliğinin ne olacağı yazılır. Bu harfleri beynimize yazdıran ise, anne-baba ve toplumdur. Genetik dürtülerin varlığını zaten biliyoruz. Meselâ, yeni doğan bir kız çocuğunun biyolojik gücü erkek çocuğa oranla daha fazladır ve bu sebeple de daha hızlı büyür. Ama ergenlik döneminden sonra erkeğin biyolojik gücü ön plâna çıkar. Bu arada çocuk devamlı öğrenir. Bilhassa 3 yaşına kadar canlı bir kamera gibi çevredekileri izler ve herşeyi kaydeder. Önce dinler sonra konuşur. Tıpkı yetişkinlerin yabancı dil öğrenmesi gibi. İşte bu herşeyi kaydettiği, (anneden) ayrılma ve bireyselleşme süreci içinde ebeveynlerinin ona düzgün bir cinsel kimlik kazandırmaları zamanıdır.

Cinselliğin Reddi

Cinselliğin reddi, varolan biyolojik ihtiyacın reddedilmesi demektir. Yeme ihtiyacını görmezden gelmek ve sonuçta hastalanmak gibi. İnsanın cinsellikle

ilgili psikolojik zorunluluğunu yok sayması ruh sağlığını bozar. Tabii bu genel bir kuraldır ve istisnaları vardır. Cinsel enerjiyi reddetme mekanizması gibi bir de onu yüceltme eğilimi vardır. Bir kimse cinsel arzularını kontrol altına alarak, onu sanat, müzik, resim ya da felsefe alanında harcayacağı enerjiye dönüştürebilir. Ancak bu çok güçlü bir kişilik ve ego gerektirir. Niteliklerini etkin bir biçimde güçlendirmiş kişinin, bir insanla evlenmeden ve hasta da olmadan, libidinal enerjisini farklı noktalara yöneltmesi mümkündür. Ama bu kural dışıdır ve sıradan insanların yapması ruh sağlıklarını zorlar. Bu dönüşümün ruh sağlığını bozmadan yapabilmesi için cinsel enerjinin mutlaka disipline edilmesi gerekir. Bu enerjiyi kanalize etmezseniz kendine bir yol bulur. Çünkü tabiat, boşluklardan nefret eder. Cinsellikle ilgili alan boş bırakılırsa, başka alanlara yönelmeler ortaya çıkabilir. Şehvet, bir lokomotifin buhar kazanı gibidir. Buharı lokomotifi harekete geçirmekte kullanabileceğiniz gibi bir başka işte de kullanabilirsiniz. Bu insanın enerjisini iyi kullanmasına bağlıdır.

Ayrıca Hıristiyanlıkta, şövalye ve rahibelere öngörülen evliliği yasaklama uygulamasının günümüzde ne derece geçerli olduğu tartışmalıdır. Geçmişte Malta şövalyeleri ile Kudüs'e giden şövalyelerin evlenmemesi özendiriliyordu. Evet evlenmiyorlar; ama, yüksek bir ideal uğruna savaşarak, kahraman oluyorlardı. Ancak bugünün yüksek idealden uzak ve zayıf kişilikli insanları evlenmemeye özendirildiğinde, eşcinsel eğilimler ortaya çıkıyor. Uluslararası bir kongrede karşılaştığım hadise bu konudaki görüşlerimi iyice destekledi. Uyuşturucu konusunun konuşulduğu kongrede, Fransız bir katılımcı uyuşturucu ile mücadelede eroin kullanan gençlerin AİDS kapma ihtimalinin yüksek olduğu için şehirlerde arabalarla plastik enjektör ve prezervatif dağıttıklarını söyledi. Ta ki, bu hastalığa dönüşmesin. Bunun üzerine Fransız konuşmacıya şunu sordum: 'Sizin bu yaptığınız çok geçici bir tedbir. Gençlerin bu problemine çözüm üretmek için dinbilimcilerden, ahlâkçılardan, sosyologlardan görüş alıyor musunuz?' Soruma çok sinirlenen katılımcı şu cevabı verdi: 'Siz şu anda Vatikan'ın durumunu biliyor musunuz? Oradaki insanların hemen çoğu eşcinsel.'

Bu olayla bir kez daha anladım ki, evliliği yasaklamak ya da evlilikte cinsellikle ilgili zincirleri kırmak yerine, onu kabul edilebilir sınırlar içinde tutmak gerekiyor.

'Nefis akarsu gibidir, baraj kurup beklersen enerji birikir ve uygun zamanda kullanırsın' sözü cinsellik içinde geçerlidir.

Cinsel Özgürlük

Tarih perspektifinden bakıldığında cinsel özgürlük kadın özgürlüğünün bir boyutunu teşkil eder. Kadının cinselliğini istediği şekilde yaşaması, özgürlüğünün bir parçası gibi yansıtılmıştır. Özellikle radikal feministler böyle düşünürler.

Bu düşünceyi destekleyen ve daha çok kadınla beraber olmak için kullanan erkeklerin görüşleri de var tabi. Kadını cinsel obje olarak ticarî amaçla kullanan ve bunu sektör haline getiren erkeklerin şakayla karışık söyledikleri bir söz vardır: "Kadından feminist olmaz". Burada kastedilen şey, her istediği erkekle beraberlik yaşayan kadının gerçek feminist olacağıdır.

Psikiyatristlerin Freud'a dayanarak savundukları bir görüş cinsel özgürlük konusunda bilimsel temel olarak kabul edildi. Bu fikre göre: Nevrozların sebebi, cinsel dürtüyü bastırmaktı ve insanın ruh sağlığı cinsel arzularından kaynaklanan enerjiyi boşaltamadığı için bozuluyordu. Ruh sağlığının iyi bir şekilde yürüyebilmesi için de, cinsellik istenilen şekilde yaşanmalıydı. Psikiyatri ofislerindeki uzmanlar bu düşünceyi halka tavsiye ettiler. Bu sav şimdilerde sorgulansa da evlilik kurumunun zayıflamasında ve Birleşmiş Milletler'in 1994 senesini 'Aile Yılı' ilan etmesinde etkili olmuştur.

Esasında gerçek özgürlük, insanın kötü duygularından, cinsellik, saldırganlık gibi dürtülerinden özgür olmasıdır. Kişi bu dürtülerinin önünü açmak yerine onları denetleyebilir ve enerji halinde tutabilirse, hakikî serbestliğe kavuşur. İnsanın içdürtüleri at gibidir. At, insanı bir noktadan başka bir noktaya götürecek binektir. Ata ilk binildiği zaman, hayvan üzerindeki biniciyi atmaya çalışır ve 'kral benim' der. Eğer binici onu doğru bir şekilde ehlîleştirirse at belli bir süre sonra biniciyi kabul etmeye başlar. Ama evcilleştiren kişinin yetersizliği durumunda, at biniciyi kendi istediği yere götürür. İşte insanın da atı ehlîleştiren bir binici gibi saldırganlık cinsellik ya da yaşam enerjisini yani temel içdürtülerini dizginleyip eğitmesi gerekiyor. Dürtülerimizin bizi bir amaca taşıması ancak bu şekilde mümkün olacaktır. Yoksa cinselliği bir tabu gibi görüp kutsayarak değil. (13, 54, 60)

Çok Eşlilikten Çok İlişkililiğe

Cinsel özgürlük konusunun yanlış anlaşılması ve cinselliğin abartılı şekilde yaşanmasının pek çok zararı olmasına karşın en ciddi zararı evlilik kurumu görmüştür. Eskiden çokeşli evlilikler vardı. Tekeşli evliliğin ideal olduğu söylendi. Şu anda çokeşli evlilikler kalmasa da çok ilişkili evlilikler yaşanıyor. Evliliğin en önemli unsurları güven ve sadakattir ve evlilik bu kavramlar üzerine kurulur. Fakat pek çok insanla yaşanan cinsellik, sadakati zedelemiştir. 'Cinsel özgürlüğümüz olsun, dilediğimiz kişiyle birlikte olalım, fakat aynı evde yaşayalım' düşüncesi kadının doğasına aykırıdır. 'Açık evlilik' te yaşanan şey cinsel özgürlük değil, mizaçtan sapmadır ve güncel bir yanılgıdır. Boşanma artışı, mutsuzluk, yalnızlık cinsel sınırsızlığın acı meyveleri olarak dikkati çekiyor. İdeal olan aile de sadakatin devam etmesidir.

Bekâr Anneler

Kadın erkek ilişkisinde aile mefhumunu göz ardı ederek özgürlük sınırlarını genişletmek, evliliği yıpratıp, cinsler arası ilişkiye zarar verir. Bu durumda 'evlilik kurumuna gerek yok' diye düşünen kadın sperm bankasından aldığı spermle hamile kalıyor. Neticede tek ebeveyn olarak pek çok zorlukla çocuk büyütüyor.

Cinsellik, sınırları belli olmadan yaşandığında, ailelerdeki boşanmalar da artıyor. 1955 yılında Amerika'daki boşanma oranı %10 civarındayken, 40 sene sonra 1990'larda %52'ye çıktı. Yani %400 oranında arttı.

Özgür Kadın Üstün Kadın Mı?

Cinselliğin dilediği şekilde yaşandığı geyşalığın yada fahişeliğin serbest olması özgürlük gibi gözükse de, bu tür kadınlar 'ideal kadın tipi'nden oldukça uzaktır. Üstün kadın, yatak odasında, mutfakta ya da salonda gerektiği biçimde davranabilen tiptir. Gerçek mânâda özgür kadın, bu nitelikleri kazanmış ve eşiyle herşeyi paylaşabilen kadındır. Geyşanın özgürlüğü, dağda yalnız gezmeye benzer. Her türlü tehlikeye karşı 'ben özgürüm' diye yola çıkmak hürriyet değildir. Birileriyle beraber yürünüyorsa dağda, kişiyi dış tehlikelerden koruyan, ihtiyaçlarını temin eden birisi varsa, özgürlüğü kısıtlı gibi gözükse bile, hayatın zorluklarına karşı mücadele gücü üstün olur. Tek başına olmak kadının menfaatine mi, değil mi? Ona bakmak icap eder. Fahişelerle ilgili yapılan araştırmalarda hiçbirisinin yaşadığı hayattan memnun olmadıkları, bu yaşam tarzını onaylamadıkları görülüyor. Geleneksel aile tipini özgür olduğunu düşündüğümüz hayat kadınları da istiyorlar. Hiç tanımadığı insanlarla cinsel beraberlik yaşayan kadının hayatına 'özgürlük' demek hiç gerçekçi değildir. Ayrıca bu durum, kadınlığın kötüye kullanılmasıdır.

Aynı bilgiler erkekler için de geçerlidir. Çok ilişkili erkek yaşantısının örneklerini gördüğümüzde cinsel güç zayıfladığında ve ileri yaşlarda yalnız ve mutsuz erkekleri hatırlamak gerekir. (60)

Bekâret Nasıl Algılanmalı?

Bekâret, evlilikte güveni sağlayan önemli bir bağdır. Cinsellik, özel ve önemli bir ilişkidir ve özel ve önemli kişi ile paylaşılmalıdır. Her iki cins için de cinsellik yaşanacak özel ve önemli kişi, eşidir. İnsan anne babasıyla dahi paylaşamadığı bu istisnaî münasebeti ancak eşiyle paylaşmalı ve ona sadık kalarak devam ettirmelidir. İdeal olanın bu olduğunu ve cinselliği bu hassasiyete uyarak yaşamak isteyen insanlara saygı duymayı bilmek gerekiyor. Cinsellik konusunda herkes ideal ölçüyü tutturamayabilir, ama insandan beklenen genel ve ideal kurallara uymak konusunda çaba harcamasıdır.

Bekâret aynı zamanda cinselliğin sosyal yönü ile alâkalı bir durumdur. Son yıl-

larda bilhassa halk arasında şöyle bir söylem vardır: "Artık erkekler, evlenecekleri kız da bekâret şartı aramıyorlar. " Ancak bu konudaki çalışmalar bu söylentiyi doğrular nitelikte değildir. Üniversite öğrencileri arasında yapılan araştırmalar da, genç erkeklerin evlenmeden önce karşı cinsle istedikleri gibi yaşadıkları fakat evlenecekleri zaman, kimsenin elinin dahi değmediği bekâr bir kız istedikleri ortaya çıkmıştır. (60)

Evlilik Dışı İlişkiler

Evrimsel psikoloji erkeğin genetik olarak poligamik, kadının ise monogamik olduğunu söyler. Bu farklılığın sebebi, kadının doğurganlığı ile erkeğin doğurtabilme özelliğinin ayrı olmasıdır. Erkek bir ilişkide milyonlarca sperm bırakabilirken, kadının hayatı boyunca dört yüz tane yumurtası vardır. Bu anlamda kadının üretkenliği sınırlıdır. Erkeğin daha çok çocuk sahibi olmak ile ilgili genetik yatkınlığı vardır. İnsanlık tarihinin ilk dönemlerinde çok çocuk sahibi olmak, önemli ve gerekliydi. Ama bugüne gelindikçe çokeşlilik yerini tekeşliliğe bıraktı

İnsan tekdüzelik ve monotonluktan hoşlanmayan bir yapıya sahiptir. Organizma geliştikçe çoğulculuk ve çeşitliliğe yönelir. Bu sebeple de durağanlık hissedilen şeyde usanç meydana gelir. Bu konuda sıkça söylenen bir söz vardır: Değişmeyen tek şey, değişimdir. Bilhassa erkekte baskın olan çoğulculuk arayışı eşi tarafından karşılanmazsa, aldatmalar yaşanabilir. İnsanların fantezilerini süsleyen, gençlerin duvarlarını renklendiren, 'dünyanın en güzel kadını' diyebileceğiniz kadın tipleri vardır. Fakat onunla evli olan erkek, karısını aldatır ve başka bir arayışa girer. Bu da göstermektedir ki; aldatılmanın sebebi, güzellik ya da çirkinlik değildir. Monotonlaşan ilişkiyi tamir edemeyen, hareketliliği sağlayamayan erkek ya da kadın ilkel bir davranış sergileyerek başka insanlarla beraber olmaya başlar. Ancak çiftler karşılıklı çabayla sıkıcılığa son vererek, evlilikteki cinsel yaşamı heyecanlı hale getirebilirler. Yüksek nitelikli evliliklerde çok ilişkiye gerek kalmaz ve eşiyle kaliteli birliktelik yaşayan erkek, başka insanlara yönelmez. Bu noktada kadının estetik, süs ve sanata olan düşkünlüğü ile bu hususdaki gayretleri, erkeğin bıkkınlığına da önlemiş olur.

Bir erkeğin veya kadının eşinden başka biriyle cinsel ilişki yaşaması, nitelik düşüklüğüdür. Böyle durumlarda aldatılan taraf endini doyumsuz, sevgisiz ve değersiz hisseder. Sevgiye layık olmadığı düşüncesi kadını çok örseler. Öfke ve intikam duyguları uyandırır. Fırtınalı evliliklerde fatura da en çok çocuklara çıkar. (25, 60)

Modernizm Erotizm İlişkisi

Modernite cinsellikle ilgili anlamlarda ve değerlerde önemli değişiklikler yaptı. Cinsel sadakatsizlikte aldatan tarafın beklentisi çok yüksektir ve beklenti

genellikle gerçekçi değildir. Evlilik dışı ilişkiler, ihtiyaçların tatmin edilememesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Modern yaşam erotik ve pornografik materyalleri serbest bırakarak kadın erkek cinselliğinin kalitesine zarar vermiştir. Erotik materyallerdeki güzel kadın veya güçlü erkek görüntüleri cinsellikte fantazileri değiştirebiliyor. Eşinden daha güzel veya daha yakışıklı ve güçlü tip arzusunun yüceltilmesi ilişki kalitesine dolayısı ile ilişki sadakatine zarar veriyor. En güzel kadınla beraber olmanın veya en güçlü erkekle birlikte olmanın teşvik edilmesi yapay ihtiyaçlar oluşturdu. Oluşan ihtiyaçlar düzeyinde yükselme izafi doyumsuzluk sonucunu doğurdu.

Erkek için ideal kadın tipinin fiziksel olarak güzel kadın olması kadın için ideal erkek tipinin parasal olarak güçlü erkek olması modernizmin ve tüketim kültürünün öğretisi olarak evliliğe zarar vermektedir. Ayrıca ABD Başsavcılar Kurulu Pornografik erotik materyalle cinsel suçlar ararsında nedensellik bağı vardır kararı da vermiştir.

Modernizmi erotizm olarak sunan günümüz popüler kültürü eşler arası ilişkiyi göz ardı etti. Aile içi iletişimin temel değerleri olan sevgi saygı ve güvenin oluşturduğu âdil paylaşım zarar gördü. Bunların yerine rastgele cinsellik, bencil çıkarcılık ve güçlü olanın kazanması gibi temel değerlerin onaylanması ile aile içinde haksız paylaşım oluştu ve evliliği kurban etti. Kapitalist sistemler 'Kar amaçlılığı' hedef seçti. Hukuka uygun olmayı yeterli gören ahlâkî değerlerin güncelliğini kaldıran modernizm insanlığa mutsuzluk armağan etti. (60)

Yalancılık ve Cinsellik

İlişkilerin en kuvvetlisi ve en değerlisi olan evliliğin temel problemi yalancılığın doğallaşmasıdır. Cinsel aldatmalar yani aile sadakatine uymayan ilişkiler yalanın doğallaştığı karekterlerce beslenir. Aldatan kişi, ihanetini örtmek için devamlı yalan söyler. O yalanı düzeltmek için bir başka yalan söylenir ve zincirleme şekilde giden yalanları, aldatılan taraf fark ettiğinde güven zayıflar. Kaçınılmaz bir gerçektir ki; çok ilişkili evlilikler genellikle boşanmayla sonuçlanır.

Çoğul cinsellik (Poligami)

Erkeklerin potansiyel olarak poligamik eğilimleri vardır. Bu onları yüzyıllar boyunca çokeşle evliliğe götürmüştür. Esasında çokeşlilik, cinsel dürtüsünü kontrol edemeyen insanların başvurduğu bir evlilik şeklidir. İkinci evlilik yapan insanlar arasında mutlu olanların oranı oldukça azdır. Erkek cinsel zevkini gidermek isterken aslında pek çok zorlukla karşılaşmaktadır. Çünkü gelen ikinci eş sorunlarını da beraberinde getirmiştir.

Çok ciddi bir mecburiyet olmadıkça erkeğin ikinci bir kişiyle ilişkiye girmesi akıllıca değildir. Özellikle bir erkeğin kendi bencil zevkini gidermek için eşinin

rızası olmadan ilişkiye girmesi 5-10 dakikalık zevk için karısına acı çektirmesi hiç hakça değildir. İnsanlık ilerledikçe görülmüştür ki, kadın ve erkek açısından en ideal evlilik şekli tek eşliliktir. Eğer bir kişi cinsel konuda kendisini yetersiz ve tatminsiz hissediyorsa ikinci bir kimseyle beraber olmak yerine, varolan ilişkisini nitelikli hale getirmeye çabalamalıdır. Aynı durum kadın için de söz konusudur. Ailenin bütünlüğü, cinsel sadakatin temini için her iki cinsin de gayret göstermesi gerekmektedir. Hangi yaşta olura olsun cinsellik fiziksel görünüm değil cinsel etkileme gücüdür. Özgüveni ve pozitif etkileme gücü ile yatak kadının hâkimiyet alanı olmalıdır. Bu durumda erkeğin mazereti kalmaz. 'Ölüyü dirilten' cinsel uyarıcının beden dilleri ve sevimlilikleri incelendiğinde bu özellikleri fiziksel görünümden daha çekici ve baştan çıkarıcı olabilir. Aksi takdirde ailenin uzun süre bir arada bulunması, hayaldir ve bir tarafın katlanması ile evlilik sürer. Bu kuralların dışına çıkan tutumlar amacından sapmış davranışlardır.

Gençler ve Popüler Kültürün Cinsel Yönlendirmesi

Psikiyatri profesyonellerinin çok iyi tanıdığı ABD de uzun yıllar yaşamış olan hocamız Prof. İsmet Karacan'dan dinlediğim bir hatırasını aktarmak istiyorum. Amerikalı ünlü bir aileden bir anne cinsel özgürlük isteyen 14-15 yaşlarındaki kızı için şöyle bir öneride bulunduğunu, uygun olup olmadığını soruyor. "Sen 15 yaşına geldin kendi kararlarını kendin ver, benim tavsiyem ne hoşuna gidiyorsa onu yap" diyen anneye hocamızın cevabı çok yerinde idi. "Hoşuna gideni değil beş on sene sonraki mutluluğuna uyanı yap" demeniz daha doğru olurdu. Evet, gerçekten gençler sonucu düşünmeden hareket etme özellikleri nedeniyle dürtüseldirler. Rastgele cinselliğin kötü sonuçlarını yaşadıktan sonra iş işten geçmiş olur.

Popüler kültür anlık zevkleri ile ve "Ah olsaydı" tuzağı ile gençleri zevk tuzaklarına kolayca yönlendirir. Eğer erotizm güzel olsaydı okul duvarlarında erotik resimler olurdu. Eğer erotizm insanın çıkarına olsaydı yaşama anlam katardı ve insanı mutlu ederdi. En mutlu insanlar en hovarda insanlar ve seks işçileri değil kendisi ile barışık insanlardır. Erotizmi daha özgür yaşayan hayvanları fazla erotizm insanlaştırmamıştır. İnsanı insan yapan soyut değerler insanın hem mutluluğuna hem de çıkarına olan doğrulardır.

Eşcinsellik

Eşcinsellik konusunda yapılan araştırmalar, şu soruya cevap bulmaya çalışmaktadır: Eşcinsellik genetik bir eğilim midir? Eşcinsel insanların davranışlarının ve öğrenmelerinin genomik etkisi ile oluşan endofenotipler söz konusu mu? Sosyal faktörler ne kadar etkilidir? Eski dönemlerde bir hastalık olarak kabul edilen eşcinsellik, son yıllarda sadece 'cinsel kimlik tercihi' şeklinde algılanıyor.

Cinsel kimlik tercihinin biyolojik temeli olması gerekmez mi? Karşı cinse cinsel tercihleri doğallaştırıp cinsel kimlik dersek bazı insanlarda çocuklara cinsel tercih kulanıyorlar. Pedofiliyi de cinsel kimlik olarak algılayacakmıyız?Bütün bu sorular cevap bekliyor.

Eşcinselliği yalnızca kişisel tercihler açısından ele alan kişilere, şunu sormak gerekir: İnsanın neslini yok etme özgürlüğü var mıdır? Tabii bu eşcinsel olmak isteyen birisine heteroseksüelliği zorla dayatmak anlamına gelmemeli. Böyle bir empozenin psikolojik mantığı yoktur. Peki çare nedir? Çare, o insanın kişisel olarak neden böyle bir tercih yaptığını anlamak ve bu durumun toplumda niçin artış gösterdiğini kavramaya çalışmaktır. Psikiyatri profesyonelleri erkek çocukların cinsel kimlik tercihlerinde çok koruyucu ve karşı cinsten nefret eden kendi cinsini yücelten anne rolüne çok rastlarlar.

Aslında bu konunun değerlendirilmesi gereken diğer tarafı da: olayın sosyal boyutudur. Kişi psikolojik olarak böyle bir tercih yapsa bile bu seçim sosyolojik düzlemde ne kadar doğrudur? Eşcinsellik bütün dünyada yayılma riski gösterirken, durum insanlığın geleceği açısından, ciddi bir tehlikedir. Mesela, California'da bazı şehirlerde yaşayanların %30'u kadın, %30'u erkek iken üçüncü cinsel kimlik de bu oranlarla başa baş gitmekte, yaklaşık %30 civarındadır. Eşcinseller, evlerinin balkonlarına astıkları gökkuşağı şeklindeki bayraklarla cinsel kimlik tercihlerini ifade etmektedirler. Hattâ Amerika ve Hollanda'da seçimi etkileyecek derecede lobilere sahiptirler. Evlenebilmenin yasal yollarını arayan homoseksüeller, bununla da kalmayıp evlatlık olarak çocuk almak ve bu çocuğa bakabilmek için hukukî mücadelelere girişmişlerdir. Ayrıca bu mücadelelerini dünya parlamentolarına kabul ettirmek için uğraş vermektedirler.

Dünyanın değişik ülkelerinde olduğu gibi eşcinsellik Türkiye'de de hızla yayılmaktadır. ODTÜ ve Boğaziçi üniversitelerindeki gay ya da lezbiyen klüpleri üniversite yönetimine, 'böyle bir kulübümüz var ve bize yer verin' şeklinde talepler iletmektedirler. Eşcinsellik, bilhassa gençler arasında özgürlük gibi zannedilse de, özgürlük değil, bazı değerlerin yok olmasıdır. Eğer böyle devam ederse, bundan elli sene sonra evlenme dolayısıyla, insan nesli diye bir şey kalmayacaktır.

Cinsellikle ilgili ölçülerin ortadan kalkmasının sorumlusu, bilimdir. Cinsel özgürlük bilim adına desteklenirken, toplumsal ve psikolojik normların dışına çıkılmaması gerekir. Psikiyatri ofislerinde hâlâ 'bir insan eşcinsel olmak istiyorsa bırakın olsun. Eğer böyle mutluysa tercihlerine karışmayın!' deniliyor. O anda mutlu olacağını zanneden insan, on sene sonra 'doktor bey niçin o zaman bu isteğime izin verdiniz?' diye de soruyor. Çünkü benim savunduğum ekole göre insanda biyolojik olarak eşcinsel eğilim yoktur ve eşcinsel kimlik olması gereken cinsel kimlikten sapmadır. Bu sebeple eşcinsellik, toplumsal olarak onaylanmamalıdır. Böyle bir sapmayla karşılaşmamak için de kadın ve erkeğin biyolojik

farklarına riayet edilmelidir.

Eşcinsellikte Ailenin önemi

Eşcinsellik, öğrenme boyutu çok geniş olan bir konudur ve bu eğilim eğitim hatasının bir sonucudur. Eşcinsellerin ailelerine baktığımızda, genellikle babanın pasif ve soğuk, annenin ise baskın ve fazla sevgi dolu olduğunu görürüz. Eşcinsel erkekler arasında abla, teyze, yenge gibi çok fazla kadın arasında büyüyenlerin oranı yüksektir. Küçüklüğünde kız çocuklarının oynadığı oyunları oynayarak büyüyen bir erkek çocuğu, bir süre sonra kendini kız gibi hissetmeye başlar ki, bu da onu olması gereken cinsel kimliğin tersine götürür.

Seçen Erkek, Seçilen Kadın

Kadında beğenilme arzusu, erkekte güzelliği arama eğilimi vardır. İnsan cinsinde güzellik kadında olduğundan, o aranan; güzelliğe ulaşmak isteyen erkek olduğundan, o da arayan durumundadır. Genetik birikim içerisinde, kadın en iyi adayın gelmesini bekler, erkek ise en uygun adayı arama çabasındadır. Aranan ve seçilen olduğunu hissetmesi için, kadına saygı gösterilmelidir. Seçim olgusu, manavdan domates seçme gibi değil; değerli olduğu için, kadının ayağına gidilme şeklindedir. Erkek aceleci ve sabırsızdır; kadın ise beklemeyi ve harcanmamayı tercih eder.

Freud Sağ Olsa Tezini Değiştirirdi

Psikoseksüel gelişim, cinsiyet kimliği ile ruhsal gelişimimizin birleşmesini ve bunun benliğin bütününe olan katkısını ifade eder. Psikoseksüel gelişim ile ilgili ilk tartışmalar Freud'la başlamıştır. Freud, *libidinal enerji, libido* adını verdiği bir enerjiden bahseder ve bunun cinsel istek şeklinde kendini gösteren cinsel enerji olduğunu söyler. Freud çocuğun üç yaşına kadar ki dönemde parmağını ya da annesini emmesini, büyük abdestini kontrol etmesini cinsel hazda özgürleşmek için ilk adım olarak görmüştür. Oral (ağız) bölgesini ve anal bölgeyi (büyük abdestini tutup bırakma çabasını) haz alanı gibi düşünmüştür.

Üç yaşından sonra cinsellik, ödipal electra kompleks denilen döneme geçer. Bu dönemde cinsiyet rolü açısından kız çocuk babaya, erkek çocuk anneye karşı cinsel eğilim gösterir. Ona karşı kısırlaştırma korkusu gibi değişik korkuları oluşur. Bu korkuları bastırınca suçluluk hisseder.

3-5 yaş arası genital dönem denilen cinsellikle ilgili anne babaya ilginin yaşandığı bir dönem başlar.

5 yaşından sonra da latent (gizli) dönem vardır. Bu dönemde çocuk cinsellikle ilgili enerjisini gizleyerek ebeveynlerinden diğer kişilik özelliklerini alır. Bu büyük ihtimalle hormonal bir eğilimdir. Bu korkunun yaşanıp yaşanmadığını bilim-

sel olarak ispat edemeyiz ancak anne- babada iyiyse, çocukta suçluluk duygusu uyanmadan bu duygu atlatılabilir.

Freud'un insandaki genel yaşam enerjisini cinsel enerji olarak kabul etmesine öğrencileri karşı çıkmıştır. Gerçekte de o bir yaşam enerjisidir. Yaşam enerjisi, üç yaşından sonra kız çocuğunun anneyi, erkek çocuğunun babayı özdeşim modeli olarak kabul etmesiyle başlar. Anne baba çocuğa sevgi ve güven verebiliyorlarsa çocuğun psikoseksüel ihtiyaçlarını gidermeleri mümkündür. Çocuk böylece sevgiye doymuş olur. Çünkü sevgi ihtiyacı bu dönemde karşılanır.

Esasında çocuk yürümeye başladığı zaman herşeyi tanımaya da başlar. Cinsel kimliği tanıması da işte bu döneme rastlar. Ebeveynler çocuğa o dönemde şunları öğretmelidirler; 'Senin cinsel organlarını senden başkasının ellemesine izin vermemelisin. Cinsellikle ilgili mahrem alanların vardır ve bu konu senin özelindir. ' Bilhassa çocuğun cinsel organıyla çok fazla meşgul olmak, çocuğun organıyla gereğinden çok ilgilenmesine sebep olur ki, bunlar hep cinsel eğitimle ilgili yapılan hatalardır. Cinsellik öğretilirken aşırı korku nasıl sakıncalı ve cinsel sağlık sorunları yapıyorsa aşırı sınırsızlık ta sakıncalıdır. Cinsel tacizciye kendi özelini korumayı öğrenen çocuk hayır diyebilir. Cinsel tacizcinin genellikle yakın akraba olması bu konuyu daha önemli yapıyor.

Eğer cinsellikle ilgili bu kurallar öğretilmezse çocuk yanlış özdeşim modelleri benimseyebilir. Bu noktada aileler modernlik diye düşünerek çocuklarının yanında çıplak dolaşıyorlar. Ancak bu konudaki kuralsızlık cinsiyet kimliğinden sapmaya sebep olur.

Ayrıca çocukla aynı yatakta yatmak, pornografi denilebilecek yayınları onunla beraber seyretmek bu bakımdan sakıncalıdır.

Freud Darwin'den etkilenerek içgüdüleri serbest bırakmayı önerdi. Üstün ve sağlıklı insanın böyle gelişeceğini öngörmüştü. Hedonizmi yaşamın amacı, cinselliği yaşamın tek enerjisi olarak değerlendirmişti. Bilim adına savunduğu bu tez modernizmin kabusu olarak geri döndü. Aile bağları zayıfladı cinsel kimlik değişmeleri ve cinsel suçlar tarihte görülmemiş oranda arttı. İnsanoğlu mutlu da olmadı. Freud bugün sağ olsaydı tezini mutlaka değiştirirdi. (17, 24, 25)

Modernizm Kadını Erkeksileştiriyor

Sosyal öğretiler çağlar içerisinde gelişip, değişmektedir. Bu değişime paralel olarak iletişimin hızlı yaşandığı, insanların birbirleriyle kolayca haberleştiği bu yüzyılda, kadınla erkeğin çok yakın teması neticesinde cinsiyet rollerinin tartışma alanları da kaymıştır. Son bilimsel veriler ışığında bu mevzudaki sır alanları açılmış ve konuyla alâkalı akademik tartışmaların yönü değişmiştir.

Modernizm bize erkek ve kadının cinsel kimlik sınırlarını kaldırmayı öner-

mektedir. Bu önerme ciddi bir biçimde, 'gelecekte ne olacak?' tartışmasını gündeme getirir. "Kıyafette yaşanan uni-sex akımı kadın erkek kimliklerine uyarlanır mı?" sorusunu sordurmaktadır. İnsanın psikolojik doğası kadının kadın, erkeğin erkek kimliğine uygun bir şekilde yaşaması gerektiğini söyler. Evliliğin sağlığı için cinsel kimlik kesinlikle muhafaza edilmelidir. Yoksa evlilik kurumu bundan zarar görecek, bir müddet sonra karşı cinse olan ilgi azalacaktır. Çünkü karşı cinse ilgi, %60-70 oranında öğrenme ile alakalıdır. Kişi cinsel ihtiyacını bir şekilde karşılar ama psikolojik ihtiyacı karşılanamadığı için evlilik hayatı dolayısıyla insanlığın geleceği bundan zarar görür.

İnsanlığın iyi bir gelecek yaşaması için, iki cinsin de cinsel kimliğinin sınırları netleşmelidir. Bu sınırlar çağlara göre farklılık gösterse de asgari sınır mutlaka korunmalıdır. Feminizm, kadının erkek gibi olmasını önerme hatasına düşse de yapılması gereken kadının her yönüyle kadın gibi olmasını sağlamaktır. Kadını erkeksileştirme arzusu, feministlerin aşağılık ve eksiklik duygularıyla ilgilidir. Feminist düşünce yapısı erkekleri doğal düşman gibi algıladığı için 'onlara hükmedeceğim' anlayışına sahiptir. Bu anlayış değişik kültürler ve milletler içinde geçerlidir. Böyle bir düşüncenin tezahürü ise, diğerini aşağılık duygusuna itmektir. Bir millette 'biz üstünüz ve daha iyiyiz' duygusu uyandığında başkaları o topluma özenip onlara uymaya çalışırlarsa, bir müddet sonra asimile olmaları kaçınılmazdır.

Kadının Toplumdaki Rolü

Toplumsal rol insanın sosyal hayattaki konumu, diğer insanlarla iletişimi esnasında sergilediği davranış, düşünce ve duygu kalıplarını ifade eder. İnsanoğluna çocukluğundan itibaren roller biçilir ve o bu rolleri bilmeden oynayabilir. Meselâ, hayatının ilk yıllarını yaşayan bir çocuk ebeveynleri tarafından yapması öngörülen görevleri sorgular, geliştirir ya da değiştirebilir. Aynı şey erişkin erkek ve kadın içinde geçerlidir. Toplum kadına bir rol biçer ve kadın bunu sorgular. Buna en büyük örnek, anne ile kızının birbirinden farklı roller üstlenmesi olabilir. Böylece nesiller arasında değişimler oluşur.

Rol dinamik bir kavramdır. Sabit değil, gelişkendir. Ana çatısı genlerden oluşsa da kültürden gelen kısmı değişkendir. İnsanlık rolünü öğrenmeyle ve birikim sonucunda elde eder. Bilginin çok hızlı gelişip değiştiği bu çağda pek çok kültürün elli sene sonra yok olacağını farz edersek, özellikle kadının toplumdaki rolüyle ilgili sınırları iyi çizmek gerektiğini görürüz. Hatları çizerken de rol kalıplarına takılıp kalmadan rolün değişkenliğini, dinamizmini bilerek hareket etmek icap eder. Burada bilinmesi gereken nokta; genlerimizden gelen rol kalıpları dışındakileri değiştirebilecek olmamızdır. Fakat genlerdeki özelliklere ters düşmeyerek, çağın gereklerine uygun ve insanın menfaatini göz ardı etmeyecek

şekilde. Çünkü mizacımıza rağmen yaptığımız bir değişiklik, psikolojik doğamıza aykırı olduğundan bir müddet sonra reddedilir. Meselâ, kadının toplumdaki rolünün genetik eğilimleri dikkate alınmadan değiştirilmesi ona zarar vermiş ve konforunu bozmuştur. Bu konuda evlilik kurumunun zedelenmesi sonucu kadının mağdur edilerek yalnızlığa itilmesi ciddi bir sosyal problemdir. Böyle bir durumda ödenen bedellerin farkına varılması bazen elli, altmış senelik bir zamanı kapsayabilir.

Orta Asya, Roma, İslâm'da kadın

İnsan geleneklerden, tarih ve coğrafyadan soyutlanamaz. Tarihî gelişim içinde gücün kol kuvveti ile ölçüldüğü, bilginin güçten sayılmadığı dönemde kadın, erkek egemen kültür içinde sıkışıp kalmıştır. Halkların maddî ve manevî değerlerinin kadın üzerindeki etkisini bilmek, onun sosyal olarak açıklamakta önemli bir faktör. Kadının özgürleşme süreci, kolay oluşan bir süreç değil. Değişik kültürlerde kadının bugün ki toplumsal konumuna gelene dek neler yaşadığına şöyle bir göz attığımızda karşımıza farklı uygulamalar çıkıyor. Mesela, Roma kültüründe kadınlar köle olarak alınıp satılabiliyorlardı. Kadın korunması gereken bir varlıktı. Roma'da, kız babası ile damat adayının toklaşması, kızın babanın elinden damadın eline geçmesi anlamını taşıyordu. Baba damadına 'şu andan itibaren kızın koruması sana ait' diyor ve kız el değiştiriyordu. Kadının mirastan hakkı da yoktu. Bir kadının kocası öldüğü zaman mal, adamın kardeşlerine kalırdı. Aristo'nun kadına sosyal rol verilmesine karşı çıkan ve kadınların halk meclislerine alınmaması gerektiği yönünde görüşleri vardır. Hocası Platon kadın konusunda ondan daha ileri fikirlere sahipti.

Roma'da yaşanan haksızlıkların benzeri geçmişte Şaman kültüründe de yaşanmıştır. Manas destanında, doğacak çocuğun kız olması durumunda onun bir yer bulunup verilmesi vasiyet ediliyor. Evde kalana 'bey', evi toplayana da 'han' diyen bir kültür vardı. Erkeğin evin beyi olması düşüncesi o zamandan gelmektedir. Evlilik, baba evinden koca evine geçiş olarak tanımlanır. Ancak Orta Asya'da hâkim olan bu kültür 750'li yıllarda, Türklerin Karahanlılar zamanında Müslüman olmaya başlamasıyla değişiyor. Erkek kadın eşitsizliğine dayanan felsefe farklı bir şekilde yorumlanmaya başlanıyor. Yusuf Has Hacip Kutadgu Bilig'de, "Kadını evden dışarı bırakma, çıkarsa doğru yoldan sapar. Ev, kadını kötülükten koruyan kaledir. Kadınlar, bilgi ve edep öğrenmelidir. Kadınlarda vefa yoktur, gözleri nereye bakarsa, gönülleri oraya kayar. Çocukların iyi veya kötü olmasına anne-baba sebep olur" diyor. İlk Müslüman Türk Devleti olan Karahanlılar'da Ahmet Yesevi'nin çok büyük izleri vardır. Yesevi Hazretlerinin sağlığında kızı Gevher Şehnaz Hanım, babasının Divan-ı Hikmet adlı eserini kırk kişilik kadınlardan oluşan gruplarla düzenlediği 'gün'lerde okuyarak, kadınların ilim tahsili

etmesini sağlamıştır. Bu gelenek, kadınların eğitiminde ciddi bir dönüm noktası olmuştur. Şimdilerde hanımların yaptıkları 'gün geleneği' de böyle sıra günleri şeklinde başlamıştır.

Türklerin Müslümanlıktan önceki hayatlarının anlatıldığı Dede Korkut hikâyelerine baktığımızda, o dönem Türk kadının toplumsal rolünün Roma ya da cahiliye Arap geleneklerine göre çok daha iyi durumda olduğunu görürüz. Bu hikâyelerde geçen bir öykü konuyla ilgili açıklayıcı bilgi vermektedir: Bayındır Beylerinden Dirse Han'ın çocuğu olmaz. Fakat o zaman ki gelenek 'çocuğu olmayan kara otağa otursun' deyişiyle çocuksuz olanı bir nevi dışlar. Dirse Han bu duruma çok üzülür ve karısına gidip dertlenince, eşi ona, 'iyilik yap, açları doyur, çıplakları giydir, çocuğumuz olur' der. Dirse Han bunları yapar ve kısa zaman sonra çocukları olur. O dönemin geleneklerine göre, erkek çocuk 15 yaşına geldiğinde erkekliğe geçtiğini ispat etmesi için bir şeyler yapması gerekmektedir. Dirse Han'ın oğlu 15 yaşına geldiğinde boğayı öldürür ve adı Boğaçhan olur. Bu hikâyede bilge bir kadının kocasını nasıl yönlendirdiğini görüyoruz. Tabi burada dikkat çekici olan, erkeğin karısına açılması ve onunla dertleşmesidir. Bu da, Oğuz Boyları zamanında kadının toplumsal konumunun batıdan çok daha ileride olduğunu gösteriyor. Sosyal hayatta, gerçek belirleyici baba ve toplum gibi görünse de aile olgusuna yapılan vurgu, kadın ve erkeğe ayrı ayrı değer verildiğini gösteriyor. Yine Dede Korkut Masallarında, 'Kız anadan görmeyince öğüt almaz, oğul atadan görmeyince sofra çekmez' atasözü geçiyor. Kızın anneyi, erkeğin babayı model alması ile ilgili çağdaş vurgulardan birisi o zamanda yapılıyor.

Bu arada, o dönemdeki Çin'de kadının toplumsal konum açısından komşuları Türklere göre daha geride olduğunu görüyoruz. Mesela, Çin'de erkek çocuk doğduğu zaman pahalı kumaşa, kız çocuk doğduğu zaman ucuz kumaşa sarılıyor. Çin'de çocuk doğar doğmaz büyücüye götürülüyor ve büyücü, çocuğun geleceğinin parlak olmadığını söylerse çocuk öldürülüyor. İtaat etmeyen çocuk, hiperaktif çocuk satılıyor. Kız çocukların on yaşından sonra sokağa çıkması yasaklanıyor. Uzak Doğunun önemli düşünürlerinden Konfüçyüs kadına hiç değer vermiyor. Çin'de itaat kültürü içinden gelen korkuya dayalı bir saygı var. İtaat kültürünün etkisiyle, toplum soğuk savaştan sonra ki kapitalist sisteme çok rahat geçiş yaptı.

İslâmiyet'in ilk dönemlerinde kadın oldukça özgürdü. Fakat sonraları Arapların İslâmiyet'in kabulünden önce ki geleneksel Mezopotamya ve Sümer kültürüne dönmeleri sonucu kadın kimliği bir nevi gizlendi. Bu durum ata binmenin, binalar inşa edip yollar yapmanın ya da tarlada çalışmanın önemli olduğu, kısacası erkek egemen kültürün yaşandığı yılların gerçeğiydi. O yıllarda kadının toplumsal konumu annelikle sınırlı kalmıştı. Fakat insanlık tarihinin ilerleyen yüzyıllarda yaşadığı değişim sonucu, gerçek gücün bilgi ve edep olduğu kabul

edildi. Bu seyir içerisinde kadının toplumsal kimliği değişmeye başladı. (46, 49, 55, 57, 58)

Bilgi Gücü Olan Kadın

Şu anda kadının kendini ifade edebilmek için erkek egemenliğe ihtiyaç duymaması, bilginin üstün olmasına bağlıdır. Yaşadığımız çağda, kaba gücün ve kol kuvvetinin yerini alan zihinsel güç, kadının bilgisi, zekâsı ve aklıyla kendisini göstermesine imkân tanımış, bu konudaki engelleri ortadan kaldırmıştır. Erkekler 'sen kadınsın, şu işi yapamazsın' diyemiyorlar artık. Cinsiyet, kadın için eksi puan olmaktan çıkmış ve kendisini iyi yetiştirdiği takdirde istediği alanda faaliyet gösterme imkânına kavuşmuştur. Önümüzdeki yıllarda bilgi ile birlikte duygunun önemi daha iyi anlaşılacak ve bu da kadına sosyal statüsünde farklı başarılar sağlayacaktır. Duygusal zekâ kavramından sonra, insanın duygularını yönetip, isteklerine dur diyebilmesi için beynin his ile ilgili becerilerini geliştirmesi gerektiği öğrenildi. Bunu da, duygusal zenginlik ihtiva ettiği için, en iyi kadınlar yapabilecek durumdalar. Kadınların sosyal hayatta daha fazla söz sahibi olacakları ve topluma hareketlilik sağlayacakları zamanlar yaklaşıyor. Cemiyet hayatında önemli kişilerin kadınlardan oluşacağı beklentisine girmek yanlış olmayacaktır.

Tarihte Kadının Toplumsal Konumu

Kadının toplumsal statüsü tarih boyunca çok fazla iniş çıkışlar yaşamış olmasına rağmen bu konuda ciddi bir gelişme olduğunu söylemek güçtür. Halkların kadına bakış açısı sahip oldukları kültürel değerler ışığında farklılık göstermiştir. Kadının geçmiş toplumlardaki rolüne baktığımızda birbirinden çok farklı yaklaşımlar sergilendiğini görürüz. Meselâ, Antik Yunan kadını cemiyet hayatında son derece aktif ve özgür olmuş, bilhassa eğlence hayatının içinde bulunmuştur. Bu dönem genç kız, kadın ya da erkeklerin 25 yaşına kadar çıplak gezmelerinin önerildiği, kuralsızlığın hakim olduğu bir süreçtir. Giyinme zorunluluğu 25 yaşından sonra söz konusudur. Antik Çağ'daki heykellerde kadının cinsel kimliği ön plâna çıkarılmıştır. Fakat daha sonra Isparta ile Atina halkı arasında kadın konusu çokça tartışılmıştır. Meselâ Aristo'nun kadının ikinci sınıf görülmesiyle alâkalı fikirleri kadın cinsiyle ilgili kalıp yargıların pekişmesini sağlamıştır. Hattâ aklın gelişmesine çok önem veren Aristo, sahip ve efendilerden oluşan küçük bir topluluğun, kölelerden oluşan büyük bir topluluktan üstün olduğunu söyler. Böylece *Aristokrat Sınıf* denilen klâs ortaya çıkar. Aristo, kölelerden oluşan topluluğun yönetilmesi gerektiğini düşünürken, kadını da erkeğin yardımcısı ve tamamlayıcısı olarak konumlandırır. Bu arada mirasta hak verilmemesi taraftarıdır. Öyle ki Aristo, Isparta ahalisini kadınlara verdikleri haklar dolayısıyla gerici ve aşağılık olmakla suçlar. Ispartalılar ise savaşçı bir toplumdur ve kadın hakları konusunda

Atinalıların tam aksini düşünmektedirler. Savaşa gittiklerinde ticarî işlerini, kendi yerlerine bakmaları için kadınlara devrederler. Sitede olmadıkları zaman tasarruf kadınlara bırakılır. Bu durum Aristo gibi pek çok Atinalının onları eleştirme sebebi olmuştur. Ayrıca Yunan Medeniyetinin zirvede olduğu dönemde, kadınla erkek arasında hiçbir mahremiyetin bulunmaması, iki cinsin fazla iç içe olması ensesti yaygın hale getirmiştir. Odipus ya da Elektra kompleksi bu sürecin ürünüdür. Bu da literatürde efsane haline gelmiş ve daha sonra birçok bilimsel verinin özellikle Freudyen görüşün kaynağını oluşturmuştur. Netice de Yunan Medeniyetinin benimsediği bu hayat tarzı onları çözülüp, yok olmaya götürmüştür.

Romalılarda sistem erkek egemenlik üzerine kurulmuştur. Kadın Roma'da köle olarak kabul edildiği için hukukî ehliyeti yoktur. Bu sebeple de evlilikte ya da başka herhangi bir akitleşme de söz hakkına sahip değildir. Ayrıca mirastan mahrumdur. Hukukî hiçbir hakkı olmayan kadın fiili ehliyette de vesayet altında kabul edilir. Çocuklar, bunamışlar, akıl hastaları kategorisinde yer alan kadın kendi kendini yönetemeyeceği ve şahsî kararlarını veremeyeceği için onun adına karar verilmesi gerektiği düşünülür. Roma'da kadın annelik konusunda da çok şanssızdır. Anne doğurduğu çocuğu erkeğin ayağına bırakır. Eğer erkek o çocuğu kucağına alırsa evlât olarak kabul ediyor demektir. Ama çocuk olduğu yerde kalırsa savaş tanrısına emanet edilmiştir ki; böyle bir çocuk ya insaflı bir insan yüreğini ya da ölümü bekler.

Hamurabi yasalarında ise kadın, mülk edinilmiş hayvan mesabesindedir.

Yüzyılların gizemli topluluğu Hintlilerde, kadın bütün hayatı boyunca noksan addedilir. Kocası öldüğü zaman, onun akrabasından bir erkeğe bağlanmak zorunluluğu vardır. Ya da Hindistan'ın bazı yerlerinde hâlâ devam eden dul kalan kadının öldürülmesi geleneği yüzyıllardan bu yana Hint kadının eşinin ölümünden sonra hayat hakkı olmadığının işaretidir.

Yahudilik'te ise kadın, erkeğin hizmetçisidir. Kendi itikatlarından olmayan herkesi kendilerine hizmetçi gibi görme yaklaşımları iki cins arasındaki ilişkiye de sirayet etmiştir. Yahudi inancına göre erkek kadından üstündür ve kadın ona hizmet etmelidir. Bunun gerekçesi de Âdem'i Havva'nın yoldan çıkardığına inanmalarıdır. Bu sebeple kadın lânetli kabul edilir. Tevrat'ta "Kadın, ölümden acıdır. Allah nezdinde iyi kimse kadından kurtulandır. Binde bir erkek arasından bir iyi adam buldum kadınlar arasında tek bir iyi bulamadım. " ibaresi yer alır. Antik Yunan Felsefesi, Hammurabi Yasalarından gelen fikirler bu tahrif edilmiş Tevrat'ta işlenir.

Hıristiyanlığın kadına bakış açısı da Yahudilik'den çok farklı değildir. Hıristiyanlık kadını vesayete muhtaç kabul etmekle birlikte onu 'pis varlık' sözleriyle nitelendirir. Bu sebeple de bekârlığın Allah katında evlilikten daha şerefli olduğu

belirtilmektedir. Şövalyeler, rahibeler ve papazlar bu inanışın gereği olarak evlenmezler. Çünkü evlenmek, 'Şeytanın kapısına gitmektir'. Bu da kadının güzelliğinden sakınılması gerektiği, onun fitne ve gururunun İblis'in silâhı olduğu teziyle güçlendirilir. Bu düşünce katılığına tepki olarak Hıristiyanlığın hattâ İslâm'ın gelişinden yüzyıllar sonra rönesans ve reform ortaya çıkmıştır. Ancak bu değişimler dahi Batı'da kadının fert olarak tanınmasını ve sosyal haklarının iyileştirilmesini hemen sağlamamıştır. 20. yy'nin başlarına kadar bekâr bir kadının velisinin izni olmadan akit yapmaya ehil olmadığı düşünülmüş ve tıpkı bir akıl hastası gibi kısıtlı olarak kabul edilmiştir. Batı'da çok feci şekilde yaşanan kadın hakları ihlâllerinin 1900'lerin başında İngiltere, Kanada ve Fransa gibi ülkelerde değişmeye başlamasıyla durum tersine dönmüştür. Meselâ, Kanada'da kadının birey olarak kabul edilmesi 1929'larda gerçekleşir ki, bu çok yakın bir tarihtir. Garp'ta kadın ferdiyetinin onaylanması ilk kez İngiltere'de o da ilginç bir şekilde vuku bulur. Bilindiği gibi İngilizce'de cinsler arasında ayırım yapmak için he (erkekler için kullanılan 'o' zamiridir) ve she (kadınlar için kullanılan 'o' zamiridir) kelimeleri kullanılır. 1900'lerin başında Kanada'da avukatlık yapan bir kadın hâkim olduktan sonra kendisine birey olmadığı, yasalarda he değil, she yazdığı söylenir. Kadınlar bu olay üzerine başlattıkları hukukî mücadele sonrasında erkeklerle eşit haklara sahip olabilmişlerdir. 21 yy'dan farklı olarak geçmiş çağlarda Batı'da kadın erkekler tarafından küçümsenmiştir. Erkekler düşünce yeteneklerinin zayıf olduğunu düşündükleri karşı cinsi köleleştirmişlerdir. Özgür olmadığı için hakkını arayamayan kadının durumu Fransa gibi büyük bir devlette dahi ancak 1938'lerden sonra değişmiştir.

Son din İslâmiyet'te kadının sosyal konumunu incelersek, bilhassa Hz. Muhammed zamanında toplumda çok aktif olduklarını görürüz. Hz. Âişe cemiyet içinde etkin biçimde insanlara hizmet etmiştir. İlimde, sanatta ve hukukî alanlarda erkekler gelip ona fikir danışmış ve O da toplumu yönlendirici konumda olmuştur. Kadın hakları açısından insanlığın zirveye ulaştığı bir dönemdir İslâmiyet'in ilk yılları. 1400 sene önce İslâm coğrafyasında kadınla ilgili üç yenilik gerçekleşmiştir. Bu yenilikler Arap toplumunun o dönemde kadına yaptığı yanlışları değiştirir nitelikte haklardır. Bunlardan birincisi; kadının fert olarak kabul edilmesi, söz hakkının olması, ikincisi; ilim öğrenme hakkı ve üçüncüsü de miras hakkıdır. Bu hakların verilmesi sonucunda insanlık tarihinde kadının toplumdaki rolünün en hızlı gelişim dönemi başlar. Bu konuda bazı örnekler aydınlatıcı olacaktır: Hz. Ömer' in oğlu Abdullah, 'Hz. Peygamber sağ iken biz kadınlara daha iyi davranırdık, çünkü âyet gelecek diye çekinirdik, ' der. Demek ki o dönemde, 'kadınlara değer verin' izlenimi çok kuvvetli bir şekilde uyanmıştır. Abdullah'ın oğlu Bilal, karısını mescide göndermediğinde babası çıkışır ve 'Hz. Muhammed böyle yapmamıştı, ' der.

Hz. Peygamberin eşi Hz. Zeynep, deri işçiliği yaparmış. Yüce Rasûl eşine bir oda tahsis etmiş, orada deri işleri yapmasına ve kazandığı parayı istediği gibi kullanmasına fırsat vermiş.

1400 sene önce Hz. Ömer farklı bir uygulamayla, Medine çarşısında Şifa isimli bir hanımı zabıta müdürü yapmış. Fakat bu süreçten sonra kadının sosyal konumu ile ilgili kazanımlar geri dönmeye ve azalmaya başlamıştır. Demek ki gelenekler dinin önüne geçmiştir. Çağımızda ise yeniden düzelme eğilimindedir. Ancak daha sonra Emevîlerle birlikte tabii Arap toplumlarının erkek egemen bir yapıya sahip olmasının da etkisiyle, kadınlar son derece kısıtlanmıştır. Erkek egemen toplum yapısı Osmanlılar'da da kısmen devam etmiştir. Fakat şu unutulmamalıdır ki; insanlık dinin indirildiği çağdaki olgunluğa eriştiğinde, kadınlar da özgürlüklerine yeniden kavuşmuş olacaklardır.

Osmanlı zamanında kadın her zaman, erkeğin yardımcısı olmuştur. Mesela, İstanbul'daki tarihi yapılarda Osmanlı hanımlarının imzasıyla karşılaşırız. Nevher Gesibe, Mihrimah Sultan, Bezm-i Âlem Valide Sultan Cami'leri gibi… Batı'da olmayan bu gelenekler o dönem kadınlarının cemiyet hayatındaki etkilerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Osmanlıların kadını eve hapsettiğini düşünmek yanlıştır. Fakat geleneksel baskı bu çağda şekilde değiştirerek devam etmektedir. Kadının cinsel kimliğiyle varolup, toplumsal konumunun bu şekilde belirlenmesi mi onun için avantajdır, yoksa imaretler, okullar, hastaneler açarak toplumla ilgilenmesi mi daha iyi bir konum sayılır? Kadınların en büyük özelliklerinden birisi, empatik iletişimlerinin erkeklerden daha güçlü olmasıdır. Empati yeteneğinin kadında daha fazla olması, en çok onun çocuk eğitimi ve yardımlaşama da gösterdiği başarılara yansır. Osmanlı kadının bu empati becerisini, toplumsal dayanışma alanında kullanmış ve dinin infak kurumunu harekete geçirerek, kadına bu alanda rol vermiştir. Fakat Batı'da bilhassa Ortaçağ'da kadın sadece cinsel kimliği ile anılmış, hiçbir şekilde diğer sosyal kimliklere sokulmamıştır. Ortaçağ'da, ilim, kültür, sanat hayatında etkin kadınlar görmek güçtür. Buna tepki olarak da Batı'da daha sonraki dönemlerde cinsel özgürlük akımı ortaya çıkmıştır.

İnsanlık tarihi, büyüyen bir insan gibidir. Bilhassa kültürel gelişim sürecinde toplumların hatalarıyla karşılaşmak ihtimali daha çoktur. Nasıl ki bir çocuğun yetişme çağında yaptığı hatalar erişkinlik sürecinde son bulursa insanlığın yanlışları da olgunlaştıkça azalır. Şu esnada erişkinlik dönemini yaşayan insanlık, bugüne kadar edindiği kültürel birikimi göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Yüzyıllar boyunca kadının köleleştirilip, toplumların erkek egemen olmasındaki etkenlerin başında milletlerin kendilerini yönetme zorluğu çekmelerini sayabiliriz. Hâkimiyetin güçlü olanın elinde bulunduğu yüzyıllarda kadın pasifize edilmiştir. Meselâ, Ortaçağ dönemindeki feodal yapı egemenliğe dayalı bir sistem

oluşmasına sebebiyet vermiştir. Fakat kentleşme ve endüstrileşme sayesinde kadına bakış açısı farklılaşmış, sosyal yaşamda aktif olma şansı doğmuştur. İçinde bulunduğumuz iletişim çağında ise kadın eskiye nazaran kendini daha çok ifade etme hürriyeti kazanmıştır. Aynı zamanda bu dönem kendiyle ilgili rolleri aynı cinsten olduğu düşünürler vasıtasıyla anlatma dönemidir. (23, 55, 57)

Evrimsel Psikolojide Kadın Kimliği

Ancak kadının toplumsal rolünün bugün ki noktaya gelmesinde biyolojiyi de ihmal etmemek gerekir. Evrimsel psikoloji açısından baktığımızda erkeğin doğuştan gelen avcı doğası gereği güçlü olduğunu görüyoruz. Erkek hakkında çağlardan beri varolan kalıp yargı onun cesur, güçlü, saldırgan ve işi üstlenen kişi olduğu yönündedir. Bu bütün dünyada kabullenilen erkek imajı olduğu için hâkimiyete dayalı sistemler, erkek egemenliği biçiminde tezahür etmiştir. Kadına önerilen davranış beklentisi ise nazik, bağımlı ve sabırlı olması şeklindedir. Kadın verici, erkek alıcı, kadın durağan, erkek girişimci olmuştur. Genetik yazılım sonucu meydana geldiği düşünülen bu durum insanlığın hükümranlıkla idare edildiği, yetkinlikten uzak olduğu dönemlerde kadınların mağduriyeti sonucunu doğurmuştur. Psikoloji sahasında konuyla ilgili yapılan metaanalizler şu soruya cevap bulmaya çalışmaktadır: "Kadının içinde bulunduğu toplumsal konum kültürlerin birikimi midir yoksa genetik bir eğilim midir? Her iki halde de sonuç değiştirilebilir mi?" Konuyla ilgili ortaya çıkacak netice kadınların rol beklentilerinin ve tercihlerinin belirlenmesine katkıda bulunacaktır. Aksi halde bu mevzudaki herhangi bir yanlış izlenim hatalı bir inanca, hatalı inanç ise haksız sonuçlara dönüşebilir.

Başarılı Kadın Erkeğe Benzemek Zorunda Mı?

Yaşadığımız dünya düzeninde içinde bulunduğumuz yüzyıl adalet ve hukukun hâkim olduğu bir modeli temsil etmektedir. Bu modelin gereği olarak düzen, hâkimiyeti cinslerden önce insanın varlığıyla ilişkilendirir. Farlılıklar ancak insan olduktan sonra başlar. Adalete dayalı sistemlerde farlılıkları yok etmek yerine onları vurgulayıp, tamamlamayı teşvik etmek vardır. Bu anlayış içinde kadının anatomik ayrıcalıklarının yanı sıra psikolojik bakımdan da başkalığı vurgulanmalıdır. Bu çağda tartışılan konu: "Kadın ve erkek birbirine benzesin mi? Eğer başarılı olmak istiyorsa ona benzemesi gerekir" noktasındadır. Bu düşünce tarzı, özellikle politikaya giren kadınlar için söz konusudur. 'Siyasetle uğraşan bir kadın ne kadar erkeksi görünürse o kadar başarılı olur' teziyle desteklenen görüşe göre, politikacı bir kadın evli değilse, 'erkek elde edemediği için politikayla uğraşıyor', çocuğu yoksa 'kendini adayacağı birisi olmadığından politikanın içinde' olduğu kanaati hâkimdir. Toplumda kadınla ilgili bu yargıları kırmanın

en iyi yolu ise kadını erkeğe, erkeği kadına benzetmekten vazgeçip, her ikisinin de kendi cinsiyet özelliklerini pekiştirerek birbirini tamamlayan kimseler haline getirmekten geçer.

Kadının Sömürülmesi

Kadının sömürülmesi çağlara göre farklılaşarak devam ediyor. Önceki yıllarda küçümsenerek, şiddet uygulanarak sömürülen kadından şimdi övülerek ve iltifat edilerek çıkar sağlanmaya çalışılıyor. Bu anlamda çok sıkça gündeme gelen cinsel özgürlük konusu onun daha fazla erkekle beraber olmasının kendisi için özgürlük olacağını ifade ediyor. İlk bakışta kadın haklarını savunmak gibi gözüken bu durum aslında ona zarar veriyor. Oysa kadının sosyal hayattaki konumunu çok dar kalıplara sokmak, doğasına aykırı ve zaten psikolojisi bu durumu reddediyor. Sömürüyü ortadan kaldırmak için de kadının dişiliğini değil, kişiliğini kullanması gerekiyor. Çünkü şu anda kadını sömürmek isteyenler onu kimliksizleştirerek, cinsel cazibesini ön plâna çıkarıyorlar. Buna karşılık toplumsal statüsünde dişilik faktörünü ikinci plana düşürüp, şahsiyeti ve vasıflarıyla kendini var eden kadın erkeklerin çıkarlarını hiçe saymış oluyor. Ancak burada üzerinde önemle durulması gereken bir husus var: İnsanî değerleriyle anılmak isteyen modern kadın aklın geliştirilmesine çok önem vererek, onu kutsallaştırdı. Mantık ve muhakeme ile ilgili melekelerini yücelten kadın, biyolojik doğasına aykırı davranarak duygularla uğraşmayı zayıflık şeklinde algıladı. Biyolojik doğasına aykırı davrandı, çünkü kadın beyninde daha çok duygusallıkla ilgili hücre vardı. İşte beyninin bu sahası aktif olarak çalıştığı halde hislerini görmezden gelen kadın zor durumda kaldı. Bunun en büyük ispatı son yıllarda duygularımızın yaşantımızdaki önemi anlaşıldıkça ortaya çıktı. Toplum aklı ile birlikte duygularına yaslanmayı da başardıkça kadınların sosyal roldeki kıymeti artmaya başladı. Kadının sevgi veren, insanlığın sevilme ihtiyacını gideren bir unsur olarak vazgeçilmezliği kanıtlandı.

Bu durumun benzeri Antik Yunan Çağında da yaşanmış olmasına rağmen, insanlığın tam olgunlaşmamış olması ve iletişim eksikliği, kısa zamanda kazanılan hakların kaybedilmesi sonucunu vermiştir. Bu haklar kadını cinselliğinin dışında insan kimliğiyle görebilirsek günümüzdeki hukuk modeli çerçevesinde de devam ettirilebilir. Eğer, Antik Çağ'da Yunanlıların yaptığı hata yapılmazsa yani kadın düşünürlerin varlıklarını hissettirmeleri suretiyle sosyal hayatta aile odaklı yaklaşımlar güçlenirse, her iki cinsin de mutlu olabileceği bir toplum oluşur. Kadın ve erkeğin bencil olmadan bağımsız kalabileceği, kimsenin kimseye üstünlük sergilemeyeceği bir beraberlik oluşabilir. Bunu yapmak rol paylaşımlarını iyi bir biçimde gerçekleştirmekle mümkündür. İnsanlık şu anda bu olgunluk düzeyine sahiptir. Aslında konuyla alakalı tartışmalar insanlığı geliştireceği ve ileriye taşıyacağı için iyiye işarettir.

Erkeğin Var Olmayan Şehveti Görmesi

Bir kişinin insaniyetiyle cinsiyet kimliğinin doğru noktalarda değerlendirilmesi topluma doğru şeyler kazandırır. Mesela, erkeklerin kadınları ne derece anladığı ile ilgili yapılan araştırmalarda seks yaşamaları kötü giden erkeklerin kadınların cinsel niyetlerini abarttıkları ortaya çıkmıştır. Yani cinsel tatminlerinin eksiklikleri, kadınların cinsel niyetlerinin yanlış değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Bu eksikliği yaşayan erkek, kadının basit bir gülüşünü yada kendisine normal bir bakışını bile cinsel davet şeklinde algılayarak gerçek hayatta varolmayan bir şehveti görmeye çalışır. Oysa bu konuda yetkinliğe ulaşmış bir erkek, karşı cinsle olan münasebetinde cinsel dürtülerini abartmamayı başarabilir. Bu noktada insanın şahsi istekleri belirleyici olurken, toplumsal pornografiye gereğinden fazla vurgu yapılması da böyle bir algılama bozukluğunu teşvik edebilir.

Kadın Kendini Köle Gibi Algılarsa

Egemenliğe dayalı modellerde kadının haklarından değil, görevlerinden bahsedilmiştir. İnsanın kendi kendini yönetebilmesi kadın için geçerli sayılmamıştır. Kadının da bir çocuk gibi kendini yönetemediği ve vesayete muhtaç olduğu kabul edildiği için onun kararlarını hep erkek vermiştir. Kadının kendi yönetimini gerçekleştirebilmesi için, kimliğinin farkına varması ve kendini, toplumu doğru tanıması gerekmektedir. Kadın kendini köle gibi algılarsa, ona köle gibi muamele eden insanlarla karşılaşacaktır. Bunu engellemek için de kişiliğinin zayıf ve güçlü yönlerini çok iyi bilmeli ve karşı cinsle olan ilişkisini savaş haline getirmemelidir. İnsanlığın şu anda geldiği nokta, kadın ve erkeğin birbiriyle savaşan değil, birbirini tamamlayan iki varlık olduğu gerçeğidir.

Örtünmenin Biyolojik Gerekliliği

Yaşadığımız sürece kadın ve erkeğin iyi bir hayat yaşaması için biyolojik çıkarlarının gözetilmesi gerekir. Biyolojik çıkarın gerekliliğini ise genetik yazılıma uygunluk olarak düşünebiliriz. Bir erkeğin hayatı boyunca milyonlarca spermi varken, kadının hayat boyu dört yüz tane yumurtası olduğunu biliyoruz. Bu yumurtalardan her ay bir tanesini kullandığı zaman ortalama 25 senede biter. Kadının bu yumurtalarını korumasına ihtiyacı yoktur. Biyolojik menfaati her ay bir tanesini atması ve anne olarak ve çocuğunun çıkarını korumasıdır.

Erkeğin biyolojik çıkarı ise, tohumunu uzun vadede canlı tutmaktır. Onun için erkek de çok tohum olması ve erkeğin poligamiye (çok eşliliğe) yatkınlığı genetik yazılımı gereğidir. Erkek tohumunu uzun süre canlı tutmayı amaçlarken, kadın kendini ve çocuklarını korumayı hedeflemiştir.

Kadının kendini koruması aile kavramı ortaya çıktıktan sonra değişik bir kültürel boyut kazanmıştır. İnsanlık tarihinin ilk zamanlarında öyle dönemler vardır

ki neslin çoğalması için kardeşler arasında evlilikler vuku bulmuştur. Bunlar bir erkeğin tohumunun canlılığını devam ettirebilmesi için çok kadınla beraber olması sonucunu doğurmuş ve erkek birlikte olduktan sonra o kadını unutmuştur. Dolayısıyla aileyi kurmak ve devam ettirmek kadınlara düşmüştür. Bu durum içgüdüsel olarak hayvanlarda da böyledir. Hayvanlar âleminde aile kavramı istisnadır. Yavru dünyaya gelir ve onun her şeyini dişi yani anne üstlenir. Tekrar ilk insanlara döndüğümüzde erkeğin baba kimliğine sahip olmadığını ve neslinin devamı için sadece biyolojik bir çaba harcadığını görürüz. Babanın belli olmadığı yerde anne bilindiği için anaerkil toplumlar oluşmuş, ana kraliçeler ortaya çıkmıştır. Çünkü doğurgan olmak kadını üstün yapar. Tohum belli olmasa da rahîm bellidir. Bu sebeple insanlık tarihinin ilk zamanlarında güç kadının elindedir. Anaerkil gelişim ve ana kraliçelerin varlığı o kadar belirginleşmiştir ki; pagan kültürde erkekler ana kraliçenin karşısında dans edip, törenlerle penislerini kesmişlerdir. Ama insanlık semavî mesajlar aldıkça ve kültürler geliştikçe aile kurumuna kavuşulur. İşte ailenin varlığı kadının cinsel açıdan korunmasını gerektirir. Bu korunma için de genel bir örtünme gerekir. Tabi bu örtünmenin sınırlarını inanç sistemleri belirlemiştir. Mesela, Kuzey kutbundaki örtünmeyle, Nijerya'daki örtünme bir değildir. Ana hatlarını semavî mesajlar belirlese de aralarında kültürel özelliklerden doğan farklılıkların olması kaçınılmazdır. (23, 49, 60)

Kadının Örtünmesi Onu Güçlü Hissettirir

Yakın geçmişe kadar ki zaman diliminde dinler ve kültürler kadının cinsel kimliğini bir kenara bırakıp, şahsiyetini ortaya koyması bakımından örtüyü önemsemişlerdir. Örtü, erkek ile kadının cinsiyet farklılığını vurgularken, toplumun kadına karşı yaklaşımını da belirlemiştir. Fakat daha geniş açıdan bakıldığında, tesettür kadın ile erkeği eşitleyen bir unsurdur. Özellikle kadının şehvet uyandıran alanlarını gizleyip, kişiliğini öne çıkardığı için insanî düzlemde cinsler arasındaki ayırımı ortadan kaldırır. Semavî dinlerin dışındaki öğretilerde örtünme, kadının baştan çıkarıcılığını önlemek gibi kültürel amaçlarla olmuştur. Ancak aynı düşünceyi ilâhî kaynaklı dinler içinde geçerli saymak yanlış olacaktır. Lahutî öğretiler, kadının kendisini daha güçlü hissetmesini sağlamak ve onu sadece insan vasfıyla değerlendirmekten yola çıkarak örtünmeyi emretmişlerdir. Zaten psikolojik açıdan baktığımızda kadınların gelişmiş estetik kaygıları ve fizikî görünüme olan düşkünlükleri sebebiyle bu konuda hissettikleri en ufak bir eksikliğin güven zayıflığına dönüştüğünü görürüz. Halbuki düşünceleri ve herhangi bir mevzudaki fikirleriyle değer bulan kadın, dış görünüşüne olması gerektiği kadar kıymet verecektir. Bir kadının dişiliğine dikkat çekmek, onun kişiliğini geride bırakır. Bugüne kadar kadın bedeni üzerinden yapılan politik ve ekonomik sömürülerin hiçbiri tesadüfî, kendiliğinden olan bir şey değildir. Bu konunun toplumda oluş-

turduğu bilinç sapması, görüntüyle desteklenen teşhirin de yardımıyla kadının cinsel obje olma fikri güçlendirilmiştir. Bu da onun tüketim amaçlı kullanımını yaygınlaştırmış ve sistemli bir biçimde pornografik teşhir teşvik edilmiştir. Bunu önlemek için de kadının cinsel uyarıcılığını azaltmak icap eder. Bu konuda yasalardaki değişikliklerden çok, zihinlerde değişim olmalıdır. Ancak bakış farklılığı birdenbire olacak bir şey değildir. Batı'da bu değişim, 19. yy'nin başlarında gerçekleşmiş, fakat yasalarda farklılaşma olduğu halde pek çok kimse hafızasında değişiklik yapamamıştır. Bizim bu konuda yaşadığımız sorunlar, kadının kendi kimliğine bürünüp toplumda 'ben de varım' demesi ile çözülebilir. Yani önyargıların değişmesi, çözüm bulunmasını kolaylaştıracaktır.

Örtüden kastedilen şey mutlak mânâda başörtüsü değil, genel bir örtüdür. Örtünün sınırını ise kültürler belirler. Ancak bu sınır çok aşağılara çekildiği, cinselliği aleniyete büründürecek şekilde yaşandığı zaman cinsel sapmalar başlar. Antik Yunan'da yaşanan bir erkeğin –sevgili olarak- erkek çocuğu sevmesini yüceltecek boyutta bir kültür ortaya çıkar. İşte bu sapmaları önlemek örtünün yardımıyla olacaktır ki; bu da insan doğasının gereğidir.

Küreselleşme ve Kadın

Medeniyetlerin birbiriyle çatıştığı başlıca alanlardan birisi, kadın kimliğidir. Modernizm, insanoğlunun yaşam tarzını etkilemiş ve kadın özgürlüğünü ciddi bir tartışma sahasına çevirmiştir. Kırılma ve münakaşanın çok fazla yaşandığı bu alan, kadının hayat tarzı üzerinde belirleyici olmuştur.

Kadının toplumsal rolüne baktığımız zaman, asırlardan bu yana iniş çıkışlar yaşadığını görürüz. Meselâ, Ortaçağ Avrupa'sında kadının insan olup olmadığı tartışılmış, cinsel kimliği kapatılmaya çalışılmıştır. Daha sonra buna tepki olarak kadın özgürlüğü hareketleri ortaya çıkmıştır. Bu hareket içinde kadın kendini modernizm ile ifade etmiştir. Modernizmin ifade sahası olarak da, gardrop modernciliği seçilmiştir. Gardırop modernciliği sonucu, kadının toplumsal rolü ciddi bir savaş alanı haline gelmiştir. Modernizm dış görünüş, -bilhassa kıyafet- üzerinden uygulamaya konulmuştur. Bu da esasında Batı Modernizmidir. Batılılaşmanın üç sacayağı var: Demokrasi, teknoloji ve kültür. Biz sahip olduğumuz demokratik değerleri yani özgürlük anlayışını, çoğulculuk fikrini ve katılımcılığı Batı'dan aldığımızı düşünsek de, aslında bunlar sadece Batının değil, insanlığın nihaî noktada kabul ettiği değerlerdir. Aynı şey teknoloji içinde geçerlidir. Teknoloji, batı icadı değil insanlığın getirdiği teknik birikimin endüstri devrimiyle bu topraklarda hızlanmasıdır. Demek ki Batılılaşmak ayrı, modernleşmek ayrı şeydir. Batılılaşmak Batı kültürünü benimsemek demektir. Onun müzik zevkini, mimarîsini, eğlence şeklini de kabullenmeyi gerektirir. Oysa kültürel kimliğin

bir parçası olan modernizm, milletlerin değerlerini korumasıyla da gerçekleşebilir. Meselâ, Japonlar geleneksel hüviyetlerini koruyarak modernleşmeyi seçerken biz, değerlerimizi değiştirmek suretiyle modernleşmeyi tercih ettik. Japonlar enerjilerini gardırop, müzik gibi alanlara yöneltmek yerine, teknoloji alanında sarf ettiler. Bu da Uzak Doğu'da ülkelerini ileri noktalara taşıdı. Ancak biz yapılmaması gerekeni yaptık: Batı modernizmini sorgulamadan aldık. Bir gecede çıkarılan kanunlar bize kendi kıymetlerimizi unutturdu. Demokrasi ve teknoloji alanlarında harcamamız gereken zihinsel enerji ve plânlama geri plânda kaldı. Bunun telafisi -kavramları ayırt etmek suretiyle- o zaman yapılmayan adaptasyonun şimdi yapılması ile mümkündür.

Küreselleşme projesini yazanlar bütün dünyaya bir tek kültürün propagandasını yapmaktadırlar. Çünkü kültürün aynîleşmesi tüketim davranışı da benzer kılacaktır. Böylece herhangi bir konuda toplumu etkileme daha da kolaylaşır. Fakat son yıllarda tekilcilik yerine çoğulculuk ön plâna çıktı. Şu anda pek çok millet yerelliği korumaktan yana. Çünkü tek tip olmak, âdemoğlunun doğasına aykırı bir durumdur. Yüzlerce yıllık insanlık tarihi içinde binlerce dil, binlerce kültür ortaya çıkmıştır. Bu da çoğulculuğun insan tabiatının gereği olduğunu gösterir. Bugün yeryüzünde yaşayan insan sayısı kadar kişilik tipi ve bir o kadar da fizik görünüm var demektir. İşte bunun gibi kültürel niteliklerin farklılığı da kaçınılmazdır. Demokratik değerler, çok kültürlülük içinde yeşerebilir.

Çok Kültürlü Dünyada Kadının Sosyal Konumu

Çok kültürlü dünyada kadını var kılan cinsiyet kimliği değil, insanî hususiyetleridir. Bir kadın hangi durumda daha çok saygı görür? Cinsel kimliği ile erkekleri baştan çıkardığı zaman mı, yoksa fikirleriyle topluma yön verdiğinde mi? Aslında ideal kadın modeli bu sorunun cevabında gizlidir. Kadın sosyal hayatta düşünceleri ve ürettikleri ile kendisini göstermelidir. Yalnız unutulmaması gereken nokta, ideal sosyal kimlik olarak kadına yakışan role toplumun onu teşvik etmesi gerektiğidir. Çünkü erkekler içgüdüsel zevklerini sürdürmek ve çok kadınla beraber olabilmek için, kadın özgürlüğünü cinsel özgürlük şekline büründürebilirler. Erkeklerin ilgisini çekmek için özel çaba sarf etmesine gerek olmayan kadın, bu oyuna gelememeye dikkat etmelidir.

Kadın Özgürleşmekten Korkar mı?

Eric From'un bir sözü vardır: "Çağdaşlaşmanın önündeki en büyük engel, özgürlük korkusudur. " İnsan özgürlük korkusu yaşamadan özgürleşmelidir. Özgürleşmekten korkan kişi, tutucu olur, yeteneklerini geliştiremez ve kendini gerçekleştirme zorluğu çeker. Eğer bir kadın şahsî kabiliyetlerini tekâmül ettirerek

serbestiyet kazanırsa toplumsal role dâhil olmakta cinsel kimliğini kullanmaya hiç ihtiyaç duymayacaktır. Cinsellik ile öne çıkmak, kadın için artı değer olmaktan çok kolaycılıktır. Herhangi bir konuda kendini yetiştirmeyen, üç yüz kelime ile konuşan bir kadın, aynı cinsiyetten diğer insanları temsil etmekten çok uzaktır. Kadın kimliğini temsil edemez. Ayrıca fizikî görünümü gereğinden fazla yüceltmek, toplum sağlığı açısından doğru bir davranış değildir. Kadını ürettiği değerlerle toplumda var kılabilmek için onu ikinci sınıf görme eğiliminden vazgeçilmesi gerekmektedir. 1980'lerin sonunda Anadolu'da görev yaptığım bir yerde 'Eksik etekten doktor olmaz' diye düşünüp kadın doktora gitmek istemeyen hastalar vardı. Buradaki 'eksik etek' tabiriyle kastedilen şey aslında kadın kimliği ile cinsel kimliğin eşitlenmesiydi. Kadın yalnızca ev işi yapan, çocuk doğuran bir varlık gibi telâkki edildiğinde toplumda etkin olan bir rolü üstlenmesinin kadın kimliğine aykırı olduğunu düşünülür. Oysa kişiliğin oluşumunda cinsel kimlik, ancak %20 – 30 civarında etkilidir. Kişiliğin %70-80'i insanî özellikler oluşturur.

'Cinselliğimi ve Dürtülerimi Canımın İstediği Gibi Yaşayacağım'

Disiplin; toplumu ve dolayısıyla insanı bir rejim altına sokmak ve belli kurallarla zapturapt altına almak demektir. Disiplin elde varolan potansiyeli en verimli şekilde kullanmak için sınırları belirlemektir. Hürriyet de para gibi sermaye ve potansiyeldir. Bu sebeple de belli bir rejime tabi tutularak disipline edilmesi ve öyle kullanılması gerekir. Aksi halde harcanır gider. Özgürlüğün devamı için sınırları iyi çizilmelidir. Yani özgürlük demek, sorumsuzluk demek değildir. Burada akla şöyle bir soru gelebilir: "Bahsedilen bu sınırlar nerede başlayıp, nerede biter? Bir insanın canının istediği herşeyi yapması özgürlük müdür?" Özgürlüğünün sınırlarının çizilmesinde iki kural vardır: Birincisi, insanların içgüdülerinin göz önüne alınması gerektiği diğeri de, toplum yaşamının kurallı bir ortam olmasıdır. Özgürlükle kuralsız bir ortamda yaşamayı birbirine karıştırmamak gerekir. Nasıl araç trafiğinin, futbol oyununun kuralları varsa insan haklarının da gözetilmesi gereken kaideleri vardır. Meselâ, bir futbolcu sahaya çıkıp 'ben istediğim gibi oynayacağım' diyemez. Der ise kırmızı kart görür. İşte bunun gibi insanda 'Cinselliğimi ve dürtülerimi canımın istediği yaşayacağım' dediği zaman kırmızı kart görür. Buradaki kırmızı kartın bedeli toplumsal ilişkilerde ortaya çıkar ve o kimse sosyal hayattan dışlanır. Fakat unutulmaması gereken şey kültürlerin de insan gibi canlı olduğudur. Kişinin kendisiyle ilgili bu talepleri azalıp çoğalarak, deneme yanılmayla olgunluğa erecek, buna paralel olarak kültürlerin kendi içindeki sınırları da çizilmiş olacaktır.

Özgürlük konusunda farklı düşüncelere sahip millet ve grupların görüşleri değişiklik arzetmektedir. Meselâ, liberalizmin ortaya çıkışından sonra İngiltere'de

değişik özgürlük akımları doğmuştur. Semavî ahlâkı savunanlar, 'insanlar bireydir, özgürdür; ama aynı zamanda kuldur' derken, seküler ahlâk savunucuları, 'insan ferttir ve Tanrı'ya ihtiyacı yoktur' fikrini ortaya atmışlardır. Freudyen akım ise libidinal özgürlükten bahsederek insanların istediklerinde sınırları kaldırıp, duvarları yıkarak arzularını yaşaması gerektiğini söyler. Bir kimse içgüdüsünün sesini dinlerse, 'cinsellik konusunda sorumsuz davranabilirsin. Bir şey başkasına bile ait olsa eğer istiyorsan onu al' dediğini duyacaktır. Halbuki dürtülerimizden gelen bu fısıldamalar, yani her hevesin tatmin edilmesi özgürlük değildir. Asıl özgürlük, kişinin içgüdülerinden bağımsız olmasıdır. Gerçek hürriyete kavuşmak için abartılmış cinsel isteklerden ve bencillikten uzak durulması icap eder.

Geçmiş yüzyıllarda insandaki dürtülere sınır koyma işi topluma verilmişti. Yani sosyal baskı bizi frenleyecekti. Fakat beynimizin duyguları yöneten alanları bulundukça -ki duygusal zekâ kavramı buradan doğdu- hislerin belli bir eğitime tabi tutulması gerektiği, duyguların başıboş bırakılamayacağı sonucu ortaya çıktı. (5, 7, 9, 10, 11, 39, 40, 52)

Üretim ve Tüketim Kültürü İçinde Kadın

Üretimin iki ayağı vardır: Gelen ve giden. Ekonomi tıpkı bir havuza benzer. Havuzun belli bir su kapasitesi olduğu gibi ekonominin de üretim ve tüketim hazneleri vardır. Geleneksel aile tipinde evin kazancını sağlayan erkek, bu kazancın harcama plânını yapan ise kadındır. Bu sebeple bir kadının toplum ekonomisine en büyük katkısı kaynağı boşa harcamamak, parayı israf etmemek şeklindedir. Kadın daha çok tüketen konumunda olduğu için, tasarruf bilinci onda iyi yerleşmelidir. Ayrıca geleneksel kültürümüzdeki 'yuvayı dişi kuş yapar' anlayışı kadının tutumlu olması ve savurganlıktan kaçınmasına yapılan değişmeceli bir atıftır.

Köy kültüründe kadın çok üretkendir. Hattâ Anadolu tipi ailelerimizde ona gereğinden fazla yüklenildiğini ve bu sebeple çabuk yıprandığını da söyleyebiliriz. Kırsaldaki kadın hem tarlada işçidir, hem annedir, hem eştir. Kısacası erkekten daha ön plândadır ve evin direği hükmündedir. Son yıllarda azalmış olsa da Anadolu'da kadınları kışlık yiyeceklerini yazdan hazırlayarak, meselâ kavurma yapıp erişte keserek ya da sebze kurutarak üretime katkıda bulunur. Ya da Karadenizli erkeklerin kahvede otururken kadınlarının çalışması gibi… Demek ki kadının üretim konusunda topluma katkısı olmadığını düşünmek ve söylemek çok yanlış olacaktır.

Kentleşme Tüketim Alışkanlıklarını Etkiledi

Ancak kentleşmeyle beraber kadının sosyal konumu ciddi bir dönüşüm geçirmiştir. Bu değişim onu salon kadını rolüne büründürürken üretime olan katkısını

da azaltmıştır. Yalnızca şekil üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılan çağdaşlaşmanın kadın ve toplum yararına neler getirdiğinin sorgulanmasına ihtiyaç duyulmuştur. Modernizmin biçtiği tek elbise olan salon kadınlığı, kozmetik ve moda aksesuarlarıyla tamamlanmıştır. Neticede kadın, tüketim ekonomisinin çıkarları için kullandığı hedef kitleye dönüşmüştür. Bu hedef kitleye gönderilen 'harca' mesajı onu pazarlama malzemesine çevirdiği gibi cinsiyet kimliğini de yanlış taraflara yönlendirmiştir.

Kadının tüketim alışkanlıkları toplumun tüketim alışkanlıklarını da değiştirmiştir. Meselâ, mutfak düzeninde kolaycılığı tercih etmesi şimdilerde sanık sandalyesine oturttuğumuz fast food tarzı yemek geleneğini, o da sonuçta obeziteyi netice vermiştir. Esasında kadın yemek yapmaktan zevk alırken kültürün değişmesiyle çabuk pişirilen, sağlıksız besinlere itibar etmiştir. Yemek sadece ağız tadına uygun bir şölene dönüştürülüp, sağlığa katkıları unutulduğunda hastalıkların baş göstermesi de hiç şaşırtıcı değildir. Ancak yine de dünya ülkelerine bakıldığında bizim mutfak kültürümüzün çeşitliliği dikkat çekicidir. Böylesine zengin ve sıhhatli bir yemek adabına sahip oluşumuzun inkâr edilemez en önemli sebebi, kadınlarımızın bu konudaki gayret ve bilinçleridir.

Kadın ve Siyaset

Kadının toplumda bugünkünden daha etkin bir rol alamamasının önündeki en büyük engel, erkeklerin çıkarcı yaklaşımlarıdır. Pek çok konuda muhtelif düşüncelere sahip olan erkekler, kadınların avantajları olan sahalarda hemen birleşebiliyorlar. Politika da, şirket yönetiminde ya da toplumda söz sahibi olunacak herhangi bir mevzu da menfaat hesabı yapan ve egemenliği kadına bırakmak istemeyen erkeklerin uzlaşısına şahit oluyoruz. Öğrenciliğim esnasında Cerrahpaşa Tıp Fakültesinin her kliniğinde kadın ve erkek öğretim üyeleri olduğu halde, kadın-doğum kliniğinde hiç kadın öğretim üyesi yoktu. Bu durum öğrenciler arasında ciddi bir tartışma konusu oldu ve durumun niçin böyle olduğunu hocalarımıza sorduk. Aldığımız cevap oldukça düşündürücüydü: 'Eğer burada bir kadın doçent ya da profesör olursa, bütün hastalar ona gider". Demek ki aldıkları onca eğitimden sonra üniversite de profesör olan hocalar dahi kendi çıkarları için kadının sosyal gelişimini engelliyorlardı. Fakat sosyal hayattaki yarışa, erkek kadın ayırımı yapılmaksızın adil bir şekilde katılmak gerekiyor.

Bütün bunlara karşın genel de Doğu toplumları özelde de bizim halkımız bazı alanlarda ataerkil yapıya sahipken kimi yerlerde bu özellik esnemektedir. Meselâ, Hindistan, Bangladeş gibi Doğulu ülkelerde ve bizim memleketimizde bir kadın başkan olabilmiştir. Üstelik halkın onayı ve durumu hazmetmesi neticesinde. Ancak Batı toplumlarında böyle bir tercihe kolay kolay rastlanamaz. Bu, toplumun kadına önyargısı olmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Kadın başkanın

da bir erkek başkan gibi tabiî karşılanması, Doğu halklarının bu mânâda Batılılardan daha üst bir olgunluk seviyesinde olduğunun ipucudur.

Sanal Dünyada Kadın

İnsanlar bilinç baskısı hissetmedikleri, kendilerini bir nevi çıplak düşündükleri, gözetlenmediklerini varsaydıkları bu alanda şuur kontrolü olmaksızın düşündüklerini ifade ediyorlar. Hattâ sanal dünya pek çok kimse için rahatlıkla yalan söyleyebildiği, rol yaptığı, içindeki menfî yönleri serbestçe dışa vurduğu bir saha gibi görülmektedir. Sanal dünyadaki kişi, bugüne kadar bastırdığı duygularını, hayalindeki ideal benliğini, hattâ başkalarınca yanlış kabul edilebilecek eğilimlerini paylaşarak ego doyumu yaşar. Bu gerçek dışı dünyayı insan için ilginç ve çekici hale getiren şey, daha önce kendi kendine düşündüğü genel kabule sığmayacak pek çok fikri cevaplayan, buna karşılık veren birilerini bulmuş olmasıdır.

Sanal dünya kadınlar için olduğu kadar erkekler içinde müthiş bir kültürel değişime sebep oldu. Bu ortamda gerçek kimliğini kullanmak zorunluluğunu hissetmeyen kadın, kendisine yönelik toplumsal baskılardan uzaklaşarak mutlu olmaya çalışmaktadır. Özellikle genç kızlar bu farazî dünyanın en büyük tutkunu durumundalar. Bu tutkunun sebebi şöyle izah edilebilir: Bir genç çocukluktan gelen tazyiklerin olmadığı bu özgür alanda hem kendisi hem de başkaları hakkında dilediği gibi konuşma hürriyetine sahiptir. Sanal âlemin kıyılarında dolaşarak kendini mutlu hisseden kişinin, bu ortamda sahte bir kimlikle bulunuyor olması kuvvetli bir ihtimaldir.

Sanal dünyadaki ilişki şekli daha çok amaçsız kimselerin yaşadığı türdendir. Başlangıçta insanı mutlu eden sanal ilişkiler ilerleyip, yüzyüze görüşme safhasına geldiğinde kişiyi hayal kırıklığına uğratabilir. Demek ki, farazî âlemin getirdiği sınırsız ve sorumsuz yaşantı insanın mutluluğuna hizmet etmiyor. Ayrıca bu hayalî dünyadaki alışkanlıklar gerçek dünyaya da yansıyabilir. O sebeple sınırların iyi çizilmesi gerekmektedir. Bunu yapabilmek içinde kişinin yalnız dış dünyadakini değil, iç dünyasındaki özgürlüğünü de disipline etmesi önerilebilir. Soyut hedeflerini somut hedeflerinin önünde götüren insan, sanal dünyaya girdiğinde bu ego idealine uygun hareket edecektir. ‘Kendime çizdiğim yol haritama uygun davranıyor muyum? Bu farazî dünyadaki ilişkilerim hedeflerime nasıl hizmet ediyor?’ sorularını soracak ve buna vereceği cevaplara göre ilişki şeklini belirleyecektir. Bu hassasiyet kadın erkek ayırımı yapmadan herkesin sergilemesi gereken hassasiyettir.

Namus Konusundaki Toplumsal Yanlışlar

Namus kavramı kültürümüzde çok ciddi bir kavramdır. Cezaevlerine bakıldığında, suçların önemli bir kısmının namus cinayetinden kaynaklandığı görülür.

Dinî duyguları güçlü olmayan insanlarda da bu durum fazlasıyla göze çarpar. Namus düşüncesinin kuvvetli olması kültürel öğretilerle yakından ilgilidir. Bir erkeğin karısının namusu için savaşa gitmesi ya da namusuna dil uzatıldığında erkeğin kendini riske atması kadınların da hoşuna gitmiş, bu durum onlar tarafından da onaylanıp, desteklenmiştir.

Sosyal Darvinizm'e inananlar, aile kavramında cinsel sadakatin çok önemli olmadığını ileri sürer, 'cinsel olarak insanlar daha özgür olmalı' şeklinde düşünürler. Bu durum, insanın anlık zevklerini tatmin edebilir, ama sosyolojik boyut içerisinde zararları ortaya çıkacaktır. Bir toplumun sağlıklı devam edebilmesi için ensest ilişki (aile içi cinsel ilişki) olmamalı, bir anne veya baba doğan çocuğun kimden olduğunu bilmelidir. Cinsellik serbest bırakıldığında, onun en çarpık ya da yanlış uygulaması kişinin en yakınları arasında yaşanacak, ensestin onaylanmasıyla, cinsel ilişki en çok kız ve erkek kardeşler arasında görülecektir. Sosyolojik fazlar içerisinde en çok yüz veya iki yüz sene sonra DNA'lar insanların en yakınlarından oluşacak, uzun vadede pek çok hastalık tezahür edecektir.

Meselâ Amerikalı bir genç, herhangi biriyle evli yaşayacak, fakat kardeşinden ya da ağabeyinden de çocuk sahibi olacaktır. Evrensel akıl bu gelişimi reddeder. Bu gelişim, insanlığın geleceği için çok büyük bir tehlikedir. Olaya sadece biyolojik açıdan yaklaşıldığında bile, DNA'lar birbirlerinden ne kadar uzak olursa, çoğulculuk ve çeşitlilik o kadar fazla olur, insanlığın geleceği açısından o derece doğru hareket edilir. Sosyolojik öğretiler bu sebeple aile içi cinselliği onaylamamıştır. Böyle bir gelişmeye kapı açılmamalıdır. Namus kavramının sosyolojik boyutu bu şekildedir.

Olayın psikolojik boyutunda ise; sadakat ailedeki en önemli bağdır ve cinsel sadakat de bunun içindedir. Bir insanın, sevdiği birinin başka biriyle beraber olduğunu düşündüğünde rahatsız olmaması, psikolojik bir yozlaşmadır. Namus sadece kadınlara özgü değildir. Bu konuda kadın ile erkeğin hiçbir farkı yoktur. Bu durum her iki cins için de aynıdır. 'Namus kadına yakışır, ama erkeğe olmasa da olur' diye düşünülemez. Bu düşüncenin daha fazla kadın ağırlıklı olarak gündeme gelmesi, çocuğu karnında taşımasından kaynaklanır. Bu sebeple biyolojik eğilim, namus konusunda kadının daha çok sorumlu olmasını öğütler. 'Kadın, her erkeği yanına yaklaştırmamalı' düşüncesi bu sebeple ortaya çıkmıştır. Anneliği sebebiyle çocuğun kadının genini taşıdığı kesindir. Fakat, çocuğun kimin olduğu konusunda, erkeğin bilinmeme ihtimali fazladır. Erkek, yâni baba konusunda daha hassas davranma eğilimi bu yüzden ortaya çıkmıştır.

Kadının namus konusunda, erkekten daha çok dikkat etmesi, biyolojik eğilimlere daha uygundur. Fakat namus anlayışı açısından ideal olan, erkek ve kadın arasında hiçbir fark bulunmadığının bilinmesidir. Kadın, namus ve eşine sadakat konusunda ne derece hassasiyet gösterirse, erkek de aynısına sahip olmalıdır.

Aksi halde kadının duyguları yaralanır, 'eşim' diye sarıldığı, sığınacak liman olarak gördüğü erkeğinin başkasıyla beraber olduğunu düşünmesi ruhunu derinden incitir. Eşini aldatma olarak tanımlanan bu davranış doğru sorgulanmalıdır.

Namus öğretisi, insanlık tarihinde ilk defa Antik Yunan'da ortaya çıkmış, mitolojik ve yazılı olarak orada uygulanmıştır. Kadın Antik Çağ'da da değersizdir. Pagan kültürde gerçek insanın erkek olduğu şeklinde bir inanış hâkimdir.

Evli kadın, 18. yy'ın ortalarına kadar para biriktiremiyor, mal sahibi olamıyordu. O, kocasına köle olmak zorundaydı. Hatta İskoçya'da 400 yıl içinde, cadı veya kötü insan oldukları ileri sürülerek 9 milyon kadının kaynar yağa atılarak öldürüldüğü söylenir. 'İçlerinde kötülük var, insanlığı yoldan çıkarırlar' düşüncesiyle, kadınlar kaynar kazanlarda yakılmıştır.

Namus konusunda kadına biçilen rol, erkek egemenliğin bir sonucudur. Kadın ve erkek namus konusunda aynı duyarlılığı göstermelidir. Evlilikte ideal olan budur.

Feminizmin Evlilik Üzerindeki Etkileri

Evliliğin gerçekleşmesi, suyun oluşumuna benzer. Nasıl ki suyun oluşabilmesi için, hidrojenle oksijenin nasıl birbirlerini tamamlaması ve molekül olması gerekirse, evlilik içinde kadın ile erkek bazı özgürlüklerinden fedakârlık yaparak, yeni bir özgürlük modeliyle hareket etmeleri gerekir. Bir insan, 'hem özgür olup istediğim gibi yaşayacağım, hem de evli olacağım' diyemez, bu şekilde bir evlilik mümkün değildir. Kadınların yüzyıllar sonra toplumsal statü olarak ön plâna geçmeleri, erkekleri rahatsız etmiş ve onların evliliğe soğuk bakmalarına sebep olmuştur. Asırların verdiği tecrübeyle, erkeğin evliliğe bakışıyla kadınınki incelenmeli ve yeniden değerlendirmelidir.

Feminizm, kadını erkek gibi olmaya iterken, kadının cinsel kimliğine zarar vermektedir. Kadın, kadınlık özelliklerini ve farklılıklarını güçlendirdiği zaman kadındır. Psikolojik olarak iki cins birbirinden üstün değil, farklıdır. Bu farklılık, hukukî değer açısından da önemlidir. Kadın duygusal özellikler, estetik ve koruma içgüdüsü bakımından ileriyken, erkek dış ortamla savaşma, avcı özellikleri itibarîyle öndedir; böylece taraflar birbirlerini tamamlar. Kişilerin baskın olan bu yönlerini törpülemek evliliğe zarar verir. Kadının ev hanımlığı rolü küçümsendiği zaman, bu rolden uzaklaşır. Halbuki ev hanımlığı ağır bir işçilik, zor bir hizmettir. Üretiminin meyveleri ancak seneler sonra, iyi çocuk yetiştirme şeklinde kendini gösterir. Fakat yaptığı işin sonuçları hemen görülmediği için karşılıksız gibi düşünülür. Erkeğin işinin neticeleri ise maaş, ücret ya da kâr gibi somut bir şekilde geri döndüğünden önemsenir ve göze çarpar.

Bu konuyu inançlı insanlarda çözmek daha kolaydır. Meselâ Yaratıcı, insanı

yaratırken, kadınla erkeği eşdeğer mi, yoksa farklı mı yarattı? Bu iyi bilinmelidir. Yaratıcı katında değer sıralaması neye göredir? Kadın mı öncedir, erkek mi? Zenciler mi, beyazlar mı? Fakirler mi, zenginler mi? Yaratıcı ile olan ilişkide insanın kıymeti zengin, fakir, beyaz, siyah ya da kadın erkek oluşu değildir. Burada ölçü, kişinin Yaratıcı ile doğru ve yakın ilişki kurup kurmamasıyla -dini terminolojiyle- takvasıyla ilgilidir; takvası yüksek olan, Yaratıcı katında daha değerlidir. Yâni kadın ya da erkek Yaratıcı açısından eşdeğerdir. Her iki cinsin de birbirlerine karşı artıları ve eksileri vardır. Birbirlerini tamamlamak için, yaratılmışlardır.

Eğer bu düşünceyle hareket edilirse, çiftler 'özgürleşme' adına evliliklerini kurban etmemiş olurlar. Yoksa cinslerden birinin izole edildiği bir dünyada mutlu olmak mümkün değildir. Başka bir deyişle, tek başına yaşayan bir kadının ya da erkeğin dünyası mutlu bir dünya değildir.

Feminizmin kurucularından Bety Freadman'ın dediği gibi; ' Bir adamla ya da kadınla güzel ve sadakate dayalı bir ilişki, ancak birbirini tamamlama ve birbiriyle varolma bilinciyle yaşanabilir. ' Feminizmi, insanlığa kazandırdığı bazı değerleri koruyarak, ama kaybettirdiklerini de bilerek; ve buna geçmişteki kültür ve inanç birikimimizi de katarak yeniden tanımladığımız zaman, kadın - erkek mutluluğunu ve evlilik kavramını oturması gereken mecraya yerleştirmek mümkündür.

1960' da kadınları erkeklere karşı silâhlanmaya çağıran bir kitabın sahibi olan, Amerikalı feminist yazar Bety Freadman, şu anda Manhattan'da tek başına yaşamaktadır. Yetmişinci yaşından sonra söylediği şu cümle ne kadar anlamlıdır:

"Bir erkekle güven ve sadakate dayalı bir ilişki içinde olmak beni ne kadar mutlu ederdi. "

Özetle cinsel kimlik oluşumunun biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve spritüel korelasyonlarını bütün olarak ele almadığımız durumlarda insanlığın geleceği ile oynamamızın mümkün olduğunu görmemiz gerekir.

Not: Bu yazının önemli bir bölümü yazarın Kadın Psikolojis kitabından güncellenmiştir.

KAYNAKLAR

1. Andreasen, N. C. : Cesur Yeni Beyin, (Çev. :Yıldırım B. Doğan), İstanbul, 2003.

2. Arsel, İ. : Şeriat ve Kadın, İstanbul, 1994.

3. Atasoy, İ. : Peygamberimiz neden çok evlendi?, Ezvac-ı Tahirat Okulu, Nesil yay, İstanbul, 2002.

4. Ateş, S. : İslâm Toplumunda Kadının Yeri, Vatan Gazetesi Yazıları, İstanbul, 2004.

5. Baker, C. , Silva, P. : The Relationship Between Male Sexuel Dysfunction and Blief in Zibelgerd's Myths. World Behavior Theray Congress 5-10 Eept. 1988, Edinburgh.

6. Bıreda, M. R: Aşk Bağımlılığı, (Çev. Meltem Erkmen) Epsilon Yay, İstanbul, 2001.

7. Cooper C. L: Stres, Medicine and Health, Handbook CRP Press, Inc. 1996, Boca Raton, New York, London, Tokyo.

8. Crenshaw, Tl, Goldberg Jp, Sexual Aspects of Neurechemistry, Crenshow. Tl, Goldberg Jp (Ed.) Sexuel Pharmacology, Newyork W. W:Norten, Comp. 1996.

9. Damasıo, A. R: Descartes'in Yanılgısı, Duygu Akıl ve İnsan Beyni, Varlık/ Bilim Yay, İstanbul, 1999.

10. Damasio AR. etal: Unıty of Kneowledge, the Convergence of Natural and Human Science, Annals of the New York Academiy of Sciences Volume 935, New York, 2001, pp: 176-190.

11. Damasio, A. R. : Descartes Error: Emotion, Reason and the Human Brain, G. P. Putnamis Sons, New York 1994.

12. Damasio, A. R. : The Feeling of What Happens: Badyand Emotion in the Making of Consciousness. Harcout Brace, New York, 2000.

13. Demir, Z. : Modern ve Postmodern Feminizm , İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.

14. Dökmen, Ü. : İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yay, 20. Baskı, İstanbul, 1994.

15. DSM IV: Dıagnostıca and Statistical Manuel of Mental Disorders, Fourth Edition, Washington, American Psychiatric Association, 1994.

16. Edalman G. :Neural Darwinism, Basic Boks, New York, 1987.

17. Freud, S. : Cinsiyet ve Psikanaliz, (Çev. Selahattin Hilav), Varlık Yayıncılık, İstanbul, 1967.

18. Fromm, E. : Sevme Sanatı, (Çev. :Gündüz Işıtan), Say. Yayıncılık, İstanbul, 1982.

19. Gıllan Petrıcıa: Cinsel Sorunlar ve Tedavileri El Kitabı, (Çev. E. Eker, M. Özmen, E. Özmen), Mentoş Yay, İstanbul, 1993.

20. Glenn D. - W. Chris. M. : Aşk Bilimi, (Çev. :Tülin Er), Çitlembik Yay, İstanbul, 2000.

21. Golemen, D. : Duygusal Zekâ, (Çev. Banu Seçkin Yüksel), Varlık-Bilim Yay, İstanbul, 1998.

22. Gou'sten M, Goldberg P. : Kendi Yolunuzdan Çekilin, (Çev. : Çelik Betül,

Özyayla İlkin), Sistem Yay, İstanbul, 20002.

23. Göle, N. : Modern Mahrem, Medeniyet ve Örtünme, Metis Yayıncılık, İstanbul, 1991.

24. Graf, S. : Kozmik Oyun, İnsan Şuurunun Yeniden Keşfi, (Çev. :Kartal Levent), Ege -Meta Yay, İzmir, 2000.

25. Gray J. : Erkekler Marstan, Kadınlar Venüsten, (Çev. :Gülden Şen) Altın Kitaplar, 8. Basım, İstanbul.

26. Graziottion A. : Sexuality and Menapause, in Studd J. (Ed) The Management of Menapause. Annuel Review, 1998, London, 1998, 49-59 02.

27. Heiman Jr, Lo Piccolo, J: Becoming Orgasmic: Asexual and Personal Growth Program for Women, New York, Prentic Hall Press, 1988.

28. Herbert, N. : Temel Bilinç, Ayna Yay, İstanbul, 1999.

29. Howells K. : The Psychology of Sexual Diversity, Basil Blockwell Lt, 1984.

30. Kanakos, Aydın, Özdemir, Özesmi: Multidisipliner Yaklaşımla Beyin ve Kognisyon, Çizgi Tıp Yay, Ankara, 2000.

31. Kapan J. : Biological Constraint, Cultural Variety, and Psychological Structures.

32. Kaplan H. S. (Ed) : The Evaluation of Sexual Disorders, New York, Brunner/ Mazel, İnc, 1983, 23-25

33. Kaplan, H. S. : Anatomyand Physidogyof the Sexual Responce, Kaplan Hs(Ed.), The New Sex Therapy, New York, Brunne/Mazel, 1974, 27-56

34. Kaplan, H. S. : Hipoactive Sexuel Desire, Journal of Sex Marital Therapy, 1997. 3

35. Kaplan, H. S. : The Psychosexual Evaluation,

36. Kayır A. : Cinsellik ve Cinsel İşlev Bozuklukları, Adam E, Tükel MR. , Ayıcı O: (Ed.) Psikiyatri İst. Tıp Fakültesi, 1995:228-239

37. Keınberg, F. O. : Love Relations, Normality and Pathology, Yale University Press, New York, 1995

38. Kıngma, R. D. : Gerçek Aşk, HYB Yayıncılık, (Çev. Nalan Uysal), Ankara, 1984

39. Kınsey A-C : Sexual Behaviors in the Human Female, Philadelphia, W-B. Saunders, 1953

40. Laumann Eo, Gagnon Jlt, Michael Rt, : The Social Organization of Sexuality: Sexuel Practions in the United States. Chicago, University of Chicago Press, 1994

41. Lipson L. : Uygarlığın Ahlaki Bunalımları, Manevi Bir Erime mi, Yoksa İler-

leme mi? (Çev. Jale Çam Yeşiltaş), Kültür Yay, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2003

42. Massey D. E. : Sex Education, The Challenge For the Educators, Sexuel and Marital Therapy, 1994, 9 (2), 111-114

43. Massey, D. E. : School Sex Education: Why, What and How? London Family Planning Associatien, 1992.

44. Masters Wlt, Johnson V E. : Human Sexual Response Boston, Litte Brown, 1966, Chapter 10.

45. Mc Ginnis, L. A. : Sevginin Gücü, (Çev. :Fulden Çetin), Beyaz Yay, İstanbul, 1999

46. Muhammed S. : İslâm ve Diğer Geleneklerde Kadın: Önemli Bir Yanlışı Tashih, Yeni Ümit Dergisi, Ocak-Mart, İZMİR, 2002

47. Nebster R. A, Jordan C. C. : Neurotransmitters, Drugs and Dispase

48. Nurbaki, H. : Nurdan Anneler, Damla Yay, İstanbul, 2003

49. Nursi, B. S. : Lemalar, Söz Yay, S. 314-328, İstanbul, 2004

50. Öztürk, O. : Ruh Sağlığı Bozuklukları, Evrim Yay, İstanbul, 1989

51. Posner M. I, Rothbart, M. K, Gerrand_Caultan. G. : (Ed) Damasio A. R: Unity of Knowledge, Annel of the New York Academy of Sciences Volume 935, New York, 2001 PP: 208-217

52. Rowland, L. D. :The Psychobiology Of Sexuel Arousal and Behavior, Diament L. Mc Anulty Rd(Ed.), The Psychobilogy of Sexual Arousal and Behavior, Diament L. Mc Anulty RD (Ed) the Psychology of Sexual Orientation, Behavior and Identity, Green Wood Press, London, 1995, 19-42

53. Sanford, L. T, Donovan, E. L : Kadınlar ve Benlik Saygısı, HYB Yayıncılık (Çev. Semra Kurt), ANKARA, 1999

54. Sautet, M. : Kadınların Özgürleşmesi Üzerine, (Çev. Selcan Serdaroğlu), Telos Yay, İSTANBUL, 1998

55. Savaş, R. : Hz. Muhammed Devrinde Kadın, Gelenek Yay, İSTANBUL, 2004

56. Sch Lessınger, L : Kadınların Hayatlarını Mahvetmek İçin Yaptıkları On Aptalca Hata, HBY Yayıncılık, (Çev. Ayşe Güran), ANKARA, 1997

57. Seyyar, A. : Feminist Kadın Politikalarının Alternatif Olarak Fıtri Cinsiyetler Politikalarının Doğuşu, Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi, Türkiye'de Kadın Sayısı, Ekim-Aralık, İSTANBUL, 2004

58. Sıbai, M. : İslam' a ve Garplılara Göre Kadın, (Çev. Toksarı İhsan), Nida Yay, İSTANBUL, 1969

59. Stock, E. W. : Sex Roles And Sexual Dysfunction. Widom C-S. (Ed): Sex Roles and Psychopathology, New York, Plenium Press, 1984, 249-75

60. Tarhan, N. :Kadın Psikolojisi , 45 nci Baskı Nesil Yayınları 2005 İstanbul

61. Wilson, E. O. : Doğanın Gizli Bahçesi, (Çev. Aslı Biçen), Popüler Bilim Kitapları Tübitak, 4 Basım, ANKARA, 2003.

MÜSTEHCENLİK VE TOPLUM

İbrahim BALCIOĞLU*

Müstehcenlik denince akla ilk gelen cinsellik ve onunla ilgili kavramlardır. Televizyonlarda, basında cinsellikle ilgili konular gündeme geliyor, Bazen açıktan açığa, bazen da gizli gizli cinsellik konuşulur. Fıkralara konu olan cinsellik, günlük hayatın vazgeçilmezleri arasında yer almaktadır. Erkek ve kadınların kendi aralarında şakalaşırken ve gelirken cinsel içerikli öyküler anlatmaları da bildiğimiz bir gerçektir.

İnsanlar binlerce yıl cinselliği hiç konuşmamışlar, gizli tutmuşlar, saklı tutmuşlar, suç niteliğinde görmüşler, tabu gözü ile bakmışlardır. Ayrıca araştırılması ve öğrenilmesi, incelenmesi için gizliden gizliye çaba göstermişlerdir. Bu arada hayvanlarla iç içe yaşama, onların cinsel davranışlarını incelemeye yönelme eğilimini ortaya çıkarmıştır.

İnsan ve hayvan cinsellikleri arasında paralellik kurulmuştur. Aradaki benzerlikler ve ayrılıklar ortaya konulmuştur. Hemen her memleketin kültüründe hayvan cinselliği ile ilgili fıkralar, öyküler, şarkılar, mitolojiler mevcuttur. Gelişen dostluk sonucunda cinsellikle ilgili sapmalar, sapkınlıklar, bozukluklar gündeme oturmuştur. "Ayıp, günah, gerekli..." gibi moral kavramlar da işin diğer yanıdır.

Din ve kültürler erkeğin cinsel davranışlarını olağan görür, kusurlarını görmezler. Cinsellik, sanki erkeğin hakkı ve üstünlüğüymüş gibi ele alır.

Kadın bakış ise üzerinde durulması gereken bir konudur. Doğu ve Batı kültürleri kadını uzun süre "şeytan, cadı, kötü yaratık" olarak gördü, değerlendirdi. Bu bakış açısı kadının kendisini ifade etmesini engelledi, çevresiyle ilgilenmesini yasakladı.

* Prof. Dr., İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fak. Psikiyatri A.D.

Günümüzde teknolojinin, bilginin ve uygarlığın gelişmesi kadının cinselliğine bir başka bakış açısı getirmiştir. Kadının süslenmesi ve sevgiye olan doyumsuzluğu her türlü cinselliğin temel hareket noktası olmuştur. Bu uğurda kavgalar, tartışmalar, cinayetler artarak devam etmiştir. Diğer yandan güzellikle ilgili sanayi ürünleri katlanarak artmıştır.

Moda gösterimlerinde medya para kazanmak için gariplikler yapmaya başlamıştır. Gariplikler cinsellik üzerine kurulmuştur. Cinsellikle ilgili yozlaşmalar "moda" diye takdim edilmeye çalışılmaktadır. "Moda" diye adlandırılan akımlar kadın cinselliğini sömürmekte ve cinsel davranış bozuklukları adeta teşvik edilmektedir. Kadınları izlediği bu abartılı yoldan erkeklerin koşar adımlarla gitmesi üzerinde durulması gereken bir noktadır. (Ziyalar, Adnan, 1999)

Cinsel davranış bozuklukları toplumun gündemine oturunca, dinlerin "ne dediği" önemli duruma geldi. Özellikle semavî (ibrahimi) dinler (Müslümanlık, Hıristiyanlık, Musevîlik) cinsel davranış bozuklukları konusunda katı, sert ve "ödün vermez" tutum sergilemişlerdir. Büyük dinlerin bu tutumlarının yanlış yorumlanması, cinsel davranış bozukluklarına hapis, kırbaçlama, öldürme gibi ceza uygulamalarını getirmiştir.

Cinsellik gibi önemli bir konuyu ele alırken, "normal cinselliği" tanımlamak, bilmek gerekir. Canlılar için cinsellik, özellikle hayvanlar açısından, üreme amaçlıdır. Buradaki cinselliğin özü reflekse dayanır, "haz" esası yoktur. Türün devamı için cinsellik eğiliminin zamanı, yeri, tarzı ve evrenin niteliği (iklim, zaman) önemlidir.

İnsanda cinsel davranışları düzenleyen çok sayıda etken mevcuttur. İnsan cinselliğinde refleksin yanı sıra "zevk, öğesinin de rolü söz konusudur. Zevk, haz söz konusu olunca insan istediği zaman cinsel eylemi gerçekleştirebilir. Cinsellikte erkek ve dişi seksüel erginliğe, olgunluğa ulaşmalıdır; uygun yer ve zamanda cinsel organlarını kullanmalıdır; bu eylemin sonunda zevk de söz konusudur. Bu eyleme "normal cinsellik" adı verilir. (Moeller, Pt, 1993)

"Normal" kavramı zamana, yere ve toplumdan topluma göre değişebilir. Cinsel eylemi anatomik yapıya uygun ve fizyolojik özellik gösteren biçimde olmalıdır. Psikolojik olarak kadın ve erkek birbirinden hoşlanırlar. Daha sonra cinsel eylem fizyolojik olarak gerçekleşir. Kadının fertilize olması (döllenmesi) için gerçekleşen eylem "normal cinsel davranış" kabul edilir. Cinsellik sırasındaki zevk ve doyum hissi, keyif alma ikincil durumdur. (Sadock, Va, 1995)

Hormonların cinsel davranış üzerinde etkileri vardır. Bu etki güçlendirici veya bastırıcı mahiyettedir. Merkez sinir sisteminde hormonların çalışması beden gelişimi ile beraber gider. Ergenlikle birlikte ne tip değişiklikler olacağı önceden belirtilmektedir. Zamanı ve yeri, sırası gelince hormonların "başla" emri ile meyda-

na çıkarlar. Cinsel davranışın psikolojik paternleri ise zaten önceden hazır şekilde beklemektedir. Hormonlar kişinin cinsel kimlik kazanmasına katkıda bulunurlar. (Ziyalar, Adnan,1998)

Bazen insanlara tedavi veya başka amaçlarla hormonlar verilebilir. Bu hormonların etkileri çeşitli, şaşırtıcı ve ters içerikte olabilir. Anlaşılmaktadır ki cinsel kimliğin belirlenmesinde esas olan daha önce de programlanmış içgüdüsel kalıplardır. Burada anlatılmak istenen, cinsellikle ebeveyn ve ana rollerine ait kalıplardır. Demek ki, hormonların cinsel davranışın belirlenmesinde doğrudan ve temel etkisi yoktur. Hormonlar cinsel davranışı enerjiye benzeyen etkiyle güçlendirirler veya zayıflatırlar. (Songar, Ayhan,1980)

Canlılarda, özellikle insanlarda cinselliğin en önemli amaçlarından biri neslin devamı olduğuna inanıyoruz. Küçük cüsseli memelilerde üreme potansiyeli büyüklerine göre daha fazladır. Tarla faresinde ortalama ömür 120 gün ve bir üreme devresi içerisindeki yavru sayısı 20 (yirmi) olmasına rağmen, bu yavruların yaşama oranı 1/10 dur. (Ziyalar, Adnan,1999)

İnsanda üreme potansiyeli değişik durum gösterir, doğal şartlarda yaşayan insanların üremeleri sınırlıdır. Mesela Avustralya yerlilerinde bir kadın en çok 5 (beş) çocuk doğurabilir. Çünkü yerli kadın çocuğunu emzirip büyütecek, gıdasını sağlayacak, koşuşturacak ve doğal şartlarla mücadele edecektir. Dolayısıyla doğum oranı sınırlı olacaktır. (Ziyalar, Adnan,1999)

Üreme potansiyeli ve cinsel davranış konusuna girmişken, konuyu ayrıntılı biçimde ele almakta yarar var. Cinsel davranış bütünü ile psikofizyolojik reaksiyonlar zinciridir. Cinsel bir cevabın ortaya çıkmasında hem fizyolojik hem de psikolojik uyaranlar etkilidir.

Kişinin karşı cinsten bir objeye yönelttiği tavır alma hali bütün insan türü için geçerlidir ve türe özel kalır. (Travin, S.,1995)

Cinsel davranış bozuklukları günümüzün en önemli konularından biridir. Cinsel kimlik bozuklukları (Cinsel Davranış Bozuklukları) kişinin belirlenmiş cinsiyetinden sürekli biçimde rahatsız olmasının eşlik ettiği karşı cinsiyetle güçlü ve sürekli bir özdeşim kurma ile belirlidir.

Erkek çocuklarda, karşı cinsiyet özdeşimi, geleneksel olarak kadınsı etkinliklerle belirgin uğraşma ile dışa vurulur. Cinsel kimlik bozukluğu olanların penislerini ve testislerini iğrenç bulduklarını, onları ortadan kaldırmak istediklerini, ya da vajinaları olduğunu ya da olmasını istediklerini söyleyebiliriz. (Amerikan Psikiyatri Birliği,1998)

Cinsel Kimlik Bozukluğu olan kızlar ebeveyne ya elbise ya da kadınsı giydirme girişimlerine yoğun olumsuz tepki gösterirler. Oğlan giysileri ve kısa saçı tercih ederler, yabancılarca oğlan sanılırlar ve oğlan adıyla çağrılmayı isteyebilirler.

Bu kızlar ilişkili sporlarla, vurdulu kırdılı oyunlarla ve geleneksel oğlan oyunları ile ilgilerini paylaştıkları erkekleri oyun arkadaşları olarak tercih ederler. (Amerikan Psikiyatri Birliği,1998)

Kimlik bozukluğu olan erişkinler diğer cinsiyetin üyesi olarak yaşama isteği ile ilgilenirler. Bu ilgi, diğer cinsiyetin rolünü düzgün yapabilmek ya da hormonal ya da cerrahi girişim yoluyla diğer cinsiyetin fiziksel görünümünü kazanmak için yoğun istek biçiminde dile getirilir. Toplumda aykırı giyimle ve diğer cinsiyetin rolünü taklit etmekle zamanını geçirirler. (Amerikan Psikiyatri Birliği,1998)

Cinsiyet Kimlik Bozukluğu olan bireylerde sıkıntı ya da yeti yitimi yaşam süresince farklı biçimde dışa vurulur. Ergenlerde ve erişkinlerde, karşı cinsiyet arzuları ile uğraş, sıklıkla sıradan etkinliklerini engeller. İlişki zorlukları yaygındır ve okuldaki ya da işteki işlevsellik bozulabilir. (Amerikan Psikiyatri Birliği,1998)

CİNSEL KİMLİK BOZUKLUĞU İÇİN TANI ÖLÇÜTLERİ

A- Karşı cinsiyetle güçlü ve sürekli bir özdeşim kurma (kültürel üstünlükler için istek duyma olarak değil)

Ergenlerde ve erişkinlerde bu bozukluk diğer cinsiyette olma dileğini dile getirme, sıklıkla kendini diğer cinsiyetteymiş gibi gösterme, diğer cinsiyetteymiş gibi yaşamayı ya da davranılmayı isteme ya da diğer cinsiyete özgü duygularının ve tepkilerinin olduğuna ilişkin bir inanç taşıma gibi semptomlarla kendini gösterme. (Amerikan Psikiyatri Birliği,1998)

B- Cinsiyetine ilişkin sürekli rahatsızlık duyma ya da cinsiyetinin gerektiği cinsel rol için uygun olmadığı duyumunun olması.

C- Bu bozukluk fiziksel bir intersex durumu ile birlikte gitmemektedir.

D- Bu bozukluk, klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, mesleki alanlarda ya da önemli diğer işlevsellik alanlarında bozulmaya neden olur.

CİNSİYET BOZUKLUKLARININ SINIFLANDIRILMASI

Homoseksualite: aynı cinsten insanların birbirlerine ilgi duymaları ve cinsel eylem yapmaları söz konusudur.

Transeksualizm: Karşı cinsin bir üyesi gibi yaşama ve kabul edilme isteği vardır. Anatomik yapının uygun olmadığı düşünülür. Bunun giderilmesi için hormonal ve cerrahi tedavi görmek ister. (Dünya Sağlık Örgütü Icd-10,1992)

Fetişizm: Cinsel uyarılma ve cinsel haz için uyaranın cansız bir nesne olmasıdır. Fetişizm hemen sadece erkeklerde görülür.

Fetişistik Karşı Giysicilik: Cinsel uyarılma için karşı cinsin giysilerinin giyilmesidir.

Gösterimcilik: Cinsel organlarını yabancılara (sıklıkla karşı cinsten) veya halka açık yerlerdeki insanlara göstermeye inatçı ya da yineleyici bir eğilimin olmasıdır.

İki Yönlü Karşıt Giyicilik: Geçici olarak karşı cinsten biri gibi yaşamak için o cinsin giysilerinin giyilmesidir. Kalıcı cinsiyet değişikliği özlemi ve cerrahi girişim yapılması yoktur. Karşı cins gibi giyindikten sonra cinsel uyarılma ortaya çıkmaz.

Sodomi (Buggery): Anüs yoluyla yapılan cinsle birleşmedir.

Skoptofili: Diğer insanların cinsel davranışlarını ve sevişmelerini seyretmekten zevk alma durumudur.

Cinsel Gözetleyicilik: Soyunma gibi mahrem ya da cinsel davranışta bulunan kişilere bakmaya ısrarlı ya da yineleyici bir eğilimin olmasıdır. Gözetleme çoğunlukla uyarılma ve özdoyurumla sonuçlanır.

Fellasyo: Ağız ve cinsel organların birbirine teması şeklinde bir perversiondur. "Fellare" emme anlamına gelir; ağız cinsel organlara yapıştırılarak emilmesi şeklinde uygulanır.

Homoseksualite cinsel davranış bozuklukları içinde anlaşılması en zor ve çok problem olanlarından biridir.

Son yıllarda konu ile ilgilenen araştırıcılar arasında görüş değişiklikleri ve farklılıkları ortaya çıkmıştır. Homoseksualite kavramına etik, moral ve dinsel açısından bakış yerine, medikal ve bilimsel yönden bakmak öne geçmiştir.

Homoseksualite, kişinin cinselliğe karşı orientasyonunun, davranışlarının, kendisini kişisel olarak nasıl gördüğünün ve toplumda kendisini koyduğu sınıfın bir bütün olarak ele alınışıdır (Mc Nutly, C.,1994).

Homoseksualiteyi ele alırken çocukluk dönemini gözden geçirmek yararlı olur. Çocuk 10-15 yaşları arasında cinsiyet eğilimini kendi cinsinden olanlara çevirir bu devreye homoseksuel dönem adı verilir. Bu eğilim çok defa platonik bir libido hissidir. Bütün çocuklarda bu platonik homoseksualite daha ileri gitmez geriler ve yerini ideal dönem diğer cinsel eğilime (heteroseksualite) ye bırakır. (Adasal, r.,1975).

Homoseksualitede eğilimler eyleme her zaman dönüşmez, bilinçaltında kalır. Homoseksualite cinsel kimlik (davranış) bozukluğudur ve onun sapık biçimlerinden biridir. En ilkel toplumlarda ve dünyanın her yöresinde görülür. Homoseksualitede bir kadının başka bir kadınla, bir erkeğin başka bir erkek ile sevişmesi; ancak burada sapık cinsel dürtü ile aktif cinsel eylemin gerçekleşmesi söz konusudur. Homoseksüel olup karşı cins ile doyurucu cinsel ilişkide bulunabilen kişilerde vardır. Bu insanlara Homoseksüel demekten ziyade iki taraflı anlamına

gelen (**Biseksualite**) adı verilir. (Adasal, Rasim,1975).

TARİHTE HOMOSEKSUALİTE

Antropolojik araştırmalar en eski ve ilkel toplumlarda homoseksualitenin %64 oranında kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bazı topluluklarda homoseksualite serbesttir ve bazılarında kesinlikle yasaktır; cezalandırılır. Orta çağda Hristiyanlığın etkisi ile homoseksualiteye ye sempatiyle bakılmazdı. Avrupa ordularında çok sayıda homoseksuel asker vardı. Rönesans döneminde meşhurlar arasında Michel Angelo, Leonardo Da vinci, Antonio Ruzzi, Giordano Cellini, Bazzi gibiler homoseksuel olarak biliniyordu. (Adasal, Rasim,1975).

Şark memleketlerinde homoseksualiteye eğilim gözlenmiş sembolik şekillerde şiirlerde bestelenmiştir. Bazı tasavvuf ehlinin eserlerinde plâtonik şekilde ifade edilen dost aşkını doğrudan doğruya homoseksualite anlamında yorumlamak yanlıştır. Mesnevîde zevkle okunan dizeler daha çok eski yunan filozoflarının sembolizmine benzetilebilir.

HOMOSEKSUALİTENİN SEBEPLERİ

Araştırmacılara göre homoseksualiteyi tek bir sebebe bağlamak doğru değildir. Homoseksualitenin gerçek sebeplerinin meydana çıkması için genetik, hormonal, psikososyal, biyolojik ve diğer sebeplerin ayrıntılı biçimde incelenmesi gerekir. Bu gün için dört sebep ileri sürülmektedir.

(a) Endokrin Bozukluklar

(b) Genetik Yapı Bozuklukları

(c) Psikolojik Sebepler

(d) Çevresel Etkenler

Homoseksualitenin ortaya çıkmasında yukarıdaki dört etkenin birlikte rolü olabilir ve gerekebilir. (Balcıoğlu, İ., 2006).

HOMOSEKSUALİTE İLE İLGİLİ GÖRÜŞLER

Bunların çoğu yorumdur ve teorik düzeydedir. Bu teorileri özetleyelim.

(a) Hayvan Deneyleri: Hayvanlarda yapılan gözlemler, kurbağaların uygun bir eş bulamadıkları zaman odun parçaları ile cinsellik yapmaya çalıştıklarını göstermiştir. Bazı gençlerde cinsel dürtüler çok güçlü iken cinsel obje olmayan eşyalarla cinsel doyumu gerçekleştirdiği bilinmektedir. Yeni yetişmekte olan gençlerin evlendiği zaman bu alışkanlıkları terk ettiği bilinmektedir.

(b) Homoseksualite ve Masturbasyon: Masturbasyon homoseksuel veya heteroseksual ilişkinin yerine geçebilir.

(c) Kalıtım ve Homoseksualite: Krafft-Ebing' e göre homoseksualiteye uygun

ve erken belirtilerini gösteren eğilim bir yapı vardır. Kalıtımsal yönü üzerinde durulan homoseksualite de genetik bir bozukluk söz konusudur. Prof Dr. Mazhar Osman Uzman hocamız bu görüşü kabul eder.

(d) İkizli Cinsiyetb(Biseksualite): Anadan doğma olan bu seksualite yapısında cinsel organlarda gelişme hatası mevcuttur ve buna uygun psikolojik bir Hüsnalık (hermaphrodisme) kabul edilmektedir.

(e) Hormonal Açıklama: Kadın ve erkekte, her iki cinse ait hormon mevcuttur. Erkekliği ve erkekliği, bunların kantite itibari ile bir cinse ait hormon üstünlüğü tayin eder. Homoseksualite hormon dengesizliğinin ifadesidir. Endokrin faktörler cinsel davranışta ikincil etkenlerdir ve yardımcı ögelerdir. Dişilik hormonlarının enjekte edilmesi kişiyi homoseksuel bireyler arasında hormon farklılığı yoktur. Endokrin bozukluklar cinsel davranışın yönünü değiştirmez; ancak mevcut dürtüyü güçlendirir veya azaltır. (Balcıoğlu, i., 2006).

(f) Beyin Hastalıkları ve Homoseksualite: Sinir sisteminde birçok bölgenin travmatik, tümöral, iltabi hastalıkları homoseksual davranışlara sebep olabilir, kafa travmalarından ve kronik alkolizmden sonra homoseksual eğilimler ortaya çıkabilir.

(g) Psikanalitik Görüş: Psikanaliz, homoseksual kişilerin olağan şahsiyette ve toplumsal düzeylerininin yüksek olduklarını kabul eder. Psikoseksuel gelişim bozukluğu çocukluk döneminde yaşanmıştır, bu da çok defa oedipus kompleksinin ters bir tasfiyesi ve homoseksual devrede saplanmasıdır.

Karşı cinsin nasıl seveceğini ve sevileceğini bilmemiş olmak önemli bir kusurdur ve kişiyi ömür boyu bir patolojik sevgi arama davranışının içine iter.

Anne ve baba yerine geçen kimseler çocuğun hayatında bir duygulanım köprüsü oluştururlar. Çocuk gelişim süreci içinde bir süre sonra bu sevgi objesini bir yabancı kadınla değiştirecektir. Anneye duyulan aşırı sevgi de patolojik sonuçlar getirebilir. Babadan uzun süre mahrum kalma çocuğun zihninde baba için bir yokluk duyumunu uyarır ve çocuk babadan alması gereken davranış kalıplarından yoksun kalır. Bu durumda çocuk beraber olduğu anneye ait feminen karakterler geliştirir. Uygunsuz kişilik yapısında olan babalar, alkolik babalar, hoşgörüsüz ve katı huyda olanlar, yeni gelişmekte olan çocuğun anneyle özdeşim yapmasına ve çocuğun kadınsı huylar geliştirmesine yol açarlar.

Psikanaliz okuluna göre birçok insanın henüz çocuk olarak birçok homoseksuel anıları vardır, birçok insanda homoseksualite bilinçsiz şekilde mevcuttur. Buna rağmen onlar savunma telafisi için yaptıkları projeksiyon mekanizması ile başkalarını ahlaksız sayarlar. (Adasal, Rasim, 1975) .

ERKEK HOMOSEKSUALİTESİ

Erkek homoseksual bireyleri sınıflandırmak mümkün değildir. Kalıtımsal ve yapısal kabul edilen homoseksual bireyler, cinsel sapıklıklarını şehvet doyumu aracı olarak benimserler, gerçek homoseksual kabul edilen bu bireylerin aktif ve pasif olanları vardır. Halk arasında bir çok vatandaşın tasavvur ettikleri kadın yürüyüşlü ince sesli tüysüz ve dejenere tipteki homoseksual bireyler çok nadirdir ve böyle bir sınıflandırma geçerli değildir. Toplumdaki birçok homoseksual kişinin sosyal ve moral davranışları fizik yapıları yönünden normaldir, aktif ve pasif olanları da kadınlık belirtisi göstermez, kasları atletik yapı sergilerler.

Bir kısım insanlar tesadüflere ve icaplara bağlı olarak homoseksual eylemlere girerler. Daha çok kadınların hiç veya kolaylıkla bulunmadığı uzak kışla, yatılı okul, gemi, cezaevi, kamp gibi erkek topluluklarında görülmektedir. Homoseksual bireyler cinsel sapıklıklarını hastalık ya da zevk sayarlar. Zevk sayanlar övgü düzenler, yasal eşitlik ve serbestlik isterler. Homoseksual bireylerin sevgileri ve cinsiyetleri genellikle kararsız ve uçarıdır. Gerçek homoseksuel bireyleri tespit zordur. (Monteleone, Ja.,1998).

Paranoid şizofrenide, zekâ geriliklerinde, epileptiklerde, maniklerde, bunamalarda jeneral paralizi gibi psikiyatrik hastalıklarda dürtüsel reaksiyonlar halinde belirek homoseksual eğilimler ortaya çıkabilir.

Alkol bağımlılığında, psikopatlarda, psikozlarda, bunamalılarda homoseksual eylemler sıkça görülmektedir. Homoseksual psikopatlar hiçbir kısıtlama ve kurala bağlı olmadan yaşarlar, her türlü suça yatkınlıkları mevcuttur. Aynı şekilde, homoseksualite ve alkolizm çok sıklıkla beraber görülürler. Bu alkoliklerin suçluluk duygusunu bastırmak için içtikleri sanılmaktadır.

Psikozların, özellikle katatoniye yaklaşmış şizofrenilerin pasif bir homoseksual ilişkiye ikna edilmesi kolaydır. Suçun en çok işlendiği ilişkiler bu kimseler arasından çıkar.

Kafa travması geçirenler, zekâ geriliği teşhisi alanlar, hafızasını yitirenler homoseksual atak geçirebilirler. Çoğunlukla yaptıkları işin ciddiyetini ve korkunçluğunu anlayamazlar. Bu kimseler hiç önlem almadan eylemlerini gerçekleştirirler ve çevrelerine keyifle anlatırlar. Bu zavallılar aktif homoseksual kişilerin seks malzemesi olurlar. (Nash Mr,1983).

"Lesbianisme" Kadın homoseksualitesi demektir. Eski yunan şairlerinden SAPHO nun yaşadığı Lesbos adasından alınadır. Bir kadının kendi cinsine, diğer bir deyişle başka bir kadına beslediği fiziksel ve duygusal anlamdaki sevgi eğilimine dürtüsüne kadın homoseksualitesi (sevicilik, lezbianizm) denir. Bu tablo aktif ve pasif şekillerde olur.

Kadın homoseksualitesinin ana sebebini özel yapısı oluşturabilir. Bir kadın

lezbiyen olarak doğabilir. Bu kadınlarda homoseksual eğilim erkenden belirir ve kız çocuğun bulunduğu ortamlarda (okul, pansiyon, manastır) erkenden bu eğilimleri öğrenir. Bu kadınlar evlilik hayatına uyum sağlayamazlar.

Şizofreni, alkolizm, paranoid bozukluklar, zekâ gerilikleri gibi psikiyatrik hastalıklarda lezbiyenizm görülür.

Erkek görünümlü kadın tipinde biyolojik olarak kadın cinsel organları vardır. Bununla beraber hislerinde düşüncelerinde, tepkilerinde tamamıyla erkektirler. Morfolojileri erkek hatları gösterir. Evlenip anne olabilirler. Evlendikten sonra homoseksualiteleri devam eder. Bu erkek ruhlu homoseksual kadınlar çok kere davranışlarını erkekler gibi konuşma, giyinme, zevklenme, hareket etme (spor yapma, tütün ile içki içme) ve meslek seçmeyle dışa vururlar. (Adasal, Rasim, 1975).

Homoseksualitenin ortaya çıkış biçimleri ve sebepleri dolayısıyla tedavisi zor ve karışıktır. Cinsel ilişki imkânsızlıklarına bağlanan homoseksualite için tedavi söz konusu değildir. Ortam normal cinsel ilişki imkânına kavuşunca sapık eğilimlerden kurtulma şansı doğar. Gerçek homoseksual bireyler kendilerini cinsiyet hastası olarak kabul etmezler. Bunlar arasında cinsel sapıklığın meddahlığını, felsefesini yapanlar ve başkalarını buna teşvik edenler vardır. Bunların tedavisi söz konusu olamaz. (Adasal, Rasim,1975).

Genel olarak homoseksualite kadınlık ve erkeklik hormonunun kantitatif azalması değildir. Kadınlık hormonları ile gerçek bir tedavi düşünülemez. Homoseksualitenin psikolojik tedavisi gerek hasta gerekse hekim bakımından büyük bir sabra ve anlayışa bağlıdır. (Simon, Rı.,1994).

Homoseksualite, sıtma, kanser, polinevrit gibi tedavi edilebilen bir hastalık değildir; ancak tamamı ile anatomik şifaları olmayan birçok kronik hastalıklarda olduğu gibi, homoseksualiteyi bir ızdırap olarak hissedenlerin çoğuna sosyal bir huzur ve intibak sağlamak mümkündür. (Adasal, Rasim,1975).

HOMOSEKSUALLERDE SOSYAL PROBLEMLER

Cinsel davranış bozukluklarının toplumsal problemlere yol açtığı doğrudur. Bunlar toplumun kurallarına, yasalara, güvenlik kuvvetlerine karşı gelmekten doğar, kişi kendisiyle de kavgalıdır, mesele yaşar. Cinsel kimlik bozukluğu yaşayanlar genellikle toplumdan dışlanırlar, bu da ortak bir mesele olarak karşımıza çıkar, bu dışlanma onların kendi aralarında kümeleşmelerine yol açar. Kendileri için oteller, restoranlar, eğlenme merkezi meydana getirirler. Arkadaşlarını kendisi gibi davrananlardan seçerler, onlara sempati duyarlar. Cinsel davranış bozukluğu olanların, homoseksuallerin birbirlerini tanımaları ilgi çekmektedir. Bazı araştırmacılar içgüdüsel davranış olduğunu ileri sürerler. Bir kadın ve erkeğin

karşılaştıkları zaman hissettikleri neyse burada da durum aynıdır. Bir süre sonra partnerler arasında duygusal yakınlık doğar ve birbirlerine alışırlar. İçgüdüsel yakınlaşma tekniğiyle, partnerler birbirine gülümseme ile bakarlar, iletişim çabası ile ilişki başlar. Başlangıçta sıcak ve samimi yaklaşım oluşur. Arkasından sekonder olarak cinsellik gelişir. Deneyimli ve alışkın bir göz, homoseksual olmasa bile bu kişileri tanıyabilir. Bazı homoseksualler çevrelerinde sevilip sayılan, iş güç sahibi, evli ve çocuk sahibi, problem çıkarmayan kişilerdir. Çevreleri bu kişilerin eylemlerini fark etmezler. Bu kişiler genellikle fazla partner değiştirmezler. Seksüel davranışlarda sapma göstermezler. Diğer bazı homoseksual grupları; cinsel davranış bozukluklarını sergilemekten zevk alırlar. Bununla yetinmeyerek sapık içgüdülerini ticari amaçlarla kullanırlar ve kendilerini teşhir etmekten hoşlanırlar. (Ziyalar, Adnan, 2000).

Hoodlum: Bu kesime ait erkek ve dişi fahişeler şantaja sık sık başvurabilirler, bu amaçla çoğu kere varlıklı homoseksualleri kurban olarak seçerler. Homoseksuallerin şantaja maruz kalma endişesi ve tedirginliği onları saldırgan, öfkeli yapabilir. Homoseksuallerin korktukları ve çekindikleri en önemli husus teşhir edilmektir. Bu kişilerin polise başvurmaları problemlerine çözüm getirmez. Dertlerinin çözümünü kendi kendilerine ararlar. (O' Shaughnessy,1994).

Homoseksual, cinsel davranışlarını gizleyerek ve utanarak gerçekleştirir. Bu kişinin partnerinin kendisini rahatsız etmesi ve sonuçta polisçe yakalanması halinde durum ciddiyet gösterir. Bu olayın duyulması homoseksuali işinden, ailesinden, sahip olduğu sosyal konumdan koparabilir. (Saatler, Jm.,1998)

Oğlancılık (buggry) pek çok ülke kanunlarında yasaklanmıştır. Bu yasak sapık eylemi polise bildirmeyi zorlaştırır, bu zor durum şantajcıyı homoseksualin hedefi haline getirir ve öldürülür. (Senn Cy The G.,1993).

Homoseksualite olağan ve doğru karşılanan cinsel doyum eylemi değildir, ancak şantaj eylemi daha tehlikeli bir toplum suçudur. Şantaj yapanlar kişilerin onurları ile oynamaktadırlar, zayıf yönlerini kurcalamaktadırlar, buradan menfaat sağlamak ise insanlık suçudur, sonu cinayete varacak eylem ve davranışlardan uzak durulmalıdır. (Polat, O.,1997).

Sanatta, sporda, edebiyatta, haklı şöhret yapmış kişilere baktığımızda; geniş ve zengin hayal dünyası görkemli ve engin insan ve doğa sevgisi, psikososyal açıdan çok gelişmiş beyin yapısı, derin ve muazzam bilgi birikimi tükenmek bilmeyen enerji ve çalışkanlık dikkati çeker. Burada heteroseksüel veya homoseksuel olmak önemli değildir. Böyle öyküler tamamen raslantıyla açıklanabilir. (Sgori, S.,1982)

Basında, televizyon ekranlarında, bazı sohbetler homoseksuallerin edebiyatta

sanatta ve sporda başarılı oldukları haklı şöhrete kavuştuklarını işitiyoruz, bunu iyi niyetli bir iddia, fantastik bir savunma olarak değerlendiriyoruz, bilim ve sanat, edebiyat, spor dünyasında çok sayıda normal insan örnekleri vardır. (Ziyalar, Adnan, 2000).

Homoseksuallerin dost olamayacağı ve başarılı bir iş yapamayacağı sağlıklık bir yaklaşım değildir. Onlar da herkes gibi sıradan insanlardır. Cinsel kimlik bozukluğunun homoseksuallerde sıkıntı, gerginlik ve yük meydana getirdiğini hatırda tutmak gerekir. Bu da onların kendilerini geliştirmelerini, yenileştirmelerini ve yeni ürünler ortaya çıkarmalarını engeller, kısıtlar. Bu durum onların meslek seçmelerinde baş etken değildir. Dışlanma onların dünyasını yıkmış ve duygusallıklarını ön plana çıkarmıştır. (Simon, Rı.,1992).

Kadın ve erkek homoseksuallerin kendi cinsleriyle ilgili fikirleri değişiklik gösterir. Bir kısmında nefret hissi, tiksinti egemendir. Kadın homoseksualler erkekleri nazik, kibar ve iyiliksever bulmayabilir. Nefretin, tiksinti duymasının sebebi cinsel ilişkiye girme korkusudur. Homoseksual kişilerin annelerine karşı özel bir yakınlık hisleri vardır. Bütün kadınları anneleri ile mukayese ederler. Bu bakış onlara cinselliği yasaklar, gerçekleşmesini günah saymalarına sebep olur. (Ziyalar, Adnan,1998).

Homoseksualiteye sapma, aykırılık, cinsel davranış bozukluğu, cinsel kimlik bozukluğu olarak bakılabilir. Uzun bir süre sonucu ödüllendirmelerle, şartlandırmalarla bu aykırılık pekişir ve kişinin hayatının bir parçası haline gelir. Homoseksualitenin hastalık ya da davranış bozukluğu ya da ahlaki problem olduğu tartışılmaktadır. Biz homoseksualiteye nevroz gözü ile bakılması gerektiğini düşünüyoruz. (Ziyalar, Adnan,1998).

Homoseksualitede üreme dürtüsü ortadan kalkmıştır, haz alma güdüsü tabloya egemen olmuştur. Bu normalden sapmış cinsel davranış bozukluğu reflekse dönüşmüş ve yerleşik hal almıştır. Yerleşik bir homoseksualiteyi kırmak mümkün değildir. Psikologların ve psikiyatristlerin bunu bilmeleri gerekir. (David, L.,1993).

Hekimler ve terapistler tedavinin zor olduğunu bilirler, hastaların durumlarından memnun olmaları, tedaviye yanaşmamaları zorluğu daha da artırmaktadır. Homoseksualiteden kişinin memnuniyeti varsa maddi ve manevi çıkar sağlıyorsa tedaviye hiç yanaşmaz. (Ziyalar, Adnan,1999).

Homoseksualler düz ve sade insanlardır. Onlarında düşünceleri, inançları, değer yargıları mevcuttur. Çok kuvvetli ahlâkî değerleri ve dinsel duyguları homoseksual davranışını terk etmesi için sebep oluşturabilir. Suçluluk duyguları değersizlik fikirleri, şantaj korkusu, dışlanma endişesi, sonunun ne olacağı kaygısı onu kararsızlığa itebilir. Bu kararsızlığa gelecek ile ilgili umutsuzluklar eklenince

homoseksual, ikileme girer, bunun iki neticesi vardır; ya bu cinsel davranış bozukluğunu terk eder, ya da intihar olgusu gerçekleşir. (Simon, Rı.,1992).

İletişimin artması homoseksual eylemde bulunan kişilerin birbirlerini tanımalarını, kendi evlerini ve lokallerini kurmalarını sağlamıştır. Geçimlerini sağlamakta yasal ve ahlâkî yönden zorlanan bir kısım homoseksual kişiler onları istismar eden art niyetli bir sektörün ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bir araya gelmenin verdiği güven ve endişe homoseksuallere de yansımıştır. Endişenin sebebi sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının getirdiği olumsuz sonuçlardır. AIDS, Hepatit gibi bulaşıcı hastalıklar onların kaygıların daha da artırmıştır. (Washinton Crime, 1996).

Günümüzde insan ömrü uzamaktadır. Yaşlanma homoseksual kişiler içinde endişe kaynağıdır. Aktif genç homoseksual kişiler para, ödül ister; alımlılığı kaybolan homoseksual gerginleşir masraflarına yetişemez duruma gelir. Yaşlı homoseksual kişiler para kazanmak için yasadışı yollara başvurabilirler. Başaramayınca fiziksel güçlerinin tükendiğini düşünürler böyle olunca, depresyona girer ve intihar girişiminde bulunabilirler. (Sgori, S.,1982).

Homoseksual kişiler suç işlerler mi? Homoseksual ilişkileri olduğu için sömürülen, kendisine şantaj yapılan, haraç istenilen, zaaflarından yararlanılan bu insanların da dayanma güçleri sınırlıdır. Eğer varsa erkek sevgililerine para yetiştirmek isterler. Masrafları artan homoseksual için suç işleyecek vasat hazırdır. Para harcamak için her yolu denemeye başlar, dolandırıcılık yapabilirler. Kıskançlık krizi sebebiyle cinayet işleyenler olduğunu biliyoruz.

Homoseksuallerin sosyal ve cinsel yaşam biçimleri problem oluşturabilir mi? Bu konuda çok derin ve nitelikli tartışmalar sürmektedir. Birçok kadın ve erkek homoseksual, aynı evli çiftler gibi uzun beraberlikler sürdürmektedirler. AİDS, Hepatit gibi bulaşıcı hastalıklar yaygınlaşmaya başlayınca partner değiştirmek homoseksualler için zorlaşmıştır. Homoseksualler ihanet etmeye çoğunlukla sıcak bakmazlar sadakati birinci plana alırlar ve ihaneti affetmezler.

Homoseksualler beraberliklerin yasal statüye kavuşması için çabalar sarf edilmektedir. Bu çiftler evlat edinmeyi istemektedirler. Çocukların, cinsel davranış bozukluğu gösteren bu çiftlerin ortamına girmesini sakıncalı buluyoruz. Bu davranış ve tutumları hoş görülmemelidir.

Cinsel davranış bozukluğu gösteren homoseksual bireylerin çocuk edinmeleri ve kuşak üretmeleri toplumun geleceğini tehdit eder, tehlikeye sokar. Özellikle bu homoseksual bireyleri taklit edecek çocukların gelecekte cinsel kimlik (davranış) bozukluğu göstereceği gözden kaçırılmamalıdır. (Ziyalar, A., 2000).

Kendisiyle barışık olan, homoseksual ve lezbiyen cinsel davranış bozukluğu bulunan ve bu eylemlerini dert edinmeyenlerde stres bozukluğuna az rastlanır.

Ancak homoseksualler kendilerinin suçlanmaları halinde karşımıza intihar fikirleri, izolasyon ve dışlanma, uyum bozukluğu, depresyon tablosu içinde gelmeleri mümkündür.

Toplumun değer yargılarına saygılı olmaları, kendilerini teşhirden kaçınmaları, homoseksual bireylerden beklenir. Sanat, spor ve edebiyat insanları homoseksualliği övmemelidir. Ergenlik çapındaki bireylerin cinsel kimlik konusundaki duyarlılıkları ciddiye alınmalıdır. Ergenlerin kırılganlıkları herkesçe dikkatle izlenmelidir.

ÖZET

İnsanlar binlerce yıl cinselliği hiç konuşmamış, gizli tutmuşlar, suç ve tabu niteliğinde görmüşlerdir. Hemen her memleketin kültüründe hayvan cinselliği ile ilgili fıkralar öyküler, şarkılar ve mitolojiler mevcuttur.

Din ve kültür erkeğin cinsel davranışlarını olağan görür, kusurları dikkate alınmaz. Cinsellik, sanki erkeğin hakkı ve üstünlüğüymüş gibi ele alınır.

Günümüzde teknolojinin ve uygarlığın gelişmesi, kadın cinselliğine, bir başka bakış getirdi. Kadının süslenmesi ve sevgiye olan doyumsuzluğu her türlü cinselliğin hareket noktası olmuştur.

Cinsellikle ilgili yozlaşmalar "moda" diye takdim edilmektedir. Kadın cinselliğinin sömürülmesi teşvik edilmektedir. Türün devamı için cinsellik gereklidir. Cinsellikte erkek ve dişi olgunluğa, zevk öğesine, reflekse ihtiyaç vardır. Hormonların cinsellik üzerine etkisi güçlendirici veya bastırıcı mahiyettedir. Cinsel kimliğin tespitinde daha önceden programlanmış içgüdüler kalıplardır. Cinsel cevabın ortaya çıkmasında psikofizyolojik reaksiyonlar önem taşır.

Cinsel davranış (kimlik) bozuklukları kişinin belirlenmiş cinsiyetinden sürekli biçimde rahatsız olmasını eşlik ettiği, karşı cinsiyete güçlü ve sürekli bir özdeşim kurma ile belirlidir.

Cinsel kimlik (davranış) bozukluğu olan kızlar ebeveynin elbise ya da kadınsı girişimlerine yoğun olumsuz tepki gösterirler, oğlan giysileri ve kısa saçı tercih ederler, dışarıdan oğlan sanılırlar.

Homoseksualitede; aynı cinsten insanların birbirine ilgi duymaları ve cinsel eylem yapmaları söz konusudur.

<u>Cinsel davranış bozuklukların sınıflandırılması</u>

a- Transeksualizm

b- Homoseksualite

c- Fetişizim, fetişstik, karşıt giyicilik, gösterimcilik, iki yönlü karşıt giyicilik

d- Sodomi, skoptofili, cinsel gözetleyicilik, fellasyo

Homoseksualite, kişinin cinselliğe karşı oryantasyonunun, davranışlarının, kendisini kişisel olarak nasıl gördüğünün ve toplumda kendisinin koyduğu sınıfın bir bütün olarak ele alınışıdır. Homoseksualiteyi ele alırken çocukluk dönemini gözden geçirmek yararlıdır. Homoseksualitede eğilimler her zaman eyleme dönüşmez, bilinçaltında kalır. Toplumda birçok homoseksual kişinin sosyal ve ahlâkî davranışları, fizik yapıları yönünden olağandır, normaldir. Kadınların hiç veya kolaylıkla bulunmadığı, uzak kışla yatılı okul, gemi, cezaevi, kamp gibi erkek topluluklarında görülmektedir. Paranoid şizofrenide, zekâ geriliklerinde, epileptiklerde, maniklerde, bunamalarda, jeneral paralizi gibi psikiyatrik hastalıklarda dürtüsel reaksiyonlar halinde beliren homoseksuel eğilimler ortaya çıkabilir.

"Lesbianisme" kadın Homoseksualitesi demektir. Bir kadının kendi cinsine, başka bir kadına beslediği fiziksel ve duygusal anlamdaki sevgi eğilimine ve dürtüsüne kadın Homoseksualitesi denir. Gerçek Homoseksual bireyler kendilerini cinsiyet hastası kabul etmezler.

Homoseksualitein ilaçla tedavisi genellikle mümkün değildir; psikolojik tedavisi sabır ve hoşgörüye bağlıdır. Cinsel kimlik bozukluğu olanlar genellikle toplumdan dışlanırlar, kendi aralarında kümeleşirler.

Homoseksual bireylerin bazıları sapık içgüdülerini ticarî amaçlarla kullanırlar ve kendilerini teşhire etmekten hoşlanırlar. Homoseksual bireylerin annelerine özel bir yakınlık hisleri olduğunu biliyoruz. Bütün kadınları anneleri ile mukayese edeler. Bu bakış onlara cinselliği yasaklar gerçekleşmesini günah saymalarına sebep olur.

Biz Homoseksualiteye nevroz gözüyle bakılması gerektiğini düşünüyoruz. Homoseksualitede üreme dürtüsü ortadan kalkmıştır, haz alma güdüsü tabloya egemen olmuştur. Homoseksualiteden kişinin memnuniyeti ve menfaati varsa, tedaviye hiç yanaşmaz. Çoğunlukla Homoseksual bireyler ihanet etmeyi affetmezler; sadakati ön plâna alırlar. Homoseksual beraberliklerinin yasal statüye kavuşması için çabalar sarf edilmektedir. Bu çiftler evlât edinmeyi istemektedirler. Çocukların cinsel davranış bozukluğu gösteren ortama girmesi sakıncalıdır.

KAYNAKÇA

- Adasal, Rasim: Normal ve Anormal Cinsiyet ve Evlilik, Gürsoy Basımevi, 1975, Ankara.
- Amerikan Psikiyatri Birliği: Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Dördüncü Baskı (DSM-IV), Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC, 1994' ten, Çeviri editörü Köroğlu E, Hekimler Yayın Birliği, 1998.
- Balcıoğlu, İbrahim: Endokrinoloji ve Psikoloji İlişkisi. Yüce Yayım Tavaslı

Matbaası, 2006, İstanbul.

- David, I., Dunner Md: Edited, Current Psychiatric Therapy, 1993: 54: 339, 359.
- Dünya Sağlık Örgütü: ICD-10: Ruhsal ve Davranışsal Bozukluklar Sınıflandırması, MEDİKOMAT Basım Yayın San. Ve Tic Ltd. Sti. Hekimler Yayın Birliği, 1992 Ankara.

- Mc Nutly C, Wardle J: Adult disc losure of sexual abuse. A primary cause of psychological distress. Child Abuse and Neglect 18 (7): 549, 555, 1994.
- Moeller Pt, Bachmann G, Moeller JR: The combined effects of physical, sexual and emotinal abuse during childhood: Long-term health conceguences for women child abuse and neglect 17:623:640, 1993.
- Monteleone Ja, Glaze S, Bly KM: Sexual Abuse: An Overwiew. In J. A. Monteleone (ed), Child Maltreatment: A clinical guide and referance, 2, ed USA. Medical Publishing Inc, 1998.
- Nash Mr, Hulsey TL, Sexton MC, Harralson TL, Lambert W: Reply to comment by Briere and Elliot. Journal of Consulting and Clinical Psychology 61:289, 290:1993 b.
- O'shaughnessy Rj: Violent Adolescent offenders. İn Principles and Practice of Forensic Psychiatry. Ed. R. Rosner, p 357, Chapman and Hall, Newyork, 1994.
- Polat, Oğuz: Adlî Tıp Ders Kitabı. Alfa basım Dağıtım.1997, İstanbul.
- Sadock, Va: Normal Human Sexuality. İn comprehensive textbook of Psychiatry, ed 6, H.I. Kaplan, B.J. Sadock, editors, p 1295, Williams and Williams, Baltimore, 1995.
- Sattler, Jm: Clinical and Forensic interviewing of Children andFamilies, Publisher Inc. California, 1998.
- Senn, Cy & The G: Allen Roeher İnstitute Gegen Jedes Recht: sexueller Missbrauch und geistige Behinderung, Berlin. Donna Vita 1993.
- Sgori, S: Handbook of clinical intervention in sexual abuse. Levixton, MA: Levixton Books, 1982.
- Simon, Rı: Clinical Psychiatry and the law. 2. Ed. WASHİNGTON DC. Amerikan Psychiatric Press, 1992.
- Simon, Rı: "Sexual misconduct in the therapist, patient relationship" in Principles and Practice of Forensic Psychiatry. Ed. R. Rosner P145, Chapman and Hall, Newyork, 1994.

- Simon, Rı: Concise guide to pschiatry and law for clinicians. Washington D.C. Amerikan Psychiatric Pres. 1992.
- Songar Ayhan: Psikiyatri, Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları, 4. Baskı, Serhat Dağıtım Yayınevi, İstanbul, 1980.
- Washington Crime News Services: Crime Control Diges, March 30 (10).1;1996.
- Travin. S.: Compulsive sexual behaviors. Psychiatry Clin. North Am 18:55, 1995.
- Ziyalar, Adnan: Cinsel Davranış Bozuklukları, Yüce Yayım, Sökmen Matbaacılık, Temmuz, 2000, İstanbul.
- Ziyalar, Adnan: Sosyal Psikiyatri, Yüce Yayım, Çevik Matbaacılık, Haziran 1999, İstanbul.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyoruz efendim.

İnsan ruhunun ve bedeninin karanlık labirentlerinde bizi dolaştıran, muhterem Hocamıza teşekkür ediyoruz. Müzakere faslında biraz müstehcen üzerinde durmamız zannediyorum, yerinde olacaktır. "Müstehcen"in tanımı nedir? Doğu ve Batı toplumlarında müstehcenlik anlayışı farklı mıdır? Türkiye müstehcen kavramı hukukî olarak nasıl tanımlanmaktadır? Ve müstehcen yayınların tarihinde bir gezinti yapmamız mümkün olabilir mi? Basılı ve görsel müstehcenlik insanoğlunun hangi bilinçaltında yatan dürtüsüne cevap vermektedir? Ve özellikle günümüzde Avrupa'daki televizyon kanallarında ve Türkiye'deki televizyon kanallarında ya da şifre ile girilen erotik kanallar günden güne artmaktadır. Bu acaba hangi ihtiyaca cevap vermektedir ki bunca çoğalmaktadırlar? Toplumsal değerlerimizin müstehcen yayınlarla erozyona uğraması nasıl engellenebilir? Sorularını şimdiden bilinçaltlarımıza atalım. Ve müzakere faslına bu konular hakkında da fikir üretelim diye rica da bulunuyorum.

Şimdi konuşma sırası Sayın Prof. Dr. Mert Savrun'da. Lütfen mikrofonu kullanmaya dikkat edelim çünkü ses maalesef doğal seste kalıyor. Mikrofonun artılarından istifade edemiyoruz.

BİR AHLÂK SORUNU OLARAK CİNSEL TACİZ

B. Mert SAVRUN*

Ben, herkese hayırlı sabahlar diliyorum. Önce hangi kimliğimle burada bulunduğumu açıklamak istiyorum. Ben, yaklaşık yedi sekiz senedir adli tıp Kurumunda ek görev olarak çalışıyorum. Cerrahpaşa Psikiyatri'deki görevime ilave olarak… Yaklaşık dört beş senedir adli tıp Kurumunun dördüncü lisans kurulunda çalışırken son birkaç senedir meydana gelen olaylar nedeniyle yaklaşık sekiz ay önce hasbelkader adli tıp Kurumunun Altıncı Kurul Başkanlığına atandım. Altıncı Kurul Başkanlığı da bu cinsel taciz mağdurlarını muayene eden bir kuruldur. Ben, yaklaşık yirmi senelik bir psikiyatristim. Fakat bu kurulun başına geçinceye kadar, bu cinsel taciz olaylarının bu kadar vahim olduğunun farkında değildim.

Cinsel taciz çok ciddi bir toplum sağlığı ve insan hakları sorunudur. Sıklığına ait veriler hala net değildir. Çünkü bütün dünyada gerek stigmatize olmanın getirdiği sorunlar, gerekse taciz ve şiddetin devam etme tehlikesi yüzünden vakalar fazla açığa çıkmamaktadır. Bütün bunlara rağmen pek çok ülkede yaklaşık 4 kadından birinin ciddi anlamda cinsel tacize maruz kaldığı çalışmalarda gösterilmiştir.

Cinsel taciz hem kısa vadede hem de uzun vadede ciddi fiziksel ve ruhsal sorunlara sebep olur. Bunları özetlersek:

Fiziksel sonuçlar: Cinsel yolla bulaşan hastalıklar (HIV, gonore, sifiliz, human papilloma, hepatit B ve C vd.), istenmeyen gebelikler, buna bağlı olarak sağlıksız koşullarda yapılan düşükler veya kürtajlar, üreme yollarını da kapsayan fiziksel travmalar.

Psikolojik etkiler: Akut Stres Bozukluğu, Travma Sonrası Stres Bozukluğu,

* Prof. Dr., İ.Ü. Cerrahpaşa tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı

Depresyon gibi psikiyatrik bozukluklar, önceden mevcut olan bir psikiyatrik bozukluğun ağırlaşması veya alevlenmesi veya intihar girişimi, benlik saygısında azalma, libido değişiklikleri gibi psikolojik etkiler.

Sayın Ümit MERİÇ Hanımefendi'nin konuşmasının başında söylediği gibi orada insanlığın hakikaten hayvanlardan da aşağıda olduğunun farkına vardım. Ve geçirdiğim görevden yaklaşık altı ay sonra istifa ettim. Bu altı aylık süre içerisinde herhalde hayatımın en karanlık, en acıtıcı dönemini yaşadım. Şimdi peki ben, psikiyatrist olmama rağmen niye bu işin farkında değildim? Bunu daha sonra araştırınca özellikle travmanın doğasına bakınca çok daha iyi anladım. Şimdi bu konuda dünya'da da farkındalığı başlatan Judy TERMAN isimli bir Hanımefendi özellikle bu travmayla yakından uğraşmış. O aynen şunu söylüyor: "Olaylar, doğal afetler ya da Tanrı'nın işi olduğunda tanık olanlar kurbana sempati duymaya hazırdır. Fakat travmatik olaylar, insan yapısı olduğunda tanık olanlar kurban ve fail arasındaki çatışmaya takılırlar. Ve bu çatışmada tarafsız kalmak ahlâken mümkün değildir." Yani şunu söylemek istiyorum. Örneğin deprem gibi, sel gibi doğal afetlerde insanlar, birden bire kurbanlarla empati yapabiliyorlar, onlara yardım edebiliyorlar. Ancak bu özellikle tecavüz ve diğer kişisel travmalardan kaynaklanan sonuçta kurbanla empati yapmak çok çok zor. Yani hiç kimse şimdi (Allah korusun) başkasının çocuğunun hastalığını anlayabilirsiniz. Yani benim de çocuğum hasta olsaydı ne yapardım, şeklinde onun üzüntüsüyle hemhal olabilirsiniz. Ancak tekrar Allah göstermesin, kimsenin başına vermesin, bir başka insanın çocuğu tecavüze uğradığı zaman siz, onunla hemhal olamazsınız. Bunu kabullenemezsiniz. Bu, kendiniz için de geçerli. O zaman insan doğası bu kadar yoğun, bu kadar travmatik bir olayla baş etmenin yolu olarak hemen şunu görüyor, inkâr. O zaman demek ki bunu kaldıramayacağına göre bu yoktur, olmamıştır, bunu mağdur uyduruyordur, yalandır gibi bir takım savunmalara giriyor. O zaman böyle olunca da toplum da sadece Türk toplumu için değil bütün dünya için geçerli. Bu toplumda bu olayın farkındalığı ortaya çıkmıyor ve mağdurlar maalesef ki yalancı, aslında böyle bir şeyin olmadığını iftira eden kişiler halinde görülüyorlar. Bu işin doğasında bu olay ne kadar açığa çıkarsa o kadar azalma ihtimali var.

Bende geçici olarak görev yaptığım dönemde kendime de bir misyon edindim. Kendi kendime dedim ki, ben bu işi nasıl ki ancak bu işin içine girip fark ettiysem o zaman herkese ve her bulunduğum ortamda bunun farkındalığını arttırmak için çaba göstereceğim. O yüzden böyle bir konuyu bu toplantıya aldığınız için düzenleme komitesine ve Nevzat Hoca'ya ayrıca teşekkür ediyorum. Bu mağdurların inandırıcılığıyla alakalı olarak yine kötü bir örnek vereceğim. Verdiğim bütün örneklerim çok kötü. Bir baba ensesti ile gelen bir kız bize geldi dedi ki: "Ben, aslında iftira ettim babama. Böyle bir şey yok. Ben gideyim." dedi. Fakat biz, tabi

rahatsız olduk bu olaydan. İnsan babasına kolay kolay iftira etmez. Ve önce şunu söyleyeyim, ne olur bir mağdur duyarsanız, bana bir kötülük etti diye ne olur ona inanmaya çalışın. Bir süre sonra vazgeçiyorlar çünkü. Biz, bu kızdan şüphelendik. Çünkü çok kötüydü, çok rahatsızdı. Ondan sonra kızı biraz zorlayınca babası defalarca tecavüz etmiş, defalarca. Yalnız bu vereceğim örnekler, inanın bana istisna değil. Haftada yaklaşık yetmiş-seksen vaka görüyorduk. En aşağı bunun yirmi tanesi amca, dayı, baba ensesti. İstisna değildi ve bu ensest öyle bir kerelik falan değildi. Defalarca sürüyordu. Ve kendini savunmalarını duydukça insan çok daha fazla kendinden geçiyordu. Yani on üç yaşındaki bir kızına defalarca tecavüz etmiş bir adam aynen şunu söylüyordu. Hani utansa, saklansa, ben yapmadım dese yine bir yere kadar. "Ya ne yapayım bir kere… Dayanamadım." diyor. İnsan kendi kızına bu lafı söyleyebilir mi? Bu çok sayıda örnek, inanın az değil. O kızı biraz sıkıştırdıktan sonra şunu fark ettik. Evet, babası defalarca tecavüz etmiş kıza fakat o kadar kötü bir durum ki kızı aileden alıp, yurda vermişler. Ama yurdun şartları daha kötü. Kız baba tecavüzüne razı, yurdun şartlarına razı değil o yüzden iftira ettiğini söylemiş. Hâlbuki iftira falan değil olay gerçekti. Bunun gibi çok sayıda vaka var. Genel bir görüş, genel bir inanış. Demin bahsettiğim travma kurbanlarıyla empati yapmanın zorluğundan gelen bir şey yüzünden şöyle bir genel görüş var. Maalesef bu, her yerde her platformda mevcut… Aslında sanık çok da suçlu değil mağdur, buna bir miktar argo terim kullanmak istemiyorum. Fırsat tanıdı gibi bir yaklaşım var. Bu işin çözülememesinin sebeplerinden bir tanesi de bu. Ben, bugüne kadar hangi vaka gördüysem hiçbirisinde mağdurun veya kurbanın bugüne kadar bir fırsat sağladığını görmedim.

Bir de özellikle kadınlar ve çocuklar her halükarda mağdurlar, bunları lütfen ayırmayalım. Yani bu kadın daha mazbuttu, hak etmedi; bu kadın mazbut değildi, hak etti gibi bir ayrım cinsel tacizle başa çıkmak için gerekli bir ayrım değil. Yine çok uç bir örnek vermek istiyorum. Kadınların ne kadar etkilendiğinden dolayı… Çok da mazbut yaşantısı olmayan bir kadın daha önce birlikte yaşadığı bir adam tarafından ayrıldıktan sonra tecavüze uğruyor. Ve kadın bize muayeneye geldiğinde inanılmaz kötü durumdaydı. Demek ki şu var. Yani kadının olay öncesi durumu ne olursa olsun etkilenmesi çok büyük. Bu bir şekilde önüne geçilmezse bu her kesime hitap edebilir. En son geldiğimde bırakmama sebebi olacak vakalardan birisi de yaşlı bir kadındı. 68 yaşındaydı, Balıkesir'de yaşıyordu. Abdestinde kendini öbür dünyaya hazırlamış huzur içinde ölümü bekleyen bir kadının evine iki tane serseri giriyor, kadının mallarını alıyorlar ve kadına tecavüz ediyorlar. Şimdi bunun insanlık, seks ve hiçbir şekilde izahı olamaz.

Ben, kişisel olarak da şuna da karşıyım. Bu sanıkların pedofili gibi, anti sosyal gibi birtakım tıbbi terimlerle mazur görülmesine de karşıyım. Bu insanlık falan değil bu başka bir şey. Bütün bunları niye söylüyorum? Çok da vaktinizi almak

istemiyorum. Sanıldığının aksine cinsel taciz ve tecavüz çok ama çok yaygın… Ve ne olur inanın bizim toplum, başka bir toplum çok çok fark etmiyor. Ve inanın her toplumda çok sayıda var bu oran. Ve tecavüz Amerika'da da bir sorun Türkiye'de de bir sorun, birçok ülkede bir sorun. Mesela tecavüz kurbanları artık hayatlarının maalesef neredeyse bundan sonrasını ciddi sıkıntıyla geçiriyorlar. Ben literatür takip ederken gördüm ve şaşırdım. Amerika da tecavüz mağdurlarına *"Bad Girl"* diyorlarmış. Yani o kadar cinsel bir serbestlik olmasına rağmen tecavüz kurbanları hasarlı kız, *"Bad Girl"* anlamında ve rahatlıkla artık herkes onlarla ilişkiye girebiliyormuş. Yani normalde bu kadar cinsel serbestlik olan bir yerde bile tecavüz mağdurları artık herkesin ortak kullanım alanı haline gelirken bu ülkemizde çok daha sıkıntı verici. Bunun sonuçlarında neler oluyor? Tabi birçok şeyler oluyor. Psikiyatrik tablolar ortaya çıkıyor. Özellikle tacizden sonra ortaya çıkan psikiyatrik tablolar diğer psikiyatrik tablolardan çok farklı. Tedaviye çok daha güç cevap veriyorlar.

Şimdi bir rakam vermek çok güç toplam olarak, ben çok da vakit almak istemiyorum. Biz yaklaşık haftada altmış vaka görüyorduk bu şekilde özellikle çocuklar başta olmak üzere ve üç yaşında çocuk gördüm. Defalarca tecavüze uğramış. Yani nasıl bir cinsel obje olarak görülüyor ki tecavüze uğruyor. Yani o nasıl bir insan ki bundan haz alıyor, anlaşılır gibi değil. Muhtemelen üç yaşından daha küçükleri de vardır. Şimdi burada insanların özellikle hanımların daha böyle fırsat veren ya da vermeyen gibi… Şunu gördüm, özellikle klinik pratiğimde cinsel serbestliği olan kızların veya kadınların iyice derine inince mutlaka ama mutlaka taciz vakasıyla karşılaştıklarını gördüm. Ve cinsel tacizin en kötü sonuçlarından bir tanesi de daha sonra o kişinin veya o çocuğun cinsel yönelimi artıyor.

Sosyal Sonuçlar:

Stigmatizasyon, eşler, aile veya toplum tarafından dışlanma.

Cinsel tacizin sıklığının epidemiyolojik verilerde elde edilen bulgulardan çok daha fazla olması muhtemeldir. Zira birçok kişi toplumsal nedenlerden dolayı yaşadığı tacizi ifade etmekten kaçınmaktadır. Tam da bu yüzden taciz sayısı her geçen gün artmakta, birçok taciz suçunun faili ceza görmediği gibi yeni mağdurlar yaratmaktadır. Bunun önüne geçmek için taciz gören kadınların, yaşadıklarını gizlememelerini, kendilerini daha rahat ifade edebilmeleri için gereken güvenilir ortamı sağlamak hekimin ilk görevi olmalıdır.

Taciz öyküsü ilk psikiyatrik görüşmede hasta tarafından nadiren dile getirilmektedir. Genellikle hasta hekim ile tam bir güven ilişkisi kurduğunda yaşadığı olayı açıklamakta, ancak çoğu zaman özellikle sorulmazsa tacizden bahsetme-

mektedir. Hastada travmaya ait bulgu kırıntısı dahi yakalansa, güven ilişlisi kurduktan sonra taciz öyküsü uygun dille sorulmalıdır.

Taciz öyküsü olan bireylerde psikiyatrik muayene çok dikkatli yapılmalı, fiziksel şiddete ait bulgular aranmalı varsa kaydedilmeli, cinsel yolla bulaşan hastalıklar ve gebelik açısından yine dikkatle değerlendirilmelidir. Özellikle tecavüz vakalarında, ilerde yapılacak yargı süreci için çok gerekli olan vajinal ve anal muayene, himen muayenesi ve sperm tahlili hasta iznine bağlı olarak yaptırılabilir. Tacizden sonra karşılaşılması en muhtemel psikiyatrik tablolar Akut Stres Bozukluğu ve Travma Sonrası Stres Bozukluğudur. Ancak özellikle travmanın hemen sonrasında bu bulgular çok silik olabilir, zamanla açığa çıkabilir. Taciz mağduru kişinin ne kadar yakını ise bulgular o kadar gizli kalabilir. Özellikle baba ve ağabey tacizi başta olmak üzere, mağdurun akrabaları tarafından yapılan tacizlerde hem hasta bulguları gizlemekte ve şikayetçi olmamakta hem de mağdurun diğer yakınları olayı gizleme çabasına girmekte veya mağduru suçlamaktadır.

TOPLUMSAL DEĞERLER BAĞLAMINDA CİNSELLİK ANLAYIŞI VE PRATİKLERİNE SOSYOLOJİK BİR YAKLAŞIM

Mustafa TEKİN*

Toplum, insanın yaşamsal çeşitliliği ve fonksiyonlarıyla bağlantılı olarak girift ilişkiler ağını içinde barındıran bir yapıdır. Beslenmeden eğitime, barınmadan boş zamana kadar birçok boyut bu ilişkiler ağının bir ögesi olarak görünmektedir. Doğrusu cinsellik de insanın ihtiyacı olarak bu ögelerden birini oluşturmaktadır. Var olan bu insan ihtiyaçları giderilmediği ya da sağlıklı bir bilgi temeli üzerine inşa edilmediği sürece, bir sorunsala dönüşmekte ve giderek "toplumsal" boyutlar kazanmaktadır.

Cinsellik, tarihin ilk dönemlerinden itibaren insanın olduğu her zamanda tartışılagelen bir konu olma bakımından oldukça uzun bir geçmişe sahiptir. Fakat diğer insan ihtiyaçlarından farklı olarak cinsellik, mahrem özellikler taşıdığından çoğunlukla hem bilgilenme süreci hem de sorunların ortaya konması bakımından toplumda açıklıkla konuşulan bir konu değildir. Bu sebeple, cinsellik bağlamında toplumsal sorunların içeriği ve sınırları hakkında bir muğlaklığın varlığından bahsedilebilir. Dolayısıyla cinsellik söz konusu olduğunda, sorunların tespiti bile oldukça zor görünmektedir. Öte yandan paradoksal olarak, cinsellik özel ve mahrem sohbetlerin konusu olmaya da devam etmektedir. Fakat konunun kanaatimizce üzerinde durulması gereken en önemli boyutu özelde İslâm ile cinsellik arasındaki bağıntıdır. Çoğunlukla aralarında anatagonizmik bir ilişki kurulmaktadır. "Ayıp", "günah" gibi yüklemeler üzerinden İslâm'ın cinselliğe negatif baktığı şeklindeki yargı işletilmektedir.

* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi A.B.D. Başkanı.

B) Problem:

Tam da bu noktada, "cinsellik" konusunu ele alan böyle bir tebliğin temel probleminin ne olduğunu ortaya koymalıyız. Burada birkaç önemli faktörün rol oynadığını söyleyebiliriz. Öncelikle gözümüzü cinsellik bağlamında toplumsal pratiklere çevirdiğimizde, çok önemli problemlerle karşı karşıya gelmekteyiz. Bunların aslında çok uzun bir listesini vermek mümkündür. Ancak özetle şunları sayabiliriz: Serbest cinsel ilişkiler, flört, homoseksüellik, tecavüz, cinsel şiddet, fahişelik, bekâret, namus cinayetleri, aldatmalar bunlardan en önemlileri veya en sık karşılaştıklarımız olarak öne çıkarlar. İşte tüm bu problemleri ele alıp tartışmak, nereden kaynaklandıklarını ortaya koymak ve toplumsal hayatın işlerlik ve sınırları içinde bunlara çözüm önerileri sunmak bir görev olarak ortada durmaktadır.

İnsan hayatının önemli bir parçası olan ve "haz" boyutu sebebiyle bir çok yanlışlıkların ortaya çıkmasının daha çok mümkün olduğu cinsellik, kendisiyle ilgili sorunların tartışılmasının zor olduğu bir mahiyet de taşımaktadır aynı zamanda. Söz gelimi; eşler arasındaki bir bozukluk ya da ayrılma durumunda gerçek sorun "cinsellik" ise, bu ifade edilmemekte, meşru ya da ifade edilebilir başka gerekçeler sunulmaktadır. Bu da mahrem doğası itibarıyla sorunların sağlıklı bir şekilde ortaya konması ve istatistiklerin belirlenmesini zorlaştırmaktadır. Fakat öte yandan, gerek kadınların gerekse erkeklerin özel sohbetlerinin içeriğinde cinselliğin önemli bir yer tuttuğu da söylenebilir. Bu sohbetler, dedikodular, fıkralar vb. şeklinde de olsa, netice itibarıyla cinselliğin bilgi kaynağı ve nasıl algılandığına dair önemli ipuçlarını içermektedir.

Televizyonlar, gazeteler ve çevreye bakıldığı zaman, cinselliğin yaşanması konusunda ciddi sorunlarımız olduğunu görebiliriz. Çocuklara tecavüz, cinsel şiddet, taciz, teşhir, serbest yaşamın afişe olması, nikâhsız beraberlikler ilk elden çokça rastlananlarıdır. İşte bu tebliğde, bu sorunlardan yola çıkarak cinsellik anlayışı ve pratiklerini tartışmaya çalışacağız.

C) Hipotez:

Bilhassa Türkiye söz konusu olduğunda, cinselliğin ikircikli doğası kendisini hemen göstermektedir. Bir yandan "mahremliği" dolayısıyla utanılan, çekinilen bir konudur cinsellik. Bu bağlamda, formel olarak üzerinde konuşulmayan bir konu olarak görünür. Ancak öte yandan bu bastırılmışlığın daha özel ilişkiler ve dar çevrelerde bir konuşma patlamasına dönüştüğü gözlemlenmektedir. "Belden aşağı" şeklinde nitelenen bu konuşmaların biz, toplumun cinsellik anlayışı, algılayışı ve pratiklerini inşa etmede daha etkin olduğunu düşünmekteyiz. Öte yandan bu bastırılmışlığın, fırsat bulduğunda kendisini ifade ettiği kanallardır bu ortamlar. Türkiye'de cinsellik algılayışı ve bilgisine dair bu durum, konunun an-

laşılması, sınırları ve çerçevesine dair sınır çizmemize ciddi olarak engel olmaktadır. Fakat televizyon ve internetin cinsellik algılayışlarının belirlenmesinde ve bilgi kaynağı olmasında ciddi rollerinin olduğunu da hemen buraya eklemeliyiz.

Öte yandan cinselliğin mahrem doğasının, bu konuda kişilerin karşılaşacakları problemlere ilk elden muhatap olması beklenen ailede de yeterli düzeyde ele alınmasını engellediği görülmektedir. Çocuklar çoğu zaman bu konudaki sorunlarını anne-babasıyla konuşmamaktadırlar. Bilgi ve sorunlar, çoğunlukla rastgele mahalle arkadaşları ve çevreden alınan bilgilerle halledilmeye çalışılmaktadır.

Cinsellik ve cinsel yaşamla ilgili problemlerin büyük oranda sağlıklı bilgi kaynaklarına ulaşılamaması ve cinsellikle ilgili yanlış propaganda ve yönlendirmelerden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Bugün, dini ve geleneksel açıdan sapma olarak nitelenen bazı cinsel yönelimlerin meşrulaştırıldığı, cinsel yaşam sınırlarının tahrip edildiği; cinselliğe dair figürlerin rastgele insanlara yönlendirildiği bir ortamın hakimiyeti vardır. İşte biz bu tebliğde, burada ifadelendirilmeye çalışılan hipotezleri sınamayı hedeflemekteyiz. Tebliğ boyunca yaptığımız tartışmalar sonucunda, hipotezleri sonuçlara bağlamayı ve öneriler sunmayı istiyoruz.

D) Kavramsal Çerçeve:

Cinsellik, insan toplumlarının vazgeçilmez bir ihtiyacı olarak tarih boyunca var olagelmiştir. Hem "üreme" hem de "haz" boyutuyla insanın tatmin vasıtalarından olan cinsellik, bu anlamda fonksiyon görmeye devam etmektedir. Bununla birlikte hem cinselliğin yaşanması hem de karşılaşılan cinsel sorunlar açısından bir takım değişimlerden söz etmek de kaçınılmazdır. Bir başka deyişle, insan hayatına yeni giren bilgi ve araçlar ile çeşitlenebilen cinsellik pratikleri ve buna bağlı olarak sorunları bulunmaktadır. Dolayısıyla artan ve çeşitlenen pratik ve sorunların tartışmalara eklemlenmesi ve teorisinin yapılması önem taşımaktadır.

Başta yemek, içmek gibi cinselliğin de insan fıtratının bir özelliği olduğunu söylemiştik. Buna göre herhangi bir öğretmeye gerek kalmadan insan, fıtraten cinselliğini yaşayacaktır. Fakat bu cinsellik bilgi temelinden yoksun ve sınırları çizilmemiştir. Tam da yeri gelmişken burada bir kanaatimiz belirtelim. Cinselliğe bir sınır çizilmediği zaman, özgürlük adı altında cinsellik kışkırtıldığı zaman, cinsel yaşam pratikleri, sapmalar ve patolojik durumlardan kurtulamayacaktır. Fakat bu bilgi ve sınırları sağlıklı biçimde belirlemek gerekmektedir. Bugün Türkiye'ye bu açıdan baktığımızda, cinsel pratikleri ve cinsellik anlayışını belirleyip inşa eden birkaç yaklaşımdan bahsedebiliriz. Bunlardan ilki, geleneksel anlayış, ikincisi İslâm'ın yaklaşımı, üçüncüsü ise modern ve/veya postmodern yaklaşımdır.

1- Geleneksel Yaklaşım:

İsminden de anlaşılacağı üzere, geleneksel anlayışta, cinselliğin bilgi kaynağı ve pratikleri, geleneğin sınırları tarafından çizilmektedir. Burada evlilik, cinselliğin yaşandığı meşru çerçeve olarak görülmektedir. Geleneksel yaklaşımda serbest cinsel yaşam onaylanmamakla birlikte, evlilik öncesinde daha sonra evlenmek koşuluyla kız ve erkeğin flörtü kısmen benimsenebilmekte; ancak cinsellik her halükarda evliliğe bağlanmaktadır. Bu açıdan namus ve bekaret önemli kavramlar olarak ortaya çıkar. Şayet evlilikten önce kız ve erkek arasında cinsellik yaşanmışsa, evlenmek şartıyla affa uğrayabilmekte; ancak yine de tepkiyle karşılanmaktadır. Bu tepkiler kimi zaman "namus" ya da "töre"cinayetlerine kadar gidebilmektedir. Özellikle törelerin daha sıkı olarak uygulandığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bu cinayetlere daha sık rastlanmaktadır.

Evlilikler kız ve erkeklerin beğenilerini kısmen dikkate alsa da, büyük oranda görücü usulü ve ebeveynlerin isteklerine göre olmaktadır. Yapılan bir araştırmada da, evliliklerin %61.2 gibi büyük çoğunluğu aile kararıyla gerçekleşmiştir. Sadece dört evlilikten biri çiftlerin kendi kararlarıdır. Evlilik, çiftin kararı olduğu zaman bile, ailelerin onayı evlilik için bir önkoşul oluşturmaktadır.[1] Bir başka istatistiki araştırmaya göre, evlenme nedenleri arasında seks sonuncu sırada gelmektedir.[2] Bu tür geleneksel evliliklerde ataerkillik hâkim bir yapıdır. Bu da erkek merkezliliği ve erkek beğenilerini öne çıkarmaktadır. Doğrusu bunun cinsel yaşama yansımasını, erkeğin haz ve beğenilerinin merkeze alınmasında görebiliriz. Nitekim bu konuda yapılan bir taramada kadınlar tarafından yöneltilen "kızlar/kadınlar cinsel haz duyar mı?"[3] şeklinde sorulara rastlanmıştır. Pratiklere bakarak kadınların cinsel sorunlardan dolayı kocalarından ayrılma taleplerine rastlanmadığı gibi, bu tür taleplerin dile getirilmesi de zordur. Zaten cinsellik ve cinsel yaşamla ilgili bilgiler de, daha çok şifahî yolla kadın ve erkeklerin kendi aralarındaki sohbetler ve arkadaşlıklar sırasında aktarılmaktadır. Evlenme öncesinde ise, Anadolu'da "sağdıç"lık ismi verilen kurumsal yapı içerisinde cinsellik, ilk gece vb. gibi konularda evlenecek çiftlere bilgiler verilmektedir. Fakat bunun tüm sorun, pratik ve bilgileri kapsadığı söylenemez.

---

1 Pınar İlkkaracan, "Türkiye'nin Doğu Bölgelerinde Kadın Cinselliği Bağlamının İncelenmesi", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, Der. Pınar İlkkaracan, Çev. Ebru Salman, 2. Baskı, İletişim Yay., 2004, s. 142.

2 Beatrice Faust, Kadınlar, Seks ve Pornografi, Çev. A. Erdem Bagatur, İst., Yaprak Yay., 1986, s. 104.

3 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, "Kadının İnsan Hakkı Olarak Cinsel Haz: Türkiye'deki Bir Taban Eğitim Programından Deneyimler", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 202.

2- İslâm'ın Yaklaşımı:

İkincisi, İslâm'ın cinselliğe yaklaşımıdır. Her şeyden önce belirtmeliyiz ki, insanların çoğu İslâm ile cinsellik arasında antagonizmik ilişkiler kurarak İslâm'ın yüce hedefleri olduğunu, cinselliğin ise daha çok insanın "aşağı" bir yönünü oluşturduğunu düşünebilmektedirler. Hatta ondan uzak kalınma oranında insanın yüceleceği fikrinin toplumsal düşüncenin arkaplanında ince ince işlediğini bile söyleyebiliriz. İslâm, cinselliği insana fıtratının bir gereği olarak görmüş ve onunla ilgili bir takım düzenlemeler getirmiştir. Dolayısıyla aslında cinsellik de meşru sınırlar içerisinde karşılandığında, çiftler için sadaka olabilecek bir unsurdur; tıpkı çalışmak, helâlinden kazanmak için uğraşmak gibi.

Türkiye'de pratikte yer yer İslâm ile geleneğin cinselliğe bakışta birbirleriyle ortak şeyleri paylaştığı ya da birbirinin yerine ikame edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla geleneksel olan bir çok hususun "İslâmi" etiketi taşıdığını söyleyebiliriz. Bu konudaki en tipik örnek, geleneğin kadın ve erkek cinselliğine farklı toleranslarla yaklaşımıdır. Geleneksel yaklaşım, kadının evlilik dışı ilişkilerinde "namus" ve "bekâret" kavramını sıkı bir şekilde işletirken, erkeğin evlilik dışı ilişkilerini tolere edebilmektedir. Bu yaklaşımın müslümanlarca da kabul gördüğü, gözlemleyebildiğimiz hususlardan birisidir. Halbuki İslâm'ın bu konuda cinsiyetlere farklı yaklaşımı söz konusu değildir. Yani erkeği tolere etmemektedir. Ancak İslâm'da erkeklerin, kadınların cinselliğini ve üreme yetilerini denetleme hakları olduğu; kadınların böyle bir hakkı bulunmadığı ifade edilmektedir ki, burada erkekler, insanlar ile Tanrı arasında dolayımı kuran özneler olarak konumlandırılmakta ve kadınların, Tanrı'ya erkekler dolayımıyla ulaştıkları[4] iddia edilmektedir. Fakat bunlar gerçeği yansıtmamaktadırlar. Erkek, cinsellik konusunda Tanrı'nın bir denetçisi rolünü oynamaz. Bu konuda dinin sınırları, erkek ve kadın her ikisinin birbirini kontrolü ile sağlanmaktadır. Yine İslâm'ın çok evliliğe izin vermesi de erkeklerin daha kolay artmalarına izin verildiği biçiminde yorumlanmaktadır.[5] İslâm'ın böyle cinsiyetçi bir yaklaşımı söz konusu değildir. Bir başka yerde, baba ve anaların İslâm dininin günah, ayıp kavramı ve beklentilerini yerine getirmek konusunda çabalarının kızlarının ev dışı ilişkilerini kısıtlamayı beraberinde getirdiği[6] söylenmektedir. Bunun toplumsal pratiklerde önemli oranda yer bulduğunu söyleyebiliriz. Fakat İslâm'ın teorisinde kadına yönelik bir kısıtlama yoktur.

İslâm, cinselliği mahrem bir konu kabul ederken, birincisi cinselliğin teşhiri

---

4 Fatmagül Berktay, Tektanrılı Dinler Karşısında Kadın, 2. baskı, İst., Metis Yay., 2000, s. 27.

5 Andre Morali-Daninos, Cinsel İlişkiler Tarihi, Çev. Semih Tiryakioğlu, İst., Varlık Yay., 1974, s. 35.

6 Aysel Ekşi, "Genç Kızlarımız ve Cinsellik", Kadın ve Cinsellik, Ed. Necla Arat, İst., Say Yay., 1993, s. 28.

ve ikincisi cinsel hayatın uluorta konuşulması ve yayılmasına hoş bakmamıştır. Erkek ve kadınlar için kıyafetlerde ölçüler getirerek düzenleme yapar. Böylece hem erkeğin hem de kadının cinselliğini öne çıkaracak bir giyim ve hareket tarzından kaçınmasını önerir. İslâm, temel mentalite olarak, cinselliğin kışkırtılarak, cinsel kimliğin kadın ve erkeklerde kamuda öne çıkarılmasının karşısında durur. Bunun evlilik dışı cinsel yaşamı ve uzun vadede neseplerin bozulmasını getireceğini düşünmektedir. İslâm'a göre, cinsellik kadın ve erkeğin evlilik sınırları içerisinde yaşayabilecekleri özel bir ilişkidir. Bilhassa dışarıda cinselliği teşhir eden hareketler bu bakımdan kınanır. Fakat burada yaşanan sorunlara çözümler aranması önemlidir ve İslâm ile geleneksel yaklaşım pratikte tam da bu noktada ayrılmaktadır. Geleneksel yaklaşım, cinsel sorunların uzmanlara götürülmesine çekince ile baktığı gibi, bilhassa çocuk olmamasını kadınla ilgili bir sorun olarak görme eğilimindedir. Çünkü erkeğin çocuğunun olmaması ciddi bir eksiklik ve toplumda aşağılanma sebebi olarak görülmektedir. Aslında burada erkeklerin gücü sürekli sınanmaktadır. Bergman, bir erkek kendini eşine en yakın hissedebileceği yatak odasında bile sınanmakta demektedir. Bu açıdan bir erkek için cinsellikte başarısızlık, âdeta erkek olarak onun tüm varoluşu, tüm kimliğiyle bütünleşmiştir.[7] Evlilik dışında İslâm'a göre cinsel yaşam söz konusu değildir. Bu bakımdan bedensel temastan flörte kadar birçok şey hoşgörülmez. Bunların dışında homoseksüellik, teşhircilik, röntgencilik vb. cinsellikler kesin olarak yasaklanmışlardır.

Aslında İslâm'a göre cinsel hayatın ana temaları Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet'te bulunmaktadır. Fakat 1980'lere gelinceye kadar bunların derli toplu biraraya getirilerek bir kaynak ve kılavuz kitap oluşturulması düşünülmemiştir. 1980 sonrasının daha bireysel ve açık modernleşme ortamında, İslâm ve cinsel yaşam ilişkisini ele alan birkaç kitap yazılmıştır. Ancak bunların bir kısmı geleneksel yaklaşımlardan ziyadece etkilenmiş görünmektedir. Bazı kitaplar bu ayıklamayı yapmadıkları için eleştiri konusu yapılmıştır.[8] Meselâ, Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın erkek ve kadının cinsel organları ile cinsellikleri hakkında ortaya koyduğu iddiaları bu çerçevede ele alınabilir. Bu sebeple bunların yeniden ele alınmaları zarureti bulunmaktadır. Osman Karabulut'un *İslâm'da Evlilik ve Mahremiyetleri*, Ali Rıza Demircan'ın *İslâm'a Göre Cinsel Hayat* kitabı toplumuzda en çok okunanlar arasındadır. Fakat bu konudaki bilgilenmenin yine büyük oranda şifahî yolla ve el yordamıyla yapıldığını da görmekteyiz.

---

7 Leyla Navaro, Bir Cadı Masalı-Kızgınlık, Güç ve Cinsel Roller Üzerine, 4. Baskı, İst., Remzi Kitabevi, 2000, s. 164.

8 Bkz. Serkan Tekin, İslam Adına Cinsel Sömürü, İst., Arakitap Yay., 2008, s. 32

1- Modern ve/veya Postmodern Yaklaşım:

Türkiye'nin uzun süredir yaşadığı modernleşme süreci, farklı tecrübe bilgi ve pratikleri de toplumun önüne getirmiştir. Doğrusu bundan cinselliğe dair teori ve pratikler de nasibini almıştır. Şunu peşinen belirtmek gerekir ki, modernleşmenin ve/veya batılılaşma, Türkiye'deki cinsel yaşam, teori ve pratiklerine dair bazı hususlarda geleneksel yaklaşıma açılımlar getirmekle birlikte, birçok olumsuzlukları da taşımıştır. Söz gelimi; cinsellikle ilgili araştırmalar, cinsel sorunların konuşulması, araştırılması bu tür getirilerdendir. Fakat serbest cinsel yaşamı teşviki gibi konular olumsuzlukların başında yer almaktadır.

Modern yaklaşımda cinselliğin bilgi kaynağı ve pratiklerinin sınırları da Batılı düşünce ve yaklaşımlarla belirlemektedir. Bu ilişki tarzı içerisinde cinsellik, sadece evlilik ile sınırlanmaz ve bunun dışında kadın ve erkeğin cinselliklerini farklı ortamlarda tecrübe etmeleri yanlış olarak görülmez. Bu bağlamda, flört, serbest cinsel yaşamdan homoseksüelliğe kadar giden cinsel pratiklere dair bir sınır koyulmamıştır. Hatta bu bakış açısından gelenek ve İslâm'ın yaklaşımları eleştiri konusu yapılmaktadır. Meselâ bir yerde, eşcinselliğin müslüman toplumlarda tabu olarak görüldüğünü, eşcinselliğin varlığını toplumda devam ettirmesine karşın bu konuda araştırma ve literatürün yokluğu[9] dile getirilmektedir. Modern yaklaşım, mantalite olarak tecavüz, taciz ve cinsel istismarlar dışında cinsel deneyimleri bu bağlamda olumlamaktadır. Bunun tabiî bir sonucu olarak "namus" ve "bekâret" konusunda, gelenek ve İslâm'ın yaklaşımlarından farklılaşmaktadır. Hatta bekâret konusundaki hassasiyetlerin abartıldığı düşüncesindedir.

Modern yaklaşım evliliğe karşı olmamakla birlikte, cinselliği evlilikle sınırlandırmaz. Evlilik öncesi flörtü kabul ettiği gibi, cinselliklerin kamuda denetlenmesine hoş gözle bakmamaktadır. Hatta daha da ötede kadın ve erkek kıyafetlerinden başlayarak cinselliğe kadar denetimi baskıcı bir zihniyetin eseri olarak eleştirmektedir. Bu bağlamda modern yaklaşım, bilhassa kadın cinselliğinin kamuda öne çıkmasına rezervler koymaz. Kapitalizmin lojistik desteğiyle cinsellik de alınıp satılır bir meta haline dönüşmüştür. Türkiye'de modern ve postmodern yaklaşımlar, daha çok Batı'daki tecrübe ve pratikleri takip etmektedir.

Aile kurmada görücü usulü evlilik eleştiri konusu olmaktadır. Bu bağlamda evliliğe flört yoluyla gidilmesini önermektedir. Hatta bunun her zaman evlilikle sonuçlanmayabileceğini de belirtmektedir. Nitekim flörtün mutlaka gerekli olduğu ve nikâhta keramet bulunmadığı iddia edilmektedir.[10] Modern yaklaşımın

---

9 Pınar İlkkaracan, "Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 17.

10 Eustace Chesser, İlk Gençlik Çağının Cinsel İlişkileri, Çev. Nihal Önol, İst., Varlık Yay., 1972, ss. 70-166.

teorisinde ataerkil ve erkek egemen yaklaşım eleştirilmekte; erkek ve kadının eşit olarak cinselliklerini yaşayacağı ve kadınlara sınırlamalar getirilmeyeceği söylemi kullanılmaktadır. Fakat Türkiye toplumunda modern yaklaşımın tüm boyutlarıyla içselleştirildiğini söylemek pek mümkün değildir. Geleneksel ile modernlik arasında bu bağlamda da gelgit yaşanmaktadır.

E) Türkiye Toplumunda Cinsellikle İlgili Algılayışlar:

Her ne kadar Türkiye'de cari olan üç farklı yaklaşımdan bahsetsek de, toplumda cinsellikle ilgili algılayışların bazı temel karakteristiklerine de dikkat çekilmesi gerekmektedir.

Bir kere "cinsellik" dendiğinde bu kelime ilk olarak "kadın"la ilintilendirilmektedir. Bu da cinselliği ve cinsel hayatı kadın üzerinden konuşmanın yoğunluğunu getirmektedir. Aslında her iki cinsiyetin cinsel yaşamı ve cinselliklerinin beraber konuşulması gerekirken, kadın üzerine daha fazla tezler ve kalıp yargılar geliştirilmesi söz konusu olmaktadır. Bu bağlamda kadın cinselliğinin daha kuvvetli olduğu ve daha çok kontrol edilmesi gerektiği düşüncesi vardır. Böylece daha çok kadınların kötü şeyler yapma eğiliminde oldukları yargısı işletilmektedir. Hatta bir çok fıkra ve yazında konuyla ilgili hikayeler anlatılarak[11] bu yargı toplumda teyit edilmeye çalışılmaktadır. Bu da kadın cinselliğinin anormalliğini (aşırılığını M.T.) vurgulamaktadır.[12] Hatta bu tür yargılar dine atfen de ortaya konyaya çalışılmaktadır. Bu, biraz da Hıristiyanlığın kendi konjonktürel ve tarihsel süreci içerisinde cinselliğe dair yaklaşımlarının tüm dinler için genelleştirilmesinden de kaynaklanmaktadır. Çünkü ilk Hıristiyanlar Roma'nın sefih sex yaşamından kaçarak manastırları kurmuşlardı.[13] Hz. Meryem'in bakire olmasını da teolojiye ekleyen Hıristiyanlık'ta cinsellik, başından beri kendisine negatif imajlarla yaklaşılan bir olgu olmuştur. Halbuki İslâm'ın, bizzat cinselliğin kendisine yönelik bir rezervi yoktur. Hatta Leila Ahmed, Kur'an'da Yusuf Suresi'nde bahsedilen Hz. Yusuf (a.s.) ile Vezir'in hanımı arasında geçenleri okurken, burada kadın cinselliğinin negatif boyutlarıyla anlatılmadığına temas etmektedir.[14] Yine Mernissi de "İslâm, erkeklerin kontrol edilmeyen bir kadınla cinsel olarak baş edilmeyeceğini mi farz ediyor? İslâm, kadınların cinsel kapasitesinin erkekle-

11 Bkz. Alexandrian, Erotik Edebiyat Tarihi, Çev. Işık Ergüden, İst., Mitos Yay., 1993, s. 75.

12 Anne Higonnet, "Kadın Temsilleri", Kadınların Tarihi, c. IV, Ed. Georges Duby-Michelle Perrot, Çev. Ahmet Fethi, İst., T.İş Bankası Yay., 2005, s. 297.

13 Abdurrahman Arslan, Modern Dünyada Müslümanlar, İst., İletişim Yay., 2000, s. 144.

14 Leila Ahmed, Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 65.

rinkinden daha yüksek olduğunu mu farz ediyor?"[15] şeklindeki sorularıyla, İslâm adına verilecek cevapları bu konuda pozitif yaklaşımlara kışkırtmaktadır.

Cinselliğin kadın üzerindeki bu kuvvetli vurgusu, bir takım toplumsal pratiklerin ortaya çıkmasında da etkili görünmektedir. Öncelikle toplumda yaşanan cinsellikle ilgili birçok sapma ve yanlışların müsebbibi olarak kadın görülmektedir. Scully, tecavüz üzerine yaptığı kapsamlı incelemesinde, tecavüzü bir erkek sorunu olarak görmek gerekirken, kadın sorunu olarak görüldüğüne[16] işaret etmektedir. Her ne kadar Scully'nin okuyuşu cinsiyetçi özellikler taşısa da, tecavüzün faturasının kadının kuvvetli cinselliğine atfen kadına çıkarılması doğru bir yaklaşım değildir. Bu ve benzeri durumlar, kadın cinselliğinin anonimleşmesini sonuçlamaktadır. Meselâ toplumumuzda, bekâret çok önemli bir şeydir. Fakat bunun abartılarak ilk gecede kanlı çarşafın gösterilmesine doğru giden bir gösteriye ve anonimliğe dönüşmesi söz konusudur. Halbuki kadınların %30'undan fazlasında ilk cinsel birleşme esnasında hiçbir kanama olmamaktadır.[17] İşte bu gerçeklikten ve bilgiden yoksunluk ile toplumsal algılayış, aileleri cinsel yaşam konusunda baştan sorunlu hale getirmektedir. İlkkaracan'ın belirttiği gibi, "Türkiye de dahil olmak üzere, müslüman toplumların büyük bir çoğunluğunda, kadınların bedenlerini ve cinselliklerini, kadınların kendilerine değil aileye, aşirete ya da topluma ait gören erkek egemen bir anlayış ve tutum hakimdir."[18] Bunun arkasından, kadın cinselliğinin anonim olarak denetlenmesi söz konusu olacaktır. Burada İslâm'ın yaklaşımını hatırlamanın zamanıdır. İslâm'a göre kadın cinselliği anonimleştirilerek aile ve toplumun denetimine verilemez. Kadın ve erkek meşru sınırlar içerisinde cinsel yaşamlarını sürdürürler ve referanslarına uygun olarak her ikisi de birbirini denetler. Zaten toplumdaki insanlar birbirlerini yanlış yapmaları durumunda uyarmalıdırlar. Diğer yandan cinselliğin Batı'da modern zamanlarda "gösteri" ve "itiraf" mantığı içerisinde algılanması, kamu alanında cinselliğin saklanmamasını da beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda daha çok cinsel imajlar, bilinç dışı fanteziler arzu ve korkularla özdeşleştirilen Doğu da[19], bastırılmış cinsellik imajıyla resmedilmektedir.

Cinselliğe dair teori, pratik ve deneyimlerin toplumla ilişkisi bağlamında

---

15 Fatma Mernissi, "İslâm'da Aktif Kadın Cinselliği Anlayışı", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 38

16 Diana Scully, Tecavüz-Cinsel Şiddeti Anlamak, Çev. Şirin Tekeli-Laleper Aytek, İst., Metis Yay., 1994, s. 48.

17 Münevver Ahmed Enis, Cinsel Ahlâk ve Biyolojik Tehlike, Çev. Kenan Dönmez, İst., Metis Yay., 1994, s. 42.

18 Pınar İlkkaracan, "Giriş: Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik", s. 11.

19 Meyda Yeğenoğlu, "Peçeli Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark", Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark, 2. baskı, İst., İletişim Yay., 1999, s. 114.

önemli bir nokta bulunmaktadır. O da cinselliğin toplumsal inşasıdır. Cinselliğin insanda bir fıtrat olduğu bellidir ve bu anlamda cinsellik duygusu her insanda bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte cinsellik bir çok farklı yöntemle kamusal olarak inşa edilip denetlenmekte; kimin kiminle, hangi biçimlerde ve hangi durumlarda evlenebileceğini veya cinsel ilişkide bulunabileceğini tanımlayan gelenekler ve yasalar bu yöntemler arasında yer almaktadır.[20] Gerçekten kültürün bu açıdan cinsellik algısı ve yaşamı üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır. Bazı görüşlere göre ise cinsellik, siyasal, sosyal ve ekonomik sürecin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.[21] Bu biraz Marxist yaklaşıma benzemektedir. Fakat toplumsal, siyasal ve ekonomik süreçlerin bir beden ve cinsellik inşa ettiklerini de bilmekteyiz. Toplumun cinsellik açısından olumsuz boyutlarından da söz edilmektedir. Meselâ Freud, utanmak, iğrenmek ile birlikte, toplumun koyduğu ortaklaşa ahlak kurallarını, cinsel dürtünün yönetilmesini sınırlayan güçler arasında saymaktadır.[22] Fakat Freud'un düşüncelerinin bir noktaya kadar haklı olduğu yerler de vardır. Çünkü zaman zaman toplumun kalıp yargıları yanlış cinsel anlayışlar üretilmesini teşvik etmektedir.

F) Türkiye'de Cinsel Yaşam; Sorunlar:

Bu başlık altında, kısaca Türkiye'de cinsel yaşamı, sorunlar üzerinden betimlemeye çalışacağız. Öncelikle belirtmeliyiz ki, Türkiye'de cinsel sorunlara dair kapsamlı bir araştırma ve envanter çıkarılmış değildir. Bu, biraz da konunun mahiyetinden kaynaklanmaktadır. Biz burada, genel gözlemlere ve yapılmış bazı araştırmalara dayanarak bu betimlemeyi yapmaya çalışacağız. Bunu dört temel kategori altında yapabileceğimizi düşünüyoruz.

1- Evlilik Öncesi Yaşanan Cinsel Sorunlar:

Ailenin kurulması aşamasında cinsellikle ilgili yaşanagelen birkaç sorun bulunmaktadır. Bu da evlenme niyetiyle kurulan arkadaşlıklar, kız isteme âdetinden sonra sözlülük ve nişanlılık dönemindeki ilişkilerdir. Bazen kız ve erkek birbirleriyle tanışmakta, bunun ardından cinsel boyutlara varan ilişkiler kurulabilmektedir. Yine aynı durum, sözlülük, nişanlılık dönemlerinde de gerçekleşmektedir. Bunların evlenme ile noktalanmaması durumunda "bekâret" sorunu baş göstermekte, hatta çocuk sahibi olma durumuna varabilmektedir. Türkiye'de bekâret çok önemsendiği için bu durum, kadının daha sonraki evlilik, aile ve cinsel hayatı açısından olumsuzluklara sebep olmaktadır. Bekâretin kaybedilmesinden

---

20 Ayesha M. İmam, Müslüman Dinsel Sağ (Köktendinciler ve Cinsellik", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 82.

21 Judith R. Walkowitz, "Tehlikeli Cinsellikler", Kadınların Tarihi, c. IV, s. 347.

22 Sigmund Freud, Cinsiyet Üzerine, Çev. A. Avni Öneş, 8. baskı, İst., Say Yay., 1998, s. 101.

sonra, kızlık zarının diktirilmesi gibi yollara başvurulmakla birlikte, cinayet, intihar gibi daha vahim sonuçlar da oluşabilmektedir. Flört ilişki sonucu ortaya çıkan çocuklar ise, zaten öncelikle bir nesep sorununu ortaya çıkarmakta; bunun da ötesinde kadının belki gelecekteki tüm cinsel yaşamı gayr-ı meşru ilişkilere kayabilmektedir.[23]

İşin gerçeği flört, kız ve erkek arkadaşlığından başlayarak, evlilik dışı serbest cinsel yaşama kadar giden bir istiap haddine sahiptir. Bu ilişkiler kimi zaman erken yaşlara kadar inebilmektedir. Meselâ, yabancı ülkelerde en fazla şikâyet unsuru olarak görülen şeyin erken yaşlarda cinsel ilişkinin yaşanmış olmasıdır[24] denilebilir. Hakikaten bazen 20 yaşındaki bir kadın, Türkiye'de 50 yaşındaki kadının tecrübesine sahip olabilmektedir. Meselâ İngiltere'de 12 yaşından itibaren çocuk sahibi olan kızları görmek mümkündür. Arkadaşlık sırasında bir öpme ile başlayan süreç daha ileri gidebilmektedir. Çünkü cinsel öpüşme normal sınırların yıkılabileceğini ortaya koyan bir eşik gibidir.[25]

Bekâret meselesinin sosyal sonuçları oldukça sert olduğundan, ailelerin bu konuda çocuklar üzerindeki psikolojik baskıları, cinsel yaşamda sorunlara yol açabilmektedir. Öncelikle bir kızın "bekaret"i, ailenin namusu olarak görüldüğünden ve sosyal yaptırımları kuvvetli olduğundan, kızlara yapılan tembihlerin abartılması, onlarda travmalara sebep olabilmektedir. Şu ifadelere kulak verelim: "*Ailemin bekâret konusundaki beklentilerini çok güçlü olarak içselleştirmiş olmam nedeniyle evliliğimin ilk birkaç yılı boyunca kocamla cinsel ilişkiye giremedim./Evlendiğimizde, kocamı bakire olduğuma inandırmam gerekti. Birisi ileride bunu sorgulayabilir diye her ihtimale karşı bakire olduğumu belirten doktor raporlarını hala saklıyorum.*"[26] Kimi feminist yazınlarda bekâret de namus gibi erkeklerin bir saplantısı olarak görülmekle[27] birlikte, toplumun bu konudaki duyarlılığı oldukça yüksektir.

Bekaret, toplumumuzda evliliğin ilk gecesinde anonim bir ritüele dönüştürülerek bozulmaktadır. Türkiye'de bazı bölgelerde açıktan bazı bölgelerde gizliden işleyen "kanlı çarşaf" ritüeli, bunun en temel göstergesidir. Bunun bir ailenin mahremiyetini deşifre etmekten, yol açacağı cinsellik sorunlarına kadar hesap edilmemiş boyutları bulunmaktadır ki, bunların başında cinsel hoşnutsuzluk, isteksizlik ve kocaya ısınmama gelmektedir. Şu ifadeler bu konuda önemli örnek-

---

23 Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Nuşin Ayiter, "Evlilik Benzeri İlişkiler", Kadın ve Cinsellik, 1993, ss. 79-85.

24 Derek C. Polonsky, Cinsellik Hakkında Konuşamadıklarımız, Çev. Gülden Tümer, Ankara, HYB Yay., 1997, s. 118-119.

25 Rosalind Coward, Kadınlık Arzuları-Günümüzde Kadın Cinselliği, Çev. Alev Türker, İst., Ayrıntı Yay., t.y., s. 97.

26 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, a.g.m., s. 204.

27 Fatıma Mernissi, "Bekâret ve Ataerki", Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik, s. 99.

lerdir: "*Evlendiğim gece, kocamla ben bir odadayken, tüm akrabalarımız kapının dışında evliliği tamamlamamızı bekliyorlardı; kan lekeli çarşaf çıkartılsın da herkes görsün diye. Bu yapıldıktan sonra, kocamın annesi odaya geldi ve beni yıkadı. Bunu hayatımın en kötü anlarından biri olarak hatırlıyorum. Kocamla cinsel ilişkiye girmekten nefret ediyorum. Bana dokunmasını bile istemiyorum. Hiç orgazm olmadım./ Evlendiğim gece, kanamadım. Kocam çarşafta gösterilecek kan olsun diye parmağını kesti. Ertesi sabah ilk iş, kızlık zarımın incelenmesi için beni doktora götürdü. Kızlık zarım bozulmamış olmasına rağmen, bazen hala beni aşağılar gibi davranıyor. Bugüne dek, bazı kadınların kanamamasının doğal olduğunu hiç bilmiyordum.*"[28] Dolayısıyla bekâretin kontrolünün evlilik boyunca yol açabileceği önemli sorunlar ortaya çıkabilmektedir.

Kız ve erkeklerin ergenlik dönemine ulaşması, cinselliklerini keşfi önemli bir aşamadır. Bu aşamada sağlıklı bilgilendirme, hakikaten çok önem taşımaktadır. Kız çocuklarının âdet görme, erkeklerin ise ihtilâm olma ve diğer cinsellikle ilgili bilgilerden haberdar olması gerekmektedir. Kız çocuklarının âdet kanının ne olduğundan, âdetin ne kadar sürdüğünden ve âdet süresince ne yapılıp ne yapılmayacağından haberdar olması gerekir. Aksi halde ömür boyu cinselliğinden nefret etme gibi durumlar yaşayabilir ki, bu sağlıksız bir aile ve cinsel yaşam demektir. Erkek çocuklarının ergenlik döneminde geçirdiği değişiklikler, vücudundan çıkan sıvıların anlamı ve ardından neler yapması gerektiği öğretilmelidir. Yirmi üç yaşına gelmiş bir gencin henüz gusül abdestini bilmemesi, olayın vahametini anlatması açısından manidardır. Bu başlangıçların niçin önemli olduğunu şu satırlar çok güzel örneklendirmektedir: "*İlk defa âdet gördükten sonra o kadar çok korkmuştum ki dilim tutulmuştu. Tekrar konuşabilmem için psikiyatrik tedavi görmek zorunda kaldım. Şimdi iki çocuk annesi olmama rağmen yaşadığım bu korkunç deneyimin etkisi hala sürüyor./İlk kez âdet gördüğüm günü ve anneme söylediğimde nasıl suratıma bir tokat indirdiğini hiç unutmayacağım. Hala bunu neden yaptığını bilmiyorum. (Yazarın notu: Annelerin, kızlarını ilk âdet gördüklerinde tokatlamaları Türkiye'de eski bir gelenektir.)/İlk kez âdet gördüğümde, intihar etmeyi bile düşündüm. Bunun ne olduğunu, normal bir şey olduğunu neden anlatmadılar, neden bu kadar korkmak zorunda kaldım? Artık kızım biraz büyüsün, böyle şeyleri ona anlatmak isterim diye düşünüyorum./İlk kez âdet gördüğümde, bekâretimi kaybettiğimi, kızlık zarımın yırtıldığını sandım. Ailem bana kızlık zarının ve bekâretin önemini anlatmıştı, ama âdet görmenin ne olduğunu, benim de bir gün âdet göreceğimi söylememişlerdi. O gün duyduğum acıyı ve korkuyu hala unutamıyorum, bunun için de anneme çok kızıyorum, ama hala onunla bu konuyu konuşamıyorum."*[29]

28 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, a.g.m., s. 204.
29 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, a.g.m., s. 197.

Gençlerin bu dönemlerde farklı deneyim yaşama yönündeki çabaları da, bazı sorunları işaretlemektedir. Şehir ortamında genelev ya da randevu evlerinde kendinden büyük kadınlarla cinsel ilişkilere girilmekte; bu ise kimi zaman cinsellikten nefret, cinsel hastalıkların yayılmasını beraberinde getirmektedir. Bilhassa gençler arasında genelev tecrübesi bir büyüklük ve bir yer kazanma yarışına da dönüşebilmektedir. Köylerde ise hayvanlarla ilişkiler görülebilmektedir. Birçok yerde erkeklerin ilk tecrübelerini hayvanlarda denemeleri bilinen bir şeydir. Bunların dışında en yaygın olarak yaşanılan cinsellik mastürbasyondur. Mastürbasyona (kendi kendini tatmin), hem evlilik öncesinde hem de evlilik sonrasında rastlanmaktadır. Her üç cinsel tecrübenin insanın aile içi normal cinselliğini sağlıksız kıldığı zaten bilinmektedir. Bekârlıktan itibaren mastürbasyon uygulaması, aile, evlilik ve cinselliğe karşı bir mesafeyi de beraberinde getirebilmektedir. Bunlar kimilerinin bakışında normalleşebilmektedir. Belirtilmelidir ki, bu cinsel tecrübeler hem insan sağlığını bozmakta hem de cinselliği yanlış şekilde inşa etmektedir.

1- Ailede Cinsel Yaşam:

Aile ve evlilik, cinselliğin en geniş anlamda yaşandığı bir ortamdır. Ailenin fonksiyonlarından birisi cinsellik olmasına rağmen, Türkiye'de üreme daha çok öne çıkmaktadır. Ailedeki cinsel sorunları, temelde cinsel hoşnutsuzluk ya da tatminsizlik ile kadınlarda orgazm olamamak, cinsel soğukluk vb. olarak ortaya koyabiliriz. Yapılan bir araştırmada cinsel hoşnutsuzluk, evlilik anlaşmazlığında dördüncü sırada yer almakta ve daha da önemlisi diğer problemlerle en fazla ilişki içinde bulunduğu görülmektedir. Yine evlilik problemlerinin %75'ini cinsel problemler oluşturmaktadır.[30] Aslında bu oranları cinsel problemlerin dile getirilmesinin zorluklarından dolayı arttırabiliriz.

Türkiye toplumunun cinsel yaşamında, kanaatimizce en fazla etkisi olan husus araerkillik ve erkek merkezliliktir. Burada haz ve tatmin açısından erkek merkeze alınmakta, bilgisizliğin de tesiriyle kadının haz alıp almadığı önemsenmemekte; böylece kadının orgazm olmasa bile sadece erkeğin tatmin bulduğu bir cinsel hayat yıllar, hatta ömür boyu sürmektedir. Şu ifadeler buna işaret etmektedir: "*Kocamla bu konuda konuştum (hatta terapiye bile gittim), ama onunla cinsel anlamda hiç tatmin olmuyorum. Mastürbasyon yapıp kendi kendime zevk vermeye başladım./Biz fakiriz. Her istediğimiz şeyi satın alamayız. Her istediğimiz şeyi yapamayız. Ama cinsel zevk hepimizin tadını çıkarabileceği bir şey. O yüzden yapabiliyorsak yapalım!/Yani kadınlar da erkekler gibi cinsellikten zevk alıyorlar öyle mi? Bence evliliğin ilk başlarında bunu bilmek çok önemli, o zaman kocana*

30 Arşaluys Kayır, "Kadın ve Cinsel Yaşamı", Kadın ve Cinsellik, s. 37.

da bunu öğretebilirsin."[31]

Ailede cinsel yaşamın normal koşullarda seyretmesinde bir takım engeller görülebilmektedir. Öncelikle şehirlilik-köylülükten, cinsellikle ilgili birçok beklentilere kadar bazı faktörler, cinsellik açısından da önem taşımaktadır. Nitekim küçük yaşta köyde evlendirilen erkeğin, şehre gelince hanımını bu bakımdan yeterli bulmayışı, yaşanan örneklerdendir. Bu açıdan çevre faktörünün ciddi önem taşıdığını belirtmeliyiz. Diğer yandan ideal cinsellik, cinselliği kışkırtan araçlar ve cinsellikle ilgili beklentiler, cinsel yaşamın sağlıklı inşasında ciddi faktörlerdir. Bu açıdan eşlerin sıklıkla bu konu üzerinde konuşmaları, beklentilerini ve neler hissettiklerini birbirlerine anlatmaları gereklidir. İşte bu diyaloglar gerçekleştirilmediği için eşler, farklı arayışlara girebilmekte; erkekler ve kadınlar eşlerini aldatabilmekte, aile yuvalarını bozmadan kaçamaklara gidebilmekte, daha da ileride evleri ve çocuklarını terk edebilmektedirler. Dışarıda arayış hakikaten önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Mesela, 1948-1953 tarihli Kingsey raporlarına göre, erkeklerin %70'i fahişelerle birlikte olmuş ve kocaların da %40'ı eşlerine ihanet etmiştir. Erkeklerin %37'si ve kadınların da %19'u yaşamları boyunca en az bir cinsel ilişki deneyimi yaşamıştır.[32] Cinsellikle ilgili bilgilendirmelerde medyanın kimi olumlu etkileri olsa da, filmler, diziler vb. aile ve cinsel yaşam konusunda genel anlamda kötü örneklerdir.

Bir de ailede cinsel yaşamın erkenden bitirilmesi de söz konusudur. Menapoz ve Andropozun hemen ardından, cinsel faaliyetlerin de hemen kesilmesi söz konusu olabilmektedir. Böyle durumlarda erkek ya da kadının tatminsizliği, aile yuvasının dağılmasına sebep olmaktadır. Bu, üreme ile cinselliği eşitleyen bir mentalitedir. Halbuki cinsel faaliyet güç yetene kadar devam edebilir. Çocukların büyümesi, yaşlanma gibi mazeretler de bu cinsel yaşamın akamete uğramasına sebep olmaktadır. Diğer yandan dindarlık adına erkek ya da kadınların (bilhassa kadınların) kendilerini cinsel faaliyetlerden uzaklaştırmaları, koca ya da kadının bu yöndeki taleplerini cinselliği aşağılayarak reddetmeleri yaşanan olaylardandır. Yani hayat, belirli yaşta cinsellik, belirli yaşlarda dindarlık şeklinde keskin bir kategorizasyona uğrayabilmektedir. Bu da bir başka sağlıksız yaklaşımdır.

3- Serbest Cinsel Yaşam:

Bütün dinler ve kadim gelenekler, insan hayatının belirli bir düzen ve disiplin içinde yaşanmasını önerirler. Yeme içmeden insanî ilişkiler ve cinselliğe kadar bu düzen ve disiplin, insan ve toplum için hayatidir. Bununla birlikte tarihin her döneminde, özelde cinselliğin olabildiğince serbest yaşanmasını savunanlar

31 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, a.g.m., s. 205.

32 Reay Tannahill, Tarihte Cinsellik, Çev. Sinem Gül, Ankara, Dost Kitabevi Yay., 2003, s. 344.

olmuştur. Bu tür serbestliğin başında nikâhsız beraberlikler gelmektedir. Bazı anlayışlara göre, uygulama bakımından serbest birleşme bir evliliktir; bir yuva kurulmasına, çocuklu ya da çocuksuz ikili bir yaşam sürülmesine yol açmaktadır. Görünüşe göre iki eşin yasal ve toplumsal bağımsızlığını korumak için besledikleri eşit bir istek üzerine kuruludur. Bu istek kişisel bir ahlâk anlayışından da kuvvet alır ve bunda, tanrı-tanımazlıkla ileri politik inançlara çoğu zaman birarada rastlanmaktadır.[33] Burada iki noktaya dikkat çekilmelidir. Birincisi, serbest yaşamın evlilik gibi muamele görmesi. Diğeri de, dinle antagonizmik ilişki içinde olmasıdır. Bu, bazen iki kişinin ömür boyu ilişkisini tanımlarken, bazen da çok farklı kadın ve erkeklerin cinsel beraberliklerini kapsamaktadır. Türkiye'de bilhassa üst ekonomik kesimde, her iki tür beraberliklerin olduğunu bilmekteyiz. Özellikle modern zamanlarda teşvik edilen ve yaygınlaştırılan serbest cinsel yaşam, her bakımından sağlıksız görünmektedir. Fahişelik de bu kadınların cinselliklerini sağlıklı olarak yaşayabildikleri bir olgudur. Bir yönüyle serbest cinsel yaşam olarak değerlendirilmekle birlikte, para kazanmak için istemediği ilişkileri yapmak zorunda olduklarından büyük oranda cinsellik onlar için nefret edilen bir şeydir. Öte yandan hastalıklar da, bu tür serbest cinsel yaşamın kötü getirileridir. Bilhassa eşini aldatanların serbest cinsel yaşamları, kendi eşlerinin sağlıklarını da bozmaktadır.

Bu tür serbest cinsel yaşamın ileri boyutta, toplumsal ahlakı zedeleyeceği, nesepleri karıştıracağı muhakkaktır. Bundan da öte cinsel yaşamın düzenliliğini, sağlıklı bir zeminde oluşmasını engellemekte ve hatta namus cinayetlerine sebep olmaktadır. Günümüzde serbest cinsel yaşamın teşviki ve kışkırtılması, onun giderek yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Kürtajın serbest bırakılması, doğum kontrol yöntemleri, serbest cinsel yaşamın yaygınlaşmasını kolaylaştıran bir unsur olarak görünmektedir. Bekareti tamamen önemsizleştiren anlayışlarla da birleşince, genç kız ve erkekler serbest cinsel yaşamın içine dalmaktadırlar. Özellikle üniversiteli genç kızların bu ilişkiler sonucu kürtaja başvurdukları bilinmektedir. Diğer yandan aileden habersiz bir şekilde gençlerin nikâhsız, "imam nikahı" ya da formalite nikahlarla cinsel ilişki yaşadıkları gözlenen hususlardan olmuştur. Böylece din de istismar edilmektedir.[34]

4- Sapkın Cinsellikler:

"Sapkın cinsellikler" ifadesi, bir "normal"e referansta bulunuyor demektir. Bu bağlamda, heteroseksüel bir cinselliğin evlilik sınırları içinde yaşanmasını "normal" olarak adlandırdığımızı belirtmeliyiz. Dolayısıyla sapkınlığı, bunun dışında kalan ve serbest cinsel yaşamın da ötesinde insan fıtratına ters cinselliklere refere

33 Andre Morali-Daninos, a.g.e., s. 147-148.

34 Bkz. Serkan Tekin, İslam Adına Cinsel Sömürü, İst., Arakitap Yay., 2008, s. 39.

ederek kullanmaktayız. Buna göre homoseksüellik, lesbienlik, teşhircilik, fordçuluk, sübyancılık, tecavüz, ve ensest ilişkileri bu kategorinin örnekleri olarak koyabiliriz. Ancak hiç şüphesiz bu maddeler geniletilebilir.

Homoseksüellik (lesbienlik de homoseksüel bir ilişkidir) tarih boyunca rastlanan bir ilişki türü olmuştur. Aslında toplumlarda meşruiyet sorunu yaşadığı için olsa gerek, pek ulu orta değildirler. Modern zamanlarda cinsel bir tercih ya da cinsel özgürlüğün bir göstergesi gibi sunularak meşruluk aramaktadırlar. Bu bağlamda Türkiye'de gay ve lesbien dernekleri kurulduğunu ve bu tür cinselliklerin yaşandığını bilmekteyiz. Bazı kitaplarda insanın hem erkek hem de kız için belirli bir yaş döneminde eşcinsel eğilimler olduğu iddia edilmektedir. İddiaya göre, "bu dönem, dokuz-oniki yaşlarını içine alır. Artık üstbenlik oluşmuş, sosyal çevreye uyum sağlanmış; kız, kendi cinsinin ve cinselliğinin bilincine ermiştir. Bu bilinçlenme onları karşı cinsten olanlardan kaçmaya, daha çok kız arkadaşlarla birlikte olmaya yöneltir."[35] Doğrusu insanın fıtrî bir eğilimi olan bu durumu, yukarıdaki iddialara göre okumak bilimsel değildir. Bu, basitçe insanın fıtrî olarak daha çok hemcinsleriyle yakın arkadaşlığıdır. Ancak bu tür iddiaların homoseksüel ilişkileri normalleştireceği muhakkaktır.

İkinci bir sapkın tür de ensest ilişkilerdir.[36] Ensest ilişkiler, aile içi sapkın cinsel ilişkileri ifade etmektedir. Yine kadınla erkeğin farklı mekânlarda tensel temaslarını içeren fordçuluk, cinsel organlarını göstererek haz almayı ifade eden teşhircilik de diğer sapkınlıklardır.

Bu arada iki hususa daha değinmeliyiz. Bunlar, taciz/tecavüz ile sübyancılıktır. Her ikisi de toplumumuzda duyulan türden cinsel sapkınlıklar olarak ifade edilebilir. Ülkemizde tecavüz sonucu madur olan ve hatta cinayete kurban giden insanların haberleri hep duyulmaktadır. Şüphesiz bunun bir çok sebepleri olabilir. Fakat özelde şiddet içerikli cinselliğin ögelerinin bunu kışkırttığı söylenebilir. Cinsel şiddet içeren filmle tecavüz eğilimleri arasındaki ilişkinin ölçüldüğü bir çalışmada, kişisel ilişkide kadına şiddet uygulamayı onaylama eğiliminin anlamlı biçimde arttığını ve filmi görmüş olmanın erkekler arasında tecavüz efsanelerini güçlendirdiğini, buna karşılık kız öğrenciler arasında benzer eğilimlerin görülmediğini ortaya koymuştur.[37] Şiddet ve zorlamanın bir çeşidi de tacizdir. Taciz, sözlü ve fiili olarak vuku bulabilmektedir. Meselâ, "büro çalışanları üzerinde yapılan bir araştırmada, kadın çalışanların iş arkadaşları ve yöneticileri tarafından taciz edildiği görülmüştür. Bir başka araştırmada ise, işyerinde cinsel taciz yaşa-

35 Tuncel Altınköprü, Genç Kız Psikolojisi ve Cinselliği, 11. baskı, İst., Hayat Yay., 2003, s. 94-95.

36 Tüm bunlarla ilintili olarak bkz. Jülide Sevim, Anne Bu ne?, İst., Remzi Kitabevi, 2005, ss. 67-78.

37 Diana Scully, a.g.e., s. 75.

yanların oranının %40 olduğu belirlenmiştir."[38]

Diğer bir sapkınlık olan sübyancılık, küçük kız çocuklarına (hatta erkek çocuklarına da) her tür cinsellik uygulamalarını içermektedir. Bu da, o kız çocuklarının ömür boyu cinsellikten, evlilikten ve erkeklerden nefretini beraberinde getirmekte; küçük yaşta kız çocuklarını fuhuş sektörünün kucağına itmektedir. Bazı araştırmalarda bunlar, "ticarî seks işçileri"[39] olarak adlandırılmaktadır ki, adlandırma işin vahametinin görülmesini engellemektedir. Şu satırlar fuhuşa sürüklenen kızların hayata ve cinselliğe bakışını gayet net bir şekilde göstermektedir: "*Nefret, utanç verici, yapmak zorundayım, bunun hoşlanılacak bir tarafı yok./Bu işin sonu yok, çok çalışacağım ve kendimi kurtaracağım./Kötü olduğunu bile bile yapıyorum, çünkü mecburum/Rezalet, iğrenç, kimseye tavsiye etmem/İşimden nefret ediyorum, midem bulanıyor. Kendileri ile ilgili duyguları: küçültücü şeyler yapıyorum/Kendimden hoşlanmıyorum/Kızım için yaşıyorum, hayattan bıktım/Yorgun, üzgün, uykusuz/kendimi 60-70 yaşlarında hissediyorum.*[40] Hasılı tüm bunlar Türkiye'nin cinsellik anlamında yaşanan gerçekleridir.

G) Cinsel Sorunların Nedenlerine Bir Bakış:

Cinsel sorunların betimlenmesinin ötesinde, sebeplerine inilmesi meselenin kökten düşünülmesi ve tedbirlerin alınması bakımından önem taşımaktadır. Burada sorunların bir takım sebeplerini tartışmaya çalışacağız.

Her şeyden önce libido[41] gibi teoriler, daha baştan cinselliği insanın sapkınlıklarıyla ilintilendirirken, bu konudaki serbestliğin önünü açmaktadır. Bu sebepten olsa gerek, modern zamanlarda cinsellik ve cinsel ilişkilerde serbestlik olabildiğince teşvik görmektedir. Kanaatimizce cinsellikte sapkınlığı ve bazı sorunları bu serbestlik getirmektedir. Sürekli daha çok hazzı ve farklılığı arayan cinsellik, aradığını bulduğunda başka farklılıklar aramaktadır. Dolayısıyla heteroseksüel ilişkilerin her türlüsünü serbestçe deneyen insan, homoseksüelliğe ve diğerlerine kayabilmektedir. Cinselliği yaşayabilmenin bazı sınırlar içinde daha sağlıklı olacağını düşünmekteyiz.

İşte bu sınırların başında din gelmektedir. Şurası unutulmamalıdır ki, İslâm, cinselliğe karşı bir negativite taşımaz. Tam tersine meşru sınırlar içinde yaşayan cinsellik ödüllendirilen bir davranıştır. İslâm, evlilik dışında cinsel ilişkiyi yasaklar ve zina olarak adlandırır.[42] Tüm sapkın ilişki biçimlerine yaklaşılmamasını

---

38 Muzaffer Aydemir, İşyerinde Cinsel Taciz Davranışı, Bursa, Ekin Kitabevi, 2007, s. 51.

39 Esin Küntay, "Ticari Seks İşçisi Kız Çocukların Dramı", Kadın Çalışmalarında Disiplinlerarası Buluşma, c. 1, İst., Yeditepe Üniversitesi, 2004, s. 91.

40 Esin Küntay, a.g.t., s. 91.

41 Sigmun Freud, Sevgi ve Cinsellik Üzerine, Çev. Akın Kanat, İzmir, İlya Matb., t.y.

42 İsrâ sûresi, 17/32.

ister. Meselâ, Hz. Hud'un (a.s.) toplumunun işlediği homoseksüellik şu ifadelerle kesin bir kınamaya uğrar: "Lut'u da (peygamber gönderdik). Kavmine dedi ki: 'Sizden önceki milletlerden hiçbirinin yapmadığı fuhşu mu yapıyorsunuz? Çünkü siz, şehveti tatmin için kadınları bırakıp da şehvetle erkeklere yanaşıyorsunuz. Doğrusu siz taşkın bir milletsiniz. 'Kavminin cevabı: Onları (Lut'u ve taraftarlarını) memleketinizden çıkarın; çünkü onlar fazla temizlenen insanlarmış! demelerinden başka bir şey olmadı."[43]

Tüm bunların deşifre ettiği husus ise, insan için çocukluktan itibaren İslâm'ın koyduğu kurallar ve ahlâkî ilkelerin bilinmemesidir. Kur'ân-ı Kerim ve Hadislerde çocuklar, gençler ve ebeveynler için konulan bir dizi ilke ve kural, aslında sağlıklı bir cinsel yaşamı da inşa etmeye yöneliktir. Günümüzde bayan kuaförlerinin kadınların mahrem yerlerini (bikini bölgesini) epilasyon yapmaları ne derece doğrudur?

Bunun dışında cinsellik ve cinsel yaşama dair bilgi eksikliği de, cinsel sorunların yaşanmasının bir diğer nedenidir. Cinsellik ve cinsel yaşam mahrem bir konu olduğundan, uzmanlardan bilgi almaktan, soru sormaktan çekinilebilmekte; fakat bu konular arkadaşlarla sohbet ortamında konuşulmaya devam etmektedir. Türkiye toplumunun cinsel bilgilerinin çoğu zaman sınırlarını bu sohbet ve arkadaş ortamlarında konuşulan bilgiler oluşturmaktadır denilebilir. Bir de Türkiye'de evlilik sırasında gelin ve damada cinsel konularda bilgiler veren sağdıçlık denilen bir kurum da vardır. Bunun işlevsel yönleri olmakla birlikte ne kadar sağlıklı işlediği ayrıca tartışma konusudur. Bugün bilgi kaynağı olarak televizyon ve interneti de ekleyebiliriz. Ancak içerdikleri bilgilerin yeterliliği ve uygunluğu oldukça sorunludur. Buna anneler ve kız arkadaşların kızlara bekâret konusundaki yanlış bilgilendirmeleri de eklenince, vahim sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Meselâ şu satırlar dikkat çekicidir: "*Ben cinsellik hakkındaki bilgi yetersizliğim konusunda annemi suçluyorum. Evlendiğimde, öpüşerek hamile kalabilirim sanıyordum. Kocam da, ben de bilgisizliğimden çok çektik. Aynı hataları kızımla yapmak istemiyorum.*"[44] Bu bilgilendirmenin, örgün eğitim kurumlarında yapılabilmesi mümkündür. Ancak bu eğitimin gençlere prezervatif veya doğum kontrol hapları önermek şeklinde olması durumunda bunun nikâhsız beraberliklere izin vermek anlamına geleceği[45] düşünüldüğünde eğitimin mahiyetinin ne denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Cinsellikle ilgili sorunların nedenlerinden birisi de, ailedeki diyalog eksikliğidir. Bunu iki boyutta ele alabiliriz. Birincisi, karı-koca arasındaki diyalog ve konuşmaların eksikliğidir. Bir kere karı-koca arasında nasıl bir cinsellikten hoş-

43 A'raf sûresi, 7/80-82.
44 İpek İlkkaracan-Gülşah Seral, a.g.m., s. 202.
45 Ali İhsan Taşçı, Cinsel Eğitim, 3. baskı, İst., İz Yay., 2003, s. 29.

lanıldığı, istek ve talepler ile şikâyet konusu olan şeyler konuşulabilmelidir. Bu olmadığı sürece, cinsel yaşam hayatın en sorunlu alanı olarak kalmaya devam edecektir. İkincisi de, anne-babanın kız ve erkek çocuklarıyla bu konuda konuşmamalarıdır. Anne kızına, ergenlik, âdet vb. cinsellikle ilgili birçok meselede bilgiler vererek konuşmalı, ona yaşadığı sorunları kendisine gelip sorabileceği; her şeyi beraber halledebilecekleri his ve rahatlığını vermelidir. Böylece anne, bazı konularda yetersiz kalsa bile, bunlarla ilgili bilgileri uzmana ve dini otoritelere sormaktan çekinmemelidir. Keza aynı türden ilişki, baba ve oğul arasında da geçerlidir. Bu, aynı zamanda çocukların kontrolünü de sağlayacaktır.

Sağlıksız cinselliklerin oluşmasında çocuklar ve gençlerin sosyal çevrede, televizyonda ve internette karşılaştıkları cinsellikler etkili olmaktadır. Çocukların ve gençlerin uygun sosyal çevreleri olmadığında, cafe-barlardan genelevlere kadar farklı yerlerde cinselliklerle karşılaşabilmekte ya da bazı deneyimler yaşamak isteyebilmektedir. Diğer yandan, televizyonlarda bilhassa film ve dizilerde uygunsuz cinsellikler gösterilmektedir. Bu açıdan bugün televizyonun kontrolden çıktığı bile söylenebilir. 1980'lerde Türkiye'de Dallas dizisi içerdiği cinsel ögeler açısından "aşırı" bulunurken, bugün geldiğimiz nokta nasıl nitelendirilecektir? İnternet ise bu konuda televizyonu da aşan olumsuzluklara sahiptir. Meselâ, kimi televizyon dizilerinde çok olumlu özelliklerle bahsedilen bir "gay", seyredenlerin gözünde homoseksüelliği meşrulaştırabilmekte; cinsellikle ilgili sınırların ortadan kalkmasını kolaylaştırabilmektedir. İşin önemli tarafı, dizi ve filmlerle cinsellik üzerine edinilen bilgi, hiç farkedilmeden zihni bir arkaplan oluşturabilmekte; çocuk ya da gençler bunları uygulamak istemekte; onlara bunun yanlışlığı söylenince de, "televizyon film"lerini örnek göstermektedirler.

Bununla bağlantılı bir husus da, cinselliğin kışkırtılması ve aşırı uyarılmadır. Bu, insanların giyim biçimlerinden her türlü cinselliğin çevrede görülmesine kadar olan geniş bir çeşitliliği kapsamaktadır. İnsanların (kadın veya erkek) bu tür uyarılma ve kışkırtmalara maruz kalması, cinsel arzuların bir an önce tatminini gerektirmekte; bu da sağlıksız yollara başvuru olanağını arttırmaktadır. Bundan dolayı, insanların kendilerini koruma çabaları önem kazanmaktadır. Diğer yandan doğum kontrol yöntemleri ve imkânlarındaki artış, cinsellikteki serbestiyi daha da arttırmıştır. Erkekler ve kadınlar için doğum kontrol hapları, prezervatiften kürtaja kadar sunulan imkânlar, serbest cinsel yaşamı liselere kadar indirebilmektedir. Hayatında bu tür tecrübeler yaşayanların ise, daha sonraki cinsel yaşamlarında sağlıksız bir takım yollara başvurmaları ise daha olasıdır.

Türkiye 1980 sonrası ciddi bir apolitikleş(tir)me sürecine girmiştir. Bu, darbe öncesi Türkiye'nin kavgalı sosyal ortamını değiştirmek isterken, "savaşma seviş" türünden bir hayat tarzını da beraberinde getirmiştir. Oldukça liberalleşmiş, gündelik hayatın detaylarının patlama yaptığı böyle bir ortamda, gençlerin belirli ülkü

ve ideal kazanması söz konusu olmadığı gibi, giderek değer kayıpları yaşanmakta ve her şey buharlaşmaktadır. "İdeal"lerin buharlaşmaya başladığı ortamlarda, bireyselleşme ve özelde cinsellik üzerine bir odaklanma yaşanır. Çünkü giderek hayatın amacı bir "haz" almaya doğru dönüşmektedir. Bununla bağlantılı olarak, yaşadığımız bir süreç de sekülerleşmedir. Dünyevîleşmenin arttığı oranda, cinsellik de bir haz alma aracı olarak bundan payını almakta ve belki yaşamın temel amaçlarından biri haline gelmektedir. Tüm bunların bir sonucu olarak ahlâk ve değerlerde de değişim ve dönüşüm yaşanmaktadır. Belki yirmi yıl öncesi anormal olarak kabul edilen birçok davranışlar, bugün normalleşmiş durumdadır. Ahlâk ve değer anlayışlarındaki dönüşüm ise, cinselliklerin kışkırtılması ve serbest cinsel yaşamın temellerini oluşturmaktadır.

Sonuç ve Öneriler:

Hiç şüphesiz cinsellik, insan fıtratının en tabii gerçeklerinden birisidir. Tıpkı yemek içmek gibi. Ancak nasıl yanlış beslenme vücutta hastalıklara sebep oluyorsa, cinsel yaşamın anormal çizgiler içinde seyretmesi de insanda psikolojik, manevî ve tıbbî hasarlara sebep olacak; bunun da ötesinde açacağı derin sosyal yaralarla telâfisi imkânsız sonuçları beraberinde getirecektir.

Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren yaşanan batılılaşma süreci, değerler, anlayışlar ve zihniyetlerde ciddi bir dönüşüm meydana getirmiştir. Bu da cinsellik ve cinsel yaşamın, hem teori hem de pratiklerinde, giderek gelenekselden moderne doğru bir değişimi hızlandırmıştır. Batı ile sıcak temaslar, dışa daha açık modernleşme politikaları, televizyon ve internetin de lojistik desteğiyle cinsellikle ilgili sorunlar daha da artmaya başlamıştır. Bugün homoseksüellikten tecavüzlerin artışına, birçok ailede cinsel hoşnutsuzluktan bilgi eksikliğine kadar sorunlar çeşitlenmiştir.

Yukarıdaki sorunlar muvacehesinde, tebliğimizin iki önemli sonucun altını çizdiğini düşünüyoruz. Birincisi, ahlâkî ve dini değerlerdeki değişim ve irtifa kaybı. İkincisi de, cinsel konularda ilmi ve dini bilgi ve sınırların bilinmemesi cinsel sorunların nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tartışma ve sonuçlara dayanarak, aşağıdaki önerilerin Diyanet İşleri Başkanlığı ve kamuoyunun dikkatine sunulabileceğini düşünüyoruz.

1- Diyanet İşleri Başkanlığı, gerekirse bir ekip oluşturarak, İslâm ve cinsel yaşama dair ilişki ve sınırları anlatan bir kitap hazırlamalıdır.

2- Cinsellik mahrem bir konu olduğundan, insanların sorunlarını dile getirmesi zor olmaktadır. İl müftülükleri bünyesinde faaliyet gösteren aile ve irşat bürolarının bu konuda gelen soruları cevapları ile kaydederek, tarama ve araştırmalar yaparak, konferans, seminer ve paneller düzenleyerek vb. sorunlara çözüm araması mümkün olabilir.

3- Diyanet İşleri Başkanlığı, bu konularda televizyonlarda gösterilmek üzere paket programlar hazırlayabilir.

4- Bu arada zinanın yeniden suç sayılması konusu gündeme etkin bir şekilde getirilmelidir.

5- Belediyelerle iletişim kurarak cinsellik, cinsel yaşam ve bunlarla ilgili dikkat edilecek ilke ve değerleri anlatan kitapçıklar yayımlanmalı; bunlar evlenecek çiftlere hediye edilmeli ve dağıtılmalıdır.

6- Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde İl Müftülüklerinde faaliyet gösteren aile ve irşat bürolarının girişimleriyle, "Evlilik Öncesi Eğitim" ve "Anne-Baba Okulları" açılmalı; seminerlerle insanlar eğitilmelidir.

7- Aile İrşat bürolarına gelen cinsellik ve cinsel yaşamla ilgili gelen sorular cevaplandırılarak bir kitap şeklinde yayımlanabilir. Bu, aslında önemli bir veri bankası oluşturacaktır.

8- Aile ve İrşat bürolarına gelen sorular merkeze alınarak, konferans ve paneller düzenlenebilir. Böylece pratik ihtiyaçlara cevap verilmiş olacaktır.

Oturum Başkanı: Efendim, biz de teşekkür ediyoruz.

Tabi bu oturum, tespit oturumu idi daha çok. Bu bakımdan bütün tebliğcilere ve size de teşekkür ediyoruz. Lesage'nin meşhur bir "Topal Şeytan" hikâyesi vardır. Şeytan, evlerin damlarını açar, içeriye bakar. İşte o zaman hani bizim halk irfanında söylenen bir söz var: "Kapılar kapandıktan sonra arkasında neler olduğunu hiç kimse bilmez." diye. Doğrusu bu üstü açılmamış hakikatlerin insan olarak hepimizi ilgilendiren bu oturumda dile getirilmekte oluşu son derece önem taşıyor.

Şimdi vereceğimiz on dakikalık bir ara var. Yarım saatti, fakat müsaadenizle on dakikaya indirelim. Çünkü burada bulunan herkesin çok özel tespitleri ve çok özel önerileri olduğu kanaatindeyim. Şûramızın müsmir olması için dün kullanılan tabir ile müsaadenizle herkese ayrı ayrı söz vermek istiyorum. Özellikle konuşulanları tespitleri tekrarlamak vakit kaybına yol açacaktır; ama buna dayanarak herkesin hayat tecrübesi ve bilgileri çerçevesinde getireceği öneriler olacaktır. Bu konularda da kısa bir imal-i fikir eylerseniz dışarıda çay içme süresinde zannediyorum ki çok faydalı olacaktır. Fakat kapatmadan önce ben de bir iki kelime ile meseleyi biraz daha aydınlatmak istiyorum. Bu bekâret meselesi gerçekten dünya'da da toplumumuzda da çok büyük önem taşıyor ve bekâretin erkeklerde aranmaması sadece kızlarda aranması söz konusu. Dünya tarihinde Victor Hugo, bakir olarak evlenen bir erkek örneği olarak gösterilir.

Evliliğin ertelenmesi yine konularımız içerisinde yer aldı. Ne gibi ruhî, ahlâki

toplumsal sorunlara yol açıyor ve özellikle bugün üniversitelerimizde metropol üniversitelerinde ve taşra üniversitelerinde kız-erkek ilişkileri ne konumdadır? Bu konuda hepimiz üniversite ile temasta olan insanlarız. Bilgimiz var. Benim Hocalığa başladığım 1969'larda mesela kız-erkek ilişkileri son derece mesafeli iken şu sırada öğrendiğim kadarı ile mesela, üniversitenin adını vermek istemiyorum, bir özel üniversitede otuz kişilik bir sınıfta kızların sadece iki tanesi bakire. Çok somut İstanbul üniversitelerin birinden bir örnek veriyorum. Ve kız-erkek ilişkileri son derecede doğallaşmış bir vaziyette. Cinsel boyutlara varan ilişkiler. Taşra'daki örneklerde de gayet dikkatimizi uyarıcı bilgiler var. Mesela taşra üniversitelerindeki genç kızlar genellikle sosyo-ekonomik açıdan yoksul çevrelerden gelen genç kızlar. Taşra erkekleri ile temas kurarak bir tür burs haline getirmektedirler, cinsel birleşmeleri. Bu da ülkemizin üstü açılmamış hakikatlerinden birisi olarak karşımıza çıkıyor. Bekâret zarının diktirilmesi, aramızda çok hazik hekimler var, yine ülkemizde çok yaygınlaşan bir uygulama. Tabi bundan doğan özgüven, saygının ve kaygının ne şekilde telafi edilebileceği daha başlangıçta eşini aldatarak evliliğe başlayan bir kadının ilerde eşine karşı olan psikolojik tavrının ne olacağı, çocuklarına karşı nasıl bir annelik yapacağı da ayrıca düşünülmesi gereken bir konu.

Efendim bu çok önemli, hepsi birbirini açan domino etkisi ile adeta birbirini deviren konular üzerinde sizlerin de görüşlerini almak üzere bu birinci oturumu kapatıyorum. Ve lütfen çay içme süremizi kısa tutalım. Mümkünse saat on birde burada tekrar buluşalım.

1. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Ümit MERİÇ (Oturum Başkanı): Şimdi herkese söz hakkı verelim. Sıradan devam edelim dedik ama hiç kimseyi de zorlamak gibi bir niyetimiz yok. İsimleri de söylerseniz efendim, onları da yazma imkânımız olacak.

Ramazan Altıntaş, İbrahim Hilmi Karslı, Faruk Görgülü, Rahime Beder Şen, Zekiye Demir.

Komisyon üyelerine söz verelim. Saat on biri on geçiyor. Süremiz on iki otuz da bitecek. Mümkünse beş dakikayı aşmamak üzere yani daha kısa konuşulabilir ama en uzun konuşma beş dakika olsun. Lütfen ilk oturumdaki sınırlarımızın içinde kalalım. Çünkü zaten oldukça geniş bir ufuk turu yapmış bulunuyoruz. Bir anlamda eşref-i mahlûkat ile erzel-i mahlûkat arasında gidip geldik. Gerçekten de konular çok hayati ve çok üstü açılmamış olan konulardır. Böyle bir toplantıda bizlerden özellikle tespitlerin arkasından somut öneriler beklenmektedir. Konuşmalarımızda bu hususa özellikle dikkat etmemizi rica ediyorum.

Buyurun Hanımefendiden başlayalım. Nurten Ceceli Alkan.

Nurten Ceceli ALKAN: Sayın hocam, size ve sizin şahsınıza tüm katılımcıları saygı ile selâmlıyorum. Ve sabahleyin bizi aydınlatan hocalarımıza da çok teşekkür ediyorum.

Aydınlandık mı karardık mı? Yüreklerimiz karışık. Ben eğitimciyim. Anaokulundan, on iki yaş guruplarına kadar çocuklarla beraberim. Son beş altı yılda lisede yaşadığımız sıkıntıların hızla ilköğretim ikinci kademeye ve şu anda birinci kademeye iniyor olduğunun çığlıklarını atıyoruz. Yani bundan beş altı yıl önce lisede gördüğümüz ergenlik ve cinsellik ile ilgili paylaşımların şu an artık ilkokul üçüncü ve dördüncü sınıf çocuklarının hayatının bir parçası olmasının tedirginliğini ve dehşetini yaşıyoruz. Ben, son üç yıldır çocuk pornosu ile ilgili çalışıyorum. Ve Hocamın ifade ettiği gibi ruh sağlığımı korumakta gerçekten zorlanıyorum.

İki cümle aktarmak ve önerilere geçmek istiyorum. Buradaki tümümüz için bu bilgiler, can sıkıcı ve hayatımızın çok dışında bilgiler olduğu için Ankara Emniyeti'nde çocuk pornosu ile ilgili üst düzey çalışan bir Komiser Beyefendi'nin bana yaptığı uyarıyı aktarmak istiyorum. Gözyaşları ile dinlemiştim. Ben, bir tarafa bakmıştım. Beyefendi, başka tarafa bakmıştı. Çünkü genç komiser, gözlerimin içine bakarak anlatamamıştı. "Abla, siz şöyle başka bir yana bakın. Ben, kendi kendime konuşayım. Öyle anlatabilirim ancak çocuk pornosu ile ilgili Türkiye'de yaşananları. Bizim çocukların fotoğrafları, dünyada çocuk pornosu sitelerinde fotoğrafı gezen ilk üç ülkenin içinde. Amerikalının, Fransız'ın değil bizim çocukların fotoğrafları. Çünkü Amerikalının ve Fransız'ın annesi tehlikenin farkında. Bizim annelerimiz babalarımız bir mübarek kanalı seyredip gözyaşı

dökerken, web kamerasının başında çocuklarının başına gelenden ne yazık ki habersizler." Komiser Bey'in bana önerisi şuydu: Demiştim ki: "Bu kadar çocuk elimde. Ne yapayım?" Dedi ki: "Bulunduğunuz her yerde, şu cümleyi söyleyin abla: "Bırakın komşu çocuğunu, bırakın kuzeni, bırakın yeğeni… Evlerinde web kamera varsa, iki tane kardeşi yalnız başlarına bırakmasınlar." Web kamera biliyorsunuz, internetten kamera ile bir başka dünyaya bağlanma. Benim öneri olarak getirebileceğim, yürekten inanıyorum ki camilerimizde din görevlisi arkadaşlarımız vaazlarında; "evinizdeki kameraya, evinizdeki internete dikkat edin. Çocuklarınızın odasında kesinlikle bulunmamasını hayati ilke olarak edinin. Çocuğunuz, kameranın/ekranın başında ise arkasında oturun" şeklinde sürekli dile getirmeleri gerektiğidir.

Ben, beş çocuk büyüttüm. En küçüğü on beş yaşında, bir doksan boyunda bir adam. O bilgisayarın düğmesini açıyor ve ben, arkasında oturuyorum. On beş yaşındaki yavrumu kimden ve nasıl koruyacağım? Bunu bilememenin çığlıklarını atıyorum. Camiler bu manada çok açık seçik bilgilendirme yerleri olmalıdır, diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum. Şimdi Ramazan Altıntaş Beyefendi, buyurun.

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ: Ben de özellikle bu konularda bizlere dolu dolu tebliğler sunan hocalarımıza ve katılımcılara teşekkür ediyorum.

Hocalarımız, cinsel hayat ile alakalı konuların dejenerasyonunun birçok sebebinden söz ettiler. Bunlar, Nevzat Tarhan hocamızın tebliğinde daha çok geçiyor. Cinselliğin kışkırtılması konusunda biyolojik yaşla ve biyolojik uyarının erken yaşlarda başlaması ile alakalı olarak kılık kıyafet zikrediliyor. Teşhircilik, özellikle birlikte yaşam televizyon ekranlarında ön plana çıkarılıyor, topluma modellik yapacak olan sanatçılar bu konuda duyarsız kalıyorlar ve birlikte yaşamın çok ideal bir yaşam olduğu telkin edilmeye çalışılıyor. Bu durumun, kurumsal anlamda aile yapılarımızın sarsılmasına da sebebiyet verdiğini görüyoruz. Bunun çözümünü sadece dinî ve ahlâki açıdan değerlendirmek doğru değildir. Çünkü sosyal olguların, olayların birçok sebepleri vardır. Hepsini birlikte zikretmek, ama burada yine ahlâki psikolojik sebepleri ön plana almak gerekiyor.

Mülk suresinin ikinci ayetinde şöyle geçer: "Ölümü ve hayatı yaratan Allah'tır" der. Neden önce ölüm sonra hayat zikrediliyor? Çünkü ölüm, bu topluma yapıcı bir kuvvet olarak girmiyor ve yapıcı bir kuvvet olarak girmeyince de hedonizm dediğimiz biraz önce de ifade edilen sadece biyolojik hazları ön plana çıkaran bir anlayış ortaya çıkıyor. Ve hedonizm sadece üreme değil hazzı ön plana çıkaran

anlayışlar hiçbir ahlâki değer bırakmıyor ve ahlâki değerlerden söz eden kişileri, eğitimi veya buna benzer faaliyetleri de bir bariyer olarak görüyor. Dolayısıyla bütün her şeyi hayatı bu alanda mubah olarak değerlendiriyor. Hiçbir kutsalı olmuyor, hiçbir mukaddesi olmuyor. Çünkü mukaddesi olmayan bir insanın önünde ne yaparsanız yapınız asayişe dayalı olan bütün etkinlikleri yerine getirseniz de onu durdurmanız mümkün değildir. Onun için ünlü İslâm düşünürü İmam-ı Gazali;

"Kaliteli Müslümanlık salt namaz ve oruçta değil ahlâki değerlerin temsilinde ortaya çıkar" diyor. Onun için ahlâki değerler konusunda anne babalar olarak bizler gerek ailelerimizde, gerekse basın yayın organlarında ve diğer kitle iletişim araçlarında bu konuları çok geniş bir şekilde toplumumuza ahlâk ve din eğitimi vererek de asgari düzeye indirebiliriz. Bu açıdan toplumumuzda ne yazık ki gün geçtikçe internetin de devreye girmesiyle birlikte neredeyse ahlâktan dinden veya kutsal değerlerden söz etmenin insanımızı bir komplekse soktuğunu da görüyoruz. Bu konuda bir yenilenmeye yeni bir duyarlılığa ve zihniyet değişikliğine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla mahremiyet alanlarına dikkat etmek gerekiyor. Ve mahremiyeti özellikle kutsallıktan ve bir değer oluştan çıkaran anlayışlar yüzünden, batı toplumlarının yaşadığı ahlâki yozlaşmanın İslâm toplumlarında da çok derin bir şekilde yaşandığına tanık oluyoruz. Özellikle bugün hocalarımızın da belirttikleri gibi, bu sorunun üstesinden gelmede aile okullarına yani anne babalara büyük görevler düşüyor. Bu hususta aileyi bir değer olarak korumak gerektiğini güçlü bir şekilde vurgulamak istiyorum. Ve yine ahlâki değerler konusunda çocuklarımızı, gençlerimizi aydınlatıcı faaliyetler içerisine girmenin de bir çözüm olduğunu kabul ediyorum.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Şimdi Abdülhakim Yüce Bey'e söz veriyorum. Fakat lütfen ait olduğumuz Kurumu da belirterek konuşmamıza başlayalım.

Prof. Dr. Abdülhakim YÜCE: Abdülhakim Yüce. Iğdır İlahiyat Fakültesi Dekanı. Efendim, ben de saygılarımı arz ederek konuşmama başlamak istiyorum.

Aslında kurumlar ve ilim dalları hep beraber bu meseleye eğilmek zorundalar gibi görünüyor. Tebliğlerden de onu anladım. Psikolojik bakış açısı, Nevzat Hocam da dile getirdi. Psikolojiye nasıl bakılıyor? Hasta nasıl değerlendiriliyor? Bu çok önem arz ediyor.

Şimdi genel olarak biz, şunu hep biliyoruz, homoseksüelite konusunda dile getirilen şöyle bir düşüncemiz var. Allah böyle yaratmış, bu engellenmemelidir

gibi bir felsefe varsa eğer işin içerisinde önü alınamaz herhalde. Her duygu, her insanda var. Yani insanlar, dünyaya klasik ifade ile söyleyecek olursak imtihan için gelmişler. İmtihan neye karşı olacak? Bir yerde bir duygunuzu, siz önünü alamayacak bir şekilde serbest bırakırsanız imtihanı kaybetmiş olacaksınız elbet. Şimdi hırsızlık duygusu her insanda olabilir. Ancak, bir markete girdiğinde kimse hırsızlık yapmıyor veya bir yerde değerli bir mal gördüğünde alıp, cebine atmıyor mesela. Bu bir imtihanı aşmanın veya olumlu sonuçlar elde etmenin gereği olarak böyledir. Her duygu her insanda olabilir. Ama bu duyguların bir kısmı köreltilecek veya bastırılacak ve bir kısmı da geliştirilecektir. Eğer bu şekilde meseleye yaklaşılırsa dini bir zemine de oturmuş olur. Belki biraz önce işaret edildi ama bu noktada; ahret inancının psikolojik bakış açısının, ahlâki değerlerin ve aile kurumuna yaklaşma açısının bir bütün olarak ele alınması şart diye düşünüyorum. Bir de bazı abartmalar var mı diye endişe ediyorum, doğrusu. Yaklaşık üç dört yıl kadar önceydi. Tempo Dergisinde olacaktı, sanırım. Uçakla bir yere giderken, affedersiniz bir prezervatif şirketinin veya üretim fabrikasının yaptığı bir alan araştırmasını okumuştum. Türkiye yoktu, o araştırmanın içerisinde. Avrupa ve Amerika üzerinde yapılan bir araştırmaydı. Eşlerini aldatan insanların oranı ne kadardır, diye. En yüksek rakam yüzde 12 ile Avrupa'da bir ülkede veriliyordu. Amerika yüzde yediye kadar inmişti. Oradaki haberi yapan şahsın değerlendirmesi ise çok farklıydı: "Her ne kadar Türkiye bu araştırmada olmasa da Türkiye'de eşlerini aldatanların yüzde otuz altı olduğu tahmin edilmektedir" diye bir yargıya varmıştı ve bir ifade vardı orada. Ben şaşırdım, gerçekten. Hâlâ aynı şekilde şaşırıyorum. O yüzden tespitler, bizim için bir ışık vericidir ve bunların istatistiğe dökülmesi çok önemlidir. Ama basında başta olmak üzere elbette, bazı meseleler çok mu abartılıyor diye endişe ediyorum. Yani abartılarak bunun teşviki de söz konusu gibi geliyor bana.

Bir başka husus az önce Mustafa Tekin Bey'in dile getirdiği mesele dikkatimi çekti doğrusu. Aile içerisinde eşler arasında cinsellik konuşulmalı vs… Ben, biraz da tersini düşünüyorum. Sanki çok konuşuluyor gibi geliyor, bana. Artık mahremiyet duvarları tamamıyla yıkılmış çocukların yanında bile neredeyse veya işte bayram ziyaretlerinde, çay sohbetlerinde, günlerde bu meselelerin çok daha fazla konuşulduğunu ve dolayısıyla problemlere sebebiyet verdiğini zannediyorum. Öyle değerlendiriyorum, şahsen. Çünkü bunlar, elbette ki belli bir bilinçle konuşulabilir, bir problem varsa konuşulabilir. Aksi takdirde bunların sürekli konuşulması yanlış olur.

Çocuğa verilen merhamet için de aynı şey söylenebilir. Efendim, anne babalar çok şefkatsiz, çok merhametsiz ama beri tarafta da bakıyoruz çocuklar çok şımartılıyor, bir yönüyle de. Denge tutturulmazsa işte başlı başına şımartılmış, bir arabaya bindiğinde şu kadar hıza çıkan gençlerle karşılaşıyoruz. Daha sonra

büyüklerine saygısız gençler yetişiyor. Yani bir dengesizlik olduğu kanaatini de taşıyorum bu noktada buna da vurgu yapılması lazım.

Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz.

Sayın Mehmet Keskin.

Mehmet KESKİN: Teşekkür ederim. Sayın Başkan ve değerli katılımcılar. Hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Nevzat Tarhan hocamız, sunmuş oldukları tebliğlerinde bizi gerçekten bilgilendirdiler, istifade ettik. Tebliğinin bir yerinde insanların yalnızlık duygusuna kapıldıklarını bu duygunun birçok insanda hâkim olmaya başladığını ve bunun neticesinde de insanların benmerkezci olarak yaşamaya başladığını ifade ettiler. Gerçekten bu salgına karşı bir iksir olarak İslâm'ın toplumsal hayata verdiği önemi insanlara yeterince anlatamadığımız, onları yeterince bilgilendiremediğimiz için bu tür bir yaşantının toplumda gittikçe yaygın hale geldiğini esefle müşahede etmekteyiz. Oysa İslâm'ın toplumsal hayata verdiği önemi, Cenabı Allah'ın elinin cemaat üzerinde olduğu fikrini insanlara telkin eder, onları bu hususta bilinçlendirirsek, insanların benmerkezci olmaktan ziyade diğerkâm olarak yaşamaya yöneleceklerini ümit etmekteyiz.

Diğer taraftan İbrahim Balcıoğlu Hocamız da Semavî dinlerin, cinsel davranışlar konusunda katı ve sert tepkiler sergilediklerini ifade ettiler. Doğrudur. Ancak cinsel davranış bozukluklarını bir hastalık olarak, hormonal bir dengesizlik neticesinde meydana geldiğini, bunun böyle bir dengesizlik sonucu tezahür ettiği düşüncesi de göz ardı edilmemelidir. Bu durumdaki insanlara tedavi cihetine gitmelerini tavsiye edersek, bu tür bozuklukların, sapmaların azalacağına inanıyorum.

Geçenlerde, Ramazan Bayramı'ndan birkaç gün önce, Diyanet'teki odamda bir kişi beni telefonla aradı. "Buyurun Hanımefendi. Sizi dinliyorum" dediğimde; "Teşekkür ederim, bana Hanımefendi dediğiniz için. Oysa ben, erkek görünümlü bir travestiyim. Beni, Ankara Müftülüğü size yönlendirdi. Ahretteki durumumuzun ne olacağını merak ediyorum. Müftülüğe sorduğumda bana, erkeklere benzemeye çalışan kadınların, kadınlara benzemeye çalışan erkeklerin lanetli insanlar zümresinden olacaklarını ifade ettiler. Ben, bu yüzden çok sıkıntılar yaşamaya başladım. Adeta bir psikolojik travma geçiriyorum" demişti. Ben de: "Muhtemeldir ki siz, hormonal dengesizlik neticesinde bu duruma düşmüşsünüz. Tedavi cihetine geçseniz ya" dedim. "Keşke imkânlarım olsa da bu yolu denesem. Tedavi olabilsem" demişti. Demek istediğim şu, bu tür cinsel davranış bozukluklarını

hemen "günahtır, lanetlisiniz" diyerek bu durumdaki insanları tamamen toplum dışına itmemiz onları umutsuzluğa sürüklememiz yanlış olur, diye düşünüyorum. Oysa bunlara tedavi yoluna gitmelerini, bu durumlarının bir hastalık gibi zannedilmesi gerektiğini söylersek, yapılacak tedaviler neticesinde bu gibi kimselerin sayısının azalacağını düşünüyorum.

Saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyoruz efendim.

Efendim özellikle Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi arkadaşlarımız bu tür önerilerden ziyade ve tebliğ müzakeresi yapmaktan ziyade Kurumun bu konudaki tutumunu, yaptığı çalışmaları belirtirlerse aydınlanmış oluruz. Teşekkür ediyorum. Sayın İhsan ŞENER. Müesseseleri de söyleyelim lütfen.

İhsan ŞENER: Radyo Televizyon Üst Kurulu. Ben, herkese saygılar sunuyorum.

Tabi konumuz cinsellik, şiddet olduğu için bütün büyüteçleri oraya aldık ama insanların aynı oranda adalet duygusunun da, yardımlaşma duygusunun da, komşuluk duygusunun da bozulduğu ve pörsüdüğü bir dönemi yaşıyoruz ve bunun bana göre iki tane temel sebebi var.

Bir tanesi insanlık tüketim terbiyesi oluşturamadı. Fazlaca iletişimin olduğu bir toplumda, endüstriyel çağda tüketim ahlâkımız yoktur. Aynen şöyle bir şey; bir insanın çok sevdiği bir yemeği yerken boğularak ölmesi gibi bir durumla karşı karşıyayız. Yani her olgu ve olaya kendi değer yargılarımızda bir hiyerarşi oluşturamadık. Bu bir tüketim sorunudur. Cinsellik de böyle bir şeydir. Yani cinselliği bir an önce tüketmek, sonunda ulaşacağımız yere bir an önce ulaşmak gibi bir psikolojik zorluk içindeyiz. Bir de şunu akıldan çıkarmamak gerekir ki endüstriyel toplumların insan ilişkilerinde kişiler başta olmak üzere, dışındaki dünyaya göre durumlarını yeniden yapılandırıyorlar. Yeni kurumlar oluşuyor. Yeni ilişki biçimleri ortaya çıkıyor. Çoğu örfi olarak gördüğüm evlilik kurumu bu durumlara uygun bir müessese midir? Acaba evlilikte eşlerin birbirine karşı sorumlulukları hafifletilebilir mi? Evlilik öncesi zorunlu olarak ortaya çıkan, çoğumuzun gördüğü, çoğumuzun dudak büktüğü belki de kabullendiği flört vs. gibi evlilik öncesi ilişkilerin gerçekten de insanın tabiatına uygun ve dinimize uygun bir ilişki biçimi olarak tanımlanması gerekir mi?

Bunu yok sayarak, yasaklayarak, gayri dini algılayarak, böyle bir şey yoktur diyerek işin içinden çıkmak mümkün müdür? İnsanlar, kendi tercihleri ya da öncelikleri, zevk aldıkları ya da nefret ettikleri şeyler vs. ile evlilik çağına kadar belli bir süreç yaşıyorlar. Bu sürece dair notları acaba eşlerin karşılıklı olarak

bilmesi gerekir mi? Böyle bir yöntem oluşturulabilir mi?

Ben daha çok sorular soruyorum ama aşağı yukarı tebliğ sunan hocalarımız büyük ölçüde toplumda meydana gelen sosyal sorunlara başta cinsellik ve şiddet olmak üzere tespitte bulundular. Örneğin homoseksüellik bir sapıklıksa, hormonal bir sorun değilse, bir hastalıksa her hastalığın bir sebebi vardır. Bunun da bir sebebi olması icap eder. Bu hastalıklardan uzaklaşacak koruyucu hekimlik gibi bir düzen oluşturulabilir mi? Örneğin müstehcenliğin bizde hukukî bir tarifi yoktur hâlihazırda. Örneğin bizde "genel ahlâk kurallarına aykırı olmamak şartıyla" diye başlayan kanunlar ve tüzükler vardır. Genel ahlâk dediğimiz şey toplumun çoğunluğunun hoş gördüğü şey olarak algılanıyor. Toplumun genelinde bir ahlâki erozyon varsa ve ahlâksızlık bir ahlâk haline gelmişse tabirimizi mazur görün. Çünkü ben, iyinin ve kötünün kaynağının vahiy olduğu kanaatindeyim. Dolayısıyla vahye uygun olmayan davranışlar, toplumun genel ahlâk ilkeleri açısından bir zarara yol açmıyorsa genel ahlâk kurallarına uygun davranmak vahye aykırı davranmayı gerektiriyorsa yani bu klişeleşmiş eski zamanlara ait tanımların yeniden yapılmasının uygun olduğu kanaatindeyim. Yani müstehcenlik nedir? Sınırları nedir? Genel ahlâk deyince içine ne giriyor? Genel ahlâk tanımı her insanın zihninde aynı karşılığı mı buluyor? Toplumun genel ahlâkı gerçekten de çoğunluğu sapıtmış bir toplum için ne anlam ifade ediyor, bir çıkış yolu mudur? Ya da bir ölçü olarak konulabilir mi? Bütün bunların sorgulanması kanaatindeyim.

Ben, her şeyde olduğu gibi cinsellikte de bir tüketim sorunu olduğu bir tüketim ahlâkının oluşmadığı kanaatindeyim. Bunu yarısı örfi yarısı dini koyulmuş katı kuralların pek çoğunun ayıklanarak daha sade daha yaşanabilir bir şeklinin olduğu kanaatindeyim. Dolayısıyla bu konularda ilim adamlarımızın, sosyal bilimcilerimizin gayret içinde olması gerektiği kanaatindeyim.

Hepinize saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Sayın İhsan Şener'e teşekkür ediyorum. Şimdi Necmettin Kılıç Beyefendi, buyurun.

Necmettin KILIÇ: Efendim ben, İç İşleri Bakanlığını temsilen katılıyorum. İller İdaresi Genel Müdür Yardımcısıyım. Mülki Amirleri Hizmetleri Sınıfına mensubum. Yaklaşık on altı yıl kadar Kaymakamlık, altı yıl kadar da Vali Yardımcılığı yaptım. Üç yıldır da merkez teşkilatındayım.

Şimdi bu toplantıyla, çok önemli bir konuya bir pencere açılmış durumda. Bizim perspektifimiz devletlerin bekasıdır, devletlerin yaşamasıdır. Devlet hayatı açısından genel ahlâktaki zafiyetin devlet hayatına ne kadar olumsuz etki edeceğini incelemektir ve genel ahlâkı korumak için her türlü tedbiri almaktır.

Bütün meslek hayatımız da bununla geçti zaten. Kadı ki T.C. Devleti Anayasası ve kanunlarımız da genel ahlâkın korunmasını idareye bir görev olarak vermektedir. Öyle vermektedir ki yasalarımızda; genel ahlâk, genel sağlık ve genel asayiş aynı ölçüde korunması gerekir mantalitesi vardır. Konuşmacılarımız bir fotoğraf çekmeye çalıştılar. Şu an ülkemizdeki durumu aksetmeye çalıştılar. Çoğumuz yüreklerimiz burkularak dinledik. Bu kadar mı, dedik. Ama sizi temin ederim ki daha kötüsü ülkemizde yaygın bir şekilde. Gazi Üniversitesi'nden bir grup öğretim üyesi şu anda Anadolu'da bir çalışma yapıyorlar. Oradan bir arkadaşımız bana dedi ki: "Ensest dediğimiz aile içi cinsel taciz veya daha ilerisindeki oran sanıldığından çok daha üstte. Bu konudaki çalışmamızı yakında yayınlayacağız." Ben: "Bir hatanız olacak. Yanlış yapıyorsunuz. Sanki bu kadar olmamalı" dedim. Bana çok yüksek, beni şaşırtan bir oran verdi ve dedi ki: "Arkadaşım yok. Biz, taşrada önce toplantılar yapıyoruz ve sonra cam arkasında katılanı görmeden bayanlarla ilgili bir toplantı yapıyoruz. Ve bayan arkadaşlarımız mülakat yapıyorlar, araştırma yapıyorlar ve sonuçlar çok üzücü ve şu an devam eden bir çalışmayla ilgili." Tabi burada genel ahlâktaki çökmenin ülkelerin ve devletlerin çöküşünü de beraberinde getirmesi sorunu var. Batı ülkeleri şiddetle çöküyorlar. Şimdiden etkileri görülmeye başladı bile. Fütüroloji denen bir bilim dalı geleceği okumaya çalışıyor. Ve bunların Batı'daki Tik Tak Merkezleri de bunu yapmaya çalışıyorlar ve ortak görüşleri şu: Bundan yirmi yıl sonra falan Batı toplumlarında ve Batı devletlerinde şaşılacak çöküntüleri göreceğiz. Yine onların yaptığı çalışmalarda Türkiye'yi bir yıldız ülke olarak gösteriyorlar. Türkiye'nin yükseleceğini söylüyorlar. Buna gerekçe olarak da genç nüfusunuz var diyorlar.

Şimdi şöyle düşünelim. Batıda yıllardır boşanmaların çok fazla olması, evliliklerin az olması, evlilik dışı ilişkilerin yaygın olması ve çocuk yapmama dolayısıyla yaşlı bir nüfusu da beraberinde getirdi. Bildiğimiz gibi Avrupa devletlerinin hemen hemen tamamının nüfusu azalıyor. Türkiye de sanki o yola girdi. Türkiye'de de boşanmalar çok artmaya başladı. Şu an doğum hızı 2,3'e düştü. 2,3 demek, bu ancak kendisini idare edebilir demektir ve artı ve eksi olmaması demektir. Ve bu tehlike çanları çalıyor anlamına gelir.

Şimdi bu ahlâki çöküntü mademki ülkemizde başlamış ve artarak devam ediyor. Neler yapmak gerekir? Ne yapabiliriz sorusunu sormamız lazım. Böyle bir toplantıya ben ilk defa tanık oldum. Aslında bu konunun önemini toplumsal olarak kavramak lazım ki yeterince incelendiğini sanmıyorum. Bir sigarayla mücadeleye verilen önemin küçük bir kısmı buraya verilseydi çok daha iyi olacaktır. O yasayı da destekliyorum ama bu konuya da dikkat çekmek gerekir diye düşünüyorum.

Efendim, neler yapılabilir sorusu her Bakanlığın kendi üzerine düşen görevler var. Bu konuyla mücadele eden ülkelerin yöntemlerini izlemek gerekir. Ben,

yakınlarda Japonya'ya gitmiştim. Japonya'da hayretle şunu gördüm. Daha siz hava alanından girer girmez sizi ikaz ediyorlar. Bu ülkede cinsel taciz ağır bir yaptırıma sebep olabilir. Gerçekten de gördük ki cinsel taciz, çok ağır tazminlerle sonuçlanabiliyor. Dolayısıyla o ülkede şunu gördüm. Metrolarda erkekler kadınlara dokunmamak için aşırı çaba sarf ediyorlar. Yani bir şekliye böyle bir konunun objesi olmamak veya böyle bir tazminat yükümlülüğüne katlanmamak için ciddi çabalar sarf ediyorlar. Burada sorunun çözümünde Adalet Bakanlığına da Milli Eğitim Bakanlığına da görevler düşüyor. Alınması gereken tedbirler var ama gerçekçi olmak gerekirse bu şûra Diyanet İşleri Başkanlığının ne yapması gerektiğini tespit ederse neticeye ulaşmış olur, diye düşünüyorum.

Diyanet ne yapabilir diye düşünmemiz ve bu noktada projeler yapmamız lazım. Yani herkes kendi görev alanı ile ilgili ne yapabilir sorusunu araştırması lazım diye düşünüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığının üzerine düşen görevlerin büyük bir kısmını eksik yaptığı bizim meslektaşlarımızla ortak görüşümüzdür, beni bağışlasınlar. Çünkü Türkiye'de devlet yapısı içerisinde personel sayısı bakımından Diyanet, Millî Eğitim ve Sağlıktan sonra gelen bir personel ordusuna sahip. Taşranın en ücra köşelerine kadar ulaşabiliyor. Millî Eğitim Bakanlığının dahi ulaşamadığı bazı yerlere Diyanet ulaşabiliyor. Böylesine muazzam bir gücü var. Dilerse ortaöğretimden Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmenlerinden de istifade edebiliyor. Böyle bir yapıyla neler yapılabileceğinin merkezde bir bilimsel projeksiyonunu yaptıktan sonra, taşraya bunları yansıtmak gerekir, diye düşünüyorum. Bu çalışmalar, anayasamız ve yasalarımızın çerçevesinde, çok ciddi bir anayasal emir ve hedef olan, genel ahlâkın korunmasına hizmet edecektir.

Neler yapılabilir sorusuna hemen ilk etapta şu cevapları veriyorum: Diyanet birtakım merkezler kurabilir. Bunun için de Diyanet Vakfının imkânlarının yeterli olduğunu düşünüyorum. Tabi bu arada da Diyanet Vakfı da yeniden örgütlenmeli. Şöyle olmalı bence her ilçedeki ve ildeki vakıf müstakil olmalı, merkeze bağlı olmamalı, merkezin şubesi olmamalı. Dolayısıyla taşrada çok genç, dinamik, iyi eğitimli müftülerimiz var. Onlara bir şans tanımak lazım,

Onlara görevlerini yaparken daha aktif olabilecekleri imkânları sağlamak gerekli diye düşünüyorum. Gençler, anne babasından çok arkadaşlarından etkilenirler. Bu nedenle Diyanet, gençlerin boş vakitlerini değerlendireceği taşrada ve merkezde (Ankara'da), Gençlik Merkezleri açabilir. Bu merkezlerde gençlere bir taraftan kendileri gibi düşünen arkadaşları ile yan yana gelip, bilardo, satranç vs. oynama, diğer taraftan da ahlâki eğitim verme imkânı sunulabilir, diye düşünüyorum.

Ben, Diyanet İşleri Başkanlığı neler yapabiliri, somut hedefler olarak ortaya koymanın kazançlı olacağını sanıyorum.

Sabrınız için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Efendim biz de tedbirlerle ilgili özellikle teklifler için teşekkür ediyoruz. Sayın Mazhar Bağlı, buyurun.

Doç. Dr. Mazhar BAĞLI: Teşekkür ederim Sayın Başkan, Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü. Üç Semavî din de zinanın haram ve yasak olması bir gerçektir. Metinlerde açık bir şekilde belirtilmiştir. Fakat bunun yasal olarak da bir düzeye kavuşturulması gerektiğini düşünenlerden değilim. İşin yasayla olan kısmı ayrı, din ile ilgili olan kısmı ayrıdır.

Bir de töre-namus cinayetleri, sadece Doğu ve Güneydoğu da işleniyormuş gibi bir şey söylendi. Bildiğimiz gibi dünyanın pek çok ülkesinde hem Müslüman olan ülkelerde hem de diğer ülkelerde töre-namus cinayetleri görülebiliyor. Tutku ve kıskançlık cinayetleri de yine bu bağlamda değerlendirilebilir? Bunun sadece Türkiye'de genel anlamda etnik bir yapıya özgü bir şey olarak gösterilmesinin bilimsel olduğunu düşünmüyorum. Ben, bunları çok iyi bilen birisi değilim. Psikiyatri hocalarımız buradayken bize de yol gösterebilirler.

Ben, cinselliği bastıralım ve bu işi örtelim gibi bir yaklaşımın çok sağlıklı bir yaklaşım olduğunu düşünmüyorum. Aksine cinselliğin kışkırtılması gerektiğini düşünenlerden biriyim. Ancak bunun tatmin edilme alanının farklılaştırılması bir sapkınlığı da beraberinde getiriyor. Çünkü cinsellik kışkırtıldığı zaman meşru bir alanda tatmin edilemeyecek. Aslında ben, özü itibari ile bu konuların konuşulması gerektiğini düşünenlerden değilim. Modernleşmenin ortaya çıkardığı temel bir problemdir ve bu modernleşmeyle birlikte de mahremiyetlerin konuşulması, alenileşmesi demektir. Nitekim Fuko'nun da, mahremiyetle ilgili yazmış olduğu bir kitabı vardır: "Cinselliğin Tarihi." Aleyhte ve lehte nasıl konuşursanız konuşun cinsellik, alenileşecek. Alenileştiği zaman da bir normallik ve anormalliği ortaya çıkaracak ve herkes bu konuyu konuşmaya başlayacak ve kendine göre bir standardı ortaya koyacaktır. Bugün bunu söylemek çok afakî bir şey ama modernleşmenin temel teorisi çerçevesinde baktığımızda bu kaçınılmaz bir süreç.

Biz, modernleşmeyi kontrol altına almak adına birtakım tedbirler, pansuman çareler düşünüyoruz. Var olan bilgi tarzının dışında, modern bilgi tarzından farklı ve çoklu bir epistemolojiyi benimsemek gerektiğini düşünüyorum. Çünkü biz, bireyi ve toplumu gözün alanına dâhil ettiğimiz andan itibaren onu alenileştirmiş oluyoruz. Alenileştirdikten sonra da mahremiyeti kalmaz.

Benim doktora tezim, modern zamanlarda özel alanların kamusallaştırılmasıdır. Her özel alanın kamusallaşması kelimenin tam anlamıyla dejenere olması demektir. Ben, dejenere olması taraftarı değilim. Mümkün olduğu kadar bu ko-

nunun özel kalmasını, mahrem kalmasını arzu ediyorum ve çok önemsiyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Efendim teşekkür ediyoruz. Sayın Ali Köse, buyurun.

Prof. Dr. Ali KÖSE: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı.

Bizim peder, ben küçükken eve televizyon almadı. Benim gözümde kötü babaydı. Niye televizyon olmadığını, almadığını hepiniz tahmin edebilirsiniz. Bizim, geleneksel ailelerin hoşlanmayacağı görüntüler olduğundan dolayı veya en azından yılbaşında dansöz çıkacak diye. Şimdi de ben, çocuklarımın gözünde kötü babayım. Üç tane çocuğum var. Lise 3'te, Orta 2'de ve İlkokul 2'de. Evde internet yok diye, üçü de bana düşman. Buraya gelmeden iki gün önce evde tartıştık. Annesi bir şekilde onları destekliyor. Alalım, kontrol edelim vesaire diye. Bugüne kadar direndim.

Bizim pedere geri dönersek eve televizyon almadı. Bize seyrettirmedi. Ama şimdi bayramda, tatillerde falan gittiğimde yeter çok seyrettin diye, televizyonu ben kapatıyorum. Ben bir şeyden kaygılanıyorum. Bütün bu olup bitenler belli bir süreç sonunda özellikle Diyaneti veya İlahiyat Fakültelerini yani Kurumsal anlamda, dinî temsil edenleri, Avrupa'nın kilise tarihine baktığım zaman, yaşamış olduğu problemle karşı karşıya bırakacak diye korkuyorum. Mesela az önce Hocam, kendisine telefon eden transeksüele: "Ya işte sen de Allah'ın bir kulusun" falan tarzında "Gel, bir görüşelim" demiştir diye korktum.

Kilise bu tür olaylarla karşılaştığı zaman bir reddetme pozisyonu aldı. Kiliseyi bir odaya benzetirsek. Kilise ne yaptı? Dışarıda modern dünyanın taleplerine pencerelerini tamamen kapattı, perdelerini de çekti ve görmezden geldi. Daha sonra baktı ki olmuyor, perdelerini açtı ve dışarıya baktı. Bir müddet sonra pencereyi açalım ve hemen bir sineklik koyalım dedi. O sinekliğin telleri çok küçük olsun, içeriye sadece sivrisinekler, meyve böcekleri girebilsin diyerek taviz vermeye başladı.

Bir müddet geçtikten sonra O kareleri büyültelim, karasinekler, bir müddet sonra arılar, eşek arıları da girebilsin dedi. Sonunda baktılar sinekliğe gerek yok. Pencereyi açtılar ve her şey içeriye doldu. Somut örnek verecek olursak; 50 sene önce homoseksüellik kilisenin gözünde büyük günahtı. 30 sene önce o olabilir efendim, günah işte ama o kadar da büyük günah değil tarzına döndü. 20 sene önce günah olmaktan çıkarıldı. Onlar da Allah'ın kuludur. Allah, İsa sevgisi onlar için de yeter. Vaazlar yapılmaya başlandı. 10 sene veya 5 sene önce de homoseksüel, eşcinsel papaz da olunabilir diye de fetva verdi. Şimdi benim korktu-

ğum nokta, bütün bu konuştuğumuz mevzular hep cinsellikle alakalı. Şu anda bir problem olunmuyor gibi, yok gibi gözüküyor. Ayağını yere basıyor, efendim Diyanet'te, efendim işte İlahiyat Fakülteleri de diyelim ama bazı konularda mesela ayak yere basmıyor.

Ramazan'da direk bizim oturumla alakalı değil ama Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından, dilaltı ilaçları, bazı spreylerin vs. orucu bozmadığı tarzında bazı fetvalar verildi. Bayramda memlekete gittiğimde, bizim pederin evine el öpmeye gelen birçok kişiye konuyu açtım ve nabız yokladım. Hiç kimse hoşnut değil, bu konularda yasaklanmak istiyor. Bir internet sitesinde bu haberi okuduğumda, aşağıdaki yorumlara baktım. Birisi yazmış: " Ramazanı da Şubat'a sabitleyin de olsun bitsin bari" demiş. Vatandaş bu konularda kendisi yapmasa da dini muhafaza edilmesini gerekli görüyor. Özellikle cinsellik konusunu gündeme getirdiğimiz için problemli olan bu alanda neler yapmamız gerekiri düşünürken, dinin sabiteleri noktasında hiçbir şekilde tavizler verilmemesi gerektiği kanaatindeyim.

İnternetle alakalı benim somut bir önerim olacak. Bilmiyorum böyle bir hutbe okunuyor mu ama okulların açıldığı haftalarda, bilgisayar oyunları, ödev siteleri, internet, internetteki tehlikeler, internet ve bilgisayar oyunlarının ailedeki iletişimi koparması ile ilgili genel bir hutbe okutulmasını öneriyorum. Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Efendim, biz de teşekkür ediyoruz. Ben, küçük bir parantez açmak istiyorum. Bundan aşağı yukarı 6-7 yıl kadar önce kızımla Belçika'ya gitmiştik. Otel odasında televizyonu açtık. Haberlerde; kilisede bir erkekle bir erkeğin evlendirilme töreni vardı. Nikâhı da bir papaz kıyıyordu. O zaman 15 yaşlarında olan kızım; "Anne, biz delirdik mi? Bu Avrupa Birliğine niye giriyoruz?" dedi. Zannedersem bazen çocuklarımızın da saf idrakine önem vermemiz gerekiyor. Şimdi Bekir Keskinkılıç hocamızı, rica edelim.

Bekir KESKİNKILIÇ: Efendim, ben Bekir Keskinkılıç. Sağlık Bakanlığını temsilen katılıyorum. Hem bu oturumun konu olarak seçilip, komisyonun gündemine gelmesi, hem şûra genel kurulunda tartışılacak olmasını bütün katılımcılar gibi çok önemsediğimi ifade edeyim.

Doğru ile yanlış arasındaki mutlak farkın giderek silinmeye çalışıldığı ilginç bir normalleştirme süreci yaşıyoruz. Bize çok anormal gelen şeyler kısa süre içinde aşılıyor ve olabilirmiş, demeye başlıyoruz. Avusturya'da yaşanan taciz örneği belki hepimizin hafızasındadır. Yıllarca kendi kızını köle gibi kullanmış olan adamın durumu. Arkasından pek çok ülkenin kendi sapıkları çıkmaya başladı ve dünyanın pek çok yerinde artık giderek haber olma değerini kaybetti. Gör-

düğümüzde artık okumamaya başladık. Dolayısıyla bu normalleştirme sürecini doğru algılamak, yorumlamak ve tavır geliştirmek zorundayız. Dolayısıyla, bu komisyonun, şûra genel kuruluna getirebileceği önerilerin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

Tebliğ sunan değerli hocalarımızdan birisi, doğum kontrolünün kolaylaştırılmasını bir sakınca olarak ifade etmişti. Doğrusu bu konuda, Bakanlık olarak ne kadar yanlış olduğu konusunda tereddütlüyüm. O mu yanlış, öbürü mü yanlış? Mezhebi belli olmayan çocukların artışına mı göz yummak lazım ya da doğum kontrolü adına başka birtakım cinayetlere mi izin vermek lazım? Yoksa doğum kontrolünü mü kolaylaştırmak lazım? Bilmiyorum ama İçişleri Bakanlığı adına katılan değerli dostum, bir başka vahametten söz etti. 22 Ekim'de, 9 gün sonra Ankara'da bir otelde Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması açıklanacak. Bu araştırma her beş yılda bir Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsünün katkılarıyla Sağlık Bakanlığı tarafından yapılıyor. Tablo gerçekten vahim. Keşke 2,3'te kalmış olsaydık. Doğu ve Güneydoğu Bölgelerimiz hariç neredeyse bütün bölgelerimiz 2,2'nin altına inmiş vaziyette. Yani nüfusta bir durağanlık süresine girdik. Eğer trend böyle devam ederse, nüfus azalmasını ciddi bir tehdit olarak algılamaya başlamamız gerekecek gibi gözüküyor.

Efendim, bu arada kişisel bir gözlemimi de paylaşmak istiyorum. Hafta sonu bir toplantı için yurdumuzun taşra sayılabilecek bir beldesindeydim. Zannetmiyorum ki yaygındır ama çok değişik, alışmadığımız saç stillerine sahip çocukların çoğunun annelerinin başlarının kapalı olduğunu gördüm. Hem de tesettüre nizamî şekilde uyan annelerdi. Dolayısıyla mütedeyyin ailelerimizin çocuklarının daha büyük bir tehlike altında olduklarını düşünüyorum. Bunun da, aslında tebliğde de vardı, Diyanet aile okullarının gerekliliği konusunda ciddi bir vurgu oluşturduğunu düşünüyorum. Aslında genel çözümün eğitim olduğu kuşkusuz. Diyanet televizyonuna yönelik hazırlıkların neredeyse tamamlanma aşamasına geldiği haberlerini sevinçle izliyoruz.

Biz, sağlık konusunda oldukça önemli aşamalar kaydettik ve yeni bir problemle karşı karşıya kaldık. Şu ana kadar sağlık problemlerimiz, daha çok çocuk ve gebelerle ilişkiliydi. Sağlıklı doğum ve sağlıklı çocukların teminiyle ilgiliydi. Bebek ölümlerimizi ve anne kayıplarımızı azaltmakla uğraşıyor idik. Çok şükür bu noktada hedeflediğimiz noktanın dibindeyiz. Ancak yeni bir takım sağlık problemlerini gündeme almamız gerekti. Bu da artık bu gruplar dışındaki diğer grupların sağlık problemleriyle baş etmektir. Dolayısıyla, bu salonda oturan her bir kişinin sağlık sorunlarını çözümlememiz gerekmektedir. Daha önce işimiz kolaydı. Çocuğu yakalayıp, aşısını yapıyor idik. Gebeyi çok kolay tanıyorduk. Karnı hepimizden daha fazla büyük idi. Ancak şu anda içimizden hangilerinin hasta olduğunu bilmiyoruz. Bunu bilebilmemizin tek yolu sizin bize başvurma-

nız. Bunu sağlamamız için de sizi, bize başvurmaya ikna etmemiz gerekiyor. Bu dünyadaki bütün çalışmalara da sağlığın promosyonu diyorlar. Aslında güncel bir örneği yaşıyoruz. Sigara konusunda yapılan çalışma bunun bir parçasıydı. Yasayı çıkartmış olmakla her şeyi kapatmış halde hissedebilirdik kendimizi. Ortada bir yasa vardı. İnsanlar da buna uymak zorundaydı. Ama ısrarla televizyonlarda "Dumansız Hava Sahası"nın reklâmını yapmak zorundaydık ki insanlar, bu yasayı benimsenin. İnsanlar, dumansız hava sahasının iyi bir şey olduğunu düşünerek yasayı çiğneyeceklere engel olsun. Aynı şeyi bu problemler için de yapmalıyız. Yani doğrunun promosyonunu yapmalıyız. Eğer doğruyu biz, reklâm ederek, cazip bir şekilde sunmazsak doğruyla yanlış arasındaki o silinmenin bir noktasından bizi, bir felakete götürebileceğini düşünüyorum.

Son olarak, vaktinizi çok fazla aldım ama bilmiyorum bu komisyonda Millî Eğitim Bakanlığı temsilcimiz var mı? Sayın Kılıç da vurgulamıştı. Görevin çok önemli bir kısmının Millî Eğitim Bakanlığına düştüğünü düşünüyorum. Elbette Millî Eğitim Bakanlığına ellimizden gelen desteği sağlayarak. Çok özür dileyerek bir çağrışım kelimesini kullanacağım. Madem ki durum artık akla karpuz kabuğunu düşürmek konumunu geçmiştir, bizim komisyon olarak ciddi ciddi formel eğitim içerisinde de, cinsellik eğitimini tartışmamız hatta şûra genel kuruluna taşımamız gerekecek diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Efendim biz de teşekkür ediyoruz. Sayın İbrahim Hilmi Karslı.

Doç. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI: Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesiyim. Ben de tüm misafirlerimize, katılımcılara saygılar sunarak sözlerime başlamak istiyorum.

Hocalarımızın sundukları tebliğlerde cinselliğin gerek aile hayatımızda gerekse sosyal hayatımızda doğurmuş olduğu problemlere temas edildi. Bu aslında yaşanan bir realite, fakat hocalarımız bizzat uzmanlık alanları olmaları hasebiyle mücerret somut örnekler ortaya koyarak bizleri bu konularda daha detaylı aydınlattılar. Olayın hangi boyutlara vardığını, hangi risk ve sıkıntılı alanlara ulaştığını bizlere ifade ettiler. Kendilerine de bu vesile ile teşekkür etmek istiyorum.

Şimdi cinsellik güdüsü, insanın en temel ihtiyaçlarından birisidir. Malum olan bir husus ve tarih şunu da ortaya koyuyor. Cinsellik konusu, yeterince konuşulamayan mahrem bir alan. Diyanet İşleri Başkanlığımız, sosyal problemlere çözüm getirme ve milletin maneviyatını, ahlâkını daha iyi bir noktaya getirme noktasında çok önemli çalışmalar içerisinde bulunuyor. Fakat şunu ifade edelim ki, cinsellik konusunun biraz tabu olarak kabul edilmesi, konunun yeterince ele

alınamamasından kaynaklanıyor. Bu nedenle Din İşleri Yüksek Kurulu olarak, ilk etapta din görevlilerimizi bu konuda aydınlatmak ve cinsellik konusunda vatandaşları nasıl bilgilendirecekleri, nasıl bir strateji izleyecekleri hususunda bir yayın düşünüyoruz. Bu son derece önemli. Çünkü şu anda hakikaten ülkemizde bir iki şahsın yapmış olduğu özel çalışmaların dışında da herhangi bir araştırma, inceleme göremiyoruz. Burada hem modern tıp'ın verileri, hem de Kur'an ve hadislerin ortaya koymuş olduğu hassasiyetler de göz önünde bulundurularak bir çalışma yapılacaktır. Elbette bu yeterli değildir. Bunun ötesinde konu ile ilgili bir strateji geliştirmemiz gerekiyor. Bu stratejinin pratikte uygulanması için, din görevlileri tarafından çevrede çalışmaların yapılması gerekiyor. Beyefendi az önce ifade ettiler. Bu konunun konuşulması belki de modernite'nin istediği bir husus. Doğru, ama konuşulmadığı zaman da bir şekilde bu alan dolduruluyor. Bu konu popüler kültür de malum olduğu üzere, yoğun bir şekilde işlenmektedir. Sonra üniversitelerde, bilimsel olarak konuşuluyor, inceleniyor. Dolayısıyla bunun İslâm'ın ortaya koymuş olduğu ölçüler, hassasiyetler edep ve adap çerçevesinde bunun konuşulması, irşadının ve eğitiminin yapılması gerekiyor. Birinci olarak ifade etmek istediğim husus bu.

İkinci olarak Nevzat Tarhan Bey, bize ulaşan tebliğinde esas itibariyle cinsellik ve kadınla ilgili çok önemi hususların altını çiziyor. Ayrıca hem geleneksel dönem de, hem de modern dönemde kadın konusu ile ilgili bazı problemlere temas ediyor. Müsaadenizle ben, o konuyla ilgili de bir iki hususu ifade etmek istiyorum.

Bir genelleme yapmamız doğru değil ama her gelenekte aslında kadın-erkek ilişkileri problemlidir. Bunu kabul edelim. Modern dönemde kadın-erkek ilişkileri sağlıklı mı? Bu alanda da birtakım sınırların korunamadığı ve bunun neticesinde insanımızın ödediği faturalardan bahsediyoruz. Dolayısıyla geleneğimizin bir eleştiriye tabi tutulması gerekiyor. Atasözlerimize bakıyoruz. Kadınlarla ilgili birtakım olumlu ifadeler olduğu gibi, diğer taraftan hakikaten cinsel ayrımcılığa yol açan, kadın onurunu inciten birçok atasözünün bizim kültürümüze yerleşmiş olduğunu görüyoruz. Bize fetva olarak gelen sorulardan şunu da tespit etmek imkânına sahibiz. Hakikaten toplumda problemli bir kadın algısı var. Bir defa bu algının düzeltilmesi, çok yönlü çalışmalar yapılmasını gerektiriyor.

İslâmî literatürümüze baktığımız zaman genelleme yapmasak da, tefsir ve fıkıh külliyatında kısmen kadınlar ile ilgili cinsel ayrımcılığı ifade eden ve Kur'an'ın, kadına vermiş olduğu değerden bir sapma olarak değerlendirebileceğimiz birtakım yorumları ve görüşleri bulabiliyoruz. Hepinize teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Sayın Faruk Görgülü.

Somut öneriler getirmenizi rica ediyoruz.

Dr. Faruk GÖRGÜLÜ: Sayın Başkan, şahsınızda bütün tebliğci ve katılımcılara teşekkür ediyorum. Ali Köse Bey kısmen ifade ettiler. Batı'da eşcinsellik artık dokunulmaz bir hak ve bir özgürlük olarak algılanmaya başladı. Bu tartışmaların çokça seslendirildiği yıllarda (1999-2003) Hollanda'da din görevlisi olarak bulunmuştum. Homoseksüellere özgürlük tartışmalarının yapıldığı ülkelerin başında Hollanda gelmekte idi. Hatta yanılmıyorsam Avrupa ülkeleri içinde eşcinsellerin resmî olarak evliliğini ilk defa tescil eden Hollanda'dır. Söz konusu kanun 2001 yılının Mayıs ayında yasalaştığı zaman, 70 eşcinselin aynı anda evlendiği o günkü Hollanda basınına yansımıştı. Eşcinsellere evlilik yolunu açan kanun çıktıktan sonra, Hollanda'da görev yapan Faslı bir imam Cuma günü yaptığı vaazında; eşcinselliğin toplum için büyük bir tehlike olduğunu, bunun aynı zamanda tedavi edilmesi gereken bir hastalık olduğunu ifade etmiş ve bu konuşma basına yansımıştı. Bunun üzerine bazı gazeteciler, çeşitli ülkelerden Hollanda'ya gelen din görevlilerine İslam dinin bu konuya bakışını sormuş ve aldıkları cevapları görsel ve yazılı basında günlerce yayınlamışlardı.

Bu sorulardan birisine ben de muhatap olmuş ve eşcinselliğin sadece İslam dininde değil, diğer bütün semavi dinlerde yasak olduğunu, bunun insan fıtratına aykırı olduğunu ifade etmiştim. Ancak bir sonraki gün konuya ilişkin verilen cevap gerek görsel gerek yazılı basında çarpıtılarak ele alınmış ve mesele adeta bir linç kampanyasına dönüştürülmüş, ailece baskıya maruz kalmış, tehdit edilmiştik. Hatta çocuklarımın okuluna gittiğimde, okul müdürü, öğretmenler, öğrenci ve velilerinin bakışları değişmiş, "Nasıl sen bunun yasak olduğunu söylersin? Bu bir özgürlük değil mi" sorularına muhatap olmuştuk. Avrupa'da toplum konuya özgürlükler bağlamında bakıyor ve bunu son derece olağan olarak karşılıyor. Onlar için iki eşcinselin evliliği son derece normal bir davranış ve kişisel bir tercihtir. Bunda yadırganacak bir durum yoktur. Sanırım bu durum batıda giderek daha da normal bir hale gelmeye başladı. Doğrusu ben aynı endişeyi ülkemiz için de taşıyorum. Acaba ülkemizde de giderek bu tür yanlış/çarpık ilişkiler normalleşiyor mu? Nevzat Tarhan Bey'in bu şurada tebliğ sunacağını duyan iki gencin kendisine telefon etmesi, bu tür alışkanlıklara sahip olan kişilerin bir lobileşme içine girdiklerini, kendilerine ait bir takım kulüp ve derneklerin olduğunu göstermektedir. Amaç, böyle bir anlayışı normal bir eylem olarak kabul ettirebilmektir.

Bizler, her platformda İslam dininin bu konudaki temel yaklaşımını açıkça ifade etmekten kaçınmamalı, gerekirse hutbe ve vaazlarımızda konuyu cesaretli bir şekilde ele almalıyız. Bu şûrada acaba "Homoseksüelliğin hem tıbbî hem de

manevî olarak tedavi edilmesi gereken bir rahatsızlık/hastalık olduğunu" vurgulayan bir karar alınabilir mi? Saygılar sunuyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz.

Sayın Rahime Beder Şen, buyurun.

Rahime Beder ŞEN: Hepinize merhaba diyerek başlamak istiyorum.

Gerçekten sabahki oturumlardaki sunumlar çok güzeldi. Önce kendimi tanıtmak istiyorum. Hacettepe Psikoloji mezunuyum. Yüksek Lisansımı Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde yaptım. 19 yıldır Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünde Aile ve Sosyal Araştırma Uzmanı olarak çalışıyorum. Evet, Aile Uzmanıyım ve toplumumuzda her kesime hitap etmek zorunda olduğumuzu düşünüyorum.

Sosyal bilimcilerin gözlemcilik özellikleri önemlidir. Ben şehir içinde yolculuklarımı genellikle otobüsle gerçekleştiriyorum. Öyle olaylarla karşılaşıyorum ki. Ben orta sosyoekonomik düzeyde ve genelde inançlı insanların yaşadığı bir semt olan Keçiören'de oturuyorum. Her yıl cinsellik, flört konusunda daha farklı, toplum içinde uygun olmayan davranış biçimleriyle karşılaşıyorum. Bir gün kızımla halk otobüsündeyiz. Akşam saat yedi ve otobüs çok kalabalık. Arkamızda hemen ayakta duran iki genç arasında şu diyalog geçiyor; "Sen, beni nasıl aldatırsın?" diyor erkek. "Hem de, arkadaşıma mesaj çekmişsin, o ne biçim sözlerdi? Bir de bana gösterdi mesajı" diyor. Genç kız ise; "Ama sana o kadar kızmıştım ki, teneffüste benimle ilgilenmedin. Öbür kızların yanına gittin, ben de senden hırsımı aldım."

Öyle canım sıkıldı ki hemen kalktım ve kıza; "Siz ne biçim konuşuyorsunuz?" dedim. Erkek kıza; "Ben sana söylemedim mi yüksek sesle konuşup herkesi rahatsız ediyorsun" dedi ve ben hayretle genç erkeğe; "Çok ayıp sadece yüksek sesle konuşup rahatsız edilmek değil, benim kaygım. Konuştuğunuz konunun içeriği rahatsız etti beni" diyerek genç kıza döndüm; "Çok ayıp ne konuştuğunun farkında mısın sen? Gelecekte sen de anne olup evlat yetiştireceksin yazık" dedim. Bunun gibi daha birçok örnekle karşılaşıyorum ve kendimi bu konuda sorumlu hissettiğim için insanları uyarıyorum.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Ve Rehberlik Bürolarında görevli olan arkadaşlara verdiğim seminerlerde de söylüyorum. Biz uyarmakla sorumluyuz. Ben uyarıda bulunduğum kimselerden olumsuz bir tepki almadım bugüne kadar. Otobüste çok çirkin oturan bir kızı da, makyajlı olarak okula giden bir kız öğrenciyi de, mini etekli okul formalı bir öğrenciyi de uyardım. Çünkü bu tür uyarıların insanları biraz düşünmeye sevk edeceğine inanıyorum.

Dün akşam parkta üç genç erkek küfürlü konuşuyorlar. Yanımda sekiz yaşında kızım var. Eşim, oğlumla biraz ileride basket oynuyor. Gecenin on biri ve karısıyla gezen bir beyefendi. Çocukları var yanlarında. Yaz sonu olduğundan park tenha. Yanlarına gidip; "Siz ne konuştuğunuzun farkında mısınız?" dedim ve yanlış yaptıklarını anlattım. Bu tür tepkilerin verilmesinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Camilerde ve diğer merkezlerde din görevlilerinin bu konularda herkesi uyarmasının gerekliliğine inanıyorum.

Aile konulu oturum öğleden sonra olacak diye sadece bu flört ve cinsellik konusuna değindim. Bununla ilgili yine örnekler vermek istiyorum. Arkadaşım 1995-2008 yılları arasında Amerika'daydı. Her yıl Türkiye'ye geliyordu. İki yıl gelemedi. 2000 yılında geldiğinde; "Rahime, Ankara'ya deniz mi geldi? Amerika'da hiç kimse bu kadar açık giyinmiyor. Eskiden insanlar sadece Antalya'da ve deniz kenarlarında böyle giyinirlerdi" dedi.

Keçiören'de bir semt polikliniğinde bayan doktor ve bir hemşire arasında geçen konuşmaya şahit oldum. Kıyafetin çok açık olduğunu belirten bir söz sarf ettiler ve erkek hastaların da bulunduğu bir ortamda bu tarz bir diyalog gerçekten uygunsuzdu. Cinsellik çağrıştıran konuşmaların günlük yaşamda ulu orta kadın-erkek, genç-yaşlı, çocuk herkes tarafından fütursuzca yapılması toplumumuzun nereden nereye geldiğini göstermektedir.

Kurumlar birbirinin çalışmalarından maalesef haberdar değil. Aynı işi birçok Kurum yeniden yapmaya çalışıyor. Bu da zaman ve emek kaybına neden oluyor. Kurumlar arası işbirliğine önem vermek gerekiyor. Örneğin; gençlik merkezleri ve kadınlar için eğitim merkezleri ile ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'nın belediyelerle işbirliği yapmasının çok önemli olacağını düşünüyorum. Ankara Büyükşehir Belediyesi'nin "Hanım Lokalleri"nde, "Aile Yaşam Merkezleri"nde belli günlerde din görevlileri, Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu görevlileri eğitim verebilirler.

Mazhar Bey'e katıldığımı belirtmek istiyorum. Çünkü gerçekten "İbadet de gizli, kabahat de" diye düşünüyorum. Özellikle Rtük temsilcisinin de dikkatini çekmek istiyorum. Televizyonlar sayesinde maalesef kabahatler artık gizli kalmıyor. Ben aile uzmanı olarak, son on yıldır medyayı takip etmeye çalışıyorum. Dizilerde ve gençlik dizilerinde topluma verilen mesajları anlamaya çalışıyorum. Aile içi cinsel ilişki yani ensest kavramı, 19 yıl önce ben psikolojide okurken, ensest kavramı sadece literatürde geçiyordu ve halkın diline düşmemişti. Maalesef sabah kadın programlarında sürekli bu konulardan bahsediliyor olması, insanları yakınlarındaki akrabalarından çekinir hale getirmesinin yanı sıra bu konu herkesin dikkatini çekmektedir. Hatta ensest vakalarında artışın yaşanmasında da medyayı öncelikli sorumlu olarak görmek gerekiyor. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz. Sayın Zekiye Demir, buyurun.

Dr. Zekiye DEMİR: Ben Zekiye Demir, Diyanet İşleri Başkanlığı Dış İlişkiler Dairesinde çalışmaktayım. Söylemek istediğimiz birçok söz, sıra bize gelene kadar katılımcılar tarafından söylendi. Ama ben yine de farkındalık konusunda birkaç cümle söylemek istiyorum. Mazhar hocam mahremiyet sebebiyle kapatılması gerektiğine vurgu yapıyor. Mert Hocam da bu konular açık açık konuşulsun diyor. Ben biraz Nasrettin Hoca olmak istiyorum. İkisi de haklı diyorum. Bâtılı fazla tasvirin saf beyinleri idlâl edebileceği bilincinde olarak, ikisi arasında orta bir yol bulunması gerektiğine inanıyorum.

Farkındalık konusunda okuduğum bir kitaptan bahsetmek istiyorum. Mastır tezim feminizm üzerineydi. Bu yüzden kütüphanelerdeki kadınlarla ilgili bulduğum hemen her şeyi okumaya çalışıyordum. O arada adını hatırlamadığım bir Rus yazarın "Kadınlar Demkamorasyonu" diye bir kitabını okumuştum. Kitabın konusu hastanede karantinaya alınan bir odadaki kadınları konu ediniyordu. Kadınlar zamanı daha az sıkılarak geçirmek ve birbirlerini daha iyi tanımak amacıyla her akşam bir konu üzerinde kendi tecrübelerini anlatıyorlar. Bir akşamki konu, çocuk yaşta başlarından geçen unutamadıkları olaylardı. Kadınlardan bir tanesi anlatıyor: "Komşumuzun sevmediğim ve çok kavga ettiğimiz bir oğlu vardı. Bir gün ben etekle ağaca tırmanırken bacaklarıma dokundu. Ben bundan çok rahatsız oldum. Daha sonra bu olay beni kötü bir olaydan korudu. Şöyle ki, bir başka komşu adam beni bir şeyleri bahane ederek eve çağırdı gitti. Sonra aynı şeyi o da yapmayı denedi. Bunun kötü bir şey olduğunu anladım hemen kaçarak uzaklaştım." Bu hikâyeden bahsetmemdeki neden, farkındlığın, küçük çocuklarda kendini koruma yöntemi olabileceğidir. Ancak farkındalık oluşturacağız diye çocukları da paranoyak etmemeliyiz. Beyefendinin de dediği gibi bu konuda en çok annelerin eğitim alması gerektiğine kesinlikle katılıyorum. Bir tür eğitimcinin eğitilmesi mantığıyla, anneleri çocukları nasıl eğitmeleri gerektiği konusunda eğitmek gereklidir. Çocukları bekleyen tehlikelerin neler oluğu, bu tehlikelere karşı nasıl koruyabilecekleri, çocukları nasıl uyarabilecekleri konusunda anneleri eğitmek lazım. Anneler öyle eğitilmeli ki, çocuklarını tehlikelere karşı uyarırken onları paranoyak etmesinler. Bu hassas bir çizgidir. Bir taraftan koruyayım derken diğer taraftan korkak, her şeyden şüphelenen, yolda yürümekten korkan, sürekli gergin, tedirgin çocuklar oluşturulmamalıdır. Ben bunu kendi çocuklarımda yaşadım. O kadar vurgu yapmışım ki, gül verirse koklama bayıltıcı koyarlar, yiyecek verirlerse alma uyuşturucu koyarlar, adres sormak için yaklaşan arabadan uzaklaş kaçırırlar diye, bir gün kızım nefes nefese geldi. Beti benzi atmış. "Anne beni kaçıracaklardı." Ne oldu diye sordum, "Arabanın biri yoldan geçerken yavaşladı, galiba beni kaçıracaklardı." Adam, çocuk belki ani hareket eder, tehlike

olmasın diye yavaşlamış olabilirdi. Anladım ki, farkındalık üzerine fazla vurgu yapmıştım. Başta dediğim gibi farkındalık önemli ancak çocukları paranoyak etmeden. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Sayın Ayten Erol, buyurun.

Dr. Ayten EROL: Sayın Başkanım, Saygıdeğer hocalarım, komisyonun değerli üyeleri hepinizi saygıyla selamlıyorum. Sözlerime başlamadan önce böyle güzel bir organizasyona vesile olan başta Diyanet İşleri Başkanımız Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'na ve emeği geçen herkese şükranlarımı arz ediyorum.

Sayın başkanım hatırlattı. Öncelikle kendimi tanıtmak istiyorum. Ben Ayten Erol, Din İşleri Yüksek Kurulu'nda Eğitim Uzmanıyım. Nevzat Tarhan hocamın ve diğer hocalarımın makalelerini incelemeye çalıştım. Gerçekten Nevzat hocamın makalesinde önemli tespit ve uygulanabilir önerileri var. Hocam sağ olsun birikimini yansıtmış. Çok istifade ettim. Şimdi burada gerçekten duymayı arzu etmediğimiz şeyleri duyduk. Yıllar önce eğitim amaçlı Hollanda'da bulunmuştum ve orada birinin bana gelip, babasının Hollandalı, annesinin Türk olduğunu ve babasından hamile olduğunu, çocuğu doğurup doğuramayacağını sorduğunda tüylerim diken diken olmuştu. On dört yıl geçti aradan ve ben görüyorum ki, Türkiye bunun çok daha ilerisinde. Bir Anadolu Lisesinde okuyan kızımız, yaz tatilinde amcası tarafından taciz ediliyor. Kızın annesi, babası İlahiyatçı ve rehberlik öğretmeni durumu çözmekte gerçekten güçlük yaşıyor. Bunlar, bizi gerçekten çok üzen olaylar. Burada özellikle ailelerin, "benim çocuğuma bir şey olmaz" deme gibi bir lüksü olmadığını düşünüyorum. Hepimizin öncelikle kendimize, çocuklarımıza ve ailemize, sahip çıkmamız gerektiğini düşünüyorum. Nevzat hocam tebliğinde; kadının öncelikle dişiliğinin değil kişiliğinin ön plana çıkması gerektiğini belirtmişler. Aynı zamanda tesettürün de, kadını erkekle eşitleyen, konuma getirdiği ve tesettürle sadece başörtüsü kastedilmediği tespiti de önemli bir tespit bence. Dolayısıyla, işlerimizi yaparken karşımızdakinin erkek veya bayan olduğunu değil, onun bir insan olduğunu düşünmeliyiz. Kadının da erkeğin de ancak bu şekilde sağlıklı bir sosyal hayat sürdürebileceği kanaatindeyim. Namus algısının kadına yakıştığı kadar, erkeğe de yakıştığı düşüncesindeyim. Çok teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Efendim, biz de teşekkür ediyoruz.

Sondan bir önceki konuşmacımız olarak Nazife Şişman hanıma söz veriyorum.

Nazife ŞİŞMAN: Teşekkür ediyorum.

Merhabalar, ben Nazife Şişman, sosyologum ve serbest yazar olarak görev yapıyorum. Konuşmalarda, bu konunu bir tabu olduğu hususunda tespitler yapıldı ve şöyle bir genel fikir çıktı. Geleneksel toplumda bir tabuydu ve sorunun büyük kısmı bundan kaynaklanıyordu. Açıkça konuşursak sorun çözülür. Ben, bu yaklaşımı doğru bulmuyorum. Bu konuda Mazhar Bey'e katılıyorum. Çünkü sorun yeterince konuşmamaktan değil çok konuşmaktan da kaynaklanıyor. Biliyorsunuz bizim bir deyişimiz var: "Kötüyü ortaya getirmeyin bir alıcısı bulunur." Buna işaret eden arkadaşlar da oldu. Çünkü ensest gibi homoseksüellik gibi pek çok konu konuştukça çözülmüyor, aksine meşruiyet kazanıyor. Çünkü çocuklarla ilgili olarak, erken uyarılmışlık gibi bir problem de ortaya çıkabiliyor. Tıp camiası, Diyanet camiası gibi uzmanlar olarak bu meseleler konuşulurken çok da tabular söz konusu olmuyor ve bunlar, kavramsal düzeyde konuşulduğunda problem değil. Ama halk dilinde popüler bir dile savrulduğunda problem çıkıyor. Bugün bu meseleleri neden tartıştığımızı da bunun üzerinden açıklamak mümkün. Aslında bu tür sapkın davranışlar çağlar boyunca bütün toplumlarda vardı. Pek çok toplumda sapkınlık olarak görülüyordu bu bahsedilen problemler. Dinî bir problem olarak hep vardı. Çünkü bütün semavi dinler sapkın davranışları yasaklıyordu. Ama biz bugün bunu tartışma ihtiyacı hissediyoruz. Neden? Çünkü artık homoseksüellik meydana çıktı. Biz bunu bugün gündemimize aldık. Diğer taciz gibi pedofili gibi birtakım sapkın davranışlar da meşruiyet arayışında. Artık bu mesele modern toplumda, kişinin cinsel meseleleri üzerinde bir benlik keşfine gidebileceği bir alan olarak görülüyor. Bu meselenin medyada ele alınmasıyla, yeni kamusal görünüme sahip olduğunu da görüyoruz. Artık bir kimlik meselesi haline gelmiş durumda. Çünkü homoseksüeller, bir kimlik, bir meşruiyet talep eden bir grup durumunda. Birincisi bu.

İkincisi bizim, bunu görmemiz gerekiyor. Artık meseleyi çözüme kavuşturmadan önce, sorunun ne olduğunu teşhis noktasında düzgün bir tasvir yapmamız gerekiyor. Biz bunu hangi terimlerle ifade edeceğiz, ne diyeceğiz bu meseleye? Bu konuda da bir mutabakat olduğunu düşünmüyorum. Mesela buna sapkın davranış diyen uzmanlar oldu burada ama bildiğim kadarıyla Amerikan Psikiyatrisiler Derneği sapkınlık olarak kabul etmiyor. Ama onlar etmiyor diye biz diyemeyecek miyiz? O da ayrı bir tartışma konusu. Biz derken sadece din adamlarını, sadede doktorları da kastetmiyorum. Daha geniş bir camia için farklı disiplinleri de dikkate alan bir terminoloji problemi var. Yani sapkınlık kavramı üzerindeki tartışmalar, patoloji, haram, cinsel tercih gibi pek çok kavram üzerinden gidebiliyor. Ama benim asıl vurgulamak istediğim, bizim karşımızda sorun neden bu kadar büyük? Çünkü bugün artık benliğin keşfi cinsellik üzerinden ve bu adeta "marifetün nefsin," yani kişinin kendini bilerek Rabbine ulaşacağı yolda, benliği

keşfetme şeklindeki o kadim yolun yerine geçmiş durumda, onun muadili, bir irfanî yolculuk gibi algılanıyor adeta. O yüzden de büyük bir problemle karşı karşıyayız. Meşruiyet kazanmış hatta özgürlüğün, kendini gerçekleştirmenin bir tarzı olarak, alanı olarak görülüyor. Bugün bir takım sapkın cinsellikler, kendini aşmak, kendini gerçekleştirmek gibi çabalara karşılık geliyor. Bu nedenle neyi ahlâkî olduğu hususunda, sadece Tıp ve biyoloji bize yol gösteremez. Tıp mensupları sapkın dedi diye, ahlakî olarak sapkın diye değerlendirilemeyebilir. Diğer taraftan hocalarımızda işaret ettiler; Diyanet'in dini terminolojiyi de kullanma da gerçekten ısrarcı olması gerekiyor. Bunun yanı sıra, bu terminolojiyi kullanırken muhatabımızın ve karşı karşıya olduğumuz sorunun özelliklerini de dikkate almak, güncelleme yapmak gerekiyor. Yani "bu haramdır" şeklinde bir şey, evet bu sabitedir, ölçüdür. Bunu bir şekilde karşımızdaki sorun açısından, bizzat sosyolojinin, psikolojinin dilini ödünç almadan, güncelleyerek ifade etmek gerekiyor. Mesela bir İlahiyatçı, cinsel tercih gibi bir terminolojinin ve bu terminolojinin ifade ettiği anlayışın farkında olmalı ama kendisini bu terminolojiye teslim etmemeli, böyle izafi bir dile savrulmamalıdır. Ahlakî değerlerimizin kaynağı dinimizdir. Ancak herkesin bu dini inançları paylaşmadığı bir toplumda yaşıyoruz. Hem Türkiye, hem de dünya olarak baktığımızda, herkesin paylaşmadığı ahlakî değerleri nasıl bir dil ile ifade edeceğimiz önemli. Dinimize ve tarihsel tecrübelerimize yaslanan kendi toplumsal değerlerimize, kuramsal bir dil kazandırmadıkça muhatap alınmamız söz konusu olamaz.

Diğer bir husus; "kadın ve aile konularında, kadınlar eğitilsin" şeklindeki görüşün ben çok doğru olmadığı kanaatindeyim. Lütfen tepkimi feministçe bir tepki olarak algılamayın. Biz, Tanzimat'tan bu yana kadınları eğiterek toplumu kurtarmak üzere yola çıktık. Aile kadınların sorumluluğundaydı. Toplumu kurtarmak kadınların üzerindeydi. Ama bugün görüyoruz ki bu başarılamadı. Çünkü sadece kadınların eğitilmesi ile toplum düzelemez. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz, Nazife Hanım. Son konuşmacı olarak Sayın Halil Apaydın'a söz veriyorum.

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversite'si İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesiyim, Dekan Yardımcısıyım.

Cinsellik konusu ile ilgili olarak, diğer alanlarda olduğu gibi aslında bu alanda da bir paradigma kırılması yaşadığımıza dikkat çekmek gerektiğini düşünüyorum. Bugün bizim, sorun olarak gördüğümüz ya da görmediğimiz durumlar, paradigma kırılmalarının sonucudur. Geçmişten günümüze gelen her alanda ister

buna geleneksel deyin isterse muhafazakâr yapı deyin, bir çizgi var ve bu çizgi, bir yön almış gidiyor. Bu çizgiye Ümit Hanım bir yerde değinerek; "bazı yerde "u" şeklinde, bazı yerde "v" şeklinde, bazı yerde ise "w" şeklinde gidiyor" dedi. Günümüzde yaşanan aslında bu çizginin bütün alanlarda tamamen kırılmış olmasıdır. Bu nedenle; "biz bu sorunu çok konuşursak dillendirmiş oluruz, yaygınlaştırmış oluruz", şeklindeki düşünceye katılmıyorum. Çünkü siz, konuşsanız da, konuşmasanız da bu sorun zaten var.

Siz Ali Bey'in dediği gibi duvarlarınızı, camlarınızı her şeye kapatırsanız, kendinizi belirli bir süre muhafaza edebilirsiniz. Ancak bir süre sonra artık sel sularının önüne gelen bentleri yıkması gibi olur, bentler yıkılır ve dayanamazsınız. Burada biz İlahiyatçılara ve Diyanet İşleri Başkanlığı'na düşen en önemli görev, bu konu ile ilgili terminolojik bilgi donanımımızı yeterli seviyeye getirebilmektir.

İkinci adım olarak annelik eğitimi merkezleri kurulmasının yanı sıra bu merkezlerde eğitim verecek kişilerin nitelikli olması gerekiyor. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum efendim. Bir, iki duyuruda bulunmak istiyorum. Bütün katılımcılar farklı komisyonlarda değil ayrıntılı programda belirtilen kendi komisyonlarında oturumlarına devam edeceklerdir. Bu durum şûra çalışmalarının sağlıklı yürümesi ve kayıt sistemi üzerinden gerçekleştirilecek istatistik için zorunluluk arz etmektedir. Bir diğer duyuru; her bir katılımcının giriş ve çıkışlarda yaka kartını kayıt sistemine okutmaları gerekmektedir. Çünkü katılımcının kaç oturuma, ne kadar katıldığı verileri toparlanıp şûra sekreterliğince değerlendirilecek ve arşivlenecektir. Efendim, gerek çok saygıdeğer konuşmacıların dolu dolu tebliğleri ve onu özetlerken bize verdiği çok önemli bilgileri, gerekse değerli katılımcıların katkıları ve özellikle rapora almamızı mümkün kılacak teklifleri için çok teşekkür ediyoruz.

2. OTURUM

"Aileden Kaynaklanan Sorunların Çözümünde Dinin Rolü"

Oturum Başkanı

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN

❖

13 Ekim 2009

SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN KOMİSYONU

2. OTURUM TEBLİĞLERİ

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI (Komisyon Başkanı): … Vakte ihtiyacımız var. Dışarıda kalanları bekleyemeyeceğiz.

Şimdi bu arkadaşlarımızın bir kısmı henüz gelmedi. Onlar geledursunlar. Birkaç tane rica var. Sabahki oturumda konuşma ve müzakere fazla olduğu için birkaç arkadaşımız katkı sağlamak istediği halde vakit darlığı sebebiyle konuşmamayı tercih etmişler. Ancak şimdi bizim iki tane tebliğimiz var ve onların müzakeresi var. Vaktimiz oldukça müsait… O sebeple Sayın Başkan da bize müsaade tanırlarsa konuşmak isteyen iki arkadaş var. Onlara bir söz verelim. Sabahki oturuma katkılarını onlardan alalım. Bu birinci husus…

İkinci husus, tabi takdir sayın başkanındır. Burada tebliğin az olması sebebiyle bir beş dakika fazla zaman tanıyıp yirmi dakikaya çıkarmamız tebliğcilerimiz için böyle bir imkân tanımamız mümkündür. Takdir Başkanımızındır. Efendim, bu da sekretaryanın talebidir. Konuşmacılar, gerek tebliğciler gerekse katkı sağlayanlar olarak konuşmalarını bir teklif haline getirip karar metnine girecek biçimde bize not verirlerse… Sabah Nevzat Hocamız yaptı, sağ olsun güzel bir teklifler listesi getirdi, verdi. Biz, onu arkadaşlara vereceğiz. Diğer konuşmacı arkadaşlar veya diğer katılımcılar karar metnine girmesini istediği husus bir karar maddesi gibi kompoze ederek bize bir kâğıtla verirlerse biz onu bir araya getireceğiz ve sekretaryaya sunacağız. Bunu arz ediyorum efendim.

Şimdi söz Sayın Başkanımızın, buyurun Hocam… Hocam… Hocam… (Ümit Hanım) Siz buraya buyurun. Burada bir yer var. Hocamız nasıl olsa Oturum Başkanı.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN (Oturum Başkanı): Buyurun, buyurun zat-ı âlinizin ismi burada.

Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla ve Hz. Peygamber (as)'e salât ve selâm ile sözlerime başlıyorum.

Değerli dostumun sözlerini iltifat olarak kabul ediyorum.

Değerli Hocalarım, kıymetli katılımcı dostlarım… Şimdi ben de hasbelkader bu kuruma hizmet etmiş ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nda bulunmuş, I. Din Şûrası'nın Genel Sekreterliğini yürütmüş bir kardeşiniz olarak sizlerle bu oturumda birlikte olacağım. Zamanla yarıştığımızın hepimiz bilincindeyiz. Değerli tebliğcilerimiz zaman ayırdılar. Onlara teşekkür ediyoruz. Onlar bize tebliğlerindeki tespitleri kadar bunların çareleri noktasındaki düşüncelerini de sunarlarsa memnun oluruz. Müzakereci olan arkadaşlarımız da müzakerelerinde şu hususları göz önünde bulundururlarsa komisyon olarak verimli sonuçlar elde ederiz. Bir kurum bizleri davet etmiş ve çeşitli problemlerin ortaya konmasında bizlerden öneri bekliyor. Öyleyse ne tür önerilerde bulunabiliriz? Biz, Diyanet İşleri Ku-

rumu olarak neler yapabiliriz? Neler önerirsiniz? Birimler, üniteler oluşturma ve benzeri şeyler… Bunları bekliyor, bizden kurum. Bu bakımdan bilgilerin birbirimize akışında fayda var. Ama bilgilerimizi birbirimize aktarma noktasında arkadaşlarımız önerilerini sunarlarsa alınacak şûra kararlarında komisyonumuzun da etkisi olacaktır. Yani ikinci komisyon olarak kararlarda etkimiz olur.

Bu durumu hâzirûna arz ederek ben, sözü Sayın Rahime Beder Şen'e bırakacağım. Buradalar mı? Buyurun Rahime Hanım…

TÜRKİYE'DE AİLEYİ TEHDİT EDEN UNSURLAR

Rahime Beder ŞEN*

A. 21. Yüzyılda Aile Kurumu

İnsanlık tarihinin en eski ve en önemli kurumu olan aile kurumu sanayileşme ve kentleşme ile birlikte ortaya çıkan toplumsal sorunların küreselleşme ile daha da çeşitlenip artması karşısında büyük tehditlerle karşı karşıya kalmış ve kalmaktadır.

Geleneksel toplum yapısından modern sanayi toplumuna geçiş sürecinde insan yaşamında, teknolojik-bilimsel gelişmelere ve üretimdeki artışa bağlı olarak, birçok kolaylıklar sağlanmakla birlikte, toplum yapısında önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar; üretim biçiminin değişmesi, ev ve çalışma mekânlarının birbirinden ayrılması, kadınların üretime aktif olarak katılımı, geniş ailenin kentsel çekirdek aileye dönüşmesi, toplumdan çok bireyin öneminin ön plana çıkarılması gibi etkenlere bağlı olarak kendini göstermiştir. Günümüzde sanayileşmiş ve kentleşmiş toplumların çözüm bulmak zorunda kaldığı bazı sosyal sorunlar; kent yoksulluğu, aile parçalanmaları, göç, sokak çocukları, şiddet eğilimleri, suça yönelme, çocuk suçluluğu, boşanmalardaki artış, aile eğitimindeki yetersizlikler, intiharlarda artış, cinsel istismar ve sapma gibi sorunlar olarak sıralanabilir.

18. yüzyılın sonlarında yaşanan sanayi devrimi ve beraberindeki ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi değişimlere benzer gelişmeler 20. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki öngörülemez hızdaki ilerlemeyle yeni boyutlar kazanmıştır. Bütün toplumlarda teknolojide, kitle iletişiminde, ekonomide, ticarette, tüketim alışkanlıklarında, kültürel yapıda küreselleşme yönünde hızlı bir deği-

* Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Uzmanı

şim yaşanmaya başlamıştır.

Küreselleşme sürecinde ise insan hayatında haberleşme, ulaşım, bilgiye erişim gibi alanlarda önemli kolaylıklar sağlanmakla birlikte birçok toplumsal, psikolojik, kültürel sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar; belli bir kültür ve yaşam tarzının hegemonyası ile diğer kültürlerin yok olma sürecine girmesi, kimlik sorunlarının ve etnik çatışmaların artması, aşırı tüketim eğilimi, suç oranları ile şiddet eğiliminde artış, kitle iletişim araçlarının toplumsal değerleri tahrip edici etkisi, madde bağımlılığı, internetin kontrol edilemezliği olarak sıralanabilir.

Sanayileşme ve küreselleşmenin etkisiyle ailenin fonksiyonları da değişime uğramış ve uğramaktadır. Geleneksel toplum yapısında aile içinde yerine getirilen eğitim, sosyal güvenlik, çocuk-yaşlı-özürlü bakımı, toplumsallaşma gibi fonksiyonlar, kentleşmiş modern sanayi toplumlarında aileden alınarak kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşlar ve sivil toplumun yönetimindeki okul, kreş, yurt, huzurevi gibi yapılara devredilmiştir. Ancak toplumsal deneyimler göstermiştir ki, hiçbir kurumsal yapı, ailenin yerine getirdiği fonksiyonları aile kadar başarılı ve ekonomik olarak gerçekleştirememektedir. Toplumsal sorunların çözümüne ilişkin stratejik yaklaşımlarda ortaya konan fayda-maliyet analizleri aile kurumu lehinedir. Bunun en önemli nedenleri arasında ailede bireylerin, birbirlerinden karşılık beklemeksizin doğal bağlılık-sevgi-saygı-özveri ilişkisi içinde bulunmaları; buna karşılık kurumsal yapılarda aile üyelerine götürülen hizmetlerin (çocuk bakımı, yaşlı ya da özürlü bakımı gibi) bu ilişkileri içermemesi ve ticarî bir değer karşılığında yerine getirilmesi yer almaktadır. Ancak bu kurumların fonksiyonu bazı konularda ailelere destek sağlamaktır ki tek başlarına aile kurumunun fonksiyonlarını üstlenmeleri veya üstlendikleri fonksiyonları aile kurumu kadar etkin bir şekilde yerine getirmeleri mümkün değildir.

Son yıllarda birçok Avrupa ülkesinde devlet politikaları önemli ölçüde "aile"ye dönüş eğilimi göstermektedir. Batı toplumlarında evliliklerin giderek azalarak yerini birlikte yaşamaya bırakması, boşanmaların ve tek ebeveynli ailelerin artması ve bunların nüfusa yansıyarak doğum oranlarının düşüp nüfus yapısının giderek yaşlanması, ailenin genç nesilleri yetiştirmede sorunlarla karşılaşması gibi nedenlerden dolayı aile kurumu sorunlar yaşamaktadır. Sonuçta aile ve aile değerleri önemini ve vazgeçilmezliğini derinden hissettirerek aile politikalarının oluşturulmasına yol açmaktadır. Bu ülkelerde çocuk, yaşlı ve özürlülerin kurumsal yapılar yerine aile içinde bakımı ve rehabilitasyonu teşvik edilmekte, ailelere maddi destek sağlanmaktadır. Şüphesiz, "aile"nin sosyal politikalarda tekrar odak haline gelmesinde devletler açısından ekonomik maliyetin düşüklüğü de önemli rol oynamaktadır. Gelişmiş toplumlarda "aile", son derece ciddiye alınan, derin temelleri olan bir kurum olarak algılanmakta; aile odaklı sorunlar uluslar arası platformlarda paylaşılmaktadır. Birleşmiş Milletlerden bazı uluslar

arası kuruluşlara, birçok devletin resmi kurumundan sivil toplum kuruluşlarına kadar çok sayıda kurum ve kuruluş ailenin önemine dikkat çekmekte ve ailenin korunması ve güçlendirilmesi için çeşitli çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Bütün bu çabalara rağmen, aile kurumunun özellikle 'modernleşmiş' ülkelerde ciddi sorunlar yaşadığı, varlığını sürdürme ve fonksiyonlarını yerine getirme konusunda büyük zorluklarla karşı karşıya olduğu bir gerçektir.

Ailenin sosyal politikalarda bir birim olarak ele alınmaya başlaması refah devletinin yaşadığı krizle doğrudan ilgilidir. Sosyal hizmetler alanında ailelere kurumsal yolla götürülen hizmetlere oranla, hizmetlerin ailelere maddî destek verilmesi yoluyla aile içinde yerine getirilmesi kamusal hizmet maliyetlerini büyük oranda düşürmektedir. Sosyal hizmetlerin devlet bütçesi üzerindeki ağır mali yükü, ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde artmış ve bu devletler sosyal yüklerden kurtulma amacıyla aileyi ve sosyal dayanışma ağlarını sosyal refah hizmetleri organizasyonu içine alma yönünde politikalar geliştirmeye başlamışlardır. Bu yönüyle de kamu harcamalarını azaltan bir fonksiyon gören "aile"nin desteklenmesi gerekmektedir. Ülkemizde de, aile politikalarında görülen uluslararası eğilime uygun olarak sosyal hizmetlerin aile merkezli yerine getirilmesi, ailelere bu doğrultuda maddi destek, eğitim ve yönlendirme desteği sağlanması yoluna gidilmesi uygun olacaktır.

B. Aile Kurumunu ve Aile Birliğini Tehdit Eden Unsurlar

19. yüzyıldan itibaren yaşanan değişme ve gelişmelere bakıldığında aile kurumunu işlevsel olarak etkileyen temel süreçlerin göç, kentleşme, yoksulluk, işsizlik ve şiddet olduğu söylenebilir.

Göç ve Kentleşme

Tarihsel olarak bakıldığında 19.yüzyıla kadar yavaş bir şekilde artmakta olan dünya nüfusu bu tarihten itibaren hızlı bir artış göstermiş, 20.yüzyılda dört katı bir hızla artmaya devam etmiştir. Türkiye'de 1927'de 13 milyon olan nüfusun günümüzde 70 milyonu geçtiği görülmektedir. Dünyada ve Türkiye'de yaşanan bu hızlı nüfus artışı sonucunda hızla gelişen sanayileşme, ekonomik ve sosyal sorunlar, eğitim yetersizliği, nüfusun yoğun olduğu bölgelerde iş sahalarının ve işgücü talebinin karşılanmasında yetersiz kalınması başka bölgelere veya ülkelere göçü gerekli kılmaktadır. Yaşanan bu göç hareketleri hızlı kentleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Yoğun göç alan kentlerde göçenlerin ekonomik durumları nedeniyle gecekondulaşma ve çarpık kentleşme ortaya çıkmaktadır. Göç edenlerde özellikle altyapı yetersizliği nedeniyle çeşitli sağlık, eğitim, kültürel, ekonomik ve sosyal sorunlar gözlenmektedir. Bunun altındaki sebeplerden biri de kırdan göçen nüfusun kentte uyum sağlayamaması ile birlikte örgütlü ve ku-

rumsallaşmış bir toplumsal yapının da bulunmayışıdır.

Göç, çarpık kentleşme, yoksulluk ve işsizlik bir zincirin halkalarıdır. Birbirinin sebebi olmalarının yanı sıra birbirinin sonucudur da. Sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan sorunların gerçek nedeni; köyden kente göç, onun sonucu oluşan çarpık kentleşme, bunların beraberinde getirdiği ekonomik yoksulluk, işsizlik ve eğitimsizlikten kaynaklanmaktadır. Ülkemizde demografik, sosyal ve ekonomik göstergelerden de anlaşıldığı üzere 1950'li yıllardan başlayarak kente göçle gelmiş ancak kentsel bütünleşmesini sağlayamamış, eğitim, sağlık gibi haklardan yeterince yararlanamayan, geçerli bir mesleği ve kentsel yaşamın gereklerini karşılayabilecek becerileri olmayan, kültürel değerleri farklı bu grupların kentlere yığılması, beraberinde getirdiği sorunlarla aile üzerinde birçok olumsuz etkilerde bulunmaktadır. Ailelerin çocuklar üzerindeki kontrollerini azaltmakta ve çocukların sokakla tanışıp sokakta yaşamalarına da zemin hazırlamaktadır.

Batı Avrupa ve diğer birçok ülkede ve Türkiye'de 1950'lerden önce, sorun hızlı göç ve kentleşme değil, aksine köyden, aşiretten ve topraktan kopmama; yani göç etmeme durumu olmuştur. Bu sorun kısmi olarak fazla emeğin göçü, dönemsel göç ve mevsimlik işçilik şeklinde bulunan çözümlerle 1950'lere kadar sürmüştür. Ülkemizde 1950'li yılların kalkınma faaliyetleri ile birlikte bölgeler arası farklılıklar daha belirgin hale gelmiş, hızlı nüfus artışı ve tarımda mekanizasyon nedeniyle göç hareketleri hızlanmıştır. 1950'lerde hızlanmaya başlayan kentleşme olgusu büyük kentlerde yığılmalara neden olmuş, dengeli bir kentsel dağılımın oluşmasını engellemiştir. Gelişmiş ülkelerden farklı olarak ülkemizdeki kentleşme süreci büyük ölçüde kent yoksulluğunun kır yoksulluğuna tercih edildiği bir göç olgusu olarak şekillenmiştir. 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca bu olgu sürekli göçe dönüşmüş, hızlanarak 1970'lerin ortalarında doruğa ulaşmış ve büyük şehirlerin çevresi imarsız ve plânsız gecekondularla dolmuştur. Zorunlu göçler 1990'lı yıllarla birlikte hızlanmış ve Türkiye'nin eski geleneksel göç bölgelerine olan akışı yeni bölgelerin ve kentlerin eklenmesi ile farklı boyut ve biçimlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Zorunlu göç, ilk olarak bulunan ilin kırsalında kent merkezine, ardından da diğer illere gerçekleşmektedir. Göçler sonucu kentlere gelenler, kentli nüfusun yerleşik sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını olumsuz etkilemektedir. İşsizlik ve ekonominin bozulması, hırsızlık ve fuhşun artışı, konut, alt yapı sorunu gibi kentleşme sürecine ilişkin olarak gündeme gelen sorunlar da ikincil derecede görülmektedir.

Konut sorununun arkasında geniş anlamda "kentleşme" ve "çekirdek aileleşme" olguları yatmakla birlikte kente göç olgusu da önemlidir. Göç ve kentleşme sürecinden önce

Türkiye'de ailelerin konut sorunu yok gibidir, çünkü hayatın akışı içinde nor-

mal bir iş gibi ev yapılmaktadır. Konut sorununu aileler ve kişiler önce kendileri çözme yoluna gitmektedir. Kendi imkanları, yöntemleri ve inşaat teknikleri ile konut sorununu gidermeye çalışan yeni kentlilerin bir kısmı hâlâ bu tutumlarına devam etmekte, etmek zorunda kalmaktadır. "Gecekondu" ve "yap-satçılık" 1950 sonrası Türk tarihinde sosyolojik ve ticarî iki kalem olarak yer almıştır.

Kırdan kente göç eden ailelerin ekonomik alan olarak kentleşme süreci içerisinde yer aldıkları, ancak sosyal açıdan bunu çoğu kez başaramadıkları ve bir değer karmaşası yaşadıkları görülmektedir. Ayrıca alt yapıdan genellikle yoksun olan kentlerin nüfus kalabalıklaşması nedeniyle konut, temiz su ve sağlık hizmetleri, okul ve ulaşım, eğitilmiş personel, çöp ve enerji sorunlarını çözme bakımlarından da yetersiz kaldıkları bilinmektedir.

Göçle birlikte aile yapısında, hukuksal-kültürel-eğitsel kaynaklı değişimin dışında tarıma dayalı geniş aile modeli kentli çekirdek aileye doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Çok çocuklu kırsal kökenli aile yapısı, kentlerde yerini az sayıda çocuğa sahip ailelere bırakmış, ayrıca aile içinde kadının sorumluluk ve rolü farklılaşmaya başlamıştır.

Türkiye'de, 1960'lı yıllardan itibaren yaşanan yurtdışına işgücü göçü de Türk ailesinde gözle görülür bazı değişmelere yol açmıştır. Ağırlıklı olarak kırsal kesimde ve geniş aileye mensup fertler arasında görülen dış göçle birlikte, "parçalanmış aile" sayısında artış görülmüştür. Eşini ve çocuklarını köyünde bırakarak para kazanmak amacıyla geçici olarak yurtdışına giden erkeklerin yurda dönüşü uzadıkça aile parçalanmasından kaynaklanan sorunlar artmıştır.

Dünyada ekonomik ve sosyal politikalarda liberalleşme yönünde ciddî bir değişimin başladığı 1980'li yıllarda özellikle küreselleşme ve medyanın aile üzerindeki açık etkileri geleneksel aile bağlarının zayıflamasını ve bireyselleşme eğiliminin yükselmesini sağlamıştır. Bu değişim ve dönüşüm bağlamında, sosyal ve ekonomik politikalarda aileden dolayısıyla toplumsal yarar odağından önce birey yararını gözeten ve küresel boyutta uygulama bulan liberal yaklaşımların etkin olduğu görülmektedir.

Dünyadaki değişmeler, aile bağlarının ve sosyal ilişki ağlarının Batı ülkelerine kıyasla görece güçlü olduğu Türk toplumunda da zamanla etkisini göstermeye başlamıştır. Aile değerlerinde ve sosyal bağlarda, giderek artan bir aşınma, özellikle 1990'lı yıllardan sonra görünürlük kazanmıştır. Sosyal yapı ve değerlerdeki aşınma toplum hayatının her alanında gözlemlenmekle birlikte özellikle görsel medya aracılığı ile tüm topluma yansımaktadır.

Sekizinci Kalkınma Plânında, hızlı kentleşme ve sosyal değişmenin yaşanmaya devam edeceği plan döneminde, kültürel yozlaşmaya ve değer yargılarındaki aşınmaya fırsat vermemek amacıyla kültürümüzün temel belirleyiciliği

çerçevesinde kent ve kentlilik kültürünün oluşturulmasına dönük çalışmalar yapılacağı bildirilmektedir.

Dokuzuncu Kalkınma Plânında "Yoğun göç ve çarpık kentleşmenin oluşturduğu uyum sorunları terör ve asayiş başta olmak üzere toplumsal bütünlüğü ve uyumu zedeleyici ortamlar hazırlamaktadır. Bu kapsamda, ulusal ve yerel düzeyde, topluma entegrasyon ve aidiyet duygusunu geliştirici önlemlerin alınması ve bu alanlarda yerel yönetimlerin kapasitelerinin ve STK'larla diyalogun artırılması ihtiyacı bulunmaktadır" şeklinde bir stratejik yaklaşım söz konusudur.

İşsizlik

Çağımızın sosyal ve ekonomik yapısının en temel sorunlarından olan işsizlik, aileyi derinden etkilemektedir. Ülkelerin istihdam oranları, kalkınmışlık düzeylerinin bir göstergesidir. Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sosyal ve mali sorunlarının başında gelen kayıt dışı istihdamın da en önemli nedenleri nüfus artışı, iç göç, gelir dağılımı, işsizlik, enflasyon ve ekonomik yapıdaki değişim gibi olgulardır. Göstergelere göre Türkiye'de bu sorunlar gelir dağılımını yıllar itibarîyle daha da bozmaktadır.

Türkiye'de ekonomide yaşanan genel dönüşümlerin ilki Cumhuriyetin ardından 1930-1938 yılları arasında yürütülen devletçilik politikası ile sağlanmıştır. Devletçilik politikası II. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramış, savaş sonrası oluşan yeni dünya düzeni ise katı devletçilik uygulamasını imkânsız kılmıştır. 1946'da çok partili hayata geçilmiş, 1950'deki serbest seçimle de Cumhuriyet Halk Partisi yerini Demokrat Parti'ye bırakmıştır. Bu dönemden sonra sanayileşme yönünde ve tarımda makineleşme ile önemli adımlar atılmıştır. Bu gelişme de kırdan kente göç dalgasını başlatmıştır. İkinci bir göç dalgasını yurtdışına işçi göndererek yaşayan Türkiye hazırlıksız yakalanmıştır. Yurtiçi ve yurtdışı göçler Türkiye'nin toplumsal dönüşümde önemli bir ivme kazanmasını sağlamıştır.

Sosyal göstergelerin başında yer alan nüfus ve nüfusa ilişkin verilerde kaydedilen önemli değişmelere bakıldığında 1995'de 60.5 milyon olan nüfusun, 2009 yılında 71 milyona yükseldiği, doğurganlık hızının 2.69'dan 2.16'ya düştüğü, ortalama ömrün ise erkeklerde 69.4, kadınlarda 74.3 yıla ulaştığı görülmektedir. (Hünee, 2008).

Nüfusun büyüklüğü ve yaş yapısını belirleyen doğurganlık hızının düşmeye başlaması ile önümüzdeki yıllarda yerleşim yeri (kır-kent) ile bölgeler arası doğurganlık düzeyi farklılığının azalması beklenilmektedir. Doğurganlık hızındaki yavaşlamanın yanında yaşamda kalma ümidinin artması, 0-14 yaş grubunun nüfus içindeki payının azalmasına ve dolayısıyla yaşlı nüfusun payının artmasına neden olma olasılığı 2008 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçları itibarıyla daha da güçlenmektedir.

Son beş yıllık dönemde istihdamın yıllık ortalama artış hızı yüzde 1.3 dolayındadır. 2002 yılı sonu itibariyle toplam işgücü 23.2 milyon, toplam istihdam ise 20.5 milyona ulaşmış; işgücüne katılma oranı yüzde 49.4 düzeyindedir. Türkiye'de işsizlik oranı 2002'de yüzde 11 iken 2007'de yüzde 9'a düşmüş, fakat bugün yüzde 16'ya yükselmiştir. İşsizlik oranının birçok ülkeye göre göreli olarak düşük olmasının nedenleri arasında kırsal nüfusun ve tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak çalışanların gelişmiş ülkelere göre yüksek olması ile sosyal güvenceden yoksun kişilerin yaşamlarını sürdürebilmek için işin niteliğine ve ücrete bakmaksızın buldukları işlerde düşük verimlilikte çalışmaları sayılabilir.

Türkiye'de işsizlik kentsel kesim ağırlıklıdır. Kent ve kır arasında işsizlik oranı açısından yarı yarıya fark vardır. Eğitimli gençlerin işsizlik oranı, genel işsizlik oranının çok üzerinde ve yüzde 30, kentte ise yüzde 32 düzeyinde seyretmektedir. Kadınlar arasında işsizlik oranı ise yüzde 36'ya ulaşmaktadır.

Yoksulluk

Yoksulluk, yaşamın gerektirdiği imkanlardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yoksulluk asgarî bir yaşam düzeyini sürdürecek gelirden yoksun olma halidir. Yoksulluk kavramı insanî ihtiyaçlar kavramına dayanır. İnsan toplumsal bir varlıktır ve bu nedenle fizikî varlığını sürdürmesi için gerekli olan beslenme ihtiyacının yanı sıra giyim, barınma, eğitim, sağlık, kültür, ortak yaşama ve buna benzer sosyokültürel ihtiyaçları vardır.

Tüm ilerlemelere karşın insanlık tarihinin en büyük sorunu olan yoksulluk varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Yoksulluk sadece gelişmekte olan ülkelerin değil, gelişmiş ülkelerin de yaşadığı ve çözümler üretmek zorunda oldukları temel sorunlardan biridir. Yoksulluk ve yoksulluğun azaltılması kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden birini teşkil etmektedir.

Ülkemizde 1980 sonrasında yoksullukla mücadele yeni kurumsal yapıyla gündeme gelmiş ve yoksullara yönelik yardım programları geliştirilmiştir. Son yıllarda yoksulluk, akademik, ekonomik ve siyasî tartışma konuları arasında da yer almaya başlamıştır. Uygulanan yeni liberal politikalar gelir dağılımı adaletsizliklerini derinleştirirken sıklıkla yaşanan ekonomik krizlerin yol açtığı işsizlik, bölgesel ve kentsel göç hareketlerinin hızlanması hızlı çarpık kentleşmeye göz yumulması kent merkezlerinde yoksulluğun daha da etkili olmasına neden olmuştur. Dokuzuncu Kalkınma Plânında yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizliğin, sürdürülebilir büyüme ve istihdam, eğitim, sağlık ve çalışma hayatı politikalarıyla kalıcı bir şekilde azaltılması, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski taşıyan birey ve grupların ekonomik ve sosyal hayatta yer almalarının sağlanması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi stratejik olarak belirlenmiştir.

Sosyal yapının olduğu kadar ulusal ekonominin de temel ünitelerinden olan aile, toplumdaki sosyoekonomik gelişim ve değişimlerden en çok etkilenen ve bunu yansıtan kurumdur. Makro ekonomik yapıdaki değişme ve gelişmeler doğrudan veya dolaylı olarak ailenin yapısındaki köklü nitelik değişmelerine yol açarak yaşama düzeyini etkilemekte ve değiştirmektedir. Bu etki ve değişim son yıllarda yoksul ailelerin artması yönünde olmuştur.

Ailenin, kontrolü dışında oluşan değişmelerle üstesinden gelemeyeceği bir fakirlik içine düşmesi toplumun temeli olan bu kurumun koruyucu sosyal politika önlemlerini zorunlu kılmıştır. Ücret artışlarından, aileye yönelik sosyal yardımlardan işsizlik sigortalarına kadar birçok uygulama bu amaçla geliştirilen önlemler arasındadır. Ancak bu uygulamaları sunan kuruluşlar arasında yeterli eşgüdüm ve işbirliği sağlanamadığından hizmetler dağınık ve yetersiz kalmakta sistemin etkili ve yeterli işlemesi mümkün olmamaktadır.

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişki kent yoksulluğu olarak adlandırılabilir. Kent yoksulluğunun en temel sebebi, şehrin kaldıramayacağı ölçüde göç almasıdır ki kent yoksulluğundan en çok etkilenen kurum yine aile kurumudur. Ortalama gelir düzeyinin yüksekliği her zaman için toplumun genelinin refahtan pay alması anlamına gelmediğinden birçok ülkede ortalama gelir düzeyi insanların insanca yaşayabilmelerine yetecek düzeyde olmasına rağmen milli gelirin eşitsiz dağılımı nedeniyle yoksulluk önlenememektedir.

Yoksulluk, ailede şiddet, aile parçalanmaları, kötü sağlık koşulları, yetersiz konut ve beslenme, düşük eğitim, suça yönelme, ailede ve toplumsal çevreyle ilişkilerin bozulması, bireysel/toplumsal gelişimini tamamlayamama... gibi çok yönlü sorunları beraberinde getirmektedir. Ülkemizde ailelerin istihdam, gelir dağılımı, harcama, tasarruf, yatırım ve borçlanma bakımından ciddi sorunlarla karşı karşıya olduğu; yoksulluk sınırında ve yoksul olan ailelerin ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Toplumun yapılanmasında temel birim olan ailelerin yaşama düzeylerinin yükseltilmesinde ekonomik sorunlarının çözümü temel kriterlerdendir.

Şiddet ve Saldırganlık

Şiddet, bireyin, fiziksel, sözel ve duygusal davranışları kapsayacak biçimde uyguladığı ve diğerinin yaralanmasına, sindirilmesine, duygusal baskı altına alınmasına yol açan, hareket veya muameledir. Şiddet genel anlamda zorlamak, aşağılamak, cezalandırmak, güç göstermek, öfke, stresini atmak amacıyla bir bireyden diğerine yöneltilen her türlü hareket olarak tanımlanabilir.

Şiddet olgusu karmaşık bir toplumsal sorun olup yeniden üretilebilmektedir.

Bu nedenle sağlıklı bir toplum yapısı, şiddete dayanan ilişkilerin en aza indirilmesiyle doğrudan ilişkilidir. Şiddete maruz kalanlarının büyük çoğunluğunun kadınlar olması konu üzerinde durulması gerektiğini göstermektedir. Kadının babası, kocası, erkek kardeşi/ağabeyi tarafından şiddete uğraması tarihsel süreçte hemen her toplumda görülmüş ve görülmektedir.

Ailede ve toplumsal alanda bireylere yönelik her türlü şiddet, çok çeşitli faktörle ilişkili olan ve önemle üzerinde durulması gereken bir sorun alanı oluşturmaktadır. Bu sorunun çözümü ve şiddet olaylarının en aza indirilmesi kısa, orta ve uzun vadede çeşitli çalışmaların yapılmasını gerektirmekte; bu yönde gösterilecek çabada başta eğitim, güvenlik ve medya olmak üzere tüm toplumsal kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Yapılan araştırmalara göre (Hürriyet Aile İçi Şiddete Son Kampanyası Konferans metni, 2007);

- Ailelerin yüzde 34'ünde fiziksel, yüzde 53'ünde ise sözel şiddete rastlanmaktadır.
- Çocuklara yönelik fiziksel şiddete rastlanma oranı yüzde 46'dır.
- Ailelerde cinsel şiddet ve tacize rastlanma oranı yüzde 9'dur.
- Şiddete maruz kalanların yüzde 80'i yapacak bir şey olmadığına inanmaktadırlar. Bu durum çaresizliğin kabulü anlamına gelmekte ve şiddete maruz kalanın pasif tutumuna yol açmaktadır (Aile Araştırma Kurumu, 1995).
- Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın (1997) çalışmasına göre, kadınların yüzde 45'i balayı sonrası, yüzde 1,3'ü ilk hamileliklerinde ve yüzde 9,9'u doğumdan sonra şiddete maruz kaldıklarını belirtmişlerdir.
- Kadın Dayanışma Vakfı'nın 1995'te Ankara'daki gecekondularda yaşayan kadınlarla yaptığı araştırma, yüzde 97'sinin kocalarının saldırısına uğradığını ortaya koymuştur (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, 2001).
- Ankara Tabip Odası (2002), çalışmasında kadınların yüzde 58'inin sadece kocalarından, nişanlılarından, erkek arkadaşlarından ve erkek kardeşlerinden değil, kadın akrabalar da dahil olmak üzere kocalarının ailesinden de şiddete maruz kaldığını göstermektedir.
- Türkiye'nin doğu ve güneydoğusundaki çeşitli kentlerde yapılan bir araştırma kadınların yüzde 46'sına kocalarının seçiminde danışılmadığını ve yüzde 51'inin rızaları olmadan evlendirildiğini ortaya koymaktadır (İlkkaracan, 2000) ki bu da bir tür şiddettir.
- Bir araştırmada 695 kadının yüzde 54'ü şiddet gördüklerini, şiddet gördüğünü söyleyenlerin yüzde 35'i en az 4 yıl ve daha uzun süre şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bunların yüzde 42'sinin dayak, yüzde 40'ının tehdit ve

küfür, yüzde 13'ünün yaralama, yüzde 3'ünün cinsel taciz ve tecavüz, yüzde 1'inin eve kapatma ve yüzde 1'inin ölüm tehdidiyle karşılaştığı saptanmıştır. Yüzde 40'ının çocuklarına da şiddet uygulandığı saptanmıştır. (Kocacık, 2004)

- Diğer bir araştırmada kadınların yüzde 39'u fiziksel şiddete maruz kalmış, yüzde 2'si ölüm tehdidi almıştır (Vatandaş, 2003).
- Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün Aile Yapısı Araştırması'nda (2006), evli kadınlardan yüzde 31'i eşi ile anlaşmazlık yaşadıklarında eşlerinin genellikle sesini yükselttiğini, yüzde 35'i eşinin bazen sesini yükselttiğini, yüzde 10'u çok nadir sesini yükselttiğini, yüzde 24'ü ise eşinin hiçbir tepki vermediğini belirtmiştir. Evli erkeklerin yüzde 10'u eşinin genellikle küstüğünü, yüzde 27'si bazen, yüzde 11'i çok nadir küstüğünü, yüzde 53'ü ise hiçbir tepki vermediğini belirtmiştir.

Şiddet olgusu ile ilgili olarak intihar ve intihar girişimleri de önemli görülmektedir. Türkiye'de intihar girişimlerinin giderek arttığı tespit edilmiştir (Beder Şen ve Şen, 2008). Yine son günlerde medyada da yer alan ve aile bireylerinin birbirlerine karşı gerçekleştirdikleri cinayetler de toplum yapısını olumsuz etkilemektedir.

Aile parçalanma, dağılma gibi nedenlerle varlığını sürdürememe tehlikesiyle karşı karşıya geldiğinde ya da temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek kadar zayıfladığında, bu ikame edilemez işlevlerini yerine getiremediğinden toplumda ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ailedeki sorunlar arttıkça toplumda da sorunlar artmaktadır.

Başta hızlı kentleşme, göç ve sanayi devriminin yarattığı yeni yaşam biçimleri ve değerleri aile kurumunu bir parçalanma ve dağılma sürecine itmiş ve temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek derecede zayıflamasına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak ailenin bölünmesi, parçalanması, tek ebeveynli ailelerin giderek artması, boşanma oranlarının artması, evlilik dışı beraberliklerin çoğalması, nesebi gayri sahih çocukların artması, kültürel ve ahlâkî yozlaşma, toplumsal anomi, suç oranlarının artması, alkol ve uyuşturucu kullanımı, şiddetin yaygınlaşması, kimlik bunalımı, milli ve manevi değerlerden yoksunluk, psikolojik rahatsızlıklar, tatminsizlik gibi insani ve dolayısıyla toplumu tehdit eden sorunlar baş göstermiştir. Bu sorunlar batı ülkelerine oranla ülkemizde daha düşük oranlarda görülmekle beraber; giderek yükselen bir eğilimin varlığı da dikkati çekmektedir.

Aile içi ilişkilerde yaşanan sorunların başta eşler olmak üzere aile bireyleri arasındaki "iletişim bozukluklarından" kaynaklandığı bilinmektedir. İletişim kaynaklı sorunlar nedeniyle aile daha büyük sorunlara evsahipliği yapmak

zorunda kalmakta, bu da toplumu önemli ölçüde uğraştırabilmektedir. Bugün şiddet, boşanmalar, alkol ve madde kullanımı, çocuk suçluluğu, sokak çocuğu olgusu gibi sorunların temelinde de ailedeki iletişim bozukluklarının yattığı düşünülmektedir.

Toplumu derinden etkileyen sorunların meydana gelmesini tetikleyen unsurlarla ilgili olarak toplumsal bir varlık olan insanın tutum ve davranışlarının insanın yaşadığı dönemin ve toplumsal aşamanın özelliklerine de dikkat etmek gerekmektedir. Çünkü insan davranışlarının gerisinde, toplumsal şartlar (Furedi, 2001) veya içinde yaşanılan toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel formasyonları yatmaktadır (Teber, 2003). Durkheim (1994) bu durumu, "olgular, bireyin dışında bulunan ve sahip oldukları zorlayıcı güç sayesinde kendilerini bireye empoze eden davranış, düşünüş ve duyuş tarzlarından ibarettir." şeklinde formüle etmektedir. Dolayısıyla, insanların tutum ve davranışlarının şekli, içeriği ve yönü içinde yaşadığı ve etkileşim içerisinde olduğu toplumun şartları tarafından belirlenmektedir (Akt. Şentürk, 2008). Bu gerçekten hareketle, sonuçları açısından aileyi ve toplumu çıkmaza sokan ve "güncel riskler" olarak tartışılan durumların arkasında "kentlerin sanatı" olan modernizm (Harvey, 1999), sosyal yapı değişikliği (Nirun, 1994), tüm aykırılıkların, çelişkilerin, çatışmaların ve hiziplerin kanıksandığı kent yaşamı (Berman, 2000), akrabalık ve karşılıklı dayanışmanın yerine getirdiği fonksiyonda meydana gelen gerileme (Tamara, 2000), kişinin meslek ve statüsünün insani ilişkilerde daha belirleyici olması (Kıray, 1999), duygusal ve romantik ilişkilerin "riskli ilişkiler" listesine alınması (Furedi, 2001), gerçekle hayali; doğruyla yanlışı belirleyecek ayrımın bulanıklaşması (Ritzer, 2000), mutlak evrenseli ortadan kaldıran "her şey mübâhtır" felsefesinin geçerli olması (Bauman, 2001), Dostoyevski'nin günümüzü en iyi açıklayan "tanrı yoksa her şey mümkündür" ifadesi (Fromm, 1995), bilimin elde ettiği ilerlemenin geleneksel davranış biçimlerini modası geçmiş göstermesi veya geleneksel davranışların bağlı olduğu kavramlar ve değerler hakkında kuşkular yaratması (Lipson, 2003), enformasyon ve küresel toplumun yükselmesine paralel olarak kadının çalışma hayatına katılımı yanı sıra kadın hareketleri (Castells, 2006), her şeyi kendi bireysel çıkarı açısından değerlendiren, kendi benliğine tutkun (narsist), bencil, kural tanımayan ve cinsel arzularını dizginlemeyen ve hiçbir edimden dolayı kendini yargılamayan bir kişilik tipinin ortaya çıkarılması (Bozkurt, 2000), medyanın bütün bu riskleri toplumun önünde daha da görünür/model alınır hale getirmesi yatmaktadır. (Akt. Şentürk, 2008)

Boşanma

Karşılanmayan beklentiler, sağlıklı bir biçimde yürütülemeyen ilişkiler, artan tartışma ve çatışmalara bağlı olarak eşlerin evliliklerini sonlandırması olarak ta-

nımlanan boşanmanın psikolojik, ekonomik, sosyal ve hukuki boyutları bulunmaktadır. Nedenleri, sonuçları ve etkileri toplumdan topluma, zamandan zamana ve kişiden kişiye değişiklik gösteren boşanma, aile ve evlilik kadar eski bir olgu olmakla birlikte, günümüzde artan bir eğilim gösterdiği için güncel sosyal problemler içerisinde değerlendirilmektedir. Bu konudaki veriler, boşanmanın toplumların çoğunda arttığını ortaya koymaktadır.

Eurostat verilerine göre Türkiye'nin diğer ülkelere kıyasla boşanmada en düşük orana sahip ülkelerden biri olduğu dikkat çekmektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde kaba boşanma oranı binde 2 iken Türkiye'de 2007 yılında bu oranın binde 1.3 ile dünyanın birçok ülkesinden daha düşük olması önemlidir. En yüksek boşanma oranına sahip ülkeler ABD başta olmak üzere Litvanya ve Letonya'dır.

Günümüzde Türk ailesini kuşatan sorun alanlarına bakıldığında, nedenleri ve sonuçları bakımından ilk sıralarda boşanma olgusunun yer almaya başladığı görülmektedir. Son 20 yıla kadar boşanma olgusunun önemli bir toplumsal sorun olarak algılanmadığı bilinmektedir. Özellikle 20. yüzyılın son dönemine kadar ülkemizde güçlü aile bağlarının, geleneklerin ve dini inançların etkisiyle beraber toplumda boşanmış bireylere özellikle de kadına karşı önyargılı tutumların olması, kadının ekonomik bağımsızlığının bulunmaması, ailede sorunların çözümlendiği bir dinamik yapının sözkonusu olması gibi faktörler (Arıkan, 1992) nedeniyle boşanma olgusu toplumsal bir sorun oluşturmamıştır.

Bugün Türkiye'de de temel değerlerin zaafa uğraması, nüfusun şehirlerde toplanması, günlük hayatın karmaşıklaşması, kitle iletişim araçlarının yaygınlığı, tüketim kültürünün değişmesi, bireysel değerlerin ön plana çıkması ile birlikte toplumların temeli olan aileyi yıkıma götüren şiddet ve boşanma olgusu birey, toplum ve hukuk açısından giderek daha önemli bir olgu haline gelmiştir. Buna paralel olarak yaşanılan yüzyılın "stres çağı" olarak nitelendirilmesine neden olan bireysel stres kaynaklarının artmasıyla birlikte tahammülsüz bireylerin yetişmesi, tüketim tutkusu, ailelerin sorumsuz bireyler yetiştirme tarzı (bebeerkil aile modeli), medyanın ürettiği değer kargaşası ile birlikte oluşan ahlaki yozlaşma, evlilikte maddi değerler üzerine kurulan hayat tarzı vb. faktörler bireyleri boşanmaya götürmektedir.

Türkiye'de TUİK tarafından toplanan "Boşanma İstatistikleri" son olarak 2002'de yayınlanmıştır. İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü (NVİ)'nün verilerine göre 2000'den itibaren boşanmalar sayı ve oran olarak artış göstermekte, özellikle ekonomik kriz dönemlerinde boşanmaların arttığı gözlenmektedir.

Dünyanın birçok ülkesiyle karşılaştırıldığında Türkiye'deki boşanma oranları hala çok düşük düzeyde olmakla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren gözlenen

artış, boşanmaların bir sosyal sorun potansiyeli taşımaya başladığını göstermektedir. Türkiye'de boşanmalarda yaşanan son yıllardaki artış ve boşanmaya yönelik değer farklılaşmaları yakın gelecekte önemli sosyal sorunların artacağını işaret etmektedir.

Uzmanlar boşanmanın mevcut seyrine bakarak, "bu yıl evlenen her iki çiftten birinin on yıl içinde boşanacağını, her on bir yetişkinden birinin boşanmayı yaşayacağını, boşanmaların yüzde 60'ının 25-39 yaş aralığındakilerden oluştuğunu, 18 yaşın altındaki çocukların en az yarısının ebeveynlerinin boşanacağını, her yıl bir milyondan fazla çocuğun boşanmadan etkilendiğini, boşanan kadınların, boşanan erkeklerden daha fazla ikinci evliliklerini yaptıklarını; ancak bu evliliklerin öncekinden daha fazla risk taşıdığını, her 6 çocuktan birinin üvey evlat olduğunu ve 3 yaşın altındaki çocukların yüzde 29'unun her iki ebeveynle birlikte yaşadığı" şeklinde bir çıkarımla "boşanma gerçekleri"ni ileri sürmektedir (İbrahimoğlu, 2004).

Boşanma yoluyla ailenin parçalanması, bakım ve ilgiye en çok ihtiyacı olan çocuk açısından önemlidir. Boşanma sonucu ailesi parçalanan çocuk ya da gencin yaşantısının geri kalan kısmında düşük benlik saygısı, suça yönelme, okul başarısında düşme, yoğun korku ve kaygı, evlilik ve çocuk sahibi olma konusunda olumsuz düşünme gibi durumlar söz konusu olmaktadır (İlgar, 2004). Bu konuda yarısı parçalanmış diğer yarısı tüm aileye sahip olan toplam 560 çocuk üzerinde yapılan çalışmada, boşanma ile ailesi parçalanmış çocuğun birtakım sorunlar yaşadığı ve yaşama ihtimali taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada boşanma sonucu parçalanmış aile çocuklarının ölüm nedeniyle parçalanmış aile çocuklarından ve tüm aileye sahip çocuklardan daha fazla okul başarısızlığı yaşadıkları, düşük benlik saygısı ve içine kapanık bir kişilik geliştirdikleri, psikolojik problemler yaşadıkları, depresyon, suç ve şiddet gösterme eğilimi taşıdıkları, intiharı denedikleri veya düşündükleri, "anomi ve yabancılaşma" yaşadıkları tespit edilmiştir (Şentürk, 2006). "Çocuk ve Şiddet Raporu"nda ailenin parçalanması ve ebeveyn görev ve sorumluluklarının yeterince yerine getirilmemesi ile çocuğun saldırgan eğilimli olması arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir. (Furedi, 2001)

Boşanma yoluyla ailenin parçalanmasıyla çocuk, geleceğin sağlıklı yetişkini olmasını sağlayacak normlar ve kültür kodları hakkında yeterince bilgilendirilemeyecek, bu süreç istenildiği şekilde yürütülemeyecek veya anîden sonlandırılacaktır. Sonraki aşamada çocuk kendi deneyimlerine bağlı kalarak sosyalleşecek, toplumla tanışacak ve yüzleşecektir.

Boşanma her iki eş ve çocuklar için yalnızlık, hastalık, stres, depresyon hatta ölüm riski taşımaktadır. Boşanan eşler ve anne babası boşanan çocuklar, ekonomik, psikolojik ve sosyal desteklerini kaybederek, kendilerini sonu belirsiz

büyük bir boşluk içinde hissetmektedir (Jones; et all, 1995). Her şeyden önce boşanan bireyler mutlu bir evlilik sınavında başarısız olmanın olumsuz psikolojisini yaşamaktadırlar. Erkek ve kadının boşandıktan sonraki ekonomik, sosyal ve duygusal yaşamına uyumu zorlaşmaktadır. Özellikle ekonomik açıdan büyük sorunlarla yüzleşen kadın, çevrenin olumsuz tutum ve davranışlarıyla da başetmek durumunda kaldığı için daha dezavantajlı konumdadır. Dolayısıyla, gerek eşler gerekse çocuklar açısından boşanma, ailenin ekonomik birim olma, çocuğu eğitme ve kültür aktarımıyla hayata hazırlama, psikolojik ve sosyal destek ve doyum sağlama gibi fonksiyonlarını yerine getirmesini engelleyerek kurum olarak aileyi ve içinde bulunduğu toplumu riske sokmaktadır.

Araştırmalar, boşanma olgusu ile birlikte bir ebeveyn ve ona bağımlı çocuk/çocuklardan oluşan aile olarak tanımlanan tek ebeveynli ailelerin sayısının son 20 yılda yaklaşık iki katına çıktığına işaret etmektedir. Bu durum kendi içinde müdahale edilmesi gereken sorun alanlarını beraberinde getirmektedir. Ailenin parçalanması ve tek ebeveynli olarak varlığını devam ettirme sürecinde aile üyelerinin olumsuz etkilenmeleri kaçınılmazdır (Acar, 2001). Boşanmaların artması, boşanmanın toplum üyeleri tarafından normal olarak kabul edilmesi ile birlikte tek ebeveynli ailelerde de bir artış yaşanmaktadır (Walczak ve Burns, 1999). Tek ebeveynli bir ailenin çocuk ve yetişkin açısından geliştirici ve eğitici bir ortam yaratması mümkün gözükmemektedir. Tek bir ebeveynle yaşamak, çocuğun anne ya da baba modeli (Satir, 2001) ve deneyiminden yoksun kalmanın yanında aile içinde farklı cinsiyetin yerine getirdiği psikososyal desteğin ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Bugün çoğu boşanmış aileler, çocuğun mahkeme tarafından anneye verildiği için anne odaklı olmaktadır (Stark, 1975). Bu, ikinci dünya savaşı sonrasında ortaya çıkan "olmayan baba" durumunu artırmaktadır. "Olmayan baba" durumuyla, artan suç arasında ilişki kurulmakta (Giddens, 2000b), sağ söylem, "babasızlık bu neslin nüfusla ilgili en zararlı eğilimini oluşturmaktadır" saptamasını yapmakta ve Stacey, babasızlıkla ergen hamileliği ve çocukların cinsel tacize uğramaları arasında bir ilişki olduğunu ileri sürmektedir (Giddens, 2000a). Kendisini koruyan güçlü ve bilgili bir babasının olduğunu bilmesi, çocuğa güven duygusu kazandırmaktadır. "Benim babam senin babanı döver" övünmesinin arkasında, çocuğun babasından elde ettiği güç ve güven duygusu bulunmaktadır. Babası olmayan çocuk ise, kendini daha güvensiz, mahzun ve ezik hissetmektedir (Saygılı ve Çankırılı, 2004). Çocuğun kendini güvende hissetmesi, "benlik değerini" oluşturmada önemlidir.

Herhangi bir nedenle babadan uzak kalan özellikle erkek çocuk, cinsel kimlik konusundan okuldaki başarıya kadar büyük sıkıntı yaşamaktadır. Çocuk babadan uzak kaldığında veya yoksun olduğunda yaşamında çok ihtiyaç hissedeceği

bir desteğini yitirmektedir (Yörükoğlu, 1988). Ölüm ve boşanma sonucu ortadan kalkan baba çocuk ilişkisi, çocuğun yaşanılanlara karşı ilgisizlik ve pasiflik, kişilik yapısı, ruh ve beden sağlığında bir bozulma şeklinde sonuç vermektedir (Yavuzer, 1999). Baba geleneksel olarak güç ve otorite sembolü olarak değerlendirilip algılandığı için babanın yokluğu, çocuğun davranışları üzerindeki denetim mekanizmasının bulunmayışı nedeniyle çocuğun daha rahat ve kontrolsüz davranmasına neden olabilmektedir.

Çocuğun annesinden ayrı yaşaması da önemli sakıncalar taşımaktadır. Anne sevgisi ile şekillenen vicdan, çocuğun toplumla bir bağ oluşturmasını sağlamaktadır. Çocuk, annesiyle oluşturduğu ilişki temelinde toplumda yaşamanın kurallarını öğrenmektedir. Birtakım nedenlerle anneden ayrı kalmak, anneden yoksun olmak, çocuğun telafisi mümkün olmayan ruhsal problemler yaşamasına neden olmaktadır. Sevgi ve şefkat sembolü olan anneden uzaklaşmak, çocuğu ve geleceğini derinden etkilemektedir.

"Evlilikte, eşlerin duygu ve düşüncelerini birbirlerine kusurlu iletiş tarzı veya eksik iletişleri, birtakım uyumsuzluk ve geçimsizliklerin de ana nedeni olabilmektedir. İletişimdeki yanlış ifade ve yorumlar en basit konuları bile çatışmaya ve dolayısıyla dargınlığa dönüştürebilmektedir" (Kılıçarslan, 2008). Eşler arasındaki olumsuz iletişim biçimi eşlerin birbirlerine duygu ve düşüncelerini aktarmada yetersizliğe ve yabancılaşmaya yol açacaktır. Bunun sonucunda da günümüzde boşanma çoğu zaman kaçınılmaz olmaktadır.

Boşanma nedenleri arasında oldukça yüksek bir düzeyde (yaklaşık %90) yer alan "**Şiddetli geçimsizlik**" faktörünün altında yatan asıl nedenler ve evlilikteki sağlıksız ilişkilerin kökenlerinin araştırıldığı **Boşanma Nedenleri Araştırması'**nın (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008) bulgularına göre, boşanma tek bir faktörle açıklanamayacak kadar karmaşık bir yapı arz etmektedir. Boşanmanın gerçekleşmesine neden olan çok sayıda sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik faktör olduğu bilinmekle birlikte bu faktörlerin çeşitli tezahürleri evliliklerin kuruluş aşamasından itibaren yaşanan sorunları tetikleyerek boşanmada etkili olmaktadır. Evliliğin kuruluş aşamasında etkili olan; evlenecek kişilerin ailelerinin evliliği onaylamamaları, bireylerin ailelerinde boşanma olaylarının (anne/baba, kardeş ve diğer aile bireyleri) yaşanması, çiftlerin ailelerinin birbirleriyle uyumlu ilişkiler kuramaması, evlilik öncesinde eşte fark edilen olumsuz özelliklerin değişeceğine ilişkin beklentiye girilmesi ve evlilik ilişkilerinde çiftlerin ailelerinin baskıya varan müdahalelerinin olduğu saptanmıştır. Bu tür sorunlarla başlayan evliliklerde sorunların tolere edilerek çözümlenmesi beklenirken, aksine sorunlar katlanarak hatta başka sorunları da beraberinde getirerek eşleri boşanma sürecine itebilmektedir. Genelde evlilik sorunlarının evliliğin kuruluş aşamasında ve ilk yıllarında başlayarak devam ettiği bilinen bir gerçektir.

Önemli olan bu sorunların aşılmasında/çözümlenmesinde gösterilen çabalar ve izlenen yöntemlerin sağlıklı olmasıdır. Ayrıca evliliklerde çiftlerin birbirine gösterdikleri sabır, duygu ve düşüncelere gösterilen saygı ve anlayış ile uyumu sağlama çabaları önemlidir. (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008)

Evliliklerinin kuruluş aşamasında herhangi bir sorunla (aile, çevre, eşin olumsuz özellikleri vb.) karşılaşmayan bireyleri boşanmaya götüren faktörler arasında ise; eşler arası iletişimsizlik ve bundan kaynaklanan sorunlar, ekonomik sorunlar (borçlu olma, sorumsuzluk, iflâs vb.) ile eşlerin birbirleriyle farklı karakter özellikleri taşıması gibi özelliklerin yer aldığı tespit edilmiştir. (Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü, 2008)

Çalışan kadınların artan sorumlulukları ve yükleri nedeniyle aile içinde rol çatışması yaşanması, bu durumda erkeklerin eşlerinin çalışması durumunda da ev içi rollerini aksatmamaları konusunda gösterdikleri direnç nedeniyle yaşanan çatışmalar, ailede kadına ve çocuklara yönelik şiddet, eşin çocuklarla yeterince ilgilenmemesi konularında yaşanan gerginlikler de boşanmayı etkilemektedir. Diğer yandan, ataerkil toplum yapısının bir uzantısı olarak hala erkeğin kadın üzerindeki baskın rolü evliliklerde çeşitli şekillerde kendini gösterebilmektedir. Nitekim Boşanma Nedenleri Araştırması'nda, boşandığı eşinin, ailesinin yanında küçük düşürücü davranışlarda bulunduğunu ve boşandığı eşinin zevklerine, beğenilerine, kılık kıyafetine ve davranışlarına yönelik baskıya varan müdahalesine muhatap olduğunu söyleyen kadınların oranı hiç de azımsanmayacak bir orandadır.

Araştırma bulgularında evlilik sorunlarının çözümünde, aile büyüklerinden yardım alma biçimindeki geleneksel mekanizmaların işlemekle beraber bu ilişkilerin çözülmeye başladığı, çiftlerin arabuluculardan, Aile Danışma Merkezleri'nden ya da aile sorunlarıyla ilgilenen uzmanlardan destek alma konusundaki kişisel gayretlerin ya da çabaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Boşanmanın olumsuzluklarının yanında bazen gerekli olduğu durumlar da vardır. Uzmanlara göre evlilik birliğini devam ettirmek için tüm yollar denenmeli ancak istenilen sonuç alınamıyorsa boşanma bir çözüm olarak düşünülmelidir. Yapılan araştırmalar, özellikle çocuk üzerinde çok ciddi travmalara yol açabilecek sağlıksız bir evliliğin yürütülmesi yerine boşanmanın daha tercih edilebilir olduğu durumlarda evlilikte ısrar etmenin gereksiz olduğuna dikkat çekmektedir.

Evliliğin Ertelenmesi ve Erken Yaştaki Evlilikler

Evliliği erteleme ve erken yaştaki evlilikler de aile ve toplum için sorun oluşturmaktadır. Geciktirilen evlilikler aile kurumu ve çocuk yetiştirilmesi açısından sıkıntılara neden olurken erken evlilikler de kadın sağlığı ile doğrudan ilgisi olan

gebelik, doğum, lohusalık gibi anne sağlığına yönelik olayların erken yaşanmasına yol açmaktadır. Özellikle kız çocuklarının bedensel ve psikolojik gelişimini olumsuz yönde etkileyerek sağlıksız ve küçük annelerin ortaya çıkmasına neden olmakta, çiftler hayata hazırlıksız yakalanmaktadır. Maddi ve manevi olarak muhtaç durumda olan ergen çocukların evlenmesi ile çocukların eğitimleri kesintiye uğramakta, vasıflı olamadıkları için istihdam imkânlarından da yaralanamamaktadırlar. Erken evliliklerde kadın daha çok mağdur olmaktadır. Aile içi şiddet ve baskılara maruz kalınmakta, bunlarla beraber "çocuk anneler" birtakım sağlık sorunları yaşayabilmektedir. Çok erken yaşta gebelik ve annelik çocuk evliliklerinin kaçınılmaz bir sonucudur. Ayrıca gençler olgunlaşamadıkları için evliliğin ve çocukların sorumluluklarını da kaldıramadıklarından önemli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de erken yaşta evliliklerin daha sık rastlandığı bölgeler Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleridir.

Erken evliliklerle ilgili sorunun gelenek haline dönüşmesinde, doğu bölgelerinin ekonomik yetersizliği ve eğitim seviyesinin düşük olmasının önemli olduğu görülmektedir. Erken evlenmenin bazı riskleri bilindiği halde, erken evlenme geleneğinin devam etmesi, makro alanlarda bazı adımların atılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Makro alanlarda yapılacak önemli girişimlerin başında, toplumsal ve bireysel üretimi artırıcı girişimlerde bulunmak, eğitimi daha da teşvik ederek, hem evlilik yaşını uzatmak hem de bireylerin iş sahibi olmaları için gerekli donanımı sağlamak gerekmektedir

Sonuç olarak ailenin birliğini etkileyen sorun alanları ile ilgili olarak aile bireylerinin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve rehabilitasyonunun sağlanması önemli görülmektedir.

C. Aileye Götürülmesi Gereken Hizmetler

Günümüz toplumlarının yaşamakta oldukları değişimin etkileri aile bireyleri ve kuşaklar arasında yaşama tarzına ve alışkanlıklara dair farklılıkları arttırıcı yönde olmuştur. Yaşama ilişkin bilginin kaynağı değişmiş ve kuşaklar arasında diğer dönemlerle kıyaslanamayacak kadar derin farklılıklar oluşmuştur. Toplumda meydana gelen değişimle birlikte, ana-babalığa ilişkin bilgi ve becerileri edinme, günümüzde yaygın olan çekirdek ailede geçmişteki geniş aile ortamına göre daha önem kazanmıştır. Kültürel değerlerin geleceğe aktarılmasında önemli işlevi olan ailenin, çocuğun ve gencin sosyalleşmesinde etkin bir rol oynaması nedeniyle aile bireylerinin aile olmanın bilinciyle ve karşılaştıkları sorunları en aza indirebilmeleri, gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları için bazı sosyal hizmet ve destek mekanizmalarına gereksinim duyulmakta; bu konuda kamu kurumlarına, yerel yönetimlere ve sivil toplum kuruluşlarına çeşitli görevler düşmektedir.

Sosyal değişim ailenin üretim ve eğitim birimi olma özelliğini elinden almış, aileyi tüketici birime dönüştürmüştür. Kamusal-özel alan ayrımında üretimi, eğitimi kamusal alandaki devlet kurumlarına ve özel sektöre bırakan aile, devletin sosyal politikalarında görece daha az görünür dolayısıyla daha az önemsenir hale gelmiştir. Fakat aile devletin sosyal politikalarında görece yeterli desteği almasa da bazı yönleriyle gücünü korumaktadır. Biyolojik olarak bireyin var oluşunu aile devam ettirmektedir. Bireyin yaşamsal fonksiyonlarını devam ettirecek en önemli ve öncelikli eğitimler olan konuşma, yürüme, beslenme, temizlik gibi davranış kalıplarının oluşumları ailede inşa edilmektedir. Toplumun diğer bireyleriyle ilişkilerini belirleyen ahlâkî ve değer kalıplarının temelleri ailede atılmaktadır. Kamusal alanda ortaya çıkan ekonomik ve sosyal gerilimin zararları hala ailede giderilmektedir. Yaşlı ve özürlü bireylerin bakımları yoğun olarak ailede gerçekleştirilmekte ve devletin verdiği eşdeğer hizmetlerden daha kaliteli olmaktadır.

Aile kurumu, toplumdaki kriz dönemlerinde bireyi ayakta tutmada, akrabalık ve yakın ilişki ağlarının niteliği gereği devletin herhangi bir kurumundan daha başarılıdır. Neslin sağlıklı devamını ve toplumun doğal nüfusunun seyrinde devamını sağlayan, toplumdaki değişimlere kendini yeniden konumlandırarak cevap verip bireyin biyolojik ve zihinsel gelişimini devam ettirme kabiliyetini sağlayan ailedir. Toplumsal sorunların çözümünde ailenin kilit rol oynaması gerekçesiyle aile destek hizmetlerinde her türlü çalışma ve bu çalışmaların ilgili kurumlarla koordineli yapılması önemlidir.

Aile Destek Hizmetleri; aile yaşamını korumak, desteklemek ve sorunlarının çözümüne yardımcı olmak amacıyla aile bireylerine yönelik koruyucu-önleyici, eğitici-geliştirici, tedavi ve rehabilite edici hizmetlerin yanı sıra rehberlik ve danışmanlık hizmetlerini içerir. Türkiye'de Aile Destek Hizmetleri veren kurum-kuruluşların incelenmesi ve hizmetlerinin, hizmet alanların beklentileri de dikkate alınarak değerlendirilmesi önemlidir. Doğrudan veya dolaylı olarak aile destek hizmeti veren kurum ve kuruluşlar, gerçek kişiler ve özel hukuk tüzel kişileri, kamu kurum ve kuruluşları ile yerel yönetim ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Söz konusu hizmetleri veren birimler; ailelerin ekonomik, hukuki, toplumsal, kültürel ve psikolojik sorunlarla baş edebilmeleri için korunması, desteklenmesi ve güçlendirilmesi amacıyla açılan sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bu alanda diğer ülkelerin uygulamalarını da dikkate alarak, Anayasamızın 41. maddesinde toplumun temeli olarak kabul edilen ailenin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve karşılaşabileceği her türlü problemin aşılmasında aile bireylerine destek olmak, aile bireylerinin şiddetten korunması, toplumda saldırganlığın önlenmesi amacıyla kurulan/kurulacak merkezlerin faaliyetlerine yardımcı olmak ve uygulamada mevcut sorunların tespiti ve bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmek;

aynı zamanda da söz konusu hizmetler için mevcut standartlara katkı sağlanarak hizmetlerin daha kaliteli yürütülmesinin sağlanması çok önemlidir. TBMM Çocuklarda ve Gençlerde Artan Şiddet Eğilimi ile Okullarda Meydana Gelen Olaylarının Araştırılarak Alınması Gereken Önlemler'in belirlenmesi amacıyla kurulan Meclis Araştırması Komisyonu'nca gerçekleştirilen araştırmada, gençlerin her konuda çözüm odağı olarak aileyi görmeleri, aile kurumunun şiddete karşı koruyucu bulunması ve gençlerin en çok ailelerine güvenmelerine ilişkin bulgular aile kurumunun öneminin ortaya konması bakımından dikkat çekicidir. Buradan hareketle aile destek hizmetlerine önemle eğilmek gerekmektedir.

17. Milli Eğitim Şurası'nda alınan kararlardan biri de "Yaşam boyu öğrenme, sadece öğrenci ve çalışanlarla sınırlandırılmamalı, aile eğitimine de önem verilmelidir. Anne-baba okulları açılarak, toplumsal entegrasyonu sağlayamayan ailelere yönelik girişimlerde bulunulmalıdır.

Aile destek hizmetleri çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Ülkemizde konu temel olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumunun sorumluluk alanına girmektedir ve genel olarak bu kurum tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte diğer kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör tarafından verilen hizmetler de mevcuttur. Alanın genişliğine karşın hizmetin toplum geneline yaygınlaştırılamamış olması, toplumda aile destek hizmetlerine ilişkin bilincin düşük olması, alana ilişkin var olan standartların geliştirilmesi ihtiyacı bu konunun önemini artırmaktadır. Kamudan ayrılan kaynakların sınırlı olması da göz önüne alındığında verilen hizmetlerin araştırılıp değerlendirmesinin yapılması ve hizmetin verilmesi sırasında asgari ortak standartların oluşmasının sağlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde aile danışmanlığı psikiyatristler, psikologlar, psikolojik danışma ve rehberlik uzmanları, sosyal hizmet uzmanları, çocuk gelişim uzmanları olmak üzere çeşitli meslek gruplarınca gerçekleştirilmektedir. Ayrıca kamu kurumları arasında SHÇEK, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı (AÇSAP), Diyanet İşleri Başkanlığı, Özürlüler İdaresi Başkanlığı, yerel yönetimler, özel ve tüzel kişiler, sivil toplum kuruluşları (AÇEV) aile eğitimi faaliyetlerinde de bulunmaktadır. Sözkonusu faaliyetlerde bütünlüğün sağlanması önemlidir.

Başbakanlık Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğünün amacı, ülkemizdeki sosyal sorunların tespiti ve çözümü ile Türk ailesinin bütünlüğünün korunması, güçlendirilmesi ve sosyal refahının artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası bilimsel araştırmalar yapmak veya yaptırmak, projeler geliştirmek, desteklemek, bunların uygulamaya konulmasını sağlamak ve aileye yönelik millî bir politikanın oluşmasına yardımcı olmaktır.

Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün (2007) **Aile Destek Hiz-**

metlerinin Değerlendirilmesi ve Kalite Standartları Geliştirmesi Projesi'nin amacı, ülkemizde aile destek hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesine yönelik olarak, aile destek hizmetleri alanında çalışan kurum ve kuruluşların tespiti, faaliyetlerinin belirlenmesi ve değerlendirilmesi, bu hizmetlerden faydalananların beklentilerinin tespit edilmesi, aile destek hizmetlerine ilişkin mevcut kriterlerin değerlendirilmesi, uluslararası uygulamaların değerlendirilmesi, aile destek hizmetlerine ilişkin sorunlara çözüm önerileri getirilmesi ve mevcut standartlara katkı sağlanması ve hizmetlerin yürütülmesinde insan kaynakları, faaliyet ve fizikî mekan standartlarının geliştirilmesidir.

Yine Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2009-2010) **Aile Eğitiminde Müfredat ve Materyal Geliştirme Projesi** ile toplumda ve aile yaşantısında karşılaşılan sorunlara etkili çözüm yollarının üretilmesini, birlikte yaşam kalitesini üretecek yeterliliklerin kazandırılmasını hedefleyen eğitim programlarının ve materyallerin geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesini içeren bir model ortaya konulması planlamaktadır. Bu çalışmanın hedefi, aile eğitimi veren kurumların kullanabileceği standart bir aile eğitimi programı ortaya çıkarmaktır.

Ülkemizde Sosyal Hizmet ve Kapsamı

Sosyal Hizmetler, "Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre şartlarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü"dür (1983 tarih ve 2828 sayılı Kanun; m. 3). Kamusal sosyal hizmetler, devlet bütçesinden finanse edilmektedir.

Ülkemizde hem merkezî yönetim, hem de mahallî idareler, sosyal hizmetler sunmaktadır. Merkezî yönetim bazında Başbakanlığa bağlı kuruluşların (Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu; Vakıflar Genel Müdürlüğü) yanında bazı Bakanlıklar (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Milli Eğitim, Sağlık ve İçişleri Bakanlıkları) sosyal hizmetler alanında faaliyet göstermektedir. Mahallî idarelerde Belediyelerin, İl Özel İdarelerinin ve Köy İdarelerinin sosyal hizmet faaliyetleri bulunmaktadır.

Sosyal Hizmet Eğitimi, sosyal hizmetler alanındaki personeli yetiştirmek amacıyla yürütülen meslekî eğitimdir. Temel hedefi; sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik sebeplerle toplumsal dengesi bozulmuş fert, grup ve topluluklara, ayakta kalabilmeleri yönünde sosyal (rehabilitasyon) hizmetler vermek ve hızlı (teknolojik, sosyal, meslekî) değişimin olumsuzlukları ile birlikte uyum sorunlarını, çeşitli sosyal programlarla gidermek ve sağlıklı fert-toplum münasebetleri

oluşturmak olan sosyal hizmet uzmanları, bazen değişik sosyal alanlarda (köy, şehir, gecekondu mahalleleri), bazen de değişik sosyal kurumlarda (huzurevi, hapishane, hastane, gençlik merkezi, çocuk yuvası, özürlüler rehabilitasyon merkezleri) yaşamak zorunda bırakılan ve farklı sosyal sorunları olan sosyal grup ve kişilerle ilgilenirler.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)'nun görevleri, kurumsal olarak sosyal hizmet faaliyetlerini hayata geçirmektir. Yardıma ve(ya) bakıma muhtaç, bir diğer ifadeyle korunmaya muhtaç aile, çocuk, genç, özürlü, yaşlı, kadın ve diğer muhtaç insanlara sosyal hizmetler götürmektir.

Kuruma bağlı Genel Müdürlük ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri, kanunla belirlenen görevler çerçevesinde çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında, korunmaya muhtaç çocuk hizmetleri, huzur evlerinde yaşlı hizmetleri, kreş ve gündüzlü bakım evlerinde, gündüzlü çocuk bakım hizmetleri, huzurevleri, bakım ve rehabilitasyon merkezlerinde sakat ve felçlilerin rehabilitasyon hizmetleri, kadın ve erkek konuk evleri, toplum ve aile danışma merkezleri ile muhtaç durumdaki kişilere götürülecek olan (kamusal) sosyal yardım hizmetleri alanlarında faaliyet göstermektedir.

Aile eğitimi ve danışmanlığı konusunda **Büyükşehir Belediyesi'**nin görev, yetki ve sorumlulukları "sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, meslek ve beceri kazandırma kursları açmak, işletmek veya işlettirmek, bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksek okullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak"tır.

Ailelere götürülen hizmetlerle ilgili olarak **Diyanet İşleri Başkanlığı**'nın çalışmaları da önem arz etmektedir. Aile ve ailenin korunmasına ilişkin öğretiler, İslâm dininin en önemli mesajları arasında yer almaktadır. İslâm dini, ahlâk merkezli bir dindarlık modelinin temel referanslarını Kur'ân-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in örnek uygulamalarında göstermiştir. Bu öğretilerin nihaî hedefi, insanlığın ortak huzurunun teminidir. Ancak ne yazık ki insanlık, bugün de İslâm dininin aile ve sorunlarına ilişkin öngördüğü hedeflerin oldukça gerisinde bulunmaktadır. Kız çocuklarının uğradıkları her türlü ayrımcılık, aile-içi şiddet, töre ve namus cinayetleri, çocuk istismarı gibi günümüzde aileyi tehdit eden birçok problemin aşılmasında ve toplumsal duyarlılığın geliştirilmesinde dinî değerlerin sağlıklı ve doğru bir biçimde topluma ulaştırılması büyük önem taşımaktadır. (Toprak, 2008)

Sonuç ve Öneriler

Özellikle 20. yüzyılın sonu ile 21. yüzyılın başından bu yana Türkiye'de aile kurumunun karşı karşıya kaldığı sorunlar ve yapısal değişme ölçütlerinin bir dereceye kadar başta Avrupa ülkeleri ve ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerde de yaşandığı, değişme yönü ve ivmesinin benzerlikler taşıdığı bilinmektedir. Aile kurumunu tehdit eden gelişmelerin ve bu gelişmeler karşısında alınacak tedbirlerin de önemli ölçüde dini, geleneksel ve kültürel dinamiklere bağlı kalarak üretilmesinin zorunlu olduğu gerçeği göz önünde tutulmalıdır. Ancak özellikle sorun çözücü mekanizmaların harekete geçirilmesinde bir kurum olarak ailenin hangi değerlere bağlı olarak oluştuğu, bu değerlerin ikamesinde din, gelenek ve kültür kodlarının rollerinin ne olduğu konusunda tatmin edici araştırmaların yapıldığını söylemek zordur. Bu konuda, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen **Türkiye'de Aile Değerleri Araştırması** (2006) önemlidir. Bu araştırma Türkiye'de toplumsal değerlerin ve kültürel eğilimlerin hangi kaynaklardan beslendiği konusunda önemli bilgiler sunmaktadır.

Toplumsal sorunların çözümünde toplumun dikkatinin aileye çekilmesi gerekmektedir. Toplumun, sağlıklı aile yapısının bireysel ve toplumsal sonuçlarından haberdar edilmesi önem taşımaktadır. Bu nedenle de ailenin temel ve evrensel fonksiyonları (kültür, biyolojik, psikolojik, eğitim, koruyuculuk, dini ve ahlâkî, sosyal statü, eğlenme ve dinlenme fonksiyonları) başta olmak üzere ailenin evrenselliği, temel yapı, köprü olma ve sosyalleştirme özelliği, mutluluk ve huzur verme özelliği, sevgi, saygı, hoşgörü, sadakat ve sorumluluk kazandırma özelliği, psikolojik doyum özelliği, sorun çözme ve dayanışma özelliği, "Ben" duygularının "Biz"e dönüşme özelliği, alternatifsiz tek kurum olma özelliğinin medya başta olmak üzere ilgili kurumlar tarafından sık sık vurgulanması gerekmektedir.

Ailenin sosyal politikalarda bir birim olarak ele alınmaya başlaması refah devletinin yaşadığı krizle doğrudan ilgilidir. Sosyal hizmetlerin devlet bütçesindeki ağır mali yükü, ekonomik durgunluk ve kriz dönemlerinde artmış ve bu devletler sosyal yüklerden kurtulma amacıyla aileyi ve sosyal dayanışma ağlarını sosyal refah hizmetleri organizasyonu içine çekme politikaları geliştirmeye başlamışlardır. Sosyal hizmetler alanında ailelere kurumsal yolla götürülen hizmetlere oranla, hizmetlerin ailelere maddî destek verilmesi yoluyla aile içinde yerine getirilmesi kamusal hizmet maliyetlerini büyük oranda düşürmektedir. Bu yönüyle de kamu harcamalarını azaltan bir fonksiyon gören "aile"nin desteklenmesi gerekmektedir. Ülkemizde de, aile politikalarında görülen uluslar arası eğilime uygun olarak sosyal hizmetlerin aile merkezli yerine getirilmesi, ailelere bu doğrultuda maddî destek, eğitim ve yönlendirme desteği sağlanması yoluna

gidilmesi uygun görülmektedir.

Ailenin ve sosyal konuların ihmali, günümüzde Batı ülkelerini önemli toplumsal sorunlarla karşı karşıya getirmiştir. Bu sorunlar batıda aile politikalarının kapsamlı bir şekilde ele alınmasına ve uzun vadeli stratejik plânların hazırlanmasına neden olmuştur. Örneğin, boşanmanın neden ve sonuçları açısından toplumsal maliyetinin yüksek oluşu, boşanmaya ilişkin koruyucu-önleyici çalışmaların aile politikalarında ana konulardan biri olmasını gerekli kılmaktadır. Ülkelerin boşanma olgusuna yönelik yıllara göre kapsamlı araştırma sonuçları ve istatistikî göstergelerinin, geleceğe dönük çalışmalarda temel hareket noktası olduğu bilinmektedir. Ülkemizde de bu tür çalışmalara ihtiyaç vardır.

Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanmakta olan değişim süreci toplumumuzu ve aileleri olumsuz yönde etkilemekte, toplum ve aile yapısında çözülmeler görülmektedir. Bu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak üzere devlet ve toplum olarak işbirliği içinde hareket edilmesi gerekmektedir. Yaklaşım konusundaki bilgi eksikliği giderildiği ve iletişim imkânları sağlandığında çözüme yönelik atılımlar yapılmaması için bir engel bulunmamaktadır. Toplumsal sorumluluk bakımından henüz gerektiği kadar hazırbulunuşluğa sahip olunmadığı bir gerçektir. Ülke olarak bu yönde eğitime ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye'de genel olarak aile ve toplumu kuşatan sorunlarla mücadele için yeni sosyal politikaların üretilmesine ihtiyaç vardır. Aile bir sistem olarak düşünülürse, bu sitemin parçaları olan bireylerin herhangi birisinin tek başına kaybetmesi ya da kazanması durumunda sonuç aile için de bir kayıptır. Çözüm ise bireylerin beraberce kazandığı ara çözümlerdedir. Bu bakış açısı ile toplum bir sistem olarak düşünülürse, bu sistemin parçaları olan kurumların (Diyanet İşleri Başkanlığı da olmak üzere) her birinin iş başında ve görev paylaşımında bulunması ülkemiz için önem arz etmektedir.

Toplumların geleceğinin inşasında temel yapı taşı olan aile kurumunun korunması ve güçlendirilmesinde devletin bütün kurumlarına önemli görevler düşmektedir. Halkın, ailenin önemi konusunda bilinçlendirilmesi, birtakım mekanizmaların varlığından haberdar edilmesi ve bu mekanizmalardan yararlandırılması kadar hizmeti verecek kurumların sayılarının artırılması, var olanların iyileştirilmesi ve fonksiyonelleştirilmesi de gerekmektedir. Ailelerin karşılaştığı problemlerin çözümünde, ailelerin korunması, güçlendirilmesi ve iyileştirilmesi açısından verimli olan dünyadaki uygulamalar yaygınlaştırılmalıdır. Ülkemizde Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı bünyesinde yer alan başta Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü olmak üzere Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı bu konudaki yetkili birimler olarak işbirliği geliştirmelidirler. Ayrıca kurumların sivil toplum kuru-

luşları ile işbirliği geliştirmeleri de önem taşımaktadır.

Ailenin varlığı, her zaman onun yapı ve işleyiş olarak iyi, sağlıklı ve istikrarlı olduğunu göstermemektedir. Aile içinde ihmal ve istismar, çocuk ve kadına yönelik şiddet, üvey çocuğa uygulanan taciz, tecavüz ve kötü muamele, çocuk işçiliği gibi "anomik" durumlar, şeklen anne ve babanın birlikte yaşadığı ailelerde de büyük oranda yaşanabilmektedir. Bu sorunların çözümünde de aile eğitimine önem verilmesi gerekmektedir. Kurumlar "Aile Eğitimi" programlarında evlilikte eş seçimi, eşlerin birbirini tanımasının önemi, bilinçli eş olma kuralları, ailenin kurulması aşamasında sorunlar ve çözüm yolları, evliliğe ilk adımda başvurulacak uzman ve danışma birimlerinin tanıtımı, evlilik yaşamında uyumun temel şartları, karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları, mutlu ve huzurlu bir yuvanın nitelikleri, sevginin ve saygının gücü, Türk Medeni Kanunu, aileye yönelik mevzuat hakkında bilgilendirme, aile içi iletişim, iletişim engelleri ve etkin dinleme becerisi kazanma, karşılıklı anlayış ve empati kurma, birbirini gerçekten dinlemenin önemi, sağlıksız iletişimin aile bireyleri üzerine etkisi, sağlıksız iletişimin sonuçları: yabancılaşma, mesafe koyma, baskı, kabalaşma ve şiddet, evlilik yaşamında uyumun temel şartları, mutlu ve huzurlu bir yuvanın nitelikleri, sevgi ve saygının gücü, evlilik yaşamında karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları, eşler arası iletişimde erkeğe ve kadına düşen görevler, strese karşı ailece direnmenin yolları ile iletişim sorunlarında başvurulacak danışma ve tedavi merkezleri ve işleyişleri konularına yer vermelidirler. Evlilikte aile içi sorunların çözümünde çiftlere bu tür hizmetleri veren kurum ve kuruluşlardan haberdar olunmaması da toplumsal açıdan üzerinde durulması gereken bir konudur. Ailelere hizmet ve danışmanlık veren merkezlerde görev alacak uzman kadrolarının ilgili meslek gruplarından oluşturulması (psikolog, sosyolog, psikolojik danışman, sosyal hizmet uzmanı, din görevlisi, hukukçu), ailelere bu uzmanlar tarafından ulaşılması, mahallelerdeki sağlık ocakları ile birlikte çalışılması, düzenli bir kayıt sisteminin oluşturulması ve aile içi sorunların üzerinde önemle durulması gerektiği düşünülmektedir.

Aile eğitimi yalnız yetişkin eğitimi ile sınırlı kalmayıp çocukların ve gençlerin gelecekte üstlenecekleri ana baba rollerine ilişkin bilgi sahibi olabilmeleri için örgün eğitim ders eğitim programlarında yer almalı ve bu konuda ders materyalleri geliştirilmelidir.

Aile için önemli olduğu düşünülen konulardan bir diğeri de cinsel konulardaki bilgi eksiklikleridir. Bu konudaki bilgilendirmelerin okullar başta olmak üzere yaygın eğitim kurumlarında ve sağlık ocaklarında verilmesi uygun görülmektedir. Ailelere ve gençlere temel sağlık, cinsel sağlık, üreme sağlığı, aile plânlaması ve bunlara ilişkin haklar ile aile içi ilişkiler konusunda rehberlik yapmak amacıyla kurumsal düzenlemeler gerçekleştirilmelidir.

Toplumların geleceği olarak görülen çocuğun, iyi yetişmesi, içinde yaşadığı çevre hakkında bilinçlenmesi, sosyalleşmesi, sosyal ilgi düzeyinin yükselmesi açısından ailenin varlığı ve niteliği oldukça önemlidir. Ebeveynlerin görev ve sorumlulukları yerine getirmeleri, tutum ve davranışlarıyla çocuklarına iyi bir model oluşturmaları, aile içi yaşantılarında çatışmayı hâkim kılmamaları gerekmekte ve anne-baba boşanmış olsa bile çocuklarının sağlıklı gelişimi açısından geçmiş yaşantıya kıyasla daha sağlıklı ilişkilerin hayata geçirildiği, dayanışmanın, paylaşımın ve desteğin devam ettiği bir parçalanmış aile örüntüsü de önemli görülmektedir. Bu nedenle aile eğitimi programlarında çocuk eğitimi ile ilgili olarak çocukların psiko-sosyal gelişim dönemlerinin, sağlıklı iletişim kurma yollarının, okul başarısında aileye düşen görevlerin ve çocuklarda uyum ve davranış problemlerinin aile tarafından bilinmesinin önemi ile bu konularda yardım alınabilecek ilgili birimlerin bilinmesinin gerekliliği üzerinde durulmalıdır. Ayrıca televizyon, bilgisayar ve internetin çocuklar üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri ve çocuklara bu konuda seçici olma davranışının kazandırılması hakkında ailelere öneriler sunulmalıdır.

Hızlı iletişim, yoğun etkileşim ve değişimin yaşandığı günümüzde mutlu bir evlilik ilişkisini sürdürmede başta ebeveynler olmak üzere tüm aile üyelerine büyük sorumluluklar düşmektedir. Aile de başta ebeveynler olmak üzere bireylerin, içinde yaşanılan süreci iyi anlamlandırma; "uygun" görülen değişimleri aile içi ilişkilerden başlamak üzere sosyal yaşamın geneline uyarlama yani, değişim ve dönüşümleri toplumun değerlerine, kültürüne, yapısına kısaca öncüllerine göre ayarlama konusunda dikkatli olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu noktada, medyaya büyük sorumluluk düşmektedir. Kitle iletişim araçlarının insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerinin çok güçlü olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir. Günümüzde izlenme rekorları kıran dizilerin büyük bir bölümünde boşanma, yalnız yaşama ve nikâhsız birliktelikler olağan bir durum gibi gösterilmekte ve bunun getirileri dikkate alınmamaktadır. Bu da aile kurumuna yönelik olumsuz sonuçları "normalleştirmektedir". Birçok dizideki kahramanların toplum açısından olumsuz özellikleri izleyicide arzu edilmeyen davranış modelleri oluşturarak toplumsal yaşamı riske sokmaktadır. Bu nedenle yayınların, toplumun değerleri, kabulleri ve beklentileriyle örtüşmesi önemli görülmektedir.

Ailenin etkilediği ve aynı zamanda etkilendiği bir diğer toplumsal sorun olan göç olgusu, ülkelerin nüfus dinamiğinin ölçülmesinde doğum ve ölüm olaylarının yanı sıra ülkelerin karar alıcılarının daha dikkatli izlemesi gereken bir değişkendir. Göç edenlerin kentte kalış süreleri uzadıkça kalınan yerde göreli yoksunluğun ortaya çıkması nedeniyle ekonomik alan olarak kentleşme süreci içerisinde yer aldıkları görülmekle birlikte sosyal açıdan bunu çoğu kez başaramadıkları ve bir değer karmaşası yaşadıkları bir gerçektir. Aile için önemli olan

bu konunun da ilgili kurum ve kuruluşlarca yeniden ele alınması gerekmektedir. Ailelerin çeşitli sebeplerle (yurtiçi ve yurtdışında) yer değiştirmelerinden sonra sosyal uyumlarını kolaylaştırıcı yaygın eğitim programları hazırlanıp uygulamaya konulmalıdır.

Hem aile üyeleri hem de toplum için olumsuz sonuçlar doğurduğu tespit edilen boşanmaları en aza indirebilmek için evlilik konusunda yapılan tercihlerde evlilik beklentileri, eş seçimi, evliliğe hazırlık gibi bireysel değişkenler kadar toplumsal esaslar da belirleyici olmalıdır. Evlenecek yetişkinlerin evlilik için ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan hazırlıklı olmaları ve belirli bir olgunluk seviyesini yakalamaları önem taşımaktadır. Bu kapsamda evlilik öncesinde adayların eş seçimi ve evlilik konusunda bilinçlendirilmesi, ailelerin de yeni evlilere yönelik müdahalelerinin olumlu bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak üzere bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Ailelerin bir sorunla karşılaştıklarında veya boşanma öncesinde başvurmaları gereken **aile danışma merkezleri**nin işlevlerinin genişletilmesi, yerel uygulama modellerinin artırılması, aile eğitimine ilişkin çalışmaların yaygınlaşmasının sağlanması bir gereklilik olarak düşünülmektedir. Yine boşanma sonrası bireylere dönük rehabilitasyon ve destek hizmetlerinin verilmesinin sağlanması için çalışma ve programların gerçekleştirilmesi de önemli görülmektedir.

Aileyi ve toplumu etkileyen sorun alanlarından biri olan şiddetin ve suçun önlenmesinde ülke çapında "Eğitim Yoluyla Şiddetin Azaltılması ve Suçun Önlenmesi Projesi"ne ve özellikle aile eğitimi seferberliği çalışmalarına kararlı ve etkili bir şekilde devam edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda okullar uygun zamanlarda birer **Aile Eğitim Merkezi** haline dönüştürülebilir. Bu merkezlerde ebeveynlere ve çocuklara/gençlere ilgili uzmanlar tarafından danışmanlık hizmeti verilebilir. Toplumda demokrasi kültürünü geliştirmek, şiddetle ilgili farkındalık oluşturmak ve suç işleyen çocukların rehabilitasyonu ile topluma yeniden kazandırılmalarını sağlamak için ilgili kurumlar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları işbirliğinde gerekli çalışmalar ve etkinlikler yapılmalıdır. Kurumların, ailelerin, toplumun gelişimi ve değişimine ilişkin sosyolojik araştırmaların sonuçları dikkate alınarak, ihtiyaç duyulan çözümler zamanında üretilmelidir.

Ailenin yaşam döngüsü dikkate alınarak ailedeki yaşlı bireylerin aile için önemi de unutulmaması gereken bir konudur. Ailede çocukların sosyalleşmesinde ve kültürün aktarılmasında yaşlıların önemini göz önünde bulundurarak; kentleşme ve göç sürecinin olumsuz şartları nedeni ile kendi kaderine terk edilen yaşlıların, aile içinde korunmasına ve bakımına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve destek faaliyetleri de yapılmalıdır. Yine **Aile Eğitimi Programları**nda "Yaşlılık Dönemine Ait Özellikler", "Yaşlılıkla Birlikte Gelen Yeni Yaşam Biçimleri", "Yaşlı

Bireylerin Aile İçindeki Yeri ve Önemi", "Yaşlı Bireylerin Sorunlarına Çözüm Yolları", "Yardım Alınabilecek İlgili Birimler" konularına da yer verilmelidir.

Aileyi tehdit eden sorunlardan bir diğeri de tüketim konusudur ki ekonomik krizin ve beraberindeki işsizlik sorununun ailelerin tüketim kültürü ve tüketim davranışlarını değiştirmeleri gerektiğini ortaya koymaktadır. Günümüzde yaşanan ekonomik sıkıntıların aile ilişkilerini olumsuz etkilediği ve ailede birçok anomiye (şiddet, intihar, boşanma v.b.) yol açtığı görülmektedir. Bu nedenle ailelerin gerek medya gerekse ilgili kurumlar tarafından tüketim bilinci geliştirmeleri açısından eğitimleri önemli görülmektedir. Tüketimi teşvik eden mekanizmalar ve çözüm yolları, tüketiciyi koruma yasası gibi konularda aileler bilgilendirilmelidir.

Toplumsal sorunların çözümünde dinin rolü ve önemi yadsınmamalı ve çocuk eğitiminde bu durum dikkate alınmalıdır. İlköğretim okullarında günlük yaşam için **Din ve Ahlâk Bilgisi** derslerinin birinci sınıftan itibaren verilmesinin toplum sağlığına olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir. Ailelerin izni ile çocukların ilköğretim birinci sınıftan itibaren din eğitimi almasının gerekliliği gündeme getirilmelidir.

Sonuç olarak ailenin birliğini etkileyen sorun alanları ile ilgili olarak aile bireylerinin bilgilendirilmesi, bilinçlendirilmesi ve rehabilitasyonunun sağlanması önemli görülmektedir.

Kaynakça

Acar, **Hakan** (2001): "Avrupa Birliği'ne Üye Ülkelerde ve Türkiye'de Aile Politikaları", I. Ulusal Aile Hizmetleri Sempozyumu, A.A.K.Yay., No: 117, Ankara.

Adler, **Alfred** (2002): Sosyal Duygunun Gelişmesinde Bireysel Psikoloji, (Çev: Halis Özgü), Hayat Yay., İstanbul.

Aile Ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (2008): Yerinde Bilgi Edinme Projesi -Ülke Raporları-, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Arıkan, **Çiğdem** (1992): Yoksullukta ve Evlilikte Geçimsizlik ve Boşanma, Ankara.

Baudrıllard, **Jean** (2003): Simülarklar ve Simülasyon, (Çev.: Oğuz Adanır), Doğu-Batı Yay., Ankara.

Bauman, **Zygmunt** (2001): Parçalanmış Hayat Postmodern Hayat Denemeleri, (Çev.: İsmail Türkmen), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Berman, **Marshall** (2000): Katı Olan Her şey Buharlaşıyor, 3. Baskı, (Çev.: Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yay., İstanbul.

Bilgiseven, **Amirân Kurtkan** (1986): Genel Sosyoloji, 4. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Bozkurt, **Veysel** (2000): Püritanizmden Hedonizme Yeni Çalışma Etiği, Alfa Yay., Bursa.

Budak, Gönül (1990): "Endüstrileşme Süreci İçinde Ailenin Yeri ve Önemi", I. Aile Şurası, Aile Araştırma Kurumu Yayını, Ankara.

Castells, Manuel (2006): Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 2. Cilt, (Çev.: Ebru Kılıç), İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul.

Chesser, Barbara (1992): "Making Your Dual-Career Marriage Successful", Marriage And Family In A Changing Society, Fourt Edition, Edited By James M.HENSLIN, The Free Pres, U.S.A.

Çoban İçağasıoğlu, Arzu (2005): "Yalnız Yaşayan Yaşlılara İlişkin Aile Politikaları", Aile ve Toplum Dergisi, Yıl:7, Cilt:2, Sayı: 8, T.C. Başbakanlık A.A.K.B. Yayını, Ankara.

Dodson, Fitzhugh (2000): Çocuk Yaşken Eğilir, 6. Basım, (Çev: Seçkin Selvi), Özgür Yay., İstanbul.

Durkheım, Emile (1994): Sosyolojik Metodun Kuralları, 2. Baskı, (Çev.: Enver Aytekin), Sosyal Yay., İstanbul.

Eröz, Mehmet (1982): İktisat Sosyolojisine Başlangıç, 3. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul.

Fromm, Erich (1995): Umut Devrimi, 2. Baskı, (Çev.: Şemsa Yeğin), Payel Yay., İstanbul.

Fromm, Erich (1998): Cinsellik ve Cinsel Sapmalar, (Çev.: Aydın Arıtan), Arıtan Yay., İstanbul.

Furedı, Frank (2001): Korku Kültürü Risk Almamanın Riskleri, (Çev.: Barış Yıldırım), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Gıddens, Anthony (2000a): Üçüncü Yol Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi, (Çev.: Mehmet Özay), Birey Yay., İstanbul.

Gıddens, Anthony (2000b): Sosyoloji, (Çev.: Hüseyin Özel, Cemal Güzel), Ayraç Yay., Ankara.

Gökçe, Birsen (1996): Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar, Savaş Yay., Ankara.

Harvey, David (1999): Postmodernliğin Durumu, 2. Basım, (Çev.: Sungur Savran), Metis Yay., İstanbul.

Henslın, James M. : (1992a): "Historical Perspectives On Centuries Of Childhood", Marriage And Family In A Changing Society, Fourt Edition, Edited

By James M. HENSLIN, The Free Pres, U.S.A.

Henslın, James M. (1992b): "Why So Much Divorce", Marriage And Family In A Changing Society, Fourt Edition, Edited By James M. HENSLIN, The free Pres, U.S.A.

Hünee, (2009): Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması 2008, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara.

İbrahimoğlu, Davut (2004): Evlilikte Doğru Seçim ve Ailede Mutluluk, Hayat Yay., İstanbul.

İlgar, Şengül (2004): "Evlilik Birlikteliğinin Bozulması-Boşanma", Evlilik Okulu, (Edit.: Haluk Yavuzer), Remzi Yayınevi, İstanbul.

Jones, Charles L.; Tepperman, Lorne; Wılson, Susannah J. (1995): The Futures Of The Family, Prantice-Hall, New Jersy, U.S.A.

Karataş, Kasım (2001): "Toplumsal Değişme ve Aile", Toplum ve Sosyal Hizmet, Sayı: 2, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, Ankara.

Kıerman, Kathleen (2002): "Disavantage and Demograpy-Chicken and Egg", Understanding Social Exclusion, (Ed: J.Hill; J.Le Grand; D. Piachaund), Oxford University, New York.

Kılıçaslan, Ayşegül (2004): "Ebeveynliğe Geçiş", Evlilik Okulu, (Edit.: Haluk Yavuzer), Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kıray, Mübeccel B. (1999): Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme, Bağlam Yay., İstanbul.

Nirun, Nihat (1994): Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür, Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yay., Sayı: 73, Ankara.

Ozankaya, Özer (1986): Toplumbilim, 6. Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Rıtzer, George (2000): Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek, (Çev.: Şen süer Kaya), Ayrıntı Yay., İstanbul.

Saran, Nephan (1993): Antropoloji, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Satır, Virginia (2001): İnsan Yaratmak, (Çeviren: Selim Yeniçeri), Beyaz Yayınları, İstanbul.

Saygılı, Sefa, Çankırılı, Ali (2004): Babacığım Neredesin? Çocuk Eğitiminde Babanın Rolü, Elit yayınları

Sayın, Önal (1987a): "Aile İçi İlişkilerin Toplum ve Birey Boyutunda Çözümlemesi", Sosyoloji Dergisi, Ege Ün. Edebiyat Fak. Yay., Sayı:1, İzmir.

Sayın, Önal (1987b): "Toplumun İşleyişini ve Değişimini Belirleyen Tarihsel Toplumsal Eylemin Özü", Sosyoloji Dergisi, Ege Ün. Edebiyat Fak. Yay.,

Sayı:1, İzmir.

Seyyar, Ali (1999): Sosyal Siyaset Açısından Kadın ve Aile Politikaları, İstanbul.

Sımmel, George (2003): Modern Kültürde Çatışma, (Çev.: Tanıl Bora, Nazile Kalaycı, Elçin Gen), İletişim Yay., İstanbul.

Stark, Rodney (1975): Social Problems, Random House, U.S.A.

Steın, Peter J. (1992): "The Divorce World Of Single Adults", Marriage And Family In A Changing Society, Fourt Edition, Edited By James M.HENSLIN, The Free Pres, U.S.A.

Şentürk, Ünal (2006): "Parçalanmış Aile Çocuk İlişkisinin Sebep Olduğu Sosyal Problemler (Malatya Uygulaması)", Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Tamara, K. Hareven (2000): Families, History and Social Change, Life Course and Cross Cultural Perspectives, Westview Pres, New York.

Teber, Serol (2003): Davranışlarımızın Kökeni, 11. Baskı, Say Yay., İstanbul.

Toprak, Hicret K. (2008): "Dinin Aile Bütünlüğüne Katkısı ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aile Destek Hizmetleri" 5-7 Kasım 2008 V. Aile Şurası "Aile Destek Hizmetleri" Bildirileri, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü yayınları. Ankara.

Walczak, Yvette; Burns, Sheila (1999): Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri, (Çev: İsmail Ersevim), Özgür Yay., İstanbul.

Yavuzer, Haluk (1999): Ana-Baba-Çocuk, 12. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yörükoğlu, Atalay (1988): Çocuk Ruh Sağlığı, 14. Baskı, T. İş Bankası Yay., Ankara.

Yurtkuran Demirkan, Semra; Günindi Ersöz, Aysel; Beder Şen, Rahime; Ertekin, Emre; Sezgin, Özden; Turğut, Ahu Meryem; Şehitoğlu, Nuray (2009): Boşanma Nedenleri Araştırması, Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü Yay., Ankara.

Zullınger, Hans (2000): Suçlu Çocuklar ve Çocuk Mahkemeleri, 2. Basım, Çev: Kamuran Şipal, Cem Yay., İstanbul.

www.aile.gov.tr (05.08.2007)

www.divorcereform.org (14.10.2004).

www.nationmaster.com (14.10.2004).

AİLEDEN KAYNAKLANAN PROBLEMLERDE DİNİN ROLÜ

Fatma TÜRER*

Giriş

Modern dönemin, insanlığın düşünce ve duygu dokusunu, insanın evrene ve yaşama bakış açısını köklü biçimde değiştirdiğini ve hala değiştirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum, dini ya da geleneksel yaşantıları kendisine esas alan toplumlarda pek çok sorunun yaşanmasına sebep olmuştur. Yaşanan bu sorunlar karşısında kendi iç dinamiklerini harekete geçiremeyen toplumlar/medeniyetler tüm müesseselerine nüfuz eden derin bir yozlaşma ile karşı karşıya gelmişlerdir. Karşılaşılan bu yozlaşmadan belki de en çok nasibini alan ve halen almakta olan kurum aile olmuştur.

Bilindiği gibi, karı-koca, ana-baba ve çocuklardan meydana gelen en küçük insan topluluğuna "aile" adı verilmiştir. İnsanlığın başlangıcından beri mevcut olan bu küçük insan topluluğu, her zaman topluluk, cemaat ve milletleri meydan getirmiştir. Bu yüzden her toplum için ailenin önemi inkâr edilemez. Nesillerin devamı ve sağlıklı gelişmesi aileye bağlıdır. Ailelerin bilinçli, mutlu ve huzurlu olması toplumu ve dolayısıyla o toplumun kurduğu devleti güçlü kılar. Aile, bir toplumu oluşturan milli ve manevî değerler ile gelenek ve göreneklerin öğrenildiği en temel ve vazgeçilmez okuldur.

Aile hayatımıza dair "düzen" ve "tertibi" oluşturan bir ahlâk okuludur. Zira aile, içerdiği taahhüt ve onu belirleyen ahlâksal düsturlarla üzerimizde bir otorite etkisi sağlar. Aile taşıdığı bu otorite marifetiyle birey ile toplum arasında bir köprü vazifesi görerek toplumsal hayatı düzene sokar. Bu etki altında yetişen

* Kayseri İl Müftülüğü Vaizesi

yeni nesiller, başkalarına saygı, sevgi ve hoşgörü gibi dinî, manevî, kültürel ve evrensel değerleri aile kurumunda/n öğrenir. Öğrenilen bu değerlerin toplumda uygulanması/yaşanması ise toplumsal düzeni meydana getirir. Nitekim Türk toplumunun tarih boyunca dünyanın dört bir yanına dağılmasına rağmen varlıklarını korumaları, aile yapısına verdikleri önemin göstergesidir. Türk toplumunda tüm kurumlar aileyi desteklemiş, bir tür geniş aile mahiyetindeki toplumlar oluşmuştur. Ailenin tarihimizde bu derece önemli olmasını, başka hiçbir toplumda olmayan akrabalık nüanslarının üretilmesiyle kanıtlayabiliriz. Bunun ötesinde medeniyetimizin aile üzerine ve üzerinden kurulduğu söyleyebiliriz.

Son zamanlarda ülkemizde her alanda ve her kurumda ahlâkî yozlaşmalar yaşanmaktadır. Her ne kadar Batı ülkeleriyle kıyasladığımızda, durumumuz bazı açılardan onlara göre iyi görünse de, pek çok açıdan onlardan farkımızın olmadığını, hatta daha kötü durumda olduğumuzu söyleyebiliriz. Ülkemizde yaşanan en ciddi ve tehlikeli aile kurumuna ve aile değerlerine yönelik tahribattır. Aile kurumu ve aile değerleri, giderek çözülen bir yapıya sahip olmaktadır. Batıda tek ebeveynli ailelerin sayısında çok ciddi bir tırmanma gözlemlenmektedir. Başka bir ifadeyle çocuk ve anne ya da çocuk ve baba şeklinde, giderek daha fazla aile ile karşılaşıyoruz. Boşanmaların oranında ürkütücü derecelerde bir artış yaşanmaktadır. Bütün dünyada yaşanan ve gözlenen bu olgular Türkiye'de biraz gecikmeli de olsa görünmektedir. Yapılan araştırmalar ve din görevlisi olarak tanık olduğumuz hadiseler aysbergin altının çok daha vahim olduğunu ortaya koymaktadır. Sözgelimi Türkiye İstatistik Kurumu'nun verilerine göre 1995 yılında 28 bin çift boşanırken, bu sayı 2005 yılında 95 bine çıkmıştır. Boşanma davalarının yüzde 93'ü 'şiddetli geçimsizlik' gerekçesiyle açılırken, "kocanın alkol bağımlısı" olması ve bu nedenle eşini sürekli dövmesi de önemli yer tutmaktadır. Her yıl artan boşanma olayları sonucu yüz binlerce çocuk parçalanmış ailelerde yetişiyor ve sonuçta bunlar suç makinesi ya da uyuşturucu kullanıcısı olarak toplumun huzurunu bozmaktadırlar. Aile sorunlarına dâhil etmemiz gereken bir problem de ailemizin parçası olan büyüklerin/yaşlıların huzurevlerine, dinlenme evlerine terk ediliyor olmasıdır. Yaşlılarına hürmeti dini bir vecibe sayan ecdadımızın takipçileri en değerli hazinelerini olan yaşlıları çeşitli sebeplerle yanlarından uzaklaştırma ve adeta yalnızlığa mahkûm etmektedirler. Oysa yaşlılar elde ettikleri bilgiler ve yeni nesillere aktaracak deneyimlerle hayatımızın en değerli hazineleri olması gerekir. Karşılaştığımız böyle bir tablo karşısında şu soruyu sorabiliriz: Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan ailelerden oluşan bir toplum böyle mi olmalıdır? Böyle bir toplumda ailenin ve onu inşa edecek eğitimin ya da din hizmetlerin rolü ne olmalıdır? Nasıl bir eğitim ile daha sağlam bireyler ve aileler oluşturabiliriz? Bu sorulara cevap verebilmek için öncelikle aile sorunlarını ya da sorunlu aileleri oluşturan hale nasıl geldiğimize bir göz atalım.

Yaşanan Krizin Analizi

Müslüman toplumların son iki yüzyılda yaşadığı hızlı değişimler ve son elli yılda gelişen kitle iletişim araçları bizleri bir taraftan başka kültürlerin bakış açıları ve kültürel özellikleriyle tanıştırırken, diğer taraftan önceki çağlarda toplumsal yaşam içersinde yer tutmayan yeni kurumlar ve yeni ilişkiler ağları karşısında bırakmıştır. Bu durum tecrübenin mahiyetinde, yani varoluş ile ilişki biçimimizde önemli değişimlere sebep olmuştur. Müslümanlar yaklaşık yüzyıldır ne yapmamız gerektiğini tartışmaktadır. Başka bir ifadeyle, halen neler olup bittiğini anlamakla meşgulüz. Her türlü olumsuz duruma rağmen mensubu olduğumuz medeniyetin sorumluluğunu hissederek ve makulü kaybetmeden gerçekleştireceğimiz her atılımın düşüncelerimizi tekâmül ettirebileceğini varsayabiliriz. Bunu yaparken, elbette çağa tanıklık eden bizlerin ne gözlerimizi geçmişe çevirerek nostaljiye kapılma ne de gözlerimizi uzaklara dikip umutsuzca ufka dalma lüksümüz var; aksine içinde yaşadığımız zamanın ruhunu kavramaya ihtiyacımız var. Durduğumuz noktanın farkında olduktan sonra olması gerekeni düşünmek ve böylelikle karşılaştığımız sorunları kendi *norm*larımızla yeniden şekillendirmek/reforme etmek durumundayız.

Toplumumuzun pek çok alanda yaşadığı hızlı değişimlerin, toplumsal bağımız olan hafızanın/geleneğin ana kimyasını; ortak duyum ve ortak hissiyatını değiştirdiğini söyleyebiliriz. Bugün hem hafızamızın, yani ortak resimlerimizi taşıyacak belleğimiz hem de etkili dönüşümler yapacak *toplumsallıklarımız*/*ortak değerlerimizin olmadığı* aşikârdır. Bu durumun temelinde deneyimlerimiz inşa eden kurucu öğenin değişmesi yatmaktadır. Bugün artık her şeyi modern içinden, modern ile anlıyoruz ve anlamlandırıyoruz. Modernizm, insanı hayatın merkezine yerleştirerek; onu her şeyin ölçüsü ve ölçütü olarak konumlandırarak, insanın Tanrı'yla, kâinat'la ve diğer insanlarla irtibatını koparmasına ve onlarla "çatışma"ya dayalı bir ilişki kurmasına yol açmıştır. Çatışmaya dayalı bu ilişki, başta kendisi olmak üzere, tabiata, kozmik dünyaya ve kutsallıklara hâkim olunulan ve nihayetinde kutsallıkları buharlaştıran bir süreci başlatmıştır.

Modernlik geçmişte insanın anlam ve değer dünyasını oluşturan dini ve ona bağlı değerleri toplum hayatının dışına atmıştır. Modern insanın yepyeni bir tarzda diğer insanlarla, varlıklarla ve kurumlarla ilişkilerini tanzim etmesi onu mutlu kılmamış; aksine anlam ve değer krizine duçar olmuştur. Modernliğin ortaya çıkardığı anlam ve değer krizi, insan hayatında "büyük boşluk"lar üretmiştir. Parası ve boş zamanı olmasına rağmen, yaşadığı güvensizlik hali, onu sahte değerlere yöneltmiş; vasıtaları amaç yerine koyarak, vasıtaları kutsamaya başlamıştır. Çağımızda anlam boşluğu ile ilgili sorunlar herkesi meşgul etmektedir. Hayatını anlamlandıramadığı için, hayatına bir yön, bir gaye tayin edemediği için sürekli huzursuz olan; uyuşturucu kullanan, bileklerini kesen ya da umulmadık arayışlara

giren çok sayıda insanımız var. Hayatına yine bir yön bir anlam duygusu katamadığı için bu anlamı çeşitli ilaçlarda arayan ve beynini adeta uyuşturarak hayatına bir yön, bir anlam duygusu katmaya çalışan çok sayıda gencimiz var. Oysa insan kendi öz değerlerini anlam duygusundan devşirmekte ve hayattaki etkinliğini, verimliliğini, hayatta bir şeyleri kontrol altında tutup, değiştirebileceği duygusunu kazanmaktadır. Buna ilaveten anlam duygusu, insana değerlerine sahip çıkmayı telkin etmekte ve değerlerle ve değerli bir şekilde yaşamayı öğretmektedir.

Denilebilir ki anlam arayışı, hayatımızı niçin yaşadığımız sorusunun cevabıdır. Zira insan anlamlar vasıtasıyla, hayatında bir gayeye sahip olmakta, hayatına gaye/ler belirlemekte; değer/ler sahibi olabilmektedir. Bu açıdan anlam, hem semantik öğeyi hem de değeri beraberinde taşımaktadır. Bugün bireyler ve ailelerin karşılaştığı en temel sorun, anlam ve değer haritalarımızı kaybetmiş olmamızdır. Geleneksel anlam sağlayıcılarımız çözülmeye uğradığı için, bir kayboluşa doğru gidiyoruz. Kendi iklimimizde kutsal olan şeylerin dünyevîleştiği ve hayatın özünü kaybettiği bir zaman dilimine doğru yol alıyoruz. Sözgelimi insanlar birbirlerini dinlemeye günbegün daha az vakit ayırıyorlar, paraya tahvil edilemeyen şeyler giderek daha değersiz addedilmeye başlıyor. Kültürümüzün tabiriyle diğerkâmlığın, fedakârlığın giderek kaybolduğu bir dünya içerisinde yaşıyoruz. Batı dünyasında sözgelimi anne-babalık paraya tahvil edilebilir bir şey olmadığı için hükmünü, değerini giderek kaybediyor. Anne ve babaların bir taraftan hayattan beklenti düzeylerinin farklı ve fazla olması diğer taraftan hiç kimsenin bir başkası için fedakârlık yapmaya istekli olmaması birbirinden kopuk yaşantılar oluşturuyor. Böylesi ailelerde çocuk sahibi olmak bir zül addedilerek ya geciktiriliyor ya da engelleniyor.

Dünyanın giderek değerlerini yitirdiği ve hayatın maddîleştiği bir zaman diliminde anlam üzerine düşünmek gerçekten her zamankinden daha fazla anlamlıdır. Zira anlam bir paranın diğer yüzü gibi değeri beraberinde taşıyor. Nitekim değer boyutunda yaşadığımız sorunlar, anlam haritalarının kaybolması sebebiyledir. Anlamların kayması ya da yitirilmesi doğru ve yanlışın birbirine karıştırılmasına ve nihayetinde sapmalara; savrulmalara, alt üst oluşlara sebep olmaktadır. Yaşadığımız zihniyet kayması, geleneğimizdeki pek çok anlam ve kavramı anlamayacak dereceye getirmiştir. Aslında yaşadığımız bu anlam kaymaları bir taraftan "kevn-ü fesad/oluş ve bozuluş" âleminin yapısından kaynaklanırken diğer taraftan bir düşünce ve medeniyetin, neye sahipse, büyük bir çaba gösterilerek koruması, bir emek, çaba harcanması zorunluluğundan ortaya çıkmaktadır. Gerçekten bu âlemin temel özelliği hep oluş/bozuluş" üzere devinimde olmasıdır. Her şey kayacak. Ondan dolayı âlimler her zaman gerekmektedir. Peygamberin getirdiği esâsâtın neleri kaymış, neleri kaymamış bunu bilmek ancak ulemaya hastır. İslâm'ın dinamizmi buradan kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan hiç bir topluma

ve hiç bir medeniyete sürekli olarak aynı durumda kalma güvenliği tanınmamıştır. Bir düşünce ve medeniyet, başlangıçta bir veri, armağan da olsa, bir çabayla korunduğu zaman, bu uğurda zahmet çekildiği zaman bir değerler toplamı olacaktır. Emek ve çaba harcayarak, kendimizden bir şeyler katarak yaptığımız şey bizim olur. Çünkü zahmetsiz kazanılanın değeri bilinmez ve korunmaz. İşte, bu hikmetledir ki, her insanın, her toplumun ve her medeniyetin, kendisini sürekli olarak yenilemesi, tazelemesi bir yaşama şartı olmuş, bundan, yegâne hakikat olan İslâm düşüncesi de istisna edilmemiştir.

Genelde Batı toplumu, biraz gecikmeli olarak da Türkiye toplumu anlam kaynağı olarak kendi bireysel benliklerine yönelmiş insanlarla dolmaya başlamıştır. "Ben yapıyorsam doğrudur, ahlâkın kaynağı benim, bir başkasına ihtiyaç duymuyorum, bir başka moral felsefeye, ahlakî kılavuzluğa ihtiyacım yok, bir yol gösterici olarak dine ihtiyacım yok, bir ideolojinin kılavuzluğuna ihtiyacım yok, insanlığın kadim eski değerlerine ihtiyacım yok, ben kendim davranışlarımın yegâne meşrulaştırıcısıyım" diyen insanlar aramızda çoğalmaktadır. Geleneksel kurumların çözülmesiyle ortaya çıkan bu boşluk, günümüzde benliğin/bireyselliğin yükselişiyle, ön plana çıkmasıyla doldurulmaya çalışılıyor. Doğrusu bireyselcilik bir yönüyle fena bir şey değil; çünkü insanın kendi arzusunu, hayallerini, iradesini harekete geçirmesini sağlıyor. Bu açıdan bakıldığında geçmişin kurumları da bütünüyle masum kurumlar olarak görünmüyor. Geleneklere dayalı bazı kurumsal öğeler; sözgelimi millet, aile, din gibi kurumlar bazen insanlar üzerinde çok baskıcı olabiliyorlar. Geçmişte insanlar belli bir rollerin içine doğuyorlardı. O rolün dışına çıkmak, o rolü zorlamak çoğu zaman mümkün olmayabiliyordu. Böylesi durumlar ve baskılar karşısında bireyselliklerin ortaya çıkması anlamlı ve özgür hayatlar için çok önemlidir. Ancak yaşadığımız bireyselcilik, nihilizmi ve rölativizmi beraberinde getirmiştir. Modern bireyler, ölçütleri tanımlayacak ortak anlamlardan yoksun, kendi değerlerini üreten insanlardır. Modernliğin karşı karşıya olduğu ironik durum, bir yandan ahlaka ihtiyaç duyarken diğer yandan ahlakı imkansız kılan durumları üretmesidir. Anlam, hayatımızı yönlendiren, hayatımıza istikamet veren unsurların en önemlisi ama anlam sadece bizim kendi benliklerimizden neşet ettiği zaman çok yanar-söner bir şey olamaya mahkûm. İnsanlar kendi anlamlarını, kendi hayatlarını ve kendi benliklerini aşan yerlere yerleştirdikleri zaman, anlamlar çok daha kalıcı oluyor.

Modern bireyler, her tür zorunlu toplumsal kimliği yitirdiği için kişiliği ölçütsüzlük üzerine kurmaktadırlar. Bir anlamda modernlikle yitirilen aidiyetlerdir. Oysa aidiyetler kim ve ne olduğumuz bize hatırlatırlar. Sözgelimi geleneksel toplumlarda birey ve aile kendisini ait olduğu hiyerarşiye göre tanımlar. Dolayısıyla aile her zaman toplumsal ilişki bütününde en önemli yere sahip olmuştur. Zira bu durum, benliği keşfedebilmenin ya da kişilikleri oluşturmanın "içerden ve en gü-

venli yolu" dur. Gerçekten geçmişte aileler her şeyin "kendisinde" olduğu pratiklerle yüklü; geçmiş nesillerin tecrübelerinden damıtılarak gelen ve "kurulu olan"a bürünerek yaşanan ve yükümlülükleri, ödevleri belirleyen tözü oluşturmuştur. Bu rolün kaybı bir anlamda kurucu unsurun zayıflaması ve kaybolmasıdır.

Bugün toplumsal bakımdan ailevî krizlerin/sorunların eşiğinde olduğumuzun akislerini pek çok açıdan görmek mümkündür. Sözgelimi, toplumu doğuran ve toplumun temeli olan 'anne'lerin, hem de kızları tarafından öldürülmesi çok ciddi imaları barındırmaktadır. Manevî değerleriyle övünen ailelerde artan boşanmalar tehlike çanlarını hatıra getiriyor. Parçalanmış, dağılmış ve bir daha toparlanamayacak görünen aileler durumumuzun ne kadar vahim olduğunu göstermektedir. Bunlardan daha kötüsü günümüz aileleri modernitenin kıstasları ve kapitalizmin pazarına koştukları için asla kendi durumlarını görmeyecek kadar perdelidirler. Dolayısıyla birbirlerini anlayamayacak kadar hoşgörüsüz olarak, bir bahtsızlıkla karşı karşıya gelmiş durumdalar. İnsanımız sadece toplumla çocuklarıyla ve eşleriyle değil özellikle kendisiyle kavgalıdır. Çoğu kez ellerinde olmayan bir çarkın içine girdikleri için onları yargılamak da doğru değil. Yaşadığımız kasırgalar, önce anne babayı sonra da çocukları kendine almıştır. Yaşadığımız ânî ve hızlı değişimler, kontrol edemediğimiz olgular ruhlarımızda ve çocuklarımızın ruhunda kapanmaz yaralar açmıştır.

Karşı karşıya olduğumuz sorunu dini açıdan şöyle değerlendirebiliriz; insanımız yaşamakta olduğu krizin hassasiyetini anlayamamakta ve hatta anlamak istememekte; Allah'a, kitabına ve elçisine açıktan veya gizlice bir tür kafa tutarcasına davranarak, doğruları çarpıtmakta, heva ve hevesinin tuzaklarına düşmektedir. Helâl ve haramın belli olduğu aşikârdır; bize düşen şüpheli şeylerden uzak durmaktır. Meşru dairelerin dışında bir yol aramak yasaktır. Bu dengeyi Yaratıcımız ayarladığı için, taşkınlık edilmesi ve sahip olduklarımızın kadr-i kıymetinin bilinmemesi bir tür şükürsüzlüktür. Bu durumun dünya ve ahiretimize zararlar vereceğini tahmin edebiliriz. Hayatı ve içindekileri İlâhî hazineden emanet aldığımızı hatırda tutmak; bağların en kalıcısının aile ve akraba bağı olduğunu unutmamak gereklidir.

Hayatın her döneminde ve aile içersinde sorunlar olacaktır. Gerçekten aile kurmak ve yürütmek hiçte kolay değildir; inanç, bilgi, gayret, sabır ve sebat, vefa ister. Yüce dinimiz hayatın her alanında olduğu gibi ailevî sorunları da karşılar ve bu durumdakilere çıkış yolu sunar. Sözgelimi eşini beğenmediği bir huyundan dolayı boşanmaya kalkışana, 'belki sevdiğin başka huyu vardır' der. Birbirine kızan ve kibirlenen eşleri akl-ı selime çağırır. Yüce yaratan âdeta arabuluculuk yapar; çünkü kulunun zaaflarını ve huyunu en iyi o bilir. Yüce dinimiz her türlü sorun karşısında inanan insanların eliyle, diliyle veya kalbi ile kötülüğü engellemesini ister. Aile bütün toplumu ayakta tutan bir kurum olduğu için ailenin de-

vamlı desteklemesini; sömürülüp yıpratmamasını tavsiye eder. Pek çok noktada ailenin her işte öncelenmesi gerektiğini hatırlatır. Zira aile üyelerinin hesapsız, zamansız ve dış şartların acımasız baskısı ve ısrarıyla birbirinden koparılmaması gerekir.

Bugün insanlık dünyayı ele geçireyim derken elindeki aileyi ağır ihmallerle kaybetme derecesine gelmiştir. Oysa Yüce Resul askere gitmek isteyen genci annesine bakmakla görevlendirmiş savaş gibi zarurî durumda bile annenin terkine izin vermemiştir. Anne babayı mal, makam ve mevki, şöhret adına terk etmek; yani onlardan kopmak onları mahzun boynu bükük bırakmak doğru değildir. Dinimizde büyük günahların ikincisi anne babaya asi gelmektir. Oysa kâfir de olsa anne babaya iyi davranılması emredilmiştir. İnsanlık tarihinde şiddetin ve savaşların mutsuz aile ve bireyleri yüzünden ortaya çıktığı hepimizin malûmudur. Oysa ailevî ilişkilerini bilgi, ilgi, güven, sevgi, saygı, özen, fedakârlık ve karşılıklı anlayış ekseninde yürüten toplumların dünyaya huzur saçtıkları, geçmişimizin de bu örneklerle dolu olduğunu hatırlayabiliriz. En hayırlımızın ailesine hayırlı olan olduğu bir medeniyetin çocukları olarak sahip olduğumuz değerleri tekrar düşünmeliyiz.

Çözüm Arayışları

İnsan hayatının en derin ve en anlamlı seviyede aile içinde yaşandığı dün olduğu gibi bugün de kabul edilen bir gerçektir. Hatta bu gerçek, parçalanmış ya da tek ebeveynden oluşan aileler için bile geçerlidir. Psikolojik veriler, kişinin değer ve tutum yapısının erken yaşlarda oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu da büyük ölçüde aile içinde yaşanmaktadır. Bu bakımdan aile hayatının son derece önemli olduğunu zihinlerimize nakşetmeliyiz. Gerçekten aile tecrübesi ve kültürü, nesillerin anlayış ve davranış modelini oluşturur. Dahası gerek sağlıklı gerekse sağlıksız ahlâkî tutum ve davranışlarda aile temel rol oynamaktadır. Bu sebepten diğer tüm değerler gibi dinî ve ahlâkî değerlerin kök salmasında aile üyeleri arasında sürekli ve karşılıklı anlayış ve paylaşım ortamlarının olması ve üretilmesi gerekir. Sosyo-ekonomik şartlarla değişen ve hızla değişmeye devam eden aile yapıları ya bu değişmeye ayak uydurmak ya da bu değişimi yavaşlatmak zorundadır. Şöyle ki, modern hayat madem hız ve kolaylık demek, o zaman insanlar aile ve akrabalarını gittiği yerlere kolayca taşıyabilmeli ya da bu imkânlarla donatılmalıdır.

Aile kurumu, *Hz. İnsana* giden yolculuğumuzda manevî bir atmosfer olmak durumundadır. Bu bir anlamda aile kurumunun anlamının yeniden inşa edilmesidir. Çünkü bugün aile kurumu ödev ve mesuliyet kaynağı olmaktan çıkıp zevk ve saadet yeri olarak anlaşılmaya başlanmıştır. Aileler iç hayatın üretildiği; kalp ve vicdan terbiyelerinin yapıldığı yer olmaktan çıkıp bedeni hazlara hizmet eden kurumlar haline gelmiştir. Mana üstüne kurulmayan aileler, ruhların kurtuluşu-

nu sağlayamazlar. Bu yüzden ailenin yeniden inşa edilmesi, sevgi ve şefkatin üretildiği, manevî duyguların geliştirildiği, birlikteliğinin ve paylaşmanın gerçekleştirildiği imkânları üretecektir. Bu anlayışla oluşturulan ortam ve yuvalarda, karakteri oluşturacak ahlâkî erdemlere dayalı ilişkiler gelişecektir. Karşılıklı güven duygusunun oluşturulduğu bu yuvalar, inanç dünyamıza kapılarını açarak kulluğumuzu artıracaktır. Bu durumun tersine kendisini emniyette hissetmeyen insanların inançlarında ve yaşayışlarında sorunlar olacağı muhakkaktır. Aile ortamında güven bulamayanların, dışarıdaki ilişkilerinin sağlıklı olması söz konusu değildir.

Aile ahlâkî bir kurum olduğu için model olma özelliği taşır. Gerçekten dini ve ahlâkî değerlerin kazandırılmasındaki en önemli metot, model olmadır. İnsanlar çocukluk yıllardan itibaren, etrafındaki insanların davranışlarını ve eylemlerini gözetler ve tüm davranış kalıplarını en ince ayrıntısına kadar kopya eder. Doğrusu çocuklar anne ve babalarının eylemlerini, sözlerini, yapmacık davranışlarını ve mimiklerini olağanüstü bir şekilde kopya etme yeteneğine sahiptirler. Dahası çocuklar diğer insanlara karşı olan güven veya güvensizliği, otonomi veya bağımlılığı ya da sorumluluğu veya sorumsuzluğu, etrafındaki insanları gözlemleme ve onları model alma yoluyla öğrenirler. Bu durum esasen anne babalar içinde geçerlidir. Zira bizler toplum içindeki karşılıklı ilişkilerimizle; birbirimizin karakterini şekillendiririz. Bu yüzden ahlâkî bir yaşam başkalarıyla daima işbirliği içine girmeyi; birbirimizi desteklemeyi; paylaşmayı gerektir. Doğrusu kişiliğin ve benliklerin oluşumu ancak ahlaki bir hayat ile mümkündür. Eğer etrafımızda anlamlı bir hayat sürdüğümüzü bize yankılayan insanlar yoksa bize ayna tutan insanlar yoksa ahlâkımızı inşa edemeyiz. Başka türlü söyleyecek olursak insan nasıl davranacağını etrafındaki örneklerden görür ve onu kendisine naklederek/modelleyerek hal edinir. O örnek o kadar içselleştirilir ki bu davranış üslûbu bize mal olur. Bu taklit değil içselleştirmedir. Nitekim "Mümin müminin aynasıdır" hadisi bu duruma işaret eder. Bu yüzden başta Diyanet kurumumuz büyük bir aile gibi yapılanmalıdır. Çalışan eşlerin ve ailelerin bir araya getirilmesinde gerekli düzenlemeleri ve değişiklikleri yapmalıdır. Büyük aile olduğumuz hissettirecek imkânları, sözgelimi tanışma günlerinden başlayarak sosyal hayatımıza sirayet edecek uygulamaları (aile kampları, profesyonel yardım imkânları) üretmelidir. Camilerimiz, inananları modern hayata karşı güç toplama merkezlerine dönüştürmelidir. Evler küçük camilere, camiler de büyük evlere benzetilmelidir. Bu yüzden camiler ailelerin bir araya gelebileceği mekân ve imkânlarla (sözgelimi kültür kompleksleriyle) donatılmalıdır.

Böylesi değişikliklerin yapılabilmesi için öncelikle aile hakkında dini olduğu zannedilen ve zaman içinde oluşmuş pek çok yanlış örf ve adetlerin temizlenmesi gerekmektedir. Sözgelimi yeni bir aile oluşturacak dünürlerin karşılıklı birbiri-

ni tanıyıp, anlaşabilecekleri ve sorunlarını çözebilecekleri bilgilerle donatılması gerekir. Başlık parasından tutun da, evlerin donatılmasıyla ilgili bir takım örf ve adetleri ekonomik koşulların ağırlı altında ezilen gençlere ve ailelere dayatmanın yanlış olduğu yoğun bir şekilde hatırlatılmalıdır. Evlilik dışlı ilişkileri özendirecek uygulamalara karşı başta kurumumuz olmak üzere toplumun tüm kurumları müteyakkız hale getirilmelidir. İnsanımızı yuva kurup, sürdürmeye istekli, azimli dengeli insanlar haline getirecek çalışmalar başlatmalıyız. Bu manada öncelikle imam nikâhı konusunda zihinlere berraklık kazandırılmalıdır. Bu durumu desteklemek maksadıyla her ilde ve ilçede evlilik okulları, ana-baba okulları oluşturacak birimler oluşturması ihtiyaç görünmektedir. Kurumumuzun bu imkânlara ve yeterli donanıma sahip olduğu bir gerçektir.

Aileler diğer aileler ile işbirliği içine girerek büyük aileler oluşturmalıdır. Zira çocukların aile yapıları ne olursa olsun, onların ahlâkî davranışlarına etki eden önemli faktörlerden bir tanesi akranlarıdır. Küçük çocukların huyları diğer arkadaşlarını da etkilemektedir. Çocuklar büyüdükçe, diğer çocuklarla, özellikle de yakın arkadaşlarıyla daha fazla zaman geçirirler. Aslında bu çocukların normal olarak sosyalleşmesi için bir ihtiyaçtır. Esasen bu ihtiyaç büyükler için de geçerlidir. Dinî ve ahlâkî davranışların gelişmesinde ve derinleşmesinde aileler birbiriyle dayanışma içinde olması gerekir. Tıpkı okullarda oluşan aile birlikleri gibi diyanet kurumumuzda da aile birlikleri oluşturabilir, ihtiyaç duyulan alanlarda hizmet verilebilir.

Aile kurumunun her türlü olumsuzluğa karşı manevî bir kalkan olması gerekir. Yuva içinde huzur bulduğumuz bir mekânın adıdır. Bu açıdan yuvalarımız bizi maddi ve manevi her türlü olumsuzluğa karşı koruyacak bir kurum haline gelmelidir. Bugün çocukların, gençlerin hatta yetişkinlerin bile ahlaki tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyen vasıtaların tehdidi altındayız. Doğru ve yerinde kullanıldığında faydasını inkâr edemeyeceğimiz bu vasıtalar, tüm dünyada özellikle çocuklarda, saldırganlık, şiddet ve olumsuz duyguların ve davranışların oluşmasına neden olmaktadır. Özellikle bizim gibi henüz gelişmemiş ülkelerin televizyon programlarına baktığımızda, durumun içler acısı olduğu görülmektedir. Bu konuda aileler gerekli özeni göstermediklerinden, çoğunlukla izlenen televizyon programları sadece çocukların değil yetişkinlerin de ruh dünyalarını etkilemektedir. Bunun yansıra giderek artan internet kullanımı ailedeki bireyleri birbirinden uzak adacıklar haline getirmiştir. Bu durumlar karşısında başta diyanet kurumumuz olmak üzere aileleri yetiştirecek programlar ve kurslar düzenlemelidir. Toplumsal hayatı zenginleştirecek sanatsal girişimler, sözgelimi film, senaryo, belgeseller hazırlatabilir. Aynı şekilde şiir, nât yarışmalarının yanında ilâhî, ezgi ve marş gibi yarışmaların düzenlenmesi motive edici bir unsur olabilir.

Aile sadece çocukların değil bütün üyelerinin şahsiyetinin inşa ettiği bir kurum olmalıdır. Böyle bir kurum çocuklara bir takım ahlâkî özellikler kazandırmak için kendi deneyim ve tecrübelerini kullanmayı öğretmelidir. Dolayısıyla, dini ve ahlâk eğitim çocukların kendi deneyimleriyle başlamalıdır. Onlar bencilliği, hırsı, kıskançlığı, yalanı ve diğer kötü huyları tecrübe ettikleri gibi, nezaketi, inceliği, paylaşmayı, diğerkâmlığı, doğruluğu ve sevgiyi de tecrübe etmelidir. Çocuklarımız bu hasletleri kendi deneyimleri vasıtasıyla öğrenebilecek şekilde yetiştirilmelidir. Bu yüzden kurumumuzun çocuklara yönelik yayın ve görsel programlara daha fazla ağırlık vermesi yerinde olacaktır.

Diyanet personelinin ailece rahat edeceği tıpkı öğretmen eveleri gibi diyanet evleri kurulabilir ya da mevcut misafirhaneler uygun ve elverişli hale getirilebilir.

İnsanın olduğu yerde çarenin de olduğunu zira Yüce Yaratıcının kulunun derdini en iyi bilen olduğunu unutmamalıyız.

3. OTURUM

“Toplumsal Şiddet”

Oturum Başkanı

Prfo. Dr. Ali KÖSE

❖

14 Ekim 2009

SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN KOMİSYONU

3. OTURUM TEBLİĞLERİ

MODERN İNSANIN KÂBUSU: ŞİDDET

Mazhar BAĞLI*

Ön Söz

Toplum ve şiddet konusu bugün dünyanın en çok konuştuğu temel sorunlardan birisidir Bu sorunu derinleştiren ise onun tahmin edilemeyen zaman ve biçimlerde ki dışa vurumudur. Sürprizlere alışkın olmayan modern dünya insanoğlunun zaman zaman akıl almaz şiddet tepkileri karşısında tam anlamıyla şok yaşayabilmektedir.

Bu durum esasında biraz da modernleşme sürecinde insan doğası ile ilgili var olan tanımlamaların temel referansı ile ilgilidir. İnsanı tanımlayan modern paradigma onu kesin bilinebilir bir doğaya sahip olduğu tezinden hareket etmekte ve genel hesaplamalara uymayan bir durumla karşılaştığı zaman da paradigmasına yönelmeyi değil, insanı daha çok irdelemeyi düşünmektedir.

Oysa burada yönümüzü çevirmemiz gereken asıl hedef, insanı anlama adına oluşturulan paradigmanın kendisidir, nasıl kurulduğudur.

Bunu değiştirdiğimizde belki de insanın başka bir yönü ile tanışacağız ve onun nerede nasıl şiddet gösterdiğine bu kadar da şaşırmayacağız. Dahası şiddeti ehlîleştirecek bir yol da bulabiliriz.

Giriş

Modern zamanlardaki insan tanımı aslında sorunlu bir tanımdır. Sorun şuradan kaynaklanmaktadır, insanın kendini tanımasının amacı bir bilmeye matuf olarak yapılan bir tanımlama değil bir iktidar ve güç sınırlarını belirlemeye yö-

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi.

nelik bir girişimdir. Dolayısıyla da neye ne kadar güç yetecek diye bir ortaya konulan bir çaba doğal olarak güç alanlarını gösterecek ve insanın gücünün kimlere ne kadar yettiğine delalet edecektir. Bu aynı zamanda varlığa karşı takınılan tavrı da derinden etkilemektedir. Keza bu konuyu araştıran disiplinler açısından da aslında işin bu minval üzere devam ettiği söylenebilir. Söz gelimi aydınlanmacılığın belirlemiş olduğu bir ideolojik zeminde oluşan modern sosyolojik teori, bilginin nesneden zihne doğru belirlenimi esas kabul eder. Bu durum, daha genel bir çerçeveden insanın doğaya karşı da farklı bir yaklaşım içinde olmasını doğurur; kendine muhatap olarak seçtiği dış dünyaya, "doğa"ya karşı kibirli ve hükmedici bir konumda olmasını beraberinde getiren bir yaklaşım olup aslında var olan değersel ilişkiyi değil ontolojik bir ilişkiyi merkeze almaktadır. Doğayı dışsallaştırmayı öngören bu tarz, temelde bir "alan ayrışması" esasında kendine varoluşsal referanslar bulur ve bu ayrışma metodolojinin de çekirdeğini oluşturur. Her ne kadar bu durum, Descartes ile bir metodoloji ekseninde gerçekleşmişse de konunun tarihi Aristo'ya, hatta Thales'a kadar gider. (Bağlı, 2005)

Thales, *görünüm* ile *gerçeklik,* Aristo *theoria-historia* ve Descartes de *zihin-beden* ayrımını yapar. Descartes'in kartezyen anlayışına göre "zihinler" ve "bedenler" beraber varolmakta fakat bedenler uzay-zaman içinde, herkesçe gözlemlenebilir, ve mekanik yasalarla açıklanmaya konu edilebilirken, zihinler yalnızca zamanla kayıtlıdır. Her bir zihnin içinde dönen işler o zihne özel, ve mekanik olmayan gizemli yasalarla açıklanabilen bir doğada varolur (Ryle, 1949: 15-16). Bu Kartezyen anlayışın ve daha sonra da İtalya'da Rönesans'ın filizlenmesiyle birlikte insan, gözünü doğaya çevirdi ve bu, yeni bir "doğa kitabı metaforu"nu doğurdu. (Göka, 1997)

"Doğa kitabı metaforu", temelde doğayı, üzerinde "değişiklik yapılabilir" ve "değişim seyri öngörülebilir" anlayışını besleyerek, onun somut verimlilikler sağlanabilir bir alan olmasına da neden olmuştur. Kısaca bu anlayış, aynı zamanda doğa/çevre ile olan ilişkiyi, çevreye karşı duruşu da içinde barındıran temel yaklaşımları belirleyen esasları teşkil eder. Nitekim çevre bilim/ekoloji dış dünyayı önceleri matematiksel ve analitik ama daha sonraları deneysel bir çizgide ele almaya başlamıştır. 1970'lerden sonra ekoloji, içinde insanı temel bir unsur olarak gören bir alana doğru kaymıştır (Çelebi, 2001: 124). "Ekolojik anlamda çevre sözcüğü, organizmayla ilgili canlı cansız her şeyi kapsar. Organizmayla aynı fiziksel alanı paylaşan ve organizmayı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen tüm türler, canlı çevreyi oluşturur" (Çelebi, 2001: 124). Gerek "ekoloji" gerekse de felsefe diliyle söylenen "dış dünya", tüm çevremizin sahip olduğu içerimler ve imalar doğrudan bizim paradigmamızla akrabadırlar. Bizim onu algılamada kullandığımız teknikler ve onun bizim tekniklerimizi belirlemede oynadığı rol üst üste örtüşerek oluşa gelmektedir. "İçimdeki kâinâtı keşfedebilmem, dışım-

daki dünyanın anlaşılabilmesine, yorumlanabilmesine bağlı; oradaki koşulların uygunluğuna bağlı". (İnam, 2002: 191)

Bu bağlamda hem birey ile toplum hem de çevre ile insan arasında yaşanan sorunları da bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Zihniyeti şekillendiren veya biçimlendiren otoritenin/otoritelere kaynaklık eden dürtülerin irdelenmesi bizi "kaybolan insan paradigması" ile yeniden buluşturabilir.

Şiddet Öğrenilen Bir Davranış mıdır?

Doğa bilimlerinden devşirilen yöntem, bir bilimsel "teknik" olarak değil bir "ideoloji" olarak kurgulandıktan sonra tüm bilimlerin vazgeçilmez yol haritası olarak kendisini dayatıp beşeri bilimleri de içine alan genel bir üst söylemsel anlatı biçimine dönüştü. Her bir disiplin, bu ideoloji-metodolojiyi kendi varlığının tek meşru alanı ve vazgeçilmezi olarak görerek her bir çabasını kendi alanı için değil bu yöntemin yaygınlığı ve meşruiyeti için kullandı.

Bu durum esasında insanın bir bütün olarak değil her bir birimi-parçası için ayrı bir bilme tarzının ve paradigmanın oluşması demektir. Nitekim öyle de oldu. İnsan bir bütün olarak değil, farklı bütünlüklerden oluşmuş bir varlık olarak bahse konu edildi. Aslında insanın farklı iki ruh taşıdığı tezi yeni değildir, hem İslâm kaynaklarında hem de antik Yunan düşüncesinde buna rastlamak mümkündür. Aristo'nun insanın iyiliğe eğilimli bir ruhu ile kötülüğe eğilimli bir ruha sahip olduğunu ima eden açıklamaları gibi Gazali'nin de insanı "rahmanî" ve "şeytanî" olarak iki ayrı dürtü ile yönlendirildiğini söylemesi de buna işaret eder ancak bu daha sonra da değinileceği gibi tamamen ayrı dünyalara etmez. Metodolojik olan bu tarihsel ayrım modern zamanlarda ontolojik bir zorunluluk olarak ele alındı. Günümüz modern dünyasının ayrıştırması esasında farklı ontolojik özlere de işaret eder, oysa bahsi geçen diğer ayrım bir varlığın farklı görünümleridir. Nitekim yukarda Descartes'le ilgili bahsi geçen ayrıştırmayı da böyle okumak mümkündür.

Bu durumun şiddete yansıması ise, onu insan dışı bir alana itmemize neden olmakta ve hem anlaşılmasını hem de engellenmesini bizim kontrolümüz olan bir alandan çıkarmaktadır. Oysa insan hem iyiliğin hem de kötülüğün bilgisine sahip bir potansiyele sahip olarak erdemli davranma, vicdan ile gönlünü birleştirmek gibi çok özel yetenekleri ve değer üretebilen girişimleri olan biricik bir varlıktır. Esasında insanla diğer canlılar arasındaki fark da buradadır, yani bu fark tamamen bir nitelik farkıdır, bir derece farkı değildir.

Doğrusal bir çizgide insan için bir değişim (evrim) süreci öngören yeni bilim anlayışının en önemli girişimi esasında insanı diğer varlıklarla aynı canlılığa sahip bir düzlemde tanımlamasıdır. Sadece farklı artıları olan bir canlı olarak ele alındı. Konuşma yeteneğini, yazma yeteneğini vs. farklı geliştiren veya gelişen

bir varlık olarak görülmektedir. Oysa insan bunların bütününün oluşturduğu bir varlıktır.

Bugün insanın değer üreten yönü, inanç projelerini hiçbir gerekçe olmaksızın kabul etmeyi ve bu uğurda her türlü fedakârlığı yapmayı göze alan dünyası hayli zedelenmiştir. Bu durumun da hem toplumsal hayatta hem de birey hayatında ciddi bir sorun oluşturacağı, kişinin en yakını olan annesini, kardeşini, hatta annenin evladını hunharca katledebilmesine, şiddet uygulamasına neden olması bir sürpriz değildir. Şiddetin değer eğitiminin dışında hiçbir önlemi yoktur.

Şiddet kelime olarak sözlükte geniş bir tanım yelpazesine sahiptir. En sık kullanılanları arasında sertlik, agresif veya saldırgan insanların tutum ve davranışları, katı ve kaba davranış, bedene, düşünceye veya eylemlere zor uygulama, bedensel zedelenmeye neden olma, kişisel özgürlüğü zorla kısıtlama, kontrolsüz güç, haşinlik, doğal sürece keyfi karşı gelme gibi anlamlara gelir. (Moroğlu, 2003) Başka bir tanıma göre şiddet "fiziksel ya da fiziksel olmayan biçimlerde, fiziksel ve ruhsal acı veren saldırgan davranıştır" (DPT, 1994, 82). Ancak bu tanımlamalar oldukça genelleyici tanımlardır çoğunlukla bir eylem veya fiili tanımlamayı içermektedirler. Dünya Sağlık Örgütüne göre "şiddet sahip olunan güç veya kudretin, yararlanma ve kayıpla sonlanan veya sonlanma olasılığı yüksek bir biçimde bir başka insana, kendine, bir gruba veya topluma karşı tehdit yoluyla yada bizzat uygulanmasıdır". Buna göre Şiddet yapısal ve ya konjonktürel olabilir. Yapısal anlamda şiddet, üstünlük kurmak ve bunu sürdürmenin bir aracı olarak kullanılırken; konjonktürel anlamda şiddet, kısa dönemli bir üstünlük sağlama aracı olduğu gibi direnme aracı da olabilir. (Ergil, 2002:40)

Şiddet konusunda psikologlar ve psikiyatrlar iki temel yaklaşıma sahiptirler, kimilerine göre şiddet öğrenilen bir davranıştır kimilerine göre ise doğuştan gelen bir dürtüdür. Şiddetin öğrenilen bir davranış olduğu kanaati esasında sorunlu bir iddiaya dayanır. Bu konudaki en çarpıcı eleştirilerden birisi de ünlü yönetmen S. Kubrick'ın "A Clockwork Orange" filmidir. Antony Burgess'in aynı adlı romanından sinemaya uyarlanan filmde şiddetin kökeni ve bunun insandaki diğer yüce duygularla olan akrabalığı sorgulanır. Anti-sosyal bir kişilik olan kahramanın şiddet işleme güdüsü ve bu güdünün bertaraf edilmesinde izlenen yolun modern yönetim (siyasi egemenlik) anlayışı ile olan bağlantılarının işlendiği film, insanın doğasına ilişkin arayışlarda tehlikeli bir yol üzerinde bulunur. Var olmanın tüm biçimlerine karşı radikal bir eleştiriye (saldırıya) sahip olan filmde, şiddetin estetik bir bağlamdaki kurgusunun anti tezi de orada yani yine şiddetin içinde aranır. Şiddet işleme iradesi elinden alınan birisi ne kadar "insan" olabilir? Sorusuna aynı öğreti içinde cevap arama çabası da aynı şekilde derinlikli bir bakışı içermekten uzak olacaktır. Çünkü bazen sanatın bir tavır gizleme yolu olarak karşımıza çıktığını da görebilmekteyiz. İnsanın eğitimle "ehlîleştirilmesi"nin eleştirisinin hangi

gerekçe ile olduğunu anlamak mümkün değil. Veya durumun böyle olmamasının gerekçeleri de yoktur. "A Clockwork Orange'ın araştırdığı şey, tek'in toplum içindeki özgürlüğü ve toplumun şiddetinden öteye, bir aksama, arıza ve nihayet devlet ile bütünleşmiş bir parça olarak estetik moderndir. Öyleyse filmin, kendi kahramanından pek de farklı işlevselleşmediğine şaşmamak gerekir; şiddeti bir arıza, aksaklık olarak, çaresizlik içinde kendi karşıtlığına, amacının tersine ulaşan bir film: Kendi sınırlarının bilincine varmaksızın (Rönesans) devletine boyun eğen bir modern". (Atayman, 2003:168)

Aslında Kubrick, modern dünyaya ve kurguya yönelik eleştirilerini en anlamlı noktalardan hareketle dile getiren birisidir. Fakat onun problemi, ki bu modern dünyanın şiddete de nasıl baktığının bir özeti gibidir aslında, gidecek bir yere/dayanacak bir episteme sahip olmamaktır; bundan dolayı da "Stanley Kubrick filmlerinde yönetmenin demek istediği bir şeyi yakalamak için yaklaşmak ve orada onun düşüncesini bulduğunu sanmak, olabilecek en anlamsız arayış olacaktır" (Atayman, 2003:119). "Otomatik Portakal" hem modern dünyanın sahip olduğu genel normalliğe yönelik bir eleştiridir hem de ona karşı olan düşünceye. Deyim yerindeyse o kaybolmuş bir adamdır. Özellikle var olana mı karşıdır yoksa kurulu olana mı karşı olduğunun kendisi de farkında değildir. Belki de o konumunu bilmek için yönetmenlik yapmaktadır. Hatta denilebilir ki gidebilecek yeri olmayan birisidir. Gerçi bir yerlere gitmek gerektiğine en içten inanlardan birisidir ancak, gidilecek yerin bulanıklığı onu farklı kılan en önemli özelliklerinden birisidir.

Bu durum aslında bir "öz yapı" yakalamamızın serüveni ile de örtüşür. Biz her şeyi içinde barındıran bir öz yapının varlığına inanmak istiyoruz ki her şeyi kolay bir biçimde standartlaştırıp anlayabilelim, ama bu durum aynı zamanda bizim olabilecek olan tüm yapıları biliyor veya tahmin ediyor olduğumuz anlamına da gelmektedir ki beklenmeyen bir durum olduğu zaman tam anlamıyla şok oluyoruz.

Aile içi şiddet de bu durumun en çarpıcı örneklerinden birisidir. Aklımızda ve kafamızda kurduğumuz bu öz yapının içinde nelerin olduğunu bilmeden olması gerekenlere göre davranmaktayız ve beklenmeyen gelişmeler bizi yerimizden etmektedirler.

Esasında şiddet insanın temel doğal dürtülerinden birisidir diyenlere göre ise şiddetin olmaması insan varlığının devamı açısından ciddî bir riskin de var olması demektir. Şiddet vardır, ama onu ehlîleştirecek bir erdem de insan ruhunda vardır.

İnsanoğlunun hem iyiliğin hem de kötülüğün bilgisine sahip olduğu konusu hem dini metinlerde hem de felsefî tartışmalarda rastlamak mümkündür. Genel olarak semavî dinlere göre insan nötrdür. Tamamen iyi veya kötü olarak değerlen-

dirilemez. Bu konudaki en açık buyruklar İslâm dininde mevcutturlar. Kur'an'a göre insana hem iyiliğin hem de kötülüğün (fücurun ve takvanın) bilgisi ilham edilmiştir. İnsan bu iki durumu da bilir. Bu durumun bizatihi kendisi iyidir. Bu potansiyele sahip olmak ayrım yapabilecek bir yeteneği barındırıyor olmak demektir. O halde insanı özde iyi bir varlık olarak değerlendirmek mümkün çünkü hem iyiliğin hem de kötülüğün bilgisine sahip olma durumunun kendisi iyi bir duruma işaret eder.

İslâm dininin temel düşüncesine göre insanın bu dünyadaki varlığının vazgeçilmez amacı sınamadır, sınamaya tabi olan birisinin her iki durumu da bilmiyor olması adil değildir.

Özetlemek gerekirse, insan hem iyiliğin hem de kötülüğün bilgisine sahiptir. Aynı zamanda bunları ayırt edebilecek yetkinliğe, zihinsel kapasiteye ve iradeye de sahiptir ve insandan beklenen farkında olarak şiddete başvurmamasıdır. Erdem de budur zaten.

Aslında Descartes'ten beri kurgulanan insan anlayışı esasında "hayvan"a nispetle tanımlanmış bir söyleme dayanmaktadır. İnsanın ne kadar kusursuz bir makine olduğunu anlatan La Mettrie de "İnsan Bir Makine" adlı kitabında konuyu, biraz da Leibniz'in maddenin tinselleştirilmesi düşüncesine karşı (aynı zamanda da buna cevap olacak) bir eksende ele alır (De La Mettrie, 1980). Ve ona göre bu durumun yani maddenin bir töz sahibi olarak değerlendirilmesi son derece yanlıştır. Maddenin bir töz sahibi olup olmadığı tartışılabilir ancak tartışmasız olan bir şey var ki o da, insanın salt maddî bir yaklaşımla kolayca tanımlanamayacağıdır. İnsan, varlığını kayıtlayan koşullardan bağımsız değil ancak bu koşullardan bağımsız bir soyutlama alanına dâhil edilebilir. Çünkü biz hem bir niyet sahibiyiz hem de o niyeti gerçekleştirip gerçekleştirmeme iradesine.

Şiddeti Ne Engelleyebilir? Ontoloji mi Değer mi?

Şiddetin engellenmesine giden yol ontolojik bir temelde kurulan bir paradigmadan değil değerler üzerine kurulan bir paradigmaya dayanmak zorundadır. Değerden kastedilen bütün insanlara âdil olarak verildiğini bildiğimiz "vicdan" ve "ortak aklın" oluşturduğu değerlerdir. Bunlar evrensel değerler olup tüm insanlığın ortak paydasıdırlar, tüm semavî dinlerin de yapmak istediği toplumları bu değerler temelinde bir değişime tabi tutmaktır.

İslâm dini esasında insanlığa bir medeniyet ve barış projesi olarak inmiştir. Onun temel iddiası da bu projenin ahlaki-etik bir çerçevede kurulmasına giden erdemli insanların oluşturduğu bir toplum tahayyülüdür.

Bütün varlığı aynı değer dünyasının içinde görme perspektifi her bir varlık için farklı bir yaklaşım anlamına gelmez. Aksine her birisi için ayrı bir konum-

landırmayı gerektirir. Modern dünyada insan kendisini hiyerarşik olarak farklı bir düzleme oturtarak kendisi ile diğer varlıklar arasında üstünlüğe dayalı bir ilişki biçimini öngörür. Oysa geleneksel dönelerde insanla diğer canlılar arasındaki ilişki yatay bir düzlemde kurgulanmıştı. Her bir varlığın farklı bir değer paradigmasına dayanması aynı zamanda günümüz politik sorunlarından birisi olan farklılıkların birlikteliğinin armonisi için de önemli bir tutamak oluşturmaktadır.

Bugün dünyada değişik biçimlerde toplumsal şiddetin yaygın bir biçimde dışsallaştığına şahit olmaktayız. Bu duruma katlanmak istemeyen günümüz insanı ve özellikle de medyası bazı sembolik olaylardan ürettiği bir ötekileştirme retoriği ile kendisini rahatlatma yoluna gitmektedir. Bu bağlamda son dönemdeki Münevver Karabulut cinayeti bunun en ilginç örneklerinden birisidir. Ülkede yılda ortalama 2000 civarında cinayet işlenmesine rağmen hiç birisinden bu kadar haberdar olmamamızın nedeni bu olayın çok dramatik olduğu değil, günümüz dünyasının kendisi ile şiddet arasında bir mesafe koyduğu düşüncesine inandıracak örnek olaylara fazlasıyla ihtiyaç duyuyor olmasındandır. Bu olay adeta bir günah çıkarma ritüeline dönüştürülerek her gün insanlara sunuldu.

Sonuç ve Değerlendirme

Şiddetin psiko-sosyal sonuçlarının en başında korku gelmektedir. Toplumuz birçok konuda korku üzerine kurulu bir sistemle devam eden bir politika ile insanlara bazı davranışlar kazandırma amacındadır. Okulda, camide, ailede, devlet katında her yerde durum budur. Herhangi bir şeyi yapıp yapmamızı belirleyen asıl faktör onun gerekliliği veya faydalı olup olmaması değildir. Yasak olup olmaması daha çok belirleyici olmaktadır. Korku aynı zamanda bir başkasının zaaflarının da farklı bir biçimde suistimal edilmesi demektir.

Şiddetin yaygınlaşmasına neden olan diğer faktörlerden birisi de onu ötekileştirip insan dışına itmemizdir. İnsana ait bir davranış olarak değil de "canavar-insanlara" ait bir davranış olarak görülmesi özellikle bu tür aktörlerin aranması veya tanımlanmasını gerektirmektedir. Münevver Karabulut olayı da böyle okunmalıdır.

Bugünkü bilimsel yöntem bir araştırma tekniği olmanın ötesinde bir ideoloji olarak vardır. Bu durum özellikle de beşeri bilimler açısından son derece sorunlu bir duruma işaret etmektedir. Toplumun iki boyutlu ölçümlerle bilinebileceği tezi de buraya dayanır. Toplumsal sorunları iki veya üç boyutlu ölçümlerle elde edebileceğini varsayan bir yaklaşımın esasında tam olarak onu analiz etmesi değil kendi perspektifine dahil etmeyi içerdiği açıktır. Oysa toplumsal sorunlar hiçbir zaman bir-iki boyutlu ölçümlerle anlaşılamazlar. Daha çok Batı toplumlarının sahip olduğu bu yaklaşım onları da birçok alanda derin açmazlarla karşı karşıya getirmiştir ve buna rağmen de bu yaklaşım devam etmektedir. Bu, topluma ya-

bancılaşan bir bilgi/bilim anlayışının takınacağı doğal bir tavırdır aslında. Toplumu anlaşılabilir kılma adına yürütülen çalışmaların arkasında yatan kaygı onu anlamak değil dönüştürmektir. Dönüşümün temel parametresi ise daha çok insanlığın ilkellikten modernliğe doğru evriliyor olduğudur. Yarının daha iyi olacağını varsayan her yaklaşım geriye doğru karanlık noktaları çoğaltan bir tarzdır. Oysa insanlık tarihinin helezonik bir dönüşüm eksenine sahip olduğunu varsaymak daha açıklayıcı bir yaklaşım olacaktır. İlerlemeci bir tarih anlayışı içinde toplumsal şiddeti anlama elbette kolay olmayacaktır. Aslında bireylerden bağımsız metafizik bir olgu olarak "toplumsal bir alanın" var olduğunu kabul etmek toplumsal sorunların kaynağına da inmeyi engelleyen bir tarzın oluşmasına dolaylı olarak neden olabilmektedir. Başka bir ifade ile içinde yaşanılan toplumdaki bireylerden bağımsız bir yapının varlığı sorunları "toplum dışı" veya "insan dışı" bir alana dahil etme eğilimini de beraberinde getirir. Bu ise söz konusu konulara/sorunlara ilişkin çözümleri irdeleyecek her tür çabayı önceden koşullayan bir durumu doğurmaktadır.

Yeryüzündeki ilk günahın kan dökmek olduğuna ve bu kanın yeryüzünü kirlettiğine, her kan dökenin, dökülen diğer tüm kanların günahından kendisine de bir pay verileceğine inanılan bir toplumda şiddet hızla yayılıyorsa ciddi bir başka sorun var demektir aslında.

Şiddetin önlenebilmesine giden yolda en önemli parametrelerden bir diğeri de dini inanç ve duygulardır. Zaten İslam dininin kelime anlamı dahi selamet, barış ve huzur demektir. Keza selamlaşmanın metaforik alamı dahi bir huzur ortamına kavuşma niyetine matuftur. Benden size herhangi bir zarar gelmez deyimi güven duygusuna hitap etmek sureti ile şiddetten uzak bir diyalog kapısının aralanması demektir. Bu konuda diyanet işleri başkanlığının hem hizmet içi eğitimlerinde hem de Cuma günlerinde okunan hutbelerde ve verilen vaazlarda dile getirilmesi halinde etkin bir sonucu doğuracağı söylenebilir. Çünkü dini inancın yaptırımı hem daha etik hem de etkindir. Etiktir, çünkü kişi tamamen kendi iç huzuru ile yapmaktadır; etkindir, çünkü birey sadece bu dünyayı düşünmemektedir.

Son olarak, vurgulamak gerekir ki şiddet, temelde insanın sahip olduğu dürtülerden birisi olup o olmadan adaletin tecellisinin de mümkün olmayacağı çok açıktır. O zaman şiddetin inkârı değil, ehlileştirilmesi gerektiği ve bunun da ancak değer-erdemle mümkün olabileceği dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

Kaynaklar:

Atayman, Veysel (Derleyen), Şiddetin Mitolojisi, Donkişot Yayınları, İstanbul, 2003.

Bağlı, Mazhar, "Modern Ontolojik Güven Bağlamında İnsan Ve Mekân/Ev (Hâne): Bir Mekân Sosyolojisi Denemesi", *tezkire, düşünce, siyaset, sosyal bilim*

dergisi, sayı 41, Kış 2005, ss. 83-102.

Çelebi, Nilgün, Sosyoloji ve Metodoloji Yazıları, Ankara: Anı Yayıncılık, 2001.

De La Mettrie, Julien Offray, İnsan Bir Makina, Türkçesi; Zehra Bayramoğlu, Süreç Yayıncılık ve Tanıtım, İstanbul, 1980.

DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Plânı Özel İhtisas Komisyon Raporu, Ankara, 1994.

Ergil, Doğu, "Şiddetin Kültürel Kökenleri", Bilim ve Teknik. Sayı 399. s. 40-41, Şubat. 2001.

Göka, Erol, Varoluşun Psikiyatrisi, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

İnam, Ahmet, "Hânemizdeki Sır", Doğu Batı Düşünce Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 5, Kasım, Aralık, Ocak 1998-9, 2. Baskı, 2002.

Moroğlu, Av. N, "Kadına Yönelik Şiddet ve Ailenin Korunmasına Dair Kanun". İstanbul Barosu, http://hukukcu.com 2008.12.25 15:05:23. 2003.

Ryle, Gilbert, The Concept of Mind, Chicago: The University of Chicago Pres, 1949.

Prof. Dr. Ali KÖSE (Oturum Başkanı): Efendim, biz de teşekkür ederiz. Sizin bir sözünüzden hareketle ben de bir şeyler söylemek istiyorum. "Hiçbir toplum kusursuz değildir" dediniz. Bunu modernleşmeyle alakalı söylediğiniz, ortaya koyduğunuz tespitlere yönlendirebiliriz. Modernleşmeyle ilgili bugün Avrupa kendi içerisinden, özellikle Amerika kendi içerisinden bir sorgulamaya gitmiş vaziyette. Başta sosyologlar olmak üzere; ama Türkiye bunun henüz farkında değil. Yani iki gündür konuştuğumuz bu mevzular, dün işte cinsellikle alakalı konuştuğumuz problemler dönüp dolaşıp modernizenin getirdiği problemler olarak karşımızda. Bugünkü başlığımız da şiddet. Modernizenin doğurduğu bir hadise olarak veya onun bir problemi olarak görüyoruz. Modernleşme ilk ortaya çıktığında lâ yu'sel kabul edildi veya bir ideoloji olarak kabul edildi ki ona modernizm diyoruz. Modernleşme kavramıyla modernizm kavramını birbirinden ayırmak lazım. Birisi sosyolojik bir kavram diğeri ideolojik bir kavramdır.

Birkaç yıl önce Amerikalı bir sosyolog, Rodney Stark ismi, bir makale yazdı. Makalenin başı çok ilginçti. "Rest in peace secularisation", "rest in peace" kelimesi Hıristiyanların bizim "huve'l-bâki" yerine mezar taşlarına yazdıkları bir kavram, yani "toprağın bol olsun sekülerleşme" diye Türkçe'ye çevirebiliriz. Ben de o makaleyi çevirdim. Bu makalede modernleşmenin en önemli sacayağı olan sekülerleşme olgusunun hatalarından bahsediliyor. Yani bir zamanlar din öldü, tanrı öldü denildi. Artık sekülerleşme ideolojisinin öldüğünü ortaya koydu.

Bunun yanında dün bahsettiğim Peter Berger yine Amerikalı sosyolog da aynı tarihlerde bir makale yazdı. Onun başlığı da "Dinin krizinden sekülerleşmenin krizine" başlığını taşıyor. Orada da aşağı yukarı benzer şeyler söylenmiş; ama bunlardan öte David Martin isimli bir İngiliz sosyolog çok daha önce çok güzel bir tespit yapmıştı. Modernleşme bir coğrafyanın ve bir zamanın tekeli altında değildir diye bir teori ortaya attı. Bu, şu demek, başlangıçta sanki bir din gibi kabul edilen modernite ilerleyen yıllarda sorgulanmaya başlandı. Ya da Batı Avrupa'nın ortaya koymuş olduğu falan tarihte işte 18–19 yy. ortaya koymuş olduğu şey bundan sonra tüm dünya için, dünyanın tüm coğrafyaları için geçerlidir mantığıyla bize yedirildi. Nilüfer Göle'in hocası olan Alain Touriane'nin türettiği bir kavram. Nilüfer Göle de onu Türkiye'de yaymaya çalıştı. Multiple modern bir tez diye, çoklu modernite diye. O da şunu ileri sürdü. Pekâlâ, bir başka, bir Asya ülkesinde veya bir Afrika ülkesinde veya Türkiye de örnek verdiği ülkelerden bir tanesi, kendi modernizesini, kendi modernleşmesini gerçekleştirebilir. Bunu yapabilmesi için mutlaka 19.yy. Batı Avrupa'da ortaya konmuş olan modernitenin paradigmalarını sorgulamasını bir şekilde kabul etmek zorunda değildir. Mesela, illaki Avrupa'da ortaya çıkan modernleşmenin cinsellikle ala kalı paradigmalarını kabul etmek zorunda değildir, gibi; ama bizim ülkemizde işte Boğaziçi'nden tutun ODTÜ'ye varıncaya kadar Batı'yı çok iyi bilen sosyologların hiçbirisi bu yazılanlara rağbet etmediler. Hiçbirisi onların kitaplarını çevirmediler. İşte mesela, bu konuda kitaplar yazdı. Gene bizim camiadan insanlar onları çevirdi. Biliyorlar ama Türkiye'ye taşımak istemiyorlar. Çünkü onların kendi kafasındaki modernleşmeden algıladıkları şey Batı Avrupa'da ortaya konmuş olan modernite paradigmalarının kabul şeklinde. Ama başta Amerika olmak üzere oradaki sosyologlar olmak üzere Avrupa'yla karşılaştırdığımız zaman Amerika'nın hem dindarlık oranı yüksek hem de akademisyenler arasında dine sıcak bakış daha yüksek oranda seyrediyor. Bizim ülkemize transferi maalesef gerçekleşmedi. Tanzimat'ta yapmış olduğumuz hata akademi camiasında hâlâ devam ediyor.

İkinci konuşmacımız Yrd. Doç. Dr. Muammer Cengil. Hitit Üniversitesi'nde Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı'ndan… "Cinnet ve intihar olgusu ve bazı çözüm önerileri." Buyurun.

CİNNET VE İNTİHAR OLGUSU VE BAZI ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Muammer CENGİL*

Cinnet geçirmek terimi günümüzde hukukî bir terim olarak kullanılmaktadır ve psikiyatrlar tarafından ilgili kişinin aklî dengesinin bozuk olması nedeniyle hukukî anlamda sorumlu sayılamayacağını ifade etmektedir.[1] Cinnet olayı ağır depresyon geçiren bir insanda, ânî şok yaşayan birinde, paranoid sendromlarda, organik akıl bozukluklarında görülebilir.[2] Psikiyatride "histerik psikoz" veya "reaktif dissosiyatif psikoz" olarak adlandırılan bu vakalar akut bir şizofrenik ya da manik eksitasyon ya da bir deliryum taplosunu andıran belirtilerle kliniklere başvururlar. Tablonun en belirgin özelliği ise birkaç hafta içerisinde tamamen yatışması, nöroleptik tedavi olmadan da iyileşebilmesi ve geriye şizofreniye özgü yıkım belirtilerinin kalmamasıdır.[3]

Ayrıca toplumda meydana gelen ekonomik vb. buhranlar neticesinde yaygın olarak ortaya çıkan stres ve depresyon vakaları neticesinde salgın şeklinde görülen kendine ve çevreye zarar verme davranışları da toplumsal cinnet olarak ifade edilmektedir.

Cinnet geçiren kişi çevresine ve kendisine zarar verebilmektedir ve ileride ele alacağımız üzere intiharın psikiyatrik tedavi gerektiren sebeplerinden birisini oluşturmaktadır.

---

* Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniv., İlahiyat Fak., Din Psikolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

1 http://www.psikiyatrist.net/hafta18.htm

2 http://www.depam.com/depam/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=63

3 Vedat Şar, "Çoğun Kişilik Kavramı ve Dissosiyatif Bozukluklar", Psikiyatri Dünyası, Yıl: 2000; Sayı: 4, s. 10 (7-11).

İntihar ise kelime olarak Tanzimat'la birlikte dilimize girmiştir ve Arapça "kurban" anlamına gelen "nahr" kelimesinden türemiştir.[4] Konu üzerine yapılan çalışmalar intihar olgusunun insanlık tarihi kadar eski olduğunu ortaya koymaktadır.[5]

Konunun çok boyutlu olması sosyal bilimlerin pek çok alanında olduğu gibi burada da tanımlama zorluğunu beraberinde getirmektedir. İntiharı "ölen kişi tarafından ölümle sonuçlanacağı bilinerek yapılan olumlu ya da olumsuz bir edimin doğrudan ya da dolaylı sonucu olan her ölüm olayına intihar denir" şeklinde tanımlayan Durkheim ilk kapsamlı sosyolojik intihar kuramının mimarıdır.[6] Durkheim bu tanımı ile kendisinden önce yapılan ve kişinin dikkatsizliği sonucu kaza ile meydana gelebilecek ölümleri de içine alan intihar tanımlarına karşı çıkmaktadır.

Delmas ise intiharı her türlü ahlâkî baskıya rağmen aklı başında bir kimsenin ölümü tercih etmesi şeklinde tanımlamaktadır.[7]

Konuya kapsamlı tanımlama getiren yaklaşımların ortak noktası intihar olgusunu belirleyen asıl hususun bireyin kendi rızası ile gönüllü olarak ve sonuçlarını bilerek ölümü tercih etmesi olduğudur.[8] Bu bağamda ölümcül olduğu düşünülen bir hastalığa yakalanan kimsenin kendi isteğiyle bir başkası tarafından ölümünün gerçekleştirilmesi olan ötenazi de bir tür intihar olarak kabul edilmektedir.[9]

Masaryk konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaşarak, insanı ölüme götürebilecek bir takım sağlık ve hijyen şartlarına riayet etmeyerek kişinin uzun vadede ölümüne sebebiyet vermesinin de geniş anlamda intihar olarak kabul edilebileceğini ifade etmektedir.[10]

Farklı bakış açılarına göre çok çeşitli intihar türleri tasnif edilmiştir. Bunlardan intiharı hem hayatın sonuna ulaşma hem de problem çözme olarak tanımlayan Weber ve Baecheler'e göre intihar türleri; matem yada günahtan kaçış şeklinde tezahür eden matem intiharı, öç alma duygusu veya yardım çağırısı içeren agresif intihar, kişinin manevi bir durumu veya değeri elde ederek kurtulmasını sağlamak amacıysa dini bir seremoni eşliğinde tezahür eden adak intiharı ve kişinin

4 Nezahat Arkun, İntiharın Psikodinamikleri, İst. Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1963, s. 25.
5 Erwin Stengel, Suicide and Attempted Suicide, Bristol: MacGibbon and Kee, 1965, s. 14.
6 Emile Durkheim, İntihar, çev.; Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara, 1992, s. 24-25.
7 Arkun, İntiharın Psikodinamikleri, s. 1, 3.
8 Hayati Hökelekli, "İntihar" Md., D.İ.A., Ankara, 2005, c. XXII, s. 351; İrfan Özen, İntihar, Ozan Yay., İstanbul 1997, s. 12-15.
9 Nils Retterstel, Suicide: A European Perspective, Cambridge University Pres, Cambridge, 1993, a.g.e., s. 4-6.
10 Tülin İçli, "Türkiye'de İntiharın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı", Hacettepe Ü. Ed. Fak. Dergisi, 1983, s. 195.

adeta Tanrı'yla oyun oynaması şeklinde ortaya çıkan oyun intiharıdır.[11]

Kişiyi intihara sürükleyen sebepler, psikoloji ve psikiyatri yanında sosyolojinin[12] hatta din ve etiğin de ilgi alanına girmektedir ve konu izaha çalışılırken tek bir bakış açısıyla bakılarak indirgemecilikten uzak durulmalıdır. Genel olarak intiharın nedenleri ve çözüm önerilerine geçmeden önce istatistiksel veriler ışığında dünyada ve ülkemizde intihar olgusuna göz atmak istiyoruz.

Dünya'da ve Türkiye'de İntihar Olgusu

Dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ülkemizde de intihar eden kişinin ailesini toplumun yargılayıcı yaklaşımından korumak amacıyla yetkililer bu vakaların birçoğunu kaza olarak rapor etmektedir ve bu da istatistiksel açıdan sağlıklı veri elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Ülkemizde yaşam biçimindeki değişim, hızlı kentleşme ve modernitenin de etkisiyle batı bölgelerinde ve büyük kentlerde, doğuya ve küçük yerleşim yerlerine oranla daha fazla intihar vakasıyla karşılaşıldığı bilinmektedir. Yine ülkemizde en çok tercih edilen intihar şekli diğer dünya ülkelerindekine paralel olarak kendini asmak,[13] daha sonra kimyasal madde kullanımı, ateşli silâh kullanmak ve yüksek bir yerden atlamaktır.[14]

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1987-2004 yılları arasında 58 ülkeyi kapsayan istatistiklerine bakıldığında 100.000 kişide Litvanya 84.1, Beyaz Rusya 73,6 ve Rusya Federasyonu 72,3 ile ilk üç sırada yer alırken İran 0,4, Suriye 0,2 ve Mısır 0,1 ile son üçte yer almaktadır.[15]

Avrupa ülkeleriyle kıyasladığımızda Türkiye'deki intihar vakaları her ne kadar düşük olsa da[16] TÜİK verilerine göre de ülkemizde yıllar arasında iniş çıkışlar olmakla birlikte intihar olaylarında bir artış görülmektedir.[17]

Ülkemizde de en sık intihar nedeni hastalık olarak tespit edilirken aile geçimsizliği ve ekonomik sıkıntılar diğer nedenler olarak sıralamada yerini almaktadır.[18]

Yine dünya verilerine paralel olarak Türkiye'de de erkek intiharları kadın intiharlarından daha fazla sıklıkla görülmektedir. Fakat özellikle 1999'dan sonra

---

11 Asım Yapıcı, Ruh Sağlığı ve Din, Karahan Kitapevi, Adana, 2007, s. 141-142.

12 Birsen Gökçe, "Bir Toplumsal Olgu Olarak 'İntihar'", Hacettepe Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 1987, c. V, S. 1-2, s. 49; Stengel, Suicide and Attemped Suicide, s. 13.

13 Tomris Okman, "Türkiye'de İntihar İstatistiklerinin Metodolojisi, sistemi ve Eğilimi", Kriz Dergisi, c., %, S.: 1, Yıl: 1997, s. 44.

14 Işıl Sayıl, "Türkiye'de İntihar Sorunu", Kriz Dergisi¸c. 2, S. 2, Güz1/1994, s. 293.

15 http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide_rates/index.html

16 İ. Meltem Atay, D. Gündoğar, "İntihar Davranışında Risk Faktörleri: Bir Gözden Geçirme", Kriz Dergisi, c. 12, S.: 4, Yıl: 2004, s. 40. (46-48)

17 http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=37&ust_id=11

18 Fevziye Toros, Nursel Gamsız Bilgin, Resul Buğdaycı ve diğ., "Çocuk ve Ergenlerde İntihar Girişimi ve Risk Faktörleri", Adli Bilimler Dergisi, c.: 2, S.: 2, Yıl: 2003, s. 12.

Batman başta olmak üzere doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesinde meydana gelen kadın intiharları istisnaî bir durum arzetmektedir.[19]

Yaş dağılımına göre baktığımızda ülkemizde intiharların 15-34 yaş grubunda yoğunlaştığı ve kadınların erkeklere göre daha genç yaşta intihar ettiği görülmektedir.[20] İntiharın gerek dünyada gerekse dünyamızda giderek artış gösterdiği diğer yaş dilimi ise yaşlılık dönemidir.[21]

İntihar vakalarına ekonomik olarak az gelişmiş ülkelere nazaran gelişmiş batı ülkelerinde daha fazla görülmektedir. Bazı ilkel kabile dillerinde intihar sözcüğünün bile yer almaması intihar olgusunun uygarlığın ve sanayinin gelişmesiyle paralel bir şekilde arttığını iddia eden araştırmacıların en önemli delilleri arasında yer almaktadır.[22] Bu durum izah edilirken modernleşmenin insanı bireyselleştirdiği ve dolayısıyla toplumsal destekten yoksun kalan insanın kendisini yalnız hissettiği ve ani bir travma durumunda intihara yönelebileceği şeklinde açıklanabilir.

İstatistiklere yansıyan bir başka husus da din'dir. Yapılan çalışmalarda her ne kadar batı kapitalizmi Müslüman ülkelerde dini yozlaşmaya yol açsa ve intihar ilahi dinlerin hepsinde yasaklansa da yine de intihar vakaları açısından halkları Müslüman olan ülkeler dünya ortalamasının altında yer almaktadır. İstatistik veriler Müslüman ve Yahudi toplumlarında intiharın en düşük düzeyde olduğu, Katolik ve Protestan topluluklarda ise en yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu duruma sebep olarak kimileri dini inanç-dini bağlılık arasında bir ayrım yaparken, kimileri de mensup olunan dinin özgürlükçü veya otoriter yapısına atıfta bulunmaktadır.[23]

Genel olarak istatistiksel verilerden elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

- Kadınlarda intihar girişimi, erkeklerde ise sonuçlanan intiharlar daha fazladır.

- Erkekler asarak veya ateşli silah kullanarak intihar etmeyi tercih ederken, bayanlar kimyasal madde ve ilaçları tercih etmektedir.

---

19 İ. Deniz, A. Günindi Ersöz, N. İldeş, N. Türkarslan, "1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman'da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme", Aile ve Toplum Dergisi, c., 1, S.: 4, Yıl: 2001, s. 32.

20 Tülin İçli, "Türkiye'de İntiharların Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı", Hacettepe Ü. Edebiyat Fak. Der., Özel Sayı, Yıl: 1983, s. 203.

21 http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/changes/en/index.html

22 İbrahim Tunalı, "İntihar Olayları üzerine Yaş ve Cinsiyetin Tesiri ve İntihar Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma", Diyarbakır Ü. Tıp Fak. Der., c., 6, S.: 4, Yıl: 1978, s. 1021.

23 Zuhâl Ağılkaya, İntihar Girişiminde Bulunanlarda Tutum ve Davranışlar, Marmara Ü. Sos. Bil. Enst., İstanbul, 2008, s. 41.

- Yaklaşık 30 intihar girişiminden 1 tanesi ölümle sonuçlanmaktadır.

- İntihar yaşları 15-35 yaş arası ve 65 yaş sonrası yoğunlaşmaktadır.

- İntiharın gençler arasında görülmesinin en önemli nedeni madde bağımlılığıdır.

- Bekârlar, dul ve boşanmış olanlarda evlilere göre daha sık görülmektedir.

- Depresyon ve şizofreni ruhsal hastalıklar içinde en fazla risk taşıyan gruplardır.

- Eğitim düzeyi düşük ebeveyni olanlar veya kendi eğitim düzeyi düşük olanlarda yüksek olanlara oranla daha fazla görülmektedir.

- Çocuksuz kadınlarda ve az çocuklu kadınlarda, çok çocuklu kadınlara göre daha sık görülmektedir.[24]

Dindarlık-İntihar İlişkisi

Gerek yurt dışında gerekse yurt içinde yapılmış olan pek çok çalışmada da dindarlık ile intihar arasında ters orantılı bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.[25]

İntihar ile din arasındaki ilişki üzerine Cumhuriyet döneminde yapılmış olan Kerim ve Arkun'un çalışmaları ilk olmaları açısından önem arzetmektedir.

Fahrettin Kerim 1918-1928 yılları arasında önceki yıllara nazaran Türkiye'de gözlenen intihar olaylarındaki artışı, din eğitiminin azalmasına bağlamaktadır.[26]

Nezahat Arkun'un 1927-1946 yıllarındaki Türkiye'deki intihar istatistikleri üzerine yaptığı çalışmasında ilgili dönemde sosyal yaşam değişikliklerinin intiharı tetiklediğini belirtmiştir. Aynı çalışmada Arkun eskiye oranla bu tarihlerde görülen artışa rağmen Türkiye'deki vakaların dünya istatistiklerinin çok altında olduğunu ve bunun da halkın dini inancının hala güçlü olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.[27]

Herkes hayatının belli dönemlerinde çeşitli nedenlerle hayatına son verme isteğini hissetmiş ya da çevresindeki insanlara söylemiş olabilir. İlk başta sıradan gibi görünen bu düşünceler yaşanan bilinç dışı çatışmaların da etkisiyle şiddetini

---

24 Ağılkaya, a.g.t., s. 42.

25 R.W. Hood Jr., B. Spilka, B. Hunsberg, R. Gorsuch, The Psiychology of Religion: An Empirical Approach, The Guilford Pres, New York, 1996, s. 172; Steven Stack, "The Effect of the Decline in Institutionalized Religion on Suicide, 1954-1978", Journal for the Scientific Study of Religion, c., 22, S., 3, Yıl: 1983, s. 239-252; Muhammed Ali İnce, İntihar, Din-Psikolojik Bir İnceleme (Van İli Örneği), (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst., Kayseri, 2007, s., 136-141; Murat Taşdelen, İnanç Açısından İntihar, (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst., Konya, 2006, s. 38-56; Kemal Sayar, "Toplumsal ve Ruhsal Dinamikleriyle İntihar", Ruhun Labirentleri, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

26 Fahrettin Kerim, "Türkiye'de İntiharlar", Felsefe Yıllığı, S., 1, Yıl: 1931-1932, s. 151-170.

27 Arkun, a.g.e., s. 115-116.

arttırarak kişiyi intiharın eşiğine getirebilir.[28] Başta İslâm olmak üzere Yahudilik ve Hıristiyanlıkta intiharı şiddetle yasaklayarak insanların aktif düşünce düzeylerinden tamamen ortadan kaldırılmak istenmiştir ve kişinin tek başına baş edemediği sıkıntılarla boğuştuğu dönemlerinde bir çıkış yolu olarak intihara yönelmesi önlenmeye çalışılmıştır.

İntiharın Nedenleri ve Çözüm Önerileri

Pek çok araştırmacı bağlı olduğu bilim dalına ve kendi bakış açısına göre intiharın nedenleri ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya koymuştur. Biz tüm bu nedenleri "Klinik Tedavi" ve "Eğitim ve Sosyal Destek" ile ortadan kaldırılabilecek nedenler şeklinde ele alacağız ve bu bağlamda çözüm önerileri sunacağız.

Klinik Tedavi İle Ortadan Kaldırılabilecek Nedenler:

Bu başlık altında tebliğimizin başında da ifade ettiğimiz üzere halk arasında cinnet olarak ifade edilen psikiyatride "histerik psikoz" veya "reaktif dissosiyatif psikoz" olarak adlandırılan vakalar başta olmak üzere şizofreni ve depresyon gibi psikolojik ve psikiyatrik rahatsızlıklar neticesinde görülen intihar olaylarını ifade ediyoruz. Bu tür rahatsızlığı olan kişilerde intihar düşüncesi bir saplantı halini alabilmektedir. Dolayısıyla bu tür kişiler ancak ilaç ve psikoterapi şeklinde klinik tedaviler uygulanarak bu saplantılı düşüncelerden kurtarılabilirler.

Eğitim ve Sosyal Destek İle Ortadan Kaldırılabilecek Nedenler: Biz bu başlık altında gerek örgün gerekse yaygın eğitim faaliyetleri aracılığıyla Diyanet İşleri Başkanlığının intiharı önlenmeye yönelik olarak yapabileceği katkıları şu başlıklar altında ifade etmek istiyoruz:

1- Aile İçi Şiddet, İstismar ve Çarpık Töre Anlayışı: Aile içi şiddet, istismar ve çarpık töre anlayışı çocuk ve kadın intiharlarının önemli sebeplerinden birisidir.

Aile içi şiddet ailenin bir üyesinin ailenin diğer üyelerine karşı gösterdiği her türlü saldırgan davranışı içermektedir ve yalnız kaba kuvvet kullanılmasını ifade eden bir kavram değildir. Kişiyi isteği dışında belli bir biçimde davranmaya zorlayan her türlü tutum ve davranış aile içi şiddet içinde değerlendirilmelidir. Sanıldığından çok daha yaygın olan aile içi şiddet, insanların ruh sağlığını olumsuz etkileyen bir etmendir. Nitekim kendine fiziksel olarak zarar verme ve intihar davranışlarının çocukluk çağında yaşanan aile içi şiddet ile olan ilişkisi pek çok araştırma tarafından ortaya konmuştur.[29]

Ayrıca sevginin bir değer olarak yer almadığı aile içerisinde istismara uğrayan

---

28 Kamil Alptekin, Türkiye'de Tamamlanmış İntiharın Coğrafî Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2002, s. 8.

29 S. Salih Zoroğlu, Ümran Tüzün, Vedat Şar ve arkd., "Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları", Anadolu Psikiyatri Dergisi, c., 2, S., 2, Yıl: 2001, s. 70. (69-78)

çocuklarda sonucu kendine ve çevreye zarar verecek boyutlarda olan bir takım rahatsızlıkların görülebildiği bilinen bir vakıadır.[30]

Kadın ve genç kız intiharlarının bir başka nedeni ise çarpık ahlâk ve töre anlayışıdır. Türk sinemasının pek çok seçkin yapıtına da konu olduğu üzere genç kızlarımız veya kadınlarımız aile içinden veya dışından birisi tarafından cinsel istismara maruz kaldığında bu olayın suçu aslında olayın maduresi olan tarafa yüklenmektedir ve töre gereği intihar etmesi istenmektedir. Aksi takdirde aileden bir erkek tarafından töre gereği zaten öldürülecektir.

Hülâsa Diyanet İşleri Başkanlığı'nın vereceği eğitim faaliyetleriyle gerek aile içi şiddet ve istismar gerekse dini bir inançmış gibi algılanan çarpık namus ve töre anlayışının düzeltilmesi bu nedenle ortaya çıkan intihar olaylarının ortadan kaldırılmasında etkili olacaktır.

2- Düşük Benlik Algısı ve Kişilik Özellikleri: Benlik kişiliğin önemli bir yönünü oluşturmaktadır[31] ve yapılan çeşitli araştırmalarda düşün benlik saygısının umutsuzluk düzeyi üzerinde etkili olduğu ve bunun da depresyonu[32] ve dolayısıyla intiharı tetiklediği çeşitli araştırmalar tarafından vurgulanmaktadır. İlköğretim birinci kademeden başlamak üzere rehberlik servisleri tarafından öğrencilere uygulanacak çeşitli kişilik ve depresyon, stres düzeyi vb. ölçekler ile risk grubuna giren öğrenciler tespit edilerek aileler bilgilendirilebilir ve bu şekilde daha sağlıklı bir toplum oluşturma yolunda bir adım atılmış olur.

Ayrıca insanların hayatta karşılaşmış oldukları çeşitli sorunlarla baş edebilmelerine yönelik eğitimler verilmeli ve bu gibi durumda olan kişilerin veya kendisini herhangi bir sebepten dolayı yalnızlık veya çaresizlik içerisinde hisseden kişilerin ücretsiz bir şekilde kolaylıkla ulaşabileceği profesyonel yardım kuruluşları ihdas edilmelidir. Burada geçmişte uygulamaya konan fakat çeşitli sebeplerle uygulamadan kaldırılmak zorunda kalınan dini danışmanlık hizmetlerinin bir önceki uygulamada karşılaşılan aksaklıkların giderilerek tekrar gündeme taşınması önem arzetmektedir.

3- Dini ve Milli Değerlerimizi Yaşatmak: Ülkemizde yaşam biçiminde meydana gelen hızlı değişim ve modernitenin etkisiyle komşuluk, aile bağları, yardım

---

30 Eda Armağan, "Çocuk İhmali ve İstismarı: Psikoz Tablosu Sergileyen Bir İstismar Olgusu", New/Yeni Symposium Journal, c., 45, S.: 4, Yıl: Ekim 2007, s. 171-173. (170-173); Figen Şahin, "Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesinde Ekip Çalışması", Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, c., I, S., 10, Yıl: 2003, s. 46-47. (46-47).

31 Fatma Nilgün Cevher, Mustafa Buluş, "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi", Akademik Dizayn Dergisi, Yıl: 2007, Sayı: 2, s. 52. (52-64)

32 Dilek Özmen, Pınar Erbay Dündar, Aynur Ç. Çetinkaya ve arkd., "Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler", Anatolian Journal of Psychiatry, S., 9, Yıl: 2008, s. 13. (8-15).

etme vb. milli değerlerimizde meydana gelen erezyon insanımızı yalnızlığa ve baş edemeyeceği sorunlarla karşılaştığında çaresizliğe itmektedir ve bu durum da intiharın yaygınlaşmasının nedenleri arasında ifade edilmektedir. Türk aile yapısında meydana gelen ve çekirdek aileye doğru yönelen hızlı değişim yaşlılarımızı aile dışına itmektedir. Yaşlı bireyler ya tek başlarına evlerinde veya huzur evlerinde yaşamaya mahkûm kalmaktadır. Çiftlerden birisi hayatını kaybettiğinde ise geride kalan için hayat dayanılmaz bir hal almaktadır.

Yine komşuluk ilişkilerinde meydana gelen değişim aynı apartmanda hatta aynı katta yıllarca birlikte yaşadığı halde birbirini tanımayan komşuların(!) ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Atalarımız "komşu komşunun tuzuna muhtaçtır" diyerek komşuluk ilişkisinin önemine dikkat çekmişler ve yıllarca bu ilişkiyi en güzel bir şekilde sürdürmüşler, başları dara düştüğünde akrabadan da önce komşular birbirinin yardımına koşmuşlardır.

Nitekim Yüzyıllar boyunca ecdadımızın yapmış olduğu imaretler, kervansaraylar, aşevleri, sebiller, vb. pek çok vakıf eseri bu yardım etme bilincinin bir eseri olarak ortaya konmuştur. Bu bilinç öyle gelişmişti ki sadece insanlara değil, hayvanlara hizmet etmek için bile vakıflar kurulmuş, hatta mezar taşlarının kenarına kuşların su içmesi için uygun şekiller verilmiştir. Bu şekilde sadece hayatta iken değil mezarda yatan kişinin bile bir şekilde Cenâb-ı Allah'ın yaratmış olduğu mahlûkata iyiliği devam ettirilmeye çalışılmıştır. Hülâsa Diyanet İşleri Başkanlığı gerek cami içi gerekse cami dışı eğitim faaliyetleriyle yok olmaya yüz tutan dini ve milli değerlerimizin yeni kuşaklara aktarılmasında önemli bir rol icra etmektedir.

4- Üç Büyük Dinde İntiharın Yasaklanmış Bir Davranış Olduğunun Müntesiplerine Anlatılması: İntihar davranışı başta İslâmiyet olmak üzere Yahudilik ve Hıristiyanlık tarafından da yasaklanmış bir davranıştır. Bu hususun inanan insanlara çok iyi bir şekilde anlatılması gerekmektedir. Çünkü bu şekilde inanan bir bireyde her ne sebeple olursa olsun intihar etme düşüncesinin zihninde bir karşılığı olmayacaktır. O en baştan inandığı dinin şiddetle yasakladığı böyle bir davranışa set koyacaktır.

Burada üzerinde durmamız gereken bir diğer husus dini terör bağlamında intihar saldırılarıdır. Yüce dinimiz İslâm savaş zamanlarında bile savaşa katılmayan sivil halka, kadınlara, çocuklara, yaşlılara, ibadethanelerde ibadet eden din adamlarına vs. bir zarar verilmesini yasaklamıştır. Dolayısıyla din adına intihar saldırısında bulunmanın gerçek İslâm anlayışıyla uzaktan yakından bir alâkası olamaz. Ancak ifsada uğramış bir din anlayışına sahip kişiler böyle bir davranışta bulunabilir. Nitekim sağlıklı bir dini inancın bireyin ruh sağlığı üzerindeki koru-

yucu etkisi pek çok araştırma tarafından ortaya konmuştur.[33]

5- Alkol ve Madde Bağımlılığı İle Mücadele Etmek: İntihar olaylarının bir başka nedeni günümüzde ilköğretim yaşına kadar inen alkol ve madde bağımlılığıdır. Aslında masum gibi gözüken sigara ile başlayan madde bağımlılığı alkol ve diğer uyuşturucu maddelere doğru bir kayma göstermektedir. Ülkemizde uygulamaya konulan geniş kapsamlı sigara yasağının bu anlamda oldukça olumlu bir adım olduğu kanaatindeyiz. Aynı şekilde bir yandan polisiye tedbirler ile diğer yandan da başta aileler olmak üzere toplumun her kademesinde bilinçlendirme faaliyetleriyle gençlerimizi zehirleyen bu şer odaklarının kurutulması gerekmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı başta Yeşilay olmak üzere diğer sivil toplum örgütleri ile temasa geçerek Alkol ve bağımlılık yapan diğer maddelerin hem dini hem de bireyin sağlığı açısından zararlarının topluma anlatılmasında etkin rol oynayacaktır.

Sonuç

Gerek dünyada gerekse ülkemizde elde edilen istatistiklere göre intihar olgusu giderek artan bir ivme kazanmakta ve toplumları tehdit edecek düzeye doğru hızla ilerlemektedir. İntihar üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde çeşitli psikiyatrik rahatsızlıkların yanında, modernleşmenin beraberinde getirdiği aşırı bireyselciliğin, toplumsal ve manevî değerlerdeki erozyonların ve yanlış inanış ve törelerin intihara eğilimli kişiler için zemin hazırladığı görülmektedir.

İnsanımızın geçmişten günümüze aktarıla gelen, birey ve toplumun ruh sağlığı açısından önem taşıyan milli ve manevî değerlerimizi koruyarak bir sonraki kuşaklara aktarırken, töre olarak kabul edilen fakat yüzyıllar boyunca insanların ve toplumun mutsuzluğuna yol açan diğer uygulamaları da eğitim yoluyla ortadan kaldırması gerekmektedir.

Ayrıca ilköğretim ve orta öğretim kurumlarında rehberlik servislerinin daha aktif bir şekilde çalışarak gençlerin bedenen ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetişmesini sağlamaları gerekmektedir.

Yine bir yandan devlet vatandaşın maddî-manevî her türlü sıkıntıda yardım ve destek alabileceği danışma merkezleri kurarken, hayırsever vatandaşlar da vakıflar, aşevleri, barınma evleri, vb. yardım kuruluşlarıyla toplumsal bilinçaltımızda bulunan iyilik yapma hasletini canlı tutmalıdır.

Sonuç olarak intihar olgusu tek bir nedene indirgenebilecek kadar basit olmadığı için çözümünde de çok yönlü mekanizmalar devreye sokulmalıdır.

---

33 Neda Armaner, Din Psikolojisi, Ankara, 1979, s. 71; Osman Pazarlı, Din Psikolojisi, İstanbul, 1982, s. 29; Veysel Uysal, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul, 1996, s. 123; Hüseyin Peker, Din Psikolojisi, Sönmez Matbaası, Samsun, 1993, s. 167.

Kaynakça

Ağılkaya, Zuhâl, İntihar Girişiminde Bulunanlarda Tutum ve Davranışlar, Marmara Ü. Sos. Bil. Enst., İstanbul, 2008.

Alptekin, Kamil, Türkiye'de Tamamlanmış İntiharın Coğrafî Yerleşim Birimleri ve Cinsiyetlere Göre Dağılımı, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara, 2002.

Arkun, Nezahat, İntiharın Psikodinamikleri, İst. Ü. Ed. Fak. Yay., İstanbul, 1963.

Armağan, Eda, "Çocuk İhmali ve İstismarı: Psikoz Tablosu Sergileyen Bir İstismar Olgusu", New/Yeni Symposium Journal, c., 45, S.: 4, Yıl: Ekim 2007.

Armaner, Neda, Din Psikolojisi, Ankara, 1979.

Atay, İ. Meltem, Gündoğar, D., "İntihar Davranışında Risk Faktörleri: Bir Gözden Geçirme", Kriz Dergisi, c. 12, S.: 4, Yıl: 2004.

Cevher, Fatma Nilgün Buluş; Mustafa, "Benlik Kavramı ve Benlik Saygısı: Önemi ve Geliştirilmesi", Akademik Dizayn Dergisi, Yıl: 2007, Sayı: 2.

Deniz, İ., Günindi Ersöz, A., İldeş, N., Türkarslan, N., "1995-2000 Yılları Resmi Kayıtlarından Batman'da Gerçekleşen İntihar ve İntihar Girişimleri Üzerine Bir İnceleme", Aile ve Toplum Dergisi, c., 1, S.: 4, Yıl: 2001.

Durkheim, Emile, İntihar, çev.; Özer Ozankaya, İmge Kitabevi, Ankara.

Gökçe, Birsen, "Bir Toplumsal Olgu Olarak 'İntihar'", Hacettepe Ü. İ.İ.B.F. Dergisi, 1987, c. V, S. 1-2.

Hood Jr., R.W., Spilka, B., Hunsberg, B., Gorsuch, R., The Psiychology of Religion: An Empirical Approach, The Guilford Pres, New York, 1996.

Hökelekli, Hayati, "İntihar" Md., D.İ.A., Ankara, 2005, c. XXII, s. 351; İrfan Özen, İntihar, Ozan Yay., İstanbul 1997.

http://www.depam.com/depam/index.php?option=com_content&view=article&id=55&Itemid=63

http://www.psikiyatrist.net/hafta18.htm

http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=37&ust_id=11

http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide_rates/index.html

http://www.who.int/mental_health/prevention/suicide/changes/en/index.html

İçli, Tülin, "Türkiye'de İntiharın Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı", Hacettepe Ü. Ed. Fak. Dergisi, Özel Sayı, Yıl: 1983.

İnce, Muhammed Ali, İntihar, Din-Psikolojik Bir İnceleme (Van İli Örneği), (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Erciyes Ü. Sos. Bil. Enst., Kayseri, 2007.

Kerim, Fahrettin, "Türkiye'de İntiharlar", Felsefe Yıllığı, S., 1, Yıl: 1931-

1932.

Okman, Tomris, "Türkiye'de İntihar İstatistiklerinin Metodolojisi, sistemi ve Eğilimi", Kriz Dergisi, c., 5, S.: 1, Yıl: 1997.

Özmen, Dilek, Erbay Dündar, Pınar, Çetinkaya, Aynur Ç. ve arkd., "Lise Öğrencilerinde Umutsuzluk ve Umutsuzluk Düzeyini Etkileyen Etkenler", Anatolian Journal of Psychiatry, S., 9, Yıl: 2008.

Pazarlı, Osman, Din Psikolojisi, İstanbul, 1982.

Peker, Hüseyin, Din Psikolojisi, Sönmez Matbaası, Samsun, 1993.

Retterstel, Nils, Suicide: A European Perspective, Cambridge University Pres, Cambridge, 1993.

Sayar Kemal, "Toplumsal ve Ruhsal Dinamikleriyle İntihar", Ruhun Labirentleri, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2003.

Sayıl, Işıl, "Türkiye'de İntihar Sorunu", Kriz Dergisi¸c. 2, S. 2, Güz1/1994.

Stack, Steven, "The Effect of the Decline in Institutionalized Religion on Suicide, 1954-1978", Journal for the Scientific Study of Religion, c., 22, S., 3, Yıl: 1983.

Stengel, Erwin, Suicide and Attempted Suicide, Bristol: MacGibbon and Kee, 1965.

Şahin, Figen, "Çocuk İstismarı ve İhmalinin Önlenmesinde Ekip Çalışması", Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, c., I, S., 10, Yıl: 2003.

Şar, Vedat, "Çoğun Kişilik Kavramı ve Dissosiyatif Bozukluklar", Psikiyatri Dünyası, Yıl: 2000; Sayı: 4, s. 10 (7-11).

Taşdelen, Murat, İnanç Açısından İntihar, (Yayımlanmamış Yük. Lis. Tezi), Selçuk Ü. Sos. Bil. Enst., Konya, 2006.

Toros, Fevziye, Bilgin, Nursel Gamsız, Buğdaycı, Rasul ve diğ., "Çocuk ve Ergenlerde İntihar Girişimi ve Risk Faktörleri", Adli Bilimler Dergisi, c.: 2, S.: 2, Yıl: 2003.

Tunalı, İbrahim, "İntihar Olayları üzerine Yaş ve Cinsiyetin Tesiri ve İntihar Yöntemleri Üzerine Bir Araştırma", Diyarbakır Ü. Tıp Fak. Der., c., 6, S.: 4, Yıl: 1978.

Uysal, Veysel, Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum, Davranış ve Şahsiyet Özellikleri, İstanbul, 1996.

Yapıcı, Asım, Ruh Sağlığı ve Din, Karahan Kitapevi, Adana, 2007.

Zoroğlu, S. Salih, Tüzün, Ümran, Şar, Vedat ve arkd., "Çocukluk Dönemi İstismar ve İhmalinin Olası Sonuçları", Anadolu Psikiyatri Dergisi, c., 2, S., 2, Yıl: 2001.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz. Victor Frankl isimli bir psikiyatrist var. İntihar hikâyesi anlatır. İki tane kitabı Türkçeye çevrildi. "İnsanın Anlam Arayışı" ve "Duyulmayan Anlam Çığlığı" başlıklarıyla. Bir gece yarısı telefonu çalar Frank'lın telefonda bir kadın. Der ki ben intihar etmeye karar verdim, biraz sonra intihar edeceğim. Ama merak ettim, sen çok ünlü bir psikiyatristsin, ölmeden önce bakalım ne diyeceksin beni vazgeçirmek için, diye bir soru yöneltir. Tabi biraz şaşırır, ama işte kadını intihardan vazgeçirmek için bir yarım saat falan konuşurlar. En sonunda da der ki Frankl; vazgeçersen intihar etmekten ben falan üniversitedeyim. Yerini tarif eder, gel görüşelim falan der. Bir, iki hafta sonra kadın çıkagelir. İntihardan vazgeçmiştir. Gene otururlar, sohbet ederler. Diyor ki Frankl: Kadını intihardan vazgeçiren şey o konuşmaydı, anladım. Gecenin saat ikisinde üçünde ben ünlü bir psikiyatristi aradım bana kötü bir şeyler söylemedi. Be kadın bu saatte de aranır mı, beni niçin uyandırıyorsun, rahatsız ediyorsun demedi. Bana değer verdi ve yarım saat benimle konuştu. Ben değerli biriymişim, tarzında bir psikolojiye kapılmış ve o sebeple intihardan vazgeçmiş diye anlatır.

Üçüncü tebliğcimiz Prof. Dr. Saffet Köse. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden. Tebliğinin başlığını görünce ben biraz şaşırdım. Biz İstanbullular varken Konya'da yaşayan bir adamın trafikle ne derdi olabilir diye düşündüm. Bir öğrenelim bakalım neymiş derdimiz. Buyurun.

TOPLUMSAL BİR SORUN OLARAK TRAFİK

Saffet KÖSE*

Giriş

Trafik düzeni bir medeniyetin dışarıdan görünüşüdür/aynasıdır. Bir ülkede veya bölgede insanın ne kadar saygıya değer olduğunu trafiğin işleyişiyle ölçmek mümkündür. Bu açıdan aynaya baktığımızda ülkemiz açısından görüntü hiç de iç açıcı gözükmemektedir.

Resmi verilere göre[1] trafik kazalarında binlerce insanımızı kaybetmiş bulunuyoruz. Öyle ki bu sayı 1980-2008 yılları arası dikkate alınırsa yıllık olarak 4.000'in altına asla düşmemiştir. Mesela 1986'da 92.625 kazada 7315, 1987'de 110.207 kazada 7530 kişi ölmüştür. Türkiye'de son 10 yılda meydana gelen trafik kazalarında 50 binden fazla kişinin öldüğü, bir milyonun üzerinde insanın da yaralandığı ya da sakat kaldığı sağlam bir veri olarak karşımızda durmaktadır. Maddî hasar ve kayıtlara geçmemiş ölü insan sayısı da dikkate alınırsa meselenin daha vahim boyutlarda olduğu görülecektir.

Maalesef ülkemizin trafik kazalarında dünya üçüncüsü olduğu ve ölüm sebepleri arasında trafik kazalarının üçüncü sırada yer aldığı acı bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Bu kadar çabaya rağmen sadece geçen yıl (2008) 929.304 kaza olmuş ve 4228 vatandaşımız hayatını kaybetmiş, 183.841 kişi ise yaralanmıştır. Bu bilgi, sorunun hala ciddi biçimde devam ettiğini göstermektedir. Dünyada ise trafik kazalarında ölen insan sayısı yıllık olarak 1.250.000 civarındadır ki bu çok ciddi bir rakamdır.

Ülkemizde trafik kazalarının sebepleri arasında %95'in üzerinde bir oranla sü-

* Prof. Dr., Konya Selçuk Üniv. İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi.

1 http://www.trafik.gov.tr

rücü hataları ilk sırada yer almaktadır. Aşırı hız yapma, yorgun, dalgın, uykusuz ve alkollü araç kullanımı, öfke ve sabırsızlık, kuralları ihmal ve benzeri hatalarda belirleyici rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra yayaların dikkatsizliği, yetersiz yollar, bakımsız araçlar da kazalara sebep olan etkenler arasındadır.

I- DİN VE TRAFİK

Seyr-ü seferin, insan/hayvan gücü yerine makine ve motor kuvvetine taşındığı günden itibaren yol yapımından araçlarına varıncaya kadar modern trafiğin bütün unsurlarını tamamen teknolojik gelişmelere borçlu olduğumuzu öncelikle ifade etmeliyiz. Bu gün kara, deniz, hava ve demir yolu ulaşımının merkezde olduğu trafik sorunlarını modern bir problem olarak kabul etmemiz gerekir. Bu durumda öncelikle trafik kurallarının oluşturulması ve uygulanmasında dini ilke ve kurallar ne kadar rol oynayabilir? sorusuna makul bir temel bulmamız gerekirse şuradan başlamamız uygun olur. İslâm'ın iki temel kaynağı Kur'ân ve Sünnet insan-Allah, insan-insan ve insan-âlem ilişkilerini bazen ayrıntılı hükümlerle bazen de temel ilkeler vazederek buradan içtihat yoluyla elde edilecek hükümlerle düzenleme yoluna gitmiştir. Her iki belirleme biçimi de işin doğası gereğidir. Hükümlerinin ayrıntılı belirlendiği konular kendilerindeki maslahatın sabit olması, ilkeler şeklinde gelenler ise zaman ve mekânı aşacak dinamizmin sağlanması amacına yöneliktir. Bu husus İslâm'ın süreklilik ve evrensellik özelliğinin zarurî sonucudur. Trafik hususunda ise hem ayrıntı hem de ilkelerden oluşan yelpazede tabiî hükümlerin ve esasların bulunduğunu belirtmemiz gerekir.

II- TRAFİĞİN İŞLEYİŞİ İLE İLGİLİ TEMEL ESASLAR

A- Teknoloji Kevnî Âyetlerin Maddeye Uygulanmasından Doğmuştur, Eziyet Amacıyla Kullanılamaz

Kur'ân-ı Kerîm, evrendeki mükemmel denge ve düzene işaret ederek insanlardan bu bilinçli tasarımın araştırılmasını talep etmiştir. Klâsik literatürde kevnî ayetler denilen evrendeki düzenin incelenmesi, sebep-sonuç ilişkilerinin tespit edilmesi, bu yöndeki İlâhî kanunların keşfedilmesi Allah'a götürecek yollardan birisidir. Birçok ayette bu noktaya vurgu vardır.[2] Kur'ân-ı Kerîm insana bu gerçekleri görebilecek idrak kabiliyetleri (basâir) verildiğini belirtir.[3] Bu sebeple, fizik, kimya, matematik, astronomi, tıp gibi konusu madde olan ilimlerle uğraşmak aynen ilâhiyat disiplinleri gibi İslâm toplumunda farz-ı kifâye (toplumsal vecîbe) kabul edilmiş ve herhangi bir ayırıma tabi tutulmadan aynı değerde ele

2 Mesela bk. Bakara, 2/164; Yûnus, 10/5, 67; Ra'd, 13/2-4; Enbiyâ, 21/31-32; Furkân, 25/2; Rûm, 30/20-25; Kamer, 54/49; Rahmân, 55/5-7; Mülk, 67/3-5; Kıyâme, 75/8-9; İnsân, 76/8-10; Tekvîr, 81/1-14; İnfitâr, 82/1-9; İnşikâk, 84/1-5.

3 En'âm, 6/104.

alınmıştır. Çünkü bunların kanunları da Allah Teâlâ tarafından vazedilmiştir. Mesela uçuş kanunları, mühendisliği ilgilendiren kanunlar bizzat Allah tarafından vazedilmiştir. İnsanın yaptığı sadece bu kanunları keşfedip maddeye uygulamak yani uçak yapıp uçmaktan, bu gün olduğun gibi sağlam dev katlı binalar, muhteşem makineler yapıp kullanmaktan ibarettir. Bu kanunlar yaratılmasaydı bu sonuçlar elde edilemezdi. Buradan hareketle diyebiliriz ki teknoloji, incelikleri keşfedilebilen ya da sırrı anlaşılabilen, sebep-sonuç ilişkileri çözülebilen kevnî ayetlerin maddeye uygulanışından doğmuştur.

Elde edilen teknolojinin tabiî sonucu olarak insan, hayatını kolaylaştıran bu kanunları yarattığı, bunları çözebilecek aklî güç ve yetenek verdiği için Allah'a şükretmek zorundadır. Teknolojiyi nimet olmaktan çıkarıp eziyet haline dönüştürmek, zulüm ve haksızlığa vasıta kılmak küfrân-ı nimettir ve Allah'ın asla kabul etmediği bir husustur.[4] Allah, kullarına zulmedici olmadığına göre,[5] koyduğu metafizik ya da fizik kanunları insanın maslahatını sağlaması amacıyla vazetmiştir. Bu sebeple teknoloji keyfi biçimde kullanılamaz, zulüm ve eziyete vasıta kılınamaz. Kara, hava, deniz ve demiryolu taşıtlarının kullanımı buna uygun olmak zorundadır ki trafik kuralları bunu sağlamaktadır. Bu yönü itibarîyle trafiği düzenleyen kurallar fıtrî/tabiî özelliğe sahiptir. Bu açıdan İslâm'ın hâkim olmadığı gelişmiş gayr-ı Müslim ülkelerde belki de Müslümanlara örnek teşkil edecek bir düzen kurulmuş bulunmaktadır.

B- Her İş Kendi Tabiî Kuralına Göre Lâyık-ı Vechiyle Yapılmalıdır

Trafik kaideleri can ve mal güvenliğini korumayı amaçlayan tabiî-fıtrî kurallardan oluşmaktadır. Bu kurallara uymayı zorunlu kılan biraz da bu özelliğidir. Kur'ân-ı Kerîm'in medeniyetin temeline işaret eden şu ayeti ve bu tür tabiî kurallara uymayı emretmektedir:

"Evlere kapılarından girin. Allah'ın emir ve yasaklarına karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun. Umulur ki kurtuluşa erersiniz."[6]

Meşhur müfessir Zemahşerî'nin (ö.538/1144) yorumuyla ayet şunu ifade eder: "Her işi kendi tabiî kuralına / metoduna göre lâyık-ı vechiyle yapın. Aksini yapmayın."[7] Her işin bir münasibi, yöntemi, ona ait tabiî kuralı vardır. O da onun kapısından girmektir. Yani kuralını uygulamaktır. Maksada ulaştıran yol budur. İyilik (birr) ve verimlilik de bundan doğar. Onun aksini yapmak işleri tersine götürür. Ebussuûd Efendi'nin (ö.982/1574) ifadesiyle kural tanımazlıkta ('udûl)

4 Bkz. İbrâhim, 14/34.
5 Âl-i İmrân, 3/182; Enfâl, 8/51; Hacc, 22/10; Fussilet, 41/46.
6 Bakara, 2/189.
7 el-Keşşâf, Kahire 1366/1947, I, 235.

iyilik yoktur.[8] Bu ayette anlatıldığı üzere cahiliye Araplarının yaptığı gibi evlere arkadan girmek ve bundan hayır ummak tabiî olana aykırılık taşıdığı için hayırlı bir sonuç vermez. Bütün işler böyledir. Belki de bu konuda en çok söz edilecek husus trafik kurallarıdır. Bu tabiî-fıtrî kurallar bütün dinlerde sağlanması istenen can ve mal emniyetinin teminatıdır. Onlara uymamak ya da görmezden gelmek telâfisi mümkün olmayan kayıplara sebep olmaktadır.

Yol güvenliğinin temini bu bağlamda yoldan eziyet ve zararı kaldıracak tedbirleri almak devletin ilgili otoritesinin görevidir.[9] Bu konuda yetkili makamın maslahat gereği olan emir ve yasaklarına uymak vecibedir.[10]

C-Trafik Kuralları ve Kul Hakkı

Toplumsal hayat, insanların sürekli olarak haklar ve vazifelerle karşı karşıya geldiği dinamik bir ilişkiler ağının hâkim olduğu süreci ifade eder. Bu ilişkilerin en yoğun ve somut biçimde yaşandığı ortak alanlar vardır. Bunlardan birisi yoldur. Umumî yolların menfaatinde bütün toplum müşterektir.[11] Dolayısıyla yolların kullanımında herkes hak sahibi olduğu kadar belli kurallarla da bağlıdırlar. Böyle bir ortamda sürücülerin, yolcuların, yayaların, yol kenarlarında yer alan mekân sahiplerinin kendileri dışındakilere karşı sorumlulukları vardır. Bu mesuliyetlerin yerine getirilmemesi dini literatürdeki karşılığıyla kul hakkının ihlâli anlamına gelir. Mesela kırmızı ışıkta geçmek, ticaret erbabının kaldırımları işgali yayaların araçlara ayrılmış yoldan gitmesi kul hakkının ihlalidir.

Kur'ân-ı Kerîm kul hakkına karşı sorumluluğun ağırlığına dikkat çeker. Müfessirler "Ey kavmimiz! Allah'ın davetçisine icabet edin. O'na iman edin ki sizin günahlarınızdan bir kısmını yarlığasın ve sizi çok elem verici bir azaptan kurtarsın"[12] ayetinden hareketle kul hakkının af kapsamı dışında olduğunu belirtmişlerdir.[13] Üstelik hata ve unutma gibi kasıt dışı etkenler de bu hakkı düşürmemektedir. Bu sebeple Hz. Peygamber'in kul hakkını ihlâl edenleri müflis olarak nitelendirmesi,[14] kul haklarından doğan günahın Allah tarafından affının söz konusu olmadığını belirtmesi[15] de bu görüşü güçlendirmektedir.

---

8 İrşâdü'l-'Akli's-Selîm, Beyrut 1983, I, 203.

9 Mâverdî, el-Ahkâmu's-Sultâniyye (nşr. Ahmed Mübârek el-Bağdâdî), Beyrut 1409/1989, s. 246.

10 Nisâ, 4/59; Darekutnî, Îdeyn 3.

11 Mâverdî, er-Rütbe fî talebi'l-Hisbe (nşr. Ahmed Câbir Bedrân), Kahire 1423/2002, s. 166; Gazzâlî, İhyâü Ulûmi'd-Dîn, Beyrut, ts. (Dâru'l-Ma'rife), II, 339; İbnü'l-Uhuvve, Me'âlimü'l-Kurbe (Reuben Levy), Kahire 1938, s. 78, 79.

12 Ahkâf, 46/31.

13 Zemahşerî, IV, 312; Ebussuûd, VIII, 89; Elmalılı, Hak Dini, İstanbul 1971, VI, 4362.

14 Müslim, Birr 60.

15 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 240.

D- Tabiî-Fıtrî Kuralları İhmalin Sonucu: Fesat

En genel anlamıyla fesat itidal çizgisinden uzaklaşmak, istikametten ayrılmak demektir.[16] Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça ifade edildiği üzere Allah'ın her şey için koyduğu bir ölçü, kanun vardır. Eşyanın dengesini sağlayan mîzân / terâzî vardır. Yapılan işlerden netice alabilmek için bu ölçünün gözetilmesi onun kanunun uygulanması gerekir. Aksi takdirde ortaya çıkacak olan şey kargaşa ve çöküştür.[17] Kur'ân-ı Kerîm'de fesat çıkarmak birçok ayette yasaklanmaktadır.[18] "Yeryüzünde bozgunculuk yaparak kargaşa çıkarmayın"[19] ayetini müfessirler kibirli bir şekilde azgınlık taşkınlık yaparak, bozgunculuk çıkararak dolaşmayın şeklinde yorumlamaktadırlar.[20] Trafik kurallarına uymamaktan kaynaklanan fesadın sonucu can ve mal kaybıdır.

Buna göre bir ülkenin yolları kullanılan malzemeden teknik donanımına, inşa biçimine varıncaya kadar standartlarına uygun inşa edilmeli, kendi tabiî-fıtrî kuralı neyi gerektiriyorsa o yerine getirilmelidir. Mesela antlaşmaya aykırı olarak malzemeyi eksik kullanmak dünyada o işin fesadını, ahirette de azabını gerektirir. Oysa Mutaffifîn suresinde insanların peşine düşmedikleri çok basit hak ihlâllerinin bile kayda geçtiği, hesap gününde bunlar için büyük bir mahkemenin kurulacağı ve haksızlıkların hesabının sorulacağı açık bir şekilde anlatılmaktadır:

"Yazıklar olsun o ölçek ve tartıda hile yapan mutaffiflere! Onlar insanlardan bir şeyi ölçüp alacakları zaman kılı kırk yararlar. Ama insanlar için ölçüp tarttıkları zaman kıyısından köşesinden/ucundan kenarından kırparak verirler. Gerçekten onlar bütün insanların hesap vermek üzere Allah'ın huzurunda hazır bulunacakları o büyük gün için diriltileceklerini hiç akıllarına getirmezler mi? Dikkat edin facirlerin kitabı siccîndedir. Bildin mi siccîn nedir? (Bu ucundan kenarından kırptıkları şeylerin) rakam rakam yazıldığı kitaptır (amel defteri)."[21]

Mutaffif kelimenin kökü dikkate alındığında ölçüp tartarken bir şeyin kıyısından kenarından bilinçli bir şekilde/hile ile çalan kimse demektir ki bu insanların peşine düşmeyecekleri basit hakları ifade eder. Her ne kadar insanlar peşine düşmese de Allah bu basit hakların onların kara defterine (siccîn) rakam rakam yazıldığını ve bunlar için büyük bir mahkeme kurulacağına işaret ederek kul hakkının önemine vurgu yapar.[22] Fıkıh usulü açısından bir şeyin azı yasak ise çoğu zaten

16 Râgıb, el-Müfredât, "fesâd" md.
17 En'âm, 6/152; A'râf, 7/85; Hûd, 11/84; İsrâ, 17/35; Şu'arâ, 26/181-183; Kamer, 54/49; Rahmân, 55/7-9; Hadîd, 57/25.
18 Bkz. M. Fuâd Abdülbâkî, el-Mu'cemü'l-Müfehres, "fesâd" md.
19 Bakara, 2/60; A'râf, 7/74; Hûd, 11/85; Şu'arâ, 26/183; Ankebût, 29/36.
20 Msl. bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I, 348-349.
21 Mutaffifîn, 83/1-9.
22 Bk. Asım Efendi, el-Okyanûsu'l-Basît, İstanbul 1305, "t.f.f." md. II, 802-803; Zemahşerî, IV, 718-719; Ebussuûd, a.g.e., IX, 124-126; Elmalılı, VIII, 5648-5650.

yasaktır. Ana yapıyı etkilemeyecek kırpıntıların bile bu derece sorumluluğu bulunduğuna göre fazlasını çalanların çok daha ağır sorumluluklarının bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayeti yol inşaatına uyguladığımızda antlaşma hükümlerine aykırı hareket etme, hileyi kamufle etme, standardı düşürme ihlâl edilmiş bir kul hakkı olarak sahibi eylemde bulunan adına kayda geçmektedir ki hesabı mutlaka sorulacaktır.

E- Zarar Yoktur

Hz. Peygamber'in kısa söz ile derin anlamlar ihtiva eden ifadelerinden olan "zarar yoktur, zarara karşılık zarar vermek de yoktur" hadisi[23] her türlü zararı yasaklamaktadır. Hz. Peygamber'in bu ifadesi dikkatle incelendiğinde cinsi nefyeden lâ edatından sonra gelen nekre kelime umûmîlik ifade edeceğinden her türlü zararı yasaklamaktadır. "Kim helâlinden kazanıp yer, sünnet üzere (dinin emir ve yasakları doğrultusunda) yaşar ve insanlar da kötülüğünden / şerrinden emin olursa o kişi cennete girer"[24] hadisi de bâika'nın çoğulu olan bevâik kelimesiyle bütün zulüm, aldatma, eziyet çeşitlerini[25] yasaklamaktadır.

Hz. Peygamber Müslümanı diğer müslümanların elinden ve dilinden selâmette olduğu kimse; mü'mini, diğer mü'minlerin kendisinden canları ve malları konusunda emin oldukları kimse; muhâciri de kötülüğü terk edip ondan kaçan kimse şeklinde tanımlamaktadır.[26]

Bu genel nitelikli hadislere trafikteki zarar ve eziyet de dâhildir.

E- Hayırda Yarışmak ve Mâûn Kültürünü Etkinleştirmek

Kur'ân'ın ifadesiyle hayırda yarışmak,[27] iyilik ve takvâda yardımlaşmak,[28] Hz. Peygamber'in ifadeleriyle bütün eklemler için günlük sadaka vermenin bir vazife olduğu ve bu çerçevede bir tebessümün, güzel bir sözün bile sadaka kabul edildiği, iyiliğin merkeze alındığı bir ilişkiler ağı içinde olmanın huzurunu duymak insana mutluluk ve güven veren bir hususdur.[29] Bunun yanında mâûn kültürünü canlı tutmak huzuru arttıran diğer bir zihniyettir. Mâûn, insanların her zaman ve her yerde ihtiyaç duyabileceği basit eşyalarda yardımlaşmalarını ifade eden bir kavramdır. Bu tür küçük fedakârlıklarda dahi bulunamayacak ölçüde bencilliğin mü'minlere yakışmadığını ifade eden Kur'ân-ı Kerim bu karakterde

23 İbn Mâce, Ahkâm 17; Mâlik, el-Muvatta', Akdiye 31; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V/ 327.
24 Tirmizî, Kıyâmet 22.
25 Mübârekpûrî, Mir'âtü'l-Mefâtîh, Hindistan, 1401/1984, I, 283.
26 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, II/206.
27 Bakara, 2/148; Mü'münûn, 23/61.
28 Mâide, 5/2.
29 Buhârî, Sulh 11, Cihâd 72, 128; Müslim, Zekât 56, Müsâfirîn 84.

olanları şiddetle zemmetmektedir.[30] Buna göre park esnasında ya da park halinde birisine yol vermek, park yerini diğerine takdim etmek, karşıdan karşıya geçmek isteyenlere yol vermek, başkasını kendisine tercih etmek yani diğer insanlara öncelik tanımak (îsâr), trafikte sıkışmış birisine yolu açıvermek bir Müslümana en çok yakışan davranış biçimidir. Ensâr'ın bütün imkânlarını Mekke'den Medîne'ye hicret eden muhâcirlerle paylaşması örnek davranış olarak Kur'ân-ı Kerîm'de övülmüştür.[31]

Günümüz Türkiye'sinde seyir halinde yol vermediği gerekçesiyle cinayetler işlendiği ya da park kavgası yüzünden insanlarımızın öldüğü dikkate alınırsa bu esasların ne kadar değerli ve hayatî önemi haiz olduğu kendiliğinden ortaya çıkar.

III- TRAFİĞİN İŞLEYİŞİNİ KONU ALAN NASSLAR

A- Yolda Eziyet Etmemek

Hz. Peygamber hadislerinde özellikle yolda insanlara eziyet veren şeylerin yapılmamasını istemiştir. Şu hadis bunu açık bir şekilde dile getirir:

"Îmân yetmiş yahut altmış küsur şubedir. Bunların en üstünü Lâ ilâhe İllallâh (Allah'tan başka ilâh yoktur) sözüdür. En alt derecesi ise yoldan eziyet veren şeyleri gidermektir." [32]

Bundan başka Hz. Peygamber'in açıkça yoldan eziyet veren şeyin kaldırılmasını[33] mesela yol üstlerine atılan çöpü (kemik) kaldırmayı teşvik ederek sadaka sayması,[34] yolların ve dinlenme mekânlarının kirletilmesinin lanete vesile bir davranış olduğunu ilan etmesi,[35] yol üstlerinin trafiği engelleyecek meşguliyetlerden arındırılması talebi,[36] yoldaki pisliği eziyet olarak isimlendirmesi,[37] yoldan eziyet veren bir dikeni kaldırandan Allah'ın razı olarak onun günahlarını bağışladığını bildirmesi,[38] yine sahabeden birisine en faydalı amelin yoldan eziyeti kaldırmak olduğunu ifade buyurması,[39] ümmetinin amellerinin iyisiyle kötüsüyle kendisine arz olunduğunu ve bunlar içinde yoldan eziyeti kaldırmanın güzel ameller içinde yer aldığını müjdelemesi[40] trafik kültürü oluşturacak derin-

30 Mâûn, 107/7.
31 Haşr, 59/9.
32 Müslim, Îmân 58; Ebû Dâvûd, Sünnet 14.
33 Buhârî, Mezâlim 24, Cihâd 128; Ebû Dâvûd, Edeb 160.
34 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V/154.
35 Ebû Dâvûd, Tahâret 14; İbn Mâce, Tahâret 21.
36 Buhârî, Mezâlim 22; İsti'zân 2; Ebû Dâvûd, Cihâd 57.
37 Ebû Dâvûd, Tahâret 137.
38 Müslim, Birr 127-130.
39 Müslim, Birr 131.
40 Müslim, Mesâcid 57; İbn Mâce, Edeb 7.

liğe sahiptir.

Hadiste geçen eziyet ifadesi de umûmîlik ifade eder ve insanlara rahatsızlık veren her türlü haksız uygulama ve eylemleri kapsar. Yolun inşasından kullanımına ve teknik donanımlarına varıncaya kadar eziyet veren bütün her şey buna dâhildir. Örneklendirmek gerekirse yol yapımı açısından: Yol inşaatında uygun malzeme kullanmamak, yolun planını standartlara uygun yapmamak, yol üzerine yağ ve mıcır gibi kaygan madde dökmek, yol güvenliğini temin eden çizgi, kedi gözü, oto korkuluk gibi işaret ve araçları koymamak, alt geçit, üst geçit ve bilgi levhalarını ihmal, yağışlı havalarda su birikintisi oluşturacak çukurlar ya da eğimleri bırakmak; sürücüler açısından: Araçların periyodik bakım ve kontrollerini ihmal etmek, iklim şartlarına göre gerekli alet edevatı bulundurmamak, kapasitenin üzerinde yük ve yolcu almak, yolu daraltacak şekilde park etmek, nizami park edenin önünü kapatmak, çıkışını engellemek, süratli ya da çok yavaş araç kullanmak, yağışlı havalarda kontrolsüz gidip insanların üstünü başını kirletmek, yüksek sesli müzik çalmak, egzostu gürültü çıkaracak şekilde dizayn etmek, yola çöp atmak (özellikle otobüs muavinlerinin belli yerleri çöplük haline getirmeleri), yayaları dikkate almamak; yolcular açısından: Şoförü meşgul etmek, yüksek sesle konuşmak, ayakkabılarını çıkarmak, emniyet kemeri takmamak; yayalar açısından: Kaldırımdan gitmemek, yaya geçitlerini kullanmadan rasgele yerlerden karşıdan karşıya geçmek; halk açısından: İnsanlara sataşmak, yolları kirletmek, ticaret erbabının kaldırımları işgal etmesi gibi eylemler sayılabilir. Bunların her birisi eziyettir ve dolaysıyla hak ihlâlidir.

B- Yolun Hakkını Vermek

Hz. Peygamber şu hadisinde geniş biçimde yolun hakkını ifade etmektedir:

"Hz. Peygamber: «Yollarda oturmaktan sakının» buyurduğunda sahabe: Yâ Rasûlallah! Bizim yollarda oturmamız kaçınılmaz bir şeydir. Çünkü biz oralarda durup konuşuyoruz dediğinde Hz. Peygamber: «Mademki yolu bu şekilde kullanmak zorundasınız o zaman onun hakkını verin» buyurunca ashabın yolun hakkı nedir? sorusuna Rasûl-i Ekrem şu cevabı vermiştir: Yolda seyredenlere karşı gözü indirmek / bakışlarla onları rahatsız etmemek, eziyet verecek şeylerden uzak durmak, selâma mukabelede bulunmak, iyiliği hakim kılmak kötülüğü engelleme çabası içinde olmak."[41]

Bu hadisin farklı rivayetlerinde bazı ilaveler vardır. Bunlar da: "Güzel sözlü olmak",[42] "yolunu şaşıranlara yol göstermek, aksırıp ta hamdedene

41 Buhârî, Mezâlim 22, İsti'zân 2; Müslim, Libâs 114.
42 Müslim, Selâm 2.

'yerhamükellâh' demek, yardıma muhtaç olanlara yardım etmek",[43] "haksızlığa uğrayanlara yardımcı olmak, selâmı yaymak",[44] "yükü olana yardım etmek."[45]

Konuyu tamamlayan farklı rivayetleriyle birlikte bu hadiste, günümüzün trafik sorunlarının büyük bir çoğunluğunun çözümüne temel teşkil edecek ahlâkî umdeleri buluyoruz. Birinci olarak zorunluluk olmadıkça umumi yolları herhangi bir sebeple işgal etmemek gerekir. Zorunlu hallerde de trafik akışını engellemeyecek tedbirleri almak, yolun hakkını vermek gerekir. Bu bağlamda kendisini kontrol altında tutup gözü indirmek gerekir. Bundan maksat bakışla taciz etmemek, gözleriyle mahremiyeti ihlal etmemek, ufak bir hatada ya da kişinin hatalı kabul ettiği bir tavırda hoşgörüsüzce öfke saçar şekilde bakışlarını sabit tutup kızgınlık ifadesiyle dik dik bakarak olaya sebep olmamaktır. Hatta insana nazaran göz ne ise araçlarda da lambaları odur diye bakarsak sürücülerin uzun huzmeli farlarını indirmeleri, kısa huzmeli farlara geçmeleri de yani ışıklarını indirmeleri bu hadise dâhil edilebilir. Çünkü bu da bakışlarla bir rahatsızlıktır. Kaldı ki bu tür eylemler eziyet olduğu için hem bir önceki hadisin hem de bu hadisteki "eziyet verecek davranışlardan uzak durma" ilkesinin kapsamına girmektedir.

Selâma mukabele etmek, selâmı yaymak yolda en fazla ihtiyaç duyulan hususlardan birisidir. Çünkü selâm nezaket, iyi niyet, sabrı ifade eder. Hz. Peygamber çokça selâmlaşmanın karşılıklı sevgiyi arttıracağını belirtmektedir.[46] Selâmla başlayan bir diyalogdan kötülük çıkmaz. Çünkü selâm Allah'ın Peygamberlerine[47] ve mü'min kullarına,[48] meleklerin peygamberlere[49] ve cennet sakinlerine,[50] cennet ehlinin birbirlerine,[51] Hz. Peygamber'in ümmetine[52] hitap şeklidir. Cennetin bir adı da barış ve esenlik yurdu anlamına gelen "Dâru's-selâm"dır.[53] Özellikle herhangi bir hatada araçlarından öfkeyle inen sürücülerin özellikle günümüz insanın çok fazla stresli olduğu dikkate alındığında söze selâmla başlamalarının[54] oldukça sorun çözücü bir özelliğe sahip olduğunu, bulunulan yerin öfke ve gazap yurdundan selâm / esenlik yurduna çevirmede selamlaşmanın etkili olaca-

43 Ebû Dâvûd, Edeb 12.
44 Tirmizi, İsti'zân 30; Dârimî, İsti'zân 26.
45 Bezzâr, el-Müsned, nr. 5292; Muttakî el-Hindî, Kenzü'l-Ummâl, IX, 146, 147, nr. 25445, 25449.
46 Müslim, Îmân 93; Ebû Dâvûd, Edeb 142.
47 Sâffât, 37/79, 109, 120, 130, 181.
48 Ahzâb, 33/44; Yâsîn, 36/58.
49 Hûd, 11/48, 69; Hicr, 15/52; Zâriyât, 51/25.
50 Ra'd, 13/24; Hicr, 15/46; Nahl, 16/32; Zümer, 39/73; Kâf, 50/34.
51 Yûnus, 10/10; İbrâhim, 14/23.
52 En'âm, 6/54.
53 En'âm, 6/127.
54 Selâm konusunda bk. Mehmet Efendioğlu, "Selâm", DİA, XXXVI, İstanbul 2009, s. 342-343.

ğını belirtmemiz gerekir. Hz. Peygamber'in uzakta olanlara verdiği selâmının anlaşılması için eliyle işaret ettiği dikkate alınırsa birbirlerini tanıyan araç sürücülerinin bu şekilde selâmlaşmaları da bir sünnet olarak yaşatılması gereken diğer bir husustur.[55] Ama şunu da belirtmek gerekir ki öfkeyi yenmek, affedici olabilmek en büyük erdemlerden birisidir ve Kur'ân-ı Kerîm bunu başarabilen mü'minlere genişliği gök ve yer kadar olan bir cennet vaat etmektedir.[56] Bütün iyi niyete rağmen kavgayı devam ettirmek isteyen cahiller olabilir. Bu durumda da selâm deyip geçmek Kur'ân'ın tavsiyesidir.[57] Haklı bile olsa daha büyük bir probleme sebep olacak sataşmalara cevap verip olayı işin içinden çıkılmaz hale getirmemek, belâ arayanlara hiç bulaşmamak, sonu hesap edilemeyecek noktaya getirmemek gerekir. Özellikle trafikte birçok problem basit sebeplerle başlayıp içinden çıkılamaz hale geldiği dikkate alınırsa bu davranışın selâmete çıkarıcı özelliği sığınılacak en güvenli limandır.

Hz. Peygamber bütün mü'minlerin gücü oranında iyiliği hâkim kılma ve kötülüğü önleme görevlerini[58] yollarda da devam ettirmelerini istemekte ve güzel sözlü olma ilkesi ile de bu görevin güzellikle, iyi niyetle, yapıcı biçimde, şiddet ve tahkire başvurmadan yerine getirilmesini istemektedir. Olumlu sonuç da ancak bu şekilde elde edilebilir. Peygamberi Hz. Mûsâ'yı Fir'avn gibi bir zorbaya gönderen Allah Te'âlâ'nın ona "yumuşak söz söylemesini" emretmesi[59] bu açıdan oldukça anlamlıdır.

Hadiste zikredildiği üzere haksızlığa uğrayanlara yardımcı olmak öncelikle herkesin vazifesidir. Özellikle bu ilkenin yol hakkında zikredildiğini dikkate alırsak trafikteki tartışmalarda ya da kazalarda veyahut yolun kullanımında herhangi bir haksızlığa uğramış olana yardımcı olmak orada bulunmanın getirdiği bir vazifedir.

Yolunu şaşıranlara yolu tarif etmek yolda olanlara iyilik etmenin[60] bir örneğidir. Hadis bunun bir vazife olduğunu açıkça ifade etmektedir. Ancak bu konuda bireysel görev ile kurumsal görev ayrıdır. Bireysel anlamda sorulan yerleri bilenlerin tarif etmesi dini bir görev iken kurumsal anlamda yetkili otoritenin aynı vazifeyi yolu planlarken doğrudan yerine getirmesi gerekir. Bu da gerekli yerlere bilgilendirici trafik levha ve işaretlerini koymakla olur.

Hadisteki diğer bir görev de yükü olup ta taşıma zorluğu çekenlere yardım

---

55 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI, 457-458.
56 Âl-i İmrân, 3/133-134.
57 A'râf, 7/199; Mü'minûn, 23/3; Furkân, 25/63, 72; Kasas, 28/55.
58 msl. bkz. Âl-i İmrân, 3/104, 110, 114; Tevbe, 9/67, 71, 112; Nahl, 16/25; msl. Bkz. Müslim, Îmân 78; Tirmizî, Fiten 11; Nesâî, Îmân 17; Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, III/20, 49.
59 Tâhâ, 20/44.
60 msl. bkz. Bakara, 2/177, 215; Nisâ, 4/36.

etmek de gücü yetenlere birer vazifedir.

C-Taşıyıcıların Sorumlulukları

Şu hadis-i şerîfi taşıyıcılık yapan taksici, kargocu ya da yük ve yolcu taşıyan diğer meslek mensuplarına uyguladığımızda işlerini nasıl yapmaları gerektiğini görüyoruz:

"Şu altı şeyi bana garanti edin ben de size cennete gideceğiniz hususunda garanti vereyim:

1- Konuştuğunuzda doğru söyleyin
2- Vadinize bağlı kalın
3- Size emanet edilenleri eda edin
4- Namusunuzu koruyun
5- Gözlerinizi indirin / Bakışlarınızla rahatsızlık vermeyin
6- Elinizi tutun."[61]

Hadiste konu edilen hususlara kısaca bakarsak şunları söyleyebiliriz: Diğerlerinde olduğu gibi taşıyıcı esnafı için de doğruluk ve dürüstlük değerli sermayedir. Hadiste bahsedilen doğru sözlü olmak ve vaat edilen şeyi hiçbir hile ve oyuna başvurmadan yerine getirmeyi taşıyıcı esnafa uygularsak üzerinde mutabakata varılan zaman ve yere sadakatin, işi gerektiği şekilde yapmanın, bilgisizlikten yararlanarak hile yapmamanın (mesela yabancıları istediği yere götürürken taksicilerin) dürüstlüğün tezahürü olduğunu örnek olarak zikredebiliriz. Emanet edilenleri gerektiği şekilde yerine teslim etmek, yolcuyu zamanında salimen götürmek, kimsenin özel hayatına ve namusuna kötü gözle bakmamak, gözleriyle taciz etmemek, eliyle zarar vermemek yani gücünü haksız yere kullanmamak, eziyet etmemek taşıyıcıların meslek etiği açısından uymalarının zorunlu olduğu diğer ilkelerdir.

D- Yolcuyu İncitmeden Taşımak

Yolcu taşıyan araç sürücüleri, taşıdıkları insanların can ve mallarının kendilerine birer emanet olduğunun bilincinde olmalı, sanki cam sırça taşıyormuş gibi hassas davranıp incitici hareketlerden sakınmalıdırlar. Hz. Peygamber'in eşlerinin develerini idare etmekle görevli Enceşe'ye söylediği söz bu konuda oldukça eğitici bir özelliğe sahiptir: "Ey Enceşe! Camdan sırçalar taşıyorsun. Dikkatli sür!"[62] Hz. Peygamber'in bu ifadelerinde hem eşlerine karşı bir nezaketi, onlara

61 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, V, 323; Beyhakî, es-Sünenü'l-Kübrâ (nşr. M. Abdülkadir Atâ), Mekke 1414/1994, VI/288.

62 Buhârî, Edeb 90, 95, 111, 116; Müslim, Fezâil 70-73; Dârimî, İsti'zân 65.

iltifatı hem de develeri onları incitmeyecek şekilde sevk etmesi gerektiği dersini veren bir üslûbu vardır.

Araplar develeri idare edecek olan görevlileri güzel seslilerden seçerlerdi. Onlar develeri sevk ederken şarkı söylerler kendisini bu ritme kaptıran hayvanlar da hem şevkle yürüyüp hızlanırlar hem de yükün ağırlığını hissetmeden rahat bir şekilde yollarını tamamlarlardı. Enceşe de sesi güzel olan bir hizmetçiydi. Söylediği parçaların develeri hızlandırmasından dolayı develerin hızlanması üzerindeki eşlerini etkileyeceği için Hz. Peygamber kendisini uyarmıştır.[63]

E- Seyir Halindeyken Özellikle Kalabalık Yerlerde ve Sıkışık Yollarda Sakin Olmak

Hz. Peygamber insanların yoğun bulundukları alanlarda sakin seyretmelerini, sükûnetlerini muhafaza etmelerini emretmiştir. Mesela Arafat'tan dönerken özellikle yavaş gitmiş, devamlı olarak devesinin yularını çekerek onu frenlemiş, insanlara da hep yavaş ve sakin yürümelerini emretmiş ve şöyle buyurmuştur: "Ey İnsanlar! Sakin yürüyün (sekînet), ağır başlı hareket edin (vakar)! Develeri koşturmak, hızlı gitmek iyilik değildir."[64]

F- Araçlarla Şaka Yapmaktan Kaçınmak

Hz. Peygamber öldürücü ve yaralayıcı özellik taşıyan araç ve âletlerle şaka yapılmasını yasaklamıştır. Çünkü şakayı yapanın ya da elindeki âletin her an kontrolden çıkma tehlikesi vardır. Mesela bir kimsenin diğerine silah doğrultması bu sebeple yasaktır. Bu şakayı veya oyunu kaldırabilecek konumda olan anne-baba, kardeş bile olsa bu şekilde davranmak yasaktır[65] ve yapanlar meleklerin lânetine uğramaktadırlar.[66] Buna göre şaka ya da oyun olsun diye bir otomobili insan üzerine sürmek, insanları heyecanlandırmak amacıyla hız ya da çeşitli manevralar yapmak kabul edilebilir bir davranış değildir.

G- Seyir Halinde Şımarık ve Lâubâli Davranışlardan Sakınmak Gerekir

Kur'ân-ı Kerîm, seyir halinde kaçınılması gereken bazı tavırlar konusunda şu ayetleriyle uyarılarda bulunmaktadır:

"İnsanlara karşı gurur-kibir içinde olma. Yeryüzünde çalım satarak-şımarıklık yaparak yürüme. Unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiçbir kimseyi

63 Bk. Nevevî, el-Minhâc, Beyrut 1392, XV, 80; Süleyman Uludağ, İslâm Açısından Mûsiki ve Semâ', İstanbul 1976, s.97-101.

64 Buhârî, Hacc 94; Müslim, Hacc 268.

65 Buhârî, Fiten 7; Müslim, Birr 125-126; Nesâî, Tahrîm 29.

66 Müslim, Birr 125.

sevmez. Yürüyüşünde tabiî ol / ölçülü davran / orta yolu tut / sırat-ı müstakîm üzere ol, sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini eşek sesidir."[67]

"Yeryüzünde kibir ve azametle yürüme! Çünkü sen asla yeri yaramazsın ve boyca da dağlara erişemezsin."[68]

Âyetlerde yolda seyirde de etkili genel geçer bazı ahlâkî esaslara işaret edilmiştir. Öncelikle Allah'ın verdiği bir nimet mesela servet, aracın markası, modeli vs. kişinin yürüyüşünü ve konuşmasını değiştirmemeli yani kişiyi kibir, gurur, tepeden bakma, şımarıklık gibi ahlak dışı tavır ve davranışlara sevk etmemeli, azgınlık ve taşkınlığa sebep olmamalı, tam aksine şükre vesile olmalı, nimet çoğaldıkça tevazu da artmalıdır. Hz. Peygamber eldeki nimetleri kibre vasıta kılanlara rahmet nazarıyla bakmayacağını giyim örneğinde anlatır[69] ve iki elbisesiyle kibirli bir şekilde yürüyen şımarık bir insanı Allah'ın yere batırdığını haber verir.[70] İşte bu ruhi anlamda hastalıktır. Lukmân sûresi 18. âyeti buna işaret etmektedir. Zira ولا تصعّر خدّك ifadesi boynunda yer alan hastalık sebebiyle eğri büğrü yürüyen deve için kullanılmaktadır. Aynı şekilde servetine ya da diğer statülerine dayalı olarak mağrur bir şekilde hareket ederek gerek yaya gerekse araçlarıyla sağa-sola zikzak çizerek, slalom yaparak yürüyen kişide de benzer hastalık var demektir. Bu sebeple servetin ya da diğer imkânların çevreye rahatsızlık verecek özellikte sahibinin yürüyüşüne ve sesine etkisi modern araçlarla da gösterilebilen bir hastalıktır. Mesela lüks otomobilleri ya da diğer imkânlarına dayanarak şımarık tavır ve davranışlarla çevreye eziyet vermekten sakınmayan, yol güvenliğini tehlikeye atan, insanları endişe ve paniğe sevk edecek hız ve hareketlerde bulunan, gürültü çıkaran aletler ve yüksek sesli cihazlarla donatılmış modern araçlara binip pervasız biçimde yerleşim yerlerinde keyfince dolaşarak sükûneti bozan ve huzursuzluğa sebebiyet veren, bununla diğer insanlara verdiği eziyeti önemsemeyen, insanlar sırada beklerken basıp geçenler kısaca koyun sürüsüne girmiş kurt gibi aracıyla insanları endişeye ve paniğe sevk edecek biçimde yolda seyredenler bu ayetlerin kapsamına girmektedirler. Bütün bu olumsuzluklar amaçsız biçimde başıboş dolaşma sonucunda ortaya çıkar. Başıboş dolaşmak ise halk tabiriyle serseriliktir. Kişiyi taşkınlığa sevk eder. Bundan dolayı واقصد في مشيك âyeti kasd kelimesiyle önemli bir inceliğe işaret etmektedir. Bununla âyet hem bir kasıt / amaç için yürümeyi hem de yürümede tabiîliği, ölçülü olmayı ifade etmektedir.

Kendilerine ikazda bulunanları hiçe sayan sürücüleri de Kur'ân-ı Kerîm Kârûn örneğiyle uyarmaktadır. Kârûn, Hz. Mûsâ'nın kavminden olup hazinelerinin anahtarlarını ancak güçlü bir topluluğun taşıyabildiği, zenginliğiyle mağ-

67 Lokman, 31/18-19.
68 İsrâ, 17/37.
69 Buhârî, Libâs 1, 2, 5, Fedâilü's-Sahâbe 5; Müslim, Libâs 42-48.
70 Müslim, Libâs 49.

rur, servetiyle şımaran, gösterişi seven, kavminin arasında ihtişamla dolaşmaktan zevk duyan, kavminin uyarılarına rağmen servetini kendi bilgi ve becerisi sayesinde elde ettiğini söyleyen küstah bir kişiydi. Sonuçta bu tavırları sebebiyle helâk olmuştur.[71]

Kur'ân-ı Kerîm nimetin şımarıklığa değil şükre vesile olması gerektiğini, verilen nimetlere birer imtihan aracı olduğunun bilinciyle yaklaşılması gerektiğini ve şöyle söylenmesi gerektiğini özellikle binek araçlarını zikrederek hatırlatır:

"O Allah ki binmeniz için denizde gemilerden karada hayvanlardan binekleri hizmetinize vermiştir. Onlara bindiğinizde de Rabbinizin nimetini düşünesiniz ve diyesiniz ki: Bütün bunları bizim hizmetimize veren Allah ne yücedir. Çünkü O olmasaydı biz bunları elde edemezdik. Elbette biz sonuçta Rabbimize döneceğiz."[72]

Bütün bunlardan sonra âyetteki yürüyüş ve seste orta yolu tutma emrinin modern trafiğin iki temel sorununa sağlam bir temel ile çözüm sunduğu düşünülebilir. Özellikle ânî durumlarda, mutat hız sınırını aşmış araçların kontrolü ya mümkün değildir ya da çok zordur. Bu sebeple ayet özellikle seyir esnasında aşırı hız yapmamayı öngörmektedir. İkinci de gereğinden düşük yetersiz hız da bazen diğer araçlar için bir tehlike oluşturmaktadır. Bu sebeple mutat ölçü ne ise ona göre hareket etmek gerekmektedir. Can ve mal emniyetinin teminatı buradadır. Her işin bir kıvamı vardır. Adaletin gereği onu tam kararında yapmaktır. Ölçüyü aşarak fazladan bir şey yapmak (tuğyân: gereksiz fazlalık) ya da gereğinden eksik yapmak (hüsrân: gereğinden az) adalete uygun değildir. Her ikisi de ölçüsüzlüktür.[73]

Hz. Peygamber süratin mü'minin vakarını giderdiği, değerini düşürdüğünü[74] bildirmiş ve ezan ya da kameti işitip de namaza yetişmek isteyen bir mü'minin koşarak namaza gelmesini hoş karşılamamış, sükûnet ve vakarın muhafazasını istemiş, Cuma bile olsa buna riayet edilmesini istemiştir.

"Namaz için kamet getirildiğinde koşarak gelmeyin, yürüyerek gelin. Sükûnet ve vakarınızı muhafaza edin. Yetiştiğiniz yerden kılın (imama uyun), kaçırdığınız kısımları da tamamlayın."[75]

Âyetlerde seste mutat olanın dışına çıkılmaması yönündeki talep özellikle bunun seyir haliyle ilişkilendirilmesi günümüzün en temel sorunlarından birisi olan trafikteki gürültü kirliliğine bir işaret olarak alınabilir.

---

71 Kasas, 28/76-82.
72 Zuhruf, 43/12-14.
73 Zemahşerî, el-Keşşâf, IV/444.
74 Müttakî el-Hindî, Kenzü'l-'Ummâl, XV/412, nr. 41620, 41622.
75 Buhârî, Cumu'a 18, Ezân 20, 21, 23, Ahkâm 31; Müslim, Mesâcid 151-155, Akdiye 5.

Gürültünün beden ve ruh sağlığı üzerindeki olumsuz etkiye sahip olduğu mesela insan beyni için en büyük tehlikelerden birisi olduğu bilinmektedir. Bu gün gelişmiş ülkelerde şehirlerarası yolların yerleşim yeri yakınlarından geçen kısımlarına araç gürültüsünü engelleyici cam veya beton perdeler çekilmesi, bazı hava limanlarında gece uçuşlarının durdurulması bu etkinin azaltılmasına yönelik bir tedbirdir. Özellikle gece vakti gürültülü araçların seyrettiği ya da bilinçsizce çalınan korna seslerinin hâkim olduğu yerleşim birimlerinde dinlenmiş olarak uyanmak imkânsızdır. Lokman suresinin 19. ayetinde de "Sesini kıs" ifadesiyle gürültülü sesin rahatsız edici özelliğine vurguda bulunulmuştur. Hiçbir şekilde zevk vermeyen, rahatsız edici vasfa sahip modern teknolojik dönem öncesi ulaşım ve taşıma vasıtalarından birisi olan merkebin sesine atıfta bulunulması hoşlanılmayan araç gürültüsünün engellenmesi gerektiğine bir işaret olarak alınabilir. Bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'in ifade ettiği üzere dinlenme mekânları olarak yapılan evlere[76] kadar gürültünün gireceği şekilde trafikte seyretmek bu hakkın ihlâlidir.

Bir rahmet ve lütuf olarak[77] Allah'ın sükûnet ve dinlenme vakti kıldığı[78] ve üzerimize örttüğü,[79] bir elbise olarak bize giydirdiği gece vaktinde[80] insanları rahatsız edecek, uykularını kaçıracak ya da dinlenmelerini engelleyecek gürültülü araçlarla yolda gezmek, düğün vb. amaçlı konvoylar oluşturmak, müziğin sesini yükseltmek, korna çalmak, seyyar satıcıların bağırması, yollarda yüksek sesle konuşarak yürümek ayetteki ifadesiyle insanların giyindiği gece elbisesini yırtmak ya da örtüsünü kaldırmak mesela bununla uyuyan bir çocuğun uyanmasına, hastanın uykusunun kaçmasına, yorgun ya da dinlenme amacıyla yatmış olan birisinin uykusunun engellenmesine vesile olmak bir kul hakkı ihlalidir. Bu suçun hukukî karşılığı olduğu gibi (ta'zîr) uhrevî mesuliyeti de oldukça ağırdır. Konunun başında buna dikkat çekmiştik.

Hz. Peygamber bu yönüyle de bize örnektir. Evine gelen misafirlerin istirahat uykuda olduklarını görünce belki uyanık olanları vardır diye çok hafif bir şekilde selâm vermiştir.[81] Hz. Peygamber'in bu hassasiyetinden hareketle İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) gece vakti yüksek sesle zikir çeken zahitleri bedenin gıdası olan uykuyu engellemeleri ve uyuyanlara eziyet vermeleri sebebiyle eleştirmektedir.[82]

Hz. Peygamber'in gece namaza kalktığında da eşlerini rahatsız etmemek için

76 Nahl, 16/80.
77 Kasas, 28/72-73.
78 En'âm, 6/96; Yûnus, 10/67; Neml, 27/86; Gâfir, 40/61.
79 Furkân, 25/47.
80 Nebe, 78/10.
81 Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, VI/2, 4.
82 Keşfü'l-Müşkil (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), Riyad 1418/1997, I, 1056.

sükûnetle ve sessizce kalkıp namazını kıldığı bilinmektedir.

Gürültüsüzlüğün cennetin özelliklerinden birisi olarak zikredilmesi de bu açıdan manidardır.[83]

Malikî fukahâsından İbn Ferhûn (ö.799/1396) bu konuda çok önemli şu fıkhî hükmü zikretmektedir: Bir kimsenin komşusunun kapısının önüne hayvan ahırı yapması yasaktır. Çünkü orayı kirletirler, hareketli olmalarından dolayı rahatsızlık verirler. İnsanların uykularına mani olurlar. Değirmencilik vb. gürültülü meslekler de böyledir.[84]

H-Tedbiri Alıp Takdiri Allah'a Bırakmak

Bütün tedbirleri almak, hiç bir şeyi tesadüfe bırakmamak ve peşinden sonucu Allah'a bırakarak (tevekkül) hareket etmek esastır. Kur'ân-ı Kerîm açık bir şekilde tehlikelere karşı tedbirlerin alınması gerektiğini savaş örnekliğinde anlatır: "Ey İnananlar! Tehlikelere karşı tedbirlerinizi alın…"[85] Aynı husus hadislerde de vurgulanır. Bir sahâbînin devemi bağlayıp ta mı yoksa bağlamadan mı bırakıp Allah'a tevekkül edeyim sorusuna Hz. Peygamber: "Onu bağla ve ondan sonra tevekkül et" buyurmuştur.[86] Buna göre yola çıkmadan önce gerekli tedbirleri almak ve sonucunu Allah'a bırakmak bir mü'mine yakışan anlayıştır. Risk bulunan alanlarda ise bu tedbirler mutlaka alınmalıdır. Mesela emniyet kemerinin herhangi bir kaza anında koruyucu etkisi vardır. Bu ayet ve hadise göre yola çıkmadan emniyet kemeri mutlaka bağlanmalıdır. Çünkü emniyet kemeri, frenleme veya çarpışma anında sürücü veya yolcu üzerine etkiyen kuvvetin, kemer aracılığıyla vücuda yayılarak etkisiz hale getirilmesini sağlamaktadır. Kemerle vücudun koltuğa sabitlenmesi sonucunda uygun hız durumundaki kazalarda (80 km. ve altındaki hızlarda) çarpmalardan kaynaklanan yaralanma ve ölümler önlenmiş olmaktadır. Yapılan araştırmalar, emniyet kemeri kullanımının ölüm ve ağır yaralanma riskini büyük ölçüde ortadan kaldırdığını ortaya koymuştur.[87]

Hz. Peygamber (s.a.v.) Çarşı, pazar gibi insanların kalabalık bulunduğu merkezlerde tehlike arzeden şeyler satanlardan gerekli tedbirleri almasını istemiştir. Bu bağlamda ok gibi delici ve yırtıcı özelliği olan maddeler satan bir sahâbîden gerekli tedbirleri almasını istemiş mesela ucunu (temren) tutup insanlara zarar vermez hale getirmesini talep etmiştir.[88] Bu gün aynı şekilde trafikte seyreden

---

83 Buhârî, Umre 11, "Menâkıbü'l-Ensâr", 20, "Tevhîd", 35; Müslim, "Fedâilü's-Sahâbe", 71-72.

84 İbn Ferhûn, Tebsıratü'l-Hükkâm, Beyrut 1415/1996, II, 261.

85 Nisâ, 4/71.

86 Tirmizî, Kıyâme 60.

87 http://www.egm.gov.tr/teadb/modulzip/modulhtml/Emniyetkemeri.html (erişim: 19.07.2009).

88 Buhârî, Fiten 7; Müslim, Birr 120-124.

araçlar da zarar vermeyecek biçimde hareket etmek zorundadır. Çünkü aynen ok gibi bu araçlarda öldürücü ve yaralayıcı, insanları paniğe sevk edici özelliğe sahiptirler.

Önce tedbir sonra takdir ilkesi gereğince özellikle kış günlerinde kaygan zeminlerde oluşan risklere karşı gerekli teknik alet-edevatı bulundurmak, sağlık çantasını her an hazır tutmak, yola çıkmadan önce zaruri bakımları yaptırmak mutlaka alınması gereken tedbirler arasındadır.

İ- Park Ederken Estetik Kaygı Taşıma ve Hakka Riayet

Hz. Peygamber toplumun ortak kullandığı alanlarda kul hakkına saygıyı ve bu alanlarda estetik ilkelere riayeti esas aldığını, göze hoş gelmeyen eylem ve davranışlara karşı tavır takındığını biliyoruz. "Allah güzeldir güzeli sever",[89] "Allah yapılan her işin güzel bir biçimde yapılmasını farz kılmıştır",[90] "Allah yaptığı işi özenle, kendi tabiî kuralına göre yapanı (mutkın) sever"[91] gibi genel nitelikli hadislerin pratik örnekleri olarak namazlarda safların düzgün tutulması konusundaki hassasiyeti hatta bunu namazı tamamlayan bir unsur olarak görmesi;[92] namazda safların düzgün tutulmayışını diğer işlerin bir göstergesi sayarak buna dikkat edilmesi gerektiği noktasındaki ikazı,[93] biraz sonra toprakla doldurulacak kabirlerin güzel kazılmasını istemesi;[94] kesildikten sonra ölecek bir hayvanın bile güzellikle kesilmesini ve hayvanın rahatlatılmasını istemesi[95] konunun hassasiyetini göstermesi açısından önemli bir husustur. Günümüzde bu bilincin araçların park edilmesi hususunda da gösterilmesine zemin teşkil edeceğini söyleyebiliriz.

IV- TRAFİK DİSİPLİNİ VE HİSBE TEŞKİLÂTI

Tarihi süreç içinde İslam toplumlarında genel ahlâkı, kamu düzenini sağlamak amacıyla oluşturulan hisbe teşkilatı Kur'ân ve Sünnetin ısrarla üzerinde durduğu iyiliği hâkim kılma kötülüğü engelleme (emr bi'l-ma'rûf ve nehy 'ani'l-münker) ilkesinden doğmuştur. Bu günkü trafik polisliği vazifesi de tarihteki bu teşkilâtın görev alanlarından birisini teşkil etmiştir. Bu görev genel anlamda Müslümanlar üzerine kifâî farz iken hisbe teşkilâtında görevli memurlara aynî farzdır. Muhtesip toplumun telâkkilerine göre münker kabul edilen genel ahlâk ve adaba mugayir

89 Müslim, Îmân 147; İbn Mâce, Du'â 10.
90 Müslim, Sayd 57; Ebû Dâvûd, Edâhî 11; Tirmizî, Diyât 14.
91 Ebû Ya'lâ, el-Müsned (nşr. Hüseyin Selim Esed), Dımaşk 140471984, VII, 349; Taberânî, el-Mu'cemü'l-Evsat (nşr. Tarık b. Ivadillâh-Abdülmuhsin b. İbrahim), Kahire 1415, I, 275; Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, Beyrut 1415/1994, V, 190.
92 Buhârî, Ezân 74; Müslim, Salât 124-128.
93 Müslim, Salât 127.
94 Ebû Dâvûd, Cenâiz 71; Nesâî, Cenâiz 86.
95 Müslim, "Sayd", 57; Ebû Dâvûd, "Edâhî", 11.

davranışları engelleme, kamu düzenini yol özelinde yoldaki ihlâllere mani olma görev ve sorumluluğu olan belli yetkilerle de donatılmış memurdur.

Hisbe teşkilâtının görev, sorumluluk ve yetkilerini konu alan eserler incelendiğinde trafik disiplinine ciddi şekilde önem verildiğini gösteren oldukça zengin uygulama örneklerinin bulunduğunu görmemiz mümkündür. O günün toplumuna göre şekillenmiş bu tür hükümlerin ilke olarak bu günde de geçerliliğini koruyacak derinlikte bulunduğunu söyleyebiliriz.

Klasik kaynaklarda yol seyri ile ilgili iki temel esas belirlenmiştir. Birincisi umumî yolların menfaatinde bütün toplum müşterektir, yani yolların menfaati kamuya aittir.[96] Bu menfaati engelleyecek şekilde tasarrufta bulunulamaz. Buna göre hiç kimsenin ihtiyacı olan miktar dışında onu kendisine tahsis etmeye hakkı yoktur. İkincisi yollarda, toplumun telâkkilerine (örf) göre münker sayılan eylemler özellikle amaç dışı faaliyetler yapılamaz. Örfe göre insanlara eziyet eden ve zarar veren her türlü eylem münkerdir ve amaca aykırıdır.[97] Muhtesib bu iki hususu dikkate alarak vazifesini yürütür. Öncelikli görevi de bu tür faaliyetleri engellemektir. Eğer bunu aşan bireyler varsa eylemine münasip bir müeyyide uygulamaktır. Bu iki ilkeden çıkan temel sonuç yolun kullanımını engelleyen ve seyir güvenliğini tehlikeye atan bütün eylemlerin yasak olduğudur.

Klasik kaynaklarda zikredilen münker kabilinden bazı eylemleri örnek olarak zikredelim. Yollarda oturmak, evlerin sütunlarını yollara doğru çıkarmak, yola gelecek şekilde binalara bitişik oturaklar yapmak, gelip geçeni engelleyecek biçimde ağaçlar dikmek, pencere ve kanat çıkarmak, yol üzerine odun, hububat ve yiyecek çuvallarını koymak ya da kurutmak amacıyla yiyecek sermek, gece çarpmaya vesile olacak şeyler bırakmak yasaktır. Eğer yol geniş ise geçişi engellemeyecek ve yol güvenliğini tehdit etmeyecek tedbirlerin alınması şartıyla eşya geçici olarak eve veya bir başka yere taşıyacak kadar bir zaman için yol üzerinde kalabilir.

Yolu daraltacağı ve kirliliğe sebep olacağı için hayvanları yola bağlamak münkerdir ve inip binme gibi zarurî ihtiyaçlar dışında yolda tutulamaz. Aynı şekilde kanı ve diğer atıkları kirliliğe ve tiksintiye sebebiyet vereceği için umuma ait bir yolda hayvan kesilemez. Kasaplar uygun şartlarda hayvan kesecek şekilde dükkânlarını düzenlemekle yükümlüdürler.

İnsanların elbiselerini yırtacak ya da başka şekilde zarar verebilecek bir yükü bulunan hayvanın caddeye sokulması münkerdir ve yasaktır. Bir başka alternatif yoksa ancak gerekli tedbirler alındıktan sonra kendisine izin verilebilir.

Hayvana gücünün üzerinde yük vurulması münkerdir ve caiz değildir. Keza

96 Mâverdî, er-Rütbe, s. 166; Gazzâlî, II, 339; İbnü'l-Uhuvve, s. 78, 79.
97 Mâverdî, el-Ahkâmü's-sultâniyye, s. 338.

seyir ve araç güvenliğini tehlikeye atacak şekilde yükleme yapılamaz, uygun olmayan iklim şartlarında yola çıkılamaz. Mesela deniz vasıtalarının güvenliğini tehdit edecek şiddette bir rüzgârın bulunması halinde gemilerin seyrine izin verilmez. Ayrıca yola çıkmadan önce mutlaka araçların güvenli olduğundan emin olunmalıdır.[98]

Bina yapmak için yola tecavüz yasaktır. Bu durumda mescid bile yapılmış olsa yıktırılır. Yol üzerine su dökülmesi, kaygan madde (su, yağ, mıcır vs.) atılması, çöp dökülmesi, kısmen ya da tamamen fosseptik çukurunun akıntısının yola verilmesi, ticaret erbabının kaldırımları işgal etmesi, yolu daraltacak ya da geçişi engelleyecek şekilde hayvan bağlanması bu gün için konuşacak olursak araç park edilmesi, gelip-geçenlerin üstünü başını kirletecek ya da tiksintiye sebep olacak atıklar bırakılması (hayvan kesme, kan, sakatat vs.), gelip geçenleri paniğe sevk edecek biçimde köpek bulundurulması, yağmur oluklarının akıntısının yola verilmesi, gece yürüyüşünü tehlikeye sokacak işlerin yapılması, yol üstlerine çöp atılması yasaktır.

Can ve mal güvenliğini tehdit eden tehlikelerden arındırılmadıkça bir başka ifadeyle can ve mala zararı önleyecek tedbirleri almadan yolda seyreden yük taşıyıcılarına izin verilmez.[99]

Sonuç

Resmi rakamların açıkça gösterdiği gibi her yıl binlerce insanımızı trafik kazalarında kaybetmekteyiz. Bunların ana sebebi yetersiz yollar ve sürücülerin kural ihlâlleridir. Özellikle can ve mala karşı tam anlamıyla terör niteliği taşıyan trafik kazalarının önlenmesi için bütün ilgililerin duyarlı davranması ve her türlü tedbiri alması dini bir vecibedir. Çünkü canı ve malı korumak farzdır. Farzı tamamlayan araçları sağlamak da farzdır. Buna göre yolların trafiğe uygun inşası, araç bakımlarının yerinde ve zamanında yapılması, seyir kurallarına uygun davranılması can ve mal kaybını önleyici nitelik taşımaktadır. Özellikle tehlike riskinin yüksek olduğu yerlerde bu kurallara uymak farzdır.

Genel anlamda trafik kuralları ile ilgili insanımızın yeterli bilgisinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ehliyet sahibi olmak bunu gerektiren bir husustur. Ayrıca yoldaki işaretler de bu konuda önemli bir yardımcıdır. Ancak burada esas sıkıntı bilginin bilince dönüşmemiş olmasıdır. Bu sebeple bütün çabalar trafik bilincinin arttırılması gerekirse okullarda zorunlu derslerin konulması gerekir.

Trafik kurallarının ihlâli kul hakkına tecavüzdür. Kul hakkının ise affı sadece

98 İbn Ebî Şeybe, el-Musannef (nşr. Muhammed Avvâme), nr. 13913.

99 Bu bölümde yer alan bilgiler için bk. Mâverdî, er-Rütbe, s. 165-167, 304, 352, 356; a.mlf., el-Ahkâmü's-Sultâniyye, s. 337, 338; Ebû Ya'lâ el-Ferrâ', el-Ahkâmü's-Sultâniyye (nşr. M. Hâmid el-Fıkî), Beyrut 1421/2000, s. 306; Gazzâlî, II, 339; İbnü'l-Uhuvve, s. 78-79.

mağdur kişi tarafından mümkündür. Buna göre kural ihlâli yapan, zarar ve eziyet verdiği kişilerden özür dilemek ve helallik almak zorundadır.

Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in ilgili hadisleri dikkate alındığında trafiğin bütün alanlarında ve aşamalarında en merkezi ilke eziyet etmemek ve zarar vermemektir. Bu sebeple yola, insana, çevreye kısaca ilgili her şeye her türlü zarar ve eziyeti kaldıracak tedbirleri almak bütün ilgililerin en esaslı görevidir.

TOPLUMSAL VE RUHSAL DİNAMİKLERİYLE İNTİHAR

Kemal SAYAR*

"Dün geceydi yandım
'Yaşayan sağlam delile
dayanarak yaşasın'
diyen âyetle
Ey Rab
Çürük benim delilim."
Ahmet Oktay, Yol Üstündeki Semender

Albert Camus, bir zamanlar sorulmaya değer yegâne ilginç sorunun intihar üzerine olduğunu yazmıştı. İntihar hür irade ile ölüm arasındaki sınırı sorgulamamıza yol açar. İntihar bugün psikiyatri biliminin ilgi alanlarından birini oluşturmaktadır, zira intihara yönelik tüm edimler 'rasyonel' düşünce ve inanışlara tekabül etmemekte, hatırı sayılır bir ölçüde psikiyatrik bozukluklardan köken almaktadır. Davranışın altta yatan nedenlerini sorgulamayı bir disiplin ittihaz eden psikodinamik psikiyatri de kişiyi intihara sürükleyen ruhsal çatışma ve dürtülerin nedenleri üzerine dikkat çekici açıklamalar getirmektedir.

Bu yazıda intiharı psikososyal dinamikleri içinde anlamaya ve kavramlaştırmaya çalışacağız.

* Prof. Dr., Fatih Üniv. Öğretim Üyesi.

DÜNYADA İNTİHAR

İntihar tüm dünya ülkeleri için, özellikle de genç nüfus açısından acil bir sorun teşkil etmektedir. 1990 yılında 1.4 milyondan fazla insan intihar etmiştir; ki bu, o yıl ölümlerin yüzde 1.6'sını oluşturmaktadır. İntihar teşebbüsleri ise bu rakamın 10 ilâ 20 katıdır. Pek çok ülkede intihar en çok ölüme yol açan on sebep arasındadır.

Dünya üzerindeki klinik araştırmalar psikopatolojinin (ruhsal rahatsızlıkların) pek çok intiharda önemli rol oynadığını göstermektedir. Geriye dönük incelemeler pek çok toplumda intiharların yüzde 90'lara varan oranlarda psikiyatrik bozukluklarla ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. İsveç'te depresyonun tanı ve tedavisi için halka dönük bir bilgilendirme yapılmasının ardından, intiharlarda önemli bir düşme görülmüştür. Macaristan'da yapılan bir çalışmada, depresyon ne kadar çok tedavi edilirse intihar oranlarının o kadar düştüğü kanıtlanmıştır. Ancak Üçüncü Dünya ülkelerinde ruh sağlığı hizmetlerinin hâlâ emekleme aşamasında olduğu da bilinen bir gerçektir. Pek çok durumda da ciddi zorlanma kaynakları, ağrılı ölümcül hastalıklar veya başa çıkılması zor olaylar önden bir psikopatoloji olmaksızın intihara yol açabilmektedir. Kişinin içinde yaşadığı toplumsal bağlam ile hissettiği acı arasındaki dinamik etkileşim, kimi zaman ruhsal rahatsızlığa nispetle daha bir ön plânda olabilir.

İntihar konusunda araştırmalarıyla bilinen Scheidman, tüm intiharların ortak paydası olarak yoğun *psişik acı*ya işaret etmektedir. Sosyal zorlayıcılar, ruhsal hastalıklar, bunların karışımı ya da bir başka kaynaktan ortaya çıkan bu *ruh ağrısı*, intiharların çoğunda görülebilmektedir. Basitçe ifade edersek, bazen kişisel sorunlar toplumsal sorunlardan *daha az* önemli olabilir. Batılı-olmayan toplumlarda tamamlanmış intiharlar psikiyatrik tanılarla daha az ilgilidir. Resmî Hindistan istatistikleri sıklıkla toplumsal zorlayıcıları sebep olarak göstermekte ve yalnızca intiharların yüzde 3'ünde ruh sağlığı sorunlarına işaret etmektedir. Ancak böylesi toplumlarda bir durumun psikiyatrik bozukluk etiketi alabilmesi için kişinin saldırganlık göstermesi, bağırıp çağırması beklendiğinden, hastalıkların daha örtük tezahürleri gözden kaçabilmektedir. Sözgelimi, depresyon sıklıkla olumsuz hayat olaylarından kaynaklanan bir üzüntü durumu olarak düşünülmekte ve tedavi edilmemektedir. İntiharın anlamı, pek çok toplumsal olay gibi, toplumdan topluma değişebilmektedir. İntiharın bazı yönleri tüm toplumlarda sorun olarak algılanırken, bu davranışın ne ölçüde kınandığı veya kabul edildiği, kültürel inanç ve değerler tarafından belirlenmektedir.

TÜRKİYE'DE İNTİHAR

Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre, intiharlar Türkiye'de büyük şehirlerde ve Batı Anadolu'da daha yaygındır. Kendini asma, ateşli silah ve kimyasal

madde kullanımı en sık kullanılan üç yöntemdir. Dünyada ortalama üç-dört erkek başına bir kadın intihar ederken, Türkiye'de erkek/kadın oranı 1.4 olarak görünmektedir. Hastalık, aile geçimsizliği ve geçim zorluğu en yaygın sebepler arasındadır. Sayıl, ülkemizde intihar risk etkenlerini şöyle sıralamaktadır: (Bazı yöreler dışında) erkek olmak, çeşitli bedensel ve ruhsal hastalıklar, ekonomik sorunları olmak, 15-24 yaşları arasında olmak ve aile içi ilişki güçlükleri yaşamak...

Diyarbakır, Bitlis, Urfa, Sivas, Kırıkkale ve Ordu gibi illerde, dünyadaki eğilimin tersine, intihar eden kadınların sayısı erkeklerden fazladır. Yakın dönemde Batman'da kadınlarda ufak bir salgın halinde görülen intiharlar da hatıra getirildiğinde, modernleşme sancıları içindeki ülkemizde, toplumsal değişimin kadınların ruh sağlığına birebir yansıdığını söylemek uçarı bir tahmin olmayacaktır.

İNTİHARIN DİNAMİKLERİ

Bir dizi güçlü psikodinamik belirleyici, intihar düşüncesi ve ediminin oluşumuna zemin hazırlar, ortaya çıkmasını kolaylaştırır. *Depresyon* ve *kayıp*, intiharın önde gelen belirleyenleri arasındadır.

Depresyonun en önemli sebeplerinden birisi, kayıptır. Bu kayıp kendisini değişik biçimlerde gösterebilir. Azalmış özsaygı, işsizlik, boşanma, ölüm, ayrılık, evden ayrılma ya da hastalık gibi... Kayıp gerçek de olabilir, algısal da. Yani kişi gerçekte bir kayba uğramadığı halde, uğradığını düşünebilir. Gerçek kayıpta kaybedilen gerçek bir nesne varken, diğerinde kişi sözgelimi bir idealini gerçekleştirememiş, bir hedefe ulaşamamış, arzu ettiği bir notu ya da terfiyi alamamış olabilir. Bütün bu arzu ve hedefler kişinin kendisini başarılı saymak için gereksindiği şeylerdir ve onların elde edilememesi beraberinde yoğun bir ümitsizlik duygusunu getirir. Ümitsizlik duygusu da intiharın en önemli tetikleyicilerinden birisi olarak kabul edilmektedir.

Birleşme arzusuyla intihara yönelen kişiler, intiharı kaybetmiş oldukları sevdikleriyle yeniden birleşmenin bir vasıtası olarak görürler. Böylesi bir anlayış kimi intihar paktlarının ardındaki güdüdür. Bu kişiler, sonsuza dek birlikte olacaklarını düşünerek, birlikte ölmeyi yeğleyebilirler. Bu tür intiharlara özellikle dul kişilerde, sevilen kişinin ölüm yıldönümlerinde rastlamak olasıdır. *Kaçış* da pek çok kişi için intiharın önemli belirleyicilerinden birisidir.

Aile çatışmaları, evlilik zorlanmaları, bedensel hastalıklar, ağrı, yalnızlık, çevreden görülen baskılar, iş ve maişet zorlukları ya da 'çıldırmış bir dünya' bu insanları sorunlardan uzaklaşmak, onlardan sonsuza dek kaçmak için intihara yönlendiren sebepler olabilir. Ölüm bu insanlar için tahammül edilemeyene son vermek anlamına gelmektedir. İntihar bazen öfke ve intikamın ifade edildiği bir yöntem haline gelebilir. Başkalarını incitmek, acı vermek ve 'rövanşı almak' için, intihar bir vasıta haline getirilebilir. İntihar notları sıklıkla kişinin hayatında ne

kadar acı çektiğini anlatır ve geride kalan kişilerde pişmanlık, yas ve keder uyandırır. İntihar kimileyin yanlışlanamaz, yalanlanamaz bir biçimde öfke dolu bir mesaj iletir.

Kontrol, intihar tehditleri ve davranışının bir başka anahtar bileşenidir. Bu pek çok düzeyde işler: Bir düzeyde kişi intiharı istediğini elde etmenin bir aracı olarak kullanır. "Beni bırakırsan, canıma kıyarım" tehdidi, sevilen nesnenin elde tutulması için âdeta hazır bir formül gibidir. Daha derin bir düzlemde bazı insanlar intiharı hayatları üzerindeki son hâkimiyet olarak algılayabilirler. Hayatlarındaki tüm seçenek ve fırsatlar üzerinde bir tahakküm kudretleri bulunmadığını, ancak ölümü seçmekle iradelerinin ilk kez tebellür ettiğini düşünebilirler.

İçindeki nesneyi öldürme, intiharın klasik psikanalitik izahıdır. Freud intiharı kişinin içindeki (içselleştirdiği) bir nesneyi ya da kişiyi öldürme arzusunu simgeleyen bir edim olarak kavramlaştırmıştır. Bu denklemde kişi kendi benliğine sevilen bir nesneyi katar, onu kendi benliğinin içine alır. Ancak bir yandan da ona karşı ikircikli duygular beslemeyi ihmal etmez. Ne zaman ki içe alınan nesne (kişi)nin nefret edilecek yönleri galip gelir, o zaman ölüm bu nesneden kurtulmak için bir çözüm olarak görünür. Başka bir biçimde söylersek, intihar eşiğindeki hastalar kendilerini gerçekten kötü, kirli ve saygıyı hak etmeyen kişiler olarak görebilir ve benliklerini kıyasıya eleştirebilir, kınayabilirler. İçlerindeki kötülüğü yok etmek için canlarına kıymaları gerektiğine inanabilirler.

Yurtseverlik de intihar için bir başka neden teşkil edebilir. Bu, kişinin ülkesi, düşünceleri, inançları için ölmesini de içine alan; Emile Durkheim'ın bir zamanlar *altruistik/elcil* intihar olarak tarif ettiği durumdur. İkinci Cihan Harbindeki Japon Kamikaze pilotları ya da Sri Lanka veyahut Filistin'deki intihar bombacıları bu kapsamda değerlendirilebilir.

SOSYAL ETKENLER VE İNTİHAR

Psikodinamik etkenlerin dışında, sosyal etkenlerin de intihar davranışı için tetikleyici bir işlev görebileceğini hatırda tutmak gerekir. Bazı önemli toplumsal kuvvetlerin intiharla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bunlar arasında işsizlik, ev içi ve kollektif şiddet, toplumsal ve siyasal protestolar ve hayata dair genel anlamsızlık hissi sayılabilir. Ondokuzuncu yüzyılda Durkheim toplumsal bütünleşme ve değişim düzeylerine dayalı üç tür intihar tanımlamıştı: 'Egoistik' intiharlar, toplumla bütünleşme eksikliğinden; 'altruistik' intiharlar, toplumla aşırı bütünleşmekten; 'anomik' intiharlar da ahlâkî istikrarsızlığa ve bilinen normların kaybedilmesine yol açan toplumsal değişimden kaynaklanıyordu Durkheim'e göre.

Bu çığır açıcı çalışmanın üzerinden bir yüzyılı aşkın zaman geçmiş olmasına ve kimi varsayımlarının ampirik çalışmalarla yanlışlanmasına rağmen, Durkheim'ın temel iddiaları bugün bile geçerliliğini korumaktadır.

İntihara zemin hazırlayan toplumsal etkenleri anahatlarıyla gözden geçirecek olursak, yalnız yaşamanın ve bunun getirebileceği tecrit edilmişlik duygusunun intihar davranışını kolaylaştıracağını evvelemirde söylememiz gerekir. Kişinin önemli sayıp sevgi ve saygı gösterdiği insanların da onun umutsuzluk, yalnızlık ve yardım arayışına nasıl cevap verdiği, intihar davranışının şekillenmesinde belirleyici olabilir. Hastanın ızdırabına, konuşma arzusuna, içini dökme ihtiyacına kayıtsız kalarak, onun yaşadığı çaresizlik ve kimsesizlik hissini tırmandırabilirler. Toplum bağlarının zayıflığı da intihar riskini arttırabilir: Yalnız bir hayat süren kişiler, önem verdikleri insanların duyarsız tepkilerinden daha fazla incineceklerdir. İşsizlik de intiharın yaygın sebepleri arasındadır. Herkes toplumda değerli, üretken ve işe yarar olarak görülmek ister. İş kaybı, işle birlikte gelen bütün sosyal bağ ve imtiyazların da kaybedilmesi anlamına gelmektedir. Bu da çaresizlik, ümitsizlik ve aşağılanma duygularını beraberinde getirir.

Bazı mesleklerin de yüksek intihar oranları gösterdiği bilinmektedir. Tıp, diş hekimliği ve hukuk meslekleri içindeki kişiler, Batıda en çok intihar eden meslek mensuplarıdırlar. Bu mesleklerin yüksek düzeyde sorumluluk, mükemmeliyetçi bir hırs, tecrit anları, ağır zaman baskısı ve aşırı bir işe sadakat gerektirmesi, intiharı kolaylaştırıcı sebepler arasında sayılabilir.

Bazı özel durumlarda da, intihar oranları yükselir. Hapishaneler ve nezarethaneler, buna örnek olarak verilebilir. Ümitsizlik, korku ve tecrit böylesi ortamlarda özellikle ilk 24 saat içinde intihar davranışını tetikleyebilmektedir.

Toplumsal değişimlerin de intihar hızları üzerinde etkili olduğu, Emile Durkheim'dan bu yana dile getirilmektedir. Durkheim sadece ekonomik çöküntü zamanlarında değil, ekonomik açılım zamanlarında da intihar hızlarının arttığını gözlemlemişti. Akış halinde olan, kural ve ölçütlerin sürekli değişip yenilendiği, yeni fikirlerin neşv-ü nema bulduğu, dolayısıyla da insanların tutunacak bir değerler silsilesine ihtiyaç duyduğu toplumların anomi içinde olduğunu söylemişti Durkheim. Değişen değerler insanların kendilerini belirsizlik ve emniyetsizlik içinde hissetmelerine yol açıyor ve bu da artan intihar hızlarıyla ifadesini buluyordu.

Dile getirilmesi gereken bir diğer etken de, ateşli silâhların bir toplumda elde edilebilirliği ile alâkalıdır. Ateşli silâhlarla intihar, çoğu kez ölümcüldür ve bunların kolayca elde edilebilmesi intiharı kolaylaştırabilmektedir.

Depresyon, iki uçlu duygulanım bozukluğu, şizofreni, kişilik bozuklukları, alkol ve madde kötüye kullanımı, *demans*, şiddetli *anksiyete* bozuklukları gibi bir dizi psikiyatrik bozukluğun da intihar davranışıyla yakından ilişkisi vardır. Süreğen ümitsizlik ve çaresizlik duygularının yanısıra, hastaların hayattan zevk almadıkları yoğun suçluluk duyguları yaşadıkları bir durum olarak depresyon,

toplum sağlığı açısından ihmale gelmeyecek bir klinik durum olarak görünmektedir. İyi tedavi edilmemiş depresyonlar, yaygın olarak intihar davranışıyla sonuçlanabilmektedir.

İNTİHAR VE MEDYA

Goethe *Genç Werther'in Acıları*'nı yayınladıktan bir süre sonra, Almanya'nın değişik bölgelerinde gençler arasında görülen intihar salgını, intiharın iletişim araçlarıyla yaygınlaşabileceğinin ilk örneklerinden biriydi. Antik Isparta'da bin yıllar öncesinde görülen ve kadınlar arasında hızla yayılan bir intihar salgınının önü ise, ilginç bir önlemle alınmıştı: Devrin idarecileri, intihar ederek ölen kadınların bedenlerinin şehrin meydanında çırılçıplak teşhir edileceğini ilân ettikten kısa bir süre sonra, salgın bıçakla kesilmiş gibi bitivermişti.

Bugün kitle iletişim araçlarıyla intiharın özendirilmesi, Goethe'nin ünlü eserine atıfla, *Werther etkisi* olarak isimlendirilmektedir.

İntihara müracaat eden insanlar aslında bu kader seçimini yapmanın arefesinde sıklıkla bir ikircim yaşamaktadır. O halde, hangi nedenlerle kişi alternatif çözümler aramak yerine canına kıymayı yeğlemektedir? Bu soruya verilen cevaplardan biri, kitle iletişim araçları aracılığıyla model intiharların kamusallaşması, kitlelere ulaşmasıdır. Kamuya aktarılan intihar öyküleri intihar için doğal reklâm işlevi görmektedirler. Model alma sürecinin, ikircimli bireyi yolların çatallandığı noktada intihara doğru yönlendirdiği düşünülmektedir. Bu konuda yapılmış çok sayıda çalışma; gazete, radyo, televizyon ve son olarak internet üzerinden yaygınlaşan intihar öykülerinin kişileri özendirerek ya da telkinle Werther etkisi yarattığını göstermektedir.

Şöhretlerin intihar etmesi de kısa dönemde özellikle genç insanların intihara yönelmesini hızlandırmaktadır. Özellikle televizyon dizilerinde özdeşleşilen karakterlerin intihara yönelmesi ve intiharlarının güzel bir biçimde sunulması, ardından sökün eden acının bütün boyutlarıyla verilmiyor oluşu, intiharın yüceltilmesine ve romantize edilmesine yol açmakta ve bu da intihar salgınlarıyla sonuçlanabilmektedir. İngiltere'de çok izlenen bir dizi olan *Eastenders* ile yaşanan bu durum, belki on-onbeş yıl önce TRT'de yayınlanan *Saat Sabahın Dokuzu* adlı TV dizisiyle Türkiye'de de yaşanmıştı. Boğaz Köprüsünden atlayarak intihar eden kişilerin eyleminin basın araçlarınca âdeta bir macera filmi havasında verilmesi de, sorumlu habercilerin üzerinde düşünmesi gereken bir başka durumdur ve bu özendirici haber ve iletilerin toplum ruh sağlığı üzerinde olumsuz etki yaptığı aşikârdır.

Medyanın özendirici rolü üzerine yapılan çalışmaları beş başlık altında özetleyebiliriz:

(1) Açık veya örtük intiharlar, gerçek intihar öyküleri yayınlandıktan hemen sonra artmaktadır.

(2) Öykü ne kadar açık anlatılır, ayrıntıları ne kadar kamuya açılırsa, sonrasında intiharlarda o kadar artış olmaktadır.

(3) Öykünün en yaygın dolaşıma girdiği bölgelerde, intihar oranlarındaki artış en fazladır.

(4) Artış, en çok gençlerde görülmekle birlikte, diğer demografik gruplarda da görülmektedir.

(5) Kanıtlar gerçek intihar öykülerinin taklit intiharları arttırdığı yönünde ikna edici deliller sunmakla birlikte, kurgusal öyküler için bu bağ daha zayıf görünmektedir.

İntiharların özendirilmemesi için basına düşen görevler, özdenetimi sıkılaştırmak, intiharı yücelten ve romantize eden ("Ölüm bize onları ayıramadı" kabilinden) tutumlardan kaçınmak ve hatta bir oranda otosansür uygulamak olmalıdır. Dizi filmler ile intihar-karşıtı mesajlar verilmesi de, özellikle genç insanlar üzerinde olumlu etki gösterecektir.

İNTİHAR VE KİŞİLİK

İnsanlar hayatın her günü yeni bir tecrübe edinir, bu tecrübeleri farklı biçimde içlerine alır veya onlara tepki verirler. Bazen kendi iç kaynaklarını imdada çağırır, bazen başka insanlardan yardım ister, bazen de iç ve dış kaynakların bileşiminden medet umarlar. Bu tecrübeler biriktikçe, kişiler de kendilerine özgü düşünme ve tepki verme biçimlerini geliştirir ve böylece kişilik dediğimiz yapı oluşur. Herkes aynı zamanda bu birikmiş hayat tecrübeleriyle uğraşırken, bazı bilişsel, dinamik ve davranışsal güç ve zaaflar edinebilir de. Bu yetenek ve yoksunluklar, 'başa çıkma becerileri' ve 'özgül incinme noktaları' olarak görülebilir. Kişilerin bu becerileri olumsuz hayat olaylarıyla uğraşmak ve incinebilirlikle savaşmak için nasıl kullandıkları, benlik duygularını nasıl edindiklerinin ve hayatın zorlanmalarıyla nasıl başa çıktıklarının bir ölçüsüdür.

İntiharı anlamak için hastanın o kendine özgü yetenek ve zorlanmalara/belirsizliğe karşı tahammül gücünü bilmemiz gerektiği kadar, içinde yaşadığı toplumsal matrisi de incelememiz gerekir. Birey, geçmiş yaşantısında zorlukları çözmede ne kadar başarılı ise, bugünün sorunlarıyla da o ölçüde baş eder. Sorunları başarılı bir biçimde çözen insan, ileride ona sorunlarla mücadele azmi verecek bir özgüven geliştirir. Sorunları alt edebilme, onları çözebilme duygusu da geleceğe dönük bir zaman bakış açısıyla daha kolaydır. Geleceğe inanan insanlar içlerindeki ümidi asla soldurmaz, en zor zamanlarda bile ona tutunarak hayatlarını sürdürürler.

Temel gelişim evrelerini sorunlu olarak yaşamış ve içsel kaynaklarını yeterince geliştirememiş insanların dış desteklere ya da içsel hayalî destek sistemlerine fazlasıyla yaslandığı öne sürülmektedir. Bu destek sistemleri ortada olmadığında ya da yanlış algılandıklarında, güvensizlik ve şüphe yüzünden yeterince kullanılamadıklarında, kişi hayatın meydan okumalarına ric'at ederek, geri çekilerek karşılık verir. Sürekli başarısızlık da umutsuzluğu, durgunluğu, çaresizliği ve nihayet herşeye boş vermeyi getirir beraberinde.

Klinik açıdan bakıldığında, intiharın acı veren bir ikilemden kaçış olarak görüleceği nokta burasıdır. Kişi bir 'şah-mat' durumuyla karşı karşıya olduğunu, bir çıkış yolu olmadığını düşünür. Bu algı daralmasına çaresizlik ve ümitsizlik duyguları eşlik eder. Bu duygular kişinin başa çıkma enerjisini daha da tüketir, onun yakın ve uzak gelecek algısını yok eder, hayatın anlamını yitirdiğini kişiye telkin ederler. Kişi ya depresyon limanına sığınır ya da ruhsal ızdıraptan ölüm yoluyla kurtulmayı ister. Bazı yazarlar, kişinin gelecek zaman algısını koruyabilmesi durumunda, bugüne daha kolay uyum sağlayacağını ve buhran zamanlarından daha kolay sıyrılacağını yazmaktadırlar. Bu görüşe göre, intihara eğilimli kişide yanlış bir zaman algısı vardır: Bu kişi âdeta geçmişe saplanıp kalmış, bugünü ve geleceği neredeyse hiç görmeyen kişidir.

Yufit, intihar düşüncesinin bir aidiyet ve bağlanma duygusu geliştiremeyen kişilerde daha sık gözlemlendiğini dile getirmektedir. Kişi kendi iç dünyasıyla, duygularıyla irtibatını kesmek suretiyle de aidiyet hissini yitirebilir.

NETİCE

İntihar üzerine yazılmış ciltlerce kitap ve sadece psikiyatri alanında intiharla ilgili olarak yayın yapan 3 tane İngilizce süreli dergi var. Çok geniş ve çok boyutlu bir konu olan intiharla ilgili genel bir yazı, elbette bazı eksikliklerle mâlûl olacaktır. Bu yazıda intiharın sosyal ve psikolojik dinamikleriyle ilgili kuşbakışı bilgi vermeye çalıştım. Biyo-psiko-sosyal paradigma içinde ele alınması gereken bu olgunun biyolojik ayağını eksik bıraktım. Üzerinde titizlikle durulması gereken bir konu olan ergen intiharları ve intihara karşı toplum ruh sağlığı açısından alınabilecek önlemler, bahs-i diğer kabul edilerek, zaten uzunluk sınırını zorlayan bu yazıya dahil edilmemiştir. Ülkemizde yakın zamanlarda ergenler arasında yaşanan bir intihar salgını, bu salgının çeşitli alt-kültürlerle ilişkisi bağlamında, medya gündemine taşındı.

Bugünlerde ekonomik çöküntünün neden olduğu intihar haberlerini gazetelerden okuyoruz. Toplum ruh sağlığı açısından acil bir sorun oluşturan intihar, bilimsel çevrelerde, okullarda, kitle iletişim araçlarında sorumlulukla ele alınmalı ve ülkemizde intihar yaygınlığına ilişkin ciddi çalışmalar yapılmalıdır. Ekonomik ve siyasî belirsizliğin insanları ümitsizliğin pençesine ittiği günümüz Türkiyesi'nde,

gazetelerde daha fazla intihar haberi okuyup üzülmek istemiyorsak, başımızı ellerimizin arasına alıp hemen düşünmeye başlamalıyız.

Cesar Vallejo, "Acı çekiyorum, acı çekiyorum bugün / Adım Cesar Vallejo olmasaydı da çekerdim bu acıyı" diye yazmıştı. Bu dizeler, intihara yol açan ruhsal ızdırabı, o ruh ağrısını çok güzel betimliyor.

Biz Türkiye'yi yurt bellemiş olan insanlar, adlarımız Mehmet, Ahmet olduğu için acı çekiyoruz bugün. Yine de, çektiğimiz acılar, bundan çok daha fazlasına sinelerini siper etmiş olan büyüklerimizin, atalarımızın çektikleri yanında bir hiç.

Bu toplumu intiharın gölgesinden koruyan birşey varsa, o da tarihle ve toprakla kurduğu eşsiz bağ olsa gerektir. Aidiyet hissi şu günlerde en çok istediğimiz şey. Millî maçlarda birbirimize bu yüzden kenetleniyor, başarıya bu yüzden susuyoruz. Ümitsizliğin girdabından kendimizi çekip çıkarmak, geleceğe ışıl ışıl gözlerle bakmak için. Ait olmak, bağlanmak ve hayatı sevmek istiyoruz. Hayat ölüme galebe çalsın, intihar yöremizden yurdumuzdan uzaklaşsın istiyoruz.

3. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Ali KÖSE Oturum Başkanı: Dün gerek benim gerekse İbrahim Çalışkan Beyin bir ricasını bir kez daha tekrar etmek istiyorum. Bu müzakerelerde teklifler ağırlıklı olsun. Konuşmalarından bir takım teklifler çıkarabilsin. Bu aşamada da raportörlere yardımcı olmanızı rica ediyorum. Zekiye Hanımdan başlıyoruz buyurun.

Dr. Zekiye DEMİR: Ben Saffet Hocamın sunduğu trafik ve kul hakkı konusundaki tebliğine bir ekleme yapmak istiyorum. Birincisi, Ramazan trafiğidir. Oruçlunun Ramazan trafiğindeki davranışı ile kul hakkı arasındaki tezatlık beni hep rahatsız etmiştir. Ramazanda trafikte iftar zamanı insanlar ne kadar gergin, ne kadar sinirli, ne kadar hoş görüsüz oluyorlar. Kul hakkı dinlemeden, arabalar bir birlenin önüne geçmek için çabalarlar. Tebliğe bu konun da eklenmesini istiyorum. Ayrıca Ramazanın ilk Cuma namazında ve ilk teravihte bu konuda vatandaşlar uyarılabilir. Diyanet İşleri hutbe ve vaazlarında bu konuya yer verebilir. İkinci eklemek istediğim şey, trafik ve sadaka konusudur. İhtiyacı olan birine verilen 10 TL'nin sadaka olduğunun bilindiği gibi, trafikte daralmış, sıkışmış birine verilecek yolun da sadaka olduğunun bilinmesi ve bununda çeşitli vesilelerle vurgulanması faydalı olacaktır. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ederiz. Sayın Ayten Erol, buyurun.

Dr. Ayten EROL: Sayın Başkanım, komisyonun değerli üyeleri. Tekrar saygılar sunuyorum. Bütün tebliğcilere teşekkür ediyorum, gerçekten çok istifade ettim. Ben trafikle ilgili birkaç hususa değineceğim. Bildiğiniz gibi bütün dinlerde korunması gerekli beş esastan ikisi canın ve malın korunmasıdır. İslâm dinine göre haksız yere bir insanın canına kıymak, bütün insanlara yönelik bir saldırı olarak, bir insanın hayatına gösterilen saygı da bütün insanlığa gösterilmiş olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, trafik kazalarının nedenleri arasında hedefe çabuk ulaşma duygusu ve bunun sonucunda da hız yapma düşüncesi yatmaktadır. Saffet Hocamın da tebliğinde belirttiği gibi hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de sünnette insanın aceleci olması hususuna işaret buyrulmuştur. Trafikte de özellikle kazaların en başlıca nedeni hız yapmadır. Bunu biliyoruz, maalesef uygulamada hepimiz aynı hassasiyeti gösteremiyoruz. Trafik kazaların önlenmesinde ana unsur insan olduğu için, kreşten başlayarak okullarda aşama aşama trafik kuralları eğitiminin yanı sıra, trafik ahlâkının öğretilmesi gerektiği kanaatindeyim. Özellikle de; "zarara uğramak, zararı da zararla mukabele etmek yoktur" hadisi şerifi, kul hakkı, iyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak gibi ahlâkî prensiplerin öğretilmesi hususunda büyüklerin, çocuklara rol model olmaları gerektiğini düşünüyo-

rum. Bununla birlikte, yetkililerin yollarda ve trafikle ilgili düzenlemelerde daha hassas olmalarını ve trafikteki cezaların etkili ve caydırıcı olmasını öneriyorum. Teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum. Nazife Hanım buyurun.

Nazife ŞİŞMAN: Teşekkür ediyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Ben şiddetle alakalı bir, iki hususa değinmek istiyorum. Özellikle şiddetin medya ile irtibatı noktalarına. Günümüzde gereksiz, aşırı duygusal yaklaşımlar ve insanın ruhunu karartmayı amaçlayan öyküsel anlatım nedeniyle ki bunu en bariz şekliyle Münevver Karabulut olayında gördük. Böyle bir öyküsel anlatım nedeniyle cinayet ve taciz olaylarının sunumunun kendisi bir şiddet haline gelmiş vaziyette. Gazete ve televizyon haberlerinin seyrine bir göz atıldığında örgütlü şiddet yani terör, savaş gibi haberler seyrekleştiğinde, bunların yerini bireysel kanlı tecavüz ve cinayet haberlerinin aldığını görüyoruz. Cinayet ve tecavüz olayları bu şekilde bir izlenceye dönüştürülerek aslında benliğimizin en karanlık boyutuna hitap eden bir nitelik kazandı. Burada medya ve şiddet etkileşimini mutlaka dikkate almak zorundayız. Çünkü şiddetin sergilenmesi bizatihi şiddettir. Diğer taraftan aile içi şiddetin bir terim olarak yaygın kabul görmesi hususunda eleştirel şekilde bir bakış geliştirmemiz gerekiyor. Çünkü aile ve şiddet arasında kurulan doğrudan bağlantı, aile kurumunun altını oyan bir yaklaşımın göstergesi aslında. Evet, vaka var. Aile içinde şiddet oluyor, bu vakanın hilafına konuşmuyorum. Bu vakadan tabi ki haberdarız ama bu terminolojinin arka planında evi ve aileyi şiddetin arka planı olarak imgeleyen bir yaklaşım var. Yani böylece yuva kavramı etrafında oluşan olumlu çağrışımlar yok oluyor. Dikkat ederseniz bunu o kadar sık duyuyoruz ki, şiddetin kaynağı ailedir. Bu "şiddetin kaynağı ailedir" yaklaşımı da, şiddetin kaynağı gelenektir, dindir şeklindeki bir anlayışın devamıdır. Mesela Türkiye'de aile içi şiddetle ilgili bir çalışmanın adı sıcak yuva masalıdır. Bu çok ilginç bunun özellikle altını çizmek istiyorum. Şiddetin doğrudan aileye geleneğe tahvil eden bir yaklaşımın sözcüsü bu çalışmalar. Bu nedenle Diyanetin bu konuda rapor hazırlarken bu kavrama ve arka plandaki anlayışa karşı ihtiyatlı bir tavır takınması gerektiğini düşünüyorum.

Diğer taraftan bir de ötenazi ve intiharla ilgili tebliğlere ek olarak ötenazi ile ilgili de bir maddenin olması gerektiğinin altını çizmek istiyorum. Ötenazi biliyorsunuz ya kendi isteği ya da hasta yakınını kararıyla uygulanan intihar diyebileceğimiz bir vaka. Teknoloji, hayatı nasıl yaşadığımızı değil nasıl öldüğümüzü de değiştiren bir etkiye sahip. Eskiden kalbi duran insan ölürdü. Bugün literatüre beyin ölümü diye bir kavram girdi. İnsanlar makinelere bağlı bir şekilde yıllarca

yaşatılabiliniyor. Ekonomik üretkenlikleri sona ermiş bir kesim olarak yaşlılar, özellikle de gelişmiş ülkelerde sağlık güvencesi yaygın örgütsel bir yapıya sahip. O yüzden de devletin ödediği sağlık giderleri her geçen yıl artıyor. Genç vergi mükellefleri de bu nedenle bu artan yükten bir şekilde kurtulmak istiyorlar. Yani fişe bağlı bir şekilde yaşayan insanlar artık ölmeli diye düşünüyorlar. Çünkü bu ciddi bir ekonomik yüktür. Yani fiş çekme diye bildiğimiz ötenazi vakalarının gündemimize girmesinin böyle bir arka planı var. Diğer taraftan bu arka planda, yaşlılıkla ilgili telakkiler de bir insanın yaşlının ve hastanın yaşamının değeri konusundaki daha felsefi, daha metafizik yaklaşımların da etkisi var. Bugün modern toplum hayatın anlamını gençlik ve ölümsüzlük yanılgısı üzerine kurduğu için aslında başkalarına muhtaç bir şekilde yaşamanın bir anlamı yoktur. Genç gibi hayatının tadını çıkaramayan bir yaşlının hayatı ile sağlıklı bir hayat süremeyen bir hastanın hayatı değersiz kabul ediliyor. İşte ötenazinin savunulmasının arkasında da böyle bir anlam kaybı var. Ölümden sonrasına bir göndermesi olmadığı için, kutsallardan arındırıldığı için modern hayat böyle bir yaklaşımı meşru kılıyor. Bu nedenle hayatın değeri ve kutsiyeti üzerine vurgu yapmak gerekiyor. İslâmi açıdan baktığımızda, hem ötenazi hem de zorla yaşatma, çünkü bir fişe takılı olarak insanı zorla yaşatmak da ciddi bir problem. Bu konuda ayrıntılı değerlendirmeler yapmak gerekiyor. Çünkü bioteknoloji gündemimize, insanın hayıtının başlangıcı ve sonu ile ilgili ciddi değişiklikler getirdi. Bir taraftan sperm bebek gibi yeni üreme teknikleri, diğer taraftan ölümün anlamını değiştiren yeni bakım teknikleri var. O yüzden günümüzde hem öjeniyi yani doğumda iyi olanı, cinsiyet seçimini, fiziksel özellikler seçimini ve işimize gelmeyen bebeği öldürebilmeyi hem de ötenaziyi tartışıyoruz. Bu da yaşamaya değer olanın yaşaması, değer olmayanın öldürülmesi gibi. Diğer taraftan şuna işaret etmemiz gerekiyor; Bir toplumun ahlakiliği, o toplumun zayıflara, küçüklere en mağdur üyelerine nasıl davrandığı ile ölçülür. Doğumda ve ölümde yani en muhtaç olan insanlar muhatabımız. Bugün hukuki bir statü kazanmakta olan öjeni ve ötenazi uygulamaları da bu nedenle üzerinde durulması gereken ciddi meselelerdir. Çünkü biz insanların ahlakiliği üzerine kurulu olan bir anlayışı savunuyoruz. Bu anlayışta da bu konularla ilgili ayrıntılı, temel bir takım değerlendirmelerin yapılması gerekiyor.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz. Nazife Hanımın söyledikleri bende bir makalenin ana fikrini çağrıştırdı. Harvey Cook isimli bir Amerikalı, Market God (Piyasa Tanrısı) isimli bir makale yazdı. Makale şöyle başlıyor: Bir arkadaşım bana piyasada bu toplumu öğrenmek istiyorsan Financial Times gibi ekonomi gazeteleri oku. Toplumun din algısını daha iyi anlayacaksın dedi, diyor. Tabi önce biraz şaşırdım ama her gün sabah ekonomi gazetelerini almaya ve bu gözle okumaya başladım. Sonunda şöyle bir tahlil yapmış. Din alanında nasıl bir yapılanma

varsa, piyasada da aynı şekilde bir yapılanma var. İşte New York Borsası Kâbe gibi bir yer, ya da Eski Yunan Zeus Tapınağı gibi bir yer. Oradaki spekülâtörler de, borsacılar, papazlar vs. diyor. Bizim din alanındaki kalıpları aynen oturtturmuş, kapitalist veya materyalist dünya görüşünü yeren ilginç bir tespit vardı. Siz piyasanın, felç olmuş, artık üretimden düşmüş birisinin piyasadan telef edilmesini, elimine edilmesini isteyeceklerini zannederken tam tersine piyasa, onlar üzerinden para kazanan bir sistem oluşturduğu için, onların mümkün olduğunca fazla yaşatılmasını ister. Ancak, bu istemenin arkasında dini bir saygı, insana bir saygı vs. anlamında bir şey yok. Tam tersine kapitalist bir gözle, onlar üzerinden bir piyasa yaratılmasına yönelik bir tespitte bulunuyor. Peki, sıra Muhlis Bey'de buyurun.

Dr. Muhlis AKAR: Teşekkür ediyorum. Herkese hayırlı sabahlar diliyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Dünden beri çok önemli tebliğler sunuldu, müzakereler yapıldı. İnşallah bunları kurumumuzda hizmete dönüştürürüz. Ancak sunumu yapılan tebliğ ve müzakerelerde genel olarak ben şunu görüyorum: Sürekli olarak problem odaklı konuşuyoruz. Çözüm önerilerine ise çok az yer veriyoruz. Ayrıca problemlerin çözümünün insanın inşasından geçtiği üzerinde durmuyoruz. Hâlbuki dile getirilen problemler aslında insan problemidir. Dünyevileşmiş, maddi değerlerin adeta esiri haline getirilmiş, manevi değerlerini kaybetmiş, gönlü çoraklaşmış, beyni fakirleşmiş insanların yol açtığı problemler. Dile getirilen cinsel sapmalar, taciz, şiddet ve intiharlar, trafik kazaları, aşırı ve dengesiz tüketim, israf gibi problemler büyük oranda dünyevileşmiş insanların sebebiyet verdiği problemler. Öyle ise, işe öncelikle insandan başlamalı diye düşünüyorum. Bunun için din ve dindarlık algımızı yeniden gözden geçirmemiz gerekiyor. İlahiyatlarımızda, imam hatiplerimizde, diğer eğitim kurumlarımızda ve camilerimizde insanı vahyin değerleriyle yeniden inşaya yönelik programlar, faaliyetler, çalışmalar yapılmalı, sesli, görsel ve yazılı eserler üretilip bunlar eğitimlerde değerlendirilmelidir. Bunlar yapılırsa, insan problem üreten bir varlık olmaz. Böylece yukarıda dile getirilen cinsel sapmalar, aile geçimsizlikleri, taciz, şiddet ve intiharlar, trafik kazaları, aşırı ve dengesiz tüketim, israf ve çevre kirliliği gibi problemler de, büyük oranda sorun olmaktan çıkar diye düşünüyorum.

Kurulumuza aile ve intiharla ilgili değişik problemler de yansıyor; "ben intihar etmek istiyorum, bana en son ne tavsiye edersiniz, hangi duayı okuyayım" diye soru soranlar bile oluyor. Hayatlarına son vermeyi düşünecek kadar hayata adeta küsmüş olan bu insanları konuşturduğumuzda, problemlerinin arkasında büyük oranda maddi olmaktan ziyade; inanç zayıflığı, manevi açlık, sevgi ve saygı eksikliği, hoşgörüsüzlük gibi manevi problemlerin ağırlıklı olarak var olduğunu görüyoruz.

Bütün bu ve benzeri problemlerin çözümü için Kurulumuz çok yönlü çalışmalar yapmaktadır. Örneğin genetik kopyalama, kök hücre, sperm ve yumurtalık bankası gibi günümüzde çok dile getirilen tıbbi problemleri 2002 yılından beri kurulumuz takip ediyor, ilgili uzmanlardan bilgiler alarak sorunun dini yönünü ortaya koymaya çalışıyor. Ötenazi konusu da çok önemli. Biz bu sorunun da dini yönü üzerinde durduk ve konuyla ilgili olarak cevaplar ürettik. Bu ve benzeri konularda üreteceğimiz cevapları, inşallah bugün burada sizlerden alacağımız bilimsel desteklerle daha da ileri seviyelere götüreceğiz. Mesela Saffet Beyin tebliğini ben bu açıdan çok önemsiyorum. Bilindiği gibi korunması gereken beş temel değer var; canın, malın, neslin, aklın, dinin korunması… Bunları korumaya yönelik geliştirilecek teknolojik, ekonomik, sosyal ve yasal tedbirler dinin ruhuna uygun olur diye düşünüyorum. Ayrıca söz konusu tebliğe, mesela bir kişinin devamlı Allah'ın kendisiyle beraber olduğu bilincinin, yani ihsan bilincinin eklenmesinin de çok önemli katkılar sağlayacağını düşünüyorum. Kişinin dindarlaşmasının bu açıdan da çok önemli olacağı bir gerçektir. Sanırım bu bilinç, diğer alanlarda olduğu gibi trafikte de kuralların ihlalini engelleyecektir. Allah Teâlâ'nın kendisini devamlı görüp gözetlediğini, ilahi radarın kontrolünde olduğunu düşünen bir insan, herhalde radar korkusuyla hızını sınırlayan insandan daha fazla kurallara riayet edecek, kuralları ihlal etmeyecektir. Cinsel tacizde bulunmayacak, eşine şiddet uygulamayacak, çocuklarını sevgisiz bırakmayacak, emeğin hakkını yemeyecek, kul ve kamu hakkı ihlalinden sakınacaktır.

Şunu da vurgulamak istiyorum. Biz çok bilgi veriyoruz, çok bilimsel çalışmalar yapıyoruz. Kürsülerden ve televizyonlardan çok güzel konuşmalar yapıyoruz, ama acaba bizim verdiğimiz bilgiler insanımızın dindarlığına, kendi kendini sorgulamasına, farkındalığa ne kadar katkı yapıyor? İşte burada sıkıntılarımız var. Örneğin; "dindarım" diyen insanlar -kendimizden de örnek verebiliriz- acaba dinin ahlâki değerlerini bir birey olarak hayatlarına ne kadar yansıtabiliyorlar? Yani biz dini bildiğimiz halde, sahip olduğumuzu iddia ettiğimiz dindarlığımız, bizim hayatımızı cami dışında da inşa edemiyorsa; Allah'a karşı sorumluluğumuzu, aile ve komşuluk hukukunu, yetim hakkını, emeğin hakkını, kısaca kul ve kamu hakkını görüp gözetmemizi temin edemiyorsa, o zaman bildiğimiz ve seslendirdiğimiz dindarlığımızla biz hangi problemlerin çözümüne katkı sağlayabiliriz? Bu nedenle bizim verdiğimiz bilgilerin gerek kendi hayatımızda gerekse muhataplarımızın yaşantısında öncelikle bilince dönüşmesi, farkındalık oluşturması gerekiyor. Bunun için dindar insanın kendi dindarlığını Kur'an'a ve sünnete göre sorgulamasına yol açacak eğitim sistemi çalışmalarına ihtiyaç var. Biliyorsunuz şu an dünyada bir etik arayışı var. Ülkemizde de "Kamu Yönetiminde Etik" adı altında kamu kuruluşlarında etik eğitimleri veriliyor. Ben de zaman zaman farklı birimlere etik eğiticisi olarak gittiğimde kimi arkadaşlarımız, "hocam iyi söylü-

yorsun da dindar olduğunu söyleyen kimi insanlarda niye etik problemler var, niye rüşvet var, niçin yolsuzluk yapılıyor, niçin dindar olduğunu söyleyen insanlar da eşlerine şiddet uyguluyor gibi sorular soruyorlar. Ben de onlara sadece dini kimliğe sahip olmanın ya da dini bilmenin yeterli olmadığını, bunların yanı sıra bilgiyi ve dindarlığı bilince ve farkındalığa dönüştürmemiz gerektiğini, bunu yapmadığımız sürece şikâyet ettiğimiz olumsuz tutum ve davranışların olmasının hepimiz için doğal olduğunu ifade ediyorum. Bu bakımdan bizim eğitimimiz, irşadımız, çalışmalarımız hep insanda bilginin yanı sıra bilinç ve farkındalık da oluşturmaya yönelik olmalıdır diyorum. Yoksa bu güzel sözler söylenir, konuşulur, yazılı hale getirilir, kararlara girer, kürsülerden de anlatılır, ama insanımızın hayatına yansımaz. Camideki hayatla dışarıdaki hayat hep farklı olur. Hayatın bütünüyle bir ibadet alanı olduğunun farkında olunmadığı sürece de bu problemleri daha çok konuşmaya devam ederiz. Saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum. Ben intihar etmek isteyen öğrenciyi merak ettim.

Dr. Muhlis AKAR: Tıp Fakültesi son sınıfta ve zengin bir ailenin çocuğudur. Vazgeçti. Böyle çok örnekler var. Kurulumuza gerçekten bu anlamda çok önemli problemler yansıyor. Dünden beri dile getirilen hiçbir problem bize kurul üyelerimize, uzmanlarımıza yabancı değil. Biz de daha ileri seviyede nasıl bir çözüm üretebiliriz diye siz değerli bilim adamlarımızdan farklı çözümler bekliyoruz inşallah. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ederiz. Sayın Faruk Görgülü, buyurun.

Dr. Faruk GÖRGÜLÜ: Sayın Başkan, değerli katılımcılar. Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Muhlis Bey'in ifadelerine katkı mahiyetinde konuya ilişkin bazı şeyler söylemek istiyorum. Bilindiği gibi şiddet, kabalık ve zulüm medeni insanlardan asla beklenmeyecek ilkel davranışlardır. Bu tür eylemlerde bulunan kişiler gerçekten toplumsal huzurumuzu bozmakta, insanlar arasındaki barış ve güven ortamını tehdit etmektedirler. Bizler 14 asırlık bir ilim ve irfan geleneğine, manevi ve dini tecrübeye sahip insanlarız. Dini geleneğimizin gereği olarak eşyayı dahi incitmeme prensibini hayat düsturu haline getirmişiz. Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)'in Uhud Dağı'na hitaben söylediği; *"Uhud bizi, biz Uhud'u seviyoruz"* sözü bu bağlamda son derece önemli bir ifadedir. Yani bizler, dağı seven, dağla kaynaşan bir peygamberin ümmetiyiz. Cahiliye döne-

minde yavrusunu diri diri toprağa gömen bir Ömer örneğinden bahsedilir. Ancak Ömer'i, Hz. Ömer yapan, yani karıncayı dahi incitmeyecek derecede şefkat ve merhamet sahibi bir insan haline getiren şey neydi? Bunu iyi anlamak gerekir. İnsanın Rabbiyle olan münasebeti güçlendikçe, buna paralel olarak onun âleme, eşyaya ve tüm varlığa bakışı da mutlaka değişecektir.

Dün olduğu gibi bugün de şiddeti değil, merhameti içselleştiren ve onu gündelik hayatına yansıtan bir insan modeline çok ihtiyacımız vardır. Bizler bu çerçevede Muhsin Bey'in ifade ettiği özeleştiriyi öncelikle kendimize tabi tutmamız gerekir. Din görevlileri olarak, gerek hutbe ve vaazlarımızda gerek bulunduğumuz diğer meclislerde dinin emir ve yasaklarına yönelik pek çok şey anlatıyoruz. Ancak söylediklerimizle yaşantımız arasında ne derece uyum olduğunun bir değerlendirmesini yapmak, kısaca kendimizi öz eleştiriye tabi tutmak son derece önemlidir. Dolayısıyla din görevlilerine yönelik olarak düzenlenen kurs, seminer ve toplantılarda, ilim-amel bütünlüğüne dikkat çekmek, güzel ahlakımızla insanlara örnek olmanın gereği ve önemi üzerinde durmak son derece önemlidir diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Bekir Bey buyurun efendim.

Doç. Dr. İbrahim Hilmi KARSLI: Ben de bütün katılımcılara teşekkür ediyor, saygılarımı sunuyorum. Şimdi başlıklar halinde tekliflerimi ifade edeceğim. Saffet Hocamıza teşekkür etmek istiyorum. Bildiğim kadarıyla bu konuyla ilgili yapılan ilk çalışma, belki ben ulaşamamış olabilirim. Bu çalışmanın bir kitapçık veya kitap haline getirilerek yayımlanmasını teklif ediyorum. Böyle bir meseleyi ele alması, dini bir zemine oturtma çabasını ortaya koyması takdir edilecek bir husus. Bu çalışmaların devam ettirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu çerçevede trafik gibi güncel meselelerin, İslâm'la ilişkisi bağlamında dini bilimsel bir altyapının oluşturulması için, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bir takım sempozyumlar düzenleyerek, fıkıh, hadis ve tefsir alanlarındaki bilim adamlarını bir araya getirmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. Üniversitelerde konuyla ilgili bilimsel çalışmalar yaptırılabilir. Bu bilimsel çalışmalar neticesinde konunun ilmihallere alınmasının faydalı olacağını düşünüyorum. Bir diğer husus Diyanet görevlilerinin, din görevlilerinin bu konuda bilinçlendirilmesi, bir farkındalığa sahip olmalarını sağlamak amacıyla bir takım hizmet içi eğitim seminerleri yapılmasını teklif ediyorum. Trafikte yapılan hatalar hususunda insanların dini duyarlılığına hitap eden broşürlerin hazırlanması ve uygun mekânlarda, yerlerde dağıtılmasının faydalı olacağını düşünüyorum. Ayrıca konuyla ilgili eğitim programlarında da bir takım düzenlemeler yapılmasını teklif ediyorum. Mesela Kur'an kursların-

da eğitim-öğretim gören öğrencilerde, trafikte hak ihlallerinin bulunduğu, ahlâki bir sorun olduğu konusunda bir bilincin oluşturulması ve konunun Kur'an kurslarının müfredatına girmesinin faydalı olacağını düşünüyorum. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı ile irtibat kurularak konunun din kültürü ve ahlâk bilgisi derslerinde bir problem olarak ele alınmasının yararlı olacağı kanaatindeyim. Milli Eğitim Bakanlığı ile bu anlamda bir protokol hazırlanmasını teklif ediyorum. Bu çerçevede bilimsel alt yapı hazırlandıktan ve trafik konusunun dini boyutu tatmin edici bir şekilde ortaya konulduktan sonra ilahiyat fakültelerinde seçmeli bir ders olarak okutulabileceğini düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ediyoruz. Bekir Bey, buyurun.

Bekir KESKİNKILIÇ: Ben hem komisyon yönetimine hem sekretaryasına kolaylıklar diliyorum. Çünkü "Sosyal Problemler ve Din" gibi çok zorlu bir başlığın altından kalkmak, buradan IV. Din Şurası kararlarına, doğru mesajları aktarmak oldukça zorlu bir görev Allah kolaylıklar versin. Efendim Diyanet İşleri Başkanlığımız, bir yandan gücü ve yaygınlığı nedeniyle bir kamu kurumu, diğer yandan samimiyeti sıcaklığıyla çok özel bir sivil toplum kuruluşu işaretleri, izleri taşıyor. Dolayısıyla Diyanet İşleri Başkanlığımızın toplumun bütününe yönelik açtığı kucağın çok kıymetli olduğunu düşünüyorum. Açıkçası trafik konusu da bu tür bir kucak açma için son derece bakir ve gerekli bir alan. Trafik kazaları, sadece bizim değil bütün dünyanın sorunu. Hiç kimsenin canların kaybına tolerans göstermesi beklenemez. Bu anlamda yaralanmaları da işin içine katarsanız tablonun vahameti giderek artıyor. Ben Saffet hocama çok teşekkür ediyorum. Gerçekten son derece kapsamlı, mutlaka kitapçık, broşür haline getirilmesi gereken bir tebliğe imza atmış. Onun ötesinde Ayten hanımın konuşmasında vurguladığı bir şey vardı. Onu da çok önemsiyorum. Biz herhalde trafik kuralları dışında trafik ahlâkı kavramını da gündeme getirmek ve trafik ahlâkı kavramını da tartışmak zorundayız. Çünkü belki insani zaaflarımız dolayısıyla kuralları zaman zaman çiğnemek hoşumuza gidebiliyor. İstatistiklere baktığımızda hem Kuzey Avrupa'da, hem Güney Avrupa'da, hem de Amerika'da çok korkunç rakamlar var. Ben biraz önce bazı rakamlara ulaşmaya çalıştım. Almanya'da 2007 istatistiği 5.900 ölüm diyor. Onların nüfusunun bizden 15-20 milyon daha fazla olduğunu düşünürseniz çok da farklı olduğunu düşünmüyorum. Ancak orada farklı olan şey trafik içindeki düzen, ister bunu kuralların caydırıcılığıyla bağlayın, ister başka bir gücün varlığını tasavvur edin ama trafikte düzenin Akdeniz'e indikçe ve maalesef orta doğuya gittikçe bozulduğu konusunda net gözlemlerimiz var. Benim Suudi Arabistan, İran ve Mısır'da trafikte tecrübelerim oldu, bizden daha korkutucuydu. Ama batıya doğru gittikçe, özellikle Akdeniz'in üzerine çıktıkça İtalya da belirgin bir dü-

zen, yayaya saygının daha netleştiği bir alanı görme şansımız oluyor. Dolayısıyla hazır insanı kâmil, iyi vatandaş, iyi insan ve iyi Müslüman arayışında ipuçları verecekken bu komisyonun bu konuya vurgu yapması ve aslında iyi insanın, iyi Müslüman'ın aynı zamanda iyi trafik ahlâkına sahip insan olduğunu da ön plana çıkarması gerekir diye düşünüyorum. Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ederiz Bekir Bey. Mustafa Tekin buyurun.

Doç. Dr. Mustafa TEKİN: Teşekkür ederim Sayın Başkan. Diyanetin bütün intiharlarla ve eşcinsellikle ve diğer cinsellikle ilgili problemlerde dilinin iletişim dili olması gerektiğini düşünüyorum. Şimdi bir kısa analiz yapıp oradan teklifime geleceğim. Bu iletişim dili derken, mesela biz sıklıkla zikrederiz. İşte, zina etmek isteyen gencin Hz. Peygambere gelişini, Hz. Peygamberin onunla konuşmasını, hatta camiye, mescide bevletmek isteyen kişinin tavrını ve Hz. Peygamberin ona karşı tavrını. Bunlar söyleniyor, dillendiriliyor ama acaba bugün birisi caminin duvarına bevletmeye kalksa bizim tavrımız ne olur? Günümüzde buna biraz daha sert tepki gösteriliyor, İletişim dilini yeniden kurmak lazım. Mesela, intihar vakaları. Burada kötüyle kötülük arasındaki veya kötüyü işleyenle kötü arasında bir tefrik yapmamız gerektiğini düşünüyorum. İntihar etmek iyi bir şey değildir. Eşcinsellik iyi bir şey değildir. Birçok iyi olmayan şeyler var. Kötülük başka bir şey, onlarla iletişim kurmak başka bir şey. Bizim mücadelemiz, kötülüğü işleyen kişiye karşı değil, kötülüğe karşı. Eskiden 1980'lerde belki eğitim sistemi itibariyle böyle, sarhoş gördüğümüz zaman yüzümüzü çeviriyorduk. Şimdi şöyle insan var, hepimiz hatalıyız bu anlayışla bakmalıyız. Ben doğrusu bu anlamda bir iletişim dili geliştirilmesi gerektiğini düşünüyorum. Dün Ramazan Beyle sohbet ederken Konya'da bir intihar vakasından bahsedildi. Diyanetten veya müftülükten herhangi birisi mezara veya ailesine ziyarette bulunmamış. Aslında bunlar tam dönüşüm fırsatlarıdır. İnsanların hayatlarında bir dönüm noktasıdır. Söz gelimi müftülükten bir ekip bu vaiz, vaize olabilir. Buralara ziyaret yaparak o insanların acılarını paylaşması gerekiyor. En temel anlamda din eşittir hayattır tezini Diyanet'in devamlı işlemesi ve faaliyet alanını buna göre genişletmesi gerekiyor.

İkinci olarak kapsayıcılık dedik. Mesela Foucault'un bir tezi var. Michel Foucault diyor ki; tarih üst sınıfların tarihidir, bastırılmışların ikincillerin tarihi burada görülmez, yoktur. Bu anlamda da kendisi devamlı deliliğin ve hapishanenin tarihi gibi şeylere de odaklanmıştır. Yapmamız gereken şey onlarla bu iletişim dilini kurmak. Mesela cinsellikle ilgili dün söyledim. Daha konuşma yapmadan önce bir grup, eşcinsellikle ilgili beni aradı. Telefonla görüşmek istediğini söyledi. Biz görüştük, onların bazı talepleri var mesela. Taleplerden bir tanesi şu…

Oturum Başkanı: Affedersin, buradaki tebliği duymuşlar onun için mi?

Doç. Dr. Mustafa TEKİN: Kiminki bununla ilgili olabilir diye, tebliğin başlıklarına bakmışlar hocam. Onlardan bir tanesinin de benim olduğumu düşünmüşler, web sitesinde telefonum da var oradan ulaşmışlar. Şimdi birincisi bunun İslâm dini açısından meşrulaştırılamayacağını kendilerine ayetlerle ifade ettim ama onun üstünde başka şeyleri de var mesela. Birincisi kendileriyle konuşmamdan, iletişim kurduğumdan dolayı memnuniyet duyduklarını ifade ettiler. Diyorlar ki; toplum bizi devamlı hedef gösteriyor ve bu anlamda bizim son birkaç ayda 20 tane adamımız cinayete kurban gitti. Şimdi bu fiili asla benimsemiyoruz, bunun asla meşrulaştırılmasını istemiyoruz. Tamam, ama şimdi onlara tamamen döndüğünüz zaman da onlar başka bir mecraya kayıyorlar dolayısıyla bizim alanımıza girmiyorlar. Acaba onlarla iletişim kurmanın daha mı anlamlı olabileceğini ben doğrusu düşünüyorum. Asla şöyle bir fetva vermek istemem. Bu benim haddimi aşmak olur. Hz. Lut Aleyhisselam, kavmiyle devamlı iletişim halindeydi, fiillerini benimsemese de onlara tam aksini anlatıyordu. Bu bağlamda baktığımız zaman aslında burada Diyanet teşkilatımızın, hepimizin asla suçlayıcı bir ifade, negatif bir dil kullanmamamız gerekir. Negatif bir dili devamlı pozitif bir dile çevirmemiz gerekiyor. Hepimizin günahı, kusurları var karşımızdaki insan da öyle. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ederiz. Ümit Meriç.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ: Ben bir kaç hususa temas etmek istiyorum. Birincisi tebliğlerin içeriği ile ilgili bir genel eleştiri olacak. Şimdi Diyanet İşleri Başkanlığımız bizi bu toplantıya davet ederken ben tebliğ vermek üzere davet edilmedim ama tebliğcilere mutlaka bir takım üst başlıklar gönderdi. Onlar da üst başlıkları dolduran bazı bilgileri bizim için hazırladılar fakat burada dikkatimi çeken husus şu oldu. Üst başlıklar fazla genel tutulduğu için tebliğin içeriğinde bazı konular bize tekraren sunulmuş oldu. Özellikle intiharlarla ilgili çalışmada bu dikkatimi çekti. Gerçi bunları biz bilmiyorduk, burada öğrendik ama aynı şeyi iki defa duymak biraz vakit kaybına yol açıyor gibi geliyor. Bu bakımdan buradaki konuşmacıların hepsi kendi özel sahalarının derinliklerine vâkıf olan insanlar. Biraz daha başlıkları daraltarak, biraz daha kendi özel bilgi alanlarını bizimle paylaşmalarını sağlayacak şekilde onları tebliğ hazırlamaya yönlendirmek sanıyorum yerinde olacaktır. Efendim ikinci husus trafikle ilgili çok gönülden bir temenni. Ben Avustralya'ya giderken Malezya Hava Yolları ile uçtum. İstanbul'dan uçak kalkarken pilot besmele çekti ve bir yol duası okudu. İnerken de aynı şekilde

besmeleli ve yol duasıyla indi. Tabi bizde sadece hacca giden veya umreye giden uçaklarda bu oluyor. Doğrusu bu bana çok zevk verdi. Ayrıca uçağın içinde namaz kılmak için özel perdeli bir bölüm vardı. Biliyorsunuz uçaklarda elektronik ekranlar iniyor. Orada da Kâbe'nin ne tarafta olduğu ve kaç km. uzağında bulunduğumuz, kaç bin metre yüksekte olduğumuz ya da dışarıdaki hava derecesi bildiriliyordu. Ben giderken bütün yol boyunca Müslümanlığımın neşesini yaşadım. Ve namaz kılacağım zaman da o perdeli bölüme girip semazatta namaz kılmanın lezzetini yaşadım. Diğer zamanlarda oturduğum yerde imayla kılıyorum pek tabi ki. Türk Hava Yollarında bu güzellikler ne zaman olur bilmiyorum.

Bir üçüncü husus intihar meselesi ile ilgili tebliğ dolayısıyla söylemek istiyorum. Tabi intihar çok özel bir durum, ama ben kendi hayatımda intihar tecrübesini hiç tahmin etmeyeceksiniz ama yaşamış olan bir insanım. Bugün huzurunuzda bulunuyorsam bunu secdeme borçluyum. İntihar edeceğim anda ben bir de namaz kılayım dedim ve hayatımın ilk ciddi namazını o sabah ezanıyla kıldım. Dolayısıyla intiharın o karanlık zifiri dünyasından Cenabı Hakkın huzuruna yükselmenin o tozpembe güzelliğini bizzat yaşamış olan bir insanım. Bunu yazmakta bir mahsur görmedim. Mahremiyetin teşhiri konuları bugünlerde çok konuşuluyor ama zannediyorum ki böyle çok özel vakaların belki de bilinmesi aynı psikolojiye düşebilecek olan insanlara Huzuru Hakkın güzelliğini göstermesi bakımından teşhircilik olarak adlandırılsa dahi faydalı olabilir. İntiharla ilgili olarak söylemek istediğim bir başka husus da intihar edenin cenaze namazı kılınır mı kılınmaz mı? Ben çocukluğumdan hatırlıyorum. İntihar edenin cenaze namazı kılınmaz idi. Şimdi herhalde bu ailelerin zaten o hüsran içindeki haline hürmeten olsa gerek kılınıyor. Bence de kılınması daha iyi. Bu ilahiyatçıların sahasına giren bir konu. Üzerinde düşünülmesi lazımdır.

Oturum Başkanı: 1680 yılına kadar zannediyorum kilise intihar edenlere cenaze töreni yapmamış. Sonra bu kararı kaldırmışlar.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ: Efendim trafik kazaları ile ilgili olarak. Yurt dışında Fransa'da, Yugoslavya'da, İtalya'da yol kenarlarında haçlar ve çelenkler oluyor. Yani yoğun ölümlerin yaşandığı trafik kazalarının olduğu yerlere o kazanın bir hatırası nakşediliyor. Fakat Fransa'da trafik kazaları çok olduğu halde, basına hiç yansımaz. Bu kötü hatıra ile ilgili bizde de böyle bir nişan dikilse acaba sürücülerin dikkatini dağıtır mı yoğunlaştırır mı bilemiyorum. Ama bir ikaz levhası acaba iyi olur mu? Gerçi şimdi otoyollarda çok şükür, otuz kişi, kırk kişilik ölüm kazaları azaldı. Bir başka husus burada çok değerli hanımefendi vaize kardeşlerimi tanıdım. Bunu muhterem Diyanet İşleri Başkanımız Ali Bardakoğlu ho-

camıza da arz ettim. Acaba kadın vaizlerimiz, haftada bir gün cumanın dışında, pazartesi olabilir, perşembe olabilir, öğlen namazından sonra kendi bulundukları bölgelerin camilerinde sadece hanımlara hitap eden vaaz programları düzenlenmesini öneriyorum. Bu yapılıyor mu yapılmıyor mu bilmiyorum. Yapılıyorsa ne mutlu, çoğaltılması, bunun bir okul programı haline getirilmesi bütün bu gecekondu semtlerimizdeki binlerce camide, mescitte kadın vaizlerimizin hayata birebir girmelerinin sağlanması. Vaazdan sonra hanımlara küçük bir broşür verip o günkü konuşmayla ilgili ana noktaları ellerinde bir hatıra olarak bırakmalarının yararlı olacağını düşünüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın dini yayınlarının bir katalogunu vermeleri ya da çok ucuz fiyata çocuklar için küçük CD'lerin temini yoluna gidilmesinin yararlı olacağını düşünüyorum. Yapılıyor olabilir ben bilmiyorum.

Bunların dışında çok genel iki tane teklifim daha var. Birincisi bu toplantıyı çok önemli buluyorum. Başbakanımızın da ifade ettiği gibi din ve toplum ilişkisi sadece insanımızın, ülkemizin meselesi değil aynı zamanda bütün insanlığın ve bütün dünyanın meselesi. Türkiye Cumhuriyeti Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu tür yapmış olduğu toplantıların, Türkiye'de yaşayan diğer dini cemaatlerin bilgi alanına girip girmediği konusunda bilgi sahibi değilim. Ortodoks Patrikhanesi'ne, Ermeni Katolikosluğuna, Türkiye Yahudileri Haham Başılığına, buraya gelmeleri, bir yetkililerini göndermeleri hususunda bir davetiye gönderilmesi, mutlaka onlardan bir yetkilinin burada bulunması, bu şûranın Türkiye'nin nüfusu ne olursa olsun bütün cemaatlere de önem verdiğini, saygı duyduğunu göstermesi ve onların da konulara dâhil edilmesi bakımından büyük önem taşıyor. Bir son temennim şu olacaktır. Bugün Türkiye siyaseti küresel bir siyasettir. Türkiye şu anda dünya siyasetinde aktif bir aktör konumundadır. Diyanet İşleri Başkanlığı da Türkiye'nin bu küresel aktörlük konumuna uygun bir açılım mutlaka göstermelidir. Bu maksatla şöyle bir teklifte bulunacağım. Evvela daha önceki şûraların metinleri ve IV. Din Şûramızın kitabı, Papalığa, Kantelbury Baş Psikoposluğu'na, Kum Medreselerinin üst yetkilisi ya da Sih merkezlerine posta ile ve bir üst yazı ile gönderilmeli. Ve bu önemli adreslere ayrıca Türkçe bilmese de, bu Türkçenin öğrenilmesi ve bir dünya dili olması yolunda da önemli bir adımdır. Hem onlara saygı göstermek açısından hem de İslâm dünyasındaki çalışmalardan onları haberdar etmek bakımından son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Türkiye'nin, dünyadaki dini çalışmalara, İslâmi çalışmalara örnek ve önder olduğuna bir mesaj vermesi bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bir ilk diyalogun kurulması amacıyla, bu şûradan çıkan sonuçların bütün o ülkelerin dillerine tercüme edilerek bu pakete eklenmesinin, geçmişimize layık torunlar olduğumuzu ve dünyanın geleceğine Müslüman Türkler olarak, lider olarak adaylığımızı koyduğumuzun bir delili olabilir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Halil Apaydın

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN: Hepinize saygılar sunuyorum. Öncelikle intiharla ilgili birkaç saptama yapmak istiyorum. Din ile intihar arasında ilişki kurulurken negatif bir ilişki olduğu dile getirilir. Sanki bir insan veya insanlar ne kadar dindarsa, intihar olayı o kadar az, ne kadar az dindarsa intihar olayı o kadar fazla olur gibi bir genelleme sezinledim. Bu genelleme kendi içerisinde tutarlı olabilir ama bu tür genellemelerin şu sakıncasını da ben içerisinde barındırdığını düşünüyorum. Birincisi özellikle yanlış din eğitimiyle birlikte dindarlık ya da yanlış dini bilgi intiharı tetikleyebilir. Özellikle Kur'an kurslarında bazen yerel örnekler olabiliyor. İntihar olayları ele alınırken hep somut sonuçlanmış olaylar üzerinde konuşuluyor ama girişimler üzerine çok fazla konuşulmuyor. Girişimleri de göz önüne aldığınız zaman özellikle korkutucu din eğitimi, Allah'ın işte ceza veren, cehennemde yakan yönünün sıkça vurgulanması intihar eğilimini artırıyor. Çünkü birebir intihara neden olabilen durumlardan bir tanesi suçluluk duygusudur. Aşırı yönde motive edildiğinde, özellikle çocukluk yıllarındaki somut düşünce cezalandırıcı motifleri belleğine aldığı zaman bu türden sıkıntılar oluşabiliyor. Bu bağlamda teklifim şu; özellikle Kur'an kurslarında din eğitimi verilirken öncelenmesi gereken, evet, cehennem vardır, ceza vardır, yapılan davranışların bir karşılığı vardır. Ama çocuğa ilk öğretilmesi gereken bunlar olmamalı. Allah'ın rahmet yönü, dinin güzel yönleri, cennet, mükâfat bunlar üzerinde ağırlıklı durulmalı. Orta öğretim aşamasında belki diğer kapsayıcı olarak yapılan davranışların karşılığının alınacağı yönde ceza yönü de o zamanlarda dikkate alınmalı. Bu konu da gerek din görevlilerimizden, gerek ilahiyat fakültelerinde eğitim veren hocalarımızdan yer yer bu türden yanlışlıklara düşme durumları söz konusu olabiliyor. Birinci noktada bunu hatırlatmak istedim. Bir diğer konu da şu; otoriter dini anlayış evet intiharı tetikleyebilir ama yapılan araştırmalarda ortaya konulan şu nokta da göz ardı edilmemeli. Katolikler üzerine yapılan bir araştırmaya atıfta bulunuldu. Bu araştırmayı ben de okumuştum. Fakat daha sonraki araştırmalar o dönemde otoriter Katolik anlayışın intihara neden olduğu, Protestan anlayışın daha serbest olduğu için intihara neden olmadığıdır. Bu düşüncenin aslında dinden kaynaklanmadığı o dönemde Katolikler üzerinde yapılan araştırmadaki coğrafya, yapılan araştırmanın alındığı yer sanayinin geliştiği bir bölge. Protestanlar üzerinde yapılan araştırmanın yapıldığı alan ise tarım sektörünün yaygın olduğu bir alan. 1929 yılları, yanılmıyorsam ekonomik krizin yani sanayinin çöktüğü yıllar. Dolayısıyla Katoliklerin intihar olaylarının artmasındaki etken dinleri değil, ekonomik çöküşleridir. Tarım sektöründe yer alanlar kendilerini geçindirebilecek pozisyona sahip oldukları için onlarda böyle bir şey çıkmıyor, diğerleri ekonomik olarak çöktükleri için intihar olayları ortaya çıkıyor. Verilerden yararlanırken bu

tek yönlülükleri de mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir diye düşünüyorum. Diğer bir konu trafik konusundan hareketle aklıma geldi. Mesela gürültü problemi bizim Diyanet İşleri Başkanlığımızı en fazla ilgilendirdiğini düşündüğüm noktalardan bir tanesi. Mesela yer yer bazı bölgelerimizde sabah namazlarından sonra mukabele okunuyor. Bu mukabelelerde hoparlörlerin sesleri açılıyor ve bütün insanlara güya Kur'an dinletiliyor. Bu çok yanlış bir uygulama. Bu yaygın bir uygulama değil ama bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı ilgili birimlerini uyarmalı diye düşünüyorum.

Oturum Başkanı: Hadi ezan neyse diyorsun.

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN: Ezanla ilgili söyleyeceklerim var. Merkezi ezan uygulamasının kaldırılacağı yönünde bir duyum aldım. Eğer bu kaldırılacaksa bence bir fecaat işlenecek demektir. Sabahleyin bir konuşmacımız yine estetiğe dikkat çektiler. Estetik sesi olmayan bir müezzinden neden ezan dinlemek zorunda olayım? Eğer merkezi ezan uygulamasından vazgeçilirse estetik açıdan bayağı bir sıkıntı çekeceğiz demektir. Merkezi ezan uygulamasından kesinlikle vazgeçilmemeli. Bir de hoparlörlerin sesleri kısılmalı diye düşünüyorum. Bir diğer konu da; bir arkadaşımız selamlaşmaya vurgu yapmıştı. Selamlaşmayla ilgili özellikle din görevlilerinin ve ilahiyatçı olarak bizlerin de üzerinde durmamız gereken nokta şu; Peygamber Efendimiz aranızda selamı yayın diyor. Bu selam selâmun aleyküm demek mi? Bu çok önemli. Ben şimdi ilahiyat fakültesinde birine günaydın dediğim zaman bana şöyle bir bakıyor. Ama dışarıda hiç tanımadığım bir insana selâmun aleyküm dediğim zaman, o da böyle bakıyor. Şimdi burada bir tezat var. O zaman demek ki karşımızdaki insanla iletişim kurmak durumundayız. Onu kurmanın yolu neyse bunu göz önünde bulundurmak zorundayız. Selâmun aleyküm dememiz gereken insana selâmun aleyküm diyelim. Eğer iletişimi o şekilde kuracaksak merhaba diyeceğimize merhaba, başka birisine gülümsemeyle, başka birisine jest ve mimiklerle yani selamlaşmayı iletişim aracı olarak kullanmalıyız. Ama selamlaşmanın tek kanıtının selâmun aleyküm olmadığının, merhaba olmadığının, günaydın olmadığının da farkında olalım diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Yunus Beye mikrofonu verelim.

Yunus AKKAYA: Sayın Başkan, değerli üyeler, katılımcılar. Hepinizi saygıyla selâmlıyorum. Çok önemli bir şûra gerçekleştiriyoruz, sosyal konuları irdeliyor, konuşuyoruz. Allahtan bunların hayırlara vesile olmasını niyaz ediyoruz.

Diyanet İşleri Başkanlığımızın hemen hemen her alana yönelik hizmetleri var. İnsanlarımızın büyük bir çoğunluğu da Diyanet hizmetlerinden de memnun oluyor. Ancak benim burada söylemek istediğim şey şudur; biz Diyanet olarak toplumun ne kadarına hitap edebiliyoruz? Ne kadarına ulaşabiliyoruz? Günümüz iletişim çağı diyoruz. Dolayısıyla iletişim noktasında biz insanları ne kadar tatmin edebiliyoruz. Ne kadar iletişim kuruyoruz, insanlara ulaşabiliyoruz? Bunu burada değerlendirmemiz lazım. Önemini ortaya koymak önemli ama bunun ötesinde ürettiğin şeyi pazarlamak ve alıcısına ulaştırmak ondan daha önemli. Dolayısıyla buradan aynı zamanda biz ürettiğimiz şeyleri şu toplumun ne kadarına ulaştırdığımız konusunda kendimizi sorgulamamız gerekir. Ben bu konuda pek iyimser değilim. Evet, binlerce insan Cuma namazlarımızda hutbelerimizi dinliyor, vaazlarımızı dinliyor ama biz insanlara sosyal etkinliklerle ne kadar ulaşabiliyoruz? Hapishanedeki, hastanedeki ve yetimhanedeki insanlara ne kadar ulaşabiliyoruz? Çok iyi imkânlar içerisinde hiç dini bilgisi olmayan insanlara ulaşmak gerekmez mi? Onlara ne kadar ulaşıyoruz? Yani Diyanet olarak sosyal projeler içerisinde, sosyal etkinlikler gerçekleştirerek bu insanları kendimizle kaynaştırabiliyor muyuz? Bir anlamda din ile dinin mesajını onlara ulaştırmak suretiyle, onlarla din arasında iletişim kurmayı sağlayabiliyor muyuz? Bunu değerlendirmemiz lazım. Peki, bugün biz diyanet hizmetlerini topluma daha iyi nasıl ulaştırabiliriz daha iyi nasıl yansıtabiliriz? Gelenekten gelen vaaz ve hutbe kültürümüzle mi sadece, yoksa daha farklı iletişim yolları da aramak ve bulmak durumunda mıyız? Bugün pek çok belki çok daha az imkânlara sahip gruplar, dernekler şunlar bunlar radyo televizyon internet vb. vasıtaları kullanarak doğru, yanlış bilgileriyle insanların evine kadar girmiş durumda. Diyanet olarak bu konuda bence hiç gecikmeden televizyonumuzu kurmalıyız, bir radyomuz olmalı, insanlara radyomuzla televizyonumuzla evlerine, ailelere, mutfaktaki kadına, arabasının başındayken taksi sürücüsüne, işinin başındayken diğer iş yapan insanlara ulaşmalıyız, mesajımızı onlara iletmeliyiz. Evet, sadece her şeyi dinle ilişkilendirerek anlatmak doğru değil. Dinimizin aynı zamanda sosyal hayata yansıyan pek çok hususta söyleyeceği sözü bu vasıtaları kullanarak çok güzel bir şekilde insanlarımıza ulaştırabiliriz. Bu konuda benim önerim, şûra kararlarına da yansımasını arzu ettiğim şey Diyanet İşleri Başkanlığı, televizyonunu bir an evvel kurmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı radyosunu kurmalıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı internet hizmetlerini daha güçlü bir şekilde yürütmelidir ve topluma bu anlamda hizmet sunmalıdır. Saygılarımı sunuyorum teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ercan Bey, buyurun.

Ercan ŞEN: Teşekkürler Başkanım. Mazhar Beyin bir cümlesinden yola çı-

karak sözlerime devam etmek istiyorum. Önce şiddet sonra intihar, sonra iletişim dili veya din dili Mazhar Beyin de belirttiği gibi şiddet var. İnsan ruhunda var. Çünkü insana iyiliğin de kötülüğün de bilgisi verilmiştir. Hepimiz bunu biliyoruz ki 1. ve 2. dünya savaşları ile birlikte şiddetin insan doğasındaki en acı derin görüntüleri ortaya çıktı. Yani günümüzdeki insan, belki de insan var olduğundan beri en yoğun şiddet duygusunun içerisinde yaşıyor. Türkiye'de de durum böyle. Özellikle Türkiye'de son 20-30 yıldır Mazhar Beyin de yakından bildiği gibi güneydoğudaki, doğudaki terör olaylarından ötürü yoğun bir şiddet sarmalı var. Bildiğiniz gibi Mardin Bilge Köyünde 44 kişinin katledildiği bir katliam yaşandı. Ben de 2-3 gün boyunca o köyde yaşadım ve raporumu Başbakanlığa ilettim. O köyde hepinizin Diyanet mensupları olarak yakından bileceğiniz gibi genç bir imamı vardı, Kazım Ozan. Allah Rahmet Eylesin diyorum. Köylülerden de dinlediğime göre gerçekten de idealist, oradaki çocuklarla da yakın iletişim içerisinde girebilmiş olan kendi ölçeğinde bir din dilini, iletişim dilini, pozitif dili yakalamış bir genç arkadaşımızdı ve hasbel kader bunu bir vicdani sorumluluk kabul ederek onun biyografisini yazmaya başladım. Şu anda da bitirmek üzereyim. Burada bir öneri çıkaracağım özellikle Diyanet camiasına böyle genç model olması gereken arkadaşlarımızın bir model olarak yazıya veya filme dökülmesi lazım. Eğer bana bir görev tevdi edilirse seve seve yapmaya hazırım.

İkinci husus intiharlar konusunda bir buçuk yıl önce Türkiye çapında birkaç çalışmaya giriştim. Eşimin de dün bahsettiği gibi birisi de Sakarya Karasu, bir tanesi Ankara Polatlı, bir tanesi Salihli, bir tanesi Viranşehir. İlk ikisini gerçekleştirdik. Özellikle genç intihar girişimleri veya ergen intiharları, normal intihar, yani tamamlanmış intihar dediğimiz olgunun on ila on beş katıdır. Bilimsel verilere göre fakat beni şaşırtan bir şey oldu. 30-40 hatta 80 kata kadar oranlarla karşılaştım. Bu feci bir şey buradan başka bir şey daha ortaya çıktı ki, Türkiye'de tamamlanmamış genç intiharları üzerine istatistikî bilgi yok. Hâlbuki asıl olgu budur. T.Ü.İ.K.'i uyardık önümüzdeki yıllardan itibaren tamamlanmamış intihar yani ergen intiharları konusundaki veriler sayemizde de standart edilerek kamuya sunulacak. Ayrıca bir şey daha ilave etmek istiyorum. Türkiye'deki intihar olayları ile ilgili, batıda intihar olayları daha yüksek diye biliyoruz. Özellikle son yılın analizini yaptığımızda çok az olduğunu bildiğimiz Doğu Anadolu ve Karadeniz'de intihar olaylarındaki korkunç bir ivmenin olduğunu ve bu oranlara yaklaştığını görüyoruz. Öyle ki, bu bölgelerdeki artış oransal olarak çok fazladır. Yani misal on iken, yüze fırlıyor. İvmedeki oran çok fazladır, diyelim ki batı bölgesindeki oran birden ikiye çıkarken. Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da üçten ona fırlıyor. Bu aslında Türkiye'deki son 10-15 yıldaki intihar olaylarındaki homojenine yapının nedenine ayrıca değinmemizi gerektirir. Ben bunu son yıllarda toplumsal olarak şiddete çok fazla gömülmüş olmamızda ve medyanın etkisiyle

açıklamak istiyorum.

Üçüncü husus evrensel olarak intihar oranları kuzey ülkelerinde daha fazladır. Ortadoğu İslâm toplumlarında daha azdır. Biraz önce Halil hocam güzel bir ayrıntıya parmak bastı. Ben sadece tespit olarak söylüyorum birçok araştırma var çünkü. Ayrıca yine Kazım Ozan'ın hayatının biyografisini oluşturmaktan yola çıkarak, Ümit Hocam kendi hayatından örnek verdi cesaretinden dolayı tebrik ediyorum hocamı. Saygıdeğer bir şey çünkü ben özellikle bir din görevlisinin kızıyla konuştum. İntihar girişiminde bulunmuş ve tesettürlü bir kızcağızdı, daha 17 yaşında. Çok akıllıydı. Eşimde tanıktır. Ağlamamak için kendimizi zor tuttuk. Anne ve baba da çok ilgiliydiler ama şu bir gerçek birçok çoluk çocuk var. Ergen intiharları varoluşsal bir problemdir. Yani onların kendi kimliklerini oluşturma çabaları esnasındaki çok büyük risklerden biridir. İkinci husus tabi günümüz dünyasının ve Türkiye'nin şartlarının onlar üzerinde ikinci bir risk haritası oluşturmasıdır. Nazife hanımın bir sözü var. Aile içi şiddet. Çok eleştirel konuştu hak veriyorum tamamen ama hani biz de meslekten sosyologlar olarak, bunun yerine bir şey bulamadık, siz veya başkaları bulursanız memnun oluruz. Ev içi şiddet, yuva içi şiddet bunlar olmuyor ama en üzerinde devam ettiğimiz şey bu. Biz de muzdaripiz ama başka bir şey de bulamıyoruz. Efendim parçalanmış aile, bu intihar vakalarındaki en önemli hadiselerden biri. Polatlı'daki tespitlerimizden biri buydu. Üçüncü bir husus, homoseksüellik konusunda Mustafa Hocama bir şey ilave edeceğim. Geçici bir sorun olarak ergenlik homoseksüelliği dediğimiz bir hadise vardır. Bu eğer pozitif bir iletişim geliştirilip ulaşılabilirse buradaki başarı oranı çok daha fazla olacağını düşünüyorum naçizane. Bir de trafik konusunda son bir cümle. Avrupa'da yani batı ile kendimizi mukayese ediyoruz. Batıdaki ulaşım %90 civarında demiryolu ve denizyoludur. Bizde tam tersi %95 civarında karayoludur. Artık yapacak bir şey yok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ramazan Altıntaş buyurun.

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ: Ramazan Altıntaş, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Oturum Başkanı: Ramazan Bey özür dileyerek, çok az vakit kaldı. Diğer arkadaşlar için de hatırlatıyorum çok az vakit kaldı. Bunu dikkate alın lütfen.

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ: Evet teşekkürler. Şiddet duygusunun erdemli davranışlara dönüştürülmesi, insanımızın sanat, felsefe, estetik alanlarla ilgili konulara yönlendirilmesi ile de alakası var. Güzel sanatların insan ruhunda

katarsis denilen yani bir arındırma işlemi yaptığını da biliyoruz. Bunun için batı ülkelerinde özellikle Almanya'da hüsnü hak, ebru, tezhip gibi sanat faaliyetlerinin suçluları rehabilite etmede aktif bir şekilde devreye sokulduğunu biliyoruz. Bu noktada özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı kutlu doğum haftaları, faaliyetleri arasına bu İslâm'daki güzel sanatlarla ilgili çalışmalar yapan kimselere ödüller verebilir. Ayrıca hapishanelerde suçluların tekrar rehabilite edilmesi için, din hizmetlerinde bu konuda öncülük yapabilir.

Bir başka konu da şudur; biraz önce Mustafa Bey işaret ettiler tabi daha önce bulunduğumuz ilde doğal bir afet yaşanmıştı. Orada bir heyelan altında kalan bir köyümüz vardı ve birkaç gün sürdü bu heyelan. Bütün akrabalar ahali oraya toplandı. Bir an önce o afete maruz kalan insanımızın kurtarılması istendi fakat devletin bütün araç ve gereçleri kurtarma ekipleri olmasına rağmen kurtarılamadı. Halk galeyana geldi, neredeyse araçlara saldırma noktasına gelmişti. Ve bizden yardım istendi. İl müftüsü ile birlikte ilahiyat fakültesini temsilen ben oraya gitmiştim. Ve halka yaptığımız konuşmalarda gerçekten halkın teskin olduğu teselli olduğu ve bu asayişin tekrar sağlandığına tanık olduk. Bir diğer konu da hemen önerimi getireceğim arkasından biraz önce yine Mustafa Bey işaret etti. Konya'da geçen hafta olan bir hadiseden söz etti. Hepiniz basın, yayın organlarında bunu duymuşsunuzdur. Bir baba ile genç bir kızın intiharı söz konusu oldu. Babanın ailenin rızasına uygun olarak evlenmeyen bir genç kız eşiyle birlikte anlaşamıyor ve baba evine dönüyor. Baba veya aile, bizim rızamızı almadan evlendiği için kızı dışlıyor ve kızıyla konuşmuyor. Daha başka sıkıntılar neticesinde bu dışlanmışlık, değersizleştirilme neticesinde genç kızın intihar ettiğini duyduk ve birkaç gün sonra da baba intihar etti. Çevresindeki insanlara şöyle bir söz sarf ettiği de basın yayın organlarında geçti. Acaba neden kızımla konuşmadım, iletişim kurmadım diye bir vicdan sızısı yaşadığı ifade edildi ve o da intihar etti. Dün yolculuk yaparken burada tebliğ sunacak bir arkadaşımız, bir başka yerde Cemil Paslı adında, sosyal hizmetler kurumunda görevli bir arkadaşımızı valilik, git bir bilgi topla diye görevlendiriyor. O, aileye soruyor acaba din görevlisi geldi mi? Müftü bey geldi mi? Vs. gibi şeyler. Gelmediği tutanaklara geçiyor. Ben buradan bir şey öneriyorum. Bu aile dramı olabilir, şiddet olabilir, intihar olabilir, deprem olabilir vs. olabilir bütün bu büyük olaylardan daha büyük hasarlara ailelerin uğramaması için, nasıl ki bir AKUT gibi bir teşkilat oluşmuşsa, sivil bir kurtarma ekibimiz oluşmuşsa, belki buna bir resmiyet kazandırılarak acil yardım teşkilatı gibi bir kurum oluşturulabilir. Burada psikolog, sağlık ekibi, güvenlik görevlisi ve din görevlisi yer alır. Batı toplumlarında buna benzer çalışmalar var. Hatta din görevlileri daha geniş yetkilerle donatılmış vaziyette ve anında olay yerine intikal ettirilebilir ve orada daha büyük hasarlar meydana gelmeden sorunlar çözülebilir. Bu konuda Diyanet, bir teşkilatın kurulmasına öncülük edebilir diye düşünüyo-

rum. Hepinize saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Fatma Hanım, buyurun.

Fatma TÜRER: Ümit Meriç Hocamızın sorusuna cevaben söylüyorum. Hocam bizim vaazlarımız üç aylık programlarla oluyor ve genelde çalışma saatlerinde olduğu için çalışan hanımlara ulaşmamız gecikiyor. Ev hanımlarına yönelik faydalı sohbetlerimiz oluyor. Hastane, hapishane, yurt içi, yurt dışı, köy, kasaba görev alanlarımız çok geniş oralara ulaşıyoruz. Mesela, yerel televizyon ve radyolarda haftalık yayınlarımız oluyor. Bizi de yetiştiren, karşılıklı toplumla etkileştiğimizi yayınlarımız var. Din görevlisine uyan o saatte görevini, sunumunu yapmasıdır ama cemaati toplamak, yeri bulmak vs. o konuda biraz daha kurumumuzun profesyonelleşmesi, yardım alması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü bir hoca her şeye yetişemez. Mazhar Bağlı Hocamıza da şiddetle alakalı konuşması için teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ: Affedersiniz, dışarıdan müdahale ettiğim için çok özür diliyorum, ama bir rakam belirtebilir misiniz Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Türkiye'de ve Türkiye dışında istihdam ettiği kadın vaizlerin sayısı nedir?

Fatma TÜRER: Şimdi ilk başladığında 30 kadardık hocam. Şimdi sayımız haliyle arttı Kur'an kursu hocalarıyla sadece şunu söyleyebilirim Kayseri'de, hanım müftü yardımcıları, Kur'an kursu hocaları da vaazlara katılıyor. 300 tane Kur'an Kursu hocamız var. Hanım sayımız çok arttı. Hatta Kur'an kurslarının akşam saatlerinde beylere ve çocuklara da açılmasını Diyanet'e yazılı olarak teklif ettik.

Şiddetle alakalı olarak, dindarlara "bir de hoca bir de dindar ne biçim sözü" bence duygusal şiddettir. Bu sözü kabullenmeyelim. Söyleyenlere hemen alınmayalım. Din görevlimizin veya dindar insanımızın bu sözün altında ezilmesini istemiyorum. Alınmayalım, ben de senin gibi biriyim, hatalarıyla sevaplarıyla. İdealle realiteyi ben de senin kadar yaşayacağım, bunu kaynaştıracağım diyelim. Aramıza böyle üstümüze yük atmalar da olmasın, kurumumuza da olmasın, biraz da rahat olalım diye düşünüyorum. Bu duygusal şiddet olduğuna göre karşıya da yansıtmayalım. O bilmiyor diyelim ama ben biliyorum. Daha güzelini, daha iyisini yapabilirim ama bunda ben mükemmeli oynamak zorunda değilim. Ben de hatalı olabilirim. Dindar insanlara aşırı şiddetin sınırı bitmez de aşırı övme çeldirici bir şeydir. "Aman hocam uçuyorsun bizi de götür. Cennete giderken bizi de götür." Bunlar hoş bir şey değil. Buna kapılan insanları da tutamıyoruz, birliğe

zarar veriyor. Haksız eleştiri de şiddettir. Başkasına kötü davranmak, eşine anne babasına yavrusuna, komşusuna selamı esirgemek, kötü bakmak da dâhil bence bir insanı yalnızlığa terk etmektir, yavaş yavaş öldürmektir. Mesela üzgünken kimseye telefon açmayalım. Bu da bir şiddet çeşidi belki kendi yorumum. Kişinin kendine bakmamasını da ben bir yavaş intihar olarak adlandırıyorum. Herkesten önce insan kendine baksın diyorum. Din görevlimize lütfen bu kadar yüklenilmesin, yakınlarına da yüklenilmesin. Biz de herkes kadar insanız.

Oturum Başkanı: Biraz özetle bu çok ayrıntı.

Fatma TÜRER: Tamam hocam, Televizyonlar ve basın yayındaki abartılı yanlışlar, çocuğumuza, ailemize şiddetle dönmesin. Çünkü bir film izledikten sonra eve saldıran insanlar var. Bir film izliyor ondan sonra diyor ki benim evimde de mi bu var? Ruh yapıları bozuluyor. Hapishanede de görev yaptım. Çok birbirini seven eşlerin birinin mezara, birinin de biriken öfkelerle, yanlış doldurmalarla hapse girdiğini gördüm, üzüldüm. Söz sırası verdiğiniz için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Peki Saffet Sancaklı Bey, buyurun.

Doç. Dr. Saffet SANCAKLI: Size teşekkür ediyorum. Ben oturumlara bu sabah katıldım. Gerçekten günümüz sorunlarına İslâmi yaklaşımlarda bulunmak çok güzel. Daha önceden katılamadığıma hayıflandım. Aklıma gelen birkaç noktayı söylemek istiyorum. Bu intiharlar noktasında gerçekten kişinin inancı ile intihar arasında bir oran var bunu ben mesleki tecrübemde görüyorum. Sayısız insan bana çok defa "İnancım olmasaydı intihar ederdim" diyor. Gerçekten insanları bugün intihardan alıkoyan İslâmi inançlarıdır. Yalnız intihar edene de böyle bir kötü nazarla bakmak da doğru değildir. Çünkü intihar, birçok hastalığın neticesidir. Bundan birkaç yıl önce çok dindar, etrafa yardım eden bir doktor abimiz bir gün evinde asılmış olarak bulundu. Tabi birçoğu kınadı bunu ama bu kişi popüler mizaç bozukluğu denilen bir rahatsızlığa musaptı. Zaman zaman depresyon nöbetlerine giriyordu. Demek ki seyrek aralıklarla o depresyon nöbetinde kişi öyle hale gelebiliyor ki etrafı karanlık görüyor yani bir çıkış yolu göremiyor. Tek kurtuluş ümidi olarak intiharı görüyor ve o sırada iradesi elinden kalkıyor. Yani bu durumda dinen de kişi yaptığı şeyden mesul değildir diye düşünüyorum. Sadece depresyonda değil, şizofrenide madde bağımlılığında intihar bu rahatsızlığın bir neticesi. O yüzden intihar edenin namazı kılınmaz diye bir genleşmeye girmek de doğru değil. Belki bizden daha çok dindardır ama bir rahatsızlık so-

nucu intihar etmiş olabilir. Biz hüsnü zan beslemek zorundayız. Burada Nazife Hanıma teşekkür etmek istiyorum. Ötenazi sorusu da bize çok sorulan bir soru. Bunu aktif ve pasif diye ayırıyoruz. Kendini zorla yaşatma diye güzel bir deyim kullandı. Bundan yine bir iki sene oluyor bir tanınmış, rahmetli hocamızın eşi hastaneye yattı. Zaten bunama halindeydi. Yaşı 80'in üzerindeydi. Sonra birden bitkisel hayata girdi. Ben yoğun bakımda bir ziyaretine gideyim dedim, gitmemle çıkmam bir oldu. Çünkü kadıncağızı o yaşta affedersiniz çıplak bir şekilde yatırmışlar. Her tarafında borular, hortumlar, kolunda iğneler vs. zorla yaşatılıyor. Beyin ölümü olmuş, öyle üç dört ay yaşadı. Çok ağır bir ekonomik yükü ve kişinin böyle bedenine, ruhuna bu kadar eziyet etmek doğru mudur diye düşünüyorum. Yani zorla yaşatmak herhalde ötenazi olmasa gerek. İlahiyatçıların bu konuda bir bakış açısı geliştirmeleri gerekir diye düşünüyorum.

Değerli üyeler, bir de eşcinsellik konusu konuşuldu. Eşcinsellik, benim önüme çok gelen bir konu. Böyle dışarıdan saygın, evli, çoluk çocuk sahibi birçok insan geliyor ve içi ağlayarak eşcinsel olduğunu bir çözüm yolu bulunması gerektiğini söylüyor. Özellikle son zamanlarda bu o kadar arttı ki birçok anne, baba çocuklarını getiriyorlar ve büyük bir panik içerisinde benim çocuğumun eşcinsel olduğunu anladım. Ne yapacağım, bunu nasıl çözeceğiz? Ne yapmak gerekirse yapalım diye. Bugün ilahiyatçıların özellikle eşcinsellikle, lutiliği karıştırdıklarını görüyorum. İkisi çok farklı şey, lutilik affedersiniz yani insanın bir kişilik olmadığı halde karşı cinse değil kendi cinsine yönelmesi. Eşcinsellik ise daha çocukluktan başlayan bir olaydır. Bu kişiler çocukken mesela kız giysileri giyiyorlar, kız oyuncaklarıyla oynuyorlar. Böyle büyüyor bunlar. Bir süre sonra kendi kimliğini belli ediyor. Bunların bir kısmı dediğim gibi evleniyor çoluk çocuk sahibi oluyor. Bir kısmı da böyle evlenmeden çevrenin zoruyla kendisini gizleyerek hayatını sürdürüyor. Bir PTT memuru geldi. "Ben çok azap çekiyorum, iki çocuğum var, evliyim ama eşimden nefret ediyorum. İlişkiden nefret ediyorum ne yapabilirim diye." Yani eşcinsellik derken böyle bir tu kaka yapıp ona ters bakmak uygun değil. Bu da bir kişilik meselesi, bu konuda da bir çözümler geliştirmek lazım. Ama üzerinde ısrarla vurguluyorum lutilikle bunu ayırmak lazım. Eşcinsel bir kimlik ayrı, eşcinsel eylem ayrı, ikisini ayırmak lazımdır. Ben onlara tabi yine İslâmi yönden yaklaşmaya çalışıyorum. Bu sana olan bir imtihanıdır. Buna sabredersen, içine atarsan toplumda bir problem çıkmamasına çalışırsan herhalde ödülü büyük olur gibi bir yaklaşımda bulunuyorum. Geçenlerde bir hakem biliyorsunuz, eşcinsel bir hakem çıktı. Bu hakemlik yapabilir mi, yapamaz mı diye, ortalık karıştı. Birçok kişi yapabilir dedi ve bunu yapabileceğine karar verdi. Yani Diyanet bu konuyu görmezden gelemez yarın eşcinsel bir din adamı çıkar yapabilir mi, yapamaz mı, din adamı olabilir mi, olamaz mı, bunun arkasında namaz kılınır mı, kılınmaz mı?

Bir Katılımcı: Onları tedavi olmaya yönlendirirken, bizden de beklentileri oluyor. Onları, dini yönden rahatlatacak şeyler söylemeye çalışıyoruz. Bu konuda mesela Kur'an kursuna gelen hanımlar içerisinde bizzat kendisi ifade edenler var. Bunalımda, büyük sıkıntılar içerisinde iken bu kursla tanışıp Kur'an eğitimi almaya başladıktan sonra, Kur'an kursu öğreticisinin sıcak ve samimi ilgisini gördükten sonra, oradakilerle diyaloga girdikten ve sosyalleştikten sonra bu sıkıntılarından kurtulduğunu, intiharın eşiğindeyken bile belki böyle bir rahatlamayı hissettiğini ifade eden hanımlarla karşılaştık. Dolayısıyla cemaatimiz içerisinde bu tarz rastladığımız kimselere daha nasıl yaklaşabiliriz, onlara nasıl faydalı olabiliriz hususunda, din görevlileri olarak bizlerin de periyodik olarak düzenlenecek hizmet içi eğitim seminerlerine katılmamız gerekir. İlgili kurumlarla da diyaloga geçilerek bu manada daha donanımlı hale getirilmemizin gerekli olduğunu düşünüyorum.

Bir diğer husus da bununla bağlantılı olarak yurt dışında özellikle buradan mesela gelin ya da damat olarak giden gençlerimizin orada çok büyük problemler yaşadıklarını biliyoruz. Bunlarla bizzat karşılaştık. Hem dil açısından hem yeni bir kültüre gitme, yeni bir aileye girme ve orada yaşadıkları baskı. Mesela doktora gittiğinde dil probleminden kendini ifade edemiyor. İçine düştüğü sıkıntıları bunalımları anlatamıyor. Orada onun en yakın sıcak dostu belki güvendiği insan çoğu kere din görevlisi oluyor. O açıdan yurt dışına gönderilecek din görevlisi arkadaşların hem seçimleri aşamasında çok daha titiz davranılması hem de onlara verilen seminerlerde işin bu noktası da göz önüne alınarak eğitimlerinin bu açıdan da tamamlanması gerektiğini söylemek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz. Son söz RTÜK'ün İhsan Bey buyurun. Ama siz dün RTÜK demediniz galiba başka bir şey dediniz. Radyo Televizyon Üst Kurulu ama biz RTÜK diye biliyoruz.

İhsan ŞENER: Ben herkese saygılar sunuyorum. Yorgun bir vaziyette dinleyeceksiniz beni ama bazı şeylere değinmek durumundayım. Bu toplantıların toplumun problemlerinin aşılmasında dine duyulan ihtiyacın bir gösteri öğesi olarak algılanmasını temenni ediyorum. Çünkü toplumda dinin yeri sınırlı ve tanımlı iken şimdi problemlerin çözümünde bir ihtiyaç olarak algılanıyor. Bunu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal olarak ciddiye almasını arzu ediyorum. Zannediyorum Rahime hanımdı, değerlerle ilgili bir araştırma sonucu yayımlanacak dedi. Toplumda değerler hiyerarşisi alt üst oldu. Örneğin paraya tahvil edilemeyen şeyler en değerli olması gerekirken şimdi paranın işletmeyeceği çirkinlikler yok. En son İstanbul'da meydana gelen bir cinayet olayıdır. Bir iş adamı hepinizin malu-

mu kendisine benzeyen bir adamı bahçe evine götürerek yakıyor ve ailesine diyor ki ben öldüm. Şöyle bir sigortam vardı gidin 4 milyon doları benim adıma çekin. Ailesi insaf sahibi ki polise haber veriyor ve adam tutuklanıyor. Bu bir cinnettir. Bunu toplumun normal olarak algılaması da küçük cinnettir aslında korkunç bir şey bu. Bir başka konu televizyon yayınlarında şiddet ve içerikle ilgili Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bu bildiriye bir şey koymasını arzu ediyorum. Seçilen rol modellerin başrol oyuncularının kimliklerinin ve konu olarak seçilen konuların toplumun değerleriyle örtüşmediğini, toplumun genel değerlerine uygun yapılması gerektiği hususunda en azından IV. Din Şûrası sonucunda yayımlanacak bildiriye genel bir cümle konulmasını arzu ediyorum. Neticede bütün ilişkilerimiz bizim endüstriyel hale geldi maalesef. Ticaret merkezli bakıyoruz. RTÜK' de ekran karartıyordu. Bunu para cezasına çevirince daha caydırıcı oldu gerçekten. Ama bir norm olmadığı için yani yazılı bir içtihat süreci yaşamadığı için kurul belki istenilen seviyede caydırıcı, yönlendirici kararlar alamıyor bunu da itiraf etmek zorundayım. Çünkü bir geleneği oluşmuş bir kurum değildir henüz. Daha güzel şeyler yapılabilir mi? Evet yapılabilir, yapılacaktır da. Belki hani kurumların birbiriyle paslaşması olarak algılanarak RTÜK'ün televizyon yayınlarının düzenlenmesi ve denetlenmesindeki rolünü kolaylaştıracaktır diye ümit ediyorum.

Bir başka konu bir arkadaşım burada gelir durumu orta seviyede bir yaşam süren bir semtte oturuyor. Apartmanda özürlü bir çocuk var ve ailesi bu çocuğa şefkatle bakıyor. Etrafa zarar vermemesine çalışıyor. Bu çocuğun, apartmanda çocuklara psikolojik olarak zarar vereceğini düşünen apartman sakinleri toplanıp bu adamın bu apartmandan taşınması konusunda karar alıyorlar. Aslında bu çok ciddi bir konu. Burada yardımlaşmanın yerini yarışma, sevgi ve merhametin yerini çatışma, kavga, paylaşmanın yerini bencillik aldığı için bu değerler yer değiştirmiştir maalesef. Böyle bir toplum haline geldik.

Ben kendimle ilgili örnek vereyim. 1984 ya da 85 yılıydı. Fakültede okumak için Ankara'ya geldiğimizde bir bayana otobüste yer verdim. Samsun'dan buraya geldiğim için daha taşra olarak kabul ediliyor. Bayanın söyle bir ifadesi oldu. "Beni yaşlı mı zannettin terbiyesiz." Evet, benden yaşlıydı. Ve ondan sonra öğrenciliğim süresince hiçbir bayana otobüste yer vermedim. Çünkü bunu hak etmediğimi düşünüyor idim. Dolayısıyla toplumdaki sosyal dokunun zayıflaması yardımlaşma duygusunun azalması, kendimize düşebilecek olan sorumluluklardan belli ölçüde kaçmamız aslında intiharların, aslında şiddetin aslında hoşumuza gitmeyen pek çok davranışın gelişmesine sebep oluyor. Rahime hanım otobüste çocukları uyardığını, park yerinde uyardığından bahsetti. Tabii ki bu bir sivrisinek mücadelesidir. Bu kurumların daha büyük bir mücadele projeleri geliştirmesi gerekir. Her birimiz Rahime hanım kadar cesur olamayabiliriz. Belki dayak bile yiyebiliriz. Bunu göze almak gerekir mi, gerekebilir ama kurumsal çözümler

üretmekte fayda olduğu kanaatindeyim. Bir de bizim toplumumuzda din ve dince kutsal sayılan her şey sınırlı ve tanımlı bir alanda olması gerekiyor. Yani dinin emrettiği, vaaz ettiği her şeyin toplum huzurunda paylaşılması yasaktır. Belki bu alanın genişletilmesine fırsat tanıyacak bir şûra olmasını umut ediyorum. Hep örneklerimizi batıdan veriyoruz. Niye, yönelişimiz oraya. Kilisenin toplumdaki rolünün ne olduğundan örnek alarak, caminin de böyle bir rol alması gerektiği hususunda bir kanaatimiz var. Aslında iki temel ayracımız var. Bir, alternatif medeniyet, terakki ve anlayışımız olmadığı için bunları ifade edemiyoruz. İslâm dininde, ibaha yani kişinin suçsuzluğu esası vardır. İki, canı da dâhil olmak üzere kullandığı ve iletişimde olduğu her şey emanettir. Hâlbuki Hıristiyan kültüründe mutlak mülkiyet esası vardır ve kişiler kusurlu, suçlu olarak doğarlar. Bu iki temel ayracımız bizim aynı müessesede aynı çözümleri üretmemizi engeller. Bunu gözden kaçırmamamız lazım. Yani bizim medeniyetimizin temelinde yatan ayraçların farkında olmamız, bu farkındalığı yaşamamız gerekir. Moda olan şeylerle gidersek yani kendi kurumlarımızı, kendi müesseselerimizi, kendi reflekslerimizi, kendi hayat serüvenimizi, kendimiz oluşturmazsak sürüklenen insan oluruz. Bir şey daha söyleyip kapatıyorum. Örneğin; insan bir hastaneler zinciri yapabilir. Ama sağlığı yapamaz, sağlık satın alınan bir şey değildir. Malikâne sahibi olabilir ama huzuru satın alamaz. Bizim paraya tahvil edilemeyen değerleri öne çıkaracak bir rol modeller oluşturmamız gerekiyor. Ben sabrınız için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ederiz. Ercan Şen, buyurun.

Ercan ŞEN: Ben sosyal problemlerin çözümünde dinin ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın önemli kurumlar olduğunu düşünüyorum. Sosyal problemlerin çözümünde kişinin dindarlaştırılmasının yolunun aileden geçtiğini düşünerek, bizim Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nün yaptığı aile yapısı araştırması 25.000 kişiyle yapılan örnekleme üzerinden T.Ü.İ.K.'e yaptırılan bir araştırma demiştim dün. Aynısını ailelerin din ihtiyaçlarını, din eğitimi ihtiyaçlarının analizi yönünde yapılacak bir çalışmayı Diyanet İşleri Başkanlığı'na öneriyorum. Din eğitiminde ihtiyaç analizi, bunu biz gerek yetişkinlere gerekse yetişkinlerin çocuklarının eğitimleri ile ilgili sorarsak ve böyle bir analiz ve veri tabanı oluşturursak çok faydalı olacağını düşünüyorum. Tebliğ sonrasında, ben bunu önerilerimde sunmuştum. Millî Eğitim Bakanlığı ile de işbirliği yaparak belki de, İlkokul birinci sınıftan itibaren din eğitiminin müfredata konulmasını yeniden gerçekleştirebiliriz. Bunu çok önemsiyorum. Çocukların eğitiminde, psikologlar

olarak neden biz hep ilk üç yılın öneminden bahsediyoruz. Çocukların din eğitiminin en geç 7 yaşından itibaren başlatılması gerektiğini düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Peki, teşekkür ederiz. Tebliğcilerden Saffet Köse söz hakkı istedi, buyurun.

Prof. Dr. Saffet KÖSE: Teşekkür ederim. Ben öncelikle tebliğimde katkıda bulunan müzakerecilere çok teşekkür ediyorum. Sadece bir hususu ifade etmek istiyorum. Bu trafik alanının dinle nasıl ilişkisinin olduğu konusunda böyle bir soru gelebileceğini düşünmüş olduğum için onun üzerinde durmayacağım. Ben dinin, insan hayatını ilgilendirmediği bir alanın olmadığını düşünüyorum. Dinin bizim hayatımıza hangi ölçüde müdahil olup olmadığı önemlidir. Bunun ayrıca tartışılması gerekir. Eğer biz küresel problemleri, problem edinmiş isek, dinin motive edici gücünden istifade etmemiz lazımdır. Eğer problem edinmiyorsak, hiçbir şeyin orada bize faydası olmayacağını düşünüyorum. Mesela trafikle ilgili problemleri toplum olarak, toplumsal bir problem olarak algılıyor muyuz, algılamıyor muyuz? Ben algıladığımız kanaatinde değilim. Ölçüsü de şu, şimdi R.Ü.T.K.'den birisi de burada. Trafikle ve bilinçlendirme ile ilgili programlar insanların izlemediği saatlerde konuluyor. Bir örnek olsun diye bir şey söyleyeceğim. Mesela siz yolda giderken zihniniz dinlenme ihtiyacı hissediyor. Yolda yorgunsunuz. Yolda kenara çekip bir ağacın altında oturacaksınız, Türkiye'deki yol kenarlarında oturabilir misiniz? 200 m. sağdan, 200 m. soldan her yer çöplük, pislik. Ama Resulü Ekrem'in bir hadisi şerifi var. Ben bunu önemsiyorum, mesela bunu yazabilir miyiz? Bilmiyorum. Peygamberimiz, *"Hıyanete vesile olan üç şeyden sakın diyor. Birincisi, su kaynaklarının kirletilmesi. İkincisi yol üstlerinin kirletilmesi, üçüncüsü gölgeliklerin kirletilmesi."* Yani insanların dinlendikleri park alanları, piknik alanları, mola yerlerinin kirletilmesidir. Şimdi acaba Hz. Peygamber'in bu hadis-i şerifini okuyup da oraları kirleten insanlar eğer gerçekten o hadisi ciddiye almıyorlarsa kendi Müslümanlıklarını sorgulasınlar. En başta konuşan arkadaşımız, oruçluyken trafik konusunda çok güzel bir şey söyledi. Çok haklı, çok doğru bizim Müslümanlığımız hayatımızda ne kadar davranış değişikliği meydana getiriyor. İşte önemli olan burası ben bunu söylemek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Buyurun hocam. 1 dakika olsaydı vermeyecektim ama 60 saniye istediğiniz için veriyorum.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: Çok teşekkür ediyorum. Ben de gerçekten yararlandım hem tebliğ sunan arkadaşlardan hem müzakere sunan arkadaşlardan. Bu oturumu yansıtacak şöyle bir önerinin karar metninde yer almasını öneriyorum. Ülkemizde ciddi problemlerin, ülkemizde ciddi problem haline gelmiş olan şiddet ve intihar olayları ile trafik kazalarının önlenmesi konusunda halkımızın bilgilendirilmesi ve aydınlatılması için başkanlığımızda gerekli çalışmaların yapılması. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Peki teşekkür ediyorum efendim. Oturum başkanı var bir de komisyon başkanı var. Oturum başkanının vazifesi bitti. Komisyon başkanına görevi tevdi ediyorum, buyurun.

Komisyon Başkanı: Evet, teşekkür ederim. Ben dün de Komisyon Başkanlığı sıfatımı çok fazla öne çıkarmamaya çalıştım. Bugün de onu yapmaya gayret ettim. Haziruna benim de ifade edeceğim birkaç husus vardı ama vakit çok fazla daraldığı için, bazı fikirlerimi ben o zaman bulabileceğim bir fırsat anına bırakayım. Gerek sayın oturum başkanına gerekse fevkalade verimli katkılarıyla bizi mutlu eden ve şunu samimiyetle söyleyeyim ülkemizin Allah'a çok şükür gelmiş ulaşmış olduğu entelektüel seviyeyi de gösteren çok değerli haziruna şükranlarımı sunuyorum efendim. Buyursunlar.

4. OTURUM

“Zararlı Alışkanlıklar ve Toplumsal Hayat”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ

❖

14 Ekim 2009

SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN KOMİSYONU

4. OTURUM TEBLİĞLERİ

ZARARLI ALIŞKANLIKLAR VE TOPLUM

Sefa SAYGILI*

TÜTÜN

Nikotin, uzun zamandan beri uyarıcı madde olarak bilinmesine rağmen ancak 1997 yılında bağımlılık yapan madde olarak kabul edildi. Artık toplum nikotin bağımlılığının ikincil ölümler, tıbbi maliyet, üretkenlik kaybı yoluyla kendisine zarara verdiğini fark etmiştir; ancak bu maliyetler dramatik olmayıp uzun vadeli olduğundan kolayca ihmal edilmektedir. Nikotin, beyindeki ödül/zevk merkezini güzel duygular üretmek üzere tetiklediği bir uyarıcıdır. Küçük dozlarda dikkati ve konsantrasyonu artırır, kısa süreli belleği geliştirir. Sürekli nikotin kullanımı alışkanlık ve bağımlılık meydana getirir, sigarayı bırakmak ise yoksunluk semptomlarına yol açar.

Nikotinin çok güçlü bir alışkanlık oluşturma gücü vardır. Bu yüzden tütün şirketleri gençleri mümkün olduğu kadar erken yaşta sigaraya alıştırmaya çalışmaktadırlar. Her gün tahmini olarak 12-17 yaş arasında 2000 ABD'li çocuk sigara içmeye başlar. Her yıl yaklaşık 440.000 Amerikalı sigaraya bağlı akciğer ve kalp rahatsızlıkları yüzünden hayatını kaybeder ve binlercesi de kısırlık dâhil olmak üzere cinsel sorunlar yaşar. Sigara dünyada en başta gelen ölüm nedenidir ve kullanıcılarının en az üçte birini öldürür.

* Prof. Dr., SSK Vakıf Gureba Hastanesi Psikiyatri Klinik Şefi, Fatih/İstanbul.

ABD'de Ölüm Sebepleri

440.000	Tütün
300.000	Beslenme bozukluğu ve fiziksel aktivite yetersizliği
100.000	Alkol
35.000	Silâhlı saldırı

Tablo-1

Ekonomik açıdan ABD'ye sigara kullanımının yıllık maliyetinin 193 milyar dolar olduğu hesaplanmaktadır.

Pasif Tiryakilik (Dumanaltı Olma)

Pasif içicilik (yani dumanaltı olma), kişinin sigara içmediği halde sigara içilen ortamda elinde olmadan tütünün dumanını teneffüs etmesine denir. Tiryakinin ağız ve burnundan çıkan sigara dumanında da nitrojen, karbonmonoksit, karbondioksit ve çeşitli gazların mevcut olduğu bir gerçektir.

ABD'de yılda 100.000 kişi pasif içiciliğin sebep olduğu rahatsızlıklardan hayatını kaybetmektedir. Bir kişinin yanında 2 sigara içildiğinde o kişi 1 sigara içmiş gibi zehirli maddeleri solumaktadır. İstemsiz sigara içimine bağlı hastalıkların başında akciğer kanseri gelir.

Ilımlı tahminlere göre, Avrupa Birliği ülkelerinde her yıl 70,000 yetişkin pasif içicilik nedeniyle ölmektedir. Pasif içicilik, akciğer kanseri ve koroner kalp hastalığı riskini önemli ölçüde artırmaktadır.

Çocuklar ve Sigara

Anne veya babası sigara için ilkokul çocuklarının idrarlarında günde 6 sigara içen bir erişkine eş miktarda nikotin bulunmuştur.

Hamile kadınlarda, sigara içilmesiyle nikotin ve karbonmonoksit plasentada bebeğin hayati önemi olan organlarına geçer. Bir hamile kadının sigara içerek bebeğine verebileceği zararlar şöyle özetlenebilir:

- Düşük yapma ihtimali %25 artar.
- İki kat fazla oranda erken doğum olur.
- Bebekleri ortalama 250 gram eksik doğar.
- Bebeklerde kötü huylu tümör (lösemi, lenfoma, böbrek tümörleri) riski artar.
- Ölü bebek doğurma oranı 1/3 oranında daha yüksektir.
- Ani bebek ölümlerine daha fazla rastlanır. Ânî bebek ölümü, sağlıklı bebeğin sebepsiz yere ânîden ölümüyle kendini göstermektedir.

- Bu çocuklar büyüme geriliği ve öğrenme zorluğu gösterirken zihinsel gelişmelerinde gerilik yanında sonraki hayatında davranış sorunları gözlenir.

- Anne sütünün oluşumunda ve kalitesinde bozukluk olur. Ayrıca nikotin anne sütüne geçer ve çocuklarda zehirlenme, nöbet geçirme ve ölüm riskini artırır.

Yangınlar

Ev, işyeri ve orman yangınlarının önemli sebeplerinden başlıcası (yaklaşık yarıya yakını) sigara tüketimidir.

Sigaranın Bırakılması

Kandaki nikotin düzeyi azaldıkça, sigara tiryakileri sinirli olmaya ve yoksunluk belirtileri görülmeye başlar. Bu huzursuzluğu ortadan kaldırmak için bir sigara daha içilir ve böylelikle bağımlılık oluşur.

Nikotin alışkanlık yaptığı için, sigarayı bırakan biri sigarayı bırakmaya çalıştığında yoksunluk belirtileri çeker. Bu belirtilerin şiddeti çeşitlilik gösterebilir ve sinirlilik, huzursuzluk, konsantrasyon eksikliği, uyku bozukluğu ve güçlü bir sigara içme isteği şeklinde görülebilir. Sigara içicilerinin %70'i sigara bırakmayı ister ve %40'ı da her yıl sigara bırakmayı dener. Danışman yardımı ve nikotin bandı, hapı ya da sakızı kullanarak uygulanan sigara bırakma programlarının hepsi yaklaşık aynı derecede etkilidir; programlara katılanların %10-25'i, bir senenin ardından bir daha sigara içmemeyi başarmaktadır. Sigarayı bırakmaya çalışanların %75'i ise bu tedavilerle desteklenmesine rağmen başarısız olmaktadır. Her yıl 30 milyon Amerikalı sigarayı bırakmaya çalışmakta ancak girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmaktadır.

ALKOL VE TOPLUM

Alkol, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere bütün dünyada önemli bir sağlık problemi olduğu kadar sosyal zarar ve afetlere yol açan bir maddedir. 14 milyon Amerikalı'nın (yani her 13 yetişkinden 1'inin) alkol bağımlısı veya alkol kötüye kullanım problemi olduğu hesaplanmaktadır. Bu sayının 4.6 milyon kişisi kadındır. ABD'de her yıl 100.000 kişinin alkole bağlı sebeplerden öldüğü düşünülmektedir.

Alkol, cinayetlerin %86'sında, şiddet suçlularının %37'sinde, cinsel saldırganlığın %60'ında, evlilikte şiddetin %57 erkekte, %27 kadında, çocuğa kaba kuvvetin %13'ünde, hırsızlık ve çalma suçunun %27'sinde sorumlu tutulmaktadır. Şiddet içeren suçlar ve alkol alımı arasındaki güçlü ilişki sorgulanmayacak kadar açıktır. 11 ülkeden bildirilen 9.000'i aşan suç incelendiğinde, şiddet uygulayanların 2/3'ünün suç esnasında alkol almış olduğu ve mağdurların yaklaşık yarısının suça kurban gittikleri dönemde alkollü oldukları bildirilmiştir. Alkolle

sorunu olan bireyler 2 kat daha fazla boşanmaya maruz kalmaktadırlar. Tüm hastaneye yatışların (yetişkinler için) %20'si alkolle ilgili hastalıklar sebebiyledir. Sirozun %32, dudak ve ağız boğaz kanserlerinin %29, karaciğer kanserinin %25, cinayetlerin %24, intiharların %11 alkolden kaynaklandığı hesaplanmaktadır. ABD'de 9 milyondan fazla çocuk, alkolle sorunlu yetişkinin yanında yaşamak zorundadır. Alkol kötüye kullanımından doğan problemlerin maliyeti ABD'de yıllık 400 milyar doları bulmaktadır.

56 milyonluk İngiltere nüfusunun 32 milyonu düzenli içmektedir. 2 milyon kişi çok içki içmekte, bunun 1 milyonu alkole bağlı ciddi sorunlar yaşamaktadır. 200.000 kişi ise alkol bağımlısıdır. Alkolün bu ülkede yol açtığı bazı toplumsal zararlar tablo - 2'de gösterilmiştir.

Tablo- 2: İngiltere'de Alkol ve Bazı Sosyal Zararları

Yangın sonucu ölümlerin	%80'inde
Ciddi kafa travmalarının	%65'inde
Cinayetlerin	%50'sinde
Yollarda gerçekleşen trafik kazalarının	%40'ında
Ev kazalarının	%30'unda alkol tüketiminin etkisi vardır

Alkol kullanım bozuklukları, küresel hastalık yükünün %4'ünü oluşturur ve her yıl 1.8 milyon kişinin ölmesine yol açar (toplam %3.2'si). Topluma ekonomik maliyeti ise, çok büyüktür -İngiltere'de her yıl yaklaşık 30 milyar dolar- daha çok, üretim kaybının ve alkolle ilgili suçların sonucu olarak.

İngiltere'deki erkeklerin %38'inin, kadınların ise %6'sının alkol kötüye kullanımı vardır. Erkeklerin %6'sı, kadınların ise %2'sinde alkol bağımlılığı mevcuttur. İngiltere'de son 40 yılda kişi başına düşen alkol tüketimi iki katına çıkmıştır. Ülkede, 1991'de yüz binde 6.9 kişi olan doğrudan alkol kaynaklı ölümler, 2005 te iki katına çıkarak 12.9'a yükselmiştir.

Finlandiya'da Devlet İstatistik Bürosu'nca açıklanan rapor, dikkatleri Avrupa ülkelerindeki alkol tüketimindeki artışa çekmiştir. Raporda, Finlandiya'da erkek ölümlerinin birinci, kadın ölümlerinin ise ikinci sebebinin alkol olduğu belirtildi. Nüfusu 5 milyon olan ülkede 2005 yılında 2.000 Finli alkolden kaynaklanan hastalıklardan hayatını kaybetti. Kişi başına ortalama 10.5 litre saf alkol tüketilen Finlandiya'da, trafik kazalarındaki ölümlerin dörtte birinin yine alkolle ilişkili olduğu ifade edilmektedir.

Alkol tüketimi ve alkolün toplumla ilişkili zararları, şu anda Kuzey Avrupa'da tarihte hiç görülmemiş boyutlara ulaşmıştır; bunun yanında kontrol tedbirleri gittikçe zayıflamaktadır. Avrupa genelinde her yıl doğrudan alkole bağlı 115 bin ölüm, 23 milyon alkol bağımlısı ve yıllık ortalama kişi başı 11 litrelik saf alkol tüketimi göz önüne alındığında, bu sosyal problemle savaşılması gerektiği açıktır.

İnserm adlı Fransa Sağlık Araştırmaları Merkezine göre, 5 milyon Fransız halen alkolle bağlantılı tıbbi, psikolojik ve sosyal problemler yaşıyor. En azından bu kişilerin 2 milyonu bağımlıdır. Fransa, televizyon ve ilan panolarında alkol reklamını yasaklamıştır. Ama bu sorunu çözemeye yetmiyor. Aslında tüm AB ülkelerinde durum aynıdır. Dünyanın en çok alkol tüketilen bölgesi Avrupa yılda yetişkin başına 11 litre saf alkol içiliyor. Bu dünya ortalamasının iki buçuk kat üzerinde. Türkiye'de bu rakam 1 litre civarında. Ancak alkol tüketimi ülkemizde hızla yükseliyor.

Avrupalıların dörtte üçü alkol alıyor. Buna bağlı olarak da hem psiko-sosyal, hem de fizyolojik rahatsızlıklar hızla artıyor. Özellikle karaciğer hastalıklarında büyük artış var. AB ülkelerinde her yıl 115 bin kişinin alkol tüketimiyle bağlantılı hastalıklardan öldüğü tahmin ediliyor. Yani tüm ölümlerin %6.1'i alkol yüzünden. Daha bu rakamlara alkol bağımlılarının aile fertlerinin uğradığı sosyal zararlar, alkole bağlı suçlar ve kazaların mağdurlarının zararları dâhil değil. Özellikle de gençlerde ölümün en önemli sebepleri arasında alkol yer alıyor. Bir araştırmaya göre 15-29 yaşları arasındaki genç erkeklerin ölümlerinin %25'i, aynı yaş aralığındaki genç kızların ölümlerinin ise %10'u alkol sebebiyledir.

Rusya'da resim istatistik rakamlarına göre yılda 23 bin kişi alkol zehirlenmesinden, 75 bin kişi de alkole bağlı hastalıklardan hayatını kaybetmektedir. Alkolün sebep olduğu trafik kazası, kavga ve diğer şiddet olayları nedeniyle ölenlerin sayısı ise 500 bini geçmektedir. 2 milyon kişinin alkolizm tedavisi gördüğü bu ülkede gece 11^{00}'den sabah 8^{00}'e kadar alkol satışı yasaklanmıştır.

Alkolün Trafik Kazalarına Etkisi

Trafik kazalarının oluşunda en önemli etken insandır. Yaklaşık olarak insan faktörü genelde %68, sürücü faktörü %27, yolcu faktörü %1, araç faktörü %5, yol faktörü %1 nispetinde trafik kazalarının meydana gelmesinde rol oynamaktadır.

İnsan faktörüne bağlı trafik kazalarının sebeplerinin başında; acemilik, dikkatsizlik, uzun süre uykusuzluk, hatalı sollama ve aşırı hız gelmekte; ayrıca alkollü araç kullanmak da önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle, trafik kazalarından korunma yolları arasında, alkollü araç kullanılmaması başta gelen uyarılardan biridir. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) verilerine göre, ölümlü trafik kazalarının büyük bir bölümü alkollü araç kullanma sebebiyledir.

Aslında alkolün trafik başta olmak üzere çeşitli kazalara etkisi uzun zamandır bilinmekteydi; ancak son yıllarda sistematik olarak araştırılmaya başlandı. Aşırı alkol alan kişiler; düşmelerin %35-63, boğulmaların %21-47 ve yanıkların %12-61'ini oluşturmaktadırlar. Böyle olaylarda doktor genellikle alkolle ilişki travmasının sonuçlarıyla ilgilenmekte ve altta yatan alkol problemini görmezden gelmektedir. Alkolün kazalara yol açması için ille "gizli veya aşikâr alkolik" olmak gerekmez. Çünkü pek çok kişinin alkol alım şekli ve bağlamı bazen yüksek derecede risk içerir. Bu yüzden psikososyal girişim ve ikincil önleme gayretleri için alkolle mücadele odak haline gelmelidir.

Yakın zamana kadar alkolün yol açtığı problemler olarak, alkolizm ve komplikasyonları akla gelirdi. Halbuki bir süreden beri alkol ile ilişkili sorumları tedavi eden ve koruyucu önlem uygulayan uzmanlar, bu sorunların alkolizm olarak bilinen rahatsızlığın çok ötesine vardığını fark etmişlerdir. Alkol toplum içinde oldukça fazla bir dizi fiziksel, psikolojik ve sosyal problemlere yol açar ve bu problemler yalnızca aşırı alkol bağımlılığı bulunan küçük bir insan alt grubu ile ilişkili değildir. Gerçekte artık "alkolizm" kavramının alkol ile ilişkili zararların tüm boyutlarını tanımlayamayacağı ve tedbir sürecini engellediği kabul edilmektedir. Artık alkol ve alkolizm hakkındaki yayınlarda eksik olan bu durum değişmeli, alkol sorunları ile ilgili gerçek bir toplum sağlığı bakış açısı ortaya konmalıdır.

Trafik kazasına alkollü sürücü karıştığında ölüm veya yaralanmaların olma riski artmaktadır. ABD'de 2002'de alkolle ilişkili kazaların %4'ü ölümle ve %42'si yaralanmayla sonuçlanmıştır. Bunun aksine alkolün olmadığı kazaların %0,6'sı ölümle ve %31'i yaralanmayla sonuçlanmıştır.

Alkollü sürücülerin yol açtığı kazalarda alkol alan sürücülerden başka pek çok insan da hayatını kaybetmektedir. 2002 yılında ABD'de genel olarak 1.00 promil veya daha yüksek olan alkollü sürücünün yer aldığı trafik kazalarında ölenlerin %44'ü alkollü sürücü haricindeki insanlardı. Bunların %7'si alkollü sürücülerin çarptığı araçlardaki diğer sürücüler, %22'si alkollü sürücülerin araçlarında veya bunların çarptığı araçlarda bulunan yolcular, %13'ü yayalar ve %2'si bisikletlilerdi. 2002'de alkollü sürücülerin yer aldığı kazalarda 16 yaşından küçük 573 kişi kaybedildi.

Bir bölgede alkol tüketimi arttıkça alkole bağlı trafik kazaları oranı da artmaktadır.

Japonya'da yapılan bir araştırmada; alkollü olarak araç kullanmanın trafik kazasında ölüm riskini 4 kat artırdığı ve bu engellenmiş olsaydı ölümlerin %75'inin önlenebileceği anlaşılmıştır.

Kan alkol seviyesi 1.00 promilin üzeri olan sürücülerin emniyet kemeri takma oranı %32, kan alkol seviyesi düşük veya sıfır olan sürücülerde bu oran %50'dir.

Alkollü trafiğe çıkan sürücülerin emniyet kemerini daha az kullanmakta oluşları kaza halinde faciayı büyütmektedir.

2005 yılında 1 yıl süreyle Adli Tıp Kurumu İzmir Grup Başkalığı'na gönderilen yaralanmalı ve ölümlü trafik kazaları olgularının kan alkol değerleri üzerine yapılan çalışmada; 87 olgunun 38'inde alkol pozitif bulunmuştur (%43). 57 yaralanmalı trafik kazasından alkol pozitif olanların oranı %47'dir.

Tek başına alkol pozitif olgular ele alındığında; yaralanmalı trafik kazalarında 0.50 promil ve altında olanların oranı %12 iken, ölümlü trafik kazalarında bu oran %21'dir. Yaralanmalı trafik kazalarında 0.51-1.00 promil arasında olanların oranı %17 iken, ölümlü trafik kazalarında bu oran %20'dir. Yaralanmalı trafik kazalarından 2.01 promil ve üzerinde olanların oranı %30 iken bu oran ölümlü trafik kazalarında %29 bulunmuştu.

Avrupa Birliği'nde araç sürücüsü nüfusun küçük bir oranı (%5 kadar) her an alkolün etkisi altında trafik kazalarından kaynaklanan ciddi ve ölümcül hasarların önemli bir oranına (yaklaşık yüzde 20) sebep olmaktadır. Alkol etkisi altında araç kullanmada çok küçük bir azalma, kazaların meydana gelmesi üzerinde çok büyük etki yapmaktadır. Avrupa Birliği'nde meydana gelen trafik kazalarının yaralanma ile sonuçlananların yüzde 19'unda, ciddi ve ölümcül kazaların yüzde 22'sinde alkolün sebep olduğu ortaya konmuştur.

Ülkemizde Alkol Problemi

Türkiye'de alkol tüketiminde Avrupa ülkelerinin gerisinde yer almaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün raporuna göre; alkol kullanımı açısından Avrupa Birliği'ne ilk giren 25 ülkenin ortalaması kişi başına yıllık 9.4 litre saf alkol iken, Türkiye'de kişi başına alkol tüketimi yıllık 1 litre seviyesinde bulunmuştur.

Amerikan Wall Street Journal Gazetesi için 17 ülkede gerçekleştirilen bir araştırmaya katılan Türklerin %83'ü hiç içki içmediğini söylemiştir. Bu oran, İtalya'da %53, ABD'de %42, Rusya'da ise %23 düzeyinde bulunmuştur. En az günde bir defa içki içme oranının en yüksek olduğu ülke %16 ile İtalya bulunmuştur. Rusya'da bu oran %15'dir. Ankete katılan Türklerin %3'ü haftada bir kez, %2'si de haftada birkaç defa içki içtiğini ifade etmiştir. Türkiye'de içki içenlerden %65'i bira, %5'i şarap kullanmaktadır. Ankete göre Avrupa'da %40 olan hiç içmeyen kadınların oranı Türkiye'de %92'yi bulmaktadır.

Gebelikte Alkol Kullanımı

Alkol teratojeniktir ve plasentadan kolayca geçer. Fetüs gelişimi bir kan filtrasyon sistemine sahip olmadığından, kan dolaşımındaki alkole karşı korunmasızdır. Gebelik esnasındaki alkol tüketimi kalıcı risklere yol açmaktadır:

- Çocukluk çağındaki dikkat ve davranış sorunlarıyla ilişkilidir.

- Ergenlik ve genç erişkinlik döneminde de devam eden öğrenme sorunları, davranış güçlükleri, kişilik bozuklukları ve madde kullanım bozuklukları gibi psikiyatrik problemlere yol açmaktadır.

- İçki içen hamile kadınların düşük riski fazladır.

- Düşük doğum ağırlıklı bebek, ölü doğum, erken doğum daha sıktır.

Alkol Neden Tehlikeli?

Aşağıda ABD'de alkol kullanımının yol açtığı problemler sıralanmıştır:

- Üniversite kampüslerinde meydana gelen tecavüz vakalarının %90'ında fail, kurban ya da her ikisi birden alkol almış oluyor.

- Cinayetlerin %68'i, saldırıların ise %63'ünde alkol kullanımı söz konusu.

- Kocaları eşlerini dövdüğü olayların %63'ünde alkol söz konusu.

- Otoyollarda meydana gelen ölümlerin %42'sinde alkol söz konusu.

- Üniversite öğrencilerinin %44'ü, diğer öğrencilerin ise %75'i alkollü partilere katıldıklarını söylediler.

- Kız öğrenciler geçen iki hafta içinde en az bir akşamda peş peşe 4 içki, erkekler ise 5 içki içtiklerini söylediler.

- Bugün üniversite öğrencilerinin %52'si sarhoş olana kadar içki içiyor, bu rakam 18 sene önce %10'du.

- İş kazalarının %11'inde alkol söz konusu.

- İntiharların %8-21'inde alkol söz konusu.

- Birinci sınıftayken üniversiteden atılan öğrencilerin %7'si alkol yüzünden atılıyor.

- Alkolizm, kanser ve kalp rahatsızlıklarının ardından en büyük üçüncü sağlık sorunu.

- Alkol, Amerikan Liselerinde kayıtsızlık ve disiplin eksikliği sorunlarını geride bırakarak en büyük sorun haline gelmiştir.

- Alkolizm ve alkolün kötüye kullanılması; üretim kaybı, sağlık ve hayır hizmetleri ve mülke zarar gibi konularda 150 milyar dolara mal oluyor.

- Alkol tıbbi, sosyal, duygusal, yasal, işle ilgili ve kişisel sorunlarla bu kadar yakından ilgili olduğundan birçok kişi alkolü yasal ve yasadışı maddelerin en tehlikelisi olarak kabul ediyor.

Alkolizmde Sosyal Hasarlar

Konunun bütünlüğü içinde, alkolizmin ne kadar önemli ve çok boyutlu bir

bio-psiko-sosyal sorun olduğu anlaşıldığından, alkolizmde ortaya çıkan sosyal hasarlar üzerinde ayrıca durulmayacak ve sadece bazı gerçeklerin spotlar halinde verilmesi ile yetinilecektir.

- Aşırı alkol kullanımı, kişinin "**işini**", **eşini**" ve "sağlığını" bozar.

- **Evlilik** ve **ailede** kaçınılmaz bir **gerelim** ve **tahribata** yol açan alkol, bireyi ve aileyi sosyo-ekonomik açıdan çökertir.

- Aşırı alkol kullanımı **boşanma** oranlarını yükseltir.

- Aşırı alkol kullanan erkeklerin **eşlerinde** anksiyete bozuklukları, **depresyonlar** ve **sosyal izolasyonlara** sık rastlanır. Bir çok hanım kocasının aşırı içkisi ve kötü davranışları yüzünden intihara teşebbüs ettiği gibi paradoks olarak **aşırı alkol kullanımı**na da yönelebilmektedir.

- Sürekli çekişme ve şiddetle dolu ev ve **aile atmosferi** çocuklar üzerinde **yıkıcı** ve **zararlı** bir rol oynar ve sarhoş anne babalar çocukların indentifikasyonları açısından **kötü örnekler** oluştururlar.

- Alkolizm, **fötal alkol sendromuna** ve **zeka geriliklerin**e sebep olması gibi çeşitli yollarla "**yeni doğan**"ın ve dolayısıyla gelecek nesillerin sağlığını da bozar.

- Aşırı alkol alan kişilerin çocuklarında **emosyonel ve davranış bozukluklarının** gelişme riski çok yüksektir ve bu çocukların çoğu **okulda başarısız** olurlar.

- Alkol kullanımı ile **anti-sosyal kişilik bozukluğu** arasında aşikar bir ilişki vardır ve özellikle çocuk yaşlarında alkole başlayan gençlerde kişilik bozukluklarının gelişme riski fazladır.

- Yatkın kişilerde alkol, **suça yönelimi** ve **saldırgan davranışları** kamçılayabilir. (*ABD'de alkol kullanımı ve alkolle ilişkili bozuklukların cinayetlerin yaklaşık %50'sinden ve intiharların %25'inden sorumlu olduğu tesbit edilmiştir*.)

- Alkol kullananlar arasında **başka maddelerin bağımlılığı**na da sık rastlanır.

- Aşırı alkol kullanımı kişinin **iş hayatı**ndaki performansını düşürerek ekonomik kayıplara, meslekte gerilemelere ve işsizliğe yol açar.

- Bir çok toplumda "**alkolle ilişkili bozukluklar**", kalp hastalığı ve kanserden sonra üçüncü büyük sağlık sorununu oluşturmaktadır.

- Alkolle ilişkili bozukluğu olan şahısların en yaygın ölüm sebepleri **intihar, kanser, kalp hastalığı ve karaciğer hastalığı**dır.

- Alkol kullananlar arasında **bireysel kazalar, düşmeler, yangına sebep olmalar** normal popülasyondan çok fazladır.

- Alkol kötüye kullanımı yaşanması beklenen **ömrü** yaklaşık 10 yıl **kısaltır**.

Alkolikler İki Kadehten Sonra Durabilir Mi?

Ev kadını ve anne olan Audrey Kishline, iki kadeh içtikten sonra durmayı öğrenmesi gerektiğini düşünüyordu. Audrey bu konuda bir kitap yazdı, Ölçülü İçmek: *Problemli İçicilerin Yeni Çözümü* ve içkiden tamamen uzak durmak yerine ölçülü içki içmeyi öğreten Makul Miktar Yönetimi adında bir çeşit "kendine yardım" programını yönetmeye başladı. Kitap ve kendine yardım programı, yıllarca problemli bir içici olduktan sonra ölçülü içmeyi öğrenmesi ile ilgili tecrübelerine dayanıyordu.

Audrey'in kitabının ve kendine yardım programının haberlere çıkmasının sebeplerinden bir tanesi, AA'nın (Anonim Alkolikler) temel prensiplerinden biri olan, bir alkoliğin tek ümidinin kesinlikle içmek olduğu çünkü alkoliklerin iki kadeh içtikten sonra duramadığı yönündeki inanışa karşı çıkmasıdır.

Ancak çoğu sorunlu içici ve alkolik (aradaki fark bazen belli belirsizdir), ölçülü içmeyi öğrenebileceklerine inanmayı her şeyden çok ister. Sorunlarının çözümünün şişelerde saklı olduğunu düşünen alkolikler için alkolsüz bir hayat ve mutlak sakınım düşüncesi gerçek bir kâbustur. Kural üstüne kural koyarak ölçülü içmeye çalışarak iyileşen bir tek alkolik bile yoktur. "Akşam 8'den sonra içmeyeceğim," ya da "İki içkiden sonra duracağım." Bu kurallar hep bir seferliğine bozulur, iki içkiden sonra üç içki olur, daha sonra da sarhoş olana kadar içilir. İyileşen alkoliklerin çoğu için alkolsüz yaşamayı öğrenmek o denli korkunç bir gelecek teşkil ediyordu ki, Kishline'ın ölçülü içmeyi öğrenme fikri, dualarının gerçekleşmesi anlamına geliyordu.

Kishline'in yıllarca süren problemli içicilikten sonra ölçülü içmeyi öğrendiği iddiası, kendi hatası sonucunda trajik bir şekilde çürütüldü. İçkili bir partinin ardından kamyonetine bindi, ana caddeye ters yönden girdi, bir arabaya önden çarptı ve bir babayla kızının ölümüne sebep oldu. İki kişinin ölümüne sebebiyet verme suçundan tutuklandı ve yargılanarak suçlu bulundu.

Anlaşılan, kazadan önce, ölçülü içmekle ilgili kendi programından vazgeçmişti ve AA sayesinde ayık kalmaya çalışıyordu. Tutuklanmasını ardından kendi oluşturduğu Ölçülü İçme programının, "sorununu gizleyen alkolikler" için bir yöntem olduğunu söyledi. AA ve birçok madde kullanımı tedavi programının belirttiği üzere, Kishline ölçülü içmeyi öğrenmemişti ve trajik bir şekilde içmeye geri dönmüştü (Alıntı C. Knapp, Bir alkoliğin özel acısı, *Los Angeles Times,* 17 Temmuz 2000, s E2).

UYUŞTURUCU VE UYARICI MADDELER

Alışkanlık yapan maddeler esrardan eroine kadar sıralanırlar. Eroin en ağır ba-

ğımlılık yapan madde olup kişi bilmeden dahi bir miktar alsa bağımlılık gelişir.

Madde bağımlısı bir süre sonra tek bir hedef için yaşar: Madde bulabilmek. Elde ettiği maddeyi alır, uyuşur ve sızar. Ayıldığında hedefi yine aynıdır. Ömrü kısır döngü içerisinde geçer.

Madde bağımlısı maddeye ulaşabilmek için hırsızlık dâhil her yola başvurabilir. Çalışmaz, üretmez ve topluma yük durumundadır. Kısacası dünyası maddeden ibaret olan yaşayan bir ölüdür.

18 yaş ve üstü Amerikan toplumunda alkol veya tütün dışında madde bağımlılığı veya kötüye kullanımı %6.2 bulunmuştur.

Dünyada Uyuşturucu Kullanımı

Dünya Geneli Tüm Kullanıcı Sayısı (2004-2007) 185.200 milyon

Küresel Nüfusa Oranı %3, %3.08

Kenevir Kullanıcısı Sayısı 150 milyon 158.8 milyon

Amfetamin Kullanıcısı Sayısı 30 milyon 33.5 milyon

Kokain Kullanıcısı Sayısı 13 milyon 14.3 milyon

Afyon ve Türevleri Kullanıcısı Sayısı 15 milyon, 15.6 milyon

PATOLOJİK KUMAR

Kumar oynama dürtüsüne daimi bir şekilde karşı koyamama ve kumar oynama ile belirli bir bozukluktur. Patolojik kumarda, kaybetmesine rağmen parasını geri alacağı konusunda karşı konulamaz bir dürtü vardır. Genellikle de yalnız oynarlar. Sosyal kumarda bu özellikler bulunmaz. Sosyal kumar çoğunlukla grup şeklinde oynanır. Patolojik kumarda para bulmak için yasa dışı yollara başvurma mümkündür. Parasal sorunlar ve aile içi ilişkilerin bozulması sıktır. Bu özelliği ile de sosyal davranışlardan ayrılır. Oyun öncesi gerginlik yaşanır, oyun sırasında da çoğalır. Belirtiler stres dönemlerinde artar. Ortaya çıkan problemler kumar oynama ile doğrudan ilişkilidir.

Bu kişiler parayı tüm problemlerin hem sebebi hem de çözümü olarak görürler. Kumar arttıkça sorunlar da artar. Para için yalan söyler, kumara devam ederler. Parasını ayarlamak için bir bütçe yapmak veya korunmak için ciddi bir çabaya girmezler. Depresyon, alkol kötüye kullanımı, uyku ve yeme problemleri, cinsel sorunlar ve intihar eğilimi sıktır.

Genellikle de ergenlik çağında veya genç erişkinlik döneminde başlar. Anne baba ölümü, ayrılık, erken boşanma, çocukluk döneminde kötü davranılma öyküsü, anne baba tutumundaki tutarsızlık, aile bireyleri arasında kumarın olması, arkadaşlar arasında kumara tanık olma, ailede para kazanmanın aşırı olarak vurgu-

lanması vb. risk faktörleridir. Kazanma durumu ise pekiştireç olarak rol oynar.

ZARARLI ALIŞKANLIKLARIN ORTAK YÖNLERİ

- Bu maddelerin sadece kullanana değil ailelerine, çevrelerine, topluma ve giderek tüm insanlığa zararlı oldukları bellidir. Bu yüzden birçoğu ülke kanunlarınca yasaklanmış haldedir. Kişi kullanırken zararın sadece kendisine değil topluma yayılacağını bilmelidir.

- Bu maddelere kimin bağımlı olacağını kestirmek – bazı risk faktörleri sözkonusu olsa da- mümkün değildir. Yani bir kişiyi ele alıp her yönüyle incelesek, o kişinin maddeyi kullanması halinde "bağımlı olur veya olmaz" diyemeyiz. Herkeste bağımlılık potansiyeli az veya çok mevcuttur.

- Özellikle alkol ve uyuşturucu bağımlılığı kişiyi üretici olmaktan çıkarır, başkalarına yük ve giderek "yaşayan ölü" haline getirir.

- Bu maddeler sadece kullanana değil zararlarını esasta topluma yaparlar. En başta gelecek nesiller kötü etkilenir. .

- Bağımlının tedaviye istekleri genelde körelmiştir ve bu kişiler daha çok yakınlarının baskısı veya ağır tıbbi komplikasyonlar sebebiyle hekime müracaat ederler.

- Bağımlılar genelde tedavi olmayı arzu etmezler. Halbuki tedavi için istekli olmaları şarttır. Kabul ettiklerinde önce hastaneye yatırılarak detoksifikasyon (maddeden arındırma) tedavisine alınırlar. Sonra bir kısmı yatarak olmak üzere yıllarca süren ve en az haftada 1-2 saatlik değişik terapilerle devam edilir.

- Hem doktor hem hasta için zaman alıcı, uğraştırıcı, pahalı ve uzun sürmesi gereken bu takip ve tedavilere rağmen bağımlıların şifa bulma, daha doğrusu maddeye 2 yıl ara verme demek olan iyileşmeleri çok zor ve oldukça düşük ihtimaldir.

- Maddeye ara veren yani kullanmayan bağımlıların nüks riskleri oldukça yüksektir.

- Bu ve benzeri sebeplerden dolayı zararlı alışkanlık yapan maddelerden uzak durmak, meraktan dahi olsa başlamamak en uygun yoldur. Yani korunma öncelikli gelmelidir.

Kısacası dinimizin bu alışkanlıkları haram kılması gerçekçi bir hükümdür. Kullanılmaması halinde hem kişi hem de toplum ağır maliyet ve yıkımlardan korunacaktır.

KAYNAKLAR

1- Plotnik R.: Psikolojiye Giriş. Kaknüs Yayınları, sy. 178, 192 ve 381, 2009

2- Saygılı S.: Sigarayı Niçin ve Nasıl Bırakmalı? Elit Kültür Yayınları, sy. 36-42, 2007

3- Yüksel N.: Ruhsal Hastalıklar (Üçüncü Baskı), MN Medikal & Nobel, sy. 403- 446, 2006

4- Hughes JR: Nikotine Bağlı Bozukluklar. (Comprehensive Textbook of Psychiatry içinde. Ed. Sadock BJ, Sadock VA., Çev. Ed. Aydın H, Bozkurt A) Güneş Kitabevi, sy. 1257-1264, 2007

5- Saygılı S.: Alkol ve Trafik Kazaları. Avrupa Tıp Kitapçılık Ltd. Şti. Yayını, 2009

6- The Lancet, yıl 2 sayı 8 Haziran 07, sy. 521-524

7- Parker A, Marshall EJ, Ball DM: Alkol Kullanımı Bozukluklarının Tanısı, Takip ve Tedavisi. BMJ Türkiye, volüm 13 sayı 7, temmuz 2008

8- İngiltere'de Alkol Suistimalinin Dizginlenmesi. BMJ Türkiye, volüm 13 sayı 6, haziran 2008.

ÜLKEMİZDE ZARARLI ALIŞKANLIKLAR VE ÖNLEMEYE YÖNELİK ÇABALAR

Peyman ALTAN*

Zararlı alışkanlıklar çoğunlukla sigara, alkol, esrar, eroin gibi pek çok maddeyi kapsamaktadır. Maddenin kötüye kullanımı ise bir ilâcın ya da maddenin tedavi dışı amaçlarla (keyif, neşe vb.) kullanılmasına bağlı olarak meydana gelmektedir.

Ülkemizde zararlı alışkanlıklar ve önlemeye yönelik çabalar başlıca tütün ve tütün ürünleri, alkol ve alkol dışı maddeler başlıkları altında yürütülmektedir.[1]

Tütün ile Mücadele:

Günümüzde en sık tüketilen tütün ürünü sigaradır. Tütün kullanımı, önemli ve önlenebilir bir halk sağlığı sorunudur. Dünya genelinde yılda 5 milyon kişi tütün kullanımı dolayısıyla ortaya çıkan hastalıklardan kaybedilmektedir (günde 13.700 kişi). Ülkemizde her yıl ortalama 240.000 kişi ölmektedir ve ülkemizdeki tüm ölümlerin %41.6'sı tütüne bağlı hastalıklar sebebiyle olmaktadır (100 000 kişi/yıl, 274 kişi/gün). Dünyada 15 yaş üzeri nüfusta 1.2 milyar kişi tütün kullanmaktadır (her üç erişkinden biri). Ülkemizde de tütün kullanımı bu orana benzerdir (%33.4).[2]

Sigara içiminin sağlık açısından riskleri ve neden olduğu hastalıklar toplumda bilgi eksikliği giderilmesi amacıyla uzun yıllardan bu yana sıklıkla tartışılmakta

* Uzm. Dr., Sağlık Bakanlığı, Tütün ve Bağımlılık Yapıcı Maddelerle Mücadele Daire Başkanlığı.

1 http://www.saglik.gov.tr (Erişim tarihi 17 Temmuz 2009)

2 WHO. Why is tobacco a public health priority? http://www.who.int/tobacco/en/ (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2009)

ve ifade edilmektedir. Vücuttaki hemen her organa ve dokuya zarar veren sigara akciğer kanseri başta olmak üzere kanser, kalp ve damar sistemi hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, beyin ve sinir sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, kas ve iskelet sistemi hastalıkları, ağız ve diş sağlığı sorunları, üreme sağlığı sorunları, sosyal ve ruhsal sorunlar gibi pek çok sağlık sorununa neden olmaktadır.[3] Sigara tüketimi çevreye verdiği zarar, bireye, ülkeye ve topluma getirdiği ekonomik yükler gibi daha geniş boyutta problemleri de yaratmaktadır.[4]

Ülkemizde tütün ve tütün ürünleri ile mücadele uzun yıllara dayanmaktadır. 1991 yılından 1996 yılına kadar Meclis'te bekleyen "Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun", 1996 yılında dönemin milletvekili Dr. A. Fevzi İnceöz başkanlığında bir grup milletvekilinin ve Sigara ve Sağlık Ulusal Komitesi'nin ısrarlı çalışmaları sonucu, 7 Kasım 1996 tarihinde kabul edilmiş, 26 Kasım 1996 tarih ve 22829 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 4207 sayılı bu Kanun'da öngörülen bazı maddeler için tanınan bir yıllık süre, 26 Kasım 1997 tarihinde sona ermiş ve Kanun tamamıyla uygulamaya girmiştir. 4207 Sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesini takiben, Türkiye genelinde sigara karşıtı mücadeleye hız verilmiş ve kanunla getirilen yasakların takip ve kontrol edilmesi amacıyla çeşitli illerde bir takım çalışmalara başlanmıştır. 1996 Kasım ayında çıkan "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun"un etkisi ile sigara tüketim hızı 1998 yılında %7.7'den %2.8'e düşmüştür. Bu nedenle ülkemizde 1997 yılında yürürlüğe giren 4207 sayılı "Tütün Mamullerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun"un getirdiği düzenlemeler tütünle mücadelede önemli bir dönüm noktası olmuştur.[5]

Ayrıca Ülkemiz 1996 yılında çıkartılan 4207 sayılı "Tütün ve Tütün Mamullerinin Önlenmesine Dair Kanun"la, özellikle "Gençlere sigara satılması", "Reklam Yasağı" gibi konularda bir çok gelişmiş ülkeye örnek teşkil etmiş ve toplumsal desteğin sağlanmasında çok önemli bir araç olmuştur. 4207 sayılı Kanunun en kapsamlı uygulanması altta belirtilen çalışmalar ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasa ile ülkemiz İrlanda ve İngiltere'den sonra kapsamlı olarak sigara yasağının uygulandığı 3. Avrupa ülkesi olmuştur.

19 Mayıs 2008'de yürürlüğe giren "Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun"u ile:

- Kamu hizmet binalarının kapalı alanları,
- Her türlü eğitim, sağlık, üretim, ticaret, sosyal, kültürel, spor ve benzeri

3 http://www.saglik.gov.tr (Erişim tarihi 17 Temmuz 2009)

4 WHO. Why is tobacco a public health priority? http://www.who.int/tobacco/en/ (Erişim tarihi: 17 Mayıs 2009)

5 Sağlık Bakanlığı. Dumansı Hava Sahası Uygulaması Bir Yıllık Değerlendirme Taslak Raporu. Mayıs 2009

amaçlı özel hukuk kişilerine ait olan ve birden çok kişinin girebileceği (ikamete mahsus konutlar hariç) binaların kapalı alanları,

• Taksi hizmeti verenler dâhil olmak üzere karayolu, demiryolu, denizyolu ve havayolu toplu taşıma araçları,

• Özel eğitim ve öğretim kurumları dâhil olmak üzere ilk ve orta öğrenim kurumları ile okul öncesi eğitim kurumlarının, dershanelerin, kültür ve sosyal hizmet binalarının kapalı alanları ile birlikte açık alanları

• Apartmanın merdivenleri veya asansörü gibi, kapalı ortak kullanım alanlarında tütün ve tütün ürünlerinin içilmesi yasaklanmıştır.

19 Temmuz 2009'da yürürlüğe giren kanun ile:

• Kahvehane, kafeterya, birahane, nargile içilen mekânlar, dernek ve vakıflara ait lokaller gibi eğlence hizmeti verilen işletmeler ve lokantalar dâhil kamu ve özel hukuk kişilerine ait tüm binaların kapalı alanlarında tütün ve tütün ürünlerinin içilmesi yasaklanmıştır.

Ayrıca söz konusu kanun ile

• Tütün ürünlerinin ve üretici firmaların isim, marka veya alâmetlerini kullanarak reklâm ve tanıtımının yapılması, bu ürünlerin kullanılmasını özendiren veya teşvik eden kampanyaların düzenlenmesi, etkinliklere tütün ürünleri üreten ve pazarlamasını yapan firmalara ait isim, amblem veya ürünlerin marka ya da işaretlerini kullanarak destek olunması,

• Tütün sektöründe faaliyet gösteren firmalara ait araçlarda bu ürünlerin markalarının tanınmasını sağlayacak bir uygulamanın yapılması.

• Üretilen ve pazarlaması yapılan tütün ürünlerinin bayilere veya tüketicilere, teşvik, hediye, eşantiyon, promosyon, bedelsiz veya yardım olarak dağıtılması,

• Tütün ürünlerinin isim, logo veya amblemlerini kullanarak bildirim yapılması ve basın-yayın organlarına ilân verilemesi de yasaklanmıştır.[6]

Sayılı Kanunun halkımız sağlığına olan etkileri yapılan araştırmalarla daha iyi anlaşılmaktadır. Sağlık Bakanlığı, Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve A.B.D. Bulaşıcı Hastalıklar Merkezi (CDC) ile işbirliğiyle 2008 Kasım–Aralık aylarında 81 ilde "Yeni Tütün Kontrol Yasası ve İlişkili Uygulamalar" konusunda 15 yaş ve üzeri kişilerin bilgi, görüş ve davranışları üzerine yapılan araştırmada, araştırmaya katılanların %93.3'ü fazlası yeni yasayı desteklerken, %97.3'ü hastanelerde ve toplu taşıma araçlarında, %96.8'i restoranlarda, %96.4'ü toplu yaşam alanlarında, %96.1'i kamu kurumları ve bankalarda, %90.4'ü alışveriş merkezlerinde, %82.1'i kahvehanelerde sigara içilmemesini desteklemektedirler. Yine katılan-

6 http://www.havanikoru.org.tr/main.html (Erişim tarihi 31 Temmuz 2009)

ların %95.3'ü sigaranın doğrudan sağlığımızı tehdit ettiğini ve %93.8'i devletin vatandaşlarını sigaradan koruması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcıların %53,3'ü sigara paketleri üzerine konulacak resimli uyarıların insanları ürküteceğini ve sigarayı bırakmada daha etkili olacağını düşünmektedir. Sağlık Bakanlığı tarafından sürdürülmekte olan "Türkiye'de Sigara İçilmeyen Kamusal Alanların ve İşyerlerinin Genişletilmesi, Sigara Karşıtı Politikaların Etkin Uygulanması Projesi" kapsamında Halk Sağlığı Uzmanları Derneği (HASUDER) tarafından kamuoyu değerlendirmeleri ve çeşitli kapalı ortamlarda Mayıs-Aralık 2008'de yapılan ölçümlerinde kapalı ortamlarda kanser yapıcı partikül miktarlarında %90'lara varan azalma saptanmıştır. Söz konusu Yasanın toplum üzerindeki etkisini değerlendirmek için 2008'de Sağlık Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), DSÖ ve CDC işbirliği ile gerçekleştirilen Küresel Yetişkin Tütün Araştırmasında sigara kullanma durumunun, erkeklerde %2.7, kadınlarda %1.4 olmak üzere toplum genelinde %2.1 oranında azaldığını görmekteyiz.[7]

Tütün ve tütün ürünleri ile mücadele kapsamında yukarıda belirtilen Yasa ve araştırmaların yanı sıra Sağlık Bakanlığının önderliğinde ve ilgili tüm sektörlerle işbirliği içerisinde 12 Aralık 2007 tarihinde Ulusal Tütün Kontrol Programı Eylem Planı hazırlanmış, sorumlu kuruluşlar ve yapılacak faaliyetler belirlenerek iş takvimine bağlanmıştır. Bu faaliyetler Sağlık Bakanlığının koordinasyonuyla, 81 ilimizde bulunan İl Tütün Kurulları ve ilgili kişi ve Kurum ve Kuruluşlarca, 4207 Sayılı Yasanın tam anlamıyla uygulanmasında sürdürülebilirliğinin sağlanması gözetilerek Ulusal Tütün Eylem Planına bağlı olarak uygulanmaktadırlar.

Madde Bağımlılığı ile Mücadele:

Dünyada 2006 yılında madde kullanımı tanısı alan 1,6 milyon vaka bulunmaktadır. Bu vakaların %65'i esrar, %14'ü afyon, %9'u kokain, %2'si depresanlar, %2'si ecstasy, %5 amfetamin ve %5'i diğer maddeler şeklindedir.[8] Asya ile Avrupa arasında âdeta bir köprü vazifesi gören, Türkiye coğrafi konumu nedeniyle, yasadışı madde kaçakçılığındaki önemini sürdürmektedir.[9]

Sağlık Bakanlığı, Birleşmiş Milletler Madde Kontrol Bölümü, Ankara Numune Hastanesi 2. Psikiyatri Kliniği koordinasyonunda altı ilde yapılan "Türkiye'de Madde Kullanım Profili 2003" çalışması, ülkemizde yapılan en kapsamlı çalışmalardan biridir.[10]

---

7 http://www.havanikoru.org.tr/arastirmalar.html (Erişim tarihi 31 Temmuz 2009)

8 UNODC (2007) World Drug Report

9 http://www.gaziantep.pol.tr/birimler.aspx (Erişim tarihi 12 Temmuz 2009)

10 Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı ve UNODC, Maddeden Korunmanın, Sağlık Hizmetlerinin ve Eğitimin Ulusal Değerlendirme Çalışması, 2003.

Bu çalışma sonucuna göre genel popülasyonda esrar ve uçucu maddelerin ülkemizde en sık kullanılan maddeler olduğu, bunları daha az oranlarda olmak üzere eroin, diğer opiyatlar, benzodiazepinler ve barbitüratların takip ettiği belirtilmiştir.

Bu çalışma kapsamında anahtar kişilere göre;

• Düşük sosyoekonomik düzeyde erkekler arasında esrar, eroin ve ecstasy; kadınlar arasında esrar, eroin, benzodiazepinler ve afyon; gençler arasında esrar, eroin, benzodiazepinler ve uçucu maddeler ve ergenler arasında uçucular, esrar ve eroin kullanımı,

• Orta sosyoekonomik düzeyde erkekler arasında esrar, eroin ve ectasy; kadınlar arasında esrar, eroin, benzodiazepinler, ecstasy ve afyon; gençler arasında esrar, eroin, ecstasy ve benzodiazepinler ve ergenler arasında eroin ve ecstasy kullanımı,

• Yüksek sosyoekonomik düzeyde erkekler arasında ecstasy; kadınlar arasında ecstasy; gençler arasında ecstasy ve ergenler arasında ecstasy kullanımı yaygındır.[11]

Ayrıca, 1995 yılında 24 ilde liseöğrencilerine yönelik yapılan ve 12781 öğrenciyi kapsayan araştırmadauyuşturucu kullanım yaygınlığı %3.5, 2002 Bağımlılık ile Mücadele 2007 Yılı Türkiye Raporu'nda ömür boyu en az bir kez madde kullanımı %1.2, 2003'de 6 ilde 16 yaş öğrencilerine yönelik yapılan ESPAD çalışmasında esrar kullanım oranı %4, esrar hariç yasa dışı madde kullanımı oranı %3 olarak bulunmuştur.[12]

Madde bağımlılığıyla mücadele kapsamında okul-aile odaklı eğitim programları, gençlere ve halka yönelik bilgilendirici eğitim programları, bilgilendirici materyal çalışmaları, sosyal çalışmalar, konferans, panel, eğitim seminerleri, illerde "Bağımlılık Yapıcı Maddelerle Mücadele Kurullarınca" oluşturulan faaliyetlerin ilgili kurum ve kuruluşların il örgütlerince düzenlenmesi, acil serviste "İntihar Girişimlerine Psikososyal Destek ve Krize Müdahale Programı" kapsamında 49 ilde bulunan 96 hastanede Psikososyal Destek ve Krize Müdahale Birimlerinde alkol ve madde bağımlılığı olan kişilere ve sosyal çevrelerine psikososyal destek hizmetlerinin verilmesi ve bağımlılık problemi olan hastaların tedavi merkezlerine yönlendirilmesi yapılmaktadır.[13]

Ulusal Madde Bağımlılığı Eylem Planı kapsamındaki yer alan faaliyetler il-

11 Aynı yer.
12 ESPAD Report Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries
13 http://www.saglik.gov.tr (Erişim tarihi 17 Temmuz 2009)

lerimizde bulunan Bağımlılık Yapıcı Maddelerle Mücadele Kurullarınca yürütülmektedir Ayrıca, Sağlık Bakanlığının koordinasyonunda madde bağımlılığı kapsamında yer alan birinci, ikinci ve üçüncü korumaya yönelik ulusal ve uluslar arası çalışmalarımız illerimizdeki ilgili kişi ve Kurum ve Kuruluşların da desteği ile yürütülmektedir.

Alkol Bağımlılığı İle Mücadele:

Ülkemizde 2003 yılı ESPAD verilerine göre Türkiye'de son 12 ay içinde herhangi bir alkollü içki kullanımı %35 ile AB üyesi ülkeler içinde en düşük değeri göstermektedir.[14]

Alkolün yol açtığı zararları en aza indirmek ve sağlıklı yaşamı teşvik etmek için toplumun ve özellikle gençlerin, alkolün zararları hakkında bilinçlendirilmesi amacıyla Bakanlığımız koordinatörlüğünde ilgili kurum ve kuruluşların katkıları ile "Ulusal Alkol Kontrol Programı" oluşturma çalışmalarımız devam etmektedir.

14 ESPAD Report Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries

DİYANET'TE YENİ YAPILANMA VE YENİ AÇILIMLAR

Mustafa ATEŞ*

Teşekkür ederim, hazirunu hürmetle selâmlarım. Hazırlamış olduğum tebliğim postadaki bir gecikmeden dolayı Şura Sekreteryasına ulaşmamış. Ben sadece tespit ettiğim bir kaç maddeyi özet olarak sizlere arz etmek istiyorum. Ancak ondan evvel söylemeliyim ki, tebliğ sunan bütün arkadaşlarım ve müzakereye katılan değerli hocalarım, hep bir şey üzerinde duruyorlar, yani Diyanet'e olağanüstü bir görev yüklüyorlar ve Diyanet'in bu görevlerin altından kalkıp kalkamayacağı düşünülmeden ve Diyanet teşkilatı birkaç katı genişletmeden bu işlerin olamayacağı düşünülmeden herkes bir şeyler söylüyor. Diyanet bunları yapsın deniyor; ama nasıl? Evet, Diyanet saygın bir müessesedir, toplum nazarında büyük değeri vardır, hâla yüzde yüze yakını Müslüman olan halkımız üzerinde Diyanet'in mutlaka büyük bir tesiri vardır, gücü vardır. Ancak bu teşkilatı bugün olduğu durumundan daha ileriye götürmek lazım ki bu yüklenen vazifeleri yerine getirebilsin. Şimdi burada önemli olan bir şey vardı. Biz Diyanet'i mi devletleştireceğiz, yani devlet, bütün kurum ve kuruluşlarıyla, bütün bakanlıklarla bu hizmetleri gerçekleştirmek için Diyanet'e bir yardım mı yapacak, yoksa Diyanet mi devletleşecek? Bunun ikisinin de mümkün olmadığı ortadadır. Çünkü hepimizin başında Demokles'in kılıcı gibi duran bir tehlike vardır, bu da laikliktir. Bu sistem böyle devam ettiği müddetçe ve Diyanet konunu, teşkilat kanunu çıkmadıkça, Diyanet teşkilat kanunu çıktıktan sonra bir takım yeni bürolara, yeni birimlere vücut vermedikten sonra bu işlerin gerçekleşmeyeceği kanaatindeyim. Onun için Diyanet'in düşünülen hizmetleri gerçekleştirmesi için her şeyden evvel bu kanunun bir an evvel çıkması gerekiyor.

* Din İşleri Yüksek Kurulu Eski Üyesi

Şimdi ben tekliflerimi sunuyorum. Bundan evvel Diyanet'in hiçbir mevzuatta yeri olmadığı halde gerçekleştirmiş olduğu bir takım hizmetler vardır. Onları şöyle sıralayabiliriz. Bir Hac Dairesi'nin kurulması, Umre Dairesi'nin kurulması Diyanet Vakfı'nın kurulması İSAM'ın kurulması ve dev bir eserin ortaya konulmuş olması; Din Şûralarının ve Avrasya İslâm Şûralarının periyodik olarak yapılması hayata geçirilmesi; Camiler Haftası, Kutlu Doğum Haftası gibi uygulamaların hayata geçirilmesi, bunlar güzel gelişmelerdir. Ve bunlar, Diyanet İşleri Başkanlığı mevzuatında hiç yeri olmadığı halde Diyanet'i yöneten birkaç arkadaşımızın cesur adımlarıyla gerçekleşen şeylerdir. Yine bunlardan bir tanesi de dini yayınlardır. Mesela dini yayınlar daha önce 1970'lere 80'lere gelinceye kadar neşredilmiş bir, iki eserden başka bir şey yoktu. O da mesela Elmalı Hamdi merhumun *Halk Dini Kur'an Dili* ve *Yeni Meali Türkçe Tefsiri* ki onu da Diyanet elden kaçırmıştır. Bir de Buharî'nin Tec'rîd-i Sarîh'inin tercümesi ki neyse bu elde duruyor. Bunun dışında Diyanet'in okuyacağı, sunacağı herhangi bir şey yoktu. Ne çocuklara yönelik, ne gençlere yönelik, ne de olgunlara yönelik hatta ne de din adamlarına yönelik ki insanların ihtiyaçlarını karşılayacak bir eser yoktu yani. Ama şimdi durum öyle değildir. Çıkışta bile görüyoruz güzel baskılı, dini muhtevası güzel eserler var artık. Bunlar bizim topluma olan borcumuzu, görevlerimizi yapmamız için güzel şeylerdir.

Ben şöyle bir teklifte bulunuyorum. Bir, vakıf marifetiyle Başkanlığın 24 saat yayın yapacak bir dini TV kanalının kurulması. Biraz önce, öğleden önceki oturumda da bir arkadaşımız bunları dile getirdi. Zor da olsa bunu gerçekleştirmeyi göze almak gerekiyor.

İki, vakıf üniversitesinin kurulmasıdır. Biz bir vakıf üniversitesi kuramadık. Biz bütün vakıflardan önce hareket ettiğimiz halde bunu gerçekleştiremedik. Bizim kadar imkâna sahip olmayan bir takım özel vakıflar, kuruluşlar, cemaat teşkilatı vakıf üniversitesi kurdular. Radyo kurdular, televizyon gerçekleştirdiler. Bunlar 24 saat yayın yapıyor ama biz onlardan daha çok imkâna ve daha çok sempatiye sahip olduğumuz halde bunları gerçekleştiremedik.

Üç, şimdiye kadar akdedilen şuralara gerekli ilmi ağırlığın verilmesidir. Avrasya Şurası'nın, İslâm Şurası'nın daha genel bir şekilde, beynel İslâm bir kongre haline getirilmesini teklif ediyorum.

Dördüncüsü, vaktiyle bizim Meşîhat Makamımız vardı, şimdi Diyanet İşleri Başkanlığımız var. Diğer İslâm ülkelerinde buna benzer teşkilatlar vardır, makamlar vardır. Onlarla işbirliğine, dirsek temasına geçmek suretiyle gelişen yayınları, İslâm âleminde ortaya atılan cereyanların birbirlerinden haberdar olmasını teklif etmek istiyorum.

Beşincisi medyada ulu orta din adına ahkâm kesen insanlar vardır. Yetkili, yet-

kisiz, sorumlu, sorumsuz birtakım insanlar. Ve dini istihfaf edercesine bir takım şeyler vardır. Hareketler vardır. Bunlara müdahale edilmesini istiyorum. Teklifim bu.

Altıncısı, kütüphanelerimizde yazma eserlerimiz vardır. Bunların ilim âlemine tanıtılması için İlahiyat Fakültelerimiz, üniversiteler bir takım çabalar içerisindedir; ama Diyanet'in de bu hususa bir katkısının olmasını ben istirham ediyorum.

Yedincisi, yurt dışındaki atılımlarda okullaşmaya önem verilmesini teklif ediyorum.

Sekizincisi, TDV İslâm Ansiklopedi birkaç sayı sonra bitecek inşallah. Bu dev eserde çalışan bir takım genç beyinler vardır. Şimdi bunları başka bir istikamete yönlendirmesini teklif ediyorum. Bu genç beyinlerin İslâm ansiklopedisi bittikten sonra yeni bir çalışmaya yönlendirilmesi, yeni bir istikamet verilmesi elzemdir. Bunlardan istifade edilmesini teklif ediyorum.

Dokuzuncusu, malum ki bir alevi açılımı söz konusudur, tehlikeli bir maddedir. Tehlikeli bir meseledir; ama eğer barışı ve kardeşliği pekiştirecekse buna Diyanet'in de devletin el attığı gibi, Diyanet'in el atması suretiyle bu kardeşlerimizin ihtiyaçlarına ölçülü olarak cevap verilmesini öneriyorum.

Onuncusu da başta da ifade etmeye çalıştım. Diyanet Teşkilatı Kanununun bir an evvel çıkartılmasına Diyanet'in önayak olması. Eğer biz bu düşünülen şeyleri bu devrede gerçekleştiremezsek bir daha böyle bir fırsatı yakalamamız mümkün olmayabilir. Beni dinlediğiniz için hepinize teşekkür ederim. Saygılar sunarım efendim.

4. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ: Oturum Başkanı: Mustafa Ateş Hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Çok değerli görüşlerini arz ettiler. Umarım bu konularda yetkililerimiz gerekli çalışmalar yaparlar. Vakıf Üniversitesinin kuruluşuyla ve Diyanet TV ile ilgili çalışmaların olduğu ifade ediliyor. Şimdi öğleden önceki tebliğlerle alakalı konuşmak isteyen değerli katılımcılara söz vermek istiyoruz. Hocam buyurun.

Doç. Dr. S. Sabri YAVUZ: Ben öğleden önceki tebliğlerle ilgili olarak bir iki tashih bir de teklifte bulunmak istiyorum. Sağlık Bakanlığı'ndan katılan bir arkadaşımız, "iyi Müslüman trafik kurallarına uyan Müslüman'dır" şeklinde bir ifade kullandı. Bu tashihe muhtaç bir ifade, iyi Müslüman olmanın temel belirleyici unsurlarından biri trafik değildir. "İyi Müslüman trafik kurallarına uyar, uymalıdır" gibi olabilir. Bu tarzda tashih edilmesini düşünüyorum. 2. bir tashih edilmesi gerekli gördüğüm husus, Halil Apaydın Bey'in selâmla ilgili sözü. Dediler ki, selâm sadece selâmı ifade etmez. Dolayısıyla günaydın diyerek sınıfa giriyorum, tepki gösteriliyor dediler. Bildiğiniz gibi selâm İslâm'ın temel şiarlarından birisidir. Hz. Peygamber'den bugüne kadar korunmuştur ve Kur'ân-ı Kerim'de de yer almaktadır. İslâm'ın evrenselliği açısından da önemlidir. Bir Müslüman hangi dili konuşursa konuşsun gittiği bir ülkede Müslüman olduğunu bildiği kimselere selam vermek suretiyle en azından bir ortak dil oluşturabilmektedir. Dolayısıyla İslâm kelimesini teknik anlamından soyutlamak suretiyle, onu başka anlamlara kaydıracak veya onun başka kelimelerle ifade edilmesini sağlamak belki bir anlam sapmasına da neden olabilir. Eğer biz, kavramsal açıdan bunu başka anlamlara kaydıracak olursak veya teknik anlamından soyutlayarak kullanacak olursak, bu takdirde başka insanların başka İslâmi kavramları da manipüle etmesine imkân tanımış oluruz diye düşünüyorum. Dolayısıyla fıkıh kitaplarımızda, bizim İslâm kültürümüzü anlatan kitaplarımızda selâmla ilgili hükümler vardır, kime selâm verilir kime selâm verilmez. Dolayısıyla selamın başka versiyonları yoktur diye düşünüyorum. Tek bir versiyonu vardır, o da Allah'ın selâmıdır, o da o şekilde veriliyor. Hz. Peygamber nasıl tarif etmişse öyle verilir ama selâmdan anlamayan bir insana veya selâmı ayniyle mukabele etmek istemeyen bir kimseye başka kelimeler kullanabilirsiniz, bu sizin tercihiniz olabilir. Bir başka husus trafik kazalarıyla ilgili, bu bir teklif olarak da görülebilir. Acaba, ülkemizde meydana gelen bu kazalarda, İslâm da ki kaza ve kader inancının belli bir yorumunun etkili olduğu hususu ne derece söz konusu olabilir? Yani, insanların trafik kurallarına aldırış etmemesi, onlara uymaması acaba kaza ve kader inancının belli bir yorumunun neticesi olabilir mi? Eğer böyleyse bu inancın tashih edilmesine veyahut doğru bir şekilde anlatılmasına ihtiyaç vardır. Bu Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından da topluma deklare edilebilir veya bazı vesilelerle anlatılabilir diye düşünüyo-

rum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Peki biz de çok teşekkür ediyoruz. Sözü Mehmet Keskin hocamıza veriyoruz. Buyurun hocam.

Mehmet KESKİN: Teşekkür ederim. Sayın başkan, değerli katılımcılar hepinizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Öğlenden önce sunulan intiharla ilgili tebliğlerden birinde cenaze namazı konusuna değinildi. İntihar eden kişinin cenaze namazının kılınıp kılınamayacağı konusu gündeme getirilmişti. İntihardan bahseden bütün yazılarda, bütün araştırmalarda hemen hemen istisnasız denilir ki, intihar eden kişi mutlaka cinnet geçirdikten sonra intihar etmiştir. Buradan da anlıyoruz ki, kişi akli melekesi yerindeyken intihar etmez. Sağlıklı düşünme melekesine sahip bir kişi durup dururken intihar etmez. Mutlaka bir cinnet geçirirken veya geçirdikten sonra intihar eder. Dolayısıyla bu durumdaki kişinin manevi mesuliyetinin olmaması gerekir. Peygamber efendimizin; "intihar eden kişi kendini cehenneme atmıştır" ifadesi belki intihardan caydırmak amacıyla söylenmiş bir ifadedir, yoksa "her intihar eden kişi cehennemlik olmuştur, dolayısıyla namazı kılınmaz" gibi bir zehaba kapılmak sağlıklı bir düşünce değildir. Dolayısıyla, her ne kadar Hanefi mezhebindeki bir görüşe göre intihar eden kişinin cenaze namazı kılınmaz deniliyorsa da diğer mezhepler kılınamayacağı görüşünde değildirler, bilakis kılınabileceği görüşündedirler. Dolayısıyla bunu bir yorum farkı olarak değerlendirebiliriz. İntihar eden insanların cenaze namazının kılınmasının daha uygun olacağını düşünüyorum. Hiç değilse onun için orada namaz kılan kimseler dua ederler. Diğer taraftan, yine bir tebliğci hocamız diyanet televizyonunun, diyanet radyosunun kurulması gerektiğinden bahsettiler. Doğrudur, isabetli bir tekliftir. Ancak takdir edersiniz ki bugünkü yapısıyla, bugünkü mevzuatıyla Diyanet İşleri Başkanlığının bir radyo veya televizyon kurması mümkün değildir. Yalnız şunu muhterem heyetinize bir bilgi olarak arz edebilirim: Başkanlığımızın yeni teşkilat yasasının taslağı ayın 5'inde veya 6'sında Başbakanlığa sevk edildi. İnşallah yakın zamanda Bakanlar Kurulunun hükümet tasarısı olarak meclise sevk edilir ve Başkanlığımızın yeni teşkilat yasası meclis tarafından kabul edilir ve bu temenniler de inşallah gerçekleştirilir. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Evet biz de çok teşekkür ederiz. Mustafa Koç hocamız buyurun.

Dr. Mustafa KOÇ: Sayın başkan, değerli katılımcılar; Mustafa Koç, Bursa

Osmangazi vaiziyim. Bu sabahki oturum genel olarak -trafik konusu dışarıda bırakılırsa- hayatın psikopatolojisi üzerine konuşuldu. Ben Muhsin Beyin cümlesinden devam etmek istiyorum. Hocamız, sabahki oturum müzakeresinde kurula psikolojik problemler geliyor dedi.

Bana göre Din İşleri Yüksek Kurulu kadroları ivedilikle uzmanlaşma esasına göre yeniden yapılandırılmalıdır. Yani mevut kadroyu yüzde 100 üzerinden yapılandırmak gerekirse, kurulun yaptığı işin içeriği, gereği fetva vesaire yüzde 50'si İslâm hukuku uzmanlarından oluşacaksa ki böyle olmalıdır. Kalan yüzde ellisi de, diğer temel İslâm bilimlerindeki uzman arkadaşlar ile din bilimleri alanlarındaki uzman arkadaşlardan oluşması gerektiği kanaatindeyim. Burada bunun yapılabilmesi için kurumun paradigma değişimini kabul etmesi gerekiyor. Tabii ben genç jenerasyondan bir ilahiyatçı olduğum için bunun havasını henüz hissetmedim, hissedemeden okuduk. Fakat hocalarımızdan duyduk; "ilahiyat fakültelerinde bir dönem din bilimlerine, (din sosyolojisi, din psikolojisi, din eğitimi) ders olarak ya da uzmanlık alanı olarak değer verilmeyen alanlar olarak bakılmıştı." Bunu ilahiyat fakülteleri olarak aştığımız kanaatindeyim. Belki sosyal değişim bizi bir ölçüde buna mecbur bıraktı. Fakat bu aşmayı ve bu paradigma kırılmasını, değişimini kanımca Diyanet İşleri Başkanlığı'nda da yapmak zorundayız. Bu "din ve toplum" temalı şûranın yapılması da bir ihtiyaca binaen, inşaallah böyle bir hayra vesile olur. Dolayısıyla az önce bahsettiğim kabaca zihnimde düşündüğüm dağılım kapsamında, Muhlis Bey'in dediği gibi, İslâm bilimci olarak, bilgilenerek mağdura psikolojik yardım etme yerine konuya profesyonel bakacak, bu konularda danışmanlık yapmak üzere, Din İşleri Yüksek Kurulunda, bir din psikologu, bir din sosyologu, bir din pedagogu gibi uzmanların istihdam edilmesi gerekir. Bu teklifimin şahsileştirilmemesini de rica ediyorum. Çünkü din psikologu sıfatımla konuşuyorum. Bu problemi çözmek için de kurumda nasıl bir yöntem izlenecek bunu bilemiyorum ama gayretli personelin kurum içerisindeki arkadaşları bu alanlara yönlendirerek, teşvik ederek orta ve uzun vadede bu sıkıntının da aşılması gerektiği kanaatindeyim. Sonuç olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı kurumumuz, yürüteceği din hizmetlerinde kadro tahsisi bağlamında, bunun altını çizmek istiyorum. Alan uzman görüşleri esasına göre çalışmaya ivedilikle başlaması gerekiyor. Bu konuda da gerek bu şûranın gereksek çıkacak olan başkanlık yasasının önemli bir ümit vaat ettiğini düşünüyorum, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Peki, biz de çok teşekkür ediyoruz görüşlerinden dolayı Sayın Koç'a. Şimdi sözü Yaşar İşcan Bey'e veriyorum. Buyurun Hocam.

Yaşar İŞCAN: Değerli başkan, sayın üyeler hepinizi saygıyla selâmlıyorum.

Öğleden önce yapılan müzakerelerde ezan konuşulmuştu. Ezan hepinizin bildiği gibi sadece ibadet yönü değil aynı zamanda siyaset yönü de ağır olan bir ilandır. Ezanın Diyanet İşleri Başkanlığı'nca uygulanmasının mağdurlarındanım diyebilirim. 70'li yıllarda müftü idim. İlla herkes alet kullanmadan, o elli altmış basamaklı minareyi çıkacak, 5 vakitte ezanını sade sesiyle okuyacak. Ben o zamanki idarecilere dedim ki, öyle bir uygulama başarılı olamaz, öyle bir uygulamaya karar verin ki bunu başarabilelim. Yani bugünkü imkânlarda siz adamı zorla minareye çıkarıp da kendi çıplak sesiyle ezan okutamazsınız. Ve bu hususta o zaman diyanetin en önde gelen zevatı vilayetime gelmişti. Yanında cami olan otelde kalmış ve sabah namazını hoca efendi minareden okumamıştı. Beni çağırıp, sitem etmiş, nasıl müftüsün niye ezanı minareden okutamıyorsun, demişti. Ve bu uygulama devam edemedi. Bu - kendimizi biraz da eleştiri bakımından söylüyorum- Diyanetin bir ifrat uygulamasıydı. Yıllar geçti, ikinci bir ifrada, aksi bir ifrada geçtik. O da merkezi sistem ile ezan okutmak. İkisi arasında büyük bir çelişki var.

Dini yönünü sorarsanız, kanımca ezan bir ibadettir. Cami, her camide yapılan ibadetin mütemmimidir. Bu bakımdan, her caminin ezanı ayrı olmalıdır. Merkezi sistemle okunan ezana, her caminin ezanı diyemezsiniz. Bir merkezden okunan ezanın bugünkü teknik imkânlarla başka camilere aynı ezanın ulaştırılması demektir. Bu başkadır, her camide yapılan ibadetin ezanı başkadır. Ayrıca, merkezi sistem gürültü yapmıyor diyemezsiniz. İki sene önce üçüncü etapta oturan oğlumun evinde iken, oradaki camide ezan okunmadan evvel hoparlör açıldı. Aman Allahım bir gürültü, bir gürültü. Daha ezan yok. Ondan sonra ezan okundu. Hangisi ezan, hangisi gürültü seçemedim doğrusu. Yani bu teknik bir olaydır, olabilir diyemezsiniz. Böyle bir ezan olmaz. Bence, gürültü kirliliğine ikinci bir gürültü katıyoruz. Her zaman istediğimiz gibi olmaz. Yani kulağın zevkini başka değerlendireceksiniz, ibadet ve gönül zevkini başka değerlendireceksiniz. Evet, Erzurum'da merkezi sistemle çok güzel okuyorlar, benim de hoşuma gidiyor. Ama efendim ezanı okuyanların başarısızlığını ezana vebal olarak yüklemeye hakkımız yoktur.

70'li yıllarda müftü iken bir göreve, büyük bir caminin müezzinlik görevine tayin edecek eleman bulamıyordum. 78'lerde Erzurum'da müftü idim. Erzurum'da Ulu Camii var ve oraya tayin edecek bir imam bulamıyordum. Ama şimdi öyle değil. Şimdi gelin Erzurum'a, İstanbul'u aratmaz. Okunan ezanlar, okunan Kur'anlar.

Ezan, milleti Müslüman olan bir ülkenin İslâm şiarıdır. İstiklal marşımızda yerini alması ezanın bu yönüyledir. Müslüman bir ülkenin ezanı bağımsızlık simgesidir. Allah korusun, memleketimizden uzak olsun merkezi sistemle, bir düğmeye basmanızla ezanı kesebilirsiniz. Bu yönden tehlikesi vardır.

Merkezi ezanın personelimizi gevşekliğe sevk etme mahsuru var. Şöyle ki, Erzurum'a yakın bir vilayetin müftüsü dedi: "Artık personel, cami cemaati az olan camileri açmıyor, sadece ezana açıyor. Kendisi camiye bile gitmiyor. Camide ezan okunuyor ama ne imam var ne müezzin."

Diğer bir husus, millet camisine sahip olduğu gibi, cemaatine sahip olduğu gibi ezanına da sahip olma mefkûresini öteden beri benimsemiştir. Merkezi sistemle okunan bir ezanda cemaat ezanına sahip olmuyor. Ne diyor imam, merkezi sistemle okunuyor ben ne yapayım? Merkezi sistem olmasa, bir müezzin camide ezan okumadığı zaman, cemaat onu sorgulardı. Bu, cemaatin ezanına sahip çıkması demektir. Merkezi sistemle, bu sahip çıkma olayını ortadan kalkar. Nitekim öyle oldu. Şimdi ben camiye gidiyorum, neden ezan okunmadı diyorum. Cihaz bozuk olduğu için ezan okunmamış, hiç kimseden çıt çıkmıyor. Kimse ezanına sahip değil. Hâlbuki mabedine namahrem eli değmesin diye tir tir titreyen, uğrunda şehit veren biz insanlar ezanına sahip çıkmaya da mecburuz. Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyoruz. Yaşar İşcan hocamız aslında çok önemli bir konuya değindiler. Merkezi sistemle ezan okuma konusunda gürültü kirliliği gerekçesi oluşturmamalıdır dediler, önemli. Ben de merkezi ezan sistemine şahsen karşıyım. Bir yerin İslâm şehri olmasının her türlü alameti her tarafta gürül gürül ezanlarının okunmasıdır. Buna da, bazı hocalarımız, müezzinler, terbiyesinden geçmemiş, makama, usule göre okumuyor diye gerekçe ileri sürüyorlar. Hâlbuki Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatı, her tarafta hizmetçi kursları düzenliyor. Ezanı güzel okuma kursları yapılabilir. Ses, terbiye edilebilir, eğitilebilir, ezan usulüne göre okunabilir. Aynı şey merkezi sistemle vaazda da geçerlidir. Bazı camilerde bayram namazında hoş olmayan şeylere tanık olduk. Merkezi sistem camilerde çok gürültü de yapıyor. Kur'an okunuyor, anlaşılmıyor, vaazlar anlaşılmıyor. İllerde müftülerimiz bazı camilerde müstakil olarak ezan ve diğer faaliyetleri serbest bıraktılar. Umarım hocamızın bu değerli görüşleri de dikkate alınır. Ben yine sözü çok değerli araştırmacımız Rahime Beder Şen hanımefendiye veriyorum.

Rahime Beder ŞEN: Teşekkür ederim. Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (ASAGEM) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nun işbirliği ile gerçekleştirilen "2006 Aile Yapısı Araştırması"nda**,** Türkiye çapında 18 ve yukarı yaştaki 24647 kişiyle görüşülmüş ve 48237 kişinin bilgisi alınmıştır. Bu araştırmada dinle ilgili iki soru sorulmuştur. Daha önce de Sayın Diyanet İşleri Başkanı Ali Bardakoğlu'na sonuçları rapor halinde ilettik. Sorulardan biri; dini bilgilerin

edinilme kaynaklarıydı. Bireylerin yüzde 58'i dini bilgileri en çok ailesinden ya da akrabalarından öğrendiğini belirtirken, yüzde 10,3 de, okuldan öğrendiğini belirtmiştir. Bu çok düşük bir oran. Kur'an kursu öğretmeni hariç din görevlilerinden öğrenenlerin oranı yüzde 16, dini kitaplardan öğrenenlerin oranı ise yüzde 7 civarında. Kur'an kursundan öğrenenlerin oranı yüzde 6,4. Halk aslında dini bilgileri Kur'an kurslarından ve din görevlilerinden öğrenmek istiyor. Bu çok önemli bir sonuç. Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, din görevlilerinin çocuklara ve yetişkinlere dini eğitimi vermesi konusunda titizlikle çalışması gerektiğini düşünüyorum. Mustafa Ateş Hocamızın da söylediği gibi; Diyanet İşleri Başkanlığı, hizmetler ve yayınlar bağlamında birçok olumlu aşamalar kaydetti. Kur'an kurslarında çocuklara verilen kitapları incelediğimde, gerek eğitim gerekse psikolojik hazırlık bakımından çok güzel ve olumlu mesajlarla karşılaştım. Her biri çocukların ilgisini çekecek yayınlar. Ben daha önce Kur'an ursu öğretmenlerine; "çocuk psikolojisi ve ergen psikolojisi" konularında bir seminer vermiştim. Bu çalışmaların her birini takdir etmek gerekiyor. Kur'an kursları hocalarının hizmet içi eğitimlerini çok önemli buluyorum. Öğrencilerin eğlenerek öğrenmeleri sağlanırsa eğitimlerin daha etkili olacağı düşüncesindeyim. Din eğitiminin bireyler için çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çünkü din eğitiminin sosyal sorunların ortaya çıkmasını önleyeceğine inanıyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de çok teşekkür ediyoruz Rahime hanıma. Muammer Cengil Bey, buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL: Az önce intihar eden kişilerin cenaze namazının kılınabileceği ile ilgili bir görüş belirtilmişti. İntihar olayında pek çok etken söz konusu. Bunların içerisinde intiharı önlemede en önemli husus dini inançtır. Dini inanç gerçekten kişilerin intiharını önlemede büyük bir role sahiptir. Bunun açık ve net bir olarak, "intihar eden insanın cenaze namazı kılınabilir" şeklinde deklare edilmesi, dini inancın bu koruyuculuğunu nötralize edeceği kanaatindeyim. Zaten hâlihazırda hiçbir imamın gelen cenazeyi kıldırmam gibi bir durumu söz konusu olmadığı için, bunun deklare edilmesi, bu etkiyi nötralize edebilir. Bu yüzden bu konuda hassas olunması gerekir. Sayın Koç'un önerilerine tamamen katılıyorum. Mesela bu yıl bizim Çorum'da aile bürosunda çalışan hoca hanımlardan bir tanesi din psikolojisi alanında yüksek lisansa başladı, kayıt oldu. Bu da, ilahiyat fakültelerinin bulunmuş olduğu illerde, bu birimlerde görev yapan ilahiyat fakültesi mezunu görevlilerin, din psikolojisi veya din eğitimi alanında yüksek lisans yapmaları teşvik edilebilir. Bu şekilde yeterliliklerin artırılması sağlanacaktır. Bir de Alevi Bektaşi açılımı ile ilgili bir şeyler söylendi. Bu açılımı ben de faydalı ve yararlı buluyorum. Fakat şunun göz ardı edilmemesi gerektiği

kanaatindeyim: Alevi Bektaşi tasavvuf ekolü mensuplarına gösterilen hoşgörünün, ileride Sünnî tasavvuf ekolü mensupları tarafından da talep edilecektir. Bu konuda da Diyanet İşleri Başkanlığının bir kesime gösterdiği hoşgörüyü, diğer kesimden esirgememesi gerektiği kanaatindeyim. Dolayısıyla yapılacak çalışmalar planlanırken bu husus da göz önüne alınırsa, ileride çıkabilecek birtakım kargaşa veya hoşnutsuzluklar bu şekilde engellenir ve toplumsal birlik ve barış daha iyi bir şekilde sağlanır kanaatindeyim. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de çok teşekkür ederiz. Halil Apaydın hocamıza söz veriyoruz. Buyurun hocam.

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN: Hocam teşekkür ediyorum. Bana birkaç noktada cevap hakkı doğdu diye düşünüyorum. Birincisi, selâm konusuyla ilgili söylediğim hususun hocam tarafından tamamen yanlış anlaşıldığı kanaatindeyim. Hani kaba bir tabir vardır ya "Beni bir sen anladın, sen de yanlış anladın" diye, hocamın bu konuda beni yanlış anladığını düşünüyorum.

İkincisi, ezanla ilgili tabii ben görüşlerimde aynen duruyorum. Ezanla ilgili fıkra niteliğinde bir şeyle katkıda bulunmak istiyorum. Karadeniz'de işte yerleşim çok dağınık, çok cami var. Her camiden yeni, ayrı ayrı ezanlar okunmaya başlandığı zaman, –Karadeniz'den olmayan birisi, bir Karadenizlinin yanında misafir oturuyor. Karşı camide ezan okunuyor. Bizim hacı istifini bozmuyor. Biraz sonra başka bir ezan başlıyor, "Eziiz Allaaah" diye başlıyor. Misafirin garibine gidiyor: "Ya hacı amca, sen biraz önce hiçbir şey yapmadın şimdi Aziz Allah diyorsun" diyor. Bizim hacı: "O önceki bizim ezan değildi. Bu ezan bizim ezan" diyor, bitiriyor. Yani şimdi bu bizim ezan gibi sahiplenme, aynı zamanda parçalanmayı da beraberinde getiren olarak da düşünülebilir diye katkıda bulunmak istiyorum. Saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Biz de çok teşekkür ediyoruz. Sözü Mustafa Çağrıcı hocamıza bırakıyoruz. Buyurun hocam.

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI: Teşekkür ediyorum sayın başkan. Bu oturumun da verimli bir şekilde tamamlanmasına sizin ve değerli üyelerimizin katkılarından dolayı herkese teşekkür ediyorum.

Bende şöyle bir kanaat oluştu. Zaten böyle bir kanaat herkeste ve her yerde var da, o biraz daha pekişiyor. Bu kadar münevver insanın görüşlerinin aynı noktada toplanması onu gösteriyor, onu teyit ediyor. Öyle zannediyoruz ki, dünyanın

birçok ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de maalesef eski devirlerde yaşanmayan veya bu kadar yoğunlukta yaşanmayan, bu kadar hızlı bir biçimde genişleme istidadı taşımayan sorunlar yaşıyoruz. Bu sorunların çok büyük kısmını, bugün dünyayı tehdit edecek boyuttaki tehlikeli kısmını doğrusu biz üretmedik. Millet olarak, ümmet olarak, medeniyet olarak bizim ürettiğimiz sorunlar değil. Dünyanın başka yerlerinde ortaya konan hayat felsefesinin, dünya görüşünün modern teknolojinin de katkılarıyla, giderek küreselleşmesin sonuncunda bu yoğun sorunları bizim toplumumuz da ne yazık ki giderek artan bir ağırlıkta yaşıyor. Yani biz 1800'lerin sonundan 1900'lerin ilk çeyreğine kadar sadece üç kıtada topraklar kaybetmedik. Aynı zamanda çok büyük bir üstünlük de kaybettik. Ve ne yazık ki, etken bir kültüre sahip iken, edilgen bir duruma düştük. Bunu da normal karşılamak lazımdır. O tarihin bir gerçeğidir, bir olgudur. Elbette üzülürüz ama olguları suçlama hakkımız yoktur. Onları analiz ederiz ve geleceğe yönelik projeler oluştururuz. Çok yoğun sorunlarla karşı karşıyayız ve bu sorunları çözmek de bizim işimizdir. Biraz önce Mustafa Ateş hocam Diyanetten çok şeyler isteniyor dedi. Doğrudur, Diyanetin işi din işleri olduğuna göre Diyanet İşleri de adı zaten. Öyle olunca zaten dinin de gereğidir. Allah Rasûlü de Mekke'ye geldiği zaman o günün şartları içinde çok ağır sorunlarla karşı karşıya geldi ama bu sorunların hepsini göğüslemek zorunda kaldı. Dolayısıyla, biz gücümüz, takatimiz, imkânlarımız sınırlı da olsa, imanımızın verdiği bir sorumlulukla, bu sorunları görmek zorundayız. Sonra da bu sorunları aşmak için biz ne yapabiliriz çırpınışı içerisinde olmamız lazım. Zaten, herkes böyle düşünür ama din adamı olunca bu sorumluğu daha da ağır bir şekilde hissetmemiz gerekiyor ve öyle de hissetmeye çalışıyoruz. Bir diğer husus da; niyetlerimizle, çabalarımızla ve elimizdeki imkânlarla bu gayretin içinde olursak, biliyorsunuz Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'inde vaat ettiği gibi: *"...bizim uğrumuzda çaba gösterenlere nice kurtarıcı yollar açarız.."* buyuruyor. Cenâb-ı Hakk'ın da bu yolları bize açacağını ümit ediyoruz. Dünyanın bu sorunları üreten tarafı hep aktif oldu, aksiyoner oldu, biz hep reaksiyonda kaldık. Ya elimizi kolumuzu kullanarak oralardan gelen tehlikelere karşı kendimizi korumaya çalıştık. Tepkiler göstermeye çalıştık veya tam bir teslimiyetle o kültürün tüketicisi bir toplum gibi davrandık ama son zamanlardaki çok çeşitli gelişmeler dolayısıyla ve tabii artık ateş de bacayı sardığı için ne yapmalıyız çaresine, yani bu sorunları daha köklü bir şekilde önlemenin yolları var mıdır diye özel bir arayışa girdik.

İnanan insanlar olarak bireysel düzeyde değil sadece kitlesel, toplumsal düzeyde de ümitsizliğin haram olduğunu, yanlış olduğunu ve tükenmişlik ifadesi olduğunu bilen ve buna inanan insanlar olarak -Ateş hocamın ifadesiyle: üstesinden gelemeyeceğimiz bir güçte olduğumuz halde bu sorunlara karşı koymaya çalışıyoruz. Diyanet İşleri Başkanlığımız epey zamandan beri bunun gayreti içe-

risinde ve şu anda gerçekleştirdiğimiz bu fevkalade güzel, fevkalade başarılı toplantılarda bu çabamızın son derece verimli, hayırlı, inşallah da üretken bir ifadesi oluyor. Sadece biz bu sorgulamayı yaşamıyoruz. Dünyada da -hepinizin bildiği gibi- böyle bir sorgulama süreci yaşanmaktadır. Aklı eren insanlar nerede yanlış yaptık da dünya insanlığı olarak buraya geldik sorusunu hep soruyorlar.

Öğleden önceki oturumda çok muhterem Ümit hanımefendi bir şey söylediler. Türkiye artık küresel siyaset yapmaya başladı dediler ve ben bunu çok doğru buluyorum. Zaten bizim hem inançlarımıza hem değerlerimize hem de tarihsel backgroundumuza uygun olan buydu zaten. Bu çerçevede Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da, küresel dini etkinlik, dini öncelik olması gibi bir durum da söz konusu, öyle de olması gerekir. Doğrudur, hocam haklıdırlar, başkanlıktan çok şey isteniyor çünkü başkanlık çok şey yapmaya hem layıktır hem de bundan sorumludur.

Son zamanlarda İstanbul'da mahya derdi var biliyorsunuz. Orada bir olay oldu, neyse iyi oldu, kötü oldu, ama biz herkese de anlattık. Dedik ki, bu mahyayla ilgili bizim bir yasal sorumluluğumuz yok. Yasal sorumluluğumuz olmadığı halde insanlar eğer bir yanlışı görmüşse, kâğıt üzerinde sorumluluğumuz olmasa da, dini bir kurum olarak ve din adamları olarak yanlışın karşısında durmamız gerektiğini düşünüyorlar ve bunu bekliyorlar. Yani şunu arz etmek istiyorum, insanımız Diyanetten çok şeyler bekliyorlar. Bu sonuna kadar haklı bir beklentidir. Diyanet İşleri Başkanlığımız -bir mensubu olarak da ayrıca iftiharla ifade edeyim ki: bu sorumluluğu bugüne kadar görülmediği bir biçimde derinden duyuyor ve sorumluluğun gereklerini de -hocamın ifade buyurduğu şekilde- kendi mevzuatını da belki zorlayarak yerine getirmeye çalışıyor. Bu fevkalade önemlidir. Ben bu anlamda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye için çok çok önemli hizmetler yaptığını düşünüyorum.

Bir şeyi birkaç yerde paylaştım, izninizle burada da paylaşayım. Diyorum ki 1960'larda 1970'lerde, ben 60'ları da hatırlıyorum, 70'leri 80'leri daha iyi hatırlıyorum, buradaki birçok büyüklerimiz de bilirler. İslâm dünyası için geleceğe dair ümit vaat eden iki tane ülke söyleyiniz deselerdi, birincisi Pakistan, ikincisi Türkiye'ydi. Ama bugün Pakistan'ın ne hallerde olduğunu biliyoruz, yüreklerimiz yanarak görüyoruz maalesef. Neden böyle oldu? Çünkü bizde olan 2 kurum Pakistan'da olmadı. Biri Diyanet İşleri Başkanlığı, biri de imam hatip liseleri. Dolayısıyla, Diyanet İşleri Başkanlığı çok güzel şeyler yaptı ve bu süreci güçlendirerek devam ediyor. Bunu Allah'a hamd ile ifade etmek istiyorum. Bu, kurum gayretiyle söylenmiş sözler değil. Ben bunu biraz da ilahiyat fakültesi hocası olarak durduğum yerden söylüyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın çalışmalarını, hem ülke içinde hem ülke dışında daha da yoğunlaştırarak geliştirmesinin, bizim beklemediğimiz bir tarzda Allahın lütfü, inayetiyle inanılmaz büyük sonuçlara

vesile olacağını düşünüyorum. Buna kesinlikle inanıyorum, bu konuda en ufak bir tereddüdüm yok.

Ezanla ilgili öğleden önce bir şey söylendi. Tek ezana, ben şahsen şiddetle karşıyım ve İstanbul Müftüsü olduğum sürece bunu asla uygulamam. Ama biz bir şey yapıyoruz, bir bilgi olarak hazır onu arz edeyim. İstanbul'da ezan okuyan adamları susturuyoruz. Yani kısmi merkezi sistem diyebiliriz. Sanıyorum bir 500-600 camii bu şekilde susturduk. İstanbul'un semalarındaki ezan zenginliği, aynı zamanda ezan estetiği olarak da yaşanıyor. Bunu ısrarla takip ediyoruz. Diğer büyük şehirler için de bunu temenni ediyorum.

Ümit hanımın bir güzel teklifi daha vardı. Diyanet İşleri Başkanlığı şura kararlarını bütün İslâm dünyasına dağıtsın ve buna benzer küresel düzeyde bu tür iletişim sağlasın diyordu. Buna da canı gönülden katılıyorum. Ben herkese saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Biz de hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Doç. Dr. Mustafa TEKİN: Sefa bey birçok bağımlılıklarla ilgili psikiyatrik tedaviye, bazı bağımlıların çok az cevap verdiğini söyledi. Buradan yola çıkarak bir şeyler söylemek istiyorum. Sefa bey'i tenzih ederim. Günümüz anlayışında psikiyatriye aşırı bir işlev yükleme, yani psikiyatrist sanki eskilerin şamanı gibi, bir hayat danışmanı gibi görülüyor. Tecrübe edilecek, yararlanılacak yönleri var doğru ama burada dini altyapı da çok önemli bir şey. Psikiatrist, eskiden tırnak içinde "deli doktoru olarak" görülüyordu. Şimdi o biraz aşıldı. İnsanlar daha çok gidiyorlar. Psikiatrist diyor ki: "böyle bir derdin var ama gülüp oynayacaksın. İyi de ben gülüp oynayabilsem zaten sorun bitiyor. Ben nasıl gülüp oynayacağım?" Burada hem psikiyatri bilimini, hem de din bilimini birleştirmek lazım. Bunun alt yapısı çok önemli. Bu nasıl yapılabilir bilemiyorum.

Diğer yandan mesela şunu da çok merak ediyorum. Kumar hangi sosyal sınıflarda daha çok oynanıyor? Üst sosyal sınıflarda mı yoksa orta ve alt sosyal sınıflarda mı? Dengesi nasıldır? Üst sosyal sınıflarla ilgili bir şey ise, zaten belli bir şeyin üzerinde kalıyor. Mutlaka onun da halledilmesi gerekir. Ama alt sosyal sınıflarla ilgili bir şeyse bunların biraz sonra söyleyeceğim bazı şeylerle taranması ve ilişki kurulması mümkün olabilir diye düşünüyorum. Madde bağımlılığının da birçok çeşitleri var. Onu biliyoruz. Artık sadece eroin kullanma değil, haplarla aşama aşama oraya doğru gidiliyor. Dolayısı ile artık haplar üzerinde biraz durmak lazım, çünkü bunun en tehlikeli boyutu bu. Kolanın içine karıştırılan haplar, ekmek arası okulların önünde satılan haplar vs. bunlar esas tehlikeleri oluşturuyor. Bu konuda teklif olarak söylüyorum. Acaba afiş çalışması yapılabilir mi?

Gördüğüm afiş çalışmalarında mesela; içki ile sigara ile ilişkili işte karartılmış bir akciğer filmi, bu sizi öldürür falan filan. Bunun çok etkili olduğunu düşünmüyorum doğrusu. Bunun temelden halledilebilmesi gerekir. İnsanlar, pahalılık yüzünden sigarayı veya alkolü bırakmak istemiyorlar. Bunun gerçekten dini arka planı ile hitap edecek, ama dilini de yakalamış bir afiş, Diyanet tarafından yapılabilir mi? Mesela Diyanetin bu ramazan ayında galiba "sevgi paylaşmaktır" gibi paylaşmak temalı afişleri vardı. Yani en azından Diyanetin daha önceki birçok afişleri dikkatimi çekmezken bu dikkatimi çekmişti. Böyle şeyler yapılabilir mi diye düşünüyorum.

Burada Aile bürolarına iş düşüyor. Ben 2007'de Diyanetin din hizmetleri sempozyumunda bildiri sunmuştum. İngiltere'de liselerdeki din hizmetleri ile Türkiye'deki camilerin din hizmetlerini sosyal bakımdan karşılaştırmıştım. Vardığım sonuçta kiliselerin sosyal bakımdan daha fazla hizmetleri olduğu yolunda idi doğrusu. Diyanetin tabii bu yönde çabalarını biliyoruz. Çünkü şu anda başlıklarımızdan bir tanesi de toplum. Mahalle kiliselerinde cemaat biliniyor. Kilisenin geleni, gideni biliniyor. Bu anlamda belki din görevlilerinin daha aktif ilgilenmeleri ile alkol, kumar gibi kötü alışkanlıklarla daha yakında ilgilenilebilir diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Mustafa bey'e teşekkür ediyoruz. Sıcağı sıcağına ben Sefa hocamıza sorduğumuz sorularla ilgili cevap verdiği için sözü kendisine veriyorum.

Doç. Dr. Sefa SAYGILI: İnsanlar gerçekten tıbba daha bağımlı hale getiriliyor. Biz de bundan müştekiyiz. Ne konuda sorulursa sorulsun, "bir uzmana danışayım", "bir uzmana gidin." Sanki doktor her şeyi bilen, her şeye hâkim bir role dönüştürülüyor. Bu doktorların işine geliyor tabii. Bunun doğru olmadığını düşünüyorum. Batıda bu tedavi ekibinin içinde mutlaka bir din görevlisi oluyor. Biz de maalesef bu yok. Ve bunun konuşulması bile tehlikeli addediliyor. Mesela bu eşcinsellikle ilgili daha önce konuşulan konuda, bugün psikiyatri doktorları bunu rahatsızlık veya sapkınlık olarak kabul etmiyor. Normal bir şey diyor. Gidenlere meslektaşımız hayatını yaşa diyor maalesef. Madem içinden böyle geliyor eşcinsel ilişkilere gir diye tavsiye ediyor. Yani din burada soyutlanıyor. Kişinin dini inancı, kültürel boyutu bilim, aile boyutudur. Bu da çok yanlış olan bir tutumdur. Nasıl düzeltilir bilemiyorum.

Kumar alt sınıfta mı yoksa üst sosyal sınıfta mı yaygın diye dediniz ama kumar derken tabii ki geniş bir spektrum söz konusu. Bugün bildiğimiz şans oyunları bile bir çeşit kumar. Devletin eli ile oynanan bir takım oyunlar bile kumar.

Tabii onları sayarsak daha alt sınıfa dayandırabiliriz. Böyle paralı bir takım otellerin kumarhanelerinde oynananları sayarsak herhalde biraz paralıların işi diye görünüyor ama bunu tabii böyle bir istatistiğe sokmak da zor. Bir takım afişlerden bahsetti hocamız. Burada da hep Diyanete yüklenmemeleri lazımdır. Sivil toplum örgütleri var. Onlarında mücadeleye bir nevi katkıda bulunması gerekir diye düşünüyorum. Her şeyi Diyanet'ten beklersek o da olmaz. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Hocam, Yeşilay Cemiyeti var sanırım.

Doç. Dr. Sefa SAYGILI: Tamam o da aktif olarak çalışıyor ama maddi durumu biraz kısıtlı. Ancak olabildiği kadarı ile.

Oturum Başkanı: Çok teşekkürler. Bekir Keskinkılıç hocamız, eğer Diyanetin ne yapacağı konusunda somut önerileriniz olursa daha faydalı olur diye düşünüyoruz.

Bekir KESKİNKILIÇ: Dilim döndüğünce hem önerilerimi hem de haddimi aşmamaya çalışarak birkaç eleştiriye yönelik cevabımı paylaşmak istiyorum. İnşallah vakit içerisinde başarırım. Efendim öncelikle mesajın etkinliği ve gücü, mesajı kimin verdiği son derece ilişkili. Bu şûranın ve bu şûranın sahibi olarak bu komisyonların fikirlerinin, ürettiklerinin emanet edildiği Diyanet İşleri Başkanlığının çok önemli bir misyonu üstlenmiş olduğunu düşünüyorum. Bu mesajların, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından kamuoyu ile paylaşmasının da son derece büyük bir güce sahip olduğunu düşünüyorum. Elbette yarın bu mesajlar vatandaşlarımız ile paylaşılınca her şey güllük gülistanlık olmayacak. Ancak çok büyük bir cemiyetten birkaç vatandaşın kazanılması, birkaç vatandaşın gönlüne hitap edilmesi bile çok büyük bir kazanç olarak sayılmalı. Çünkü erişkinin davranışlarını değiştirmek çok zordur. Bu çok uzun bir süreçtir. O yüzden de artık sağlık ta bile, promosyon kelimesini rahatlıkla kullanıyoruz. Yeni bir şeymiş gibi, bir şeyi satmaya çalışıyorsunuz. Aslında ticaret dünyası bunu yıllardır yapıyor. 520 çiklet markasını çıkartıp onu size reklamda satmayı başarabiliyor. Bizim de iyi şeyleri bu şekilde satmamız lazımdır. O nedenle kitaplar, afişler, ufak el broşürleri televizyonda radyolarda yer alacak birkaç saniyelik mesajlar bile çok çok değerli. Birçok insanı yakalayabiliyorsunuz. Diyanete belki biraz fazla yüklendik ama altından kalkacağına emin olduğumu ifade edeyim. Bir de Sabri hocamın bir eleştirisi vardı. Cevap anlamında değil ama söyle bir şey var. Şüphesiz, sosyal önermelerin matematik önermelerle eş tutulmaması lazımdır. Ben iyi bir Müslüman trafik kurallarına uymalıdır derken aksinin geçerli olaca-

ğını elbette ifade etmiyorum. Yani bir Müslüman trafik kurallarına uymuyorsa iyi Müslüman değildir gibi. Şüphesiz Sabri hocam da kendi ifadesinin o anlamda aksi bir önerme olduğunu düşünmüyor. Aslında Saffet hocamın çok iyi hazırlanmış tebliğinde; iyi bir Müslüman'sak, trafikte son derece iyi insanlar olmalıyız şeklindedir. Bizim Sağlık Bakanlığı olarak şimdi yeni hedeflerimiz; sağlıklı yaşayan ve sağlıklı yaşlanan bir topluma kavuşmaktır. Daha önce de ifade etmiştim. Bütün dünya da hassas gruplar olarak tanımlanan bazı gruplar var. İşte bebekler, özellikle gebe kadınlar olmak üzere üretken çağdaki kadınlar ve yaşlılar. Gebe ve bebeklere yönelik hizmetler kolaydır ama şimdi zor faslındayız. İşte bu salonda bulunan hazirunun sağlık problemlerini önemsemesi, sahip çıkması ve tedavi için başvurması lazım. Bunun için de sizin bu bilinci de satmanız lazım. Bazı tedbirlerin hayatı kurtaran, hayatın kalitesini değiştiren çok önemli sonuçlar çıkarttığını biliyoruz. Sigara konusunda yapılan çalışmalar malum. Çok küçük bir hedefle yola çıktık. Keşke toplumun yüzde beşi sigara bıraksa bizim için son derece tatmin edici olacak. Türkiye'de ortalama yüzde elliye yakın bir sigara içimi söz konusu idi. İnşallah birkaç yıl içinde o yüzde beşin çok ötesinde bir sonuç elde edeceğiz. Sosyal olaylarda çok iddialı olmamak lazım ama bu bile pek çok insanı erken yakalanabileceği bir kalp hastalığından, bir kanserden, bir kronik solunum yolu hastalığından kurtaracaktır. Çok daha sağlıklı bir yaşlılık süreci geçirmesine yardımcı olacaktır diye düşünüyoruz. Benzer şeyleri yakın zamanda el yıkama ile başlatacağız. Geçmiş yazlardan hatırlarsınız. On binlerce insan ishal nedeni ile hastanelere taşındı. Su şebekesindeki birkaç ufak ihmal nedeni ile mikroplu suların içilmesi ve insanların maalesef el yıkamayı bilmemeleri veya el yıkama alışkanlıklarının olmaması nedeniyle bunların yayılması ciddi sıkıntılar oluşturdu. Bugün domuz gribi Ankara'da biraz telaş yarattı. Bir realite olarak aramızda olacak. Bunun engellenmesi için de en önemli şey ellerin en az 30 saniye sabunlu su ile yıkanması. Bu çok basit mesajların bile insanın hayat kalitesini arttırabileceği ve bunların doğru satılmak kaydı ile vatandaş tarafından ilgi toplayabileceğini düşünüyoruz.

Bir üçüncü konuda şişmanlık konusudur. Bu yılın sonuna doğru inşallah onunla ilgili bir faaliyet başlayacak. Şişmanlık yine başta kalp hastalıkları olmak üzere, damar hastalıkları, eklem hastalıkları ve bir tür hastalık fabrikası diyebileceğimiz, hastalık üreten hastalık diyorum ben. Eski bir önermeden yola çıkarak şeker hastalığına yol açıyor ve ciddi oranda yaşam kalitesini düşürüyor. Bütün bunlardan bahsetmemdeki amaç, bu hastalıklardan korunma yolları veya hastalıklara/problemlere karşı mücadele etme yolları iyi Müslüman olma yollarıdır. Dinimiz, iyi insanı ya da iyi Müslüman'ı tanımlarken; temizliğinden, az yemesinden, ölçülü yemesinden ve kötü alışkanlıklardan uzak durmasından bahsediyor.

Zararlı alışkanlıklarla mücadele haftası ilan edilebilir mi? Ve o hafta da hem

halkımız hem öğrencilerimiz, zararlı alışkanlıklar konusunda duyarlı hale getirilebilir mi? Mart'ın ilk haftası Yeşilay haftası. Bunu bir hafta olarak kutluyoruz. Bunu daha canlı bir ad koyarak yapabilir miyiz bilemiyorum. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ederiz. Sözü, Nazife Şişman hanıma vermek istiyorum. Buyurun.

Nazife ŞİŞMAN: Teşekkür ederim. Bağımlılık konusunda Sefa bey'in söyledikleri bu işin psikiyatrik yönüyle alakalıydı. Bizi çok üzen istatiki bilgiler de vardı. Aslına bakarsanız bağımlılık psikolojik bir zaaftır. Bireysel bazda baktığımızda bunun psikolojik olarak bir zaaftan kaynaklandığını düşünebiliriz ve bunun tedavisi ise daha bireysel açıdan bakarsak nefesle ilgili. Tıbbi açıdan bakarsak çözümü psikiyatrik tedavidir. Biraz önceki konuşmadaki kavrama da ithaf edecek olursak, iyi Müslüman bağımlı olmaz deyip, burada çizgiyi çeker, işi bitirebiliriz. Ama hiç öyle olmuyor. Mesele burada bitmiyor. Günümüzde bağımlılıktan bahsederken bunu sadece psikolojik düzeyde ele almak yeterli değil. Biraz önce Sağlık Bakanlığında görevli arkadaşın verdiği örnek şöyle diyordu: 11 yaşındaki bir çocuk eğer uyuşturucuya ulaşabiliyorsa bunun psikolojik düzeyin ötesinde bir takım mekanizmaları dikkate almamız gerekiyor. Çünkü uyuşturucu olsun, alkol olsun bunun ticari boyutu var. Özellikle uyuşturucuda uluslar ve uluslararası bir takım şebekeler söz konusu. O yüzden işin bu boyutuna da yani, ticari getirim elde eden bu kurumların bu konuda devletin hangi kurumları engelleyebilecekse bunlara da işaret etmek gerekiyor. Sadece olayı psikolojik ve psikiyatrik bağımlılık düzeyinde ele almak yeterli değil. Benim bağımlılıkla alakalı bir başka mesele daha var. Mesela internet bağımlılığı, bu belki çok yaygın değil ama Avrupa da cidden kliniklerde tedavi gerektirecek derece de hastalık. Bağlantı hastalığı. Acaba beni arayan olur mu diye kontrol etme hastalığı. Geçenlerde gazetede bir haber vardı. O kadar yüksek bir fatura geliyor ki cep telefonuna, hesaplıyorlar. Ancak dakikada 4 mesaj çekerse o kadar fatura gelebilir. Böyle hastalık düzeyinde internet bağımlılığı, cep telefonu bağımlılığı bizim için söz konusu değil. Ama bu konuda Milli Eğitim Bakanlığının eğitimi internetle bağıntılı hale getirmesinin büyük bir vebali olduğu görüşündeyim. Her ne kadar bu bizi küresel dünyaya bağlayacak, eğitimi internet üzerinden yaparak kalitesi artacak gibi bir şey olsa da. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz.

Yaşar İŞCAN: Sayın başkan değerli üyeler. Bilhassa sigara hususunda bize yeterli bilgiyi veren Sayın Sefa bey'e ve arkadaşlarına teşekkür ediyorum. Biraz önce arkadaşım çok güzel bir söz söyledi: Mesajı kimin verdiği örnek insan tipi önemli. Biz diyanet mensupları olarak her yerde aynı mesajı veremedik. Ben görevli olduğum yerlerde öyle görevli gördüm ki, camii den sonra cemaatiyle birlikte sigara tüttürüyor, çay içiyor. Öyle bir insanın sigara konusunda nasıl bir mesaj verebilir? Bunun için kendimizi öncelikle bu hususta terbiye edip sonra başkalarından aynı şeyi isteme durumundayız. Bizim irşat görevlileri olarak dikkatimizden kaçan birçok şey var. Bunların birisi bilgilendirmeyle mi görevliyiz, şuurlandırma ile mi görevliyiz. Bilgilendirme bizim görevimiz. Ama bu kâfi değil, şuurlandırma da görevimiz. Şu halde hem aklına, hem zihnine, hem vicdanına hitap etmeyi beceren bir ekibimiz olmalı. Bunun içinde sözü söylediği hususta o sözüne sahip çıkan insanlar olmalıyız. Ben Lalapaşa'da vaaz yapıyorum. Ramazan günlerinde öğleden önce 45 dakika kadar konuşuyorum. Sigarayı hiç konu yapmadım. Ancak memleketimizde sigara hususundaki gelişmeleri gözetleyerek bir ders yaptım. Orda dediklerimi tekrar edemem. Ancak dinimize göre bağımlılık yapan her şey bir nevi yasaktır. İkincisi dinimize göre insanın kendi kendini tehlikeye atması yasaktır. Dinimize göre insanın kazandığı malı keyfi uğrunda israf etmek yasaktır. Bu yasakların hepsini toplarsanız bire bir sigara yasağını getirmiş oluyor dinimiz. Ayrıca bunları ne zaman söyledim. Birisi kürsüye bir yazı koydu. Hoca efendi lütfen Kur'an'daki yerini söyleyiniz. Ben önce cemaatime kötü bir şey kötü ise Kur'an'da yer almasına lüzum yoktur. Kötü müdür değil midir ve bir ayet i kerim'de okudum. Efendimiz s.a.v. evsafının görevini beyan eden bir ayeti " o ne yapar, benim gönderdiğim peygamber ne yapar, bir onu düşünün diyor cenabı-ı yarabbi." Biz bunları cemaatimize anlatırken tabi kendimizde sözümüzün sahibi olmak durumundayız. Bakın Karadeniz de de görev yaptım. Karadeniz hocaları bunu başarmış. Hoca efendi sigara nedir, haramdır demiş. Ona helaldir diyen ne olur. Kâfir olur. Kesiyor, atıyor. Siz bunu isterse mizahi tarzda söylenmiş bir söz isterse hakikatte anlayın. Mesela Bafra sigara tütün üretiminde ileri bir yer. Ama tütünü eken adam sigara içmez. Tütünü üretir ama içmez. Niye kullanmıyorsun diye sorunca, o zararlı diyor. Benim dinime göre de zararlı diyor. Önce zararlı diyor, sonra onu pekiştirmek için dinden aldığı terbiye ile kendini müdafaa ediyor. Ekiyor, biçiyor kazanıyor ama içmiyor, kullanmıyor.

Oturum Başkanı: Peki bu kadar zararlı bir şeyi ekip biçmesi bundan para kazanması doğru mu sizce?

Yaşar İŞCAN: O hukuki bir mesele, fikri bir mesele. O ona girmiyor. Yani şarap üreten fabrikaya üzüm satamaz mısınız? Fıkhı hükmü başkadır, ahreti hükmü

başkadır. Onları bir kategori de değerlendiremezsiniz.

Zararlı şeyin Kur'an'da yeri yoktur diyemezsiniz. Onu bulursunuz. Ama birebir değil. Birebir olsa nass olur. Nass zahir olur. Onu herkes söyler. Ama marifet bir din adamı olarak Kur'ân-ı Kerimi anlayıp anlatabilecek makamda olarak, O'nun genel hükümlerinden böyle bir hüküm çıkarma durumundayız. Efendimiz aleyhisselama bakıyorsunuz. Helal olan soğanın, sarımsağın yenildiği zaman, başkasına eziyet olur diye camiye gelmeyin emrini görüyorsunuz. Emin olun benim yanımda sigara içen bir cemaatten ben çok rahatsız oluyorum. Kimseyi rahatsız etme durumunda değiliz.

Çağrıcı hocamın müsaadeleriyle kandil geceleri hususunda fikrimi arz etmek istiyorum. Kandil gecelerinin Türkiye'ye yansıtması bilhassa İstanbul'umuzdan oluyor. Kandil gecesinden toplumumuz her şeyi bekliyor. O kandil gecesine kadar insanımız sıkılmış, ruhu sıkışık, gelip camide kendini yenilemek istiyor. Bakıyorsunuz camii tıklım tıklım dolu. Kadını, çocuğu, genci ile herkes ağzını açmış bakıyor. Bir ilahi grubu çıkıyor. Giysisi hoş değil, oturuşu hoş değil, makamı hoş değil. Ne söylediğini ben anlamıyorum. Bırak Süleyman Çelebi'nin Mevlidini, bir kısmını kendi uydurduğu bir takım sözlerle ilahi düzdürmüş makam, ne bir zevki var, ne cemaati kıpırdatıyor, ne aşk veriyor, ne zevk veriyor. Ne söylediği belli değil. Bir müzik ziyafeti verildi burada. Hepimiz kaynadık. Böyle bir aşkı göremiyorsunuz kandil gecelerinde.

Oturum Başkanı: Diyanetin sorumluluğu nedir hocam? Teklifiniz nedir bu konuda?

Yaşar İŞCAN: Teklifim değerli hocam başta olmak üzere, İstanbul müftüsü hocamız bu işe çare bulsun. Öyle her önüne gelen ilahi grubudur, olmaz. İbrahim Hakkı'nın sözü dururken Hacı Bayram'ın, Yunus Emre'nin güfteleri dururken, o söylenen sözler nedir? Ona bir çare bulalım, bir. İkincisi, kandil gecelerinde kandil gecesini niçin yapıyoruz, bu önemli. Bunun üzerinde durmalıyız. Lütfen kandil gecesine gelen insanların neye muhtaç olduklarını hesaba katarak onlara bir mesaj verelim. İlla bu kandil gecesinde şu olmuştur, bu olmuştur. Bunları zaten çok duyduk. O cemaatin gelişinden, bize bakışından, bizden bekleyişinden yararlanarak, onlara nasıl ahlâki, nasıl İslâmi, nasıl imanı mesaj vereceğimizi önceden tespit edip kendimizi hazırlamalıyız. Kâğıda bakarak okumanın da cemaate hiçbir yararı yoktur. Öyle vaaz olmaz. Daha ziyade gönülden konuşup hem aklına, hem vicdanına, hem de onun kültürüne hizmet edecek şekilde konuşmayı teklif ediyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Yaşar hocam, İki şeyin altını çizdiler. Birincisi biraz teknikerliğini yapan insanlar. Dediler ki Müslüman olmamız gerekir. Bir diğeri de kandil geceleri veya diğer mübarek gecelerde halkımızın maneviyat ihtiyacına cevap verecek bir dini uygulamanın, yeni bir yüzle, yeni bir üslup konseptle oluşturulması gereği üzerinde durdular. Kendilerine teşekkür ediyoruz. Biz inşallah hocam ilk kandilde zatıalinizi İstanbul'a davet ediyorum.

Tabii hocamın bu temennileri bu ülkede herkesin temennisidir. Ama ideali her zaman yakalamak zor oluyor. Sizde uzun seneler bu görevde bulundunuz, aynı özlemleri yaşadınız. Ama tahakkuk ettirme noktasında hakikaten sıkıntılar oluyor. Biz İstanbul'da mevlit programlarının sizin de çok haklı tespitlerle müsaade buyurduğunuz gibi eksiklerini, yanlışlarını görüyoruz. İlçe müftülüğünde yaptığımız toplantılarda meslektaşlarımızla bunu paylaşıyoruz. Ama gerçekten mesafe almak zor oluyor. Biz görevlilerimizi hem özel olarak mevlit konusunda kurslara alıyoruz, hem de genel olarak dini musiki. Geçen sene Kur'ân-ı Kerimi güzel okuma, mevlit, ezanı güzel okumayla ilgili yaklaşık 700 küsur kişiye 4,5 ay süreli hizmet içi eğitim kursu yaptık. Bunlara gayret ediyoruz ama bu ilahi korolarına çıkan çocuklar her zaman bizim tespit ettiğimiz çocuklar değil. Bunlar genelde televizyon kanalları kendileri bir liste oluşturuyorlar. Bu listeleri bize gönderiyorlar. Şu kişilerle, mevlit programını yayınlamak istiyoruz. İzin istiyorlar bizden. Yoksa siz İstanbul Müftülüğü olarak bize bir liste oluşturun, biz de onu yayınlayalım, demiyorlar. Onların kendi irtibatlı olduğu gibi mevlit hanlar ilahi ekipleri var. Onlarla zaten sürekli iş birliği içindedirler. Biz de onu Başkanlığa gönderiyoruz. Başkanlık yayınlıyor. Bütün yayınlanacak mevlit programlarını. Zaman zaman müdahil oluyoruz. Ciddi sıkıntılar yaşıyoruz. Rahatsız edici sitemler. Kırarak dökerek bir şey de yapılmaz. Din hizmetleri gönüllülüğe dayanan karşılıklı sevgiye saygıya dayanan, incitmemeye dayanan bir alandır. Ama gayretlerimiz sürüyor. İnşallah daha iyiye doğru götürmeye çalışıyoruz. Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ: Efendim bugün sabah trafikle ilgili tebliğ verilirken malum hepimiz acıyla öğrendik. İbrahim Canan hocamız bugün bir trafik kazasında hakka yürüdü. Ben kendisi ile en son on gün önce bir düğünde beraberdim. Düğünde nikâh sonunda bana dua et dediler. Ben de peki dedim, dua ettim. Dua bittikten sonra rahmetli yanıma geldi. "Ümit hanım, hiçbir şeyi eksik bırakmadınız" dedi. O akşam, o kadar geniş bir dua içimden gelmişti. Tabii hepimizin hocası dostu, ben şahsen Hz. Peygamberin Sünnetinde Terbiye adlı kitabını, Kurumlar Sosyolojisi dersinde öğrencilerime literatürde okunması zorunlu ders kitabı olarak verdim.

İbrahim Canan hocanın cenazesi yarın kalkacak. Şahsen ben bu cenaze de bulunmayı çok isterdim. Çok hürmet ettiğim bir insan. Hem hocam hem dostum.

Ama buradaki toplantıya çok hürmet ettiğim için ben gidemeyeceğim. Diyanet İşleri Başkanlığı nasıl bir karar alır bilemem ama en azından burada gıyabi bir cenaze namazı kılınmasını teklif ediyorum. Bu birinci teklifim. İkinci teklifim müzakere biraz sohbete döndü. Mutlaka bu tekliflerin çerçevesinde konuşmamız şart değil, çünkü beş yılda bir araya geliniyor. Ben şahsen Milli Eğitim gençlik şûralarına katıldım ama ilk defa Diyanet İşleri başkanlığının davetinden dolayı teşekkür ederim.

Bu vesile ile ben 2010 Avrupa kültür başkenti çalışmalarından ve oralardaki projelerden ve Diyanet İşleri Başkanlığının nasıl bir bağlantısı kurulabileceğinden bahsetmek istiyorum. Malumunuz diğer iki Avrupa şehri ile beraber İstanbul, Avrupa kültür başkenti seçildi. Aslında bu diğer şehirler için o kadar da büyük bir olay kabul edilmedi. Fakat İstanbul ve Türkiye bunu çok büyük bir hadise şeklinde yorumladı. Hiçbir mahsuru yok. Birçok faaliyetler yapılıyor. Yani birçok yenileme çalışmaları yapılıyor. Bir takım projeler veriliyor hatta gereğinden fazla. 2000'e yakın proje verildi bu çerçevede. Ve şahsen maalesef ben onun 58 danışmanından birisi olduğum halde istediğim sonucun alınmadığı kanaatindeyim. Bu projeler belli ekiplerin arasında önceden halledilerek, belli ekiplere de önceden hayır denilerek maalesef Türkiye'de uzun yıllardan beri alışık olduğumuz bir üvey evlatlık sürecine tabii tutuldu. Fakat ben özellikle Diyanet İşleri Başkanlığının 2010'a bu saatten sonra nasıl olacak onu da bilmiyorum ya da İstanbul Müftülüğü'nün öncülüğünde de olabilir katılmasını öneriyorum. Bu da şudur: Muhterem Müftümüze de özellikle hitap etmek istiyorum. Diyanet işleri Başkanlığı da, İstanbul Müftülüğü de bunu yapabilir. İlahiyat fakülteleri de bu konuda devreye girebilirler. Sabahki konuşmamda Türkiye'nin küresel bir aktör olduğundan söz ettim. Küresel bir aktör haline gelen Türkiye'nin Diyanet İşleri Başkanlığı ile küresel bir takım açılımlara girmesinin şart olduğunu söyledim ve bazı önerilerde bulundum, hatırlayacaksınız. Bu önerim de o çerçevede değerlendirilebilir.

Ben şöyle bir teklifte bulunuyorum. Hz. Meryem'in Kur'ân-ı Kerim'deki önemi, İslâm dinindeki yeri hepimizin malumu. Hıristiyan dünyasındaki yeri yine her türlü tavsife ihtiyaç bırakmayacak kadar açık. Böyle bir Avrupa kültür başkenti sıfatını İstanbul yakalamış iken, acaba Hıristiyan dünya ile -bu Vatikan'la da olabilir, Avrupa'daki İlahiyat Fakülteleri ile de olabilir- bir ortak çalışma yaparak, İstanbul'da bir Hz. Meryem Sempozyumu düzenlenebilir mi?

Malumunuz Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye'nin çok yoğun, daimi bir ilişki içinde olduğu bir süreçteyiz. Böyle bir sempozyum, Avrupa Birliği ülkelerinde, Hz. Meryem konusunda hiç bilmedikleri bir dünyanın önlerine açılması şansını getirebileceği gibi İslâm dünyası içinde, Hıristiyan dünyasındaki Hz. Meryem ne şekilde anlaşıldı, nasıl yorumlandı, ne gibi eserlere konu olduğu hususunda yeni

bir açılım getirebilir. Bu bir tekliftir. Benim zihnimde böyle bir fikir oluştuğu için ben burada bu kıymetli hazirunun huzurunda bu fikrimi dile getirmeyi uygun gördüm.

İkinci olarak dile getirmek istediğim konu şu: 2010 önümüzdeki sene İstanbul kültür başkenti. Yoğun faaliyetler olacak. Bu sebeple malumunuz önümüzdeki sene Ramazan ayı da, Ağustos ayına denk geliyor. Dolayısıyla İstanbul'un hatta İstanbul'a yakın illerin veya uzak illerin insanları, bir tür Ramazan alışkanlığı haline dönüştüğü Sultan Ahmet'e geliyor. Ramazan geceleri Sultan Ahmet fevkalade kalabalık oluyor. Fakat aynı dönem İstanbul'un en yoğun turist aldığı aydır. Dolayısıyla Sultan Ahmet meydanında çok yoğun bir kalabalık, bir trafik sıkışıklığı, anlam karmaşası yaşanacak. Bu sebeple malumunuz Beyazıt Meydanı da Ramazan etkinliklerine açıldı. Hakikaten şehrimiz ve ülkemiz için değil, dünya içinde bir sanat şaheseri olan Süleymaniye Camii malumunuz şu sıralar restorasyondadır. Muhterem müftümüzden bu yenilenmenin ne zaman biteceğini öğrenmek isterim. Önümüzdeki Ramazan'da Süleymaniye camiinin teravi namazına çok özel bir kadro ile açılmasını öneriyorum.

Ben Büyükşehir belediyesine de aşağı yukarı sekiz dokuz yıldır danışmanlık yapıyorum. Çeşitli alanlarında çalıştım. Metropoliten planlamada çalıştım. Adım adım tarihi yarımada üzerinde grup çalışması yaptım. Yani meslektaşlarım bunun ne kadar zahmetli bir iş olduğunu bilirler. Süleymaniye şu anda tam bir çöküntü bölgesidir. Tarihimizin en muteber mahallesi iken, şu anda içinde Habeşistan'dan, Pakistan'dan gelen insanların bir odada yirmi kişi yattıkları bir sefalet bölgesi halindedir. Tabii belediyenin burayı yeniden rehabilite etme çalışmaları devam ediyor. Ama uzun yılların ihmaliyle Süleymaniye kenti yürekler acısı bir hale gelmiş bulunuyor maalesef. Teklifim şudur: Tabii İstanbul Büyükşehir Belediyesinin bu çöküntü mahallesini rehabilite etme çalışmalarının yanı sıra, yeniden doğmakta olan Süleymaniye'nin de Ağustos ayına gelen Ramazanda yeni bir doğuşa yeni bir Rönesans'a sahne kılınması. Ve az önce muhterem hocamız ezan ve müezzinlerden bahsetti. En seçme müezzinlerimizin en muteber hocalarımızın, en güzel hafızlarımızın en iyi ilahi okuyanlarımızın bir kadro halinde, değişen veya daimi bir kadro da olabilir, önümüzdeki sene Ramazan ayında teravih namazını kılmalarını ve aralardaki ilahi bölümlerinde de hakikaten o camiinin bedi güzelliğine uygun bir şekilde, muhteşem bir Ramazanı İstanbullulara yaşatmalarını teklif ediyorum. Ayrıca hocalarımızın, bu teklifim üzerinde dini bir değerlendirme yapmalarını rica edeceğim.

Ben bu çalışmalarla beraber bir kitap hazırladım. İnşallah yakında çıkacak. "Seyyahların Aynasında İstanbul" başlığını taşıyor. İstanbul hakkında, 680 yılından yani asrısaadetten bugüne kadar İstanbul'a gelen seyyahlardan yapılmış bir derleme bu. Doğu Roma zamanında 44 seyyah gelmiş. Fetih 1453'ten sonra

binlerce seyyah gelmiş. Bu seyyahların eserleri üzerinde çalışırken şunları gördüm. Seyyahlar için en önemli ziyaret mekânları ya camiiler ya tekkeler. Mesela tekkelerde hiçbir şey anlamıyorlar. Mark Twain tekkedeki zikri gördükten sonra, bir tımarhaneden çıktığını söylüyor. Üsküdar'daki Rufai tekkesini görmüş. Yine mesela seyyahların Süleymaniye'nin içine girdikleri vakit başlarından şapkalarını atıp "o mamamia" diye hayranlıklarını ifade etiklerini yazıyorlar. Hıristiyan dünya İstanbul'a geliyor. Ateisti de geliyor. Amerika'dan dünyanın her tarafından da geliniyor. Turistik olarak açık olan camiimiz Sultan Ahmet camiidir. Namaz sırasında çok defa içeri de alınmıyorlar. Namazdan sonra giriyorlar.

Bugün tekkeleri ziyaret etme imkânı elimizde olmadığına göre, biz açık olan camilerimizin ibadet sırasında Müslüman dünyanın Allah'a nasıl ibadet ettiğini, Müslüman olmayan dünyaya göstermek için acaba önümüzdeki sene Ramazan ayındaki teravih namazları sırasında, yabancıların da bir muhteşem camide Müslümanların ibadetlerini nasıl yaptıklarını takip etmeleri mümkün olmaz mı? Bunu şunun için istiyorum. Ben Roma'ya gittim. Bir Pazar günü, bir Müslüman olarak Katolikliğin kalbi olan Vatikan'da Saint Pierre kilisesinde yapılan bir ayini başından sonuna kadar takip ettim. Bir Hıristiyan'ın, bir Müslüman'ın ibadet ettiğini görme şansına sahip olması için şer-an caiz midir, değil midir bilmiyorum. Bunları lütfen cehaletime veriniz. Camiilerin üst kattaki balkonlarda, bu işi görmek, bu işe hayatında bir kere olsun şahit olmak, gayrimüslimler tarafından takibi caiz midir, değil midir? Bu kısmını tamamıyla kırmızı çarpı işaretiyle yok edebilirim. Ama birinci kısmı konusunda İstanbul'un Süleymaniye'sinin bir bayram sabahını yazan şairine ilham verdiği gibi, teravi namazını kılan cemaate bakıp, Süleymaniye camiinde teravi namazı yazacak bir şaire ilham verecek bir güzellikte hazırlanmasının, Süleymaniye'mizin şanına çok yakışacağı kanaatindeyim. Bunu da muhterem müftümüze ve sizlere burada arz etmiş oluyorum efendim teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ümit hocamıza çok teşekkür ediyoruz.

Prof. Dr. Mustafa ÇAĞRICI: Efendim bu fevkalade güzel fikirleri için hoca hanıma çok teşekkür ediyorum. Bir iki hususu arz etmek isterim. Süleymaniye'den başlayayım. Bana verdikleri bilgiye göre, Süleymaniye'nin restorasyonu maalesef önümüzdeki sene Ramazana bitmiyor. Umarım bir başka talimat gelir ama camii çok ciddi olarak sorunlu. Asansör kurdular. Ben kubbenin sıfır noktasına kadar çıktım. Maalesef çok ağır çatlaklar var. Çalışmalar devam ediyor. Restorasyon işleri de devam ediyor. Önümüzdeki Ramazana yetişsin diye ben de çok arzu ediyordum. Tabii Süleymaniye ile ilgili özlemler çok dile getiriliyor. Çok haklı talepler bunlar. Çünkü Süleymaniye bir başkadır. Bizim medeniyet ufkumuzun, Süleymaniye'de bayram sabahı ile en güzel ifadesi olan duygusallığının, daha

başka bütün güzelliklerinin sembolü Süleymaniye'dir. Sultan Ahmet, Selimiye hepsi güzeldir ama Süleymaniye bir başkadır. Birçoklarının da bildiği gibi Fatih Sultan Mehmet Han hazretlerinin İstanbul'da kurdurduğu ilk mahalle Zeyrek ve Süleymaniye'dir. Süleymaniye Mahallesi yürekler acısı. Bana göre camiinin ayrı bir yeri var ama Süleymaniye Mahallesi de o kadar önemlidir. Şimdi oradaki taş yerler satın alınıyor. Geçen İPTAŞ Genel Müdürü, diğer bazı yetkililer bana gelmişlerdi. Biraz sitem ettim. Tabii onların ellerindeki imkânlara göre iş yapılıyor. Dolayısıyla Süleymaniye projesi var. Yani yerler alınıyor, yeni konaklar restore ediliyor ama çok yavaş ilerliyor. Dileriz o proje tamamlanırsa Süleymaniye bizim gönlümüzdeki Süleymaniye olacak.

2010 Hz. Meryem Sempozyumu ile ilgili teklifinizi biraz düşünmek, ilgililerle görüşmek lazımdır. Süleymaniye'nin teravih için özel bir mekân olarak önümüzdeki Ramazanda değerlendirilmesi ise, restorasyon çalışmaları nedeniyle mümkün gözükmüyor. Biz de Süleymaniye'de Bayram Sabahı diye TRT ile birlikte bir uygulama başlattık. Sayın Diyanet İşleri Başkanının da teşrifleriyle sabah namazından itibaren, Ramazan bayramının ve bayramlaşma kısmı da dâhil olmak üzere programın sonuna kadar yayınlanmasını sağladık.

Türkiye'nin doğusunda olanlar izlediler. Çok güzel geri dönüşler aldık, Allaha çok şükür. Şimdi onu iki senedir Sultan Ahmet'te uyguluyoruz. İnşallah Süleymaniye hazırlandığı zaman yine oraya döneceğiz. Bu tarihi güzelliği orada yaşamaya devam edeceğiz.

Efendim ben bu vesile ile İstanbul'da başlattığımız ve çok sevimli bulduğumuz halkımıza birkaç hizmeti arz etmek istiyorum. Bu sene Şehzade başında, Şehzade Camiinde, dönüşümlü hatimle teravih namazı kılınmasının üçüncüsünü uyguladık. Yanılmıyorsam yedi ekip kurduk. Yedi ekip ikişerli teravih namazını hatimle kıldırıyor. Her Pazartesi iki kişi, Salı günü başka iki kişi, Çarşamba başka iki kişi muhteşem bir hatimle teravih oluyor. İstanbul'un her yerinden insanlar geliyorlar. Bayanlar da geliyorlar. O camiinin cemaati dört beş misli arttı.

Sultan Ahmet gibi bazı camilerde, cumhur müezzinliğini yeniden başlattık. Tabii ki o bir zevk işidir. Camilerde cumhur müezzinliği tadını alacak bir kültür olmadığı için, çok fazla ilgi gösterilmiyor ama o alışkanlığı oluşturacağız. Onu yaşatmaya devam ediyoruz. Sembolikte olsa birkaç camiimizi şimdilik ona uyguluyoruz. Bu sene yetmiş kadar camiimizde hatimle teravih kılındı. Osmanlı dönemini bilmiyorum ama Türkiye'de ilk defa cemaatimizin isteğiyle, birbirine yakın olan, cemaat isterse başka camii tedarik edebileceği yerlerde hatimle teravimiz çok güzel gidiyor Allaha şükür. İstanbul'da müthiş ilahiler, çok güzel Kur'ân-ı Kerim, çok güzel ezanlar okunuyor. İstanbul bu manada şenlendi. Allah'ın izniyle bunlar daha da gelişecek. Bu yıl İstanbul yakasında ve Anadolu yakasında gene dönüşümlü mukabeleler oluşturduk. En seçkin, yetmiş seksen hafızımızı

İstanbul'da dolaştırdık. Diyelim ki Fatih camiinin hocası çok güzel Kur'ân-ı Kerim okur. Bu hocamızı İstanbul'un çeşitli ilçelerine gönderdik. Buradaki insanlarında ondan mukabele dinlemesini sağladık. Buradan çok dualar aldık. Onu önümüzdeki sene daha da geliştirerek devam edeceğiz. Çok yoğun talepler var. Her sene biraz daha geliştirdiğimiz hizmet, her ilçede merkezi bir camide, bayramlara yönelik olarak saat 10.00 ile 12.00 arasında; Kur'ân-ı Kerim, dini sohbet, ilahi ve dualarımız oluyor. Bunlar İstanbul için yeterli hizmetler değil. İnşallah sizlerin de bize ufuk açmanız sayesinde,İ stanbul'u daha iyi hizmetlere taşırız. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyoruz. İbrahim Çalışkan hocam bir şey söyleyecek misiniz?

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: Ben selâm konusunda Halil Bey'in yanlış anlaşıldığı kanaatindeyim. Selâm konusu alt yapı gerektiren bir konudur. İnsanların yürürken kendi kendilerine konuştukları, gülmeyi unuttukları bir ortamda yaşıyoruz. Rahmetli babam Ankara'ya geldiğinde yolda karşılaştığı birine "Selâmun aleyküm" dediğini, karşılaştığı kişinin ise babam "Aleykümselâm" demesini beklerken şaşırmış bir halde "Nereden tanışıyoruz" şeklinde bir karşılık verdiğini anlattıktan sonra "Burası ne biçim memleket, insanlar birbirlerine selâm bile vermiyor" diyerek şaşkınlığını dile getirmişti. Çünkü Anadolu'da yolda karşılaşılan insanlarla selâmlaşmak, babama göre sıradan bir olaydı.

Hepimizin bildiği gibi, insanların anlayacağı dille tebessüm de bir selâmdır. İnsanların anlayacağı dille bir baş eğmek de bir selâmdır, kucaklaşmak da bir selâmdır. Ama bu, İslâm'ın Müslümanlar arasında yaşayan bir şiârı olan parantez içerisindeki "Selâmun aleyküm" kavramının devre dışı bırakılması anlamına gelmez. Zannediyorum Ali Bey buna vurgu yapmak istedi. Bunun dışında öğleden sonraki görüşmeler biraz daha detaylı olmakla beraber raportör arkadaşlar teklif olabilecek hususları sanıyorum buradan çıkarmışlardır. Bendeniz söz verildiği için tebliğ hazırlayan arkadaşlarıma, müzakerede bulunan, özellikle konuyu açarken teşkilatın yapılanması ile ilgili bilgi veren Mustafa hocamıza, yine hepimizin dertlerini gündeme getiren Yaşar hocamıza, bize farklı söylem ve sunumlarıyla ufuk açan Ümit Meriç hocamıza huzurunuzda teşekkür etmeyi bir borç biliyor ve saygılarımı sunuyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de çok teşekkür ederiz. Ben de bu oturuma çok değerli tebliğleriyle katkıda bulunan Doç. Dr. Sefa Saygılı hocamıza ve onun tebliğini müzakere eden çok değerli katılımcılara hepinizin huzurunda teşekkür ediyor saygılar sunuyorum.

5. OTURUM

“Ekonomik Problemler ve Sosyal Hayata Yansımaları”

Oturum Başkanı

Prof. Dr. Ali BAKKAL

❖

13 Ekim 2009

SOSYAL PROBLEMLER KARŞISINDA DİN KOMİSYONU

5. OTURUM TEBLİĞLERİ

EKONOMİK PROBLEMLER VE SOSYAL HAYATA YANSIMALARI: YOKSULLUK, İŞSİZLİK VE TEFECİLİK

Ahmet BATTAL*

A. Kavramsal Çerçeve

Kanaatimizce öncelikle kavramsal düzeyde düşünerek ve sorgulayarak başlamalıyız. Zira bu çağda zaman önceki çağlardan çok daha hızlı akmakta ve kavramlar dünyasını da aynı hızda değiştirmektedir.

1. İktisat yerine ekonomi terimi kullanılmaya başlanmış ve iktisat kelimesine yüklenen mânâ da değişim geçirmiştir. Oysa iktisat ve ekonomi, farklı iki dile ve farklı iki düşünüş biçimine ait kavramlar olarak, dilin düşünüşe etkisi sebebiyle, farklı ve hatta bazen zıt kavramlardır. Gerçekten, eski çağlarda "iktisat etmek"; "muktesit olmak" yani iktisatlı davranmak anlamına gelmekteyken, günümüzde iktisat etmek, "iktisat yapmaya" yani ekonomi ile ilgilenmeye dönüşmüştür.

İktisatçı olmakla ekonomist olmak arasındaki en önemli fark şudur: Bir "iktisatçı" harcamaları artırmayı savunamaz, zira bu iktisatlı yaşamaya ve bu anlamda iktisatçılığa zıttır. Oysa bir ekonomist, bir ekonomik model kurarak, harcamaların artırılmasını savunabilir. Nitekim savunmaktadır da. Gerçekten günümüzde, "ekonomi" demek, harcama demektir. Harcama ise "sarf" yani "israf" demektir. Bu sebeple "harcama ekonomisi" anlamında "sarf" yani "israf ekonomisi"nden söz edilebilir, ama geçmişte de bu gün de "israf iktisadı" denemez. Zira israf ve iktisat birbirine zıttır.

2. Ekonomi ilminin tarifi de oldukça tartışmaya açıktır: Gizli bir ideoloji ile

* Prof. Dr., Gazi Üniv. Ticaret ve Turizm Eğitim Fak., Banka ve Ticaret Hukuku Öğretim Üyesi

malûldür. Materyalist bir yaklaşım içermektedir.

Şöyle ki, "ekonomi bilimi" için "kıt kaynakları sınırsız ihtiyaçlarla üleştirmek-denkleştirmek ilmi" denmektedir. Bu tarifin test edilebilmesi için iki-üç soruya ihtiyaç vardır.

Birincisi, kaynaklar gerçekten kıt mıdır? Evet demek, tüm zenginlik kaynaklarının mutlak sahibi olan Ğanîyyi Mutlâk'a (c.c.) karşı saygısızlık olmaz mı? İkincisi, ihtiyaçlar sınırsız mıdır? Sınırsız olan insanın ihtiyaçlar mı, istekler mi, hırsı mıdır?

Daha da önemlisi isteklerle fazlaları (arz ile talebi) denkleştirmenin yolu, "Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'ninkini Museviye giydirme" yöntemi midir? Denkleştirmenin doğru yöntemi insanın önce kendi kendisine, isteklerine, hayallerine ahlâkî sınırlar koyması değil midir? Oysa ahlâkı dışlayıp onun yerine ne idüğü belirsiz etik kavramını yerleştirmeye çalışmakla aslında insanı kendi bağlamından koparmış oluyoruz.

Özetle, kavramlar dünyasında düşünme araçları olan kelimeler önemlidir. Kendi düşünce dünyamızın kavramlarına karşı, bilhassa ders kitaplarında, sadık ve tutumlu davranmalıyız.

3. İktisâdi hayatta problemimiz aslında bir sistem problemi olmaktan çok, bir ahlâk problemidir. Bilhassa gayrı ahlâkî pazarlama uygulamaları ve tüketimi teşvik, israfı ve krizleri tetiklemektedir.

Ancak yine de ideolojiler karşısındaki tutumumuz önemlidir. Bilhassa son kriz sebebiyle kapitalizmin bittiğini, sosyalizmin yeniden parladığını ve doğrulandığını iddia edenler vardır. Ancak kanaatimizce bu görüştekiler yanılmakta ya da bilerek yanıltmaktadırlar.

4. Devletin fakire destek olması elbette iyidir. Ancak sosyal devlet uygulamaları teşebbüs hürriyetine engel olmamalı, özel sektörün ve meşru rekabetin önünü tıkamamalıdır. Krizler de bunun bahanesi olmamalıdır. Öte yandan insanı tanrılaştırmaya kalkan materyalist tüketim tarzı da kötüdür, o da teşvik edilmemelidir.

Sosyalizm de kapitalizm gibi kapitalcidir, sermayecidir; zira maddecidir, materyalisttir. Aralarında sadece "kapital"in "sahibi"nin kim olması gerektiği konusunda görüş ayrılığı vardır. İkisi de kapitalin gerçek sahibi olan yaratıcıyı unuturlar ve sermayenin sahibi ve hatta tanrısı olarak ya insanı ya da devleti görmeye çalışırlar.

Oysa insanın kapitalin şerefli emanetçisi olması, bu emanete hıyanet etmemesine bağlıdır. Hıyanet etmemesinin kıymeti ise ancak, hıyanet edebilme hürriyeti(!)nin de bulunması sayesinde anlaşılabilir. Akıl, irade, ilham, vahiy ve vicdan birleşecektir ki hürriyet hakkıyla ve gereğince kullanılabilsin.

5. Özellikle son küresel ekonomik kriz bir yönüyle elbette kapitalizmin de krizidir. Ama unutulmamalıdır ki, yaşlı dünyamız, yakın zaman önce, komünizme dönüşmüş olan sosyalizmin eski doğu bloku ülkelerinde yaptığı zulmü de, ondan çıkan krizleri de görmüştü.

Bu durumda sosyal siyasette önceliğimiz elbette ekmek değil hürriyet olmalıdır. Ama sadece devletten ve sadece dinî ve siyasal hürriyetleri istemek yetmez, devlete karşı ekonomik hürriyetlerimiz de olmalıdır.

Serbest piyasa da iyidir, ama bir şartla; insanı insan yapan ahlâkî kodları unutmadan. Zira insanların çoğunluğunun bencilleşerek insanlıktan çıktığı toplum da, o toplumun devleti de -hangi rejimi benimserse benimsesin- ekonomik krizlerden ve sosyal buhranlardan kurtulamaz.

O halde ekonomik krizden kurtulmak için dahi ahlâkîyyat eğitimine manevî yatırım yapmaya devam etmek gerekir.

B. Yoksulluğa Farklı Bir Açıdan Bakmak

Yoksulluğun sebebi öncelikle bencillik ve israftır.

1. Yoksulluğun bencillikle ilişkisi şudur: Bencil insan gerçek zenginlik olan dost zenginliğine sahip değildir. Toplumsal dayanışmanın eş dost çevresi ile sağlanıp geliştiği açıktır.

Bireyselleşmek, tam hürriyeti elde etmek anlamında iyidir. Ancak yalnızlaşmak ve kime güveneceğini bilememek anlamına gelirse kötüdür. Zira asıl sosyal sigorta samimî insan ilişkilerinden doğan güvendir.

2. Yoksulluğun israfla ilişkisi ise şudur: İsraf eden kişi, mal varlığı anlamında ne kadar zengin olursa olsun kanaat "sahibi" olmadığı için yoksuldur.

Günümüzde israf had safhadadır. Deyim yerindeyse "eli delik"lerin devrindeyiz ve "deliği dikmeden" ya da "eli kesmeden" bu toplumsal hastalığımıza çözüm bulamayacağımız anlaşılmaktadır.

Eli dikmenin ve manevî tatmini sağlamanın yolu, tüketimi teşvik etmek değil iktisadı teşvik etmektir. Zira gerçek zenginlik mal çokluğu ile değil ihtiyacın azlığı ile ve gönül zenginliği ile ölçülür. İsrafa dayalı tüketim ise alışkanlık yapar, ihtiyaçları azaltmaz, aksine artırır ve hırsa sebep olur.

Hırslı insan, taleplerine sınır koymayan insandır. Nefsin taleplerinin nihai hududu ise tahmin edilebileceği gibi, insanın -haşa- tanrı olmak istemesidir. Oysa akıllı insan, çalışırken hırslı, çalışmasının sonucunu değerlendirirken kanaatkâr olmalıdır.

Hırsı ve israfı önleyebilmek amacıyla kurulacak sivil toplum kuruluşları dev-

let tarafından da desteklenmelidir.

3. Yoksulluk duygusunun asıl sebebi, pazarlama ve reklâm hilelerine dayalı sunî ihtiyaçlardır. Bu sebeple dünyada ve tabii ülkemizde iktisadi alanda sorgulanması gereken ana kavram "pazarlama"dır. Ancak "pazarlama ahlâkı" kavramını dahi kitaplarına ABD'li pazarlama uzmanı Philip Kotler'den ilhamen ve ithalen almış bir akademik camiada bunların, değil konuşulması, düşünülmesi dahi zordur.

Ülkemizde ve dünyada birçok üniversitede, pek de farkına varılmayan ilginç bir "bilimsel çelişki" vardır. Üniversitelerde bir yandan pazarlama bilim dalları, diğer taraftan da tüketiciyi koruma bilim dalları vardır. Tahmin edileceği üzere, "tüketici koruma bilimi", "pazarlama bilimi"nin şerrinden müşteriyi korumaya çalışmaktadır.

Bilim bilimle çatışmayacağına göre bunlardan biri bilim değil demektir. Oysa pek açıktır ki; tavşana "kaç", tazıya "tut" diyenler, bilim adamı değil, olsa olsa tavşanı ve tazıyı izleyenlere "arkadan yankesicilik" yapanlardır.

Tüketim çılgınlığı ve hilekâr pazarlama uygulamaları sorgulanmalıdır. Bu kapsamda sözleşmelerde güçlü tarafın zayıf tarafı ezmesine yönelik uygulamalar engellenmelidir: Genel işlem şartları ve tip sözleşme metinlerinin imzalatılması yoluyla sözleşme kurulması icap-kabul dengesine aykırıdır, sınırlanmalıdır.

4. Tatminsizliğe sebep olan hırsın diğer bir biçimi ahlâkî standartları olmayan hırstır. Bu sebeple ahlâkî eğitim piyasaya şekil vermekten önce gelir.

Bu kapsamda ders kitapları ahlâkî kodlar yönünden gözden geçirilmelidir. Mesela sebepsiz zenginleşmenin iadesinin gerektiği öğretilmeli "yolda bulduğun para senindir" anlayışı bertaraf edilmelidir.

Geleneklere bağlı insanlarımızın "dükkân kimin" sorusuna "emanet" cevabı vermesi sadece basit bir kültür unsuru değil, hakikî ve samimî bir varlık algısıdır. Zira bu cevap, "bu can bu tende emanet" anlayışının piyasaya yansımasıdır. Bu zihniyetteki kişi, stres nedir bilmez, hiçbir krizden etkilenmez. Zira; tevazusu, iktisadı ve istiğnası ile merhameti hak eder, ikramı ve şerefli yardımı elde eder.

Zaten bu sebeple "iktisat" ve "istiğna" yani "gani gönüllülük" kardeştir.

Oysa "dünya benim, daha yok mu" diyen kanaatsiz insan, gayrimeşru yollara yönelir ve herhangi bir ekonomik bunalımda yıkıldığında kendisine uzanan bir dost eli bulamaz, zira merhameti hak etmez.

5. Piyasaya şekil vermek önce piyasayı doğru kavramlara yaslamaktan geçer.

Sıradan bir vatandaş gibi tebdil-i kıyafet gezerek alış veriş deneyi yapan ve aslında gizlice piyasayı denetleyen Padişahı sıradan bir müşteri gibi görerek ve samimiyetle "Ben siftah etmiş oldum, kalan ihtiyaçlarını da komşudaki diğer

dükkândan al" diyen eskinin Mısır Çarşısı esnafı, bu günkü "homo ekonomikus"tan başka bir tür canlı idi. Ama bu günün "homo ekonomikus"ları bu diğergam insan tipini yorumlarken kendi bakış açılarını ona giydirmekte ve böylece onu da kendilerine benzetmektedir: Kendileri bencil, onu da bencil sanmaktadır. Faydacı ve benmerkezci bir yaklaşımla "Komşunu yaşat ki sen de yaşayasın" dediğini varsaymaktadırlar. Oysa bu yaklaşımın görünüşte samimiyet içinde hileye işaret eden "İnsanların güvenini kaybetmektense para kaybetmeyi tercih ederim. Zira insanların güveni bana para kazandıracak" yaklaşımından farkı yoktur.

6. İnsan harcayacaksa daha çok kendisi için değil başkaları için harcamalıdır. Yemekten çok yedirmekten lezzet almalıdır. Zira, bizzat yemek, cismani ve çoğu zaman hayvanî bir lezzet verir. Oysa yedirmek, riya olmazsa, daima ruhanî ve insanî lezzet verir.

İkram etmeyi seven insanın ekonomik krizler karşısındaki tavrını ve durumunu düşünelim. Aç kalmaz, açıkta kalmaz, şerefli yardımdan mahrum da kalmaz ve böylece yoksulluk nedir bilmez.

C. İşsizliğe Farklı Bir Açıdan Bakmak

1. Tatminsizliğe sebep olan hırsın bir biçimi, kolay ve risksiz kazanma hırsıdır. Bu hırs öncelikle meslek seçiminde yanılgıya sebep olmaktadır.

Malûm olduğu üzere, "insan için ancak çalıştığının karşılığı vardır". O halde maddî karşılık almak isteyen; imalât, ticaret ya da ziraat yapmalıdır. Memuriyete giren ise "hamiyet" ve millete hizmet için girmelidir.

Oysa Türkiye gibi ülkelerde ana babaların gözünde en iyi iş "devlet kapısından maaş"tır. Bu sebeple de aslında gizli birer komünist durumundaki insanlarımız "kavmin efendisi ona hizmet edendir" kuralına uygun biçimde millete hizmetkârlık için değil, "geçinmek" için memur olurlar. Tabiatıyla iaşe bedeli olan maaşı değil emeğin ecri yani karşılığı olan ücreti aldıklarını sanırlar. Bu da yetmez, hem memurluğun iş garantisini hem de işçi olmanın bir gereği olan ücret pazarlığı için sendika ve grev hakkını isterler. Oysa bu ikisi zıttır ve yanlış hırsın sonucudur.

Hükümetlerin kamu kurumlarının kadrolarını işsizliği önlemek için bir araç olarak kullanması da bu çarpık bakışın bir yansımasıdır.

2. Hırsı yanlış kullanma ve memuriyet kavramını yanlış algılama hususunda en ciddi problem de din görevlilerindedir. Zira bazı "din görevlileri" sendika kurmakta, Hakk'ı aramak yerine "hak" aramaktadır. Sanki hizmetlerinin bir ücreti varmış ya da olabilirmiş gibi, "ücretlerinin artırılması" için organize olmakta ve hatta grev hakkı istemektedirler.

Hâlbuki, "Benim ücretimi ancak Allah verir" ve "Allah'ın ayetlerini az bir

dünya menfaatine satmayın" gibi Kur'anî kuralların da belirttiği üzere din hizmetinin dünyada ve hatta ahirette bir bedeli olmamalı ki o hizmet samimi, halis ve ihlaslı olmuş olsun. Bedeli olmayan şeyin pazarlanamayacağı ve bedeli için bir pazarlık yapılamayacağı açıktır, ama göremeyen gözler görememektedir.

3. İşçi işveren ilişkileri pazarlama ahlâkına uygunluk yönünden denetlenmelidir.

Pazarlama ahlâkı konusunda en ciddi problem banka personelinde kendisini göstermektedir. Zira sattıkları "ürün", aslında olmayan, sanal bir varlık yani paradır. En zengin ama en mutsuz çalışan tipi banka çalışanlarıdır. Zira gazeteci Umur Talu'nun deyimiyle "hedef manyağı" olmuşlardır.

Patronların koyduğu ve özellikle kriz dönemlerinde daha da yükselttiği "hedefleri tutturabilmek" ve ne pahasına olursa olsun gözden düşmemek için, ahlâkı bir kenara bırakarak müşteri avlamak, "başarı" olabilir, ama "ahlâki" olmadığı, vicdanlarda yaralar açtığı görülmektedir.

4. İş sahibi olmanın gayrı ahlâkî yöntemleri ve amaçları deşifre edilmelidir. Bunlardan biri anonim ve limited şirket kurmayla ilgilidir. Ülkemizde gittikçe daha sık biçimde, yapılacak ticarî faaliyet sebebiyle ileride doğması muhtemel sorumluluktan kurtulmak amacıyla bir paravan kişilik olarak limited ya da anonim şirket kurulmaktadır.

Benzer biçimde, birçok meslek sahibi, mesleğini, gayrı ahlâkî amaçlar için araç olarak kullanmaktadır. Mesela görünüşte bağımsız çalışanlar durumundaki muhasebeciler ve mali müşavirler, işsiz ya da müşterisiz kalma korkusunu gerekçe göstererek firmaların vergi kaçırmasına yardımcı olmaktadırlar. Diğer bir örnek aslında boşanması gerekmeyen çifti boşayıp para kazanabilmek için, açtığı boşanma davasında tarafları veya mahkemeyi ajite eden ve sahte deliller uyduran, ya da müvekkilinin alacağını tahsil edebilmek uğruna icra takibini acımasızca yapan avukatlardır.

Bu problemin çözümü için odalar gibi meslekî kuruluşların denetim ve ceza yetkileri artırılmalıdır.

D. Tefecilik: Kanaatsizliğin Sonucu

Son iki-üç yüzyıldaki sosyal çalkantıların, ihtilallerin ve toplumsal "fesadın" iki önemli sebebi vardır: Faiz yasağına uyulmaması ve zekât emrine uyulmaması.

Fesattan kasıt ekonomik krizler ve buna bağlı ahlâkî bozulmalardır. Gerçekten ekonomisi bozulanın ahlâkı da kolay bozulmaktadır.

1. Faizden ve tefecilikten para kazananlar görünüşte bir ihtiyacı karşılamakta-

dırlar. Bu ihtiyaç ise öncelikle dost fakirliğinin sonucunda ortaya çıkar. Zira kendisine destek olacak dostlara sahip olan insanlar düşkün hale gelmez, tefecinin kucağına "düşmez".

İhtiyaç fazlası parasını ihtiyaç sahibi dostuna doğrudan ödünç vermeyi riskli gören hırslı insanlar bu işe bankayı aracı yapar. Banka ise alacağını daima zamanında alır ve gecikme halinde de kat kat fazlasıyla alır, karz-ı hasen nedir bilmez. Paradan para kazanmayı dost sahibi olmaktan değerli gören kanaatsiz insanlar ise dostuna bizzat yapamadığı zulme bankayı aracı yaparak bankayı ve tefecilik piyasasını teşvik etmiş olur. O halde ahlâk eğitiminde karz-ı hasenin değeri anlatılmalıdır.

2. Faiz uygulamaları küresel çapta ekonomik krizlere sebep olmaktadır. 2008 yılında ortaya çıkan "küresel ekonomik kriz" sebebiyle dünyanın ekonomik varlığının en az beşte birinin kaybolduğu söylenmektedir. Dünyanın beşte biri yanmış ya da uzaya uçmuş değildir. O halde ne oldu? Bu nasıl bir "kayıp"tır?

Şöyle açıklanabilir: Dünya üzerinde reel ekonomik varlık 100 lira değerinde. Ama dünyadaki toplam varlık-alacak-borç hacmi 500 lira. Yani hesapta, kağıt üzerinde görünen 400 lira, "reel" varlık değil, sanal varlıktır. Yani beşte biri suyla dolu bardağın kalanındaki beşte dörtlük köpük ve sun'î varlıktır. Bu köpük azalıp sönmeye başlayınca köpükten geçinenlerde bir telâş başlamaktadır. Köpüğü azaltmamak için yeni köpürteçlerle suyu karıştırıp bulandırmaktadırlar. Reel ekonominin de dengesi böylece bozulmaktadır.

O halde asıl problem köpüğün ve köpürtücünün varlığıdır. Köpürtücü bankalardır. Köpük de kağıt para yani "banka senedi" ya da "banknot"tur.

Para nedir? Yenir mi? Yenmez. Giyilir mi? Giyilmez. Farazi bir varlıktır. Değeri de bir faraziyeden ibarettir. Aslında bir tür senettir. Kağıt parçasıdır. Bu sebeple paraya yatırım yapmak reel yani "akıllıca" ya da "mantıklı" değildir. Yine bu sebeple paradan ve vadeden para kazanmak ahlakî de değildir.

3. Geleneksel bankalar, paradan para kazanmak isteyenlere, mevduat ve nakit kredi denilen geleneksel usullerle ve "futures" işlemleri, morgıç gibi modern yöntemlerle aracılık etmektedir: "Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'ninkini Hasan'a, Hasan'ınkini Hüseyin'e ilh." Bu şekilde "bir paradan" "çok alacak" ya da "çok borç" çıkarmak, piyasayı köpüğe boğmaktadır. Piyasa nefes almak istediğinde ise bardaktaki köpük kaybından dolayı ekonomik krizler çıkmaktadır.

Oysa paradan para kazanmak isteyen, servetini yani parasını ya bizzat ticarette çalıştırmalı ya da ticaret yapmak isteyene sermaye vererek ortak olmalı ki kâra da zarara da iştirak etsin.

O halde dünyanın krizlerden kurtulmak için bankacılık sistemini piyasa samimiyeti içinde ve doğru yöntemle reel ekonomiye uygun hale getirmesi gerekir.

Bu sebeple bankaların para-kredibilite akışına kâr zarar esasına göre aracılık yaptıkları sistemin teşvik edilmesi lazımdır. (Bu ihtiyacın sadece İslâm dünyasında değil, batıda da duyulduğu anlaşılmaktadır. Zira bir süre önce Vatikan da benzer çözümü teklif etmiştir.)

Faizsiz bankalar bunu yapmaya çalışmaktadırlar ve ancak kısmen başarabilmektedirler. Faizsiz bankaların gerek hukuk düzeninde ve gerek uygulamada var olan ayırt edici özellikleri korunmalıdır.

4. Tefecilikten uzak kalınabilmesi için faiz yasağının sebepleri özümsenmelidir: Faiz paranın kirası değildir. Para kiraya verilebilen bir şey değildir. Sebebi şudur: Bir eşyanın kiralanmasında eşyanın başına gelecek risk kiraya verenin üzerindedir. Paranın ödünç verilmesinde ise paranın kaybı ya da yanmasının riski ödüncü alanın üzerindedir. Yani parayı ödünç veren riske girmemekte ve parasını korumaktadır. Ödünç verenin tek riski borçlunun ödeyememesidir. Bankacılık sektöründe ise bu risk gerçekte yoktur. Zira bankalar krediyi ancak en sağlam teminatları aldıklarında vermektedirler.

Parayı ödünç verenin, geri alırken üzerine faiz alması, bir şeyin "karşılığı" değildir. Bazıları faiz için "paradan mahrum kalmanın karşılığıdır" şeklinde tarif yapmaktadır. Bir parça kağıttan yani paradan yani aslında satınalma gücü denen güçten, kendi kendisini kendi isteğiyle mahrum bırakan, hangi sebeple, bir "karşılık" hak eder ki? Aksine, faiz, külâh değiştirmeyi bir maharet sayanlarca uygulanmakta, "havadan para kazanmayı" teşvik etmekte ve çalışma şevkini söndürmektedir.

5. Faiz yasağının destekleyicisi, zekât yükümlülüğüdür. Dinî kaynaklara göre zekâtın açıktan yani gizlenmeden ve fakat zekât olduğu söylenerek verilmesi gerekmektedir. Ancak dinî televizyon kanallarında, "dindar" olduğu belli kişiler, fakirlere, göstere göstere ve hatta firma reklamı da yaparak yardım vermektedirler; fakat, "verdiğimiz zekattır" dememektedirler.

Bu gizliliğin sebebi sorulduğunda "zekât deyince laikliğe ya da çağdaşlığa aykırı olabilir" denilmesi; çağdaş görünmek adına, gayri insani bir hâle, ikiyüzlülüğe ve hatta bir tür münafıklığa düşülebildiğini göstermektedir. (Gerçekten, toplumsal hastalıklarımızdan biri ikiyüzlülüktür ve bu da sosyolojik krize sebep olmaktadır).

O halde televizyon, radyo ve gazetelerin yayınlarında din uzmanları istihdam etmeleri teşvik edilmelidir.

BİLGİ TOPLUMUNUN DEĞER TOPLUMUNA GEÇİŞTE TÜKETİM KÜLTÜRÜ VE SAVURGANLIK

Nazif GÜRDOĞAN*

Ekonomide Tüketilen Üretilir

İki binli yılların ilk on yılında ortaya çıkan finansal krizlerle, bütün ülkelerin ekonomik yapılarıyla birlikte, kültürel dokuları da büyük ölçüde değişmektedir. Dünyada sınırların önemini yitirmesiyle, tarım, sanayi ve bilgi toplumları, birbirleriyle iletişim ve etkileşim içinde, her ülkede yeni bir ekonomik yapı oluşturmuşlardır. Kuzey ülkelerinin peşinden güney ülkeleri de, bilgi toplumundan değer toplumuna geçmenin sancılarını çekmektedirler. Amerika'dan bütün dünyaya dalga dalga yayılan finansal kriz, bunalımların üstesinden gelmede, bilgi toplumu olmanın gerekli, ancak yeterli olmadığını göstermiştir. Dünyanın her yerinde etkisini gösteren ekonomik ve kültürel krizler, bütün ülkeleri bilgi toplumu olma yanında değer toplumu da olmaya zorlamaktadır. .

Tarım, sanayi ve bilgi toplumlarının bir arada bulunduğu kuzey ülkelerinde, tüketim kültürü ve savurganlık, yıldan yıla yeni boyutlar kazanmaktadır. Tüketim kültürünün ürünleri, anavatanları olan Amerika'dan, bütün dünyaya pazarlanıyorlar. İster Kuzey'de isterse Güney'de olsun, tüketim kültürünün benimsendiği ülkelerde, ekonominin sürükleyici gücü, gösteriş tüketiminde, dünya ölçeğinde sürdürülen yarıştır. Tüketim kültürünün odak noktasında açgözlü insan vardır. İnsanların karnı doyurulur, gözleri doyurulmaz. İnsanların ihtiyaçları sınırlı, istekleri sınırsızdır. İnsanın bir evi olsa, ikincisini ister, iki evi olsa, üçüncüsünü ister. İnsan doğası gereği açgözlüdür. İnsanın gözünü dünyada hiçbir şeyin doyurması

* Prof. Dr., Maltepe Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fak., İnsan Kaynakları Yönetimi Bölüm Başkanı

mümkün değildir. Bunun için, John Maynard Keynes ekonomik gelişme için, aç gözlülüğün baş tacı edilmesi gerektiğinin üzerinde önemle durmaktadır.

Ekonomide her talebin, kendi arzını oluşturduğu gibi, tüketim kültüründe de, gerekli gereksiz her tüketilen ürünün bir üreticisi vardır. Tüketim ekonomilerinde insanlar ne kadar çok tüketirlerse, ülkelerinin ürün ve hizmet üretme güçleri de o kadar büyük olur. Bunun için, Amerika ikinci Dünya Savaşı'nda yerle bir olan Almanya ve Japonya gibi, bir üretim ekonomisi olmaktan daha çok bir tüketim ekonomisidir. Pazarlama, Tüketici Davranışları, Reklâmcılık ve Halkla İlişkiler gibi İşletme Yönetimi Bilimleri, büyük ölçüde Amerikan Üniversitelerinde geliştirilerek, Amerika'dan bütün dünyaya ihraç edilmiştir. Amerika'nın tüketim kültürü, dünya ölçeğinde yaygınlık kazanan tüketim ürünleriyle dünyayı, büyük bir süpermarkete dönüştürmüştür.

Süpermarketlerde Ürün Değil Hayal Satılır

Dayanıklı tüketim ürünlerinden, dayanıksız tüketim ürünlerine kadar yüz binlerce ürünle beraber hayallerin de satıldığı süpermarketler, bütün dünyada seküler insanların mabetleri haline gelmişlerdir. İnsanlar en azından haftada bir kere, süpermarketlere uğramadıkları zaman huzursuz oluyorlar. Tüketim kültüründe insanlar ürettikleriyle değil, tükettikleriyle değerlendiriliyorlar. Erich Fromm'un vurguladığı gibi, tüketim kültüründe insanların ne olduklarına bakılmıyor, neye sahip olduklarına bakılıyor. Tüketim kültürünün her alana egemen olduğu toplumlarında, hiç kimse sahip olduğu ev ve arabalardan daha değerli kabul edilmemektedir.

Dünyanın kaynakları Cennet'te olduğu gibi, sınırsız olsaydı, ihtiyaçlarla birlikte isteklerde karşılanacağı için, dünya da hiçbir ürün ve hizmetin kıtlığı çekilmeyecekti. Ancak dünyanın kaynakları sonsuz olmadığı gibi, ekonomik büyüme de sınırsız değildir. Ekonomi bilimi de, sınırlı kaynaklarla sınırsız istekleri karşılamaya çalışan bir bilim olmaktan, sınırlı kaynaklarla sınırlı ihtiyaçların karşılandığı bir bilime dönüşmelidir. İşletme bilimleri de, insanların zorunlu ihtiyaçlarını en verimli bir biçimde karşılamaya çalışmalıdırlar. İnsanların ihtiyaçları değil, istekleri sınırsızdır. Dünyanın kaynakları, bütün insanların karınlarını doyurmaya her zaman yeter, gözlerini doyurmaya hiçbir zaman yetmez.

Dünyanın bütün ülkeler için, yaşanır kılınmasında, insanların sınırsız isteklerinin karşılanmasından önce, sınırlı ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilmelidir. Ekonomi bilimi, sınırsız istekleri değil, sınırlı ihtiyaçları karşılama bilimidir. Ekonomi gibi, sosyal bilimlerin ilkeleri, fizik gibi, doğal bilimlerin ilkeleri kadar evrenseldir. Üretimde ve tüketimde, her girdi ve çıktının bir bedeli vardır, hiçbir kaynak bedelsiz değildir. Ancak tüketim kültüründe bütün tabiat bedelsiz ürünler dağıtan, büyük bir süpermarket olarak görülmektedir. Tüketim kültürü-

nün dünya ölçeğinde yaygınlık kazanmasıyla, yeraltı ve yerüstü doğal kaynaklar, sorumsuzca tüketilmektedir. Oysa doğal kaynakları, büyük bir savurganlıkla tüketenle, farkında olmadan, kendilerini besleyen kaynakları da kurumaktadırlar.

Tüketim Kültürünün Akıncıları

Herkesin harcamada yarıştığı, ihtiyaçları karşılamaktan daha çok, istekleri karşılamaya çalışan tüketim kültürünün akıncıları pazarlamacılardır. Onlar öteki dünyaya gittiklerinde, kendilerine ilk sorulacak soru, satışları ne kadar artırdıkları, olacakmış gibi, her sene satışları belirli bir oranda artırmak için, çırpınmaktadırlar. Pazarlamacılar tüketim kültürünün bütün dünyaya yaymak için, Sibirya'da yaşayan insanlara buzdolabı, Afrika'da yaşayanlara da, ısıtıcı satmakta hiçbir sakınca görmezler. Onların en başta gelen görevleri, insanlara hiç ihtiyaç duymayacakları ürünleri pazarlamaktır. Tüketim kültürü savurganlıktan beslenir. Pazarlamacıların işi, savurganlığı özendirmektir. Tüketim kültürünün pazarlamacıları, fabrikalarında televizyon üretirler, satış yerlerinde ise, gösteriş simgesi, pazarlarlar. Onlar pazarladıkları ürünlerin satışlarını artırabilmek için, aldatıcı ambalâjlardan, abartılı reklâmlara kadar, çok hızlı değişen ikna etme teknikleri uygularlar. Pazarlamada normal fiyatların indirimli fiyatlar olarak sunulması, çok sık başvurulan yolların başında gelmektedir. Bir arada pazarlanan iki üründen birinin fiyatının düşük tutulması sık başvurulan yöntemlerden biridir. Çoğu defa bir ürün alana ikincisi karşılıksız verilir. Pazarlamacıların değişmeyen amacı, satışları günden güne artırmaktır.

Satışları artırmak için, dayanıklı tüketim ürünlerinin tasarımcıları, bilinçli bir biçimde ürettikleri ürünlerinin ömürlerini kısaltırlar. Bu yüzden, pek çok dayanıklı tüketim ürününü tamir etmek, yenisi almaktan daha pahalı olmaktadır. Gerçekte araba başta olmak üzere, pek çok dayanıklı tüketim ürünlerinin ömürleri yeteri kadar uzundur. Ancak tasarımcılar, mühendisler, iktisatçılar ve işletmeciler basit model ve moda değişiklikleriyle, hiçbir kusuru olmayan ürünlerin, ömürlerini akıl almaz yöntemlerle kısalmaktalar. Ana işlevleri değiştirilmeyen ürünler tekrar tekrar satılmak için, durmadan modelleri değiştirilmektedir.

Bilgi Artışında Yok Olan Bilgelik

Sanayi toplumu ürünlerin, bilgi toplumu da bilgilerin üretimini kitleselleştirerek, büyük ölçeklere taşımıştır. Sanayi toplumunu odak noktasında fabrika, bilgi toplumunun odak noktasında ise, bilgisayar var. Fabrikalarda ürünlerin, bilgisayarlarda da, bilgilerin üretimi makinalaştırılmıştır. Artık arabadan ayakkabıya kadar her ürünün kitle halinde üretildiği gibi, bilgiler kitle halinde üretilmekte, dağıtılmakta ve depolanmaktadır. Artık insanlar yalnızca tüketim ürünleriyle değil, tüketime çağıran bilgilerle de dört bir yanından kuşatılıyorlar. İnsanlar alış veriş

merkezlerinde, ihtiyaç duydukları ürünlerden daha çok pazarlama yöntemleriyle satın almaya çağrıldıkları ürünlerinin peşlerinden koşuyorlar. Onlar yöntemlerinin etkilerini artırmak için Sosyoloji'den Psikoloji'ye bütün bilimlerin verilerinden yararlanmaktadırlar.

Pazarlama ve reklam uzmanlarının çağrı ve uyarılarıyla, dünya da üretilen bilginin hacmi yıldan yıla artarak devam ediyor. Yapılan araştırmalara göre, dünyada üretilen bilginin hacmi, her on yılda, ikiye katlanmaktadır. Dünya ölçeğinde yapılan tüketim uyarılarıyla, insanların değerleri düşünmeleriyle değil, tükettikleriyle ölçülmektedir. Sahip olunan evler, arabalar birer değer göstergesidirler. Tüketim toplumunda insanların ne bildiklerine değil, nerede oturduklarına bakılmaktadır. Bu yüzden tüketim kültürü insanların dış dünyalarını zenginleştirirken, iç dünyalarını da yoksullaştırmaktadır. Büyük bilgi artışı içinde bilgelik kaybolmaktadır. Bilgelik kayboldukça, insanlar tüketim kültürünün çağrılarına açık hale gelmektedirler.

Son elli yılda, büyük dinlerin ortaya çıktığı beş bin yıllık bilgiye, eşdeğerde bilgi üretilmiştir. Ancak bu bilgi insana bilgelik kazandırmamaktadır. İnsanın dünyadaki gidişin resmini bütün olarak görebilmesi için, üretilen ürünler gibi, üretilen bilgileri de anlaması ve anlamlandırması gerekmektedir. İnternette ulaşılamayacak bilgi yoktur. Artık bilgi tekeli de ortadan kalkmaktadır. Herkes bilgisayar ortamından bilgi elde edebilir. Ancak kimsenin bilgisayar ortamını denetleme gücü yoktur. Ana sorun bu bilgi denizinin derinliklerinden boğulmadan, incileri elde edebilmektedir. Bilgi denizinden anlam çıkarmak, bilgiden önce bilgelik istemektedir.

Açgözlülük Tokgözlülükle Yenilir

Sınırların önemini yitirdiği, tüketim kültürünün bir bulaşıcı hastalık gibi, dünyaya yayıldığı bir dönemde, bütün insanlığın karşı karşıya olduğu sorun, tüketim sonsuzluğunun dizginlenmesidir. Bunun için, ekonomik, siyasal ve kültürel hayatın odak noktasına seküler kültürün "açgözlü insan"ı yerine kutsal kültürün "tokgözlü insan"ının geçmelidir. Tüketim ekonomisinin açgözlü insanından önce üretim kültürünün tokgözlü insanını baş tacı edinmeden, ekonomik, siyasal ve kültürel krizlerin üstesinden gelmek mümkün değildir. Değişik alanlarda ortaya çıkacak krizleri önleyecek olanlar, kendileri için istediklerini, başkaları için de isteyenlerdir.

Veren el olmasını bilen, bulduklarında dağıtanlar, bulamadıkların sabredenler, tokgözlü Anadolu insanının kültüründe vazgeçilmez bir yer tutarlar. Bu yüzden, Yunus'suz, Mevlâna'sız İbn Arabi'siz bir Türkiye düşünülmediği gibi, bir dünya da düşünülmez. Bütün dünyada açgözlülüğün egemenliğini yıkacak olanlar, tokgözlülüğün zirvelerine ulaşanlar olacaktır. Onlar dünyanın yalnızca haram-

larından değil, yeri ve zamanı gelince, helallerinden de vazgeçmesini bilirler. Bu yüzden, onlar dünyanın peşinden koşmazlar, dünya onların peşinden koşar. Küresel ısınma konusunda olduğu gibi, dünyanın kaynaklarından ihtiyaçlarından daha fazlasını alanlar, kendileriyle birlikte bütün insanlığın sonunu hazırlamaktadırlar.

Tüketim Kültürüne Karşı Tasarruf Kültürü

Toplumların üretim ve tüketim kalıplarının oluşmasında belirleyici olan, seküler kültürün değerleri değil, kutsal kültürün değerleridir. Kutsal kültürün ana değerlerinin başında, iyilikleri özendirmek, kötülükleri önlemek gelir. Kutsal kültürün ana değeri olan bu ilke, fizik ilkeleri kadar doğal ve evrenseldir. Çünkü iyilikte yarışma olmadan, hayatın hiçbir alanında gelişme olmaz. Bunun için, bir toplumda yaşı ve işi ne olursa olsun, herkesin, iyilikleri büyütmeyi, kötülükleri azaltmayı, vazgeçilmez bir görev olarak görmesi gerekmektedir. İyilikte yarışmada iki günü birbirine eşit olan toplumlar, ekonomik, ve kültürel krizlerin üstesinden gelemezler.

İyilikleri özendirmek, bir yanıyla üretimi büyütmek, kötülükleri önlemekte, bir yanıyla da tüketimi azaltmaktır. Tüketim toplumu olmaktan korunmak için, herkes hiç ölmeyecekmiş gibi veren el, hemen ölecekmiş gibi de alan el olmaya çalışmalıdır. Sağlıklı bir toplum olmak için, tüketim kültürüne karşı tasarruf kültürünün geliştirilmelidir. Tasarruf toplumlarında istekler değil, ihtiyaçlar karşılanır. Dünyanın her ülkesinde ihtiyaçlarından daha fazlasını tüketenler, kendileriyle birlikte bütün dünyayı büyük krizlere sürüklerler.

Kaynaklar

1. E. Nazif Gürdoğan, Görünmeyen Üniversite, Genişletilmiş 6. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2008
2. E. Nazif Gürdoğan, Kirlenmenin Boyutları, 3. Baskı İz Yayımcılık, İstanbul 2006
3. E. Nazif Gürdoğan, Kültür ve Sanayileşme, Genişletilmiş 3. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul 2003
4. E. Nazif Gürdoğan, Teknolojinin Ötesi, 3. Baskı İz Yayıncılık, İslamabad, 2003
5. E. F. Schumacher, Small İs Beatiful, Lo, London, 1973, (O Deniztekin Türkçe'ye çevirmiştir.)
6. E. Fromm, To Have At To Be, Newyork, 1976 (T. Arıtan Türkçe'ye Çevirmiştir.)
7. To Friedman, Hot Flat And Crowded, Newyork, 2008, L. Cinemve Türkçe'ye

çevirmiştir.

8. S. H. Nasr, Man And Nature, Thy Spirituel Crisis Of Modern Man, London 1968, (N. Avcı Türkçe'ye çevrilmiştir.)
9. F. Capra, Turning Point, Science, Society And Rising Culture, London, 1982, (M. Armağan, Türkçe'ye çevirmiştir.)
10. R. Guenon, The Crisis of Modern World, 1962, (N. Avcı Türkçe'ye çevirmiştir.)

5. OTURUM MÜZAKERELERİ

Prof. Dr. Ali BAKKAL (Oturum Başkanı): Gazi Üniversitesi Ticaret Hukuku öğretim üyelerinden Ahmet Battal Bey ve Nazif Hocamız bize ekonomiyle ilgili iki güzel tebliğ sundular, kendilerine teşekkür ediyorum. Bundan sonraki oturumumuzda bu tebliğde ifade edilen bilgileri tartışacağız. O tartışmaya geçmeden önce ben tartışmaya bir zemin hazırlamak üzere bazı konuları gündeme getirmek istiyorum. Genellikle hocalarımız, iktisatçılarımız üretim tüketim dengesi üzerinde duruyorlar. Bir tüketim çılgınlığına gidildiğini ifade ediyorlar. Elbette bu doğru, herkes bunu böyle görüyor ancak buraya neden gidiliyor, sebebi ne, bunun çok iyi araştırıldığı kanaatinde değilim. Toplumlar işte tarım toplumundan, sanayi toplumuna, bilgi toplumuna doğru bir değişim gösteriyor. İş konusunda bu toplumsal değişimler olurken ne gibi değişimler olmuş? Tarım toplumu için şöyle dememiz mümkün, üretimleri az bile olsa, insanların yüzde sekseni tarımla uğraşıyordu. Bu yüzde seksenin işi vardı ve herhangi bir yerde başka bir iş beklentisi içinde değillerdi. Ancak yüzde yirmisi, belki çok daha azı, belki yüzde on beşi ticarettir, memurluktur, devlet işidir, vs. başka işlerde çalışıyordu. Yani yüzde sekseni karın doyurma işinde çalışıyor, yüzde yirmisi ise başka işler yapıyordu. İnsanın temel ihtiyacı yeme içmedir. Şu anda Amerika'da bu yeme içme ihtiyacını gideren insanların oranı yüzde iki bile değildir. Yüzde bir nokta sekiz gibi bir orandır. Yani bir nevi iki kişi çalışıyor, yüz kişiyi doyuruyor. Ama geçmişte seksen kişi çalışıyordu, yüz kişiyi doyuruyordu. Şimdi sanayi toplumuna geçilince, bu sefer yüzlerce insanla yapılan iş, bir makineyle yapılmaya başlandı.

Ben Hollanda'da bir makine gördüm, dediler ki bu makine gelmeden önce makinenin yaptığı işi yirmi kişi yapıyordu. Bu makine geldi, on dokuz kişi işsiz kaldı. Şimdi teknoloji, hem birtakım işleri daha rahat ve kolay yapmamızı sağlıyor ama bir taraftan da işsizliğin en büyük nedeni bu teknolojidir. Avrupa ölçeğinde yüzde on bugünlerde düşmüştür tabii, bu benim verdiğim rakamlar esasen on sene önceki rakamlar. Avrupa'da da yüzde on gibi bir rakam çiftçilikle geçiniyor yani on kişi çalışıyor, doksan kişiyi doyuruyor. Tüketim olmadıkça siz birilerine iş sağlayamazsınız. Bu modern dünyada en büyük problem işsizliktir. Burada önemli olan şey şudur; bu işsizliği hangi işleri üretmek suretiyle gidereceğiz? Benim teklifim şudur; genellikle insana hizmeti önceleyen iş kollarının artırılması. Mesela günümüzde insanımızın en az yüzde onu özürlüdür, hatta daha yüksek bir seviyedir bu ama yüzde on bakıma muhtaç seviyede özürlüdür. Bu kadar insanın işsiz olduğu bir toplumda eğer bu özürlüler bakılamıyorsa, birçoğu rezil durumdaysa burada bir sıkıntı var demektir. Eğitim mesela en büyük iş koludur, özürlülerin bakımı, eğitim, bilimsel birtakım işlerin daha da genişletilmesi gibi birtakım hususlar, insana hizmet. İnsana hizmetle ilgili kolların yaygınlaştırılması gerektiği kanaatindeyim. Bugünkü dünya daha ziyade mal üretimine girmiş durumda, ama bu da bir gün çıkmaza girecek.

Amerika'da o geniş ülkede iki yüz yetmiş milyon insan yaşıyor ve orada geniş caddeler açmanız, her kişiye neredeyse iki araba düşecek şekilde üretmeniz, onlara garaj bulmanız mümkün. Ancak siz aynı ekonomik düzeni eğer Bangladeş'te sağlamak istiyorsanız bu mümkün değil. Yani oranın coğrafyası, hiçbir imkânı buna müsait değildir. Hindistan'da, Bangladeş'te siz bunu yapamazsınız, üretseniz bile bu arabayı ne yapacaksınız, yol yapamazsınız, o arabayı koyacak yeriniz olmaz. Bir gün bunun da sonu gelecek, bir gün onlar da insana hizmete yönelecekler.

Ev yapımları da bugün böyle, geçmişte bir evi yüz günlük el emeğiyle yapıyorsak, bugün o düştü yirmi el emeğine, yani makineleşme suretiyle bir evi çok daha az bir işgücüyle, emekle yapabiliyoruz. Emeğin pek kıymeti kalmadı, emeğin yerini makine aldı. O bakımdan sosyalizmin de çökmesinin en büyük nedeni emeğin yerini makinenin almış olmasıdır. Artık emek öyle pek fazla bir kıymet ifade etmiyor, ama yine de emeksiz olmaz. Şimdi bu konuların bir düşünülmesi lazımdır.

Biz faize neden karşıyız, faiz tüketim çılgınlığına, fazla tüketime sebebiyet verdiği için mi karşıyız, yoksa birtakım haksızlıklara sebebiyet verdiği için mi karşıyız? Bu faiz meselesini bir de bu açıdan irdelememiz gerekiyor. Diğer taraftan biz bazen teoriler üretiyoruz, ama yeterince teoriler üretemediğimizi söylüyoruz. Genellikle tenkit ediyoruz, bu doğru değil, böyle olmaması lazım, tamam da yerine doğru düzgün bir şey koyamıyoruz. Ben teori ve pratikle ilgili objektif bir konuyu ifade edeyim. Bu finans kurumları ilk kurulduğu zaman yüzde doksan oranında mudarebe usulüne göre çalışıyordu, teorimiz öyleydi çünkü. Finans kurumları mudarebe usulüne göre çalışmalı, aradan çok fazla değil, on sene geçti, on sene sonra mudarebe terk edildi. Yüzde yüz iş tersine döndü, şu anda mudarebenin yapılma oranı yüzde iki bile değildir. Murabahaya döndü, peşin al, vadeli sat. O vade oranı da bugünkü bankaların uyguladığı faiz oranına bir nevi eşdeğer olarak tespit ediliyor. Şimdi faiz, işte şu kadar zarar getirdi, böyle yaptı, şöyle etti. Yani finans kurumlarının da bir nevi sistemi aynıdır. Sadece orada ufak bir şey var, bak ben sana para vermiyorum, mal satıyorum diyor. Ama netice itibarıyla fark eden fazla bir şey yok, sistem aynıdır. Faiz bağlamında hem bankaların yapmış olduğu işlemleri, hem de finans kurumlarının yapmış olduğu işlemleri iyi irdelememiz, tahlil etmemiz gerekiyor. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz teşekkür ediyoruz. Nurten Cebeci Alkan Hanımefendi'ye söz veriyoruz.

Nurten Ceceli ALKAN: Ben eğitimciyim, özel bir eğitim-öğretim kurumum

var, ilköğretim ve lise çağı çocuklarıyla beraberim, dolayısıyla alanda olanlardanım. Bugünkü tebliğler çerçevesinde tüketim probleminin herhangi bir problem olmaktan çok daha öte olduğunun, umarım ki şûra sonunda çıkacak raporlarda vurgulanması gerektiğini düşünüyorum. Bir Amerikalı ekonomistin kullandığı çok anlamlı bir cümle var, adam diyor ki: Satışı artırabilmek adına öyle şeyler yapmalıyız ki, insanlar alış veriş yaparken ruhanî bir keyif almalı. Yani tüketim bir din gibi insanlara huzur ve mutluluk vermeli. Batı'nın tanımladığı, bizim hep beraber üzerinde durmamız, düşünmemiz gereken kavramın, tüketim dini olduğunu düşünüyorum. Çünkü gerçekten bir din formatında nasıl bizi bu çarkın içine aldıklarını çok iyi gözlememiz gerekiyor. Dinin neye ihtiyacı var, dinin ibadetin yapılabileceği bir yere ihtiyacı var. Bugün alış veriş merkezleri bir külliye formatında çalışıyor. Şu anki bizim ibadethanelerimiz külliye değil, ama baktığımız zaman bir Süleymaniye külliyesinde ne vardı, işte aşevi vardı, çocuğun bakılacağı yer vardı, hastanın bakılacağı yer vardı. Bugün gidin Ankamall'a 12 saat tüm hizmet hepsi var, hocamın belirttiği gibi, pencere yok, saat yok, ama her türlü ihtiyaca cevap veren, ruhani ihtiyaca cevap veren bir yer var. Baktığımız zaman din görevlileri var, bir dini tebliğ etmek için ve tüketim dininin din görevlileri reklamlar. O kadar hassas oyunlar oynanıyor ki reklamların üzerine, kendi özümüze dönüp baktığınız zaman, ihtiyaç olmayan, lüks olan bir şeyi, dört bilemediniz beş reklam izledikten sonra evimizin olmazsa olmazı haline getiriveriyoruz. O yüzden hepimizin sorması gereken soru şu, bir insanın iki dini olur mu? Ben sokaktaki insanın derdinde değilim, ben İslâmi kimliği olan insanlarla beraberim, benim velilerimin %95'inin başı örtülü ve bu %95'inin abartısız söylüyorum, %70'inin evinde en az üç tane plazma televizyon var. Bir tane olsa, ilk günkü problemleri çözeceğiz, üç tane var. Mercedes kullanmalı mı, kullanmamalı mı, Mercedes'i kullanmalı da, üç plazması olmalı mı, olmamalı mı, aile kavramı nereye gidiyor gibi çok derin soruların üzerinde cevaplarını aramamız gerekiyor diye düşünüyorum. Problemin büyüklüğünü vurgulamak adına ben söz aldım, çözümle ilgili önerimse, ilk müzakerede de aynı şeyi söylemiştim. Camilerimizdeki vaazların ve hutbelerin muhakkak güncellenmesi adına bu bilgi şöleni yapıldı diye düşünüyorum. Ama hepimizin unutmaması gereken bir şey var, biz yaptığımızı anlattığımızda cemaatte iz bırakıyoruz. Eğer kendi hayatımızda yaptıklarımızsa, eyleme geçirdiklerimizse bunu çok yürekten söylüyoruz ve cemaat bunu anlıyor. O yüzden bu tüketim dini meselesine, önce kendi nefsimize, ben hangi dinin mensubuyum, İslâm dininin mi, kapitalizmin mi, tüketim dininin mi, neyse bir ismin altında toplayabiliriz. Bir içselleştirmek ve onun arkasından milletin içine çıkacak hale gelmemiz gerekiyor diye düşünüyorum.

Bir öneri olarak, Kur'an Kursu öğreticisi arkadaşların bu salondaki tebliğlerle direk bilgilenecekleri bir eğitim ortamının oluşturulması gerekiyor, çünkü en

canlı kitle onlar. Kur'an Kursu öğreticisi arkadaşlar, direk ev kadınlarıyla beraberler ve bu kadınlar evde işte evin yaşamını düzenleme, çocuğunu internetten, cep telefonundan, bilgisayardan koruma adına bizim bir numaralı uzanabileceğimiz bir nokta. Son cümle olarak hocam, alandan biri olarak ben kırmızı alarm vermemiz gerektiğini düşünüyorum, yani böyle yumuşak sözler falan değil, ülke gidiyor, çocuklarımız gidiyor ve giden çocukların çok büyük bir kısmı namaz kılınan evde gidiyor. O yüzden hep beraber neler yapacağız sorusunu inşallah tamamlayalım. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Hocam buyurun.

Prof. Dr. Ümit MERİÇ: Gerek Nazif Gürdoğan Hocamıza yaptığı sunumun güzelliği ve bir karmaşa içinde gözüken dünyamızın ekonomik haritasını elimize vermiş olması nedeniyle, gerekse tebliğini okumuş olduğum Ahmet Battal Bey kardeşime teşekkür ediyorum. Gerçekten de bu iktisat kavramıyla ekonomi kavramının birbiriyle bu kadar çeliştiğini ben de ilk defa fark ettim. Bir zamanlar ekonomi yapıyoruz tabiri de vardı, şimdi artık kullanılmıyor. Para biriktiriyoruz, ekonomi yapıyoruz, denirdi. Türkçede bu terim kullanılırdı. Ekonomik davranmak var. Her zaman da, israfla ya da servet ilmiyle bağlantılı olmadığı kullanımları da var.

Dünyadaki gerçek servet gözükenin beşte biri, yani beşte dördü köpürtülmüş olan servet. Bu teşbihin çok önemli ve çok aydınlatıcı olduğunu düşünüyorum, böyle bir teşbihi bize öğrettiği için Ahmet Battal Bey'e teşekkür ediyorum. Şunu da ayrıca merak ediyorum, dünyanın en zengini ile en fakirinin arasındaki uçurum nedir? Az evvel Nurten Hanımefendinin bahsettiği üç plazma tv'li evler, cipe binen başörtülü hanımlar, hatırlarsınız, benim bir gazetedeki röportajda böyle bir ifade kullanmıştım, cipe binen başörtülü hanımlar beni rahatsız ediyor, demiştim. Çünkü o sırada İstanbul'un Sulu kule mahallesinde bir araştırma yapıyordum, büyük ölçüde esmer vatandaş dediğimiz Çingeneler ki onlar da artık oradan sürüldüler zaten, evlerinin buzdolaplarının elektrik fişi çekilmiş ve kullanılmayan kap kacak için kullanılır hale gelmiş olduğunu görmüştüm. Demiştim ki, cipe binen başörtüsüz hanımlara bir diyeceğim yok. Ama başörtüsü gibi bir iddiayı taşımakta olan hanım kardeşlerimin, acaba bu evlerin ait olduğu mahallenin bakkalına gidip, ekmek borçlarıyla kabarmış olan veresiye defterlerindeki borçların hepsini bir çırpıda ödemek konusunda elde edecekleri zevki tatmaları, bu cipe binmelerinden daha büyük bir huzur getirmeyecek mi onların ruhuna. Bu dedikodulara yol açtı ve çok yerindeydi bu dedikodular. Çünkü Nurten Hanım'ın söylediği gibi, Hz. İsa, ilk taşı hiç günahı olmayan atsın demiş. Ben de kendi hayatıma

yönelik olarak kendimi tenkit ettiğim zaman, bu cipe binen başörtülü hanımlar kadar olmasa da, kendimin de bizzat lüks sayılabilecek tüketimlerin içinde bulunduğumu yakaladım. Önce kendimizi yakalamamız çok önemli pek tabii ki.

Bu üretimi teşvik etmek meselesine gelince, benim aklıma şu geldi, her iki konuşmacı da üretimin teşvik edilmesi, tüketimin sınırlanması ve veren el olunması yolunda telkinlerde bulundular. Bir meşhur Bektaşi hikâyesi var, düğmesi kopmuş Bektaşi'nin, efendim, sonra ertesi gün öbürü kopmuş, üçüncüsü, dördüncüsü, artık tamamen önü açık hale gelmiş. Erenler diksene şunun düğmelerini demişler, biz dünyaya gömlek düğmesi dikmeye mi geldik, demiş. Acaba biz dünyaya hakikaten üretmeye mi geldik? Allah'ın bize hayat lütfetmiş olmasının esbab-ı mucizesi üretmek mi? Eğer böyle bir tez ileri sürersek, o zaman bizim kapitalist zihniyetten ne farkımız kalır? Evet, Kapalıçarşı'nın üzerinde "Allah Kazananları Sever" yazılmıştır, şüphesiz. Benim de ana tezim şu aslında, bir ekonomik sistem, bir üretim sistemi olarak kapitalizmin mahkûm edilmesinin faydalı olduğunu zannetmiyorum. Ancak şunu söylüyorum, kapitalizmin kapitalist ahlâkın varlığını sürdürebilmesi için İslâm ahlâkı ile donanması lazım. Yani ben kapitalist dünyaya bir ahlâk sistemi olarak, İslâm ahlâkını ve özellikle İslâm'ın ahlâki cephesini oluşturan zekâtı öneriyorum. Bunun üzerinde iktisatçıların düşünmesinin faydalı olacağını zannediyorum. Servetler arasındaki uçurum zekâtla, Allah'ın arzu ettiği seviyeye girebilir diye düşünüyorum. Yaşanan küresel ekonomik kriz, bir V harfi şeklinde geldiği gibi şiddetle gidecek. U harfi gibi bir müddet devam edecek sonra bitecek ya da bir W harfi gibi indi, biraz yükselecek bir daha vuracak sonra tekrar yükselecek. L harfindeki gibi inecek ve bir daha asla bu kriz sona ermeyecek veya bu kriz, bu sistem devam ettiği müddetçe dünyanın kaderidir şeklindeki teoriler arasında, bence kapitalist üretim sistemine ancak İslâm'ın zekât kurumuyla bir çare bulunabilir. Bu da; "Veren el alan elden hayırlıdır" ya da "Allah kazananları sever" şeklinde bizim gelenekteki zihniyetimize uygun bir şekilde tashihini beraberinde getirebilecektir diye düşünüyorum. Eğer kapitalist sistem yaşamak istiyorsa mutlaka zekât sistemiyle donatılmış bir ahlâka sahip olmalıdır, diyorum. Weber'in "Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu" başlıklı kitabına karşılık olarak, "İslâm Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhunu teklif ediyorum. Bu sadece Müslüman dünyanın iktisatçıları değil, dünya iktisatçılarının düşünmesi gereken bir tekliftir. Eğer kapitalizm yaşamak istiyorsa, dünya İslâm ahlâkıyla müşerref olmalıdır, tezini mutlaka en detaylı kılcal damarlarına kadar, dünya düşünce üretim sisteminin gündemine oturtmalıdır diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum. Üçüncü sözü Dr. Muhlis AKAR Bey'e veriyoruz, buyurun.

Dr. Muhlis AKAR: Teşekkür ediyorum sayın başkan. Hepinizi saygıyla selamlıyorum, sabahtan iki değerli hocamızın tebliğini dinlerken son derece heyecanlandım, manevi bir zevk de aldım. Sanırım Sayın Başbakan'ımızın açılış konuşmasında dile getirdiği o dil de bu şekilde güzel bir örnek oldu, yani bilimsel gerçekleri gönül diliyle insanlara sunabilmek, hepimizin aynı heyecanı duyduğumuzu düşünüyorum. Her iki değerli hocamızın konuşması da dün seslendirdiğim bir görüşün teyidi olarak da beni mutlu etti. Ben ilahiyatçıyım ama rahmetli Sabahattin Zaim Hocamdan ben doktora yaptım, konuyla da ilgilendim. Hocamızın, Nazif Bey Hocamın da ifade ettiği gibi, bir Müslüman insan tipi vardır, bir de ekonomik insan tipi vardır, ekonomik insan tipi sadece kendi menfaatini düşünür, faydasını maksimize etmeye çalışır, geliri arttıkça tüketimini artırır. Ama Müslüman insan tipi Kur'an ve Sünnet'in koyduğu ahlâki ölçülerle kendini sınırlar, faydasını maksimize ederken sadece kendisini değil, komşusunu da düşünür, fakiri yetimi de düşünür, içinde yaşadığı toplumu milleti de düşünür. O şekilde kendini disipline eder, artı gelir arttıkça sınırsızca ve sorumsuzca Müslüman insan tipi tüketim yapamaz Kur'an'ın ve Sünnetin genel ölçülerine göre çünkü ihtiyacına göre tüketim yapar. Ahmet Bey Hocamızın da vurguladığı gibi, iktisatçılar iktisadı kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçlar arasında denge kurmak olarak tanımlıyor, İslâmi açıdan her iki tanım da problemli, bir kere bize göre gerçekten Kur'an ve Sünnet ölçeğinde baktığımız zaman kaynaklar sınırlı değil. Nimetlerin sınırsız olduğunu ifade eden âyet-i kerime var. Yine sevgili Peygamberimiz (s.a.v.)'in bir hadisi var, insanın doymazlığını, yani ihtiyaçla arzu ve isteğin farklılığını vurgulayan, ifade eden bir şey, insanın gözünü hiçbir şey doyurmaz, bir vadi dolusu altın olsa ikincisini ister, diyor. Ama bizim fıkıh kitaplarımızda da temel ihtiyaçlar bellidir, insanın acaba ihtiyaçlar sınırsız derken ne şey yapılıyor, kapitalist üretim tarzıyla sınırsızca ve sorumsuzca ihtiyaç olmadan, insanların işte gösterişine, tutkusuna onları tüketici yapmak için, pazar haline getirmek için durmadan hitap edeceksiniz ki, Nimet Arık Hocamızın ifade ettiği gibi. Yani durmadan üreteceksiniz, ürettiğinize de pazar bulacaksınız, onun için ihtiyaç sınırsız diyeceksiniz. Bu problemli, ben çok fazla zaman alır endişesiyle konulara fazla da girmek istemiyorum ama eğer İslâmi bakış açısıyla tüketim ahlâkı oluşturabilirsek zihinlerde, gönüllerde, toplumumuzda, insanlar sorumsuzca ve sınırsızca tüketim yapmaz. Tüketirken kaynakları düşünür, bu tüketimin gerçekten bu tüketim kültürü, bu savurganlık, bu gösteriş sadece insanların kendi bütçelerini zorlamıyor. Ülkelerin ekonomilerini zorluyor, hele gösteriş amaçlı lüks tüketim, dışarıdan ithal ettiğimiz zaman ülkenin döviz rezervlerine zarar veriyor. Artı tabiata, çevreye verdiği zararların dikkate alınması gerekir, kullan ve at kültürü, sen ne kadar tüketirsen o kadar değerlisin anlayışı insanları böyle tüketim yarışına ittikçe, Mercedes'lerle, lüks otomobillerle, evlerle, semtlerle insanlar yarışır hale geldikçe, çok sahip ol-

dukça, çok tükettikçe insanlar değerli olduğunu sandıkça çevre zarar görüyor. Ülke ekonomisi zarar görüyor, üç gündür devam ettiğimiz bu aile problemlerinin, şiddetin, cinayetlerin, boşanmaların arkasında tüketim kültürünün çok olumsuz etkileri olduğu da bir gerçektir. Sevgili Peygamberimizin bir hadisini hatırlatarak ben önerilerle bitirmek istiyorum, keşke biraz zamanımız olsa, fazla konuşma imkânımız olsa, biraz da ev sahibi olduğumuzdan, tabiri caizse, onun sorumluluğuyla, kendimi hep mikrofonu elime aldığım zaman, hem hızlı konuşuyorum hem de bir an önce bitirmek sorumluluğu hissediyorum. Efendimiz bir insanın, hırslı bir insanın, yani kanaatle frenlenmeyen bir hırsa sahip olan, sınırsızca, sorumsuzca her şeye sahip olmak, her şeyi tüketmek isteyen bir insanın dinine verdiği zarar, bir aç kurdun sürüye verdiği zarardan daha az değildir. Bu hadis çok şey ifade ediyor sanırım burada. Hırs ve diğer şeyler, Mustafa Bey ve Mazhar Bey, burada yok kendisi, insanın sahip olduğu hiçbir şey negatif değildir, zıtlarıyla Allah'u Teâlâ insana birtakım kabiliyetler vermiştir. Hırsı vermiştir, maddi manevi gelişmenin, olumlu gelişmenin motorudur ama kanaatle insan frenlenecektir, bu kadar çalıştım, yeter veya işte daha çalışmama ihtiyaç yok deyip meşru helal ölçüler içinde çalışıp elde ettiği sonuca kanaat etmek ama tüketirken, yaşarken de Hz. Peygamber'i model almak. Yani peygamberimiz her türlü nimete sahip olma imkânına sahipken kendisi sahip olduklarını başkalarıyla paylaşıyordu, topluma örnek oluyordu, önder oluyordu, onun yaşantısı sanırım tüketim konusunda Müslüman'ım diyen her insana örnek olmalı, model olmalı diye düşünüyorum ve tekliflerime geliyorum. Ümit Meriç Hocamız zekât konusunu gündeme getirdi, ben onun notunu da almıştım, biz kendimiz de başkanımız da bir iki toplantıda ifade ettiler, İslâm ülkelerinden değişik alanlarda olan insanlar, misafirler geliyor, zekâtla ilgili de müessese oluşturduklarını ifade ediyorlar. Başkanımızın da bir arzusu olarak bize ifade ettiği, mesela zekât da bir ibadet, ekonomik, sosyal yönünün yanı sıra bir ibadet yönü var, biz hac hizmetlerini yapıyoruz, namaz, camilere şey yapıyoruz. Acaba zekâtı neden sistemleştirmiyoruz? Bu konuyu şuraya bir öneri olarak yansımasında fayda var. Hac hizmetlerini Diyanet gerçekten güzel yürütüyor, daha iyiye doğru da gidiyoruz inşallah, gitmemiz gerekir. Zekâtı her ne kadar Diyanet Vakfı topluyorsa da bu yeterli değil. Diyanet İşleri Başkanlığı mademki İslâm'ın temel ibadetlerinden biri de zekâttır, bunu müesseseleştirmeli, kurumsallaştırmalı. Asr-ı Saadet'ten örnek almalı, bu konuda uygulama yapan Malezya'dan diğer İslâm ülkelerinden modeller almalı, kendi bünyesine uyarlamalı ve zekât konusunda eğer iyi bir sistem ortaya koyabilirsek yoksulluk ve fakirlik konusunun çözümüne çok önemli katkıda bulunabiliriz. Ramazanlarda zekâtlar toplanıyor, ben on üç sene İstanbul'da büyük bir camide imamlık yaptım, bize cemaatimiz güveniyor. Zekât paralarını getiriyor, kendimize göre o emanet sorumluluğuyla fakirlere ulaştırıyoruz ama bazen daha sonradan duyuyoruz ki

bizim zekât verdiğimiz fakir kardeşimize başkaları da veriyor, ama öyle fakirler var ki onlara hiç kimse zekât götürmüyor. Kimi fakirler çok zekât alırken kimileri hiç alamıyor, eğer Diyanet böyle bir sistem kurarsa ve ülke genelinde il ilçe müftülerimiz aracılığıyla da bir değerlendirme yapılır da ülkenin bir fakirlik haritası çıkarılırsa sanırım çok önemli çözüm üretmiş oluruz diye düşünüyorum. Bu Şura'ya yansımış en önemli kararlardan biri olacağını düşünüyorum, tekliflerden. Bir diğer konu da biz gerçekten mesela biz Diyanet İşleri Başkanlığı olarak bir ahlâk serisi oluşturduk, on altı kitaptan oluşuyor, âcizane küçük el kitabı mahiyetinde tüketim ahlâkı diye bir kitabımız da çıktı, ticaret ahlâkı dile getirildi, Saffet Beyin tebliği trafik ahlâkı olarak, o da yerinde. Bu serileri artırmalıyız ama sadece kitap olarak ve söylem olarak değil. Bizim camilerimizde imamlarımızın yapacağı çok şeyler var, bilmiyorum hocam zamanımız varsa bir örnek sunmak isterim ama. Yoksa hemen bitireyim değerli hocam. Biz mahallede imamlık yaptığımız zaman sadece cami içi imamlık olarak değil, bir mahallenin fakirleri öyle problemlerle yüz yüze kalıyorduk ve çözüm üretiyorduk ki, gerçekten anlatılsa bunlar önemli modeller diye düşünüyorum. Onun için biz sadece kitap olarak veya söylem olarak kalmamalıyız, Diyanet İşleri Başkanlığı personeli olarak, İlahiyat Fakülteleri hocaları olarak, dini anlatan kişiler olarak, Müslüman'ım diyen kişiler olarak kendi yaşantımızla örnek olmalıyız. Biz insanlara işte israf etmeyin, gösteriş amaçlı tüketim yapmayın, haramlardan kaçının derken kendimiz model olamazsak bunu yapamayız. Kurum olarak da, İlahiyatçılar olarak da, model teşkil etmeliyiz diye düşünüyorum. Keşke zaman olsaydı, daha söyleyeceğimiz çok şeyler vardı, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum, Ramazan Altıntaş Hocamız.

Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ: Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Herkese selamlar. Bir Sûfi; "bir Müslüman'ın parayı cepte taşıması caizdir, elde taşıması caizdir, ama kalpte taşıması, caiz değildir," der. Dünyaca ünlü bir reklamcı da, yaptığı işi dinle meşrulaştırmak adına; "Tanrı da reklamcı, her gün minarelerden ezan okutuyor, sinagoglardan, havralardan çan çaldırıyor" der. Bugün maalesef işte o dediğimiz sermaye kalbimize gelip oturmuş, halk diliyle bir nevi gani gönüllülük dediğimiz, halk irfanındaki o anlam uçup gitmiştir. Bugün en büyük problem bence bu alanda Müslümanların din dilini değiştirmeleridir. Yaşadığımız modern dünyada din dilinin sekülerleştirilmesi problemi vardır. İslâmi gelenekte hepimizin malumu var olan rızık, bereket, iktisat gibi ıstılahların yerine, bugün kâr, moda, tüketim gibi ıstılahlar aldı. Dilimiz bu anlamda sekülerleşti ve din dili metalaştı, hatta birçok dini kavramlarımız ticarileştirildi. Tevhid, bereket, hicret, cihat bunları çoğaltabiliriz, vs. gibi kavramlara dünyevi anlamlar yüklendi.

Istılahlarımızın içi boşaltıldı. Mesela mürşit kavramı, insanlara manevi yol gösteren kimseye verilirken, yaşadığımız modern dünyada insanları o müzeden, bu müzeye gezdiren rehbere verilir oldu. Maddi bir kazanç elde etmenin adı oldu, bir nevi bu tüketim kalıplarıyla dini kavramlarımız da satılmaya başlandı. Hatta büyük değerlerimizi, değerlerin markası haline getirilmek yerine, bir nevi sermayenin, gelir sağlamanın, tüketimin markası haline getirildi. Bunu anlatırken, bir düşünürümüz veya bu toplumun aydını olarak bilinen bir kimse şöyle diyor: İşte Mozart'ın ölüm yıldönümünde şu kadar insan gelirken, Mevlana'nın Şeb-i Aruz törenlerine şu kadar insan geliyor. Hâlbuki Mevlana'yı bu anlamda markalaştırmamız gerekir diyor. Yani ticari olarak konuya bakıyoruz. Bu konuda bir zihniyet değişimine ihtiyacımız vardır. Ahmet Battal Hocamız çok önemli bir şeye işaret ettiler, terminoloji üzerinde durdular. Ben de buna inanıyorum, çünkü terminoloji değişirse düşünce sistemi de değişir, ona göre yeniden yapılanır. Ünlü İslâm âlimi İmam-ı Gazali'nin bir eseri var, "el-İktisat fi'l-İtikat" diye. İtikada, inançta orta yol diye çevirebileceğimiz bir eser. İktisat kelimesi, inançta orta yol, o halde, rızıkta, kazançta orta yol olması gerekiyor. Dolayısıyla bu anlamda insanımıza rızık konusunda, bereket, iktisat vs. gibi İslâmi dünya görüşünü çağrıştıran kavramlarımızın yeniden zihin dünyamıza dönmesi, yeniden evimize, sokağımıza, ticari hayatımıza, sosyal hayatımıza dönmesi için de Diyanet İşleri Başkanlığı'na büyük görevler düşüyor. Bunu nasıl yapabiliriz, bu sekülerleşme krizinden İslâm dünyası ve içinde bulunduğumuz biz Müslümanlar nasıl kurtulabiliriz? Helal, haram duyarlılığı konusunda kaybettiklerimizi yeniden nasıl kazanabiliriz? Dine karşı lakayt oluşumuzu nasıl düzeltebiliriz? Bu konularda da, yine irfan geleneğimizden yararlanarak ve bu kavramları doğru bir şekilde kullanma yolunda azami çaba sarf etme hususunda hutbeler okutabiliriz, vaazlar yapabiliriz, yine broşürler basabiliriz, ayrıca televizyon yayınlarında yapılan konuşmalarda bu konudaki yanlışlarımız tashih edilebilir diye düşünüyorum. Herkese saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Teşekkür ediyorum. Şimdi Ramazan Bey, bu terimlerle ilgili olarak güzel şeyler söyledi. Ben de ifade ettiği hususlara katılıyorum. Ancak bir zamanlar biz de, mesela; cihat gibi, Mekke, Medine, tevekkül, bereket vs. dini muhtevalı kavramların toplumda yer edinmesini, bir şekilde kullanılmasını istiyorduk. Ama şimdi baktık ki bunlar daha çok ticaret erbabı tarafından dükkânlarına, işletmelerine isim olarak konuluyor. Mekke, Medine çarşıları hemen hemen birçok şehirlerde var, bu iş, iyi netice getirmedi. Bir konuda bir teori üretiyoruz ama sonradan onun çoğunlukla tutmadığını, sosyal şartlarla uyum halinde olmadığını görüyoruz. Bu terimler, ıstılahlar konusunda, ben de Ramazan Bey gibi düşünüyorum. Şimdi sözü Mustafa Tekin Bey'e veriyoruz.

Doç. Dr. Mustafa TEKİN: Teşekkür ederim sayın başkan. Şimdi bütün bu sorunun karşısında kanaatkârlık öne çıkıyor ama kanaatkârlığı nasıl sağlayacağız? Esas problemlerden birisi bu, bence bir paradigma sorunu. Mesela Mirza Elias ki ünlü bir dinler tarihçisi ve sosyolog, "Kutsal ve Dindışı" adlı eserinde şöyle bir tespit yapar: Eskiden şehirlerin merkezleri, bütün ara sokakları ana artere çıkardı ve orada hep bir ibadethane vardı. Şimdi bunların hepsi bir ticarethane oldu. Bu aslında zihniyet olarak ne kadar dönüştüğümüzün işaretlerini gösteriyor. Bir takım yerleri eskiden camiyle, ibadethanelerle tarif ediyorduk. Ama şimdi Kipa'nın yanında, falan bilmem ne alışveriş merkezinin şurasında, Carefoursa gibi tanımlıyoruz. Dolayısıyla önce bu zihniyeti bir dönüştürmemiz lazım geliyor. Kanaatkâr ol demek çok fazla yeterli bir şey değil. Sosyoloji literatürü, mesela; open buffet religion, açık büfe gibi yeni terimler üretti. Artık literatüre ne istersen alabileceğin, ondan sonra seçebileceğin böyle bir anlayış da var.

1980'lerde biz İlahiyat Fakültesi'nde öğrenciyken, şöyle bir tartışma yapardık: Eve koltuk alalım mı, almayalım mı, bu israf olur mu olmaz mı, doğru mu, değil mi, diye. Şimdi o zaman ısrarla alınmaması gerektiğini savunan arkadaşlar, sonradan koltukları aldılar. Ben onları asla yadırgamıyorum. Ama mesele şu, diyelim ki biz son derece mütevazı ve israftan uzak yaşayacağız. Tamam, yaşayalım, güzel. Evimizi şark odası biçiminde döşeyelim, tamam da, bir tek bu iş benimle bitmiyor ki, ben evleniyorum, eşim komşuyla ilişki kuruyor, ben başkasıyla ilişki kuruyorum, ellerin evlerinde neler var meselesine geliyor. Bu konuda mesela bir meslek grubunu örnek vermem gerekirse, suçlamak amacıyla değil, doktorlar tipik bir örnek. Doktorlar niye mesela paracı olarak nitelenir? Niye böyle nitelenir, çünkü onların da kendi arasında bir dünyası var ve ortalamanın çok çok üzerinde belli bir refah seviyesi var. O zaman bizim, işsizlik, yoksullukla ilgili sorunlar üzerinde etkin mücadele yapmamız gerekiyor. Çünkü onun seviyesini yükseltmediğimiz sürece hep bu alışkanlıklar devam edecek, ben bir zaman âcizane bir yazı yazmıştım, sınırların değil, ihtirasların sınırlandırılması diye. Önce ihtiraslarımızı sınırlandırmamız gerekiyor ve bunda din gerçekten önemli bir etken. Alışverişler artık bizim kimliğimiz ve kişiliğimiz olmaya başlamışlar, bu ciddi bir sorun. Bunu nasıl halledeceğiz, ben onun üzerinde ısrarla duruyorum, Aile Büroları çok önemli. Diyanet'in bu konuda ilmi çalışması, taramalar yapması gerçekten önemli. Diyanet herkese yardım edemeyebilir. Aile Bürolarına özellikle Ramazan'da yardım talebi için çokça gelenler var. Bize yardım edin, diyorlar. Çocuklarıyla kalmış bir kadın, işte birçok insanlar. Şimdi bunların neler yaşadıklarını, yaptıklarının bilincinde olmamız lazım. Bireysel olarak gidiyorsun, işte kimini belediyenin aşevine yazdırıyorsun, dilekçe veriyorsun ama bunlar sadece küçük çapta kalıyor. Burada şöyle bir şey öneriyorum, aile büroları etkin bir şekilde bir yoksulluk taraması yapmalılar. Sonra eğer herkese yardım edemiyorsa, Türkiye'de

önemli sivil yardım kuruluşları gelişti. Şahsen kendim Türkiye'deki sivil toplum yardım kuruluşlarının Çanakkale'deki temsilciliğini yapıyorum. Bana zaman zaman, mesela bir isim veriyorlar, bunu araştırın, buna yardım edebilir miyiz veya kimlere ne yapabiliriz diye, hem yurt içi hem yurtdışıyla ilgili bağlantılar devam ediyor. Meselenin biraz organize ile ilgili olduğunu, iyi organize olduğunda, kimlerle nasıl iletişim kurulduğunda bu meseleye etkin çözümler bulunabileceğini düşünüyorum. Ben Çanakkale merkezde yaşarken, aslında orada hiç yoksul olmadığını düşünürdüm. Ama çevre köylere gidince bunun öyle olmadığını gördüm. Mesela üniversitede, aynı zamanda Doğu Batı topluluğunun da akademik danışmanlığını yürütüyorum. Öğrencilerle dağ köylerine gittik, oralarda bir kere market kültürü yok. Çanakkale'nin merkeziyle, Çanakkale dağ köyü arasında samimiyetle söylüyorum, kırk senelik medeniyet farkı var. Bu çok önemli bir şey. Halkla iletişim kurulması açısından, aile bürolarının daha aktif hale getirilmesi somut bir önerimdi. Bir de bir tebliğde geçmişti, doğrusu din hizmetleriyle sendika arasındaki pozitif ilişkileri biraz eleştirmişti. Ben doğrusu buna katılmayacağım, âcizane bu düşünceye rezervim var. Nedeni de şu; din adamlarının itibarını iyi yerde tutmamız lazım, din adamlarının maddi seviyelerinin de iyi olması lazım. Maddi seviyelerini kaybettikleri zaman toplumda ve cemaatte de itibarlarını da kaybediyorlar. Çoklukla söylenen, bir şey vardır, özür dilerim, din adamları hep alma ağacının altında büyümüşlerdir, diye. Bir imama, bir din görevlisine siz gidip devamlı zekât veriyorsanız, o adamı devamlı ezersiniz. Cemaatinizde, o adamların bir itibarı, şahsiyeti olmaz. Türk filmlerinde de devamlı bu tip şeyleri görüyoruz. Dolayısıyla bu itibarın koruması lazımdır. Sendika Batıcılıktan geçmiştir ama din hizmetleri dediğimizde, bu adam hayatını, ekmeğini bunun üzerinden kazanıyor, hatta ben maaşların daha da artırılmasını istiyorum. İtibarlarının da artması maalesef buna bağlı aksi takdirde hep eziliyorlar.

Din adamları sınıfı genel olarak, eskiden baktığımızda, alt ve orta sınıftan geliyorlar ve bunlar İmam Hatip liseleri üzerinden mobilize olmuşlardır. Türkiye'de bir görev alma imkânı elde etmişlerdir, bu anlamda hakikaten İmam Hatip liseleri önemli bir yere de tekabül ediyor. Benim şahsi kanaatim; imamların, hatiplerin, din adamlarının toplumdaki itibarlarının artırılması gerekir. Sendika mücadelesi yapsınlar, başka mücadele yapsınlar. Sadece şöyle görülmemesi lazımdır. Bu aslında Batılı bir tuzağa düşmek demektir, yani din denilen tamamen bağımsız bir kategori yok, onun üzerine kapanıp kalan bir kategori yok, din hayatın kendisiyle ilgili bir şeydir ve hayatın her alanıyla ilintili olmak durumundadır.

Günümüzde aslında kutsal ve sekülerin dışında, bir de seküler kutsallar üretildi. Biz ona bir dergide en son birkaç sayısında değindik. Seküler kutsallar; futbol gibi, magazin gibi, cinsellik gibi. Günümüzde artık bunlar da kutsanmaya başladı, günümüzün en önemli sorunları artık bunlar olmaya başladı. Eskiden din

ve seküler vardı. Seküler ayrı, din ayrı gibi görülüyordu ama günümüzde seküler artık kutsallık talep etti ve kutsal bir forma bürünerek kendisini ifade etmeye başladı. Bu en tehlikeli bir durumdur. Bakıyorsunuz futbol diye bir şey var ve dünya genelinde insanları etkiliyor, ne diyelim, farz maçları var, tabiri caizse, işte nafile maçlar var, arada oynanıyor. İnsanlar için artık bunlar hayatın kendisi, düşünebiliyor musunuz, Fenerbahçeli olmak, Galatasaraylı olmak, Beşiktaşlı olmak başlı başına bir kimlik belirleyici araç haline gelmeye başladı. Bunun son derece tehlikeli olduğunu düşünüyorum, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Şimdi bu yardımların toplanması, belli bir organizasyon tarafından takip edilmesi, esasen mümkün ama galiba şöyle bir problem var. Türkiye'de çeşitli şehirlerde yardım dağıtan kuruluşlar, vakıflar, belediyeler, dernekler var. Şimdi herhangi bir dernek diyelim, birilerine yardım ettiyse, bu kapalı bir dernek adeta, kime ne verdiğini söylemek istemiyor, nedense böyle kapalı kutu olarak kalmayı tercih ediyorlar. Eğer açılım isterse bu yardım kuruluşları, bu son derece kolay, şu anda İstanbul Belediyesi birtakım yardımlar yürütüyor, öyle bir bilgisayar sistemi geliştirmişler ki, belki on sene öncesinden kime, nerede, kim ne verdi? Mesela; Mersin Belediyesi onların sistemine dâhil olmuşsa, Mersin Belediyesi'nin onlara verdiğini de, İstanbul Belediyesi'nin, Ankara Belediyesi'nin, falan vakfın verdiğini de anında tespit edebiliyorsunuz. Fakat bu işleri yapanların dikkatli olmaları gerekiyor. Fakir fukarada değil belki. Fakir olarak dahi birisi on alıyor, birisi hiç alamıyor. Böyle bir problemimiz de var. Evet, şimdi Rahime Beder Şen Hanımefendi'ye söz veriyoruz, buyurun.

Rahime Beder ŞEN: Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü'nden Rahime Beder Şen. Mustafa Bey, zekât müessesesi ile ilgili olarak Aile Büroları'nın yoksulluk taraması yapması konusuna değindiler. Biz maalesef, kurumlar olarak birbirimizin çalışmalarından haberdar değiliz. Bir kurumun yaptığını, yeniden yapmak zaman kaybı aslında. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, bizim kurumun da teklifiyle bundan dört yıl önce başlatılan "yoksulluk taraması" çalışması ile Türkiye'nin yoksulluk haritası çıkarıldı. Kimse Yok mu? Derneği de bu çalışmadan faydalanmak üzere kurumla işbirliği başlattı ve hem zekât hem de Kurban bayramlarında kurban kesip dağıtmak suretiyle yaptıkları yardımlarda bu adresleri kullanmaktadırlar.

Sayın Prof. Dr. Ali Bardakoğlu Bey'le görüştüğümüz üzere birçok kurumla protokoller aracılığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'nın ortak çalışmalar geliştirmesi de ülkemiz açısından çok önemlidir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, sosyal problemlerin çözümünde rolü ve öneminin büyük olduğunu düşünüyorum. Bu ne-

denle kurumlar arası işbirliği protokollerinin yine Din İşleri Yüksek Kurulu'nun takibiyle artırılmasını teklif ediyorum.

Ayrıca tüketim kültürü gerçekten hepimizin istemediği bir düzeye ulaştı. Hutbe ve vaazlarda, özellikle erkek cemaate, kredi kartının kullanımının öğretilmesi gerektiğini düşünüyorum. Camilerde yapılacak hutbe ve vaazlarda; evlilikte sadakat, çocuk yetiştirme yöntemleri, boşanma, madde kullanımı gibi konulara yer verilmesinin çok gerekli olduğunu ve erkeklerin de bu konularda bilinçlendirilmelerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bazen kadınlar o kadar yoğun bilinçlendiriliyor ki, erkekler sadece eve ekmek getirme derdinde oldukları için çocuklarıyla ilişkilerinde, eşleriyle ilişkilerinde, sosyal ilişkilerinde sorunlar yaşayabiliyorlar.

Ailede tüketim kültürünün çocuklara verilmesi hususunda medya başta olmak üzere diğer kurumların da çok önemli olduğunu düşünüyorum. Anne ve babalar olarak bu konuda çocuklarımıza olumlu model olmalıyız. Ben bir psikoloji mezunu olarak biliyorum ki, kadınların çoğu, bazen de erkekler alış veriş yaparak deşarj oluyor. Çocuklarımız ve gençlerimiz de aynı şekilde. Ben hem anne olarak hem de çevremi gözlemleyen bir insan olarak bu sorunları biliyorum. Geçenlerde iki arkadaşım mutlu bir ifadeyle yolda gidiyorlardı. "Nereye gidiyorsunuz?" diye sorduğumda; "Çılgınlar gibi alış veriş yapacağız, stres atacağız!.." dediler. Genç kızlarımız da tüketim çılgınlığını televizyondan örnek alıyorlar.

Hocamız vaazlarda iletişim dilimizi değiştirmekten bahsetti. Emir dili hiçbir zaman sağlıklı bir iletişime götürmez bizi. "Kredi kartı kullanmayın", "faiz almayın" şeklinde değil de, eşinize; "İkinci bir cekete ihtiyacın var mı? Gerçekten kredi kartı veya banka kredisi kullanmak zorunda mıyız?" gibi ifadelerle karşımızdaki kişinin konu üzerinde düşünmesini sağlamak gerekiyor. Tabii ki kendimize de bu soruları sormamız gerekiyor. "Almayın", "gitmeyin", "yapmayın", "günahtır", "haramdır", "israftır şeklinde hitap edilirse, insanlar için itici ve rahatsız edici bir dil kullanılmış olur. Oysa iletişimde düşünmeye sevk etmek kişiyi sorun çözmeye götürür. Çok teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Elbette bu gibi hususların camiye taşınmasında, vaaz ve hutbelere taşınmasında büyük fayda var. Şimdi Ayten Erol Hanımefendi'ye sözü veriyoruz, buyurun.

Dr. Ayten EROL: Sayın Başkanım, komisyonun çok değerli üyeleri, hepinizi saygıyla selamlıyorum.

Her iki tebliğci hocama da faydalı tebliğlerinden dolayı çok teşekkür ediyorum. Benim tüketim toplumundan, değer toplumuna geçebilmek için iki önerim

olacak. Birincisi, değer toplumu olmada, tüketimin sınırlandırılıp, isteklerin kontrol edilip, tasarrufun artırılması kadar, çok kazanma, kolay kazanma ve zengin olma hırsının yenilmesi gerektiğini düşünüyorum, bunu çok önemsiyorum. Diğer bir husus, tüketme, genel olarak bütün konuşmalar bu çerçevede devam etti. Ben konuşmalar esnasında şu soruya cevap aradım. "Tüketme ve tüketerek mutlu olmanın, yerine biz ne önermeliyiz ki tüketim toplumu değil de değer toplumu olabilelim?" Örneğin; Einstein, tüketme ve tüketerek mutlu olma yerine "yeni şeyler öğrenme tutkusu" nu önermiş. Bu konuda biz ne önerebiliriz? Nazif Hocam insanın haramlardan sakınması, yeri geldiğinde helallerden bile sakınması diye dillendirdi, güzel insan olmasını vurguladı. Muhlis Hocam kanaatkâr olmayı, Ümit Hocam özellikle İslâm ahlâkını vurguladı. Hep bunları düşündüm ben bu çerçevede. İslâm ahlâkı derken; objektif olarak ahlâkî kavramlar; iyilik, güzellik, erdemli davranışlar vs. bütün toplumlarda vardır ama sübjektif olarak baktığımızda bu kavramların içeriğinin toplumdan topluma, kişiden kişiye göre değiştiğini görüyoruz. Dolayısıyla, İslâm ahlâkını maalesef Müslümanlar olarak aynı şekilde anlayamadığımızı, temsil edemediğimizi ve bütün sıkıntının da buradan kaynaklandığını düşünüyorum. Bütün bunları göz önünde bulundurduğumuzda, değer toplumu olabilmek için, tüketerek mutlu olmanın yerine; çok çalışma, helal kazanma, dürüst olma ve kanaatkâr olmayı öneriyorum. Çok teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyorum. Şimdi Halil Apaydın Beyefendi'ye söz veriyorum.

Yrd. Doç. Dr. Halil APAYDIN: Sayın başkan teşekkür ediyorum. Yrd. Doç. Dr. Halil Apaydın, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı.

Ben somut önerilerle birlikte birkaç mülahazaya değinmek istiyorum. Birinci önerim şu; özellikle İslâm hukukçusu hocalarımdan Diyanet İşleri Başkanlığı ve şûra kararlarına girmesi yönünde bir teklifte bulunulabilir mi, bilmiyorum. Mesela; israfın önlenmesi bağlamında değerlendirilmesi gereken bir havaici asliye kavramı var. Havaici asliye nedir? Bugün bunun güncellenmesi gerekiyor. Mesela; binek bir havaici asliye ama Mercedes de bir binek, Serçe de bir binek. Benim şahsi kanaatim her ülkenin, her İslâm toplumunda bulunan insanların, kendi coğrafyalarına göre bir hayat standardının belirlenmesidir. Türkiye ortalamasında havaici asliye neye tekabül ediyor, bunun belirlenmesi ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından her yıl güncellenmesi gerektiğini düşünüyorum. Havaici asliye denildiği zaman lüks tüketimden kaçınabilmek için belirli bir limit tespit edilmeli

ve bunun üzerindeki kısım zekâta tabi olmalı, onun benim üzerimde bir dini yaptırımı olmalı diye düşünüyorum. Bu bakımdan havaici asliye kavramının yeniden ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

İkinci önerim ise şu; Ramazan Altıntaş Hocam dile getirdiler, İslâmi kavramların ticarileştirilmesi denildi. İşte ne diyelim çağrı yayınevi, bilmem şu bakkaliyesi, böyle kavramlar marka olarak kullanılmaya başlandı. Siz biliyorsunuz, daha meşhurları var, reklama girmesin diye ben onları söylemek istemiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı bu konuda bir çalışma yapmalı. Dini kavramların marka ismi olarak kullanılmasının önüne geçebilecek mevzuat çalışmaları yapılabilir mi, hukuk buna müsait midir, bunun üzerinde çalışılması gerektiğini düşünüyorum.

Diğer bir konu da şu, üretim hep, her iki tebliğci hocalarımız tarafından da dile getirildi, teşvik edilen bir şey. Üretimin olduğu yerde tüketim olmak durumunda, aslında zekât veren de tüketiyor değil mi? Burada, üretim kamçılanmışsa, tüketim mutlaka olmak durumunda. Din nasıl tüketeceğimizi belirliyor bence. Mesela; zekâtı verdiğiniz zaman da tüketiyorsunuz, onu lüks bir harcamaya kullandığınız zaman da tüketiyorsunuz. Dolayısıyla bence ekonominin olmazsa olmaz kıstaslarını da de göz ardı etmemek gerekiyor. Üretim varsa tüketim olmak zorunda, ama bu nasıl bir tüketim olacak, bunun belirlenmesi gerekiyor diye düşünüyorum. Diğer bir konu da şu; paradigma meselesi dedik, üretilen her şeyi biz de üretmeli miyiz? Üretilen her şey biz tarafından da üretilecekse, özellikle ben kitle imha silahları üzerinde durmak istiyorum. Mesela; bizim dinimiz savaşlarda yaşlılara, din adamlarına, savaşa katılmayanlara dokunulmasını yasaklıyor. Eğer siz kitle imha silahlarının üretilmesine cevaz verirseniz bunların hepsini bir gün öldüreceksiniz demektir. O zaman siyasal dilde, devletler hukukunda geçerli olan kitle imha silahlarının üretimi, din dilinde yasaklanması gereken bir durum. O halde, her zaman var olan, toplu durumda ihtiyaç gibi gözüken bazı şeylerde din gerektiği zaman buna karşı durabilmeyi de becerebilmeli. Yani var olan savrulmaya göre biz hareket tarzı belirleyip buna göre şunu dememeliyiz. Evet, dünyada bu varsa, biz de buna karşı bunu üretmeliyiz. Üretmeli miyiz? Şunu diyeceksiniz ki, o zaman biz hep öldürülürüz, belki ölmeyi de göze almak gerekiyor. Yani Hz. İsa asılmayı, sürülmeyi nasıl göze almışsa, bizim de aynı şekilde, dinin söylemindeki farklılığın, eğer farklılık varsa, korunması gerektiğini düşünüyorum.

Bir de özellikle yardım faaliyetinde bulunan sivil toplum kuruluşlarının Türkiye'de artık sorun olmaya başladığını düşünüyorum. Çünkü bunlar çeşitli grup ya da cemaatlere atfedilerek anlaşılıyor. Dolayısıyla bu yardım faaliyetlerinin, gerek veren el açısından olsun, gerek alan el açısından olsun, sorunlar oluşturmaya başladığını düşünüyorum. Bu bağlamda Diyanet İşleri Başkanlığı özellikle yardım faaliyetinde bulunan sivil toplum kuruluşlarını bir çatı altında toplamalı, ihtiyaç sahipleri risk haritası oluşturularak, bu risk haritası bağlamında

ortak bir eylem planında hareket etmeli diye düşünüyorum. Teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Ben de teşekkür ediyorum. Halil Bey önemli bir takım konular üzerinde durdu. Fakat bunların hepsinin de çok zor olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar, üzerinde ayrı ayrı çalışılması gereken konular zannediyorum. Bundan sonra sözü Saffet Bey'e veriyorum, buyurun.

Prof. Dr. Saffet KÖSE: Teşekkür ederim. Saffet Köse, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı.

Seküler kültürden bahsedildi. Ben seküler kültürün zihinlerimizi işgali neticesinde farkında olamadığımız ve unuttuğumuz çok merkezli bir kavramdan bahsetmek istiyorum, bunu da önemsiyorum ve bütün çabamızın da bunun için olması gerektiğini düşünüyorum. Bu helal kazanç mefhumudur. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse Peygamber Efendimiz'in hadisi şeriflerinde o kadar çarpıcı bir şekilde bu kavramı öne çıkarıyorlar ki, tam bir bilinç kazandırma ve daha da önemlisi, bunun ibadetlerle bir bağlantısının olduğunu ifade ediyorlar. Son zamanlarda yapılan araştırmalar var, bizim milletimizin gerçekten ibadetlerine son derece bağlı olduğu konusunda güçlü, önemli araştırmalar yapıldı. Namaz kılan, oruç tutan, zekât veren, kurban kesendir. Hatta kurbanı evrensel bir ibadet haline getiren, farklı yerlerde kurban kesen insanlarımız, kuruluşlarımız var.

Helal kazancın ibadetle bir bağlantısı var. Mesela; Peygamber Efendimiz, bir hadisi şerifinde diyor ki; *"Allah temizdir, temiz olanı sever."* Âyet-i Kerime var, o âyetten başlıyor, "Tayyip" kelimesini kullanıyor. "Tayyip" saf, katışıksız demektir. Bu şu anlama geliyor, örnek olsun diye söylüyorum. İçine bir damla idrar düşmüş bir ton sudan, saf bir bardak su daha değerlidir. Bir kazancın içerisine bir damla haram karışmışsa, onun Allah katında çok fazla değeri yoktur.

Peygamber Efendimiz, hadis-i şerif'in devamında bir âyet daha hatırlatıyor: *"Allah, peygamberlerine neyi emrettiyse, müminlere de onu emretmiştir."* Peygamberler masumdur, davranışlarıyla bize örnektir. Hatalı davranışları bizim açımızdan delil alınmasın diye koruma altındadır. Şimdi Cenâb-ı Hak, Peygamberini örnek veriyorsa, diğer insanlar çok daha fazla dikkatli olmak zorundadır. Peygamberlere de helal kazancı emrediyor ve ondan sonra bir şey söylüyor. Hz. Peygamber, bir adamı örnek vererek diyor ki; Bir adam uzun bir yolculuktan gelmiş, meşakkatli bir yolculuk, saçı başı dağılmış, yüzü gözü toz toprak içinde. Ama bu yolculuk, hadis-i şerif'in ifadesine göre, ibadet nitelikli bir yolculuk, mesela; hacdan gelmiş, cihattan gelmiş, sıla-i rahimden gelmiş bir adam. Bu çok meşakkatli yolculuğun neticesinde, Cenâb-ı Hak'tan yaptığı ibadetin kabulünü istiyor ve dua ediyor, diyor ki; "Ya Rabbi, ya Rabbi, benim şu duamı, ibadetleri-

mi kabul et." Allah Resulü şunu söylüyor; *"adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram, haramla beslenmiş, Allah niye onu huzuruna kabul etsin?"* İşte çok önemli bir nokta bu, helal kazançtır.

Peygamber Efendimiz şöyle buyuruyor; "Helal peşinde koşmak farz üstüne farzdır." Yine ilginç bir şey, hacla ilgili söylüyor Peygamber Efendimiz, birkaç tane hadis-i şerifin birleşmesinin neticesini söylüyorum, diyor ki; *"Mebrur bir haccın karşılığı cennettir, ama haccınızın makbul olup olmadığını öğrenmek mi istiyorsunuz, iki şeye bakın, diyor, bir, helal kazançla mı oraya geldiniz? Çünkü lebbeyk dediği zaman bir insan, Allah ona der ki, hoş geldin, sefalar getirdin, mutluluklar sana, haccın mübarek olsun. Ama haram parayla geldiysen, kabul etmiyorum huzuruma, al haccını başına çal der."* diyor.

Bir iş adamı, bir işveren düşünün mesela, işçisinin hakkını vermeden hacca gidiyor, isterse bin defa hacca gitsin. Çok önemli bir şey bu aslında. İkinci kıstas olarak Hz. Peygamber şunu söylüyor; geldikten sonra hacdan önceki davranışlarınla, sonraki davranışların arasında olumlu yönde bir değişme var mı, yani hac seni değiştirdi mi? Eğer bunlar yoksa turistik bir seyahatten ibarettir hac. Namaz aynı şeydir, oruç aynı şeydir.

Dolayısıyla, Kur'ân-ı Kerim'de bir sure var, Mutaffifîn Sûresi, çok ilginçtir. Allah kınıyor mutaffifleri. Kimdir mutaffifler, çok ilginç, alacağı olduğu zaman kılı kırk yaran, vereceği olduğu zaman ince ince hile yapan. Mutaffif o demek, yani deve ile hamudunu yutanlar değil, ince ince kıyısından köşesinden hile ile çalanlar. Mesela; sizin şu binaya 100 ton çimento atmanız lazım, iki torba çalıyorsunuz. 100 kilo şeker alıyorsunuz, iki gram çalıyor satıcı vs. Bundan haberiniz oluyor, diyorsunuz ki önemli değil. Şimdi Cenâb-ı Hak işte bu basit haklarda çalanları burada tenkit ediyor ve Ahret yurdunda bunlar için büyük bir mahkeme kuracağını söylüyor. Kitab-ı Merkum diye bir ifade var, Cenâb-ı Hak kara kaplı defterden bahsediyor. Kitap-ı Merkum o bir gram, iki gram, üç santim, beş santim çaldıklarını rakam rakam yazıyorum diyor Cenâb-ı Hak.

İşte bu helal kazanç kavramını, biz günlük hayatımızda hâkim kılmalıyız. Mesela; bir devlet dairesinde mesainin bitmesine beş dakika kala, üç dakikalık işi olan birisi geldiğinde, eğer bu kimse, yarın gel, ben şimdi toplandım, gidiyorum demiş ve işi olan adam da; "Adam haklı. Beş dakika kalmış ben de gelmemeliydim" diye düşünüp gitmişse, bu adam, kazancına haram bulaştırmıştır. Çünkü O, işini yapmak zorunda. Peygamber Efendimiz, ibadetlerimizle, bu helal kazanç arasında bir bağlantı kuruyor.

Burada bir hadis-i şerif var, çok ilginç. Bunun kısaca yorumunu yapacağım. Peygamber Efendimiz diyor ki; *"bir kimse on dirheme bir elbise alsa da, içinde bir dirhem haram kazanç olsa, Allah o elbiseyle kıldığı namazı kabul etmez."*

Şimdi bütün bunları topladığımızda bir şey çıkıyor ortaya, bizim en hassas olmamız gereken şey helal kazançtır. Eğer hayatımızda helal kazancı ilke edinebilirsek, ben öyle iddia ediyorum, bütün mücadelemiz de bunun için olmalı, şu güzel ülkemizde hiçbir problemin kalmayacağını düşünüyorum şahsen. Üretici buna göre üretmeli, ne bileyim hizmet sektöründe olanlar buna göre hareket etmeli ve kendilerini başkalarının yerine koymalı. Bunlar önemli şeyler. Şimdi işte bu namazı kabul etmez, orucu kabul etmez vs. Aslında bunlar şu anlama gelebilir, yani şekli anlamda evet, yükümlülük düşüyor ama ideal olan, kâmil olan ibadetlerin davranışa dönüşmesi ve davranışa yön vermesidir. Yön vermediği için de bunun çok fazla bir önemi olmadığını söylüyor, Peygamber Efendimiz (s.a.v.).

Bir hususu arz etmek istiyorum, bizim kültürümüzde şöyle bir tartışma vardır, ağniyâ-i şâkirîn mi, fukarâ-i sâbirîn mi faziletlidir? Yani şükreden zenginler mi, yoksa sabreden fakirler mi? Aslında kullanabilirse her ikisi de fazilettir, bu şu anlama geliyor: Her ikisi de insan için bir imtihandır, bunu bilmek lazım. Allah Resulünün ilginç bir hadis-i şerif'i var, ben bunu önemsiyorum. Diyor ki: *"İnsanoğlu malım malım der durur. İnsanoğlu baksın şu üç şeyden başka malı var mıdır?* Yiyip içtiği, giyip eskittiği ve üçüncüsü de sadaka olarak verdiği. Bu, üç şey dışında insanın malı yoktur. Burada anlatılmak istenen şey şu, bir mümin elbette çok kazanmalı ama mal sevgisini gönlüne yerleştirmemeli, asıl olan budur, yani tutku haline gelmemelidir. Gerektiğinde, Allah'ın emri olduğunda, Allah'ın emri gerektirdiği anda, bazı şeyleri terk edebilmesini bilmesi lazımdı. Bunlar benim özellikle vurgulamak istediğim şeylerdi. Son bir husus, dünkü konuyla ilgili, onu söylemem lazım, çünkü Mehmet Keskin intiharla ilgili bir şey söylemişti, onu arz etmek istiyorum. Yani şimdi bu toplantıda kayıtlara geçeceği için, Hanefi mezhebinde intihar edenin cenaze namazı kılınmayacağıyla ilgili bir şey söylemişti. Aslında Hanefi mezhebinde cenaze namazının kılınabileceği ile ilgili bilgi vardı benim kafamda ama tetkik etmek istedim. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz, doğru, intihar edenin namazını kılmamış, ama bu önemli bir nokta. Kuzman diye Hayber Fethinde acıya dayanamadığı için kendi canına kıyan birisi var, onun namazını kılmıyor Peygamber Efendimiz. Dün Sefa Saygılı hocamız gerçekten harika bir şey söyledi. İntihar eden insan hasta insan, çünkü insanda iki köklü duygu var. Birincisi yaşama, ikincisi güzellik duygusu. Niye bir insan yaşamına son verir? İşte bir hastalık neticesinde son veriyorsa, tabii bunu da göz ardı edemeyiz. O sebeple Peygamber Efendimizin böyle bir namazı kılmaması belki teşvik unsuru olmaması açısından önemlidir. Bu konuda sadece İmam Ebû Yusuf'un böyle bir görüşü var. Hanefi mezhebinin diğer imamları, İmam Ebû Azam ve İmam Muhammed kılınabileceğini söylüyorlar, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: Saffet Bey'e biz de teşekkür ediyoruz. Mehmet Keskin

Bey, buyurun.

Mehmet KESKİN: Sayın başkan, Saffet hocanın açıklamasına bir cümle ekleyebilir miyim? Saffet hocanın açıklamasına Hanefîlerin dün ben Ebû Yusuf'un intihar edenin cenaze namazının kılınamayacağına dair görüşünü naklederken belki bir ifade hatası olmuştur. Ebû Yusuf'un yanı sıra Hanefîlerden İbn-i Hümam da, intihar eden kişinin cenaze namazının kılınamayacağı görüşündedir. Ama İmam-ı Azam ile İmam Muhammed, intihar eden kişinin cenaze namazının kılınabileceğini söylüyorlar. Ben diğer mezheplerin de kılınabileceği görüşünde olduklarını ifade etmiştim, teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz. Özellikle biraz psikolojik sorunlu olan kişilerin intihar etmeleri neticesinde, onların cenaze namazlarının kılınmaması, aynı zamanda aileleri açısından da çok büyük kötülük oluyor. Özellikle anneleri, çok yakın akrabaları; "yani şimdi benim çocuğum bir kâfir olarak mı gitti. Namazı dahi kılınmayacak derecede kötü bir insan olarak mı öbür dünyaya gitti" diye, kendisini kahrediyorlar. Başkalarına yansıyan bu gibi menfi tarafları da var, dolayısıyla, benim de kanaatim, dinimizde kılınabileceğine dair görüşler varsa o görüşlerin zamanımızda tercih edilmesi gerektiği düşüncesindeyim. Şimdi Recep Bey buyurun.

Yrd. Doç. Dr. Recep ÖZDİREK: Bütün hâzirunu hürmetlerimle selâmlıyorum. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sayın Başbakanımızın açıklamasıyla birlikte, bu sosyal yardımları ister Genel Müdürlük tarafından olsun, ister belediyeler, ister başka dernekler tarafından, bunun tek çatı altında toplanıp mağdur olan ve bu yardımları alamayanlara da bu yardımların ulaşmasına yönelik çalışmalar şu an fiilen yapılıyor. Ben haberdarım, on beş yirmi gün içerisinde bu ilan edildi.

İkinci bir husus da, hocam İslâm hukuku uzmanı, ama faiz ile murabaha şeklinde çalışan finans kurumlarının hemen hemen aynı olduğu gibi bir sözü oldu. Sanırım biraz maksadı aşmış oldu, hocam, kusura bakmazsanız. Çünkü burada faiz ve kâr oranlarının birbirine benzemesi veya yakın olması, bu ikisinin hem hukuki nitelik, hem de helâlık bakımından aynı olmasını gerektirmez. Yani nikâh bağıyla bağlı bir beyefendiyle, hanımefendinin çocuk sahibi olmasıyla, gayri meşru ilişki içerisinde bulunan bir beyefendiyle, hanımefendinin çocuk sahibi olması gibi. Neticede bir çocuk var, birbirine benziyor, demek kadar farklı olduğu kanaatindeyim. Bir, akdin kuruluşu aşamasında, iki, yürümesi aşamasında, üç, bu akdin işleyişi esnasında hak ve sorumlulukların yerine getirilmemesi, dört, sona

ermesi aşamasında aralarında ciddi farklar bulunduğunu biliyorum, sık karşılaştığımız bir sorun. Bunu hatırlatmak istedim, çok ciddi farklar var. Faiz olan murabahadaki kâr oranının, faiz oranlarına hemen hemen yakın olması bizim başka bir problemimiz. Taksitli satışlardan kaynaklanan, hâzirun içerisinde konunun ihtisasını yapan hocalarımız olduğunu biliyorum. Bunu hatırlatmak istedim.

Bir başka husus da, bu havaici asliye meselesi ile ilgili, hocam biraz abartılı bir misal versem. Mesela; Ben Mercedes meraklısıyım. Her çeşidinden 56 tane Mercedes'im var. Ticaret için de bunları bir araya getirmedim, sadece merakım var. Bunların zekâtı verilmez herhalde fukahanın genel kanaati budur. Fakat Mercedes alıp satan birisiysem, bu 56 Mercedes'ten bir tanesinin zekâtını vermem. Çünkü havaici asliyedir, diğerlerininkini veririm. Arada böyle bir fark var, hürmetlerimi sunarım efendim.

Oturum Başkanı: Çok teşekkür ediyoruz. Ben, faiz ve finans kurumlarının çalışma sisteminde kârla ilgili olarak, netice itibariyle parasal anlamda aynı sonuca varıyorlar, demek istedim. Yoksa şekil itibariyle elbette çok farklar var. Fakat daha ziyade şekil ibadet ve aile hukukunda, ceza hukukunda önemli bir şeydir, ticaret hukukuna geldiğiniz zaman orada şekil neredeyse önemli değil gibidir. Yani şimdi biz finans kurumlarını bu şekilde oluşturduktan sonra, ekonomik olarak bankaların çok kötü müesseseler olduğunu, faizin çok kötü bir şey olduğunu ekonomistlere izah etmemiz bir hayli zor görünüyor. Ekonomik olarak bu faizin kötü bir şey olduğunu anlatmak durumundayız. Fakat bizim finans kurumları bu haliyle bir nevi kâr haddi için faizleri esas alıyorlar. Yani bankalar faiz için hangi oranı koyuyorsa kâr haddi için de aynı oranı koyuyorlar. Bu durumda, biri mal teslim ediyor, diğeri para teslim ediyor, o bakımdan şekil itibariyle birine faizdir, diğerine ticarettir diyoruz ama bu şekilde işi kurtarabileceğimizi zannetmiyorum. Bununla beraber ben de tabii finans kurumları için caizdir diyorum. Ve belki murabaha yine finans kurumlarının temel çalışma unsuru olacak, öyle görünüyor, o zaman bunun üzerinde de daha iyi çalışmak durumundayız. İhsan Şener Bey söz alacaklar, buyursunlar efendim.

İhsan ŞENER: RTÜK'ten katılıyorum. Herkese saygılar sunuyorum. Bir hatırlatmayla başlamak istiyorum, Nazif Gürdoğan hocama da, Ahmet Battal hocama da çok teşekkür ediyorum. Aktardığı konular içerisinde; din görevlisi ücretini Allah'tan beklemesi gerekir, sendika faaliyetleri içinde olması hatta grev hakkı talep etmesi uygun değildir anlamında bir şey söyledi. Esasta belki kabul edilebilir bir şeydir ama usulen kabul edilemez. Çünkü din görevlileri de bir hizmet karşılığı, devlette memur olarak görev yaptıklarından böyle bir örgütlenme içinde

olmalarının doğal olduğunu kabul etmekte fayda olduğunu düşünüyorum. Ancak Ahmet Bey hocamızın mutlaka bir sistem önerisi vardır, yani bir sistem içinde bunu söylemiştir diye kabul ediyorum. Umut edelim o sistemden de istifade etmiş oluruz.

İkincisi, zekât meselesiyle ilgili söyleyeceklerim var. Zekât gerçekten de diğer ibadetler gibi popüler olmamış bir ibadettir, ekonomik bir ibadettir. Biz fındık üreticisiyiz. Rahmetli dedem, harmana fındık geldiğinde zekât olacak kısmı harmanda ayırırdı, bu bize ait değildir, derdi. Gerçekten de âyette çok açık olarak zekâtın kimlere ait olduğu beyan edilmiştir. O mal sana ait değildir. Hatta o kadar ileri giderdi ki, "zekâtı kendi malına katmak, komşunun harmanından çaldığınız fındıktan daha tehlikelidir, yani hırsızlık malından daha tehlikelidir," derdi. Allah rahmet etsin, âlim bir insandı. Muhlis Bey'in organizasyonla ilgili bir teklifi oldu, yani zekâtın toplanması. Ben toplanmasında sorun olacağı kanaatinde değilim, bir organizasyon olsa, inançlı insanlar mallarından tespit edilen, tanımlanan payı getirip verebilirler, bunda sorun yok. Ancak, bu zamana kadarki tecrübemiz bize şunu öğretiyor: Bütün yardım kuruluşları, hatta daha ileri bir söz söyleyeceğim, bütün cemaatler birer endüstriyel kurum haline geldi, yani endüstriyel kurum, ticarethane gibi. Dolayısıyla yardım kuruluşları da birer ticarethane olarak kendilerini algılıyorlar. Bir zenginleşme aracı olarak görüyorlar. Sütçü İmam Üniversitesi'nden bir arkadaşım söyledi. Bunun sebebi şudur: Açık toplum özelliklerini taşımıyorlar, haklı gerekçeleri olabilir, yani biz her şeyi toplumun genel bilgilenme seviyesinde tartışamayız, örgütümüzün tamamını toplumun tamamına açamayız çünkü biz İslâm'a göre örgütleniyoruz. Hâlbuki kamu düzeni İslâm'a göre olmaz gibi. Bunları tırnak içinde söylemek lazımdı. Dolayısıyla açık toplum olma özelliği taşımadığı için bu yapılar zaman içinde birer külfet ve yük haline geliyor. Bir yardım derneğinin tanıtımı için davet ettiler, gitmiştik. Ağzına kadar dolu devasa depolar. Genelde insanın ama özelde Müslüman milletimizin, yardım etme duygusu üst seviyededir. Bu yardımı toplayabilirsiniz. Bir de Kızılay'ın depolarını gezmiştim. 1938 yılından kalma, ilk yardım malzemeleri gördüm orada. Yani çok eski, yenilenemeyen, gerekli ve lüzumlu olan yere dağıtılamayan bir yapı. Yazık, yani insanın tüyleri ürperiyor. O yardım kuruluşunun deposunu gezerken yetkili arkadaşa dedim ki, babamın bir sözü vardır, oğlum para kazanmak kolaydır, zor olan harcamaktır, derdi. Bu yardımları buraya topluyorsunuz, bir aracısınız, hatta yardımlar da yapılıyor ciddi olarak, popüler hale de getiriliyor, teşvik de ediliyor ama bu depoda bu malzemenin şu kadar fazla durması bana göre günahtır. Bir şekilde siz bir emanetçisiniz, sahibini bulup vermeniz gerekiyor, yani bu size ait bir şey değildir. Bir arkadaşımız, yardımlaşmayla ilgili sosyal yardımlaşma dayanışma kurumunun bir çalışması olduğundan bahsetti. Ben bir yardımlaşma üst kurulunun, diyanet buna öncülük edebilir, hem topla-

nan açısından hem dağıtılan açısından, bu yardımları denetleyecek bir yapının olmasını istiyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı ya da bu işi yapacak olan herhangi bir kurum bizzat kendisi yardım toplayıp dağıtırsa yine aynı sonuçla karşılaşmış oluruz. Hâlbuki bir denetim kurumu olarak bunun yapılanmasında fayda görüyorum. İkinci olarak tabii bizim konumuz medya denetimi ve düzenlemesi olduğu için, ben de şûra üyesi olarak, şu konunun şûraya girmesini arzu ediyorum. Genel ahlâk çok anlaşılabilir ve herkes tarafından aynı anlam yüklenemez ama bugün arkadaşımız da söyledi, İslâm ahlâkı da böyle bir şeydir, herkes farklı anlam yükleyebilir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Din Şûrası münasebetiyle seçilen rol modellerin, film ve programlarda öne çıkarılan içeriğin, konunun ve başrol karakterlerinin sosyal düzeni bozacak, gençlerimizi ahlâki olmayan davranışlara sevk edecek nitelikte olmamasını önermesini tavsiye ediyorum. Bu, RTÜK'ün de bu anlamdaki çalışmalarını kolaylaştıracaktır, ben hepinize saygılar sunuyorum, sabrınız için teşekkür ediyorum.

Oturum Başkanı: Biz de teşekkür ediyoruz efendim. İbrahim Hocam, buyurun.

Prof. Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: Dünkü gibi altmış saniye değil, bir iki dakika isteyeceğim, izin verirseniz. Saygılar sunuyorum bütün değerli hocalarımıza. Bir iki konuya izin verirseniz katkıda bulunmak istiyorum, katkı olarak değerlendirirseniz tabii. Ümit Hocamızın zekât konusundaki teklifi çok güzeldi. İslâm tarihi uygulamalarında zekâtın elbette fakirlere katkıda bulunacak bir özelliği, yapısı var. Ancak toplumun hayat seviyesini düzeltmek ve ihtiyaçlarını karşılamak noktasında toplanan zekâtların yeterli olmadığı, daha Hz. Ömer (r.a) döneminde ortaya çıktığı için, hepimizin bildiği gibi Hz. Ömer (r.a) tarafından onda bir denen *"öşür"* vergisi konmaya başlanmıştır. Müslümanlardan toplanan zekâtların kurum haline getirilmesinin faydaları var. Esasında farz olan zekâtın dışında kifâî olan vâcipler de var. Aslında ihmâl edilen nokta da bu, "infâk" dediğimiz şey. Yani kazandığımız maldan zekâtın dışında toplumda muhtaç olan kimselere yardım elini uzatmak anlamına gelen "infâk" ile ilgili emirler var ve bunlar kifâî vâcip olarak topluma yüklenmiş emirler. Hepimizin malumu Şatibî çok detaylı olarak bunun üzerinde duruyor ve bunu çok önemsiyor. Biz kifâî vacip dediğimiz zaman işi cenaze namazı örneğiyle geçiştiriyoruz. Hâlbuki bir köyde eğer bir insan açlıktan ölüyorsa, fakirlikten çocuğunu okutamıyorsa, orada doktor olmadığı için eğer bir kadın doğum yaparken hayatını kaybediyorsa, bu köylünün tamamı hem bu ölüm hadisesinden, hem bu kabiliyetin okumamasından, hem de bir fakirin ölümünden sorumludur. Batı, kifâî vâcip dediğimiz topluma yüklenmiş olan bu sorumlulukları kurumlara dönüştürerek topluma hizmet ver-

mektedir. Kifâî olan vâciplerin kurumlar haline dönüştürülmesinin ülkemize ekonomik anlamda çok ciddi katkılar sağlayacağı kanaatindeyim. Ancak "kurum" dediğim zaman üzerinde biraz durmamız gerekiyor. Finans kurumları da buna dâhil. İslâm'ın koyduğu esaslara göre çalıştığını söyleyen kurumları denetleyen yine İslâmî özellikleri taşıyan üst kurumlar olmadığı sürece, buranın mütevelli heyetlerinin, idare heyetlerinin, huzur üyelerinin, insan olmaları hasebiyle farklı ve İslâm'la bağdaşıp bağdaşmadığı tartışılacak uygulamalarının ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Böyle bir kontrol mekanizması oluşturulmadığı zaman, bu yardım kurumlarına dıştan baktığımızda, önce o yardım kurumunun yönetiminde olan insanların aile çevresinin, sosyal hayatlarının yükselmeye başladığını görüyoruz. Ya da çok deşifre etmeden söyleyeyim, kabiliyetli çocukları okutmak için toplanan paraların, mütevelli heyet üyelerinin çocuklarının yurtdışında doktora, yüksek lisans yapmaları için harcandığını görüyoruz. Yani Anadolu'daki kabiliyetlerin elinden tutulduğuna şahit olamıyoruz. O zaman ortada bir problem var, yani İslâm'a göre çalıştığını söyleyen bir kurumu, yine İslâm'ın koyduğu ilkelere göre denetleyebilecek üst kurumların olmasına ihtiyaç olduğu kanaatindeyim. Aksi halde yozlaşmalar oluyor, suiistimaller oluyor. Çok detaya girmek istemiyorum. Bu kadarla yetiniyorum.

İntihar konusuna gelince, kısaca söyleyeceğim ve sonuca bir teklifim olacak. Ali Bey, zamanımız biraz daraldı, farkındayım. Anadolu'muzda, İmam Ebû Yûsûf'un, intihar edenin cenaze namazının kılınmayacağı görüşünün yerleştiğini görüyoruz. Fakat işin bir ölen kimse açısından, bir de yaşayanlar açısından iki farklı yönü bulunmaktadır. Bir yönden bunun yaşayan insanlar açısından intihardan caydırıcı bir özellik taşıdığı kesin. Ben şöyle diyen çok insanla karşılaşmışımdır, "hocam eğer cenazemin yıkanacağını bilsem, dinin intihar edenlerin cenazesinin bile kılınmayacağını söyleyen bir hükmü olmasa, ben çoktan intihar ederdim." Şimdi dirilere hitap eden böyle bir caydırıcı özelliği olduğuna göre bence intiharları önlemek için hükmün bu caydırıcı yönünü olumlu anlamda değerlendirmeliyiz. Diğer yönden ise intihar ederek kendi hayatına son veren bir kimse varsa, bunun normal bir ölüm olmadığı, kişinin aklî dengesini kaybetmesi sonucu (cinnet hali) kendi hayatına son verdiği, bunun için intihar ederek hayatına son veren kimseye rahmet okumamızın, cenaze namazını kılmamızın bize bir şey kaybettirmeyeceği kanaatindeyim.

Muhlis Beyin, Diyanet'in para toplaması, zekâtla ilgili bir kurum oluşturması noktasındaki görüşüne izin verirse katılamayacağım. Diyanet, Diyanet Vakfı ve benzeri kurumların, din görevlilerimizin elleri bence toplanan yardım paralarına değmemeli. Bu kurumlar ve kişiler yönlendirici olmalılar. Din görevlisi eli paraya değen ve bu parayı dağıtan insan olmamalıdır, para şaibesinden kurtulamıyoruz sonra. Bu durum ister kurum içersinde olsun, ister kurum dışında olsun, insanları

para konusunda yarıştıran ve para peşinde koşan kimseler haline getiriyor. Kurumları da halkın nazarında yıpratıyor ve saygınlığını azaltıyor. Şimdi izninizle teklifimi arz ediyorum, sayın başkan. Kararda şöyle bir teklife yer verebilir miyiz, diye düşünüyorum, takdir tabii ki zat- ı âlilerinizin.

"Toplumda birçok konuda huzursuzluğun kaynağı haline gelen israfın (zaman israfı, kontrolsüz harcamalar vb.) önlenmesi için ülke çapında halkımızın bilgilendirilmesi ve aydınlatılması hususunda Başkanlığımızın gereken gayreti göstermesi". Saygılar sunar, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı: İbrahim Bey Hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Şimdi sözü Nazif Gürdoğan hocamıza veriyorum, buyurun.

Prof. Dr. Nazif GÜRDOĞAN: Evet, arkadaşlarımızın değerlendirmelerine çok teşekkür ediyoruz, gerçekten yararlandırıcı değerlendirmeler yaptılar, yararlı önerilerde bulundular. Ama sorun dediğimiz gibi baştan beri bilgi toplumunun, değer toplumuna dönüşmesidir. Biraz kavramlarımızı İslâmi kavramlar kullanabiliriz ama bana öyle geliyor ki, İslâmi kavramları içeren yeni kavramlar bulmak zorundayız. Sadece Müslümanlara değil, bütün dünyaya hitap etmek zorundayız. Bu sorunlar sadece Müslümanların sorunları değil, Yahudilerin, Hıristiyanların, Budistlerin, Şintoistlerin, Konfüçyüstlerin de sorunları. Şöyle kaba bir değerlendirme yaparsak, bilgi toplumu ile değer toplumunu nasıl ayrıştırabiliriz? Bilgi toplumunun odak noktasında süpermarket var, süpermarket kültürü var, tüketim kültürü var, süpermarketlerde istekler karşılanır, istekler sınırsızdır ve gözlere hitap eder. Değer toplumunun odak noktasında ise çarşı vardır, çarşıda istekler değil, ihtiyaçlar karşılanır. İhtiyaçlar sınırlıdır, insanların karınlarını her zaman doyurabilirsiniz. Dünyadaki kaynaklar altı milyar, yedi milyar insanın karnını doyuracak zenginliktedir. Ama dünyadaki kaynaklar Amerikalılarla, Avrupalılar, Çinliler, Hintlilerin, Müslümanların gözlerini doyurmaya yetmez. O yüzden gözlerin değil, karınların doyurulması önemlidir. Bunun üzerinde önemle durmamız gerekir. Yine bilgi toplumuna baktığımız zaman, odak noktasında getirim kültürü var, paradan para kazanma var, para ticareti var. Buğday ticaretini sınırsızca artıramazsınız, araba üretimini sınırsızca artıramazsınız, bardak üretimini sınırsızca artıramazsınız ama para ticaretinin sınırı yoktur. İşte bir doları alış veriş yaparsınız, onu türev piyasasında on kat yirmi kat otuz kat yükseltebilirsiniz, Amerika'da krizde, dünyada altmış trilyon dolarlık ürün, hizmet, bilgi üretiliyor, Amerika'da türev piyasasının hacmi altı yüz trilyon dolar, tam on katı fazla. Dolayısıyla buna sınır çekmesini bütün dünya bilmek zorunda. Sadece Müslümanların faize soğuk bakmalarını değil. Bütün dünyanın faize soğuk bakması gerektiğini ısrarla her-

kesin vurgulaması gerekiyor. Sadece Müslümanlar değil, bütün dünya da bunu vurguluyor. Aklı başındaki hukukçular, iktisatçılar, düşünürler, mühendisler, herkes söylüyor. Zaten iktisatçıların piri sayılan Keynes'de ısrarla der ki; "sağlıklı bir ekonomide sadece enflasyon oranları değil, faiz oranları da sıfır olmalıdır." Dünya da buna gitmek zorunda. IMF'yle, Dünya Bankası'yla, İslâm Bankası'yla, finans kurumlarıyla, klasik bankalarıyla, bunun hesabını herkes yapacak ve herkesin sorumluluğu diye bakabiliriz. Diğeri değer toplumunun risk odaklı bir ekonomisi vardır. Risk deyince akla ticaret gelir. Bizim kültürümüz ticarete uzak değil, ticareti özendiren bir kültürdür. Ticaretin olduğu yerde iki taraflı bir alış veriş vardır, kazan kazan stratejisi geçerlidir. Ticarette iki taraf da kazanır, iki taraf kazandığı için ticaret ticarettir. Tek yönlü ticaret soygundur, hırsızlıktır, sömürüdür, tek yönlü ticaret olmaz. O yüzden İslâm'da ticaret özendirilmiş, teşvik edilmiştir. Hz. Peygamber, Hz. Hatice ticaretle uğraşmıştır. Hz. Hatice, Mekke'nin en büyük tüccarlarından biridir. İmam-ı Azam ticaretle uğraşmıştır. Dolayısıyla ticarette önemli olan, ısrarla vurgulamamız gereken, hepimizin vurguladığı, hepimizin mutabakatı olduğu gibi, ticareti iyi yapmak değil, ticareti doğru yapmak değil, ticareti güzel yapmak değil, iyi ticaret yapmak, güzel ticaret yapmak, doğru ticaret yapmak önemlidir. Bunun için de değerler dediğimiz gibi önemlidir. Bilgi toplumu, değer toplumuna dönüşmek zorundadır, dönüşmelidir. Bunun öncülüğünü dünyada Müslümanlar yapmalıdır. Değer toplumuna dönüşmek için de, bilginin burnuna Çağrıcı Hocamın çok iyi bildiği gibi, ahlâki ölçülerle, ahlâki kriterlerle halka takmasını öğrenmek zorundayız. Sadece biz Müslümanlar değil, bütün dünya öğrenmek zorunda. Bunu yapmadığımız zaman en büyük krizlerle karşılaşacağız, sadece finansal krizler değil, çevre krizi, işte küresel ısınma sadece Avrupalıları, Amerikalıları, Çinlileri, Hintlileri değil, bütün dünyayı tehdit ediyor. Bir anda kıyamet kopabilir, Nuh Tufanı çok uzakta değil.

Ben sözlerimi Yahya Kemal ile Ziya Gökalp arasındaki bir konuşmayla bitirmek istiyorum. Ziya Gökalp, Yahya Kemal'e diyor ki; "üstat, tarihimize bakıyorum, büyük komutanlar yetiştirmişiz, büyük sultanlar var, büyük şairler var, büyük filozoflar yok, arıyorum arıyorum, büyük filozof göremiyorum. Yahya Kemal de diyor ki; "üstat, boşuna arama, biz felsefe yapan bir toplum değil, fetih yapan bir toplumuz. Eğer felsefe yapsaydık şimdi hepimiz Orta Asya'da olurduk." Ama bu fetih, Yahya Kemal'in de ısrarla vurguladığı gibi silahla yapılan bir fetih değil, bizim atalarımız Asya'nın içinden Avrupa'nın içlerine kadar uzun ve büyük bir yolculuğa çıkmış bir kervan gibiler, bin yıllık tarihleri, Yahya Kemal'in Süleymaniye'deki Bayram şiiri bunun bir özetidir. O diyor ki; "Biz Viyana'ya mesnevi okuyarak gittik, gönülleri kazandık, gönülleri fethettik." Gönüllerin fethi gerçekten çok önemli, İslâm kültürü de gönülleri fethetme kültürüdür, gönülleri fethedenler bütün dünyayı pasaportsuz, vizesiz dolaşırlar. Tekrar hepinize

saygılar, sevgiler sunuyorum.

Oturum Başkanı: Nazif Hocamıza çok teşekkür ediyoruz. Ahmet Battal Hocam, buyurun.

Prof. Dr. Ahmet BATTAL: Efendim Nazif Hocamdan sonra konuşmak çok zor olacak. Şunun için zor olacak, benim konuşmam da, diğer konuşan arkadaşlarımızın, hocalarımızın fikirlerine katkı veya eleştiri niteliğinde olacak. İçinde çok fazla olumlu bir ruh barındırmayacağından korkuyorum.

Nurten Hanım sokaktaki insan, konuşmasında anladım ki kavramsallaştırma düzeyinde toplumu kamplara bölüyor. Ardından Ümit Meriç Hanım başörtülülerin Çingene mahallesine gidip oralara katkı yapmadığından bahsetti ve aslında sebebini böylece Nurten hanımda görmüş olduk. Çünkü Nurten Ceceli, başörtülülerinin Çingenelere hizmet götürmeyeceğini varsayan bir Müslüman kimliği anlayışıyla hareket ediyor. İki konuşmanın ardı ardına gelmiş olması oldukça ilginç bir şey. Muhlis Akar Bey, tüketim ahlâkı oluşturalım dediler, kanaatimce bu mümkün değil, ancak iktisat ahlâkı oluşturursak mümkündür. İktisat risaleleri yazabiliriz, var olanları okuyabiliriz. Zekâtın toplanmasına yardım edelim, doğru ama müessese kurmayalım görüşüne ben de katılıyorum. İmamların belediye başkanları gibi fakirleri tespit edip zenginlerden alıp fakirlere verilmesine aracı olmasında paraya el değdirmemesi son derece önemlidir.

Ramazan Altıntaş Beyefendi önemli bir tespitte bulundu, dini değerlerin marka olarak kullanılmasının engellenmesi gerekir. Bunu aynı zamanda Halil Apaydın Bey de söylediler, bu konuda somut bir teklifim var. Markaların korunması hakkında kanun hükmünde kararnamenin, sekizinci maddesinin g bendi zaten dini değerlerin marka olmasını yasaklamaktadır. Ama Türk Patent Enstitüsü'nün marka başvurularını inceleyen uzmanlar maalesef "tekbir"den başlayarak "Kâbe"ye kadar uzanan birçok kavramın marka olarak kullanılmasını, tescil edilmesini engelleyememektedirler. O halde somut teklifim şudur; Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türk Patent Enstitüsü, hangi isimlerin marka olamayacağı konusunda destek vermek üzere, uzman düzeyinde işbirliğine gitmelidir. Sayın Mustafa Tekin Bey'in konuşmalarından doğrusu ürperdim. Çünkü din adamlarının itibarı için maddi durumları iyi olmalı diyerek başladı ve arkasından zekât verirseniz ezersiniz dedi. Arkasından hayatını kazanıyor, ekmeğini kazanıyor din adamları bu işten bir meslek olarak dedi. Ve daha vahimi, din adamları alt ve orta sınıftan insanlardır dedi. Bunların hepsini reddediyorum, rahmetli babam için değil, sizler için değil, bu toplumun değerleri için reddediyorum, böyle şey olmaz. Elinde Kur'an tutan bir insan alt ve orta değildir. Eğer sınıf yakıştıracaksanız, yakıştırmayın ama

herhalde üst sınıftır.

Mustafa Tekin Beyefendi'nin diğer bir konudaki teklifini doğrusu ben de benimsiyorum ve hatta somut bir teklife dönüştürmek istiyorum. Şehir planlaması alanında, önemli bir giriş yaptılar, şehir planlaması alanında ciddi bir dönüşüm geçiriyor ülkeler ve Türkiye, galiba belediyelerin de şehir planlaması ile ilgili konularda Diyanet İşleri'nin uzmanlarından yararlanması gerekiyor. Böyle bir nokta ortaya çıkmış oldu. Diyanet İşleri Başkanlığı ile belediyeler, en azından Büyük Şehir belediyelerinin vs.nin organik olarak birlikte çalışmasında fayda görünüyor. Rahime Beder Şen Hanımefendi kredi kartlarının nerede kullanılacağını söyledi. Ben şahsen banka hukuku hocası olarak bugüne kadar hiç kredi kartı kullanmadım ve kullanmamayı tavsiye ediyorum. Çünkü hiç borçlanmamak ve mümkünse hep karz-ı hasen ile alacaklı olmak en güzelidir. Halil Apaydın Beyefendi'nin diğer sözü, üretim varsa tüketim olur, bunun aksinin olduğunu biliyorum. Tam tersidir, tüketim varsa üretim olur. Allah'u Teâlâ tüketmek üzere üretir, bundan başka herkes yani bütün insanlar tüketilmek üzere üretirler, bu temel bir varlık biçimidir. Dolayısıyla üretim varsa tüketim olurla başlayan bir yaklaşım bana çok doğru görünmüyor.

İhsan Şener Beyin esasta olur ama usulde olmaz bu sendikalaşma meselesi dedi, doğrusu anlayamadım bu ayrımın ne anlama geldiğini. Örgütlenmek bence de doğal, din adamları örgütlenmek istiyorlarsa örgütlensinler. Devlet dışında toplumun örgütleri, toplum yapıları elbette bulunabilir ve bulunmalıdır. Din adamları da çeşitli şekillerde örgütlenebilirler. İbrahim Çalışkan Beyefendi'nin zekât değil, infak da bir tür vaciptir demesi bana tebliğimde söyleyemediğim karz-ı hasen hususunu gündeme getirmemiz gerektiğini hatırlattı. Gerçekten faizsiz bankalar karz-ı hasen konusunda öncü olabilecekken olamıyorlar. Bunun önemli sebeplerinden bir tanesi yine İbrahim Çalışkan Beyefendi'nin gündeme getirdiği hususla ilgilidir. Bence de katılım bankaları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da yardımıyla denetlenmelidir. Katılım bankaları sadece katılım bankaları birliği tarafından mesleki denetim altında tutuluyor. Sadece kamusal denetim için BDDK'nın denetimi altında bulunuyor. Teşekkür ediyorum.

VI. DİN ŞÛRASI

II. KOMİSYON KARARLARI

1. Ülkemizde yaşam biçiminde meydana gelen hızlı değişim ve modernleşmenin etkisiyle komşuluk, aile bağları, yoksullara yardım etme vb. dini ve milli değerlerimizde meydana gelen erozyon insanımızı yalnızlığa ve baş edemeyeceği sorunlarla karşılaştığında çaresizliğe itmektedir ve bu durum da intiharın yaygınlaşmasının nedenleri arasında ifade edilmektedir. Dini, ahlaki ve milli değerler erozyonuna karşı ilgili kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleriyle birlikte ortak çalışmalar yürütülmelidir.
2. Cinsel taciz, ensest ilişkiler, eşcinsellik, pedofili vb. cinsel kimlik bozuklukları birer sapmadır. Normal görülmemelidir. Bu rahatsızlıkların tedavi edilmesi mümkündür. Bu rahatsızlıklara sahip olanları toplumda hedef göstermeden ve cinsel hayatın gizliliğine riayet edilerek tedavisi teşvik edilmeli ve bu konuda eğitim çalışmaları yapılmalıdır.
3. Cinsellik ve cinsel yaşam konusundaki sorunlar büyük oranda sağlıklı bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, gerekirse bir ekip oluşturarak, İslâm ve cinsel yaşama dair meşru ilişki ve sınırları anlatan yayın ve eğitim faaliyetleri yapmalıdır.
4. DİB ilgili kurumlarla işbirliği yaparak evliliğe hazırlananlar için "Evlilik Öncesi Eğitim" ve yetişkinler için "Anne-Baba Okulu" açmalıdır.
5. Din hizmetlerinde "Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik" konusuna önem verilmeli; bu amaçla İlahiyat Fakültelerinin Din Psikolojisi Ana Bilim Dallarıyla ilişki kurularak Lisansüstü programlarına bu alanın dâhil edilmesi sağlanmalı; bu program mezunları DİB'nın ilgili birimlerinde öncelikli olarak istihdam edilmelidir.
6. Aile mahkemelerinde psikolog, sosyolog, sosyal hizmet uzmanının yanında ailelerin isteğine bağlı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı temsilcisinin de istihdamı sağlanmalıdır.
7. Ülkemizde ciddi problem haline gelmiş olan şiddet ve intihar olayları ile trafik kazalarının önlenebilmesi için halkımızın aydınlatılması konusunda Diyanet İşleri Başkanlığınca gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
8. Türkiye'de "ailelerin din eğitimine ihtiyaç analizi" araştırması yapılmalıdır.
9. Model din görevlilerinin hayatı yazıya geçirilmeli ve film haline getirilmelidir.
10. Alkolün ve diğer zararlı alışkanlıkların yol açtığı hasarı en aza indirmek ve sağlıklı yaşamı teşvik etmek için toplumun ve özellikle gençlerin, alkolün zararları hakkında bilinçlendirilmesi konusunda Diyanet İşleri Başkanlığına ve ilgili diğer kurumlara büyük görevler düşmektedir. Bu konuda periyodik olarak görsel ve işitsel yayınlarla kamuoyu aydınlatılmalıdır.

11. Tüketim ve savurganlık tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. DİB sivil toplum kuruluşlarının da katkısıyla tüketim kültürü ve israf konusunda toplumu bilinçlendirmelidir.
12. Diyanet İşleri Başkanlığı dini kavramların ticarethanelere isim olarak verilmemesi konusunda Türk Patent Enstitüsü ile işbirliğine gitmelidir.
13. Medyada yer alan film ve programlarda seçilen rol modellerin, öne çıkarılan karakterlerin ve içeriğin sosyal düzeni bozacak, çocuk ve gençlerin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek unsurlar taşımamasına özen gösterilmelidir.
14. Hutbe ve vaazlarda internet, bilgisayar oyunları cep telefonu gibi araçların kullanımının çocuklar, gençler ve yetişkinler üzerindeki ahlaki ve manevi yönden olumsuz etkileri üzerinde durulmalı ve bu konuda ilgili kurumlarla işbirliği yapılmalıdır.
15. Çocukların da muhatap olabileceği tüm gizli ve açık reklam araçlarıyla alkollü içki reklamları yasaklanmalıdır.
16. Dini ilgilendiren ve toplumu rahatsız eden yanlışların yapılmaması için DİB, medya kuruluşlarında din uzmanı istihdamı konusunda ilgili kurumlarla işbirliğine gitmelidir.